T. C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı

Doktora Tezi

ÂYANLAR ÇAĞINDA İÇEL SANCAĞINDA SOSYAL HAREKETLİLİK

Ensar KÖSE
2502080400

Tez Danışmanı:
Prof. Dr. Feridun M. EMECEN

İstanbul 2013

Bu doktora tezi İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından 6681 nolu proje kapsamında desteklenmiştir.

T.C. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
1982

D O K T O R A

T E Z O N A Y I

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı	**:Ensar KÖSE**	Numarası	**:2502080400**
Anabilim/Bilim Dalı	**:Tarih**	Tez Savunma Tarihi	**:26.12.2013**
Danışman	**:Prof.Dr.Feridun M.EMECEN**	Saati	**:14:00**
Tez Başlığı	**:"Ayanlar Çağında İçel Sancağında Sosyal Hareketlilik"**		

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin **50. Maddesi** uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜ'NE** OYBİRLİĞİ / ~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-Prof.Dr.Feridun M.EMECEN		Kabul
2-Prof.Dr.İdris BOSTAN		Kabul
3-Prof.Dr.Ali AKYILDIZ		KABUL
4-Prof.Dr.Mahmut AK		KABUL
5-Prof.Dr.Mahir AYDIN		KABUL

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-Prof.Dr.Muzaffer DOĞAN		
2-Doç.Dr.Ali Fuat ÖRENÇ		

Âyanlar Çağında İçel Sancağında Sosyal Hareketlilik
Ensar KÖSE

ÖZ

Âyanlık meselesi Osmanlı tarihinin en ilginç konularındandır. Merkeziyetçi bir imparatorluğun periferisinde otorite sahibi böyle mahallî güçlerin nasıl olup da ortaya çıktığı, araştırmacıların merakını celb etmiş bir hususdur. Bu sebeple yıllardan beri devam eden çalışmalarla hatırı sayılır bir literatür meydana getirilmiştir. Fakat buna rağmen, belki de yeterince dar bölgeli monografik araştırma bulunmadığından, meselenin tartışmalı birçok veçhesi üzerinde henüz fikir birliğine varılamamıştır. İşte bu tezin ana çıkış noktası, süregelen bu tartışmalara, İçel âyanlığı bağlamında elverdiği ölçüde katkı yapmaktır. Zira âyanlık, Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer birçok taşra bölgelerinde olduğu gibi, İçel sancağında da yaygın ve etkin şekilde görülmüştür. 1690'lardan itibaren varlıkları iyice belirgin hale gelen âyanlar, 18. yüzyıl sonlarına kadar İçel'de idareden, iktisadî ve ticarî hayata kadar hemen her alanda etkinliklerini sürdürmeyi başarmışlardır. Bu araştırmada, önde gelen İçel âyan hânedânlarının bu nevi faaliyetleri ele alınmış; buradan hareketle Osmanlı'daki genel âyanlık olgusu içinde, İçel âyanlığının ne gibi belirgin hususiyetlerinin bulunduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Social Mobility in the Âyans Age in İçel Sanjak

Ensar KÖSE

ABSTRACT

Ayanship (local notables) issue is one of the most interesting subjects of the Ottoman history. It is an issue which attracted curiosity of the researchers how such powerful local authorities came into existence on the periphery of a centralist empire. Therefore, a substantial literature has been formed thanks to the researches carried out for years. However, since there is not enough regional demographic research, a consensus could not yet be reached on many controversial aspects of the issue. For that reason, the starting point of this thesis is to contribute to the ongoing discussions in the context of *İçel ayans* within the bounds of possibility. Because *ayans* were also common and active in İçel Sanjak like in many other rural areas of the Ottoman Empire. *Ayans*, who became quite apparent since 1690s, achieved continuing their activities in almost every area such as administration, economy and business until the end of 18th century. In this research those kinds of activities of the prominent dynasties of *İçel ayans* are discussed; and thus, what kind of characteristic features there are in the fact of *İçel ayans* of the Ottomans is tried to be presented.

ÖNSÖZ

Yazarın şahsî yaşamının, görece gecikmiş bir safhasında girişilen bu tez çalışmasına, başlangıçta hemşehriciliğin sağladığı motivasyonla, âşina bir saha üzerinden, mahallî tarihe ufak da olsa katkı yapmak gibi mütevazı bir hedefle yola çıkılmıştı. Bu bağlamda öncelikle umulan şey, bazılarının nesilleri günümüze kadar gelmiş olan ve halk arasında "Beyler" diye şöhret bulan İçel hânedânlarının soy bağlarının izini sürmek ve elde edilecek bulguları, 18. yüzyıl Osmanlı tarihinin sosyolojik bir vâkıası olan "âyanlık" konsepti içine dâhil etmekti. Gelgelelim kısa süre sonra, aslında üzerinde çalışılacak meselenin hiç de basite alınamayacak çetin hususiyetlerinin bulunduğu anlaşıldı. Zira belki de, tahayyül edilen mütevazı hedeflerle mütenasip olmayan, "Âyanlar Çağı" gibi iddialı bir terimin çalışmaya zaman sınırı olarak belirlenmesi, en az 100 yıllık süreye ait arşiv kaynaklarının gözden geçirilmesi gibi maddî bir zorluğu beraberinde getirdi. Üstelik bu zaman aralığına tekâbül etmek üzere tez için belirlenen 1690-1795 tarihlerinin, daha öncesine ait kayıtlara da bakma zarureti ortaya çıktı. Ama yine de bu, biraz daha fazla vakit ayrılarak ve sistemli çalışılarak üstesinden gelinebilecek bir meseleydi.

Lâkin yüzleşmek zorunda olunan daha karmaşık problemler ve olguların mevcudiyeti ise, tezin kaleme alınış safhasında anlaşıldı. Şöyle ki, 17. yüzyılın sonlarındaki savaş ve ekonomik sıkıntılardan mütevellit buhranlı yılların ardından yeni bir asra girilirken, İmparatorluğun bilindik "klasik dönem" yapısında ne gibi değişmeler olmuştu, ya da olmamıştı? İlaveten, güçlü merkeziyetçi bir idareye sahip olduğuna inanılan Osmanlı Devleti'nde, geleneksel toplum yapısında görülmedik şekilde taşrada ortaya çıkan ve "âyan" denilen bu nevi-şahsına-münhasır zümre nasıl izah edilecekti? Şüphesiz mesele hakkında yapılan çalışmalarda, bu gibi sorulara, sıkça rastlanan fikir ayrılıklarına ve bazı tutarsızlıklara rağmen verilmiş cevaplar mevcuttu. Fakat İçel âyanlığı bağlamında, bu ve benzeri sorulara cevap teşkil edebilecek, birkaç dolaylı atıf hâricinde hemen hiçbir çalışma yoktu.

İşte bu mevcut durum muvacehesinde Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yapılan araştırmalarda, umulandan daha fazla malzemeye ulaşıldı. Neticede devlet-toplum münasebetlerinin resmî yüzüne ayna tutan bu malzemeler, mümkün olduğunca

taşradan merkeze doğru bir bakışla yorumlanmaya çalışılarak tez, üç bölüm halinde inşa edildi. İlk bölümde, çalışmaya konu teşkil eden İçel sancağı coğrafî mekân olarak ele alınıp, ardından idarî ve demografik durumu verildi. Ayrıca yine bu bölümde, âyanlığın doğuşu ve güçlenişi vetiresinin yaşandığı 17. yüzyıl sonlarından 1720 tarihine kadarki dönemde, sancakta istikrarsızlık ve diğer başka sıkıntılara neden olan problem alanlarına bakıldı. Bu kısmın, kaynaklar elverdiği ölçüde tafsilatlı olarak ele alınmasında, muhakkak, âyanlıkla alâkalı çalışmalarda bu geçiş döneminin ihmal edilmiş olmasının ciddi bir eksiklik olarak görülmesinin tesiri olmuştur. Tezin II. Bölümü, tamamen İçel âyanlarının hânedân tarihlerine tahsis edildi. İlk defa bu çalışmayla tanıma ve tanıtma fırsatı yakalanan bu aileler hakkında elde edilen kaynak malzemenin, olabildiğince verilmesi düşüncesi ve ayrıca tezin zaman sınırının oldukça geniş olması, bu bölümün hacim itibariyle şişmesine sebep oldu. Ama yine de bu şeklî kusurun, ortaya konulan tafsilatlı orijinal malumatın hatırına göz ardı edilebilir mahiyette olması umulur. Nihayet bu uzun bölümde anlatılan hânedân hikâyesini, sosyolojinin teorik kalıplarına vurarak, ne gibi çözümlemeler yapılabileceği gibi çetin bir meseleye ise, tezin III. Bölümünde kapı aralandı. Bu bölüm kaleme alınırken, İçel'deki âyan ailelerinin soy ve menşeleri, zenginlik kaynakları, merkezî yönetimle olan münasebetleri, idarî hiyerarşideki yükseliş mücadeleleri gibi karmaşık yönleri üzerinde durulduğundan, tüm çabalara rağmen yer yer önceki bölümlerden bilgi tekrarının önüne geçilemedi. Harita ve grafiklerin de yardımıyla, özellikle "sosyal hareketlilik" meselesinin ele alındığı kısımların, muhtemelen tezin en orijinal ve dikkat çekici yanlarını oluşturabileceği düşünülmektedir.

Tezin oluşmasında, Bilimsel Araştırma Projeleri kapsamındaki maddî destek için İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü'ne; ayrıca araştırma bursu sağlayan Türk Petrol Vakfı'na teşekkür ederim. Muhakkak en büyük teşekkürü hak eden Başbakanlık Osmanlı Arşivi personelinin yardımları olmasaydı, bu tezin meydana gelmesi imkânsızdı. Tez süresince yardımlarını esirgemeyen hocalarım Prof. Dr. İdris Bostan ve Prof. Dr. Ali Akyıldız'a minnettarım. Nihâyet, zengin bilgi birikimi ve geniş ufkuyla her zaman yakın ilgi ve alâkasını gördüğüm, aynı zamanda mütevazı ve nezaket timsali kişiliğinden etkilendiğim tez danışmanım ve hocam Prof. Dr. Feridun M. Emecen'e şükranlarımı sunuyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZ ……. iii
ÖNSÖZ ……..…… v
İÇİNDEKİLER ……. vii
HARİTA, GRAFİK VE TABLOLAR ……..……. x
KISALTMALAR ……..… xi
GİRİŞ ……..…… 1
I. Yetmiş Yıllık Âyanlık Araştırmaları ……... 2
II. Tartışmaların Değerlendirilmesi …….. 19
A. *Âyan-Mütegallibe-Derebeyi* Üçgenine Sıkışan Zümre ……..…….. 20
B. Dipsiz Bir Kuyu: Âyanlığın Doğuş Tarihi ……... 26
C. Merkezî İdareyle Münasebetleri: *Feodalite* ve *Ademi-Merkezileşme* ……... 34
D. Âyanın Servet ve Nüfuz Edinme Yolları ……..…… 37
III. Tezin Kaynakları ve Metot …… 43
BİRİNCİ BÖLÜM: İÇEL'İN GENEL DURUMU VE ÂYANLIĞIN ÜZERİNDE YÜKSELDİĞİ PROBLEM ALANLARI ……. 45
I. İçel'in Genel Durumu …… 45
A. Coğrafî Yapı ve İskân Özellikleri ……. 45
1. Bölgesinin Coğrafî Yapı ……. 45
2. İçel'de İskân ve Coğrafya-İnsan İlişkisi …….. 52
B. İçel Sancağının İdarî Durumu (15.-18. Yüzyıllarda) …… 55
C. İçel Sancağında Nüfus ve Sosyal Zümreler …….. 58
II. Âyanlığın Üzerinde Yükseldiği Problem Alanları ……..…… 70
A. İdarî Yapıdaki İstikrarsızlıklar: 20 Yılda 17 Vali! …… 77
B. Sosyal Dokuyu Tahrip Eden Eşkıyâlık Olayları ……... 97
C. Vergilere ve Ekonomik Duruma Ait Sorunlar …… 123
D. Toprağa Dair Sorunlar: Belirsizleşen Sınırlar ve Yozlaşan Tımar Sistemi … 129
E. Konar-Göçer Aşiretlerin Neden Olduğu Problemler ……..…… 141
İKİNCİ BÖLÜM: İÇEL'DE BÜYÜK ÂYAN HÂNEDÂNLARI ……... 161
I. İçel'in En Güçlü Hânedânı: Sunullah Paşa-zâdeler ……. 169
A. Hânedânın Kökeni ve Abdülmü'min Paşa …….. 169

B. Hânedânın Kurulması ve Sunullah Paşa ……. 173
C. Sunullah Paşa'nın İçel Mutasarrıflığı …….. 185
D. İran Seferi ve Sunullah Paşa ……..…… 207
E. Savaş Yıllarında İçel'de İdarî Sıkıntılar ve Çekişmeler ……..…… 212
F. Sunullah Paşa'nın İdamına Giden Süreç ……. 226
G. Sunullah Paşa'nın Konya'da İdam Edilmesi (1726) ……... 229
H. İçel'de İstikrarı Sağlama Çabaları ……..…….. 233
I. Sunullah Paşa'nın Oğullarının Mücadelesi …….. 238
İ. İkinci Kuşak Sunullah Paşa-zâdeler ……. 270
1. Anamur'da Nüfuzlu Bir Âyan: Mir Ali Bey ……. 270
2. Hânedânın Anamur'daki Son Güçlü Lideri: Mir Abdülmuin Bey …… 294
II. Silifke'de Köklü Bir Âyan Hânedânı: Gölgeli-oğulları ……..…… 321
A. Gölgeli-oğlu Mahmud Ağa'nın Hânedânı Oluşturması …….. 322
B. Osman Ağa'nın Kifayetsiz Liderliğinde Sıkıntılar ……. 329
C. Gölgeli-oğlu Hacı İbrahim Ağa ……... 351
D. Silifke Âyanı Gölgeli-oğlu Deli Mustafa …… 359
E. Hânedânın Son Güçlü Lideri: Gölgeli-oğlu Deli Osman …… 370
III. Osman-oğulları ……. 374
A. Hânedânın Ortaya Çıkışı ve Yükselişi …… 374
B. Âyanlık Yarışının Kızıştığı Yıllarda Osman-oğulları ……. 378
C. Sarıkavak'ta Bir Derebeyi: Osman-oğlu Koca Abdülkadir Ağa ……. 379
IV. İçel'de Diğer Âyan Hânedânları ……... 399
A. Silifke'de Sarı Nebi-oğulları ……... 399
B. Selendi'de Arslan Gazi-oğulları …….. 408
C. Ermenek ve Nevâhi'de Âyanlık Mücadelesi ……... 417
1. Can Osman ve Oğlu Piri …… 417
2. İnce Ali-oğulları …… 427
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: İÇEL ÂYANLARI VE SOSYAL HAREKETLİLİK ….… 443
I. Sosyolojik Bir Vâkıa Olarak İçel Âyanlığı …...…….…. 449
A. Menşeleri ve Hâne Yapıları ……...……. 449
B. Zenginlik Kaynakları ……...…… 456
1. İdarî Görev, İltizam, Çiftlik ve Gayrimenkuller ……...…… 458

2. Mukataalar Etrafındaki Rekâbet ……..……. 472
3. Timar ve Zeametler Üzerinden Gelir Elde Etme Gayreti ……..……..… 480
C. Parayla Olan İlişkileri ve Servetlerini Koruma Yolları …..…… 484
II. İçel'de Sosyal Hareketlilik ……..…….……. 489
A. Sosyal Sınıflar Arası Geçiş (Dikey Hareketlilik) …..……. 490
1. Statü Değiştirmede Motivasyon Unsurları, Mükâfatlar ve Cezalar …..….. 490
2. İçel Âyan Hânedânlarının Bir Asrı Aşan Yükseliş Mücadelesi ……..……. 495
B. Nüfus Hareketleri ve Göç (Yatay Hareketlilik) …..……... 503
1. İçel'de Seyyar İdare Şekli …..…….. 504
2. Yörük Aşiretlerinin Tükenmeyen Dinamizmi ……..…… 509
SONUÇ …….…… 519
BİBLİYOGRAFYA …… 525
ÖZGEÇMİŞ ……...… 538

HARİTA, GRAFİK VE TABLOLAR

Harita 1. 18. yüzyılda İçel sancağının topografik yapısı ve köy yerleşmeleri…….. 52
Harita 2. 18. yüzyılda İçel sancağının idarî bölünüşü…….. 56
Harita 3: 18. yüzyıl başlarında İçel nüfusunun kazalara yüzdelik olarak dağılımı.. 67
Harita 4: İçel'de 1700-1720 arasında şekâvetle ilgili şikâyetler……...…. 107
Harita 5. 18. yüzyılda İçel âyan hânedânları ve nüfuz alanları……..…… 168
Harita 6. Sunullah Paşa-zâdeler'in 18. yüzyıldaki çiftlik ve gayrimenkulleri…… 462
Harita 7. İçel sancağında 18. yüzyılda idarî hareketlilik……...……. 507
Tablo 1: İçel sancağı şehir ve kır yerleşmelerinin 16. yüzyıldaki nüfusu……. 59
Tablo 2: 16. yüzyılda İçel sancağının toplam tahmini nüfusu……..…… 60
Tablo 3: 1584 ve 1702 tarihlerinde İçel sancağının köy sayıları ve değişim oranı.. 61
Tablo 4: 1702 yılında İçel kazalarının hâne sayısı ve tahminî nüfusu……..…… 63
Tablo 5: 1721'de İçel sancağında konar-göçer Yörük nüfusu……..… 65
Tablo 6: İçel sancağının 18. yüzyıl başlarındaki nüfus durumu……...…… 67
Tablo 7: 1702'de İçel sancağı yerleşik halkının statüleri bakımından dağılımı…... 68
Tablo 8: 1702'de İçel sancağı halkının sosyal statüleri……..…….. 68
Tablo 9: İçel âyan hânedânlarının statü ve servet durumları…….…. 457
Tablo 10. Sunullah Paşa-zâdeler ve Gölgeli-oğulları'nın mukataaları……...…… 473
Tablo 11. 1690-1800 İçel sancağında görev yapmış olan mütesellimler…… 499
Grafik 1: İçel'de 1700-1720 arasında şikâyetlerin yıllara göre dağılımı…….……. 74
Grafik 2: İçel'de 1700-1720 arasında şikâyetlerin konulara göre dağılımı……..… 75
Grafik 3: İçel'de 1700-1720 arasında şikâyetlerin kazalara göre dağılımı…….. 76
Grafik 4a. Sunullah Paşa-zâdeler'in 1690-1745 arası yükseliş ve düşüş grafiği… 496
Grafik 4b. Sunullah Paşa-zâdeler'in 1745-1800 arası yükseliş ve düşüş grafiği... 497
Grafik 5a. İçel âyan hânedânlarından Gölgeli-oğulları, Osman-oğulları, Sarı Nebi-oğulları, Arslan Gazi-oğulları, Can Osman ve İnce Ali-oğulları'nın 1690-1745 yılları arasındaki müşterek yükseliş ve düşüş grafiği……. 496
Grafik 5b. İçel âyan hânedânlarından Gölgeli-oğulları, Osman-oğulları, Sarı Nebi-oğulları, Arslan Gazi-oğulları, Can Osman ve İnce Ali-oğulları'nın 1745-1800 yılları arasındaki müşterek yükseliş ve düşüş grafiği……...…….. 497

KISALTMALAR

AAD	*Adana Ahkâm Defteri*
A.DVN	Bab-ı Asafi Divan-ı Hümayun Kalemi
A.DVN.MHM.D	*Bab-ı Asafi Divan-ı Hümayun Mühimme Kalemi*
A.DVN.ŞKT	Bab-ı Asafi Divan-ı Hümayun Şikayet Kalemi
A.E.	Ali Emirî Tasnifi
A.NŞT.D	*Bab-ı Asafi Nişan ve Tahvil Kalemi Defteri*
A.RSK.D	*Bab-ı Asafi Ruus Kalemi Defteri*
AŞD	*Atik Şikâyet Defteri*
Bkz.	Bakınız
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Çev.	Çeviren
D.BŞM.MHF	Bab-ı Defteri Başmuhasebe Muhallefat Halifeliği
DİA	*Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*
Ed.	Editör
Haz.	Hazırlayan
hkm.	Hüküm
İA	*Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi*
İ.E.	İbnülemin Tasnifi
KK	*Kamil Kepeci Defterleri*
Krş.	Karşılaştırınız
MAD	*Maliyeden Müdevver Defterleri*
MD	*Mühimme Defteri*
MMD	*Mühimme Mektum Defteri*
MZD	*Mühimme Zeyli Defteri*
Nr.	Numara
s.	Sayfa
ŞD	*Şikâyet Defteri*
TD	*Tapu Tahrir Defteri*
TTK	Türk Tarih Kurumu
Yay.	Yayınları

GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu'nun klasik dönemi, biraz da sonradan parlatılmış göz kamaştırıcı ışıltısıyla, 19. yüzyıl ise sahip olduğu zengin ve sistematik kaynak malzemeyle tarihçilerin ilgi odağı olagelmişken, 17. ve özellikle 18. asır henüz böyle bir alâkaya mazhar olamamıştır. Oysa daha 16. yüzyılın sonlarından itibaren taşra eyaletlerinde yavaş yavaş emareleri görülmeye başlayan ve zamanla tedrici olarak büyüyerek dal-budak salan rahatsızlıkların, 17. asrın son on yılına girildiğinde, merkeziyetçi devlet yönetiminde sebep olduğu değişim ve dönüşümün mahiyetinin ortaya konması, eski dönemlerin parlak başarılarını kaleme almak kadar cazip olabileceği beklenirken, bu beklenti yeterince karşılık bulamamıştır. Bundan dolayı, yakın zamanlarda ortaya konan bazı öncü çalışmalara rağmen, henüz bu dönemin sosyal ve ekonomik tarihine ait, üzerinde fikir birliğine varılamamış çoğu mesele, hâlâ birer muamma olarak durmaktadır.

Klasik dönem sonrasının ihmale uğramasında, kuşkusuz tahrir sisteminin terk edilmiş olması sebebiyle, sayısal veriler sağlayan sistematik ve materyallerin bulunmaması; buna karşılık ortaya çıkan boşluğun, avârız hânesi defterleri gibi müteferrik ve düzensiz kaynaklarla doldurulma zorunluluğunun, modern tarihçilerin gözünü korkutmasının büyük payı olmuştur. Fakat bununla birlikte son yıllarda, 17. ve 18. yüzyılların çetin meselelerine el atma hususunda, muhtemelen Türkiye dışındaki Osmanlı araştırmalarının da tesiriyle, Türk tarihçilerinin daha cesur ve heveskâr olduklarını görmek sevindiricidir. İşte bu nevi çalışmalar bağlamında ele alınan; lâkin henüz tam olarak vuzuha kavuşturulamayan olgulardan birisi de *âyanlık* meselesidir. İster gerileme paradigması zâviyesinden meseleye bakan, isterse bu bakış açısına itirazı olan tarihçiler nezdinde, merkeziyetçi bir imparatorlukta böyle yarı-bağımsız taşra güçlerinin nasıl olup da ortaya çıkabildiği, cevabı aranan asıl soruyu teşkil etmiştir. Bunun yanı sıra, 18. yüzyılın ortalarına gelindiğinde, artık neredeyse tüm Anadolu ve Rumeli şehirlerinde varlıkları ve otoriteleri ayan-beyan ortaya çıkan bu zümrenin, merkezî hükûmetle herhangi bir güç paylaşımına girişip girişmedikleri, bir başka deyişle âyanın bu kadar güçlenmesinin, Osmanlı yönetimi açısından bir ademi-merkezileşme anlamı taşıyıp taşımadığı hususunda da tartışmalar

süregelmektedir. Keza âyan zümresinin niteliği, âyanlığın ne zaman ortaya çıktığı, devlet tarafından tesis edilmiş bir müessese olup olmadığı gibi bir dizi ihtilaflı mesele, döneme meraklı tarihçiler ve sosyal bilimciler arasında tartışılmaya devam etmektedir. Elbette yine âyanlık meselesi ve daha geniş olarak da Osmanlı toprak yönetimi ve timar sistemi bağlamında mukataalar, mâlikâne sistemi ve çiftlik meselesinin, belki de âyanlık olgusunun, en fazla üzerinde durulan hususları olduğunu da ilave etmeliyiz.

İşte bütün bu tartışmalar muvâcehesinde tezin bu Giriş bölümünde, Osmanlı taşra yönetimi ve âyanlık meselesine dair, yerli ve yabancı tarihçilerce daha 1940'lardan itibaren oluşturulmaya başlayan ve zamanla hatırı sayılır boyutlara ulaşan literatürün genel bir değerlendirmesi yapılıp; sonrasında meselenin ana problematiklerini teşkil eden bazı hususlara dair tartışmaların geldiği aşama özet olarak verilecek; âyanlığın doğuşu probleminden hareketle, tezin zaman sınırını çizen "âyanlar çağı" terimiyle, İçel sancağı bağlamında hangi zaman aralığının kastedildiği hususu ise, biraz daha tafsilatlı olarak ele alınacaktır.

I. YETMİŞ YILLIK ÂYANLIK ARAŞTIRMALARI

Cumhuriyet döneminde âyanlık araştırmaları, Uzunçarşılı'nın 1942'de kaleme aldığı biyografik öncü çalışmasıyla[1], erken denebilecek tarihlerde başlamış olmasına rağmen, takip eden yıllarda, belki de Osmanlı tarihçiliğinde tahrir defterlerine dayalı çalışmaların daha cazip gelmeye başlamasının da tesiriyle, diğer başka birçok saha gibi âyanlık konusuna da ilgi duyan olmamıştır. Bununla birlikte, klasik dönem ve sonrası Osmanlı sosyal ve iktisadî tarihinin meselelerine daha 1940'larda eğilmeye başlayan Mustafa Akdağ'ın, timar rejiminin bozulmasına dair bir araştırmasında, dirlik toprakların ekâbir eline geçmesiyle, meselenin bir *timar sorunu* olmaktan çıkıp, *toprak sorunu* haline geldiğine vurgu yapması[2]; aynı tarihlerde Şinasi Altundağ'ın ise, vergi sistemi bağlamında, yeniçerilerin bozulmasından sonra eyaletlerin başına-buyruk hareket etmeye başladıklarını söyleyerek, zımnen ademi-

[1] İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Meşhur Rumeli Âyanlarından Tirsinikli İsmail, Yılık Oğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa**, İstanbul 1942.
[2] Mustafa Akdağ, "Timar Rejiminin Bozuluşu*",* **A.Ü. DTCF Dergisi**, III/4 (Ankara 1945), s. 419-431

merkezileşmeye işaret etmesi[3]; Çağatay Uluçay'ın, artık neredeyse klasikleşmiş hale gelen herkesçe mâlum çalışmaları[4]; ve nihayet Halil İnalcık'ın, Bulgaristan'daki Osmanlı idaresi ve toprak mülkiyeti hususunda ortaya koyduğu yeni bakış açısıyla, sonrasında da büyük yankı uyandıran doktora tezi[5], âyanlıkla alâkalı meselelere direk veya dolaylı temas eden ilk çalışmalar olmuştu. Her ne kadar mesaisini büyük oranda Celâlî isyânları ve suhte fesâdına teksif etse de, âyanlık meselesine de tamamen ilgisiz kalmayan Mustafa Akdağ, 1966'da yayımlanan bir makalede, "Enderunlular İdare Düzeninin Çökme Devri" olarak nitelediği 1683-1726 arasında, merkeziyetçi devlet düzeninin çöktüğü tezinden hareketle, *"âyan düzeni=derebeylik"* denklemine oturttuğu Anadolu âyanlarını, *"azgın birer mütegallibe"* olarak yaftalamış[6]; iki yıl sonrasına ait diğer bir çalışmada ise, Osmanlı tarihinin bu nevi-şahsına-münhasır dönemine ilk defa bir tarih aralığı belirlediği gibi, meseleyi aynı menfi perspektiften ele almasına rağmen, bu defa üslubunu biraz yumuşatmış, hattâ 18. yüzyıl Türk toplumunun *"aristokrat (asiller) sınıfı"* olarak kabul ettiği bu zümrenin, padişahın otoritesini tehdit eden kapıkulu-ulemâ ikilisine karşı, üçüncü bir baskı grubu olarak ortaya çıkmış olmasının müspet bir vaka olduğuna bile işaret etmişti[7]. Ona yakın tarihlerde Mustafa Cezar, levendler üzerine yazdığı kapsamlı eserinde, âyanlığın doğuşunu, timar sisteminin çökmesi sonrasında toprak tasarrufunda ortaya çıkan değişmelere bağlamış; ayrıca kapı halkı, il erleri, âyanlığın doğuş tarihi ve müessese olup olmadığı gibi hususlarda da dikkate değer fikirler ileri sürmüştü[8]. Bu arada herhangi bir teorik tartışmaya girmeksizin, âyan ailelerini tanıtıcı mahiyette makaleler de yine bu sıralarda tarih dergilerinde yer almaya başlamıştır[9].

Bu nevi çabalara rağmen âyanlık, Türk tarihçileri arasında henüz ciddi bir tartışmaya yol açamamışken, meseleye ilgi duyan yabancı tarihçiler tarafından ortaya

---

[3] Şinasi Altundağ, "Osmanlı İmparatorluğunun Vergi Sistemi Hakkında Kısa Bir Araştırma", **A.Ü. DTCF Dergisi**, V/2 (Ankara 1947), s. 195-196.

[4] M. Çağatay Uluçay, "Karaosmanoğulları'na Ait Bazı Vesikalar", **Tarih Vesikaları**, Cilt: II, Sayı: 9, 10, 12; Cilt: III, Sayı: 14 (Ankara 1942-44); aynı yazar, **18. ve 19. Asırlarda Saruhan'da Eşkıyâlık ve Halk Hareketleri**, İstanbul 1955.

[5] Halil İnalcık, **Tanzimat ve Bulgar Meselesi**, Ankara 1943.

[6] Mustafa Akdağ, "Genel Çizgileriyle XVII. Yüzyıl Türkiye Tarihi", **A.Ü. DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi**, IV/6-7, (Ankara 1966) , s. 201-247.

[7] Mustafa Akdağ, "Osmanlı Tarihinde Âyanlık Düzeni Devri, 730-1839", **A.Ü. DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 14 (Ankara 1968), s. 51-61.

[8] Mustafa Cezar, **Osmanlı Tarihinde Levendler**, İstanbul 1965, s. 317 vd.

[9] Cemal Gökçe, "Edirne Âyânı Dağdeviren-oğlu Mehmed Ağa", **İ.Ü. Tarih Dergisi**, Cilt: 17, Sayı: 22 (İstanbul 1968), s. 97-110.

konan bazı çalışmalar, tartışmaları alevlendirdiği gibi boyutlarının da genişlemesine neden oldu. Fransız tarihçi Fernand Braudel'in, 17. yüzyılda Batı Avrupa'da hububata olan talebin artmasının, Doğu Avrupa ülkelerinde bu talebi karşılamaya yönelik üretim yapan büyük çiftliklerin teşekkülüne sebep olduğu, binaenaleyh, bunun benzerlerinin Osmanlı coğrafyasında da görüldüğüne dair ileri sürdüğü fikirler[10]; daha sonra Deena Sadat[11] ve Traian Stoianovich[12] gibi yazarların, Marksist bakış açısıyla Rumeli âyanlığı üzerinde yaptıkları ve daha ziyade milliyetçilik yönü ağır basan çalışmalarda tekrar edilmiş; böylece âyanlık meselesi etrafında dönen tartışmalar yön değiştirerek, dikkatler *büyük çiftlikler* ve bununla alâkalı *ortakçılar* ve *ikinci serflik* gibi tâli konulara kaymıştır. Yine Balkan tarihçilerinden Avdo Sućeska ve V. P. Mutafćieva, âyanlığın gerek bir terim olarak muhtevası, gerekse ortaya çıkışı ve bıraktığı tesirler hakkında dikkate değer çalışmalar yapmışlardır[13].

Batılı tarihçiler tarafından 1960'lardan itibaren âyanlık meselesine, Orta Doğu'daki modernleşme ve İslam toplumu bağlamında yapılan tartışmalar ve araştırmalar zemininde temas edilmeye başlandıysa da, henüz bu tarihler itibariyle elde yeteri kadar ampirik çalışmalar mevcut bulunmadığından, birbiriyle mütenasip olmayan fikirler ortaya çıkmıştır[14]. Bununla birlikte Arap eyaletlerindeki âyan ve eşrâf zümresine dair Albert Hourani'nin yazdıkları[15] ile Kemal Karpat'ın,

---

[10] Fernand Braudel, **Akdeniz ve Akdeniz Dünyası**, C. II, Ter. M. Ali Kılıçbay, İstanbul 1990, s. 51.

[11] Seena Sadat, "Rumeli Ayanları: The Eighteenth Century", **Journal of Modern History**, XLIV/3 (1972), s. 346-363; aynı yazar, **"Urban Nobables in the Ottoman Empire: The Ayan"**, Rutgers University, Doktora Tezi, 1969.

[12] Traian Stoianovich, "Land Tenure and Related Sectors of the Balkan Economy: 1600-1800", **Journal of Economic History**, XII-XIII/4 (1953), s. 398-411.

[13] Balkan tarihçilerinin bu çalışmalarda ileri sürdükleri görüşler, daha sonraki tarihçiler nezdinde değerlendirilip tartışılmıştır. Bu tarihçilerden biri olan Yuzo Nagata, Sućeska ve Mutafćieva'nın yazdıklarını geniş olarak ve yorumsuz şekilde özetlerken (**Muhsin-zâde Mehmed Paşa ve Âyânlık Müessesesi**, Tokyo 1982, s. 3-12); Yücel Özkaya, âyanlığın doğuş tarihi, seçim usulleri ve ortaya çıkışında dış tazyiklerin olduğuna dair görüşleri hakkında Mutafćieva'yı eleştirmiş, benzer şekilde tarih hususunda Sućeska'yı da hatalı bulmuş; nihayet buradan hareketle her iki yazara sıkça atıfta bulunan Nagata'nın, 18. yüzyıl öncesine ait verdiği bilgilerin de "vesikalara dayanmadığı için pek sathi kaldığı"nı yazmıştır (**Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyânlık**, Ankara 1994, s. 1-4).

[14] **Beginnings of Modernization in the Middle East: The Nineteenth Century**, Eds. William R. Polk and Richard L. Chambers, University of Chicago Press, Chicago 1968. Bu eser daha sonra Türkçeye de tercüme edilmiştir (**Ortadoğu'da Modernleşme**, İnsan Yay., İstanbul 1995). Gibb ve Bowen'in müşterek çalışmalarında, âyanlık hakkındaki birçok bilinmeze rağmen toprak sahipliği üzerinden yükselmelerine, âyan ile derebeyi arasındaki farkın pek de açık olmadığına dikkat çekilmiş olması, sonraki araştırmacılar tarafından da genel kabul gören hususiyetlerden olmuştur (H. A. R. Gibb & Harold Bowen, **Islamic Society and the West, Islamic Society in the Eighteenth Century**, Vol. 1, Part 1, Oxford 1963, s. 198-199).

[15] Albert Hourani, "Osmanlı Reformu ve Eşraf Politikaları", **Ortadoğu'da Modernleşme**, s. 61-99.

Osmanlı'daki toprak mülkiyeti ve modernleşme çabalarını irtibatlı olarak ele aldığı araştırması[16], sonraki yıllarda bu meseleler üzerinde çalışma yapacak olan birçok araştırmacıyı etkilemiştir. Amerika'da, 18. yüzyıl Osmanlı tarihini anlamaya mâtuf çalışmalar, sonrasında da devam etmiştir. Nitekim 1977'de Thomas Naff ve Roger Owen editörlüğünde hazırlanan bir kitapta, bu yüzyılda imparatorluğun askerî ve bürokratik kurumlarından dinî ve sosyal yapısına kadar, bir bütün halinde geçirdiği varsayılan dönüşüme dair genel çözümlemeler yapılmaya çalışılırken[17], direk olarak âyanlıkla alâkalı da birkaç önemli araştırma yayımlanmıştır. Bunlardan Abdul-Karim Rafeq, 18. yüzyıl Suriye'sindeki mahallî güçlerden Azm ve Ziyadina ailelerini ele aldığı araştırmada, Osmanlı merkezî otoritesinde büyük düşüş yaşanırken, taşrada nüfuzun yeniçerilerden yerel emirlere geçtiğine vurgu yapmış[18]; B. Cvetkova ise, Balkanlar'da timar sisteminin bozulması ve sipahilerin birtakım ticarî işlere girişmesiyle irtibatlı olarak, çiftlik ve mâlikânelerin ortaya çıkışını ele almıştır[19]. Aynı kitapta kapsamlı bir makale yayımlayan Halil İnalcık, meseleye Osmanlı merkezileşme ve ademi-merkezileşme veçhesinden yaklaşarak, heyecan verici bir tartışmayı başlatmıştır[20]. İnalcık bu çalışmasında öne sürdüğü görüşlerle, âyanlık meselesi üzerinde yapılan tartışmalara yeni bir pencere araladığı gibi, sonrasında konu üzerinde çalışma yapacak tarihçileri de derinden etkilemiş; hattâ âyanlar içinden *reis-i âyan* seçiminin daha 1680'lerde başladığına dair hatalı şekilde *Râşid Tarihi*'ne atfen verdiği bilgiler, hiçbir doğrulama çabasına girişilmeden birçok araştırmada olduğu gibi tekrar edilmiştir[21].

---

[16] Kemal H. Karpat, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Toprak Rejimi, Sosyal Yapı ve Çağdaşlaşma", **Ortadoğu'da Modernleşme**, s. 101-130..

[17] Norman Itzkowitz, "Men and Ideas in the Eighteenth Century Ottoman Empire", **Studies in Eighteenth Century Islamic History**, Eds. Thomas Naff & Roger Owen, Southern Illinois University Press, 1977, s. 15-26. Bu makalede Osmanlı İmparatorluğu'nun dönüşüme uğradığı düşünülen zaman aralığı olarak ele alınan 1703 Edirne Vakası'ndan 1808 Sened-i İttifak'a kadarki dönem, sonraki birçok batılı tarihçi tarafından da genel kabul görmüştür.

[18] Abdul-Karim Rafeq, "Changes in the Relationship Between the Ottoman Central Administration and the Syrian Provinces from the Sixteenth to the Eighteenth Centuries", **Studies in Eighteenth Century Islamic History**, s. 53-73.

[19] B. Cvetkova, "Problems of the Ottoman Regime in the Balkans from the Sixteenth to the Eighteenth Century", **Studies in Eighteenth Century Islamic History**, s. 165-177.

[20] Halil İnalcık, "Centralization and Decentralization in Ottoman Administration", **Studies in Eighteenth Century Islamic History**, s. 27-52. Ademi-merkeziyetçiliğe dair diğer bir araştırma: Yaşar Yücel, "Osmanlı İmparatorluğunda Desantralizasyona (Adem-i Merkeziyetçilik) Dair Genel Gözlemler", **Belleten**, Cilt: XXXVIII, Sayı 152 (Ankara 1974), s. 657-708.

[21] Müverrih Râşid'in eserindeki, Yenişir kazasında *"reîs-i a'yân olan"* Mü'min-zâde Abdülmü'min Efendi'den bahseden metne atfen verilen bu bilgi, İnalcık'ın yazdığı gibi 1680 yılına değil de 1715'e

Muhtemelen batıdaki bu son neşriyatın tesiriyle Türkiye'de de âyanlık, yeniden tarihçilerin ilgi alanına girmeye başlamıştır. Bu meyanda bir yandan Mutafćieva'nın mâruf makalesi Türkçe'ye tercüme edilirken[22], diğer yandan Yücel Özkaya, daha 1960'ların sonlarından itibaren başladığı araştırmalarının ilk ciddi sonuçlarını yayımlamaya başlamıştır. Peş peşe kaleme aldığı makalelerde, kaynak malzeme olarak çoğunlukla şer'iye sicillerini kullanmak suretiyle, Anadolu'daki Karaosman-oğulları, Çapan-oğulları, Kozan-oğulları, Zenneci-oğulları, Yılanlı-oğulları, Küçük Ali-oğulları ve Gaffar-zâdeler gibi büyük âyan hânedânlarını ilk defa kapsamlı şekilde tanıtırken, "âyanlık örgütü"nün hangi şartların zorlamasıyla ortaya çıktığı ve müessesenin kuruluş tarihi gibi hususlara da el atmış[23]; bütün bu nevi araştırmalarını daha sonra kapsamlı bir kitapta toplamış[24] ve onun yazdıkları, sonraki yıllarda meseleye alâkalı Türk tarihçilerinin neredeyse tamamı tarafından, üzerinde herhangi bir tartışma ihtiyacı duyulmadan, olduğu gibi kabul edilmiştir. Uzunçarşılı'nın *İslam Ansiklopedisi* için yazdığı muhtasar maddede, âyanlığın doğuşuna zemin hazırlayan mukataa ve iltizama vurgu yapılmakla birlikte, süregelen tartışmalara hiç girilmemiştir[25]. Âyanlık çalışmalarına 1980'de, 18. yüzyılda Orta Anadolu'nun tartışmasız en güçlü hânedânı olan Çapan-oğulları hakkındaki kitabıyla Özcan Mert de dâhil olmuş[26]; fakat kuşkusuz bu yıllarda en dikkat çekici araştırma, Sivas Divriği'de yerleşik Köse Paşa hânedânını, arşiv belgeleriyle yerel-folklorik kaynakları harmanlayarak bir nevi hikâyeleştiren Necdet Sakaoğlu'ndan gelmiştir[27]. Âyan ve eşrâf zümresinden kastedilen kesimin kimlerden teşekkül ettiği ve bunların

---

aittir (**Târîh-i Râşid ve Zeyli**, C. II, Haz. Abdülkadir Özcan - Yunus Uğur - Baki Çakır - Ahmet Zeki İzgöer, İstanbul 2013, s. 908).

[22] V. P. Mutafçieva, "XVIII. Yüzyılın Son On Yılında Ayanlık Müessesesi", Trc. Bayram Kodaman, **İ.Ü. Tarih Dergisi**, Sayı: 31 (İstanbul 1977), s. 163-182.

[23] Yücel Özkaya, "XV. Yüzyılın İkinci Yansında Anadolu'da Ayanık İddialar", **A.Ü. DTCF Dergisi**, Cilt: XXIV, Sayı: 3-4 (Ankara 1969), s. 195-231; aynı yazar, "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Yerli Ailelerin Âyânlıkları Ele Geçirişleri ve Büyük Hânedânlıkların Kuruluşu", **TTK Belleten**, Cilt: XLII, Sayı: 168 (Ankara 1976), s. 667-723; aynı yazar, "Anadolu'da Büyük Hanedanlıklar", **TTK Belleten**, Cilt: LVI, Sayı: 217 (Ankara 1992), s. 809-845.

[24] Yücel Özkaya, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyânlık**, Ankara 1994.

[25] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Âyân", **İA**, C. 2 (İstanbul 1979), s. 41-42.

[26] Özcan Mert, **XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Çapanoğulları**, Ankara 1980.

[27] Necdet Sakaoğlu, **Anadolu Derebeyi Ocaklarından Köse Paşa Hanedanı**, Ankara 1984.

18. yüzyıl öncesindeki durumu hakkında, Özer Ergenç'in yeteri kadar ampirik örnekle desteklediği özgün araştırması da yine bu tarihlerde yayımlanmıştır[28].

Bu arada Rifaat Ali Abou-El-Haj'ın, Osmanlı eyalet yönetiminin 18. yüzyıl sonlarından itibaren geçirdiği dönüşüme dair iler sürdüğü yeni fikirlerin[29], sonrasında Metin Kunt tarafından daha da geliştirildiğini, bu bağlamda eyaletlerde geniş kapı halkına sahip ve yetkileri arttırılmış idarecilerin, yerel güç odaklarıyla kurdukları iyi münasebetlerle, âyanlığın güçlenmesine yol açtıklarını söylediği özgün çalışmalarını da zikretmek gerekir[30].

1980'lerde, âyanlık tarihi araştırmalarına en dikkat çekici katkı Halil İnalcık ve Japon tarihçi Yuzo Nagata'dan gelmiştir. İnalcık, 17. yüzyılda Osmanlı askerî ve malî sisteminde ortaya çıkan dönüşümü ele aldığı kapsamlı makalede, ademi-merkeziyetçilik hakkında daha önce yazdığı görüşleri temel alarak, taşrada genel güvenliğin sağlanması için *nefir-i âm* ve *il-eri* organizasyonu ve bu uygulamanın âyanın silâhlı güce sahip olmasına kapı araladığı; ayrıca malî yapının ve timar sisteminin bozulmasının neticesi olarak da toprak tasarrufunda meydana gelen değişmelerin, yine âyanın yararına olarak onların mülk çiftlik edinmelerini kolaylaştırdığı ana fikrinden hareketle, âyanlık tartışmalarına yepyeni ufuk açmış ve bu çalışmaya, sonraki yıllarda özellikle batılı tarihçiler tarafından sık sık atıfta bulunulmuştur[31]. Nagata ise, Doktora tezi olarak hazırladığı ve 1982'de Tokyo'da basılan çalışmasında, asıl ağırlığı Muhsin-zâde Mehmed Paşa'nın faaliyetleri etrafında 18. yüzyılın ikinci yarısına vermesine rağmen, âyanlık meselesine dair genel teorik tartışmalara da girmiştir[32]. Sonrasında Bosna âyanlığı hakkında Yugoslavya'da araştırmalar yapan Nagata, elde ettiği materyalleri yayımlamış ve özellikle 18. yüzyılda Saraybosna'daki çiftlik sayısının artışına dikkati çekmiştir[33]. Bununla da iktifa etmeyerek daha sonra, Batı Anadolu'nun güçlü âyan hânedânı olan

---

[28] Özer Ergenç, "Osmanlı Klâsik Dönemindeki 'Eşraf ve A'yân' Üzerine Bazı Bilgiler", **Osmanlı Araştırmaları**, III, (İstanbul 1982), s. 105-118.
[29] Rifaat Ali Abou-El-Haj, "The Ottoman Vezir and Paşa Households 1683-1703: A Preliminary Report", **Journal of the American Oriental Society**, Vol. 94, No. 4 (1974), pp. 438- 447.
[30] İ. Metin Kunt, **Sancaktan Eyalete, 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi**, İstanbul 1978; aynı yazar, **Bir Osmanlı Valisinin Yıllık Gelir-Gideri Diyarbekir, 1670-71**, İstanbul 1981.
[31] Halil İnalcık, "Military and Fiscal Transformation in the Ottoman Empire, 1600-1700", **Archivum Ottomanicaum**, 6 (1980), s. 283-337.
[32] Yuzo Nagata, **Muhsin-zâde Mehmed Paşa ve Âyânlık Müessesesi**, Tokyo 1982.
[33] Yuzo Nagata, **Materials on the Bosnian Notables**, Tokyo 1985.

Karaosman-oğulları üzerine eğilen yazar, bu ailenin menşei ve zenginliklerinin kaynağı olarak iltizam ve çiftlik işletmeciliğine dair ufuk açıcı sonuçlara ulaşmıştır[34].

Türk tarihçilerinin âyanlık meselesine ilgisi 1990'larda da devam etmiştir. Sadece 18. yüzyıla değil, âyanlığın kaldırılması ve sonrasına da el atanlar olduğu gibi[35]; henüz ham bilgiyi muhtevî listeler halinde, artık yavaş yavaş müsadere ve muhallefat meselelerine de girilmeye başlanmış[36]; âyanların zenginlik kaynağının açığa çıkarılması bağlamında, çiftlik ve diğer taşınmaz mülk listesini ihtiva eden spesifik araştırmalar da çıkmıştır[37]. Mahmut Şakiroğlu'nun, arşiv kaynaklarından hareketle neredeyse hiç yoruma yer vermeyerek, tamamıyla hikâyeci bir üslupla Çukurova âyanlığını ele aldığı öncü araştırması da yine bu tarihlerde yayımlanmıştır[38]. Bu çalışmadan yıllar sonra Mehmet Akif Terzi, Çukurova'dan Maraş'a kadar olan bölgede âyan-idareci-devlet üçgeninde, 18. yüzyıl sonlarından itibaren iyiden iyiye kızışan ve sonu bir dizi idama kadar giden çetin mücadeleleri, Şakiroğlu'nun yazdıklarındaki boşlukları da tamamlayarak, kapsamlı şekilde kitaplaştırmıştır[39]. Adana eyaletinde 18. yüzyılda mahallî âyanın, muhassıllık ve mâlikâne sahipliği gibi araçları kullanarak nasıl güçlendikleri, Işık Tandoğan-Abel'in akademik bir çalışmasında da ele alınmıştır[40].

Özcan Mert, 1991'de *Diyanet İslam Ansiklopedisi* için yazdığı "âyan" maddesinde, meseleye dair batılı yazarlar arasındaki tartışmalara pek girmeden, Türk tarihçilerinin Uzunçarşılı'dan İnalcık ve Özkaya'ya kadar yazdıklarının genel bir özetini vermiş; bu arada âyanlığın resmî olarak 1726'da başladığına dair görüşleri tekrar ettikten sonra, âyan zümresinin bu tarihte *askerî* kesime dâhil olmalarıyla *âyan* sıfatını kaybettikleri gibi anlaşılması güç bir sonuç çıkarmış; ayrıca âyanlık seçimini,

---

[34] Yuzo Nagata, **Tarihte Âyânlık, Karaosmanoğulları Üzerinde Bir İnceleme**, Ankara 1997.

[35] Ercüment Kuran, "Âyanlığın Kaldırılmasından Sonra Anadolu'da Sosyal ve Ekonomik Durum (1840-1871)", **V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi, Tebliğler**, Ankara 1990, s. 287-290.

[36] Fikret Yılmaz, "Kara Osman-oğlu Ataullah Ağa'ya Ait Malların Müsaderesi ve Bir Kira Defteri", **Ege Üniversitesi, Tarih İncelemeleri Dergisi**, Sayı: 5 (İzmir 1990), s. 239-252.

[37] Hamiyet Sezer, "Tepedelenli Ali Paşa ve Oğullarının Çiftlik ve Gelirlerine İlişkin Yeni Bilgi-Bulgular", **OTAM**, Sayı: 18 (Ankara 1990), s. 333-357. Bu araştırmada, Tepedelenli Ali Paşa'nın zenginliğinin kaynağının, sahip olduğu çiftlikler ve taşınmaz mülkleri olduğu sonucuna varılmıştır.

[38] Mahmut H. Şakiroğlu, "Çukurova Tarihinden Sayfalar 1, Payas Ayanı Küçük Ali Oğulları", **A.Ü. DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 15, Sayı: 26 (Ankara 1991), s. 103-139.

[39] Mehmet Akif Terzi, **Gâvurdağı'nın Bulanık Tarihindeki Sır Perdesi**, İstanbul 2010.

[40] Işık Tandoğan-Abel, **"Les Modalités de I'urbanité dans une ville Ottomane"**, Ecoles des Hautes Etudes en Sciences, Doktora Tezi, Paris 1998.

çağdaş modern demokrasilerin terminolojisinden olan "seçim, aday, seçmen, seçimi kazanan" gibi terimlerle açılmamaya çalışmıştır[41]. Türk tarihçilerinin meseleyi ele alış yöntemlerindeki sığ yaklaşım tarzı, İstanbul Üniversitesi'nde 1990'da yapılan Tarih ve Sosyoloji Semineri'nde, dikkat çekici bir sunum yapan Ercüment Kuran tarafından, *"sentez mahiyetindeki incelemelerin az"* olduğu şeklinde zımnen eleştirilmiştir[42]. Nitekim ham belge neşri ve anlatıma dayalı çalışmalar sonrasında da devam etmiştir[43].

Buna karşılık uzunca süredir âyanlık meselesi farklı boyutlarıyla ele alınan Amerika'da, 1990'larda tartışmaların yönünü değiştiren iki çok ciddi yayım yapılmıştır. Bunlardan ilki, Çağlar Keyder ve Faruk Tabak'ın editörlüğünde 1991'de kitaplaştırılan ve esas itibariyle Osmanlı Devleti'nde toprak mülkiyeti, ticarî tarım ve çiftlik meselelerine odaklanan çalışmadır[44]. Bu kitapta âyanlık meselesi, ağırlıklı olarak çiftlik sahipliği ve piyasaya yönelik üretim yapan ticarî tarım bağlamında ele alınmış; hususiyle Gilles Veinstein'ın yazdığı makale, tartışmalara yeni bir yön belirlemiştir[45]. Amerika'daki diğer çalışma ise, Bruce McGowan'ın, 1994'te Halil İnalcık ve Donald Quataert editörlüğünde neşredilen ve sonrasında oldukça meşhur olan *An Economic and Social History of the Ottoman Empire*, başlıklı esere yazdığı bölümdür. Meseleyi 18. yüzyılda Osmanlı merkezî otoritesinin eyaletlerde nüfuzunu kaybettiği perspektifinden ele alan McGowan, genel olarak kendi çıkarları peşinde koşan aracılar tabakası olarak nitelediği âyan sınıfının menfi yönlerini ön plana çakarmış ve âyanlığın doğuşunda, *"ileriyi görmekten aciz bir tavır içinde"* olduğunu iddia ettiği merkezî yönetimi sorumlu tutmuştur[46].

---

[41] Özcan Mert, "Âyan", **DİA**, C. 4 (İstanbul 1991), s. 195-198.

[42] Ercüment Kuran, "XIX. Yüzyılda Anadolu'nun Sosyal Tabakalaşmasında Âyanların Yeri", **Tarih ve Sosyoloji Semineri, 28-29 Mayıs 1990**, İstanbul 1991, s. 163-168.

[43] Bekir Sıtkı Baykal, "A'yânlık Düzeni Hakkında Belgeler", **TTK Belgeler**, Cilt: I, Sayı: 1-2 (Ankara 1993), s. 221-225; Saim Savaş, "XVIII. Asırda Sivas'ta Bir Âyan Ailesi, Zaralızâdeler", **E.Ü. Tarih İncelemeleri Dergisi**, Sayı: VIII (İzmir 1993), s. 81-97.

[44] **Landholding and Commercial Agriculture in the Middle East**, Eds. Çağlar Keyder & Faruk Tabak, State Universtiy of New York Press, 1991. Bu eser 1998'de Türkçe olarak da yayımlanmıştır (**Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım**, Çev. Zeynep Altok, İstanbul 1998; II.Baskı 2010).

[45] Gilles Veinstein, "Çiftlik Tartışması Üzerine", **Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım**, s. 35-56.

[46] Bruce McGowan, "Age of Ayans, 1699-1812), **An Economic and Social History of the Ottoman Empire, 1300-1914**, Eds. Halil İnalcık & Donald Quataert, Cambridge University Press, Cambridge 1994. Türkçesi: Bruce McGowan, "Âyanlar Çağı, 1699-1812", **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, C. 2 (1600-1914), Ed. Halil İnalcık ve Donald Quataert, Çev. Ayşe Berktay, İstanbul 2006, s. 761-884. Aslında McGowan, Osmanlı sosyal ve ekonomik tarihinin

Bu arada ademi-merkeziyetçilik ve feodalite tartışmalarına 1995'te tarihçi camiasının dışından, müştereken kaleme aldıkları kapsamlı bir kitapla dâhil olan Halil Cin ve S. Gül Akyılmaz, meseleleri ele alış yöntemleri ve ileri sürdükleri teorik yaklaşımlar bakımından tartışmanın çıtasını biraz daha yükseltmişlerdir[47]. Lâkin 1999'da yayımlanan *Osmanlı* ansiklopedisinde çıkan bir dizi âyanlık çalışmasında, çoğunlukla yine, Türk tarihçileri arasında yıllardan beri süregelen tartışmalarla adeta bir kısır döngü halini almış olan âyan terimi, resmiyet kazanması, ortaya çıkış tarihi, âyan-derebeyi farkı gibi semboller üzerinden mesele ele alındığı için, tartışmalara dikkate değer yeni bir katkı sağlanamamıştır[48]. Bununla birlikte Ariel Salzmann, mâlikâne satışları ve âyanlığın yükselişini, modern dönemin *"özelleştirmesi"*ne benzeterek *"taşeron, âyan firmaları"* gibi ilginç terimleri de kullanarak açıklamaya çalışmış ve bu sistemin, *"devletin yerel topluluklarla olan bağlarını derinleştirdiği"* sonucuna varmıştır[49]. Feridun Emecen ise Osmanlı toplum yapısını ele alırken sözü âyanlık meselesine de getirerek, timar sisteminde ortaya çıkan bozulma ve önem kaybının, şehirlerdeki askerî ve idarî zümrenin, boşalan timar topraklarını ele geçirmelerine sebep olduğuna; ticaretle de uğraşarak zenginleşen âyan ve eşrâf zümresinin nitelik değiştirdiğine işaret etmiş; ayrıca bu zümrenin birçok olumsuzluklarının yanı sıra, şehir ve kasabaların imarına yaptıkları katkıya dikkati çekmiştir[50]. Emecen'in âyanlık meselesine ilgisi sonrasında da devam etmiştir.

---

meselelerine çok daha önceleri eğilmeye başlamış, Balkanlar'daki Osmanlı toprak idaresi ve timar sistemini incelediği mufassal çalışmasında, çiftlik ve âyan konularına da el atmıştı (**Economic life in Ottoman Europe, Taxation, trade and the struggle for land, 1600-1800**, Cambridge University Press, Cambridge and Paris 1981).

[47] Halil Cin - S. Gül Akyılmaz, **Tarihte Toplum ve Yönetim Tarzı Olarak Feodalite ve Osmanlı Düzeni**, Konya 1995.

[48] Yücel Özkaya'nın burada, Üsküb halkının âyanları Toplu-oğlu Mehmed hakkında İstanbul'a gönderdikleri Temmuz 1702 tarihli bir şikâyet kaydına istinaden, "resmî âyanlığa" dair ilk belgenin bu olduğunu iddia etmesi, daha evvelki tarihler için de benzer kayıtların mevcudiyeti muhtemel olduğundan, âyanlığın doğuşu hususunda kesinlik ifade etmese gerektir ("Merkezî Devlet Yapısının Zayıflaması Sonuçları: Âyânlık Sistemi ve Büyük Hanedanlıklar", **Osmanlı**, C. VI (Ankara 1999), s. 165-173); Özcan Mert'in, daha önce birkaç farklı yerde ifade ettiği yaklaşımlarını tekrar mahiyetindeki makalesi: "Osmanlı Devleti Tarihinde Âyânlık Dönemi", **Osmanlı**, C. VI, s. 174-180; Ahmet Tabakoğlu, merkeziyetçiliğin zayıflaması tezinden hareketle, timar sistemi üzerinde yükselen âyanlığın "feodalimsi" bir karakter taşıdığını söylerken ("Osmanlı İçtimaî Yapısının Ana Hatları", **Osmanlı**, C. IV (Ankara 1999), s. 24); Eftal Şükrü Batmaz, mâlikânecilerin gerçek mülk sahibi gibi davranmaları sebebiyle, mirî topraklar üzerinde yeni bir "toprak aristokrasisi"nin doğduğuna vurgu yapmıştır ("İltizâm Sisteminin XVIII. Yüzyıldaki Boyutları", **Osmanlı**, C. III (Ankara 1999), s. 252).

[49] Ariel Salzmann, "İmparatorluğu Özelleştirmek: Osmanlı XVIII. Yüzyılında Paşalar ve Âyânlar", **Osmanlı**, C. III, s. 227-235.

[50] Feridun Emecen, "Osmanlılar'da Yerleşik Hayat, Şehirliler ve Köylüler", **Osmanlı**, C. IV, s. 91-97.

Nitekim 2001'de Tirebolulu Kethudaz-zâdeler hakkında yazdığı başka bir makalede, süregelen tartışmaların gelip düğümlendiği hususlara dair özgün tespitlerde bulunmuştur. Âyan zümresinin genellikle *"merkezî karakterli, koyu devletçi anlayışla"* hazırlanan çalışmalarda *"mütegallibe"* şeklinde vasıflandırılmasına itiraz ederek, *"âyânlık, eşkıyalık, mütegallibe"*nin birbirinden çok ince çizgilerle ayrıldığını söyledikten; âyanlığın doğuşuna dair kesin bir tarih aramanın boşuna bir çaba olduğuna; ayrıca bunun bir müessese olarak telakki edilmesini anlamanın güçlüğüne de işaret ettikten sonra; ele aldığı Tirebolu âyanlığının yöredeki Çepni boylarına dayandığı tespitinde bulunarak, tartışmalara sosyolojik bir boyut da kazandırmıştır[51].

1980'lerden sonra batılı tarihçilerde, Osmanlı yönetimindeki Arap eyaletlerini araştırmaya yönelik başlayan ilgi, zamanla artarak sürmüştür. Bu nevi çalışmalarda, ele alınan dönemin bir realitesi olarak taşrada yerel güçlerin doğuşu ve yükselişi meselesine de açıklık getirilmeye çalışılmıştır. 18. yüzyılda Şam'daki durumu inceleyen Karl Barbir, valilerin yetkilerinin güçlendirilmesiyle bu yüzyılda yerel eşraf ve yeniçeri birliklerinin etkin biçimde denetlendiğinden hareketle, ademi-merkeziyetçilik tezine karşı çıkmıştır[52]. M. L. Meriwether ise, 18. yüzyılın ikinci yarısında Halep âyanlarını konu alan doktora tezinde, bunların, resmen mütesellimlik elde etmeden önce genellikle büyük arazi sahibi mültezim olduklarına işaret etmiş, ayrıca şehirlerde kalıcı olabilmek için gayrimenkul yatırımına önem verdiklerini de yazmıştır[53].

Ülke dışındaki tarihçilerin, 18. yüzyılda Osmanlı eyaletleri ve mahallî güçlerin durumunu anlamaya mâtuf ilgileri 1990'lardan sonra artarak sürmüştür. Nitekim bu tarihçilerden biri olan Karen Barkey, esas itibariyle 17. yüzyıl taşra isyanlarını ele almakla birlikte, Osmanlılar'ın *"katı ve kırılgan bir devlet olmaktan çok esnek bir devlet"* olduğu ana-fikrinden hareketle, yüzyılın sonlarında eyaletlerde âyan ve eşrâfın güçlenmesini bir ademi-merkezileşme olarak görmemiştir[54]. Osmanlı

[51] Feridun M. Emecen, "Osmanlı Taşrasında Yerel Güçlerin Yükselişi, Kethudazâdeler Örneği", **Osmanlı Klasik Çağında Hanedan, Devlet ve Toplum**, İstanbul 2011, s. 363-392.
[52] Karl Barbir, **Ottoman Rule in Damascus, 1708-1758**, Princeton 1980.
[53] Margret Lee Meriwether, **"The Notable Families of Aleppo, 1770-1830: Networks of Social Structur"**, Pennsylvania University, Doctora Thesis, Philadelphia 1981.
[54] Karen Barkey, **Eşkıyalar ve Devlet, Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi**, Çev. Zeynep Altok, İstanbul 1999, s. 248-249.

Devleti'nin, problemlerin üstesinden gelmede etkin bir araç olarak kullandığını iddia ettiği "esneklik" modelini, 2008'de basılan diğer bir eserinde de sürdüren Barkey, ademi-merkeziyete dair teorisini daha da geliştirerek, mâlikâne ve iltizam sistemi sayesinde eyaletlerle İstanbul arasında tesis edilen ağların, merkezî idarenin taşra üzerindeki kontrolünü güçlendirdiği görüşünü savunmuştur[55]. Benzer görüşler başka yazarlar tarafından da dile getirilmiştir. Dina R. Khoury, 1997'de yayımlanan ve daha sonra Türkçeye de çevrilen doktora tezinde, *"Osmanlı devlet aygıtının taşra ortamında nasıl işlediğini araştırmak"* amacıyla, Musul'daki güçlü hânedânları örnekleme olarak ele almış ve âyanlığın ortaya çıkmasını, şimdiye kadar iddia edildiği gibi merkezî otoritenin eyaletlerde güç kaybına neden olmadığı, bilakis âyanlar eliyle taşra toplumunun *"Osmanlılaştırıldığı"* ve böylece otoritenin daha da güçlendiği şeklinde yorumlamıştır[56]. Khoury, daha sonra kaleme aldığı makalelerle, çiftlik ve mâlikâne gibi meselelerdeki tespitlerini paylaşmayı sürdürmüş[57]; ayrıca imparatorluğun büyük şehirlerinde *"gerçek birer iktidar simsarı"* haline geldiğini söylediği âyan ve yeniçeri birlikleri vasıtasıyla, *"devlet hegemonyasının yerelleştiği"* gibi ilginç görüşler ileri sürmüştür[58]. Yine 1997'de taşra elitlerine farklı bakış getiren diğer bir araştırmacı da Jane Hathaway olmuştur. Mısır'da bir Yeniçeri komutanının kurduğu Kazdağlılar hânedânını inceleyen yazar, Osmanlı Sarayındaki hâne yapısının bir benzerinin, eyaletlerdeki mahallî elitler tarafından tesis edilerek bu kişilerin nasıl güçlendiklerini, kendi oluşturduğu teorik bir çerçevede ele almıştır[59].

Türkiye dışındaki araştırmacılar, sonraki tarihlerde de, 17. ve 18. yüzyıl Osmanlı taşra toplumu ve âyanlık meselesi bağlamında bir dizi dikkate değer çalışma ortaya koymuşlardır. 2006'da Suraiya Faroqhi'nin editörlüğünde *The Cambridge*

---

[55] Karen Barkey, **Farklılıklar İmparatorluğu, Karşılaştırmalı Tarih Perspektifinden Osmanlılar**, Çev. Ebru Kılıç, İstanbul 2011, s. 309 vd.

[56] Dina Rızk Khoury, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Taşra Toplumu, Musul, 1540-1834**, Çev. Ülkün Tansel, İstanbul 2003.

[57] Dina Rızk Khoury, "Ticari Tarımın Musul Eyaletine Girişi ve Köylülük Üzerindeki Etkileri (1750-1850)", **Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım**, Editörler: Çağlar Keyder, Faruk Tabak, Çev. Zeynep Altok, İstanbul 2010, s. 165-185..

[58] Dina Rızk Khoury, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Merkez İle Taşradaki Güç Sahipleri Arasındaki İlişkiler: Bir Tarihyazımı Çözümlemesi", **Türkiye Tarihi 1603-1839, Geç Osmanlı İmparatorluğu**, Editör: Suraiya Faroqhi, Çev. Fethi Aytuna, İstanbul 2011, s. 171-193.

[59] Jane Hathaway, **Osmanlı Mısır'ında Hane Politikaları, Kazdağlıların Yükselişi**, Çev. Nalan Özsoy, İstanbul 2002. Karl Barbir'in yardımıyla hazırladığı diğer başka bir kitapta da, Arap vilayetlerindeki taşra eşrafının yükselişini ele almıştır: Jane Hathaway, **The Arab Lands under Ottoman Rule: 1516-1800**, with Karl K. Barbir, Pearson Longman, Harlow 2008.

History of Turkey adıyla hazırlanan ve Türkçeye de çevrilen ansiklopedik kitapta, Osmanlı taşra idaresindeki değişim ve âyanlıkla alâkalı birkaç makale yayımlanmıştır. Balkanlar'daki yarı özerk güçlerine eğilen Fikret Adanır, âyanlığın doğuşu vetiresinde eyaletlerdeki yönetimin hâne ve güç sahibi kişilere verilmesini, *"sultanın kişisel yönetiminin öneminin azalması"* ve *"sivil bir oligarşinin gücünün giderek pekiştiğinin açık göstergesi"* şeklinde yorumlamıştır[60]. Arap vilâyetlerindeki durumu inceleyen Bruce Masters ise, tafsilatlı olarak ele aldığı yerel elitlerin, 17. ve 18. yüzyıllarda İstanbul'dan tedrici olarak uzaklaştıkları, bu durumun bir nevi *"proto-Arap milliyetçiliğinin kıpırtıları"* olarak yorumlanabileceği gibi tartışmaya açık bir neticeye ulaşmıştır[61]. Bu tarihlerde Amerika'da diğer başka araştırmalar da yapılmıştır[62]. Bunlar arasında Hakan Özoğlu'nun, imparatorluğun Kürt nüfusun hâkim olduğu eyaletlerinde ortaya çıkan feodal güç odaklarını konu alan eseri[63] dikkati çekmektedir. Ayrıca Robert W. Zens'in, Vidin Âyanı Pasvan-oğlu Osman Paşa hakkındaki doktora tezi de, bu meyanda zikredilmesi gereken bir başka önemli çalışmadır. Timar sistemindeki değişim ve Rumeli'deki çiftlik tartışmalarına genişçe yer verilen bu çalışmada, Osmanlı kroniklerinde sıkça zikredilen *"derebeyi, mütegallibe, eşkıya ve âyan"* terimlerinin Anadolu ve Rumeli için farklı kullanım şekilleri üzerinde durulmuş; ayrıca büyük ve küçük âyanlar arasındaki farklılıklar ve bunların birbirleriyle olan münasebetlerine de temas edilmiştir[64]. Daha sonra yayımlanan bir makalede, yerel küçük âyanlar meselesine yeniden eğilen Zens,

---

[60] Fikret Adanır, "Balkanlar ve Anadolu'da Yarı Özerk Taşra Güçleri", **Türkiye Tarihi 1603-1839, Geç Osmanlı İmparatorluğu**, s. 195-227. Adanır'ın bu çalışmasında, âyanın doğuşunda ahali ile hükûmet arasındaki aracılık rolü ele alınırken, *"o dönemde okuma yazma oranının düşüklüğü göz önüne alındığında, böylesi resmi talepleri kâğıda dökmenin veya imparatorluk merkezine iletmenin yalnızca seçkin bir azınlığın elinde olduğu düşünülebilir"* (s. 195) şeklindeki görüşe katılmak mümkün değildir. Zira şikâyet hakkını kullanmanın yolu sadece yazılı arzuhâl sunmak değil, aynı zamanda kadı veya nâib vasıtasıyla sözlü ifadelerle de bu haktan yararlanılabilirdi. Ayrıca müşterek olarak hazırlanan şikâyet mahzarlarına okuma-yazması olmayan kişilerin de parmak basmak suretiyle katılabildikleri; Osmanlı Arşivi'nde bununla alâkalı dosyalar dolusu belgeler bulunduğu, meseleye ilgi duyan tarihçilerin mâlumudur.

[61] Bruce Masters, "Arap Vilayetlerinde Yarı Özerk Güçler", **Türkiye Tarihi 1603-1839, Geç Osmanlı İmparatorluğu**, s. 229-251.

[62] Osmanlı tarihiyle alâkalı olarak Türkiye dışındaki tarihçilerin çalışmalarının toplu listesi ve genel değerlendirmesinin yer aldığı şu esere müracaat edilebilir: "Dünyada Türk Tarihçiliği", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, Bilim ve Sanat Vakfı, Cilt: 8, Sayı 15 (İstanbul 2010). Amerika'daki Osmanlı araştırmaları hakkında: s. 179-207.

[63] Hakan Özoğlu, **Kurdish Notables and the Ottoman State, Evolving Identities, Competing Loyalties, and Shifting Boundaries**, State University of New York Press, New York 2004.

[64] Robert W. Zens, **"The Ayanlık and Pasvanoğlu Osman Paşa of Vidin in the Age of Ottoman Social Change, 1791-1815"**, University of Wisconsin-Medison, Doctora Thesis, 2004.

bunların evlilik ve miras yoluyla güçlenmelerine işaret etmiş; aynı zamanda sahip oldukları ortak hususiyetleri bakımından bir *model âyan* tanımlaması yapmayı da denemiştir[65]. Amerika'da yaşayan Türk tarihçilerinden Ali Yaycıoğlu'nun, Osmanlı eyalet yönetiminde 18. yüzyıldaki değişimler ve bu bağlamda taşrada politik birer aktör olarak ortaya çıkan mahallî güç odaklarını ele aldığı dikkat çekici çalışmasına da işaret etmeden geçmemeliyiz. Âyanlığın güç kazanmasını, merkezî idareye karşı bir meydan okuma olarak yorumlayan yazar, bir paradoks gibi görünmesine rağmen meseleye ademi-merkeziyet zaviyesinden bakmaz; aksine *"otoritenin kaza düzeyinde yerelleşmesi"* olarak kabul eder. Ayrıca taşra idaresi ve âyanlık problemine dair daha birçok tartışmalı hususları da enine-boyuna ele alır[66].

Osmanlı sosyal ve ekonomik tarihinin bu nevi-şahsına-münhasır zümresine, yabancı tarihçilerin ilgisi 2000'li yıllarda da sürmüştür. 10-12 Ocak 2003'te Girit Resmo'da münhasıran bu meseleye ayrılan uluslararası bir sempozyumda, *"provincial elites"* olarak tanımlanan âyan zümresi üzerine tartışılmış; daha sonra tebliğler kitaplaştırılarak basılmıştır[67]. Sempozyum kitabının editörlüğünü yapan Antonis Anastasopoulos, söz konusu zümrenin sosyolojik bir sınıf oluşturup-oluşturamadığı hususunda da ilginç fikirler ileri sürmüştür[68]. Ayrıca bu çalışmada birçok dikkate değer tebliğ sunulmuştur ki, bunlardan sadece bazılarına işaret edilerek yetinilecektir. Suraiya Faroqhi'nin, Güney-batı Anadolu'da çiftlik sahibi Tekeli-oğlu Mehmed Ağa'nın zenginliğinin kaynağı ve çiftliklerine dair sunumu[69]; Nicolas Vatin'in, mezar taşlarından ve diğer başka kaynaklardan hareketle, yerel Müslüman elitlerin hânedân ve akrabalık bağlarını[70]; Hülya Canbakal'ın ise, Niğbolu sancağında bir asalet kaynağı olarak seyyidleri ele aldığı araştırmaları[71]; Pinelopi

[65] Robert Zens, "Provincial Powers: The Rise of Ottoman Local Notables (Ayan)", **History Studies**, Vol. 3/3 (Samsun 2011), s. 433-447.
[66] Ali Yaycıoğlu, **"The Provincial Challenge: Regionalism, Crisis, and Integration in the Late Ottoman Empire (1792-1812)"**, Hardvard University, Doctora Thesis, 2008.
[67] **Provincial Elites in the Ottoman Empire**, **Halcyon Days in Crete V, A Symposium Held in Rethymno, 10-12 January 2003**, Ed. Antonis Anastasopoulos, Rethymno 2005.
[68] Antonis Anastasopoulos, "Introduction", **Provincial Elites in the Ottoman Empire**, s. XI-XXVIII.
[69] Suraiya Faroqhi, "Exporting Grain from the Anatolian South-West: The Power and Wealth of Tekelioğlu Mehmed Ağa and His Magnate Household", **Provincial Elites in the Ottoman Empire**, s. 296-319.
[70] Nicolas Vatin, "Aperçu sur la Mobilité des Élites Ottomanes Musulmanes Locales d'Après les Stèles Funéraires", **Provincial Elites in the Ottoman Empire**, s. 11-30.
[71] Hülya Canbakal, "On the 'Nobility' of Provincial Notables", **Provincial Elites in the Ottoman Empire**, s. 39-50.

Stathi'nin, yerel seçkinler olarak Ortodoks metropolitler ve kocabaşıları incelemesi[72]; Leslie Peirce'ın, seyyidlik beratının gücünü de kullanarak Antep'te nüfuzlu bir hânedâna dönüşen Seydi Ahmed'i ele aldığı çalışması[73]; Eleni Gara'nın, Karaferye'deki Müslüman elitleri konu alan[74]; Michael Ursinus'un ise, Manastır'daki çiftlikler üzerinde yerel elitlerin etkin hâkimiyetini ortaya koyan araştırmaları[75]; Yuzo Nagata'nın, Osmanlı âyanlarına benzer bir yapının 18. yüzyılda Japonya'da da görüldüğü, pamuk ve pirinç üretiminin büyütülmesinde etkili olan ve *miso* ve *sake* denilen bu sınıfa işaret eden ilginç sunumu[76].

Türkiye'de âyanlık çalışmaları, gerek lisansüstü tezler ve gerekse tarih dergilerinde çıkan makalelerle nicelik bakımından tedrici olarak artarken[77], nitelik yönünden de çeşitlenmeye başlamış; meselenin süregelen belli-başlı konu başlıklarına, muhallefat, tereke ve masraf kayıtlarını muhtevî araştırmalarla yenileri ilave edilmiştir[78]. Ayrıca âyanın, bayındırlık yönünden şehrin gelişimine olan

---

[72] Pinelopi Stathi, "Provincial Bishops of the Orthodox Church as Members of the Ottoman Elite (Eighteenth-Nineteenth Centuries", **Provincial Elites in the Ottoman Empire**, s. 77-83.

[73] Leslie Peirce, "Entrepreneurial Success in Sixteenth-Century Ayntab: The Case of Seydi Ahmed Boyacı, Local Notable", **Provincial Elites in the Ottoman Empire**, s. 115-132.

[74] Eleni Gara, "Moneylenders and Landowners: in Search of Urban Muslim Elites in the Early Modern Balkans", **Provincial Elites in the Ottoman Empire**, s. 135-147.

[75] Michael Ursinus, "The Çiftlik Sahibleri of Manastır as a Local Elite, Late Seventeenth to Early Nineteenth Century", **Provincial Elites in the Ottoman Empire**, s. 247-257.

[76] Yuzo Nagata, "Ayan in Anatolia and the Balkans During the Eighteenth and Nineteenth Centuries: A Care Study of the Karaosmanoğlu Family", **Provincial Elites in the Ottoman Empire**, s. 269-294.

[77] Aydın Güven, "**Doğu Karadeniz Âyânlığına Kısa Bir Bakış (1808-1826)"**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 1999; Dağlı isyanları sırasında önemli rol oynayan ve her ikisinin de sonu idamla biten Rumeli âyanlarını, arşiv kaynakları ve kroniklerden ele alan bir tez: Alper Başer, **"Gümülcine Ayanı Tokatçıklı Süleyman Ağa ile Ferecik Ayanı Ali Molla'nın Faaliyetleri ve Merkezi Hükümetle Olan İlişkileri"**, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Afyon 2006; Vidin Âyanı Pasvan-oğlu üzerine yapılan bir tezde, mesele bilinen gerileme ve çözülme paradigmasından ele alınırken, Robert Zens'in doğrudan doğruya Pasvan-oğlu'nu konu alan kapsamlı tezinin kaynak olarak kullanılmamış olması oldukça şaşırtıcıdır: Ali Yavuz, **"Vidin Ayanı Pazvantoğlu Osman'ın Faaliyetleri ve Merkezi Hükümetle İlişkileri"**, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar 2010; Mehmet Ak, **"Osmanlı İmparatorluğunda Bir Âyânlık Örneği Yılanlıoğulları"**, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Antalya 2007.

[78] Akçakızanlık Âyanı Zaim Hacı Mustafa'nın muhallefatı hakkında: Mehtap Özdeğer, "Osmanlı Devlet Teşkilatında Âyânın Mali ve İdari Yönetime Müdahale Devri", **İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası**, Cilt: 50, Sayı: 1-4 (İstanbul 2000), s. 69-132; Aynı yazarın bir diğer çalışması: "Ayan Era in the Ottoman Government", **Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 6, (2003), s. 29-42; Bursa Âyanı Seyyid Ahmed Ağa'nın masraf defteri: Veli Aydın, "Osmanlı Devleti'nde Âyânlık Üzerine Bir Belge, Ahmet Ağa'nın Bir Yıllık Muhasebesi (1824-1825)", **A.Ü. Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 20, Sayı: 32 (Ankara 2002), s. 47-92; Vehbi Günay, "Batı Anadolu'da Âyânlık Mücadeleleri ve Bergama Voyvodası Sağancılı Veli", **Ege Ü. Tarih İncelemeleri Dergisi**, Cilt: 21, Sayı: 2 (İzmir 2006), s. 93-118; Mehmet Karagöz, "Ayıntab (Antep) A'yanı es-Seyyid el-Hac Mehmed Ağa bin es-Seyyid Battal Ağa'nın Terekesi", **Fırat Üniversitesi**

katkılarını ele alan çalışmalar yapıldığı gibi[79]; âyanlığın, Hristiyan azınlık için müteradifi olan kocabaşılıkla birlikte değerlendirildiği makaleler de yayımlanmıştır[80]. Bütün bu nevi çabalar içinde, meseleyi ele alış şekillerindeki farklılıkla dikkati çeken bazı ilginç çalışmalara da işaret etmeliyiz. Bunlardan birisi Canay Şahin'in, Anadolu'daki güçlü âyan hânedânlarından olan Canikli-zâdeler'i konu edinen doktora tezidir. Âyanlık araştırmalarının geçirdiği aşamayla alâkalı bilgiler de verilen bu çalışmada, merkezî yönetimle politik ve ekonomik münasebetler kuran âyan sınıfının, devletin dominant rolü karşısında ademi-merkeziyetçiliği çağrıştıracak bir konumda olmadığı; fakat buna rağmen elinde bulundurduğu silahlı güç ve yerel otorite sayesinde, *artı-değer*in paylaşılması hususunda hükûmetle pazarlık yapacak güce sahip oldukları ifade edilmekle birlikte; yine de değişik bölgelere ait yeteri kadar çalışma mevcut olmadığından, genelleme yapmanın zorluğuna da vurgu yapılmaktadır[81]. Trabzon eyaletinde âyanlıkla alâkalı diğer bir tez çalışması da Abdullah Bay tarafından yapılmıştır. Âyanlığın güçlenişiyle ortaya çıkan siyasî yapıyı, ilginç bir metaforla, Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılmasından sonra oluşan beyliklere benzeten yazar, zamanla klasik dönem idaresindeki *"kuvvetler ayrılığı"* düşüncesinin ortadan kalktığı ve her emrin âyanlara verilir olduğu gibi, abartılı sayılabilecek bazı yorumlarda bulunmuştur[82].

Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 19, Sayı: 2 (Elazığ 2009), s. 315-328; Özer Küpeli, "Yenişehir (Bursa) Âyanı Sarıcaoğlu Osman Ağa ve Muhallefâtı", **History Studies**, Vol: 3/3 (Samsun 2011), s. 245-263. Bu çalışmada, müsadere edilen ve toplam kıymeti 173.638,5 kuruş olan serveti Osman Ağa'nın, sadece çiftçilik yaparak elde edemeyeceği, bunu gayrimeşru yollarla edindiği sonucuna varılmıştır; Âyanın servet edinme yollarına, ikincil kaynaklardan değinin diğer bir çalışma: Özlem Başarır, "XVIII. Yüzyıl Osmanlı Taşrasında Statü-Servet İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme", **History Studies**, Vol. 3/3 (Samsun 2011), s. 49-67; İsmail Kıvrım, "Kilis A'zaz Voyvodası Daltaban-zâde Mehmed Ali Paşa ve Muhallefâtı", **OTAM**, Sayı: 24 (Ankara 2008), s. 147-174.

[79] Vidin şehri için Pazvanoğlu Osman, Rusçuk için ise Tirsinikli İsmail'in yaptıklarını, ikincil kaynaklardan ele alan bir araştırma: Nagehan Üstündağ, "Osmanlı'da Şehir ve Şehri Geliştiren Unsurlardan Biri Olarak Ayanlar: Vidin ve Rusçuk Örneği (18. Yüzyıl)", **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları**, Sayı: 2 (Ankara, Bahar 2005), s. 149-167; Batı Anadolu'da Karaosman-oğulları ve Doğu Anadolu'da Çıldır-oğulları'nın, kurdukları vakıflar eliyle bulundukları bölgenin imarına yaptıkları katkıları, karşılaştırmalı olarak ele alan bir çalışma: Filiz Yenişehirlioğlu, "Architectural Patronage of Ayan Families in Anatolia", **Provincial Elites in the Ottoman Empire**, s. 321-333.

[80] Özcan Mert, "Keşan Âyânlığına ve Kocabaşılığına Giriş", **İ.Ü. Tarih Dergisi**, Sayı: 42 (İstanbul 2005), s. 159-175.

[81] Canay Şahin, **"The Rise and Fall of an Ayân Family in Eighteenth Century Anatolia: The Caniklizâdes (1737-1808)"**, Bilkent Üniversitesi Ekonomik ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2003, s. 26-28.

[82] Abdullah Bay, **"Trabzon Eyaletinde Mütegallibe Hareketleri ve Âyanlık (1750-1853)"**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum 2007, s. 3, 336.

Âyan muhallefatı araştırmalarında, sosyolojik çözümlemelerden müstağni listeleme çalışmalarını ve müsadereyi hazineye gelir temin etme; âyanın gücünü kırma aracı olarak gören Osmanlı merkez yönetiminin, mal sahibi hayattayken müsadere icra etmesinin yanı sıra, *"müsadereye vesile yaratmak için âyânın ölümünün çabuklaştırılması"* yoluna gidildiği gibi bazı tuhaf yaklaşımları bir yana bırakırsak[83]; muhallefat meselesiyle ilgili dikkat çekici bir çalışma Feridun Emecen ve Yuzo Nagata'dan gelmiştir. Karaosman-oğlu Hacı Mustafa Ağa'nın, 1755'te idamından sonra kabzedilen muhallefatı hakkındaki bu araştırmada, el konulan nakit para ve kıymetli eşyanın listesi verildiği gibi; ailenin zenginliğinin nereden kaynaklandığına dair bazı çözümlemeler de yapılmıştır[84].

Buraya kadar ana hatlarıyla gözden geçirdiğimiz bu azımsanamayacak kadar kalabalık literatüre rağmen, çözdükçe daha da karmaşık hale geliyormuş intibaı veren "âyanlık problemi" hakkında, yakın tarihlerde yayımlanmış olan son birkaç çalışmaya da kısaca bakarak, bu faslı kapatabiliriz. Uzunçarşılı'nın, ilk âyan monografilerinden biri olarak kabul edilen eserinin üzerinden yetmiş yıldan fazla süre geçmişken, Tirsinikli İsmail Ağa, bir grup araştırmacı tarafından yeniden ele alınmıştır. Bulgaristan arşivlerinden de bazı malzeme kullanılarak hazırlanan bu eserde, 1680'de ilk defa *"resmî âyan seçimi"* ve 1726'da âyanların askerî sınıfa dâhil olmaları gibi, bunca neşriyattan sonra daha ihtiyatlı yaklaşılması beklenilen sembolik meseleler tartışmasız kabul edilmiş; İsmail Ağa'nın faaliyetleri hakkında bazı kıymetli malumat verildikten sonra, *"onun zorba bir yönetici olmadığı… devletine ve kazasına büyük hizmetler vermiş, kendisini halka sevdirmiş bir idareci"* olduğu neticesine varılmıştır[85]. Vergi tahsildarlığı, mubayaacılık, hububat ve tuz ticareti gibi işlerle zenginleşen Gümülcine Âyanı Tokatcıklı Süleyman'ı konu alan bir araştırmada, bu kişinin idamından sonra geride kalan tereke listesi de yayımlanmış; idamına sebep olarak *"celb-i mal sevdası ile devlet idaresi arasındaki hassas dengeyi*

[83] Suraiya Faroqhi, "Zeytin Diyarında Güç ve Servet: Edremit Âyânından Müridzade Hacı Mehmed Ağa'nın Siyasi ve Ekonomik Faaliyetleri", **Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım**, s. 100.
[84] Feridun M. Emecen, "Âyân ve Muhallefâtı: Karaosmanoğlu Hacı Mustafa Ağa", **CIÉPO, XIV. Sempozyumu Bildirileri**, 18-22 Eylül 2000 Çeşme, Ankara 2004, s. 141-148; Yuzo Nagata - Feridun M. Emecen, "Bir Âyânın Doğuşu: Karaosmanoğlu Hacı Mustafa Ağa'ya Ait Belgeler", **TTK Belgeler**, Cilt: 25, Sayı: 29 (Ankara 2004), s. 1-67.
[85] Meryem Kaçan Erdoğan - Meral Bayrak Ferlibaş - Kamil Çolak, **Tirsiniklizâde İsmail Ağa ve Dönemi (1796-1806)**, İstanbul 2009, s. 235-236.

kuramaması" gösterilmiştir[86]. Âyanlık hakkında Türkiye'de yayımlanmış son iki makaleden ilkinde, bir Tanzimat dönemi âyanı ele alınmakla birlikte, âyanların 18. yüzyılda ulaştıkları güçlü statü için, daha önce başkalarınca da dile getirilen *"birer beylik görünümü kazandıkları"* benzetmesi tekrar edilmiş[87]; Ordu kazasındaki küçük âyanlara dair olan diğer çalışmada ise, devlet nezdinde büyük-küçük âyan ayırımının bulunduğundan hareketle, âyanların küçüklerinin "eşkıya" ve "mütegallibeye", büyüklerinin ise "âyanlığa" ve "paşalığa" daha yakın oldukları gibi, bizce de tartışmaya açık iddialı bir genellemede bulunulmuştur[88].

Osmanlı İmparatorluğu'nda âyanlık meselesine dair bunca çalışmalar içerisinde, münhasıran İçel âyanlığını konu alan herhangi bir araştırma bulunmadığı gibi; dolaylı şekilde yalnızca birkaç yerde bahsedilmiştir. Yücel Özkaya, arşiv kayıtlarına istinaden İçel Âyanı Gölgeli-oğlu Mustafa'nın vergi tahsildarlığı bağlamında bazı faaliyetlerine temas etmiş; benzer şekilde Mamuriye Âyanı Abdülmuin Bey'in "zorbalıkları"na dair da kısa malumat vermiştir[89]. Yuzo Nagata ise, Muhsin-zâde Mehmed Paşa tarafından 1766'da Kıbrıs'ta Dizdar Halil isyanının bastırılması sırasında, Gölgeli-oğlu Mustafa'nın adamlarıyla birlikte yardıma gitmesini ve bu vesileyle elde ettiği nüfuzla mütesellimlik mücadelesine girişmesini, mühimme ve diğer birkaç arşiv kaynağına istinaden kısaca verilmiştir[90]. Bunların haricinde tarafımızdan daha önce yayımlanan bir eserde, ağırlıklı olarak *Adana Ahkâm Defterleri*'ndeki kayıtlara dayanarak İçel âyan hânedânlarından Sunullah Paşa-zâdeler, Gölgeli-oğulları ve Osman-oğulları hakkında, herhangi bir yoruma girişilmeksizin ham bilgi şeklinde malumat verilmişti[91].

---

[86] Necmettin Aygün, "Gümülcine Ayânı Tokatcıklı Süleyman 1761(?)-1804", **Belleten**, Cilt: LXXIV, Sayı: 270 (Ankara 2010), s. 707-767.

[87] M. Yaşar Ertaş, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkezileşmesi Karşısında Bir Osmanlı Ayanı: Tavaslızâde Osman Ağa", **History Studies, Prof. Dr. Enver Konukçu Armağanı**, (Samsun 2012), s. 117-133.

[88] İlhan Ekinci, "Büyük Ayanların Gölgesinde Ordu Kazası'nda Âyânlığın Gelişimi", **History Studies**, Vol: 5/4 (Samsun 2013), s. 151-176. Bu araştırmanın giriş kısmında, Feridun Emecen'in daha önceki bir makalesinde dile getirdiği âyanlığın çıkış tarihi, müessese olup olmadığı, zümreleşme vetiresi, mütegallibelik ve eşkıyâlıkla aralarındaki ince çizgi gibi hususlara referans verilerek kurulan cümlede yazılanların, atıf yapılan Emecen'in ileri sürdüğü görüşlerle neredeyse tezat teşkil etmesi oldukça tuhaf görünmektedir.

[89] Yücel Özkaya, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyânlık**, s. 148, 150, 187.

[90] Yuzo Nagata, **Muhsin-zâde Mehmed Paşa ve Âyânlık Müessesesi**, s. 23-24, 87-88.

[91] Ensar Köse, **Mut (Claudiopolis)**, İstanbul 2011, s. 298.

II. TARTIŞMALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Yukarıda belirtildiği üzere yıllardan beri devam eden bunca araştırma ve neşriyata rağmen, âyanlık meselesiyle doğrudan veya dolaylı birçok problem henüz tam olarak vuzuha kavuşturulamamıştır. Kuşkusuz bunun en önemli nedeni, üzerinde tartışılan şeyin, birtakım hukukî ve idarî düzenlemelerle niteliği kesin olarak belirlenmiş bir kurum veya müessese olmayıp, daha ziyade zamanın şartlarının getirdiği değişim ve kesinlikle konjonktürel zorunluluklarla, kendi tabii seyri içinde tedricen oluşmuş bir sosyal olgu veya vâkıa olmasından kaynaklanmıştır. Nitekim özellikle âyanlığın daha bir ete-kemiğe bürünerek kurumsal niteliğinin belirginleşmeye başladığı 18. yüzyıl ortalarından daha öncesine ait resmî kayıtlar incelendiğinde, gerek yazışmalara hâkim olan dil ve sembolik ifadeler, gerekse muhatap alınmalarına neden olan şartlar ve hadiseler yönünden, bu zümreyi nasıl tanımlayacağı hususunda, merkezî hükûmetin kafasının pek de net olmadığı rahatlıkla görülür. Fakat bunun pek bir ehemmiyeti yoktur. Zira dönemin sultanları ve idarecilerinin, en azından 1750'lere kadar âyanların hukukî statüsü hakkında herhangi bir tanımlama yapma ihtiyacı duydukları şüphelidir. Hele bugün modern zaman tarihçilerinin üzerinde hararetli tartışmalar yaptıkları, merkezî otoritenin yerelleşmesi, bunların feodal birer güç haline gelmeleri, her ne yolla olursa olsun zenginleşmelerine karşı merkezin tedirginliği, dolayısıyla da müsadereyi bunların gücünü budama aracı olarak kullanması gibi hususların hiç birisi, büyük ihtimalle dönemin idarecilerinin gündeminde yoktu. Bugün sıklıkla referans verilen, 1726'da mahallî nüfuzlu hânedânlardan vali tâyin edilmesi uygulaması veya âyanlara mâlikâne satışı gibi hususların, devlet aygıtının aksayan yönlerini tamire mâtuf olarak önceden planlanarak icraya konulmuş sistemli birer uygulama olmayıp, tamamıyla o zamanın zorunlu şartlarının getirip dayattığı sıkıntıları gidermeye mâtuf taktik adımlar olduğu, şâyet düzenlemelerin ne gibi zorlayıcı şartlar altında ve hangi bağlamda yapıldığı dikkate alınırsa kolaylıkla anlaşılabilir. Bu nevi meseleler bir yana, âyanlık hakkında, modern dönem tarihçileri arasında süregelen belli başlı tartışma konuları, şu şekilde tebarüz etmiş görünmektedir:

A. Kimlerden teşekkül ettiği ve statüleri,

B. Ortaya çıkış zamanı,

C. Merkezî idareyle olan münasebetleri,

D. Güç ve zenginliklerinin kaynağı.

Kuşkusuz bu listeyi uzatmak mümkün olmakla birlikte, burada tartışmanın odak noktasından fazla uzaklaşılmadan, sayılan bu hususlarda yerli ve yabancı tarihçilerin eserlerindeki dikkat çekici yaklaşımları ana hatlarıyla gözden geçirilecektir.

A. *Âyan-Mütegallibe-Derebeyi* Üçgenine Sıkışan Zümre

Tartışmayı semboller üzerinden yürütmek Türk tarihçilerini daima cezbetmiştir. Bu nedenle örneğin şu gibi cümlelerle karşılaşmak daima olasıdır: *"Âyân ve derebeyi unsurları farklıdır. Pek çok kişi bunları birbirine karıştırır. Morttman, Çaparoğullarını, Karaosmanoğullarını, Kozanoğullarını derebeyi maddesinde, derebeyi olarak tanımlamıştır. Bu doğrudur. Ancak İsmail Hakkı Uzunçarşılı, bunları âyân olarak gösterir. Bu yanlıştır. Âyânlar ve yerli hanedana mensup derebeylerini birbirinden ayırmak lazımdır*[92]*."*

Meseleye bu örnekte olduğu şekilde yaklaşıldığı durumlarda, resmî arşiv belgeleri ve zamanın kroniklerinde geçen *âyan*, *mütegallibe*, *eşkıyâ* ve *derebeyi* gibi terimler ölçü alınarak, bahse konu kişilerin statüleri belirlenmeye çalışılmıştır. Diğer yandan, özellikle 18. yüzyıl öncesine ait kaynaklarda sıkça karşılaşılan *âyan-ı vilâyet*, *âyan u eşrâf* ve *âyan-ı memleket* gibi ifadelerle kastedilen zümrenin niteliği ve ayrıca bunların "resmî âyan" olup olmadıkları problemine odaklanılmıştır. Nitekim bu tartışmalara tafsilatlı şekilde giren ilk Türk tarihçilerinden biri olan Mustafa Cezar, erken tarihli Osmanlı kroniklerinden Âşıkpaşazâde, Neşrî ve İbn Kemal gibi kaynaklarda, âyan teriminin çok farklı kullanımlarına dair dikkat çekici örnekler verdikten sonra; bununla kastedilenin en geniş şekliyle, bir şehir veya kasabanın beylerbeyi, sancakbeyi, kadı, müderris, şeyh, imam, hatip, şehir kethüdası, mukataa emini veya mültezimi, vakıf hizmetlileri ve esnaf reisleri gibi mevki ve servet bakımından önde gelen kişileri olduğunu ifade etmiş; ayrıca 18. yüzyıla gelindiğinde ise, *"kapı halkı istihdam eden resmî vazifelileri, bir bakıma âyan addetmek bile mümkündür"* demek suretiyle, terimdeki anlam değişmesine de dikkati çekmiştir[93]. Mustafa Akdağ, söz konusu zümreyi genel olarak menfi bakış açısıyla

[92] Yücel Özkaya, "Merkezî Devlet Yapısının Zayıflaması Sonuçları: Âyânlık Sistemi ve Büyük Hanedanlıklar", **Osmanlı**, C. VI (Ankara 1999), s. 171.
[93] Mustafa Cezar, **Osmanlı Tarihinde Levendler**, İstanbul 1965, s. 317-319, 323.

ele alarak, *"âyan=derebeyi"* şeklinde katı bir denklem kurarken[94]; Mutafćieva, *âyan-ı vilâyet* terimiyle kastedilenin, idarî bir yönetim birimi olmayıp, *mahallî âyan* veya *mahallî eşrâf* şeklinde anlaşılması gerektiğine işaret etmiştir[95]. Çok geçmeden tartışmaya katılan Halil İnalcık, şer'iye sicilleri ve Evliya Çelebi'yi kaynak göstererek, âyan ve eşrâf zümresine dâhil olan grubu, belki de en geniş şekliyle *(all the ayan and eşraf)* şu dört gruba ayırmıştır:

- Ulema, molla, kadı, nakib, müfti ve müderris.

- Kapıkulları (muhzırbaşı, muhtesip, pasbanbaşı, asesbaşı, dizdar, sipahi, katipler), Yeniçeri serdarları, çavuş, kapıcıbaşı ve müteferrika.

- Değerli mal satıcısı (tüccar) sınıfıdır ki bunlar; bezzaz, attar, çuhacı, kemhacı, kuyumcu, sarraf, mültezim.

- Esnafın önde gelenleri; kethüda, kasabbaşı, bakkalbaşı, pazarbalı ve şehir kethüdası[96].

İnalcık, başka bir yerde ise bu zümreyi kısaca *the influential citizens* (nüfuzlu vatandaşlar) şeklinde karşılarken[97]; yakın tarihli bir eserinde Evliya Çelebi'den naklen, şu tanıma yer vermiştir: *"Vilâyette yarar ve nâmdâr ve müstakim ve mütemevvil (paralı) ve halk arasında sözü ve kelimâtı dinlenür kimesneler[98]."* Birer terim olarak "âyan" ve "eşrâf"ın, Osmanlı klasik dönemindeki kullanım şekilleri üzerinde ilginç bir araştırma yapan Özer Ergenç, şer'iye sicillerindeki kayıtlarda bu sıfatlarla anılan kişiler arasında seyyidlerin, tüccarın, şehirde yerleşik kapıkulları, ulemâ, müderris ve şehir kethüdası gibi zümre mensuplarının yer aldığını yazmaktadır[99]. Âyan zümresinin sosyolojik bir vâkıa olarak nasıl tanımlanabileceği hususunda da bazı ilginç görüşler ileri sürülmüştür. Mesela Çağlar Keyder, *"sınıf olma potansiyeli taşıyan"* bir grup olarak nitelediği âyanların, *"merkezî otoritenin zaafı yüzünden süreklilik kazanmış taşra yöneticileri ve mültezimler"* olduğunu ifade etmiştir[100]. Bunların daha ziyade menfi yönlerini öne çıkararak *"tüccar, tefeci, askerî sınıf mensubu veya toprak sahibi"* kişiler olduklarını ifade eden McGowan, 18.

[94] Mustafa Akdağ, "Osmanlı Tarihinde Âyanlık Düzeni Devri", s. 51.
[95] V. P. Mutafćieva, "XVIII. Yüzyılın Son On Yılında Ayanlık Müessesesi", s. 165.
[96] Halil İnalcık, "Centralization and Decentralization in Ottoman Administration", s. 37-38.
[97] Halil İnalcık, "Military and Fiscal Transformation in the Ottoman Empire, 1600-1700", s. 307.
[98] Halil İnalcık, **Devlet-i Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I**, s. 333.
[99] Özer Ergenç, "Osmanlı Klasik Dönemindeki Eşraf ve A'yan Üzerine Bazı Bilgiler, s. 105-118.
[100] Çağlar Keyder, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Büyük Ölçekli Ticari Tarım Var mıydı?", **Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım**, s. 10.

yüzyılın ikinci yarısında, âyan sınıfı içinden *"savaş ağalığına daha yakın"* ikinci bir grubun çıkarak, siyasal gücün fiilî olarak ademi-merkezileşmesine neden olduklarını söylemiştir[101]. Dina Khoury ise, *"açık bir siyasi gündeme sahip, sınırları kesin çizgilerle belirlenmiş bir toplumsal grup"* olarak görmenin neredeyse imkânsız olduğunu ifade ettiği âyanın, tarihî kaynaklarda çoğunlukla *"idarî işlev açısından değil, toplumsal konum ve itibar açısından"* tanımlandığına vurgu yapmıştır[102]. Benzer şekilde, bu zümrenin sınırlarındaki muğlaklığa Feridun Emecen de dikkati çekerek, âyanlık ve sıklıkla onun müteradifi olarak kullanılan eşkıyalık ve mütegallibe terimleri arasındaki ince ayrıma dair şunları yazmıştır: *"Her ne şekilde olursa olsun 'âyânlık, eşkıyalık, mütegallibe' üçgeninin birbirinden çok ince çizgilerle ayrılan yanlarını ortaya koyabilmek, ayrıca bu zümrenin ortaya çıkış sebeplerini layıkıyla anlayabilmek, derinliğine yapılacak araştırmaların rehberliğine muhtaçtır[103]."* Söz konusu zümrenin, sosyolojik olarak, homojen bir sınıf oluşturup oluşturmadıkları meselesine eğilen araştırmacılardan olan Antonis Anastasopoulos, âyan-ı vilâyetin yanı sıra derebeyler, vücuh, iş erleri, söz sahipleri, muteberan ve kocabaşılardan müteşekkil taşra seçkinlerini (*provincial elites*), *"sınıfa çok yakın bütünleşik bir grup"* olarak nitelemiştir[104].

İsimlendirilmeleri her ne şekilde olursa olsun, ya da bir sınıf veya grup oluşturup oluşturamadıklarına dair sosyolojik yaklaşımların neticesi nereye varırsa varsın, mevcudiyetleri aşikâr olan bu zümrenin, müşterek hususiyetlerinin neler olabileceğine dair de bazı ilginç görüşler ileri sürülmüştür. Ercüment Kuran bu konuda yaptığı bir araştırmada, sınırlı birkaç âyan hânedânına dayansa da, âyanların şu ortak vasıflarının olduğu neticesine ulaşmıştır: Âyan-zâdeler, kendilerinin halktan ayrı bir zümre oldukları şuurunu taşıyorlar; çoğunlukla aralarında evleniyorlar; harem ve selâmlık dairelerine ayrılan geniş konaklarda yaşıyorlar; bekçi, arabacı, aşçı ve uşak gibi hizmetçilere sahipler; cömert ve konukseverdirler; gösterişe,

[101] Bruce McGowan, "Âyanlar Çağı, 1699-1812", s. 785-786.
[102] Dina Rızk Khoury, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Merkez İle Taşradaki Güç Sahipleri Arasındaki İlişkiler: Bir Tarihyazımı Çözümlemesi", **Türkiye Tarihi 1603-1839,** s. 186-187.
[103] Feridun M. Emecen, "Osmanlı Taşrasında Yerel Güçlerin Yükselişi, Kethudazâdeler Örneği", **Osmanlı Klasik Çağında Hanedan, Devlet ve Toplum**, s. 363.
[104] Antonis Anastasopoulos, "Introduction", **Provincial Elites in the Ottoman Empire**, s. XII-XIV. Osmanlı Devleti'nde mahallî seçkinleri ele alan diğer bir araştırma: Ehud Toledano, "The Emergence of Ottoman-Local Elites (1700-1900): A Framework for Research", **Middle Eastern Politics and Ideas: A History from Within**, Eds. I. Pappé and M. Ma'oz, London and New York, 1997, 150-156.

eğlenceye ve debdebeye düşkündürler; iktisadî nüfuzlarını sürdürmek için mülk edinmeye özen gösterirler; köylülere faizle borç para vererek murabahacılık yaparlar; birbirleriyle sürekli mücadele halindedirler; bazen zorbalık yapmaktan çekinmedikleri halde, hükûmet memurlarının baskısına ve eşkıyanın zulmüne karşı ahaliyi koruyucu davrandıkları için toplum nezdinde saygı görürler[105].

Âyan sınıfının müşterek hususiyetlerine dair bir modelleme denemesini de Robert Zens yapmış olup, oluşturduğu modele göre tipik bir âyanda şu ortak özelliklerin bulunduğunu ifade etmiştir: Birkaç istisna dışında tüm âyanlar toplumun önde gelen üyeleridir (*notable members of their community*); bulundukları bölgede vergi toplama hakkını ellerinde bulundururlar; imparatorluğun periferisinde geniş arazileri ve alanları kontrol ederler; merkezî hükûmet ile halk arasında arabulucu rolü üstlenirler; kişisel silahlı güçleri vardır; yerel halk ile yakın ve dostane ilişkilere sahiptirler[106].

Buraya kadar verilen malumatla, Osmanlı toplumunun, bahse konu bu olgusunun sınırları az-çok belirlenmiş olmakla birlikte, mevzuyu çok fazla uzatmadan, kaynaklarda gözümüze çarpan birkaç ilginç örnekle tartışmaya katkıda bulunabiliriz. Gerek resmî belgelere ve tarihî kaynaklara bir terim olarak yansıması, gerekse bu terimden kastedilen zümrenin niteliği bakımından ele alındığında âyanlığın, kesinlikle 18. yüzyılda ortaya çıkmış bir vâkıa olmayıp, çok daha öncesinde de mevcut bulunduğu aşikârdır. Daha 16. yüzyıla ait Divanıhümâyun kayıtlarında bile genellikle *"a'yân-ı vilâyet"*[107], bazen de *"a'yân"*[108] şeklinde zikredilen bu zümre mensupları, bulundukları bölgenin idarî meselelerine müdâhil oluyorlar, ortaya çıkan her nevi probleme dair mahallî mahkemeye ve direk olarak merkeze toplu şikâyet veya istek arzları sunabiliyorlar ve Hükûmet tarafından

[105] Ercüment Kuran, "XIX. Yüzyılda Anadolu'nun Sosyal Tabakalaşmasında Âyanların Yeri", **Tarih ve Sosyoloji Semineri**, s. 165-167.
[106] Robert Zens, "Provincial Powers: The Rise of Ottoman Local Notables (Ayan)", s. 447.
[107] İçel Beyi'nin devre çıkma ve kanunsuz şekilde halktan para toplama gibi suiistimalleri üzerine, sancakta bulunan *"a'yân-ı vilâyet"*in verdiği mahzara karşılık olarak Kıbrıs Beylerbeyi'ne ve kaza kadılarına yazılan 10 Mayıs 1595 tarihli hüküm: BOA, ***MD***, nr. 73, s. 193, hkm. 450. Benzer şekilde Mamuriye kazasından, ehl-i fesad olduğu için timarı başkasına verilen Ramazan adlı kişinin şekâvetine dair Mamuriye Kadısı'nın mektubu ve *"a'yân-ı vilâyet"*in mahzarı: ***MD***, nr. 73, s. 522, hkm. 1139 (7 Ağustos 1595).
[108] Petriç kazasında *"kuvvet-i mâliye"* ile birkaç senden beri eşkıyalık yapan bir kişi hakkında Köstendil Beyi'ne yazılan 13 Eylül 1595 tarihli hükümde *"kazâ-i Patriç a'yânı mahzar gönderüp"* denildiği görülür (BOA, ***MD***, nr. 773, s. 127, hkm. 296).

muhâtap alınıyorlardı. Fakat zikredilen bu zümrenin kimlerden teşekkül ettiğini belgelerden tam olarak çıkarmak zor olmakla birlikte, bazı kayıtlarda *"e'imme ve hutebâ ve a'yân"*[109] veya *"taht-ı kazânızda olan kudât ve müderrisîn ve sâ'ir ve huttâb ve a'yân ve eşrâf"*[110] şeklindeki ifadeler, bu terimle kastedilenlerin *ehl-i örf* ve *ehl-i şer'*in haricinde kalan *ehl-i arz* sınıfından olduklarını hatıra getirmektedir. Fakat bununla birlikte, dönemin tarihçilerinin eserlerinde salt bir terim olarak *"a'yân"*ın ele alınışına bakıldığında ise, aslında hiçbir dinî mensubiyet veya sosyal statü farkı gözetilmeksizin, genel bir ifadeyle "ileri gelenler" gibi bir anlamda kullanıldığı görülür.

Örneğin âyanlığın ortaya çıktığı dönemin vak'anüvislerinden Râşid Mehmed Efendi'nin eserinde, bir terim olarak yalın veya tamlama şeklinde şu gibi kullanımlara sıklıkla rastlamak mümkündür: Osmanlı Devleti'nin 1660'ta Erdel'e kral tâyinini anlatırken, *"Akoş nâm krala Erdel a'yânı itâ'at ü inkıyâd etmek üzre mü'ekked fermânlar irsâl etmiş idi"*[111]; 1663'te *"Muhâfız Hüseyin Paşa ve a'yân-ı kal'a ve cünd-i dîni istikbâl edüp"*[112]; 1666'da rütbe tevcihi münasebetiyle yapılan törende, *"ceste ceste a'yân-ı devlet hidmet tebriklerine kıyâm ettikçe"*[113]; 1668'de *"Kethudâlığa merci-i eşrâf ve a'yân olan İbrahim Ağa'ya vezâret ile Haleb eyâleti ihsan"*[114]; 1672'de *"Tuna üzerine cisr binâsı içün gemiler tedârük olunmak maslahatı a'yân-ı Belgrad'dan Za'îm Yusuf Ağa nâm bir pîr-i sâhib-i tedbire tefvîz olunmuş idi"*[115]; 1676'da *"taraf-ı Devlet-i Aliyye'den ta'yîn olunan dergâh-ı âlî kapucubaşılarından Mehmed Ağa ve otuz nefer Trablus a'yânı"*[116]; 1683'te *"Hân-ı âlîşân ve a'yân-ı asâkir-i İslâm"*[117]; 1687'de, seferler nedeniyle nakit paraya sıkışan hazine için imdâd-ı seferiye talep edilmesi meselesinde, *"nâçâr memâlik-i mahrûsada olan bi'l-cümle kasabât ve bilâdın a'yân ü tüccârından birer mikdâr*

[109] BOA, ***MZD***, nr. 8, s. 156, hkm. 914 (1016/1607).
[110] İçel Beyi'nin, sancaktan fazla vergi toplamasına dair şikâyet: BOA, ***MD***, nr. 80, s. 514, hkm. 1212 (8 Safer 1023 / 20 Mart 1614).
[111] Râşid Mehmed Efendi, **Târîh-i Râşid ve Zeyli**, C. I, Haz. Abdülkadir Özcan - Yunus Uğur - Baki Çakır - Ahmet Zeki İzgöer, İstanbul 2013, s. 12.
[112] **Târîh-i Râşid ve Zeyli**, C. I, s. 48.
[113] **Târîh-i Râşid ve Zeyli**, C. I, s. 83.
[114] **Târîh-i Râşid ve Zeyli**, C. I, s. 126.
[115] **Târîh-i Râşid ve Zeyli**, C. I, s. 158.
[116] **Târîh-i Râşid ve Zeyli**, C. I, s. 196.
[117] **Târîh-i Râşid ve Zeyli**, C. I, s. 244.

akça istikrâz olunmak üzre karâr verdiler"[118]; 1691'de Kıbrıs'ta Boyacıoğlu Mehmed isyanı hakkında, *"tâife-i eşkıyâ a'yân-ı vilâyetin birer birer paşa tarafına firârların"*[119]; 1692'de *"a'yân-ı Şam-ı şerîfden ba'zılar müsâ'ade-i esbâb-ı ikbâl ve kesret-i etbâ' vü emvâl ile ribka-i itâ'atden hurûc*[120]*"*; 1703'te *"Denizli a'yânından Eyüboğlu nâm şahs-ı zâlim…*[121]*."*

Buna benzer kullanımları Çelebizâde İsmail Âsım Efendi'nin eserinde de görmek mümkündür: 1722'de *"ahâlî-i Şirvan ve ulemâ ve a'yânından Şemahı muhârisi Hacı Davud Bey"*[122]; 1722'de *"Kibâr-ı ulemâ-i izâm ve vücûh-ı meşâyih-i fihâm ve bi'l-cümle erkân ü a'yân ve ocakların zâbitân"*[123]; 1724'te Revan tarafından *"Abdülkerim Bey nâm a'yân evvelâ yeniçeri ağası vekili…*[124]*."* Dönemin yazarlarından bir diğeri olan Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa ise, âyan terimini şu şekillerde kullanmıştır: 1695'te *"şehrin mevâli-i müderrisîn sâdât ve a'yânı"*[125]; 1696'da *"kādı-i müderrisîn ve e'imme-i hutebâ ve meşâyih ve a'yân-ı vilâyet ve cümle kul ağaları"*[126]; 1696'da *"Anayacı köprüsünde şehrin esnâf ve a'yânı istikbâl edüp"*[127]; Mayıs 1696'da, Sultan II. Mustafa'nın da katıldığı Azak Seferine asker toplanması bağlamında, *"her birinden zî-kudret olmak üzre piyâde ve süvâri askeriyle sefere me'mûr olanlardan İbrahim Han-oğlu beş yüz… Yenişehir a'yânından Mihal Bey-oğlu elli ve Turhan Bey-oğlu yüz ve … Suğla a'yânından iki yüz seksen ve … Kars a'yânından Abdülkerim-oğlu yirmi ve … İçel a'yânından dört yüz ve İstanbul a'yânından üç yüz yirmi beş ve erbâb-ı dîvândan altı yüz seksen nefer ile alâ vechi'l-intibâb defter olundu"*[128]; 1697'de *"Kastamonu ve Canik a'yânıyla cem'an Azak seferine me'mûr…*[129]*."*

---

[118] **Târîh-i Râşid ve Zeyli**, C. I, s. 297.
[119] **Târîh-i Râşid ve Zeyli**, C. I, s. 404.
[120] **Târîh-i Râşid ve Zeyli**, C. I, s. 416.
[121] **Târîh-i Râşid ve Zeyli**, C. I, s. 609.
[122] Çelebizâde İsmail Âsım Efendi, **Târîh-i Çelebizâde**, C. III, Haz. Abdülkadir Özcan - Yunus Uğur - Baki Çakır - Ahmet Zeki İzgöer, İstanbul 2013, s. 1310.
[123] **Târîh-i Çelebizâde**, C. III, s. 1333.
[124] **Târîh-i Çelebizâde**, C. III, s. 1404.
[125] Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa, "**Nusretnâme, Tahlil ve Metin"**, Haz. Mehmet Topal, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2001, s. 35.
[126] **Nusretnâme**, s. 70.
[127] **Nusretnâme**, s. 111.
[128] **Nusretnâme**, s. 145.
[129] **Nusretnâme**, s. 241.

Görüleceği üzere tüm bu örneklerde "a'yân" terimiyle, hem merkezî Hükûmetin mensupları ve önde gelen idareciler, hem yabancı devletlerin ileri gelenleri, hem de vilayet ve sancaklardaki nüfuzlu ve muhakkak servet sahibi kişilerin kastedildiği anlaşılmaktadır.

B. Dipsiz Bir Kuyu: Âyanlığın Doğuş Tarihi

Âyanlığın ne zaman ortaya çıktığı hususunda, henüz üzerinde fikir birliğine varılmış kesin bir tarih tespit edilememiştir[130]. Her ne kadar birçok yazar, 17. yüzyıl sonlarını işaret etse de, ileri sürülen görüşlerin dayandığı kaynaklardaki bilgiler oldukça muğlaktır. Bununla birlikte âyanlığın doğuşuna dair iki tarihin, birçok yazar tarafından sıkça zikredildiği görülür; bunlardan biri, ilk defa *reîs-i âyan* seçiminin yapıldığı söylenen 1680'ler; diğeri ise, âyanlığın resmiyet kazandığı iddia edilen 1726 tarihidir. Bu başlık altında, söz konusu bu tarihleme gayretinin nereden neşet ettiği hususuna işaret edilip, sonrasında meseleye dair bazı tespitler paylaşıldıktan sonra, tezin zaman sınırını belirlemek sadedinde, "İçel'de Âyanlar Çağı" teriminin içi doldurulmaya çalışılacaktır.

Halil İnalcık, *Târîh-i Râşid*'e atfen, diğer âyanlar arasından bir *reîs-i âyan* seçimi uygulamasının tarihinin 1680'lere kadar uzandığını; 1710'larda kendisini kaza âyanı olarak seçtiren bir kişinin, bu seçimine dair hazırlattığı kâğıdı, diğer âyanların da imzaladığı ve kadı tarafından sicil defterine kaydedildiğini; bu uygulamanın evveliyatının ise, eskiden loncalar için kethüda seçimine dayandığını yazmıştır[131]. İnalcık'ın atıf yaptığı *Târîh-i Râşid*'deki metin aynen şöyledir:

"*Yenişehir kazâsında reîs-i a'yân olan Mü'minzâde Abdülmü'min Efendi kesret-i mülk ü mâl takrîbiyle öteden berü Yenişehir'e istîlâ ve ricâl-i devlete ubudiyyet ile Bosna pâyesine isti'la edüp, bezl-i mâl ve irsâl-i hedâyâda bî-dirîğ olduğundan nâşî dâimâ vükelâ-yı devlet tarafından mahmî vü manzûr ve ol etrâfın fevâid ü menâfi'i kendüye münhasır u maksur olmak hasebiyle, sâir a'yân-ı vilâyet değil gelen mevâlîye galebe gösterüp kendüyü gerek monla efendilerin ve gerek*

[130] Özcan Mert bir araştırmasında, âyanlığın doğuşu tarihi hakkında süregelen tartışmaları özetleyip; bu hususta Mustafa Akdağ'ın 1730'da, Bruca McGowan'ın 1699'da, Mustafa Cezar ve Yuzo Nagata'nın 17. yüzyılın son çeyreğinde başlattıklarını; Yücel Özkaya ise "âyanlık örgütü"nün 17. yüzyıl sonlarında kurulduğunu yazdığına işaret ettikten sonra, kendi kanaatini şöyle belirtmiştir: *"Kanaatimizce ayanlık dönemine, 17. Yüzyılın son yirmi yılı içinde girilmiştir"* ("Osmanlı Devleti Tarihinde Âyânlık Dönemi", **Osmanlı**, C. VI, s. 175).

[131] Halil İnalcık, "Centralization and Decentralization in Ottoman Administration", s. 46.

mütesellimlerin intifâ'ına teşrik ve hilâfında olup kendüye müdârâ etmeyen hâkimlerin üzerine esâfil-i nâsı tahrik etmekle *der-i Devlet-i Aliyye'ye şikâyet etdirüp nicesin azl etdirdiğinden nâ-çâr varan hâkim keyd ü mekrinden havf ile kendüye mübâlağa üzre ikrâm etdirdi… Mora seferinde ma'an bulunmak üzre Bosna pâyesi Alâiye beyliğine tahvil olundu*[132]."

Bu metin, İnalcık'ın iddia ettiği gibi 1680'lere ait olmayıp, hicrî 1127 (1715) tarihlidir. Ayrıca burada Yenişehir reîs-i âyanı olduğu söylenen Abdülmü'min Efendi'nin, bu sıfatı nasıl bir prosedür sonunda elde ettiği açık değildir. İnalcık'ın yazdığı gibi, kazadaki âyanların kendi aralarında yaptıkları gerçek bir seçimle bu kişiyi âyan reisi seçmeleri muhtemel olduğu gibi; Mutafćieva'nın işaret ettiği üzere bunun, halkın veya âyanların katılımıyla gerçekleşen bir seçim yerine, herhangi bir yerdeki mahallî eşraftan birisinin, diğerlerine üstünlüğünü ve nüfuzunu kabul ettirmesiyle gerçekleşmiş *de facto* (fiilî) bir durum olması da muhtemeldir[133]. Yücel Özkaya'nın verdiği bir örnekte ise, İzmir'de *"reîs-i a'yân"* olmak için 1688-89'dan beri mücadelenin sürdüğüne işaret edilmekle birlikte, bu işin tafsilatına dair açıklayıcı bilgi yoktur[134].

Âyanlığın doğuşu meselesinde üzerinde durulan diğer bir tarih de 1726 senesine aittir. Bu meseleye ilk defa Yücel Özkaya, 1976'da yayımlanan bir makalesinde, Çelebizâde İsmail Âsım'a atfen işaret etmiştir ve bu olayla, âyanlığın daha sağlam bir hüviyet kazandığını yazmıştır[135]. Burada atıf yapılan Çelebizâde'de, bazı nüfuzlu âyanlara mirimiranlık verilmesine dair 8 Rebiülâhir 1139 (3 Aralık 1726) tarihli düzenlemenin muhtevası şöyledir: Daha önce yapılan bir idarî tasarrufla, mirimiran olunması zorlaştırılmış ve bundan dolayı sayıları azalmışken, mevcut olanlar İran seferleri münasebetiyle cepheye gitmişler; fakat sürüp giden seferler dolayısıyla *"hâlleri perîşân"* olmuş; özellikle kararlaştırılmış olan Isfahan seferinde hizmet etmeye *"mâlen ve bedenen"* kudretlerinin olmadığı anlaşılmıştır. Bu sebeple *"Anadolu diyârlarında sâkin ve mütemekkin hânedân ashâbından kudret ü servet ile mevsūf ve hidmet-i pâdişâhîde istihdâma liyâkat ile ma'rûf olup beyne'l-*

[132] **Târîh-i Râşid ve Zeyli**, C. II, s. 908.
[133] V. P. Mutafćieva, "XVIII. Yüzyılın Son On Yılında Ayanlık Müessesesi", s. 173.
[134] Yücel Özkaya, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyânlık**, s. 116.
[135] Yücel Özkaya, "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Yerli Ailelerin Âyânlıkları Ele Geçirişleri ve Büyük Hânedânlıkların Kuruluşu", s. 674.

akrân mîr-i mîrânlık şerefini ihrâza tâlib ve mâl ü cânını uğur-ı pâdişâhîde bezl ü fedâ itmeğe râgıb olan a'yân-ı ağayândan birkaçı mîr-i mîrânlık rütbesine terfî' ve dâire-i haşmet ü i'tibârları tevsi' olunmak muktezâ-yı vakt ü hâl olduğuna binânen"; Anadolu'daki bazı eyalet ve sancak valiliklerinin, mahallî hânedânlardan kişilere tevcihi kararlaştırılmış ve bu kapsamda Musul eyaleti, *"Musul eyâleti a'yânından"* Abdülcelilzâde İsmail Ağa'ya; Kastamonu sancağı, Bolu Voyvodası İbrahim Ağa'ya; Kayseri ve Niğde sancakları, İbrahim Bey'e; Beyşehri sancağı, Alaiye Beyi İbrahim Bey'e; Teke sancağı, Rakka Mütesellimi Ahmed Ağa'ya; Çorum sancağı ise, Rişvanzâde Seyyid Ömer Bey'e mirimiranlık rütbesiyle verilmiştir[136].

Fark edileceği gibi söz konusu bu idarî tasarruf, İran seferleri münasebetiyle karşı karşıya kalınan idarî bir zorluğa çare olarak uygulamaya konulan pratik bir çözüm yolu olarak düşünülmüş gibi gözükmektedir. Uygulamanın bundan sonra diğer başka eyaletlerde yaygınlaştırılıp yaygınlaştırılmadığı belli değildir. Ayrıca sadece bu düzenlemeye istinaden, Osmanlı Devleti'nde âyanlığın bu tarihte resmiyet kazandığını iddia etmenin ne derece mümkün olduğu kuşkuludur. Zira bu tarihten önceki yıllarda da, yerli âyanlardan vali tâyin edildiğini gösteren örnekler vardır. Müverrih Râşid'in, Trablus âyanından bir kişiye beylerbeylik tevcih edildiğine dair 1694 senesine ait şu kaydı oldukça dikkat çekicidir: *"Trablusşam'dan rütbe-i sadâret-i uzmâ içün rikâb-ı hümâyûna da'vet olunan Ali Paşa hazretleri eyâlet-i merkūmeyi Trablus a'yânından Mataracı-oğlu Arslan Ağa nâm kimseye beylerbeylik ile tevcîh edüp…[137]."* Keza ele alınan İçel âyanlığı vakasında da, iddia edilenden farklı tarihlerle karşılaşılmıştır. Şöyle ki, İçel'deki en güçlü yerli hânedâna mensup olan Abdülmü'min Paşa'nın, 1683'te Karaman Valisi olduğu ve Viyana Seferine de katıldığı bilinmektedir[138]. Abdülmü'min Paşa'nın oğlu Sunullah Bey ise, 1721 yılı başlarında mirimiranlık pâyesiyle İçel valiliğine atanmıştır[139]. Fakat tuhaf bir tesadüfle Sunullah Paşa 1726'da siyaseten idam edilmiş; sonrasında 18. yüzyıl süresince bu hânedândan bir başka kişiye paşalık rütbesi verilmemiştir.

---

[136] Çelebizâde İsmail Âsım Efendi, **Târîh-i Çelebizâde**, C. III, Haz. Abdülkadir Özcan - Yunus Uğur - Baki Çakır - Ahmet Zeki İzgöer, İstanbul 2013, s. 1530.
[137] **Târîh-i Râşid ve Zeyli**, C. I, s. 458.
[138] Defterdar Sarı Mehmed Paşa, **Zübde-i Vekayiât, Tahlil ve Metin, (1066-1116 / 1656-1704)**, Haz. Abdülkadir Özcan, Ankara 1995, s. 182.
[139] BOA, ***MD***, nr. 130, s. 97-98, hkm. 261.

Aslında tüm bu ve benzeri tartışmalardan öyle anlaşılıyor ki, ele alınan âyanlık olgusu, devlet tarafından resmen tesis edilmiş ve sınırları belirlenmiş bir müessese olmayıp, hadiselerin gelişim süreci içinde kendiliğinden ve tedrici olarak meydana çıkmış bir vâkıa olduğundan, Feridun Emecen'in isabetle belirttiği üzere âyanlığın doğuşuna *"kesin bir tarih aramak boşuna bir çabadır; bunu Osmanlı sosyal tarihinin gelişim süreci içerisinde ele almak daha mantıklı bir yaklaşım olacaktır*[140]*."* Mamafih âyanlığın resmiyet kazanmasına dair kıstasımız, sadece mahallî hânedânlardan vali tâyin edilmesi keyfiyetiyse, İçel sancağı bağlamında âyanlığın bu halinin, sözü edilen 1726 tarihinden çok daha önceleri başladığını söylemek mümkündür.

İçel Sancağında *Âyanlar Çağı (1690-1795)*

Âyanlığın doğuşu bağlamında açılan bu alt başlıkta, tezin zaman sınırını ifade eden "âyanlar çağı" teriminin, İçel sancağı örneğinde hangi tarih aralığına tekabül ettiği hususu vuzuha kavuşturulmaya çalışılacaktır. Bunu yaparken öne sürülecek argümanların, münhasıran İçel'e ait elde edilen bulgulara istinat ettiğinden, burada oluşturulacak zaman aralığı da, tamamıyla üzerinde çalışılan İçel sancağına özgü olacaktır. Diğer başka yerler için yapılacak bölgesel çalışmalarda, ele alınan her mahallin kendi özel şartlarından mütevellit etkenlerle, bütünde birbirine benzemekle birlikte ayrıntılara girilince her biri aslında farklı farklı özellik gösteren hikâyelerin ve tarihlerin ortaya çıkması olasıdır. Nitekim âyanlığın İçel sancağındaki vetiresi de, genel çerçeveyle mütenasip olduğu halde, kendine özgü bazı farklılıklar taşıdığı aşikârdır. İşte tam da bunundan ötürü, burada verilecek tarihlemenin sadece bu çalışmaya münhasır olduğunu; İmparatorluğun geniş coğrafyasının herhangi bir başka vilâyetinde, başka tarihlerin temel alınabileceği ve bunun da kendi içinde mantıklı olabileceği tabiidir.

Peşinen ifade edilmelidir ki, tezin zaman sınırı olarak belirlenen tarih aralığı, 1690 ile 1795 arasındaki 105 yıllık süreyi ihtiva etmektedir. Bu belirleme yapılırken, âyanlığın doğuşuna dair yukarıda özet olarak verilen tarih tartışmalarına hiç girilmeden, bir nevi mahallî âyan hânedânlarının sancakta fiilî yönden etkili ve sürekli otorite tesis etmeleri gerçeğinden hareketle, şu sorulara cevap aranmıştır:

[140] Feridun Emecen, "Osmanlı Taşrasında Yerel Güçlerin Yükselişi, Kethudazâdeler Örneği", s. 364.

Taşeli'nin dağlık-taşlık coğrafyasında bir nevi izole bir şekilde tarih, zaman zaman ortaya çıkan inişli-çıkışlı dalgalanmalara rağmen kendi mecrasında akıp giderken, bölgedeki "yerel hânedânlar" hangi tarihlerden itibaren hikâyeye dâhil oldular ve olayların seyri üzerinde etki yapmaya başladılar? Ayrıca bu hânedânlar, etkinliklerini hangi dönemde sürekli bir şekilde arttırarak, elde ettikleri fiilî durumu, bölgede artık oturmuş ve istikrarlı bir gerçeğe dönüştürdüler? Kısacası cevabı aranan şey, formel olarak âyan tâyini gibi bir husus değil, resmî veya gayri-resmî ortaya çıkmış fiilî bir durumla alâkalıdır.

17. asra ait kayıtlara göz atıldığında İçel'de, ileride âyanlığı ele geçirecek olan ailelerin, çok sık olmamakla birlikte yüzyılın başlarından itibaren adlarından söz ettirmeye başladıkları; fakat bu durumun, asrın son on yılına kadar münferit vakalar şeklinde olduğu ve ayrıca bunlar gibi daha birçok ailenin de, özellikle "şekâvet" kapsamındaki olaylarla yazışmalara konu oldukları görülür[141]. Abdülmü'min Paşa hâriç tutulursa, sancakta iltizam elde ederek güç toplayan başka bir aile bulunmadığı gibi; idarî makama gelmek suretiyle sivrilen ailelerin olduğuna dair de herhangi bir kayda rastlanmaz[142]. Fakat 1690'lara gelindiğinde bu durumun artık yavaş yavaş değişmeye başladığı; bu tarihte Abdülmü'min Paşa'nın oğlu Ahmed'in *"İçel sancağı beyi"* olduğu görülür[143]. Aynı zamanda yine bu tarihlerden itibaren Hükûmet, özellikle *avârız*, *bedel-i nüzul* ve *bedel-i sürsat* vergilerinin tahsili hususunda, *"a'yân-ı vilâyet"*ten Abdülmü'min Paşa-oğulları ve Gölgeli-oğulları'nın yardımına daha sık müracaat etmeye başlamıştır[144]. Bu yıllarda askerî seferler durmaksızın devam ettiğinden ve diğer yerlerde olduğu gibi İçel valileri de sefer görevinde bulunduklarından, sancağı onlar nâmına yönetecek mütesellim tâyin edilmesi zarureti ortaya çıkınca, Mart 1691 itibariyle Sunullah Bey'e İçel mütesellimliği, Gölgeli-oğlu

[141] Daha 1614'lerde Selendi'den Arslan Gazi-oğlu Ali Çavuş ve Kara Yusuf'un bazı eşkıyalıklarından (BOA, ***A.DVN.MHM.D***, nr. 939, s. 4); 1650'de ise Zeyne'den Şeyh Sunullah'ın oğulları Lütfullah ve Abdülmü'min *"kendü hallerinde olmayup cem'iyyetleri memnu' iken iki-üç yüz eşkıyâ"* topladıklarından (BOA, ***AŞD***, nr. 1, s. 127, hkm. 559); yine aynı tarihte Silifke'den Gölgeli-zâde Ömer'in ev basmak gibi şekâvetinden (***AŞD***, nr. 1, s. 127, hkm. 561) bahsedildiği görülür.

[142] İleride adına izafeten "Sunullah Paşa-zâdeler" olarak meşhur olan aileden Sunullah Bey'in babası Abdülmü'min Paşa'nın, idarî sınıfa dâhil bir kişi olduğu, Kıbrıs'ta cizye tahsili iltizamını aldığı kaynaklardan anlaşılmaktadır (BOA, ***MAD***, nr. 3241, s. 62-63).

[143] BOA, ***MD***, nr. 99, s. 84, hkm. 273.

[144] Bu hususta direk olarak isimleri zikredilerek Abdülmü'min Paşa-oğlu Ahmed ve Sunullah ile Gölgeli-oğlu Mahmud'a hitâben yazılan 21 Ekim 1690 tarihli emir: BOA, ***KK***, nr. 2472, s. 128.

Mahmud Ağa'ya ise subaşılık görevi verilmiştir[145]. Böylece İçel'in bu iki güçlü ailesi, sancağın yönetim işlerinde bir şekilde söz sahibi olurlarken; aynı zamanda maiyetlerindeki silâhlı adamların sayısını günden güne arttırarak zaman zaman güç kullanmak suretiyle nüfuz kazanma yarışına girdiler. Bu hususta geride kalmak istemeyen Silifke'den Sarı Nebi-oğulları, Sarıkavak'tan Osman-oğulları ve Gülnar'dan Azaleddin-oğulları da 1692-93'lerden itibaren yarışa dâhil oldular[146]. Bunlara sürekli yeni kişilerin katılmasıyla İçel'deki kargaşa, her geçen yıl daha da arttı. Bu durumda merkezî Hükûmet, sancakta başka herhangi bir silâhlı güce sahip olmadığından, düzeni sağlama hususunda *"a'yân-ı vilâyete ve iş erlerine"* bel bağlamaktan başka bir çıkış yolu bulamadı[147]. Bütün bunlar, yerel ailelerin lehine olan gelişmelerdi. 1693 yılı sonuna gelindiğinde, zaten bu tarihe kadar yeterince maddî servet ve nüfuz devşiren Abdülmü'min Paşa-zâde Sunullah Bey, 14 Aralık 1693'te, yıllık 70.000 akçe gelire sahip olan İçel Bozdoğan Yörükân Mukataası'nı iltizamla aldı[148]. Fakat çok geçmeden mukataa el değiştirerek, 19 Mart 1695 tarihli nişânla Gölgeli-oğlu Mahmud'a *"ber-vech-i te'bid"* mâlikâne olarak kayd-ı hayat şartıyla verildi[149]. Mukataaları ele geçirme hususunda geriye düşmek istemeyen Sunullah Bey ise, Selendi Haslar Mukataası ile Selendi ve Tevâbii İskele Gümrüğü Mukataası'na sahip oldu[150]. İşte bu şekilde, batıda uzun savaşlar bütün şiddetiyle devam ederken ve sancak mutasarrıfı olan valiler sefer görev emirleri altında ezilip sık sık idarî değişikliklere mâruz kalırlarken[151], sancağın yerel hânedânları güçlerine güç katmayı sürdürdüler. Öyle ki, bu aileler sahip oldukları maddî güçle, bölgeden sefere katılan askerlerin savaş masraflarını finanse edecek bir duruma geldiler[152].

---

[145] BOA, ***AŞD***, nr. 15, s. 126, hkm. 533; nr. 15, s. 131, hkm. 558.
[146] BOA, ***MD***, nr. 102, s. 173, hkm. 680; nr. 104, s. 150, hkm. 646.
[147] Bundan önce haklarında *"fermân sâdır olan şakilerin"* yakalanarak gerekli cezanın verilmesi hususunda sancakta bulunan kadılarla *"a'yân-ı vilâyete ve iş erlerine"* hitaben yazılan Haziran 1693 tarihli hüküm: BOA, ***MD***, nr. 104, s. 160, hkm. 1193 (evâil-i Şevval 1104).
[148] Bu hususstaki nişân-ı hümâyûn: BOA, ***MAD***, nr. 17904, s. 8 (15 Rebiülahir 1105).
[149] BOA, ***MAD***, nr. 3423, s. 44 (3 Şaban 1106).
[150] BOA, **İ.E. Maliye**, nr. 4179, 4285 (Mayıs-Haziran 1695).
[151] İçel ve Tarsus sancaklarına birlikte mutasarrıf olan Seyyid İbrahim Paşa, sefer görevi için Mayıs 1695'te emre muhatap olmuş (BOA, ***A.DVN.MHM.D***, nr. 946, s. 13-14); bir yıl sonra ise bu defa mutasarrıflık görevine getirilmiş olan Hacı Ali Paşa'ya da Mart 1696'da kapı halkıyla birlikte acele sefere katılması emredilmişti (BOA, ***MD***, nr. 108, s. 121, hkm. 493).
[152] İçel'den sefere katılan askerlere bölükbaşı olan kişilerin mevâcibleri, 1695 yılı yaz aylarında Gölgeli-oğlu Mahmud Ağa'nın tasarrufunda olan İçel Bozdoğan Mukataası gelirlerinden ödenmiş; böylece bir nevi askerî giderlerin finansörü durumuna gelmişti. Bu türden ödemelere dair arşivde birçok temessük vardır (BOA, **A.E. Ahmed II**, nr. 37, 39, 43, 443 45, 48, 49, 50).

Artık devlet, güç ve nüfuz sahibi (*zî-kudret*) olan bu kişilerin, asker ve vergi toplama da dâhil olmak üzere birçok meselede daha sık kapısını çalmaya başlamıştı[153]. İçel'in güçlü aileleri gerek idarî ve iktisadî hadiselerde, gerekse sancakta ortaya çıkan toplumsal olaylarda müdâhil veya muharrik olmak suretiyle, artık bundan sonra sürekli olarak sahne alacaklardır. Öyle ki bölgeden merkeze gelen arzuhâl, mahzar, ilam, tahrirat şeklindeki her türden belgede veya merkezden bölgeye yazılan hüküm ve fermanlarda, bir şekilde bu âyan ailelerinin adlarının da geçtiği görülüyordu. İstikrarsız valiler ve güçlü âyan durumu 18. yüzyılın başında da aynen devam etmiştir. Bu arada özellikle Sunullah Paşa-zâdeler'le Gölgeli-oğulları arasındaki rekâbet yıldan yıla daha da kızışarak, 1720'lere kadar gelinmiş; nihâyet 1721'de Sunullah Paşa'nın İçel mutasarrıfı olmasıyla, sancağın iç dengelerinde yepyeni bir dönem başlamıştır. Şu halde, buraya kadar özetlenen olaylara göre, İçel'deki âyan ailelerinin fiilî olarak sancakta hemen-hemen her şeye müdahil olmaya başladıkları 1690 yılını bir başlangıç olarak almanın, İçel sancağı bağlamında uygun olacağı düşünülmüştür. Bu nedenle İçel bölgesi için, "âyanlar çağı"nın başlangıç tarihi 1690 olarak kabul edilmiştir.

İçel'deki yerel hânedânların gücü ve bu gücün sancak idaresinde ve ortaya çıkan hadiseler üzerindeki etkisini ölçü alarak, çalışmaya bir son tarih sınırlaması yapmak istendiğinde, bunun, başlangıç tarihi tespitinden daha da zor olduğu görülür. Âyanların 18. yüzyıl süresince neredeyse her olayda bir şekilde etkin oldukları tartışma götürmemekle birlikte, bu durumun hangi tarihe kadar sürdüğünü tespit etmek biraz güçtür. İçel'de 18. asrın son on yılında, önce Sarıkavak Âyanı Koca Abdülkadir'in isyânı, 1792'nin yaz aylarında onun idamından ve çalkantıların biraz durulur gibi olmasından sonra, bu defa da 1795'te Silifke Âyanı Gölgeli-oğlu Deli Osman'ın başkaldırması, sancakta büyük boyutlu sosyal hareketlenmeye neden olmuştur. Ama peş peşe bu idamlara rağmen 19. yüzyıla gelindiğinde, İçel'in neredeyse tüm köklü aileleri bir şekilde varlıklarını ve nüfuzlarını devam ettirmeyi başarmışlardır. Bunlardan kimisi valilik, mütesellimlik, âyanlık ve subaşılık gibi idarî ve askerî vazifelerde, kimisi de bunlara ek olarak mukataa sahipliği ve vergi

[153] Mart 1696'da Adana ve Karaman eyaletleri mutasarrıfı Vezir Hüseyin Paşa'ya yazılan emirde, İçel'den asker toplanmasında yukarıda adları sayılan güçlü âyan ailelerinin ve diğer başka *"zî-kudret"* kişilerin yardımına başvurması açıkça istenmişti (BOA, ***MD***, nr. 108, s. 140, hkm. 606).

tahsildarlığı gibi iktisadî görevlerde aktif bir biçimde rol alıyorlardı. 1789'da Sultan III.Selim'in başa geçmesi ardından, özellikle Nizâm-ı Cedîd bağlamında reformlara girişilmesi elbette etkilerini İçel'de de göstermişti. Fakat uzun savaşlar, bu savaşlar için asker toplama ve valilerin sefere katılmaları, vergi tahsili, şekâvet olayları karşısında güvenliği sağlama, idarî suiistimaller gibi sorunlara bakıldığında, 18. asrın son on yılındaki durumun, bir önceki yüzyılın sonundan pek de farklı olmadığı görülür. Öyle ki, İçel'den merkeze yazılan şikâyet ve istek arzuhâl ve mahzarlarında yakınılan veya istenilen hususlarla, bunlara merkezden verilen cevaplarda kullanılan dil ve üslup, yüz yıl öncesiyle neredeyse aynı minvaldeydi.

18. yüzyıl sonu ve 19. yüzyıl başında ortaya çıkan birçok önemli olayda, İçel âyanları aktif olarak görev almışlardı. Fransa'nın 1798'de Mısır'a saldırmasıyla başlayan savaşlar[154], Vehhabiler'in Arabistan'da sebep oldukları karışıklıklar[155] ve 1804'te Kıbrıs adasında çıkan isyânın bastırılması[156] gibi önemli hadiselerde, başta İçel Mutasarrıfı Ahmed Paşa ve kardeşi Zeynelâbidin Bey olmak üzere, İçel'in güç-kuvvet sahibi âyanlarının büyük yararlılıkları olmuştu. İçel âyanlarının gerek devlet hizmetinde buna benzer faaliyetler, gerekse kendi aralarındaki güç mücadelesi ve zaman zaman da kanun dışı hareketleri, 19. asrın ilk yıllarından itibaren yavaş yavaş hız keserek, Tanzimat Dönemine kadar devam edecek[157]; daha sonra ise bu âyan

[154] Bir örnek olarak Nevâhi-i Ermenekli İnce Ali-oğulları hânedânından Zeynelâbidin Bey'in 500 nefer *"güzide"* İçel askeriyle orduya katılmasına dair: BOA, ***MD***, nr. 211, s. 158, hkm. 688 (Ocak 1801). Bu sırada, yine aynı aileden İçel Mutasarrıfı Ahmed Paşa, Fransızlar'la mücadele eden Osmanlı Ordusuna daha önce katılmış ve Ariş taraflarında bulunuyordu (BOA, **C.AS**, nr. 41144).

[155] İçel Mutasarrıfı Ahmed Paşa, Şubat 1803'te Medine-i Münevvere muhâfazasında görev yapıyordu (BOA, **C.AS**, nr. 37378).

[156] Kıbrıs'taki 1804 isyânı ve bu isyânı, sancaktaki âyanlarla birlikte bastırma görevi kendisine verilen İçel Valisi Seyyid Ahmed Paşa'nın askerî harekâtına dair: Ensar Köse, "1804 İsyanı ve Kıbrıs'ta İçel Askeri", **3. Uluslararası Kıbrıs Sempozyumu**, 18-20 Ekim 2012, Ankara 2013, s. 69-85.

[157] Tanzimat'a kadar İçel'de âyanların aktif olarak rol aldıkları olaylara dair arşivde onlarca belge vardır ki, bunlardan sadece bazılarına işaret edip geçilecektir. Mamuriye Âyanı Mehmed Bey ile Sinanlı Subaşısı Sunullah Bey arasındaki mücadeleye dair İçel'den gelen evrakın hülasası: BOA, **C.DH**, nr. 2087 (16 Mayıs 1801). Gölgeli-oğlu Deli Mehmed'in şekâveti hakkında: BOA, ***AŞD***, nr. 200, s. 191, hkm. 676 (Mayıs 1802). Gülnar Âyanı Abdülcemil'in isyânı hakkında İçel Mutasarrıfı'nın tahriratı: BOA, **C.DH**, nr. 473 (6 Şubat 1806). Evkaf kazası âyanı Seyyid Mehmed'in şekâveti hakkında: BOA, ***AŞD***, nr. 205, s. 81, hkm. 187 (Aralık 1808). Silifke Âyanı Mahmud'un, Sarıkavak kazasında da âyanlık iddiasında bulunmasına dair: BOA, ***AŞD***, nr. 206, s. 73, hkm. 179 (Aralık 1810). Sarıkavak Âyanı Abdullah'ım mezâlimi hakkında: BOA, **C.ZB**, nr. 2500 (3 Aralık 1815). Ermenek'te âyanlık iddiasında olan Ali Bey'in sebep olduğu olaylar hakkında İçel Mütesellimi Abdülmü'min Bey'in tahriratı: BOA, **C.ADL**, nr. 5532 (3 Ekim 1824). İçel sancağında bulunan âyanların 1.480 nefer süvari ile Orduya katılmalarına dair: BOA, **C.AS**, nr. 33514 (1 Ocak 1829). Rus seferine katılması istenen İçel âyanlarına tek tek adları zikredilerek yazılan emir: BOA, ***MD***, nr. 244, s. 20,

ailelerinin fertleri, yeni idarî düzenlemeyle oluşturulan kaza müdürlüğü, kaza ve liva idare meclisi üyelikleri gibi görevlerde yine aktif olarak rol alacaklardır[158].

Şu halde bu tezin sınırlarını 1820-30'lara kadar uzatmak mümkündür. Fakat zaman aralığı bu kadar geniş tutulmayıp, 18. yüzyılın nihâyetinde çıkan son büyük çaplı ve âyan kökenli hadise olan, Gölgeli-oğlu Deli Osman'ın isyânı ve idamıyla neticelenen olayların geçtiği 1795 yılının, tezin bitiş tarihi olarak alınması uygun bulunmuştur. Zira bundan sonraki yıllarda, merkez-taşra ilişkilerinin biraz daha dengeye oturmaya başladığı; özellikle III.Selim döneminden itibaren, sancaktaki mukataalar direk olarak İrâd-ı Cedid Hazinesi'ne bağlandığından ve gelirlerin tahsili hususunda iş daha sıkı tutulduğundan, âyanlığı elinde bulunduran kişilerin önemli bir gelir kapısından mahrum kaldıkları; bunun da keyfi ve hoyratça hareketlerde onları daha cesaretsiz kıldığı düşünülmektedir. Bu uzun izahattan sonra sonuç olarak, İçel sancağı için "âyanlar çağı" terimine karşılık gelen zaman aralığının, 1690-1795 tarihleri arasındaki 105 yıllık süreyi ihtiva etmesi uygun bulunmuştur.

C. Merkezî İdareyle Münasebetleri: *Feodalite* ve *Ademi-Merkezileşme*

Bu başlık altında üzerinde en fazla durulan hususlar, âyan zümresinin feodal bir karakter taşıyıp taşımadığı; merkeziyetçi bir imparatorlukta ortaya çıkan bu oluşumun, herhangi bir ademi-merkeziyetçilik anlamına gelip gelmediği gibi tartışma konularıdır. Aslında bu tartışmalar başlangıçta Osmanlı timar sistemiyle irtibatlı olarak ortaya çıkmış[159]; daha sonra Marksist tarihçiler tarafından öne sürülen "doğu despotizmi" gibi birtakım yaklaşımlarla tartışmanın boyutları genişlemiş[160]; nihâyet 18. yüzyılın realitesi olarak âyanlar meselesi de sonradan işin içine dâhil edilmiştir. Fakat tartışmayı asıl alevlendiren, Halil İnalcık'ın 1977'de yayımlanan meşhur

---

hkm. 47 (Ağustos 1828). Nevâhi kazasında *"a'yân vekili"* olan Âbid Paşa-zâde Ali Bey'in halka bazı kötülükler yapmak istediğine dair: BOA, ***MD***, nr. 248, s. 133, hkm. 816 (Aralık 1831).

[158] İçel'de âyan ailelerinden gelen kişilerin, bu türden görevleri ifa etmelerine dair tafsilat için: Ensar Köse, **Mut (Claudiopolis)**, s. 186-199.

[159] Feodalite meselesini bu bağlamda ele alan tarihçilerden olan Nicoara Beldiceanu, Osmanlı timar sisteminin yapısı ve işleyişi yönünden Ortaçağ Avrupası'ndaki feodal yapıdan tamamen farklı olduğu sonucuna varmıştır (**XIV. Yüzyıldan XVI. Yüzyıla Osmanlı Devleti'nde Timar**, Çev. M. Ali Kılıçbay, Ankara 1985, s. 101-102). Bu hususta görüş ileri sürenlerden birisi de Niyazi Berkes'tir. Osmanlı rejiminin feodal ve teokratik olmadığı varsayımından hareketle meseleyi ele alan Berkes, Osmanlı uygulamasının, *"siyasaca doğu despotizmi, dince Sünni halifeliği geleneğinden"* geldiğini ileri sürmüştür (**Türkiye'de Çağdaşlaşma**, İstanbul 2003, s. 26-27).

[160] Doğu despotizmi, Asya tipi üretim tarzı ve diğer teorik yaklaşımlar bağlamında Osmanlı Devleti'nde yöneten-yönetilen ilişkinin geniş bir değerlendirmesi için şu esere bakılabilir: Adem Çaylak, **Osmanlı'da Yöneten ve Yönetilen, Bir Şerif Mardin Çözümlemesi**, Ankara 1998.

makalesi olmuştur. Meseleyi genel olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun merkezî otoritesinin zayıfladığı ve bunun âyanlığın doğuşuna zemin hazırladığı şeklinde ele alan İnalcık, 18. yüzyılın ikinci yarısında Rumeli şehirlerini ziyaret eden bazı yabancıların, mahallî yönetimleri direk olarak kontrol eden *âyan meclisleri*nin (*the council of ayan*), bir tür *oligarşi* oluşturduklarını yazmalarına vurgu yaparken[161]; benzer şekilde Fikret Adanır da, eyaletlerde yönetimin hâne ve güç sahibi kişilere verilmesinden hareketle, *"sultanın kişisel yönetiminin öneminin azalması"* ve *"sivil bir oligarşinin gücünün giderek pekiştiğinin açık göstergesi"* olduğunu yazmıştır[162]. Taşrada âyanın ortaya çıkarak güçlenmesinin, merkezî hükûmetin otoritesini zayıflatan feodal karakterli bir hareket olduğu görüşü, birçok yerli ve yabancı araştırmacının eserleriyle desteklenmiştir. Örneğin Ahmet Mumcu, bu gelişmeyi uzak eyaletlerdeki halkın, zorbaların zulmünden kaçarak âyanların etrafında toplanması ve böylece onların feodal birer güç olmalarına katkı yapmaları şeklinde yorumlarken[163]; McGowan ademi-merkezileşmenin, Osmanlı sistemindeki aşırı merkezileşmeye bir tepki olarak ortaya çıktığını söyleyerek, bunun sebepleri arasında merkezî idarenin özellikle vergi tardı ve tahsilindeki açgözlülüğünü ve buna karşılık eyaletlerin refahını arttırmaya mâtuf faaliyetlerdeki cimriliğini göstermiştir[164]. Halil Cin ve Gül Akyılmaz'ın müşterek çalışmasında ise, âyanlığın Osmanlı İmparatorluğu'nda desantralizayonu güçlendirdiği ve birtakım feodal eğilimler taşıdığı; bu dönemde merkezî otoritenin gücünü yitirmesi, âyanların devlete ait mirî araziyi fiilî bir şekilde özel mülkiyete dönüştürmeleri, kendi bölgelerinde önemli hak ve yetkilere sahip olmaları, büyük âyanlar ve küçük âyanlar şeklinde bir hiyerarşik yapının ortaya çıkması gibi özelliklerin feodaliteyi hatırlatır nitelikler olmakla birlikte; bu dönemde de, feodal düzende olduğu gibi siyasî otoritenin tam anlamıyla parçalanmadığı ve reaya sınıfının serf haline getirilmediği, ayrıca Padişah ve âyanlar arasında hiçbir şekilde feodal bey-vassal ilişkisi kurulmadığı, yargı ve yasama hakkının da devlete ait olduğu gibi gerekçelere istinaden âyanlık devri, *"klasik feodal dönemden çok, feodalitenin özelliklerini kaybedip, bozulmaya başladığı post-*

[161] Halil İnalcık, "Centralization and Decentralization in Ottoman Administration", s. 42-43.
[162] Fikret Adanır, "Balkanlar ve Anadolu'da Yarı Özerk Taşra Güçleri", s. 202.
[163] Ahmet Mumcu, **Osmanlı Hukukunda Zulüm Kavramı**, Ankara 1985, s. 50.
[164] Bruce McGowan, "Âyanlar Çağı, 1699-1812", s. 764-766.

feodal döneme" benzetmenin daha yerinde olacağı sonucuna varılmıştır[165]. Timar sisteminin yanı sıra mukataa ve mâlikâne uygulamalarının da taşrada feodalleşmeye yol açmış olabileceği de hatıra getirilmiş; fakat Erol Özvar, 1695'ten itibaren mâlikâne satışlarında köy ve mezralara öncelik verilmesine rağmen bunların sayısının, feodaliteye dönüşecek kadar olmadığını yazmıştır[166].

Ademi-merkezileşmeye dair görüşler daha sonra her ne kadar bazı batılı araştırmacılar tarafından çürütülmeye çalışılsa da[167], İnalcık'ın kanaatinde herhangi bir değişiklik olmadığı gibi, mesele hakkında daha keskin ve vurgulu cümleler kurmaktan geri durmamıştır. Nitekim âyanın güçlenmesinin 18. yüzyılın ikinci yarısında *"tam anlamıyla idarî-siyasî bir mahallîleşmeye (decentralization) yol açtığı"* yönündeki görüşlerini sürdürmüş; hattâ *"vilayetleri toptan ele geçiren irsî hânedânlar"*ın, devletin reaya üzerindeki kontrolü ve egemenlik hakkını zayıflattığı; böylece klasik Osmanlı rejiminin tarihe karışıp onun yerini, *"âyanlar döneminde feodalleşmiş imparatorluk rejimi"* aldığı görüşünde ısrar etmiştir[168]. Buna karşılık yurtdışındaki tarihçilerin meseleye yaklaşımlarında, son yıllarda yapılan çalışmalarda da köklü bir değişiklik olmamakla birlikte Ali Yaycıoğlu, meseleyi daha geniş perspektiften ele alarak, *"otoritenin kaza düzeyinde yerelleşmesi"* bağlamına oturtmuş ve bunun şu yollarla gerçekleştiğini ifade etmiştir: Mütesellimlik uygulaması; voyvoda, muhassıl ve nazırlara vergi toplama hakkı verilmesi; âyanların resmî hüviyet kazanması; nâiblik uygulamasıyla yargının yerelleşmesi; yerel toplumun silahlanması ve askerî organizasyonların mahallîleşmesi[169].

Baki Tezcan ise, Amerika'da yayımlanan ve üzerinde tartışmalar süregelen eserinde, âyanın nüfuzunu arttırarak vilayetlerde güç paylaşımına başlamasını, *"proto-democratization"* (ilkel demokratikleşme) terimiyle açıklayarak, birçok

---

[165] Halil Cin - S. Gül Akyılmaz, **Tarihte Toplum ve Yönetim Tarzı Olarak Feodalite ve Osmanlı Düzeni**, s. 357.
[166] Erol Özvar, **Osmanlı Maliyesinde Malikâne Uygulaması**, s. 34.
[167] Özellikle şu eserde: Dina Rızk Khoury, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Taşra Toplumu, Musul, 1540-1834**, İstanbul 2003; Ayrıca Jane Hathaway (**Osmanlı Mısır'ında Hane Politikaları, Kazdağlıların Yükselişi**, İstanbul 2002); Karl Barbir (**Ottoman Rule in Damascus, 1708-1758**, Princeton 1980); Ariel Salzmann (**"Measures of empire: Tax farmers and the Ottoman ancien regime, 1695-1807"**, Unpublished Ph.D. dissertation, Columbia University, 1995) ve Karen Barkey (**Farklılıklar İmparatorluğu**, İstanbul 2011) gibi yazarlar da, 18. yüzyılda eyaletlerde merkezî otoritenin iddia edildiği gibi zayıflamadığı görüşündedirler.
[168] Halil İnalcık, **Devlet-i Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I**, s. 332.
[169] Ali Yaycıoğlu, **"The Provincial Challenge: Regionalism, Crisis, and Integration in the Late Ottoman Empire (1792-1812)"**, s. 40, 68.

hukuk tarihçisinin 1808 Sened-i İttifak'tan başlattıkları Türk demokrasi tarihinin evveliyatını, daha da öncelere çekilmiştir[170].

Öyle anlaşılıyor ki bütün bu tartışmalarda, iki taraf arasındaki görüş ayrılıklarının bu dengi keskin olması, klasik dönem Osmanlı idarî yapısına atfedilen ve neredeyse "totaliterlik" boyutuna taşınan aşırı merkeziyetçi yoruma karşılık, benzer şekilde bu defa da 18. yüzyılın mahallî hânedânlarına, hiçbir zaman sahip olmadıkları abartılı güç ve nüfuz izâfe edilmesi keyfiyetinden neşet etmiş gibi görünmektedir.

D. Âyanın Servet ve Nüfuz Edinme Yolları

Âyanlık araştırmalarının tamamında ortaya konulan neredeyse tek müşterek netice, bu zümre mensuplarının maddî-manevî servet ve nüfuz sahibi kişiler olmalarıdır. Aslında bu, anlaşılması güç bir durum da değildir. Zira bunların ister fiilî (*de facto*) güç kullanmaları ve bunu sürdürebilmeleri, isterse hukukî (*de jure*) yönden deruhte ettikleri görevleri gereği gibi ifa edebilmeleri, tamamıyla sahip oldukları maddî ve manevî servet ve nüfuzlarına bağlıydı. Bununla birlikte âyanların servetlerini hangi yollarla elde ettikleri ve onlara nüfuz kazandıran ayırt edici özelliklerinin neler olduğu hususu üzerinde tartışmalar sürmektedir. Servet edinme yollarına dair tartışmalar *çiftlik* ve *mâlikâne* meselesinde yoğunlaşmış; nüfuz kaynakları bağlamında ise soy asaleti (*aristokrasi*) ve dinî mensubiyet (*seyyidlik*) gibi hususiyetler ön plana çıkarılmıştır.

Osmanlı Devleti'nin 17. yüzyılın sonlarına doğru karşı karşıya kaldığı idarî zafiyet ve iktisadî açmazın, âyanlığın doğuşu ve güçlenişine zemin hazırladığı açıktır. Bu durumun ortaya çıkardığı âyanlık üzerinde, daha 18. yüzyıl kaynaklarında bazı ilginç tespitlerin yapıldığı görülür. Nitekim Cengiz Orhonlu'nun yayımladığı, 18. yüzyılın ikinci yarısında yazılan ve yazarı bilinmeyen bir risalede, âyan ve eşrâfın *"bigâneden olmayıp"* halkın kendi içinden çıktığının; babadan oğula silsile yoluyla geçen *"âyan-zâdeleri memleket fukârası büyük bilüp",* onların emirleri ve reylerine göre hareket ettiklerinin söylenmesi oldukça ilginçtir. Bu risalede ayrıca, âyanlığın ortaya çıkışı hakkında da şu dikkate değer tespitte bulunulmuştur: Devletten herhangi bir husus için ferman geldiğinde kadı âyan, eşrâf, hacı, hoca,

[170] Baki Tezcan, **The Second Ottoman Empire: Political and Social Transformation in the Early Modern World**, New York 2010, s. 197-198.

imam ve hatipleri mahkemeye çağırıp fermanı onların yüzüne karşı okur ve reaya vekili olan bu kişiler de fermanın gereğini yerine getirir. Fakat zamanla seferler başlayınca deve bulunmayan mahalden deve, katır bulunmayan mahalden katır, güherçile bulunmayan mahalden güherçile, kilim bulunmayan mahalden kilim ve *"futa gömlek giymemiş âdemlerden çadır bezi"* talep eden fermanlar gelince, âyan, eşrâf ve fukara âciz kalıp; âyanlar mahzar yazıp, kadı efendiye de birkaç yüz kuruş verilip *"yolluca ve yakışıklıca"* bir ilâm yazdırıp, sonra İstanbul'da da *"akça ile iş görecek âdeme dahi akça ve boğça"* verip, toplanması istenen bedelin içine âyan için bin, nakib için bin, vali için bin kuruş ve mübaşir ağaya da beş bin kuruş ilave edilip, ortaya çıkan meblağ *"rencber fukarâsı"*nın ödeyemeyeceği bir miktara ulaşır. Böylece zenginleşen ve Anadolu vilayetlerinde akran ve emsallerine göre fazla hayvan, tarla, tohum ve hububatı olan bir kişinin elinde olan malını almak için vali-i memleket hücum ettiğinde, bu kişi canını ve başını kurtarmak isteyerek *"dâire-i itaat"*ten çıkar. Komşu yardımı ve tuz ve ekmeği ile perverde olanları yanına toplar ve *"bugün bana ise yarın sanadır"* diyerek yakın akrabalarına haber gönderip, 1-2 bin harb u darb erbâbı ile üzerine gelen paşaya ve askerine savaş açarak galip gelir. Artık bundan sonra bir daha paşa buyuruldusu ve padişah fermanı dinlemez olur. Ayrıca halkın malını gasp etmek için saldırır ve bütün bunların, valilerin *"cem'-i mâl sevdâsıyla"* fakir halka zulmetmesinden kaynaklandığı herkesin mâlumudur[171].

Burada açıkça ifade edildiği gibi gayrimeşru yollara tevessül ederek, ahaliden para koparma ve zorbalık, bir servet biriktirme ve nüfuz sağlama yönetimi olarak oldukça yaygındı. Fakat elbette âyanın servet edinme vasıtaları bağlamında üzerinde asıl durulması gereken husus, meşru yollarla elde edilen çiftlik ve mukataalara dair olacaktır.

Tüketilmiş Bir Kavram: Çiftlik Meselesi

Çiftlik kavramının, âyanlıkla alâkalı olarak üzerinde en fazla tartışılmış mesele olduğuna kuşku yoktur. Bu sebeple Çağlar Keyder'in, çiftlik terimi için *"tüketilmiş kavram"* nitelemesine[172] katılmamak elde değildir. Osmanlı hâkimiyetindeki Balkanlar ve Doğu Avrupa topraklarında, piyasanın talebini karşılamaya yönelik

[171] Cengiz Orhonlu, "Osmanlı Teşkilâtına Aid Küçük Bir Risâle, 'Risâle-i Terceme'", **TTK Belgeler**, Cilt IV, Sayı 7-8 (Ankara 1967), s. 45.
[172] Çağlar Keyder, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Büyük Ölçekli Ticari Tarım Var mıydı?", **Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım**, s. 14.

olarak buğday, mısır ve pamuk gibi belirli ürünlere yoğunlaşmış *plantasyon benzeri büyük çiftlikler*in bulunup bulunmadığı meselesiyle başlayan çiftlik tartışmaları, sonrasında boyutları genişleyerek sürmüştür. İnalcık'ın ileri sürdüğü, *çift-hâne* sistemi dışında kalan mevat arazilerin, zamanla büyük çiftliklere dönüştürüldüğü; mukataa-mâlikâne uygulamasının da bu süreci hızlandırdığı; ayrıca mirî toprakların temlik edilmesi veya kiralanması suretiyle de büyük çiftliklerin meydana getirildiği fikirleri[173]; Gilles Veinstein'in, çiftliklerin ortaya çıkmasında dış tesirlerden daha ziyade, iç etkenlere ve Osmanlı tarımındaki geleneksel üretim yapısının konjonktürel gelişmelere uyum sağlama ve direnç gösterme kapasitesinin, sanıldığından daha yüksek olduğuna işaret eden araştırması[174]; ve bunlara benzer görüşler etrafında süren tartışmalara, sonrasında ilave edilen birçok değerli ve özgün çalışmayla çiftlik meselesinde hatırı sayılır bir mesafe alınmıştır[175]. Bu sebeple söz burada daha fazla uzatılmadan, İçel sancağında âyanlar ve çiftlikleri meselesinin, tezin son bölümünde ayrıntılı şekilde ele alınacağı hatırlatılarak iktifa edilecektir.

Âyanın Yükselişinin İktisadî Basamakları: *İltizam, Mukataa, Mâlikâne*

Âyanların servet edinmelerinin en etkili yollarından birisi de, şüphesiz vergi tahsiliyle alâkalı olarak önce mültezimlik yapmaları; daha sonra mukataa ve mâlikâne sahibi olmalarıdır. Timar ve toprak sisteminde ortaya çıkan bozulmalarla irtibatlı olarak, olağanüstü vergilerin arttırılması ve ayrıca efektif şekilde işletilemeyen birçok timar ve zeametin mukataaya dönüştürülmesinin, âyana böyle

[173] Tafsilat için bakılabilir: Halil İnalcık, "Çiftliklerin Doğuşu: Devlet, Toprak Sahipleri ve Kiracılar", **Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım**, s. 17 vd; aynı yazar, **Devlet-i Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I**, s. 329-332.

[174] Gilles Veinstein, "Çiftlik Tartışması Üzerine", **Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım**, s. 35-56.

[175] Çiftlik ve büyük toprak sahipliği meselesine dair şu çalışmalarda tafsilatlı malumat bulmak mümkündür: Çağlar Keyder, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Büyük Ölçekli Ticari Tarım Var mıydı?", **Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım**, s. 1-14 (tartışmanın geldiği aşama hakkında genel literatür değerlendirmesi ve yorumlar); Bruce McGowan, "Âyanlar Çağı, 1699-1812", s. 804 vd. (Anadolu ve Balkanlar'daki çiftliklerin karşılaştırmalı değerlendirmesi); Yuzo Nagata, **Tarihte Âyânlık, Karaosmanoğulları Üzerinde Bir İnceleme**, s. 89-142 (Karaosman-oğulları'nın çiftlikleri hakkında); Dina Rızk Khoury, "Ticari Tarımın Musul Eyaletine Girişi ve Köylülük Üzerindeki Etkileri (1750-1850)", **Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım**, s. 165-185; Michael Ursinus, "The *Çiftlik Sahibleri* of Manastır as a Local Elite, Late Seventeenth to Early Nineteenth Century", **Provincial Elites in the Ottoman Empire**, s. 247-257 (Manastır'daki çiftliklerin ele alındığı bu araştırmada, çiftlik sahipleri arasında mahallî seçkinlerin fazlalığına işaret edilmiştir). Yuzo Nagata, **Materials on the Bosnian Notables**, Tokyo 1985 (Saraybosna'da çiftlikler hakkında).

bir fırsat kapısı araladığına işaret eden birçok araştırma vardır[176]. Mehmet Genç ise, sözü edilen bu gelişim basamağının tersi bir duruma, yani âyanların mâlikâneleri iltizamla almalarına da işaret etmekle birlikte, genel gelişim trendinin âyanların önce mültezim olarak ortaya çıktıkları ve sonrasında tedrici olarak mâlikâne sahibi oldukları sonucuna varmıştır[177].

İhtilaflı Bir Mesele: Âyanın Soy Asaleti (*Aristokrasi*)

Âyan zümresinin zenginlik ve itibar kaynakları hakkında yapılan tartışmalarda üzerine durulan hususlardan birisi de, bunları, toplumun diğer kesimlerinden ayıran belirgin bir soy asaletine (*nobility*) sahip olup olmadıkları hususudur. Bunların, sıradan kişilere nazaran daha iyi yaşam koşullarına sahip oldukları; gösterişli konakları ve hizmetçilerinin bulunduğu; bu yönüyle şehir ve kasabaya gelen devlet adamlarını karşılama ve misafir etmede mâhir oldukları açıktır. Hattâ *Târîh-i Râşid*'de geçen 1668 senesine ait şu ifadelerden, bunların hânelerinde Padişahı misafir ettikleri de anlaşılıyor: *"Pâdişâh-ı enâm hazretleri Selanik kal'asın temâşâ içün a'yân-ı vilâyetten Mahmud Ağa'nın hânesini teşrif ve ağa-yı müşârün-ileyhi avâtıf-ı mülûkâneleri ile teltîf buyurdular*[178]*."*

Bununla birlikte âyanların, soy asaletine dayalı bir sınıf ayırımı bulunmayan Osmanlı toplumunda, gerçek anlamda bir aristokrasi meydana getirdikleri şüphelidir. Ama yine de meseleyi ele alan yerli ve yabancı tarihçilerin bazı ilginç yaklaşımlarına rastlamak mümkündür. Örneğin Mustafa Akdağ, âyanların vergi toplama hakkını elde etmeleri ve ayrıca sancaklarda muhassıl ve vali olmaları keyfiyetinin, *"XVIII. yüzyıl Türkiye'sinde âyânları Türk toplumunun aristokrat (asiller) sınıfı durumuna*

[176] Mustafa Akdağ, "Timar Rejiminin Bozuluşu*",* s. 419-431; Mustafa Cezar, **Osmanlı Tarihinde Levendler**, s. 322-323; Halil İnalcık, "Military and Fiscal Transformation in the Ottoman Empire, 1600-1700", s. 313 vd.; Yücel Özkaya, "XVIII. Yüzyılın Sonlarında Timar ve Zeâmetlerin Düzeni Konusunda Alınan Tedbirler ve Sonuçları", **İ.Ü. Tarih Dergisi**, Sayı: 30 (İstanbul 1979), s. 219-254; Eftal Batmaz, "İltizam Sisteminin XVIII. Yüzyıldaki Boyutları", **A.Ü. DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt 18, Sayı 29 (Ankara, 1996), s. 39-50; Baki Çakır, mâlikâne uygulamasının birçok âyanın mukataa sahibi olmasını sağladığı ve buradan elde edilen kârın % 20-90 arasında değiştiğine işaret eder (**Osmanlı Mukataa Sistemi (XVI-XVIII. Yüzyıl)**, İstanbul 2003, s. 61, 160); Mâlikâne sisteminin işleyişi ve mâlikânecilerin genel karakterine dair: Erol Özvar, **Osmanlı Maliyesinde Malikâne Uygulaması**, İstanbul 2003; Eyalet ve sancakların ber-vech-i arpalık olarak tevcih edilmesinin mütesellimliği, iltizam sisteminin yaygınlaştırılmasına paralel olarak timar sisteminin önem kaybının mukataa ve mâlikâne uygulamasının artmasına, bunların neticesi olarak âyan ve eşrâfın güçlenmesi sürecine işaret eden bir araştırma: Yaşar Yücel - Özer Ergenç, "General Characteristics of the Ottoman State Policy During the XVIIIth and the XIXth Centuries", **TTK Belleten**, LIV/209 (Ankara, Nisan 1990), s. 239-240.

[177] Mehmet Genç, **Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi**, s. 114-115.

[178] **Târîh-i Râşid ve Zeyli**, C. I, s. 96.

getirdiği" iddiasında bulunmuştur[179]. İnalcık, 17. yüzyılda timar sistemindeki bozulma ve başka sebeplerle irtibatlı olarak şehirlere ve küçük kasabalara yerleşen yeniçeriler ve sipahilerin, zamanla *bir üst sınıf* biçiminde örgütlendiklerine ve âyanların da bunlar arasından çıktığına işaret ederken[180]; Çağlar Keyder, merkezî idare karşısındaki zayıflıkları sebebiyle âyanları, *"aristokrasi benzeri bir sınıf"* olarak nitelendirmiş ve ayrıca bunların, devletin mirî toprak üzerindeki mülkiyet haklarını kısmen ihlal etmelerine rağmen, bunu daha kalıcı bir özerkliğe dönüştüremediklerinden, babadan oğula miras yoluyla bırakacak bir toprağa sahip olamadıklarına vurgu yapmıştır[181]. Benzer bir yaklaşımı McGowan'da da görmek mümkündür. Osmanlı âyan zümresini, Avrupa'daki monarşiler ve soylularla kıyaslayan yazar, Osmanlılar'ın *"diğer mutlakıyetçi devletlerin aksine soylular zümresi ile hiçbir pazarlığı"*nın olmadığını, *"daha az verip, karşılığında daha az aldığını"* söyler[182]. Antonis Anastasopoulos ise, Osmanlı toplumunda "formel" anlamda *asalet (aristokrasi)* bulunmadığından, bunların resmî olarak böyle bir vasfa sahip olamamakla birlikte, 18. yüzyıl boyunca "informel" şekilde *aristokratikleşmeye* doğru bir eğilim içinde olduklarını iddia etmiştir[183].

Osmanlı âyan zümresinin, genellikle kıyaslama yapılan Avrupa aristokratları gibi doğuştan gelen ve miras yoluyla gelecek kuşaklara devredilen bir soy asaletine sahip olmadıkları açık olmakla birlikte, ikâmet ettikleri geniş ve gösterişli konakları (belgelerde çoğu defa *han-saray* şeklinde zikredildiği görülür), kalabalık hâne ve kapı halkları, hizmetçileri, yerel halkla ve idarecilerle kurdukları özel ilişki gibi hususiyetler göz önüne alındığında[184], bunların, içinde bulundukları toplumun seçkinleri olduklarına şüphe yoktur. Ama yine de ellerinde bulundurdukları maddî güç ve kullandıkları nüfuzun sınırlarının, merkezî otoritenin iradesiyle belirlenmiş olması, bunların tam manasıyla ne bir *aristokrat zümre*, ne de servetleri güvenceye

[179] Mustafa Akdağ, "Osmanlı Tarihinde Âyanlık Düzeni Devri", 730-1839", s. 61.
[180] Halil İnalcık, **Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)**, İstanbul 2008, s. 56.
[181] Çağlar Keyder, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Büyük Ölçekli Ticari Tarım Var mıydı?", **Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım**, İstanbul 2010, s. 10.
[182] Bruce McGowan, "Âyanlar Çağı, 1699-1812", s. 764.
[183] Antonis Anastasopoulos, "Introduction", **Provincial Elites in the Ottoman Empire**, s. XVII.
[184] Jane Hathaway, Mısır'da Kazdağlılar'ın yaşadığı evlerinin, yüksek rütbeli alay komutanları, beyler ve Osmanlı görevlilerinin toplandıkları, 18. yüzyılın sonunda ise, politik gücün mekânı olarak valinin divanının kaledeki yerini aldığını yazmaktadır (**Osmanlı Mısır'ında Hane Politikaları, Kazdağlıların Yükselişi**, s. 26).

alınmış *burjuva sınıfı* oluşturmalarının önündeki en büyük engeli teşkil etmiştir[185]. Bununla birlikte, her ne kadar hukukî bakımdan bu nevi sosyal sınıfların oluşması mümkün olmasa da, gerçekte fiilî durumun aslında Avrupa'ya benzediğini iddia eden yazarların görüşlerindeki haklılık payı da yadsınamaz[186].

Tartışmasız Bir Gerçeklik: Dinî Mensubiyetin (*Seyyidlik*) Gücü

Seyyidlik beratına sahip olmak, Osmanlı toplumunda önemli bir ayrıcalıktı. Seyyidlerin, yaşadıkları yerlerde halk nezdinde gördükleri itibar bir yana, iktisadî bakımdan da ciddi ayrıcalıkları vardı. Her türlü vergiden muaf olmaları herkesçe mâlumken, bu meziyetleri sayesinde kendilerine diğer başka fırsat kapıları da açılıyordu. Erol Özvar'ın, 1695-1697 yılları arasında ilmiye mensuplarına satılan 167 mâlikâneden 82'sinin seyyid olanlar tarafından alındığını ve buna karşılık 1.821.240 kuruş muaccele ödediklerini yazması oldukça dikkat çekicidir[187]. Bir asalet kaynağı olarak seyyidliğin ne kadar yaygın olduğu ve özellikle 18. yüzyılda bu zümredeki artışa işaret eden diğer başka spesifik araştırmalar da vardır[188]. Ele alınan İçel örneğinde de, büyük âyan hânedânlarının neredeyse tamamının seyyidlik beratına sahip olmaları hiç de şaşırtıcı değildir. Ayrıca müsadere riskine karşı aile servetini güvenceye almanın yaygın bir vasıtası olarak, 18. yüzyılda vakıf kuruluşundaki belirgin artışa da belki bu başlık altında işaret etmek gerekir. Sadece bir örnek olması bakımından Faruk Tabak'ın, 18. yüzyılda Halep'te vakıf sayısının görülmedik ölçüde artarak 956'ya ulaştı, oysa 16. yüzyılda sadece 61 vakıf bulunduğunu yazması oldukça dikkat çekicidir[189].

---

[185] Ahmet Tabakoğlu, Osmanlı toplumunda sosyal tabakalar soy asaletine göre belirlenmediği için bir *aristokrasi ve burjuva sınıfı* da oluşamadığını yazmaktadır ("Osmanlı İçtimaî Yapısının Ana Hatları", **Osmanlı**, C. IV, s. 24).

[186] Eftal Şükrü Batmaz, mâlikâne sisteminin, mirî topraklar üzerinde yeni bir *toprak aristokrasisi* doğurduğunu iddia ederken ("İltizâm Sisteminin XVIII. Yüzyıldaki Boyutları", **Osmanlı**, C. III, s. 252); Ariel Salzmann, Rifa'at Abou el-Haj'a referans vererek şu cümleyi kurmuştur: *"Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi seçkinleri ile onların dengi olan Avrupalı doğuştan-soylular arasındaki sosyo-politik fark önemli ölçüde kapanmış bulunmaktaydı"* ("İmparatorluğu Özelleştirmek: Osmanlı XVIII. Yüzyılında Paşalar ve Âyânlar", **Osmanlı**, C. III, s. 229).

[187] Erol Özvar, **Osmanlı Maliyesinde Malikâne Uygulaması**, s. 69.

[188] Halep, Şam, Mısır ve Niğblu örneklerinde, bir asalet vasıtası olarak seyyidliğin yaygınlığına işaret eden bir araştırma: Hülya Canbakal, "On the 'Nobility' of Provincial Notables", **Provincial Elites in the Ottoman Empire** s. 39-50; Antep şehrinde seyyidlik hakkında: Leslie Peirce, "Entrepreneurial Success in Sixteenth-Century Ayntab: The Case of Seydi Ahmed Boyacı, Local Notable", **Provincial Elites in the Ottoman Empire**, s. 115-132.

[189] Faruk Tabak, "Bereketli Hilal'in Batısında Tarımsal Dalgalanmalar ve Emeğin Kontrolü (Yak. 1700-1850)", **Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım**, s. 159.

III. TEZİN KAYNAKLARI VE METOT

Bu tez çalışmasında kullanılan malzemenin neredeyse kabaca % 90'ını zorunlu olarak arşiv kaynakları teşkil etmiştir. Zira İçel sancağının 17. ve 18. yüzyıllardaki durumunu ele alan hiçbir müstakil eser olmadığı gibi, bazı İçel âyanına kısacık değinen birkaç çalışma dışında, dolaylı şekilde bilgi bulmak da mümkün değildir. Keza devrin Osmanlı kroniklerinde de, vali tâyinleri ve âyandan üç idam vakasının muhtasar şekilde verildiği bilgilerden başka herhangi bir şeye rastlanmaz. Her ne kadar Akdeniz kıyısında bulunsa da, çetin arazi yapısı sebebiyle ana ticaret yolları üzerinde yer almayan bu izole İçel sancağı, gezginlerin ilgisini de çekmemiştir. Ünlü Türk seyyahı Evliya Çelebi'nin, 1641'de Karaman üzerinden Silifke'ye inip, Mersin tarafına devam etmesinden sonra, Fransız Amiral Francis Beauford'un 19. yüzyıl başlarında İçel sahillerinden geçmesine kadarki uzun zaman şeridinde, buraya yerli veya yabancı bir seyyahın uğradığına dair herhangi bir bilgi yoktur. Aynı şekilde İçel sahillerindeki şehirlerde, yabancı devletlerin konsolosluk merkezleri de yer almadığından, bu yolla malumat sahibi olmak da mümkün değildir.

Şu halde Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), bu nevi dar bölgeli çalışmalar için zengin ve bâkir kaynak malzeme sunan tek memba olarak müstesna mevkiini muhafaza etmektedir. Bazı tarihçilerin, zaman zaman arşiv kaynaklarını küçümseyici bir tavır takınmalarını anlamak güçtür. Yabancı tarihçiler için, kaynağa ulaşım zorluğu ile farklı dil ve yazıyı anlamadan mütevellit önyargılar bir yana bırakılırsa, BOA'ne karşı reaksiyoner tavır oluşmasında belki de, arşive dayalı ve yorumdan uzak hikâyeci Türk tarihçiliğinin de menfi bir payının olduğunu düşünmek yanlış olmasa gerektir. Bu çalışma için BOA'nden elde edilen ve tezde kullanılan kaynak malzemeyi *defterler* ve *belgeler* şeklinde iki grupta toplamak mümkündür.

Arşivde yer alan belli başlı defter serileri taranmıştır. Bu kapsamda sistematik şekilde eksiksiz olarak elden geçirilen defterler arasında *Mühimme Defterleri* (MD), *Mühimme Zeyli Defterleri* (MZD), *Şikâyet Defterleri* (ŞD), *Atik Şikâyet Defterleri* (AŞD), *Adana Ahkâm Defterleri* (AAD), *Maliyeden Müdevver Defterler* (MZD) ve *Kamil Kepeci Defterleri* (KK) sayılabilir. Tüm bu defterlerden, İçel sancağıyla alâkalı olarak çıkarılan kayıtların, ham haliyle bile oldukça kıymetli bilgileri ihtiva ettiğini söylemek rahatlıkla mümkündür.

Tezde kullanılan müteferrik belgeler, hacim itibariyle defterlerden daha az yer tutmaktadır. BOA'nde belge sağlayan başlıca tasnifler (Cevdet, Ali Emiri, İbnü'l-Emin, Hatt-ı Hümayun) gözden geçirilmiştir. Ayrıca dosya usulü belge tasniflerinden Bâb-ı Âsafi kısmına bağlı Divan-ı Hümâyun Kalemi (A.DVN), Mühimme Kalemi (A.DVN.MHM) ve Şikâyet Kalemi (A.DVN.ŞKT) dosyalarından, 18. yüzyıla ait bazı dosyalar taranmıştır. Fakat bu tasniflerde yer alan tüm dosyaların elden geçirilmesi çok uzun zamana muhtaç olduğundan, hadiselerin yoğunlaştığı tarih aralıklarına ait ve genellikle sondajlama şeklinde, vakit elverdiği ölçüde dosyalara bakılmıştır.

Her araştırmacının kendine özgü bir çalışma metodunun olması tabiidir. Bu tez çalışmasında bizim izlediğimiz metot ise kabaca şu şekilde olmuştur: Arşivde taraması yapılan defter ve belgelerin kopyaları alınmış ve bunların özetlenmesi yolu tercih edilmeyerek, tam okumaları yapılmış; okunan belgeler tarih sırasına konularak, uygun ebatlardaki çalışma kâğıtlarına çıktıları alınmıştır. Daha sonra, latinize edilmiş çıktılar üzerinde tüm belgeler yeniden okunmuş ve üzerlerine, tezde kullanılmaları düşünülen bölüm ve başlıklara ait kısa notlar düşülmüştür. Böylece ortaya çıkan ham belge yığını, tezin yazımına başlandıktan sonra, her bir konu başlığı için baştan sona elden geçirilerek, o başlığa uygun bilgilerin olduğu yerler alınarak, tezin özgün metni inşa edilmiştir. İkincil kaynaklar ise, arşive dayalı metin yazımı tamamlandıktan sonra, ilgili kısımlara yerleştirilmiştir. Takip edilen bu metodun özgün bir çalışma yöntemi olduğu iddiasında değiliz. Aslında hangi usulle çalışıldığının pek bir ehemmiyeti de yoktur. Önemli olan ortaya çıkan metnin, kendi içinde tutarlı bir bütün oluşturan özgün bir çalışma olup olmadığı meselesidir.

Tüm bu çabalar sonunda, esas itibariyle şu gibi sorulara cevap aranmıştır: İçel âyanlığının kendine özgü hususiyetleri nelerdir? Osmanlı âyanlık tarihindeki yeri nedir? Bölge tarihine olumlu ve olumsuz katkıları neler olmuştur?

BİRİNCİ BÖLÜM
İÇEL'İN GENEL DURUMU VE ÂYANLIĞIN ÜZERİNDE YÜKSELDİĞİ PROBLEM ALANLARI

Çalışmanın bu ilk bölümünde öncelikle, tez süresince ele alınacak olayların arkaplanını oluşturan unsurların neler olduğu üzerinde durulacaktır. Bu bağlamda İçel sancağının idarî sınırlarını ihtiva eden dağlık Taşeli bölgesinin coğrafî ve topografik yapısı, biraz da zamandan ve konjonktürel gelişmelerden bağımsız, sabit bir mekân perspektifinde ele alınacaktır. Zira bu bölgede coğrafî yapının, olayları yönlendirmede tarih boyunca birinci derecede etkin olduğu düşünülmektedir. Bunun yanı sıra, sancak nüfusunun 16. yüzyıldan itibaren gelişim seyri takip edilmeye çalışılıp, sonra da 18. yüzyıl başlarındaki nüfus durumu verilecektir. Bu bölümün ikinci kısmında ise, İçel âyanlığının doğuş zamanı olarak kabul edilen 17. asır sonlarından başlayarak, 1720'li yıllara kadar geçen dönemde, sancakta âyanlığın oluşmasına etki eden, başka bir deyişle uygun bir ortam hazırlayan nasıl bir idarî, sosyal ve ekonomik yapının mevcut olduğu ele alınacaktır.

I. İÇEL'İN GENEL DURUMU

A. Coğrafî Yapı ve İskân Özellikleri

1. Bölgesinin Coğrafî Yapı

Dağlık yapısından dolayı *Taşeli* olarak adlandırılmış olan bölge, Antalya Körfezi ile Mersin Körfezi arasında kalan ve tam bir yarımadadan ziyade, denize doğru kaba bir çıkıntı şeklinde olduğu için çağdaş bazı coğrafyacılar tarafından "noksan yarımada" olarak tarif edilen alanda bulunur. Bu bölgenin sahip olduğu arazinin karakteristik yapısını, kuzeyde düz bir hat oluşturmamakla birlikte yüksek ve devamlı *sıradağlar*; bunlar arasında serilen geniş, dalgalı ve çok yüksek *yaylalar*; akarsu ve dereler boyunca yarılmış derin *vadiler* ve Akdeniz boyunca çetin ve "arızalı" bir yapıya sahip *sahil şeridi* teşkil eder[1]. Bu şekilde kendine özgü topografyası, bitki örtüsü ve iklim yapısıyla bir bütün olarak "yayla" karakterinde olan Taşeli'nin sınırları, batıda Antalya'dan doğuda Lamas Çayı vadisine kadar

[1] Hüseyin Saraçoğlu, **Akdeniz Bölgesi**, İstanbul 1968, s. 304, 309.

uzanır; buradan daha ileride ise Taşeli'nin yayla şekilleri gitgide kaybolarak Toros Dağları bütün ihtişamıyla kendini göstermeye başlar. Bu coğrafî farklılığın, bölgenin Osmanlılar zamanında oluşturulan idarî yapısında da dikkate alınmış olması ve İçel sancağının doğu sınırının Lamas Çayı'na kadar uzanıp, daha ilerisinin Tarsus sancağında dâhil edilmiş olması manidardır.

Taşeli'nin en dikkat çekici özelliği dağlık ve engebeli bir arazi yapısına sahip olmasıdır. Öyle ki bölgenin en az yarıdan fazlası 1.500 m.'nin üzerinde olup, 1.000 m.'den düşük rakımlı yerler ancak akarsu vadileridir ki, buraların genişliği yaklaşık olarak bölgenin 10'da 3'ü kadardır. Buradaki dağlar, Akdeniz Bölgesi'nin diğer kesimlerinden farklı olarak muntazam ve dar bir sıradağ şeklinde olmayıp, çok geniş ve yüksekliği çoğunlukla 2.000 m.'yi geçen yaylalar üzerinde ve birbirine paralel kollar halinde yan yana uzanan yüksek sıradağlar bütünü şeklinde kendini gösterir. Göksu Vadisi'ne doğru gitgide alçalan ve yarılan bu sıradağlar, vadiden ötede ağır ağır birleşirler, genişlikleri azalır, buna karşılık yükseklikleri gitgide artar[2].

Bölgenin fizikî coğrafyasına yüzeysel olarak bakıldığında, batıdaki Selendi'den doğudaki Karataş'a kadar görülen en dikkat çekici özellik, Akdeniz'e bakan *sahil* kesimiyle kuzeydeki yüksek rakımlı *yayla*lar arasındaki farklılıktır. Öyle ki bu durum, sadece şeklî bir unsur olarak kalmamış, aynı zamanda yüzlerce yıldır bölge insanın sosyal, ekonomik ve kültürel hayatını şekillendirmiştir. Bu durum komşu iki kaza olan Selendi ve Anamur'dan itibaren kendisi gösterir. Kış mevsiminde sahilde nispeten birbirine yakın ve toplu yerleşim özelliği gösteren köylerde yaşayan bu iki kazanın halkı, yazın havaların ısınmasıyla birlikte kuzeydeki yaylalarına çıkarlar. Burada geniş bir alana yayılmış şekilde Maha, Sivastı, Kozağcı yaylalarıyla Anamur'un şehir yaylası olan Abanos yer alır. Bu iki kazanın yaylası birbirine komşudur, hattâ sınırları da kesin ve sabit şekilde belirli olmadığından yaylak kavgası ve sınır anlaşmazlığı hiç eksik olmaz[3]. Uzaktan bakıldığında şekil itibariyle sade gibi gözüken bu yaylar üzerinde geniş dalgalı satıhlar, koyaklar (dolin) ve çok derin olmayan vadiler yer alır. Kış mevsiminin çok sert geçtiği yaylalarda ilkbaharda ot çıkar; fakat bu otlar taşlık, inişli çıkışlı, kesik kesik ve çok kuru bir arazi yapısına

[2] Saraçoğlu, s. 306-307.
[3] Saraçoğlu, Selendililer ile Anamurlular arasında yaylalarında Kaş Pazarı denilen mahaldeki Kızıl Kapı ve Kızıl Kuyu adı verilen iki yerin sürekli ihtilaf konusu olduğunu yazmaktadır (s. 347).

sahip olan yaylada seyrektir ve yazın kuru havasıyla birlikte çabuk yok olur[4]. Bu bölgede kışlak-yaylak hayat tarzı o kadar yaygındır ki, kaza yönetimlerinin yazın sıcak mevsiminde yaylalara çıkarılması sıkça görülen bir uygulamadır. Anamur kazasına ait daireler de yaz aylarında 1895 senesine kadar, kazanın yukarısındaki Killik Yaylası denilen yere taşınmaktaydı[5].

Anamur'dan biraz doğuya doğru Gülnar kazası sınırlarına dâhil olan saha ise yeryüzü şekilleri yönünden kendi içinde farklı özellikler taşır. Bugünkü Gülnar şehrinin bulunduğu ortalama 1.000 m. yükseltiye sahip düzlük, *yayla* şekilli ve sert iklimli bir yapıdadır. Buna karşılık güneyde Gilindire'ye kadar inen kesimde akarsu vadileri ve *yaylaya yakın* yükseltilerin bulunduğu alanlar vardır. Kuzeyde Göksu ırmağına doğru meyilli ve karışık şekilli kesimler ise 18. yüzyılda idarî yönden Zeyne ve Küre-i Nuri (Kürennuri) kazaları sınırlarına dâhildir. Kazanın diğer yerlerinin aksine sıcak hava etkisinden biraz daha uzakta bulunması, bol suya ve tarım için uygun topraklara sahip olması nedeniyle, buradaki köyler yaz aylarında tamamen boşalmaz; hattâ Silifke halkından bazıları yayla olarak buralara çıkarlar. Gülnar'ın Akdeniz'e bakan yamaçlarının ot ve su bakımından fakir, tarım için ekilebilecek alanların çok sınırlı ve ayrıca yaz mevsiminde deniz tarafından gelen sıcak havanın tesirine açık olması, burasını insanlar ve hayvanlar için yazın yaşanılmaz bir yer haline getirir. Gülnar'da da yaylak-kışlak yaşam şekli yaygın olmakla birlikte, bunlar Anamurlular gibi uzak mesafelere göç etmezler, en uzak yaylaları Bardat Alanı'dır. Elmakozu Dağı, Anamur ile Gülnar arasında idarî olduğu kadar coğrafî bir sınır teşkil eder[6].

İçel'in kuzey-batısında yan yana kurulmuş olan Ermenek ve Nevâhi-i Ermenek kazalarının yer aldığı bölgenin arazi yapısı daha da çetindir. Burada Göksu nehrinin Ermenek kolu derin ve sarp vadilerde akar[7]; yerleşim yerlerinin çoğunluğu da bu vadi boyunca ve bölgenin diğer yerlerine nispetle köyler birbirine daha yakın bir şekilde yerleşmiştir. Yaylak-kışlak yaşam şekli çok yaygın olmamakla birlikte, bu iki kazanın kuzey kesiminde Balgusan köyü sınırlarında yer alan Altıntaş ve Kamış Yaylaları, sahip olduğu verimli topraklar ve bol suyuyla Taşeli coğrafyasının en iyi

[4] Saraçoğlu, s. 342.
[5] Saraçoğlu, s. 346.
[6] Saraçoğlu, s. 351-352, 355.
[7] Hüseyin Saraçoğlu, **Bitki Örtüsü, Akarsular ve Göller**, İstanbul 1962, s. 180-182.

yaylalarıdır. Geniş otlak ve çayırlara sahip olan bu yaylalar, hayvancılık için çok uygun alanlardır. Kamış Yaylasına, Silifke'den Gökbelen ve Cılız Uşağı aşiretleri de gelir. Ermenek'ten çıkarak Karaman'a giden yol, Balgusan Yaylası'nın kuzeyindeki Yellibel'den geçer. Yellibel'in hemen kuzeyinde eski bir yapı olan Dilendi Hanı vardır. Yellibel'den doğuya doğru aynı şekilde geniş ve yüksek yaylalar serilir ki bu düzlükler Mağras Dağı'na kadar uzanır. Batıda yer alan Topgedik Yaylası'na Mutlular üç aşamada (*kışlak, güzlek, yaylak*) çıkarlar. Bunların yanı sıra yine Nevâhi-i Ermenek ve Ermenek kazalarının Altıntaş, Bocuk Çayırı, Sorkun ve Akpınar Yaylaları da hem tarım hem de hayvancılık için uygun şartlar sunar[8]. Bu şekilde, Ermenek'in derin vadilerle parçalanmış olan engebeli arazisi Adras Dağı'nı da aştıktan sonra Sinanlı sınırlarına ulaşır. Artık buradan itibaren yer yer İç Anadolu ovalarından bir kesit izlenimi veren geniş düzlükler başlar. Bu düzlük alan biraz ileride Göksu ırmağının iki kolu tarafından bölünse de, ırmağın doğusunda *Mut Çukuru*na doğru devam eder.

Mut kazasına gelindiğinde arazi şekilleri ciddi olarak değişir; Ermenek tarafının devamlı, uzun ve çok geniş dağ kabarıklıkları burada görülmez. Mağras Dağı'nın güney yüzünde Sinanlı kaza merkezinin bulunduğu alandan başlayarak Göksu nehrinin iki kolunun birleştiği Suçatı köyünden daha güneyde Zeyne sınırlarına, oradan da kuzeye doğru Kurtsuyu Deresi'nin başlangıcında yer alan Dere köyüne ve nihâyet buradan da batıya doğru bir kavis çizerek Pirinç Suyu'na kadar olan düz alan genel olarak *Mut Çukuru* olarak adlandırılmıştır. Killi toprak yapısına sahip ve su bakımından fakir olan bu geniş düzlük, yerleşim yönünden tarih boyunca bölge insanı tarafından rağbet görmemiştir. Buna karşılık yerleşim buralarda da Göksu ırmağıyla Kurt Suyu ve Pirinç Suyu boylarında yoğunlaşmıştır. Mut'un doğusunda asıl Toros sıradağlarının başlangıcından itibaren ta Silifke'nin kuzeyinde yer alan Mağara'ya kadar uzanan alanda Göksu'ya inen irili ufaklı bir dizi dere yer alır[9]. Bu derelerin kıyıları iskân için uygun ortamlar sunar. Sertavul'dan doğuya doğru uzayıp giden sırtın güney yamaçları sık ormanlıktır ve bu sırt, Mut'un kuzeyindeki yüksek dağların bulunduğu yere kadar uzanır. Burada yer alan yüksek

[8] Saraçoğlu, **Akdeniz Bölgesi**, s. 362-366.
[9] Göksu ırmağının yapısı ve onu besleyen küçük-büyük dereler hakkında: H. Saraçoğlu, **Bitki Örtüsü, Akarsular ve Göller**, s. 178 vd.

dağlar Kestel Dağı (1.813 m.), Meleştiren Dağı (1.665 m.), Büyük Eyre Dağı (2.025 m.), Küçük Eyre Dağı (1.926 m.)'ndan daha doğuya doğru sürekli yükselerek Toros Sıradağları uzayıp gider[10].

İklim. İnsanlığın tarihinde meydana gelmiş olaylar üzerinde, uzun periyodlarda ortaya çıktığı anlaşılan iklimsel değişikliklerin ne gibi tesirlerinin olduğu, uzunca bir süredir batılı tarihçiler arasında tartışılmaktadır. Yapılan bir dizi araştırmada, Ortaçağda görülen ısınmadan sonra özellikle 16. yüzyılın sonlarından itibaren başladığı iddia edilen ve "Küçük Buz Çağı" olarak adlandırılan soğuma döneminin, küresel boyuttaki sosyo-ekonomik sonuçları açığa çıkarılmaya çalışılmıştır[11]. İklim değişmelerinin Osmanlı coğrafyasında ve özellikle de Doğu Akdeniz sahillerinde ne gibi tesirlerinin görüldüğü hususunda sağlam verilere dayalı tatmin edici çalışmalar yapılmadığından açıklığa kavuşmamış bir husus olmakla birlikte, bu meseleye eğilen bazı araştırmalarda, iklim değişikliklerinin tesirinin Avrupa düzeyinde olmadığı iddia edilmiştir[12]. Bununla birlikte, iklimde görülen ısınmanın bir sonucu olarak buzların erimesi, bir yandan kıyı ovalarının bataklıklara dönmesine neden olurken, diğer yanda sıtma gibi salgın hastalıkların artmasıyla, özellikle 17. yüzyıldan itibaren Akdeniz kıyılarının cazibesini kaybettiği ve yerleşimlerin dağlaya doğru kaydığına dair genel bir kanaat oluşmuş gibi görünmektedir[13]. Fakat bu tez için gözden

[10] Saraçoğlu, **Akdeniz Bölgesi**, s. 372-375.

[11] Örneğin East Anglia Üniversitesi profesörlerinden H. H. Lamb, insanlığın uzun tarihinde iklim değişmelerinin ne gibi tesirlerinin olduğunu kapsamlı kitabında ele alır ve Avrupa'da Küçük Buzul Çağı'nı 16. yüzyıl ortalarından başlatarak 18. yüzyıla kadar soğumanın devam ettiğini; bu durumun sadece hasat ve ekonomik faaliyeti değil, insanların sağlığını, doğurganlığını ve yaşam sürelerini de etkilediğini söyler. Ayrıca 1700'lerden itibaren iklimde görülen ısınmayla birlikte yağışların artması, karların erimesi, sel baskını gibi iklim olaylarına dair istatistiki veriler ortaya koyar (**Climate, History and the Modern World**, Routledge, London and New Work 1995, s. 192 vd.). 16. yüzyılda "Küçük Buz Çağı" yaşandığına dair: Jean M. Grove, **The Little Ice Age**, London and New York, 1988. Bu mesele hakkında araştırma yapan bir diğer tarihçi Sam White olup, 16. yüzyılın sonlarında başlayan aşırı soğumanın, Osmanlı ülkesinde açlık ve salgın hastalıklara yol açtığını, hattâ bu durumun Celâlî isyanlarının ortaya çıkmasına da tesir ettiğini iler sürmüştür (**The Climate of Rebellion in the Early Modern Ottoman Empire**, Cambridge University Press, Cambridge 2011).

[12] Wolf-Dieter Hütteroth, Avrupa Alplerine benzer yüksek Anadolu dağlarında buzul erimesi muhtemel olmakla birlikte, bu durumun düşük rakımlı yerlerde uzun süreli bir etkisinin olup-olmadığının belirsiz olduğu; ama yine de tarımsal üretim koşullarını "ölçülebilir bir boyutta" etkilediği kanaatindedir ("Osmanlı Topraklarının Ekolojisi", **Türkiye Tarihi, 1603-1839, Geç Osmanlı İmparatorluğu**, İstanbul 2011, s. 37).

[13] Hütteroth, s. 60. Akdeniz uygarlığının uzun dönemde iklimle olan etkileşimi üzerine ufuk açıcı çalışmalar yapan tarihçilerden birisi de Faruk Tabak'tır. Uzun yıllar alan emeğin bir mahsulü olarak ortaya çıkan başyapıt kitabında (**Solan Akdeniz, 1550-1870, Coğrafi-Tarihsel Bir Yaklaşım**, Çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul 2010), Akdeniz üzerine Fernand Braudel'in klasikleşmiş eserinde anlattığı hikâyeyi devam ettiren Tabak, iklim değişmelerinin Akdeniz'in "sıtmalı ovaları"nın talihini

geçirilen belgeler ve kaynaklarda, ileri sürülen genel kanaati doğrulayacak ve iklim değişikliğinin halkın sosyo-ekonomik hayatına direk tesir ettiğini gösterecek mahiyette herhangi bir kayda rastlanmaz. Kaldı ki İçel kıyı kesiminde daha Osmanlı klasik döneminde mevcudiyeti bilinen köy yerleşimlerinin büyük çoğunluğunun 18. yüzyılda da varlıklarını sürdürdükleri görülür. Dağlık, engebeli ve çoğunlukla ormanlık bir yapıya sahip olan Taşeli bölgesinde, kanaatimizce arazi yapısı iklime bağlı konjonktürel değişmelerden etkilenmediği gibi, deprem ve heyelan benzeri jeolojik riskler yönünden de bölge, Anadolu yarımadasının en güvenli yerlerinden olduğu için, bu neviden olaylar da görülmemiştir. Burada iklim ve arazi şekilleri stabil olup, bölge insanın yaşayışına yön vermesi sadece belirli bir yüzyıla veya döneme ait olmayıp, uzun sürelidir.

Taşeli'nin yukarıda özetlenmeye çalışılan değişken fizikî yapısı, bölgede yer yer birbirine tezat farklı iklim şekillerinin oluşmasına da neden olmuştur. Burada yüksek ve karlı dağlarla engin ve ılık vadiler yan yana bulunduğu gibi, sahil kesimle yüksek rakımlı yaylalar arasında ciddi iklim farklılıkları görülür. Bununla birlikte, iç kesimlerin sert ve kuru iklimiyle sahil tarafının yumuşak ve nemli iklimi her yerde kesin çizgilerle birbirinden ayrılmaz. Zira Göksu Vadisi boyunca güneyin ılıman iklimi içerilere kadar nüfuz edebildiği gibi, bazen de tersi olur ve kuzeyden esen sert rüzgârlar Silifke Ovası'na kadar etkisini gösterir. Göksu Vadisi vasıtasıyla Akdeniz iklimi, bir taraftan Karaman altındaki Bucakkışla'ya, diğer taraftan çevirme yaparak Ermenek'e bağlı Muzvadi altlarına kadar sokulur. Silifke ile Mersin arasında da Akdeniz iklimi, Toroslar içlerine doğru 5-10 km. kadar sokulabilecek vadilere sahiptir. Buna karşılık Gazipaşa ve Anamur taraflarında sahil ile yaylalar arasında bu türden geçişgenliği sağlayacak vadiler bulunmadığından, yukarılardaki yaylalar bütün kış karla örtülü kalır. Bu bölgelerde iklimin en dikkat çekici özelliği *dağ iklimi, yayla iklimi* ve *Akdeniz iklimi*nin iç içe geçtiği alanların oldukça fazla olmasıdır[14].

---

tersine döndürdüğünü, insanların "alçak arazilerin sağlıksız pususundan" kaçarak "tepelerin yeni dünyası"na sığındıklarını yazar (s. 225 vd.). Braudel ve Tabak'ın Akdeniz'e bakışlarının karşılaştırmalı bir değerlendirmesi için şu çalışmaya bakılabilir: Fevzi Demir, "F. Braudel, F. Tabak ve J. Attali'den Birkaç Görüntü Eşliğinde Doğu Akdeniz'e Ticaretin Uzun Tarihi İçinden Bakmak", **Türk Deniz Ticareti Tarihi Sempozyumu-III, Mersin ve Doğu Akdeniz, Bildiriler Kitabı**, Mersin 2011, s. 65-82.

[14] Saraçoğlu, **Akdeniz Bölgesi**, 40-41.

İnsanoğlunun tabiatla olan ilişkisinde ve uzun tarih süreci boyunca kendine özgü bir *yaşam kültürü* oluşturmasında topografyanın yanı sıra iklim şartları da belirleyici olmuştur. Bu durumun Taşeli bölgesinde de farklı olmadığı görülür; hattâ burada, yukarıda sözü edilen iklim farklılıklarının, insanların sosyal ve ekonomik hayatlarını yüzyıllar boyunca şekillendiren birinci etken olduğunu söylemek bile yanlış olmaz. Zira bu bölge insanın en ayırt edici yaşam şekli olan yaylak ve kışlak hayat tarzı, tamamıyla sahil kesimle yüksek yerler arasındaki iklim farklılığından kaynaklanır ki, bu durumun beraberinde getirdiği sosyal hareketliliğe ileride ayrıca temas edilecektir. Bunun yanı sıra, mevsimin durumuna göre hem sahil kesiminde hem de yüksek yaylalarda tarım faaliyetinin yapılabilmesi, bölge insanın her mevsim toprakla haşır-neşir olmasını zorunlu kılmıştır. Bu yönüyle Akdeniz iklimi demek, senenin tüm aylarında insanları boş durmayıp daima çalışmaya sevk eden iklim demektir[15].

Bitki Örtüsü. Arazi şekilleri ve iklim özelliklerindeki farklılık, bölgede birbirinden farklı iki ana bitki örtüsü yapısının oluşmasını sağlamıştır. Bunlardan en yaygın olanı, Akdeniz'e bakan güney yamaçlarda ve düşük rakımlı kuytu vadi içlerinde daha çok *maki* olarak bilinen *Akdeniz fundası*dır. Zeytin, mersin, defne, menengiç (sakız ağacı), harnup, demirhindi, mazı, zakkum, yabanî çilek (kocayemiş), akçakesme, pınar meşesi, hayıt, tesbih, katırtırnağı, sandal, erguvan, selvi ile tabiî halde yetişen nar ve incir bu nevi bitkilerdendir. Yüksek rakımlı yaylalar ve platolara geven, çoban yastığı ve korungal gibi otsu bitkilerden oluşan *bozkır* bitki örtüsü hâkimdir. Bunlara ilave olarak sahil ile yüksek kesimler arasında kızılçam, daha yukarılarda 1.000 m.'nin üzerlerinde ise karaçam, ladin, köknar, katran, sedir, Toros ardıcı, andız ve meşe yaygın olarak görülür. Kuraklığın çok olduğu, toprak bakımından fakir taşlık alanlarda, özellikle de Mut havzasında ve Silifke-Taşucu arasıyla Anamur civarında *garig* denilen kısa boylu çalılık alanlara rastlanır[16]. İşte bütün bu farklı türdeki bitki örtüsü yapısı, özellikle küçükbaş hayvancılığın yaygın olduğu Taşeli coğrafyasında, Yörük aşiretlerinin yerleşim ve otlak alanları arasında sürekli hareket halinde olmalarında etkin rol oynamıştır.

[15] Saraçoğlu, s. 39.
[16] İbrahim Atalay, **Türkiye Vejetasyon Coğrafyası**, İzmir 1994, s. 120 vd.

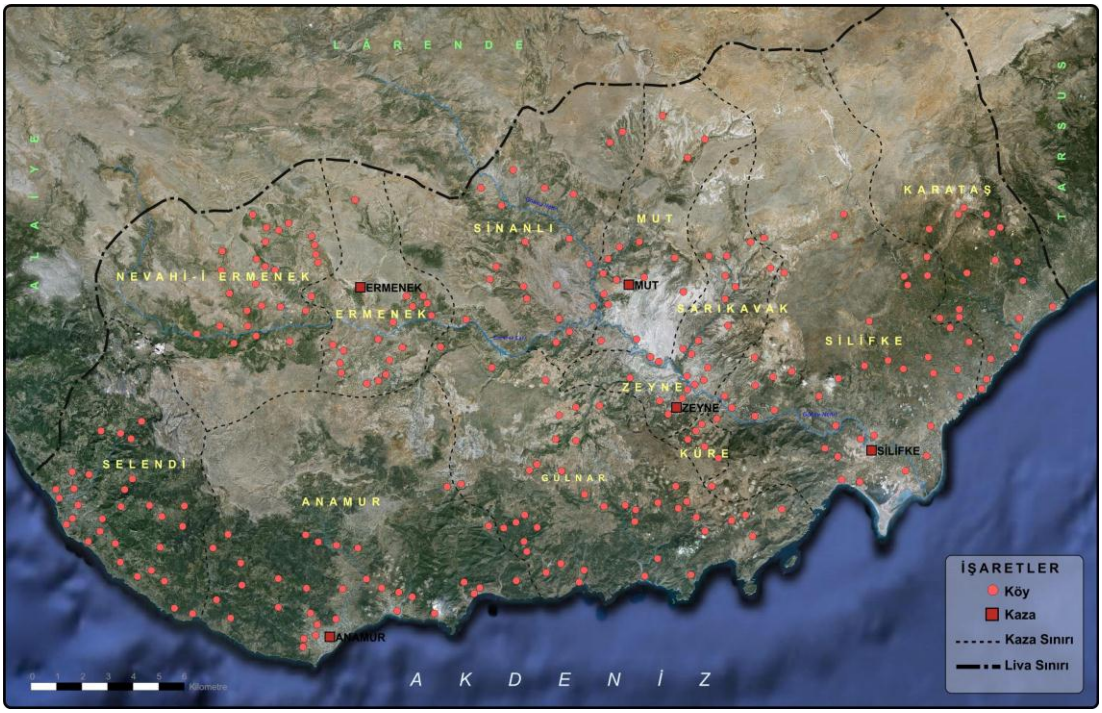

Harita 1. 18. yüzyılda İçel sancağının topografik yapısı ve köy yerleşmeleri.

2. İçel'de İskân ve Coğrafya-İnsan İlişkisi

Taşeli'de yerleşmeyi belirleyen ana etken arazi şekilleri ve iklim yapısı olmuştur. Bölgenin yarıdan fazlasını kaplayan yüksek sıradağlar ve yaylalar, yaz aylarında yaşamaya uygun olmasına rağmen, kışın iklimin çok sert geçmesi nedeniyle daimî yerleşime imkân vermemiştir. Ayrıca bölgede yerleşime uygun geniş bir ovanın da bulunmaması nedeniyle insanoğlu zorunlu olarak akarsu vadi boylarına sığınmak zorunda kalmıştır. Zira sarp dağlar arasındaki vadilerden akan Göksu ve kollarının kenarlarındaki küçük düzlükler ve bükler, sahip olduğu ılıman iklimiyle hem kalıcı yerleşimler kurmaya, hem de tarım ve hayvancılığa imkân verir. Bundan dolayı Taşeli bölgesinde köylerin bu vadi boylarında yoğunlaştığı görülür. Buna karşılık, Göksu Vadisi'nin bazı yüzleriyle Selendi taraflarından itibaren Anamur Burnu'na kadar uzanan ve buradan da doğuya doğru Taşucu'na ulaşan Akdeniz sahil şeridi, köy kurulacak ve tarım yapılacak genişçe bir ova veya büke sahip olmadığı için, sahil şeridinin Akdeniz'e çok yakın kesimlerinde sabit yerleşimler fazla oluşamamıştır. Fakat buna rağmen Yörük aşiretleri, kış mevsiminde sahile yakın kuytu vadilere konup, baharla birlikte havalar ısınmaya başlayınca yüksek yaylalara göç etmeyi bir yaşam şekli olarak benimsemişlerdir.

Gülnar kazasında köyler hem Gilindire'ye doğru denize bakan yamaçlarda hem de yukarıdaki düzlüklerde dağınık şekilde araziye yayılmıştır. Silifke'nin köyleri de yerleşim yönünden benzer bir karakter gösterir. Zeyne kazası sınırlarından Silifke şehrinin bulunduğu yere kadar Göksu ırmağının geçtiği derin vadinin yamaçlarında nispeten sık köyler bulunur. Buna karşılık kuzeye Mağara tarafına doğru yüksek rakımlı yerlere çıkıldığında köy yerleşimleri oldukça seyrekleşir. Karataş kazasının köyleri de, üzerinde bulunduğu arazinin elverdiği şartlara göre sahilden yükseklere doğru araziye serpiştirilmiş şekildedir.

Mut çevresinde iskân, özellikle Göksu kıyısındaki vadilerde ve ayrıca Göksu'ya kavuşan Pirin Suyu ile Kurt Suyu boylarında yoğunlaşmıştır. Pirinç Suyu'nun baş taraflarında, Dağpazarı Platosu'nun kuzey kesimlerinde yer alan ve çok arızalı bir yapıya sahip olmayıp, tabanları da düz olan küçük vadilerin her birinde bir köy yer alır. Aynı şekilde Kestel Kapızı'ndan geçerek aşağıdaki düzlüğe indikten sonra da suyun boylarına yerleşim için rağbet edilmiştir. Benzer şekilde Mut'un doğusunda Sarıkavak sınırlarında Göğden Kapızı'ndan akıp gelen ve Zeyne'nin karşısında Göksu nehrine kavuşan Kurt Suyu'nun kenarında da bir dizi köy yerleşmiştir[17]. Araziye yayılış ve yoğunluk bakımından en dikkat çekici köy yerleşimlerinin Ermenek ve Nevâhi-i Ermenek kazalarında olduğu görülür.

Bu tezin mekânını oluşturan Taşeli bölgesine dair verilen coğrafî malumatın, bölge insanının davranış kalıpları ve yaşayış alışkanlıklarıyla nasıl irtibatlandırılacağı oldukça önemli bir husustur. İnsanın tabiata az da olsa hükmetmesine fırsat aralayan teknik imkânların olmadığı eski yüzyıllarda, yerleşim ve güvenlikten iaşe ve ekonomik faaliyetine kadar hemen hemen her şey coğrafya ve tabiat şartlarının direk etkisi altında teşekkül etmiştir. Taşeli bölgesi halkının durumu da buna bir istisna teşkil etmediği gibi, burada coğrafî ve tabiî şartların insan faaliyetleri üzerindeki belirleyici etkisi daha da çarpıcı bir hal almıştır.

Taşeli'nin en azından 10'da 7'sini dağlar ve meyilli araziler oluşturması nedeniyle bölge toprak bakımından fakirdir. Üstelik bu az miktardaki toprakların bir kısmı da kalkerli, rüzgâr ve dik yamaçların ise yağmur aşındırmasına açık bulunmasından dolayı buralar insanoğluna geniş ve mümbit tarım alanları sunmaz[18].

[17] Saraçoğlu, **Akdeniz Bölgesi**, s. 374-375.
[18] Saraçoğlu, s. 53.

Bunula birlikte özellikle Göksu ırmağı ve diğer küçük dere boylarındaki sınırlı alanlarda sulu tarım, makilikler ve orman alanları içinde açılmış bölük-pörçük tarlalarda ise kuru tarım eskiden beri yapıla gelmiştir. Ama buralardan elde edilen ürünün, ancak yöre insanın kendi ihtiyaçlarını karşılayacak kadar olduğu, bu nedenle de dışarıya satılacak ölçüde ticarî hacminin bulunmadığı görülür. Belki kuru üzüm ve harnup gibi birkaç ürünü bunun dışında tutmak mümkündür. İşte bu nedenle Taşeli bölgesinde yaşayan insanların ana geçim kaynağını hayvancılık teşkil etmiştir. Hayvancılık deyince işte tam da burada "konar-göçerlik" meselesi karşımıza çıkar. Bölgedeki irili-ufaklı onlarca aşireti yüzyıllardır bıkmadan-usanmadan bir yerden diğerine göçe zorlayan etken nedir? Bu sorunun diğer başka cevapları da olmakla birlikte, bölgenin kendine özgü coğrafî yapısından mütevellit en mantıklı cevabı H. Saraçoğlu verir. O, "hayvanî bir zaruret" olarak vasıflandırdığı bu göçebelik durumunu şu şekilde açıklar: Konar-göçer Yörükler yaz aylarını yüksek ve serin yaylada geçirirler. Fakat Eylül'den itibaren yaylalar soğumaya başlar ve bir süre sonra durulamayacak hale gelir, hayvanları için ot da kalmaz; bu sırada birkaç damla yağmur düştüğü olsa da artık bu mevsimden sonra buralarda yeni ot çıkmaz. Zira artık havalar soğumuştur ve zaten Ekim'den sonra kar yağışlarının başlaması da yakındır. Buralarda bahar mevsiminde çıkan otlar toplanacak ve biçecek kadar büyüyemediklerinden kışlamak için yazdan ot stoku yapmanın da imkânı yoktur. Şu halde, bu kadar hayvanı besleyebilmek ve öldürmemek için yer değiştirmek, yani kıyı bölgesine doğru göç etmek mecburiyeti kendiliğinden ortaya çıkar. Çünkü bu sırada kıyılar ılıktır, biraz yağmurdan sonra ot ve çimen çıkar, fundalar canlanır ve hayvanlar kendilerini besleme imkânı bulurlar. Sonbahar çıkıp kış ayları gelince ise zaten yağışlar bollaştığından, hayvanlarda beslenme sıkıntısı kalmaz; ayrıca alçak kesimlere kar yağmadığı ve havalar çok soğuk olmadığı için kışı geçirmek kolay olur. Fakat kıyı kesiminin sıkıntısı da baharla beraber başlar. Zira Nisan-Mayıs aylarının girmesiyle sıcaklık arttığı gibi otlar azalır; yaz aylarında ise buralar Akdeniz'in nemiyle birleşen sıcak havayla adeta boğulur. Ayrıca kıyı bölgesinin birçok yerinde ve en çok vadilerde yazın ortaya çıkarak hayvanlara musallat olarak kan çıkarırcasına ısıran göven sineğine hayvanlar tahammül edemez. Oysa baharla

birlikte yüksek yaylalarda hayat yeniden canlanmış, göz alabildiğince uzanan düzlüklerde otlar yeşermiştir[19]. İşte yöre insanı, üzerinde yaşadıkları coğrafyanın mecbur bıraktığı bu yaşam döngüsünü yüzyıllardır kuşaktan kuşağa hiç ara vermeden aktararak sürdürmüşlerdir.

Geniş Gazipaşa-Anamur yaylalarında tek bir köy ve ev bulunmaz; zira burada kış için ot stoku yapılamaz; biraz ziraat yapılabilecek genişlikte bir ova da mevcut değildir; akarsu da yoktur. Buna mukabil kışın ılık, biraz ota ve fundaya mâlik, hayvanların geniş geniş otlayabileceği kıyı bölgesi de hemen yanı başındadır. Kışın kıyı bölgesine iner, hayvanlarını otlatır, biraz susam ve mısır gibi yazlık mahsul de ekerek yazın yaylaya çıkar, orada da hayvanlarını otlatırlar; parça parça tarlalara biraz buğday ve arpa gibi şeyler eker ve böylelikle hem hayvancılık, hem de ziraat bakımından komşu yayla ile kıyı birbirini tamamlar. Fakat esas yerleşme yeri kıyı bölgesi olarak kalır. Buna mukabil birçok noktalarda esas yerleşme yeri yayla olmuş, kıyı bölgesi ancak kışın hayvan otlatmak için inilen, meskene ihtiyaç duyulmayarak iğreti olarak çadırlarda oturulan bir yer olarak mütalaa edilmiştir[20]. Yaylak ve kışlak yaşamının yanı sıra, bölgenin bazı yerlerinde bu iki yerleşimin arasında "güzlek" denilen bir ara durak da vardır. Mut'un Göksu Vadisi'nin yukarı kollarında bulunan bazı köylerde bu türden yaşam alışkanlıkları görülür[21].

B. İçel Sancağının İdarî Durumu (16.-18. Yüzyıllarda)

İçel sancağının idarî sınırları, günümüzde Antalya iline bağlı bir ilçe olan Gazipaşa (eski adıyla Selendi) şehir merkezinin hemen batısından başlayarak, doğuda Karataş kazasında Lamas Çayı'na kadar uzanıyordu. Sancağın kuzey sınırlarını ise Karataş'ın kuzeyinde Toros Dağlarının sırtlarındaki düzlüklerden batıya doğru Sertavul Beli'ne, oradan da Göksu ırmağına kadar günümüzdeki Mersin-Karaman sınır hattı teşkil ediyordu. Fakat bugün Karaman'a bağlı olan Ermenek ve Nevâhi-i Ermenek (günümüzde Sarıveliler) kazaları da İçel sancak sınırları içinde kalıyordu. Şu haliyle İçel'in idarî sınırları, Taşeli bölgesinin coğrafî ve topografik yapısına uygun bir görüntü veriyordu. Sınırları kabaca bu şekilde

[19] Saraçoğlu, s. 74.
[20] Saraçoğlu, s. 75.
[21] Saraçoğlu, s. 363.

çizilen sancağın, 18. yüzyıl başlarına gelinceye kadar idarî yönden geçirdiği evrelerin neler olduğuna ana hatlarıyla göz atılacaktır.

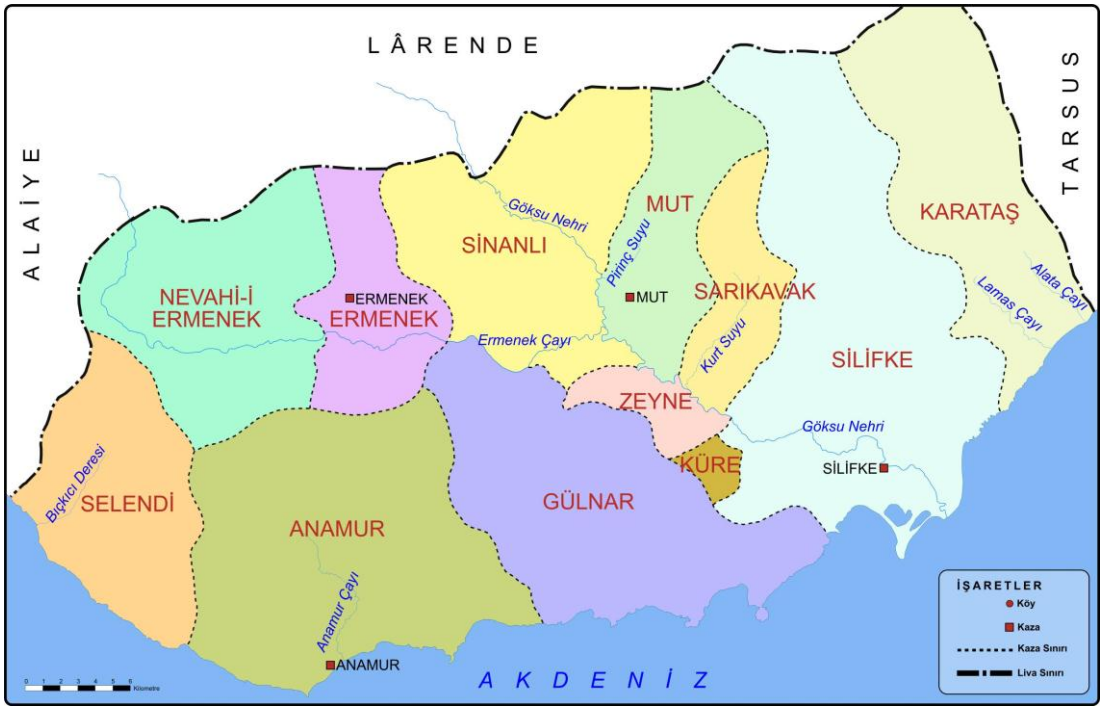

Harita 2. 18. yüzyılda İçel sancağının idarî bölünüşü.

İçel toprakları, Osmanlı idaresine girdikten sonra Gülnar, Mut, Ermenek ve Karataş kazalarından müteşekkil bir *sancak* olarak teşkilatlandırılmış ve yönetim bakımından Karaman Eyaleti'ne bağlanmıştı. Bu durum 1571'de Kıbrıs'ın fethine kadar sürmüş; bu yılın başında Karaman'dan ayrılarak kısa süreliğine Kıbrıs Beylerbeyliği'ne bağlanmış; Nisan 1632'de yapılan yeni bir düzenlemeyle yeniden Adana'ya, aynı yılın Ağustos ayında ise tekrar Kıbrıs'a bağlanmıştır[22]. Fakat bu da kısa sürmüş ve bir kez daha Adana Eyaleti'ne dâhil edilmiştir[23]. 1500 tarihli Tahrir Defteri'nde sadece 4 kazaya sahip olan İçel'in kaza sayısı, takip eden yıllarda sürekli artarak 16. yüzyıl sonlarında 12'ye kadar çıkmıştır. 1620 tarihli *Hâne-i Avârız Defteri*'ne göre sancağa bağlı 13 kaza olup bunlar Avgadi, Bozdoğan, Ermenek, Gülnar, Karataş, Küre, Mamuriye (Anamur), Mut, Sarıkavak, Selendi, Sinanlı ve

[22] Aradan 5 yıl geçmesine rağmen 27 Haziran 1637'de Adana Beylerbeyi'ne yazılan bir hükümde, kendinden önceki Bey zamanında Tarsus, İçel, Alaiye ve Sis sancaklarının Kıbrıs'a bağlanmasının emredildiği, fakat bu dört sancağın defterlerinin hâlâ Adana Kalesi'nde olduğu, bu defterlerin Kıbrıs Beylerbeyi İbrahim Paşa'nın Adana'ya gelen adamlarına eksiksiz olarak teslim edilmesi ve "yolda ve izde" defterlere bir şey olmamasına dikkat edilmesi istenmiştir (BOA, ***MD***, nr. 88, s. 99, hkm. 263).

[23] Şenol Çelik, **"Osmanlı Taşra Teşkilatında İçel Sancağı (1500-1584)"**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1994, s. 32-35.

Zeyne kazalarıydı[24]. Suhte fesadı ve Celâlî isyânlarının etkisiyle sosyal ve ekonomik bünyesinde ciddi tahribata uğramasına rağmen İçel'in idarî yapısında 17. yüzyıl süresince de herhangi bir değişiklik olmamıştır. Valilerin çok sık aralıklarla değiştirildiği, yerel hânedanların yıldan yıla güçlenerek zaman zaman sancak yönetimine kadar çıktıkları ve eşkıyalık olaylarının hiç eksik olmadığı 18. yüzyılda da idarî sınırlar olduğu gibi korunmuş; hattâ bu durum, İmparatorluğun diğer başka eyâletlerinde olduğu gibi bu bölgede de bazı radikal sınır değişiklilerinin başladığı Tanzimat dönemine kadar sürmüştür[25].

18. yüzyılın hemen başlarında 1702'de yapılan tahrîrden sonra hazırlanan mufassal *Hâne-i Avârız Defteri*'nde İçel sancağının sahip olduğu 12 kaza şu şekilde sıralanmıştır: Ermenek, Gülnar, Karataş, Küre-i Nuri, Mamuriye ve Anamur, Mut, Nevâhi-i Ermenek, Sarıkavak, Selendi, Silifke, Sinanlı ve Zeyne[26].

Bu tahrirde İçel sancağı kazalarında köy ve mahalle olarak toplam 215 idarî birim olduğu tespit edilmiştir. Bunların sadece 13'ü mahalle olup, geriye kalan 202'si köydür. Fakat bu rakamların, sancağın sahip olduğu tüm köyleri ihtiva etmediği kesindir. Zira Silifke'nin tahrîri yapılırken, "Şeyh Aydın" diye meşhur olan 7 köy Sultan Selim Evkafı'na dâhil oldukları için sayımdan hâriç tutulmuş[27]; Karataş kazasından ise 200 kadar nüfus Tarsus'un Elvanlı kazasına gittikleri tespit edildiğinden, bunların hangi idarî birime ait oldukları belirtilmemekle birlikte sayıma dâhil edilmemişlerdir[28]. Fakat bundan daha da dikkat çekici bir durumun olduğu görülür ki o da, 16. yüzyıl tahrirlerinde adları geçen ve 18. yüzyıl belgelerine de bir şekilde konu olan birçok köyün, bu tahrirde yer almadığı hususudur. Bu şekildeki köylerden bir kısmının varlıklarını sürdüremedikleri halde, özellikle timar anlaşmazlığına ait belgelerde, eski tahrir kayıtlarına bakıldığı için bu köylerin adlarının, sanki bunlar hâlâ varmışlar gibi yazışmalara konu edildiği sıklıkla görülür. Fakat bununla birlikte, 16. yüzyıl tahrirlerinde adları bulunan ve 19. yüzyılda da varlığını sürdüren, hattâ bazıları günümüze kadar gelen birçok köyün, 1702

[24] BOA, ***MAD***, nr. 2751, s. 95-97.
[25] İçel'in idarî sınırlarında 19. yüzyılda yapılan değişiklikler ve özellikle sancağın yönetim merkezi tartışmaları bağlamında Ermenek kazasının Konya'ya bağlanmasının tafsilatı hakkında: Ensar Köse, **Mut (Claudiopolis)**, İstanbul 2011, s. 78 vd., 245 vd.
[26] BOA, ***KK***, nr. 2808.
[27] BOA, ***KK***, nr. 2808, s. 10.
[28] BOA, ***KK***, nr. 2808, s. 12.

tahririnde yazılmadığı açıkça anlaşılmaktadır. Demek ki, sadece bu defterdeki kayıtlara göre İçel kazalarının köy bazında idarî sınırlarını belirlemenin eksik bir çalışma olacağı ortadadır[29]. Buradan hareketle 18. yüzyıl başlarında 13 İçel kazasından sadece Silifke, Ermenek ve Mut'un şehir merkezine sahip oldukları; bu tarihlerde Gülnar kazasının merkezinin Akdeniz sahilinde bir kasaba görünümünde olan Gilindire, Zeyne kazasının merkezinin ise aynı isimli yer olduğu görülür. Anamur'un antik çağlara kadar uzanan eski bir yerleşim yeri olduğu bilinmesine rağmen, bu tahrirde Anamur'a ait herhangi bir mahalle kaydı yapılmamıştır. Sancağın diğer kazaları olan Bozdoğan, Karataş, Küre-i Nuri, Sarıkavak, Selendi ve Sinanlı'nın ise şehir veya kasaba büyüklüğünde sabit bir merkezlerinin bulunmadığı bilinmektedir.

C. İçel Sancağında Nüfus ve Sosyal Zümreler

Bu başlıkta İçel sancağının nüfus yapısı ortaya konmaya çalışılacaktır. Bu yapılırken öncelikle sancağın 16. yüzyıldaki nüfus büyüklüğüne kısaca bir göz atılıp, ardından kaynaklar elverdiğince takip eden yüzyıldaki değişmelerin izi sürülecektir. Sonra da çalışmanın esas zamanını oluşturan 18. yüzyıldaki nüfus rakamları biraz daha tafsilatlı olarak ele alınacaktır. Böylece İçel âyanlığının içinden çıktığı toplumun demografik yapısının, kendine özgü ayırt edici karakteristik özelliğinin olup olmadığının ortaya konulmasına gayret edilecektir.

Osmanlı sosyal tarih çalışmalarının en sıkıntılı konularının başında kuşkusuz nüfus araştırmaları gelmektedir. Zira Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyıl başlarında 1831'de Sultan II.Mahmud döneminde modern anlamda ilk nüfus sayımının yapılmasına kadar geçen yüzlerce yıllık sürede, İmparatorluğun sahip olduğu nüfusu tespite mâtuf herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Bu nedenle 19. yüzyıla kadar olan nüfus çalışmalarında, aslında vergi tahsiline yönelik olarak oluşturulan *tahrîr* ve *avârız hânesi* defterlerindeki kayıtlardan hareketle tahminî nüfus rakamlarına ulaşmak, tarihçiler arasında kabul gören bir yol olmuştur. Burada da İçel sancağının

[29] Bu durumdan ötürü, tez için hazırlanan ve Ek olarak verilen, İçel'in 18. yüzyıla ait idarî haritasında köy yerleşimleri gösterilirken, sadece 1702 tahriri esas alınmamış; buna ek olarak hem 16. yüzyıldaki kayıtlar, hem 18. yüzyıl belgelerinden köy ismi taraması yapmak suretiyle bir liste oluşturulmuş; daha sonra bu liste, 1831 yılı nüfus sayımına ait köy adlarıyla karşılaştırılmıştır. Fakat tüm bu çabaya rağmen, bu haritada gösterilen köylerin, sancağın tüm köylerini ihtiva etmediği de muhakkaktır.

nüfusunu verirken, bu yaygın yöntem kullanılarak, sancağın sahip olduğu nüfusun hacmini gösteren bazı rakamlar elde edilmeye çalışılacaktır. Bu işlem yapılırken, sancağın 16. yüzyıldaki nüfus durumu *İçel Tahrîr Defterleri*'nden hareketle[30], 17. yüzyıldaki muhtemel değişmeler *Hâne-i Avârız Defterleri*'ndeki veriler yardımıyla takip edilmeye; 18. yüzyıl başlarına ait nüfus rakamları ise, görece daha sağlam ve kesin verileri ihtiva ettikleri söylenebilen, birisi İçel sancağının 1702 tarihli *Hâne-i Avârız Defteri*'ne, öbürü 1721 tarihli *Yörük Tahrîr Defteri*'ne istinaden bulunmaya çalışılacaktır.

Şenol Çelik doktora tezinde, İçel kazalarındaki nüfusu "şehirli" ve "çeltikçi" olarak iki sınıfta incelemiş, her bir sınıftaki vergi mükellefi olan "hâne"lerle "muâf"ları topladıktan sonra 5'le çarpıp, sonra da bunlara "mücerred" ve "caba" rakamlarını ekleyerek sancağın nüfusunu tespit etmiştir. Bu tespite göre, İçel sancağının şehir-kasaba ve kır yerleşimlerinin 16. yüzyıldaki tahminî nüfusları şu şekildedir[31]:

KAZALAR	Y I L L A R											
	1500			1518			1555			1584		
	Şehir	Kır	Toplam	Şehir	Kır	Toplam	Şehir	Kır	Toplam	Şehir	Kır	Toplam
Anamur	130	*	130	153	*	153	221	*	221	431	19.095	19.526
Bozdoğan	*	*	*	*	*	*	*	*	*		1.437	1.437
Ermenek	!	!	!	2.151	10.703	12.854	2.088	10.182	12.270	3.751	20.639	24.390
Gülnar	**	29.009	29.009	**	40.899	40.899	**	28.407	28.407	**	32.979	32.979
Karataş	**	6.623	6.623	**	10.065	10.065	**	23.704	23.704	**	26.747	26.747
Mut	301	26.395	26.696	296	37.004	37.300	373	31.825	32.198	652	25.374	26.026
Selendi	389	*	389	451	*	451	523	24.730	25.253	612	12.532	13.144
Silifke	86	*	86	155	*	155	226	26.615	26.841	322	25.580	25.902
Sinanlı	*	*	*	*	*	*	*	*	*	**	11.060	11.060
TOPLAM	906	62.027	**62.933**	3.206	98.671	**101.877**	3.431	145.463	**148.894**	5.768	175.443	**181.211**

***** Bu tarihte kaza değil.
** "Nefs" olarak kaydedilen bir kaza merkezi bulunmamaktadır.
! 1500 tarihli defterde Ermenek kazasına ait sayfalar eksiktir.
Tablo 1: İçel sancağı şehir ve kır yerleşmelerinin 16. yüzyıldaki nüfusu.

[30] İçel sancağının 16. yüzyıldaki durumu hakkında doktora tezi hazırlayan Şenol Çelik, bu asırda sancağa ait 5 *Tahrîr Defteri* tespit etmiş olup bunlar 1500 (BOA, ***TD***, nr. 31), 1518 (BOA, ***TD***, nr. 83), 1522 (BOA, ***TD***, nr. 1522), 1555 (BOA, ***TD***, nr. 272) ve 1584 (TK.KKA, ***TD***, nr. 128) tarihlidirler. Bu defterlerin tanıtımı için bkz: Şenol Çelik, **"Osmanlı Taşra Teşkilatında İçel Sancağı"**, s. 5-10.
[31] Ş. Çelik, s. 96, 166.

Bu tablodaki rakamlara, sancaktaki "sipahizâde", "mütekaid sipahi" ve "çeltikçi" nüfusuyla "konar-göçer aşiretler" dâhil değildir. Bu zümrelerin de ilave edilmesiyle, İçel sancağının 16. yüzyıldaki toplam tahminî nüfusu şu şekildedir[32]:

	YILLAR			
	1500	**1518**	**1555**	**1584**
SANCAK TOPLAM NÜFUSU	81.256	117.656	164.206	203.014
Artış Oranı %	.	38,55	45,84	22,26

Tablo 2: 16. yüzyılda İçel sancağının toplam tahmini nüfusu.

Tablolarda görüldüğü gibi, İçel'de nüfus 1555 tahririne kadar önemli oranda artış gösterirken, yüzyılın sonuna doğru düşüşe geçmiştir. Nüfus artış hızındaki bu düşüşte, imparatorluğun genelini etkileyen problemlerin yanı sıra, 16. yüzyıl sonlarında Adana tarafından gelen Arap aşiretlerinin neden olduğu karmaşanın ve "suhte fesâdı" denilen medreseli öğrencilerin çıkardıkları olayların etkisinin olduğuna şüphe yoktur. Bunula birlikte yine bu olumsuz şartların da etkisiyle köylerde bekâr nüfusta ciddi artışlar kaydedilmiştir[33]. Yerleşim şekli itibariyle İçel köyleri, arazinin dağlık ve engebeli yapısından dolayı daha ziyade "dağınık yerleşme" tipindedir. Köylerin çoğunluğu 1-30 hâneli olmakla birlikte, yüzyıl boyunca köylerin hâne sayılarında artışlar olmuştur. Etnik yapı olarak sancak nüfusunun tamamına yakını Müslüman olup, sadece Ermenek kazasında az miktarda gayrimüslim nüfus mevcuttur[34].

Osmanlı klasik döneminde düzeli aralıklarla yapılan tahrir ameliyesi, 17. yüzyıl başlarında bir müddet daha düzensiz şekilde sürdürülüp, sonra tamamen terk edildiğinden, bu yüzyıl için sayısal veriler sunacak kaynaklar mevcut değildir. Bununla birlikte, 17. yüzyıla ait neredeyse en sistematik veri kaynağı olan *Hâne-i Avârız Defterleri*nden, zorlama yorumlarla bazı neticeler çıkarmak, tarihçiler arasında yaygın bir usul haline gelmiştir. Olağanüstü hallerde (çoğunlukla savaş zamanlarında) devletin yapacağı masrafı karşılamak için halktan alınan ve *"avârız-ı divâniyye"* denilen vergileri ödeyecek kişilerin kayıtlarını tutmak için oluşturan bu defterlerden hareketle, klasik dönem *Tahrir Defterleri*nde olduğu gibi tahminî nüfus

[32] Ş. Çelik, s. 180.
[33] Bununla birlikte Şenol Çelik, defterlerde kayıtlı bekâr nüfusun çoğunluğunun evlilik çağına gelmiş ve *"kisb ü kâra kâdir"* olduğu halde, babalarıyla birlikte yaşayan ve tahrirde *"caba"* şeklinde kaydedilmiş olanlardan teşekkül ettiğine dikkati çekmektedir (**"İçel Sancağı"**, s. 169).
[34] Ş. Çelik, s. 180.

hesaplanabilmektedir[35]. Zira bu defterlere kaydedilen her bir *"avârız hânesi",* o yerin ekonomik gelir düzeyine göre ortalama 4 ilâ 10 gerçek hâneye 1 avârız hânesi karşılık gelecek şekilde düzenlenip, bunlara vergiden muaf olanlar da ilave ediliyordu. Buradan hareketle her bir avârız hânesini, ele alınan sancağın genel durumu ve tahririn zamanı da dikkate alınarak, itibar edilecek rakamla çarparak tahminî nüfus rakamına ulaşmak mümkün olabilmektedir[36]. Burada İçel sancağı için de böyle bir yol takip edilmiştir.

İçel sancağının 1631 tarihinde 294 avârız hânesi varken[37], 1651'de 13 kazada toplam 201+1 rub' avârız hânesine düştüğü görülür[38]. Bu düşüşün, sancağın gerçek nüfusunda da aynı oranda azalma olduğuna işaret edip etmediğini diğer başka kaynaklarla doğrulamak güçtür. Fakat bununla birlikte, 16. yüzyıldaki köy sayıları ile 18. yüzyıl başlarındaki köy sayılarını karşılaştırmak, bazı ipuçları vermesi bakımından yararlı olabilir. İçel sancağı kazalarının 1584 ile 1702 tahrirlerindeki köy sayıları ve değişim oranları şu şekildedir[39]:

KAZANIN		KÖY SAYISI		
S.No	**Adı**	**1584**	**1702**	**Değişim Oranı(%)**
1	**Anamur**	82	18	-78,04
2	**Bozdoğan**	5	1	-80
3	**Ermenek + Nevâhi**	49	38	-22,44
4	**Gülnar + Küre + Zeyne**	113	28	-75,22
5	**Karataş**	74	9	-87,83
6	**Mut + Sarıkavak**	132	31	-76,51
7	**Selendi**	54	33	-38,88
8	**Silifke**	99	29	-70,70
9	**Sinanlı**	44	15	-65,90
GENEL TOPLAM		**652**	**202**	**-69,01**

Tablo 3: 1584 ve 1702 tarihlerinde İçel sancağının köy sayıları ve değişim oranı.

Bu tabloda verilen sayılar nüfus rakamlarında olduğu gibi tahminî olmayıp, her iki sayımda da ziyaret edilerek tek tek sayılmış köyleri ifade etmektedir. Fakat 1702

[35] Ömer Lütfi Barkan, "Avârız", **İA**, C. II (İstanbul 1979), s. 13 vd.
[36] Her bir avârız hânesinin gerçekte kaç kişiye karşılık geldiği hususu tarihçiler arasında tartışmalı bir konudur. Zira imparatorluğun farklı coğrafyalarına ait tahrirlerde, standart bir rakam esas alınmamıştır. Saruhan sancağına bağlı bir kaza olan Kayacık'ın 1646 yılına ait *Avârız Hânesi Defteri*'ni yayımlayan Feridun Emecen, çalışmasında avârız sistemiyle alâkalı genel malumat verdiği gibi, nüfus hesaplamalarındaki bu tartışmalı mesele hakkında da bazı örnekler göstermiştir ("Kayacık Kazâsının Avârız Defteri", **İ.Ü. Tarih Enstitüsü Dergisi**, XII (İstanbul 1982), s. 159-170, d.not 15).
[37] BOA, ***MAD***, nr. 8475, s. 136.
[38] BOA, ***MAD***, nr. 3844, s. 43-44.
[39] 1584 yılına ait köy sayıları Ş. Çelik'in tezinden (**"İçel Sancağı"**, s. 105 vd.), 1702 yılı rakamları ise bu yıla ait *Avârız Hânesi Defteri*'nden (BOA, ***KK***, nr. 2808) alınmıştır.

yılı tahrîri, Alaiye sancağından İçel'e zorunlu iskân edilen Yörük cemaatlerinin gelmesinden sonra sancağın avârız hânesini yeniden tespite mâtuf olarak biraz da olağanüstü şartlarda ve aceleye getirilerek yapıldığı için, buradaki köy sayılarının eksik yazılmış olması kuvvetle muhtemeldir. Ama bu ihtimal de göz önünde bulundurulsa bile, 16. yüzyıla nazaran 18. yüzyıl başlarına gelindiğinde İçel'in köy sayısında dramatik düşüşün olduğu apaçık ortadadır. Braudel'in 17. yüzyılda Akdeniz havzasındaki nüfusta genel bir düşüş ve gerileme olduğuna dair tezini doğrular mahiyetteki bu düşüşün muhtemel sebeplerini, İçel sancağının genel problemleriyle irtibatlı olarak, tezin bu bölümünün ikinci kısmında uzun uzadıya ele alınacak olan sıkıntılarda aramak gerekir. Bununla birlikte burada sadece, İmparatorluk genelinde ve özellikle Anadolu eyaletlerinde yaşanan Celâlî ve eşkıyâlık olayları, uzun süren ve yenilgiyle sonuçlanan savaşlar süresince ölümler arttığı gibi, doğurganlıktaki düşüş, ciddi güvenlik probleminin yaşandığı kırsal kesimdeki nüfusun yerlerini terk ederek şehirlere, ya da ovalardan dağlara doğru göç etmeleri gibi, nüfus azalmasına neden olduğu bazı araştırmalarla oraya konulmuş olan genel sorunların[40], İçel sancağında da mevcut olabileceğine işaret etmekle yetinilecektir.

18. yüzyılda İçel sancağının sahip olduğu nüfus durumunu gösteren iki önemli kaynak vardır. Bunlardan ilki 1702 (1114 H.) tarihli olup sancağın mufassal *Avârız Hânesi Defteri*[41], diğeri ise 1721 (1133 H.) tarihli *Yörük Tahrîr Defteri*'dir[42]. İlk defterde, sadece sancaktaki köy ve kasabalardaki yerleşik nüfus kaydedildiğinden, bu defterdeki rakamlar, ikinci defterdeki konar-göçer nüfusa ait rakamlarla birlikte değerlendirilirse, yüzyılın başlarında İçel'in sahip olduğu toplam nüfusun hacmine dair tatmin edici veriler sunduğu görülebilir.

İçel Avârız Hânesi Defteri'nde sancağın 13 kazasına ait köy ve mahallelerde bulunan vergiye tâbi "reâyâ" ve vergiden muaf olan zümreler "gerçek hâne" şeklinde tek tek kaydedilmiş, defterin sonunda ise, bu hânelerin kaç "avârız hânesi" yaptığı hesaplanarak bunlar köylere ve mahallelere dağıtılmıştır. Sancaktaki bekâr nüfus ise

[40] S. Faroqhi, "Krizler ve Değişim, 1590-1699", **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, C. II, İstanbul 2006, s. 572-573. Bruce McGowan, Anadolu Beylerbeyliğinde 1677-1698'de toplam avârız hânesinin 51.292'den 34.700'e gerilediğini yazmıştır (**Economic Life in Ottoman Europe**, Cambridge 1981, s. 119).
[41] BOA, ***KK***, nr. 2808.
[42] BOA, ***MAD***, nr. 6890.

klasik dönem tahrirlerinin aksine yazılmamıştır. Bu nedenle, defterde verilen gerçek hâneleri, her bir hânenin ortalama 5 kişiden oluştuğu varsayıldığından 5'le çarparak, sancağın 1702 tarihindeki yerleşik tahminî nüfusu şu şekilde hesaplanabilir:

KAZANIN				
S.No	Adı	Hâne Sayısı	Toplam Nüfusu	Oranı (%)
1	**Anamur (Mamuriye)**	408	2.040	8,97
2	**Bozdoğan**	67	335	1,47
3	**Ermenek**	466	2.330	10,24
4	**Gülnar**	469	2.345	10,31
5	**Karataş**	396	1.980	8,70
6	**Küre-i Nuri**	83	415	1,82
7	**Mut**	261	1.305	5,73
8	**Nevâhi-i Ermenek**	525	2.625	11,54
9	**Sarıkavak**	329	1.645	7,23
10	**Selendi**	517	2.585	11,36
11	**Silifke**	596	2.980	13,10
12	**Sinanlı**	342	1.710	7,51
13	**Zeyne**	89	445	1,95
GENEL TOPLAM		**4.548**	**22.740**	**100**

Tablo 4: 1702 yılında İçel kazalarının hâne sayısı, tahminî nüfusu ve sancak geneline oranı.

Tabloda görüleceği üzere, sancağın en fazla nüfusa sahip kazası Silifke'dir ki, sancak toplamının % 13,10'u bu kazaya aittir. Bunu Nevâhi-i Ermenek (% 11,54'ü), Selendi (% 11,36'sı), Gülnar (% 10,31'i) ve Ermenek (% 10,24'ü) takip etmektedir. Birbirlerine oldukça yakın mesafede bulunan Ermenek ve Nevâhi-i Ermenek kazalarının nüfusları birlikte ele alındığında, bu iki kazanın nüfusunun İçel toplamının % 21,78'ine karşılık geldiği görülür. Demek ki bu bölgede nüfus yoğunluğu, sancağın diğer bölgelerine göre daha fazla olup, bu iki kazada asayiş ve eşkıyâlık olaylarının hiç eksik olmaması ve ayrıca İstanbul'a en fazla şikâyetin bu kazalardan gelmiş olmasında, bu nüfus yığılmasının ciddi tesirinin olduğu kesindir. İçel kazaları içinde şehir görünümünde bir merkeze sahip olan ve tahrirde bunlara ait mahalleler kaydedilmiş olan kazalar, sahip oldukları mahalle sayıları ile hâne ve tahminî nüfusları şu şekildedir:

Ermenek : 8 mahalle, 211 hâne, 1.055 nüfus.

Mut : 2 mahalle, 47 hâne, 235 nüfus.

Silifke : 3 mahalle, 68 hâne, 340 nüfus.

Bunların dışında kalan diğer kazaların şehir konumunda sabit bir merkezleri yoktur. Bununla birlikte Gülnar'ın merkezi olan Gilindire 28 hâneye (140 nüfus),

Sinanlı'nın aynı adı taşıyan köyü 10 hâneye (50 nüfus) ve Zeyne'nin aynı adlı köyü ise 36 hâneye (180 nüfus) sahiptir. İçel köylerinin hâne ve nüfus durumlarına bakıldığında, tahrire tâbi tutulan 202 köyün toplam 4.222 hâneye sahip oldukları görülür ki, buradan hareketle köy başına ortalama 20 hâne civarında bir nüfusun düştüğünü hesaplamak mümkündür. Bozdoğan kazasının nüfusu kaydedilirken düşülen notta, bunların aslen 5 hâne oldukları *"lâkin perâkende vü perişân olup her biri bir diyâra"* gittiği, burada adları kaydedilmiş olan kişilerin de kimisinin Silifke'de Çavuş köyünde, bazılarının ise Segün ve Hacıkocalı'da sâkin bulundukları, vergilerini de Silifke halkıyla birlikte ödedikleri yazılmıştır[43].

Yukarıda verilen rakamlar, 18. yüzyıl başlarında İçel sancağının sahip olduğu yerleşik nüfusa dair bir fikir verse de, bu rakamlara konar-göçer Yörük aşiretleri dâhil olmadığından eksik kalmaktadır. Bu nedenle, İçel'deki konar-göçer zümreye ait tahririn de bu rakamlara ilave edilmesi gerekir. Fakat bu tarihte Yörük tahriri yapılmadığından, zorunlu olarak bundan 20 yıl sonrasına ait 1721 tarihli *Yörük Tahrir Defteri*'ne müracaat edildi. Bununla birlikte, bu iki tahririn aynı tarihte yapılmamış olmasından dolayı, yerleşik ve konar-göçerlere ait rakamları toplayarak birlikte değerlendirmenin sakıncalarının farkında olmakla birlikte, yine de bu iki defterdeki verileri birlikte yorumlamanın, İçel'in 18. yüzyıl başlarındaki nüfus büyüklüğüne dair tatmin edici bir fikir vereceği düşünülmüştür.

Çalışmanın, konar-göçer Yörük aşiretlerine ait kısmında tafsilatı verileceği üzere, 18. yüzyıl başlarında Alaiye sancağından İçel'e getirilip yerleştirilen, sonra Kıbrıs'a sürülen, yeniden İçel'e dönen ve diğer başka yerlere de dağılan Yörük cemaatlerinin tahririnin yapılması görevi önce Gölgeli-oğlu Osman Ağa'ya verildiyse de, onun bu işin üstesinden gelememesi üzerine, Yörük tahririne memur edilen Yeniil Voyvodası Ali Bey, Antalya'dan Adana'ya, İçel'den Niğde'ye kadar geniş Anadolu coğrafyasına dağılmış olan konar-göçer cemaatlerin bir tahririni yapmıştı. Bu meşhur tahrire ait 15 Şaban 1133 (11 Haziran 1721) tarihli defter[44] incelendiğinde, burada kaydedilmiş olan aşiretlerin büyük çoğunluğunun, İçel sancağına ait olduğu görülür. Fakat bunlardan önemli bir kısmı, asıl vatanları olan İçel'i terk ederek Adana, Tarsus, Kayseri ve Antalya gibi sancaklara göç etmişler,

[43] BOA, ***KK***, nr. 2808, s. 32.
[44] BOA, ***MAD***, nr. 6890.

tahrir sırasında bu şekilde olan aşiretlerin yanına bilgi notu şeklinde kayıtlar düşülmüştür[45]. İçel sancağının nüfusuyla ilgili hesaplamalara, bu şekilde eskiden İçel'de olduğu halde tahririn yapıldığı tarihte başka yerlere göç etmiş olan aşiretler hâriç tutularak, sadece İçel'de kaydedilmiş olanlar dâhil edilmiştir. Buna göre 1721 yılı itibariyle deftere kaydedilmiş olan İçel Yörük aşiretlerinin sayısı, hânesi ve tahminî nüfusları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

KAZANIN							
S.No	Adı	Aşiret Sayısı	Hâne Sayısı			Tahmini Nüfusu	Sancak Toplamına Oranı (%)
			Evli	Bekar	Toplam		
1	**Anamur (Mamuriye)**	14	288	117	405	1.557	21,98
3	**Bozdoğan**	.	.	.	.	.	.
3	**Ermenek**	9	16	3	19	83	1,75
4	**Gülnar**	24	500	175	675	2.675	37,77
5	**Karataş**	.	.	.	.	.	.
6	**Küre-i Nuri**	2	24	8	32	128	1,80
7	**Mut**	3	8		8	40	0,56
8	**Nevâhi-i Ermenek**	13	19	4	23	99	1,39
9	**Sarıkavak**	.	.	.	.	.	.
10	**Selendi**	12	58	27	85	317	4,47
11	**Silifke**	12	256	89	345	1.369	19,33
12	**Sinanlı**	7	159	19	178	814	11,49
13	**Zeyne**	.	.	.	.	.	.
GENEL TOPLAM		**96**	**1.328**	**442**	**1.770**	**7.082**	**100**

Tablo 5: 1721'de İçel sancağında konar-göçer Yörük nüfusu.

Bu tablodaki veriler incelediğinde dikkat çekici ilk husus Gülnar kazasındaki yoğunlaşmadır ki, sancaktaki aşiretlerin % 37,77'si buradadır. Ayrıca Anamur ve Silifke'deki aşiretleri de buna dâhil edersek, bu üç kazadaki aşiretlerin toplamı İçel genelinin % 79,08'en karşılık geldiği görülür. Demek ki bu durum, oldukça dağlık ve engebeli bir arazi yapısına sahip olduğu için tarım yapma imkânının kısıtlı olduğu bu kazalarda, hayvancılığın yaygın bir uğraş ve geçim kaynağı olduğunu göstermektedir. Tablodaki bir diğer ilginç durum, bazı kazalarda hiç konar-göçer aşiret yazılmamış olmasıdır. Özellikle Sarıkavak ve Karataş'ta Yörük yaşamının olduğuna dair kaynaklara yansıyan bilgiler vardır. İçel'deki Bozdoğan Yörükleri için bir idarî birim olarak oluşturulan Bozdoğan kazasına da hiçbir aşiret

[45] Örneğin Bozdoğan Yörüklerinden olan Karahacılı cemaatinin kaydının başına şu şekilde not düşülmüştür: *"Cemaat-ı mezbur an-asl İçel sancağında Zeyne kazâsında Sıçanlu nâm timarın aklâmından olup müddet-i merîr evtân-ı kadîmlerin terk edüp hâlâ Adana sancağında Sarıçam kazâsında kışlayup ve kâh Sis kurbunda Cebel-i Nur'da kışlayup Kayseri sancağında Berçenek Dağı'nda yaylarlar"* (BOA, ***MAD***, 6890, s. 2).

kaydedilmemiştir. Dikkati çeken bir diğer husus Mut, Ermenek ve Nevâhi-i Ermenek kazalarında konar-göçer nüfusun azlığıdır ki, bu durum, daha önce yerleşik nüfusa ait verilen tablodaki rakamlarla birlikte düşünüldüğünde, artık bu kazalarda sabit-yerleşik yaşamın büyük oranda halk tarafından benimsenmiş olduğu sonucuna varılabilir. Öyle ki 261 yerleşik hâneye sahip olan Mut'ta sadece 3 aşirette 8 hâne[46], Ermenek'te ise 9 aşirette 19 hâne[47] kaydedilmiştir. Buna karşılık Sinanlı kazasında konar-göçerlik sürmekte olup, özellikle Karadöneli ve Kocac gibi kalabalık nüfusa sahip cemaatler, kazadaki sosyo-ekonomik yaşamın belirleyici unsuru olmaya devam etmektedirler. Nüfus itibariyle ilk üç sırayı alan cemaatler şunlardır: Gülnar'da Bozkır Yörük Cemaati (508 nüfus), Anamur'da Bahşiş Cemaati (480 nüfus), Sinanlı'da Karadöneli Cemaati (430 kişi)'dir. Buna karşılık nüfusu 10'un altında olan perâkende grupları da oldukça fazladır.

Yukarıda verilen 1702 tarihli avârız hânesi defterinde, şehir ve köylerde mütemekkin ahalinin sosyal statülerini belirtir mahiyette meslekî bilgiler kaydedilmediğinden, bu hususta kesin bir şey söylemek güçtür. Bununla birlikte şehirlerde kaydedilen zümrenin de aslında ticarî faaliyetleri bakımından köylülerden pek de farklı olmadığı açıktır. Zira bunların esas uğraşları da köyde yaşayanlar gibi tarım ve hayvancılığa dayanıyordu. Şu halde halkın sosyal statülerini ancak vergi mükellefiyetleri ve muafiyet durumlarına göre sınıflandırmak mümkündür. Nitekim bu kriterlere göre oluşturulmuş sosyal zümreler Tablo 7 ve 8'de verilmiştir. Tablolar birlikte ele aldığında, 18. yüzyıl başı itibariyle İçel sancağında bulunan kaza ve köylerde halkın sosyolojik durumuna dair bazı çıkarsamalar yapılabilir. Tablodaki hânelerin dağıtıldığı zümrelerin, devletin vergilendirme işini yaparken esas aldığı "sosyal statü"ler olduğuna dikkat edilmelidir. Vergi mükellefi olan reâyâ sınıfından toplam 3.751 hâne mevcuttur ki, bu durum, sancak nüfusunun % 82,47'sinin vergiye tâbi olduğunu gösterir. Bu rakam bir yönüyle yüksek görünmesine rağmen, tersinden bakıldığında İçel yerleşik halkının % 17,53'nün vergi mükellefi olmadığı soncu çıkar ki, bu rakam da oldukça yüksektir.

[46] Bunlar Köseli, Keşli ve Tırtar perâkendeleridir (BOA, ***MAD***, nr. 6890, s. 9-10)

[47] Ermenek kazasındaki bu aşiretler kalabalık gruplar oluşturmayıp, her biri 1-4 hâne arasında Karahacılı, Bozkır ve Kızılalili perâkendeleri olup, yerleşik köylülerle beraber yaşadıkları, fakat hukukî statüleri yönünden Yörük sınıfına dâhil oldukları anlaşılmaktadır (BOA, ***MAD***, nr. 6890, s. 52).

İçel sancağının 18. yüzyıl başlarındaki nüfusuna ait her iki defterdeki rakamların birlikte değerlendirilmesiyle oluşturulan, İçel'in toplam nüfus tablosu ve bu nüfusun yüzdelik olarak kazalara dağılımına ait harita aşağıdaki gibidir:

18. YÜZYIL BAŞLARINDA İÇEL SANCAĞI NÜFUSU						
KAZANIN		1702 Yılı Yerleşik Nüfusu		1721 Yılı Konar-Göçer Nüfusu		TOPLAM
S.No	Adı	Toplam Hâne Sayısı	Toplam Tahmini Nüfusu	Toplam Hâne Sayısı	Toplam Tahmini Nüfusu	
1	**Anamur (Mamuriye)**	408	2.040	405	1.557	3.597
2	**Bozdoğan**	67	335			335
3	**Ermenek**	466	2.330	19	83	2.413
4	**Gülnar**	469	2.345	675	2.675	5.020
5	**Karataş**	396	1.980			1.980
6	**Küre-i Nuri**	83	415	32	128	543
7	**Mut**	261	1.305	8	40	1.345
8	**Nevâhi-i Ermenek**	525	2.625	23	99	2.724
9	**Sarıkavak**	329	1.645			1.645
10	**Selendi**	517	2.585	85	317	2.902
11	**Silifke**	596	2.980	345	1.369	4.349
12	**Sinanlı**	342	1.710	178	814	2.524
13	**Zeyne**	89	445			445
GENEL TOPLAM		**4.548**	**22.740**	**1.770**	**7.082**	**29.822**

Tablo 6: İçel sancağının 18. yüzyıl başlarındaki nüfus durumu.

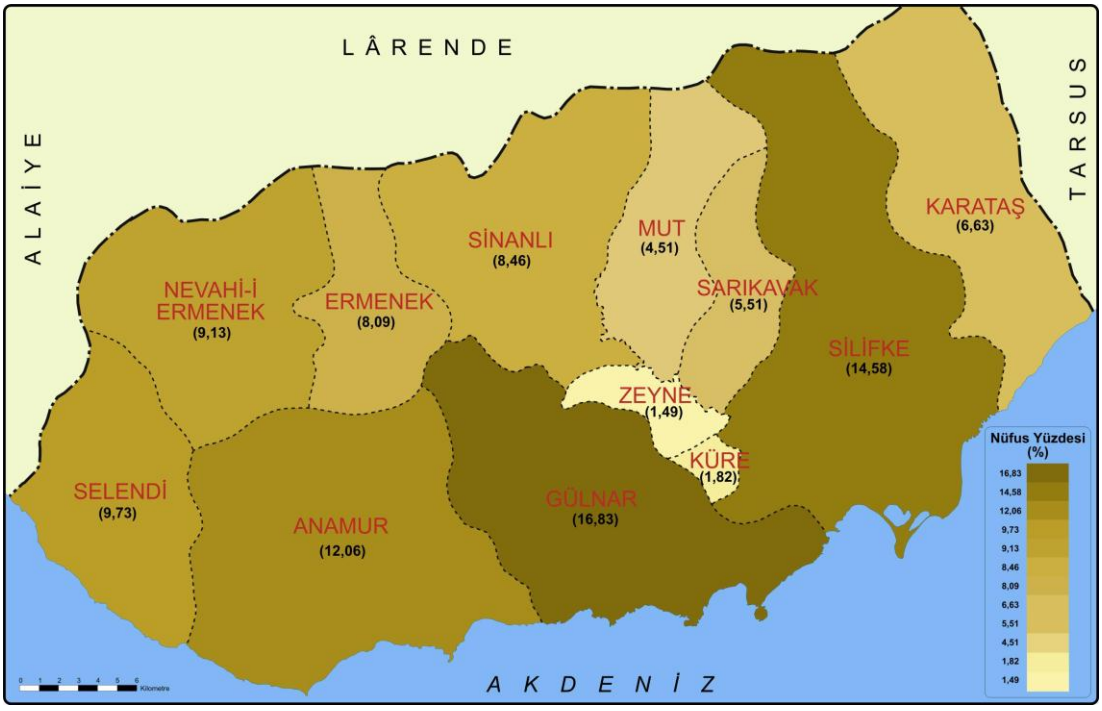

Harita 3: 18. yüzyıl başlarında İçel nüfusunun kazalara yüzdelik olarak dağılımı.
(Her bir kaza için verilen sayılar nüfus yoğunluğu olmayıp, toplam nüfusun yüzdelik olarak kazalara dağılımını ifade etmektedir).

KAZA		HÂNE											
S.No	Adı	Reâyâ	Sâdât	İmam Hatib	Müezzin	Ferrâş	Kadı	Müderris	Muaf	Pir-i Fâni	Kale Neferi	Erbâb-ı Timar	TOPLAM
1	**Anamur (Mamuriye)**	346	45	15	2								408
2	**Bozdoğan**	67											67
3	**Ermenek**	375	60	14					7			10	466
4	**Gülnar**	371	48	18	2				30				469
5	**Karataş**	371	7	11	6			1					396
6	**Küre-i Nuri**	71		6	4	1	1						83
7	**Mut**	212	20	13							15	1	261
8	**Nevâhi-i Ermenek**	438	50	28	2		1		6				525
9	**Sarıkavak**	264	15	20	2				28				329
10	**Selendi**	419	65	26	4		2			1			517
11	**Silifke**	499	15	32	9							41	596
12	**Sinanlı**	264	64	14									342
13	**Zeyne**	54	25	7	2	1							89
GENEL TOPLAM		**3.751**	**414**	**204**	**33**	**2**	**4**	**1**	**71**	**1**	**15**	**52**	**4.548**

Tablo 7: 1702'de İçel sancağı yerleşik halkının statüleri bakımından dağılımı.

Bu tablodaki verileri daha anlaşılır hale getirmek ve halkın sosyal statüleri hakkında çözümlemeler yapılmasına yardımcı olması bakımından, bu meseleye dair bir tablo daha verilmiştir.

S.No	Hâne Türü	Hâne Sayısı	Sancak Toplamına Oranı (%)
1	**Reâyâ**	3.751	82,47
2	**Sâdât**	414	9,10
3	**İmama, Hatib**	204	4,48
4	**Muaf**	71	1,56
5	**Erbâb-ı Timar**	52	1,14
6	**Müezzin**	33	0,72
7	**Kale Neferi**	15	0,32
8	**Kadı**	4	0,08
9	**Ferrâş**	2	0,04
10	**Müderris**	1	0,02
11	**Pir-i Fâni**	1	0,02
GENEL TOPLAM		**4.548**	**100**

Tablo 8: 1702'de İçel sancağı halkının sosyal statüleri.

Yukarıdaki tablolarda % 9,10'luk paya sahip 414 hâne "sâdât"ın bulunması özellikle dikkat çekicidir. Vergiden muaf olan zümrelerin sancak geneline oranının, 16. yüzyılda bu kadar yüksek olmadığı göz önüne alınırsa, 18. yüzyıla gelinceye kadar geçen sürede vergilerden bir yolunu bularak kaçmak isteyen kişilerin sayısında

gözle görülür şekilde artış yaşandığı anlaşılır. Bu durumun, sancaktaki olağan ve olağanüstü vergileri ödemekle mükellef olan reâyâ üzerindeki yükü ağırlaştırdığı, zamanla vergilerden bunalan halkın muaf zümreden olan kişilere karşı tepkilerini sert bir şekilde gösterdiklerine dair belgelere yansıyan vakalar vardır. Bu türden vakalarda her ne kadar vergi adaletsizliğini gösterecek açık ifadeler yer almasa da, olayların mağdurlarının çoğunlukla "seyyid" sınıfından kişilerin olması dikkatlerden kaçmaz. Örneğin Gülnar Gezende'de 14 kişi seyyid olarak kaydedilmiş ve bu kişilerin ellerinde Nakibüleşraf'tan hüccetleri olduğu notu düşülmüştür[48]. Bazıları ise hiçbir açıklayıcı bilgi notu olmadan sadece "sâdât" başlığı altında kaydedilmişlerdir.

İçel'deki seyyidler içinde Şeyh Ali Semerkandî soyundan gelenlerin önemli bir yeri vardır. Bunlar Gülnar'ın Kogur ve Turanoğulları köyünde[49], Gülnar Burçakkuşağı köyünden 14 kişi Şeyh Ali Semerkandî hülefâsından[50], Ermenek Sarımazı ve Esiler'den muaf olarak yazılan 7 kişi[51], Zeyne'de 20 kişi ki bunlar arasında Abdülmü'min Paşa-zâde Seyyid Sunullah Bey ve Ahmed Bey de bulunuyordu[52]; Mut'un Selamlı köyünde aralarında Seyyid Mehmed veledi Abdü'mü'min Paşa-zâde, Seyyid Abdurrahman ve Seyyid Yahya'nın da bulunduğu 6 kişi[53], Mut'un Şeyh Mahallesi'nde 11 kişi[54].

Seyyidler zümresine ilave olarak ellerinde daha önceden muâfiyetnâmeleri bulunan kişiler de vardır. Gülnar'da *"karye-i Gezende der-nezd-i Tozkovan"*daki 24 kişinin ellerinde Karamanoğulları'ndan kalan muafiyet belgeleri vardır[55].

Muaf zümre içinde kale ve mahkeme görevlileri[56] olduğu gibi, 27 hâneli Sarıkavak Çömelek köyü halkının ellerinde Konya'daki Mevlana Vakfı ile Sultan Selim Evkafı köyleri olduklarına ve her türlü vergi ve avârızdan muaf olduklarına dair hatt-ı hümâyunları vardı[57].

---

[48] BOA, ***KK***, nr. 2808, s. 12.
[49] BOA, ***KK***, nr. 2808, s. 13.
[50] BOA, ***KK***, nr. 2808, s. 15.
[51] BOA, ***KK***, nr. 2808, s. 16.
[52] BOA, ***KK***, nr. 2808, s. 28.
[53] BOA, ***KK***, nr. 2808, s. 30.
[54] BOA, ***KK***, nr. 2808, s. 31.
[55] BOA, ***KK***, nr. 2808, s. 15.
[56] Nevâhi-i Ermenek Lamas'tan 15 nefer bu şekilde muaf tutulmuştur (BOA, ***KK***, nr. 2808, s. 22).
[57] BOA, ***KK***, nr. 2808, s. 34.

II. ÂYANLIĞIN ÜZERİNDE YÜKSELDİĞİ PROBLEM ALANLARI

Bu başlık altında, 1690'lardan 1720'lere kadar süren dönemin öne çıkan bazı idarî, iktisadî ve içtimaî problemleri üzerinde durulacaktır. Zira bu tarihler, İçel sancağında âyanlığın kök salıp istikrar kazanmasında kritik öneme sahiptir. Söz konusu bu dönemde, bir bütün halinde Osmanlı klasik sisteminde bazı değişmelerin görülmeye başladığına dair, son yıllarda tarihçiler arasındaki tartışmaların dozunun giderek artmakta olması; buna karşılık âyanlık meselesi hakkında yapılan çalışmalarda, çoğunlukla bu ilginç dönemin üzerinde fazla durulmadan, daha ziyade 18. yüzyılın ortaları ve sonrasına ağırlık verilmesi, bu çalışmada, mezkûr tarihlere biraz daha yakından bakılmasını zaruri hale getirmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun klasik dönemdeki yapısının, 17. ve 18. yüzyıllarda ne ölçüde değiştiği veya değişmediği hususundaki tartışmalar sürmektedir. Meseleye dair yayımlanan eserlerden, genel olarak değişim ve dönüşümün kesin, mahiyet ve hızının ise tartışmaya açık olduğu gibi bir intiba edinmek mümkündür[58]. Mukataa, iltizam ve mâlikâne uygulamaları gibi iktisadî ve toprak yönetimine dair alanlardaki değişim, hem hukukî temele oturur ve fiilî olarak da gözlemlenebilirken[59]; taşra idaresi, adlî sistem ve toplum yapısında ortaya çıkan dönüşümün sınırları daha muğlak ve hızı yavaş gibi görünmektedir. Bununla birlikte eyalet ve sancaklara idareci tâyinlerinde, 17. yüzyılda *"kapısı mükemmel"* valilerin öneminin artması ve böylece Enderunlu kapı-kullarına dayanan klasik sistemde bazı değişmelerin başlaması[60]; ayrıca Sultanın, imparatorluğun her köşesindeki yöneticileri doğrudan doğruya tâyin etmeyip, sadece eyâlet valileri olan beylerbeylerini muhatap aldığı; bu durumda idarecilerin, yönettikleri eyaletlerde tamamen serbest kalarak, âyanla işbirliği yapmalarını ve onların güçlenmelerini sağladığı gibi görüşler ileri

[58] 18. yüzyıl Osmanlı taşra yönetimi üzerine çalışmalar yapan Orhan Kılıç, bu yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti'nin, şekil itibariyle klasik dönem özellikleri gösterse de, mana olarak yeni bir devrin içinde olduğunu söyler ve hem klasik dönemden, hem de 19. yüzyıldan farklı özellikler gösteren bu dönemi "Yeni Klasik Dönem" olarak adlandırmanın uygun olacağını yazar (**18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin İdarî Taksimatı, Eyalet ve Sancak Tevcihatı**, Elazığ 1997, s. 5).

[59] İktisadî yapıda ortaya çıkan değişmeler için genel olarak şu eserlere bakılabilir: Ahmet Tabakoğlu, **Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi**, İstanbul 1985; Mehmet Genç, **Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi**, İstanbul 2007; Baki Çakır, **Osmanlı Mukataa Sistemi (XVI-XVIII. Yüzyıl)**, İstanbul 2003; Erol Özvar, **Osmanlı Maliyesinde Malikâne Uygulaması**, İstanbul 2003.

[60] Metin Kunt, bu durumun önemli bir değişim olduğunu söylemekle birlikte, merkezî yönetimin gücünün imparatorluğun her tarafında hâlâ geçerli olduğunu yazar (**Sancaktan Eyalete, 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi**, İstanbul 1978, s. 114).

sürülmüştür[61]. Gerçekten de bu, Osmanlı tarihinin bu ilginç dönemine yakından bakıldığında, iktisadî yapının temelini oluşturan vergi toplama sisteminde, zamanın dayattığı şartlara göre pragmatik bir yaklaşımla ciddi reform ve yeniliklerin yapıldığı görülür[62]. Gelgelelim özellikle timar ve bununla alâkalı olarak tahrir sisteminde, bu tezde de apaçık ortaya çıkan aksaklıkların düzeltilmesi için hiçbir teşebbüste bulunulmaması, her ne kadar yürürlükteki kanunlarla, klasik çağın oturmuş sistemi devam ettiriliyor intibaı verse de gerçekte durum farklıydı. Zira sistemin düzgün işlemesi, büyük oranda sultanın ve merkezî idarenin kullandıkları otoritenin gücüne bağlı bulunduğu için, zafiyet oluştuğu durumda taşrada çeşitli sıkıntıların ortaya çıkması da kaçınılmazda. Nitekim burada ele alınan 17. yüzyıl sonları ve 18. yüzyıl başlarında idarî zafiyet, güvenlik problemleri, vergi meseleleri ve özellikle de timar ve toprak sisteminde, hem merkezî ordunun hem de taşradaki *reâyâ* ve *askerî* sınıfının bâriz bir şekilde etkilendiği, çok ciddi boyutta problemlerin yaşandığı apaçık görülmektedir. Elbette bu nevi tüm rahatsızlıklara derman olacak politikalar üretmenin, sadece ortaya güçlü bir irada koymanın ötesinde, daha birçok iç ve dış etkenlere ve her şeyden önemlisi de dönemin konjonktürel gelişmelerine bağlı bulunduğunu ifade etmek gerekir.

İster kendi iradesiyle, isterse şartların zorlamasıyla olsun, üzerinde tartışılan dönemde imparatorluğun yapısında, klasik dönemden farklı olarak bazı değişmelerin yaşandığı aşikâr olmakla birlikte bunun, "ikinci imparatorluk"[63] nitelemesini haklı çıkaracak kadar dramatik ve radikal boyutlarda olduğu şüphelidir. Zira her ne kadar

---

[61] Metin Kunt, **Bir Osmanlı Valisinin Yıllık Gelir-Gideri Diyarbakır, 1670-71**, İstanbul 1981, s. 28.

[62] Vergi toplama sitemi ve genel olarak devletin iktisadî anlayışında 17. yüzyıl sonlarında ortaya çıkan en radikal değişiklik, mukataa sisteminin yaygınlaşması ve mukataaların kayd-ı hayat şartıyla mâlikâne olarak iltizama verilmesidir. Genellikle olumsuz bir uygulama olarak değerlendirilen bu durumu Mehmet Genç, birçok iç ve dış nedenle ortaya çıkan değişmelerin ve karşı karşıya kalınan ekonomik darboğazdan çıkış yolu olarak Osmanlı maliye bürokrasisinin uygulamaya koyduğu zorunlu ve akılcı bir yöntem olarak ele alır (**Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi**, s. 101 vd.).

[63] Baki Tezcan, bazı yazarların itirazına neden olan ve üzerinde tartışılan kitabında (**The Second Ottoman Empire: Political and Social Transformation in the Early Modern World**, New York 2010), Osmanlı İmparatorluğu'nun 1580'den 1703'e, oradan da 1826'da Yeniçeri Ocağının kaldırılmasına kadar geçen dönemi için *"ikinci imparatorluk"* nitelemesinde bulunmuştur. Bunu yaparken de, II.Mehmed zamanında tesis edilen kul sisteminde zamanla ortaya çıkan değişim, özellikle tüccar ve ecnebi sınıftan kişilerin yönetici sınıfa geçişleri; ayrıca 17. yüzyıldaki Padişah değişikliklerinde ilmiye sınıfının etkinliğinin ve giderek güçlenen ulemâ hukukunun, saltanat gücünün sınırlarının kurumsal olarak daraltılmasına neden olduğundan yola çıkmıştır. Bunun yanı sıra, Yeniçeri ayaklanmalarının da "siyaset alanının demokratikleşmesi" bağlamında olumlu tesirinin olduğunu söylemiş; hattâ Osmanlı meşrutiyet idaresinin, ele alının bütün bu dönemde ortaya çıktığını da iddia etmiştir.

devşirme ve kul sisteminin artık düzgün işlememesinden mütevellit yönetici boşluğu, Anadolu ve Rumeli'de kalabalık kapı halkına sahip paşaların güç-kuvvet sahibi olmalarına fırsat araladığı doğruysa da[64]; aynı zamanda bu kişilerin nüfuz ve servetlerinin sınırının, kesinlikle merkezî otorite tarafından belirlendiği ve sürdürülebilmesinin de sultanın iradesine bağlı olduğu da bir gerçektir. Bu tez süresince görüleceği üzere, İçel sancağındaki nüfuzlu âyan hânedânlarından birçoğunun idam edilmiş olması ve ayrıca defalarca müsadereye maruz kalmaları, aslında sahip oldukları servetin ve güçlü konumun ne kadar ince bir pamuk ipliğine bağlı olduğunun da açık bir göstergesidir. Ama yine de bütün bunlara rağmen 18. asırdaki Osmanlı İmparatorluğu'nun, klasik dönemin ihtişamından oldukça uzakta olduğu açıktır. Zira bu yıllarda, bir bütün olarak devlet aygıtının düzün şekilde işlemesine mâni olan problemler daha bir belirgin hale gelmişti. Bunların bazıları dış kaynaklı ve konjonktürel olmakla birlikte çoğunluğu, toplumsal değişime vaktinde reaksiyon verememe ve klasik devlet yapısında zamanın getirdiği şartlara göre reform yapmada gösterilen muhafazakâr dirençten kaynaklanmıştı.

İmparatorluğun genelinde ortaya çıkan problemlerin az-çok benzerlerinin, İçel sancağında da mevcut olduğu göz önünde bulundurularak; İçel âyanlığının doğuş sürecinde, sancaktaki genel durum birkaç alt başlıkta ele alınacaktır. Böylece 17. asır sonu ve 18. asrın özellikle ilk 20 yılında, âyan ailelerinin güçlenmesine zemin hazırlayan nasıl bir hazır ortamın mevcut bulunduğu ve bu durumun, sancaktaki güçlü ailelerin gerçek anlamda birer *âyan hânedânı*na dönüşmeleri sürecinde ne gibi

---

[64] Mustafa Akdağ bir çalışmasında ["Genel Çizgileriyle XVII. Yüzyıl Türkiye Tarihi", **A.Ü. DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt: IV, Sayı: 6-7 (Ankara 1966), s. 201-247], devşirme ve kul sisteminde ortaya çıkan sorunların neticesi olarak 1683'ten itibaren taşrada, maiyetlerinde kalabalık *"sekban ve sarıca"* bulunduran *"türedi paşalar"*ın çoğaldığını söyleyerek, 1683-1726 yılları arasını *"Enderunlular İdare Düzeninin Çökme Devri"* olarak adlandırır. Yazar, Enderunlu kapılı zümresinin yüksek idare tekelinin fiilen sona erdiği bu dönemde, aynı zamanda *"azgın bir mütegallibe"* olarak nitelediği âyan sınıfının Tanzimat'a kadar sürecek etkinliğini başlattığını da söyler (s. 231-244). Mustafa Cezar ise, taşradaki beylerbeyi ve diğer idarecilerin kapılı halkının köylerden derlenmiş adamlardan ve çiftbozan reayadan mürekkep olduğunu; kapı halkı istihdamını ise klasik timar sisteminin çökmesinin zorunlu kıldığını yazar (**Osmanlı Tarihinde Levendler**, İstanbul 1965, s. 264, 279). Taşra yönetiminde kapı halklarının önemi üzerine eğilen yazarlardan birisi de Rifa'at Ali Abou-El-Haj'dır ["The Ottoman Vezir and Paşa Households 1683-1703: A Preliminary Report", **Journal of the American Oriental Society**, Vol. 94, No. 4 (October-December 1974), s. 438-447]. Fakat meseleyi sadece kapı halkı istihdam eden kişilerin güç ve nüfuz sahibi olması olarak ele almayıp, paşa kapısına dâhil olmanın aynı zamanda bürokraside yükselmenin de bir aracı olduğunu söyleyen yazar; Osmanlı Devleti'nde devşirme sisteminin bozulmasının bir sonucu olarak 17. asır sonlarında merkez ve taşra yönetiminde makam sahibi olanların neredeyse yarısının, en azından bir vezir veya paşa kapısına intisap etmiş, orada eğitilmiş ya da yükselmiş kişilerden oluştuğu bilgisini verir (s. 442-443).

katkısının olduğu ortaya konmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda öncelikle, sözü edilen zaman aralığında İçel'deki idarî yapının karakteri, sancağın en üst yöneticileri olan vali(mutasarrıf)ler merkezli olarak ele alınacak; daha sonra sırasıyla, uzun yıllardır süregelen eşkıyâlık olayları ve diğer başka olumsuzlukla tahrip olmuş *sosyal yapı*; zaten oransal olarak da ağır olduğu için halkın ödeme gücünü zorlarken, bir de suiistimaller ve adaletsizliklerle tahammül sınırını aşan ve sık sık şikâyetlere konu olan *vergi meselesi*; yıldan yıla örselenerek gözden düşen timar ve zeametlere karşılık, mukataaların sınırlarının genişlemesi, yaylak-kışlak sorunları ve çiftliklerini genişletme kavgası veren âyanın taarruzu neticesinde belirsizleşen sınırlar ve bununla irtibatlı *toprak sorunları*; gerek güney-kuzey ve gerekse doğu-batı yönünde, Orta Torosların sert ve engebeli coğrafyasında sürekli hareket halinde olan *Yörük aşiretleri*nden mütevellit sorunlar ve istikrarsızlıklar tafsilatlı şekilde ele alınmaya çalışılacaktır.

Fakat buna geçmeden önce, İçel sancağında yaşayan ahalide, 18. yüzyıl başlarında sıkıntıya sebep olan belli-başlı rahatsızlık konularının neler olduğuna dair bir fikir vermesi bakımından, şikâyet kayıtlarından hareketle hazırlanan birkaç grafiğin paylaşılması yerinde görülmüştür. Osmanlı merkez bürokrasisinin tuttuğu belli başlı defter serilerinden, 1700 ile 1720 arasındaki 20 yıllık dönem üzerinde yapılan sistematik taramada, sözü edilen bu 20 yıllık döneme ait İçel sancağındaki halktan gelen ve işlem gören 353 şikâyet veya istek kaydının olduğu tespit edilmiştir[65]. Bu kayıtların önemli bir kısmı, arzuhâl veya mahzar şeklinde sunulan kâğıtlara cevap olarak yazılan hüküm suretlerinden ibarettir. Bununla birlikte, müteferrik evrak dosyaları içinde yer alan ve üzerine buyuruldu kayıtları düşülen bazı arz ve mahzar da vardır. Kayıtların çoğunluğu bireysel şikâyetlere ait olup, bir köy veya kaza halkının topluca yaptıkları müracaatlar da az değildir. Bu şikâyetlerin yıllar itibariyle dağılımı Grafik 1'deki gibidir:

[65] Bu çalışma yapılırken Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde mevcut defter serilerinden *Mühimme (MD)* ve *Atik Şikâyet (AŞD)* defterleri başta olmak üzere, *Maliyeden Müdevver (MAD)* ve *Kamil Kepeci (KK)* tasniflerindeki malî ahkâm defterleri taranmış; ayrıca diğer bazı müteferrik defterler ve belgeler de istatistiğe dâhil edilmiştir. Bu yıllarda İçel'e ait şer'iye sicilinin bulunmaması, böyle bir istatistik çalışması için ciddi bir eksiklik olmakla birlikte, yine de bu boşluğun diğer kaynaklardan doldurularak, ortaya yaklaşık bir manzara çıkarılmaya çalışılmıştır.

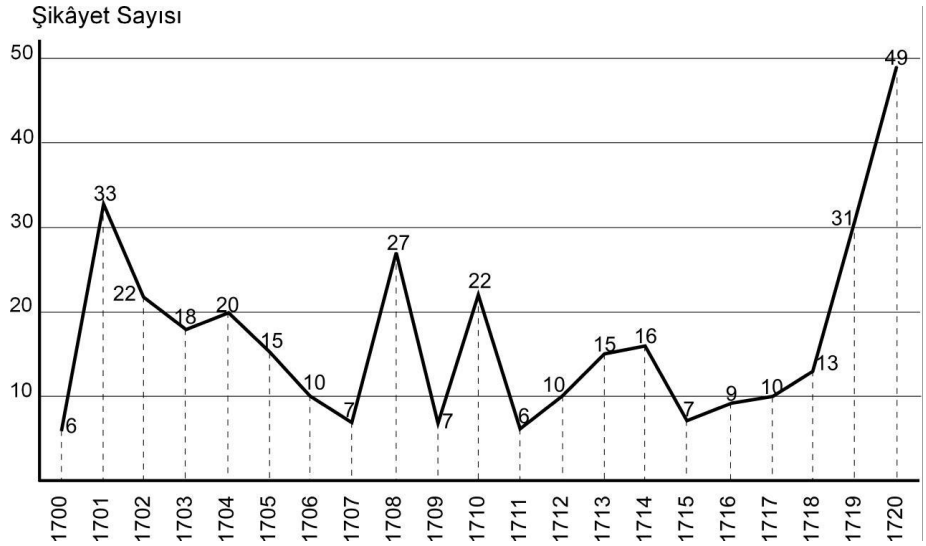

Grafik 1: İçel'de 1700-1720 arasında şikâyetlerin yıllara göre dağılımı.

Grafikte görüldüğü gibi 1700'de sadece 6 kayıt varken, 1701'de 33'e fırlamış, sonraki üç yılda düşmekle birlikte yine de sancakta gözle görülür bazı rahatsızlıkların olduğuna işaret edecek seviyeleri göstermiştir. Bu artışın başta gelen nedeninin, İçel Mutasarrıfı Seyyid Ahmed Paşa'nın kötü yönetiminden kaynaklandığı kesin olmakla birlikte, bu tarihlerde merkezde Sultan II.Mustafa'nın Edirne'ye çekilmesi ve sonrasında boyutları genişleyerek saltanat değişikliğine kadar gidecek olan hadiselerin, taşradaki yansımalarının da bunda etkisinin olduğunu düşünmek mümkündür. Takip eden yıllardaki inişli-çıkışlı grafik, 1718'den itibaren yükselişe geçmiş ve 1720'de şikâyet sayısı 49'a kadar çıkmıştır. Kayıtlar tek tek incelendiğinde, bu artışın hiç de sürpriz olmadığı görülür. Zira bu yıllarda İçel'de istikrarsızlığı arttıran iki önemli gelişme olmuştur. Bunlardan ilki, Avusturya savaşı ve sonrasında timar sahiplerinin askerî görevden kaçmaları ve bununla bağlantılı olarak ortaya çıkan toprağa dair sorunlar; diğeri ise artık bu tarihlerde iyice güçlenen İçel âyanlarının, halk üzerinde uyguladıkları baskıyı arttırmalarının neden olduğu sıkıntılardır. Nitekim özellikle 1719 ve 1720 yıllarındaki şikâyetlerin ekseriyetinin Gölgeli-oğulları, Arslan Gazi-oğulları ve Abdülmü'min Paşa-oğulları gibi âyan hânedânlarının uygulamalarından mütevellit olduğu görülmektedir.

Şikâyetlerin konuları itibariyle dağılımı ise Grafik 2'de gösterilmiştir:

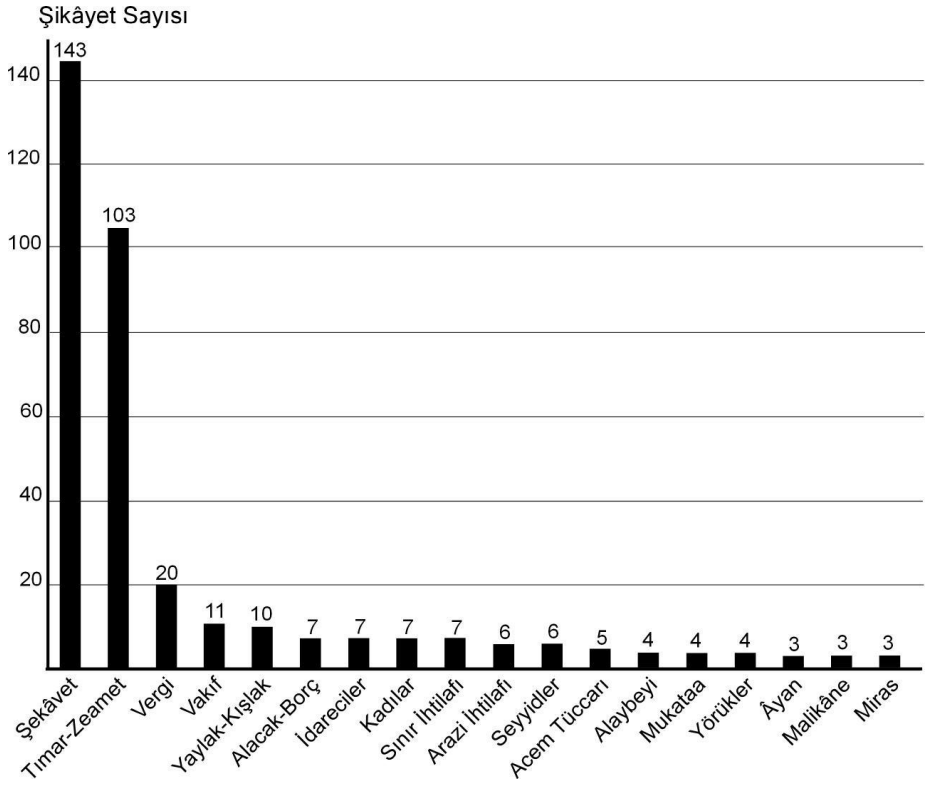

Grafik 2: İçel'de 1700-1720 arasında şikâyetlerin konulara göre dağılımı.

Burada dikkat çekici ilk husus, şikâyetlerin neredeyse yarıya yakınının (% 40,50'si) *eşkıyâlık* veya *şekâvet*le alâkalı olmasıdır. Kişisel veya toplu mağduriyetlere sebebiyet veren her nevi güvenlik problemi bu başlığa dâhil edildiğinden böyle yüksek bir oran çıkmıştır. Yoksa sadece bu başlık altındaki veriler kendi içinde yeniden tahlile tâbi tutulsa, bazı mâhiyet farklılıklarının ortaya çıkacağı tabiidir. Ama veriler her nasıl yorumlanırsa yorumlansın, 18. asrın ilk 20 yılında İçel sancağında sosyal yapıyı etkileyen ciddi boyutlarda güvenlik sorununun olduğu ve eşkıyâlık olaylarının görüldüğü ortadadır. Yine bunun yanı sıra, timar ve zeametlerden mütevellit şikâyetler de % 29,17'lik oranla dikkat çekici boyutlardadır. Bu grafikte, âyanlar hakkındaki şikâyetlerin düşük kaldığı görülmekle birlikte, özellikle sancağın önde gelen âyan ailelerinin zorbalıklarıyla irtibatlı şikâyetlerin, "şekâvet" kısmına dâhil edildiği göz önünde bulundurulmalıdır.

Şikâyetlerin, İçel kazaları arasında ne şekilde dağıldığı da önemlidir. Bu bakımdan, sancak geneline dağılımları da Grafik 3'te gösterilmiştir.

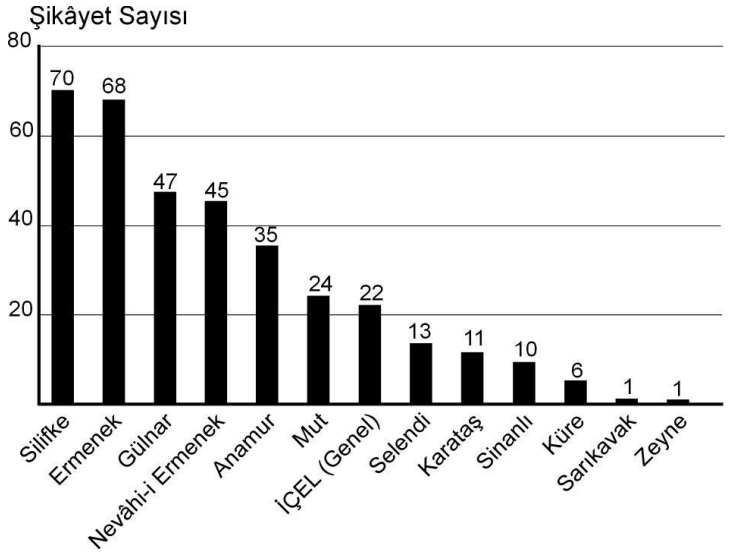

Grafik 3: İçel'de 1700-1720 arasında şikâyetlerin kazalara göre dağılımı.

Bu grafiğin, İçel kazalarının genel nüfus yapılarıyla da yaklaşık olarak paralellik gösterdiğini söylemek mümkündür. Yani gerek yerleşik, gerekse konar-göçer nüfusun daha yoğun olduğu kazalardan daha fazla şikâyet gelmiştir. Bununla birlikte, sonraki yıllara ait dokümanlar da göz önünde bulundurulduğunda, karşı karşıya kalınan herhangi bir sorunla ilgili olarak hak arama veya şikâyette bulunma kültürünün, özellikle Ermenek ve Nevâhi-i Ermenek kazalarında daha gelişmiş olduğu dikkatlerden kaçmaz. Hattâ bu kazaların ahalisi zaman zaman şikâyet hakkını suiistimal boyutuna kadar götürerek, gerçek dışı ithamlarla gerek kendi kişisel hasımları, gerekse sancak idarecileri hakkında merkeze şikâyet arzları göndermekten geri durmamışlardır. Bunların şikâyet hakkını bu kadar kolay kullanmalarına, bulundukları bölgenin coğrafî ve topografik yapısının da yardımcı olduğu kesindir. Zira bunlar, sancak merkezi olan Silifke'ye uzak oldukları için, karşı karşıya kaldıkları önemli-önemsiz herhangi bir olayda, bölgesel idarecileri atlayarak ve yolda herhangi bir engellemeyle de karşılaşmadan, Konya üzerinden çok rahat bir şekilde İstanbul'a ulaşabilmişlerdir. Buna karşılık Mut ve çevresinde yer alan kazalardan gelen şikâyetlerin azlığı da dikkat çekicidir. Bu durum, elbette bölgedeki problemlerin bu oranda düşük olduğu anlamına gelmemektedir. Zira sancağın diğer kazalarında olduğu gibi, gerek eşkıyâlık olayları, gerekse diğer genel problemler buralarda da hiç eksik olmamıştır. Buna karşılık halkın şikâyet yoluna fazla başvur(a)mamalarının, şikâyet kültürünün yeterince gelişmemiş olması ve ayrıca

bölgenin etkili ailelerinden Abdülmü'min Paşa-zâdeler'in, şikâyete konu olan meseleyi kendi yöntemleriyle çözmeleri veya şikâyet yollarını tıkamalarından kaynaklandığını düşünmek yanlış olmasa gerektir.

A. İdarî Yapıdaki İstikrarsızlıklar: 20 Yılda 17 Vali!

Osmanlı idarî yapılanmasında eyâlet ve sancak(livâ)larda bulunan valilere geniş yetkiler tanınmakla birlikte, esas itibariyle merkezî hükûmetin kendilerinden beklediği ana görevler, vergilerin eksiksiz şekilde toplanıp zamanında Hazineye teslim edilmesi; sefer zamanlarında askerî yükümlülükleri yerine getirmeleri; idarî bölgelerinde bulunan halka adaletli davranmaları ve onları eşkıyaya karşı korumalarıydı[66]. Fakat bu görevlerin üstesinden gelmek hiç de kolay olmadığı gibi, özellikle eşkıyâlık hareketlerinin yoğun olduğu dönemlerde ve ayrıca sefer zamanlarında, idarecilerin zorlukları daha da artıyordu. Buna bir de çok sık aralıklarla görev değişikliklerinin sebep olduğu istikrarsızlıklar eklenince, açıkça yerel hânedânların lehine bir idarî zafiyet ortaya çıkıyordu. Burada ele alınan İçel sancağındaki durumun da bu genel manzaradan pek farklı olmadığı görülür. Öyle ki, 18. asrın ilk 20 yılında İçel'de 17 vali (mutasarrıf) görev yapmış; üstelik bunlardan bazıları birkaç defa göreve gelip görevden alınmıştır. Kaba bir hesapla İçel valilerinin ortalama görev süreleri 14 ay olmakla birlikte, 3-4 ay gibi kısa sürelerde işbaşında kalmış olanlar da vardır. İçel'de yönetimle ilgili diğer problemler bir yana bırakılsa bile, sadece bu kadar sık aralıklarla idareci değişikliğinin olması, sancak idaresinde başlı başına bir istikrarsızlık unsuru olmuştur[67]. İdarî istikrarsızlığın tafsilatının neler olduğuna, bu başlıkta daha yakından bakılacaktır.

---

[66] Karman Beylerbeyi'yle beraber bölgedeki diğer idareciler de seferde olduğu için çevrenin güvenliği kendisine emanet edilen İçel Beyi Mehmed'e, 15 Haziran 1618'de yazılan bir emirde, görev ve sorumlulukları şu şekilde hatırlatılmıştı: *"Vusûl buldukda, bu bâbda mûmâ-ileyh vezîr-i a'zamum tarafından virilen emr-i serîf mûcebince kemâ-kân defterdârlık u muhassıllık ve muhâfaza hıdmetinde olup mâl-i mîrînün atîk u cedîdinün cem' u tahsîlinde ve zuhûr iden sûhtevât eskıyâsınun ve sâ'ir ehl-i fesâdun def' u izâlesinde ve re'âyâ vü berâyanun hımâyet ü sıyânetinde bezl-i makdûr ve sa'y-i mevfûr eyleyesin. Ammâ bu bahâne ile sûhte vü eskıyâ teftîşi bahânesiyle devre çıkmakdan ve re'âyanun müft ü meccânen yem ü yiyeceklerin ve akçaların almakdan ve âdemlerüne aldurmakdan ziyâde hazer edüp ancak zuhûr edüp fesâd üzre olanlarun üzerlerine varup haklarından gelinmek bâbında ikdâm u ihtimâm eyleyesin."* (BOA, ***MD***, nr. 82, s. 126, hkm. 244). Mehmed Bey'in bu tarihlerde uğraşmak zorunda olduğu bir bela da, Konya'da tefecilik ve kalpazanlık yapan Zenneci-oğlu Süleyman'ın neden olduğu tahribatı gidermekti (***MD***, nr. 82, s. 127, hkm. 246).

[67] Aslında sık aralıklarla idareci değişikliği sadece 18. yüzyıla ve İçel sancağına ait bir sorun değildi. 17. yüzyıl ortalarında kısa süre sadrazamlık da yapan Osmanlı devlet adamı İpşir Mustafa Paşa,

Dağlık ve geniş bir coğrafî yapısı olan İçel sancağında idarecilik yapmanın ciddi zorlukları vardı. Üstelik bu zorluklar sadece coğrafyadan da kaynaklanmıyor, bunun yanı sıra sürekli hareket halinde olan konar-göçer Yörük aşiretlerinin neden olduğu problemler sancağın iç güvenliğini her dönemde tehdit ediyordu. Ayrıca İçel'in belirli bir yönetim merkezinin bulunmaması, çoğu zaman mutasarrıfların kalabalık kapı halklarıyla kazalar arasında dolaşmalarını zorunlu kılıyor, bu da hem onların hem de yöre halkının zararına oluyordu. Bütün bunlara bir de sancaktaki yerel güç odaklarının baskıları eklenince, görev yapmalarının hiç de kolay olmadığı açıkça ortaya çıkıyordu. İşte bütün bu zorluklarla birlikte, Osmanlı taşra idarî yapılanması gereğince kendilerinden beklenen görev ve sorumlulukların ağırlığı, çoğu kez görevden alma ve bazı durumlarda is sonu idama kadar giden tatsız olayların görülmesine sebebiyet veriyordu.

Özellikle savaş zamanlarında sancak idarecilerinin seferde bulunmaları ve yönetim işlerinin mütesellimlere kalmasının beraberinde getirdiği sıkıntıların, İçel'de de daha 17. asır başarından itibaren ortaya çıkan idarî bir sorun olduğu görülür[68]. 17. yüzyılın sonlarında gelindiğinde ise, batıda uzun süredir devam eden savaşların yol açtığı iktisadî bunalım merkezî hükûmeti zora soktuğundan, özellikle vergi ve asker toplama hususlarında karşılaşılan müşkilatın üstesinden gelebilmek için yeni çözüm yolları arayışına girilmesi, taşra yönetimlerinin idarî yapısında bazı değişmelere neden olmuştu. Zira valilikte bulunan paşalar sürekli askerî görevlere muhatap olduklarından, sancağın idaresinde mütesellimler daha fazla ön plana çıkmaya başladılar. Nitekim İçel'de de 1690'da Abdülmü'min Paşa-oğlu Ahmed Bey'in mütesellim olduğu görülür. Bu sırada Selendi tarafında Arslan Gazi-oğlu Veli ve kardeşi silahlı adamlarıyla kazada düzeni bozucu faaliyetlere devam ettiğinden Ahmed Bey'e, bunlar üzerine giderek düzeni sağlaması, kendi kuvveti yetersiz olması halinde Karaman Valisi Mehmed Paşa ile birlikte hareket etmesi emri

---

imparatorluğu zora sokan problemlerden birisinin de vali, sancakbeyi ve kadıların çok sık yer değiştirilmesi olduğunu söyleyerek, memuriyete, lâyık olanın getirilmesi ve 3 senede bir değişiklik yapılmasını teklif etmişti [Münir Aktepe, "İpşir Mustafa Paşa ve Kendisi İle İlgili Bazı Belgeler", **İ.Ü. Tarih Dergisi**, Sayı: 24 (İstanbul 1970), s. 45-58]. 1717-1730 yıllarına ait eyalet tevcihlerini yayımlayan Fahameddin Başar da, sık aralıklarla tâyinlerin yapıldığına, özellikle Damad İbrahim Paşa'nın, sadrazamlığı süresince eyalet ve sancaklara oldukça fazla tevcihâtta bulunduğuna işaret etmektedir (**Osmanlı Eyâlet Tevcihâtı, 1717-1730**, Ankara 1997, s. 15).

[68] BOA, ***MD***, nr. 82, s. 126, hkm. 245.

verilmişti[69]. Bu arada İçel Mutasarrıfı olan Salih Paşa, sancakta bulunan timar erbabı askerler ile Türkmen ve Kürd cemaatlerinden oluşturacağı kuvvetle sefere katılmak için emir almıştı[70]. Böylece Paşa'nın sefere gitmesiyle sancakta işleri çekip-çevirmek tamamıyla mütesellimin üzerine kalmıştı. Bu tarihlerde, uzun süren sefer nedeniyle Hazinenin nakit paraya olan ihtiyacı yıldan yıla daha da artıyordu. Savaş zamanlarında alınan *avârız*, *bedel-i nüzûl* ve *bedel-i sürsat* vergilerinin tahsili, eskiden beri sıkıntılı bir problem olmakla birlikte, artık bu tarihlerde iyice zorlaşmıştı. Bu durumda devlet, vergilerin toplanmasında mahallî güçlerin yardımına başvurmayı bir çıkış yolu olarak görmüştü. Vergi tahsilinde İçel'de de aynı sıkıntılar yaşandığından, 21 Ekim 1690 tarihli emirle İçel'deki *"a'yân-ı vilâyet"*ten Abdülmü'min Paşa-oğlu Ahmed ve Sunullah ile Gölgeli-oğlu Mahmud'dan ve diğer *"iş erleri"*nden açıkça yardım istenmişti[71]. Ayrıca validen ve askerden yoksun kalan sancakta eşkıyâlık olayları da hiç eksik olmadığından, bu nevi hadiselerin bastırılmasında merkezî hükûmetin, yardımına başvuracağı tek güç sahibi kesim yine *"a'yân-ı vilâyet"* olmuştu[72]. 1691 yılı başlarında merkeze ulaşan şikâyetlere bakılırsa, Sunullah Bey'in bu tarihlerde İçel Mütesellimi olduğu, kendi maiyetinde kapı halkının bulunduğu, bu adamları vasıtasıyla çevrede yavaş yavaş otorite tesis etmeye başladığı anlaşılıyor[73]. Gücünü arttırmaya mâtuf faaliyetlerde bazen sancakta Subaşı olan Gölgeli-oğlu Mahmud ile birlikte hareket ettiği de oluyordu[74].

Bu tarihlerde İçel mutasarrıflarının karşı karşıya oldukları en önemli zorluk, bir yandan sancakta kalabalık silahlı adamlarıyla düzeni bozan *"mütegallibe"*nin üstesinden gelmeleri beklenirken, aynı zamanda sürmekte olan sefer için asker toplayıp cepheye katılmalarına dair aldıkları emir karşısında, adeta şaşkına dönmüş olmalarıydı. 1691'de Tarsus'la beraber İçel sancağı mutasarrıflığı görevinde bulunan

[69] BOA, ***MD***, nr. 99, s. 84, hkm. 273.
[70] Bu emirde Karaman Valisi Vezir Mehmed Paşa ile Adana Beylerbeyi Hermuş Mehmed Paşa'nın de sefere katılmaları istenmiştir (BOA, ***MD***, nr. 99, s. 115, hkm. 364); Aynı minvalde te'kidi havi başka bir hüküm: ***MD***, nr. 99, s. 180, hkm. 590.
[71] BOA, ***KK***, nr. 2472, s. 128 (17 Muharrem 1102).
[72] Nevâhi-i Ermenek'in Davdas köyünden Seyyid Hacı Ahmed, oğlu İbrahim, Ömer, Mahmud ve Yusuf'un, 70-80 kadar tüfekli adamla bazı köyleri basmaları ve halkın can ve malına kast etmeleri karşısında, sancaktaki *"a'yân-ı vilâyet"*in İçel Mütesellimi'ne yardım etmesi için Ocak 1691'de emir yazılmıştı (BOA, ***MD***, nr. 100, s. 110, hkm. 413).
[73] BOA, ***AŞD***, nr. 15, s. 126, hkm. 533; s. 127, hkm. 539 (Mart 1691 başı).
[74] Bu ikisi birlikte 300 kadar silahlı damlarıyla Silifke'nin Şeyh Aydın ve Gündüzler köylerine baskın yaparak halkın mal ve erzaklarını yağmalamışlar; ayrıca 12 genç kızı da kaçırarak bunlardan birkaçını Silifke Kalesi'nde hapsetmişlerdi (BOA, ***AŞD***, nr. 15, s. 131, hkm. 558).

Süleyman Paşa'nın başına gelen tam da böyle bir şeydi. Paşa'dan, bir yandan İçel'de ne kadar eşkıyâ varsa hepsini *"ele getürüp"* mahkemeye çıkarması istenirken[75], diğer yandan aynı tarihlerde sefere katılmasına dair emir de gönderilmişti[76]. Fakat Süleyman Paşa, ne sancakta sözü edilen kişilerle baş edebilmiş, ne de sefer için hazırlık yapabilmişti. Bundan dolayı Abdülmü'min Paşa-oğlu Ahmed ile kardeşleri Sunullah, Mehmed ve Yahya 1692 yılında da kendi bildikleri üzere sancakta güç toplamaya devam etmişler; bu yarışta geride kalmak istemeyen Silifke'den Sarı Nebi-oğlu Ahmed ve Kadri ile Sarıkavak'tan Ömer-oğlu Osman da onlara katılmıştı. Belgelerde bu kişilerin hiçbir şekilde *"şer'-i şerîfe ve evâmir-i hümâyûna itâ'at ve inkıyadları olmayup isyân"* üzere oldukları, ayrıca her birinin emrinde 4'er-5'er yüz tüfekli adam bulunduğu ve bu kişilerin *"sâhib-i cem'iyyet"* oldukları özellikle vurgulanmıştır. Bunlar hakkında merkeze gönderilen ilâmın Tarsus Kadısı Seyyid Veli'den gelmesi de, büyük ihtimalle sancağın bu nüfuzlu kişilerinin, artık kadılar üzerinde de caydırıcı şekilde baskı oluşturduklarına işaret etmesi bakımından ilginçtir. Yine dikkat çekici olan bir husus da, sözü edilen bu kişilerin yakalanarak Divanıhümâyun'a gönderilmesi emri verilen Süleyman Paşa'ya, bu zorlu işi sancaktaki *"a'yân-ı vilâyet ma'rifetiyle"* yapmasının tavsiye edilmesiydi[77]. Oysa İçel'de güç-kuvvet sahibi *"a'yân-ı vilâyet"*, zaten bizâtihi devlete kafa tutan bu kişilerden başkası da değildi. Bu şartlar altında zor durumda kaldığı açık olan Paşa'ya, peşi sıra gönderilen yazılarda, kapı halkı ve sancaktaki timar erbabı ve zeamet sahipleriyle birlikte çok acele sefere katılmak üzere hareket etmesi istenmişti[78].

Osmanlı Paşalarının karşı karşıya kaldıkları bu durum tam da mahallî güçlerin istediği bir şeydi. Nitekim 1693 yılı da sancakta bunların güç devşirmesine sahne oldu. Sunullah Bey, adamlarıyla birlikte Bozkır cemaati halkının evlerini basıp mal ve eşyalarını yağmalamıştı. Olay İstanbul'da duyulunca, âdet olduğu üzere haklaştırma için emir yazılıp Mustafa Çavuş'la gönderilmiş; Sunullah Bey ve adamları bir şekilde Silifke'de mahkemeye çıkarılmışlardı. Fakat bu sırada Gölgeli-

[75] BOA, ***MD***, nr. 101, s. 25, hkm. 78 (evâhir-i Cemaziyelâhir 1102 / Mart 1691 sonu).
[76] BOA, ***MD***, nr. 101, s. 35, hkm. 113 (evâsıt-ı Receb 1102 / Nisan 1691 ortası).
[77] İçel Mutasarrıfı Süleyman Paşa'ya Mart 1692 tarihli hüküm: BOA, ***MD***, nr. 102, s. 173, hkm. 680.
[78] BOA, ***MD***, nr. 104, s. 18, hkm. 90 (Mayıs 1692). Sefer görevine dair te'kiden gönderilen diğer emirler: ***MD***, nr. 104, s. 21, hkm. 103 (Mayıs 1692); ***MD***, nr. 104, s. 167, hkm. 707 (Şubat 1693).

oğlu Mahmud, kardeşi Himmet, Kör Halil, Mamuriye'den Ali Çavuş ve Ahmed ile Mut'tan İnayetullah ve kardeşi Mehmed 200'den fazla silahlı adamla mahkemeyi basmışlar; Seyyid Abdülaziz'le beraber davacılardan 37 kişiyi döverek hapsetmişlerdi[79]. Böylece davacıların hakları alınamadığı gibi, mağduriyetleri daha da artmıştı. Bu olayda dikkat çekici olan bir husus da, sancağın iki güçlü ailesinden birisi olan Gölgeli-oğulları'nın, bu olayda Sunullah Bey'e yardım etmeleridir. Oysa bu aileler, ileriki yıllarda birbirleriyle amansızca mücadele edeceklerdir. Ama bu tarihlerde her iki aile de, devlet otoritesine karşı güç gösterisine giriştikleri için, birlikte hareket etmeyi uzun vadeli menfaatlerine uygun buldukları anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Sunullah Bey'in bu kadar güçlenmesinden rahatsız olan veya bir şekilde kendisine düşmanlık besleyen bazı kişiler de vardı. Bunlardan biri de Gülnar'da yıldan yıla adından daha sık söz ettirmeye başlayan Azaleddin-oğulları'ydı. Nitekim bu aileden Hasan ve Abdülaziz, Yürük Deli Mustafa ile birlikte 200 kadar silahlı adamlarıyla Ayaş denilen mevkide Sunullah Bey'in üzerine varıp 8 adamını öldürmüşler ve 15'ini de yaralamışlardı[80].

Bu tarihlerde İçel'de nüfuzlu yerli ailelerle sancağa dışarından tâyin edilen mutasarrıflar arasında ciddi güç mücadelesinin olduğu görülür. Özellikle mütesellimlikten azledilen, mukataaları ele geçirme yarışında Gölgeli-oğlu'nun gerisinde kalan ve birtakım zimmet suçuyla tâkibe uğrayan Sunullah Bey'in tavırları, iyiden iyiye hırçın bir hâl almıştı. Sancakta otorite kurmak isteyen Mutasarrıf Hacı Ali Paşa, Sunullah Bey'in hesabını görmek amacıyla gelip Zeyne'ye oturmuş; iddia ettiği alacağını tahsil için adamlarından Ramazan'ı göndermişti. Fakat Azaleddin-oğlu Hasan, Ekşi-oğlu Yusuf ile Bozkır cemaatinden Hacı Hamza ve Hacı Bahaeddinli cemaatinden bazı kişiler, Sunullah Bey'e yardım için topladıkları *"birkaç yüz tüfeng-endâz"* adamla Ramazan'a hücum ederek, kendisini yaralayıp eşyalarına ve mallarına el koymuşlar; bunun üzerine Hacı Ali Paşa, Zeyne'den

[79] BOA, ***MD***, nr. 104, s. 130, hkm. 581.
[80] Bu kişilerin yakalanarak Ermenek Kalesi'nde hapsedilmelerine dair İçel Mutasarrıfı'na ve Konya Kadısı'na Mart 1693 tarihli hüküm: BOA, ***MD***, nr. 104, s. 150, hkm. 646. Başka bir kayıtta ise, Sunullah Paşa'ya saldıranlar arasında Ermenek'ten bazı kişilerle birlikte Sarıkavak'tan Osman-oğlu Ömer'in de bulunduğu yazılmaktadır (***MD***, nr. 104, s. 171, hkm. 773).

kaçmak zorunda kalmıştı[81]. Böylece İçel'de, şöyle nâhoş bir manzara ortaya çıkmıştı; valiye karşı birlikte hareket ederek onu sancağa sokmayan yerel güçler, acil olarak askere ihtiyacı olan ve bunu temin edebilmek için bu yerel güçlere bel bağlamaktan başka çıkar yolu olmayan hükûmet. Buna ek olarak vergi toplama hususunda her zamanki gibi bazı sıkıntılar da eksik olmuyordu[82]. Bu şartlar altında Hacı Ali Paşa çok geçmeden görevden alınmış ve yerine Şeyh-zâde Hasan getirilmiştir. Fakat yeni mutasarrıfın da aslî görevi, sefer için hazırlıklarını yapmak ve orduya katılmak olduğu için, sancakta işleri çekip-çevirecek bir mütesellime ihtiyacı vardı. Bu işlerin üstesinden gelebilecek kabiliyette ve *"reâyâ fukarâsının ahvâline vâkıf"* bir kişi olarak tavsif ettiği Gölgeli-oğlu Mahmud'u, sefer görevinden affedilerek mütesellimliğe teklif etmiş; böylece Mahmud Bey, *"reâyâ vü berâyâya hilâf-ı şer'-i şerîf ta'addi olunmamak şartıyla"* Temmuz 1697'de İçel'e mütesellim tâyin edilmiştir[83]. Mahmud Bey'in mütesellimliği süresince timar ve zeametlere dair birkaç ihtilafı mesele dışında merkeze herhangi bir ciddi şikâyet gelmemiş olmasına bakılırsa, sancakta işlerin kısmen yoluna koyulduğu söylenebilir. Fakat bu sakin hava, aradan çok vakit geçmeden 1699 yılının yaz aylarından itibaren, Alaiye sancağındaki Yörük aşiretlerinden mütevellit sorunlarla yerini karmaşaya bırakacak[84]; ayrıca Ermenek ve Selendi taraflarından bazı kişilerin düzeni bozucu faaliyetlerine dair şikâyetler yeniden gelmeye başlayacaktır[85].

17. yüzyıl biterken Ağustos 1699 itibariyle İçel'in yeni mutasarrıfı olan Seyyid Ahmed Paşa'ya yazılan bir hükümde, sancağın uzun yıllardan beri süregelen kronik sorunlarının neler olduğunu açıkça görmek mümkündür. Buna göre Sunullah Bey, Azaleddin-oğlu Hasan ve Ekşi-oğlu Yusuf, *"hevâlarına tâbi' şakīler ile fukarâ vü zu'afâ ve reâyâ vü berâyanın emvâl ü erzakların ahz ve ehl-i ırz olanların ehl ü*

---

[81] Sözü edilen *"eşirrâ"*nın *"hüsn-i tedbir"* ile yakalanması ve sancağın Hacı Ali Paşa'ya *"zabt u rabt itdirüp ve umûrına nizâm"* verdirilmesine dair Vezir Hüseyin Paşa'ya hüküm: BOA, ***MD***, nr. 108, s. 141, hkm. 609 (evâil-i Şaban 1107 / Mart 1696 başı).

[82] Sancaktan *"bedel-i belderân"* tahsiline memur olan Mustafa, buraya bir adamını göndermiş, fakat o, *"karye-be-karye mâl-ı beldarı ahz u kabz üzre iken",* elindeki emri kaybetmişti (BOA, **İ.E. Dâhiliye**, nr. 1298).

[83] Bu hususa dair İçel Kadısı'na yazılan hüküm: BOA, ***MD***, nr. 110, s. 23, hkm. 227.

[84] Alaiye sancağındaki Yörüklerin eşkıyalığına dair: BOA, ***MD***, nr. 111, s. 20, hkm. 45.

[85] Ermenek'te Hacı İbrahim ve Âbid-oğlu Mehmed'in *"voyvoda unvanıyla"* eşkıyâlığa kalkışmaları ve bunların Kıbrıs'a sürgün edilmelerine dair Selendi Kadısı Seyyid Yahya'nın ilâmı, bu hususta buyuruldu ve hüküm sureti: BOA, **İ.E. Şükr ü Şikâyet**, nr. 156 (29 Temmuz 1699). Aynı şekilde Selendi'den Ersel-oğlu Musa ile amca-oğlu Osman ve Kara Abdülcelil'in eşkıyâlıklarına dair: BOA, ***MD***, nr. 111, s. 158, hkm. 522 (Ekim 1699 sonu).

iyâllerin dağlara çıkarup kimini katl ve kimine şeni‘ kast ve evlerin basup şer‘-i şerîfe ve hükkâma ita‘at ü inkıyâdları olmayup ve emr-i şerifle vâki‘ olan avârız ve sâ’ir tekâlifin cem‘ ü tahsiline mâni‘ olup”, ayrıca sancakta *“nizâm-ı memleketin ihtilâline bâis”* hareket eden diğer başka kişilerin de bulunduğu, bunlar hakkında daha önce defalarca verilmiş olan emirlerin bir türlü icrâ edilmediğinden yakınıldıktan sonra; bu kişilerin yakalanması, mahkemeye çıkarılması ve daha sonra haklarında verilecek emre göre hareket edilmek üzere hapiste tutulmalarına dair bir defa daha mübâşir gönderilmiştir[86]. Fakat bütün bu nafile çabaların, onlarca yıldır sancağın kendi şartları içinde akıp giden olayların doğal seyrine hiçbir şekilde etki edemeyeceğini büyük ihtimalle hem hükûmet, hem de İçel’deki “mütegallibe” çok iyi biliyordu. Bunun için herkes kendi yolunda bildiği şekilde yürümeye devam ederek 18. yüzyıla girilmiştir.

Büyük bir açmazla karşı karşıya bulunduğu açık olan Seyyid Ahmed Paşa, sancakta ortaya çıkan *“ba‘zı eşkıyânın haklarından”* gelip, lâyık oldukları cezalarını vermek için görevlendirilen Alaiye Valisi Hacı Mustafa Paşa ile birlikte 1700 yazında Ermenek kazasına gelmişti. Fakat eşkıyâ elebaşılarından Muslihiddin, Durmuş ve Abdullah adamlarıyla beraber kaçtığı gibi; Gülnar ve Anamur taraflarında da bazı eşkıyâ grupları ortaya çıkıp otoriteyi bozucu faaliyetlerini sürdürmüşlerdi[87]. Kendisinden, eşkıyâ gruplarını dağıtması beklenen Ahmed Paşa, bu işi yerine getirmediği gibi, kapı halkının güvenliğini sağlamaktan bile âciz olduğundan, Gülnar kazasına bağlı Gezende köyünden bazı kişiler, bir baskınla Paşa’nın mal ve eşyasını yağmalamışlardı[88]. Ahmed Paşa’nın karşı karşıya olduğu bir diğer sorun da, Alaiye sancağından İçel’e nakil ve iskânları emredilen Karahacılı Yörük cemaati, münasip yerlere iskân edildikten sonra, bunların da ilavesiyle sancaktaki *avârız hânesi*nin yeniden tahririni yaptırmaktı[89]. Fakat bu hususta İçel Alaybeyi İbrahim ile birlikte hareket eden Silifke Âyanı Gölgeli-oğlu Mahmud’un ciddi direnciyle karşılaşmış, bu kişiler İstanbul’a kadar giderek Paşa’yı merkeze

[86] BOA, ***MD***, nr. 111, s. 79, hkm. 273.
[87] BOA, ***MD***, nr. 111, s. 693, hkm. 2462.
[88] BOA, ***MD***, nr. 111, s. 408, hkm. 1402 (evâsıt-ı Rebiülevvel 1112/Ağustos 1700 sonu).
[89] Bu meseleye dair İçel mutasarrıfı Ahmed Paşa’nın arzı, Başmuhasebe’den çıkarılan derkenar, Defterdar’ın telhisi ve buyuruldu: BOA, **İ.E. Dahiliye**, nr. 1850.

şikâyet etmişlerdi[90]. Ayrıca Yörük iskânına dair gerekli emirler 1699 yılı sonunda çıkmış olmasına rağmen, bu işin hızlı ve sorunsuz bir şekilde üstesinden gelinememesi, bir yandan sancakta huzursuzluğa ve karışıklığa neden olduğu gibi, diğer yandan da, hükûmet nezdinde itibar kaybeden Ahmed Paşa'nın mukadder sonunu hazırlamıştır. Nihâyet bütün bu şikâyet ve rahatsızlıkların da etkisiyle Ahmed Paşa çok geçmeden görevden alınarak idam edildi[91]. Ahmed Paşa'nın icraatları, görevde bulunduğu süre boyunca sancakta ciddi huzursuzluklara neden olduğundan, haksızlığa uğrayan kişilerin şikâyetleri, Paşa'nın idamını takip eden aylarda da merkeze gelmeye devam etmiştir[92].

Fakat bütün bunlara rağmen ortaya çıkan idarî problemler, sadece bir paşanın uygulamalarıyla ilgili veya İçel'e münhasır olmayıp, yaşananlar merkezî yönetimin otorite zafiyeti, eyâlet ve sancak idarecilerinin daha fazla servet edinme hırsları ve ahlâkî yozlaşmanın neticesinde İmparatorluğun bünyesinde belirgin bir şekilde ortaya çıkan ve merkezin taşra üzerindeki nüfuzunu sarsan daha köklü ve yaygın bir rahatsızlığın İçel'deki yansımasından başka bir şey değildi. Durum böyle olduğu için de, benzer idarî suiistimaller Ahmed Paşa'dan sonra yönetime gelen valiler zamanında da devam etmiş; bundan mağdur olan sancak halkının merkeze gönderdiği bireysel veya toplu şikâyetler de sürüp gitmiştir.

Seyyid Ahmed Paşa'nın sorunlu valiliğini takip eden yıllarda İçel mutasarrıflığına Rişvan-oğlu Halil Paşa tâyin edildi. Mayıs 1703'te kendisine, görev ve sorumluluklarının sınırlarını çizen bir ferman gönderildi ki, fermandaki ifadeler,

---

[90] BOA, **A.E, Mustafa II**, nr. 624 (21 Receb 1112/1 Ocak 1701).

[91] BOA, ***AŞD***, nr. 33, s. 433 (Temmuz 1701 sonu). Seyyid Ahmed Paşa'nın görev yaptığı süre zarfında timar ve zeametlerin durumu, çeşitli eşkıyâlık olayları, vergilerden, yerel güç sahiplerinden ve idarecilerden merkeze ulaşan şikâyetlerde, daha önceki ve takip eden yıllara göre dikkat çekici bir artış olduğu, özellikle *Şikâyet Defterleri*'ndeki kayıtlar incelendiğinde açıkça görülmektedir. Nitekim Silifke Kadısı'na yazılan evâil-i Şevval 1112 (Mart 1701 ortası) tarihli bir hükümde, İçel'de zeâmete mutasarrıf olan Şahbaz adlı kişinin, zeametine dâhil olan mallarına, Mutasarrıf Ahmed Paşa'nın haksız yere müdahale ederek, zeameti ahalisinin perişan olmasına sebebiyet verdiğinden bahsedilmesi (***AŞD***, nr. 33 s. 63), Paşa hakkındaki şikâyetlerden sadece birisidir.

[92] Bu tür şikâyetlere birkaç örnek: Paşa'nın kethüdası Halil, yeğeni Musa ve diğer bazı kişilerin haksız yere kendilerinin para, hayvan ve eşyalarını gaspettiklerine dair İçel ahalisinin Ağustos 1701 tarihli şikâyetleri: BOA, ***AŞD***, nr. 33, s. 472, hkm. 2042; s. 477, hkm. 2058; Ahmed Paşa'nın *"etbâından"* zeamet sahibi Ilgınlı Mustafa adlı kişinin şekâveti hakkında, Ilgın Kadısı'na yazılan Ağustos 1701 tarihli hüküm: ***AŞD***, nr. 33, s. 481, hkm. 2075; Kendilerinden haksız yere ve kanuna aykırı olarak zorla para aldığına dair İçel ahalisinin Paşa'dan şikâyetleri: ***AŞD***, nr. 33, s. 485, hkm. 2094; Ahmed Paşa'ya *"intisab ve bayrak açup karye-be-karye gezüp evlerin basup bin beş yüz guruşluk mikdarı eşyâların yağma"* eden Mamuriyeli Zaim İbrahim hakkında, kaza halkının şikâyetleri: BOA, ***AŞD***, nr. 33, s. 488, hkm. 2107.

benzer şekildeki diğer yönetici tâyinlerinde klişe olarak tekrar edilmekle birlikte, 18. yüzyılın başında Osmanlı merkez bürokrasisinin, taşra yöneticilerinden ne gibi beklentilerinin olduğunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir[93]. Burada açıkça görüleceği üzere Paşa'dan istenen şey, sancakta her türlü eşkıyâlık hareketini önlemesi, bu tür durumların ortaya çıkması halinde her ne şekilde olursa olsun üzerlerine giderek bertaraf etmesi ve *"ahâlî-i fukarâ"*nın rahatını temin etmesidir. Fakat kendisinden beklenen bu görevleri, önceki valiler gibi Halil Paşa da lâyıkıyla yerine getiremediğinden, yaklaşık bir yıllık görev süresince İçel halkının eşkıyâlık, timar ve vergilerle ilgili şikâyetlerinde, önceki yıllara göre herhangi bir azalma olmamıştı. Göreve gelmesini takip eden günlerde Halil Paşa'ya peş-peşe gönderilen emirlerde, öncelikli olarak halletmesi gereken olayların, kendinden evvelki valiler döneminden beri süre gelen kişiler ve hadiselere ait olduğu dikkate alınırsa[94], valilerin kısa sürelerde görev değişikliğine uğradıkları, buna karşılık sancaktaki sorunların ve problem çıkaran kişilerin etkinliklerinin aynı şekilde devam ettiği gibi bir kısır döngünün sürüp gittiği gözlerden kaçmaz[95].

---

[93] Evâhir-i Zilhicce 1114 (Mayıs 1703 ortası) tarihli bu tâyin hükmü aynen şöyledir: *"Ber-vech-i arpalık İçel sancağına mutasarrıf olan Rişvan-oğlu Halil dâme ikbâlühûya hüküm ki,*
Sen ki mîrimirân-ı mûmâ-ileyhsin, senden gayret u hamiyyet ile her vechile hıdmet me'mul olmağla hâlâ avâtıf-ı aliyye-i husrevânemden ber-vech-i arpalık İçel sancağı sana inâyet ü ihsânım olmağın imdi emr-i şerîfim vusûlünde te'hîr ü tevakkuf eylemeyüp ber-vech-i müsâreat mansabına varup me'mûr olduğun üzre zabt u rabt-ı memleket ve himayet ü sıyanet-i raiyyet ile meşgul olup dâ'imâ etrâf u eknâfa göz kulak tutup livâ'-i mezbûrda ve havâlîsinde katl-i nüfûs ve gāret-i emvâl ile bilad u ibada ittisal-ı mazarrat üzre olan eşkıyânın haberlerin alduğın gibi her ne tarîkle mümkin olur ise bi-eyyi hâl ahz ve ele getürüp âsâr-ı fesâd ve şekāvetlerinden bilad u ibadın temin ve tatmininde ve sâ'ir me'mûr olduğun hidemat-ı aliyyemde bezl-i makdûr eyleyüp livâ-i mezbûrda eger ahâlî-i kurâ ve bilâddan eger ebnâ-i sebilde bir ferd mazarrat-ı eşkıyâdan mutazarrır olmamak üzre ayakların kat' ve ibadullahın irâhesine ve mezâlimden ziyâde mücânebet ile isti'mâr-ı bilâd ve sâ'ir hüsn-i eyâletden olan etvâra bezl ve sa'y u dikkat eylemen bâbında fermân-ı âlî-şânım sâdır olmışdur buyurdum ki." (BOA, ***MD***, nr. 114, s. 142, hkm. 585).

[94] Halil Paşa'nın baş etmesi gereken problemlerden biri, faaliyetleri uzun süreden beri çeşitli şikâyetlere konu olan Gülnar'ın Gezende köyünde köklü bir aileden olan Azaleddin-oğlu Hasan ve Mamak köyünden Ekşi-oğlu Yusuf ile Ermenek Görmel'den Muslihiddin adlı kişilerin eşkıyâlıklarının önlenmesi meselesiydi. Aslında Halil Paşa'dan önceki mutasarrıf Şaban Paşa zamanında, Mamuriye kazasında Gözsüzce Boğazı'nda bu kişiler üzerine kuvvet gönderilmesine rağmen, bunlar yolları ve geçitleri kapattıklarından bir netice alınamadığı gibi; Şaban Paşa'nın Bölükbaşısı Ömer'i kurşun ile vurmuşlar; sonra da Silifke'den Gölgeli-oğlu Mahmud ve Mut'tan Mehmed Bey ile ittifak yaparak her biri başına 200'den fazla adam toplamıştı (BOA, ***MD***, nr. 114, s. 145, hkm. 593). Bu sırada devlete kafa tutan kişilerden biri de Nevâhi-i Ermenek'e bağlı Lamas köyünden Yusuf Ağa-oğlu adlı kişiydi ki, Halil Paşa'ya Mayıs 1703'te gönderilen emirlerde, sözü edilen kişinin 70-80 kadar silahlı adamıyla köy köy gezerek halkın 150'şer kuruşlarıyla mallarını gaspettiğinden ve bazı kişileri de öldürdüğünden, bunların acilen üstesinden gelinmesi istenmiştir (BOA, ***MD***, nr. 114, s. 146, hkm. 596; s. 164, hkm. 702).

[95] Nitekim Rişvan-oğlu Halil Paşa'nın, Aralık 1703 ortası itibariyle artık görevden alındığı; buna karşılık Lamaslı Yusuf-oğlu Yusuf'un aynı şekilde düzeni bozucu faaliyetlerine devam ettiği; bu

Bu sırada İstanbul'da saltanat değişikliği olmuş, II.Mustafa'nın yerine III.Ahmed tahta geçmiş, bu değişiklik Ağustos 1703 sonunda tüm eyâlet ve sancak yöneticileriyle beraber İçel Mutasarrıfı Rişvan-oğlu Halil Paşa'ya ve kaza kadılarına da bildirilmişti[96]. Fakat İçel sancak idaresindeki istikrarsız durum yeni padişah döneminde de devam etmiş; 1704 yılı içinde önce İsmail Paşa[97], sonra da Boz Receb Paşa göreve getirilmişti. Recep Paşa'ya Ağustos 1704 başında yazılan emirlerde, Yusuf-oğlu Yusuf meselesinin, halletmesi gereken önemli problemlerden biri olduğu hatırlatılmıştı[98]. Nitekim Paşa, Yusuf'u yakalamayı ve muhâkemeden sonra hapsettirmeyi başarmış; daha sonra da Gülnar yaylalarında toplanmış olan adamları üzerine yürümüştü. Fakat isyâncı grup Selendi'den Arslan Gazi-oğlu Yusuf, Gülnar'dan Azaleddin-oğlu Seyyid Hasan ve diğer başka kişilerin de katılımıyla, Paşa'nın üstesinden gelemeyecek bir kalabalığa ulaşmış; ayrıca bu kişiler Gülnar kadısını da yakalayarak götürmüşlerdi. Bu durumda kendi valisinin yetersizliğini açıkça gördüğü anlaşılan Osmanlı Hükûmeti, İçel'in iki köklü âyan ailesinden olan Abdülmü'min-oğulları ve Gölgeli-oğulları'na hitaben emir yazarak, bu zor durum karşısında yardımlarına müracaat etmişti[99]. Bu durum, sancakta ortaya çıkan ve yıldan yıla artarak devam edecek olan otorite zafiyeti karşısında, Osmanlı merkez yöneticilerinin yerel güç odaklarına yaslanmayı bir çare olarak göremeye başlamalarının ilk örnekleri olması bakımında ilginçtir.

Fakat bu çabalar da sadra şifa olmadığından Receb Paşa'nın görevine son verilerek, Ocak 1705 itibariyle yerine İslam Paşa tâyin edildi ki, ona, sancakta düzeni sağlamanın yanı sıra başka bazı zorlu görevler de verilmişti[100]. Fakat kendinden

---

durumda da Osmanlı merkez yönetiminin yeni tâyin edilen mutasarrıfa, daha önce yazılan emirlerin bir benzerini yazmaktan öte başka bir şey yap(a)madığı görülmektedir (BOA, ***MD***, nr. 114-1, s. 91, hkm. 524). Benzer durum Şeyh Muslihiddin için de geçerlidir (BOA, ***AŞD***, nr. 39, s. 810).

[96] BOA, ***MD***, nr. 114-1, s. 12-14, hkm. 52 (evâsıt-ı Rebiülahir 1115 / Ağustos 1703 sonu).

[97] Nisan 1704 ortası itibariyle İsmail Paşa'ya yazılan bir hükümde, daha önce gönderilen müteaddit emirlere rağmen Yusuf-oğlu Yusuf ve avanesinin bertaraf edilemediği gibi; kendisine Abdülmü'min-oğlu Sunullah, Mehmed ve Yahya ile Gülnar'dan Azaleddin-oğulları Hasan, Hüseyin, Yusuf ve Mahmud Ağa da yardım ettiğinden; Silifke Kadısı'nın, bunları mahkemeye davet etmesine rağmen bu kişilerin yolları kestiklerinden ve mahkemeye çıkmaktan kaçtıklarından yakınılmakta ve mutad üzere emir yinelemesi yapılmaktadır (BOA, ***MD***, nr. 114-1, s. 205, hkm. 998).

[98] BOA, ***MD***, nr. 114-1, s. 319, hkm. 1484.

[99] *"İçel sâkinlerinden Abdülmü'min-oğulları ve Gölgeli-oğullarına hüküm ki"*: BOA, ***MD***, nr. 114-1, s. 384, hkm. 1745 (evâil-i Receb 1116 / Ekim 1704 sonu).

[100] İslam Paşa, daha önce Maraş Elbistan dolaylarına iskân olundukları halde şekâvetten vazgeçmeyen Kılıçlı Kürd aşiretlerinin Kıbrıs adasına sürgün edilmeleri işinde görevlendirilmişti. Bu hususta kendisine yazılan evâil-i Şevval 1116 (Ocak 1705 sonu) tarihli hüküm: BOA, ***MD***, nr. 114-1, s. 453,

önceki valiler gibi İslam Paşa da henüz bir yılını bile doldurmadan görevden alınmış; 1709 başında ikinci defa İçel mutasarrıflığına tâyin edilmesine kadar geçen süre zarfında sırasıyla Seyyid Ali Paşa, Süleyman Paşa ve Vezir Ali Paşa sancak yönetimine getirilmişlerdi. Bu paşaların görev süresince, önceki yıllardan devredilen problemlerle İçel'deki istikrarsız yapının devam ettiği[101]; sancaktaki köklü ailelerin mahallî idarecilere[102], birbirlerine ve halka karşı uyguladıkları sindirme ve güç devşirme yarışının artarak sürdüğü[103]; eşkıyâlık olaylarının ve konar-göçer Yörük aşiretlerinden mütevellit sorunların[104] yıldan yıla daha da derinleştiği görülür.

İçel sancağının bu ve benzeri kronik problemleri, İslam Paşa'nın yaklaşık bir yıl süren ikinci İçel mutasarrıflığı zamanında da hız kesmemiştir. Sancakta sürekli hareket halinde olan Yörük aşiretlerinin iskânına dair son birkaç yılda ciddi gayretler sarf edilip, bunlardan bazıları belirli köylere yerleştirilip nezre de bağlanmalarına rağmen, verdikleri nezri bozarak eski alışkanlıklarına devam etmek isteyen aşiretlerin düzene sokulması, İslam Paşa'nın üstesinden gelmesi gereken acil hususlardandı. Bunun yanı sıra özellikle Nevâhi-i Ermenek ve Ermenek kazalarında

---

hkm. 2069. Kılıçlı aşiretinden Bektaş Kethüda ile oğlu ve kardeşlerinin şekâvetine dair: BOA, ***AŞD***, nr. 41, s. 700, hkm. 3059; ***AŞD***, nr. 42, s. 191, hkm. 821.

[101] Bu tür sorunların tipik örneklerinden biri, daha önce de sözü edilen Nevâhi-i Ermenekli Yusuf-oğlu Yusuf'un durumudur. Bu kişi hakkında idam kararı verilmiş ve yakalanarak Ermenek Kalesi'ne hapsedilmiş olmasına rağmen daha sonra firar ettiğinden, diğer bir çok sorunla beraber bu mesele de yeni valilere eslaftan miras kalmış; bu nedenle Eylül 1706'da, Yusuf'un her nerede bulunursa yakalanarak, cezasının tertip edilmesi için yeniden emir yazılmıştı (***MD***, nr. 115, s. 9, hkm. 274).

[102] Silifke'den Gölgeli-oğlu Mahmud, kendisine bağlı adamlardan Çelebi-oğulları Mehmed ve Abdurrahman, Gülnar'dan Hasan ve Yusuf ile Yörüklerden Hacı Ali-oğlu İbrahim'le birlikte 3.000 kadar adamla 1708'de İçel Alaybeyi Süleyman'ın Silifke'de *"sâkin olduğu sarayı on gün mikdârı muhasara edüp ezan-ı şerîfi okudmayup çarşu bazarlar kapanup icrâ-yı ahkâm-ı şerîfe olunmayup…"* (BOA, ***MD***, nr. 115, s. 558, hkm. 2477).

[103] İçel'de bir nevi "mahallî hânedân" şeklinde vasıflandırılabilecek güç ve sürekliliği sağlayan bu ailelerin, birbirleriyle veya sancak ahalisiyle olan kavgalarına dair resmî kayıtlara geçmiş onlarca hadise vardır. Burada, bu tür olaylara birkaç örnek verilerek iktifa edilecektir. Silifke'den Gölgeli-oğlu Himmet ile kardeşi Ali ve diğer bazı kişilerin eşkıyâlıklarına dair: BOA, ***AŞD***, nr. 44 s. 247, hkm. 1063 (Nisan 1706 ortası). Silifke'de mâlikâne sahibi olan Gölgeli-oğlu Mahmud'un, servetini artırmak için Yörük reâyâsının bağlarına ve meralarına taarruz ettiğine dair: ***AŞD***, nr. 44, s. 247, hkm. 1065 (Nisan 1706 ortası). Silifke'nin Persendi köyünden Sarı Nebi-oğlu Ahmed ve oğlu Mahmud'un, Gölgeli-oğlu Mahmud'un dükkânına saldırarak mallarını gaspettiklerine dair: ***AŞD***, nr. 45, s. 40, hkm. 150 (Mayıs 1706 ortası). Selendi'den Arslan Gazi-oğlu Yusuf'un, 40-50 adamıyla Mellec köyünü basarak ahalinin malına, canına ve ırzına kast ettiğine dair: ***MD***, nr. 115, s. 434, hkm. 1896.

[104] Antalya taraflarında şekâvet üzere olan ve daha önce İçel sancağına iskânları emredildiği halde itaat etmeyen Karahacılı cemaatinin, iskân ettirilmesine dair İçel Mutasarrıfı Seyyid Ali'ye hüküm: BOA, **A.DVN**, 302/68 (Kasım 1705 ortası). Tekeli cemaatinden olup Mamuriye kazasına bağlı Akyaka köyünde mütemekkin olan Yörük taifesinin eşkıyâlığına dair: BOA, **İ.E. Şükr ü Şikâyet**, nr. 152 (Haziran 1706 ortası).

*"rüesâ-yı eşkıyâ"*nın[105] ve *"sâhib-i cem'iyyet"*[106] kişilerin neden olduğu düzeni bozucu faaliyetler karşısında gerekli tedbirleri alıp, hakları gasp edilen ahalinin mağduriyetlerinin giderilmesi, Nisan 1709 itibariyle Paşa'ya hitaben yazılan emirlerin ana konularındandı. İslam Paşa, merkezin beklentilerini boşa çıkarmamak ve sancakta otoriteyi tesis etmek hususunda başlangıçta heveskâr ve atak davranmasına rağmen, kısa süre sonra Orta Toroslar'ın çetin coğrafyası ve yöre halkının bir türlü kontrol edilemeyen öfkesi karşısında geri adım atmak zorunda kaldı. Paşa *"Nevâhi-i Ermenek kazâsı ahâlîsinin birbirleriyle olan da'vâları şer'ile fasl olunmak bâbında",* Karaman Valisi Vezir Osman Paşa ile birlikte kendisine verilen emri yerine getirmek için kapı halkıyla beraber Ermenek tarafına hareket etmişti. Fakat Karahacılı Yörük cemaatinden Hacı Ali-oğlu İbrahim ile akrabaları ve onlara yardım eden Yörüklerden 500 kadar kişiye, kaza ahalisinden bazılarının da katılımıyla teşekkül eden kalabalık, bir gece vakti Nevâhi-i Ermenek kazasında Beyçayırı denilen "sahrada"[107] İslam Paşa'nın *"ordusun basup"*, kendisinin ve bu mesele için İstanbul'dan mübâşir tâyin olunan Osman'ın yanlarında mevcut olan mal ve eşyayı gasp etmişler; adamlarından ve hayvanlarından bazısını öldürüp, bazısını da yaralamışlardı[108]. Nevâhi-i Ermenek Kadısı'nın ilâmında yazılanlara bakılırsa, yöre halkının İslam Paşa'ya karşı bu derece sert davranmasında, Paşa'nın bazı haksız uygulamalarının tahrik edici bir rolü olduğu anlaşılmaktadır. Zira Nevâhi-i Ermenek'te ortaya çıkan olayların asıl müsebbibi Dindebolı köyünden Abdürrahim ve kardeşi İnce Ali iken, bu kişiler valiler tarafından korunduklarından bir şekilde firar etmişler; buna karşılık kendisine 20 kese akçe verilen Paşa, *"hilâf-ı inhâ"* haklarında şikâyetler düzenlenen *"ulemâ vü şurefâ ve kudâtdan"* 15 kişiyi, 36 gün kadar haksız yere zincirleterek hapiste tutmuş ve bu sırada 2'si ölmüş; ayrıca Paşa'nın adamaları bir gece köylerini basıp *"ehl ü iyâllerimiz çığrışup niçeleri hetk-i*

---

[105] Nevâhi-i Ermenek kazası Dindebolı köyünden Abdürrahim ve kardeşi İnce Ali ile Suri-oğlu Ali, Kütük-oğlu Ahmed, Sancaklı-oğlu Abdullah ve Tutaş ve diğer başka kişilerin sebep oldukları olaylara dair İçel Paşasına hüküm: BOA, ***MD***, nr. 116, s. 108, hkm. 445 (Nisan 1709 sonu).

[106] *"Sâhib-i cem'iyyet"* Seyyid Sunullah'ın tahrikiyle Ermenek'te çıkan olaylar hakkında: BOA, ***MD***, nr. 116, s. 111, hkm. 459 (Mayıs 1709 başı).

[107] BOA, **A.E. Ahmed III**, nr. 10182.

[108] Bu olayın tafsilatına dair Lârende Kadısı Mehmed Efendi'nin 25 Temmuz 1709 tarihli ilâmı: BOA, **A.DVN**, 457/40. Aynı meseleye dair Adana Valisi Vezir Ali Paşa'ya yazılan Ağustos 1709 tarihli mufassal hükümde, İçel'deki bazı kaza kadıları ile halkın mahzarlarına göre, *"bu fesâdın muharriki"* Abdülmü'min Paşa-oğlu Sunullah'ın olduğuna işaret edilmektedir (BOA, ***MD***, nr. 116, s. 188, hkm. 796 (evâil-i Cemaziyelâhir 1121).

ırz ve gāret-i evmâl" etmişlerdi[109]. Kaza ahalisi, işte bu nedenlerden ötürü İslam Paşa'nın görevden alınmasını ve sözü edilen eşkıyâ elebaşılarının cezalandırılmasını istemişti. Bütün bunlar yetmiyormuş gibi bir de, uzunca bir süredir Alaiye sancağından İçel'e iskânları için çaba sarf edilen Yörük cemaatlerinden bazılarının, hâlâ Alaiye ile İçel sancakları sınırında durarak eşkıyâlığa devam etmeleri ve Selendi-Alaiye yolunu kesmeleri, İslam Paşa'yı iyiden iyiye zora sokmuştu[110]. Parasını ve itibarını kaybeden İslam Paşa yeniden ayağa kalkmaya çabalarken, Osmanlı Hükûmeti de paşasının ve mübâşirinin gasp edilen mal ve eşyasının peşine düşmüştü. Bu arada İslam Paşa, başına gelen felaketin asıl müsebbibi olarak gördüğü Abdülmü'min Paşa-oğlu Sunullah Bey'i yakalatarak Karaman Kalesi'nde hapsettirmeyi başarmış[111]; Hükûmet de Paşa'nın mallarını gasp edenlerden bulup getirme görevini Karaman Valisi Osman Paşa'ya havale etmişti. Fakat Vali, görev mahalline giderken *"ayak sürüyüp"*, gasp edilen mal ve eşyadan *"bir habbe"* tahsil etmeyerek merkezin kendisinden beklentilerini boşa çıkarmıştı. Ayrıca kendisine verilen bu görevi fırsat bilerek halktan *"segbân"* toplayıp, vermek istemeyenlerden *"segbân-baha"* adıyla *"külli akçalarun alup",* ahaliye *"envâ-i zulm ü ta'addî"* ettiği yetmiyormuş gibi, rüşvet alarak Sunullah Bey'in Karaman Kalesi'nden salıverilmesine de göz yummuştu[112]. İşte bütün bu olaylar sonunda İslam Paşa görevden alınarak[113], İçel mutasarrıflığı 16 Şubat 1710'da eski Basra Valisi Vezir Hasan Paşa'ya *"ber-vech-i arpalık hediye ve ihsan"* olundu[114].

---

[109] BOA, **A.DVN**, 457/70 (Temmuz 1709 sonu). Fakat bu iddiaların doğruluğunu teyid edici başkaca bir belgeye rastlanmadığı gibi; İslam Paşa'nın *"şer'an habsi îcâb edenlerden"* 10 kişiyi Ermenek Kalesi'nde hapsettirmesi üzerine, bu kişilerin *"etba'ları"* ve onlara eşkıyâdan başka kişilerin de katılmasıyla Paşa'ya baskın düzenlendiğine dair kayıtlar da vardır (BOA, ***MAD***, nr. 8458, s. 288-289; BOA, ***MD***, nr. 116, s. 281, hkm.1170).

[110] Aşiretlerin neden olduğu bu olayların tafsilatına dair Alaiye Mutasarrıfı Halil Paşa'nın arzı: BOA, **A.DVN**, 457/77.

[111] İslam Paşa'nın 11 Aralık 1709 tarihli mektubunun hülâsası: BOA, **A.E. Ahmed III**, nr. 10182.

[112] Bu mesele hakkında, Karaman Valisi'ne ve mübâşir tâyin edilen Kapıcıbaşı Abdülkadir'e yazılan hükümler: BOA, ***MD***, nr. 116, s. 281, hkm. 1170; s. 282, hkm. 1172 (Aralık 1709 ortası).

[113] İslam Paşa'nın, görevden azledilmesini takip eden aylarda, bir süre daha İçel'de oyalanarak, mâruz kaldığı mağduriyetin giderilmesi için çaba harcadığı (BOA, ***AŞD***, nr. 56, s. 79); bu arada, daha önceki görev yeri olan Kudüs mutasarrıflığı sırasında bazı kişilere borcu olduğundan, alacaklıların İçel'de Paşa'nın peşine düştüğü (***AŞD***, nr. 211, s. 68, 95); bütün bunlara rağmen aradan fazla vakit geçmeden Ekim 1710 sonu itibariyle Adana Beylerbeyliği'nin kendisine tevcih edildiği anlaşılmaktadır (***AŞD***, nr. 211, s. 369).

[114] Hasan Paşa İçel'e gelinceye kadar, tâyin ettiği mütesellimle livânın idare edilmesine dair İçel sancağındaki kadılara yazılan hüküm: BOA, ***MD***, nr. 116, s. 327, hkm. 1356 (Mart 1710 ortası).

İslam Paşa'nın herhangi bir çözüm bulamadığı gibi, daha da içinden çıkılmaz hale gelmesine sebep olduğu sorunlar, şimdi yeni vali Hasan Paşa'yı bekliyordu. Yaklaşık 8 ay kadar görevde kaldığı ve görevi başındayken Eylül 1710'de öldüğü anlaşılan[115] Hasan Paşa'ya gönderilen emirlerin ana konularını da, Nevâhi-i Ermenek'teki âsilerin yakalanarak davacılarıyla haklaştırılması[116]; Silifke'den Gölgeli-oğlu Mahmud hakkındaki şikâyetlerin giderilmesi[117]; çeşitli şekâvet olaylarının önlenmesi[118]; sancakta mâlikâne sahibi olan güçlü ailelerin özellikle timar ve zeamet sahiplerinin mutasarrıf oldukları topraklara taarruzlarının men'i[119]; sancaktaki bazı sipahilerin *"hilâf-ı kānûn u defter resm-i bennak talebiyle"* ahaliyi rencide etmelerinin önüne geçilmesi[120] ve timar sahipleriyle konar-göçer aşiretler arasında hiç eksik olmayan ihtilafların halli[121] gibi, yıllardan beri süregelen kronik sorunların teşkil etmesi hiç de sürpriz değildi.

Hasan Paşa'nın ölümünden sonra Ekim 1710 başı itibariyle İçel sancağının idaresi, Niğde sancağıyla birlikte Abdülgafur Paşa'ya verildiyse de, aynı zamanda birtakım zorlu görevlere muhatap olduğundan[122]; ayrıca 1712'de İçel'e ilave olarak Teke ve Alaiye sancakları mutasarrıflıkları da kendisine tevdi edildiğinden[123], sancaktaki asıl sorunlara eğilecek vakit bulamamıştı. 1712 yılı yazını Yörük aşiretlerinin İçel'den Kıbrıs adasına sürgün edilmesi[124] ve İfrâz-ı Zukladriye Hassı cemaatlerinden Çukurova'da iskânı ferman olunanların düzene sokulması[125] işleriyle geçiren Abdülgafur Paşa, bu işleri henüz neticelendiremeden Kasım 1712 sonunda, Rusya seferine katılmak üzere hazırlıklara başlamasına dair yeni bir emir almıştı. Bu

---

[115] BOA, ***AŞD***, nr. 211, s. 335 (evâsıt-ı Şaban 1122 / Ekim 1710 başı).
[116] BOA, ***MD***, nr. 117, s. 8, hkm. 29 (evâhir-i Safer 1122 / Nisan 1710 sonu).
[117] BOA, ***AŞD***, nr. 55, s. 458 (evâhir-i Rebiülevvel 1122 / Mayıs 1710 sonu).
[118] BOA, ***AŞD***, nr. 58, s. 18 (evâil-i Rebiülâhir 1122 / Mayıs 1710 sonu).
[119] BOA, ***AŞD***, nr. 55, s. 523 (evâsıt-ı Rebiülâhir 1122 / Haziran 1710 ortası).
[120] BOA, ***AŞD***, nr. 56, s. 42 (evâsıt-ı Cemaziyelevvel 1122 / Temmuz 1710 ortası).
[121] BOA, ***AŞD***, nr. 211, s. 115 (evâil-i Cemaziyelâhir 1122 / Ağustos 1710 başı).
[122] Bu görevlerden biri, daha önce Rakka havalisine iskân olundukları halde buradan kaçarak Niğde taraflarına gelen ve burada düzeni bozucu faaliyetlere kalkışan Afşar Türkmen ve Kürd aşiretlerinin, yeniden Rakka'ya götürülmesi (BOA, ***AŞD***, nr. 58, s. 95-96); bir diğeri ise, Alaiye taraflarından İçel'e iskân edildikleri halde, İçel'de de rahat durmayan ve özellikle Alaiye, Hamid ve Beyşehir sınırlarındaki yaylalarda düzeni bozucu birçok faaliyetlere kalkışan Yörük cemaatlerinin Kıbrıs adasına sürgün edilmeleri işleriydi (BOA, ***MD***, nr. 117, s. 56, hkm. 229). Ayrıca Adana'da Kozan Dağı'nda bulunan Kozan-oğulları'nı *"ahz ve ele getürüp"*, bunların bölgenin temizlenmesi görevi de Şubat 1711 başında yine Abdülgafur Paşa'ya havale edilmişti (***AŞD***, nr. 58, s. 142).
[123] BOA, ***AŞD***, nr. 59, s. 220 (evâsıt-ı Rebiülevvel 1124 / Nisan 1712 sonu).
[124] Bu meseleye dair Haziran 1712 tarihli mufassal hüküm: BOA, ***MD***, nr. 119, s. 197, hkm. 842.
[125] BOA, ***MD***, nr. 119, s. 201-202, hkm. 852 (Haziran 1712 sonu).

emirde İçel, Alaiye ve Teke gibi *"üç mahsuldâr"* sancağa birden mutasarrıf olan Paşa'nın, kendi kapı halkı ve toplayacağı *"asâkir-i vâfire"* ile Nevruz'da Edirne Sahrası'nda olmak üzere şimdiden hazırlıklara başlaması istenmişti[126]. Abdülgafur Paşa'nın görev süresi, özellikle Türkmen aşiretlerinin Kıbrıs'a iskânı işinin tam olarak halledilememesine rağmen 18 Ocak 1713'te uzatıldı[127]. Fakat bu uzatmanın hemen peşinden Paşa'ya gönderilen emirde, şimdiye kadar bu işin üstesinden niçin gelemediği sorulduktan sonra, Antalya İskelesi'nde bekleyen Yörüklerin bir an önce Kıbrıs'a nakledilmesi, ardından da sefer için hazırlıklara başlaması tehditkâr ifadelerle hatırlatılarak, *"gözün açup ona göre hareket eyleyesin"* denilmişti[128]. Bu sert emir üzerine Abdülgafur Paşa işi sıkı tutarak Antalya'da bekleyen Yörük aşiretlerini adaya sevk ettirmiş[129]; fakat bu defa da Rakka tarafına iskânı emredilen Türkmen ve Kürd aşiretleri meselesini bir an önce hitâma erdirerek, Mayıs 1713 sonu itibariyle Edirne Sahrası'nda hazır olması emrini almış[130]; bu arada da görev sahasındaki sancaklarda ortaya çıkan önemli-önemsiz bir dizi şikâyet ve ihtilaflı meseleye dair çeşitli emirlere muhâtap olmuş; fakat kendisinden beklenen bütün bu işleri halletmek için yeterli zamana sahip olmadığından, ne aşiretlerin iskânı işini sona erdirebilmiş, ne de sefer için gereği gibi hazırlık yapabilmişti. Mayıs 1713 sonuna gelindiğinde Divanıhümâyun'dan Paşa'ya hitaben bir kez daha sert ve tehditkâr emir yazılmıştı[131]. Bütün bu zorlu süreçlerden sonra İçel sancağına bir mütesellim naspederek sefere katılan Abdülgafur Paşa, görev yeri olan Hotin Kalesi'nden dönerken yolda vefat etmiştir[132].

---

[126] BOA, ***MD***, nr. 119, s. 292, hkm. 1200 (evâhir-i Şevval 1124).
[127] BOA, **İ.E. Tevcihat**, nr. 2302 (20 Zilhicce 1124).
[128] BOA, ***MD***, nr. 119, s. 329-330, hkm. 1330 (evâhir-i Zilhicce 1124 / Ocak 1713 sonu).
[129] BOA, ***MD***, nr. 119, s. 368, hkm. 1497
[130] BOA, ***MD***, nr. 119, s. 383-384, hkm. 1562 (evâhir-i Rebiülevvel 1125 / Nisan 1713 sonu).
[131] Bu emirde, Rakka tarafındaki işlerin halli için yerine bir vekil tâyin etmesi ve kendisinin yollarda ayak sürümeden bir an önce Edirne'ye gelmesi tembih edilerek şöyle denilmiştir: *"Bundan sonra dahı esnâ-yı rahda tevakkuf iderek gelmekde bir gün ve bir saat mukaddem Edirne'ye irişmeyecek olur isen nihâven ve tekâsülüne haml olunub muahhez ve muakab olursun. Ana göre Edirne'ye vusûle ziyade musaraat eylemen bâbında fermân-ı âlî-şân sâdır olmuşdur."* (BOA, ***MD***, nr. 119, s. 422, hkm. 1733).
[132] Diğer birçok benzeri gibi Abdülgafur Paşa da geride borç bırakarak öldüğünden Osmanlı Maliyesi, borcun tahsili için Paşa'nın İçel'deki mütesellimin peşine düşmüştür. Bu hususta sancaktaki kadılara yazılan 27 Kasım 1713 tarihli hüküm: BOA, ***MAD***, nr. 3434, s. 466. Abdülgafur Paşa'nın, Dergâh-ı Âlî çavuşlarından İsmail Ağa tarafından kabzedilen muhallefâtı defteri ve diğer evrak: BOA, **B.BŞM.MHF**, nr. 13/36. Ayrıca Paşa'nın İçel'de özellikle suçluları takip ve cezalandırma hususundaki sert uygulamalarından dolayı mağdur olan bazı kişilerin, kendisi hakkındaki şikâyetleri ölümünden sonra da bir süre daha devam etmiştir (BOA, ***AŞD***, nr. 66, s. 175; nr. 64, s. 562).

Abdülgafur Paşa'nın meşakkatli valilik görevinden sonra 1713 yılı sonunda İçel mutasarrıflığına Maraş Beylerbeyi Şehsuvar-oğlu Mehmed Paşa tâyin edilmesine rağmen, bu sırada Maraş taraflarında bulunan ve Rakka iskânı meselesiyle uğraşan Paşa'ya, yeni Maraş valisi olan Ebubekir Paşa bölgeye ulaşıncaya kadar beklemesi, onun gelmesinden sonra ise Halep ve Rakka eyaletlerine tâyin edilen Vezir Mehmed Paşa'nın iznine göre hareket etmesi ve İçel'e varmak hususunda acele etmemesi tavsiye edilmişti[133]. Nihayet Mehmed Paşa, İçel'e hiç gelemeden kâğıt üzerinde yaklaşık 5 ay görevde kaldıktan sonra, İçel mutasarrıflığı 7 Mayıs 1714'te eski Sivas Valisi Vezir Ali Paşa'ya[134], 17 Nisan 1715'te ise eski Belgrad muhâfızı Vezir Numan Paşa'ya tevcih edildi[135]. Fakat aradan bir ay geçmesine rağmen yeni Belgrad muhâfızı Mehmed Paşa hâlâ görevini teslim almadığından Numan Paşa da İçel'e gelmekte gecikmişti. Bundan dolayı Mayıs 1715 ortasında kendisine yazılan emirde, bu yıl Anadolu'da bulunan vüzerâ, mîrimîran, ümerâ ve sâir askerî kesimin seferde bulunmaları nedeniyle eyâlet ve livâların valisiz kaldığından, *"ba'zı eşkıyâ ferceyâb bulup tecemmü' ve ebnâ-i sebilin yollarına inüp kat'-ı tarîk ve katl-i nüfûs ve nehb u gāret-i emvâl ile ebnâ-i sebile ve sâ'ir ibâdullaha îsal-ı hasârete cesaret eyledikleri"*ne işaret edilerek, bir an önce görev yeri olan İçel'e gitmesi ve sancakta düzeni sağlaması istenmişti[136]. Bu emir üzerine İçel'e gelen Numan Paşa'nın görevinin ilk aylarında, merkeze ulaşan şikâyetlerde bir azalma olmasına rağmen, özellikle Ermenek ve Nevâhi-i Ermenek taraflarındaki cinayet, gasp ve tecavüz gibi olaylar eksik olmamıştır. Fakat dikkat çekici olan asıl husus, valilerin sık sık değiştirilmesi ve sefer görevleri[137] gibi nedenlerle sancağın idaresinde ortaya çıkan otorite boşluğunun bir türlü giderilememesi; bu boşluktan yararlanan büyük yerel hânedan mensuplarının yıldan yıla güçlerine güç katmaya devam etmeleri[138]; zamanla bunlara yeni ailelerin katılması; yıllardan beri başına

[133] BOA, ***MD***, nr. 120, s. 73, hkm. 315 (evâhir-i Zilkade 1125 / Aralık 1713 ortası).
[134] BOA, **İ.E. Tevcihat**, nr. 2256.
[135] BOA, **İ.E. Tevcihat**, nr. 1766.
[136] BOA, **C.ZB**, nr. 939 (evâsıt-ı Cemaziyelevvel 1127).
[137] Girit muhâfazası için 2.500 piyade asker tahrir edip göndermeleri için İçel, Teke ve Alaiye mutasarrıflarına 31 Aralık 1714 tarihli hüküm: BOA, ***MAD***, nr. 3139, s. 607 (24 Zilhicce 1126).
[138] Nitekim Zeyne'den Sunullah Bey ve oğlu Mustafa, adamlarıyla birlikte sancakta bir nevi güç gösterisine kalkışmışlar; Sunullah Bey, Karaman yolu, Mustafa ise Alaiye yolu üzerinde yeniden yaptırdıkları *"dârü'n-nedvelerinde tavattun"* ederek, yoldan gelip-geçen kişilere eziyet ettiklerine dair kaza kadılarından ve halktan merkeze peş-peşe şikâyetler gelince, bu kişilerin Magosa Kalesi'nde hapsedilmelerine dair emir çıkmış ve emrin infazı görevi Ocak 1714 tarihli emirle Karaman Valisi'ne

buyruk hareket etmeyi ve keyfi olarak suç işlemeyi alışkanlık haline getiren bazı kişilerin cezalandırılmalarına dair merkezden gönderilen emirlerin gereğinin bir türlü yerine getirilememesi[139] gibi sancağın kronik problemlerinin, yeni vali zamanında da sürüp gitmiş olmasıdır.

1716'de İçel'e ilave olarak Menteşe sancağı mutasarrıflığı da kendisine verilen Numan Paşa, bu yılın yaz ayları süresince bir yandan Kıbrıs iskânı Yörüklerin neden olduğu problemler[140], diğer yandan, sefer dolayısıyla güvenlikten mahrum kalan Anadolu'nun orta kolundaki Söğüt Dağı hududundan ve Konya üzerinden Ulukışla ve Çiftehan müntehasına kadar olan mahallerde ve İzmir, Menteşe, Aydın ve Saruhan taraflarında ortaya çıkıp *"katl-i nüfus ve nehb-i gāret-i emvale"* cesaret eden *"kapusuz ve bacasız levendât"* taifesinin neden oldukları eşkıyâlık olaylarının bastırılmasıyla uğraşmıştı[141]. Numan Paşa'nın görev alanı bu kadar genişlediğinden 1716 yılı sonunda İçel'in yönetimi, ilave olarak Karaman Beylerbeyi Şehsuvar-oğlu Seyyid Mehmed Paşa'ya verilmiştir ki, o da, Üsküdar'dan Konya'ya varıncaya kadar *"tarîk-i caddede"* ortaya çıkan *"kapusuz levendât ve sâ'ir eşkıyânın"* neden olduğu güvenlik problemini çözmek[142]; Rakka ve Hama iskânı firarilerinden Karaman eyaletinde bulunanlarla mücadele etmek[143] gibi zorlu görevlerle uğraştığı için, İçel sancağındaki sorunlara eğilecek vakit bulamamış; bu durumda sancaktaki işleri çekip çevirmek, tarafından tâyin edilen mütesellime kalmıştı[144]. Üstelik bu sırada Avusturya üzerine yeni bir sefere karar verildiğinden, Şubat 1717'de Paşa'ya gönderilen emirde, 135'i İçel sancağından olmak üzere toplam 495 nefer *"süvâri segbân levendâtı"* ve *"mükemmel ü müretteb kapu halkı"*yla Edirne'de hazır olmak

---

havale edilmişti (BOA, ***MD***, nr. 117, s. 273, hkm. 1196). Silifke'den Gölgeli-oğulları hakkında da şikâyetler hiç eksik olmuyordu (BOA, ***AŞD***, nr. 63, s. 303, s. 464). Numan Paşa'ya Mart 1716'da yazılan bir emirde, *"sa'b u sengistân"* mahallerde sâkin olan Gölgeli-oğlu Osman'ın üzerine varılarak yakalanması ve kendisinde hak iddia edenlerle haklaştırılması istenmişti (***AŞD***, nr. 70, s. 132).

[139] Ermenek kazasında *"on beş seneden mütecaviz ita'at-ı evâmir-i aliyye itmeyüp gün-be-gün tuğyanı"* artarak devam eden Gurgur-oğlu Hacı İbrahim (BOA, ***MD***, nr. 122, s. 109, hkm. 309) ile yine aynı kazadan Altıparmak-oğlu Mehmed, Kara Ali-oğlu İbrahim ve Sağır-oğlu Mehmed'in durumları (***MD***, nr. 122, s. 110, hkm. 312) bu türden kişilere sadece birer örnektir.

[140] BOA, ***MD***, nr. 124, s. 5, hkm. 16, 17 (evâhir-i Cemaziyelâhir 1128 / Haziran 1716 ortası).

[141] BOA, ***MD***, nr. 125, s. 4, hkm. 12; *MD*, nr. 125, s. 25, hkm. 95.

[142] BOA, ***MD***, nr. 125, s. 98, hkm. 378 (evâhir-i Zilhicce 1128 / Aralık 1716 ortası).

[143] BOA, ***MD***, nr. 125, s. 178, hkm. 690 (evâil-i Rebiülevvel 1129 / Şubat 1717 ortası).

[144] Bu arada Mehmed Paşa'nın oğlu Abidin Bey'in de İçel'de bulunarak bazı kişilerden para alıp, sonra da aldığı bu paraları geri vermemesi bazı şikâyetlere konu olmuştur (BOA, ***AŞD***, nr. 73, s. 343).

üzere eksiklerini bir an önce gidermesi istenmişti[145]. Bu durumda Mehmed Paşa'nın sefer münasebetiyle bölgeden ayrılması, yerine tâyin ettiği mütesellimin, sancakta düzeni sağlamakta ve Paşa'nın sefer masrafı için toplanması gereken *imdâd-ı seferiye*yi tahsilde zorluklarla karşılaşması, Osmanlı merkez yönetimini, artık yavaş yavaş taşrada yardımına başvurulacak yeni muhataplar aramaya sevk etmiştir. Böylece, bu tarihlere kadar sadece beylerbeyi, mutasarrıf, kadı ve nâib gibi görev ve sorumlulukları tanımlanmış resmî kişiler emre muhatap olurlarken, şimdi ilk defa kadılarla birlikte sancaktaki *"a'yân-ı vilâyet ve iş erleri"* merkezî otorite tarafından muhatap alınmış ve vergilerin tahsili hususunda bu zümrenin yardımı istenmiştir[146]. Bu durum taşradaki güçlü ailelerin, "zümreleşmeden âyanlığa" geçiş sürecinde önemli bir kilometre taşı olurken, aynı zamanda Osmanlı merkezî otoritesinin, karşı karşıya kaldığı sıkıntılı durumda pragmatik bir çıkış yolu olarak bu "yarı feodal" güçlere kolayca nasıl yaslandığını göstermesi bakımından da dikkat çekicidir.

Aralık 1717 başında İçel sancağının yine Karaman'a "inzimâmen" Vezir Osman Paşa'nın idaresine tevdi edildiği[147]; onun zamanında da *"kendü hâlinde olmayup leyl ü nehâr şarab hamr ve yetmiş-seksen mikdârı eşkıyâyı başına cem'"* eden Gölgeli-oğlu Osman'ın, Silifke'deki timar ve zeamet köylerine karşı taarruza devam ettiği[148]; hac kâfilesinin Konya'dan Adana'ya kadar götürülmesine memur edilen Şehsuvar-zâde Mustafa'nın, bu bahane ile İçel ve Alaiye sancaklarından fazla zahire toplayarak ahaliye zulmettiği[149] görülür. Aradan çok vakit geçmeden bu defa da sancak mutasarrıflığına, *"ber-vech-i arpalık"* Rişvan-zâde Mehmed Paşa tâyin edilmiş ve kendisine Haziran 1718'de, Rumeli Valisi Abdi Paşa komutasında Kosova ve Yenipazar havalisinde toplanmış olan orduya katılması emredilmişti[150]. Bunun üzerine sancak bir defa daha Karaman'a ilave edilerek, bu sırada Vidin taraflarında

---

[145] BOA, ***MD***, nr. 125, s. 189, hkm. 745 (evâil-i Rebiülevvel 1129).

[146] *"İçel sancağında vâki' olan kadılara ve a'yân-ı vilâyet ve iş erlerine hüküm ki"*: BOA, ***MD***, nr. 126, s. 70, hkm. 246 (evâsıt-ı Cemaziyelâhir 1129 / Mayıs 1717 sonu).

[147] BOA, ***AŞD***, nr. 73, s. 411 (evâhir-i Zilhicce 1129 / Aralık 1717 başı).

[148] BOA, ***AŞD***, nr. 72, s. 398.

[149] BOA, ***AŞD***, nr. 73, s. 457 (evâsıt-ı Muharrem 1130 / Aralık 1717 ortası).

[150] BOA, ***MD***, nr. 127, s. 133, hkm. 554 (Haziran 1718 ortası). Bu kadar sık aralıklarda idarî değişikliğin yapılması, güvenlik zafiyetinin yanı sıra beraberinde bazı başka problemlere de neden oluyordu ki, bunlardan biri de olağan ve olağanüstü vergilerin toplanması ve Hazine'ye teslimine dairdi. Nitekim sefer için İçel sancağından toplanması ferman olunan *"bedel-i sürsat ve bedel-i belderan"*ı *Mevkufat Defteri*ne göre tahsil eden Rişvan-zâde Mehmed Paşa, parayı vaktinde Hazine'ye teslim etmediğinden takibe mâruz kalmıştır. Bu hususta, daha sonra Maraş Beylerbeyi olan Paşa'ya yazılan 19 Şubat 1719 tarihli hüküm: BOA, ***MAD***, nr. 10308, s. 118.

bulunan Vezir Osman Paşa'ya verilmiş[151]; ayrıca daha önce isyân ettiği halde affedilerek kendisine Karahisarışarki sancağı tevcih edilen, fakat yine eski alışkanlıklarına devam eden Şehsuvar-oğlu Seyyid Osman'ın hakkından gelinmesi işi de kendisine havale edilmişti[152]. Bütün bu süreçte çevredeki diğer sancaklarla birlikte İçel'de de istikrarsızlık ve otorite boşluğu sürüp gittiğinden, bu durumdan istifade ederek "şakīler" listesine sürekli yeni isimler ilâve edildi ve sancaktaki durum yıldan yıla onlar lehine gelişmeye devam etti[153]. Bu arada Sunullah Bey ve Gölgeli-oğulları, İçel'deki mukataaları birer birer ele geçirerek ve sahip oldukları çiftliklerine yenilerini ekleyerek servet ve nüfuz biriktirmeye devam ettiler. Ayrıca Sunullah Bey, İçel mütesellimliğini de elinde bulundurduğundan[154], güç toplama yarışında geriye düşen Gölgeli-oğlu Osman ve kardeşleri daha da hırçınlaşarak yöre halkına uyguladıkları baskının dozunu arttırdılar[155]. Fakat merkezî otoriteyi sarsıcı bu gibi faaliyetler sadece ele alınan bölgeye münhasır olmayıp, bu tarihlerde Anadolu'nun genelinde ciddi güvenlik sorunlarının yaşandığı, özellikle "*süvari segbân levendât eşkıyâsının*" Anadolu'nun her yerinde "*ceste ceste cem' ve âdet-i müstemerreleri üzre re'âyâ vü berâyâya zulm ü ta'addî ve kat'-ı tarîk ve katl-i nüfûs ve nehb-i emvâl misillü şekâvet ve tuğyana cesaret*" ettikleri çok iyi bilenen bir gerçekti[156].

18. asrın ilk 20 yılı biterken, özellikle askerî seferler, kapısız levend eşkıyâsının sebep olduğu karışıklıklar, mütegallibenin zorbalıkları, idarecilerin kifâyetsizlikleri ve kadıların adaletsizlikleri gibi nedenlerle Anadolu'da bozulan devlet düzenini tamir etmek ve "reâyâ fukarâsı"na biraz olsun nefes aldırmak için, 1719 yılı Mart ve Nisan aylarında Anadolu'daki vilâyet ve sancak idarecilerine

---

[151] BOA, ***MD***, nr. 127, s. 222, hkm. 944 (evâsıt-ı Şevval 1130 / Eylül 1718 ortası).
[152] BOA, ***MD***, nr. 127, s. 228, hkm. 972.
[153] Silifke'den Kaşıkelek-oğlu Yusuf, oğlu Mehmed, Göce-oğlu Hasan, Piri-oğlu Ahmed, Menük-oğlu Yusuf ve diğer bazı kişiler eşkıyâlığa kalkışmışlar ve bunlardan Mehmed, *"erbâb-ı timardan Ahmed nâm sipâhiyi timarının zabtını bana virmedin deyü baldırından nacak ile darb"* etmişti (BOA, ***AŞD***, nr. 78, s. 12). Yine Silifke'den Sarı Nebi-oğlu Ahmed, Ekim 1718 tarihlerinde Yayla köyü topraklarındaki bazı zeamet yerlere *"fuzûlî"* taarruz ederek (***AŞD***, nr. 78, s. 77); Selendi kazasından Arslan Gazi-oğlu Osman ise, Aralık 1718 sonu itibariyle cinayet, yaralama, ırza ve mala kast etmek suretiyle (***AŞD***, nr. 79, s. 48) güç ve nüfuzlarını artırmaya devam ediyorlardı.
[154] Sancaktan toplanması emredilen bedel-i sürsat ve bedel-i belderan malları hakkında İçel Kadısı'na ve İçel Mütesellimi Sunullah Bey'e yazılan hüküm: BOA, ***KK***, nr. 2862, s. 276.
[155] BOA, ***AŞD***, nr. 81, s. 180, 186, 189, 200.
[156] Bu meseleye dair Anadolu'daki tüm valilerle birlikte, *"İçel sancağı inzimâmıyla Karaman Valisi Elhac Osman Paşa'ya"* da yazılmış olan evâhir-i Zilhicce 1130 (Kasım 1718 sonu) tarihli hüküm: BOA, ***MD***, nr. 127, s. 265, hkm. 1114.

hitâben umumî emirler gönderildi[157]. Bunun yanı sıra, seferler dolayısıyla kalabalık kapı halkı ve asker bulundurmak zorunda kalan valilerin, barış yapılıp seferler sona erince, bunların masraflarını nasıl karşılayacakları hususu İçel sancağında da ciddi bir problem olmuştu. Bu hususta Divan'da yapılan müzâkerede bir ara yol bulunmuş ve alınan karar Nisan 1719 başında sancakta bulunan kadılara ve âyan-ı vilâyete bildirilmişti[158]. Bu emirde, her bir kazanın tahammülüne göre tevzi edilmek şartıyla sancaktan üç taksit halinde yılda toplam 6.500 kuruş alınması, bunun dışında hiçbir şekilde para ve zahire talebiyle ahalinin rencide edilmemesi istenmişti. Fakat bu kesin emre rağmen İçel mutasarrıf ve mütesellimleri, *"mücrred celb-i mal içün"* halktan ve sancaktaki bazı kale neferâtından kanunsuz olarak para koparmaya devam ettikleri gibi[159]; tahsili kendilerine havale edilen kanunî vergileri de vaktinde Hazine'ye teslim etmeyerek zimmetlerine geçirmeyi, yıllardan beri süregelen bir alışkanlık haline getirdiklerinden[160], bundan vazgeçmeleri neredeyse imkânsızdı.

Sunullah Bey'in artık "Paşa"lık silkine dâhil olarak Nisan 1721'lerde İçel mutasarrıfı olmasına kadar geçen sürede önce Hüseyin Paşa, onun Konya'da ölümü üzerine[161], kısa süreliğine Ahmed Paşa sancağın yönetimine getirildi. Fakat bu sürede de, mütesellim olan Sunullah Bey'in artık İçel'de bütün dizginleri ele geçirdiğini tahmin etmek zor değildir.

Sonuç olarak, ele alınan bu dönemde İçel sancağında, gerek merkezî Hükûmetin sık aralıklarla görev değişikliği yapması ve valilere üstesinden gelemeyecekleri kadar iş yüklenmesi, gerekse işbaşına getirilen idarecilerin genellikle kabiliyet yönünden yetersiz ve ahlâkî bakımdan suiistimale meyilli karakterde kişiler olması, sancakta hiçbir zaman eksik olmayan otorite boşluğunun en büyük nedenlerindendi. İşte bu şekilde ortaya çıkan idarî boşluktan, çoğu zaman valilerle çatışarak, bazense işbirliğine giderek istifade eden kesim, sancağın güçlü aileleri olmuş; bu da, İçel âyanlığının ortaya çıkışı sürecinde, yerel güç sahibi bu ailelere çok uygun ve hazır bir ortam sunmuştur.

---

[157] BOA, ***MD***, nr. 127, s. 330, hkm. 1453; s. 368, hkm. 1631.
[158] BOA, ***MD***, nr. 127, s. 369, hkm. 1635 (Nisan 1719 başı).
[159] Bu hususta Akliman ve Eskihisar kaleleri neferâtının evâil-i Şaban 1131 (Haziran 1719 sonu) tarihli şikâyetleri: BOA, ***AŞD***, nr. 81, s. 296. Ayrıca Ermenek halkının, kendilerinden *"bilâ-emr-i şerîf tekâlif-i şâkka"* istendiğine dair şikâyetleri: ***AŞD***, nr. 82, s. 445 (Temmuz 1719 ortası).
[160] BOA, ***MAD***, nr. 10308, s. 118.
[161] Hüseyin Paşa'nın muhallefatı hakkında: BOA, **D.BŞM.MHF**, nr. 15/28; Paşa'nın Eskişehir'deki çiftliğinin ve buradaki mallarının kabzına dair: BOA, **D.BŞM.MHF**, nr. 15/45.

B. Sosyal Dokuyu Tahrip Eden Eşkıyâlık Olayları

18. yüzyıl başlarında, belki de imparatorluğun diğer birçok yerinde olduğu gibi İçel'de de sancak nüfusunu oluşturan gerek reâyâ gerekse askerî kesimin uzun yıllardan beri süregelen olumsuzluklarla oldukça örselenmiş ve zayıflamış olduğu açıktı. Öyle ki bölgeden devlet merkezine gönderilen arzuhâllerde, özellikle halk kesiminin içinde bulunduğu sıkışmışlık ve ağır mükellefiyetler altındaki bunalmışlık halini görmek mümkündür. Sosyal yapıyı tahrip eden unsurların neler olduğu hususu, bu başlıkta ele alınacak konunun boyutlarını aşan geniş ve derin bir meseledir. Zira bununla ilgili olarak, uzun yıllardan beri süregelen zorlu savaşlar, halk üzerinde gittikçe ağırlaşan vergi yükü, timar ve toprak sisteminde ortaya çıkan değişmeler, dış kaynaklı konjonktürel gelişmelerin neden olduğu ekonomik problemler gibi bir dizi neden sıralamak mümkündür. Burada, sosyal yapı üzerinde en ciddi tahribatı yapmış olan "eşkıyâlık[162]" olaylarına odaklanmanın uygun olacağı düşünülmüştür. Zira daha 16. yüzyıl sonlarından başlayarak bölgede hiç eksik olmayan bu türden hadiseler, toplum üzerinde kalıcı etkiler bırakmıştır. Hattâ zaman zaman sancakta can ve mal güvenliğini ciddi şekilde tehdit eden olaylar karşısında, bölge halkının malını ve canını kendi imkânlarıyla muhafaza etme, buna muktedir olamadığı durumlarda ise koruması altına gireceği güç-kuvvet sahibi nüfuzlu kişiler arama içgüdüsü, sancağın büyük ailelerinin âyanlığa geçiş sürecinde onlar lehine hem uygun bir ortam hazırlamış, hem de bu süreci hızlandıran itici bir rol icra etmiştir.

Eşkıyâlık olaylarının sancak halkını bezdiren ne denli büyük boyutlu bir vâkıa olduğu, 18. asrın ilk 20 yılına ait şikâyet istatistiğine bakıldığında da açıkça görülür. Nitekim bu istatistikte, İçel'den merkeze ulaşan 353 şikâyetin 143'ü eşkıyâlık olaylarıyla ilgiliydi ki bu, toplam şikâyetlerin % 40,50'sine karşılık geliyordu. İşte sancakta bu boyutta rahatsızlık meydana getiren hadiselerin neler olduğunu tafsilatlı

[162] Bu çalışmada "eşkıyâ" veya "eşkıyâlık" terimleriyle kastedilen şeyin, bugünden geriye bakarak oluşturulan bir niteleme olmayıp, ele alınan dönemin resmî belgelerinde kullanılan ifadeler olduğunun hatırlatılmasında yarar görülmüştür. Bu dönemde haklı veya haksız olarak bir şekilde Osmanlı merkezî otoritesine "kafa tutan, başkaldıran" veya taşrada halkın can, mal veya ırzına kasteden kişi veya guruplar hakkında bir şikâyet gündeme geldiğinde, şikâyet sahipleri tarafından bu kişiler hemen "eşkıyâ, şaki, âsi, bâği" gibi terimlerle niteleniyorlar; sonrasında şikâyete ait diğer yazışmalarda ve sonuçta meseleye dair çıkan karar niteliğindeki hüküm ve fermanlarda da bu nitelemeler olduğu gibi tekrar ediliyordu. Oysa çoğunlukla ortada henüz herhangi bir mahkeme ve yargılama olmadığından, bu kişilere isnat edilen suçların sabitliği de kesin olmamakla birlikte, bu duruma dikkat edilmiyordu. Bu nedenle burada "eşkıyâlık"tan kastedilen şey, verilmiş kesin bir hüküm olmayıp, sadece evrak üzerindeki nitelemeyle alâkalı bir husustur.

şekilde ele almak, bunu yaparken de öncelikle bölgedeki eşkıyâlık olaylarının 18. asra kadarki tarihsel seyrini ana hatlarıyla gözden geçirmek bu başlığın ana çerçevesini oluşturacaktır.

Adana taraflarından gelen Arap aşiretlerinin sebebiyet verdiği karışıklıklar ve idarecilerin zafiyetinden mütevellit ortaya çıkan bazı ufak hadiseler bir yana bırakılırsa, 16. yüzyılda İçel'de ilk büyük boyutlu olayların, yüzyılın ikinci yarısında "suhte fesâdı"yla birlikte başladığı görülür. Medrese öğrencilerinin ahlâkî yozlaşmasının çarpıcı bir örneği olan bu isyânlar Tarsus'tan İçel'e, oradan da Antalya'ya kadar olan bölgede de ciddi tahribata neden olmuştu. Özellikle bu bölgenin dağlık ve âsilerin saklanmasına müsait olması, diğer yerlerden kaçan suhte gruplarının buralarda toplanmasını teşvik ediyordu[163]. İçel ve Alaiye sancaklarında gruplar halinde gezerek 1578'den itibaren adlarından daha sık söz ettirmeye başlayan suhte taifesi[164], Osmanlı Hükûmeti'nin aldığı sert önlemlere ve sıkı mücadeleye rağmen etkinliklerini yüzyılın sonuna kadar sürdürdüler[165]. Bununla birlikte suhte fesâdı ve Celâlî isyânlarının yıkıcı etkileri, Anadolu'nun diğer vilâyetlerine nazaran İçel sancağında nispeten daha az hissedilmişti. Bunun bir nedeni, İçel'de nüfusun diğer birçok yere göre daha az olmasıysa, diğer önemli bir nedeni de yöre halkını peşinden sürükleyecek bir isyâncı liderin ortaya çıkmamasıydı. Fakat 17. asra gelindiğinde sancaktaki bu görece sakin yapı bozuldu. Merkezî otoriteye kafa tutan gruplar Anadolu'nun özellikle orta ve doğusunda artık "suhte"den "celâlî"ye dönüşmüşken, önce 1602'de Tarsus'ta, bir yıl sonra da İçel'de yeniden ortaya çıkan suhte tâifesi, sancakta devlet otoritesini tamamen yok edecek hadiselere sebebiyet verdiler.

1602 ve 1603 yıllarında Adana Beylerbeyi Ramazan-oğlu İsmail Bey'in önünden kaçan suhte taifesi, kalabalık gruplar halinde İçel'e gelerek, önce sancağın

---

[163] Suhte fesadının nedenleri üzerinde uzun uzadıya duran Mustafa Akdağ, diğer yerlerden kaçan kalabalık grupların İçel ve çevresindeki sarp bölgeye toplandıklarına dikkati çeker (**Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası, "Celâlî İsyanları"**, İstanbul 2009, s. 153-154).

[164] BOA, ***MD***, nr. 35, s. 335, hkm. 854. Aynı tarihlerde Alaiye taraflarında da levend suhtesinin türediği ve bunların cezalandırılması için Alaiye Beyi'ne emir yazıldığı görülür (BOA, ***MD***, nr. 35, s. 376, hkm. 955).

[165] Suhte taifesinin bölgedeki faaliyetlerine dair arşivde onlarca kayıt mevcut olup, burada sadece birkaçına işaret edilecektir. İçel Beylerinin 1580'lerdeki mücadelesi hakkında: ***MD***, nr. 43, s. 64, hkm. 130; nr. 45, s. 6, hkm. 67. İçel Beyinin İran seferinde olmasını fırsat bilen eşkıyâ gruplarının şekâvete devam ettiklerine dair: ***MD***, nr. 42, s. 172, hkm. 546.

önemli kalelerinden olan Mara, Silifke ve Akliman'ın *"kilidlerin alup"* işgâl etmişler; *"içinde olan adamların katl edüp",* çevrede bulunan halkın da canına ve malına saldırmışlardı. Bu arada sancaktaki il erlerinden ve timar erbâbından *"çok kimse"* kendilerine katılmıştı. Silifke'de ve sahil kesimindeki köylerde can güvenlikleri kalmayan yöre halkı, *"bin bir belayla"* daha yukarılarda bulunan Avgadi Kalesi'ne sığınmıştı. Onları takip eden isyâncılar kaleyi kuşattılarsa da, kale korunaklı olduğu için, kuşatma 5 ay sürmesine rağmen ele geçirememişlerdi. Kalede bulunanlar olup biten hadiseyi güçlükle dışarı çıkardıkları adamlarla Lârende Kadısı'na bildirmişler ve böylece olaydan Hükûmetin haberi olmuştu[166]. Bunun üzerine Hasankeyf sancağı Beyi Mehmed olayları yatıştırmak ve İçel'de düzeni sağlama için bölgeye gönderilmişti. 1603 yılı yazında birkaç yüz atlı ve sekban ile İçel'e geldiği anlaşılan Mehmed Bey, bu bahaneyle halkın malına ve canına mütecâviz birçok kötü olaya sebebiyet vermek suretiyle, zaten sancağın iyice bozulmuş olan sosyal düzenine bir darbe daha vurmuştu[167]. Fakat bu ve benzeri olaylar karşısında Osmanlı Hükûmeti, Mustafa Akdağ'ın da isabetle ifade ettiği gibi, sürüp giden İran ve Avusturya seferleri nedeniyle *"ehl-i fesâdın hakkından gelinmesi"* için âdet olduğu üzere kaza kadılarına ferman yollamaktan ve mübâşir tâyin etmekten öteye bir şey yapamamıştı[168]. Nihâyet aradan çok vakit geçmeden İçel'de Musli Çavuş'un neden olduğu olaylar patlak verdi. Musli Çavuş, son suhte fesadını bastırmakla görevlendirilen Mehmed Bey'in maiyetinde bulunan adamlarından biriydi. Bu sırada Anadolu'da isyân halinde olan Kalenderoğlu ile irtibat kurarak İçel'de isyân etmiş; buna karşılık önce kendisine İçel Beyliği görevi verildiyse de, daha sonra idam edilmişti[169].

17. yüzyılın hemen başında İçel'de peş peşe ortaya çıkan suhte fesâdı ve Musli Çavuş olayı, sancağın kurulu düzeninde ciddi tahribat yapmıştı. Halkın can ve mal kayıpları bir yana, özellikle ehl-i örf sınıfından olan kişilerin olaylar karşısında aldıkları pozisyon, reâyâ kesiminde kafa karışıklığı ve aynı zamanda tedirginliğe neden olmuştu. Özellikle timar ve zeamet erbabının, sahip oldukları timar ve

[166] Bütün bu olaylara dair evrak: **İ.E. Dahiliye**, nr. 616, 620.
[167] Mehmed Bey'in sebep olduğu olayların tafsilatına dair: BOA, ***MD***, nr. 75, s. 207, hkm. 423.
[168] M. Akdağ, **Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası**, s. 390.
[169] M. Akdağ, s. 397; Musli Çavuş olayının tafsilatına dair, BOA, ***MD***, nr. 79 ve ***MZD***, nr. 8'de çok sayıda kayıt mevcuttur.

zeametin ellerinden alınmasıyla uğrayacakları maddî kaybı göze alarak rahatlıkla isyâncılar safına katılması, isyanın bastırılmasından sonraki dönemde sancakta toprak sahipliği ve timar tasarrufunda değişiklikleri beraberinde getirmişti. Zira bu durumdaki kişilerin timar ve zeâmetleri beşte bir eksikle isyana bulaşmamış olan başka kişilere verilmişti[170]. Bunun yanı sıra, benzer başka hadiselerde de görüleceği gibi, bu olaylar sırasında da hadiselere hiçbir şekilde karışmamış kişilerden bazıları, merkezin bütün uyarılarına rağmen, *"siz dahı eşkıyâdansız deyü günâhları yoğiken dahl ve hilâf-ı şer'-i şerîf rencîde vü remîde"* olunmuştu[171].

İdarî yapısında ve sosyo-ekonomik bünyesinde bu derece tahribat oluşan İçel'de, sancağın en doğusundan en batısına kadar düzeni bozucu hadiseler 17. asırda da hız kesmeden devam etmiştir. Üstelik olay çıkaranlar sadece suhte tâifesi olmayıp, Lârende Kadısı Hacı Sami Efendi'nin Temmuz 1603 tarihli ilâmında yazdıklarına bakılırsa, sipâhi sınıfına dâhil olan kişilerden de hadiselere adları karışanlar eksik olmuyordu. Nitekim bu ilâmda anlatıldığına göre, Ermenek kazasında Görmel, Boyalık ve Çukurbağ köylerinin sipâhisi olan Yusuf, kendisine bağlı adamlarıyla Ermenek şehrini basarak *"dört tarafından ateşe urup cemi' erzâk ve emvâllerin gāret etdükerinden ma'adâ dört yüz yetmiş altı nefer nüfusun kātillerine dâ'imâ muin"* olmuş; ayrıca, Macar (Avusturya) Seferi için orduya çağrılmasına rağmen bu emre itaat etmeyerek *"sefer seferlemeyüp ve el'an yanında yetmiş-seksen nefer eşirrâ ve eşkıyâ ile gezüp şehirden şehire kâfile ve kârban geçirmeyüp isyân u tuğyân üzre"* olmaya devam etmişti[172]. Aynı tarihlerde, Alaiye sınırında olan Selendi kazasının merkezi durumunda olan Bazarcı, "lebideryâ"da bir kasaba olduğundan, *"küffâr-ı hâksar korsanı gelüp müsellemânların ehl ü iyâllerini esîr ve emvâl u erzâkların gāret ve evlerin ve harmanların ihrâk"* etmiş; ayrıca levend ve suhte eşkıyâsı burada da ortaya çıkarak, *"katl-i nüfus ve nehb-i emvâl"* gibi işlere kalkıştıklarından can ve mal güvenlikleri kalmayan halk kaçmış, kasabada yalnız *"e'imme ve hutebâ ve a'yân"* kalmıştı. Bu durumda halk çare olarak kasabada bulunan eski harabe kaleyi tamir ederek oraya sığınmışlar; fakat bu defa da eşkıyâ takımından birçok kişi kaleye

[170] BOA, ***MZD***, nr. 8, s. 96, hkm. 464.
[171] Ermenek halkının bu hususta ki yakınmaları üzerine İçel Beyi'ne yazılan hüküm: BOA, ***MZD***, nr. 8, s. 156, hkm. 913.
[172] Lârende Kadısı'nın Temmuz 1603 tarihli ilâmı: BOA, **İ.E. Dâhiliye**, nr. 605.

girmiş ve kötülüklerine burada da devam etmişlerdi[173]. 1609'de yine suhte tâifesinden ve İçel'e bağlı Alacahisar köyünden olan Gözü Akça ve Celil adlı kişiler, Lârende ile Mut arasında sarp dağların eteğinde bulunan Malye köyü yakınında *"hisar binâ edüp"* etrafta olan köylerin halkına saldırmışlar, ayrıca Mut-Karaman yolundan gelip geçenlerin eşyalarını da gasp etmişlerdi[174].

Eşkıyâ gruplarının adam öldürme, can ve mala kast etmenin yanı sıra uyguladıkları işkence yöntemleriyle de halk üzerinde dehşet ve korku saldıkları açıktır[175]. Buna karşılık Hükûmet çoğunlukla "asıp-kesme" politikasıyla eşkıyâ elebaşılarını bir şekilde ortadan kaldırarak[176], bazen de ortadan kaldırılması gereken kişilerin sayısı kalabalıkları bulunca ve bunlar içinde sancağın nüfuzlu kişileri de olunca, affetme yoluyla bozulan devlet otoritesini yeniden tesis etmeye çalışmıştır. Fakat bu politikalar kısa vadede işe yaramış gibi görünse de, aradan birkaç yıl geçip, acı olayların hatırası toplumun belleğinde bulanıklaşmaya başlayınca, hadiseler kolayca yeniden tabii seyrine döndüğünden, sancakta suhte ve levendât zümresinin çıkardığı olaylar özellikle İçel ve Tarsus dolaylarında bir süre daha devam etmiştir[177]. İçel'de özellikle Karataş kazasında, 1603 yılı olaylarına karıştıkları halde daha sonra affa uğrayan ve bir daha böyle işlere kalkışmayacaklarına dair birbirlerine kefil olan bazı kişilerin, aradan 10 yıl geçtiği halde hâlâ eski alışkanlıklarını sürdürdükleri, buna karşılık Hükûmet'in, bu kişilerin ellerindeki tüfek ve teçhizatları alınarak lâyık oldukları cezaların verilmesi hususunda sancaktaki kadılara mutad emirler göndermekten öteye gidemediği görülür[178]. Bu arada dikkat çekici olan bir

---

[173] Kaleye *"ehl-i fesâd ve eşkıyâdan"* kimseyi sokmaması ve halkın *"rencîde"* olunmaması hususunda Selendi Kadısı'na yazılan mutat emir: BOA, ***MZD***, nr. 8, s. 156, hkm. 914. Deniz tarafından buna benzer saldırılar Alaiye şehrine de yapılmıştı (BOA, ***MD***, nr. 78, s. 479, hkm. 1229).

[174] Bu kişinin bertaraf edilmesine dair Karaman Beylerbeyi'ne yazılan 13 ve 15 Aralık 1609 tarihli hükümler: BOA, ***MD***, nr. 78, s. 477, hkm. 1225; s. 797, hkm. 2079.

[175] Örneğin Boğuk Veli adlı şaki, suhte ile birlikte hareket ederek Karaman Gaferyad (günümüzde Kazımkarabekir) kazasında halktan bazı kişileri 1609'da kollarından astırmıştı (BOA, ***MD***, nr. 78, s. 609, hkm. 1572).

[176] Sinanlı ve Selendi kazalarından olup, Ermenek Kalesi'ni işgâl eden eşkıyâ reisleri idam edilerek kesik başları İstanbul'a gönderilmişti (BOA, ***MD***, nr. 78, s. 17, hkm. 43).

[177] İçel Beyi, suhtevân tâifesine karşı kendilerinden yardım istemesi halinde asker göndermelerine dair Niğde, Sis ve Azir Beylerine 10 Ocak 1611 tarihli hüküm: BOA, ***MD***, nr. 79, s. 404, hkm. 1006.

[178] Daha önce isyâncılara katıldıkları halde affedilen; fakat sonra tekrar itaatten çıkarak, Mehmed Bey'in düzeni sağlamak üzere Karataş'a gönderdiği Subaşı Piyale'ye baskın yaparak, eşyalarını alıp yedi adamını da katleden Sarı Nebi ve diğer kişilerin, hak ettikleri şekilde cezalandırılmalarına dair Silifke, Mut ve Karataş kadılarına hitâben yazılan 19 Ekim 1613 tarihli hüküm: ***MD***, nr. 81, s. 220, hkm. 498 (5 Ramazan 1022). Diğer bir kayıtta ise Piyale'nin öldürüldüğü yazılıdır (***MD***, nr. 80, s. 158, hkm. 404).

husus, 18. yüzyılda sancağın yerel hânedânlarına dönüşecek olan güçlü âyan ailelerinden bazılarının, artık bu tarihlerde adlarından daha sık söz ettirmeye başlamalarıdır.

Takip eden yıllarda sancakta neler olup-bittiğine dair belgeler bir süre sessiz kalmakla birlikte, yaklaşık 20 yıl sonrasına ait Divanıhümâyun kayıtlarından, eskiden olduğu gibi yine Karataş taraflarında bazı nâhoş hadiselerin eksik olmadığı anlaşılıyor[179]. Yöreden gelen haberlerde açıkça görüleceği gibi, sancakta halkın elinde bulunan silâhların toplatılması hususunda çok daha önce karar verilmiş olmasına rağmen, bu karar hâlâ tam olarak uygulanamamıştı. Kaldı ki, eşkıyâlık olaylarının hiç eksik olmadığı sancakta halkın silahsızlandırılması o kadar da kolay bir iş değildi. Zira silâhlarını teslim etmeleri halinde, kendi can ve mal güvenliklerini sağlayacak herhangi bir kolluk gücüne sahip olmadıkları gibi, sancak idarecilerinin kendilerini koruyacaklarına dair ümitleri de bulunmadığından, büyük ihtimalle halkın ekserisi ellerindeki silâhları teslim etmemişti[180]. Bu nedenledir ki, 1646'da Mutasarrıf Mahmud'a yazılan hükümde, İçel sancağı halkının ellerinde *"küllî tüfeng olduğı istimâ'"* olunduğundan yakınılmakta ve bunların toplatılarak Cebhâne-i Âmire'ye gönderilmesi istenmekte; bu iş yapılırken *"bir ferdden bir akça ve bir habbe"* alınmaması ve bu vesile ile suçsuz olan kişilere kötü muamele yapılmaması da ihtar edilmekteydi[181]. Fakat aynı zamanda Paşa, İçel askeriyle birlikte Kıbrıs muhâfazasına tâyin edildiğinden, Mayıs 1646 sonlarına gelindiği halde tüfek ve diğer silâhları toplama işi bir türlü başarılamamış[182]; hattâ bu hususta şikâyetler yüzyılın

---

[179] İçel Beyi İbrahim, söz konusu bu nâhoş işlerin neler olduğunu şöyle bildirmiştir: *"Karataş kādîlığınun re'âyâsı umûmen tüfenk ve âlât-ı harble gezüp suhtevâta mülhak olmağla birinün şer'le da'vâsı olup ihzârı içün hâkim tarafından âdem vardukda âlet-i harb ile üzerine gelüp kıtâl eyleyüp*", daha önce sancak mutasarrıfı olan Mustafa Paşa, "*ol makūle şekâvet üzre olanları ahz eylemek içün âdem gönderdükde katl itmek isteyüp aslâ itâ'at-i şer'-i şerîf itmedüklerinden gayri Âsitâne-i sa'âdetümden nasb olunan kādîyı katl kasdında olup kendüleri şakī sûhteyi kādî nasb eyleyüp ve ordu-yı hümâyûnum tarafından emr-i şerîfümle bir teklîf fermân olundukda virmeyüp…"* BOA, ***MD***, nr. 88, s. 60, hkm. 153 (gurre-i Receb 1047 / 19 Kasım 1637).

[180] Bu arada Karataş halkından bazılarının sahip oldukları silâhı sadece savunma amacıyla kullanmadıkları, aynı zamanda bu silâhlarla eşkıyâlık yaptıkları da açıktır. Nitekim Merad ve kardeşi Avs adlı zımmiler Akdeniz kıyılarındaki geleneksel ticaret yolundan giderlerken, Karataş sahiline geldiklerinde birkaç eşkıyâ tarafından yolları kesilerek öldürülmüşler ve sahip oldukları malları yağmalanmıştı. Bu meseleye dair Karaman Beylerbeyi'ne yazılan Mart 1646 tarihli hüküm: BOA, ***MD***, nr. 90, s. 94, hkm. 296 (evâhir-i Muharrem 1056).

[181] BOA, ***MD***, nr. 89, s. 8, hkm. 23 (10 Safer 1056 / 28 Mart 1646).

[182] BOA, ***MD***, nr. 89, s. 18, hkm. 48.

ikinci yarısında da sürüp gitmiştir[183]. İşte böylece İçel sancağında "eşkıyâlık", "silâhlanma" ve "idarî zafiyet" gibi yıldan yıla kronikleşen problemlerle birlikte 17. asrın ortalarına gelinmişti.

17. yüzyılın ikinci yarısına ait kayıtlara topluca bir göz atıldığında[184], bu tür problemlerin olduğu gibi devam ettiği, zamanla bunlara yenilerinin de eklendiği; bununla birlikte şimdiye kadar çok fazla ön planda olmayan Silifke'den Gölgeli-oğulları ve Karataş'tan Sarı Nebi-oğulları gibi sancağın köklü ailelerinin de artık bu tarihten itibaren daha çok ön plana çıkmaya başladıkları görülür[185]. Bu yıllardaki şikâyetlerde dikkat çekici olan bir diğer husus da, taşrada güvenliği sağlamak için Hükûmet tarafından bir tedbir olarak düşünülen ve *"memâlik-i mahrûsede cem'iyyet bi'l-külliye memnu'"* şeklinde ifade edilen toplanma yasağına muhalefetti. Bu yasağa uymayan bazı kişilerin İçel'de eski bildikleri şekilde "eşkıyâlığa" devam ediyorlardı[186]. Öyle ki Mayıs 1653 tarihli bir kayıtta yazılanlara bakılırsa, Karataşlı Sarı Abdurrahman ve oğullarının etrafında toplanan *"tüfeng-endâz"* kalabalığın sayısı 3-4 yüzü bulmuştu[187]. Üstelik bu şekilde kalabalık silahlı adamlarla düzeni bozanlar sadece halk kesiminden kişiler olmayıp, yönetici sınıf mensuplarından bazılarınında da benzer işlere tevessül ettikleri anlaşılmaktadır[188].

---

[183] Silifke'nin Bozkır köyünden Musa ve Hüseyin'in, aynı köyden eşkıyâlık eden bazı kişilerin *"âlet-i harb ile urup"* babalarını öldürdüklerine dair şikâyetleri üzerine yazılan 18 Ocak 1650 tarihli hüküm: BOA, ***AŞD***, nr. 1, s. 127, hkm. 558.

[184] 1650 yılından itibaren, eyaletlerden merkeze gelen şikâyetlere karşı yazılacak cevapların suretlerinin kaydedildiği *Şikâyet Defterleri*'nin düzenli şekilde oluşturulmaya başlanması, bu tarihten sonra taşrada olup-biten hadiseler hakkında bilgi edinmemizi daha da kolaylaştırmıştır. Osmanlı merkez bürokrasisindeki defter tutma alışkanlığının seyri ve *Şikâyet Defterleri*'nin şekil ve muhteva bakımından bir incelemesi: Feridun M. Emecen, "Osmanlı Divanının Ana Defter Serileri: Ahâm-ı Mîrî, Ahkâm-ı Kuyûd-ı Mühimme, Ahkâm-ı Şikâyet", **Osmanlı Klasik Çağında Hanedan, Devlet ve Toplum**, İstanbul 2011, s. 111-157.

[185] Sarı Nebi ile Karataş ve Silifke'den birçok kişinin, Sarıkavak kazasında ahalinin evlerine baskınlar yaptıklarına dair: BOA, ***AŞD***, nr. 1, s. 127, hkm. 560 (18 Ocak 1650). Gölgeli-oğlu Ömer ve adları sayılan diğer kişilerin, Silifkeli Nasuh'un evini basıp, *"âlet-i harble"* vurarak öldürdüklerine dair aynı tarihli hüküm: ***AŞD***, nr. 1, s. 127, hkm. 561. Gölgeli-oğulları ve Sarı Nebi-oğulları hakkında Ocak 1653 tarihli benzer bir şikâyet kaydı: ***AŞD***, nr. 2, s. 91, hkm. 365.

[186] Bu şekilde hareket eden kişilerin cezalandırılmalarına dair İçel Mutasarrıfı'na ve kadılara hüküm: BOA, ***AŞD***, nr. 2, s. 117, hkm. 456 (Şubat 1653 ortası). Aynı minvalde Ermenek, Nevâhi, Selendi, Anamur ve Karataş kadılarına hüküm: ***AŞD***, nr. 2, s. 117, hkm. 457.

[187] BOA, ***AŞD***, nr. 2, s. 214, hkm. 829. Bu tarihlerde Ermenek kazasında da 30-40 kişilik eşkıyâ grubunun şekâvetinden bahsediliyordu (***AŞD***, nr. 2, s. 215, hkm. 832).

[188] Sancakta Yüzdeciyân Voyvodası olan Sivayuş, 1654'te 150 kadar *"levend"* ile, Bozulus cemaatine bağlı Yörükler göç ederlerken Mut yakınlarında onlara saldırmış ve 10 kişiyi yaralayıp, birçok mal, eşya ve paralarını gasp etmişti (BOA, ***ŞD***, nr. 981, s. 12, 14).

İçel'deki eşkıyâ gruplarının, halkın canına ve malına tecavüzlerinin yanı sıra, yine 17. asrın ortalarından itibaren sancaktaki timar ve zeamet sahiplerinin tasarruflarında olan yerlerden, *"mâl-ı mîrî tahsiline mâni'"* olmaya başlamaları da bir başka ciddi sorun haline gelmişti. Yüzyılın sonlarına doğru *"yerlüden ba'zı kimesnelerin mütesellimler ile ve sâir ehl-i arz tâ'ifesiyle"* birlikte hareket ederek, timar ve zeâmetler üzerindeki baskılarını arttırmaları, bu şekildeki mîrî arazi tasarruf eden halkın *"perâkende vü perişan"* olmalarına ve böylece devletin vergi gelirinin düşmesine neden olmuştu[189]. Bu durum, zaten vergi toplama hususunda sürekli sıkıntıda olan Osmanlı Maliyesi için problemi daha da büyüten bir hususu[190]. Üstelik İçel sancağı mütesellimleri ve ehl-i örf taifesinden kişilerin, *"kanun üzre"* vergilerini ödeyen halktan *"müft ü meccânen"* bazı şeyler alma alışkanlıklarını bir türlü terk edememeleri de, vergi mükellefi halkı her geçen yıl daha da zora sokuyordu[191].

Bu tarihlere kadar eşkıyâlık olaylarının en çok yaşandığı Karataş kazasında, 17. yüzyılın ikinci yarısında da benzer hadiselerin sürdüğü ve özellikle çeşitli *"âlet-i harb"* ile cinayetlerin işlendiği görülür[192]. Bu durumda, halkın elinden silâh toplanması işinin başarısız olduğu açıktır. Ayrıca sancakta şimdiye kadar nispeten sakin olan kazalarda da artık bazı olayların çıktığına dair haberler gelmeye başlamıştı. Gülnar'ın Gezende köyünden Osman, topladığı adamlarla silahlı olarak Gülnar Kadısı Ali Efendi'nin mahkemesini basmış, bir hizmetçisini yaralamış ve 70.000 akçe parasını almıştı. Bu olayla ilgili Divan'a sunulan şikâyette, eşkıyâ zümresinin sancaktaki *"ehl-i örf ile yek-dil"* olmalarına vurgu yapılması özellikle dikkat çekicidir[193]. Aynı günlerde Gülnar sahilinde bulunan köylerden bazısı deniz tarafından gelen "küffar"ın saldırısına uğramış, halkın malları yağmalanmış ve

[189] İçel erbâb-ı timarının bu türden şikâyetleri üzerine sancaktaki kadılara yazılan Aralık 1669 tarihli hüküm: BOA, ***AŞD***, nr. 4, s. 229, hkm. 880 (evâil-i Şaban 1080).
[190] Eşkıyâ gruplarının faaliyetlerinin önlenmesi için Adana Mütesellimi'ne ve İçel Kadısı'na hüküm: BOA, ***MAD***, nr. 2729, s. 133 (10 Şaban 1060 / 8 Ağustos 1650). *"Tahsîl-i fermân olan bedel akçaları taleb olundukda tamamen virmede ta'allül üzre"* olan sancak ahalisinden, tahsilatın yapılmasına dair İçel Subaşısı'na ve reâyâsına hüküm: ***MAD***, nr. 2729, s. 134 (10 Şaban 1060 / 8 Ağustos 1650). Aynı sorunların 1652 yılında da sürdüğüne dair: ***MAD***, nr. 2737, s. 164.
[191] Bu hususta Silifke ve Sarıkavak'tan bazı köylülerin şikâyeti: BOA, ***MD***, nr. 95, s. 24, hkm. 142 (Ekim 1664 sonu). İçel Mütesellimi'nin, Silifke'nin Bozkır, Şeyh Aydın, Melceler, Ağarlu ve Nasrullah köylerinden bazı kişilerin evlerini bastırıp, *"falakaya koyup"* dövdürdüğü ve zorla mallarını aldığına dair şikâyet üzerine yazılan Nisan 1665 tarihli hüküm: ***MD***, nr. 95, s. 59, hkm. 376.
[192] BOA, ***MD***, nr. 95, s. 25, hkm. 147.
[193] BOA, ***MD***, nr. 95, s. 63, hkm. 408 (evâhir-i Şevval 1075 / Mayıs 1665 ortası).

bazıları da tutulup gemilere götürülmüştü. Köylülerin şikâyetine bakılırsa, bir yandan da böyle zor durumda bile İçel Mütesellimi kendilerinden *"mücerred celb-i mal içün akça talep"* ederek eziyetten geri durmamıştı[194]. Ermenek'te ise, daha önceki bazı suçlarından ötürü Vezir İsmail Paşa tarafından, teftiş için kazaya geldiği sırada hapsedilmiş olan Uzun Hüseyin'in oğulları, daha sonra *"bir tarikle habsden firâr"* (muhtemelen rüşvet vererek) etmişler ve yeniden Ermenek'e gelerek başlarına *"bir mikdar tüfeng-endâz eşkıyâ"* toplayıp, *"hâkimlerin hükûmetine mâni'"* olmuşlar ve kazada düzeni bozucu diğer başka işlere de tevessül etmişlerdi[195].

İçel'de 1673 yılı başlarındaki birkaç olay bir yana bırakılırsa, 1690'lara kadar kayıtlara geçen herhangi bir olumsuzluk meydana gelmemiştir[196]. Şayet söz konusu bu yıllara ait kayıtlar eksik değilse bu durum, batıda Avusturya, Lehistan ve Rusya ile savaşın olanca şiddetiyle devam ettiği bu tarihlerde, muhtemelen sancak halkının bütün enerjisinin savaşlarda tüketilmiş olduğu kanaatini uyandırmaktadır[197].

Şimdiye kadar gözden geçirilen yaklaşık 150 yıllık zaman şeridinde, imparatorluğun içine kapalı bu küçük bölgesinde, zaman zaman bir saman alevi gibi parlayıp sonra tekrar sönen ufak tefek bir dizi olaya rağmen, her şey kısa sürede yeniden asli mecrasına döndüğünden, sancağın mevcut sosyo-ekonomik yapısında kalıcı ve köklü herhangi bir değişiklik olmadan 1690'lara gelinmişti. Fakat 1683 Viyana bozgunundan itibaren birkaç cephede birden devam eden uzun savaşların iyice yıprattığı Osmanlı Devleti'nin, karşı karşıya kaldığı zorlukların üstesinden gelebilmek için artık taşrada şimdiye kadar genellikle "mütegallibe" olarak ifade edilen kesimin daha çok desteğine ihtiyacı vardı. Zira hem vergi tahsili hem de asker toplama hususlarında ciddi zorluklarla karşılaşılmıştı. İşte bundan dolayı, daha önce olduğu gibi "şekâvet-eşkıyâlık" eksenli olaylar devam etmekle birlikte, özellikle mukataaların yerel hânedânlar eline gelmesi ve ayrıca bu hânedânlardan olan bazı

---

[194] BOA, ***MD***, nr. 95, s. 65, hkm. 422.

[195] Bu kişilerin yakalanarak gönderilmesine dair Ermenek Kadısı'na Temmuz 1665 tarihli hüküm: BOA, ***AŞD***, nr. 4, s. 20, hkm. 72; Ermenekli 5 âsinin lazım gelen cezalarının tertip edilmesi görevi daha sonra Kasım 1665'te Karaman Beylerbeyi Mahmud Paşa'ya havale edilmiştir (***AŞD***, nr. 4, s. 87, hkm. 378).

[196] BOA, ***AŞD***, nr. 8, s. 144, hkm. 660; s. 145, hkm. 664; ***AŞD***, nr. 11, s. 105;

[197] 1688 sonu ve 1689 başında, sefere gitmeye iktidarı olmayan timar erbabının her biri için 40'ar esedî kuruş *cebelü bedeli* alması; bunun dışında kalanlar ve kendi kapı halkından da 150 kişiyle Edirne Sahrası'nda hazır bulunmasına dair Sancak Beyi Mustafa'ya ve Alaybeyi'ne yazılan hükümler: BOA, ***MD***, nr. 98, s. 65, hkm. 72; s. 74, hkm. 230.

kişilerin zaman zaman mütesellimlik gibi idarî görevleri de üstlenmeleri, eşkıyâlık olaylarının karakterinde de bazı değişmelere yol açmıştı. Bu değişmelerin neler olduğuna tezin, gerek sancağın idarî yapısı ve gerekse İçel âyanlığının doğuşuna ait bahislerinde de temas edileceğinden, burada ayrıca üzerinde durulmayarak 18. yüzyıldaki gelişmelere geçilecektir.

18. yüzyıl başlarında İçel'de, sancağın iç güvenliğini tehdit ve sosyal bünyeyi tahrip eden eşkıyâlık olayları dikkat çekici boyutlara ulaşmıştı. Eşkıyâlığın bu kadar yaygınlık kazanmasında özellikle mutasarrıf ve mütesellimlerden kaynaklanan idarî sorunların etkisi olduğu açık olmakla birlikte, Alaiye ve Adana taraflarından İçel'e gelen konar-göçer aşiretlerden mütevellit karmaşa ve bütün bu olumsuzluklardan kendi lehlerine istifade eden âyan ailelerinin birbirlerine karşı mücadele etmeleri ve halk üzerinde baskılarını arttırmalarının daha da büyük rolü olmuştu. Bu bağlamda idareciler, âyan ve aşiretlerle alâkalı meseleler ayrıca ele alındığından, tekrar olmaması bakımından bunlar geçilerek, burada sadece eşkıyâlık veya şekâvet bağlamındaki gelişmeler gözden geçirilecek ve bu gelişmelerin sancağın sosyal yapısı üzerinde meydana getirdiği tahribata işaret edilecektir.

Eşkıyalık olaylarının kazalara dağılımını gösteren haritaya bakılırsa, 18. asrın ilk 20 yılında İçel'de eşkıyâlıkla ilgili şikâyetlerin daha çok Nevâhi-i Ermenek, Ermenek ve Silifke kazalarından geldiği görülür. Öyle ki sadece Nevâhi-i Ermenek ve Ermenek kazalarındaki şikâyetler 64 olup bu, sancak genelinin % 44,75'ine karşılık gelmektedir. Şikâyetlerin bu kadar yüksek olmasının şüphesiz en büyük nedeni, uzun süredir yörede önemli bir feodal güç haline gelen Yusuf-oğulları'nın yıllarca süren kanun ve kural tanımaz davranışlarının önüne geçilememesiydi. Bu aileden Yusuf-oğlu Yusuf hakkında defalarca cezalandırma kararı verilmesine rağmen, sancaktaki otorite boşluğunun apaçık bir tezahürü olarak böyle kararlar bir türlü infaz edilmemişti. Bunların yanı sıra Ermenek'te Gurgur İbrahim adlı kişi de yaptığı kötülüklerle adından sıkça söz ettirmişti. Silifke kazasındaki şikâyetlerin ise neredeyse tamamının, Gölgeli-oğulları ve Sarı Nebi-oğulları'nın icraatlarıyla ilgili olması hiç de şaşırtıcı değildir. Kazanın bu iki köklü ailesi, tüm toplumsal olayda hep ön planda olmuştur.

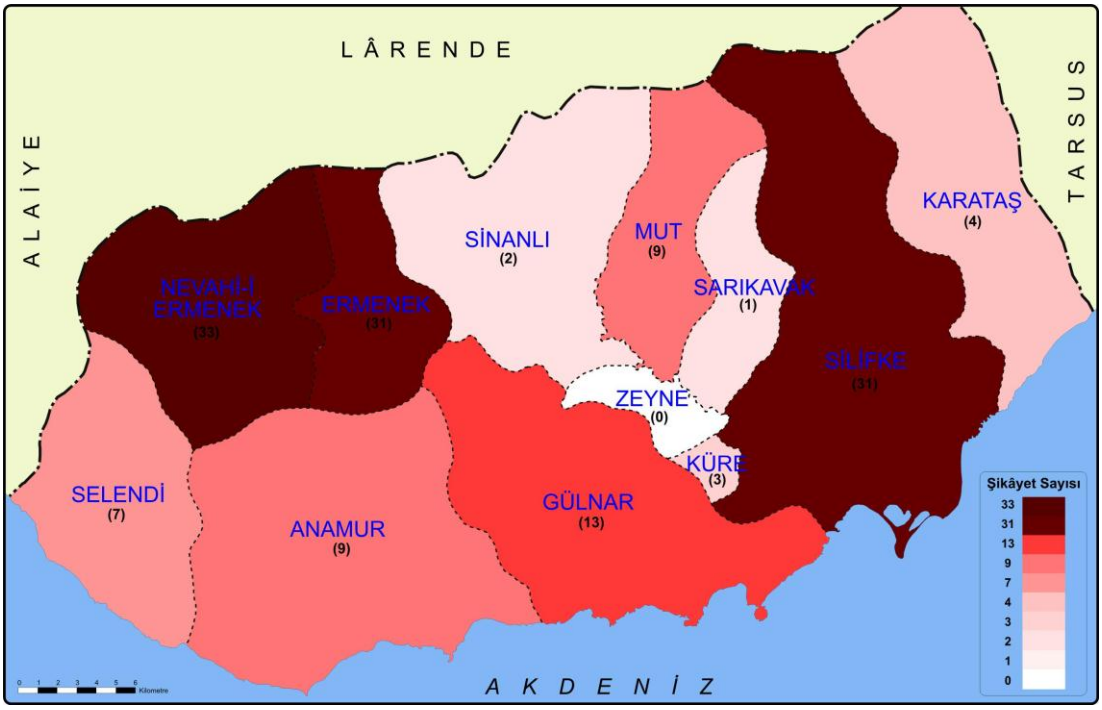

Harita 4: İçel'de 1700-1720 arasında şekâvetle ilgili şikâyetlerin kazalara göre dağılımı. (Her bir kaza için verilen sayılar şikâyet adedidir).

Daha önce de adları bazı eşkıyâlık olaylarına karışan Yusuf-oğulları, özellikle 18. yüzyıl başlarından itibaren Ermenek ve Nevâhi-i Ermenek taraflarında sebep oldukları olaylarla bölgeden gelen şikâyetlerde adlarından çok sık söz ettirmeye başlamışlardı. Öyle ki bunların neden olduğu hadiseler 20 yıldan fazla sürmüş, bu olaylarda malına, canına ve ırzına kastedilen bölge halkı büyük mağduriyetler yaşamıştı. 1700'lerde ailenin reisi olan Yusuf Ağa-oğlu Yusuf, 7-8 yüz tüfekli adama sahip olup, çeşitli bahanelerle halktan kanunsuz şekilde para toplama, köylünün at, katır, koyun ve keçisini gasp etme gibi fenalıklara devam ediyordu[198]. Bu tarihlerde, Yusuf Ağa-oğlu'nun yanı sıra bölgede hükümran olmak isteyen başka kişiler de vardı. Bunlardan biri Gülnar'a bağlı olduğu halde Ermenek sınırına yakın ve Göksu vadisi içindeki çetin bir coğrafyada kurulu Gezende köyünden Azaleddin-oğulları, bir diğeri ise Ermenek Görmel köyünden Muslihiddin idi. Bu ikisi Yusuf Ağa-oğlu'na karşı birlikte hareket ediyordu. Özellikle, Göksu ırmağında çok önemli bir geçiş yolu üzerinde bulunan Görmel Köprüsü ve çevresinde neredeyse her şey bunların kontrolü altındaydı. Ayrıca bu eşkıyâ gruplarının kendilerine güveni o kadar

[198] Yusuf Ağa-oğlu Yusuf'un cezalandırılması için İçel Mutasarrıfı Ahmed Paşa'ya ve Alaiye Mutasarrıfı Mustafa Paşa'ya yazılan emirler: BOA, ***MD***, nr. 111, s. 333, hkm. 1155, 1156.

artmıştı ki, önce Yörük nizamı ve iskânı için kazaya gelen Musa Paşa'ya baskın yapmışlar; daha sonra durumu teftiş etmek isteyen İçel Mutasarrıfı Ahmed Paşa'yı Ermenek'in karşısında Bozdağ denilen sarp yerde kıstırıp 3 gün muhâsara etmişler ve her iki paşanın da birkaç adamını öldürüp eşyalarını yağmalamışlardı[199]. İşte devlet otoritesini hiçe sayan bu son olaylara Hükûmetin tepkisi çok sert oldu. Ahmed Paşa'nın idarî zafiyeti açıkça ortaya çıktığından[200], eşkıyâ elebaşılarının yakalanıp cezalandırılması işi, Alaiye Mutasarrıfı Mustafa Paşa'ya havale edildi. Mustafa Paşa, Nevâhi-i Ermenek kazasında Beyçayırı denilen yerde Yusuf Ağa-oğlu'nu yakalamayı başardı; gerekli cezanın verilmesi için İçel Mutasarrıfı Ahmed Paşa'ya teslim etti, o da Ermenek Kalesi'ne hapsetti[201]. Ayrıca yöre halkını Çavuşlar köyünde toplayarak, daha önceki suçlarından ötürü haklarında idam fermanı çıkmış olan eşkıyâ elebaşılarının cezalarının infaz edileceğini söyledi. Fakat idam listesinde olan Muslihiddin, Abdünnebi, Receb ve Abdullah adlı kişiler 25-30 adamla firar ettiler. Kaçamayıp yakalananların yeniden sorgusu yapıldı; mahkemede hazır bulunan Silifke ve Ermenek ileri gelenlerinin, bu kişilerin şekâvetlerine dair şâhitlik etmesi üzerine, aşağıda isimleri yazılı 15 kişinin cezaları infaz edildi: Ermenek Görmel köyünden Durmuş, Mustafa, Çullu Mustafa; Eznebolı köyünden Deli Yusuf, Kel Mehmed; Resuller köyünden Deli Veli-oğulları İsa ve Musli, Deli Mehmed, Kara Ahmed; Ezvend köyünden Ali; Ermenek merkezden Şahin; Gülnar Halifeler köyünden Abdüsselam; Bozkır cemaatinden Kızıl Himmet; Anamur Bahşiş cemaatinden Deli Mahmud[202].

Böylece ortaya çıkan fitnenin esas elebaşılarından olan Muslihiddin kaçtı, Yusuf Ağa-oğlu hapsedildi; buna karşılık onların bir nevi "tetikçileri" olduğu anlaşılan kişiler idam edilmiş oldu. Firari Muslihiddin 500 kadar silahlı adamıyla

---

[199] BOA, ***MD***, nr. 111, s. 693, hkm. 2462.

[200] Hattâ İçel'den gelen şikâyetlerde, Ahmed Paşa'nın eşkıyâ elebaşılarından bazılarını koruduğuna dair açık ithamlar da vardı. Nitekim Ermenek halkının şikâyetinde, Seyyid Piri ve ona bağlı Gurgur İbrahim, Kör Ahmed, Deli Mesud, Seyyid Ahmed ve Kara Lütfullah'ın eşkıyalığa kalkışmalarında Ahmed Paşa'ya *"intisab"* eylemelerinin rolü olduğu söylenmiştir (BOA, ***AŞD***, nr. 33, s. 498, hkm. 2149). Aynı şekilde Gülnar halkının diğer bir şikâyetinde ise, Ekşi-oğlu'nun İçel Mutasarrıfı Ahmed Paşa'ya istinaden eşkıyalığa cesaret ettiğine işaret edilmektedir (***AŞD***, nr. 33, s. 492, hkm. 2126).

[201] Yusuf Ağa-oğlu'nun, Ahmed Paşa'ya teslim edildiğine ve onun tarafından Ermenek Kalesi'ne hapsedildiğine dair 9 Ekim 1700 tarihli tutanak: BOA, ***MD***, nr. 111, s. 695.

[202] Âsilerin muhâkemesine dair hazırlanan hüccet sureti: BOA, ***MD***, nr. 111, s. 693; İdam edilenlerin isim listesi: ***MD***, nr. 111, s. 694.

Görmel Köprüsü civarında oturarak gelip-geçenlere eziyet etmeyi sürdürürken[203]; Yusuf Ağa-oğlu Yusuf Ermenek'te mahkemeye çıkarıldı. Ermenek Kadısı Süleyman'ın yazdığına bakılırsa, Ermenek ve Nevâhi-i Ermenek kazalarında bulunan *"ulemâ vu sulehâ ve eimme vu hutebâ* [ve] *reâyâ vü berâyâ* [ve] *a'yân u eşrâf ve livâ-i mezbûrda olan erbâb-ı timar"* kendisinden hoşnut ve memnun olduklarını; Yusuf Ağa-oğlu'nun başına gelenlerin, muhalifleri olan Azaleddin-oğlu ve Muslihiddin'in asılsız iftiralarından kaynaklandığını söyleyerek affedilmesini istediler[204]. Fakat bununla birlikte, Yusuf Ağa-oğlu'nun faaliyetlerinden mağdur olanların şikâyetleri merkeze gelmeye devam etti[205]. İdamlardan sonra Ermenek dolaylarında sükûnet biraz sağlanmış olmakla birlikte, İçel'in diğer yerlerindeki eşkıya grupları silâhlı adamlarla ev basıp cinayet işleme, cana, mala ve ırza kast etme gibi sancağın sosyal düzenini bozucu faaliyetlere devam ediyorlardı[206]. Selendi'nin köklü ailelerinden olan Arslan Gazi-oğulları'nın ceberut faaliyetlerine dair şikâyetler de Ağustos 1701 tarihi itibariyle merkeze daha sık gelmeye başlamıştı[207]. Mut'ta ise Subaşı Seyyid Yahya'nın Yalnızcabağ, Evren ve Beci köylerinden kendine bağlı adamlarla kanunsuz olarak halkın parasını ve malını alması şikâyete konu olmuştu[208].

İdamlardan sonra İçel'de merkezî otoriteye kafa tutucu mahiyetteki eşkıyâlık hareketlerine topluca bakıldığında, sağda-solda küçük boyutlu ve sürekliliğe sahip olmayan olaylar yine görülmekle birlikte[209], esas büyük hadiselerin, artık sancağın köklü ailelerinin etrafında dönmeye başladığı görülür. Silifke'den Gölgeli-oğulları ve

---

[203] BOA, ***MD***, nr. 111, s. 408, hkm. 1402.

[204] Bu hususta Ermenek Kadısı Süleyman Efendi'nin Kasım 1700 tarihli ilâmı sureti: BOA, ***MD***, nr. 111, s. 693; Keza Ermenek ahalisinin mahzarı sureti: ***MD***, nr. 111, s. 694.

[205] Ermenek Akmanastır halkının şikâyeti: BOA, ***AŞD***, nr. 33, s. 492, hkm. 2123 (Ağustos 1701 başı).

[206] İçel'den gelen şikâyetlerde özellikle 1701 yılında büyük artışlar kaydedilmiştir. Burada, sancakta görülen eşkıyâlık olaylarına ait yakınmalardan sadece birkaçına işaret edilecektir. Gülnar'dan Abdülkadir ve akrabalarının 30-40 kişiyle kazada bazı cinâyet işlediğine dair şikâyet: BOA, ***AŞD***, nr. 33, s. 457, hkm. 1984 (Ağustos 1701); Aynı tarihlerde Sinanlı'dan Topal Mahmud ve Mut'tan Yahya'nın *"biz subaşı olduk"* diye ortaya çıkıp halktan vergi toplamaları ve diğer başka fenalıklarına dair: ***AŞD***, nr. 33, s. 459, hkm. 1990; Mutlu Deli Mehmed'in eşkıyâlığına dair Gülnar kazası ahalisinin şikâyeti: ***AŞD***, nr. 33, s. 472, hkm. 2042; Gülnar sakinlerinden Ekşi-oğlu Yusuf'un kötülüklerine dair Anamur Akyaka köyü halkının şikâyeti: ***AŞD***, nr. 33, s. 485, hkm. 2095; Gülnar halkının diğer bir şikâyetinde ise, Ekşi-oğlu'nun İçel Mutasarrıfı Ahmed Paşa'ya istinaden eşkıyalığa kalkıştığına işaret edilmektedir (***AŞD***, nr. 33, s. 492, hkm. 2126).

[207] BOA, ***AŞD***, nr. 33, s. 487, hkm. 2104.

[208] BOA, ***AŞD***, nr. 35, s. 191, hkm. 773 (evâil-i Safer 1114 / Haziran 1702 sonu).

[209] Silifke'de *"kadıya istinâdla"* eşkıyâlık eden bazı kişiler hakkında: BOA, ***AŞD***, nr. 35, s. 563; Anamur'da bazı kişilerin düzeni bozucu faaliyetlerine dair: ***AŞD***, nr. 39, s. 18, hkm. 72; Benzer şekilde Karataş'tan Hüsameddin-oğlu Mehmed'in şekâveti: ***AŞD***, nr. 39, s. 63, hkm. 263.

Sarı Nebi-oğulları, Mut'tan Sunullah Bey ve kardeşleri, Gülnar'dan Azaleddin-oğulları, Selendi'den Arslan Gazi-oğulları ve Ermenek'ten Yusuf-oğulları zaman zaman birbirleriyle çatışarak, fakat böyle anlarda bile Osmanlı merkezî otoritesine kafa tutma fikri etrafında birleşerek olaylara hep öncülük ettiler. 1702'de Gölgeli-oğlu Mahmud, 200'den fazla silâhlı adamıyla Silifke'den çıkarak Gülnar'a geldi; burada Azaleddin-oğlu Hasan ve adamları da kendilerine katıldı; sonra beraberce Mut'a gittiler ve Mehmed Bey de bunlara dâhil oldu. Böylece ciddi bir kalabalığa ulaşan bu kişilerin, köy ve kasabaları gezmelerinin nedeni halkı sindirmek, onların malını, parasını ve kızlarını almaktı[210]. Aynı tarihlerde Gülnar'da Azaleddin-oğlu'yla birlikte hareket eden Ekşi-oğlu Yusuf ve Hasan Paşa-oğlu Mustafa da adam toplamışlar ve kaza halkının malına ve canına mütecaviz hareketlerini arttırmışlardı. Bunların, cebren para toplama, *"cerîme"* adıyla ceza kesme, bakire kızları istediklerine verme, bazı kişileri ise zincire vurarak eziyet etme gibi fenalıklara tevessül ettiklerine dair şikâyetler gelmişti[211]. Bu arada Muslihiddin 15-20 silâhlı adamıyla Görmek Köprüsü'nde eşkıyâlık nöbetini sürdürüyordu. Anamur'un Aksaz köyünden Beyli Yörük aşireti, yaylaları olan Altuntaş'a giderken bunlar köprüden geçmelerine izin vermemişler, birçok para ve mallarını gasp etmişlerdi[212]. Bu kişilerin şekâvetlerine dair merkeze peş-peşe şikâyet gelmesi üzerine Hükûmet tarafından, Azaleddin-oğlu Hasan ve kardeşinin oğlu Hüseyin ile Ekşi-oğlu Yusuf ve Muslihiddin'in yakalanarak Divanıhümâyun'a getirilmesine dair emir yazılmış ve Kulağuz Ali Çavuş mübâşir tâyin edilmişti. Fakat bu sırada İçel Mutasarrıfı olan Şaban Paşa, Bölükbaşısı Ömer'i bir miktar askerle bölgeye gönderince Ekşi-oğlu Yusuf'un yeğeni Ali, 150 kadar adamla Anamur kazasında Gözsüzce Boğazı'nda geçidi kapamış, çıkan çatışmada Bölükbaşı ve adamlarından birazı yaralanmıştı. Böylece yakalama emri icra edilemediği gibi, âsiler Silifke ve Mut taraflarına giderek Gölgeli-oğlu Mahmud ve Mehmed Bey'le ittifak yapıp *"şekâvette birbirlerine iânet etmeleriyle"* güçlerini daha da arttırmışlardı[213].

[210] Bu kişilerin yakalanarak cezalandırılması için Alaiye Paşası'na ve Silifke Kadısı'na hüküm: BOA, **İ.E. Dâhiliye**, nr. 2781 (evâil-i Cemaziyelâhir 1114 / Ekim 1702 sonu).
[211] BOA, ***AŞD***, nr. 35, s. 529, hkm. 2202; s. 548, hkm. 2283 (Ekim 1702 sonu).
[212] BOA, ***MD***, nr. 112, s. 379, hkm. 1358; BOA, ***AŞD***, nr. 35, s. 555.
[213] BOA, ***MD***, nr. 114, s. 145, hkm. 593 (evâhir-i Zilhicce 1114 / Mayıs 1703 ortası).

Bu tarihler, Osmanlı Devleti'nin merkezî yönetiminde, Edirne Vakası ve sonrasında meydana gelen olaylarla, bir nevi kaosun hâkim olduğu döneme rastlar. Merkezdeki bu boyutlu yönetim zafiyetinin taşraya da bir şekilde yansıması doğaldı. Bu sırada İçel Mutasarrıfı olan Rişvan-oğlu Halil Paşa'ya, idaresi alındaki bölgede her türlü eşkıyâlık faaliyetini önlemesi, böyle işlere kalkışanlara aman vermeden yakalaması ve halkı bunların zararından korumasına dair gönderilen emirlerin hiçbir tesiri olmadı[214]. Zira Paşa'nın, eşkıyanın üstesinden gelecek yeterli askerî gücü olmadığı gibi, daha birkaç yıl önceki idamlar sırasında verilen diğer kararların bir türlü infaz edilememesi, sancaktaki nüfuzlu kişilerde, zamanla kendilerine devletin güç yetiremediğine dair bir kanaatin oluşmasına da neden olmuştu. Takip eden yıllardaki gelişmelere bakıldığında, aslında bunun boş bir kanaat olmadığı görülür.Nitekim Ermenek'teki idamlar sırasında yakalanıp hapsedilen Yusuf Ağa-oğlu Yusuf, daha sonra salıverilince Lamos köyüne gelip yerleşti ve eşkıyalığa kaldığı yerden devam ederek, 70-80 kadar adamıyla köy-köy gezip halkın canına ve malına tecavüzü sürdürdü[215]. Mehmed Çelebi aldı kişinin, Narlıca denilen yerdeki değirmenini ateşe verip yaktı ve 2 adamını da öldürdü. İşte bu olaylardan sonra Yusuf Ağa-oğlu hakkında Mayıs 1703 ortasında bir defa daha yakalanması ve eğer suçu sabit olursa idam edilmesine dair emir çıktı[216]. Haziran 1703 tarihli emirle Muslihiddin ve Anamurlu Âbid Ağa da listeye dâhil edildiği gibi[217]; Gölgeli-oğlu Mahmud ve Azaleddin-oğlu Hasan'ın yakalanarak Silifke Kalesi'ne hapsedilmesi için de Kapıcıbaşılardan İsa mübâşir olarak gönderildi[218]. Fakat İstanbul'dan ferman göndermek kolay, bunların hükmünü icrâ etmek zor bir iş olduğundan, 1703 yılı biterken Yusuf Ağa-oğlu hakkında şikâyetler gelmeye ve buna karşılık cezalandırma emri yazılmaya davam etti[219]. Bu arada Muslihiddin, misafir olarak Gezende'de bir adamının evinde bulunduğu sırada, belki de daha önce kötülüklerine mâruz kalan

[214] Rişvan-oğlu Halil Paşa'ya yazılan Mayıs 1703 tarihli hüküm: BOA, ***MD***, nr. 114, s. 142, hkm. 585.
[215] Bu işlerde Yusuf'a yardım edenler arasında Nevâhi-i Ermenek'te Ezvend-i Süfli köyünden İsmail ve diğer başka kişiler de vardı ki, Halil Paşa kazalarına geldiğinde, bunlara artık Yusuf'a yardım etmemeleri için sıkı tembihat yapılmış, fakat söz verdikleri halde daha sonra sözlerinden yine dönmüşlerdi (BOA, ***MD***, nr. 114-1, s. 91, hkm. 524; s. 155, hkm. 794).
[216] Bu hususta İçel Mutasarrıfı ve livâda bulunan kaza kadılarıyla birlikte Yeniçeri Serdarı ve *"a'yân-ı vilâyet"*e yazılan emir: BOA, ***MD***, nr. 114, s. 146, hkm. 596; s. 164, hkm. 702.
[217] BOA, ***MD***, nr. 114, s. 283, hkm. 809.
[218] BOA, ***MD***, nr. 114, s. 190, hkm. 828.
[219] BOA, ***MD***, nr. 114-1, s. 91, hkm. 525.

Tekeli Yörük aşiretinden bazı kişilerin baskınına uğrayarak mal ve eşyası gasp edildi[220]. Özellikle uzun yıllardan beri (Nevâhi-i Ermenek Naibi Mehmed'in ifadesine göre 20 yıldan fazla) süregelen kanunsuzlukları, onlarca şikâyet ve bunlara karşılık olarak cezalandırılması için çıkan bir dizi fermana rağmen Yusuf-oğlu Yusuf'un bir türlü hakkından gelinememesi, sonunda Osmanlı Hükûmeti'nin sabrını taşırdı. Bu nedenle Nisan 1704'te İçel Mutasarrıfı İsmail Paşa'ya çok sert bir yazı gönderildi. Bu yazıda Yusuf hakkında şimdiye kadar verilen emirlerin icra edilmemesine, Abdülmü'min-oğulları Sunullah, Mehmed ve Yahya, Gülnar'lı Azaleddin-oğlu Hasan, Hüseyin ve Yusuf ile Gölgeli-oğlu Mahmud Ağa'nın ona yardım etmesinin neden olduğu hatırlatıldıktan sonra, eğer bu defa da cezası tertip edilmezse, bu işte kusurlu görülerek kendisinin de *"hakkından gelineceği"* tehdidinde bulunuldu[221]. Bu emir üzerine Paşa, maiyetiyle birlikte üzerine varıp birkaç adamını öldürdüyse de Yusuf kaçtı; adamlarının ve kendisinin evi ateşe verildi, mal ve eşyası da yağmalandı[222]. Fakat buna rağmen Yusuf, 1704 yaz aylarında Ezvend-i Süfli, Lafza, Davdas, Gerde, Eznebolı ve Ezvend-i Ulvi köylerinden kendine yeni yardımcılar buldu[223]. İşin peşini bırakmayan yeni İçel Mutasarrıfı Boz Receb Paşa, Yusuf-oğlu Yusuf'u yakalayarak hasımlarıyla mahkemede haklaştırdıktan sonra Ermenek Kalesi'ne hapsetmeyi başardı. Fakat Yusuf'un, Gülnar yaylalarında bulunan ve daha önce suça karıştıkları sabit olan adamlarını yakalamak için bölgeye vardığı sırada, İçel'in önde gelen kişileri tarafından hiç de hoş karşılanmadı. Aralarında Arslan Gazi-oğlu Yusuf, Azaleddin-oğlu Hasan, Sarıkavak'tan Osman-oğulları ile Anamur'dan bazı kişilerin de bulunduğu grup tarafından 6 gün muhâsara edildi. Ayrıca bu kişiler sancaktaki bir kadıyı da yanlarında alıkoydular. Böylece işler bir kez daha çıkmaza girince Hükûmet, 1704 yılı yaz ayları boyunca haklarında merkeze şikâyetler gelmiş olan[224] Abdülmü'min Paşa-oğulları ve Gölgeli-oğulları'nın yardımına başvurmak zorunda kaldı[225].

---

[220] BOA, ***AŞD***, nr. 39, s. 810 (evâsıt-ı Şaban 1115 / Aralık 1703 sonu).
[221] BOA, ***MD***, nr. 114-1, s. 205, hkm. 998 (evâsıt-ı Zilhicce 1115 / Nisan 1704 ortası).
[222] BOA, ***AŞD***, nr. 41, s. 151, hkm. 665.
[223] BOA, ***AŞD***, nr. 41, s. 96, hkm. 420.
[224] Bu şikâyetler hakkında: BOA, ***AŞD***, nr. 41, s. 170, hkm. 750; s. 187, hkm. 824; s. 204, hkm. 899.
[225] Boz Receb Paşa'ya yardım etmelerine dair *"İçel sâkinlerinden Abdülmü'min-oğulları ve Gölgeli-oğullarına"* yazılan hüküm: BOA, ***MD***, nr. 114-1, s. 384, hkm. 1745 (Ekim 1704 sonu).

Bu sırda Ermenek Kalesi'nde hapsedilmiş olan Yusuf-oğlu Yusuf mahkemeye çıkarıldı. Mahkemede onun şekâvetine dair halkın şâhitlik etmesi, buna göre hazırlanan ilâmın İstanbul'a gönderilmesi, bu ilâm üzerine de Rumeli Kazaskeri Yahya Efendi'nin, Yusuf'un idam edilmesine dair fetva vermesi sürecinden sonra, idam emrinin icrâsı için Ekim 1704 sonunda İçel Mutasarrıfı'na ve Nevâhi-i Ermenek Kadısı'na gerekli emirler yazıldı[226]. Fakat Yusuf bir şekilde hapisten kaçtığından hakkındaki bu idam emri yine infaz edilemedi[227]. Takip eden yıllarda bir süre ortalıkta görünmeyen Yusuf, 1708'de yeniden ortaya çıktı ki, eski bildik kanunsuzluklarına bu defa, silahlı adamlarıyla *"alâ-melainnas"* mahkeme basmak gibi daha hoyrat davranışları da ekledi[228].

Bununla birlikte İçel'de düzeni bozucu faaliyetler sadece Yusuf-oğlu gibi mâruf kişilere münhasır olmayıp, fırsatını bulan ve etrafına biraz silâhlı adam toplayan birçok kişi sancağın farklı yerlerinde büyük küçük çeşitli eşkıyâlık olaylarına sebebiyet veriyordu. Davdas köyünden Emir Şaban-oğulları sülâlesinden ortaya çıkan bazı kişiler de bu nevi gruptan olup, onlar da zorla para alma, mala ve ırza kast etme gibi kötülüklerle eşkıyâ kervanına katılmışlardı[229]. Bu arada, şimdiye kadar nispeten sakin görünen Mut kazasından da 1705 yaz aylarında bazı olumsuz haberler gelmeye başlamıştı. Hakkındaki suçlamalara istinaden Limni adasına sürgüne gönderilen, fakat Nisan 1695'te cezası affedilince yeniden Mut'a dönen Abdülmü'min Paşa-oğlu Yahya Bey, kardeşi Mehmed Bey'le birlikte kaza halkına karşı yeniden kötülüklere kalkıştı. Mut ve Sinanlı Kadısı Mehmed Sami Efendi'nin, bu iki kaza halkının şikâyetleri üzerine hazırladığı ilâmında yazdıklarına göre, daima valiler tarafından *"subaşı"* yapılan Yahya Bey, sebepsiz yere bazı kişileri yakalayıp hapse atma, kanunsuz olarak halktan para toplama, *"ehl-i örf tâifesinin önüne düşüp"* iftira ettiği kişilerin cezalandırılmasına neden olma, ev basıp mal ve eşya gasp etme ve ırza tecavüz gibi fenalıklara tevessül etmişti. Bütün bunlar bölge halkını tedirgin ettiğinden bazı aileler *"terk-i vatan"* etmiş, kalanların ise huzuru

[226] BOA, ***MD***, nr. 114-1, s. 386, hkm. 1757.
[227] BOA, ***MD***, nr. 115, s. 69, hkm. 274 (evâil-i Rebiülâhir 1118 / Eylül 1706 ortası).
[228] BOA, ***MD***, nr. 115, s. 537, hkm. 2373.
[229] BOA, ***AŞD***, nr. 41, s. 117, hkm. 509.

kaçmıştı. İşte bütün bu nedenlerle, 9 Mayıs 1705'te Yahya ve Mehmed Bey'in Kıbrıs'a sürgün edilmelerine karar verildi[230].

1705 ve 1706 yılları boyunca Ermenek'ten gerek Seyyid Piri gibi *"subaşı"*[231], gerekse Karataş'tan Abdurrahman ve akrabaları gibi *"a'yân ve zî-kudret"* olanlarla[232], Silifke'den Gölgeli-oğlu Himmet ve kardeşleri[233] hakkında şikâyetler geldi. Fakat özellikle 1706'da Gölgeli-oğlu Mahmud'la alâkalı şikâyetlerde dikkat çekici artışlar oldu. Bu şikâyetlerde Mahmud Ağa'nın mâlikâne mutasarrıf olduğu Bozdoğan Hassı Mukataası'na dâhil olan aşiretlerin mal ve ırzına, çiftlik sahibi olan köylülerin ise mülk çiftliklerine yönelik tecavüzlerini arttırdığı ifade edilmişti[234].

Selendi kazasında yıllardan beri süregeldiği gibi, 18. yüzyıl başlarında da her türlü olumlu ve olumsuz hadise, Arslan Gazi-oğulları'nın etrafında cereyan ediyordu. Bu aileden Yusuf'un köy basma, cinayet, gasp, ırza ve mala tecavüz gibi kanunsuzlukları hakkında sık sık merkeze şikâyetler geliyordu[235]. Çukurderecik köyünden Seyyid Hüseyin, Seyyid Ahmed ve diğer akrabalarının 1718'deki şikâyetlerine göre, yine bu aileden Arslan Gazi-oğlu Osman ve 7 adamı, bunların babaları Seyyid Hacı Mustafa'yı kalbinden kurşun ile vurarak öldürmüşler; amcaları Hacı Hüseyin'i ise büyük bir bıçakla ensesinden ve göğsünün altından yaralamışlardı. Fakat acı olan şu ki, mütegallibenin bu şekildeki zorbalıkları karşısında bu kişilerin mahkemeye çıkarılmalarına dair emirlerin gereği bir türlü yerine getirilemiyordu. Bu nedenle Osman, gönderilen mübâşiri silâhlı adamlarıyla karşılamış ve onu da vurmuştu[236]. Arslan Gazi-oğlu Osman ve kardeşi Yusuf'un adamlarıyla birlikte, özellikle Selendi yaylalarında konar-göçerlerin hayvanları ve eşyalarına karşı taarruzunun Mayıs 1720'de de devam ettiği dikkate alınırsa[237], daha önce hakkındaki şikâyetin hiç birinin gereğinin yerine getirilemediği anlaşılır. Nitekim bir şekilde "zâbit" olan Osman, Selendi köylüleri üzerine 15-20 atlı adamını

---

[230] BOA, **İ.E. Dâhiliye**, nr. 2781. Yahya ve Mehmed Beylerin sürgün emri hemen uygulanamamış olacak ki, Ekim 1705'te İçel Paşası'yla Mut ve Sinanlı Kadısı'na yeniden emir yazılmıştır (BOA, ***MD***, nr. 114-1, s. 648, hkm. 2891).
[231] BOA, ***MZD***, nr. 12, s. 26, hkm. 92.
[232] BOA, ***MD***, nr. 114-1, s. 651, hkm. 2906; ***AŞD***, nr. 44, s. 247, hkm. 1064.
[233] BOA, ***AŞD***, nr. 44, s. 247, hkm. 1063, 1065.
[234] BOA, ***AŞD***, nr. 44, s. 247, hkm. 1065; s. 271, hkm. 1174.
[235] Melleç köyü halkının bu türden şikâyetlerine dair: BOA, ***MD***, nr. 115, s. 434, hkm. 1896.
[236] BOA, ***AŞD***, nr. 79, s. 48 (evâil-i Safer 1131 / Aralık 1718 sonu).
[237] BOA, ***AŞD***, nr. 85-1, s. 161.

göndererek kanun ve defterden fazla vergi tahsil, cemiyet yasaklanmış iken yanına 20-30 adam toplama gibi can sıkıcı işlere devam etmiştir[238].

Belki de Yusuf-oğlu ve Arslan Gazi-oğlu gibi kişilerin cezalarının bir türlü verilememiş olmasından cesaret almış olacaklar ki, her geçen yıl, özellikle Ermenek ve Nevâhi taraflarında yeni eşkıyâ grupları ortaya çıkıyordu. 1708'de Dindebolı köyünden Abdürrahim ve İnce Ali ile akrabaları 40-50 kişiyle çevreye rahatsızlık vermeye başlamışlardı. Hattâ Nevâhi-i Ermenek halkının müşterek şikâyetlerine bakılırsa, İçel Mutasarrıfı İslam Paşa *"tama'-ı hâma düşüp bu makūle eşkıyâları yanuna alup"* onlara izin verdiğinden, bu kişilerin cesaretleri daha da artmıştı[239]. Bunların yakalanarak mahkemeye çıkarılması, davacılarla haklaştırıldıktan sonra hapsedilmesine dair Karaman Valisi'ne ve kaza kadılarına emir yazılmasına rağmen, üzerlerine kuvvet gönderilince silâhlı adamlarıyla karşı koymuşlardı. Ayrıca 1709'da Davdas köyünden Ataullah, Abdülfettah, Abdülkadir, Abdürrezak-oğlu Mehmed ve diğer bazı kişiler de bu eşkıya grubuna katılmıştı[240]. Nevâhi-i Ermenek Kadısı'nın yazdıklarına göre, Abdürrahim ve kardeşi İnce Ali ile adamları, Karaman Âyanı Çavuş-zâde Mehmed'e istinâd etmişler; ayrıca İçel Valisi İslam Paşa'ya rüşvet vererek kazadan bazı kişilerin haksız şekilde cezalandırılmasına sebep olmuşlardı[241]. Benzer şekilde aynı tarihlerde Silifke'de Kadıbey-oğlu ve Hacı-oğlu Ali adlı kişiler, etraflarına topladıkları silâhlı adamlarla ortaya çıkmışlar[242]; Gargara'dan Abdüllatif ise, adamlarıyla halkın toplanmış olan mahsul ve aşarına taarruz etmişti[243].

İşte bu şekilde Ermenek ve Nevâhi kazalarında yıllardan beri süregelen ve yeni katılımlarla sürekli daha da kalabalıklaşan eşkıya grupları, bu sıralarda bölgede bulunan Karahacılı Yörük cemaatinden bazı kişilerin de yardımıyla 1709'da hiç de hoş olmayan bir olaya sebebiyet verdiler. İçel Mutasarrıfı İslam Paşa, Nevâhi-i Ermenek'ten Yusuf-oğlu Mehmed, Kara Hüseyin, Emir Ali-oğlu Ahmed, Hasan, Taslık-oğlu Yusuf, Deli Süleyman, Kara Abdullah ve adları daha önce bir şekilde

---

[238] Arslan Gazi-oğlu ve adamlarının bu gibi kanunsuzluklarının *"mahallinde şer'ile görülmesi"* için, İçel Mutasarrıfı'na ve Selendi Kadısı'na yazılan mutad bir emir: BOA, ***AŞD***, nr. 85-1, s. 192.
[239] BOA, ***AŞD***, nr. 50, s. 209; ***MD***, nr. 115, s. 557, hkm. 2473; Nevâhi-i Ermenek ahalisinin mahzarı ve bu kişilerin cezalandırılmasına dair buyuruldu: BOA, **A.DVN**, 422/93; İnce Ali'nin adamlarıyla köy bastığına dair: ***MD***, nr. 116, s. 71, hkm. 305 (Mart 1709).
[240] BOA, ***MD***, nr. 116, s. 108, hkm. 445.
[241] BOA, **A.DVN**, 457/70 (Temmuz 1709 sonu).
[242] BOA, ***MD***, nr. 115, s. 584, hkm. 2591, 2592.
[243] BOA, ***MD***, nr. 116, s. 15, hkm. 45.

eşkıyâlığa karışmış kişilerin bölgede neden oldukları huzursuzluğu yerinde görmek ve düzene sokmak için bölgeye geldi. Cezalandırılması gerekenlerden 10 kişiyi Ermenek Kalesi'ne hapsetti. Fakat bunların 26 kadar akrabası ve onlara katılan Karahacılı Yörük cemaatlerinden İsa-oğlu İbrahim ve sayıları, 117'si Nevâhi-i Ermenek kazasından olmak üzere 500 kadar olduğu ifade edilen kalabalık grup, Beyçayırı denilen yerde *"ale'l-gafle"* İslam Paşa'ya baskın yaptı. Paşa'nın ve bu iş için mübâşir olan Osman'ın bütün mal ve eşyası yağmalandı, adamlarından bazısı öldürüldü veya yaralandı[244]. Bunun üzerine hem yağmalanan mal ve eşyayı geri alma ve hem de bölgede düzeni sağlama görevi Karaman Valisi Osman Paşa'ya verilip, Kapıcıbaşı Abdülkadir Ağa mübaşir tâyin edildiyse de bundan da bir netice alınamadı. Zira Osman Paşa, görev eyerine gitme hususunda *"ayak sürüdü"* ve ayrıca isyancı gruba arka çıktığı açık olan Karaman Âyanı Çavuş-zâde Mehmed Ağa tarafından bir şekilde sindirildi veya rüşvet verilerek gevşek davranması sağlandı. Ayrıca bu işi fırsat bilerek halktan *"segbân"* toplaması, vermeyenlerden ise zorla *"segbân akçesi"* tahsiline kalkışarak eşkıyâ takibini, bir nevi halka baskı için fırsata dönüştürmesi Hükûmeti kızdırdı[245]. Bu nedenle Osman Paşa'nın İçel tarafında daha fazla oyalanmayıp acele görev yeri olan Karaman'a dönmesi; bu işte Paşa'yla hilede müşterek hareket ettiğine hükmedilen mübaşir Abdülkadir Ağa'nın ise, cezalandırılacağının muhakkak olduğu ve hemen İstanbul'a dönmesi itendi[246]. Böylece 18. asrın ilk 10 yılı biterken, İçel'in sosyal yapısını tahrip eden eşkıyâlık olayları hız kesmediği gibi; suçu sabit olan ve haklarında ölüm veya hapis cezası verilen mâruf eşkıyâ elebaşılarının hiç birisinin cezası infaz da edilemedi.

1710 yılı Mutasarrıf İslam Paşa'nın âsileri koruması, Gölgeli-oğlu Mahmud ve kardeşlerinin alışageldikleri üzere kaza halkına karşı uyguladıkları sertlik ve zorbalıklardan şikâyetle başladı[247]. Bu arada daha önce Ermenekli âsileri koruyan, ayrıca Sunullah Bey'in hapisten kaçmasına yardım eden Çavuş-zâde Mehmed, Lârende kazasında bir nevi kendi hâkimiyet alanını belirlemiş ve bu alanda sözünü geçirebilmek için silâhlı adamlar oluşturmuştu. Mut, Sinanlı ve Gülnar kazalarından

[244] BOA, ***MD***, nr. 116, s. 188, hkm. 796; BOA, ***MAD***, nr. 8458, s. 288-289.
[245] Bu türlü hareketlerden vazgeçmesi ve topladığı segbânı dağıtmasına dair Osman Paşa'ya ve Kapıcıbaşı Abdülkadir'e yazılan emirler: BOA, ***MD***, nr. 116, s. 281, hkm. 1170; s. 282, hkm. 1172.
[246] Kapıcıbaşı Abdülkadir Ağa'ya yazılan emir: BOA, **A.E. Ahmed III**, nr. 13013.
[247] BOA, ***MD***, nr. 116, s. 310, hkm. 1279; nr. 117, s. 8, hkm. 29.

"yazlık almak" için Lârende'ye giden köylüleri haraca kesmeyi; ayrıca Karaman sınırındaki yaylalara çıkanların üzerine 40'ar 50'şer atlı adamını gönderip taciz ederek koyun, kuzu ve yiyecek koparmayı âdet haline getirmişti[248]. Gülnar'da ise daha önce de hakkında şikâyet vâki olan Ekşi-oğlu Köse Yusuf, mutasarrıflardan *subaşılık buyuruldusu* alarak, buna istinâden Gülnar ve Küre halkına baskı ve zulüm yapıyordu. Onun başvurduğu yöntemler de (ev basma, insanları zincire vurma, bakire kızlarını alıp istediği birine parayla satma, zorla mal ve eşya gasp etme), diğer eşkıyâ elebaşılarından farklı değildi. Hattâ kendi adamlarından Hasan adlı birini kadı olarak tâyin etmiş ve onun verdiği hüccetle ahaliden *"fetevâ-baha", "zahire-baha", "yaz ve güz devri"* adlarıyla kanunsuz olarak para koparmıştı. Bütün bu işleri yaparken, kazanın bir diğer eşkıyâ elebaşısı olan Azaleddin-oğlu Hüseyin'le birlikte hareket etmesi hiç de şaşırtıcı değildi[249].

1711 ve 1712 yılları, Gölgeli-oğlu Mahmud'un tasarrufunda olan Bozdoğan Yörük Mukataası malının tahsiline, 50 kadar silâhlı adamıyla Karataş'ın nüfuzlu kişilerinden Hacı Abdülhalim-oğlu Osman'ın karşı çıkması[250]; İçel iskânı Yörüklerin Kıbrıs'a sürgün kararının neden olduğu karışıklıklar ve Mut'ta Sunullah Bey'in uygulamalarından neşet eden bazı şikâyetler[251] bir yana bırakılırsa, eşkıyâlık olayları bakımından nispeten sakin geçti. 1713'te ise küçük boyutlu adlî vakaların[252] yanında, toplumsal rahatsızlığa neden olacak boyutta hadiseler çıkaran kişilere dair haberler yine Ermenek tarafından geldi. Gurgur Hacı İbrahim adlı bir *"reis-i eşkıyâ"* ile kethüdası Hacı Abdi-oğlu Abdullah ortaya çıkarak *subaşı*, *voyvoda* veya *mütesellim vekili* oldukları iddiasıyla ortalıkta dolaşıp halkın malına, canına ve ırzına taarruz ettiler. Gülnar Kadısı Ömer Efendi arz göndererek ve yöre halkından 40 kişi İstanbul'a kadar gidip şâhitlik edince, Rumeli Kazaskerinin Gurgur İbrahim ve ona bağlı olan kişilerin cezalandırılmasına dair verdiği fetvası üzerine Ağustos 1713'te, bunların önce Kavala, daha sonra Magosa Kalesi'ne sürgün edilmesine karar

[248] BOA, ***AŞD***, nr. 211, s. 12 (Haziran 1710 sonu); Çavuş-oğlu Mehmed'in, Ermenek sâkinlerinden Abdülfettah'ı suçsuz yere hapsedip parasını aldığına dair: ***AŞD***, nr. 58, s. 72; Kendisinden şikâyetler, takip eden yıllarda da devam etmiştir (***AŞD***, nr. 67, s. 105).
[249] Âsilerin cezalandırılması için İçel Mutasarrıfı'na ve Gülnar Nâibi'ne Temmuz 1710 tarihli hüküm: BOA, ***AŞD***, nr. 56, s. 92.
[250] BOA, ***MAD***, nr. 3439, s. 262 (6 Cemaziyelevvel 1124 / 11 Haziran 1712).
[251] BOA, ***AŞD***, nr. 61, s. 208.
[252] Mut'un Ozan köyünden Avni-oğlu Mehmed'in, bazı kötü davranışlarından dolayı Mut Kalesi'nde hapsedilmesi hakkında: BOA, ***MD***, nr. 117, s. 241, hkm. 1055.

verildi[253]. Fakat bu sürgün emirleri bir türlü yerine getirilemediği gibi Gurgur İbrahim, oğulları Süleyman ve Ahmed ile onlara bağlı 20-30 kişilik, grup Ermenek'te yeni cinayetler işlemeyi ve mal gasp etmeyi sürdürdüler. Bunun üzerine İçel Mutasarrıfı bölgeye giderek Gurgur İbrahim'i yakalamayı başardı ve onu Ermenek Kalesi'ne hapsetti. Fakat İbrahim *"akçe kuvvetiyle"* civar kaza kadılarından suçsuz olduğuna dair bazı yazılar alarak bunları İstanbul'a gönderdi[254]. Bu arada kendisinden hak iddia eden kişilere karşı olan borcunu ödemediği gibi, adamlarından olduğu anlaşılan Ilgınlı Ağa diye meşhur Seyyid Mustafa, Ermenek'e gelerek Kale Dizdarı Seyyid Hüsam'ı bir şekilde ikna edip, Gurgur İbrahim'in kaleden kaçmasını sağladı[255]. Ermenek'te bu yıllarda adından söz ettiren bir başka kişi olan eski Kale Kethüdası Altıparmak-oğlu Mehmed, adamlarından Kara Ali-oğlu İbrahim ve Sağır-oğlu Mehmed'le beraber uzun müddetten beri kazada *"mahkeme umûruna karışup ehl-i örf ile yek-dil ve yek-cihet"* olarak, halka eziyet etme ve gece yarısı ev basma gibi fenalıklara tevessül etiklerinden, Temmuz 1714'te Kıbrıs'a sürgün edilmelerine karar verilmişti[256]. Eşkıyalığa kalkışanlarda görülen en belirgin husus *subaşı, voyvoda, mütesellim vekili, Nakibüleşraf kaymakamı çavuşu* gibi kendilerine resmî bir sıfat bulmaları ve kadı veya nâiblere istinâden bu işleri yapmalarıydı. Nitekim Ermenek'ten Bodur Mesud, Bıyıklı Kemal ve kethüdası Tavil Ahmed de Nakibüleşraf kaymakamına çavuş oldukları iddiasıyla *"mahkeme umuruna"* karışıp, görülen davalarda rüşvet almayı bir alışkanlık haline getirmişlerdi[257]. Ermenek Sandıklı Mahallesi'nden Ahmed adlı kişinin ise, *"kethüdalık bahanesiyle"* kendi nâmına para topladığı ifade edilmişti[258].

1714 yılı başlarında Sunullah Bey ve oğlu Mustafa'nın, İçel'de düzeni bozucu birtakım faaliyetlere giriştikleri görülür. Sancakta bulunan kaza kadılarının ilâmlarından ve halkın umumî şikâyetlerinden anlaşıldığına göre bunlar, 70-80 kadar silâhlı adamla *"karye-be-karye âlet-i harb ile gezüp",* çeşitli bahanelerle yöre

[253] Gurgur İbrahim hakkında kaza ahalisinin müşterek mahzarı, kadıların ilâmları ve sürgün kararına dair İçel Mütesellimi'ne, Ermenek Kadısı'na ve Kavala Kalesi Dizdarı'na hüküm: BOA, **A.E. Ahmed III**, nr. 857; BOA, ***MD***, nr. 121, s. 9, hkm. 33.
[254] BOA, ***MD***, nr. 122, s. 109, hkm. 309.
[255] Gurgur İbrahim'in yeniden yakalanması için İçel ve Alaiye Mutasarrıfları'na ve kadılara hüküm: BOA, **AŞD**, nr. 64, s. 565 (evâhir-i Muharrem 1127 / Şubat 1715 başı).
[256] BOA, ***MD***, nr. 122, s. 110, hkm. 312.
[257] BOA, ***AŞD***, nr. 65, s. 408.
[258] BOA, ***AŞD***, nr. 65, s. 408.

halkına baskı yapıyorlardı. Ayrıca Sunullah Bey, Zeyne ve Mut'tan Karaman'a giden yol üzerinde, oğlu Mustafa ise Alaiye yolu üzerinde yaptırdıkları *"dârü'n-nedve"*lerinde durup, yoldan gelip-geçenlerden haraç alıyorlardı. İşbu bu ve benzeri kanunsuz işlerinden dolayı Ocak 1714 başında Sunullah Bey'in Magosa Kalesi'nde hapsedilmesine, oğlu Mustafa'nın ise asıl vatanı olan Zeyne'ye getirilip gereği gibi tenbihat yapılmasına karar verilmişti[259].

Bu arada Silifke'de de Gölgeli-oğlu Mahmud'un ölümünden sonra oğlu Osman ve Himmet, Kıbrıs iskânı firarileri Yörükleri ve diğer bazı kişileri başlarına toplayarak kanunsuz işlere devam ediyorlardı[260]. Özellikle Gölgeli-oğlu Osman'ın, sancak halkına ve idarecilere karşı hasmâne tutumu 1716'dan itibaren sürekli artmıştı. Öyle ki onun yaptıklarına dair İstanbul'a çok sayıda "müştekî" gelince, kendisinden hak iddia edenlerle mahkemede davalarının görülmesi için mutad olduğu üzere emir yazıldıysa da Osman, silâhlı adamlarıyla birlikte yüksek ve sarp dağlara kaçmış; Mart 1716 sonlarında İçel Mutasarrıfı Numan Paşa'ya, adamlarıyla birlikte üzerine gitmesi, eğer karşı koyarsa çatışarak yakalaması emredildilmişti[261]. Fakat bu yıllarda Paşalar, Karaman taraflarında ortaya çıkan *"kapusuz ve bacasuz levendler"*in bertaraf edilmesi gibi, daha geniş alandaki problemlerle de ilgilenmek zorunda kaldığı için, Gölgeli-oğlu hakkında verilen emirler icra edilemedi. Nitekim 1719 yılı yaz aylarında İçel Mutasarrıfı'yla kaza kadı ve nâiblerinden gelen yazılara göre, Gölgeli-oğlu Osman ve kardeşi Ahmed, 70-80 kadar adamla halktan zorla para tahsil etme, bazılarını zincire vurma, öşür ve vergileri kendi adlarına toplatma ve *"bâkire kızların cebren bikrlerin izâle"* gibi kötü işlere devam ediyorlar; buna karşılık Hükûmet mahallî yetkililere alışıldık emireler göndermekten başka bir şey yapamıyordu[262]. Bu arada daha önce Kıbrıs'a sürgün edilmiş olan Karahacılı Yörük cemaatinin reisi Hacı İsa-oğlu İbrahim ile birlikte 20-30 kişi adadan kaçıp Silifke'ye gelerek Gölgeli-oğlu Osman'ın maiyetine girmişlerdi. İşte bundan sonra Osman Ağa, bu kişileri korumasına alarak yapacağı kanunsuz işlerde kullanmıştır[263].

---

[259] BOA, ***MD***, nr. 117, s. 273, hkm. 1196.
[260] BOA, ***AŞD***, nr. 63, s. 303; nr. 65, s. 51.
[261] BOA, ***AŞD***, nr. 70, s. 132.
[262] Gölgeli-oğulları'nın yakalanarak mahkemeye çıkarılması hakkında İçel Mutasarrıfı'na, kadı ve âyan-ı vilâyete yazılan Haziran 1719 tarihli emir: BOA, ***AŞD***, nr. 81, s. 180.
[263] BOA, ***AŞD***, nr. 81, s. 200.

Bu tarihlerde de yer yer görülen cinayet, gasp, mala ve ırza tecavüz gibi suçlarda genellikle hapis veya sürgün cezası veriliyor, fakat verilen cezanın infazında her zaman ciddi sıkıntılarla karşılaşılıyordu[264]. Nevâhi-i Ermenek Gargara, Ezvend-i Ulvi ve Ezvend-i Süfli köylerinde düzeni bozucu faaliyetler icra eden Şeyh İsmail, Veli-oğlu Osman, Molla Abdülkerim, Seyyid Abdülmuin ve diğer başka kişilere verilen sürgün cezası da bir türlü infaz edilememişti[265]. Büyük küçük suç işlemeyi alışkanlık haline getiren kişiler bu otorite zafiyetini çok iyi bildiklerinden, özellikle Ermenek ve Nevâhi kazalarında takip eden yıllarda da olaylar hiç eksik olmadı[266].

İçel'deki eşkıyâlık olayları 18. asrın ilk 20 yılı sona ererken hız kesmediği gibi artış gösterdi. Öyle ki sadece 1720'de eşkıyâlıkla ilgili merkeze gelen şikâyet sayısı 20'yi bulmuştu. Gülnar kazasına bağlı İshaklar köyünden Zâim Şaban, Mahmud Âşık, Hacı Veli ve Zaim İbrahim adlı kişilerin düzeni ifsâd edici bazı faaliyetlere giriştikleri; ayrıca halktan toplanması gereken verginin tahsiline de mâni oldukları iddia edilmiş; bunun üzerine bazı kaza kadısı bu kişiler hakkında şikâyetçi olunca, Ocak 1720'de Kıbrıs'a sürgün edilmelerine dair emir çıkmıştı[267]. Benzer şekilde Salife-i Sagir köyünden Deli Şeyh Süleyman-oğlu Mahmud'un da *"hevâsına tâbi ehl-i örfe istinâd"*en halkın malına ve ırzına mütecâviz hareketleri dolayısıyla 33 kişinin ortak şikâyeti gelince, onun için de Kıbrıs'a sürgün kararı verilmişti[268]. Mayıs 1720 sonlarında Nevâhi-i Ermenek'teki Ataullah, İnce Ali-oğlu Ahmed, oğulları Abdullah ve Abdülkerim gibi eşkıyâ elebaşılarının bazısı hakkında Kıbrıs'a sürgün, bazısı içinse Divanıhümâyun'a sevklerine dair emir yazılmıştı[269]. Ermenek kazasından bazı kişiler ise Selendi Kadısı huzuruna çıkarak, Gargara'da *"a'yânlık*

---

[264] Karataş'ta cinâyet ve gasp hakkında: BOA, **C.ADL**, nr. 1742 (Mart 1714 ortası); Nevâhi-i Ermenek Gargara'dan Deli İsmail ve diğer başka kişilerin zorla kız kaçırma, para toplama, gasp ve yasak şeyleri içme gibi işlerine dair: BOA, **AŞD**, nr. 65, s. 278 (Haziran 1714 sonu); Nevâhi-i Ermenek'te Piliç Osman ve kardeşlerinin eşkıyâlıklarına dair: ***AŞD***, nr. 70, s. 46 (Şubat 1716 başı); Davdas köyünden Ataullah ve oğullarının, başkasının üzüm bağlarına saldırması ve kızlarını istediği kişilere vermek istemesi hakkında: ***AŞD***, nr. 70, s. 110 (Mart 1716 ortası).

[265] BOA, ***AŞD***, nr. 75, s. 106 (Mart 1718 ortası).

[266] Ermenek ve Nevâhi kazalarında 1718'de meydana gelen bazı olaylar hakkında: BOA, ***AŞD***, nr. 75, s. 465, s. 467; Abdülfettah adlı kişinin 20 kadar adamla Ermenek'te Seyyid Muslihiddin Çelebi'nin evini basarak ateşe vermesi ve yaralamasına dair: ***AŞD***, nr. 78, s. 386 (Şubat 1719).

[267] Bu hususta Sarıkavak ve Karataş, Mamuriye, Gülnar ve Küre kadılarının ilâmı ve Gülnar kazasından 28 kişinin müşterek şikâyet mahzarı: BOA, **İ.E. Şükr ü Şikâyet**, nr. 571.

[268] BOA, **İ.E. Şürk ü Şikâyet**, nr. 570.

[269] BOA, ***AŞD***, nr. 85-1, s. 262.

iddiâsında olan" Şeyh İsmail adlı kişinin, *"ehl-i arz tâifesiyle yek-dil"* olarak halka karşı bazı kötülükler yaptığından şikâyetçi olmuşlardı[270].

Anamur kazasında da asayişi bozucu faaliyetler davam ediyordu. Özellikle yerleşim yerlerine uzak ve dağlık alanlarda yol güvenliğini sağlamak daha da zorlaşmıştı. Nitekim böyle bir mevkide bulunan Zinharbeli denilen yerde, kış aylarında eşkıyâ gruplarının toplandığı ve gelip-geçen halkın mal ve eşyasını gasp ettikleri için Anamur halkı, Mart 1720'de buraya yakın mesafede olan Kavaklı'da bir köy kurulmasını, ayrıca güvenliği sağlamak ve her türlü vergiden muaf olmak üzere *"derbendci"* kaydedilmesini talep etmişlerdi. Burası aynı zamanda Karaman ve Anadolu tarafından hazine getiren kervanların geçtiği bir yer olduğu için, köylülerin bu talebinin uygun ve yerinde olup olmadığı mahallî yetkililerden sorulmasına karar verilmişti[271]. 1720 yaz aylarında, daha önce Yusuf-oğlu Yusuf tarafından hakları gasp edilen kişiler, bu haklarını Yusuf'un oğlu Mehmed'den alabilmek için uğraşırlarken[272], bu arada Mehmed de boş durmuyordu. Nevâhi-i Ermenek kazası halkının şikâyetine göre, 20 kadar süvari ve 70-80 adamla köy köy gezerek yıllardır olageldiği gibi halkın malına, canına, ırzına ve namusuna tecavüze devam ediyor; buna karşılık Hükûmet, mahallinde haklaştırma yapılması için emir yazarak bir Divan Çavuşuyla göndermekten öte bir şey yapamıyordu[273]. Gülnar kazasında Libas köyünden *"mütegallibe ve cebâbireden"* olan ve valilerden bir şekilde subaşılık buyuruldusu alan Köse Yusuf, oğlu Mustafa, kardeşi Serkeş Süleyman, Kürd-oğlu Halil ve bunlara bağlı kişiler, çeşitli bahanelerle kaza halkına zulmettiklerinden, önce Konya Kalesi'ne hapsedilmelerine karar verildiyse de, bu karar uygulanamadığından Temmuz 1720'de Kıbrıs'a sürgünleri emredilmişti[274]. Bazen de subaşı olanlara başka kişilerin taarruz ettiği de oluyordu. Şeyh İsmail-oğlu Seyyid Osman, Gargara köyü Subaşısı Ali'nin evini basarak mal ve eşyasının gasp etmişti[275].

---

[270] BOA, ***AŞD***, nr. 84, s. 335.

[271] BOA, **C.DH**. nr. 11106. Bu meseleye dair İçel Mutasarrıfı'na ve Mamuriye Kadısı'na yazılın Temmuz 1720 tarihli hüküm: BOA, **AŞD**, nr. 85, s. 447; Bu tarihlerde sağda-solda kümelenmiş olan eşkıyâ grupları dolayısıyla İçel ile Alaiye arasındaki yolun güvenliği ciddi şekilde tehdit altında bulunuyordu. Nitekim Dim Köprüsü civarında 300'den fazla kişinin toplanarak, yoldan gelip geçenleri tâciz ettiklerine dair merkeze haberler gelmişti (BOA, ***MD***, nr. 129, s. 232-233, hkm. 895).

[272] BOA, ***AŞD***, nr. 85-1, s. 365.

[273] BOA, ***AŞD***, nr. 85, s. 462 (Temmuz 1720 başı).

[274] Bu hususta Karaman Valisi'yle Konya ve Lefkoşa Kadıları'na hüküm: BOA, ***MAD***, nr. 4080, s. 2.

[275] BOA, ***AŞD***, nr. 86, s. 246 (Ekim 1720 sonu).

18. asrın ilk 20 yılı biterken, İçel halkından *"mütegallibe, cebâbire, ser-eşkıyâ, âyan ve sâhib-i cemiyet"* olarak vasıflandırılan kişi ve grupların eşkıyâlığına dair merkeze gelen şikâyetlerde herhangi bir azalma olmadı. Bu türden şikâyetlere Osmanlı Hükûmetinin reaksiyonu zamanla adeta standart bir hâl almıştı. Klişeleşmiş ifadelerle yazılan emirlerle, neredeyse gelen bütün şikâyetler, şikâyet sahiplerinin mahkemeye çıkarma, haklaştırma, sürgün veya hapis istekleri doğrultusunda cevaplandırılıyor[276]; idam gerektiren hallerde ise merkezin onayının alınması isteniyordu. Fakat verilen emirlerin icrası, geçmiş yıllarda olduğu gibi yine en ciddi problemi oluşturuyordu. Çoğu zaman infâz edilemeyen emirler ve mahkeme kararları dolayısıyla mağduriyete uğrayan ahalinin hakları alınamadığından adalete olan güven aşınıyordu. Diğer yandan ortaya çıkan bu zâfiyeti çok iyi bilen eşkıyâ grupları, nasıl olsa kendilerine karşı devlet güçlerinin herhangi bir şey yapamayacağı düşüncesiyle ve çok iyi tanıdıkları engebeli ve sarp arazinin de yardımıyla kanun tanımaz davranışlarını sürdürüyorlardı.

İşte bu şekilde ana hatlarıyla üzerinden geçilen eşkıyâlık olayları, zaten yıllardır hiç eksik olmayan savaşlar, ağır vergiler ve diğer başka mükellefiyetlerle ezilmiş İçel halkını daha da zor durumda bırakmıştı. Zayıf düşen halkın, mütegallibenin baskısına dayanacak güçleri kalmadığından, kendine cesareti olanlar çareyi kadıya şikâyet arzı sunmakta veya İstanbul'un yolunu tutmakta arıyorlardı. Fakat âsiler hakkında verilen adlî veya idarî kararları infaz edecek etkin bir kolluk gücüne sahip olmayan vali ve kadıların çaresiz ve bazen de gevşek tutumları, hattâ eşkıyâ ile işbirlikleri yüzünden bundan da herhangi bir netice çıkmıyordu. Merkezî Hükûmetin, mahallî idarecilerin ve sancak halkının aleyhine olan bütün bu gelişmelerden sadece bir kesim kârlı çıkıyordu; onlar da zümreleşmeden âyanlığa geçiş sürecinde olan köklü İçel hânedânlarıydı.

[276] Şikâyetlerin ve mağduriyetlerin boyutu çok ileri seviyelere çıktığı durumlarda bile, çoğunlukla klişe ifadelerle meselenin halli mahallî mercilere yıkılıyordu. Örneğin Gölgeli-oğlu Osman ve adamlarının birçok kişinin canına, malına ve ırzına karşı yaptığı tecavüz hakkında merkeze gelen onlarca şikâyetten sonra, bu işin halline dair Karaman Valisi ve Silifke Kadısı'na yazılan Ekim 1719 tarihli emirdeki şu klişe ifadeler oldukça manidardır: *"... hilâf-ı şer'-i şerîf ve bilâ-emr-i şerîf aldığı şer'ile red olunmak içün yazılmışdır"* (BOA, ***AŞD***, nr. 83, s. 150).

C. Vergilere ve Ekonomik Duruma Ait Sorunlar

Osmanlı İmparatorluğu'nda vergilerin adaletli bir şekilde tevzii ve tahsili her devirde ciddi sorun olmuştur. Zira insanoğlunun vergi ödemeye itiraz veya vergiden kaçma içgüdüsü, sadece bir bölgeye ve belirli bir zamana münhasır olmayıp, yaygın ve süreklilik gösteren bir vâkıadır. Kısacası halk için vergi ödemek hoş ve istenen bir şey olmadığı gibi, devlet için de bunu tahsil etmek hiç de kolay değildir. Hâl böyle olunca, vergilerden mütevellit problemler ve bununla ilgili yakınmalar her devirde eksik olmamıştır. Osmanlı Divanıhümâyun kayıtlarında daha 16. yüzyıldan itibaren, özellikle olağanüstü vergilere (*avârız*) karşı halkın tepisiyle alâkalı birçok kayda rastlamak mümkündür. Bununla birlikte şartların daha da kötüye gitmeye başladığı 17. ve 18. asırlarda vergiye dair sorunun boyutu iyiden iyiye büyümüştür. 1700-1720 arasında İçel'den merkeze giden şikâyet ve yakınmalarda, eşkıyâlık olayları ve timar sisteminden kaynaklanan sorunlardan sonra, üçüncü sırada vergilere ait şikâyetlerin yer alması şaşırtıcı değildir. Zira vergiler tür olarak oldukça fazla olduğu gibi, toplanmasında idarecilerin ve mültezimlerin adaletsizliklerinden kaynaklanan birçok sorunla da karşılaşılıyordu. Ayrıca vergiden muaf olan kesimin, özellikle de "seyyidlerin" sayısındaki fazlalık, vergi ödeyen reâyâ kesiminde haklı olarak reaksiyona neden olmuştu. İşte bu başlık altında, İçel sancağının sosyal yapısında tahribata neden olan bu ve benzeri vergi problemleri ve bunların, âyanlığın doğuşu sürecinde ne gibi etkisinin olduğu ele alınacaktır.

İçel'de daha 16. asrın ikinci yarısında olağanüstü vergilere itiraz sesleri yükselmeye başlamış[277]; 18. asır başlarında ise sancak idarecilerinin vergi toplama hususundaki adaletsizlik ve suiistimalleri, buna karşılık ahalinin tepkisi sık sık şikâyet konusu edilmişti[278]. İran savaşları ve Anadolu'da Celâlî isyânlarının olanca hızıyla devam ettiği bu yıllarda halk, zaten "kanunî" mükellefiyetler altında fazlasıyla yıpranmışken, bir de idarecilerin *"devre çıkarak"* bedava (*müft ü meccânen*) yem ve yiyecek almaları; ayrıca merkezî Hükûmetin bütün uyarılarına

[277] İçel'de avârız vergisine itiraz eden kişiler hakkında: BOA, ***MAD***, nr. 7534, s. 71, 995 (984 / 1576).
[278] BOA, ***MD***, nr. 80, s. 514, hkm. 1212 (1023 / 1614).

rağmen *"selâmiye"* ve diğer başka adlarla kanunsuz para toplamaya kalkışmaları, fakir halkın ekonomik olarak iyice ezilmesine sebep olmuştu[279].

Vergiye dair kayıtlar incelendiğinde, bütün çeşitliliğine rağmen reayanın genellikle olağan vergileri ödemeye bir itirazlarının olmadığı, fakat buna karşılık olağanüstü hâllerde alınan *avârız* vergisinin tahsili ve ayrıca idareci ve vergi tahsildarlarının suiistimallerinin büyük rahatsızlık konusu olduğu görülür. 1631'de İçel sancağının 294 avârız hânesi olup, her bir hâneden 20 kuruş olmak üzere toplamda 5.880 kuruş avârız vergisi tahakkuk ettirilmişti[280]. Fakat bu verginin zamanında tahsili ve Hazineye teslimi, sancak idarecilerinin üstesinden gelmeleri gereken ciddi bir sorundu. Ahalinin ödeme gücünün üstünde olduğu anlaşılan İçel avârız hânesi, belki de halkın bu direncinin de etkisiyle 17. yüzyıl ortalarında 201 hâneye düşürüldü[281]. Fakat bununla birlikte 18. yüzyıl başlarında, Alaiye'den İçel'e getirilip iskân edilen Yörük aşiretleri ve eşkıyâlık olayları bağlamında bazı idamlardan sonra sancağın nüfus yapısında değişme olduğundan, İçel Mutasarrıfı Seyyid Ahmed Paşa'nın teklifiyle, 1701 ve 1702 yıllarında İçel'in yeniden tahriri ve avârız hânesi tespiti yapıldı[282]. Bu tahrirde her ne kadar Ahmed Paşa'nın tahmin ve Hükûmetin beklentisini karşılayacak oranda olmasa da, sancağın avârız hânesi sayısı yaklaşık olarak % 50 oranında arttırılarak 312'ye çıkarıldı[283]. Fakat Yörük iskânıyla İçel'e getirilmiş olan cemaatlerden şimdi bir ferdin bile sancakta kalmadığı ve başka diyarlara kaçtıkları, ayrıca zaten bunların çoğunluğunun zeamet ve timar reâyâsı olduğunu iddia eden İçel halkının tepkisi, daha yeni tahrir işi devam ederken başlamıştı. Onlar, eskiden beri câri olan vergiye bir itirazlarının olmadığını, fakat yeni zamları ödemeye tahammüllerinin bulunmadığını söyledilerse de[284], bu itirazlar dikkate alınmadı ve yeni tahrire göre vergiler tevzi edildi. Fakat bu defa da vergilerin

---

[279] Devre çıkma ve diğer kanunsuz işlere tevessül etmemelerine dair İçel sancağındaki kadılara yazılan 14 Ekim 1614 tarihli hüküm: BOA, ***MD***, nr. 80, s. 168, hkm. 428. Gülnar'da vergdiden muaf olan seyyidlerin, İçel Mutasarrıfı'nın *"selâmiye"* adıyla kendilerinden zorla para ve mal aldığına dair 27 Mart 1616 tarihli şikâyetleri: ***MD***, nr. 81, s. 84, hkm. 184.

[280] BOA, ***MAD***, nr. 8475, s. 136.

[281] BOA, ***MAD***, nr. 15753, s. 13.

[282] Seyyid Ahmed Paşa 1 Ocak 1701 tarihli tahriratında, daha önce isyânlar ve başka nedenlerle sancağın vergi düzeninin bozulduğuna işaret ettikten sonra, şimdi yapılacak yeni tahrire halkın tahammüllerinin olduğunu söylemekte ve ayrıca Ermenek taraflarında bazı kişilerin tahrîr ameliyesine karşı gelmelerinden yakınmaktadır (BOA, **A.E. Mustafa II**, nr. 623).

[283] BOA, ***KK***, nr. 2808, s. 41-42.

[284] BOA, ***MAD***, nr. 8484, s. 143-144.

tahsilinde problemlerle karşılaşıldı. Zira tahsilatla görevlendirilen kişiler genellikle *"tama'-ı hâma düşüp"* kendileri için defterde yazılı olandan fazla vergi tahsil etmeye kalktılar[285]. Belki de bu şekilde kanun dışı para tahsili ve bu yıllarda giderek artan eşkıyâ ve mütegallibenin de tesiriyle, 1705 baharına gelindiği halde, Matbah-ı Âmire için tahsis edilmiş olan İçel nüzul ve avârızından ancak çok az kısmı tahsil edilebilmişti. Sinanlı, Ermenek, Nevâhi, Anamur, Zeyne ve Selendi kazalarından henüz *"bir akça"* alınamamış, diğer kazalardan ise eksik toplanmıştı. Bu durumda Hükûmet, kalan vergilenin tahsili hususunda Abdülmü'min Paşa-zâde Sunullah Bey'e müracaat etmek zorunda kalmıştı[286]. Zaten vergi tahsili hususunda âyandan yardım istenmesi yaygın bir uygulama haline gelmişti. Zira gerek reâyâ kesiminin üzerine tevzi edilen *avârız* vergilerinin, gerekse de sancakta bulunan timar ve zeamet sahiplerinin ödemekle yükümlü oldukları *bedel akçası*nın tahsilinde ciddi zorluklarla karşılaşılıyordu[287]. Batıda uzun süren savaşlar nedeniyle askerî masrafların iyice arttığı ve merkezî Hazinenin nakit sıkıntısına düştüğü 17. yüzyılın sonlarında *avârız*, *bedel-i nüzul* ve *bedel-i sürsat* gibi olağanüstü vergilerin tahsili daha da zorlaşmıştı. Bundan ötürü, İçel'in güçlü ailelerinden olan Abdülmü'min Paşa-oğulları Ahmed ve Sunullah ile Gölgeli-oğlu Mahmud'dan, vergilerin tahsili hususunda yardım istenmişti[288]. Benzer şekilde vergi tahsilinde zorlanıldığı durumlarda, İçel âyanının yardımına müracaat edilme alışkanlığı 18. yüzyılda da sürmüştür.

Böylece önce vergi tahsilinde "gayr-i resmî" olarak yardımına başvurulan Sunullah Bey, daha sonra bu işi iltizam şeklinde alarak "resmî" bir sıfat (mültezim) kazandı. Fakat bu defa da merkezî Hazine için bir başka sıkıntı ortaya çıktı. Zira Sunullah Bey, tahsil ettiği parayı eksik teslim ederek devleti zarara uğrattı. Örneğin sancağın 1121 hicrî yılına ait avârız ve bedel-i nüzul tahsilini 3.100 kuruşa iltizamla aldığı halde, aradan iki sene geçmesine rağmen hâlâ 1.800 kuruş zimmetinde kalmıştı. Üstelik bu borç tahsil edilmek istendiğinde, *"reâyâ zimmetinde kalmışdır*

[285] Bu türden suiistimallere son verilmesine dair İçel sancağı yetkilileriyle avârız ve nüzul tahsildarı Osman'a yazılan emir: BOA, ***MAD***, nr. 9892, s. 145 (31 Mart 1704); Bu kabil hareketlerle mirî hazinenin zarara uğratılmamasına dair bir başka emir: ***MAD***, nr. 7618, s. 10 (12 Nisan 1704).
[286] Bu hususta kaza kadılarına ve Sunullah Bey'e yazılan 3 Mayıs 1705 tarihli hüküm: BOA, ***MAD***, nr. 8457, s. 143. Karataş halkının, avârız tahsili için gelen tahsildara karşı çıkmaları üzerine, İçel Mutasarrıfı'na ve Karataş Kadısı'na yazılan emir: BOA, ***KK***, nr. 2328, s. 139-140 (14 Temmuz 1711).
[287] BOA, ***MAD***, nr. 2729, s. 134 (1060 / 1650); ***MAD***, nr. 2737, s. 164 (1062 / 1652).
[288] BOA, ***KK***, nr. 2472, s. 128 (17 Muharrem 1102 / 21 Ekim 1690).

deyü dürlü dürlü illet u bahâne ile virmeyüp", hem Hazinenin zarar etmesine, hem de vergi mükellefi reâyânın mağduriyetine neden olmuştu[289].

Tahsil edilemeyen sadece bu türden vergiler olmayıp, mutasarrıfların görevleri karşılığı aldıkları meblağ da çoğu zaman, sancaktaki görev süreleri sona erip başka yerlere tâyin edildikleri halde ahali zimmetinde kalıyordu[290]. Yine sefer sırasında Paşalara ödenmesi kanun olan *imdâd-ı seferiye*yi tahsil etmek de ayrı bir dertti. Karaman eyaletine ilhâken 1717'de İçel Mutasarrıfı olan Şehsuvar-oğlu Mehmed Paşa, sancaktan alacağı olan imdâd-ı seferiyenin tahsili için oğlunu gönderdiğinde, halk vermeye itiraz etmişti[291]. Aynı şekilde bundan sonra göreve gelen Rişvan-zâde Mehmed Paşa da, 1130 hicrî yılına mahsuben sancaktan *bedel-i sürsat* ve *bedel-i belderân* vergisi olarak tahsil ettiği 6.047,5 kuruşu Hazineye teslim etmemiş, kendisinden istendiğinde tahsil edemediğini söylemiş, bunun üzerinde İçel'e mübâşir gönderilerek mesele araştırılınca, halkın elinde ödediklerine dair temessük olduğu anlaşılmış ve böylece Hazine, parayı Paşa'dan almanın yollarını aramaya başlamıştı[292]. 1129 yılı bedel-i sürsat ve belderânını emâneten tahsil eden Sunullah Bey ise, her zamanki gibi topladığı parayı Hazineye ödeme hususunda yine gevşek davranmıştı[293].

Kalabalık silâhlı gruplar halinde köy köy dolaşan eşkıyâ elebaşılarının *"avârız akçası, fetevâ-baha, zahîre-baha, yaz ve güz devri"* gibi adlarla halktan kanunsuz olarak para tahsil etmeleri, yıllardan beri süregeldiği üzere 18. asır başlarında da oldukça yaygındı[294]. *"Kethüdalık bahanesiyle"* kendileri için fazladan para tahsil ederek halkın mağduriyetine sebep olanlar da vardı[295]. Mutasarrıfların kanunda yazılandan fazla vergi toplamak için köylüler üzerine adamlarını gönderdiklerine dair şikâyetler gelmeye devam ediyordu. Ermenek'teki değirmen sahiplerinin 1717'deki şikâyetlerine göre, bunlar kanuna göre *resm-i âsiyâb*larını vermeye razılar iken, İçel

---

[289] BOA, ***KK***, nr. 2835, s. 39.
[290] Hacı İslam Paşa'nın Karataş, Selendi, Sinanlı ve Anamur kazaları ahalisi üzerinde kalan alacağının tahsil edilmesine dair yazılan Ekim 1710 tarihli hüküm: BOA, ***AŞD***, nr. 56, s. 379.
[291] Böyle itirazları ortadan kaldırıp vergilerini ödemelerine dair İçel'deki kadılara ve âyan-ı vilâyete hüküm: BOA, ***MD***, nr. 126, s. 70, hkm. 246 (Mayıs 1717 sonu).
[292] BOA, ***MAD***, nr. 10308, s. 118.
[293] Zimmetinde kalan 1.422,5 kuruşu göndermesine dair İçel Mütesellimi Sunullah Bey'e hüküm: BOA, ***KK***, nr. 2862, s. 276 (26 Mayıs 1719). Aynı hususta başka bir hüküm: ***KK***, nr. 2862, s. 296.
[294] BOA, ***AŞD***, nr. 43, s. 417; ***AŞD***, nr. 56, s. 92.
[295] Ermenek Sandıklı Mahallesinden Ahmed adlı kişinin bu şekildeki davranışı hakkında: BOA, ***AŞD***, nr. 65, s. 408 (Cemaziyelâhir 1126 / Temmuz 1714).

Mutasarrıfı vergi tahsili için gönderdiği mübâşirin yanına 10 kadar atlı koşarak bunlardan fazladan para koparmıştı[296].

Yörüklerden vergi tahsili de bir başka sıkıntıydı. Zira onların avârız vergisini *mal* (genellikle koyun) olarak vermeleri kanun olduğu halde, sürekli hareket halinde bulundukları için, bir cemaate bağlı küçük aşiretlerden, asıl yurtlarını terk ederek başka yerlere perâkende olmuş kişilerin vergilerinin de kalan cemaatten tahsil edilmek istenmesi, haklı olarak tepkiye neden oluyordu[297]. Böyle durumlarda perâkende olan aşiretler her nerede bulunurlarsa, vergilerinin de orada tahsil edilmesine dair emir veriliyordu. Fakat aşiretleri ele katarak vergi tahsil etmek gerçekten çok güçtü[298]. Ayrıca bunlardan bazılarının tahrir sırasında hangi cemaatle birlikte kaydedildikleri yıllar içinde unutulmuş veya perâkende aşiretlere vergi tahsili için gelindiğinde, kendilerinin başka yerde kaydedildiğini söylemek suretiyle bu karışık durumu vergiden kaçmanın bir yolu olarak kullanıyorlardı. Bu gibi hususlara dair, Osmanlı merkez bürokrasisinin tuttuğu defterlerde onlarca ihtilaflı kayda rastlamak mümkündür[299].

18. yüzyılın başlarından itibaren vergi tahsilinde karşılaşılan en ciddi sorunlardan birisi, sürekli genişleme peşinde olan mukataacıların, mâlikâne sahip oldukları mukataalara dâhil olmayan yerlerden de, sanki mukataaları reâyâsıymış gibi vergi talep etmeleriydi. Bu durumda olan halk, bir nevi çifte vergilendirme baskısı altında kalıyordu[300]. 18. asrın ilk 20 yılı biterken vergi ve idareyle alâkalı olarak ortaya çıkan bir diğer sorun da, seferler dolayısıyla kalabalık kapı halkı ve asker bulundurmak zorunda kalan valilerin, barış yapılıp seferler sona erince bunların masraflarını nasıl karşılayacakları meselesiydi. Bu hususta Divan'daki müzâkerede bir ara yol bulunmuş ve yapılan yeni düzenleme Nisan 1719 başında İçel kazaları kadılarına ve âyan-ı vilâyete bildirilmişti[301]. Buna göre, her bir kazanın tahammülüne

---

[296] BOA, ***AŞD***, nr. 73, s. 317.

[297] Adana'daki Bozdoğan Türkmen cemaatinden perâkende olarak İçel'e gelmiş olan aşiretlerin neden olduğu böyle bir olaya dair: BOA, ***MAD***, nr. 2772, s. 5 (gurre-i Cemaziyelevvel 1046 / 1 Ekim 1636).

[298] İçel reâyâsından oldukları halde Adana tarafında gitmiş olan Câbir cemaatinin vergilerinin tahsil edilmesi hakkında: BOA, ***KK***, nr. 2306, s. 187 (24 Zilkade 1088 / 8 Ocak 1678).

[299] Buna birkaç örnek: BOA, ***AŞD***, nr. 48, s. 247.

[300] Mut'tan Tur Ahmed adlı kişinin bu neviden şikâyeti: BOA, ***AŞD***, nr. 35, s. 6, hkm. 2 (1702).

[301] Evâsıt-ı Cemaziyelevvel 1131 (Nisan 1719 başı) tarihli bu hüküm aynen şöyledir:
"İçel sancağında vâkı' olan kadīlara ve a'yân-ı vilâyete hüküm ki,
Livâ'-i mezbûr kadīlarının mahsûli kalîl olmağla sancak mutasarrıflarının kapuları halkının ve def' u ref'-i eşkıyâ ve te'min u tazmîn-i ahâlî vu re'âyâ ve sâ'ir me'mûr oldukları hidemât-ı aliyyeyi temşiyet

göre tevzi edilmek şartıyla sancaktan üç taksit halinde yılda toplam 6.500 kuruş alınması, bunun dışında hiçbir şekilde para ve zahire talebiyle ahalinin rencide edilmemesi istenmişti. Fakat bu kesin emre rağmen İçel mutasarrıf ve mütesellimleri *"mücrred celb-i mal içün"* halktan ve sancaktaki bazı kale neferâtından kanunsuz olarak para tahsil etmeye devam ettikleri gibi[302]; tahsili kendilerine havale edilen kanunî vergileri de vaktinde Hazineye teslim etmeyerek zimmetlerine geçirmeyi, uzun yıllardan beri süregelen bir alışkanlık haline getirdiklerinden[303], bundan vazgeçmeleri neredeyse imkânsızdı.

İşte kısaca bu şekilde özetlenen iktisadî durumda, özellikle vergilerin tahsilinde karşılaşılan güçlükler Hükûmeti, zorunlu olarak sancağın nüfuzlu âyan ailelerinden yardım istemeye mecbur bırakmıştı. Bu durum âyan tarafından planlanmış bir husus muydu? Yani vergi muhalefetinin oluşmasında âyanın herhangi bir kışkırtması ve dahli olmuş muydu? Bu gibi sorular, üzerinde daha fazla durulmayı hak ediyor. Sancakta olup biten her şeye bir şekilde müdâhil olan, hattâ olayları istedikleri gibi manipüle eden Abdülmü'min Paşa-oğulları ve Gölgeli-oğulları gibi güçlü ailelerin, ağır vergilerin ödenmemesi hususunda da İçel halkını kışkırtmış olmaları kuvvetle muhtemeldir. Bunun sonucunda ortaya çıkacak kaotik durumun, her şekilde kendi

---

ve edâ içün isticma' ve imtişâdı lâzım gelen askerin masârıfına sefersiz vakitlerde dahı vefâ eylemediğinden ahâlî ve raiyyet taraflarından mu'tad-ı kadîm üzre birer mikdâr akça ile imdâd u iânet olunmak iktiza eyleyüp lâkin dâire-i insaf ve i'tidâlden 'udûl ile fukarâ ve zu'afaya teklif-i asir ile ta'ciz ve tekdir olunduğuna kat'â rızâ-yı hümâyunum olmayup ancak livâ'-i mezbûrda vâkı' her bir kazânın ne mertebeye tahammüli olduğı bu tarafdan ma'lûm olmayup mahallinde mübâşir ma'rifetiyle görülmeğe muhtâc olmağın ta'dil ve tesviyeye riâyet şartıyla her kazâdan birer mikdâr akça imdâd olunmak üzre tecrim ü tegrim ve ba'dehu müft ü meccânen zâd ü zahîre mutâlebeye ve sâ'ir mezalim bi'l-külliye men' u def' olunmak re'âyâ vü berâyâ ve sükkân-ı ... olunmağla fukarâya 'usret olmamak içün senede üç taksid ile virilüp sancak mutasarrıflarının biri azl ve birine âhar nasb olındukda mabeynlerinde kastu'l-yevm hâlî üzre muhasebe idegelüp taksid vaktinden mukaddem taleb iylememek üzre ve min-ba'd ahâlî ve re'âyâdan bir ferd hilâf-ı şer'-i şerîf tecrim ve tegrim ve kaftan-beha ve zahire-baha ve devr ve müft ü meccânen zâd u zahîre mutâlebesi ve ma'lûm ve mechul bir güne zulme ile rencîde ve remîde olunmayup şöyle ki emr-i şerîfime mugāyir vaz' u hareket idenlere virilen fetevâ-yı şerîfe mûcebince müstahak oldukları cezaları virilmek şertıyla mübâşir mahalline vardukda her bir kazâya varup a'yân ve ahâlîyi meclis-i şer'e da'vet ve cem' ... ve taharri iderek İçel sancağında vâkı' kazâlara livâ'-i mezbûr mutasarrıfı içün imdâd-ı mesârif ve hazariye olmak üzre senede üç taksid ile altı bin beş yüz kuruş tevzî' ve bir taksidi işbu sene-i mübareke Martı ibtidâsından dört aya dek cem' u tahsil ve livâ'-i mezbûr mutasarrıfı tarafına teslîm ve bir taksidi dahı Martından sekiz ay hitamına dek ve bâki bir taksidini dahı on iki ay tamamına dek tahsil ve teslîm olunmak üzre Divan-ı hümâyûnum tarafından emr-i şerîf tahrîri bâbında..." (BOA, ***MD***, nr. 127, s. 369, hkm. 1635).

[302] Bu hususta Akliman ve Eskihisar kaleleri neferâtının evâil-i Şaban 1131 (Haziran 1719 sonu) tarihli şikâyetleri: BOA, ***AŞD***, nr. 81, s. 296. Ayrıca Ermenek halkının, kendilerinden *"bilâ-emr-i şerîf tekâlif-i şâkka"* istendiğine dair şikâyetleri: BOA, ***AŞD***, nr. 82, s. 445 (Temmuz 1719 ortası).

[303] BOA, ***MAD***, nr. 10308, s. 118.

menfaatlerine hizmet edeceğinin de farkındaydılar. Nitekim olayların uzun vadedeki seyri, onların istediği gibi oldu: Yıldan yıla nakit paraya daha fazla sıkışan merkezî Hazine; sürekli arttırılan fakat tahsil edilemeyen olağan ve olağanüstü vergiler; yardımına başvurulan ve zaten yıllardır bu fırsatı beklediği için, bunu şahsî servetini arttırmanın bir aracı olarak kullanmaktan geri durmayan âyan. İşte bütün bu hikâyeden de, âyanlığın güçlenmesi sürecinde, İçel hânedânları lehine uygun bir ortam çıkmıştır.

D. Toprağa Dair Sorunlar: Belirsizleşen Sınırlar ve Yozlaşan Timar Sistemi

17. yüzyılın sonlarından itibaren toprağın tasarruf şeklinde, özellikle mukataaların yaygınlaşması ve mâlikâne olarak verilmeye başlamasıyla paralel olarak birtakım yeni sorunlar ortaya çıkmıştı. Mukataaların sınırlarının yıldan yıla timar ve zeametler aleyhine genişlemesi, konar-göçerlerin yerleşiklerle olan arazi ve yaylak ihtilafları, *kılıç timar* şeklinde bölük-pörçük edilen araziler, âyan ve eşrâfın çiftliklerini büyütme çabaları ve nihâyet türlü türlü baskılar ve ağır askerî mükellefiyetler karşısında timarını terk etmek zorunda kalan sipahilerin neden olduğu sorunlar, İçel'de sosyal düzeni ciddi şekilde etkileyen sınır ihtilaflarına ve bununla irtibatlı bir dizi olaylara neden olmuştu. Zaten 1700-1720 yılları arasında İçel'den merkeze gelen şikâyetlerde, şekâvet olaylarından sonra en çok yakınılan hususun timar ve zeametlere ait olması da bu meselenin, sancakta ne derece yaygın bir problem olduğuna işaret ediyor; yine bu şikâyetlerde yaylak-kışlak kavgaları ve arazi-sınır ihtilaflarının da eksik olmadığı ortaya çıkıyordu.

Osmanlı klasik döneminde düzenli aralıklarla yapılan ve değişen şartlara göre revize edilen tahrir işinin, 17. yüzyıldan itibaren terkedilmesi, fakat bu sağlam *tahrir* zemini üzerinde bina edilen *timar* sisteminin hiçbir yeniliğe tabi tutulmadan olduğu gibi sürdürülmek istenmesi, kaçınılmaz olarak birçok önemli sorunu beraberinde getirmişti. Anadolu'nun diğer tüm yerleri gibi İçel sancağında da Celâlî isyânları ve suhte fesadı gibi büyük çaplı toplumsal olaylar kurulu düzeni tamamen ifsat etmiş; güvenlikten yoksun kalan ahali bağını-bahçesini, çiftini-çubuğunu terk etmek zorunda kalmıştı. Uzun süre boş kalan ve işlenmeyen toprakların, zaten arazi ve iklim şartlarının da alabildiğine olumsuz olduğu dağlık Taşeli coğrafyasında, kısa sürede tarım yapmanın imkânsız olduğu çalılıklara ve bozuk ormanlık alanlara

dönüşmesi tabii idi. Bu durumda timar ve zeametlere dâhil olan topraklarda ekonomik getiri olarak ciddi düşüşler olduğu gibi; timar ve zeametlere ait birçok konar-göçer aşiret de bu karmaşık ortamda sürekli hareket halinde olduğundan, bağlı oldukları zaim ve sipahilere herhangi bir kazanç sağlamıyorlardı. İşte tam da bu durumda, zamanın getirdiği yeni şartlara göre toprakların sınırlarını ve ekonomik getirilerini, aşiretlerin mal ve hayvan sayılarını tespit ve buna göre timar ve zeametlerin yeniden tevzii bir zorunluluk iken, böyle bir işin yapılmamış olması, sistemin ve ona bağlı sipahi ve reâyânın yüzlerce yıl sürecek bir kısır döngünün içine girmesine neden olmuştur. Bu durum zamanla içinden çıkılması imkânsız bir karmaşaya dönüşmüş, tasarruf ettiği timar ve zeametin sınırlarının nerede başlayıp nerede bittiğinden habersiz olan kişilerin çaresizce merkeze gönderdikleri arzlara karşılık olarak, uzun yıllar önce yapılmış tahrirlere ait defterlerden kayıtlar çıkarılarak cevaplar yazılmıştır. Oysa bu eski tahrir defterlerinde adları geçen birçok *köy*, *mezra* ve *sınır* gibi idarî birimlerden şimdilerde artık eser kalmamış; eskilerin mümbit ve mahsuldar toprakları ise çoktan viraneye dönüşmüş; timarın önemli gelir kaleminden olan Yörük aşiretleri belki de on yıllar önce sancak sınırlarını çoktan terk ederek Adana, Alaiye, Aksaray ve hattâ Kayseri gibi daha uzak yerlere dağılmışlardır.

İşte bu şekilde büyük bir çıkmazla karşı karşıya kalan timar sisteminden mütevellit sorunlara, 17. yüzyılın sonlarında mukataaların hızla artması ve daha önce timara dâhil olan birçok yerin mukataalara katılması, mukataa sahiplerinin de timar topraklara karşı mütecaviz hareketlerini arttırması gibi yenileri eklenmiştir. Bu durum, bir yandan timar sisteminin yıldan yıla aşınmasına neden olurken, diğer yandan toprakların tasarruf hakkının kime ait olduğuna dair ciddi anlaşmazlıkları beraberinde getirmiştir. Timar ve mukataa sahipleri arasında ortaya çıkan statü belirsizliğinin ceremesini ise her durumda reâyâ kesimi çekmiştir. Bununla birlikte statü belirsizlikleri sadece timar ve mukataalardan kaynaklanmıyor; özellikle birbirine komşu olan kazalarda, yaylak ve kışlak yerlerinin sınırlarına dair tartışmalar da hiç eksik olmuyordu. Anamur kazasıyla Gülnar kazasının müşterek sınırlarında bulunan yaylalarda bu türden ihtilaflara dair şikâyetlerde 18. yüzyılın başlarından

itibaren belirgin şekilde artışlar olmuştu[304]. Yaylak ile kışlak arasında sürekli hareket halinde olan konar-göçerlerin, gerek göçleri sırasında hayvanlarıyla yerleşiklerin arazilerine tecavüzleri, gerekse yaylalarda, daha da belirsizleşen sınırların neden olduğu ihtilaflar ve beraberinde gelen kavgalar da sıkça görülen olaylardandı[305].

Osmanlı Devleti'nde, timar sisteminden kaynaklanan sorunlar daha önce de eksik olmuyordu; hattâ buna her şeyin oturmuş bir düzen içinde işlediği kabul edilen 16. yüzyıl da dâhildi[306]. Uzun savaşların devam ettiği 17. asrın başlarında ise askerî görevlerden kaçan timarlı sipahilerin neden olduğu asayiş olayları, İmparatorluğun diğer yerlerinde olduğu gibi İçel bölgesinde de ciddi boyutlara ulaşmıştı. Bu karmaşık ortamda suhte fesadının alabildiğine etkin olduğu 1603 yılında, Karaman ve İçel tarafındaki timarlı sipahilerden bazıları olaylara karışmadıkları halde, güvenlikten yoksun olan bölgeden çıkamadıkları için Avusturya Seferi'ne katılamamıştı[307]. Doğuda İran'a karşı savaşların sürdüğü IV.Murad zamanında da buna benzer sorunlar hiç eksik olmuyordu[308]. Bu yıllarda askerî sınıftaki yozlaşma sadece timarlı sipahilerde değil, aynı zamanda eyaletlerdeki Yeniçeri askerlerinde de kendini göstermişti[309].

Timar sisteminin bu şekilde bozulması ve beklenilen nitelikte asker çıkaramaz duruma gelmesi üzerine, 17. yüzyılın ortalarından itibaren, asker yerine bedel alınması yoluna gidilmişti. Fakat timar ve zeametlerden alınacak bedelin tahsilinde de sürekli problemle karşılaşılıyordu[310]. Yüzyılın sonlarına doğru, güç ve nüfuzları iyice belirginleşmiş olan bazı kişiler, timar ve zeamete dâhil olan yerler üzerindeki

---

[304] Anamur'a bağlı Akyaka ve Evsene köyleriyle Gülnar'ın İshaklar köyü arasında bu hususta bir ihtilaf: BOA, ***AŞD***, nr. 33, s. 63, hkm. 275 (Mart 1701 ortaları); Benzer şekilde Mamuriye Kadısı'na ve Zaim Şahbaz'a yazılan Ocak 1702 tarihli hüküm: ***AŞD***, nr. 36, s. 294, hkm. 1182.

[305] Silifke'den Abdülkerim adlı sipahinin timarına dâhil olan cemaatlerin, yaylak olarak çıktıkları Lârende'de bu türden bir ihtilaf hakkında: BOA, ***AŞD***, nr. 33, s. 413, hkm. 1798.

[306] Öyle ki daha 1595 yılına ait kayıtlarda İçel ve Tarsus taraflarında timar erbâbı olan bazı kişilerin, sahip olukları timarlarından feragat ederek eşkıyâlığa kalkıştıklarından (BOA, ***MD***, nr. 73, s. 546, hkm. 1190); buna karşılık timar sahibi olmayan bazı kişilerin ise *"cebeci ve topçu ve sipahi olduk"* diyerek ortaya çıkıp bu yolla şekâvet ettiklerinden (***MD***, nr. 73, s. 300, hkm. 678) yakınılmaktadır.

[307] Karman ve İçel'den Avusturya Seferi'ne gidemeyen timar erbâbı hakkında: BOA, ***MAD***, nr. 7727.

[308] İçel Beyi Hasan, sancakta birkaç seneden beri bir Alaybeyi olmadığından, kimsenin sefere gelmediğini söyleyerek, timara tasarruf eden Mehmed'in Alaybeyi olarak tâyin edilmesini teklif etmiş ve bu isteği Temmuz 1630'da gerçekleşmiştir (BOA, ***A.RSK.D***, nr. 1500, s. 2).

[309] Nitekim 1610'da Lârende'deki *"bazı sipahi ve yeniçeri tâifesi kimi bakkal ve kimi kassab ve aşçılık edüp bey' u şırâya"* karışmışlardı (BOA, ***MD***, nr. 79, s. 39, hkm. 93).

[310] Bu hususta İçel'deki subaşı ve kadılara yazılan 8 Ağustos 1650 tarihli hüküm: BOA, ***MAD***, nr. 2729, s. 133, 134 (10 Şaban 1060).

baskılarını arttırmışlardı[311]. Bu baskılar sonucu timar sisteminde ciddi aşınmalar yaşanmış; timar sahibi olanların yerlerini terk etmesiyle, seferden kaçmalarıyla veya başka herhangi bir nedenle oluşan *"mahlûl timar"*lara dair merkeze ulaşan şikâyetlerin sayında da artışlar başlamıştı[312]. 17. yüzyılın sonlarına doğru timar sistemini zora sokan bir diğer husus da, timar ve zeamete dâhil olan bazı kişilerin "seyyidlik" iddiasıyla mükellefiyetten kaçmak istemeleriydi[313]. Bu durumda seferler için sancaktan timarlı sipahi askeri çıkarmak yıldan yıla daha da güçleşmişti.

Bu tarihlerden, özellikle de 1695'ten itibaren mukataaların sancakta bulunan âyan ailelerine *kayd-ı hayat* şartıyla *mâlikâne* olarak verilmeye başlamasından itibaren, mukataalar ile timara dâhil yerler arasındaki ihtilafın ve gelirlerin tahsili hususundaki çekişmelerin arttığı görülür. Bu bağlamda merkeze gönderilen şikâyetlerde, en fazla yakınılan konu, reâyânın, timara mı yoksa mukataaya mı ait olduğu hususundaki statü belirsizliklerine dairdi[314]. Yine buna benzer şekilde, farklı kazalardaki timar ve zeametlerin birleştirilerek yazılması ve bu gibi durumlarda çoğu defa belirsizliklerin yaşanması, sancaktaki idarecilere ve timar tasarruf eden kişilere, suiistimal yapma kapısı aralıyor ve böyle hallerde de her zaman reâyâ kesimi zararlı çıkıyordu[315].

18. yüzyılın başlarına gelindiğinde toprak tasarrufluğu ve timar sisteminin işleyişine dair şöyle bir durumla karşı karşıya kalınmıştı: Bir yandan merkezî hazinenin en büyük nakit para kaynağı olan mukataaların günden güne genişlemesiyle azalan timar toprakları, diğer yandan amansız bir güç devşirme yarışına girişen yerel ailelerin baskısına mâruz kalan erbâb-ı timar. Bazı ailelerin hem maddî güç toplamaları ve hem de silahlı adamlara sahip olmaları, onların

---

[311] *"Yerlüden ba'zı kimesneler mütesellimler ve sâir ehl-i arz tâ'ifesiyle yek-dil olup"* sancaktaki timar ve zeametlere taarruz etmelerinden ötürü, *"zeâmet ve timarları reâyâsı perâkende vü perişân"* olduklarından, bu hususta İçel sancağındaki kadılara yazılan Aralık 1669 tarihli emir: BOA, ***AŞD***, nr. 4, s. 229, hkm. 880.

[312] Silifke'deki mahlûl timarlar hakkında: BAO, **İ.E. Timar ve Zeamet**, nr. 105; Benzer şekilde Anamur'da mahlûl olan timarlara dair: **İ.E. Askeriye**, nr. 2464, 2465; Zâim İsmail'in sefere katılmadığından Ermenek'te mahlûl olan zeameti: **İ.E. Askeriye**, nr. 2798; Gülnar kazasında ise bazı kişiler defterde timara mutasarrıf zannedildikleri halde, yapılan araştırmada *"ismi cismi nâ-mevcûd"* olduğu anlaşıldığından timarları mahlûl duruma düşmüştü (**İ.E. Askeriye**, nr. 4189, ek. 2).

[313] Bu hususa dair Kasım 1697 tarihi itibariyle sancak yetkililerine yazılan emirler: BOA, ***MD***, nr. 110, s. 174, hkm. 804; BOA, ***AŞD***, nr. 25, s. 407, hkm. 1595.

[314] Silifke'de Gölgeli-oğlu Mahmud'un mâlikânesi olan Bozdoğan Yörük Mukataası'na dâhil olan Derici ve Sermelli köylerinin gelirlerini, zeametine ait olduğu iddiasıyla Zâim Ali'nin haksız yere almak istediğine dair: BOA, ***AŞD***, nr. 26, s. 44, hkm. 230 (Zilhicce 1108 / Temmuz 1697).

[315] Ermenek ile Anamur kazalarından buna benzer bir yakında: BOA, ***AŞD***, nr. 25, s. 259, hkm. 1061.

kanunlar ve yerleşik düzene karşı daha hoyrat davranmalarına sebep oluyordu. Bu ailelerden biri olan Azaleddin-oğlu Hasan ve akrabalarının, 1700'de yaptıkları tam da böyle bir şeydi. Zira onların bulundukları köy timara dâhil olmasına rağmen bunlar, silâhlı adamlarıyla birlikte *"biz segbân olduk"* diye bayrak açmışlar; buna karşılık ne timara mutasarrıf olan sipahi, ne de sancaktaki Alaybeyi hiçbir şey yapamamıştı[316]. Bunun bir nedeni, "mütegallibe"den olan böyle ailelerin güçlü ve silâhlı olmasıysa, bir diğer nedeni de bu yıllarda İçel'de ciddi idarî problemlerin yaşanmasıydı. Zira bu tarihlerde İçel mutasarrıfı olan Seyyid Ahmed Paşa'nın ceberut yönetimine dair sancak halkının yanı sıra timar ve zeamet sahibi kişilerden de merkeze peş peşe şikâyetler geliyordu[317]. Bunun yanı sıra, mağduriyete uğrayan sadece timar erbâbı olmayıp, bazı durumlarda Ahmed Paşa'nın bunlar vasıtasıyla halk üzerinde baskı uyguladığı da oluyor, ya da kanun dışına çıkmak için fırsat arayan bazı timar sahipleri Paşa'nın bu gevşek tutumundan cesaret alıyorlardı[318].

1700 ile 1720 yılları arasında İçel'den merkeze ulaşan şikâyetlerde, timar sistemindeki bozulmanın sancakta ne derece ciddi bir problem haline geldiği açıkça görülüyordu. Buna göre, "eşkıyâlık/şekâvet" olaylarına dair şikâyetlerden sonra, 103 (bunların 69'u timar, 34'ü zeamet hakkında) şikâyetle timar ve zeametlerden mütevellit problemlere dair olanlar ikinci sırada geliyor; bu da, toplam şikâyetlerin % 29,17'sine tekâbül ediyordu. Bu şikâyetlerin sancak genelinde dağılımına bakıldığında en fazla Silifke, Ermenek, Gülnar ve Anamur kazalarındaki timarlara ait olduğunu görülüyordu. Yıllar itibariyle ise, 1718'de Pasarofça Antlaşması'yla neticelenecek olan Avusturya savaşlarını takip eden yıllarda, özellikle de 1720'de şikâyetlerde ciddi bir artış olmuştu. Şikâyetler muhtevaları itibariyle ele alındığında, yakınmaların timar ve zeametlere dair daha çok şu hususlarda olduğu görülür:

---

[316] BOA, ***MD***, nr. 111, s. 392, hkm. 1344.

[317] Zâim Hacı Yusuf'un şikâyetine cevap olarak Silifke Kadısı'na yazılan Mart 1701 tarihli hükme bakılırsa, bunun zeametine dâhil olan köylerin halkı vergilerini ödeyip kendi hallerinde iken Ahmed Paşa, *"zeâmet re'âyâsı kendü hallerinde değillermiş deyü"* bunlar üzerine adamlarını göndererek, 1.337 kuruş nakit paralarına ve birçok mal ve eşyalarına el koydurmuştu (BOA, ***AŞD***, nr. 33, s. 63, hkm. 276). Ahmed Paşa'nın, subaşısı olan Avaz marifetiyle zeametine ait yerler üzerinde baskı uyguladığına dair Zâim Şahbaz'ın Nisan 1701 tarihli şikâyeti: ***AŞD***, nr. 33, s. 137, hkm. 612.

[318] Selendi kazasında zeamet sahibi Ilgınlı Mustafa'yı bu şekilde kullanmıştı (BOA, ***AŞD***, nr. 33, s. 481, hkm. 2075). Mamuriye kazasından Zâim İbrahim'in, Ahmed Paşa'ya *"intisap ve bayrak açup karye-be-karye"* gezerek halkın evlerine baskınlar yaptığına ve mallarını gasp ettiğine dair Ağustos 1701 tarihli şikâyet: BOA, ***AŞD***, nr. 33, s. 488, hkm. 2107.

Hariçten alâkası olmayan kişilerin müdahaleleri[319]; toprağın hangi timara bağlı olduğuna veya kimin tasarrufunda bulunduğuna dair ihtilaflar[320]; alaybeylerinin haksız uygulamalarından mütevellit sorunlar[321]; vergilere dair anlaşmazlıklar ve kanuna aykırı olarak fazladan vergi istenmesinin neden olduğu sorunlar; timar ve zeamete dâhil olan konar-göçer aşiretlere ait problemler[322]; yaylak alanlardaki sınır ihtilafları[323]; zeamet sahibi bazı kişilerin valilere istinâden eşkıyâlık gibi kanunsuz işlere kalkışması. Bu arada, mukataaları ellerinde bulunduran ve artık yavaş yavaş kendilerine ait çiftlikler edinen âyan ailelerinin ve "mütegallibe"nin, özellikle 1720'lere doğru timar ve zeamet topraklarına ve bunlara dâhil olan aşiretlere karşı baskı ve tecavüzlerini arttırdıkları da bu şikâyetlerde açıkça görülmektedir[324].

İşte bu şekilde hariçten müdahale ve baskılara mâruz kalarak cazibesini kaybeden topraklar, bir de *kılıç timar* şeklinde küçük parçalara bölündüğü için iyice gözden düştü; *"bî-hâsıl"* oldukları gerekçesiyle bu şekildeki timarlar rağbet görmez oldu. Zaten dağlık ve taşlık bir arazi yapısına sahip olan İçel sancağında, sağda-solda ormanlık alanlar ve çalılıklar arasında küçük birimler halinde oluşturulan parça timarlar, toprak verimsiz ve çoğu yeri sulama imkânından da mahrum olduğu için, sahibi olan kişilere herhangi bir ekonomik getiri sağlamıyordu. Bu türden yerler ya *"bî-hâsıl"* oldukları gerekçesiyle terkedilerek *"mahlûl"* durumuna düşüyor[325], ya da kılıç timarların birleştirilmesi yoluna gidiliyordu. Fakat kanunen sadece iki kılıç timarın birleştirilmesine izin verildiği halde, çoğu defa buna riayet edilmeyerek 3-4, hattâ 12 kılıç timara kadar birleştiren fırsatçılar çıkıyordu ve bu da ayrı bir sorun

---

[319] Ermenek'in Aralık köyünde timara mutasarrıf olan Hasan'ın bu hususstaki şikâyeti: BOA, ***AŞD***, nr. 37, s. 516, hkm. 2061; s. 558, hkm. 2229.

[320] Anamur Melikviran köyünde timara mutasarrıf olan Ali'nin timarına ait bu türden problemler: BOA, ***AŞD***, nr. 33, s. 606, 609 (1113 / 1701); Bazı durumlarda ise İçel'e komşu sancaklarla timar anlaşmazlığı yaşandığı da oluyordu. Konya'ya bağlı Aladağ kazasında timara mutasarrıf Mehmed Sipahi ile Ermenek'ten Seyyid İbrahim'in timarları arasındaki böyle bir ihtilafa dair: ***AŞD***, nr. 64, s. 544 (1127 / 1715).

[321] Alaybeyi İbrahim'in timar ve zeamet sahiplerine türlü iftiralar atarak, onlardan *"yoklama"* adıyla kanunsuz para aldığına dair: BOA, ***A.RSK.D***, nr. 1560, s. 83 (Receb 1113 / Aralık 1701).

[322] Anamur'da *"sınır-ı Bozyazı ve gayride"* 46.884 akçe zeamete mutasarrıf olan Müteferrika Şahbaz'ın zeametine dâhil olan bazı Yörük aşiretlerinden mütevellit sorunlar: BOA, ***AŞD***, nr. 39, s. 848 (Ramazan 1115 / Ocak 1704).

[323] Anamur'a bağlı Mihaller ve Korıönü köylerinin yaylak ve güzlek alanlarında zeamete dâhil olan yerlerdeki bu türden bir sınır anlaşmazlığı hakkında: BOA, ***MD***, nr. 121, s. 157, hkm. 607 (1713).

[324] Anamur kazasından *"sâhib-i cem'iyyet"* olan bazı kişilerin, *"ehl-i arz tâifesiyle yek-dil"* olarak, timar ve zeamet ahalisi üzerinde baskı uyguladıklarına ve bu baskılara dayanamayan ahalinin *"perâkende vü perişan"* olduğuna dair: BOA, ***AŞD***, nr. 72, s. 388 (1130 / 1717).

[325] Mut kazasında *"bî-hâsıl"* timarlar için: BOA, **İ.E. Askeriye**, nr. 4546, ek. 1 (1113 / 1701).

oluşturuyordu[326]. Bu meselenin, sancakta sosyal ve ekonomik düzeni etkileyecek ne denli ciddi boyutlara ulaştığı, İçel Alaybeyi İbrahim ve Seyyid Yahya zamanında 1702'de el değiştiren timarlar incelendiğinde açıkça görülür. Bu iki Alaybeyinin teklifiyle bir yıl içinde sancakta 22 timar el değiştirmişti ki, bunların 16'sı ikiden fazla kılıç timarın bileştirilmesinin "*hilâf-ı kânun"* olduğu gerekçesiyle yapılmıştı. Diğerleri ise sahibi öldüğü veya sebepsiz yere terk ettiği için mahlûl kalan timarlara aitti[327]. Bu denli yaygın bir problem haline geldiği apaçık ortada olan kılıç timarlar meselesinde, şâyet bir esneme sağlansa ve özellikle küçük gelirli birimlerin 2'den fazla birleştirilmesine izin verilseydi, belki de takip eden yıllarda daha da artacak olan sorunların en azından bir kısmının önüne geçilebilirdi. Ama değişime karşı oldukça dirençli olan Osmanlı yöneticilerinin, böyle bir çareyi akıllarına bile getirmemiş oldukları kuvvetle muhtemeldir. Bu nedenle timarlar sık sık el değiştirmeye devam etti. Timarların bu kadar sık el değiştirmesine dair arzların 1703'te de devam etmesi, üstelik bunlardan bazılarının Alaybeyinin suiistimalinden kaynaklanması ve bu durumun da sadece İçel sancağına ait bir husus olmayıp, başka yerlerde de benzer problemlerin görülmesi üzerine, Mayıs 1703'te bir ferman çıkarılarak *"ednâ bahane"*yle veya *"mükerrer arz"* ile timar ve zeamet değişikliği talebinde bulunulmaması istendi[328]. Fakat İçel Alaybeyi Seyyid Yahya bu emri yeterince dikkate almamış olacak ki, timar ve zeamet sahiplerinden çeşitli bahanelerle para koparmaya ve hayatta olan bazı erbâb-ı timarı ölmüş gibi göstererek, timarının başkasına verilmesine dair merkeze arz göndermeye devam etmiştir. Bu durum İçel halkının umumî şikâyetine neden olduğu için görevden alınarak, 14 Ocak 1704'te halkın isteğine uygun olarak yerine Alaybeyi Ali tâyin

[326] BOA, **İ.E. Askeriye**, nr. 4546, ek. 3; Anamur Değirmendere'den Zâim Mehmed'in 4 kılıç timarı hilâf-ı kanun birleştirmek istemesine dair: **İ.E. Askeriye**, nr. 3972, ek. 1 (1113 / 1701); Gülnar'dan Mir Zeyni'nin üzerinde ise 7 kılıç timar bir cem edilmişti (**İ.E. Askeriye**, nr. 4190, ek. 6); Bu şekilde birleştirilmiş olan timarların ayrılmasına dair İçel Alaybeyi'ne yazılan Aralık 1707 tarihli hükümde, 12 kılıç timara kadar birleştirmelerin görüldüğü, ayrıca bu şekildeki timarların bazen eski ve yeni sahiplerine birden verildiğine de işaret edilmiştir (BOA, ***MD***, nr. 115, s. 463, hkm. 2025).

[327] Ele alınan 1702 yılında İçel Alaybeyi İbrahim ve Seyyid Yahya tarafından sunulan arzlar, derkenar şeklindeki hesap kayıtları ve tâliplilerine tevcih edildiğine dair buyurulduları hâvî belgelerin yer aldığı dosyalar: BOA, **A.E. Mustafa II**, nr. 2080, 2067, 2570, 2602, 4021, 4486; BOA, **İ.E. Askeriye**, nr. 3103, 3104, 3464, 3466, 3972, 4189, 4190, 5063.

[328] Bu hususta tüm alaybeyleriyle birlikte İçel Alaybeyi Seyyid Yahya'ya da gönderilen hüküm: BOA, ***MD***, nr. 114, s. 172, hkm. 764 (evâsıt-ı Muharrem 1115).

edilmiştir[329]. Fakat artık bu yıllarda timar sisteminde ortaya çıkan sorunlar, alaybeyi değişikliği veya merkezden gönderilen emirlerle giderilecek boyutu çoktan aşarak kronik bir hâl almıştı. Nitekim yeni Alaybeyi Ali de, kendinden öncekiler gibi 1704 ve 1705 yıllarında peş peşe timar değişikliğine dair merkeze arzlar göndermişti. Bu dönemdeki timar değişiklikleri, daha önce olduğu gibi kılıç timar meselesinin yanı sıra, 1115 yılı Ramazan'ında Mekke'den dönen hac kervanın karşılanması için görevlendirilen timar sahiplerinin birçoğu bu göreve gitmediklerinden veya isimleri olduğu halde kendileri bulunmadığı için timarları mahlûl duruma düştüğünden kaynaklanmıştı[330]. Bu arada, Alaybeylik görevi için mücadele de eksik olmuyordu. Hâlen Alaybeyi olan Ali, hacıları karşılama görevi için Sayda tarafına gittiğinde, sâbık Alaybeyi Süleyman da kendisinin yanında bulunuyordu. Fakat karşılama görevi tamamlanıp Sayda Valisi Vezir Mehmed Paşa'nın izniyle Alaybeyi Ali ve maiyeti İçel'e döndüğü halde, Süleyman geride kalmış ve Şam Valisi'nden, İçel Alaybeyliği için bir arz alarak kendisini bu göreve tâyin ettirmek gibi tuhaf bir işe kalkışmıştı[331]. Fakat ilginç olan şu ki, Adana Beylerbeyi Abdülgafur Paşa ile İçel'deki kaza kadıları da Süleyman'ın bu isteğini desteklediklerinden 9 Aralık 1707'de Alaybeyi olmayı başarmıştı[332].

Alaybeyi Süleyman'ın ilk görev aylarında İçel'den merkeze akseden birkaç şikâyet dışında işler biraz durulur gibi olduysa da, bir süre sonra kendisinin bazı kişiler üzerinde baskısını arttırmış; hattâ Silifke'den Abdülkadir adlı kişinin şikâyetine bakılırsa, bunun babası ve kardeşlerinin *"boğazına zincir takup darb-ı şedid ile darb"* etmek gibi insan onurunu ayaklar altına alıcı bazı icraatlara tevessül etmişti[333]. Alaybeyi'nin bu nevi uygulamaları sancak halkının ve ileri gelen âyanların sert tepkisine neden olmuştu. Bu sebeple Gölgeli-oğlu Mahmud ile Silifke ve Gülnar'dan kendisine katılan kalabalık silâhlı grup, Alaybeyi'nin konağını muhâsara ederek bir nevi kendisine gözdağı vermişler[334]; aradan çok geçmeden de Süleyman görevden alınmıştı. Takip eden yıllarda gerek alaybeylerinin uygulamaları ve timar

[329] BOA, ***A.RSK.D***, nr. 1560, s. 83.
[330] Alaybeyi Ali zamanında 1704 ve 1705 yıllarında yapılan timar değişikliğine ait arzlar, derkenar ve buyurulduları muhtevî dosyalar: BOA, **A.E. Ahmed II**, nr. 512, 981, 1755, 5067, 5808, 5810; BOA, **İ.E. Askeriye**, nr. 4627, 5322, 6278, 6668; **İ.E. Adliye**, nr. 6278, 6122, 7150.
[331] BOA, ***A.RSK.D***, nr. 1560, s. 83.
[332] Bu hususi arzuhal, ilâm ve diğer evrakı muhtevî dosya: BOA, **A.E. Ahmed III**, nr. 12940.
[333] BOA, ***AŞD***, nr. 50, s. 107 (evâil-i Muharrem 1120 / Mart 1708 ortaları).
[334] BOA, ***MD***, nr. 115, s. 558, hkm. 2477 (evâsıt-ı Safer 1120 / Mayıs 1708 başları).

sahiplerinin birbirlerine ve halka karşı olan tutumlarından, gerekse de zamanın şartları ve sistemin işleyişinden kaynaklanan şikâyet ve yakınmalar hiç eksik olmamıştır. İşte bu şekilde, özellikle sık aralıklarla alaybeyi değiştirilmesi ve üstelik de bu göreve getirilenlerin hem idarî bakımdan yetersiz, hem de ahlâkî bakımdan zayıf karakterli kişiler olması[335], İçel'deki timar ve zeametleri bir nevi sahipsiz bırakarak, âyanın keyfi taarruzuna açık hale getirmişti. Özellikle Bozdoğan Hassı Mukataası'na malikâne mutasarrıf olan Gölgeli-oğlu Mahmud, türlü bahanelerle timar veya zeamete dâhil olan yerlerin, Bozdoğan Hassı'na ait olduğu iddiasıyla buralara karşı mütecaviz hareketlerden hiç geri durmuyordu[336].

Alaybeylerinden mütevellit bu tür sorunların yanı sıra, timar sisteminde bu yıllarda diğer başka arızalar da görülüyordu. Bunlardan biri de küçük yaşta (*sıbyan*) veya yaşlı (*mütekâid*) kişiler üzerinde olan timar ve zeametlerin durumuydu. Bu şekilde timar tasarruf edenlerin, her 5.000 akçe için 1 cebelü, her 1 cebelü için ise 40 kuruş bedel ödemeleri kanunla düzenlenmişti[337]. Fakat iş uygulamaya geldiğinde, bu tür timar ve zeamet sahiplerinin kimler olduklarının tam olarak bilinememesi ve bilinenlerden de ödemeleri gereken bedelin tahsil edilememesi gibi problemlerle karşılaşılıyordu. 1706'da tüm Anadolu ve Rumeli'deki valilere gönderilen umumî bir emirde, bu şekilde olan timar ve zeametler gizlendiği için birkaç seneden beri Hazine'ye hiçbir şekilde bedel ödenmediğinden yakınıldıktan sonra, eyaletlerdeki

[335] Osmanlı idarî sistemine göre sancağın en önemli askerî âmiri konumunda olan Alaybeylik görevine, hiçbir ahlâkî kural ve kaide gözetilmeden keyfî tâyinlerin yapıldığına, sonra da böyle kişilerin devlete ne gibi müşküller çıkardığına dair arşiv kayıtlarında rastlanan birçok örnekten, burada sadece birine işaret edilecektir. Alaybeyi Süleyman'ın kâtibi olan ve iftira, cinayet ve ırza tecavüz gibi suçlara karıştığı iddia edilen Seyyid Osman, 20-30 kadar sipahi ile İstanbul'a gelip gerçeğe aykırı olarak birçok kişiyi şikâyet etmiş; daha sonra bu kişi hakkında 34 timar erbâbı toplu şikâyette bulununca fermanla hapse atılmıştır. Fakat aradan 40-50 gün geçtikten sonra Mahmudpaşa Mahkemesi'nden salıverilmesine dair ilâm almış ve kefile bağlanarak tahliye dilmiştir. İşte hakkında bu denli ağır suçlamalar bulunan Seyyid Osman, kısa süre sonra İçel Valisi Süleyman Paşa zamanında *"bir tarikle"* bu defa İçel Alaybeyi yapılmış ve sanki hiçbir şey olmamış gibi, öncekinden daha fazla *"şirret ve şekāvete"* devam etmiştir. Nihâyet bu defa da timar ve zeamet sahibi 24 kişinin müşterek mahzarına istinâden azledilerek, daha önce kendisine de birçok suç isnat edilen Ali, 17 Ocak 1711'de göreve getirilmiştir (BOA, **İ.E. Tevcihat**, nr. 1831). Daha sonra 1718'de Avusturya savaşları sırasında Vidin Muhafızı Vezir Mustafa Paşa'nın arzıyla Seyyid Osman yeniden alaybeyi olmuşsa da, İçel sancağından giden askerin Vidin Kalesi'nin dışında ikâmet üzere bulundukları sırada Alaybeyi, içinde taşıdığı *"şirret ve fesâd"* hislerini burada da açığa çıkararak asker arasında bazı karışıklığa sebep olmuş (*sancağı halkının mâbeynine ilkā-i şekāvet etmesiyle*), bunun üzerine de yeniden görevden azledilerek *"ıslâh-ı nefs"* edinceye kadar Niğbolu Kalesi'nde hapsedilmiştir (BOA, **İ.E. Tevcihat**, nr. 1566).

[336] Zâim Ali'nin zeametine dâhil olan Gülnar'daki bazı aşiretlere, Gölgeli-oğlu Mahmud'un bu neviden taarruzu hakkında: BOA, ***AŞD***, nr. 55, s. 520, 523 (Haziran 1710 başları).

[337] BOA, ***MAD***, nr. 2942, s. 94-95.

tüm sıbyan ve mütekâid timar ve zeamet mutasarrıflarının isimleri, zeamet ve timarlarının baş kalemleriyle beraber yazılmak suretiyle oluşturulacak defterleri bizzat Çeribaşılar ve Alaybeyleri İstanbul'a gelerek teslim etmeleri emredilmişti[338]. Yine bu yıllarda ortaya çıkan bir diğer sorun da, İçel'de timar ve zeamet sahibi olan kişilerden bazıları başka diyarlarda mütemekkin olduklarından, kendilerine görev verildiğinde alaybeyleri bayrağı altında mevcut olmamalarıydı[339]. Ayrıca bazı zeamet sahiplerinin, bizzat gelerek zeametlerine kendileri sahip olmayıp, iltizam suretiyle zeametlerin gelirlerini toplama işini başkalarına devretmeleri uygulamasının yaygınlık kazanması da bir başka sorundu. Bu durum, bir yandan timar ve zeametlerin sahipsiz ve başıboş kalmak suretiyle yöre halkının, diğer yandan da çoğu kez iltizamı alan kişilerin tahsil ettikleri parayı ya hiç ödemediklerinden ya da eksik ödediklerinden, zeamet sahibi ve devletin zarar görmesine neden oluyordu[340]. Bunun yanı sıra sipahilerin *"vekili"* olan kişiler, fırsatını bulduklarında timar reâyâsından *"cerîme"* ve *"bâd-ı hevâ"* gibi çeşitli adlar altında kanunsuz para koparmak; başlarına eşkıya guruplarını toplayarak halka olmadık kötülüklere kalkışmak gibi işlere tevessül etmeleri de artık bu yıllarda daha sık görülmeye başlanmıştı[341].

Zaten mevcut hali hiç de iç açıcı olmayan timar ve zeametlerin durumu, 1717 yılından itibaren daha da kötüye gitti. Zira bu sırada batıda Avusturya'ya karşı devam eden savaşta, İçel sancağının timarlı sipahileri Vidin Kalesi'nin muhâfazası ve tamirinde görevlendirilmişti. İşte bu durum, beraberinde iki ciddi sorunu birlikte getirdi; bunlardan ilki, timar sahibi olan sipahilerin seferden kaçmaları, diğeri ise bu sırada sancağın zaten daha önce de yetersiz olan güvenliğinin tamamen terk edilmesi

[338] BOA, **A.DVN**, 309/69. Bu hususta Anadolu'daki diğer yerlerle birlikte Adana, Tarsus ve İçel sancağındaki kadı, alaybeyi ve çeribaşılarına yazılan 15 Kasım 1706 tarihli hüküm: BOA, ***MAD***, nr. 2960, s. 314-315; Fakat buna rağmen, istenilen düzenleme kısa sürede yerine getirilemediğinden, 1707 yılında da eyalet yöneticilerine emir gönderilmişti. Bu hususta Adana Beylerbeyi'ne Ağustos 1707 tarihli hüküm: BOA, **A.DVN**, 364/53.

[339] Bu şekilde olan timar ve zeamet sahiplerinin sancağa gelmelerine dair İçel Alaybeyi'ne Haziran 1707 ve Aralık 1707 tarihli emirler: BOA, ***MD***, nr. 115, s. 461, hkm. 2016.

[340] Ermenek Gargara'da zeamete mutasarrıf olan Hasan'ın, iltizama verdiği zeametinin gelirlerini eksik ödediğine dair Mustafa ve kardeşlerinden şikâyeti: BOA, ***AŞD***, nr. 56, s. 520 (Aralık 1710); Sipahi Mustafa Fehim'in, Gülnar'daki timarının 1718 senesi gelirlerini tahsil işini *"emâneten sipariş"* ettiği Seyyid Yahya Bey, tahsil ettiği paradan hiç ödeme yapmamıştı. Diğer yandan bu kişi çiftlik ve arazi sahibi olduğundan, borcunun buraların satılması yoluyla tahsil edilmesi emredilmişti. Ama bu tür emirleri, Seyyid Yahya gibi güç-kuvvet sahibi kişilere uygulatmak çok zor olduğundan, Mustafa Fehim'in alacağının tahsil edilememiş olması kuvvetle muhtemeldir (***AŞD***, nr. 80, s. 628).

[341] Ermenek Gargara'da timara mutasarrıf olan Musli'nin vekili olan Ali'nin, bu türden kanunsuz işlerine dair Nevâhi-i Ermenek kadısına Ağustos 1719 tarihli hüküm: BOA, ***AŞD***, nr. 81, s. 387.

keyfiyetiydi. İşte bu iki husus da sancaktaki âyan ve mütegallibenin işine yaradı. Zira sefere gitmeyerek timarlarını gözden çıkaran sipahiler, kalabalık silâhlı guruplar halinde âyanların maiyetine girdiler. Bu şekilde daha da güçlenen âyanlar ise, zaten sahipsiz kalan timar ve zeametler üzerindeki baskılarını iyiden iyiye arttırdılar. Öyle ki 1717 yılı sonlarında Selendi'den Arslan Gazi-oğlu Osman, Silifke'den Gölgeli-oğlu Osman ve Sarı Nebi-oğlu Ahmed gibi kişilerin timar ve zeamete dâhil reâyâ üzerindeki baskıları, sadece kanunsuz şekilde para ve mal gasp etme boyutundan çıkıp, 7-8 yüz silâhlı adamlarıyla halkı zincire vurarak onlara türlü işkenceler yapmak gibi dramatik boyutlara ulaşmıştı[342].

İşte bu şekilde bir yandan âyan ve mütegallibenin, diğer yandan da mukataa sahiplerinin tecavüzlerine mâruz kalarak yıldan yıla aşınan ve ekonomik cazibesinden çok şey kaybeden bölük-pörçük timarlardan, sefer zamanında orduya beklenilen sayıda asker gitmemişti. Bir başka deyişle, timara mutasarrıf olan sipahiler, sahip oldukları timardan elde edecekleri kazancın, askerî seferin meşakkatine değecek kadar olmadığını bildiklerinden, sefer görevinden kaçarak timarlarını kaybetmeyi göze almışlardı. Nitekim çok geçmeden Avusturya'yla savaş sona erip anlaşma sağlanınca, sefer kaçkını timar ve zeamet sahiplerinin hesaplarının görülme vakti geldi. 1718 yılı yaz aylarından itibaren bu durumda olan kişilerin timarları ellerinden alınmaya başlandı[343]. İçel'de el değiştiren timar ve zeametlerin kayıtlarını muhtevî defter ve belgeler incelendiğinde, sadece Eylül-Aralık 1718 tarihlerinde 2 zeamet ve 21 timarın el değiştirdiği, bunlardan 13'ünün sefer görevinde bulunmayanlardan yapıldığı görülür. Diğerlerinde ise seferlerle ilgili bir şey belirtilmemekle birlikte, timarın hâsılatsız kaldığından ve sahibi tarafından rağbet edilmediğinden mahlûl duruma düştüğü ifade edilmektedir ki, bu kişilerin de sefere katılmamış oldukları kesindir[344]. Timarların benzer sebeplerle el değiştirmesi hız kesmekle birlikte 1719 yılında da devam etmiştir ki, *"bilâ-hâsıl"* olduğu için kimse rağbet etmediğinden veya bazı timar erbâbının timarını bırakarak *"segbân bayrağı altına"* girdiğinden mahlûl duruma düşen timarların bu yılda da fazla olduğu

[342] BOA, ***AŞD***, nr. 73, s. 411; nr. 72, s. 398; nr. 78, s. 77; Silifke'den bazı kişiler 1718'de timar sahibi Ahmed'e *"timarının zabtını bana virmedin"* diye saldırarak onu baldırından nacak ile yaralamışlardı (***AŞD***, nr. 78, s. 12).
[343] BOA, **İ.E. Askeriye**, nr. 5325; **İ.E. Adliye**, nr. 7406.
[344] BOA, ***A.NŞT.D***, nr. 1360, s. 127-128; **A.E. Ahmed III**, nr. 13377, 19216, 19416, 19512.

görülür. Bunun yanı sıra Vidin yoklamasında hazır bulunduğu halde, Alaybeyi'nin başka tâliplilerden rüşvet alarak sanki yoklamada bulunmamış gibi merkeze arz etmesiyle timarı elinden alınan ve bu şekilde mağduriyete uğrayan timar sahiplerinin sayısı da hiç az değildi. Alaybeylerinin tevessül ettikleri suiistimal bundan ibaret olmayıp, timar ve zeamet mutasarrıflarından daha fazla para koparabilmek için akla-hayâle gelmeyecek yöntemler düşünüyorlardı. Bunlardan birsi de hayâlî kişiler adına (*isimleri mevcûd ve cisimleri nâ-mevcûd*) merkeze timar arzı göndererek tevcih ettirip, sonra da yoklamada sanki bu kişiler varmış da sefer görevine gelmemişler gibi, bu defa rüşvet alarak gerçek bir kişiye tevcih edilmesi için merkeze arzlar göndermeleriydi[345]. Kanun ve yerleşik uygulamaların hiçe sayıldığı, ahlâkî yozlaşmanın alabildiğince arttığı bu karışık ortamda, timar ahalisinden birçoğu çareyi, yerini-yurdunu terk ederek başka diyarlara göç etmekte bulmuştu[346].

İşte bu şekilde yıllardan beri gerek sistemin kendi içindeki sorunlarıyla idarecilerin açgözlülüğü ve suiistimallerinden, gerekse de konjonktürden yararlanan mukataa sahibi âyanların baskılarını arttırmalarından dolayı zaten itilip-kakılan bir sınıf haline gelmiş olan timar erbâbı, 1720 yılında bir defa daha kendilerini zora sokacak bir göreve muhâtap oldular. Avusturya'yla yapılan son savaşta ciddi kayıplar veren Osmanlı Devleti, barış döneminin sükûnetinden istifade ederek sınır boylarındaki kalelerin tamiri ve güçlendirilmesine karar vermişti. Tamir işinin ise Anadolu'daki timar erbâbı eliyle yapılması planlanmış ve bu hususta Anadolu'daki tüm alaybeyleriyle birlikte Adana eyaletindeki zeamet ve timar erbâbına da Mart 1720'de gerekli emirler yazılmıştı. Buna göre, Niş Kalesi'nin yarım kalan tamir işinin tamamlanması için bir an önce *"bir nefer girüye kalmamak üzre"* harekete geçerek, Niş Muhafızı Vezir Abdullah Paşa'nın emrine girmeleri istenmişti[347]. Fakat daha sonra, İçel'den gelecekler Vidin Kalesi'nin tamirinde görevlendirilmişti[348]. İşte bu yeni görev sancakta timar sahiplerinin içinde bulunduğu karışıklığı daha da arttırdı. Çiftini-çubuğunu, bağını-bahçesini, davarını-ineğini bırakarak o kadar uzak mesafedeki bir göreve gitmek itemeyen timar sahipleri, 1720'de peş peşe ellerindeki

[345] Haziran 1719'dan itibaren İçel sancağında el değiştiren timar ve zeametler: BOA, ***A.NŞT.D***, nr. 1360, s. 129-132.
[346] Başka yerlere göç eden timar reâyâsının bulundukları yerlerden kaldırılıp, eski yerlerine iskân edilmesine dair İçel'deki kadılara yazılan Mayıs 1719 tarihli emir: BOA, ***AŞD***, nr. 81, s. 92.
[347] BOA, **C.AS**, nr. 26667 (evâhir-i Rebiülâhir 1132 / Mart 1720 başları).
[348] BOA, **C.AS**, nr. 20575 (evâsıt-ı Cemaziyelevvel 1134 / Mart 1722 başları).

beratları vererek, kendi istekleriyle timarlarından feragat etmeye başladılar. 1720 yaz aylarından 1722 yılı sonuna kadar İçel sancağında kendi rızalarıyla timar beratına verenlerin sayısı 22'ye ulaşmıştı. Esas dikkat çekici artış ise, Niş Kalesi yoklamasında bulunmayanların sayısında ortaya çıkmıştı; 38 timar sahibinin timarları yoklamada *"nâ-mevcud"* oldukları için ellerinden alınarak başkasına verilmiş; 10 timar ise hayalî kişilere berat ettirilmiş olduğundan yeniden tevcih yapılmıştı[349]. Bu şekilde timarları ellerinden alınan kişilerin, bundan sonraki durumlarının ne olduğu hususu önemlidir. Bunlardan bazılarının, alaybeylerinin suiistimallerinden dolayı haksızlığa uğradıkları ve daha sonra bu gibi kişilerin timarlarının iade edildiğini biliyoruz. Fakat büyük çoğunluğu timarını kaybettikten sonra ya belgelerde açıkça ifade edildiği gibi *"segbân bayrağı altına"* girmiş, ya başka diyarlara *"perâkende vü perişan"* olmuş, ya da çaresiz âyan ve mütegallibenin kapısına dâhil olarak onların silâhlı fedaileri ve çiftliklerinin çalışanları olmuşlardır. Üstelik bu süreç, timar sisteminde ortaya çıkan aksaklıkları giderecek herhangi bir reform da yapılmadığı için, 18. yüzyıl boyunca sürüp gitmiştir. Bu tez için gözden geçirilen defterlerde, İçel'den bu gibi problemlere dair merkeze gönderilen bireysel veya toplu şikâyet dilekçelerinin haddi-hesabı yoktur.

Sonuç olarak ortaya çıkan şey, İçel'deki timar ve zeametlerin içinde bulunduğu acıklı durumun, sancağın güçlü ailelerinin âyanlığa geçiş sürecinde, onlar lehine uygun bir ortamın oluşmasında çok ciddi katkısının olduğu gerçeğidir.

E. Konar-Göçer Aşiretlerin Neden Olduğu Problemler

İçel bölgesi daha 16. yüzyılda yoğun konar-göçer nüfusa sahipti. Bunların büyük kısmı toprağa tam olarak yerleşik olmayıp yaylak ile kışlak yerler arasında gidip-gelen Yörük teşekkülleriydi. Bunun yanı sıra toprağa yerleşik durumda bulunan aşiretler de vardı[350]. Bu aşiretler, hiçbir zaman bölgede sosyal düzeni bozacak kadar büyük boyutlara varmayan yaylak ve arazi ihtilafı gibi ufak-tefek sorunlara rağmen, yerleşiklerle birlikte yaşama kültürüne sahip olmuşlardı. Fakat

[349] 1720-1722 yılları arasında İçel'deki timar tevcihlerine ait kayıtlar: BOA, ***A.NŞT.D***, nr. 1360, s. 133-144; BOA, **A.E. Ahmed III**, nr. 8866, 19791, 8853, 8858, 8859, 19797, 7514, 19777, 19788, 19789.

[350] İçel'deki aşiretlerin 16. yüzyıldaki yerleşim özellikleri ve alanlarına dair: Şenol Çelik, "Osmanlı Taşra Teşkilatında İçel Sancağı", s. 183 vd.

bunun yanı sıra bir de, çevredeki diğer vilâyetlerden gelen aşiretlerin sebep olduğu olaylar vardır ki, bu türden olaylar daima İçel'de ciddi çalkantıları beraberinde getirmiştir. Bu başlık altında, öncelikle bölgeyi etkileyen aşiret olaylarının 18. asra kadarki tarihsel seyri kısaca gözden geçirilip, sonra da bu asrın ilk 20 yılında ortaya çıkan ve sonuçları itibariyle İçel âyanlığının doğuş sürecinde onlar lehine hazır bir ortamın oluşmasında gözle görülür şekilde katkı yaptığı açık olan aşiret olayları ele alınacaktır.

16. yüzyılda bölgede toplumsal düzeni bozucu hareketlerin ilki, 1565'li yıllardan itibaren görülmeye başlayan ve 20 yıldan fazla süren Melleş, Acurlar, Umur ve Şamiler gibi Arap aşiretlerinin isyanıdır. Bu aşiretlerin özellikle hırsızlık, yol kesme ve köy basma gibi eşkıyâlığa kalkışmaları Adana'dan İçel'e, oradan da Teke'ye kadar olan Akdeniz sahil kesiminde ciddi tedirginliğe neden olmuştu. Ağustos 1567'de, emrindeki sipahi ve *"il eri"* ile isyancıların üzerine varıp onları dağıtması emrini alan İçel Beyi Mehmed[351], çevre sancak beylerinin de yardımıyla aynı yılın sonbaharında mücadeleye başlamış, bunlardan Acurlar cemaati ile bazılarını bir miktar eşya ve hayvanlarıyla birlikte ele geçirmişti[352]. Fakat bölgede asayiş tam olarak sağlanamadığından, merkezden peş-peşe gönderilen emirlere[353] rağmen, Melleş Arapları 1568'de Silifke köylerini yağmalamışlar; bunun üzerine Bozdoğan adında bir sipahi komutasında bir miktar asker bölgeye gönderilmişti[354]. Bu tedbirin işe yarayıp-yaramadığı belli olmasa da, 1568 sonbaharında ve takip eden yıllarda Arap aşiretlerinin şekâvetlerinin Lârende'nin dağlık bölgelerinde ve Tarsus dolaylarında olanca hızıyla devam ettiği açıktır[355]. Bu arada Kıbrıs adasının fethinden sonra hem Silifke-Akliman ile Karaman arasında, hem de Tarsus-Silifke arasında erzak ve mühimmat sevkiyatı dolayısıyla hareketliliğin artması, Arap aşiretlerinin işine yaramış ve onlara eşkıyâlık için yeni fırsat kapıları aralamıştır[356].

[351] BOA, ***MD***, nr. 7, s. 8, hkm. 35.
[352] BOA, ***MD***, nr. 7, s. 140, hkm. 359.
[353] İçel Beyi olup bu sırada Karaman muhâfazasına memur olan Mehmed Bey'e 31 Aralık 1567 tarihli hüküm: BOA, ***MD***, nr. 7, s. 227, hkm. 626.
[354] BOA, ***MD***, nr. 7, s. 627, hkm. 1752.
[355] Melleş Arapları'nın üzerine varması için Tarsus Beyi'ne ve Kadısı'na hüküm: BOA, ***MD***, nr. 10, s. 109, hkm. 173.
[356] BOA, ***MD***, nr. 10, s. 65, hkm. 96; *MD*, nr. 62, s. 7, hkm. 10.

Bu şekilde, zamanla yenilerinin de dâhil olmasıyla Arap aşiretlerinin bölgede düzeni bozucu faaliyetleri 16. yüzyılın sonlarına kadar etkili bir biçimde sürüp gitmiştir[357].

Bölgedeki en kalabalık konar-göçer topluluk olan Bozdoğan cemaatinin Alaiye ile İçel sancakları arasında hareket halinde olmalarından mütevellit problemler daha 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren zaman zaman şikâyet konusu olmuştu[358]. Bu yıllarda İçel'de yarı yerleşik konar-göçer aşiretlerden ziyade, esas büyük boyutlu olaylara Adana ile Antalya arasındaki alanda doğu-batı yönünde hareket haline olan aşiretlerin sebep olduğu görülür. 17. yüzyıl boyunca Adana taraflarında bulunan Yörük cemaatlerinin, üzerlerinde bulunan vergi yükünden kaçmak düşüncesiyle İçel'e doğru göçleri devam etmiştir. 1636'da Adana'daki Bozdoğan cemaatlerinden birçoğu İçel sancağına dağıldığından burada kalanlar, daha önce üzerlerine yazılan vergiyi ödemekte zorlukla karşılaşmışlardı[359]. Sürekli hareket halinde olan Yörük cemaatlerinin vergilerinin toplanması da her zaman ciddi sorun oluşturmuştu[360]. Yine bu yıllarda İfraz-ı Zulkadriye Hasları reâyâsından bazı cemaatler de İçel sancağına gelerek burada, toplanmak yasak olduğu halde riayet etmeyerek kalabalık gruplar halinde bazı kanunsuz işlere kalkışmışlardı[361]. 17. yüzyılın sonlarına doğru, İçel'de yıldan yıla güçlenen ve bazı idarî görevleri de ele geçiren âyandan kişiler, sancaktaki Yörük cemaatleri üzerinde de baskılarını arttırmaya başlamışlardı. Bunlardan biri olan İçel Mütesellimi Sunullah Bey, adamlarıyla birlikte 1693'te Bozkır cemaatinin evlerini basarak mal ve eşyalarını gasp etmişti[362].

---

[357] Karaman Beylerbeyi'nin Kıbrıs muhâfazasında bulunmasını fırsat bilerek 1577'de Melleş, Umur, Şamiler, İnanlar, Sultanlar, Ramazanlı ve Karacaarap cemaatleri Tarsus ve İçel'de yol keserek tüccarın mallarını yağmalamışlar (BOA, ***MD***, nr. 31, s. 160, hkm. 371); her sene Tarsus'a gelerek halkın mal ve eşyasını çalıp, sonra da dağlara kaçan Melleş eşkıyâsının takip edilmesi için bölgede bulunan sipahilerin *"emr-i şerîf lâzımdır"* diye karşı çıkmaları üzerine Tarsus Beyi'ne 3 Eylül 1581'de (***MD***, nr. 46, s. 57, hkm. 113), aynı meyanda İçel Beyi Mehmed'e ise 1 Haziran 1584'de (***MD***, nr. 53, s. 43, hkm. 113) emirler gönderilmiştir.

[358] Kışı Alaiye'de geçirip yaz mevsiminde koyun ve keçi sürüleriyle İçel yaylalarına gelen kalabalık Bozdoğan cemaatinden bazı kişiler, İçel'de eşkıyâlığa kalkıştıklarından bunlardan bazılarının Kıbrıs adasına sürgün edilmesine dair 3 Aralık 1573'te Alaiye Beyi'ne emir yazılmıştı (BOA, ***MD***, nr. 23, s. 184, hkm. 389).

[359] Bozdoğan Türkmen taifesinin Adana'ya geri gönderilmesine dair İçel ve diğer sancakların kadılarına 1 Ekim 1636 tarihli hüküm: BOA, ***MAD***, nr. 2772, s. 5.

[360] İçel'de mukataaya dâhil oldukları halde Adana tarafına dağılan ve vergiden kaçan Câbir cemaatinden, mükellef oldukları verginin tahsiline dair Adana'daki kadılara hüküm: BOA, ***KK***, nr. 2306, s. 187 (24 Zilkade 1088 / 8 Ocak 1678).

[361] Bunların geriye Adana tarafına gönderilmelerine dair ilgililere yazılan emir: BOA, ***AŞD***, nr. 7, s. 49, hkm. 198 (evâil-i Cemaziyelâhir 1082 / Ekim 1671 başı).

[362] BOA, ***MD***, nr. 104, s. 130, hkm. 581.

Aşiretlerden mütevellit bu nevi bölgesel bazı sıkıntılara rağmen daha Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren, genişlemesinin devam ettiği güçlü dönemlerinde, aşiretlerin hareketliliği herhangi bir sorun oluşturmadığı gibi, devletin büyümesinde olumlu katkıları görülürken, 17. yüzyıl sonlarına gelindiğinde, diğer birçok alanda olduğu gibi İmparatorluğun aşiret politikasında da bazı köklü değişikler meydana gelmiştir. Birtakım iç ve dış nedenler ve zorunluluklarla bu yüzyıl sonunda konar-göçer aşiretlerin, belirlenen yerlere iskân edilmesine karar veridi[363]. 1691 yılında çıkarılan bir dizi fermanla, iskâna tâbi tutulacak aşiretler, iskân yerleri ve bu işin nasıl yapılacağı gibi hususlar belirlendi[364]. Fakat bunula birlikte alınan karar, Rakka bölgesine iskân edilecek aşiretlerle alâkalı olduğu için, İçel sancağı dâhilindeki aşiretlerden bu tarihte iskân edilen olmamıştır. Buna karşılık arşiv kaynaklarından takip edilebileceği üzere, İçel'de konar-göçer aşiretlerden mütevellit problemler 17. yüzyılın sonlarına doğru, Alaiye sancağından İçel'e göçürülen aşiretlerle beraber ortaya çıkmıştır.

Daha önce asıl yurtları olan İçel'den kalkan ve sayıları 1.000 evden fazla olan Yörüklerden Karahacılı, Batralı, Saklı, Zekeriyyalı, Sofılı, Tekye, Çırçır, Saçıkaralı, Geserli, Balcılar ve Ereğli cemaatleri, Alaiye sancağına göç etmişler ve burada düzeni bozucu bazı faaliyetlere girişmişlerdi[365]. Bu Yörük cemaatlerinin şekâvetlerine dair haberler, 1699 yazından itibaren resmî yazışmalara konu olmaya başlamıştı[366]. Nitekim aynı tarihlerde, bölgede güvenliği sağlamak için Manavgat, Duşenbe ve Nevâhi-i Alaiye'deki Yörük cemaatlerinin İçel sancağına iskânlarına karar verildi. Fakat bu kararın uygulanmasında ciddi dirençle karşılaşıldı. Hattâ bu iş

[363] Reşat Kasaba, Osmanlı İmparatorluğu'nun konar-göçer aşiretlere yönelik politikasını ele aldığı kitabında (**Bir Konargöçer İmparatorluk, Osmanlıda Göçebeler, Göçmenler ve Sığınmacılar**, Çev. Ayla Ortaç, İstanbul 2012), devletin güçlü döneminde özellikle sınır boylarındaki geçişkenlik ve konar-göçerlerin iskân siyaseti bağlamındaki hareket serbestiyeti, merkezî otorite için sorun teşkil etmezken, 17. yüzyıl sonlarında bu geleneksel siyasetten vazgeçilerek konar-göçerleri iskâna karar verilmesini, 1683'ten sonra Batıdaki savaşların kaybedilmesiyle sınırların geçişken yapısının Osmanlı Devleti aleyhine bozulması gibi dış baskıyla birlikte; göç, eşkıyâlık ve güvenlik sorunları gibi bilindik iç baskılara bağlar (s. 68 vd.). Buna karşılık Cengiz Orhonlu, dış nedenlerden bahsetmeden sadece konar-göçerlerin yerli halka zarar vermelerini önlemek, harap ve boş yerleri yeniden ziraata açmak, yerleşik ahalinin göçebelere karşı korumasını sağlamak gibi iç gerekçeleri sayar (**Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı**, İstanbul 1987, s. 39-48). Yusuf Halaçoğlu ise, yukarıda sayılan iç nedenlerle birlikte, kaybedilen savaşlar sebebiyle özellikle hudut bölgelerinden iç kesimlere doğru başlayan göçün de iskânı zorlayan bir neden olduğunu yazar (**XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi**, Ankara 1991, s. 28-42).

[364] Tafsilat için: Cengiz Orhonlu, **Aşiretlerin İskânı**, s. 50-51.

[365] BOA, ***MD***, nr. 111, s. 216, hkm. 752.

[366] BOA, ***MD***, nr. 111, s. 20, hkm. 45 (evâsıt-ı Zilhicce 1110 / Haziran 1699 ortası).

için görevlendirilen Alaiye Mutasarrıfı Musa Paşa'nın, yolda giderken Nevâhi-i Ermenek ile Selendi kazaları arasında Gönren (Gönrek?) denilen geçitte, daha önce iskânları ve cezalandırılmaları için emir çıkan Karahacılı cemaatinden Hacı Hüseyin ve ona bağlı akrabaları tarafından yolu kesildi. Bunlar Paşa'nın adamlarından 8'ini öldürdüler, 10'unu yaraladılar ve geride bıraktığı ağırlıklarını yağmaladılar. Ayrıca yine bu grup, Selendi kazasının İnceağrı köyünü muhâsara ederek burada da halkın canına, malına ve ırzına yönelik birçok fenalıklara tevessül ettiler[367]. Fakat bu dirence rağmen Ekim 1699 itibariyle Karahacılı cemaatine mensup Yörüklerden bir grup, Alaiye'den Mut kazasında *"vatan-ı asliyeleri"* olan Sıçanlı mevkiine yerleştirildi ve bunlardan, yerlerini terk etmeyeceklerine ve her türlü emre itaat edeceklerine dair senet alındı; buna mugayir harekeleri halinde ise Matbah-ı Âmire'ye 12.000 akça vermek üzere nezre bağlandılar[368]. Tekeli Yörük cemaatinden iskânı kabul edenler ise kadimî yurtları olan Aksaz adlı mevkie yerleştirildi ve bunlar da yerlerini terk etmeleri halinde yıllık 2.500 kuruş vermek üzere nezre bağlandılar. Teke sancağında bulunan cemaatlerden bazısı iskân emrine karşı çıkmışlarsa da, Alaiye Mutasarrıfı Musa Paşa maiyetindeki leventlerle beraber o tarafa doğru hareket edince bunlar korkuya kapıldıklarından, Teke Mutasarrıfı Ali Paşa bu aşiretleri Alaiye sınırına kadar getirerek teslim etti[369]. Bu arada Macar Yörüklerden bir grup eşkıyânın saldırısına uğrayan Musa Paşa canını ve tüm malını kaybetti[370]. Bütün bu zorlu çabalarla İçel'e iskân edilen cemaatlerden bazısı daha sonra, yerlerini terk etmeyeceklerine dair verdikleri sözde durmadıklarından devlet, taahhüt ettikleri nezrin tahsili yoluna gitmiştir. İçel'e iskânı kabul etmeyen Karahacılı cemaatinden bir grup da Niğde sancağı tarafına gidip, Yahyalı kazasında düzeni bozucu bazı işlere kalkıştılar ki, bu durum özellikle hacıların yol güvenliği hususunda hassas olan

[367] İçel'deki kaza kadılarının ilâmı ve halkın mahzarıyla durumdan haberdar olunması üzerine, âsilerin yakalanarak cezalarının verilmesi için Ocak 1700 ortasında İçel Mutasarrıfı Ahmed Paşa'ya emir yazılmıştır (BOA, ***MD***, nr. 111, s. 223, hkm. 768); Bu işte, Beyşehir Mutasarrıfı Ömer ile Alaiye sancağındaki askerî birlikler de Ahmed Paşa'nın emrine tahsis edilmiştir (***MD***, nr. 111, s. 226, hkm. 776, 777, 778, 779).

[368] BOA, ***MAD***, nr. 8458, s. 75.

[369] BOA, **İ.E. Dâhiliye**, nr. 1850.

[370] Musa Paşa'nın öldürülmesi olayına karışan ve İçel ile Lârende sınırında Aladağ taraflarına firar ettikleri anlaşılan Yörüklerin, kaçış yollarını kapatması ve yakalamasına dair Karaman Beylerbeyi Mustafa Paşa'ya hüküm: BOA, ***MD***, nr. 111, s. 216, hkm. 752 (evâsıt-ı Receb 1111 / Ocak 1700 başı); Aynı hususta İçel Mutasarrıfı Ahmed Paşa'ya hüküm: ***MD***, nr. 111, s. 220, hkm. 761.

Hükûmeti tedirgin etmişti[371]. Alaiye'den İçel'e Yörük iskânı yapılırken, suç işleyenlerin kimler olduğu ayrı ayrı belirlenerek ona göre muamele edilmeyip, toptancı yaklaşıldığından bu da beraberinde bazı sorunları getirmişti. Manavgat'ta kendi halinde olan ve halkın da kendisinden memnun olduğu Karahacılı cemaatinden İbrahim, İçel'e sürgün edilince bunu kabul etmeyerek hırçınlaşmış, bu durumda kaza halkının da isteğiyle yerinde kalmasına izin verilmişti[372].

İçel'e iskân edilen cemaatlerden bazıları hiç vakit kaybetmeden geriye Alaiye ve Teke taraflarına kaçtılar[373]; kalanlar ise, bu sırada sancak mutasarrıfı olan Ahmed Paşa'nın işgüzarlığından dolayı ortaya çıkan vergi sürpriziyle karşı karşıya kaldılar. Zira Ahmed Paşa, İçel'e iskân edilen aşiretler henüz tam olarak yerleştirildikleri mekânda istikrar kazanmadan ve ayrıca bunlara ait kesin bir sayım bile yapılmadan, Hükûmete sancağın avârız hânesinin yükseltilmesini teklif etti. Buna göre daha önce İçel'in toplam 201+1 rub' avârız hânesi varken, yeni gelen Yörük cemaatleriyle beraber 798,5+1 rub' hâne zam yapılarak yeniden tevzi edilmesini istedi ve merkezden 1.000 hâneyi geçmemek şartıyla yeni avârız hânelerinin sancaktaki kazalara dağıtılmasına dair emir çıktı[374]. Fakat iş uygulamaya geldiğinde çok ciddi zorluklarla karşılaşıldı. Zira İçel'e, Ahmed Paşa'nın teklifini karşılayacak kadar Yörük cemaati gelmemişti. Daha önce sancakta 1.500 Yörük hânesi olup, son göç ettirilenlerin sayısının ise 500 kadar olduğu tahmin edilmişti. Bu tahmine göre avârız hesapları yapılmış ve bu ilavelerin tahammüllerine göre cemaatlere dağıtılmasına dair 29 Ağustos 1701'de vergi Muhassılı Seyyid Abdurrahman'a ve diğer sancak idarecilerine emir yazılmıştı[375]. Fakat "evdeki hesap çarşıya uymadığı" gibi, şimdiye kadar aşiretlerin iskânına dair olan sorunlara bir de vergi problemi ilave edilmişti. Zira bu son avârız ilâveleri sancak halkının reaksiyonuna neden oldu; bu arada söz konusu karışıklığa sebebiyet veren ve diğer başka hataları da görülen Ahmed Paşa idam edildi. Sancak halkı, yeni İçel Mutasarrıfı Mehmed Paşa'ya varıp, sonradan gelen Yörük aşiretleriyle ilgili olarak, *"sancağımızda bir ferd yokdur, âhar diyarlara*

[371] Bu hususta gerekli önlemlerin alınmasına dair Adana ve Konya Beylerbeyleriyle Yahyalı Kadısı'na yazılan 9 Temmuz 1700 tarihli hüküm: BOA, ***MAD***, nr. 8458, s. 168 (22 Muharrem 1112).
[372] BOA, ***MAD***, nr. 8484, s. 26.
[373] Bunların yeniden İçel'e gönderilmesi hakkında ilgili kişilere yazılan emir: BOA, ***MAD***, nr. 8484, s. 23 (28 Receb 1112 / 8 Ocak 1701).
[374] BOA, **İ.E. Dâhiliye**, nr. 1850.
[375] BOA, ***MAD***, nr. 8484, s. 84.

gitmişlerdir" diyerek, eskiden câri olan vergilere itirazlarının olmadığına, fakat son tevzi edilen ilâveleri ödemeye güçlerinin yetmediğine dair feveran ettiler. İşte bütün bu karmaşadan sonra 25 Mart 1702'de Osmanlı Hükûmeti tarafından, sancaktaki vergiye tâbi olacak gerçek hânelerle birlikte, sonradan iskân edilen Yörükler, derbendci, köprücü, çakırcı, şahinci, evkâf, askerî ve gayr-i askerî tüm sınıfları ihtiva edecek şekilde yeni bir tahrir yapılmasına karar verildi[376].

1702'de sancağın vergi potansiyeline mâtuf yeni tahrir yapılmasına yapıldı, fakat bu iş, ne aşiretlerden mütevellit sorunları çözdü ne de onların yerleşik yaşamı benimsemelerine katkı sağladı. Buna karşılık Yörük aşiretleri takip eden yıllarda, batıda Menteşe'den doğuda Niğde ve Karaman'a kadar uzanan geniş alana yayılarak yerleşik düzeni bozucu faaliyetlerine buralarda devam ettiler. Bunlardan biri olan Karahacılı cemaati reisi Hacı İsa-oğlu İbrahim önce Alaiye'de, daha sonra da buradan kaçarak gittiği Teke sancağında büyük boyutlu olaylara sebebiyet verdi. İbrahim, 1705'te kalabalık adamlarıyla (belgelerde 800 kadar tüfekli adamının olduğu yazılıdır) Serik Nâibi Seyyid Ömer ve Serik Mukataası'na mutasarrıf olan Kaşıkçı-oğlu Süleyman'ın hânelerini basıp tüm mal ve kıymetli eşyalarını gasp etti[377]. Bu olay üzerine eşkıya gruplarının dağıtılması için emir çıkınca bunlar çevrede bulunan İçel, Hamid, Teke ve Beyşehir gibi sancaklara dağıldılar. Fakat buralarda da boş durmayıp, kurulu düzeni bozucu faaliyetlerini alışık oldukları üzere sürdürdüler[378]. Bununla da kalmayarak, daha önce verdikleri nezri bozdukları için, ödemekle mükellef oldukları parayı tahsil etmek üzere 1707'de gönderilen mübaşiri, Karahisar-ı Teke yakınında Köprü denilen yerde 600 adamla kıstırıp öldürdüler[379]. Bu nedenle, daha önce İçel'e iskân emri verildiği halde çevreye dağılmış olan bu Yörük cemaatlerinin iskân yerlerine gitmelerinin acilen sağlanması için Ocak 1708'de Karaman Valisi Vezir Ali Paşa'yla beraber Alaiye, Teke, Hamid ve Beyşehir sancakları mutasarrıflarına yeniden emirler yazıldı[380]. Ali Paşa,

---

[376] İçel'de bu yeni tahrir hakkında sancak Mutasarrıfı'na ve kaza kadılarına yazılan emir: BOA, ***MAD***, nr. 8484, s. 143-144 (25 Şevvâl 1113); İçel'in yeni tahriri 1114 (1702) senesi içinde tamamlanmış olup, bu sayıma ait defterden (BOA, ***KK***, nr. 2808), yukarıda nüfus bahsinde ayrıntılı olarak söz edilmişti.

[377] BOA, **A.DVN**, 302/68 (Receb 1117 / Kasım 1705).

[378] BOA, **İ.E. Dâhiliye**, nr. 2366.

[379] BOA, ***MAD***, nr. 3878, s. 63.

[380] BOA, ***MD***, nr. 115, s. 485, hkm. 2138. Bu hükmün latinize edilmiş hali için: Ahmet Refik, **Anadolu'da Türk Aşiretleri (966-1200)**, İstanbul 1989, s. 140-141.

Menteşe'den Niğde'ye kadar uzanan geniş bölgeye dağılmış olan Yörük cemaatlerinin sayılarını, kethüdalarını ve bulundukları yerlerin defterini çıkararak Hükûmete sundu; buna göre yeniden emirler düzenlendi ve bu görev için Kapıcıbaşı Süleyman Ağa mübâşir tâyin olundu[381]. İşi sıkı tutan Ali Paşa ve Süleyman Ağa, yanlarında Lârende Kadısı Lütfullah Efendi de olduğu halde Temmuz 1708'de Nevâhi-i Ermenek kazasına bağlı Beyin Çayırı denilen yerde Yörük aşiretlerinin ileri gelenleriyle umumî bir toplantı yapmayı başardı. Bu görüşmede, eğer emre uyarak iskânı ve nezri kabul ederlerse şimdiye kadar işledikleri tüm suçların affedileceğine dair haklarında sâdır olan ferman aşiret reislerinin yüzlerine karşı okundu. Aşiretler şartları kabul ettiler ve anlaşma sağlandı. Buna göre aşiretlerin iskân edilecekleri yerler ve yükümlü oldukları nezirleri şu şekilde belirlendi[382]:

- Karahacılı ve Tireli: Zeyne'nin Kemenli köyüne; 30 bin kuruş.
- Püseli, Hamzalı ve Çaylaklar: Selendi kazasına; 5 bin kuruş.
- Koriin (nd. Kötekli): Anamur'da Koriin köyüne; 10 bin kuruş.
- Büyük Ece (nd. Yalazlı): Gülnar'ın Büyük Ece köyüne; 5 bin kuruş.
- Geradlar (nd. Kütüklü): Selendi'nin Geradlar köyüne; 10 bin kuruş.
- Tirrid (nd. Tekeli ve Zekeriyyalı): Selendi'nin Tirrid köyüne; 20 bin kuruş.
- Bolacalı ve Totmarlı (nd. Perkâkende-i Kesiksöğüt): Gülnar'ın Kesiksöğüt köyüne; 5 bin kuruş.
- Patralı (nd. Berriye): Selendi'nin Berriye köyüne, 25 bin kuruş.
- Derince ve Çarıklı: Gülnar'ın Sarıekinlik köyüne; 10 bin kuruş.
- Sindel (nd. Natşalı): Gülnar'ın Sindel köyüne; 15 bin kuruş.
- Çavuşlar: Silifke'nin Çavuşlar köyüne; 10 bin kuruş.
- Sayacıkaralı, Hamdi ve Kızılalili (nd. Hoca Yusuflu perâkendesi): Selendi'de Karagara köyüne; 25 bin kuruş.
- Şamlı (nd. Eski Yörük): Anamur'un Çukursayı köyüne; 50 bin kuruş.
- Hoca Yunuslu (nd. Hacı İsalı): Burçakkışla köyüne; 25 bin kuruş.

[381] BOA, ***MD***, nr. 115, s. 508-509, hkm. 2257; s. 509-510, hkm. 2259; Haziran 1708'de Karaman Valisi Ali Paşa'ya aynı minvalde yazılan bir başka emir: ***MD***, nr. 115, s. 612, hkm. 2697.

[382] BOA, ***MAD***, nr. 8458, s. 285-286 (18 Receb 1120 / 3 Ekim 1708). Yusuf Halaçoğlu'nun kitabında, İçel'e iskân edilen aşiretlerin daha önce Bey-çayırı denilen yere iskân edildikleri, fakat daha sonra yerlerini terk ettiklerine dair verilen bilgiler, buraya herhangi bir iskân olmayıp, sadece Beyin Çayırı ya da Beyçayırı denilen bu mahalde aşiret ileri gelenleriyle Vezir Ali Paşa arasında bir toplantı yapıldığından doğru olmadığı gibi, iskân yerleri hakkında bazı hatalı okumalar da yapılmıştır (**İskân Siyaseti**, s. 83-84).

- Burhanlı: Gülnar'ın Ovacık köyüne; 30 bin kuruş.

- Hacı Bahaeddinli (nd. Şeyhli ve Kasabalı): Gülnar'ın Köseler köyüne; 30 bin kuruş.

Bu cemaatler, iskân edildikleri yerleri terk etmeyeceklerine, yerlerinde kendi hallerinde geçimleriyle meşgul olup, silâh ve balta gibi her nevi harp âleti bulundurmayacaklarına dair söz verdiler; bunun karşılığı olarak da toplamda 310.000 kuruşluk bir malî yükümlülük altına girdiler. Ayrıca bu cemaatlerden, kura usulüyle rehin olarak seçilen 51 kişi Konya Kalesi'ne hapsedildi. Böylece Yörük iskânı işi halledilmiş gibi görünüyordu. Fakat aslında meselenin bu kadar basit olmadığı kısa süre sonra ortaya çıkan yeni gelişmelerle anlaşılacaktı.

1709 yılı yaz mevsimi gelip de havalar ısınınca, yerleşik sancak halkının yüzyıllardır yapageldikleri üzere, İçel'e iskân edilen Yörük cemaatlerinin de yaylaya göçmeleri icap etmişti. İşte bu durum, iskân edildikleri yerlerde henüz kalıcı evler yapmamış ve herhangi bir tarım faaliyetine de yanaşmamış olan aşiretlerin, yaylaya çıkma bahanesiyle kaçacaklarına dair Hükûmette endişeye neden oldu. Bununla birlikte aşiretlerin Lârende, Aladağ ve Bozkır sınırlarına yakın yerlerdeki yaylalara çıkmalarına izin verildi. Fakat bu yaylalar İçel'in merkezine uzak olduğu için bunların kaçma ihtimâline karşı, başta Karaman Valisi Osman Paşa olmak üzere çevredeki diğer tüm sancak yöneticilerine gerekli önlemi almalarına dair emirler gönderilmesine rağmen[383], alınan bütün bu tedbirler pek bir işe yaramadı. Zira Yörük cemaatleri *"bahar eyyâmında sa'bu'l-mürur cibâl-i şâhikaya yaylağa çıkup bahar mevsimi geçtiği gibi dağlardan inüp İçel ve Alaiye ve Teke sancaklarına ve havalilerine ceste ceste dağılup Müslümanların ırz ve mallarına taarruz ve mezrûat ve hayvanatlarını ve emvâl u eşyalarını gasb u gāret ve kat'-i tarîk ve katl-i nüfus"* gibi düzeni bozucu hareketlere devam ettiler[384].

Bu arada Konya Kalesi'nde büyük bir dram yaşandı. Zira kaleye rehin olarak hapsedilen 51 kişiden 34'ü, İçel Mutasarrıfı Ali Paşa'nın ifadesiyle *"emr-i Hüdâ ve ecel-i ma'lûmeleriyle fevt"* olmuş, diğer 17 kişi ise hastalığa yakalanmıştı. Bu kadar fazla kişinin bir yıl içinde ölmesi eğer bir salgın hastalıktan değilse, Osmanlı

[383] Karaman Valisi'ne yazılan Şubat 1709 tarihli hüküm: BOA, ***MD***, nr. 116, s. 75, hkm. 323 (evâhir-i Zilkade 1120); Aynı minvalde Beyşehir, Alaiye, Akşehir ve Hamid sancakları idarecilerine yazılan emirler: ***MD***, nr. 116, s. 75-76, hkm. 324-327.
[384] BOA, ***MD***, nr. 119, s. 197, hkm. 842.

hapishanelerinin içinde bulunduğu berbat durumdan, belki de kalede görevli askerlerin kötü muamelesinden meydana geldiği açıktı. Henüz ölmemiş olanlar İçel'deki iskân yerlerine gitmeleri şartıyla serbest bırakıldı. Fakat bu acı olayın, aşiretler üzerinde çok kötü tesir bırakmış olduğu kesindir[385]. Belki de bunun etkisiyle aşiretler, İçel Mutasarrıfı İslam Paşa'ya kısa süre sonra kötü bir sürpriz hazırlamışlardır.

Bu şekilde İçel'in değişik yerlerine iskân edilen Yörük aşiretlerinin başları bundan sonra da beladan kurtulmadı. Uzun yıllardan beri süregelen ve artık hayatlarının ayrılmaz bir parçasına dönüşen konar-göçerliği, birkaç yılda terk ederek yerleşik yaşam kültürüne alışmaları zaten beklenen bir durum değildi. Ama bununla birlikte olaylar kendi tabii seyri içinde cereyan da etmiyor; Yörük cemaatleri sürekli hâriçten başka kişilerin müdahalesine mâruz kalıyordu. Bu türden müdahaleler zaten suça meyilli olan aşiretlerin kolayca yoldan çıkmalarına kapı aralıyordu. İşte 18. asrın ilk 10 yılı biterken, iskân edilen aşiretlere bu şekilde dışarıdan iki önemli müdahalenin olduğu görülür. Bunlardan ilki, aşiretlerin İçel'e göçleri sırasında Alaiye'den bazı eşkıyâ gruplarının bunların arasına karışarak sancağa gelmeleri ve kötü alışkanlıklarını burada da devam ettirmeleri; diğeri ise sancakta âyandan olan bazı nüfuzlu kişilerin, aşiretleri tahrik ederek, onları kendi menfaatleri için kullanmaya başlamalarıdır.

Alaiye sancağında adları birçok suça karışan ve etraftaki bir kalede hapsedilmeleri için emir gönderilen bazı kişiler, Yörük iskânı sırasında göçürülen aşiretlerin arasına karışarak ve onlarla birlikte İçel'e gelmişlerdi. Bir süre sonra bu kişilerin tahrik ve ifsadıyla Yörüklerden 200 evden fazlası, iskân yerlerini terk edip yeniden Alaiye'ye dönerek gasp ve cinayet gibi işlere devam ettiler. Bunun üzerine Alaiye Mutasarrıfı Halil, kethüdasını göndererek iskân yerlerine geri dönmelerini istediyse de bunlar söz dinlemediklerinden kethüda, 15 kadar kişiyi tutukladı. Fakat yolda gelirlerken Alaiye sakinlerinden Kinli-oğlu Mustafa ve akrabaları, 200 kadar Yörük eşkıyasıyla birlikte yollarını kesip, çıkan çatışmada aralarında kethüdanın da olduğu 15 kişiyi öldürüp, tutuklu olan kişileri de salıverdiler. İşte şimdi bu kişilerin

[385] Bu meseleye dair İçel Mutasarrıfı Ali Paşa'nın 2 Mart 1709 tarihli tahriratı: BOA, **İ.E. Muharrerat-ı Hususiye**, nr. 87; Sağ kalan 17 kişinin salıverilmesine dair Karaman Valisi'ne ve Konya Kalesi Dizdarı'na yazılan emir: BOA, ***MD***, nr. 116, s. 76, hkm. 328.

cezalandırılması ve sancağa gelen aşiretlerin yeniden İçel'e sevk edilmesi için yeniden uğraş başladı[386]. Bu arada ilginç bir gelişmenin daha olduğu görülür. Alaiye sancağında kendi sicilleri de hiç temiz olmayan bazı kişiler, Yörük reislerinden olup daha önce de birçok suça bulaşan ve İçel'e iskân edilen Hacı İsa-oğlu İbrahim'i yeniden sancaklarına geri çağırdılar. Bunu yaparken de, eğer bu kişinin Alaiye'ye dönmesine müsaade edilirse, sancak halkını diğer aşiretlerin şekâvetinden koruyacak gücünün olduğunu ileri sürerek buna izin verilmesini istediler. İşte bu şekilde "yoldan çıkarılan" İsa-oğlu İbrahim, Alaiye Mutasarrıfı Halil'in ifadesine göre 300 kadar *"Yörükân eşkıyâlarıyla"* yeniden Alaiye'ye döndü. Fakat bunlar bırakın halkı korumayı, tersine daha önce de alışık oldukları üzere eşkıyâlığa devam ettiler. Seher vakti Mutasarrıf Halil'in "ordusunu" basan ve yol kesmek, adam öldürmek, cana ve mala kastetmek gibi daha birçok fenalıklara cesaret eden bu kişiler, özellikle İçel ile Alaiye sınırındaki alanlarda devlet otoritesinin tamamıyla ortadan kalkmasına neden oldular. İşte bütün bu olaylardan sonra, sözü edilen bu Yörük grubunun dağıtılması ve cezaya müstahak olanların cezalarının verilmesi için Temmuz 1709 sonlarında Karaman Valisi Vezir Osman Paşa görevlendirildi[387].

Bu arada Mart 1709'da İçel mutasarrıflığına tâyin edilen İslam Paşa, Yusuf-oğulları ve diğer bazı kişilerin yıllardan beri süregelen kural tanımaz hareketlerinden dolayı asayişin bir türlü tam olarak sağlanamadığı Nevâhi-i Ermenek kazasına gelip teftiş yapmak istediğinde hoş olmayan bir sürprizle karşılaştı. Karahacılı Yörük cemaatinden Hacı İsa-oğlu İbrahim ve amca-oğlu Zub Süleyman, Nevâhi kazasından Kara Hüseyin, Emir Ali-oğlu, Müftü-oğlu Abdülmü'min, Sarı Kadı İsmail ve İsmail-oğlu adlı kişiler, Yörüklerden 500 kadar adamla[388] Beyçayırı denilen sahrada gece vakti İslam Paşa'nın "ordusunu" basarak mal ve eşyasını yağmaladılar, adamlarından ve hayvanlarından bazısını da yaraladılar. Hükûmet, ancak Lârende Kadısı Mehmed Efendi'nin 25 Temmuz 1709 tarihli ilâmıyla olaylardan haberdar olabildi[389]. İçel'deki kaza kadılarının ilâmlarıyla Nevâhi-i Ermenek, Mut ve Sinanlı kazası

[386] Alaiye Mutasarrıfı Halil'in 31 Mart 1709 tarihli arzı ve şakilerin yakalanarak cezalandırılmasına dair buyuruldu: BOA, **İ.E. Şükr ü Şikâyet**, nr. 566. Bu mesele hakkında diğer evrak: BOA, **A.DVN**, 457/1.
[387] BOA, **A.DVN**, 457/77.
[388] Nevâhi-i Ermenek Kadısı ilâmında, sözü edilen bu 500 kişiden 117'sinin Nevâhi-i Ermenek'ten, diğerlerinin ise Yörük aşiretinden olduğunu yazmaktadır (BOA, **A.E. Ahmed III**, nr. 10182).
[389] BOA, **A.DVN**, 457/40.

halkının müşterek mahzarında ise, bütün bu olayların meydana gelmesinde Abdülmü'min Paşa-oğlu Sunullah Bey'in tahriklerinin tesirli olduğuna işaret edilmişti[390]. Fakat Yörük aşiretlerinin her ne sebeple olursa olsun, daha önce verdikleri söze riayet etmeyerek yeniden eşkıyâlığa kalkışmaları, iskân yerlerini terk ederek Alaiye ve Kayseri sancaklarına dağılmaları Hükûmet tarafından nezri gerektiren hareketler olarak görüldü. Bundan dolayı 18 Eylül 1709'da bu cemaatlerin daha önce verdikleri temessük gereğince 50.000 kuruşluk nezri tahsil için mübâşir gönderildi[391].

Alaiye'den İçel sancağına Yörük iskânı işi ve bununla irtibatlı olarak ortaya çıkan sorunlar, Osmanlı yöneticilerini 10 yıldan fazla uğraştırmasına rağmen bölgede beklenen istikrar bir türlü sağlanamamıştı. Bundan dolayı Hükûmet, 1711 yılı başlarında meselenin halline yönelik yeni bir çözüm arayışını devreye sokmak zorunda kaldı. Buna göre olaylarda hep ön planda olan Karahacılı Hacı İsa-oğlu İbrahim'le, iskân yerlerini terk ederek Alaiye'ye kaçmış olan aşiretlerin Kıbrıs adasına sürgün edilmesine karar verildi. Sürgüne dâhil olan İçel Yörük cemaatleri şunlardı: Karahacılı, Eski Yörük, Kiseli-oğlu, Şeyhli, Senidli, Batralı, Selamlı, Gedikli, Toslaklı, Cerid, Saçıkara ve Şamlı[392]. Sürgün emrini uygulama görevi ise İçel Mutasarrıfı Abdülgafur Paşa'ya verildi; İçel'e ilave olarak Teke ve Alaiye sancakları da kendisine tevcih edildi[393]. Aradan çok geçmeden Alaiye'den bazı kişilerin araya girmesiyle, kendilerine bağlı aşiretleriyle birlikte Hacı İsa-oğlu İbrahim ve Ereğli Yörüklerinden Şaban'ın Manavgat kazasında, yine Ereğli Yörüklerinden olan Abdullah'ın ise Alaiye'de kalmalarına müsaade edildi[394]. Fakat Karahacılı ve Eski Yörük cemaatleri, eski kötü alışkanlıklarını bir türlü terk etmeyip *"yine eski hallerine avdet ve nîce fesâd u şekāvete cesaret eylediklerinden"*, Haziran 1712'de Kıbrıs'a sürgün emri yeniden icraya konuldu ve bu iş de Abdülgafur Paşa'ya havale edildi[395]. Bunun yanı sıra, Paşa'nın idaresi altındaki sancaklarda bulunan tüm yeniçeri serdarlarıyla *"harb ü darbe kādir iş erleri"* de emrine verildi;

[390] BOA, ***MD***, nr. 116, s. 188, hkm. 796.
[391] BOA, ***MAD***, nr. 8458, s. 288-289.
[392] BOA, ***MAD***, nr. 8458, s. 266-267.
[393] Bu hususta Abdülgafur Paşa'ya yazılan emir: BOA, ***MD***, nr. 117, s. 56, hkm. 229 (Ocak 1711).
[394] BOA, ***MAD***, nr. 8472, s. 264 (23 Safer 1123 / 12 Nisan 1711).
[395] BOA, ***MD***, nr. 119, s. 197, hkm. 842; Keza Teke ve İçel sancaklarında bulunan kadılara, yeniçeri serdarları, âyan-ı vilâyet ve iş erlerine yazılan Haziran 1712 tarihli hüküm: Ahmet Refik, **Anadolu'da Türk Aşiretleri**, s. 143-144.

buralarda mevcut tüm *"a'yân-ı vilâyet"*in ise *"iş erlerinin önüne düşmesi"* istendi. Bu son emirde, Yörük aşiretlerinden emre itaat etmeyenlerin öldürülmesinin caiz olduğuna dair Şeyhülislam Abdullah Efendi'den fetva alındığı[396], buna göre herkesin ciddiyetle hareket etmesi; bu görevi ifa etmede kusur ve ihmali görülenlerin şiddetli şekilde cezalandırılacağı ihtar edildi[397]. Bu arada Nevâhi-i Ermenek, Selendi ve Mamuriye kazalarındaki âyan-ı vilâyet ve iş erlerine yazılan emirde, aşiretlerin Kıbrıs'a iskânı hakkında daha önce verilen emrin uygulanamamasında, bunların aşiretlere yardım etmelerinin de payı olduğu hatırlatıldıktan sonra, eğer bu defa da aynı şekilde hareket ettiklerine dair Abdülgafur Paşa'dan rapor gelmesi halinde, aşiretler için kararlaştırılmış olan cezanın aynısının bunlara da icrâ edileceği tehdidinde bulunuldu[398].

1712 yılı yaz aylarını Yörük aşiretlerinin Kıbrıs'a sürgün işiyle geçiren Abdülgafur Paşa, Antalya'dan bazı kişilerin muhalefetine[399] ve cemaatlerden bazılarının Menteşe taraflarına kaçmasına[400] rağmen yılsonuna kadar Hacı İsa-oğulları'ndan 229 evde kadın, erkek ve çocuk toplam 1.037 kişinin Alaiye ve Antalya İskelelerinden Kıbrıs'a nakillerini sağladı[401]. Karahacılı ve Eski Yörük cemaatlerinden firar eden birkaç yüz ev ise kaçtıkları yerlerden yakalanarak Ocak 1713 ortaları itibariyle Antalya İskelesi'ne getirildi ve bunların adaya nakli için Rodos İskelesi ve civarındaki adalardan gemi temin edilmeye çalışıldı[402]. Bu arada Abdülgafur Paşa, mutasarrıf olduğu üç sancağın askeriyle birlikte sefer için hazırlıklarını tamamlayarak baharda Edirne Sahrasında olması, bu nedenle aşiretlerin

---

[396] Ahmet Refik tarafından yayımlanan bu fetva aynen şöyledir: *"Yörükân taifesinden bir tâife kat'-ı tarik edüp Müslimînin ırz ve mallarına taarruz ve ekinlerini itlâf ve bu makūle zulm-i fesad âdet-i müstemirreleri olup sa'-i bi'l-fesâd olmalarıyla tâife-i mezbureyi ahz ve şerlerini def' ve Kıbrıs ceziresine iskâna me'mur olan Zeyd vali tâife-i mezbureyi ahz ve Kıbrıs ceziresine iskân murad etdikde mezburlar şer'-i şerife ve emr-i sultaniye itaat etmeyüp muhârebe sadedinde olsalar emr-i veliyyü'l-emr ile tâife-i mezbure ile mukātele edüp şerlerini def' için katletmek câiz olur mu? El-cevab, Allahü a'lem olur. Ketebetü'l-hakir Abdullah."* (**Anadolu'da Türk Aşiretleri**, s. 145).

[397] BOA, ***MD***, nr. 119, s. 198-199, hkm. 845; İskâna tâbi olan Karahacılı, Kürkçülü, Tekeli, Menemenci, Alaadinli ve Keşşaf cemaatlerine iskân kararını tebliğ eden emirler yazılmıştır (***MD***, nr. 119, s. 199-200, hkm. 847); Adada gerekli hazırlıkları yapmalarına dair Lefkoşa Kadısı'na ve Kıbrıs Mütesellimi'ne hüküm: ***MD***, nr. 119, s. 201, hkm. 851.

[398] BOA, ***MD***, nr. 119, s. 200, hkm. 849 (evâsıt-ı Cemaziyelevvel 1124 / Haziran 1712 sonu).

[399] Antalya'dan Müderris Hastaca Ahmed Efendi ve onunla beraber hareket eden birkaç kişi, Teke sancağındaki bazı âyanı iskân görevinden vazgeçirmeye çalıştıklarından, bu kişiler Rodos adasına sürgün edilmiştir (BOA, ***MD***, nr. 117, s. 210, hkm. 923, 924).

[400] BOA, **C.DH**, nr. 17231.

[401] BOA, ***MD***, nr. 119, s. 329-330, hkm. 1330.

[402] BOA, ***MD***, nr. 119, s. 331, hkm. 1333.

sürgün işini bir an önce tamamlamasına dair tehditkâr emir aldı[403]. Bu emir tesirini göstermiş olacak ki Paşa, Mart 1713 başlarına kadar 1.431 kişiyi daha adaya sevk etti. Kütahya taraflarına kaçanları ise sefer için gelirken toplayıp Teke Mütesellimi vasıtasıyla sürgünün yapılması emredildi[404]. Şeyhli cemaati firarileri de yakalanarak Antalya İskelesi'nden 6 gemiye bindirilerek yola çıkarıldı. Fakat bunlar hava muhalefeti nedeniyle Alaiye yakınlarındaki Deran İskelesi'ne vardıklarında âyan ve eşraftan bazı kişiler tarafından gemilerden çıkarılıp salıverildiler[405]. Yine bu cemaatten bir grup ise Kıbrıs'a doğru giderlerken gemide bulunan mübaşiri ve gemi reislerini öldürüp firar ettiler. Aynı şekilde Meyre İskelesi'nden gemilere bindirilen Kiseli-oğlu cemaati mensupları da bir şekilde kaçtılar[406]. Benzer şekilde Alaiye sancağının değişik bölgelerine dağılmış olan Kıbrıs iskânı firarilerinin yeniden iskân yerlerine gönderilmesine dair problemler takip eden yıllarda da sancak idarecilerinin başını ağrıtmaya devam etti[407]. Ayrıca bu sırada batıda Avusturya'yla savaş devam ettiğinden Anadolu'da ciddi güvenlik zafiyeti ortaya çıkmıştı. İşte bir yandan aşiretlerin yıllardır süre gelen kanunsuz hareketleri, diğer yandan savaşlarla güvenlikten yoksun kalan Anadolu'nun güney sahillerinde ortaya çıkan ve belgelerde *"kapusuz ve bacasız levendât"* olarak geçen zümre, adından daha sık söz ettirmeye başladı[408]. Karaman eyaletinde ise, yıllardır çaba harcanmasına rağmen bir türlü düzene sokulamayan Rakka, Hama ve Çukurova taraflarından gelen iskân firarileri Türkmen ve Kürt aşiretleri, bölgenin yerleşik düzenini ciddi şekilde tahrip etmişti. 1717 yılı başlarında, İçel sancağı da sorumluluk alanına dâhil edilen Karaman Beylerbeyi Şehsuvar-oğlu Seyyid Mehmed Paşa'ya, aşiretlerden mütevellit sorunların üstesinden gelmesi için merkezden peş peşe emirler gönderilmişti[409].

Böylece Yörük aşiretlerinin Kıbrıs adasına sürgün işi büyük oranda tamamlanmış oldu. Fakat sürgün edilecekler arasında adları bulunmadığı halde bazı

[403] BOA, ***MD***, nr. 119, s. 329-330, hkm. 1330 (evâhir-i Zilhicce 1124 / Ocak 1713 sonu).
[404] BOA, ***MD***, nr. 119, s. 368, hkm. 1497.
[405] Bu olaya sebebiyet veren kişilerin Magosa Kalesi'nde hapsedilmelerine dair: BOA, ***MD***, nr. 117, s. 262, hkm. 1142 (evâil-i Zilkade 1125 / Kasım 1713 sonu).
[406] Şeyhli ve Kiseli-oğlu cemaati firarilerinin yakalanarak sürgün edilmesi hakkında Kıbrıs Valisi Vezir Mehmed Paşa'ya ve Lefkoşa Kadısı'na yazılan emir: BOA, ***MD***, nr. 120, s. 183-184, hkm. 738.
[407] Manavgat ve Duşenbe taraflarında eşkıyâlık yapan iskân firarilerinin yakalanarak adaya gönderilmesine dair İçel Mutasarrıfı Numan Paşa'ya hüküm: BOA, ***MD***, nr. 124, s. 5, hkm. 16 (Cemaziyelâhir 1128 / Haziran 1716).
[408] BOA, ***MD***, nr. 125, s. 25, hkm. 95.
[409] BOA, ***MD***, nr. 125, s. 177-178, hkm. 689, 690.

cemaatlerin, sanki sürgüne dâhilmişler gibi muâmele görmelerinden[410] ve adları sürgün listesinde olmadığı halde yanlışlıkla gönderilenlerden mütevellit bazı mağduriyetler bir süre daha devam etmiştir[411]. Bu arada sancakta güç toplama yarışını sürdüren âyandan kişiler, bu yarışta Yörüklerin desteğine ihtiyaç duydukları için onlardan bazılarını sürgünden alıkoyarak kendi korumaları altına almışlardı[412]. Sürgün işinin üzerinden 10 yıla yakın süre geçtiği halde Kıbrıs'a yerleşmeyi bir türlü kabul edemeyen bazı aşiretler, İçel'de kapılanacak âyandan bir kişi bulmakta hiç zorlanmayacaklarını bildiklerinden, fırsatını bulunca adadan kaçıyorlardı. Karahacılı cemaatinden Hacı İsa-oğlu ve adamlarından 25-30 kişi 1719'da kaçarak Silifke'de Bozdoğan Yörük Mukataası'nın mâlikâne sahibi olan Gölgeli-oğlu Osman'ın yanına kapılanmışlar ve onun kanunsuz işlerinde bir nevi fedaileri olmuşlardı[413]. Osman Ağa'nın maiyetine giren iskân firarilerinin sayısı zamanla 100'ü geçmiş, bunlar özellikle kanun dışı para toplama ve sancak halkını sindirmede aktif rol almışlardı[414].

İçel sancağında aşiretlerle ilgili olarak ortaya çıkan bir diğer sorun da, sancakta mütemekkin olup fakat yaylak ve kışlak arasında gidip gelen cemaatlerin göçleri sırasında ortaya çıkan karışıklıklar ve olaylardı. Bu bağlamda esas itibariyle iki tür sorunla karşılaşılıyordu. Bunlardan ilki, aşiretlerin hayvanlarının göçler sırasında yerleşiklerin ekili-dikili arazilerine zarar vermesi; diğeri ise yerleşiklerin aşiretlere yönelik saldırılarıydı. Yaylak alanlarda sınır ihtilafları da sıkça görülen hadiselerdendi ki, bu meseleye bir önceki konu başlığında temas edilmişti. Yörük aşiretleriyle ilgili olarak ortaya çıkan her nevi olayda, sancaktaki güç kuvvet sahibi ve silâhlı adamları olan nüfuzlu kişilerin bir şekilde dahli olduğu görülmektedir. Beyli cemaati mensuplarının 1702 baharında Mamuriye'ye bağlı Aksaz köyünden kalkıp Ermenek sınırındaki Altuntaş Yaylasına giderlerken Görmel Köprüsü'nde, sabıkası kabarık bir kişi olan Muslihiddin'in 15-20 kadar adamıyla bunların yollarını

[410] Selendi'den Zekeriyalı cemaatinin bu türden mağduriyetlerine dair: BOA, ***AŞD***, nr. 58, s. 548; Sadece İçel'de değil, bununla birlikte çevredeki diğer bazı yerlerde de benzer şekilde sürgün işini fırsat bilen ehl-i örfün, aşiretler üzerinde bunu baskı aracı olarak kullandıkları görülüyordu. Isparta Yalvaç'taki Yörüklere bu türden baskılar hakkında: BOA, ***MAD***, nr. 3139, s. 80.

[411] Mamuriye kazasından Kızılali cemaatinden bazı kişiler, sürgünde adları olmadığı halde yanlışlıkla adaya gönderilmişti (BOA, ***MD***, nr. 121, s. 51, hkm. 412).

[412] Gölgeli-oğlu Osman Ağa'nın, Kıbrıs iskânı firarilerinden Deli Ali, Gök Kerim ve diğer bazı kişileri başına toplayarak eşkıyâlık yapması hakkında: BOA, ***AŞD***, nr. 63, s. 303 (Ocak 1714 sonu).

[413] BOA, ***AŞD***, nr. 81, s. 200.

[414] BOA, ***AŞD***, nr. 84, s. 113 (evâhir-i Zilkade 1131 / Ekim 1719 ortası).

keserek, mal ve eşyalarını gasp edip yaylalarına gitmelerine izin vermemesi, yukarıda sözü edilen problemlerin tipik örneklerinden sadece birisidir[415]. İçel'den merkeze gelen şikâyetlerde, aşiretlerin düzeni bozucu faaliyetlerine dair yakınmalar da hiç eksik olmuyordu[416]. 1706'da bu defa da Anamur'a bağlı Akyaka köyünde oturan Tekeli cemaatinden eşkıya reislerinden Hacı Musa, Hacı Ahmed, kardeşi Ebubekir ve Bakırcı-oğlu Ali 100 kadar adamlarıyla yine Anamur'un Tursun köyüne baskın yapmışlar; köydeki kadın ve erkekten bazılarını yaralayıp, mallarını gasp ve ırzlarına taarruz etmişler, keçi sürülerini bölüp götürmüşler, harnup ağaçlarını kesmişler ve buğdaylarını mallarına yedirerek itlaf etmişlerdi[417]. 1710'da ise Gülnar'da bulunan Tekeli cemaati mensupları, yaylak yerlerine alâkası olmayan bazı kişilerin haksız yere taarruz ettiklerine ve bu nedenle mağduriyete uğradıklarına dair şikâyette bulunmuşlardı[418].

Âyanlık mücadelesine girişen İçel hânedânlarının, güç toplamak için Yörük aşiretlerini kullanmaları alışılmış bir durumdu. Gülnar kazasından Azaleddin-oğlu Hasan ve kardeşleri, kazadaki Bozkır cemaatinden bazı kişilerin de katılımıyla oluşturdukları 4-5 yüz kadar adamla yüzyılın başlarında özellikle yaylalarda cinayet ve mal gasp etme gibi kanunsuz işlere başlamışlardı[419]. Gölgeli-oğlu Mahmud ise, 1701 başlarında sancakta yeniden tahrir ve tevzi edilen avârız vergisinden kendilerini muaf ettirmek vaadiyle, Yörüklerden bazılarını başına toplamış ve bunlarla birlikte İstanbul'a gitmişti[420].

Sürekli hareket halindeki Yörük cemaatleri sadece İçel'de değil, çevredeki başka yerlerde de zaman zaman olaylara sebebiyet veriyorlardı. İçel ve Alaiye sancaklarına iskânları için ferman çıkan Karahacılı Cemaati Kethüdası İbrahim ve ona bağlı bir grup aşiret ileri geleni, 1701 yılı evvel-baharında Kayseri'nin Yahyalı kazasına kadar giderek yerli halkın ekili-dikili arazilerine zarar vermişler; ayrıca

---

[415] BOA, ***MD***, nr. 112, s. 379, hkm. 1358.

[416] Gülnar'a bağlı İncircik köyü ahalisinin, Begdili ve Kotur cemaatlerinden bazı kişilerin kendilerine gece vakti baskın yaptıklarına dair şikâyetleri: BOA, ***AŞD***, nr. 42, s. 54, hkm. 225 (Mart 1705); Burhanlar cemaati mensuplarının Aladağ taraflarındaki eşkıyalıklarına dair: BOA, ***MZD***, nr. 12, s. 23, hkm. 80 (Eylül 1705).

[417] Bu hususta Mamuriye Kadısı Receb Efendi'nin ilâmı ve eşkıyânın cezalandırılmasına dair buyuruldu: BOA, **İ.E. Şükr ü Şikâyet**, nr. 152 (evâhir-i Safer 1118 / Haziran 1706 ortası).

[418] BOA, ***AŞD***, nr. 56, s. 182.

[419] BOA, ***MD***, nr. 111, s. 408, hkm. 1402.

[420] Gölgeli-oğlu Mahmud'un bu ve diğer başka faaliyetlerine dair şikâyetini havi İçel Mutasarrıfı Seyyid Ahmed Paşa'nın 1 Ocak 1701 tarihli arzı: BOA, **A.E. Mustafa II**, nr. 624.

burada bulunan Gerine(?) Mukataası Emini Seyyid Bektaş'ı Cumapazarı adlı mevkide 300 kadar adamla basarak mal ve eşyasını gasp etmişlerdi. Bu cemaatlerin, asıl yerleri olan Alaiye ve İçel'e gönderilmesine dair Maraş ve Adana tarafındaki idarecilere emirler yazılmasına ve kendilerine tahsis edilen yaylak bölgelerinden ayrılmamaları sıkı-sıkıya tembih edilmesine rağmen, bunlar bildikleri şekilde hareket etmeye devam ettiklerinden kontrol altına alınmaları bir türlü mümkün olamamıştı[421]. Bundan dolayı 1707 yılına ait kayıtlarda, bu cemaate bağlı Yörüklerden bazılarının İçel, Beyşehir ve Hamid taraflarına firar ettikleri; bazısının ise Serik'te Türkmen-oğlu İbrahim adlı eşkıyânın yanına vardıkları ve daha önce verdikleri nezre aykırı hareket eden bu kişilerin bozdukları nezri tahsil etmek için üzerlerine asker gönderildiğinden bahsedilmesi hiç de şaşırtıcı olmasa gerektir[422].

18. yüzyıl başlarında bölgede karışıklığa neden olan bir diğer olay da Rakka'ya iskânları emredilen fakat buna uymayarak çevreye dağılan Kürt aşiretlerinden kaynaklanan sorunlardı. Bunlardan 400 kadarı Niğde'de Develiovası denilen yere konmuş, fakat burada da fazla durmayıp etrafa dağılmışlardı. Bunların İçel sancağına da gelme ihtimaline karşılık sancak Mutasarrıfı Ahmed Paşa'ya 23 Şubat 1702'de gerekli önlemi alması için emir gönderilmişti[423]. 1710'da ise daha önce Rakka havalisine iskân edilen Afşar Türkmeni ve Kürt aşiretlerinden 4-5 yüz evleriyle 1.000 kadar kişi, iskân yerlerini terk ederek Niğde Yahyalı kazasında ve civarında olan Bozdoğan aşiretini basarak 9 kişiyi öldürmüşler; ayrıca Kayseri ve Bozok köylerine de baskınlar yapmışlardı. Bunun üzerine Ekim 1710'da İçel Mutasarrıfı Abdülgafur Paşa, emrine tahsis edilen diğer sancak beyleriyle birlikte, bu aşiretlerin yeniden iskân yerleri olan Rakka'ya götürülmesi işiyle görevlendirilmişti[424].

İçel'den 40 adet Türkmen cemaati, muhtemelen 17. yüzyılın sonlarında Hama ve Humus sancakları arasındaki bir mahalle iskân olunarak raiyyet vergisinden muaf tutulmuşlardı. İskân edildikleri bölgeyi şenlendiren, burada ziraat yapan ve bölgenin güvenliğine de katkı sağlayan bu cemaatler, zamanla Arap aşiretlerinin baskısı altında zor duruma düşerek dağılmışlardı[425]. Yıllar sonra 1713'te Rakka Valisi Vezir

[421] BOA, ***MAD***, nr. 8458, s. 74.
[422] BOA, ***MAD***, nr. 8458, s. 74 (15 Safer 1119 / 18 Mayıs 1707).
[423] BOA, ***MAD***, nr. 9889, s. 348.
[424] BOA, ***AŞD***, nr. 58, s. 87, 95-96.
[425] BOA, ***MAD***, nr. 2777, s. 92.

Hasan Paşa, bu aşiretleri kendi eyaletindeki Murad Paşa Çayırı denilen yere götürmüş, böylece Hama ve Humus arasındaki bölge güvenlikten yoksun kalarak eşkıyânın taarruzuna açık hale gelmişti[426].

Yukarıda özet olarak ele alındığı üzere, İçel ve çevresindeki Yörük aşiretlerinin 20 yıldan fazla süredir devam eden hareketliliği, 1720'lerde biraz durulur gibi oldu. Batıda Avusturya savaşları da antlaşmayla sonuçlandığından Osmanlı Hükûmeti, bu sükûnet döneminde Anadolu'da zaten bozulmuş olan düzeni yeniden tesis etmek ve vergi gelirlerinde artış sağlayabilmek düşüncesiyle bazı düzenlemeler yapmaya teşebbüs etti. Bu bağlamda Anadolu'da bulunan Yörük cemaatlerinin yeniden bir tahririnin yapılmasına karar verildi. Bu görev önce Yusuf adlı kişiye verildiyse de, Yörük ahvâline yeteri kadar vâkıf olmadığından onun yaptığı sayım kabul edilmedi. Bunun üzerine 11 Haziran 1720'de Yörük tahriri işi Silifke Âyanı Gölgeli-oğlu Osman'a havale edildi. 45.000 kuruş bedelle işi alan Gölgeli-oğlu, Mart 1132 başından geçerli olmak üzere aşiretlerin vergilerini tahsil edecek ve aynı zamanda hiçbir kişi hâriç kalmamak üzere aşiret mensuplarının ve vergi icap eden koyun, deve ve diğer hayvanlarının sayımını yapacaktı[427].

Bu kadar geniş alandaki dağınık aşiretlerin tahririni yapmak kolay bir iş değildi. Ayrıca aşiretler üzerinde söz sahibi olmak isteyen Seyyid Sunullah Bey gibi diğer bazı nüfuzlu kişilerin, kendi maiyetlerine aldıkları aşiretlerin sayımına karşı çıkmaları[428], vergiye mâtuf böyle bir tahrire muhalefetin eksik olmaması[429] gibi etkenler bu güçlüğü bir kat daha arttırıyordu. Sunullah Bey'le Gölgeli-oğlu'nu karşı karşıya getiren bir diğer husus da, İçel'de mukataa sahibi olan Sunullah Bey'in, mukataasına ait yerlere Yörük tahriri bahanesiyle Gölgeli-oğlu tarafından haksız yere saldırının olduğuna dair şikâyetleriydi[430]. Bu ve benzeri sorunlarla uğraşan Gölgeli-

[426] BOA, ***MAD***, nr. 8458, s. 14-15.
[427] Yörük tahririnin nasıl yapılacağına dair Gölgeli-oğlu Osman'la birlikte, tahrire dâhil olan İçel, Alaiye, Kayseri, Niğde, Kars-ı Maraş, Adana, Aydın, Saruhan, Menteşe, Sivas, Teke ve Hamid sancaklarındaki görevlilere yazılan umumî emir: BOA, ***MAD***, nr. 9906, s. 449-450 (11 Haziran 1720);
[428] Sunullah Bey, Ermenek kazasındaki bazı aşiretleri bu şekilde korumasına alarak sayıma muhâlefet ettiği için, Ağustos 1720'de hakkında Kıbrıs'a sürgün kararı verilmişti (BOA, ***MAD***, nr. 4080, s. 15).
[429] BOA, ***MAD***, nr. 9908, s. 63.
[430] Mukataaya dâhil olan yerlere hiçbir şekilde dışarıdan müdâhale edilmemesine dair İçel ve Adana'daki sancak mutasarrıflarına hüküm: BOA, ***MAD***, nr. 9908, s. 63 (5 Aralık 1720); Sunullah Bey'in, Bozyazı ve Tevâbii Mukataası'na dâhil Yörüklerden, Gölgeli-oğlu'nun zorla ve kanuna aykırı olarak 450 kuruş tahsil ettiğine dair şikâyeti: BOA, ***AŞD***, nr. 86, s. 419; Bu şikâyetler üzerine Maliye Kalemince çıkarılan kayıtlara istinâden mahalline yazılan emir: BOA, ***MAD***, nr. 9908, s. 462.

oğlu Osman, 1720 yılı sonuna gelindiğinde tahrir işinde henüz kayda değer bir ilerleme sağlayamamıştı. 28 Aralık 1720'de Adana Beylerbeyi'ne gönderilen yazıda, karşı karşıya kalınan nâhoş durum açıkça şöyle ifade edilmişti: *"Adana ve Tarsus ve İçel sancaklarında sâkin olan tavâif-i Yörükânın tahrîrine mübâşeret eyledikde Yörükân tâifesi ba'zı kimesnelerin zîr-i himâyelerinde olmağla tahrîr olundukarı surette kendülere tama' olmadığından tahrîrlerine mâni' olup an-asl Yörükân cemâatından olanların ba'zıları hîleye sülûk ve 'bizler Yörük değilleriz Türkmen cemâatındanız' ve ba'zıları dahı 'ahâlî-i karyedenleriz' deyü tahrîrden imtina' üzre olup*[431]*"*.

Gölgeli-oğlu Osman, gerek kendi suiistimallerinden kaynaklanan şikâyetlerin artması[432], gerekse yukarıda sözü edilen muhâlefet sebebiyle Yörük tahriri görevini istenilen şekilde yerine getiremedi. Aslında Adana, Tarsus, İçel, Sis, Kars ve Maraş livâlarında bulunan Yörük cemaatlerinin toplam hâne ve bekâr sayılarıyla sahip oldukları koyun ve devenin miktarına ait bir icmal defter hazırlamıştı[433]. Fakat bu, Hükûmetin isteğini tam olarak karşılayan bir tahrir olmadığı için, 1721 yılı başlarında işine son verilerek[434], tahrir görevi Yeniil Voyvodası Ali Bey'e ita edildi. Ali Bey kısa sürede Yörük tahririni tamamlayarak, elde ettiği verileri mufassal bir defter hâline getirdi. 11 Haziran 1721 tarihli bu defterde, daha önce İçel'de sâkin oldukları halde sonradan Adana, Tarsus, Niğde ve Kayseri gibi yerlere dağılmış olan aşiretler tek tek kaydedilmiş ve bunlarla ilgili açıklayıcı şerhler de düşülmüştür. Bunun yanı sıra elân İçel sancağında mütemekkin olan kalabalık ve perâkende cemaatler tek tek kaydedilmiştir. Buna göre İçel'de toplam 96 aşirette 1.328 hâne, 442 bekâr; bunlara ait mal varlığı olarak da 90.361 koyun ve 2.001 deve olduğu tespit edilmiştir[435]. Ali Bey'in aceleyle yaptırdığı bu tahrirde, yeterince özenli hareket edilmediği için daha sonra vergiler bu tahrire göre tevzi edilince birçok sorun ortaya çıkacaktır.

---

[431] BOA, ***MAD***, nr. 9908, s. 93.
[432] Gölgeli-oğlu Osman'ın Tarsus Elvanlı'daki suiistimalleri hakkında: BOA, ***KK***, nr. 2490, s. 68.
[433] Gölgeli-oğlu Osman'ın bu icmâl defterine göre İçel sancağındaki 11 cemaatte toplam 562 hâne, 310 bekâr, 20.078 koyun ve 876 deve bulunduğu tespit edilmiştir (BOA, ***MAD***, nr. 2565, s. 6-8). Fakat bu rakamlar, 1721'de Ali Bey'in yaptığı sayımla karşılaştırıldığında oldukça düşük kalmaktadır.
[434] BOA, ***MAD***, nr. 9908, s. 114.
[435] BOA, ***MAD***, nr. 6890 (15 Şaban 1133).

Böylece İçel ve çevresinde sürekli hareket halinde olan Yörük teşekküllerinin sebep olduğu sosyal çalkantılara, aşiretleri, önce iskân ve sonra sürgün yöntemiyle "terbiye ederek" son verilmeye çalışıldı. Bütün bu olaylar İçel'in güçlü hânedânlarının âyanlık mücadelesi verdiği 18. asrın kritik ilk 20 senesinde meydana geldi. İşte bu hadiseler, diğer birçok nedenle birlikte sancağın sosyal ve ekonomik yapısında mevcut olan istikrarsızlığı daha da arttıran bir başka unsur oldu. Fakat bununla birlikte bütün bu çabalar, görece kısa süreli bir sükûnet temin etmesine rağmen, uzun vadede pek bir işe yaramadı. Zira Torosların serin ve yüksek dağlarında yüzyıllardır istedikleri gibi dolaşan Yörükleri, Kıbrıs gibi iklimi sıcak ve hayvancılık için hiç de müsait olmayan bir adaya hapsetmek, eşyanın tabiatına aykırı bir durumdu. Nitekim yıllar içinde, sürgün edilen bu aşiretler gruplar halinde kaçarak eski alışık oldukları coğrafyaya geri döndüler. Fakat bu defa, zaten iskân yerlerini terk ederek devlet nazarında suçlu duruma düştüklerinden, artık bundan sonra İçel'in güç-kuvvet sahibi ailelerinden birinin maiyetine girerek, daha da gözü kara ve suç işlemekten korkmayan kişiler olarak âyanın yükselişine payanda oldular. Doğal olarak da bunlardan mütevellit problemler, 18. yüzyıl boyunca hiç eksik olmadı. Osmanlı merkez bürokrasisinin tuttuğu şikâyet ve malî ahkâm defterleri, bu meseleye dair birbirinin benzeri onlarca şikâyet ve bunlara cevap mahiyetinde basmakalıp ifadelerle yazılan hüküm suretleriyle doludur.

İçel'de âyanlığın doğuşuna zemin hazırlayan problemler elbette sadece bunlardan ibaret değildir. Adlî sistemde zaman zaman hak arama yollarını neredeyse tıkanma noktasına vardıran yozlaşma, rüşvet, suiistimal ve elbette kararların vaktinde infaz edilmesindeki zorluklar; toplumsal hayatta çürüme belirtileri olarak ırza, cana, mala ve hâneye tecavüz gibi ahlâkî bozulmalar ve daha buna benzer birçok sıkıntı da mevcuttu. Fakat bunların ne dereceye kadar sosyal yaşamı ifsâd ve devlet düzenini berhava ettiği hususunda kesin hükme varmak güçtür. Bir başka deyişle burada, dava konusu edilmiş olumsuzluklar üzerinden bir durum değerlendirilmesi yapılmaya çalışılmıştır. Kuşkusuz her şeye rağmen hayat, kendi rutin seyrinde akmayı sürdürmüş olmalıdır. Zaten âyanlık denilen sosyolojik olgu da, öyle kısa sürede ortaya çıkmış veya hükûmet iradesiyle tesis edilmiş bir müessese olmadığından, uzun yıllar alan problemli zaman periyodunda, mahallî seçkinler yavaş yavaş güçlerini arttırmış ve sistem de tedrici olarak olgunlaşmış gibi görünmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM
İÇEL'DE BÜYÜK ÂYAN HÂNEDÂNLARI

Tezin bu bölümünde, İçel sancağında söz sahibi olmuş büyük âyan hânedânları ele alınacaktır. İçel âyanları arasında kuşkusuz en güçlü olanı Zeyne ve Mut merkezli olarak, neredeyse tüm sancakta otorite kuran Sunullah Paşa-zâdeler'le, sancağın sahil kesiminde yer alan Silifke'de ikâmet eden Gölgeli-oğulları'dır. Bu aileler, elverdiği ölçüde tafsilatlı olarak anlatılacaktır. Bunun yanı sıra, her biri mütemekkin bulunduğu kazada söz sahibi olan Sarıkavak'ta Osman-oğulları, Silifke'de Sarı Nebi-oğulları, Selendi'de Arslan Gazi-oğulları, Nevâhi-i Ermenek'te Can Osman ve İnce Ali-oğulları, Gülnar'da Azaleddin-oğulları ve Karataş'ta Halim-oğulları hânedânları da, ayrı başlıklar altında incelenecektir. Bütün bu ailelere mensup kişilerin, 1690'lardan itibaren sancakta nüfuz mücadelesine girişmiş olmalarına rağmen, bunların hangi tarihlerde "resmî" olarak âyanlık görevini ifa ettiklerini tespit etmek güçtür. Zaten daha önce de ifade edildiği üzere bu çalışmada, âyanlık meselesi, resmî bir görev olmasından ziyade sosyal bir zümre olarak ele alındığı için, burada da genel yaklaşıma uygun olarak, aslında bu alilerden her birinin "âyanlık görevleri" değil de, hânedân tarihleri anlatılacaktır. Fakat buna geçmeden önce bölüme girizgâh olması sadedinde, İçel'de âyanlığın doğuşu ve güç kazanması bahsinin açılması uygun görülmüştür.

Gözden geçirilen 17. yüzyıl kaynaklarında, özellikle yüzyılın ortasına kadarki sürede İçel âyanları hakkındaki bilgilerin oldukça sınırlı ve muğlak olduğu görülür. Selendi kazasının köklü ailelerinden olan Arslan Gazi-oğulları bir yana bırakılırsa, diğer İçel âyan hânedânlarının faaliyetlerine dair 17. yüzyılın ortalarına kadar neredeyse kayda değer hiçbir ize rastlanmaz. Fakat 1650'lerden itibaren, artık yavaş yavaş ileride nüfuzlu âyan zümresini oluşturacak olan ailelerin, çeşitli vesilelerle adlarının daha sık zikredilmeye başladığı gözlerden kaçmaz. Nitekim İçel Mutasarrıfı'na yazılan Ocak 1653 tarihli bir hükümde, sancak mütesellimi Hüseyin'in, aralarında Gölgeli-oğlu Ömer ve kardeşleriyle, Sarı Nebi ve oğullarının da bulunduğu kişiler tarafından baskına uğradığı, mal ve eşyasının gasp edildiğinden

bahsedilmesi hiç de şaşırtıcı değildir[1]. Bu tarihlerde sancaklar daha çok *"ber-vech-i arpalık"* olarak tevcih ediliyor; genellikle kendilerine diğer başka sorumluluklar da verilen valiler görev mahalline gitmeyip, yerlerine bir mütesellim tayin ediyorlar; bu durum kaçınılmaz şekilde idarî boşluk ve otorite zafiyetine neden oluyor; bu müsait vasattan yararlanan sancağın güç-kuvvet sahibi kişileri yıldan yıla nüfuzlu hânedânlara dönüşüyorlar ve kalabalık maiyetleriyle merkezî otoriteye kafa tutmaktan geri durmuyorlardı. Nitekim bu tarihlerde taşrada güvenliği sağlayabilmek için Hükûmet tarafından toplanma yasaklandığı halde, Zeyne'den Abdülmü'min ve Mut'tan Ali Bey başta olmak üzere Gülnar, Sarıkavak ve Sinanlı kazalarından bazı kişilerin *"baş ve buğ"* olmalarıyla 2.000'den fazla *"suhte eşkıyâsı"* toplanmış; Hükûmetin sancaktaki temsilcisi olan Paşa, bu grup üzerine vardığı ve 6-7 gün çatışma olduğu halde âsileri dağıtmaya muvaffak olamamıştı[2]. Burada dikkat çekici olan husus, aile liderlerinin kanunsuz faaliyetlerde birlikte hareket etmeleri ve bu işi yaparken silâhlı adam bulmakta hiç zorlanmamalarıydı. Zaten bu tarihlerde kayıtlara *"suhte"*, ileriki dönemlerde *ise "kapusuz segbân ve levend"* ya da diğer başka adlarda geçecek olan başıboş silâhlı gruplar, diğer birçok eyalet ve sancakta olduğu gibi İçel'de de mahallî hânedânların kapı halkı arasına dâhil olacak ve onların yükselmesinde önemli görevler üsteleneceklerdir.

Eskiden beri süregeldiği üzere bu yıllarda da sancakta idareci olan kişilerin, İçel Mutasarrıfı Seyyid Mehmed'in şikâyet konusu edilen kanuna aykırı olarak halktan *"zulmen"* para toplaması hadisesinde olduğu gibi[3] kötü alışkanlıklarının devam ediyor olması, bu nevi haksızlığa mâruz kalan ahalinin yerel güç odaklarını kendileri için bir sığınak olarak görme temayülünü hızlandırmış olmalıdır. Ayrıca ilk bölümde tafsilatı verildiği gibi Osmanlı taşra idaresinde, diğer başka sebeplerin yanı sıra özellikle uzun süren savaşlar nedeniyle paşaların bizzat gelerek yönetimi ele alamamalarından dolayı, taşrada idareyi mütesellimlere bırakmak gibi bir zaruretle karşı karşıya kalmaları, 17. yüzyılın ikinci yarısında güçlerini her geçen yıl daha da arttıran İçel hânedânlarına, idarî sınıfa geçme fırsatı aralamıştır. Nitekim Mart 1665'teki bir Divanıhümâyun kaydından, Abdülmü'min Bey'in bu tarihten önce İçel

[1] BOA, ***AŞD***, nr. 2, s. 91, hkm. 365 (evâsıt-ı Safer 1063 / Ocak 1653 ortası).
[2] BOA, ***AŞD***, nr. 2, s. 117, hkm. 457 (evâsıt-ı Rebiülevvel 1063 / Şubat 1653 ortası).
[3] BOA, ***AŞD***, nr. 2, s. 214, hkm. 830 (evâil-i Receb 1063 / Mayıs 1653 sonu).

mütesellimi olduğu anlaşılmaktadır[4]. Bu dönem aynı zamanda sancağın idarî ve adlî yapısında baskı ve suiistimallerle eşkıyâlık olaylarının hiç eksik olmadığı, yöre halkının çeşitli mağduriyetlere maruz kaldığı yıllardı. Ama bu nevi sorunlara rağmen merkezî idarenin aldığı sert önlemler ve aralarında Sarı Nebi-oğulları'ndan bazı kişilerin de bulunduğu bir dizi idamla[5] bölgede tesis edilen otoritenin semeresi görülmüş olacak ki, kaynaklara yansıdığı kadarıyla İçel *"a'yân-ı vilâyeti"*nin, takip eden tarihlerde bir süre sesi-soluğu çıkmamıştır.

1690'lara gelindiğinde İçel'de iki âyan hânedânının güçlü şekilde sahne almaya başladığı görülür; bunlardan ilki Zeyne merkezli olmak üzere Mut ve Sinanlı kazalarında hâkim olan Abdülmü'min Paşa-zâdeler, diğeri ise Silifke'de Gölgeli-oğulları'dır. Özellikle Abdülmü'min Paşa'nın ölümünden sonra aile reisliğini üstlenen oğlu Sunullah Bey, sahip olduğu maddî güç ve kalabalık kapı halkıyla tam bir derebeyi gibi hareket ediyor; buna karşılık aynı derecede kalabalık bir hânedâna dönüşmüş olan Gölgeli-oğulları'na liderlik eden Mahmud Ağa da Silifke ve çevresinde kendi hükümranlık alanının sınırlarını daha da belirgin hale getirmeye çalışıyordu. İşte meşru veya gayrimeşru yollarla servet biriktiren ve nüfuz kazanan, sonra da bunlarla kendine bağlı silahlı adamlar toplayan bu iki aile, 17. yüzyıl sonlarında İmparatorluğun bu en bunalımlı döneminde, merkezî idarenin kolaylıkla gözden çıkaramayacağı bir konuma erişen İçel âyanları haline gelmişlerdi. Üstelik bunlar için 1693'te, yıllardır süregelen savaşların neden olduğu ekonomik darboğazdan çıkma yolları arayan Osmanlı maliyesi tarafından, sayıları oldukça artmış olan mukataaların iltizam usulüyle satılmasına karar verilmesiyle yeni bir kapı daha aralanmıştı. Nitekim Sunullah Bey, yıllık 60.000 akçe gelirle İçel'deki mukataaların en büyüğü olan Bozdoğan Yörük Mukataası'nı Mart 1105 tarihinden geçerli olmak üzere 29.700 akçe peşinatla alırken herhangi bir zorlukla karşılaşmamıştı[6]. 10 Ocak 1695 tarihli meşhur fermanla mukataaların, tâliplilerine ömür boyu verilmesinin yolu açıldığından[7], Sunullah Bey'le rekabet halinde olan

[4] BOA, ***MD***, nr. 95, s. 53, hkm. 329.
[5] BOA, ***AŞD***, nr. 4, s. 64, hkm. 267; s. 87, hkm. 378.
[6] Bozdoğan Yörükân Mukataası'nın Sunullah Bey'e verildiğine dair 14 Aralık 1693 tarihli nişân-ı hümâyun sureti: BOA, ***MAD***, nr. 17904, s. 8 (15 Rebiülâhir 1105).
[7] Bu fermanda Şam, Halep, Diyarbakır, Mardin, Adana, Malatya, Antep ve Tokat eyâletlerinde ve diğer başka yerlerde valiler, muhassıllar ve voyvodaların iltizamında bulunan mukataaların ahalisinden ekseri *"ricâl-i devletden ve a'yân-ı vilâyetden bazı kimesnelerin uhdesinde"* olduğu ifade

Gölgeli-oğlu Mahmud Ağa, 19 Mart 1695 tarihli nişânla İçel Bozdoğan Mukataası'nı, 850 akçe muaccele ve senede 3.000 akçe artışla 78.000 akçeye *"ber-vech-i te'bîd"* kayd-ı hayat şartıyla mâlikâne olarak almayı başarmıştı[8]. Bu hususta geriye düşmek istemeyen Sunullah Bey de aynı tarihlerde Selendi Haslar Mukataası ile Selendi ve Tevâbii İskele Gümrüğü Mukataası'nı, yine aynı şekilde mâlikâne olarak uhdesine almıştı[9].

Mukataaların bu şekilde yerel güç odaklarının eline geçmesi, İçel sancağında âyanlığın doğuşu ve yükselişinde çok önemli bir aşamayı teşkil etmiş görünmektedir. Gerçekten de takip eden yıllarda Abdülmü'min Paşa-oğulları ve Gölgeli-oğulları etrafında cereyan eden ve ileriki sayfalarda ayrıntılı olarak anlatılacak hadiseler, hem deruhte ettikleri mütesellimlik ve subaşılık gibi idarî görevlerle, hem de merkezî Hükûmet tarafından kabul edildikleri statü bakımından artık bunların tam anlamıyla sancağın *âyanı* olduklarına işaret ediyordu. Bu fiilî durumu tasdik eder mahiyette âyanlık, resmî belgelerde de açıkça ve daha sık olarak yer almaya başlamıştı. 1700 tarihinde İçel'deki avârız hânelerini yeniden tespit etmek için bir tahrire başlandığında, bunun vergi artışına neden olacağını düşünen ve beraberindeki kişilerle birlikte İstanbul'a kadar giderek İçel Mutasarrıfı Seyyid Ahmed Paşa'yı Divanıhümâyun'a şikâyet eden Mahmud Ağa'nın, Silifke *"a'yânından Gölgeli-oğlu Mahmud"* şeklinde vasıflandırılması, tam da buna işaret eden bir hususdu[10]. Benzer nitelemelerin Sunullah Bey için de kullanılmaya başlandığı görülür. Nitekim sancaktan 1703 ve 1704 yıllarına ait vergileri tahsil hususunda İçel Mutasarrıfı Nasuh Paşa'nın karşılaştığı zorluklar üzerine, yardımına başvurulan Sunullah Bey'e yazılan fermanda, kendisine *"Zeyne kazâsı a'yânından Sunullah"* şeklinde hitap edilmişti[11].

---

edildikten sonra, iltizam sisteminde ortaya çıkan sorunlar ve bu sorunların halk üzerindeki olumsuz etkileri anlatılmış ve çözüm yolu olarak yeni düzenleme teklif edilmiştir. Bu hatt-ı hümâyunun suretleri: BOA, ***KK***, nr. 5040, s. 1-2; ***MAD***, nr. 3423, s. 12-15. Latinize edilmiş hali: Mehmet Genç, **Devlet ve Ekonomi**, s. 144-146.

[8] BOA, ***MAD***, nr. 3423, s. 44 (3 Şaban 1106 / 19 Mart 1695). 850 akçe muaccelenin ödendiğine dair: BOA, **İ.E. Maliye**, nr. 11677 (26 Şaban 1106).

[9] BOA, **İ.E. Maliye**, nr. 4179, 4285.

[10] Gölgeli-oğlu Mahmud'un bu davranışından rahatsızlığını hâvî İçel Mutasarrıfı Seyyid Ahmed Paşa'nın 1 Ocak 1701 tarihli arzı: BOA, **A.E. Mustafa II**, nr. 624.

[11] Bu hususta Nasuh Paşa'ya, kaza kadılarına ve *"Zeyne kazâsında sâkin a'yândan Abdülmü'min Paşa-zâde Sunullah Bey"*e yazılan emir: BOA, ***MAD***, nr. 8457, s. 143 (9 Muharrem 1117).

İçel sancağının bu iki meşhur hânedânının yanı sıra, güçlü bir aileye mensup olmayan, fakat şahsî nüfuzuyla sivrilen diğer başkaları için de açıkça âyan lafzı daha sık kullanılmaya başlanmıştı. Karataş kazasından Abdurrahman ve akrabalarının, Ekim 1705 tarihli bir Divanıhümâyun kaydında *"a'yân ve zî-kudret"* olarak nitelendirilmeleri buna iyi bir örnek olabilir[12]. Ayrıca özellikle imdâd-ı seferiye ve barış dönemlerinde mutasarrıflar nâmına toplanması mutat olan gelirlerin tahsiline dair fermanlar, kaza kadı ve nâiblerine hitaben yine *"a'yân-ı vilâyete"* hitaben yazılmaya devam ediyordu[13].

1730'lardan itibaren, İmparatorluğun diğer başka yerlerinde olduğu gibi[14], İçel sancağında da âyanlık iddiasıyla ortaya çıkan kişilerde artış olduğu ve bu uğurda girişilen mücadelenin yıldan yıla daha da kızıştığı görülür. Ermenek kazası ahalisinin Selendi Kadısı'na gelerek yaptıkları bir şikâyette, Gargara köyünden Şeyh İsmail adlı kişinin *"a'yânlık iddi'âsında"* bulunduğu ve *"kendi halinde olmayıp ehl-i arz taifesiyle"* birlikte hareket ettiği, fukaradan bazısını gammazlayarak ceza görmelerine sebep olduğu ifade edilmiş[15]; yine Ermenek halkının Kasım 1720'deki yakınmalarında ise, kazalarından Seyyid Ataullah'ın *"a'yândan olmağla"* Nakibüleşraf vekilleri tarafından Çavuşluk iddiasında bulunduğundan bahsedilmişti[16]. Yakın tarihlerde Kocac Yörükleri de, 1724'te Sinanlı kazasında *"a'yânlık iddi'âsında olan"* mütegallibeden Deli Osman, Âbid ve diğer birkaç kişinin vergi işine karışarak, kendileri için para tahsil etmeye kalkıştıklarını söylemişlerdi[17]. Ekim 1726'da *"a'yândan"* Hacı Fettah Efendi ve diğer başkalarının, Ermenek'te Bozdoğan Mukataası'na bağlı olan bazı kişileri *"envâ'-i hîle ile tecrim ve dâ'imâ zulm ü ta'addîden hâlî olmadıklarından"*, çeşitli adlar altında kanunsuz şekilde bunların paralarını gasp etmeleri şikâyet konusu olmuştu[18]. 1732'de Gülnar ve Küre kazalarındaki Bozkırlı, Aşıklı, Karadöneli, Bahadırlı ve diğer başka

[12] BOA, ***MD***, nr. 114-1, s. 651, hkm. 2906 (evâhir-i Cemaziyelâhir 1117).
[13] BOA, ***MD***, nr. 126, s. 70, hkm. 246 (Mayıs 1717). *"İçel sancağında vâkı' olan kadılara ve a'yân-ı vilâyete hüküm ki"*: ***MD***, nr. 127, s. 369, hkm. 1635 (Nisan 1719).
[14] Eylül 1719'da Antalya kazasından Kaşıkçı-oğlu adlı kişi *"kendü halinde olmayup a'yânlık iddi'âsında olmağla"*, kendisi için fazladan vergi yazdırdığı ve bazı kişileri türlü bahanelerle *"darb-ı şedîd ile darb"* ettirdiğine dair Antalya ahalisinin şikâyeti hakkında: BOA, ***AŞD***, nr. 83, s. 93.
[15] BOA, ***AŞD***, nr. 84, s. 335 (Şubat 1720 ortası).
[16] BOA, ***MAD***, nr. 4080, s. 87 (Kasım 1720 ortası).
[17] Bu hususta Sinanlı Kadısı'na ve İçel Mütesellimi'ne yazılan hüküm: BOA, ***MAD***, nr. 7842, s. 52 (20 Nisan 1724).
[18] BOA, ***AŞD***, nr. 111, s. 55 (Ekim 1726 ortası).

cemaatler, aslında *"mefrûzu'l-kalem ve maktu'u'l-kadem"* reaya olup, serbestiyet üzere vergileri voyvodaları tarafından tahsil edilir ve diğer başka kişilerin müdahalesi gerekmezken, *"a'yânlık iddi'âsında olanlardan ba'zıları"*nın, musallat olup haksız yere vergi tahsil etmeye kalkıştıkları ve ehl-i örfe gammazladıklarından şikâyetçi olmuşlar[19]; benzer şekilde Gülnar Yörükleri ise, *"a'yân-ı vilâyetden"* bazılarının kendilerini, hâne-i avârız talebiyle rahatsız ettiklerinden yakınmışlardı[20]. Yine Gülnar'da bazı kişilerden alacakları olduğunu iddia eden Yörükler, bunları talep ettiklerinde borçlu olanlar, *"kasabada alâkası olmayan ba'zı a'yânlık iddi'âsında olan mütegallibeye istinâden"* borçlarını ödememişlerdi[21]. Konargöçer Keşli cemaati halkı da Silifke kazasında *"a'yânlık iddi'âsında ve zulm ile meşhûr cebâbire ve mütegallibeden"* Sarı Nebi-oğulları Mustafa, Abdülhalim ve Nuri-oğlu Hasan ve diğer bazı kişilerin, 300 kadar eşkıyayı başlarına toplayarak, sahip oldukları mal ve eşyalarını yağmaladıklarından dert yanmışlardı[22]. İçel'de Yörükân Mukataası'na bağlı cemaatlerin bulunduğu yerlerin *"a'yân ve ahâlîleri"* ise, vergi tevzi hususunda bu Yörük cemaatlerine ayrıcalık yapıldığı kanaatinde olduklarından, vergiyi kendileriyle beraber ödemeleri hususunda bunlara baskı yapmışlardı[23]. 1730 yılında *"Ermenek kazâsı a'yânından"* birkaç kişinin, vergi tevzi işine müdahale ederek, fazladan vergi yazdırıp zorla mübaşir göndererek tahsil etmeye kalkışmaları da halkın şikâyetine konu olmuştu[24].

1739-40 yıllarında İçel Mutasarrıfı Halid Paşa, Hükûmet'e sunduğu bir mektupta, Gülnar'ın köklü ailelerinden Azaleddin-oğulları'ndan Seyyid Nuh Ağa'nın 30-40 seneden beri kazanın *"a'yânı olup",* herkes kendisinden hoşnut iken, yine aynı kazadan Âbid Ağa-oğlu Hüseyin adlı kişinin *"a'yânlık iddi'âsıyla"* ortaya çıkarak kaza halkını tahrik ettiği ve düzeni bozduğunu rapor etmişti[25]. Ankara'da sakin Bozulus Türkmeninden mukataaya bağlı bazı aşiretler, bağlı oldukları yerleri terk ederek çevreye dağılmışlar; bunlardan bazıları *"a'yân-ı vilâyetin çiftliklerine"* girmişler; bu nevi aşiret mensuplarından bir kısmının İçel'de *"a'yân-ı vilâyetden*

[19] Bu hususta İçel Mutasarrıfı'yla Gülnar ve Kürennuri Kadısı'na hüküm: BOA, **A.E. Mahmud I**, nr. 11996 (21 Nisan 1732).
[20] BOA, ***KK***, nr. 2507, s. 68 (2 Mayıs 1732).
[21] BOA, ***AŞD***, nr. 141, s. 46, hkm. 153 (Haziran 1733 sonu).
[22] BOA, ***AŞD***, nr. 142, s. 110, hkm. 361 (Temmuz 1733 sonu).
[23] BOA, ***MAD***, nr. 9934, s. 164 (10 Nisan 1734).
[24] BOA, ***AŞD***, nr. 126, s. 555 (Ağustos 1730 sonu).
[25] BOA, ***AŞD***, nr. 160, s. 264, hkm. 981 (Ocak 1740 sonu).

*Abdülmü'min-oğulları"*nın çiftliğine dâhil olduğu haber alınınca, bunların geri gönderilmeleri için emir yazılmıştı[26].

Bütün bu ve benzeri arşiv kayıtları, 1730'lardan itibaren artık yavaş yavaş âyanlığın mahiyetinin daha bir belirgin hale gelmeye başladığı süreçte, İçel sancağının nüfuzlu aileleri arasındaki âyanlık mücadelesinin de arttığına işaret etmektedir. Bu mücadeleden gâlip çıkan veya en azından mütemekkin bulundukları yerleri dışarıdan gelecek saldırılara karşı savunmayı başaran aileler, İçel'deki âyanlık tarihinde kendilerine kalıcı bir yer edindiler. Bunların kimler olduklarını, bütün bu araştırmaların sonunda ortaya çıkarmak mümkün olmuştur. Her ne kadar İçel'de kendilerine âyan statüsü tanınmış kişilere ait oluşturulmuş düzenli bir liste bulunmuyorsa da, özellikle bazı hüküm ve fermanların muhatapları sıralanırken veya herhangi bir hususta yardımına başvurulacaklar ya da valilerin emrine tahsis edilecekler sayılırken, sancakta âyanların adlarının tek tek sıralandığı görülür. Nitekim daha Mart 1695 gibi erken bir tarihte, uzun yıllardır süre gelen savaşlar sebebiyle eyaletlerden asker toplama hususunda ciddi sıkıntılar yaşayan Hükûmet tarafından, İçel sancağındaki *"zî-kudret"* kişilerin, masraflarını kendileri karşılamak ve *"çifte tabancalu ve boylu tüfengli olmak"* üzere belirtilen sayıda asker toplamalarına karar verildiğinde, sancağın ileri gelen şu kişileri direk olarak emre muhatap olmuşlardı[27]: Silifke'den Mahmud Ağa (20 nefer), Sakallı Halil Ağ (5 nefer), Köse-oğlu Mustafa Ağa (5 nefer), Dede Hayli-oğlu Mehmed Ağa (6 nefer), Maden Ağa (4 nefer); Gülnar kazasından Azaleddin-oğlu Hasan (40 nefer), kardeşi-oğlu Hüseyin (10 nefer), Ekşi-oğlu Yusuf Ağa (20 nefer), Meşteci Ağa (8 nefer), Bey-oğlu Gökçe (10 nefer); Mut kazasından Abdülmü'min Paşa-zâde Sunullah (35 nefer); Karataş kazasından Hacı Hasan-oğlu İbrahim (18 nefer), Ayaş-oğlu (15 nefer), Kara Veli Ağa (16 nefer); Ermenek kazasından Piri Ağa (8 nefer), Ali Ağa (12 nefer); Sinanlı kazasından Davud Ağa (5 nefer), Karasegin Ağa (7 nefer), Hacı Bayram Ağa (6 nefer); Nevâhi-i Ermenek kazasından Dede Efendi-ibn Ali Mehmed (10 nefer), Emir-oğlu Ali Ağa (4 nefer); Selendi kazasından Arslan Gazi-oğlu Veli (20 nefer); Mamuriye kazasından Çopurcı Ali-oğlu Abdülkerim (7 nefer), Emir

[26] BOA, ***AŞD***, nr. 119, s. 33 (Ekim 1728 sonu).
[27] Adana ve Karaman eyaletlerine mutasarrıf olan Vezir Hüseyin Paşa'ya hüküm: BOA, ***MD***, nr. 108, s. 140, hkm. 606 (evâil-i Şaban 1107 / Mart 1696 başı).

Hasan-oğlu İbrahim (10 nefer), İyâd Ağa (20 nefer), Davud Ağa (15 nefer); toplamda 401 nefer. 18. yüzyılda İçel'in güçlü âyan hânedânlarının ataları olan kişilerin çoğunun bu listede yer alması oldukça manidardır.

Buna benzer listelere sonraki tarihlerde de sıklıkla rastlamak mümkündür ki, aşağıda bunlardan sadece birine işaret edilecektir. Karataş ve Sarıkavak'ta eşkıyâlık olaylarına adları karışan ve haklarında şikâyetler gelmiş olan bazı kişilerin cezalandırılmasına dair yazılan Mart 1740 tarihli bir emirde, İçel Mutasarrıfı Halid Paşa'yla birlikte *"kazâlarda vâki' a'yândan"* şu kişiler de resmen muhatap alınmıştı: Sunullah Paşa-zâde Seyyid Abdurrahman ve Seyyid Mahmud, Gölgeli-zâde Hacı İbrahim, Sarı Nebi-zâde Hacı Mahmud, Hüseyin, Nuh, Mustafa, Seyyid Mü'min, Abdülkerim, Ali, Hazar ve Can Osman[28].

Bu listelerde adları geçen veya geçmeyen İçel'deki güçlü âyan hânedânlarının, 17. yüzyılın sonlarından itibaren gerek merkezî idareye ve gerekse birbirlerine karşı giriştikleri mücadele sonunda, 18. yüzyılın ortalarına gelindiğinde yaklaşık olarak aşağıdaki gibi bir nüfuz haritası ortaya çıkmıştı:

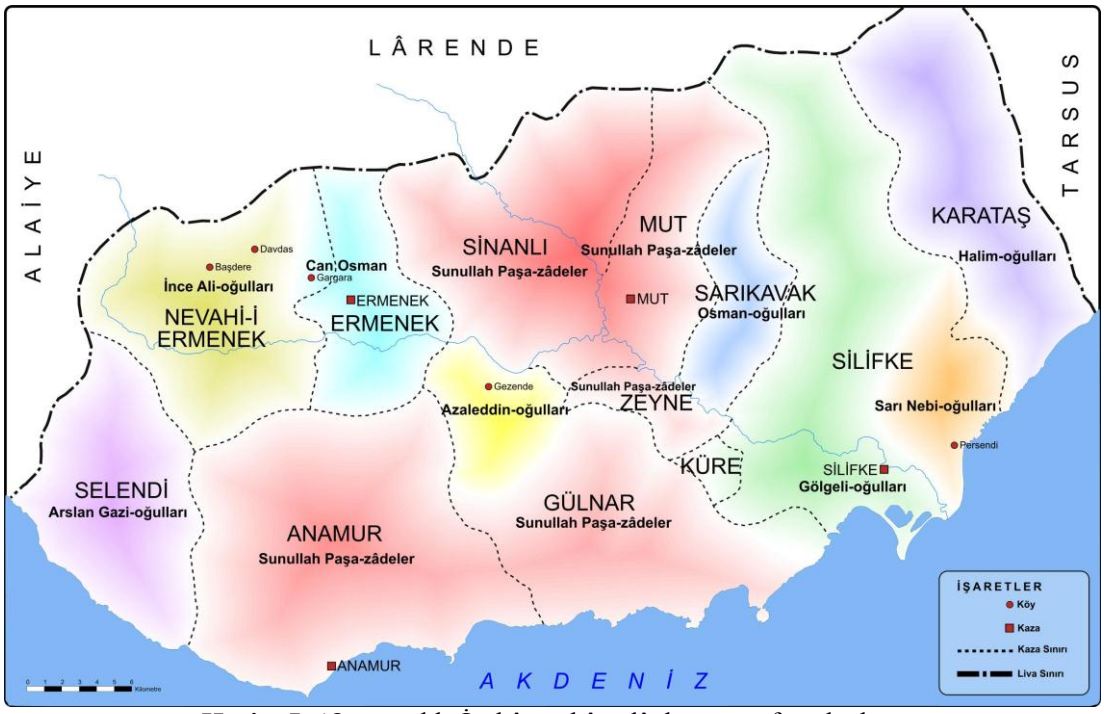

Harita 5. 18. yüzyılda İçel âyan hânedânları ve nüfuz alanları.

Bu haritada, hâkim oldukları alanın genişliği yönünden Sunullah Paşa-zâdeler'in, sancağın en baskın âyan hânedânı olduğu hemen dikkati çeker.

[28] BOA, ***MD***, nr. 147, s. 79, hkm. 293.

I. İÇEL'İN EN GÜÇLÜ HÂNEDÂNI: SUNULLAH PAŞA-ZÂDELER

A. Hânedânın Kökeni ve Abdülmü'min Paşa

Osmanlı vergi kayıtlarında ve çeşitli belgelerdeki ifadesiyle, 18. yüzyılda "Sunullah Paşa-zâdeler" olarak meşhur olan bu ailenin kökleri, 15. yüzyıl başlarında Anadolu'ya gelmiş ve İçel sancağında Zeyne kasabasına yerleşmiş; burada kurduğu zaviye, ölümünden sonra da bölgede önemli bir dinî merkez olma özelliğini sürdürmüş olan Şeyh Ali Semerkandî[29]'ye kadar dayanmaktadır. Nitekim İçel sancağının 1702 tarihli mufassal *Avârız Hânesi Defteri*'nde Zeyne kazasında nüfus yazılırken "Sâdât" başlığı altında, başta Abdülmü'min Paşa-zâde Seyyid Sunullah olmak üzere 20 kişi kaydedilmiş ve sonra da bu kaydın altına şu not düşülmüştür: *"Mezbûrlar Şeyh Ali Semerkandî evlâdları olmağın yedlerinde senetleri vardır[30]"*. İçel'in bu nüfuzlu âyan hânedânının izlerini, 1650'lerden itibaren neredeyse kesintisiz bir şekilde sürmek mümkün olmuştur. Zira ailenin mensupları, zaman zaman çeşitli idarî görevlerle devlete hizmet ederek, bazen de merkezî otoriteyi rahatsız edici veya yöre insanının şikâyetlerini mucip hareketleri vesilesiyle resmî yazışmalara sıkça konu olmuşlardır.

1650'lerde ailenin reisi olan ve Zeyne'de ikâmet eden Şeyh Sunullah'ın, Lütfullah ve Abdülmü'min adlarındaki oğullarıyla birlikte çevrede nüfuz sahibi olduğu; hattâ bu tarihlerde kalabalık gruplar halinde toplanılması yasak olduğu halde buna riayet etmeyerek, yanlarında 2-3 yüz adam bulunduğu; İçel mütesellimi için sancaktan toplanması mutad olan vergiyi ona verdirmedikleri şikâyet konusu

---

[29] Şeyh Ali Semerkandî'nin hayatı, soyu, İçel Zeyne'ye gelişi ve devam eden nesliyle ilgili uzun süredir tartışmalar eksik olmamıştır. Bu tartışmaların tafsilatı hakkında şu esere bakılabilir: Ensar Köse, **Mut (Claudiopolis)**, s. 615-638. İsmail Hakkı Mercan, Semerkandî'nin menâkıbnâmesini yayımladığı gibi, bu vesileyle tartışmalı hususlara dair de eserin girişinde bilgi vermiştir (**Şeyh Alâeddin Ali es-Semerkandî ve Menâkıb-nâmesi**, Haz. İsmail Hakkı Mercan, Ankara 2009). Ayrınca Şeyh Ali Semerkandî'nin Anadolu'ya geliş dönemini ve ilk faaliyetlerini ele alan yakın tarihli şu çalışmada dikkat çekici tespitler yapılmıştır: Fatih Bayram, "Timur İstilasına Beylikler Dünyasından Bakış: Karaman Diyarı'nda Cennet Bahçeleri", **Prof. Dr. Erdoğan Merçil'e Armağan**, Ed: E. Uyumaz, M. Kesik, A. Usta, C. Piyadeoğlu, İstanbul 2013, s. 308-316.

[30] BOA, ***KK***, nr. 2808, s. 28. Ayrıca aynı defterde bu aileden 6 kişinin Mut'a bağlı Selamlı köyünde, 11 kişinin ise Mut'un Şeyh Mahallesinde ikâmet ettikleri kayıtlıdır ki, bunlar hakkında da Şeyh Ali Semerkandî soyundan olduklarına dair not düşülmüştür (s. 30-31). Bu aile 18. yüzyıl boyunca giriştikleri siyasî ve ekonomik mücadelede, Şeyh Ali Semerkandî soyundan olmalarını, güç ve nüfuzlarını arttırmada zaman zaman bir araç olarak kullandıkları gibi; Semerkandî Zaviyesi Vakfı'na ait yerlerin muhafazası için özellikle de Ermenekliler'le karşı karşıya gelmekten geri durmamışlardır (BOA, ***AŞD***, nr. 166, s. 38, hkm. 137).

olmuştu[31]. Şubat 1653'teki bir şikâyet kaydında ise, diğer başka kişilerle birlikte Zeyne'den Abdülmü'min ve Mut'tan Ali Bey'in, topladıkları 2.000'den fazla *"suhte eşkıyası"*na liderlik ettikleri ve İçel Paşası'yla açıkça çatıştıkları ifade edilmişti[32]. Mart 1665 tarihli bir Divanıhümâyun kaydında, Abdülmü'min Bey'in daha önce İçel mütesellimliği yaptığı ve zimmetine para geçirdiğinin yazılması[33], aile mensuplarının artık sancakta idarî görevler de almaya başladığına işaret etmektedir.

Abdülmü'min Bey'in sonraki tarihlerde ne gibi görevlerde bulunduğunu tam olarak takip etmek mümkün olmamakla birlikte, bir yandan mültezimlik yapmak suretiyle ailenin ekonomik gücünü arttırmayı sürdürürken, diğer yandan idarî görevini artık mütesellimlikten mirimiranlığa terfi ettirmeyi başardığı açıktır. Nitekim Matbah-ı Âmire Ocağı'na bağlı olan Kıbrıs Kefere Cizyesi tahsil işini 1093 (1682) yılına mahsuben iltizamla alan Abdülmü'min Paşa[34]; 1683'te ise Karaman Valisi olarak Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın meşhur Viyana Seferine katılmış ve bu sefer sırasında Budin Muhafızı Vezir İbrahim Paşa'nın maiyetinde şehrin savunmasında görev yapmıştır[35]. Fakat Abdülmü'min Paşa'nın, büyük ihtimalle sefer sırasında veya seferden hemen sonra vefat ettiği anlaşılmaktadır[36].

Abdülmü'min Paşa öldüğünde geride Ahmed, Sunullah, Mehmed, Mustafa, Yahya ve İbrahim adlarında altı erkek evlat bırakmıştı[37]. Bunlar 1690'lardan itibaren ailenin İçel'deki etkinliğini kesintisiz olarak devam ettirecekler; mütesellimlik ve mutasarrıflık gibi idarî görevlerde bulunacaklar; ayrıca vergi mültezimliği ve mukataa sahipliği kanalıyla da yıldan yıla servetlerini arttıracaklardır.

---

[31] Bu hususta Karaman Beylerbeyine ve Zeyne Kadısı'na yazılan 18 Ocak 1650 tarihli hüküm: BOA, ***AŞD***, nr. 1, s. 127, hkm. 559 (15 Muharrem 1060).
[32] BOA, ***AŞD***, nr. 2, s. 117, hkm. 457.
[33] BOA, ***MD***, nr. 95, s. 53, hkm. 329 (evâsıt-ı Şaban 1075).
[34] *"Kıbrıs keferesinin cizyeleri müteferrika Abdülmü'min Paşa'ya der-uhde olunup…"* BOA, ***MAD***, nr. 3241, s. 62-63.
[35] Defterdar Sarı Mehmed Paşa, **Zübde-i Vekayiât, Tahlil ve Metin, (1066-1116 / 1656-1704)**, Haz. Abdülkadir Özcan, Ankara 1995, s. 182; Krş. **Târîh-i Râşid**, C. I, s. 269.
[36] 27 Nisan 1687 tarihli bir malî ahkâm kaydında, Kıbrıs Kefere Cizyesini deruhde eden Abdülmü'min Paşa seferde olduğundan, cizyeyi tahsil için Abdülaziz ve Abdullah adlı kişileri adaya gönderdiği; bu arada Paşa vefat ettiği için, Kıbrıs cizyesini Abdülmü'min Paşa'nın oğlu Seyyid Mehmed'in tahsil ettiği; böylece adı geçen iki kişinin mağdur olduğu; Lârende Kadısı huzurunda görülen muhasebede Paşa'nın varisleri ve Seyyid Mehmed zimmetinde 9.820 kuruş kaldığının anlaşıldığı; 2.820 kuruş, masraf için ayrıldıktan sonra bâki kalan meblağa karşılık bu kişilerin çuka ve kumaş vermeyi teklif ettikleri; fakat bunu hâlâ ödemedikleri yazılmıştır (BOA, ***MAD***, nr. 3241, s. 62-63).
[37] BOA, ***MD***, nr. 102, s. 173, hkm. 680.

Abdülmü'min Paşa'nın ölümünden sonra onun neslinden gelen oğullarının, belgelerde "Abdülmü'min Paşa-oğulları" veya "Abdülmü'min Paşa-zâdeler" olarak zikredildiği görülür. Bunlardan en büyüğü olan Ahmed Bey, babasının ölümünü takip eden yıllarda bazı idarî görevler almıştır. Nitekim Şubat 1690 tarihli bir *Mühimme* kaydında kendisine, *"sâbıkā İçel Sancağı Beyi olan Abdülmü'min-zâde Ahmed"* şeklinde hitap edilmiştir. Bu ifadelerden Ahmed Bey'in statüsü açıkça belli olmasa da, hükme konu olan hadise, onun mutasarrıf olabileceğini hatıra getirmektedir. Zira bu tarihlerde, batıdaki savaşlar sebebiyle İmparatorluğun diğer yerlerinde olduğu gibi İçel'de de Hükûmet tarafından *"nefîr-i âm"* (seferberlik) ilân edilmesine rağmen, Selendi kazasının nüfuzlu ailesinden olan Arslan Gazi-oğulları'nın başlattığı muhalefeti, maiyetindeki *"bi'l-cümle iş erleri"*yle birlikte bastırma görevi kendisine verilmişti[38]. Ayrıca İçel Mutasarrıfı Salih Paşa, sancağın timarlı sipahileri ve Türkmen ve Kürd cemaatlerinden oluşturduğu kuvvetle seferde bulunduğundan[39], özellikle vergi tahsili hususunda ortaya çıkan sıkıntıların aşılması için, sancağın güçlü ailelerinden yardım istenmesi düşünülünce, ilk akla gelenler Gölgeli-oğlu Mahmud'la birlikte Abdülmü'min Paşa-oğulları Ahmed ve Sunullah olmuş; bunlar idarî bakımdan herhangi bir resmî sıfat taşımamalarına rağmen, *"a'yân-ı vilâyet"*ten oldukları için, 21 Ekim 1690 tarihli emirle *avârız*, *bedel-i nüzûl* ve *bedel-i sürsat* tahsilinde yardımları istenmişti[40]. İşte gerek sancağın mütesellimle idare edilmesi keyfiyeti, gerekse vergi tahsilinde yerel güç odaklarına duyulan ihtiyaç, Abdülmü'min Paşa-oğulları'nın yükselişinde oldukça uygun bir zemin oluşturmuştu. Nitekim 1691 yılı başlarında sancaktan merkeze gelen şikâyetlerden, Sunullah Bey'in bu tarihlerde İçel Mütesellimi olduğu, kendi maiyetinde kapı halkının bulunduğu, bu adamları vasıtasıyla çevrede yavaş yavaş otorite tesis etmeye başladığı anlaşılıyor[41].

Bu tarihlerde sadece Abdülmü'min Paşa-zâdeler ve Gölgeli-oğulları değil, bunların yanı sıra az-çok etrafına biraz silâhlı adam toplayan birçok kişi, yörede

[38] BOA, ***MD***, nr. 99, s. 84, hkm. 273 (evâsıt-ı Cemaziyelevvel 1101 / Şubat 1690 sonu).
[39] Aynı emirde Karaman Valisi Vezir Mehmed Paşa ile Adana Beylerbeyi Hermuş Mehmed Paşa'nın sefere katılmaları emredilmişti (BOA, ***MD***, nr. 99, s. 115, hkm. 364); Aynı minvalde te'kidi hâvî başka bir hüküm: BOA, ***MD***, nr. 99, s. 180, hkm. 590.
[40] BOA, ***KK***, nr. 2472, s. 128 (17 Muharrem 1102).
[41] Sarıkavak kazasından Kara Veli ve Nebi Halife'nin Mart 1691 tarihli şikâyetinde Sunullah Bey, *"benim adamlarıma hizmet vermediniz"* diyerek bunların 18 öküz ve 100 kuruş paralarını aldığı iddia edilmişti (BOA, ***AŞD***, nr. 15, s. 126, hkm. 533; s. 127, hkm. 539).

etkinliğini arttırmak için uğraşıyor; bu faaliyetler sırasında bazen birlikte hareket ettikleri vâki olmakla beraber[42], çoğunlukla birbirleriyle çatışmaktan geri durmuyorlardı. 1692'de Abdülmü'min Paşa'nın oğulları Ahmed, Sunullah, Mehmed ve Yahya bazı kanunsuz davranışlarından dolayı sancak halkının şikâyetine konu olmuşlar; özellikle etrafına 4-5 yüz tüfekli adam topladığı ifade edilen Ahmed Bey, davacılarıyla haklaştırılması için merkezden gönderilen emirleri dinlemez bir *"mütegallibe"* ve *"sâhib-i cem'iyyet"* olarak vasıflandırılmıştı[43].

Abdülmü'min Paşa'nın büyük oğlu Seyyid Ahmed Bey, Ocak 1704'ten önce, muhtemelen 1703 sonlarında yaşamını yitirmiştir. Onun ölümünden sonra kendisinden bazı alacaklıları ortaya çıktıysa da, Ahmed Bey'in muhallefatına Silifke'de olan kardeşi Seyyid Yahya el koymuştur[44]. Muhtemelen aynı tarihlerde Abdülmü'min Paşa'nın diğer oğlu Mustafa Bey de vefat etmiştir ki, onun ölümü üzerine geride bıraktığı mal ve nakit para ise karısı ile Mut'ta bulunan kardeşi Mehmed Bey arasında bölüşülmüş; fakat buna diğer kardeşleri olan Sunullah, İbrahim ve Yahya itiraz etmişlerdir[45].

Ailenin küçük oğlu Yahya Bey, abisi Sunullah Bey'in 1692-93'lerdeki mütesellimlik yıllarında bazı kanunsuz işlere tevessül etmesinden dolayı hapis cezasına mahkûm edilerek, Limni Kalesi'nde hapsedildiyse de, Limni Muhafızı Ali Bey'in mektubu üzerine Nisan 1695 sonu itibariyle cezası affedilmiştir[46]. Hapisten çıktıktan sonra Mut'a yakın Selamlı köyüne gelip yerleşen Yahya Bey'in 18. yüzyılın başlarına kadar geçen süre zarfında İçel valileriyle arasını iyi tutarak ve mensubu olduğu ailenin nüfuzunu da kullanarak Mut kazasında Subaşılık görevini elde ettiği, fakat bu arada eski kötü alışkanlıklarından da tamamen kurtulamadığı anlaşılıyor. Nitekim yöre halkından 1702'de gelen bir şikâyette, Selamlı köyünde ikâmet eden Seyyid Yahya'nın, Yalnızcabağ, Evren ve Beci köylerinden kendine

[42] Nitekim Sunullah Bey İçel mütesellimi iken, bu sırada Subaşı olan Gölgeli-oğlu Mahmud ile birlikte 300 kadar silahlı damlarıyla Silifke'nin Şeyh Aydın ve Gündüzler köylerine baskın yaparak halkın mal ve erzaklarını yağma etmişler; ayrıca 12 genç kızı da kaçırarak bunlardan birkaçını Silifke Kalesi'nde hapsetmişlerdi (BOA, ***AŞD***, nr. 15, s. 131, hkm. 558).
[43] BOA, ***MD***, nr. 102, s. 173, hkm. 680 (evâil-i Receb 1103 / Mart 1692 sonu).
[44] BOA, ***AŞD***, nr. 35, s. 853.
[45] BOA, ***AŞD***, nr. 39, s. 854 (Ocak 1704 ortası).
[46] Yahya Bey'in salıverilmesine dair Limni Kadısı'na ve Kale Dizdarı'na yazılan emir: BOA, **İ.E. Dâhiliye**, nr. 2781 (evâsıt-ı Ramazan 1106 / Nisan 1695 sonu).

bağlı adamlarıyla ahaliden kanunsuz olarak para tahsil ettiğinden yakınılmaktaydı[47]. 1705 yılında ise Mut ve Sinanlı kazlarında bulunan *"ulemâ ve sulehâ ve meşâyih ve e'imme ve hutebâ ve eşrâf ve bi'l-cümle reâyâ ve berâyâ",* Kadı Mehmed Sami Efendi'nin huzuruna gelerek Yahya Bey'den bir defa daha şikâyetçi olmuşlar; bu şikâyette, Vali tarafından daima kazaya Subaşı nasb edildiği söylenen Yahya Bey'e, haklarında mahkeme hükmü olmadığı halde bazı kişileri tutuklayıp 70-80 kuruşlarını almak; ehl-i örf sınıfının önüne düşüp bazı kişileri gammazlayarak onlara kötülük etmek; nicelerinin evlerini bastırıp mal ve erzak yağma ettirmek; ırzlarına tecavüz etmek gibi suçlar isnat edilmiş; ayrıca bu fenâlıklarda kardeşi Mehmed Bey de kendisiyle müşterek hareket ettiğinden, her ikisinin de *"ıslâh-ı nefs oluncaya"* kadar Kıbrıs adasına sürgün edilmeleri istenmişti. Hükûmet tarafından yöre halkının bu isteği uygun bulunmakla birlikte, 9 Mayıs 1705'te Kıbrıs'a değil de eski mahkûmiyet yeri olan Limni adasına sürgün edilmelerine karar verilmişti[48]. Fakat bu sürgün kararının infazında çoğu defa olduğu üzere bazı gecikmeler meydana gelmiştir.

Abdülmü'min Paşa'nın oğullarından Mehmed Bey, İçel valileri tarafından Mut'a Subaşı tâyin edilince, o da diğer kardeşleri gibi güç toplama yarışına girişmiş; hattâ bu yarışta, abisi Sunullah Bey'e karşı ailenin en büyük hasmı olan Gölgeli-oğlu Mahmud ile birlikte hareket etmekten bile çekinmemişti. Mut'ta yıllardır keyfî bir şekilde yapageldiği kanunsuz işler, 1704 yaz aylarında Mut Kelesi fukarasının şikâyetine sebep olmuştu. Bu şikâyette Mehmed Bey, kendine bağlı adamlarından Avni-oğlu Mehmed, İsa Kethüda ve Kürd Yazıcı ile birlikte halkın üzerine, ayda bir defa *"sâliyâne tevzi'"* ve zorla tahsil etmek; yaz mevsiminde yaylaya ve güz mevsiminde sahile göç sırasında aşiretlere 70-80 deve ile kendi yüklerini taşıtmak; Subaşı olduğu için *"yoklama"* adıyla paralarını almak; halktan bedava yem, yemek, yiyecek, koyun ve kuzu tahsil etmek gibi kanunsuzluklarla suçlanmıştı[49].

B. Hânedânın Kurulması ve Sunullah Paşa

İçel sancağında Abdülmü'min Paşa hânedânının güçlü bir şekilde kök salarak, ailenin artık bir daha hiç yıkılmayacak konuma sahip olmasında, Sunullah Paşa'nın

[47] BOA, ***AŞD***, nr. 35, s. 191, hkm. 773 (evâil-i Safer 1114 / Haziran 1702 sonu).
[48] Bu hususta Mut ve Sinanlı Kadısı Mehmed Sami Efendi'nin ilâmı, derkenar kayıtları ve sürgün emrine dair buyuruldu: BOA, **İ.E. Dâhiliye**, nr. 2781.
[49] Mut halkının şikâyeti üzerine İçel Paşası'na ve Mut Kadısı'na yazılan Ağustos 1704 tarihli hüküm: BOA, ***AŞD***, nr. 41, s. 170, hkm. 750.

verdiği zorlu mücadeleyle tesis ettiği sağlam zeminin önemli bir yeri olmuştur. Zaten İçel âyanlığının en güçlü kolunu oluşturan Sunullah Paşa-zâdeler hânedânı, bu zemin üzerine bina edilmiştir.

1. Sunullah Bey'in Zorlu Çabalarıyla Oluşan Hânedân

Sunullah Bey, babası Abdülmü'min Paşa'nın ölümünden sonra başlangıçta bir süre abisi Ahmed Bey'in gölgesinde kalmış gibi görünse de, özellikle 1692'den itibaren nüfuzunu sürekli arttırarak ailenin reisi olarak sivrildi. Sunullah Bey'in yükselişinde, mensubu olduğu ailenin maddî gücünü kullanması ve ayrıca manevî nüfuzuna da yaslanmasının çok büyük katkısı olduğuna şüphe yoktur. Fakat bununla birlikte, sayıları zamanla 15'i bulan kendi oğulları ile diğer hâne ve kalabalık kapı halkını ustalıkla idare edebilecek bir liderlik vasfına da sahip olduğu; ayrıca sancağa tâyin edilen valilerle zaman zaman çatışmakla birlikte iyi münasebetler geliştirdiği; belki de bu nevi ilişkilerden yararlanarak iltizam ve mukataa sahipliği gibi, merkezî yönetimin onayını gerektiren hususlarda rahatlıkla İstanbul'daki işlerini gördürecek bir siyasî ve ticarî örgütlenme becerisini gösterdiği; tüm bunların üstüne ailenin ekonomik gücünü daha da arttırmaya mâtuf çalışmalar yapacak ticarî kapasiteye de sahip olduğu dikkatlerden kaçmaz.

1692'de Süleyman Paşa'nın mutasarrıflığı zamanında İçel Mütesellimi olan Sunullah Bey, batıda devam eden savaş ortamının doğurduğu fırsattan da yararlanarak, sahip olduğu silâhlı kapı halkı vâsıtasıyla bölgede neredeyse her istediğini yapmaktan çekinmeyecek bir güce erişmişti. Nitekim adamlarıyla birlikte sancakta bulunan Bozkır cemaati halkının evlerini basarak mal ve eşyalarını yağmaladıklarına dair şikâyetler İstanbul'a ulaşınca, Kapıcıbaşılardan Mustafa bölgeye gönderilmişti. Fakat mahkemeleri görülmek üzere iken Gölgeli-oğlu Mahmud, kardeşi Himmet ve onlara uyan Silifkeliler'le, Mamuriye'den Ali Çavuş ve Ahmed ile Mut kazasından İnayetullah ve kardeşi Mehmed 200'den fazla silâhlı adamla mahkemeyi basmışlar; Seyyid Abdülaziz ile sayıları 37 kişi olan Sunullah Bey'in davacılarını döverek hapsetmişlerdi. Bunun üzerine Ocak 1693 sonlarında yazılan emirle, mahkemenin yeniden görülmesi ve sonrasında Sunullah Bey'in bir kaleye hapsedilerek durumunun bildirilmesi istenmişti[50]. Bu hadisede görüldüğü

[50] İçel Mutasarrıfı Süleyman'la, Mut, Sinanlı ve Silifke Kadılarına hüküm: BOA, ***MD***, nr. 104, s. 130, hkm. 581 (evâsıt-ı Cemaziyelevvel 1104).

üzere Sunullah Bey'in, mahkeme basacak kadar gözü kara destekçileri olduğu gibi, artık yavaş yavaş aralarında kendi kardeşinin de olduğu bazı muhâlifleri de ortaya çıkmaya başlamıştı. Nitekim içlerinde Mehmed Bey'in de yer aldığı ve kaynaklardan anlaşıldığına göre, Gülnar'da yıldan yıla adından daha sık söz ettirmeye başlayan Azaleddin-oğulları'nın liderlik ettiği kalabalık bir grup, Sunullah Bey'e baskın yapmışlardı. Azaleddin-oğlu Hasan ve Abdülaziz, Ermenek'ten Köpekçi Bölükbaşı, Sarı Kadı-oğlu ve Fazlı, Sarıkavak'tan Osman-oğlu Ömer ile Yörük Deli Mustafa 200 kadar silahlı adamlarıyla Ayaş denilen mevkide Sunullah Bey'in üzerine varıp, onu 7 gün muhâsara etmişler, bu sırada 8 adamını öldürüp 15'ini de yaralamışlardı[51].

İçel'de bazı kanunsuz işlere tevessül etmesi ve çeşitli gerekçelerle hakkında merkeze şikâyetler gelmesine rağmen[52], yeterince maddî güce sahip olmasından dolayı 1693 yılı sonunda Sunullah Bey'e mukataa verilmekte bir beis görülmedi. Bunda Sunullah Bey'in, İçel mütesellimi olduğu 1692 senesinde, mukataa ve zeamete dâhil olan aşiretleri bazı mütecâviz hareketlerle kontrolüne almasının da etkisi olduğuna şüphe yoktur[53]. Nitekim kısa süre sonra, İçel'deki mukataaların yıllık 60.000 akçe gelirle en büyüğü olan Bozdoğan Yörükân Mukataası'nı, Mart 1105 tarihinden geçerli olmak üzere 29.700 akçe peşinatla almıştır[54]. Fakat Sunullah Bey'in, mukataayı ancak bir yıl elinde tutabildiği anlaşılmaktadır. Zira mukataaların idaresi ve kayd-ı hayat şartıyla malikâne olarak verilmesine dair 10 Ocak 1695 tarihli meşhur ferman[55] çıktığında, İçel Bozdoğan Mukataası, Deli Hüseyin Paşa'nın hazinedarı Musli Çavuş'un uhdesinde olup, emanet usulüyle Gölgeli-oğlu Mahmud Ağa tarafında idare ediliyordu[56]. Zaten kısa müddet sonra Gölgeli-oğlu Mahmud, mukataayı malikâne olarak alacaktır. Böylece Sunullah Bey 1695 yılına gelindiğinde, hem mütesellimliği hem de mukataayı kaybederek, âyanlık mücadelesindeki rakibi

[51] Bu kişilerin yakalanarak Ermenek Kalesi'nde hapsedilmelerine dair İçel Mutasarrıfı'na ve Konya Kadısı'na Mart 1693 tarihli hüküm: BOA, ***MD***, nr. 104, s. 150, hkm. 646. Aynı hususta Süleyman Bey'le birlikte Tarsus Kadısı'na yazılan hüküm: BOA, ***MD***, nr. 104, s. 171, hkm. 773.

[52] Silifke'den Müteferrika Şehbaz adlı bir kişinin, Sunullah Bey'den 510 kuruş alacak iddiasına dair: BOA, ***ŞD***, nr. 985, s. 16 (Temmuz 1693 başı).

[53] İçel'de zeamet sahibi olan Dergâhıâli çavuşlarından Musli Çavuş, zeametine dâhil olan ve İçel Yörükân Mukataası içinde bulunan bazı cemaatlerin öşür ve vergilerini, Sunullah Bey'in topladığı için kendisinin zara uğradığını beyan etmişti (BOA, ***MAD***, nr. 17904, s. 8).

[54] Bozdoğan Yörükân Mukataası'nın Sunullah Bey'e verildiğine dair 14 Aralık 1693 tarihli nişân-ı hümâyun sureti: BOA, ***MAD***, nr. 17904, s. 8 (15 Rebiülâhir 1105).

[55] Bu hatt-ı hümâyunun suretleri: BOA, ***KK***, nr. 5040, s. 1-2; ***MAD***, nr. 3423, s. 12-15.

[56] BOA, **A.E. Ahmed II**, nr. 46 (29 Cemaziyelevvel 1106 / 15 Ocak 1695).

olan Gölgeli-oğulları karşısında geriye düştü. Bununla birlikte 1695 yılı Mayıs ve Haziran aylarına ait belgelerde Sunullah Bey'in, İçel'deki diğer mukataalardan olan Selendi Haslar Mukataası ile Selendi ve Tevâbii İskele Gümrüğü Mukataası'na sahip olduğu anlaşılmaktadır[57]. Fakat bunları kısa süre sonra kaybettiği gibi; aynı zamanda Hükûmet nezdindeki siyasî nüfuzuna zarar verecek diğer bazı faaliyetler içine girmekten de kaçınmamıştır.

Batıda yıllardan beri devam eden savaşlar, sürekli yeni asker ihtiyacını doğurmuş; oysa timar sisteminde görülen bozulma, eyaletlerden asker toplanmasında ciddi problemlere neden olmuştu. İşte bunun için Hükûmet tarafından, taşrada güç-kuvvet sahibi (*zî-kudret*) kişilerden asker yazmaları istenmişti. Bu meyanda İçel'de asker talep edilen kişilerden birisi de Sunullah Bey olup, masraflarını kendisi karşılamak şartıyla 35 nefer askeri hazır etmesi emredilmişti[58]. Fakat bu sırada hem mütesellimliği hem de mukataaları kaybeden Sunullah Bey'in, Hükûmetin bu isteğini yerine getirdiği şüphelidir. Üstelik bir de en büyük rakibi olan Gölgeli-oğlu Mahmud'un, önce Bozdoğan Yörükân Mukataası'nı malikâne olarak alması, sonra da kendisine mütesellimlik görevinin verilmesi Sunullah Bey'i çileden çıkarmış olmalıdır. Zira o böylece güç devşirme yarışında Gölgeli-oğlu karşısında geriye düştüğü gibi, İçel ve Tarsus Mutasarrıfı Hacı Ali Paşa tarafından, mütesellimliği dönemine ait birtakım zimmet ithamıyla da karşı karşıya kalmış; bundan dolayı Sunullah Bey'in tavırları iyiden iyiye hırçın bir hâl almıştı. Buna karşılık hem sancakta otorite kurmak, hem de Sunullah Bey'le olan hesabını görmek isteyen Hacı Ali Paşa, kapı halkıyla birlikte Zeyne'ye gelip oturmuş ve iddia ettiği alacağını tahsil için adamlarından Ramazan'ı göndermişti. Fakat durumdan haberdar olan İçel'in diğer güçlü ailelerinden Azaleddin-oğlu Hasan, Ekşi-oğlu Yusuf ile Bozkır cemaatinden Hacı Hamza ve Hacı Bahaeddinli cemaatinden bazı kişiler, Sunullah Bey'e yardım için topladıkları *"birkaç yüz tüfeng-endâz"* ile Ramazan'a hücum etmişler, kendisini yaralayıp eşyalarına ve mallarına el koymuşlar; bunun üzerine

[57] BOA, **İ.E. Maliye**, nr. 4179. Hattâ 5 Haziran 1695 tarihli bir ödeme belgesinde, Sunullah Bey'in Selendi ve Tevâbii İskele Gümrüğü Mukataası'nın tahvilinden 1103, 1104 ve 1105 yıllarında sarf edilen meblağın 14.328 kuruş olduğu yazılıdır. Buna göre Sunullah Bey'in, söz konusu mukataaya 1691 tarihinde mutasarrıf olduğu anlaşılmaktadır (BOA, **İ.E. Maliye**, nr. 4285).
[58] BOA, ***MD***, nr. 108, s. 140, hkm. 606 (Mart 1696).

Hacı Ali Paşa, Zeyne'den kaçmak zorunda kalmıştı[59]. Bu olayda İçel Kadısı'nın da kendileriyle beraber hareket ettiği göz önünde bulundurulursa, Sunullah Bey'in her şeye rağmen sancakta ne kadar nüfuza sahip olduğu daha iyi anlaşılır. Ama buna rağmen 17. asrın son yıllarında Sunullah Bey'in faaliyetlerine dair kaynaklara herhangi bir hadisenin yansımamış olması, muhtemelen bir süre ön planda görünmeyip, bu arada güç toplamaya devam ettiğinin işareti olmalıdır. Nitekim Sunullah Bey'in, 1699 yılı yazında Azaleddin-oğlu ve Yusuf ile birlikte icra ettikleri fenâlıklar, İçel halkının umumî şikâyetine konu olmuştu. Söz konusu şikâyetten anlaşıldığına göre bunlar, kendilerine bağlı eşkıyâ ile ahalinin mal ve erzakını gasp, çocuklarını dağa kaldırarak kimisini katl ve kimisine tecavüz etme, ayrıca ev basma, avârız ve nüzûl vergilerinin tahsiline mâni olma gibi *"nizâm-ı memleketin ihtiâline bâis"* birtakım olaylara sebebiyet vermişlerdi[60]. Bu olayda da açıkça görüldüğü üzere Sunullah Bey, bir yandan baskı ve yıldırma yoluyla yörede nüfuzunu diri tutmaya çalışırken, diğer yandan sancaktaki en önemli gelir kaynağı olan mukataalardan birini yeniden elde edebilmek için çaba harcıyordu. Nitekim bir yıl sonra bu isteğini de gerçekleştirdi.

Havâss-ı Hümâyûna dâhil olan Selendi ve Tevâbii Mukataası'na malikâne mutasarrıf olan Turak-zâde Mehmed ve Osman, mukataayı Lârende Kadısı'nın huzurunda hazırlanan bir hüccetle kendi rızalarıyla Seyyid Sunullah Bey'e bıraktılar. Bu hüccete göre 15 Ağustos 1700 tarihinde mukataanın malikâne beratı Sunullah Bey'e verildi[61]. Mukataa, sadece Selendi kazasındaki gelirleri muhtevî olmayıp, aynı zamanda İçel sahillerindeki önemli limanlardan olan Silifke'de Akliman ve Suağzı ile Karataş'ta Gürgüs limanlarının gümrüğü de bu mukataaya dâhil olduğundan önemli bir gelire sahipti[62]. İşte böyle mahsuldar bir mukataanın eski sahiplerinin,

---

[59] Sözü edilen *"eşirrâ"*nın *"hüsn-i tedbir"* ile yakalanması ve sancağın Hacı Ali Paşa'ya *"zabt u rabt itdirüp ve umûrına nizâm"* verdirilmesine dair Vezir Hüseyin Paşa'ya hüküm: BOA, ***MD***, nr. 108, s. 141, hkm. 609 (evâil-i Şaban 1107 / Mart 1696 başı).

[60] Bu kişilerin yakalanarak mahkemeye çıkarıldıktan sonra hapsedilmesi için İçel Mutasarrıfı Seyyid Ahmed Paşa'ya ve kadılara hüküm: BOA, ***MD***, nr. 111, s. 79, hkm. 273 (Ağustos 1699 başı).

[61] BOA, **A.E. Mustafa II**, nr. 3630 (29 Safer 1112).

[62] Akliman Kalesi Dizdarı'nın, liman gelirlerinin Sunullah Bey tarafından tahsil edilmesine karşı çıkması üzerine, Nisan 1701'de yazılan emirde, bu üç limanın Selendi Mukataası'na dâhil olduğu hususu teyit edilmişti (BOA, ***AŞD***, nr. 33, s. 133, hkm. 595). 1720 yılına ait bir malî ahkâm kaydından, Selendi ve Tevâbii Mukataası'nın senede 134.000 akçe malı olduğu; bu mukataaya sahip olan Sunullah Bey'in, Silifke'de timar, zeamet veya vakfa kayıt olmadığından *"hâriç ez-defter"* olan

kendi istekleriyle haklarını devretmelerinin sebebinin ne olduğuna, Sunullah Bey'in bunlara zorlama veya ciddi bir ödeme yapıp yapmadığına dair belgelerde herhangi bir işaret yoktur. Sunullah Bey, Selendi Mukataası'nı almakla birlikte, bu sırada en güçlü rakibi olan Gölgeli-oğlu Mahmud'un, hasmâne tutumu yüzünden mukataaya hâkim olması kolay olmamıştır. Nitekim Gülnar kazasında bulunan ve mukataaya dâhil olan Bağalanı ve Kolaş mezralarını tam olarak ayırmak için bir adamını gönderdiğinde Gölgeli-oğlu Mahmud, silâhlı adamlarıyla baskın yapıp bu kişinin tüm mal ve eşyasını gasp ettirmiş ve ayrıca onu zincire vurmuştu[63]. Bu arada Sunullah Bey de, mukataaya dâhil olmayan yerlerin ve bazı vakıf köylerinin gelirlerini de kanuna aykırı bir şekilde tahsil ettirerek[64], mukataa sahipliğini bir şekilde daha fazla servet edinme ve bölgede nüfuzunu arttırmanın bir aracı olarak kullanmaya başlamıştı. Ayrıca yine bu tarihlerde Lârende'de Çavuş-zâde Seyyid Mehmed'le müşterek olarak iki eşit hisseyle Havas-ı Hâsıla-i Penbe Mukataası'nı da yine malikâne olarak uhdesine almıştı[65]. Bununla da yetinmeyerek yine Seyyid Mehmed Bey'le beraber Lârende'de yıllık 91.260 akçe gelire sahip Havâce ve Tevâbii Mukataası, yıllık 10.000 akçe gelire sahip Mal-ı Basmaciyân ve Tahsis-i Kahve-i Lârende Mukataası ve 27.900 akçelik Pirluganda ve Delgörye Mukataası'nı da malikâne olarak almak suretiyle[66] ekonomik gücünü iyiden iyiye arttırmıştı.

18. yüzyıl başlarında gerek İçel Mutasarrıfı Seyyid Ahmed Paşa'nın kötü idaresinden, gerekse Alaiye'den göçürülen Yörük aşiretlerinin neden olduğu karışıklıktan dolayı bölgede ciddi boyutta karmaşa yaşanırken; ayrıca Ermenek taraflarında, sonu bir dizi idama kadar giden eşkıyâlık hareketleri meydana gelirken, sancağın güçlü aileleri ortalıkta pek görünmemeyi tercih etmişlerdi. Fakat 1702 yaz

---

yıllık 6.000 akçelik Gömek köyünü de her sene Hazine'ye 20 kuruş vermek şartıyla mukataasına dâhil ettiği anlaşılıyor (BOA, ***MAD***, nr. 9908, s. 10, 65).

[63] BOA, ***MD***, nr. 112, s. 385, hkm. 1374.

[64] Konya'daki Sultan Selim Han İmareti Vakfı'nın mütevellisi Seyyid Abdüllatif'in, Mut'ta vakfa ait bazı yerlere Sunullah Bey'in tecavüzüne dair şikâyeti: BOA, ***AŞD***, nr. 37, s. 27, hkm. 99 (Kasım 1702 ortası). Anamur'da Sunullah Bey'le köylüler arasında mukataadan mütevellit ihtilaflar hakkında: BOA, ***MZD***, nr. 12, s. 170, hkm. 708 (Ağustos 1705 sonu). Sultan Selim Camii Vakfı'nın Mut ve Silifke'deki vakıf köyleriyle Sunullah Bey arasındaki bazı anlaşmazlıklara dair: BOA, ***MAD***, nr. 9894, s. 337-338 (30 Eylül 1705).

[65] BOA, ***AŞD***, nr. 39, s. 854.

[66] BOA, ***MAD***, nr. 9896, s. 74-75. Sunullah Bey'in ortağı olan Çavuş-zâde Mehmed hakkında, mukataa şartlarına aykırı olarak halka zulmettiğine dair bazı şikâyet vâki olduysa da, yapılan teftişte bu durumun mukataayı üzerinden almaya sebep olacak boyutta olmadığı anlaşıldığından, 27 Eylül 1705'te mukataa beratı yenilenmişti (***MAD***, nr. 9896, s. 74-75).

aylarında Gölgeli-oğlu Mahmud'un, yeniden ortaya çıkarak Sunullah Bey'in etkinliğini kırmaya mâtuf bazı hareketlere teşebbüs ettiği görülmektedir. Bu hususta Seyyid Sunullah Bey ve Seyyid İbrahim'in şikâyetlerindeki ifadelere göre, babaları Abdülmü'min Paşa'dan kendilerine miras olarak kalan bağ, çiftlik, dükkânlar ve değirmenlerine Göleli-oğlu zorla ek koymuş, buralardan hâsıl olan kira ve diğer gelirleri de 1694'ten beri tahsil etmişti. Ayrıca 1696'da bunlar Silifke'de adamlarından Gazi Bey-oğlu Nasuh adlı kişinin evinde iken, Gölgeli-oğlu Mahmud 30-40 kadar silâhlı adamla baskın yapıp sahip oldukları 4 at, 6 katır, 2 bargir, 1 köle, 2 Şam kesesi ve 100 kuruş paralarını gasp etmişti[67].

1704 ve sonrası, Ermenek taraflarında Yusuf-oğlu Yusuf'un önayak olduğu eşkıyâlık olaylarının artış gösterdiği yıllardı. Onun hakkında defalarca emir gönderilmesine rağmen İçel Paşalarının, merkezin verdiği emrin gereğini yerine getirmeye bir türlü güçleri yetmiyordu. Zira Divanıhümâyun kayıtlarında, Yusuf-oğlu'nu öne süren ve destekleyenler arasında Abdülmü'min Paşa-oğulları Sunullah, Mehmed ve Yahya'nın bulunduğu açıkça ifade edilmişti[68]. Ayrıca Selendi'den Arslan Gazi-oğlu Veli'nin öldürülmesinden sonra gelişen olaylar, cinayetle suçlanan Arslan Gazi-oğlu Yusuf ve olaydan sonra onunla birlikte hareket eden Gülnarlı Azaleddin-oğlu Hasan, Sarıkavak'tan Osman-oğulları ve diğer başka kişiler, Veli'nin cezalandırılması için gönderilen emirle bölgeye gelen İçel Mutasarrıfı Boz Receb Paşa'yı muhâsara ederek zor durumda bırakmışlardı. İşte bütün bu olaylarda Abdülmü'min-oğulları ve Gölgeli-oğulları'nın adları direk olarak geçmese de Hükûmet tarafından, hadiselerle bunlar bir şekilde irtibatlandırılmış; bu nedenle direk olarak bu iki aileye hitâben bir hüküm yazılarak, emre karşı gelen bu âsileri bizzat yakalayarak Receb Paşa'ya teslim etmeleri istenmişti[69].

İçel sancağında kurulu düzen iyi kötü kendi mecrasında sürüp giderken, bir süredir Ermenek ve Nevâhi-i Ermenek kazalarında Yusuf Ağa-oğlu Yusuf ve çevresindekilerin eşkıyâlık hareketleriyle, 1708 yılında Alaiye'den iskân edilen

[67] BOA, ***AŞD***, nr. 35, s. 310, hkm. 1268; s. 549, hkm. 2287. Bu hadisenin üzerinden 8 sene geçtiği halde hâlâ mahkemede haklaştırma yapılmadığından, aynı hususta Ağustos 1704'te İçel Mutasarrıfı ve Silifke Kadısı'na yeniden emir gönderilmesi, bu yıllarda adaletin ne kadar yavaş işlediğinin tipik örneklerinden olması bakımından dikkat çekicidir (BOA, ***AŞD***, nr. 41, s. 187, hkm. 824).

[68] BOA, ***MD***, nr. 114-1, s. 205, hkm. 998.

[69] Meseleye dair "*İçel sâkinlerinden Abdülmü'min-oğulları ve Gölgeli-oğullarına*" yazılan hüküm: BOA, ***MD***, nr. 114-1, s. 384, hkm. 1745 (evâil-i Receb 1116 / Ekim 1704 sonu).

Yörük aşiretlerinin neden olduğu olaylar sancaktaki bu sakin yapıyı bozarak bir karmaşaya sebep olmuş; İçel Mutasarrıfı İslam Paşa'nın kötü yönetimi de buna eklenince, bölgede hiç de hoş olmayan olaylar zuhur etmişti. İşte bütün bu karmaşadan bir şekilde Sunullah Bey de kendi payına düşeni aldı. Nitekim 1709 yazında Nevâhi-i Ermenek dolaylarındaki olayları yatıştırmak ve Yörüklerden mütevellit problemleri çözmek için bölgeye giden İslam Paşa'ya, Karahacılı Yörük cemaatiyle yerli halkın ortaklaşa yaptıkları baskın olayında, âsilerle birlikte Sunullah Bey de sorumlu tutuldu. Hadiseye dair Lârende, Mut ve Sinanlı ile Sarıkavak kadılarının arzıyla Nevâhi-i Ermenek, Mut ve Sinanlı kazaları ahalisinin mahzarlarına istinaden bölgeden İstanbul'a gelen raporlarda, Abdülmü'min Paşa-zâde Sunullah Bey *"fesâdın muharriki"* olarak gösterildi. Muhtemelen sadece bu olay nedeniyle değil, belki de yazışmalara yansımayan başka kişisel nedenlerle İslam Paşa'yla Sunullah Bey'in yıldızlarının barışmadığı açıktır. Nitekim Paşa'nın isteğine uygun olarak Ağustos 1709'da, baskın hadisesine katılan diğer kişilerle birlikte Sunullah Bey'in de yakalanmasına dair Divanıhümâyun'dan emir çıktı[70]. Bu, İslam Paşa'nın istediği bir durum olmakla birlikte, Sunullah Bey'i yakalama hususunda ciddi zorlukla karşılaştıysa da, 11 Aralık 1709 tarihli mektubunda yazdığına göre *"bin türlü meşakkat ile"* 1709 güzünde ele geçirmeyi başararak, Karaman Kalesi'nde hapsedilmek üzere Karaman Valisi Osman Paşa'ya teslim etti[71]. Fakat Sunullah Bey kısa sürede, muhtemelen Aralık 1709'da hapisten firar etti. İslam Paşa'nın yazdıklarına ve bölgeden gelen diğer evraka göre Karaman Kalesi'nden kaçış şu şekilde olmuştu: Sunullah Bey'in hapsedilmesinden sonra İslam Paşa yeniden Nevâhi dolaylarına gitmişti. Bir müddet sonra İçel tarafından Sunullah Bey'in adamlarından 30-40 kişi[72], 20 Kasım 1709 (17 Ramazan 1121) Çarşamba günü Karaman Kalesi'ne gelmişler; Kale Dizdarı'nın izin vermesiyle Karamanlı Çavuş-zâde Mehmed Ağa'nın oğlu Seyyid Abdurrahman birkaç adamla kale içine girerek Sunullah Bey'i dışarı çıkarmış; burada hazır bekleyen adamlarıyla beraber İçel tarafında firar etmesini sağlamışlardı. Bütün bu hadiseler olurken, daha önce

[70] BOA, ***MD***, nr. 116, s. 188, hkm. 796 (Ağustos 1709 ortası).
[71] BOA, **A.E. Ahmed III**, nr. 10182.
[72] Sunullah Bey'i hapisten kurtarmak için gelenlerin sayısını İslam Paşa 30-40 kişi olarak verdiği halde, Seyyid Mustafa Ağa adlı bir kişinin olaya dair mektubunda, *"birkaç yüz altı ve piyade asker"* olduğu ifade edilmiştir (BOA, **A.E. Ahmed III**, nr. 10182). Fakat bu rakamın abartılı olması kuvvetle muhtemeldir.

kendisine rüşvet verilen Karaman Mütesellimi olaylara göz yummuştu; ayrıca Kale Dizdarı'na da para ödendiği kesindir[73]. Bu olayda, Sunullah Bey'le aralarının iyi olduğu ve bazı ticarî ortaklıklarının da bulunduğu bilinen Çavuş-zâde Mehmed Ağa'nın kritik rol oynadığı açıktır. Zaten hadiseden sonra Karaman Valisi'ne yazılan hükümde, kaçışa göz yuman mütesellimle birlikte Mehmed Ağa da sorumlu tutulmuş, bu ikisinin yakalanarak Mübaşir Kapıcıbaşı Abdurrahman Ağa ile birlikte İstanbul'a gönderilmesi; Kale Dizdarı'nın ise hapsedilmesi istenmişti[74].

Hapisten firardan sonra Sunullah Bey'in, başına gelen bu olaya İslam Paşa'nın sebep olduğunu düşündüğü kesindir. Nitekim ona karşı tavrını daha da sertleştirip, etrafına topladığı adamların sayısını da arttırarak adeta bir güç gösterisine girişti. İslam Paşa'nın bir raporunda yazdığına göre Sunullah Bey, maiyetindeki 2.000 kadar piyade (başka bir kayıtta ise 5-6 yüz kişi oldukları yazılıdır) ile Mut'un Selamlı köyünde Paşa'yı kuşatmış, aralarında çatışma çıkmış ve Paşa'nın iki adamı öldürülüp birkaçı yaralanmış, zahire yüklü katırlarından bazısına el konulmuştu[75]. Kardeşi Yahya Bey'in Selamlı köyünde ikâmet ettiği göz önüne alınırsa, Karaman'dan sonra Sunullah Bey'in Selamlı'ya gelmesinin hiç de tesadüf olmadığı daha iyi anlaşılır. Bu olaydan sonra da Sunullah Bey sancakta etkinliğini arttırarak sürdürürken, Adana Valiliğine tâyin edilen Hacı İslam Paşa, gasp edilen mallarını mahkeme kanalıyla tahsil etmek için bir süre daha çabalamış; bu meyanda Sunullah Bey, Ekim 1710'da mahkeme için Adana'ya çağrılmıştı[76].

İçel Mutasarrıfı Abdülgafur Paşa'nın, Kıbrıs ve Rakka'ya iskânı istenen Yörük cemaatlerinin neden olduğu karışıklıklar ve sefer görev emirleri altında bunaldığı 1712 ve 1713 yıllarında, sancakta meydana gelen otorite boşluğunu da değerlendirmek isteyen Sunullah Bey, güç ve nüfuzunu arttırmak için boş durmamıştı. Bölgede birçok kişinin mağduriyetinden dolayı hakkında şikâyet gelmesine; bunun sonucunda Kıbrıs adasında Magosa Kalesi'nde hapsedilmesine

[73] Firar hadisesine dair bölgeden gelen evrakın hülasası: BOA, **A.E. Ahmed III**, nr. 10182 (11 Aralık 1709). Ayrıca bkz. BOA, ***MD***, nr. 116, s. 281, hkm. 1170 (evâsıt-ı Şevval 1121 / Aralık 1709 ortası).
[74] BOA, ***MD***, nr. 116, s. 281, hkm. 1170. Bu meseleye dair Kapıcıbaşı Abdurrahman Ağa'ya yazılan Aralık 1709 tarihli emir: BOA, ***MD***, nr. 116, s. 282, hkm. 1172. Fakat Çavuş-oğlu Mehmed'in oğulları Ahmed ve Mustafa ile birlikte, 1710 yaz aylarında da bölgede bildiği üzere kanunsuz işlere devam ettiğine bakılırsa, Sunullah Bey olayından dolayı herhangi bir cezaya çarptırılmadığı anlaşılır (BOA, ***AŞD***, nr. 211, s. 12).
[75] BOA, ***AŞD***, nr. 56, s. 79; ***AŞD***, nr. 211, s. 369.
[76] BOA, ***AŞD***, nr. 211, s. 369.

karar verilmesine neden olan faaliyetlerin neler olduğu, Mayıs 1713 tarihli Divanıhümâyun kaydında tafsilatlı olarak açıklanmıştı. Buna göre Sunullah Bey ve oğlu Mustafa halka zulmetme, daha önce kendisinden hak iddia edenlerle mahkemede haklaştırılmalarına dair birkaç defa emir çıktığı halde buna itaat etmeme, 70'er-80'er silâhlı eşkıya ile köy köy gezerek ahaliden *"müft ü meccânen yem ü yiyecek"* alma, mallarını gasp etme, bakire kızları kendi avânelerinden olan kişilere zorla nikâhlama, oğullarını kendilerinden izinsiz evlendirenleri cezalandırma, umumî yollardan gelip-geçen kişilerin mallarını gasp etme gibi suçlarla itham edilmişlerdi. Ayrıca Sunullah Bey'in Karaman yolu, oğlu Mustafa'nın ise Alaiye yolu üzerinde yeniden ihdas ettikleri *"dâru'n-nedvelerinde"* otururak, bu yolları kullanan yolculara kötülük etmeyi alışkanlık haline getirdikleri; bunların hiçbir şekilde emirlere itaat etmeyen zararlı kişiler oldukları da söylenmişti. Bu hususta, meseleyi teftiş etmek için daha önce bölgeye gönderen Kapıcıbaşı Dâye-zâde Mustafa Ağa'dan durumları sorulduğunda, *"zulm ü ta'addileri gerçekdir iktizâ ederse katillerine dahı şehâdet ederim"* diyerek, bunlar hakkındaki ithamların doğru olduğuna dair şâhitlik etmişti. İşte böylece Sunullah Bey'in, *"sâ'ire mûcib-i ibret"* olması için *"a'yân-ı vilâyet ma'rifetiyle"* mahkemeye çıkarıldıktan sonra Magosa Kalesi'nde hapsedilmesine; oğlu Mustafa'nın ise asıl vatanı olan Zeyne'ye nakledilip, burada kendi halinde oturması, eğer eski alışkanlıklarına devam ederse onun da cezasının verileceğinin tembih edilmesine karar verilmişti[77]. Fakat bununla birlikte verilen bu kararın infaz edildiği şüphelidir. Zira bu emrin iptalinen dair kayıt mevcut olduğu gibi; Sunullah Bey'in adada bulunduğuna dair de başka herhangi bir ipucu yoktur. Zaten Sunullah Bey hakkındaki bu ve benzeri şikâyetler ve cezaî kararlar, merkezî hazineye karşı yükümlülüklerini eksiksiz bir şekilde yerine getirdiği için, onun İçel ve Karaman'daki mukataaları etrafında ticarî faaliyetlerini sürdürmesine hiçbir şekilde engel de olmamıştır[78].

[77] Bu meyanda Karaman Valisi'ne, Mut Kadısı'na ve Magosa Kalesi Dizdarı'na yazılan hüküm: BOA, ***MD***, nr. 117, s. 274, hkm. 1196 (evâsıt-ı Rebiülâhir 1125 / Mayıs 1713 ortası).

[78] Karaman'da Hassahâ-i Havâce ve Gayri Mukataası tahvilinden, Sunullah Bey tarafından sarf olunan meblağa dair makbuz: BOA, **İ.E. Maliye**, nr. 7021 (21 Ocak 1715).

2. İçel Mütesellimliği ve Gölgeli-oğulları'yla İhtilaflar

Her ne kadar 1719'dan önce doğrudan doğruya mütesellim sıfatıyla kendisine hitâben yazılmış herhangi bir emir bulunmasa da, bazı kayıtlar içinde geçen karinelerden Sunullah Bey'in büyük ihtimalle 1717'de İçel Mütesellimi olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim İçel sancağının 1129 (1717) yılı *bedel-i sürsat* ve *bedel-i belderan* mallarının tahsili kendisine emanet edilen Hacı İsmail'in, bu bedelleri niçin tahsil edemediğine dair daha sonraki bir yakınmasında, sancak ahalisinin *"bizler mâl-ı sürsatımızı Silifke Mütesellimi Abdülmü'min-zâde Sunullah Bey'e verdik"* şekline cevap verdiklerini söylemesi dikkat çekicidir[79]. 1718'de ise Ermenek kazası Mihaller köyünden bazı kişilerin, Sinanlı köylüleriyle aralarındaki avârız vergisi anlaşmazlığına dair merkeze gönderdikleri şikâyete karşılık olarak Ocak 1719 başlarında yazılan bir hükümde de, Sunullah Bey'in, bu olay meydana geldiği sırada mütesellimlik görevinde olduğuna işaret edilmesi şaşırtıcı değildir[80]. Nihayet biraz önce değinilen vergi meselesine dair 26 Mayıs 1719 tarihli malî ahkâm direk olarak *"İçel Mütesellimi Sunullah"*a hitâben yazılmıştır ki, bu hükümde, Sunullah Bey'in sancakta *bedel-i sürsat* ve *bedel-i belderan* tahsiline muhâlefet ettiği, hattâ bu nevi vergilerin bir kısmını kendisi tahsil ettirip bunların hâlâ zimmetinde kaldığına işaret edilmişti[81]. Bununla birlikte sancağın 1130 senesine mahsup olmak üzere 4.684 kuruş 1 rub' (çeyrek) tutan bedel-i sürsat ve bedel-i belderanı tahsili kendisine verilen İçel Mutasarrıfı Rişvan-zâde Seyyid Mehmed Paşa, tahsilat işini Sunullah Bey'e havale etmişti. Sunullah Bey tahsil ettiği bedelden 2.500 kuruşunu Paşa'ya teslim etmiş, fakat 26 Haziran 1719 tarihi itibariyle 2.182 kuruş hâlâ zimmetinde kalmıştı[82]. İşte bu şekilde 1720'lere gelindiğinde Sunullah Bey, bir yandan sahip olduğu mukataalar, çiftlikler ve diğer mallarla ciddi bir ekonomik gücü elinde bulundururken, diğer yandan idarî hiyerarşide önemli bir yere sahip mütesellimlik makamına da ulaşmıştı.

Sunullah Bey'in İçel'de nüfuzunu yıldan yıla arttırması, kaçınılmaz olarak zamanla kendisi hakkında bazı şikâyetlerin ortaya çıkmasına neden oldu. Bu nevi

---

[79] BOA, ***KK***, nr. 2862, s. 276.
[80] BOA, ***AŞD***, nr. 78, s. 253 (evâsıt-ı Safer 1131 / Ocak 1719 başı).
[81] BOA, ***KK***, nr. 2862, s. 276 (7 Receb 1131 / 26 Mayıs 1719).
[82] BOA, ***MAD***, nr. 10308, s. 118. Sunullah Bey'in zimmetinde kalan bu meblağın, daha önce Mehmed Paşa'ya verdiği temessük gereğince kendisinden tahsil edilmesine dair Konya ve İçel valilerine ve kadılarına yazılan 26 Haziran 1719 tarihli hüküm: BOA, ***KK***, nr. 2862, s. 296 (8 Şaban 1131).

şikâyetlerde ileri sürülen suçlamaların doğru veya yanlışlığına dair kesin bir hüküm vermenin imkânı yoktur. Fakat bununla birlikte özellikle Silifke taraflarından gelen şikâyetlerde, bu ailenin İçel'deki en büyük rakibi olan Gölgeli-oğulları'nın yönlendirmesinin etkili olması muhtemeldir. Örneğin Kürennuri Nâibi'nin bir ilâmında, kaza ahalisinin kendisine gelerek, *"Mut nâm karyeden mütegallibeden Sunullah Bey dimekle ma'rûf kimesne ekseriya kurâ-i mezbûre mütesellim olmağla",* daima halkı sebepsiz yere tutukladığı ve cezalandırdığından şikâyetçi olunması, sadece muhtevası bakımından değil, aynı zamanda Sunullah Bey'i ve onun yaşadığı Mut kazasını küçük düşürücü ifadeler yönünden de dikkat çekicidir. Bu şikâyete cevap olarak, Sunullah Bey'in davacılarla mahkemede haklaştırılmasına dair yazılan Ekim 1719 tarihli hüküm, dört ay sonra Şubat 1720 tarihinde iptal edildiğine göre, gerçekten davacıların hakkı mahkemede alınmış mıdır, yoksa bu şikâyetin mesnetsiz olduğuna dair Hükûmette bir kanaat mi oluşmuştur, bu husus açık değildir[83].

Gölgeli-oğlu Osman Ağa'ya Haziran 1720'de Anadolu'daki Yörüklerin tahriri işi verildiğinde, Sunullah Bey muhtemeldir ki mütesellimlik görevini sürdürüyordu. Yıllardan beri en büyük rakibi olan Gölgeli-oğulları'nın böyle önemli bir görevi üstlenmesinden, Sunullah Bey'in hiç de memnun olmadığı açıktır. Nitekim çok vakit geçmeden tahrir işine, kendisinin de adının karıştığı bazı muhalefet sesleri yükselmeye başladı. Hattâ iddia edildiğine göre Sunullah Bey, Ermenek kazasında Yellibel Yaylası'nda olan cemaatlerden bazısının kendi mukataasına dâhil veya seyyid oldukları gerekçesiyle tahririne karşı çıkmış; ayrıca bu aşiretlerin sahip oldukları 5-6 bin kadar koyunu, sanki kendisinin gibi göstermeleri, böylece sayımdan hâriç bıraktırmaları için bu aşiretlere bir mektup göndermişti. Fakat mektup yerine ulaşmadan yolda, muhtemelen Gölgeli-oğlu'nun adamları tarafından ele geçirilerek durumdan Hükûmet haberdar edilmişti. İşte bu son teşebbüsü üzerine Sunullah Bey'in, tahrir işinin bitirilmesine kadar ve diğer başka kişilere ibret olması için Ağustos 1720'de Kıbrıs adasına sürgün edilmesine karar verildi[84]. Bununla birlikte söz konusu bu sürgün kararının infaz edildiğine dair kaynaklarda açık bir ize rastlanmaz.

[83] BOA, ***AŞD***, nr. 83, s. 150.
[84] Sunullah Bey'in Kıbrıs'a sürgün kararının icra edilmesine dair Karaman Valisi ile İçel Mutasarrıfı ve Lefkoşa Kadısı'na yazılan hüküm: BOA, ***MAD***, nr. 4080, s. 15 (evâsıt-ı Şevval 1132).

C. Sunullah Paşa'nın İçel Mutasarrıflığı

1. Paşalığa ve Mutasarrıflığa Yükselmesi

Sunullah Bey'in İçel mutasarrıflığı görevine getiriliş tarihi tam olarak belli olmasa da, Mart 1721 başlarında Segban-oğlu Ahmed Paşa'nın[85], Nisan 1721 ortalarında ise Sunullah Paşa'nın[86] mutasarrıflıkta bulunduğunu resmî yazışmalardan çıkarmak mümkündür. Şu halde Sunullah Bey, Paşalığa terfi ettirilerek Mart sonları veya Nisan başlarında *"ber-vech-i arpalık"* İçel mutasarrıflığına tâyin edilmiş olmalıdır. Sunullah Paşa'nın bu göreve getirilmesinde hangi sebeplerin âmil olduğu hususunda kaynaklarda açık bir ifadeye rastlanmaz. Bununla birlikte dışarıdan tâyin edilen ve yörenin iç dengelerine yeterince vâfık olmayan, üstelik bir de çok sık aralıklarla değiştirilen valiler nedeniyle sancağın idaresinde yıllardır süregelen istikrarsızlığın, İçel'de doğup büyümüş ve bölgenin yapısını çok iyi bildiği kesin olan Sunullah Paşa'ya böyle bir görevin tevdi edilmesinde birinci derecede etkili olduğu kesindir. Bunun yanı sıra, Nevâhi-i Ermenek taraflarında Deli Şeyh ve oğullarının sebep olduğu eşkıyâlık ve rezaletler üzerine, bunların yakalanarak Magosa Kalesi'ne hapsedilmesine karar verilmiş ve bölgeye bir mübâşir gönderilmiş olmasına rağmen, Mutasarrıf Ahmed Paşa'nın mübaşiri 20 gün boş yere beklettiği, sonra da *"celb-i mal sevdasıyla"* eşkıyâyı koruduğu ortaya çıkmıştı[87]. İşte bu hadisedeki tavrı, Ahmed Paşa'nın göverinin sonunu getirirken, Sunullah Bey'e mutasarrıflık yolunu açmıştır. Ayrıca Gölgeli-oğlu Osman'ın Yörük tahriri işinde başarısız olmasının ardından kanunsuz işlere kalkıştığına dair şikâyetlerin artması karşısında, belki de bu ailenin en güçlü rakibi konumunda olan Sunullah Bey'e görev verilerek, Gölgeli-oğulları'nın bu neviden nâhoş işlerinin önüne geçilmek istenmiş olması da ihtimal dâhilindedir. Yine bu yıllarda sancağın neredeyse bütün kazalarında eşkıyâlık olaylarının eksik olmaması, özellikle de Ermenek ve Nevâhi taraflarında Yusuf-oğulları'nın yıllardan beri bir türlü önü alınamayan düzeni bozucu faaliyetlerine, bu yeni görevlendirmeyle mâni olunabileceğinin hesaplanmış olması da olasıdır.

---

[85] *"Ber-vech-i arpalık İçel sancağı mutasarrıfı olan Ahmed"*e hüküm: BOA, ***MAD***, nr. 4080, s. 126 (evâil-i Cemaziyelevvel 1133 / Mart 1721 başı).
[86] *"Ber-vech-i arpalık İçel sancağı mutasarrıfı Seyyid Sunullah"*a hüküm: BOA, ***MD***, nr. 130, s. 97-98, hkm. 261 (evâsıt-ı Cemaziyelâhir 1133 / Nisan 1721 ortası).
[87] BOA, ***MD***, nr. 130, s. 97-98, hkm. 261.

Sebep her ne olursa olsun, Sunullah Paşa'nın tâyin edildiği tarihlerde İçel'de iç huzurun olmadığı açıktı. Nitekim göreve gelmesinden kısa süre önce İçel Mutasarrıfı Ahmed Paşa'ya ve kaza kadılarına hitaben yazılan bir hükümde, sancaktaki eşkıyâlık hadiseleri bağlamında şu dikkat çekici bilgilere yer verilmişti: *"Sen ki mîrimîrân-ı mûmâ-ileyhsin, südde-i sa'âdetime mektûb gönderüp livâ'-i mezbûr kazâlarında biraz eşkıya zuhûr edüp başlarına beşer onar piyade segbân peyda ve karye-be-karye gezüp nice ehl-i ırz kimesnelerin nısfü'l-leylde karye ve hânelerine girüp evladlarını cebran ve kahran yanlarına alup dağlara göç edüp kâh karyelerde ve kâh dağlarda türlü fesâdât-ı ahvâllerini mezbûr şakīlerin havfından vâli ve kadīlara gelüp i'lâm ve izhar edemeyüp ve eslâfından livâ'-i mezbûra mutasarrıf olanlar dahı mezbûr eşkıyânın keyfiyet-i ahvâlini i'lâm itmeği mühim eylemeyüp bu misillü zuhuratdan eşkıyânın şer'ile lazım gelen cezaları verilmesi içün emr-i şerîfim recâsına arz eylediğin ecilden vech-i meşrûh üzre livâ'-i mezbûrda bu makūle hilâf-ı emr-i şerîf karye-be-karye gezüp re'âyâ fukarâsına ve sâ'ir murûr u 'ubûr iden ebnâ-i sebîle mazarrat kastında olan eşkıyâyı ahz ve şer'an lazım gelen cezaları bilâ-eman tertib ve keyfiyyeti arz u i'lâm edüp lâkin bu bahâne ile kendü hallerinde olan re'âyâ fukarâsına hilâf-ı şer'-i şerîf ve mugāyir-i emr-i münîf ta'addî ve tecavüzden ve celb-i mâldan begâyet ihtirâz eylemen bâbında fermân-ı âlişânım sâdır olmuşdur*[88]*."*

Burada herhangi bir isim verilmeksizin köy köy dolaşarak başlarındaki piyâde segbân ile eşkıyâlık yapan zümrenin kimler olduğu açık değildir. Ama muhtemelen kastedilen zümre, sadece bu tezin ilk bölümünde eşkıyâlık bahsinde ayrıntılı olarak ele alınan olaylarda adları geçen Yusuf Ağa-oğulları, Osman-oğulları ve Azaleddin-oğulları gibi mâruf ailelerden ibaret olmasa gerektir. Bununla birlikte bu gibi nüfuzlu ailelerin de icra ettikleri kanunsuz işlerde başıboş gezen yersiz yurtsuz suça meyilli kişileri kendi maiyetlerine aldıkları ve onları istedikleri gibi kullandıkları birçok müşahhas örnekle açık olan bir hususdu. Hal böyle olunca zaten coğrafî yönden çok da geniş olmayan ve alabildiğine izole bir yapısı bulunan İçel'de, herhangi bir kazada mevcut *piyade segbân* veya *kapusız levend* taifesinin, bir sebeple suç işlemeyi kafasına koyan bir elebaşı tarafından istedikleri zaman kendi kapılarına dâhil edilmeleri hiç de zor değildi. 1721 yılı Ocak ayının başlarından itibaren Ermenek ve

[88] BOA, ***MD***, nr. 130, s. 36, hkm. 93 (evâsıt-ı Rebiülâhir 1133 / Şubat 1721 ortası).

Nevâhi-i Ermenek'te bazı kişilerin şekâvetlerine ve masum halkı gammazlayarak cezalandırma, kız kaçırma, tecavüz, değnek ile dövme ve yaralama, gece ev basma, kurşun ile öldürme ve vergilere kendileri için zam yaptırma gibi toplumsal düzeni bozucu faaliyetlerine dair şikâyetler gelmeye devam ediyordu[89]. Bu neviden olaylarda çoğunlukla mağduriyetlerin mahallî merciler tarafından giderilmesi isteniyor, bazı durumlarda ise Kıbrıs'a sürgün kararı verilerek sancakta düzen sağlanmaya çalışılıyordu[90]. Yine bu yıllarda İçel'in yaylalarında, özellikle de Ermenek ve Nevâhi ile Selendi, Anamur ile Gülnar kazaları sınırlarındaki alanlarda, aşiretler arasında çoğu zaman sonu silâhlı çatışmaya kadar giden yaylak ihtilafından mütevellit anlaşmazlıklar da hiç eksik olmuyordu[91]. Timar ve zeametlerle alâkalı ihtilaflarla, türlü türlü bahanelerle vergiden kaçan kişilerin sebep olduğu can sıkıcı durumlar[92], yeni mutasarrıfı bekleyen başta gelen sorunlardandı.

Nitekim çok geçmeden Sunullah Paşa, Nisan 1721 ortalarında ilk ciddi problemle yüzleşmek üzere mufassal bir emre muhatap oldu. Mesele, selefinin İçel'de sonunu getiren Deli Şeyh ve oğullarının eşkıyâlığına dairdi. Gargara köyünden Deli Şeyh ile oğulları Hasan ve Osman'ın cinayet, yöre halkının malına tecavüz ve sebepsiz yere bazı kişileri gammazlama gibi suçlardan dolayı, *"ıslâh-ı nefs"* olmaları için Magosa Kalesi'nde hapsedilmelerine dair daha önce emir verilmişti. Karaman Valisi Ahmed Paşa bu emri bir mübaşirle gönderince İçel Mutasarrıfı Segbân-oğlu Ahmed Paşa, emrin icrâsında ayak sürümüş, hattâ iddiaya göre âsilerden rüşvet alarak gelen mübâşiri oyalamıştı. İşte bu hâdiseden sonra İçel'de bir yandan idarî değişiklik olurken, aynı zamanda âsiler, daha önceki emrin infazının akim kalmasından da cesaret alarak 60 kadar eşkıyâ ile Gargara taraflarında kanunsuz işleri sürdürmüşlerdi. İşte Sunullah Paşa'nın öncelikle halletmesi gereken iş, bu âsi grubun dağıtılması ve daha önce verilen emir gereğince Deli Şeyh ve oğullarını ele geçirerek Kıbrıs'a göndermesiydi[93].

---

[89] BOA, ***AŞD***, nr. 86, s. 466, 477, 482, 507 (Ocak 1721 başı).
[90] BOA, ***MAD***, nr. 4080, s. 97, 104, 167.
[91] BOA, ***AŞD***, nr. 90, s. 178 (Mart 1721 sonu).
[92] Örneğin Sarıkavak kazasında timara dâhil olan bazı kişiler, *"başlarına alâmet-i hazra vaz' iderek bizler emîr olduk deyü üzerlerine edâsı lâzım gelen"* vergileri ödemekten kaçmışlardı (BOA, ***AŞD***, nr. 90, s. 188).
[93] Bu iş için Sunullah Paşa'ya yazılan Nisan 1721 tarihli emirde, eşkıyanın cezalandırılması hususunda gevşek davranması halinde *"cevaba kādir olamayacağı"* hatırlatılarak, tehditkâr ifadeler yer almıştı (BOA, ***MD***, nr. 130, s. 97-98, hkm. 261).

2. 1721 Adaletnâmesi ve Süvari Sekban Meselesi

Sunullah Paşa'nın İçel mutasarrıflığına tâyin edildiği günlerde Anadolu ve Rumeli'deki tüm eyâlet ve sancak yöneticilerine hitaben umumî bir ferman çıkarılmıştı[94]. Muhtevası yönünden *"adaletnâme"* şeklinde olan bu ferman, daha önce de birçok benzerlerinde olduğu gibi[95], idarecilerin kanunda olmadığı halde ahaliden değişik adlar altında fazladan para tahsil etmelerine dairdi. Zira eyâlet ve sancak idarecileri, batıdaki uzun savaşlar sırasında kalabalık kapı halkı ve askerî birlik bulundurmak zorunda kalmışlardı. Oysa seferlerin sona ermesiyle birlikte bu neviden kalabalıkların masraflarının nasıl karşılanacağı ciddi bir mesele olmuştu. İşte Hükûmet tarafından bulunan pratik çözüm yolu, masrafları her zamanki gibi reayanın sırtına yıkmak olmuş; *imdâd-ı hazariye* denilen vergiler böylece ihdas edilmiştir. Aslında Nisan 1719'da Divanıhümâyun'da alınan bir kararla, İçel Paşalarının, sahip oldukları kapı halklarının masrafına karşılık olarak sancaktaki kazalardan senede üç taksit halinde 6.500 kuruş toplamlarına izin verilmişti[96]. Ayrıca Adana beylerbeyleri için de İçel sancağından iki taksitte yıllık 3.500 kuruş *imdâd-ı hazariye* tahsil edilecekti[97]. Böylece zaten yıllardan beri savaşlar nedeniyle olağanüstü vergiler altında ezilen ahali, bir de barış dönemi vergisine muhâtap olmuştu. Fakat halk zamanla bu vergilere de alışıp ödemeye itirazları olmaz iken, idarecilerin özellikle *mübâşiriye, kazan-baha, nal-baha* gibi adlarla izin verilenden fazla para tahsil etmeye kalkışmaları, ayrıca ahaliden meccanen yem ve yiyecek talebinde bulunmaları, işte bu yeni adalet fermanının çıkarılmasını zorunlu kılmıştı. Fermanda, bundan sonra *imdâd-ı hazariye*den başka hiçbir bahane ile ahaliden *"bir akça ve bir habbe"* alınmaması, buna mugâyir *"zulm ü ta'addîye cesaret eden her kim olur ise olsun, ber-muktezâ-yı şer'-i kadîm hakkında lazım gelen"* cezanın verileceği ihtarında bulunulmuştu.

---

[94] Bir sureti İçel Mutasarrıfı Sunullah Paşa'ya gönderilmiş olan bu ferman: BOA, ***MD***, nr. 130, s. 101, hkm. 269 (evâsıt-ı Cemaziyelâhir 1133 / Nisan 1721 ortası).

[95] Osmanlı Devleti'nde padişahların adaletnâme çıkarma geleneğinin ortaya çıkışı, adaletnâmelerin şekil ve muhteva yönünden analizi için Halil İnalcık'ın herkesçe bilinen öncü çalışmasında ["Adâletnâmeler", ***TTK Belgeler***, Cilt: II, Sayı: 3-4 (Ankara 1965), s. 49-145] tafsilat bulmak mümkündür. Burada yayımlanan adaletnâmelerde, idareciler ve timar sahiplerinin yanı sıra kadı ve nâiblerin de kanuna aykırı şekilde halktan değişik adlar altında para tahsil etmelerine dair birçok örneğe yer verilmiştir (s. 136 vd.).

[96] BOA, ***MD***, nr. 127, s. 369, hkm. 1635 (evâsıt-ı Cemaziyelevvel 1131 / Nisan 1719 başı).

[97] Adana beylerbeyleri için istenen imdâd-ı hazariyenin tahsilinde karşılaşılan sorunlarda, İçel'deki *"a'yân-ı vilâyet ve iş erleri"*nden de yardım isteniyordu (BOA, ***AŞD***, nr. 90, s. 482).

*İmdâd-ı hazariye*ye ait alınan bu kararın uygulamasının nasıl olacağına ve hangi oranda tahsilat yapılacağına dair daha sonra 1723'te ek bir düzenleme daha yapıldı. Buna göre tahsil edilecek *imdâd-ı hazariye*nin, *imdâd-ı seferiye*nin 3'te 1'i oranında olmasına karar verildi. Ayrıca belirlenen miktarın tahsiline dair de çok önemli bir karar alındı. Buna göre eyalet ve sancak yöneticisi olan Paşalar, tahsilat bahanesiyle bizzat kendileri kasaba ve köyleri devreder gibi dolaşmayacak veya mübâşir adıyla bir kişi göndermeyecek; buna karşılık belirlenen meblağ *"a'yân-ı vilâyet yediyle tahsil ve kendülere teslim"* edilecekti[98].

Bu yıllarda Anadolu vilâyetlerinde güvenlik zafiyetine sebep olan önemli meselelerden birisi de, başıboş gezen süvari sekban taifesinin bir türlü kontrol altına alınamaması problemiydi. Timarlı sipahilerden istenilen verimin alınamaması üzerine, onların eksikliğini gidermek üzere oluşturan bu silâhlı gücün, aslında ordu disiplini altına girmeyi sevmeyen, savaş anında yararlı bir iş çıkarmaktan yoksun, hattâ savaş henüz devam ederken meydandan kaçarak dönüş yollarında halkın malına ve canına kastederek rezalet çıkaran bir zümre olduğu hususunda çoktandır Osmanlı merkez idarecilerinin kafasında kesin kanaat oluşmuştu. Nitekim bir süre sonra alınan bir kararla ülkede *"segbân nâmı"* kaldırılmış; dizdar, mirimiran, ümerâ, muhassıl-ı emvâl ve mütesellimlerin kapılarında olan *"segbân bayrağı"* ise düşürülmüştü. Bundan sonra bu sınıftan olan kişilere, farklı adlar altında askerî sınıfa dâhil olmaları için teklif sunuldu. Fakat yıllardan beri başıboş dolaşmayı alışkanlık haline getiren bu zümreden birçoğu yeni düzenlemede kendilerine sunulan teklifi kabul etmeyerek, eski kötü alışkanlıklarını devam ettirdiler. İşte bu nedenle, Anadolu'daki tüm idarecilere hitaben Mart 1722 sonlarında yeniden umumî bir emir çıkarılarak, bundan sonra herhangi bir yerde sekban adıyla toplanmış bir kişinin iki olmasına fırsat verilmeden üzerlerine gidilip dağıtılmaları istendi[99]. Ama bu kesin emre rağmen takip eden yıllarda da süvari sekban kıyafetiyle başıboş dolaşan

[98] Bu yeni düzenlemeye dair Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın sunduğu telhis üzerine, Sultan III. Ahmed şu hatt-ı hümâyûnuyla müspet görüşünü belirtmiştir: *"Gâyet pesendîde-i hümâyûnum olmuşdur, heman emirleri tahrîr olunup irsâl olunmak"* (BOA, **A.DVN**, 1012/68).

[99] Tüm idarecilerle beraber İçel Mutasarrıfı Sunullah Paşa'ya da gönderilmiş olan hüküm: BOA, ***MD***, nr. 130, s. 317-318, hkm. 987 (evâil-i Cemaziyelâhir 1134). Aynı minvalde Karaman Valisi'ne hüküm: BOA, ***MD***, nr. 130, s. 338, hkm. 1052.

grupların düzeni bozucu faaliyetlerinin önü alınamamıştır[100]. İşte Sunullah Paşa daha göreve geldiği ayda, biri sancaktaki eşkıyânın cezalarının infazına, diğeri ise bütün bu neviden işleri yaparken adâletten ayrılmamasına dair iki sert emre muhatap olarak işe başladı.

3. Sunullah Paşa'nın Mutasarrıflığı Süresince İçel'de Olaylar

Yıllardır düzeni bozucu kanunsuzlukların hiç eksik olmadığı İçel'de, Sunullah Paşa'nın göreve gelmesinden sonra da bu neviden olaylarda bir azalma olmadı. Mayıs 1721 sonlarında Paşa'ya yazılan bir emirde, Mamuriye taraflarında bazı kişilerin eşkıyâlıkları ve tüyler ürperten işkence yöntemlerine dair tafsilatlı malumat verilmişti. Burada sözü edilenler Mamuriye'nin Şamseki köyünden Demirci Ali ve oğulları Koca Mehmed, İsa ve Kara Yusuf ile kardeşiydi. Bunlar 20-30 kadar silâhlı adamla köy köy gezip, halkın zorla mallarını gasp etme, bakire kızlarını ve genç oğlanlarını kaçırma, kızları para ile satma gibi fenâlıkların yanı sıra; nikâhsız olarak hamile bıraktıkları kızlardan doğan çocukları öldürdükleri, bazı kişilerin nikâhlı kadınlarını kaçırıp para ile sattıkları, bazılarını ise beş-altı yüz değnekle dövdükleri ve tırnaklarını çıkardıkları gibi iğrençlikleri rapor edilmişti. Yine bunlara ilave olarak Anamur Limanı'na yanaşan tüccar gemilerini basarak, bunların getirdiği mal ve erzakı yağmaladıkları, bundan dolayı da artık limana tüccar gemisi gelmez olduğu; yöreden geçen yolcuların da bunların saldırılarından kurtulamadığı ilave edilmişti[101]. Aynı tarihlerde Selendi kazasından da Abdülkadir-oğlu Süleyman ve kardeşi Ali'nin zorbalıklarına dair haberler gelmişti[102].

Bu yıllarda İçel'de idarecileri meşgul eden bir diğer husus da, Mart 1720 tarihli emirle sancaktaki timar ve zeamet erbâbının Niş ve Vidin Kalelerinin tâmiri için görevlendirilmesinin neden olduğu huzursuzluktu[103]. Zira bunlardan birçoğu göreve gitmek istemediklerinden kendi rızalarıyla timar ve zeametlerinden feragat

---

[100] Bu neviden kişiler her nerede görülürse bir iken iki, iki iken üç olmalarına fırsat verilmeden yakalanıp cezalarının tertip edilmesine dair Karaman Beylerbeyi Mehmed Paşa'ya hüküm: BOA, ***MD***, nr. 131, s. 52, hkm. 113, 114 (Şubat 1723 başı). Aynı tarihlerde Niğde ve Konya taraflarında levend kıyafetinde başıboş dolaşan kişilerin cezalandırılmasına dair: BOA, ***MD***, nr. 131, s. 53, hkm. 117.

[101] Bu kişilerin mahkemeye çıkarılması ve lâyık oldukları cezanın verilmesi için Sunullah Paşa'ya ve Mamuriye Kadısı'na yazılan emir: BOA, ***AŞD***, nr. 91, s. 206 (Mayıs 1721 sonu). Bunlar hakkında daha önce verilmiş olan kararın infaz edilmesine dair Karaman Valisi'ne hitaben yazılan Ağustos 1721 tarihli hüküm: BOA, ***AŞD***, nr. 88, s. 171 (evâsıt-ı Şevvâl 1133).

[102] BOA, ***AŞD***, nr. 91, s. 251.

[103] BOA, **C. AS**, nr. 26667, 20575.

etmişlerdi. Buna karşılık Hükûmet, bu durumdakilerin birçoğunun beratlarını geri aldığı gibi, aynı zamanda bunu bir fırsata dönüştürmeyi de ihmal etmemişti. Zira maliye tarafından alınan bir kararla, göreve gitmek istemeyenlerden sahip oldukları timar ve zeametin her 1.000 akçesine karşılık 3'er kuruş *bedel* ödemek şartıyla, kale tamiri görevinden muaf sayılmalarına karar verilmişti. Fakat timar ve zeametlerin yıllardan beri doğru düzgün bir tahriri yapılmadığından, bu kararın uygulamasında birçok zorlukla karşılaşılmıştı ki, Sunullah Paşa'nın takip etmesi gereken işlerden birisi de bu meseleydi[104].

Bu arada çok vakit geçmeden Sunullah Paşa hakkında merkeze bazı şikâyetler ulaşmaya başlamıştı. Ermenekli Seyyid Mehmed, Paşa ile aralarında *"nizâ' ve muhâsamat-ı kesîre"* olduğunu söyleyerek, daha önce kendisini şikâyet ettiği Sunullah Paşa'nın şimdi sancağa mutasarrıf olmasından dolayı korkusundan Ermenek'e gidemediğinden yakınmıştı[105]. Nihayet 1721 yaz mevsimine gelindiğinde Sunullah Paşa, sancakta henüz sükûneti temin edememiş olacak ki, İstanbul'a kadar ulaşan şikâyetlerin artması üzerine kendisine Haziran 1721 sonlarında, görev ve sorumluluklarının neler olduğunu hatırlatan mufassal bir emir daha gönderildi. Bu yazıda İçel'den gelen arz ve mahzarlara göre, sancakta karşılaşılan mevcut problemlerin neler olduğuna dair özetle şunlar yazılmıştı: Eskiden beri livâda mutasarrıf olanlar kış mevsiminde merkez kazada ikâmet edip, yaz aylarında ise eşkıyâlık zuhur eden yerlere giderek düzeni sağlarlar iken, birkaç senedir mutasarrıfların devir bahanesiyle ikâmet yerlerinden çıkarak kazalarda gezmeleri yasaklandığından, bu durumu fırsat bilen bazı kişiler ortaya çıkmıştır. İçel'in her bir kazasında 3'er 5'er eşkıya zuhur edip, 30'ar 40'ar tüfekli adamla köy-köy gezerek bedava yiyip-içtikleri gibi, genç oğlanlarını kaçırıp onlara livata edip, ayrıca raks ettirdikleri; kaçırdıkları bâkire kızları ise adamlarından dilediklerine verdikleri; cinâyet, mal ve eşya gasp etme gibi kötü işlere de tevessül ettikleri haber verilmiştir. Şu halde senin yönetim merkezi olan kazanda oturup, mübâşir göndermen bu eşkıyâ güruhu üzerinde yeterince tesirli olmazsa, kendin bizzat kalkıp bunlar üzerine varıp,

[104] Bu gibi ihtilafları çözmelerine dair İçel Mutasarrıfı Sunullah Paşa'ya, kadılara, İçel Alaybeyi'ne ve çeribaşılarına yazılan hüküm: BOA, ***MAD***, nr. 9908, s. 478 (25 Şaban 1133 / 21 Haziran 1721). Sancakta bulunan timar ve zeâmet sahipleri, hisselerine düşen bedeli ödedikleri halde, bazı kişiler ortaya çıkarak bu bahane ile sanki ödememişler gibi bunları rencide etmeleri, daha sonra da şikâyete konu olmuştu (BOA, ***MAD***, nr. 9909, s. 7).
[105] BOA, ***AŞD***, nr. 89, s. 99 (Haziran 1721 sonu).

yakalayarak mahkemeye çıkarmalı ve lâyık oldukları cezanın verilmesini temin etmelisin. Fakat bu bahane ile mal sevdasıyla halka zulmetmek ve bedava mal ve yiyecek almak gibi fenâ işlerden sakınmalısın. Bu yazıda ayrıca Sunullah Paşa'nın *"âbâ-an-ced ocakzâde ve zâlime muhîn ve mazlûma muîn ve dâima ahâlî ve reâyânın ırz ve mallarını sıyânet"* eden bir kişi olduğundan, İçel halkının kendisinden râzı ve şükrân üzere bulundukları da ifade edilmişti[106].

Bu emirde ayrıntısı verilen hadiselerin İçel'in hangi kazasında ve kimler tarafından çıkarıldığı açık olarak ifade edilmemekle birlikte, sonraki yazışmalardan olayların seyrinin ne şekilde olduğu anlaşılıyor. Eşkıyâ grupları üzerine bizzat gitmesine dair emri aldıktan sonra Sunullah Paşa, Temmuz 1721 başlarında maiyetinde olan kuvvetlerle beraber Gülnar kazasına yürüdü. Hedefinde Gezende köyünde ve çevresinde uzun zamandır düzeni bozucu faaliyetler icra eden Azaleddin-oğlu Âbid ve aveneleri vardı. Bu sırada oğlu Mehmed Bey'i de, sancak mutasarrıflarına tahsis edilen 6.500 kuruşluk imdâd-ı seferiyeyi tahsil etmek için kazalara göndermişti. Fakat Sunullah Paşa'nın harekete geçmesi Azaleddin-oğlu'nu korkuya düşürmüş olacak ki, vakit kaybetmeden Paşa hakkında bazı düzmece suç isnadını muhtevî şikâyet arzları sunmak üzere adamlarını İstanbul'a gönderdi. Bu arzlarda Sunullah Paşa, oğlu Mehmed Bey'i kethüda tâyin ettiği, onun da 3-4 yüz levend ile köylerde devre çıkarak ahaliden kanunsuz şekilde para tahsil ettiği, ayrıca eskiden beri eşkıyâlıkta meşhur olan Köse Yusuf ve oğullarıyla[107] birlikte hareket ettiği gerekçesiyle suçlanmıştı. Fakat buna karşılık Sarıkavak, Ermenek, Mamuriye, Mut ve Sinanlı, Silifke, Gülnar ve Küre ile Selendi kadıları ayrı ayrı ilâmlar göndererek Sunullah Paşa'dan memnun olduklarını; onun hakkındaki suçlamanın, Azaleddin-oğlu Âbid'in kendi suçlarını gizlemek için olduğunu söylemişler; bu hususta Gülnar ve Küre kazaları halkı da müşterek bir mahzar göndermişti. Böylece

[106] BOA, ***MD***, nr. 130, s. 141-142, hkm. 415 (evâhir-i Şaban 1133 / Haziran 1721 sonu).

[107] Aynı tarihlerde Köse Yusuf-oğulları Mustafa ve Mehmed hakkında bazı şikâyetler kayda girmişti. Gülnar Penbecik köyünden Elif'in iddiasına göre bunlar, 30-40 piyâde segbân ile gece evini basarak mal, erzak ve eşyasını gasp etmişler; buna karşı çıkan 100 yaşındaki validesini *"aksine merkebe bindirüp ve kuyruğunu eline verüp teşhir"* ve türlü eziyetler etmişler; şikâyette bulunmak için yola çıktığında, bunlar yeniden gelerek oğlu Ali'yi külünk (ucu sivri kazma) ile vurarak öldürmüşlerdi (BOA, **C. ZB**, nr. 3951). Yine Gülnar'dan Molla Veli'nin şikâyetinde ise Köse Yusuf ve oğullarının, bunların zulmünden kaçmak isteyen Emin Mehmed adlı bir garibanın 40-50 kadar adamla Ayaş denilen mevzide yolunu kestikleri, bunun kaçarak kurtulduğu, fakat hanımı ve çocukları eşkıyanın eline düştüğü, bunların daha annesinin memesinde olan bir bebeğe bile beş defa kurşun sıktıkları, mallarını gasp edip keçi ve öküzlerini sürüp götürdükleri ifade edilmişti (BOA, ***AŞD***, nr. 88, s. 178).

Hükûmette, her ne kadar Sunullah Paşa'ya isnat edilen suçların gerçek olmadığına dair bir kanaat oluşmuşsa da Karaman Valisi Osman Paşa, işin aslının araştırılmasıyla görevlendirilmiş; Sahn Medresesi müderrislerinden Ahmed Efendi ise mevâli tâyin edilmişti. Buna göre başta Kethüda Mehmed Bey olmak üzere, olaylarda adı geçen kişilerin Konya Mahkemesine çağrılarak davalarının görülmesi; eğer Paşa'nın gerçeğe aykırı suçlandığı sabit olursa, iftira edenler hakkında gerekli cezaların verilmesi istenmişti. Nihâyet bu süreç sonunda meselinin iç yüzünün, Sunullah Paşa lehine olduğu ortaya çıkmıştı[108].

Bu tarihlerde İçel'de meydana gelen adlî olayların tahkiki ve davaların görülmesi işinin, Karaman Valisi vâsıtasıyla Konya Nâibi'ne havâle edilmesi dikkat çekicidir. Bunda Sunullah Paşa ve oğullarının bir şekilde olaylara adlarının karışmış olmasının etkisi olduğu gibi, belki de Paşa'nın tesirinde kalması muhtemel görülen İçel mahkemelerinin, tarafsız karar verip veremeyeceğine dair oluşan şüphenin de etkili olduğu anlaşılmaktadır. Mamuriye'den Demirci Ali-oğulları ve Gülnarlı Köse Yusuf-oğulları olaylarında olduğu gibi bazı durumda ise, daha önce işin halledilmesi için Sunullah Paşa'ya emir yazılmışken, netice alınamayınca bu defa birkaç ay sonra işin Karaman Valisi'ne aynı havale edildiği, hattâ Sahn Müderrisi Ahmed Efendi gibi ilmiyeden muteber kişilerin mevâli olarak vazifelendirildiği de oluyordu[109].

1721 yaz aylarında ulemâdan Seyyid Abdurrahman'ın, ticaret için gittiği Nevâhi-i Ermenek'te, Bednam köyünde bazı kişilerce soyulduğu haberi gelmişti. Bu neviden hadiselerin aslında her zaman görülmesi olasıydı. Fakat bu kişinin iddiasına göre, durumunu Sunullah Paşa'ya arz ettikten sonraki gelişmeler, eğer doğruysa apaçık bir idarî suiistimalin göstergesiydi. Sunullah Paşa'nın, durumu araştırmak için Bednam köyüne gönderdiği adamı (mübâşir), köylüden suça karışıp karışmadıklarına bakmadan *ceza* adıyla para tahsil etmiş, bazı suçsuz kişileri zincire vurdurmuş, sonra da tahsil ettiği paradan tüccar Abdurrahman'a bir kuruş vermemişti. Şu halde bu meselenin halli de, diğer başka işler gibi Karaman Valisi ve Konya Nâibi'ne havâle edilmişti[110]. Yine Ermenek'te ortaya çıkan bir hâdise ise, kazadaki otorite boşluğunun ve mahkemelerin korumasız kaldığının apaçık göstergesi

[108] BOA, ***MD***, nr. 130, s. 153, hkm. 445; s. 158, hkm. 459 (evâhir-i Ramazan 1133 / Temmuz 1721 sonu). Ayrıca krş. BOA, **A.DVN**, 871/8.
[109] BOA, ***AŞD***, nr. 88, s. 171, 178.
[110] BOA, ***AŞD***, nr. 88, s. 133 (Ağustos 1721 ortası).

mahiyetindeydi. Kazada *"Yeniçerilik iddi'âsında olan"* Osman adlı bir kişi, mescitte namaz kılan Müslümanları *"sizi katlederim"* diye tehdit etmiş; onlara ağıza alınmayacak kötü sözlerle küfretmiş ve bazılarını dövmüş; mahkemeye çıkarıldığında ise davacısı olan kişiyi, *"seni ve babanı ve sâ'ir akrabanı katlederim"* diye tehditlerini sürdürmüş; ayrıca kendisini yakalamak isteyen zâbite ve başkalarına da bıçak çekmişti[111].

4. Adana Valisi Seyyid Mehmed Paşa'nın İçel Teftişi

Sunullah Paşa'nın ilk görev yılı olan 1721 yaz ve güz ayları boyunca, özellikle yıllardır süregeldiği üzere Ermenek taraflarında düzeni bozucu faaliyetler eksik olmamakla birlikte, bu bölgede geniş çaplı esas dalgalanma, Yörük tahriri işinin sebep olduğu huzursuzlukla ortaya çıkmıştı. Özellikle Gölgeli-oğlu Osman Ağa'nın, tahrir görevinin kendisinden alınmasında Sunullah Paşa'yı açıkça sorumlu tutarak, bir yandan onun idarede otorite kurmasını engelleyici ve düzeni bozucu işlere kalkışması[112]; diğer yandan da yeni Yörük muharriri olan Yeniil Voyvodası Ali Bey'in, özellikle Silifke çevresindeki aşiretleri tahrir etmesine açıkça karşı gelmesi, sancakta durumu daha da karmaşık hale getirmişti. Zira Osman Ağa'nın topladığı aşiretlerden Bolacalı, Âşıklı, Bozkır, Tekeli, Kara Döneli, Kızıl Alili, Bahşiş, Mellec, Gömeç, Dürzili, Narince ve Arablı cemaatleriyle, sürgün yerleri olan Kıbrıs'tan firar ederek İçel'e geçen Hacı İsa Yörüklerinden bir grup, Sunullah Paşa'nın çiftliği olan Ovacık yakınlarında *"sa'bu'l-mürûr cebel-i şâhikada"* toplanmışlardı. Ali Bey bunlar üzerine tahrir ve vergi tahsili için adamını gönderdiğinde, hiçbir şekilde boyun eğmemişlerdi. Yazışmalarda, Yörüklerin bu muhalefetinin sebebi olarak Sunullah Paşa'nın, bunların isyankâr harekelerine müsaade ettiğinin söylenmesi; ayrıca daha önce hakkında cezalandırma emri çıktığı halde itaat etmeyen Köse Yusuf'un, Sunullah Paşa'nın oğlu Çalık Mehmed'in kayınpederi olması ve onun da bu Yörük grubunun içinde bulunduğuna işaret edilmesi, meselenin oldukça karmaşık bir hale geldiğini göstermektedir. İşte sancaktaki bu ve buna benzer başka eşkıyâlık olaylarının sebep olduğu karışık durumu, Sunullah Paşa'nın düzeltemeyeceğine dair

[111] BOA, ***AŞD***, nr. 89, s. 326 (Eylül 1721 başı).
[112] Mut-Karaman yolu üzerinde yer alan Malye köyü halkının, Osman Ağa'nın 150 kadar levend eşkıyasıyla köylerini basıp, suçsuz yere bazı kişileri zincire vurduğuna, mal ve eşyalarını gasp ettiğine dair şikâyetleri gelmişti (BOA, **A.DVN**, 897/33).

Hükûmette bir kanaat meydana gelmiş olacak ki, Adana Beylerbeyi Seyyid Mehmed Paşa, İçel ve Alaiye sancaklarının nizamına memur edildi.

Daha önce haklarında şikâyetler gelen ve bundan dolayı mahkemeye davet edildikleri halde itaat etmeyerek eşkıyâlığı sürdüren mütegallibeden 9 kişinin, bir şekilde yakalanıp mahkemeye çıkarılması ve cezalarının infazının yanı sıra, Mehmed Paşa'nın halletmesi gereken öncelikli meseleden birisi de, tahrire başkaldıran Yörük cemaatlerinin itaat altına alınmasıydı[113]. Ayrıca bu işin hallinden sonra sancakta genel bir teftiş yapıp, sağda-solda ortaya çıkan büyük-küçük eşkıya gruplarını dağıtacak, halkın elinde bulunan silâhları toplayacak; sonrasında da Nevâhi-i Ermenek kazasında ciddi boyutta güvenlik sorunu ve huzursuzluğa sebep olan kaza kadısı Altıparmak Hüseyin ve adamlarıyla, Kıbrıs iskânı firarilerinden Toslaklı ve diğer cemaatlere ait kaçakların hesabını görecek; oradan da Alaiye'nin Mahmud Seydi köyüne kadar giderek burada ortaya çıkan hadiseleri bastıracaktı[114]. Bu amaçla 1721 sonlarında Silifke'ye gelen Mehmed Paşa, adamlarıyla birlikte bu iş için İstanbul'dan mübaşir olarak gelen Kapıcıbaşı Halife Süleyman Ağa'yı Yörükler üzerine gönderdiyse de sert muhalefetle karşılaştı. Ocak 1722'de bu defa Sunullah Paşa ve İçel'deki tüm askerî güçler de Mehmed Paşa'nın emrine tahsis edilerek bütün yetkililere gerekli emirler yazıldı[115]. Sunullah Paşa'ya gönderilen yazıda, oğlunun kayınpederi Köse Yusuf ve oğulları Mehmed ve Mustafa ile yeğeni Hüseyin'i korumasından dolayı kendisinin de *"mes'ul ve muâheze olunmaya müstahak"* olduğu hatırlatılarak, bundan sonra İçel'in *"harb u darbe kādir"* kuvvetleriyle beraber Mehmed Paşa'nın emrine göre hareket etmesi ve Köse Yusuf ve oğullarını korumayarak mahkemeye çıkmalarını sağlaması tembih edilmişti[116]. Fakat bu tehdidin tesiri hemen görülmemiş olacak ki, Nisan 1722 ortalarına ait bir hükümde, Köse Yusuf ve oğulları ile Kıbrıs iskânı firarisi Hacı İsalı cemaatinden

[113] BOA, ***MD***, nr. 130, s. 280-281, hkm. 846.
[114] Seyyid Mehmed Paşa'nın bütün bu görev bölgelerindeki ve özellikle de Nevâhi-i Ermenek'teki hadiselerin tafsilatını da muhtevî, Ocak 1722 sonlarında Paşa'ya yazılan hüküm: BOA, **A.DVN**, 912/31 (evâhir-i Rebiülevvel 1134).
[115] Bu hususta Seyyid Mehmed Paşa'ya hüküm: BOA, ***MD***, nr. 130, s. 280-281, hkm. 846 (Ocak 1722 ortası). Yeniil Voyvodası Ali Bey'e yazılan hüküm: BOA, **A.DVN**, 912/89 (Ocak 1722 sonu). Aynı hususta İçel kazaları kadılarına, kethüdâ-yerleri, yeniçeri serdarları, âyan-ı vilâyet ve iş erlerine hitaben yazılan hüküm: BOA, ***MD***, nr. 130, s. 282, hkm. 848 (Ocak 1722 sonu).
[116] BOA, ***MD***, nr. 130, s. 281-282, hkm. 847 (Ocak 1722 sonu).

Abdülmü'min'in hâlâ Mehmed Bey'in yanında olduğu, bunların hemen teslim edilmesi isteği yinelenmişti[117].

Bu yeni emirlerden sonra Seyyid Mehmed Paşa, yanında Kapıcıbaşı Süleyman Ağa da olduğu halde önce Gülnar kazasına gelerek burada toplanmış olan Yörük cemaatlerini itaat altına aldı ve bunları nezre bağladı. Aynı şekilde Mamuriye kazasındaki Tekeli cemaatinin de nezir hüccetlerini aldı. Bu arada Kapıcıbaşı Süleyman Ağa da Mamuriye ve Selendi kazaları halkını nezre bağlamış, askerî kesimin dışında halkın elinde bulunan tüfek ve büyük bıçakları toplamıştı. Mehmed Paşa'ya cezalandırılmak üzere verilen listede yer alan Gülnarlı Köse Yusuf ve Selendili Arslan Gazi-oğlu Osman yakalanarak önce hapsedildi ve sonra mahkemeye çıkarıldı. Bu arada Köse Yusuf'un oğulları Mehmed ve Mustafa ile yeğeni Hüseyin kaçarak, Sunullah Paşa'nın Zeyne'de bulunan oğlu Çalık Mehmed Bey'e sığındılar. Ayrıca yine arananlar listesinde olan Hacı İsalı Abdülmü'min de buradaydı. Mehmed Paşa bunların verilmesi için adam gönderdiyse de, isteği reddedildi. Bu hadise hakkında İstanbul'a gönderdiği raporda Mehmed Paşa, kendisinin memur olduğu hususlarda görev icra etmesini istemediğini iddia ettiği İçel Mutasarrıfı Sunullah Paşa'yı açık bir şekilde suçladı[118]. Bu sırada Alaiye sancağına bağlı Mahmud Seydi köyünde ortaya çıkan bazı eşkıyalık olaylarını da bastıran Mehmed Paşa, buralarda eşkıyâ elebaşıları olan Abdülkerim ve kardeşi Hasan ile diğer bazı kişilerin ciddi muhalefetiyle karşılaştığından[119], Alaiye sancağına tam bir nizam veremeden, Nevâhi-i Ermenek taraflarında hesabı görülmesi gereken kişileri ele geçirmek üzere maiyetiyle birlikte yeniden İçel tarafına hareket etti. Fakat henüz Alaiye sınırlarında iken Dim nâhiyesinden bazı kişiler, daha önceden geçitleri tuttuklarından Paşa'nın ilerlemesine mâni oldular. Ayrıca bu sırada ihtiyaçları için parasını ödeyerek satın aldıkları buğdayı, Dim yakınlarındaki Yusuf Efendi Değirmeni'nden almak üzere 5-6 piyade ile adamlarından Ali Ağa'yı göndermişti. Bunu haber alan asiler, Mehmed

[117] BOA, ***MD***, nr. 130, s. 332, hkm. 1030.
[118] Seyyid Mehmed Paşa'nın mufassal mektubu ve cevabî yazısı: BOA, **A.DVN**, 919/30, 41 (Nisan 1722 ortası).
[119] Bunlardan birisi de Senirli-oğlu Mehmed ve amca-oğlu Alaiye Alaybeyi Abdüllatif'ti. Hattâ Abdüllatif, bu hareketinden dolayı Nisan 1722'de görevden azledilmiştir (BOA, **A.DVN**, 919/34).

Paşa'nın adamlarını değirmende basıp Ali Ağa'yı yaraladılar, bir kişiyi öldürdüler ve tüm mal ve eşyalarını da yağmaladılar[120].

Böylece zor duruma düşen Mehmed Paşa, yine de İçel tarafına doğru hareketine devam etti. Fakat bu defa da Nevâhi-i Ermenek kazasına geldiklerinde, sarp dağlar arasında bunların geçmelerine imkân veren tek geçit, Paşa'nın daha sonraki bir raporundaki ifadesine göre, *"binden mütecâviz tüfeng-endâz piyâde eşkıyâ"* ile tutulmuştu. Yolu kesen bu kalabalık gruba liderlik edenler arasında Mahmud Seydi köyündeki eşkıyâ reisi Abdülkerim'in kardeşi olan ve Nevâhi kazasında kadılık yapan Altıparmak Hüseyin, Sunullah Paşa'nın tâyin ettiği Nevâhi Subaşısı Dede-oğlu Mehmed, kazanın ileri gelenlerinden Can Osman ile Ermenek Subaşısı Hazar da bulunuyordu[121]. Bunun üzerine Mehmed Paşa çaresiz Alaiye'ye dönmek zorunda kalmıştı[122]. Böylece daha önceki yazışmaların muhtevasından, dramatik boyutlara ulaştığı anlaşılan Nevâhi-i Ermenek taraflarındaki olaylara bu aşamada herhangi bir müdahalede bulunulamadığı gibi, Ermenek ve Nevâhi kazasının ileri gelenleri, Mehmed Paşa'nın icraatlarına dair aceleyle hazırladıkları bir mahzarı İstanbul'a gönderdiler. Bu toplu şikâyet dilekçesinde Mehmed Paşa'ya, düzeni sağlamak için Mamuriye[123] ve Selendi taraflarına geldiğinde yöre halkına zulmetmek, kanunsuz olarak paralarını almak, maiyetindeki Kürtlerin yine halkın malına ve ırzına taarruz ettikleri gibi suçlar isnat ediliyor; hattâ Mahmud Seydi köyünde fesadı def etmek bahanesiyle 500'den fazla kişiyi haksız yere öldürdüğü gibi akıllara zarar bir iddiada da bulunuyordu. Sonra da Paşa'nın Ermenek tarafına gelmesinin nedeni, şimdi de kendilerinin mal ve ırzlarına saldırmak istemesine yorularak, bu işlerin halledilmesi için yeni bir mübaşir gönderilmesi isteğinde

[120] Seyyid Mehmed Paşa'nın, bu sırada başından geçen olayların tafsilatını hâvî mektubu: BOA, **A.DVN**, 919/48. Buna karşılık, asilerin mübaşir Süleyman Halife ve maiyetindeki askerlerle yakalanıp, mahkemeye çıkarılması ve gerekli cezanın verilmesine dair Mehmed Paşa'ya Nisan 1722 ortalarında yazılan hüküm: BOA, **A.DVN**, 919/26.

[121] Seyyid Mehmed Paşa, olay hakkında merkeze yazdığı raporda, Sunullah Paşa'yı zımnen suçlamıştı (BOA, ***MD***, nr. 130, s. 332, hkm. 1030). Hazar Ağa'nın Ermenek'teki etkinliği onlarca yıl sürmüştür; öyle ki 1743 yılına ait bir şikâyet arzuhâlinde, bu kişinin 15 seneden fazla kazada subaşı olduğu ve halka birçok kötülükler yaptığı ifade edilmiştir (BOA, **A.DVN.ŞKT**, 31/23).

[122] Adana Beylerbeyi Seyyid Mehmed Paşa'dan naklen olayların tafsilatını hâvî Alaiye Kadısı Abdurrahman Efendi'nin ilâmı: BOA, **A.DVN**, 916/86 (19 Mart 1722). Ayrıca krş. BOA, ***MD***, nr. 130, s. 275, hkm. 834.

[123] Mamuriye Şamseki köyünden Yusuf ve Ahmed adlı eşkıyâ elebaşıları, Mehmed Paşa gelince firar etmişler; buna karşılık ele geçirilen bazı kişiler suç isnadıyla hapse atılmış; bu durum da beraberinde bazı mağduriyetleri getirmişti (BOA, ***AŞD***, nr. 98, s. 166).

bulunuluyordu. Fakat bütün bu iddialar Hükûmet nezdinde itimada lâyık görülmemekle birlikte, yine de Mehmed Paşa, bundan sonra daha dikkatli olması hususunda ikaz edilmişti[124].

Seyyid Mehmed Paşa'nın İçel'deki teftiş ve düzeni sağlama görevinin hedeflendiği şekilde neticelendiği şüphelidir. Zira cezalandırılacaklar listesinde yer alan 9 kişiden Arslan Gazi-oğlu Osman'ın hesabı görülmüş; Nevâhi-i Ermenekli Dede-oğlu Mehmed, Altıparmak Hüseyin ve Can Osman emre karşı çıkmışlar; Köse Yusuf ve oğulları ile Hacı İsalı Abdülmü'min ise Sunullah Paşa'nın oğlu Çalık Mehmed Bey'in yanına kaçmışlardı. Adı geçen bu kişilerin mahkemeye çıkarılıp ceza aldıklarına dair herhangi bir işaret mevcut olmamakla birlikte Mehmed Paşa, İçel sancağında güvenlik ve istikrarı sağlayabilmek için iki çözüm yolunu icra etmekte başarılı oldu. Bunlardan ilki, sancak ahalisini belirli mükellefiyetler karşılığı nezre bağlamak, diğer ise halkın elinde bulunan tüfek ve büyük bıçakları toplamaktı. Aslında nezre bağlama işi, taşrada asayişi sağlamak için daha önce de diğer birçok vilâyette olduğu gibi İçel'de de denenmiş bir yöntem olmakla birlikte, nezrin devamı herkes tarafından uyulması zorunlu çok ağır şartlara bağlandığı ve bu şartları yerine getirmek oldukça güç olduğu, ayrıca kanunsuz iş yapmayı alışkanlık haline getiren kişilerce yakaladıkları ilk fırsatta hilafına hareketle nezir bozulduğu için, doğası gereği oldukça kırılgan bir yöntemdi. Ama buna rağmen yine de bu yol tercih edilip, İçel kazaları ahalisi toplamda 73.250 kuruşluk nezre bağlanarak hüccetleri alındı. Buna karşılık, her türlü emre itaat edeceklerine, vergilerini vaktinde ve eksiksiz olarak ödeyeceklerine, 10 tüfekli kişi bir araya toplanmayacaklarına, şâyet buna muhâlefet eden kişiler çıkarsa, onları kendileri bizzat yakalayarak adlî mercilere teslim edeceklerine söz verdiler[125]. Silâh hususundaki tedbire gelince, el konulan silâhlar Karaman Kalesi'nde muhafaza altına alınmak üzere Dizdar Hacı Ebubekir'e teslim edildi. Daha sonra Karaman'da yapılan sayımda, toplam 1.921 tüfek ve 1.013

[124] *"Adana Beylerbeyi olup İçel ve Alaiye sancaklarının nizâm-ı umuruna me'mûr olan"* Seyyid Mehmed Paşa'ya hüküm: BOA, ***MD***, nr. 130, s. 335, hkm. 1037 (Mart 1722 sonu).

[125] BOA, ***KK***, nr. 2335, s. 66 (20 Zilkade 1134). İçel sancağının 1 Eylül 1722 tarihli nezir kaydına göre, kazaların yükümlülük altına girdikleri miktar, kuruş olarak şu şekilde belirlenmişti: Karataş 15.000, Silifke 15.000, Silifke'de Sultan Selim Vakfına ait Şeyh Aydın köyleri 10.000, Sarıkavak 3.000, Mut 2.000, Sinanlı 2.000, Ermenek 10.000, Nevâhi-i Ermenek 15.000 ve Zeyne 1.250. İçel kazalarının nüfus durumları da göz önünde tutulduğunda Mut, Sinanlı ve Zeyne kazalarının nezir miktarının bu kadar düşük tutulmasında, buraların Sunullah Paşa'nın aslî vatanı ve hükmünün tam olarak câri olduğu yerler olmasının etkisi olduğu kesindir.

büyük bıçak olduğu anlaşıldı. Bu miktar silâhın burada bulunması mahzurlu görülerek, bunların güvenli bir şekilde İstanbul'a nakli ve Cebhâne-i Âmire'ye teslim edilmesi görevi, 28 Ağustos 1722'de Karaman Valisi'ne verildi[126]. Fakat bununla birlikte bu silâhın tamamının İstanbul'a nakli gerçekleşmemiştir. Daha sonra 1727'de İçel Mutasarrıfı Zeynelâbidin Paşa İran seferinde görevlendirildiğinde, hâlâ Karaman Kalesi'ndeki âtıl vaziyette tutulan tüfekten 200 tanesini istemiş; buna karşılık ücretini kendi cebinden ödemesi karşılığı bunun uygun olduğu cevabı verilmiş; kalan silâhların ise, kira bedeli İstanbul'da ödenmek üzere tutulacak yük hayvanlarıyla hemen gönderilmesi istenmişti[127].

İçel Mutasarrıfı Sunullah Paşa'nın bu olaylar sırasındaki tavrı Hükûmet nezdinde açık şekilde kızgınlığa neden olmuştu. Öyle ki zor durumda kalan Seyyid Mehmed Paşa'nın merkeze gönderdiği raporlarda, eşkıyâlar hakkında emrin icra edilememesinin sebebi olarak, bazen zımnen, bezense açık şekilde Sunullah Paşa'nın sorumlu tutulması, sonunda çok sert bir emrin çıkmasına neden oldu. Sunullah Paşa'ya hitaben Nisan 1722 ortalarında yazılan bu emirde, Paşa, bir yandan Ermenek ve Nevâhi kazalarındaki kalkışmayı teşvik etmekle suçlanırken, diğer yandan oğlu Mehmed Bey'in eşkıyâ elebaşılarını korumasının büyük bir hata olduğu hatırlatılıp; bu hareketlerinden dolayı *"nizâm-ı memleketin ibtâline"* sebebiyet vermekle itham edilmiş; sonra da eğer bu tavrını devam ettirirse, vakit kaybedilmeden paşalığı kaldırılıp, gerekli cezaya çarptırılacağı tehdidinde bulunulmuştu[128].

Sunullah Paşa hakkında olumsuz kanaati arttıran bir diğer mesele de, kazalara *subaşı* olarak tâyin ettiği kişilerle alâkalı rahatsızlıklardı. İçel'de güç-kuvvet sahibi ve nüfuzlu bir kişi olmayı sağlayan yükseliş merdivenin ilk basamağı, bir şekilde mutasarrıflardan buyuruldu alarak Subaşı olmaktı. Silifke'den Gölgeli-oğulları, Sarı Nebi-oğulları ve Sarıkavak'tan Osman-oğulları ailelerine mensup olan kişiler, 25-30 senedir bu yolla hep subaşı olmuşlar; elde ettikleri bu görevi ise zaman zaman kanunsuz şekilde servet edinme ve nüfuzlarını daha da arttırmada kullanmışlardı. İşte bu durum halkın şikâyetine neden olunca, bu iki aileye mensup kişilere subaşılık görevi verilmesi yasaklanmıştı. Fakat bunula birlikte, Sunullah Paşa'nın ilk

[126] BOA, ***MAD***, nr. 9909, s. 463-464 (16 Zilkade 1134).
[127] BOA, ***MAD***, nr. 9918, s. 219, 245 (1-2 Şubat 1727).
[128] BOA, ***MD***, nr. 130, s. 333, hkm. 1031 (evâhir-i Cemaziyelâhir 1134); Krş. BOA, **A.DVN**, 919/31.

zamanlarında Sarı Nebi-oğulları Ahmed hakkında, subaşı olduğu iddiasıyla yöre halkına zulmettiğine dair yeniden şikâyetler gelmeye başlamıştı. Burada her ne kadar açıkça belirtilmiş olmasa da Sunullah Paşa'nın, rakibi olan Gölgeli-oğulları'na karşı, kazanın diğer güçlü ailesi Sarı Nebi-oğulları'na görev vererek bu aileyi kendi yanına çekmek istediği kesindir[129].

5. Teftiş Sonrasında İçel Sancağındaki Gelişmeler

1722 yılı bahar aylarını, Seyyid Mehmed Paşa'nın İçel teftişiyle irtibatlı nâhoş olaylarla sıkıntılı geçiren Sunullah Paşa, bu badireyi atlattıktan ve makamını da muhafaza ettikten sonra, yeniden gücünü göstermeye başladı. Gerçekte Paşa'nın yaptığı, aşiretler üzerindeki nüfuzunu pekiştirme ve rakibi olan Gölgeli-oğlu Osman'ı sindirme cabasından başka bir şey değildi. Bu amaçla 1722 yazında, bir yandan malikâne tasarrufunda olan Bozyazı Mukataası'na dâhil oldukları bahanesiyle Tarsus ve Adana taraflarındaki bazı aşiretlerden de vergi tahsil etmeye kalkışırken[130]; diğer yandan, Gölgeli-oğlu Osman Ağa'nın iltizamına verilen ve henüz nizamı tam olarak tesis edilememiş olan Yörükân Mukataası cemaatlerinden *"cerîme"* adıyla para tahsil etmeye ve Gölgeli-oğlu'nun, mukataa üzerindeki hâkimiyetini kırmaya kalkıştı. Nihâyet bu davranışları nedeniyle, Hükûmet tarafından ikinci kez, sert ifadelerle ikaz edildi ve Gölgeli-oğlu'na gerekli yardımı yapması tembihlendi[131].

Seyyid Mehmed Paşa'nın, İçel halkını nezre bağlanması ve silâhlarını toplanmasıyla 1722 yılı Ağustos ayında sona eren teftişten sonra, bölgede sükûnet hemen sağlanamamıştı. Zira bir yandan eski Yörük muharriri Ali Bey ile yeni Yörük Voyvodası Gölgeli-oğlu Osman arasındaki ihtilaflar[132] ve biraz da bu ihtilaflardan yararlanarak Yörük cemaatlerinin daha fazla vergi talebiyle sürekli sıkıştırılması huzursuzluğa neden olurken[133]; diğer yandan Gülnarlı Azaleddin-oğulları, Ekşi-oğulları ve Yusuf-oğulları gibi, eskiden beri başına buyruk kanunsuz işlere kalkışmayı artık bir yaşam biçimi haline getirmiş meşhûr kişilerin kanunsuzlukları hiç eksik olmuyor; sağda-solda ortaya çıkan büyük-küçük gruplar da eşkıyâlık ve

[129] BOA, ***AŞD***, nr. 92, s. 228, 285 (Şubat 1722 ortası).
[130] BOA, ***MAD***, nr. 9909, s. 370-371 (24 Haziran 1722)
[131] BOA, ***MAD***, nr. 9909, s. 415 (1 Ağustos 1722). Benzer uyarıları muhtevî bir yazı da Adana Beylerbeyi Mehmed Paşa'ya gönderilmiştir.
[132] BOA, ***MAD***, nr. 9909, s. 457, 460.
[133] BOA, ***MAD***, nr. 9910, s. 4 (17 Ekim 1722). Ayrıca krş. BOA, **İ.E. Dâhiliye**, nr. 2616.

düzeni bozucu faaliyetlerde bunlardan geri kalmıyorlardı[134]. Ayrıca Alaybeylerinin kötü idaresi ve suiistimallerinden mütevellit sorunlarla[135], timar ve zeametlerle veya vergiyle alâkalı şikâyet ve yakınmalarda da yine yıllardır olageldiği üzere, bu teftişi takip eden aylarda da herhangi bir azalma olmamıştı[136]. Bu arada Seyyid Mehmed Paşa'nın teftişi sırasında Mamuriye'de kendi halinde ve suça karışmamış bazı kişilerin, diğer başkalarının gerçeğe aykırı ifadeleriyle tutulup hapsedilmesinden mütevellit huzursuzluklarla, köylüler arasında eskiden beri eksik olmayan yaylak-kışlak ihtilafı, İçel Alaybeyliği'ne dair problemlerle, yavaş yavaş sağda-solda yeniden eşkıyâ gruplarının toplandığına dair şikâyetlerin, Mayıs 1723 itibariyle Sunullah Paşa'ya yazılan emirlerde halletmesi gereken olaylardan olduğu görülüyordu[137]. 1723 yılı yaz aylarında ise özellikle sancakta timar ve zeâmet sahibi olan sipahilerin kanunsuzluklarına dair şikâyetler kayda geçmişti. Bunlardan biri olan Zaim Mehmed, 10 kadar adamla Mut'un Güme köyüne gelerek bedava yeme-içme, bakire kızları istediğine nikâhlama, bazı suçsuz kişileri ehl-i örfe gammazlayıp hapsettirme, sonra da 15'er-20'şer kuruşlarını almadan salıvermeme gibi kanunsuzluklara tevessül etmişti[138]. Ahmed adlı bir sipahi ise, Gülnar'ın Burçakkuşağı köyünde Şeyh Ali Semerkandî evlatlarından olan kişilere, vergi talebiyle baskı ve eziyet etmişti ki[139], aslında muaf kesime ve özellikle de seyyidlere karşı bu neviden tecavüzler eskiden beri hep olagelen bir durumdu. Yine aynı tarihlerde Göksu nehrinin derin vadisi içinden geçen Silifke-Mut yolunun yakınındaki Bayındır köyünden timar sahibi Koca Ali ve Gedik Hüseyin adlı kişiler, Mut yolunu keserek yolcuların mal ve eşyalarını gasp etmişler, ayrıca *"Acem*

[134] BOA, ***AŞD***, nr. 94, s. 493, 494; nr. 93, s. 673 (Eylül 1722). Azaleddin-oğlu Âbid ile kardeşleri Yahya ve Nuh'un, halkı zincire vurma, değnekle dövme, paralarını alma, bakire kızların ırzına geçme gibi fenalıklarına dair Gülnar ve Küre Kadısı Mehmed Efendi'yle Mut ve Sinanlı Kadısı İsmail Efendi'nin ilâmları: BOA, **A.DVN**, 927/28 (Eylül 1722 ortası). Azaleddin-oğulları hakkında diğer bir şikâyet: BOA, ***AŞD***, nr. 97, s. 145 (Kasım 1722 sonu).

[135] İçel Alaybeyi Süleyman, diğer başka bazı kanunsuzluklarının yanı sıra Ramazan adlı bir kişiyi haksız yere öldürdüğü için 1722'de kadı arzıyla azledilerek, Alaybeylik görevi Hasan'a verilmiş; fakat Ramazan'ın oğulları bu duruma karşı çıktıklarından mesele büyümüştü (BOA, **A.DVN**, 966/40).

[136] BOA, **A.DVN**, 951/83, 84, 86; BOA, ***AŞD***, nr. 95, s. 19, 41, 67, 80, 90 (Kasım 1722); BOA, ***KK***, nr. 2493, s. 43 (24 Kasım 1722).

[137] BOA, ***AŞD***, nr. 96, s. 188, 203, 213, 242 (evâsıt-ı Şaban 1135).

[138] Bu hususta Karaman Beylerbeyi'yle birlikte Sunullah Paşa'ya ve kadılara yazılan emir: BOA, ***AŞD***, nr. 96, s. 295 (Haziran 1723 başı).

[139] BOA, ***AŞD***, nr. 98, s. 348 (Haziran 1723 ortası).

keferelerinden" (İran tebaasından olan Ermeni tüccar) bazılarını köylerine götürerek birkaç gün tutup, sonra da öldürmüşlerdi[140].

6. Sunullah Paşa'nın Görevden Alınmasına Giden Süreç

Yeniil Voyvodası Ali Bey'in Yörük tahriri, diğer birçok bakımdan sıkıntılar ortaya çıkardığı gibi, Sunullah Paşa'nın 1718'de malikâne olarak üzerine aldığı Bozyazı Mukataası'nın gelirlerinin de azalmasına neden olmuştu. Sunullah Paşa, mukataaya dâhil olduğu halde Adana ve Tarsus taraflarına perâkende olan ve tahrirde başka kalemde yazılan cemaatlerin, mukataanın gelirinin düşmesine neden olduğunu iddia ederek, bu şekildeki birkaç cemaatin Bozyazı Mukataası'na ilhâk edilmesini istemişti. Fakat bu istek tam olarak karşılanmamış, buna rağmen Adana ve Tarsus taraflarındaki Beyli cemaati, Bozyazı Mukataası'na bağlanmış; buna karşılık da mukataanın yıllık mal bedeli 1.800 kuruştan 2.800 kuruşa çıkarılmıştı[141].

Bu tarihlerde Sunullah Paşa'nın mukataalardan mütevellit bir diğer sıkıntısı da tahsilat zorluğuyla alâkalıydı. Zira Gülnar'ın Gezende köyünde Selendi Mukataası'na dâhil olanlar, bu köyün nüfuzlu ailesinden Azaleddin-oğlu Âbid ile kardeşleri Yahya ve Nuh'un önayak olmasıyla, Sunullah Paşa'nın tahsilat için gönderdiği adamına karşı gelmişler; ayrıca bunlara yine Gülnar'ın Kogur ve Avirga köyleri ahalisi da katılmıştı. Aslında bunlar daha önce Adana Beylerbeyi Mehmed Paşa'nın teftişi sırasında, on kişiden fazla bir arada toplanmayacaklarına ve emre itaatsizlik etmeyeceklerine dair söz ve hüccet vermişlerdi. Ama bu sözlerinden dönerek vergi ödemeyi reddettikleri gibi, bazı eşkıyâlık işlerine de kalkışmışlardı[142]. Ayrıca Ermenek ve Mamuriye taraflarından da Paşa'ya karşı ciddi muhâlefet ve başkaldırı haberleri gelmeye başlamıştı. Yine Selendi Mukataası'na bağlı Nasreddin köyünden Mustafa Bey ve Hacı Ali ile diğer birkaç köyden 200'den fazla tüfekli kalabalık Akköprü denen mahalde toplanarak, Sunullah Paşa'nın *imdâd-ı hazariye* ve mukataa malı tahsili için gönderdiği adamını bölgeye sokmamışlar; ayrıca Çorak köyünden Gökçe Mustafa-oğlu Hüseyin'i öldürmüşler ve diğer başka kanunsuzluklar da icra etmişlerdi[143].

---

[140] BOA, ***AŞD***, nr. 98, s. 365 (Haziran 1723 ortası).
[141] Bu yeni düzenlemeden sonra Bozyazı Mukataası'nın, Sunullah Paşa'nın malikâne uhdesinde olduğuna dair nişân-ı hümâyûn sureti: BOA, ***KK***, nr. 187, s. 277-278 (12 Haziran 1723)
[142] BOA, ***MAD***, nr. 9910, s. 435 (17 Haziran 1723).
[143] BOA, ***MAD***, nr. 9910, s. 436 (17 Haziran 1723).

İşte bütün bu hadiselerle beraber Sunullah Paşa, İçel'deki mutasarrıflık görevinde iki yılını doldurmuştu. Aslında kendisinden beklenen, bu sürede olabildiğince âdil bir yönetimle sancakta düzen ve istikrarı sağlamsıydı. Oysa görünüşe bakılırsa bunu temin edemediği gibi, görevinin ilk aylarında Adana Beylerbeyi Seyyid Mehmed Paşa'nın, yukarıda tafsilatı verilen teftişiyle temin edilmiş olan sükûnet de yavaş yavaş yerini eski kargaşa ve kanunsuzluğa bırakmaya başlamıştı. Gezende'den Azaleddin-oğulları'nın mukataa işlerine açıkça karışmaları, vergi tahsiline karşı çıkmaları ve Silifke halkının bizzat İstanbul'a giderek, bunların eşkıyâlıkları hakkında Divanıhümâyun'a 14 arzuhâl ve mahzar sunmaları[144], ayrıca diğer başka kazalardan da ciddi asayiş sorunlarına dair merkeze akseden yakınmaların artması[145], Sunullah Paşa'nın ipleri elinden kaçırmaya başladığının çok açık işaretleriydi. Aynı tarihlerde, Temmuz 1723 başlarında İçel'deki kaza kadılarına hitaben yazılan mufassal bir *Mühimme* kaydında, aslında sancakta bu derece açığa çıkan idarî zafiyetin sebeplerinin neler olduğuna dair, Sunullah Paşa aleyhinde çok daha vahim iddialara yer verilmişti. Buna göre Gülnar, Selendi ve Sinanlı kazalarının ekâbirinden 20 kadar kişi İstanbul'a gelerek, Seyyid Sunullah Paşa'nın İçel'deki icraatlarına dair şu iddialarda bulundular: Sunullah Paşa göreve geldiği günden beri hükûmet merkezi olan Silifke'de ikâmet etmeyip, 5-6 yüz miktarı asker ile senede iki defa kazalarda *"bilâ-emr-i şerîf devre çıkup"*, halkın üzerine konarak bedava yiyeceklerini alıp; sebepsiz yere tutukladığı kişileri 4-5 ay zincirde tutup, bunların 3'er-4'er yüz kuruşlarını alıp; valiler için belirlenen imdâd-ı hazariyeye kanaat etmeyerek fazladan para tahsil edip, seyyidlerden *"nakîb harcı"* adıyla kanunsuz para almaktadır. Ayrıca oğlu Çalık Mehmed de maiyetinde 3-4 yüz silâhlı piyade olduğu halde, bir bahaneyle köyleri gezip halkın can ve malına taarruz etmekte;

[144] BOA, ***AŞD***, nr. 98, s. 368 (Temmuz 1723 başı). Azaleddin-oğlu Âbid ile kardeşleri Yahya, Nuh, İsa ve oğulları Deli Veli hakkında şikâyette bulunanlar arasında bizzat Sunullah Paşa da vardı. Ayrıca Silifke Kadısı Mehmed, Nevâhi-i Ermenek Kadısı Hüseyin, Sarıkavak ve Zeyne Kadısı Mehmed, Selendi Kadısı Seyyid Süleyman ile Küre ve Gülnar Kadısı Seyyid Süleyman'ın gönderdikleri evrakta yazılanlara göre, Azaleddin-oğulları 3-4 senedir 30'ar, 50'şer ve 60'şar silâhlı adamla köy basma, mala, cana ve ırza kast etme, halkı zincire vurma ve 2'şer yüz değnek ile dövme gibi, sancaktaki tüm idarî ve adlî mercileri hiçe sayarcasına kendi zorbalıklarını icra ettiklerine delâlet eden uygulamalara devam ediyorlardı (BOA, ***AŞD***, nr. 96, s. 371).

[145] Selendi kazasındaki güvenlik problemlerine ait şikâyet: BOA, ***AŞD***, nr. 96, s. 374 (Temmuz 1723).

Sunullah Paşa yazın bizzat askeriyle beraber gidiğ yaylaklarını zapt ettiğinden, bunların yaylaya çıkmasına mâni olmaktadır[146].

Bu ithamlardan sonra Hükûmet tarafından meseleye dair herhangi bir mübâşir tâyin edilmemiş; fakat kaza kadılarına yazılan umumî emirde, Sunullah Paşa ve oğlunun mahkemeye çıkarılması, kendisinden hak iddia edenlerle davaları görüldükten sonra; şayet bu nevi kanunsuzluklara bundan sonra da devam ederse, görevinden azledilmekle kalmayıp, şiddetli şekilde cezalandırılacağının tembih edilmesi istenmiş; aynı minvalde bizzat Paşa'ya da hüküm yazılmıştı[147]. Sunullah Paşa'ya isnat edilen bu suçların sabit olup olmadığı şüpheli olmakla, hattâ bu hüküm *"hilâf-ı vâki'"* olduğu için Eylül 1723 başlarına ait bir *"terkîn"* kaydıyla iptal da edilmekle birlikte, süreç Paşa'nın aleyhine işlemiş ve kısa süre sonra onun görevden alınmasında etkili olmuştur.

Aslında Sunullah Paşa'nın, sancağın idarî merkezi olan Silifke'de ikâmet etmemesinin anlaşılabilir sebepleri vardı. Her şeyden önce bu ailenin eskiden beri rakibi ve hattâ hasmı durumunda olan Gölgeli-oğulları, devamlı olarak Silifke'de oturuyorlardı ve şehirde etkinlikleri oldukça güçlüydü. Böyle bir durumda Sunullah Paşa'nın Silifke'de ikâmet etmesinin, iki aile arasında sıcak çatışmaya sebebiyet verme ihtimali çok kuvvetliydi. Ayrıca Sunullah Paşa'nın ataları aslen Zeyne kazasından olmakla birlikte, bu aile Mut'a yerleşmişti; üstelik Paşa'nın Mut'ta ikametgâh ve idarî bina olarak da kullandığı büyük bir han-sarayı vardı. Yine ailenin sahip olduğu çiftliklerin neredeyse tamamına yakını Zeyne, Sinanlı ve Mut kazalarında bulunuyordu. Yaz mevsiminde yaylaya çıkma geleneği ise, yüzyıllardır bu bölgede sadece konar-göçer Yörüklere ait olmayıp, aynı zamanda güneyin kavurucu sıcağından Torosların serin yaylalarına kaçmak göçebe, yarı-göçebe ve yerleşik neredeyse tüm yöre insanının yaşamının ayrılmaz bir parçasıydı. Sunullah Paşa hakkındaki şikâyetlerde, Gölgeli-oğulları'nın teşvik veya yönlendirmesi de ihtimal dâhilinde olmakla birlikte, bu hususta kayıtlara geçmiş sarih bir ifade yoktur.

Sunullah Paşa'nın görevinin son aylarında da, 1723 yaz mevsimi boyunca İçel'deki otorite zafiyetine ve toplumsal düzeninin bozukluğuna işaret eden bir dizi

[146] BOA, ***MD***, nr. 131, s. 192, hkm. 507 (Temmuz 1723 başı).
[147] BOA, ***MD***, nr. 131, s. 193, hkm. 508 (evâil-i Şevval 1135).

can sıkıcı olay kayıtlara geçti[148]. Şikâyete konu olanlar arasında eskiden beri olageldiği gibi yine Azaleddin-oğulları[149], Ermenek'ten Gurgur Hacı İbrahim[150] ve Nevâhi-i Ermenek'ten Dede Yusuf[151] gibi mâruf kişiler başta gelmekle birlikte, Yörük aşiretlerine dair düzensizlikler de devam ediyordu[152]. Bunlardan Gülnar Gezende'den Azaleddin-oğlu Zeynelâbidin ile Sunullah Paşa arasındaki husumet, öyle anlaşılıyor ki Paşa'nın görevden alınmasında bardağı taşıran son damla olmuştur. Bu meselenin içyüzünün ne olduğuna, gerçekte ihtilafın nereden kaynaklandığına ve kimin haklı olduğuna dair kesin bir şey söylemek güçtür. Gülnar Kadısı Mehmed Efendi'nin Ağustos 1723 sonlarında gönderdiği ilâmda yazdığına bakılırsa Seyyid Zeynelâbidin, Şeyh Ali Semerkandî evlatlarından olup *"müstakim ve mütedeyyin ve dindar fukarâya nâfi'"* (namuslu, dinine bağlı ve fakirlere faydalı) bir zât olup, kendileri ondan memnun ve hoşnutturlar. Buna karşılık kendisi de Semerkandî soyundan gelen Sunullah Paşa, Zeynelâbidin'in aynı soydan geldiğini kabul etmeyip, onun Rakka Türkmenlerinden olduğunu iddia etmiştir. Yine Gülnar Kadısı'nın anlattıklarına kulak verirsek, meselenin aslı şu şekildedir: Sunullah Paşa, oğlu Çalık Mehmed'i göndererek bunlar üzerine musallat etmiş; civardaki kaza kadılarını alıp bu sırada Paşa'nın bulunduğu Mut'un Kestel Yaylası'na götürmüş; burada kadılardan zorla, Seyyid Zeynelâbidin hakkında suçlayıcı ifadeler içeren ilâmlar alarak ve ayrıca kaza halkına, istemediği kişiler hakkında mahzarlar yazdırtarak İstanbul'a göndermiş; buna karşılık Zeynelâbidin hakkını arayabilmek için 40 kadar adamla İstanbul'a kadar giderek Sunullah Paşa ve oğlunu şikâyet etmiş; bunun üzerine meselenin yerinde halli için Kapıcıbaşı Halife Süleyman Ağa mübâşir tâyin edilmiş; Paşa'nın vekili ve oğlu Çalık Mehmed Konya'ya çağrılarak Vali Osman Paşa'nın huzurunda yapılan muhâkemede Sunullah Paşa tarafı suçlu bulunmuş; fakat bu defa da Paşa, intikam almak için *"ücret ile şakīler tutup",* Seyyid

[148] Kürennuri kazası Çağlayık köyünden Ahmed'in, Ermenek'ten bazı kişilerin eşkıyâlıklarına dair şikâyeti: BOA, ***AŞD***, nr. 96, s. 428 (Temmuz 1723 ortası).
[149] BOA, ***AŞD***, nr. 96, s. 567 (Ağustos 1723 ortası).
[150] BOA, ***AŞD***, nr. 96, s. 455 (Temmuz 1723 sonu).
[151] BOA, **İ.E. Adliye**, nr. 574.
[152] Bozkır Aşireti mensuplarının, vergi tahsildarının kendilerinden zorla fazladan vergi almak için baskı yaptığına dair şikâyetleri hakkında: BOA, ***MAD***, nr. 9910, s. 499 (29 Temmuz 1723). Yine bu cemaatten perâkende olan Cece köyündeki Hacı Ömer-oğulları'nın benzer yakınmaları: BOA, ***MAD***, nr. 9910, s. 493 (31 Temmuz 1723).

Zeynelâbidin'in üzerine göndermiştir[153]. Meselenin geldiği bu yeni safha üzerine Hükûmet, işin mahiyetinin tam olarak ortaya çıkarılması için İbrahim Çavuş'u yeni mübâşir olarak görevlendirdi ve bu defa tarafları bir araya getirme ve muhâkeme görevi Adana Beylerbeyi ve Yeniil Hassı Zâbiti Ali Paşa'ya havale edildi. Ali Paşa'nın huzurunda akdedilen mecliste Gülnar, Silifke, Anamur, Ermenek ve Selendi kazaları kadıları ve halkın ileri gelenleri, Zeynelâbidin'in doğruluğuna, dürüstlüğüne ve seyyidliğine; buna karşılık Sunullah Paşa ile oğlu ve aynı zamanda kethüdası olan Çalık Mehmed Bey'in, mütegallibeden olduklarına ve zorbalıklarına dair şâhitlik ettiler. Böylece Azaleddin-oğlu Zeynelâbidin ve kardeşleri Yahya, Nuh ile amca-oğulları Deli Veli ve Nuh'un Rakka'ya sürgün edilmesine dair, daha önce Divan'dan emir verilmiş olmasına rağmen, ortaya çıkan bu yeni durumla, bundan sonra kendi hallerinde durup yönetim işlerine karışmamaları kaydıyla sürgün kararı iptal edildi[154]. Bu arada vergilerin ve *imdâd-ı hazariye*nin adâletli toplanmadığına dair de şikâyetler gelmeye devam ediyor[155]; Gölgeli-oğulları'na ve bölgenin diğer nüfuzlu kişilerine istinat eden bazı yaramazların eşkıyâlıkları da eksik olmuyordu[156].

İşte bütün bu gelişmeler sonucu evâsıt-ı Safer 1136 (Kasım 1723 ortası) tarihinden önce Sunullah Paşa, İçel'deki görevinden alınarak Niğde Mutasarrıflığına tâyin edildi[157]. İçel sancağı ise, bu sıralarda Tiflis Seraskeri olan fakat Demirkapı ve havalisiyle Bakü'nün Rus işgâline uğramasındaki hatalarından dolayı Eylül 1723'te görevine son verilen Silâhdar İbrahim Paşa'ya, *"ber-vech-i arpalık"* olarak tevcih edildi. Fakat İbrahim Paşa dönüş yolunda Aralık 1723'te Erzurum yakınlarındaki bir köyde vefat ettiği için, İçel'deki görevine fiilî olarak başlayamadı[158].

---

[153] Gülnar ve Küre Kadısı Mehmed Efendi'nin mufassal ilâmı: BOA, **C. DH**, nr. 10479 (evâhir-i Zilkade 1135 / Ağustos 1723 sonu). Meseleye dair Sunullah Paşa'yı suçlayıcı bir hüküm: BOA, ***AŞD***, nr. 96, s. 567 (Ağustos 1723 ortası).

[154] Bu meselenin bütün tafsilatını hâvî İçel Mutasarrıfı Ömer Paşa'ya yazılan hüküm: BOA, ***MD***, nr. 131, s. 300, hkm. 813 (evâsıt-ı Safer 1136 / Kasım 1723 ortası). Aslında Sunullah Paşa da bir tahriratında, Zeynelâbidin hakkındaki şikâyetlerin gerçeğe aykırı olduğunu ifade ettikten sonra, bu işlerin arkasında Mamuriye'den Ali Bey ile onunla birlikte hareket eden Pîrî adlı kişi olduğunu yazmıştı (BOA, **A.DVN**, 1019/49).

[155] Karataş kazası halkının bu neviden şikâyetleri: BOA, ***AŞD***, nr. 80, s. 174 (Ekim 1723 ortası).

[156] BOA, ***AŞD***, nr. 99, s. 164.

[157] BOA, ***MD***, nr. 131, s. 300, hkm. 813.

[158] Çelebizâde İsmail Âsım Efendi, **Târîh-i Çelebizâde**, C. III, Haz. Abdülkadir Özcan - Yunus Uğur - Baki Çakır - Ahmet Zeki İzgöer, İstanbul 2013, s. 1339, 1347; Krş. BOA, ***MD***, nr. 131, s. 298.

D. İran Seferi ve Sunullah Paşa

1. Savaş Kararı ve Sunullah Paşa'nın İçel'e Dönüşü

Sunullah Paşa'nın İçel'den ayrılmasından kısa süre sonra doğuda İran'la savaş durumunun ortaya çıkması, bölgedeki siyasî dengeleri değiştirmiş ve Paşa'nın İçel'e yeniden dönüşüne kapı aralamıştır. İran'a sefer kararı alındığında Sunullah Paşa Niğde'de bulunduğundan, sancağın *imdâd-ı seferiye*sini tahsil ederek, gerekli hazırlıkları yapması emrini Niğde Mutasarrıflığında iken almıştı. Bunun üzerine mütesellimlik görevini, 1.450'si peşin olmak üzere toplam 2.250 kuruşa Seyyid Ebubekir adlı kişiye verip[159]; kendisi de Niğde'nin toplam 16,5 kese akçe olan seferiyesini tahsil edip, sefer için hazırlıklara başlamıştı[160]. Fakat hemen ardından görev değişikliğinin olması ve Niğde Mutasarrıflığına Boğazlıyanlı-zâde Mehmed Paşa'nın tâyin edilmesi, üstelik onun de seferde görevlendirilmesi sıkıntıya sebep olmuş; Mehmed Paşa'nın mağduriyetinin İçel seferiyesinden giderilme yoluna gidilmişti[161]. Nitekim aradan çok vakit geçmeden İçel'den Niğde nâmına tahsil edilen 8.650 kuruş Mehmed Paşa'ya gönderilmiştir[162].

Sunullah Paşa, muhtemelen Ocak 1724 başında veya ortalarında Niğde'den, yeniden eski görevi olan İçel mutasarrıflığına nakledilmiştir. Böylece Sunullah Paşa'nın Niğde'de iki aydan biraz fazla görevde kaldığı anlaşılmaktadır. Bu görev değişikliğinde, sefer için İçel'den asker toplama ve sevk etmede karşılaşılacak zorlukları giderme kaygısının kesinlikle belirleyici olduğu açıktır. Nitekim Sunullah Paşa, *"mükemmel ve mürettep kapı halkı"* ve adamlarıyla beraber, Van Valisi ve Tebriz Seraskeri Vezir Abdullah Paşa'nın maiyetine girmek üzere emir almıştı[163]. Bu emre göre, daha önce İçel'den toplanması için Sunullah Paşa-zâde Ahmed Bey'e emir verilmiş olan 1.000 piyade levendâtın ayrı olarak orduya katılacağı

---

[159] Sunullah Paşa'nın kısa süre sonra yeniden İçel'e tâyin edilmesi, Seyyid Ebubekir'in mağduriyetine sebep olmuştu; bu hususta peşin verdiği paranın Sunullah Paşa'dan geri alınması için arzuhâli: BOA, **A.DVN**, 1041/68.

[160] Muşkara ve Ürgüp kazalarının hissesine düşen 1.042 kuruş imdâd-ı seferiyenin toplanıp, Sunullah Paşa'nın gönderdiği mübâşire tamamen teslim edildiğine dair Kadı Hüseyin Efendi'nin ilâmı: BOA, **İ.E. Maliye**, nr. 7189 (8 Mart 1724).

[161] BOA, ***MD***, nr. 131, s. 419, hkm. 1274. Bu meblağın, Sunullah Paşa nâmına İçel'den tahsil edilecek *imdâd-ı seferiye* hesabından Mehmed Paşa'ya verilmesine dair İçel Mütesellimi'ne yazılan hüküm: BOA, **A.E. Ahmed III**, nr. 7967 (Mart 1724 sonu).

[162] BOA, ***AŞD***, nr. 100, s. 190.

[163] Sunullah Paşa'ya sefer görevi verildiği için, İçel sancağından toplanması icap eden *imdâd-ı seferiye*yi tahsil ve kendisine teslim etmeleri için, İçel'deki kaza kadılarına ve âyan-ı vilâyete yazılan emir: BOA, ***MD***, nr. 131, s. 364, hkm. 1094 (evâil-i Cemaziyelevvel 1136 / Ocak 1724 sonu).

anlaşılmaktadır. Sunullah Paşa, sefer görevi hususunda işi ağırdan alınca, hattâ İçel'de mi yoksa başka bir yerde mi olduğuna dair Hükûmete herhangi bir bilgi de vermeyince, Şubat 1724 ortalarında kendisine çok sert ifadeler içeren yeni bir emir yazılarak, şâyet verilen emrin gereğini yerine getirme hususunda bundan sonra da ayak sürüyüp, *"iki konağı bir ederek"* süratle görev yerine gitmeyecek olursa, vazifesinden alınacağı ve şiddetli şekilde cezalandırılacağı ihtarında bulunulmuştu[164].

Sefere katılma emrine icabet hususundaki sıkıntılar, asker yazımında da görülüyordu. İçel, Teke, Hamid, Alaiye, Diyarbakır ve Mardin taraflarından piyâde levendât toplanması işi, Şubat 1724 ortalarına gelindiğinde hâlâ bitirilememişti[165]. Bu arada, daha önce yalnızca İçel'den yazılması emredilmiş olan 1.000 nefer piyadenin, bu sancağın gücünün fevkinde olduğuna kanaat getirilerek, bunlardan 50'si Hamid, 200'ü Teke ve 150'si Alaiye sancaklarına dağıtılmış; böylece İçel'in çıkarması gereken asker sayısı 600'e düşürülmüştü. Ayrıca asker tahririnde Ahmed Bey'e yardımcı olmak üzere Burhan adında bir kişi daha görevlendirilmişti. Bu yeni düzenlemeye göre asker toplama işi tamamlandıktan sonra, tüm asker üzerine Başbuğ olduğu hatırlatılan Ahmed Bey'in, *"zabt u rabt-ı askere kādir şeci' ve bahâdır"* kişilerden Bölükbaşı ve Zâbitler seçerek askeri düzene sokup, acele şekilde orduya katılması istenmişti[166].

2. Sunullah Paşa ve Oğlu Ahmed Bey İran Seferinde

Sunullah Paşa'nın İçel'den tam olarak ne zaman hareket ettiği belli olmamakla birlikte, Mart 1724 sonlarına gelindiği ve daha önce birkaç defa kesin emirler gönderildiği halde, Anadolu'daki diğer birçok idareci gibi hâlâ görev yerinden ayrılmadığı için, bir defa daha *"mes'ul ve mu'akab"* olduğunu ihtar eden emre muhâtap olmuştu[167]. Bu emirden hemen sonra, muhtemelen Nisan ayı başlarında

[164] BOA, ***MD***, nr. 131, s. 374, hkm. 1137 (evâsıt-ı Cemaziyelevvel 1136). Bu emirden anlaşıldığına göre sefer görevinde işi ağırdan alan sadece Sunullah Paşa olmayıp, daha önceki seferlerde de benzerleri sıkça görüleceği üzere Amasya Mutasarrıfı Şehsuvar-zâde Seyyid Mehmed Paşa, Arapgir Mutasarrıfı Ahmed Paşa ve Beyşehir Mutasarrıfı da aynı şekilde ayak sürüyenlerdendi. Benzer şekilde Mart 1724 sonlarına gelindiği halde, Adana eyaletinden sefere katılacak zeamet ve timar erbâbı da henüz harekete geçmemiş olduklarından, Alaybeylerine hitâben şiddetli cezalandırma ifadelerini muhtevî yeni bir emir yazılmıştı (BOA, **A.DVN**, 1034/1).

[165] Acele edilmesine dair ilgililere yazılan emir: BOA, ***MAD***, nr. 9912, s. 287 (15 Mart 1724).

[166] BOA, ***MAD***, nr. 9912, s. 284 (18 Şubat 1724).

[167] BOA, ***MD***, nr. 131, s. 422, hkm. 1285 (Mart 1724 sonu). Sefere katılma hususunda geç kalanlar arasında İçel'in yanı sıra Amasya, Arapgir, Beyşehir, Aksaray ve Divriği sancakbeyleri de vardı (BOA, **A.DVN**, 1034/26).

maiyetiyle birlikte yola çıktığı anlaşılan Sunullah Paşa, henüz işin başında Niğde ve İçel sancaklarındaki *imdâd-ı seferiye* tahsili hususundaki karışıklıktan dolayı huzursuzdu. Şöyle ki, Sunullah Paşa daha önce Niğde sancağının vergisini tahsil etmiş, sonra İçel'e tâyin edilince, bu defa İçel'in tahsil edilen vergisinden 8.650 kuruş Niğde'nin yeni mutasarrıfı Mehmed Paşa'ya gönderilmiş; bu durumda İçel ahalisi haklı olarak Sunullah Paşa için yeniden imdâd-ı seferiye ödemeye itiraz etmişlerdi[168]. Nitekim bu durum Sunullah Paşa'nın sıkıntıya düşmesine neden olunca bir mektupla Hükûmetten, *"asâkir-i vâfire ve masârıf-ı kesîre ile sefer-i hümâyûnda zahmete keşîde"* olduğundan yakınarak, bundan sonra artık İçel'den Mehmed Paşa'ya imdâd-ı seferiye verilmemesini talep etmiş ve bu isteği uygun görülmüştü[169].

Sunullah Paşa'nın sefer görevinin oldukça sıkıntılı geçtiği anlaşılmaktadır. Zira bir yandan oğullarının kendi aralarındaki rekâbet eksik olmazken, diğer yandan mütesellimlik ve vergi tahsili meselesi dolayısıyla merkeze gönderilen şikâyetler, oradan da Paşa'ya havale ediliyordu. Zaten öyle anlaşılıyor ki, Sunullah Paşa'nın hazin sonunu kendi hatalarından çok, oğullarının sebep olduğu nâhoş olaylar ve rezaletler hazırlamıştır. Ağustos 1724 sonları itibariyle Sunullah Paşa'nın en büyük sıkıntısı yine parayla ilgili olup, İçel'den tahsil edilmesi gereken 1136 yılı imdâd-ı seferiyesinin yarısı hâlâ toplanamadığından, sancaktaki kadılar ve âyan-ı vilâyete yeniden emriler yazılmıştı[170].

İran Seraskeri Abdullah Paşa, Tebriz üzerine yürümeden önce Osmanlı-İran sınırında, asker ve zahire bakımından önemli olan Hoy ve Çors şehirlerini ele geçirmek istiyordu. Hoy'un savaşsız olarak teslim edilmesi hususundaki teklifin reddedilmesi, ayrıca İran Şahı II. Tahmasb'ın burada mahsur kalanlara yardım etmek için kuvvet göndermesi üzerine, şehrin savaşla alınmasına karar verilmişti. İşte Hoy şehrinin 12 Mayıs 1724'te fethedilmesinde Amasya Mutasarrıfı Mehmed Paşa ile birlikte İçel Mutasarrıfı Sunullah Paşa'nın getirdiği takviye kuvvetlerin büyük

---

[168] Sunullah Paşa'nın Kapıkethüdası olan Matbah-ı Âmire Emini Hacı Halil Ağa'nın müracaatı üzerine, İçel sancağının *imdâd-ı seferiyesi*nin tamamen tahsil ve Sunullah Paşa'ya gönderilmesine dair kaza kadılarına, âyan-ı vilâyete ve iş erlerine hüküm: BOA, ***AŞD***, nr. 100, s. 190 (Nisan 1724 başı).

[169] BOA, ***AŞD***, nr. 101, s. 93 (Nisan 1724 ortası). Mehmed Paşa'nın İçel'den alacağı imdâd-ı seferiye meselesi takip eden yıllarda da sorun olmaya devam etmiş; onun Kapıkethüdası Tersâne-i Âmire Emini Mehmed Ağa'nın bir müracaatı üzerine Ocak 1726 başlarında, Mehmed Paşa'nın İçel imdâd-ı seferiyesinden alacağı "*azık akçası*"na müdâhale edilmemesi istenmiştir (BOA, ***AŞD***, nr. 106, s. 453).

[170] BOA, ***AŞD***, nr. 103, s. 91; BOA, ***MD***, nr. 132, s. 159, hkm. 572 (Kasım 1724 ortası); Krş. BOA, **A.DVN**, 1096/59.

yararlılığı oldu ve muhasaranın 33. gününde şehir fethedildi[171]. Serasker Abdullah Paşa, Hoy ve Çors şehirlerinin fethinden ve düzenin sağlanmasından sonra Ankara Mutasarrıfı Yusuf Paşa'yı Çors, Sunullah Paşa'yı ise 48. Bölük Yeniçerileri ve 7 Bayrak Yeniçeri Serdengeçtileri ile beraber Hoy muhâfazasında bırakarak evâsıt-ı Zilkade 1136'da (Ağustos 1724 başı), orduyla beraber Hoy şehrinden ayrılıp Tebriz üzerine yürüdü[172]. Böylece Abdullah Paşa'nın 1 Eylül 1724'te başlayan ve 29 gün süren bu ilk başarısız Tebriz kuşatmasında Sunullah Paşa yer almadı. Bu başarısızlığa rağmen Abdullah Paşa görevinde kaldı. Kışı Tebriz yakınlarındaki kalelerde geçiren Osmanlı ordusu 1725 yılı yaz aylarında, bu defa daha iyi hazırlanmış bir şekilde yeniden Tebriz üzerine harekete geçti. İşte Sunullah Paşa da 1724 kışını Tebriz Seraskeri Vezir Abdullah Paşa'nın yanında geçirdi. Bu sırada kendi kapı halkından başka İçel sancağının 300 nefer piyade levend askeri de birlikte bulunuyordu. Bahar mevsimiyle beraber Tebriz üzerine hareket planlandığından, diğer tüm sancakbeyleri gibi Sunullah Paşa kuvvetleri için de verilmesi mutat olan imdâd-ı seferiyenin tahsili ve gönderilmesine dair İçel'deki kadılara ve âyan-ı vilâyete peş peşe emirler yazıldı[173]. Nitekim istenilen bu kuvvet İçel'den temin edilerek gönderildi. Müverrih Âsım, 28 Temmuz 1725'te başlayan Tebriz'in ikinci kuşatmasında Sunullah Paşa'nın da imdâd-ı seferiyesinden hazırlanan 300 piyade levendât ile orduda hazır bulunduğunu yazar[174].

Sunullah Paşa, 1725 yılı sefer mevsimi sona erdikten sonra, muhtemelen 1725 sonlarında Serasker Abdullah Paşa'nın izniyle ve 1726 baharında yeniden orduya katılması şartıyla İçel'e döndü[175]. Fakat Paşa'nın sancağa dönmesinden sonra da yönetim işlerini, mütesellim tâyin ettiği oğlu Ahmed Bey çekip çeviriyordu. Tebriz üzerine yapılacak seferin hazırlıkları Şubat 1726'dan itibaren başlayınca, bu meyanda Serasker Vezir Abdullah Paşa'nın maiyetine verilen Sunullah Paşa'nın da, *"tâmu's-silâh kapu halkı"*ndan başka İçel'den toplanacak 250 nefer askeri hazır etmesi istendi[176]. Fakat oğulları arasında mütesellimlik için girişilen rekabet ve İçel'deki hasımlarıyla iyice kızışmış olan kavga sebebiyle fazlasıyla meşgul olan

[171] **Târîh-i Çelebizâde**, C. III, s. 1364.
[172] **Târîh-i Çelebizâde**, C. III, s. 1413-1414.
[173] BOA, **MD**, nr. 132, s. 164, hkm. 596; s. 176, hkm. 651; s. 176, hkm. 660.
[174] **Târîh-i Çelebizâde**, C. III, s. 1440.
[175] **Târîh-i Çelebizâde**, C. III, s. 1470; BOA, ***MD***, nr. 133, s. 163, hkm. 598.
[176] BOA, ***MD***, nr. 133, s. 121, hkm. 450 (Şubat 1726 ortası).

Sunullah Paşa, Hükûmetin bu isteğini karşılayamayacak ve sürekli aleyhine gelişecek hadiseler idamına kadar sürecektir.

1723 yılı sonlarına gelindiğinde Osmanlı Devleti'nin doğuda İran'la olan ilişkileri oldukça gergin bir hâl almıştı. Muhtemel bir sıcak çatışmaya hazırlık yapmak üzere Diyarbakır Valisi Vezir Ahmed Paşa, Revan Seraskeri olarak tâyin edildi ve askerî hazırlıklara da başlandı. Bu meyanda Anadolu eyaletlerinden asker (*piyade levendât*) yazılması ve sevkinin yapılması, üstesinden gelinmesi gerekli ilk önemli ameliyeyi teşkil ediyordu. İçel sancağından da 1.000 piyade levendât tahririne karar verilmişti. İşte bu işi yapmak için merkezî Hükûmetin bir defa daha yerel güçlere ihtiyacı ortaya çıktı. Bu durumda sancağın kuşkusuz en güçlü kişisi olan Sunullah Paşa'nın idarî görevine son verilmiş, oğlu Çalık Mehmed Bey ise peş peşe yaptığı büyük hataların sonucu gözden çıkarılmıştı. Gölgeli-oğulları ailesinin reisi konumunda bulunan Osman Ağa ise, Yörük Mukataası'nın vergilerini zimmetine geçirmesi ve bütün uğraşlara rağmen bir türlü tahsil edilmemesi, ayrıca da başka kanunsuz işleri sebebiyle Hükûmet nezdinde çok ciddi güven kaybına uğramıştı. Şu halde Osmanlı merkez bürokratları, geçmişte de örnekleri görüleceği üzere bir defa daha pragmatik bir çözüm yolunu devreye sokarak, bu yeni askerî görevi Sunullah Paşa'nın küçük oğlu Ahmed Bey'e ihale ettiler. Bu hususta Ahmed Bey'e hitaben yazılan 26 Aralık 1723 tarihli emirde, görev ve sorumluluklarının neler olduğu şu şekilde ifade edilmişti: İran seferinde Vezir Ahmed Paşa'nın maiyetine katılmak üzere İçel'den, her bayrağı 50 neferden oluşmak üzere 20 bayrak, toplamda ise 1.000 nefer savaş için uygun şartlara sahip bahadır piyade levend askeri toplayacak; kendisi bu oluşturulacak birliğe *Başbuğ* olacak, ayrıca her bir bayrak için *Bölükbaşı* ve *Zabitler* naspedecek; askerin bahşiş, yevmiye, yiyecek ve diğer ihtiyaçları için gerekli olan 24.310 kuruş para ise Adana ve kazalarının 1136 yılı cizye gelirlerinden mahsup olarak temin edilecekti. İşte bu şekilde, bir an önce asker yazımı ve hazırlıklarını tamamlayıp, Ahmed Paşa'nın emrine girmesi ve onun vereceği göreve göre hareket etmesi tembihlenmişti[177]. Fakat Ahmed Bey işi ağırdan almaya devam edince, bu işin üstesinden gelemeyeceğine dair bir endişe hâsıl olduğundan ve bu defa Sunullah Paşa'nın büyük oğlu Mustafa Bey'in daha kudretli

[177] BOA, ***MAD***, nr. 9912, s. 200-201 (28 Rebiülevvel 1136).

bir kişi olduğu hususunda istihbarat alındığından, 12 Mart 1724'te İçel Muhassılı Abdullah'a yazılan yeni bir emirle, şâyet bu doğru ise toplanacak orduya Mustafa Bey'in Başbuğ olması, değilse Ahmed Bey'in komutası altında acele olarak Revan tarafında gönderilmesi istendi[178]. Ahmed Bey, Burhan Ağa'nın tahrir ettiği levendât ile birlikte İran seferine katıldı katılmasına da, bu işte gönülsüz olduğu ve geri dönmek için fırsat aradığı anlaşılıyor. Nitekim yaklaşık bir yıl sonra, aynı sırada seferde olan babası Sunullah Paşa'nın izniyle İçel'e gelip, burada mütesellimlik yarışına dâhil olacak ve sonu babasının idam edilmesine kadar uzanacak olan daha birçok kötü olaylara sebebiyet verecektir.

E. Savaş Yıllarında İçel'de İdarî Sıkıntılar ve Çekişmeler

1. İçel Mütesellimliği İçin Verilen Mücadele

Sunullah Paşa sefer için görevlendirilince yokluğunda sancağı idare etmek üzere yerine bir mütesellim tâyin etmesi gerekmişti. Aslında mütesellimliğin ne derece önemli bir görev olduğunu Sunullah Paşa'nın çok iyi bildiği kesindir. Zira daha önce kendisi de birkaç defa İçel'de bu görevde bulunmuştu. Fakat şimdi ilk defa kendi yerine bir mütesellim görevlendirecekti. Osmanlı taşra idarî sisteminde mütesellimlik, her ne kadar özü itibariyle geçici bir vekâlet görevi olsa da, gerçekte özellikle askerî sefer vakitlerinde eyâlet ve sancak idaresindeki paşalar uzun süre yönetim bölgelerinden uzakta kaldıklarından hayati öneme sahipti. Bu durum merkez bürokratları tarafından çok iyi bilindiği için, yerine mütesellim tâyin edecek valilere yazılan emirlerde, bu işi hangi şartlara göre yapmaları gerektiği ve mütesellimlerin ne gibi vasıflara sahip olması icap ettiği ayrıntılı olarak yazılırdı. Nitekim aynı tarihlerde Anadolu Valisi Osman Paşa'ya gönderilen bir hükümde, *"yerine mütesellim kalacak adam zabt u rabt ve def' u ref'-i eşkıyâya kādir bir şeci' ve bahâdır"* kişi olmasına dikkat etmesi istenmişti[179]. İşte sefer görevi alan Sunullah Paşa İçel mütesellimliğini, en fazla güvendiği oğlu olduğu anlaşılan Çalık Mehmed Bey'e bırakmıştı.

Sunullah Paşa İran seferi için ayrıldığında, küçük oğlu Ahmed Bey oluşturulan piyâde levendâta Başbuğ olarak sefere katılmış, büyük oğlu Mustafa Bey ile onun

[178] BOA, ***MAD***, nr. 3598, s. 165-166 (16 Cemaziyelâhir 1136).
[179] BOA, **A.DVN**, 1034/1 (Mart 1724 sonu).

küçüğü Çalık Mehmed Bey ise İçel'de kalmıştı. Bunun yanı sıra sancakta, özellikle Yörük aşiretleri üzerindeki nüfuzuyla göz ardı edilemeyecek bir de Gölgeli-oğlu Osman faktörü vardı. Gerçi bu sırada malî durumu oldukça bozuk olan ve büyük miktarda borç altında ezilen, ayrıca daha önceki başarısız görevleri dolayısıyla Hükûmet nezdinde itibar da kaybetmiş olan Osman Ağa, içinde bulunduğu zor durumdan çıkabilmek için İran seferine İçel'den 1.000 asker toplamaya tâlip olması; sonrasında da bunda başarısız olduğu için durumunun daha da fenalaşması nedeniyle, sancaktaki iç dengeleri etkilemekten uzaktı. Ama yine de onun etrafında olup bitenler, daima yörede bir istikrarsızlık unsuru olma potansiyeline sahipti.

İşte bu karışık ortamda mütesellim olan Sunullah Paşa-zâde Çalık Mehmed Bey, aradan çok vakit geçmeden Sunullah Paşa'nın Kapıkethüdası Matbah-ı Âmire Emini Hacı Halil Ağa'nın isteği üzerine Nisan 1724 ortalarında görevden alınarak, yerine Yörükân Zâbiti Abdullah Ağa tâyin edildi. Halil Ağa, bu görev değişikliği isteğini, Mehmed Bey'in İçel'i *"gereği gibi zabt u rabta kādir olamadığı"* ve ayrıca Yörük Mukataası mallarını da kanunsuz olarak tahsil ettiği; bu şekilde mütesellim ile Yörük Zâbitinin ayrı ayrı kişiler olmasının sancak ahalisine zulüm olacağı gerekçelerine dayandırmıştı[180].

Bu sırada İçel'de sosyal hareketlenmeye sebep olan en önemli gelişme, gerek olağanüstü vergilerden olan imdâd-ı seferiye, gerekse Yörük Mukataası'na dâhil olan aşiretlerden tahsil edilmek istenen vergilerden kaynaklanan sorunlardı. Yörük tahsildarı olarak bölgede bulunan Seyyid Ahmed Ağa, Gölgeli-oğlu Osman, Azaleddin-oğlu Âbid ve Sunullah Paşa-oğlu Mustafa'nın öncülük ettiği Bozkır Yörük aşiretlerinin ciddi muhalefetiyle karşılaşmıştı[181]. Ayrıca bir diğer huzursuzluk kaynağı da Gölgeli-oğlu Osman Ağa'nın, İran seferi için sancaktan 1.000 piyâde ve süvari yazmayı vadetmesi ve ardından da bu işte başarısız olması; fakat bu bahane ile daha önceden alacağı olduğunu iddia ettiği Yörük aşiretleri üzerinde vergi tahsili için baskısını arttırmasıydı. Nitekim bu üç kişinin aileleriyle birlikte Kıbrıs'a sürgün edilmelerine karar verilmiş; daha sonra sancak halkının, lehine şâhitlik etmesiyle

[180] BOA, ***AŞD***, nr. 100, s. 190 (evâhir-i Receb 1136). Mehmed Bey hakkında, kardeşi Zeynelâbidin'le birlikte sebepsiz yere ev basma, zincire vurma ve mala kastetme gibi suç isnadıyla bazı şikâyetler de gelmişti. Silifke'den Dede Çelebi-zâde Abdurrahman adlı kişinin bu meyandaki şikâyet arzı ve davalarının Konya Mahkemesinde görülmesine dair buyuruldu: BOA, **A.DVN**, 1052/63.
[181] BOA, ***MAD***, nr. 9912, s. 385-386; Krş. BOA, ***KK***, nr. 5061, s. 7-8.

Mustafa Bey affedilmiş; Azaleddin-oğlu Âbid sürgüne gönderilmiş; Gölgeli-oğlu ise karara direnmeyi sürdürmüştü.

Savaşın sancak insanının sırtına bindirdiği bir diğer yük de, ordunun ağırlıklarının taşınmasında kullanılacak develerden, kendi paylarına düşeni temin edip göndermeleri meselesiydi. Adana eyaletine bağlı sancaklardan toplamda 300 mehar deve istenmiş, diğer sancaklar hisselerine düşeni temin ettiği halde İçel ve Alaiye sancaklarında Nisan 1724 sonları itibariyle hâlâ iş sürüncemede kalmış; bu durum da Hükûmetin kızgınlığına sebep olmuştu[182].

Sunullah Paşa'nın yokluğunda İçel'de iç güvenliği bozucu eşkıyâlık olaylarına ve diğer başka anlaşmazlıklara dair şikâyetlerde, 1724 yılı yaz aylarından itibaren belirgin artış olmuştu[183]. Vergi tahsiline direnç de hiç eksik olmuyordu[184]. Bunun yanı sıra Sunullah Paşa'nın oğullarından Çalık Mehmed Bey, mütesellimlikten azlinden sonra yeniden bu görevi elde etmek için uğraşır, büyük oğlu Mustafa Bey de Yörük vergilerinin tahsiline karıştığı gerekçesiyle şikâyet konusu olurken, Paşa'nın küçük oğulları Abdurrahman ve Zeynelâbidin'in de artık yavaş yavaş adlarından söz ettirmeye başladıkları görülür. Matbah-ı Âmire Emini Hacı Halil Ağa'nın Divan'a sunduğu şikâyette, Sunullah Paşa'ya İran seferi için harçlık olarak 5 kese akçe borç verdiğini, zaten daha önceden de Paşa'nın kendisine fazlaca borcu olduğunu; buna karşılık İçel avârızı Matbah-ı Âmire Ocaklığına dâhil olduğu için, İçel Mütesellimi Abdullah Ağa bunun adına avârız vergisi tahsil etmek istediğinde, Paşa'nın oğulları Abdurrahman ve Zeynelâbidin, *"livâ-i mezbûr babamızın mansabıdır"* diyerek buna mâni olduklarını yazmıştı[185].

Bu tarihlerde İçel'de huzursuzluğa neden olan bir diğer sorun da, eski Yörük muharriri ve şimdi Adana Beylerbeyi olan Ali Paşa'nın tahririnden kaynaklanan

---

[182] Bu meseleye dair İçel ve Alaiye'deki idarecilere yazılan 22 Nisan 1724 tarihli ve tehdit ifadelerini içerin bir emirde, şimdiye kadar bu işin yerine getirilmemiş olmasında, âyanın da muhalefet etmiş olabileceğine işaret edilerek şöyle deniliyordu: *"Ahâlî ve a'yândan virmeğe muhâlefet iden olur ise her kim olur ise olsun ahz ve muhâkeme ve kal'a-bend edüp ve bi'l-cümle emvâl ve emlâkları mîrîye ahz u kabz ve furuth edüp ve kendüleri böyle umûr-ı mühimmenin ta'tiline bâis oldukları için sâ'ire mûcib-i ibret olması içün cezâları tertîb olunmak üzre Dersa'âdetime arz u i'lâm eyleyüp…"* (BOA, ***MAD***, nr. 3598, s. 16)

[183] BOA, ***AŞD***, nr. 101, s. 228; nr. 80, s. 617-618; BOA, ***KK***, nr. 2495, s. 58. Ermenek'te eşkıyâdan oldukları için başka yere sürgün kararı verildiği halde buna itaat etmeyen Abdülfettah ve oğlunun şekâvetleri hakkında: BOA, ***AŞD***, nr. 103, s. 44 (Ağustos 1724 ortası).

[184] BOA, ***MAD***, nr. 3598, s. 60. Adana İspençe Mukataası'nın malikâne sahibi olan Salih'in, İçel ve Alaiye taraflarından vergi toplayamadığına dair yakınması: BOA, ***MAD***, nr. 3598, s. 355.

[185] Sunullah Paşa'ya yazılan hüküm: BOA, ***AŞD***, nr. 103, s. 91 (Ağustos 1724 sonu).

problemlerin devam etmesiydi. Hattâ bir iddiaya göre Ali Paşa, Yörük cemaatlerinden bazısı üzerine fazla mal yazarken, bazı cemaatleri ise daha sonra kendisine malikâne olarak verilmeleri ümidiyle yazmamış; ayrıca *"İçel sancağında eşkıyâ vardır"* diyerek teftiş bahanesiyle Mehmed Emin Ağa'yı kalabalık adamlarıyla İçel'e göndermişti. Bu durum sancak halkının ciddi şekilde rahatsızlığına sebep olunca, Ali Paşa bir yazıyla uyarılmış; aynı zamanda da İçel Mütesellimi Abdullah Ağa, Mehmed Emin Ağa'nın yakalanması ve haksız yere tahsil ve gasp ettiği meblağın geri alınması için görevlendirilmişti. Fakat Mehmed Emin kaçarak Beyşehir sancağında Bozkır kazasında, Bozkır Şeyhi diye meşhur olan Şeyh Abdülhalim ve arkadaşı Kadı-oğlu Mehmed'in yanına sığınmıştı[186]. Bunun üzerine Abdullah Ağa, Mehmed Emin'in bu neviden faaliyetlerinin kanunsuz olduğuna dair daha önce gelmiş olan fermanı bir adamıyla Bozkır Şeyhi'ne gönderdiyse de bunlar, *"celb-i mal sevdasıyla"* 100 kadar silâhlı adam toplamışlardı. Buna karşılık Mütesellim Abdullah Ağa'nın, sıcak bir çatışmaya girmeye ne gücü ne de niyeti vardı. Zaten Hükûmet de işin, Şeyh Abdülhalim ve Kadı-oğlu Mehmed'in kefaletiyle çözülmesi yolunu tercih etmişti[187].

İçel'de işlerin ne derece çığırından çıktığının apaçık göstergesi olan diğer başka işaretler de görülmeye başlamıştı. Sarıkavak ve Zeyne Nâibi Mehmed Efendi'nin Eylül 1724'te yazdıklarına göre, Sarıkavak kazasında Narlı köyünden Şeyh Mehmed ile Çukur köyünden Osman-oğlu Kürd Süleyman, yörede tam bir zorbalık düzeni kurmuşlar; kadı nâibi olan kişileri kovarak kendi kafalarına uygun bir kişiyi nâib tâyin etmişler; bu durum *"bi'l-külliye ahkâm-ı şer'iye icrâ"*sının kazadan kalkmasına sebep olmuş; ayrıca bu kişiler sefer için gerekli olan mekkâri deve ve katır ile imdâd-ı seferiyenin toplanmasına da mâni olmuşlardı[188]. Aynı tarihlerde Mamuriye kazasının Şamseki köyünden Demirci Ali-oğulları Koca Mehmed ve kardeşlerinin de, Karaisa köyünde bulunan sâdâttan bazı kişilere karşı taarruz, mal gasp etme, kız ve oğlanlarını kaçırma gibi nâhoş icraatlarına dair

[186] Bu ve diğer başka hususlarda gerekli uyarıları hâvî Ali Paşa'ya, İçel Mütesellimi'ne ve kaza kadılarına yazılan emir: BOA, ***MAD***, nr. 3598, s. 372-373 (9 Eylül 1724). Olayların tafsilatına dair Mamuriye Kadısı Seyyid Mesud Efendi'nin ilâmı: BOA, **A.DVN**, 1094/48.
[187] Bu hususta İçel Mütesellimi Abdullah Ağa'nın 23 Eylül 1724 tarihli arzı ve üzerinde buyuruldu: BOA, **A.E. Ahmed III**, nr. 510. Bu meyanda Karaman ve İçel Mütesellimlerine hüküm: BOA, ***AŞD***, nr. 103, s. 138 (Ekim 1724 başı).
[188] BOA, **A.DVN**, 1041/2.

haberler gelmişti. Öyle ki Mamuriye Nâibi Mesud Efendi'nin yazdığına göre, İçel Mütesellimi Abdullah Ağa bunlar üzerine mübâşir gönderdiğinde onlar, mübâşirin bile *"ırzını hetk"* ederek kovmuşlardı[189].

İçel'de idarî yapı ve toplumsal düzeni bozucu bütün bu olaylar yanında, Yörük Voyvodası ve İçel Mütesellimi Abdullah Ağa'nın bazı suiistimaline dair haberler de gelmeye başlamıştı. Gülnar ve Kürennuri Kadısı Mehmed Efendi, Abdullah Ağa ile birlikte Kürd Ahmed Ağa'nın 5-6 yüz levendât ile Gülnar kazasına gelip, *"Yörük olmayan reâyâ fukarâsı üzerine oturup her birini altı ay kadar muhâsara edip",* bedava yem ve yiyeceklerini aldıklarını ve diğer başka fenalıklarından yöre halkının mustarip olduğunu yazmıştı[190]. Silifke Eskiköy'den eski Alaybeyi Süleyman, kalkıştığı birçok kanunsuz işler nedeniyle Magosa Kalesi'nde hapse mahkûm edilmiş; fakat bu emre itaat etmediği gibi topladığı silâhlı adamlarla Silifke'de mahkemeyi basarak rezalet çıkarmıştı[191]. Hattâ Kadı Ömer Efendi'nin iddiasın göre, iyi haline ve suçsuz olduğuna dair bir arz da alarak İstanbul'a göndermiş ve buna istinaden hakkındaki hapis cezasının affını istemişti[192].

1724 yılı sonlarına yaklaşıldığında, idarî istikrarsızlık ve güvenlik zafiyeti sadece İçel sancağına münhasır bir durum olmayıp Adana'dan Maraş'a, oradan da Karaman'a kadar olan İçel'in yakın çevresinde de benzer problemler görülüyordu. Eşkıyâlık olayları ve güvenlik sorunlarının en büyük nedeni, kuşkusuz İran seferi dolayısıyla bölgenin güçlü idarecilerden ve askerî birliklerden yoksun kalmasıydı. Tüm bu alanların muhâfazası görevi önce Adana Beylerbeyi Ali Paşa'ya verilmişti. Fakat daha sonra onun yerine Adana sancağı, Boğazlıyanlı-zâde Mehmed Paşa'ya tevcih edildiyse de, o da seferde görevli bulunduğu için, tüm bu geniş bölgenin kontrolü Adana Mütesellimi'nin maharetine kalmış ve Hükûmetin beklediği hizmet, Kasım 1724 tarihli mufassal bir fermanla kendisine hatırlatılmıştı[193].

---

[189] BOA, ***AŞD***, nr. 104, s. 7 (Eylül 1724 sonu).
[190] BOA, **A.DVN**, 1094/49 (Eylül 1724).
[191] Bu hususta Silifke Nâibi Ahmed Efendi'nin ilâmı ve diğer evrak: BOA, **A.E. Ahmed III**, nr. 6917.
[192] Bu kişinin eşkıyalıklarından tüm kaza halkının mustarip olduğuna dair Silifke Kadısı'nın destek mahiyetinde isteği üzerine Gülnar Kadısı Ömer Efendi'nin yazdığı 22 Kasım 1724 tarihli ilâm: BOA, **A.DVN**, 1096/29.
[193] Bölgenin bu tarih itibariyle karşı karşıya bulunduğu güvenlik sorunlarını ve askerî sefer sırasında taşradaki bir idareciden Hükûmet'in beklentilerinin neler olduğunu açık şekilde ifade eden evâil-i Rebiülevvel 1137 (Kasım 1724 ortası) tarihli bu ferman aynen şöyledir:
"Adana Mütesellimine hüküm ki,

İçel'deki istikrarsızlık ve güvenlik zafiyeti 1725'in ilk aylarında da sürmüştü. Bu arada Mütesellim Abdullah Ağa'nın, özellikle Yörük tahrir ve vergi tahsili hususunda ceberut uygulamaları daha fazla şikâyet konusu olmaya başlamıştı[194].

2. Sunullah Paşa-zâde Mustafa Bey'in Düzeni Bozucu Faaliyetleri

Sunullah Paşa'nın İçel'den ayrılmasından hemen sonra, büyük oğlu Mustafa Bey'in *"kuvvet-i mâliyesi"* hasebiyle Anamur halkından bazı kişilere baskı ve şiddet uyguladığına dair şikâyetler kayda girmişti[195]. Mustafa Bey'in düzeni bozucu faaliyetleri, Sunullah Paşa'nın İran seferinde olduğu sırada sancağın, Mütesellim Abdullah Ağa tarafından idare edildiği dönemde daha da arttı. Gölgeli-oğlu Osman ve Azaleddin-oğlu Âbid ile birlikte, Yörük Mukataası tahsildarı Ahmed Ağa'nın İçel Yörüklerinden vergi tahsil etmesine karşı gelerek şimşekleri üzerine çekti. Zaten bu nevi davranışlarından dolayı 16 Nisan 1724'te, adı geçen diğer kişilerle birlikte Kıbrıs adasına sürgün edilmesine karar verilmişti[196]. Fakat bu sürgün emri Silifke Mahkemesi'nde Mustafa Bey'in yüzüne okunduğunda, halkın ileri gelenleri

---

Anadolu kasabasında vâkı' cümle eyâlât ve ekser elviye mutasarrıfları Şark Seferine me'mûr olduklarından İçel ile Karaman ve Maraş ve Halep hudûdlarına varıncak vâkı' olan yerlerin etrâf u havâlîlerinin eşkıyâdan hıfz u hırâseti ve zuhûr iden eşkıyânın muzmir ü istisâli içün bundan akdem Adana Beglerbegisi olan emirü'l-ümerâi'l-kirâm Ali dâme ikbâlühû me'mûr olmuş idi. El-hâlete-hâzâ Adana Beglerbegliği emirü'l-ümerâi'l-kiram Boğazlıyanlı-zâde Mehmed dâme ikbâlühûya inâyet ü ihsânım olup hâlâ ol dahı Şark Seferinde bulunmağla sen ki mütesellim-i mûmâ-ileyhsin, zikrolunan mahallerin hıfz u hırâsetine sen me'mûr ve ta'yîn olunmuşsundur. Ancak hâlâ Konya tarafında süvari ve piyade vâfir hırsuz ve kutta'-i tarîk eşkıyâsı zuhûr ve ebnâ-i sebil ve sâ'ir ibadullaha nehb-i emvâl ve katl-i nüfus misillü hasâret ve fesâd u şekāvetden hâlî olmadıklarını ol tarafdan umûr-ı mühimme ile iyâb u zehâb iden Devlet-i Aliyyem hüddâmından ve sâ'ir tevarüd idenlerden haber alınmağla işbu emr-i şerîfim [boş] *ile vusûlunde eşhâs-ı merkūmeyi tetebbu' ve tefahhus ve iktizâsına göre hareket ile ala-eyyi-hâl ahz ve ele getürüp ukūbat-ı meşruadan haklarında şer'ile lazım gelen cezaların tertib u icrâ ve fîmâ-ba'd hıfz u hırâsetine me'mûr olduğun mahallerin hıfz u hırâsetinde ve zuhûr iden eşkıyânın ahz ve ele getürülmesinde basîret üzre hareket ve ziyâde ihtimâm u dikkat eyleyesin. Hâlâ huccâc-ı Müslimînin avdeti vakti karîb olmağla gerek zikrolunan mahallerde şekāvete tasaddi üzre olan şakīlerin ahz v istisallerinde ve gerek sâ'ir hıfz u hırâsetine me'mûr olduğun mahallerin eşkıyâdan tathîr ü te'minde zerre kadar rehâvet ve ihmâl ve tekâsülden begâyet ihtirâz eyleyesin. Bu husûs senin uhde-i ihtimâmına takayyüd olunmuş ... ve senden matlûb olmağla şöyle ki, mezbûrun şakīleri ahz ve ele getürüp ve yâhud bundan sonra hıfz u hırâsetine me'mûr olduğun hudûdun dâhilinde huccâc-ı Müslîmine ve sâ'irlerinden bir ferde eşkıyâdan zerre kadar mazarrat isâbet idecek olur ise bir vechile cevaba kādir olamayacağına bir hoşca mülâhaza eyleyüp ana göre ziyâde basîret üzre hareket ve eşkıyâ-yı merkūmu ahz ve ele getürmekde ve hıfz u hırâsetine me'mûr olduğun mahallerin te'min ü tathîrine ikdâm u ihtimâm eylemen bâbında fermân-ı âlişânım sâdır olmuşdur buyurdum ki."* (BOA, ***MD***, nr. 132, s. 156, hkm. 553).

[194] Nevâhi-i Ermenek'e bağlı Bednam köyü halkının, Abdullah Ağa ve Mustafa adlı kişilerin gelerek, köylerinde Kızıl Alili cemaati perâkendesi Yörüklerin bulunduğu bahanesiyle kendilerine zulmettikleri, bazı kişileri de zincire vurduklarına dair şikâyetleri: BOA, ***MAD***, nr. 9913, s. 186-187 (2 Şubat 1725).

[195] BOA, ***AŞD***, nr. 100, s. 191 (Nisan 1724 başı).

[196] BOA, ***MAD***, nr. 9912, s. 386; Krş. BOA, ***KK***, nr. 5061, s. 7-8.

toplanarak, onun Yörük işlerine hiçbir şekilde karışmadığı ve kendi halinde olduğu, bu nedenle hakkında verilen emrin affedilmesine dair şâhitlik ettiler. Ahalinin bu isteğini Sarıkavak Kadısı Mehmed, Mamuriye Kadısı Seyyid Mesud ile Selendi Kadısı Ali de ilâmlarıyla desteklediler. Böylece İçel Mütesellimi Abdullah Ağa'nın arzıyla birlikte İstanbul'a gönderilen evrak, Hükûmet tarafından da yerinde görülünce Mustafa Bey, *"sâkin olduğu mahalde kendü hâli ile sâkin olup Yörük tâ'ifesinin mâl-ı mîrîleri tahsîli ve umûr-ı sâ'irede Yörük Voyvodalarına iânet ve muzâharet eylemek ve eğer bundan sonra dahı kendi hâlinde olmayıp mûcib-i ihtilâl olacak harekete cesâret eder ise yine nefy ile te'dîb olunmak şartıyla"*, Temmuz 1274 başlarında sürgün cezası affedildi[197].

Bu sırada Mustafa Bey'in bazı ticarî işler de yaptığı, hattâ yasak olmasına rağmen İçel sahillerindeki limanlarda gayrimüslim tüccara hububat sattığına dair Kaptanıderya Mustafa Paşa'nın kulağına haberler gelmişti[198]. Ama buna rağmen İran seferi nedeniyle Mustafa Bey'e görev verilmesinde bir sakınca görülmemişti. Buna göre İran hududunda bulunan ordunun nakliye işinde istihdam edilmek üzere İçel sancağından istenen 250 adet katır ve bargirin, birer çift çuvallarıyla ve diğer mühimmatıyla hazırlanması ve her bir katarına birer *harbende* (sürücü) tayin ederek götürme işinde Mustafa Bey başbuğ olarak görevlendirildi[199]. Fakat daha sonra, bu iş için merkezden gönderilen Zaim Mehmed'in teklifiyle ve halkın da uygun görmesiyle görev Sarı Nebi-oğlu Mustafa'ya[200]; 11 Temmuz 1725'te ise bu defa ondan da alınarak, sancak halkının "*cümleden eyü*" olduğuna inandıkları Sarıkavaklı Hacı İbrahim'e tevdi edildi[201]. Fakat aslında bu *Mekkâribaşı* tâyini işinde nasıl bir suiistimalin olduğu, iki yıl sonra sefer bittikten sonra Maliye tarafından başlatılan bir soruşturmada ortaya çıkmıştır. Buna göre Sunullah Paşa-zâde Mustafa Bey'in görevi üzerinde devam ettiği halde, kendisi bu göreve gitmeyerek yerine Zeyne kazasından *"fukarâdan"* Ataullah adlı kişiyi zorla kendi yerine vekil olarak göndermiştir. Bu arada Hükûmet tarafından işleri organize etmek için gönderilen Eligüzel-zâde İbrahim Ağa ile anlaşarak, katırların ücretleri için verilen paradan yalınızca 4.000

[197] İçel Mütesellimi Abdullah Ağa'nın arzı ve diğer evrak: BOA, **A.DVN**, 1038/59.
[198] BOA, **A.DVN**, 1034/96 (Nisan 1724 sonu).
[199] BOA, ***MAD***, nr. 9913, s. 485 (16 Haziran 1725).
[200] Bu hususta İçel Mütesellimi'ne, Silifke Kadısı'na ve Sarı Nebi-oğlu Mustafa'ya yazılan hüküm: BOA, ***MAD***, nr. 3606, s. 320-321 (9 Haziran 1725).
[201] BOA, ***MAD***, nr. 3606, s. 371.

kuruşunu Ataullah'a vermiş; buna karşılık İçel kazalarından katır başına 40'ar-50'şer kuruş toplamış; tedarik ettiği *"amele yaramaz biraz katır ve bargirle"* Ataullah'ı İran tarafına göndermiş; geri kalan parayı kendisi yiyip içmiştir. 1728'de başlatılan tahkikatta bütün bu yolsuzluklar ortaya çıkarılmasına çıkarılmış da, işin acı tarafı şu ki, mağdur durumda olan fukara Ataullah hapse atılmış; buna karşılık asıl suçlu Mustafa Bey "*birkaç yüz tüfeng-endâz*" ile Mamuriye kazasında hükümran olduğundan, davasının görülmesi için çaresizce adamlar ve emirler gönderilmekten öte bir şey yapılamamıştır[202].

3. Ahmed Bey'in İçel'e Dönüşü ve Mütesellimlik Kavgasının Kızışması

Sunullah Paşa'nın yokluğunda Mütesellim Abdullah Ağa'nın yaklaşık bir yılını dolduran idaresinde İçel'de, daha önce de temas edildiği gibi zaten istenilen şekilde güvenlik ve vergi düzeni sağlanamamışken, 1725 yılı başlarında Ahmed Bey'in İran seferindeki görevini bırakarak İçel'e dönmesi ve mütesellimlik için mücadeleye girişmesi; daha sonra bu yarışa Sunullah Paşa'nın diğer oğlu Çalık Mehmed Bey'in de dâhil olması, sancağın idaresini tam manasıyla bir kargaşaya sokmuştur.

İçel Mütesellimi Abdullah Ağa'nın iddiasına göre Sunullah Paşa-zâde Ahmed Bey, ordu kışlamak üzere Tebriz'e çekilince, komutası altındaki 3 bayrak (150 nefer) levendât ile birlikte izinsiz olarak firar edip İçel'e gelmişti. Yine Mütesellimin yazdıklarına bakılırsa, Mut kazası halkını arkasına alan Ahmed Bey, bir yandan sancağın yönetim işlerine karışırken, diğer yandan Adana Beylerbeyi Rişvan-zâde Mehmed Paşa'nın, imdâd-ı seferiye tahsili için gönderdiği adamına mâni olmuştu. Gülnar ve Kürennuri Kadısı Mehmed Efendi de Abdullah Ağa'nın bu iddialarını destekleyen bir ilâm kaleme almıştı. Bu belgelere bakılırsa Ahmed Bey, muhtemelen 1725 yılı Ocak veya Şubat ayında İçel'e gelmiş olmalıdır. Mütesellim Abdullah Ağa aynı mektubunda, Ahmed Bey'i yakalamak ve Kıbrıs'a sürgün edebilmek için çaresizce sancağın diğer nüfuzlu kişileri olan Sunullah Paşa-oğulları Mustafa Bey ve Mehmed Bey ile Sarıkavak'tan Osman-oğlu Süleyman ve Silifke'den Sarı Nebi-oğlu Mustafa'nın, kendi maiyetine verilmesini de Hükûmete teklif etmişti[203].

---

[202] Bu meselenin hallinde dair Adana Beylerbeyi Ömer Paşa'ya ve İçel'deki yetkililere yazılan emir: BOA, ***MAD***, nr. 2969, s. 107 (8 Haziran 1728).

[203] İçel Mütesellimi Abdullah Ağa'nın 11 Mart 1725 tarihli arzı ve aynı minvalde Gülnar ve Kürennuri Kadısı Mehmed Efendi'nin ilâmı: BOA, **A.E. Ahmed III**, nr. 7316.

Buna karşılık işin aslının, gerçekten de Mütesellim Abdullah Ağa'nın iddia ettiği şekilde olduğu şüphelidir. Zira aynı mesele hakkında bölgeden diğer başka yazılar da gelmişti. Sarıkavak ve Zeyne Kadısı Mehmed, Ermenek Kadısı Hüseyin ile Mut ve Sinanlı Kadısı İsmail Efendi'nin yazdıklarına bakılırsa, meselenin iç yüzü şu şekildeydi: İran seferinde görevli olan ve hâlen Tebriz tarafında kışlamakta bulunan Sunullah Paşa tarafından Abdullah Ağa'ya, *"harçlık ve levazım ve sâ'ire içün kerraten ve merraten mektûblar ve adamlar"* gönderilmesine rağmen Ağa, "*aslâ iska etmeyüp bir akça ve bir habbe göndermeyüp*" onun zor duruma düşmesine sebep olduğundan, Sunullah Paşa mecburen oğlu Ahmed Bey'i *"buyuruldu ile livâ'-i mezbûre mütesellim nasb ve ta'yîn"* ederek göndermişti. Bu yazılarda ayrıca, Mut'a gelen Ahmed Bey'den herkesin memnun olduğu da ifade edildikten sonra, Mütesellim Abdullah Ağa'nın sancakta daha önceki icraatlarına dair şu iddialara da yer verilmişti: *"Mezbûr Abdullah mukaddemâ yüz elliden mütecâviz piyade ve süvariyle kazâ-i mezbûre varup kırkar ve ellişer gün meks ve müft ü meccânen zâd ü zehâyirlerin ekl ü bey' ve üzerlerine şer'an bir nesne sâbit olmuş değil iken müstevli ile nîcelerini ahz u habs ve darb ve der-zincir edüp cerîme nâmıyla yüzer ikişer yüzer guruşların alup bunun emsâli zulm ü ta'addîsinin nihâyeti olmayup…"* Buna ilave olarak Ahmed Bey hakkında yazdıklarının, kendi hatalarını gizlemek istemesinden dolayı olduğu; Gülnar Nâibi'nin de Abdullah Ağa'nın adamı olduğu için onun iddiasını destekleyici bir ilâm gönderdiği de ilave edilmişti[204].

Bu iddialardan hangisinin gerçek olduğunu bilmek güçtür. Ama İçel'den imdâd-ı seferiye ve diğer vergileri tahsil hususunda Mütesellim Abdullah Ağa'nın çok ciddi zorluklarla karşılaşması, Adana Beylerbeyi Mehmed Paşa'nın da eşkıyâ takibi ve vergi tahsili gibi bahanelerle sancağa kendi adamlarını göndererek bir nevi Abdullah Ağa'yı hiçe sayması, ayrıca Gölgeli-oğlu Osman'ın aşiretler üzerinde nüfuz kurma mücadelesini hâlâ devam ettirmesi gibi nedenlerle, İçel'den ayrıldıktan sonra Sunullah Paşa'ya herhangi bir para gönderilmemiş olması kuvvetle muhtemeldir. Zaten ortada tahsil edilen bir para varsa, Sunullah Paşa'dan alacağı olduğunu söyleyen Kethüdası ve Matbah-ı Âmire Emini Halil Ağa gibi, buna el

[204] BOA, ***AŞD***, nr. 104, s. 162 (Mayıs 1725 ortası). Bu yazıda aynı zamanda mütesellimliğin Ahmed Bey'e zapt ettirilmesi isteği de olumlu görülmekle birlikte, gerçekte Abdullah Ağa'dan sonra bu göreve Çalık Mehmed Bey'in getirildiği açıktır.

koymak için bekleyen diğer başka kişiler de bulunuyordu. Bu nedenlerden ötürü İçel'den nakit para takviyesi gelmeyince, cephede bulunan Sunullah Paşa'nın maddî sıkıntıya düştüğüne dair yakınmalar çeşitli yazışmalara da yansımıştı. İşte bütün bu duruma bir çare olarak Sunullah Paşa, bu sırada yanında olan küçük oğlu Ahmed Bey'i *"buyruldu"* ile İçel'e mütesellim tâyin edip, onu izinle göndermiş olmalıdır. Zaten bu olayları takip eden tarihlerdeki yazışmalarda, Ahmed Bey'in ordudan izinsiz kaçtığına ve bunun için cezalandırılması gerektiğine dair herhangi bir emir de çıkmamıştır. Fakat mütesellimlik meselesi Sunullah Paşa'nın istediği gibi gelişmedi.

4. Çalık Mehmed Bey'in Mütesellimliğe Tâyini

Ahmed Bey'in İçel'e gelerek Sunullah Paşa'nın buyuruldusu ile mütesellim olduğunu ilân etmesi ve Abdullah Ağa'ya açıkça bayrak açması, zaten son bir yıldır cereyan eden olaylarla otoritesi iyice zayıflamış olan Mütesellimi daha da zor duruma düşürdü. İşte tam da bu sırada Sunullah Paşa'nın Kapıkethüdası Hacı Halil Ağa devreye girerek, Mart 1725 sonlarında, Paşa'nın oğullarından Çalık Mehmed Bey'i İçel sancağına mütesellim nasb ettirdi[205]. Bu değişikliğin, idarî görev hususunda sürekli olarak oğullarının baskısı altında kalan Sunullah Paşa'dan habersiz yapıldığı kesindir. Görev değişikliği talebinde bulunan Halil Ağa'nın, daha önce Sunullah Paşa'ya 30 kese akçe borç verdiğini, fakat Paşa'nın İran seferinde görevlendirilmesi üzerine yerine tâyin ettiği mütesellimin, Sunullah Paşa'nın oğullarının baskısı altında kaldığından, hem sancağı zapta hem de vergi tahsiline kâdir olamadığını söylemesi ve yazdığı şu ifadeler oldukça dikkat çekicidir: *"Mütesellim nasb u ta'yîn edüp lâkin mîrimirân-ı mûmâileyhin müteaddid oğulları olup livâ'-i mezbûr dahı zîr-i tasarruflarında olduğundan hâricden varan mütesellim*

[205] Çalık Mehmed Bey'in mütesellimliğe tâyinine dair İçel'deki kaza kadılarına yazılan evâsıt-ı Receb 1137 (Mart 1725 sonu) tarihli hükümde, Mehmed Bey'den hangi görevleri îfâ etmesinin beklendiği şu şekilde ifade edilmişti:
"İçel sancağında vâkı' olan kadılara hüküm ki,
Matbah-ı Âmirem Emini olan Elhâc Halil zîde mecdühû gelüp emîrü'l-ümerâi'l-kirâm ber-vech-i arpalık İçel sancağına mutasarrıf olan Seyyid Sunullah dâme ikbâlühûnun büyük oğlı Çalık Mehmed zîde kadruhû livâ'-i mezbûrın taahhüdi üzre şehriyesini edâ ve Yörük mâlını dahı tahsîl ve livâ'-i mezbûrın kimesnesine seferiye ve mâl-ı avârız ve Yörük bakāyaları bi't-tamam mütesellim-i sâbıka edâ ve sene-i sâbıkanın gerek mütesellimlik ve gerek Yörük hesabını bi'l-cümle kat' eylemek içün mûmâ-ileyh Çalık Mehmed zîde kadruhû livâ'-i mezbûre mütesellim nasb olındukda varup virdüği temessüki mûcebince şerhriyesini ve mütsellimiye edâ ve Yörük mâlından tahsîl ve re'âyâ fukarâsını ve sükkân-ı memleketi himâyet ü sıyânet itmek şartıyla zabt u rabt ve âhardan mumâna'at olunmamak bâbında hükm-i hümâyûnum recâ itmeğin vech-i meşrûh üzre zabt itdirilmek bâbında fermân-ı âlî-şânım sâdır olmışdur diyü yazılmışdır." (BOA, ***AŞD***, nr. 105, s. 177).

zabta kādir olamayup ve mukaddemâ mezbûrların zâhir olan ta'addîleri men'i içün emr-i şerîf dahı sâdır olmuşiken, muktezâ-yı münîfi icrâ olunmamakla mîrimirân-ı mûmâ-ileyhin büyük oğlı Çalık Mehmed zîde kadruhû seferde bulınup, hâlâ mîrimirân-ı mûmâ-ileyhin izniyle vilâyetine gelmekle livâ'-i mezbûr umûrını ve Yörük mâlını cem' u tahsîle taahhüd ve taahhüdünü müşir temessük virdügin bildirüp, mukaddemâ mütesellim nasb eylediği mezkûr azl ve mûmâ-ileyh Çalık Mehmed livâ'-i mezbûre mütesellim nasb u ta'yîn olunmağın[206]*."*

Bu ifadelerden açıkça anlaşılmaktadır ki, Sunullah Paşa-zâdelere rağmen dışarıdan tâyin edilen mütesellim kesinlikle sancakta otorite sağlayamamıştır. Bununla birlikte Halil Ağa'nın esas derdi, Sunullah Paşa'ya verdiği borcu bir şekilde tahsil ederek kendisine gönderecek bir adamı göreve getirmektir. Nitekim aynı emirde, Sunullah Paşa'nın diğer oğulları Zeynelâbidin, Abdurrahman ve Ahmed'in de kanunsuz olarak kendi adlarına tahsil ettikleri her ne miktar para varsa, onların geri alınması da istenmişti ki, bunun gerçekleşmesinin boş hayâlden başka bir şey olmadığı açıktı.

Abdullah Ağa'dan sonra İçel'de mütesellimlik hususunda ikili bir yapı oluşmuştu; bir yanda Sunullah Paşa'nın tâyin ettiği Ahmed Bey, diğer yanda ise Halil Ağa'nın teklifi üzerine naspedilen Çalık Mehmed Bey. Bunlardan Ahmed Bey'in öncelikli hedefi, Abdullah Ağa'yla parasal konulardaki hesabı görmekti. Zira iddiasına göre Abdullah Ağa'nın, görevde kaldığı 18 ay süresince İçel'in vergilerinden zimmetinde *"külli hesabı"* kalmış, fakat o *"ziyâde mütegallibeden"* olduğundan muhasebesinin görülmesine karşı çıkmıştı[207]. İmdâd-ı seferiye tahsili hususundaki sıkıntılar Çalık Mehmed Bey'in mütesellim olmasından sonra da devam etti. Mehmed Bey, Karataş kazasının dağlık ve ahalisinin öteden beri *"isyân ile me'lûf"* oldukları için, imdâd-ı seferiye namına bir akçe bile vermedikleri, bunun yerine bedel olarak *"iki üç kat baha ile eşya ve hayvanat"* teklif ettiklerinden; Silifke halkından bazı kişilerin ise vakıf köyleri oldukları ve vergiden muaf bulundukları için zorluk çıkardıklarından yakınmıştı[208]. Benzer yakınmalar bir süre sonra Mehmed Bey'in bizzat kendisi hakkında da ortaya çıkmıştı. Bu defa mağduriyete uğradığını

[206] BOA, ***AŞD***, nr. 104, s. 92 (Nisan 1725 ortası).
[207] BOA, ***AŞD***, nr. 104, s. 163 (Mayıs 1725 ortası).
[208] BOA, ***AŞD***, nr. 104, s. 181 (Mayıs 1725 ortası ve sonu).

iddia eden Adana Beylerbeyi Mehmed Paşa olup, onun iddiasına göre, İçel'den kendi payı için tahsil edilmesi gereken imdâd-ı seferiye ve hazariyeden 5.318 kuruşun büyük kısmını Mehmed Bey tahsil ettiği halde, gönderdiği adamına ödememişti[209]. Bu arada mütesellimlik sevdasından bir türlü vazgeçmeyen ve İçel'e gelip *"bilâ-ferman ben mütesellim oldum"* diyen Ahmed Bey, Halil Ağa'nın iddiasına göre, Sunullah Paşa için sancaktan tahsil edilmesi gereken imdâd-ı seferiyenin toplanmasına ve ordu için yeni asker yazımına, *"imdâd-ı seferiye almam hazariye alırım, ferman olunan levendâtın dahi iktizâsı yoktur"* diye mâni olmuş; *"biz mütesellimliği aldık, livâ-i mezbûrı zabt ettik"* diyerek İstanbul'a mektuplar göndermişti[210].

Bir yandan kardeşi Ahmed Bey'in muhalefeti, diğer yandan olağan ve olağanüstü vergilerin tahsilinde ortaya çıkan onca sıkıntıya rağmen İçel Mütesellimi Çalık Mehmed Bey, zamanla sancakta kısmî bir otorite tesis etmiş olacak ki, 1725 yaz ayları nispeten sakin geçmişti. Bununla birlikte Yörük Mukataası'na dâhil Bozkır cemaatinin işlerine karışmayı uzun süredir alışkanlık haline getiren, bu nedenle birkaç defa Kıbrıs'a sürgün edilmiş olan Azaleddin-oğlu Âbid'in, yeniden ortaya çıkarak Gülnar-Gezende dolaylarında huzursuzluğa neden olduğuna dair şikâyetler gelmeye başlayınca, kendisi hakkında 26 Eylül 1725'te bir defa daha Kıbrıs adasına sürgün kararı verilmişti[211].

5. Ahmed Bey'in Mütesellimliği ve Gölgeli-oğulları'yla Mücadelesi

İçel Mütesellimi Çalık Mehmed Bey her ne kadar işleri biraz derleyip toparlamış gibi görünse de, kardeşi Ahmed Bey'in muhalefeti bir türlü son bulmuyordu. Nihayet Gölgeli-oğlu Osman'ın Hazineye olan borcuna mukâbil mal varlığına el koymak üzere İçel'de bulunan Konya Mütesellimi Ali, bu mütesellimlik kavgasına bir son vermek için iki tarafı bir araya getirdi. Bu hususta kendisine verilen emre göre, bunlardan hangisi mütesellimliğe lâyık ve diğerinin devlete olan borcunu ödemeye kefil olursa onu tâyin etmesi; şâyet bu mümkün olmazsa, İçel sancağı idaresinin de kendisine bağlanması istenmişti. İşte bu şartlar dâhilinde

[209] BOA, ***AŞD***, nr. 106, s. 10 (Eylül 1725 başı).
[210] Ahmed Bey'in, bu nevi hareketlerine son verilmesi ve Sunullah Paşa tarafına gidecek olan levendâta başbuğ tâyin edilmesi; şâyet bunu kabul etmezse yakalanarak hapsedilip, gerekli cezasının verilmesi hususunda İçel sancağındaki kadılara ve âyan-ı vilayete yazılan emir: BOA, ***AŞD***, nr. 105, s. 351 (Haziran 1725 başı).
[211] BOA, **A.DVN**, 1139/11.

yapılan görüşme sonunda Ekim 1725 ortalarında İçel mütesellimliği Sunullah Paşa-zâde Ahmed Bey'e verildi[212].

Böylece muradına eren Ahmed Bey'in, göreve gelmesini takip eden günlerde karşılaştığı ilk ciddi problem, daha önce de olduğu gibi imdâd-ı seferiye tahsili hususundaki dirençle ilgili olmuştu[213]. Özellikle Karataş kazası halkı, ne hazariye ne de avârız ve diğer başka vergileri hiçbir şekilde ödemedikleri için Ahmed Bey, bizzat kendisi kalkıp bunlar üzerine varma hususunda Hükûmetten ruhsat almıştı[214]. Bu arada Yörük Mukataası'na dâhil olan ve kanun gereğince olağanüstü vergilerden muaf tutulan Yörük cemaatleri ve perâkendelerinin de avârız, nüzûl, imdâd-ı seferiye ve hazariye talebiyle sıkıştırıldıklarına dair şikâyetler gelmeye başlamıştı[215].

Ahmed Bey'in göreve geldiği tarihlerde İçel'de kendisini bekleyen önemli sorunlardan birisi de, Gölgeli-oğlu Osman'ın zimmetinde kalmış devlet alacağının tahsili meselesiydi. Bu hususta uzun süredir mücadele edilmesine, Gölgeli-oğlu'nun yakalanıp hapsedilmesine ve tüm akrabalarıyla beraber Kıbrıs'a sürgün edilmelerine rağmen, 1725 yılı sonuna gelindiğinde hâlâ bir netice alınamamıştı. Mütesellim Ahmed Bey, Gölgeli-oğulları'nın mal ve eşyalarını sakladıklarını, hattâ bir kısmını başka yerlere naklettiklerini, zaten kaza halkı bunlardan korktuğu için kimsenin bu konuda yardımcı olmak istemediğini yazmıştı. Bunun üzerine Ahmed Bey'e, bizzat Gölgeli-oğulları'nın üzerine vararak Osman Ağa ve kardeşi Ahmed ile diğer akrabalarının sahip olduğu tüm emlâk ve eşyaya el koyması, daha sonra bunları değer bahasıyla satıp, bu şekilde Hazineye olan borcu tahsil etmesine dair 27 Aralık 1725'te yeni bir emir yazılmıştı[216].

Aslında Ahmed Bey, bu emirden daha önce harekete geçmişti bile. Kalabalık adamlarıyla (Gölgeli-oğulları'nın bir şikâyetinde 800 piyade ve 600 süvari olduğu ifade edilmekle birlikte, bu rakamın abartılı olduğu kesindir) Gölgeli-oğulları'nın evlerini bastı; sahip oldukları mallara el koydu; bu aileden Ahmed, Mehmed ve Mustafa'yı zincire vurarak getirip Mut Kalesi'ne hapsetti. Bunun üzerine mesele,

[212] İçel'deki kaza kadılarına yazılan hüküm: BOA, ***AŞD***, nr. 106, s. 122 (evâil-i Safer 1138).
[213] BOA, **A.DVN**, 1141/72.
[214] BOA, ***AŞD***, nr. 107, s. 299 (Kasım 1725 başı).
[215] Mukataaya dâhil olan Yörük cemaatlerinin, bu neviden vergi talebiyle rencide edilmemesine dair İçel Mütesellimi Ahmed Bey'e ve kaza kadılarına yazılan hüküm: BOA, ***MAD***, nr. 9915, s. 95 (5 Kasım 1725); Krş. BOA, ***KK***, nr. 5061, s. 23-24.
[216] BOA, ***MAD***, nr. 9915, s. 177.

Gölgeli-oğulları ailesinden İstanbul'a kadar gelen kişilerce Divana bildirildi. Ahmed Bey'in bu sert tutumu Hükûmet tarafından da tasvip edilmediğinden, hemen Karaman Valisi'ne, Silifke Kadısı'na ve Mut Kalesi Dizdarı'na hitaben bir emir yazılarak, hapisteki kişilerin salıverilmesi ve tarafların haklaştırılmak üzere acilen İstanbul'a gönderilmesi istendi[217]. Yine bu sırada Gölgeli-oğlu Mustafa ve diğer bazı kişilerin verdiği bir arzuhâlde, Karamanlı Çavuş-zâde Mustafa ve Silifkeli Sarı Nebi-oğlu Mustafa'nın da, Sunullah Paşa-zâde Ahmed Bey'e istinaden evlerini basarak tüm mal ve eşyasını gasp ettikleri yazılmıştı[218].

Bu tarihlerde Silifke'nin batı sahilinde yer alan Akliman Kalesi'nde bulunan askerler de Sunullah Paşa-zâde Ahmed ve Çalık Mehmed Bey hakkında bazı şikâyetlerde bulunmuşlardı. Onların iddiasına göre Sunullah Paşa-zâdeler, Gölgeli-oğlu Osman'ın kardeşleri ve akrabalarının bütün mal, eşya ve hayvanlarına el koydukları gibi; Akliman Kalesi idarî yönden Kıbrıs adasına bağlı olduğu halde, Ahmed ve Mehmed Bey kaledeki asker üzerine de gelerek, Osman Ağa ile irtibatlı oldukları gerekçesiyle askerlerden her birini 3'er-5'er yüz değnek ile dövmüşler, 80'er ve 100'er kuruş paralarını almışlar; ayrıca kendileri hakkında İstanbul'a şikâyet gitmemesi için tüm yollara ve menzillere kendi adamlarını yerleştirmişlerdi[219].

Ahmed Bey, Gölgeli-oğulları'ndan ele geçirdiği mal ve eşyanın bir kısmını satarak nakde çevirdi ki, bunların miktarı 8.223 kuruşu bulmuştu. Fakat bu defa da tahsil ettiği parayı Hazineye teslim etmediğinden, 3 Mart 1726 tarihli mufassal bir hükümde, meselenin geldiği aşama özetlendikten sonra, Ahmed Bey'in zimmetinde olan bu paranın acilen gönderilmesi, ayrıca Gölgeli-oğulları'nın el konulan diğer mallarının satışının da hemen yapılması istenmişti[220].

Sunullah Paşa-zâdeler'in Gölgeli-oğulları'na karşı giriştikleri hareketin, sadece vergi borcu tahsili boyutunu çoktan aşarak, şahsî intikam alma şekline dönüştüğüne dair gelen haberler 1726 baharında artık iyice dramatik bir hâl almıştı. Gölgeli-oğlu Mahmud'un kız kardeşleri ve kızlarından Hatice, Şems, Ayşe ve Zenire, içinde bulundukları duruma dair bir arzuhâl sunarak, kendilerine reva görülen eziyeti

[217] BOA, ***AŞD***, nr. 106, s. 488 (Ocak 1726 ortası).
[218] BOA, **A.DVN**, 1084/33.
[219] Bu meselenin mahkemede halledilmesi hususunda Lefkoşa ve Silifke Kadısı ile Kıbrıs Muhassılı'na hüküm: BOA, ***AŞD***, nr. 107, s. 507 (Mart 1726 başı).
[220] BOA, ***MAD***, nr. 9915, s. 271-272.

ayrıntılı olarak anlattılar. Bunların ifadesine göre, Sunullah Paşa'nın kendilerine *"garz-ı kesîresi olduğunda mâl-ı mîrînin tahsîli bahanesiyle"* önce 1.000 kadar adamla menzillerine saldırıp, sahip oldukları her neleri varsa hepsine el koymuş; daha sonra ise oğlu Ahmed Bey ve kardeşleri yine kalabalık adamlarla gece vakti evlerini basmış; tüm malları yağmalamış, kadınların bellerindeki mücevher kuşakları, kulaklarındaki küpeleri ve parmaklarındaki yüzükleri bile söküp almışlar; bunların kimisini dövmüş, kimisini ise zincire vurmuşlar; kardeşleri boğazlarında zincir ile beş aydan beri Magosa ve Mut Kalesi'nde hapiste tutulduğundan halleri perişan olmuştur. İşte Gölgeli-oğulları'nın bu arzuhâlleri üzerine, Sunullah Paşa'nın vekili ve oğlu Ahmed Bey'in Konya'ya çağrılarak, davalarının burada görülmesine karar verilmişti[221].

F. Sunullah Paşa'nın İdamına Giden Süreç

Bu sırada Doğuda İran'la savaş hali devam ediyordu ve Sunullah Paşa maiyetiyle birlikte cephede kışlamıştı. Fakat baharla birlikte yeniden Tebriz dolaylarında başlayacak askerî harekât için hazırlıklar çoktan başlamıştı. Bu bağlamda İçel sancağından da Sunullah Paşa'nın emrine verilmek üzere 250 nefer asker yazılması[222]; ayrıca Hemedan Seraskeri Vezir Ahmed Paşa'nın maiyetinde bulunan ordunun nakliye ihtiyacında istihdam edilmek üzere, İçel sancağından 250 adet katır gönderilmesi de istenmişti. Bu katırların üç aylık peşin ücreti olan 4.215,5 kuruşun ise, hâlâ Sunullah Paşa'nın malikâne tasarrufunda bulunan Selendi ve Tevâbii Mukataası ile Bozyazı ve Tevâbii Mukataası'nın gelirlerinden mahsuben karşılanması emredilmişti[223]. Sunullah Paşa *"mükemmel ve mürettep kapusu halkı ile Şark Seferinde"* bulunduğu için, İçel sancağının hadd-i evsât üzere imdâd-ı seferiyenin tahsil edilip gönderilmesinde, sancaktaki kadıların yanı sıra âyan-ı vilâyete da emirler yazılmıştı[224].

Sunullah Paşa muhtemelen 1725 yılı sonlarında maiyetiyle beraber İçel'e geri dönmüştür. Bu sırada sancağın idaresinde küçük oğlu Ahmed Bey bulunuyordu.

---

[221] Konya Valisi'ne ve Kadısı'na yazılan hüküm: BOA, ***AŞD***, nr. 109, s. 70 (Nisan 1726 sonu).
[222] BOA, ***MD***, nr. 133, s. 121, hkm. 450 (Şubat 1726 ortası).
[223] Bu hususa dair Sunullah Paşa'ya ve İçel Mütesellimi Seyyid Ahmed Paşa'ya yazılan emirler: BOA, ***MAD***, nr. 17915, s. 62, 72-73 (18, 20 Şubat 1726).
[224] BOA, ***MD***, nr. 133, s. 139, hkm. 517 (Mart 1726 başı).

Sefer süresince İçel'den kendisine nakit para akışı olmadığı anlaşılan, ayrıca mütesellimlik hususunda sürekli sorunlarla karşılaşan, kendi rızası alınmadan büyük oğlu Çalık Mehmed Bey'in mütesellim tâyin edilmesine de içerlemiş olan Sunullah Paşa'nın, oldukça kızgın olduğu ve bazı kişilerden hesap sormayı kafasına koyduğu anlaşılmaktadır ki, bunların başında Mehmed Bey gelmektedir. Nitekim Çalık Mehmed Bey'in, babasının idamından sonra gönderdiği şikâyet arzuhâlinde yazdıklarına göre Ahmed Bey, seferden döndükten sonra babasını tahrik ederek 5-6 yüz atlı ve piyade ile onun üzerine gelerek hânesini basmış; değeri 80 kese akçeyi bulan tüm mal, eşya ve hayvanlarına el koymuş; kendisi ise firar ederek canını kurtarmıştı[225]. Ahmed Bey'in yanı sıra kendisi cephede iken imdâd-ı hazariye ödemeye muhalefet eden kişileri, uğradığı maddî sıkıntıların müsebbibi olarak görmüş olacak ki, bunlar üzerine de sert bir şekilde yürüdü. Öyle anlaşılıyor ki, mütesellim olarak tâyin ettirdiği küçük oğlu Ahmed Bey ile birlikte, sancaktaki tüm muhaliflerini adeta ezercesine sindirmek için elinden geleni ardına koymamıştı. Fakat bu kontrolsüz ve ceberut idare tarzı, aynı zamanda Sunullah Paşa'nın mukadder sonunu getiren hadiseleri de tetiklemiş; zincirleme gelişen olaylar, önce sahip olduğu mukataaların elinden alınmasına, sonra makamını kaybetmesine ve en nihâyet Temmuz 1726'da idamına kadar gitmiştir.

1725-26 kış mevsimini Anadolu'daki diğer başka idareciler gibi, Tebriz Seraskeri Abdullah Paşa'nın verdiği izinle görev yeri olan İçel'de geçiren Sunullah Paşa, baharla birlikte yeniden orduya katılması için emir almıştı. Nisan 1726 başlarında kendi kapı halkından başka sancaktan toplayacağı 300 piyade levendât ile birlikte acele olarak orduya katılması, şayet bu hususta gerekli ihtimamı göstermezse şiddetli şekilde cezalandırılacağı hatırlatılmasına[226] rağmen Paşa, henüz harekete geçmediğinden bir ay sonra, sert ifadelerle mutat olduğu üzere bir defa daha uyarılmıştı[227]. Fakat aile içi sorunlarla ve muhalifleriyle mücadelede fazlasıyla meşgul olan Paşa, bu emirlere hiçbir şekilde riayet edecek durumda değildi.

Sunullah Paşa'nın *"fukarâya zulmü zâhir olduğu"* gerekçesiyle Bozyazı Mukataası 1138 yılında elinde alındı. Fakat buna rağmen oğlu Ahmed Bey bu kararı

[225] BOA, ***AŞD***, nr. 109, s. 322.
[226] BOA, ***MD***, nr. 133, s. 163, hkm. 598 (evâhir-i Receb 1138).
[227] BOA, ***MD***, nr. 133, s. 224, hkm. 763 (Mayıs 1726 başı).

tanımamış olacak ki, 400 kadar atlı adamıyla mukataaya bağlı aşiretler üzerine varıp zorla vergi tahsil etmeye çalıştı. Bu olay direk olarak Sunullah Paşa'nın hata hânesine yazıldı ve Hükûmetin gözünde Paşa'nın *"zulm ü ta'addîsi vâkı' olduğu zâhir ü âşikâr"* olduğuna ve bu durum karşısında *"fukarâ-yı raiyyetin ahvâllerine her vechile merhamet olunmak lâzıme-i zâhirden"* olacağına dair kesin kanaat oluştu[228].

Sunullah Paşa'nın mukadder sonunu hazırlayan olaylara sebebiyet veren bir diğer husus da, İstanbul'da bulunan Kapıkethüdası ve Matbah-ı Âmire Emini Hacı Halil Ağa ile aralarındaki para meselesi olmuştu. Halil Ağa'nın iddiasına göre, Sunullah Paşa'nın Kapıkethüdası olması hasebiyle onun İstanbul'daki bazı işleri için kendi cebinden harcama yapmış, ayrıca Paşa Tebriz tarafına giderken *"harçlık akçesi"* olarak da nakit para göndermiş; böylece Sunullah Paşa'dan 12.649 kuruş alacağı meydana gelmişti. İçel avârızı Matbah-ı Âmire Ocağına bağlı bulunduğu için bu parayı, Paşa'nın *"cümle umûrına vekili olan"* oğlu Ahmed Bey'den istemiş, bir miktarını bu şekilde tahsil etmiş; 2.540 kuruşu da Sunullah Paşa'nın İstanbul'a gönderdiği adamı Azaleddin-oğlu Âbid'den almış; fakat geride hâlâ 10.119 kuruş alacağı kalmıştı[229].

İçel Mütesellimi Ahmed Bey'in, sahip olduğu görevi başta Gölgeli-oğulları olmak üzere sancaktaki rakiplerine karşı bir sindirme aracı olarak kullandığına dair açık işaretler vardır. Bunun yanı sıra Nevâhi-i Ermenek'ten gelen şikâyetlerde, eskiden beri eşkıyâlıkla meşhur olan Emir Ali-oğulları ve diğer bazı kişilerin, yörede yeniden cana ve mala kast etme gibi işlere başladıkları; ayrıca Mütesellim Ahmed Bey'in durumu düzeltmesi gerekirken, Çavuş olarak tâyin ettiği kişinin, halktan suça karışmamış olan kişilere taarruz ettiğine dair yakınmalar yer almıştı[230]. Sunullah Paşa'nın bazı suiistimallerine dair de haberler geliyordu. Mamuriye kazasında Yörük Mukataası'na ait Kızıl Alili, Bahşiş ve Narinceli cemaatlerinin vergilerini toplama işi, malikâne mutasarrıfı tarafından kendisine emanet edilen Paşa'nın büyük oğlu

[228] BOA, ***MAD***, nr. 7867, s. 72 (6 Haziran 1726).
[229] BOA, ***AŞD***, nr. 109, s. 149.
[230] BOA, ***AŞD***, nr. 109, s. 19 (Nisan 1726 başı).

Mustafa Bey'in, bu meyanda tahsil ettiği ve İstanbul'a göndermek üzere olduğu 6-7 kese akçeye Sunullah Paşa'nın el koyduğu rapor edilmişti[231].

Silifke'den Dede Çelebi-zâde Abdurrahman'ın şikâyetinde yazılanlara bakılırsa Ahmed Bey ve kardeşi Zeynelâbidin Bey, levendât eşkıyasıyla *"ümmet-i Muhammed'in hânelerin basup emvâl ve eşyâların yağmâ vü gāret"* etmeyi alışkanlık haline getirmişler; bundan dolayı gece vakti bunun evini de basıp zincire vurmuşlar, sahip olduğu mal ve eşyasını gasp etmişler, 6 kese akçe parasını, bir atını ve bir Arap kölesini de zorla almışlardı[232]. Gülnar Küre'den Seyyid Mehmed[233], Şeyh Umur köyünden Seyyid Ali ile Silifke'den Hasan de aynı tarihlerde benzer şikâyetlerde bulunmuştu[234]. Seyyid Mustafa adlı kişi ise, seferden dönen Sunullah Paşa'nın haksız yere borcu olduğu isnadıyla kardeşi Seyyid Ahmed'i tutuklatıp Mut Kalesi'ne hapsettiğinden ve zulmünden yakınmıştı[235].

G. Sunullah Paşa'nın Konya'da İdam Edilmesi (1726)

1726 yılı Haziran ayına girildiğinde artık Sunullah Paşa için yolun sonuna gelinmişti. 6 Haziran'da hâlâ görevde olduğuna dair kayıtlar varsa da[236], 8 Haziran 1726 (7 Şevval 1138) Cumartesi günü görevden alındı; yerine Silahşorân-ı Şehriyârîden Şehsuvar-zâde Zeynelâbidin Bey'e mirimiranlık pâyesi verilerek, İçel mutasarrıflığına tâyin edildi[237]. Bu görev değişikliği sırasında Sunullah Paşa'nın idamına dair kararın verilmiş olması ihtimâl dâhilinde olmakla birlikte, karar muhtemelen Zeynelâbidin Paşa'ya henüz açıklanmamıştı. Buna karşılık yeni İçel mutasarrıfının öncelikle yapması gereken iş, Sunullah Paşa ve oğullarından hak iddia edenlerle davalarının bir şekilde görülmesini sağlamaktı. Nitekim İçel sancağındaki kadılara Haziran 1726 sonlarında yazılan bir hükümde, Sunullah Paşa'nın *"ahâlî-i vilâyet ile hüsn-i imtizacı olmadığından"* kendisinden hak iddia edenlerle Konya, Adana veya civarda bulunan başka bir yerde mahkemeye çıkarılması emredilmişti.

---

[231] Hesabı görülmek üzere Mustafa Bey'in İstanbul'a gönderilmesine dair Karaman Valisi Seyyid İbrahim Paşa'ya ve Mamuriye Kadısı'na yazılan emir: BOA, ***MAD***, nr. 9915, s. 359 (21 Nisan 1726).
[232] Davalarının Karaman'da görülmesi için yazılan hüküm: BOA, ***AŞD***, nr. 109, s. 84 (Nisan 1726).
[233] BOA, ***AŞD***, nr. 109, s. 88 (Mayıs 1726 başı).
[234] BOA, ***AŞD***, nr. 108, s. 155.
[235] BOA, ***AŞD***, nr. 108, s. 155 (Mayıs 1726 başı).
[236] BOA, ***MAD***, nr. 7867, s. 72. Bu sırada Sunullah Paşa'nın bazı ufak harcamalarına ait masraflar hakkında: BOA, ***MAD***, nr. 120, s. 24.
[237] **Târîh-i Çelebizâde**, C. III, s. 1495.

Fakat *"bir livâ ahâlîsinin da'vâları livâ'-i âharda istimâ'ı muhtel-i nizâm-ı memleket"* olacağı, ayrıca bu emre Sunullah Paşa'nın itaat etmeyeceği de açık olduğu gerekçesiyle, halktan kimse rağbet etmediğinden, davalarının İçel mahkemesine görülmesine karar verilmişti[238].

Aradan çok vakit geçmeden Temmuz başlarında artık Sunullah Paşa'nın idam kararı kesinleşmiş; bu kararı infaz etme ve Paşa'nın tüm mal ve eşyasına (muhallefatına) devlet adına el koyma görevi Karaman Valisi Vezir İbrahim Paşa'ya verilmiş; alınan karar, bu işe özel mübâşir tâyin edilen Sadrazam'ın Çukadarlarından Abdurrahman Ağa ile gönderilmişti. Bu hususta Abdurrahman Ağa'yla birlikte İbrahim Paşa ve İçel Mutasarrıfı Zeynelâbidin Paşa'ya evâil-i Zilkade 1138'de yazılan mufassal bir hükümde, Sunullah Paşa'nın idamı öncesinde ve sonrasında neler yapacakları ayrıntılı olarak açıklanmıştı. Buna göre, Sunullah Paşa ve oğlu Ahmed Bey Konya Kalesi'nde hapsedilecek; tüm nakit parası ve hayvanları ile paşalıkla alâkalı eşyası ortaya çıkarılarak sayılıp deftere dökülecek; bu arada İçel'in imdâd-ı seferiyesinin bir kısmı Paşa tarafından tahsil edildiği haber verildiğinden, bu da hesaba katılacak; fakat Sunullah Paşa'nın cezasının infaz edilmesi hususunda daha fazla geç kalınmadan, emir ulaştığı zaman hemen infazı gerçekleştirilip, kesik başı İstanbul'a gönderilecekti. Paşa ve oğlundan alacak iddiasında bulunan kişilerle davaları ise, idamdan sonra Konya Nâibi Ömer Efendi'nin huzurunda, alacaklılarla Paşa'nın oğlu Ahmed arasında görülecekti. Fakat Ahmed Bey muhâkemeden sonra da hapiste tutulacak; Paşa'nın kayıt altına alınan mal varlığından bu tarafa nakledilmesi mümkün olmayan kaba mallar, değer bahasıyla satılacak ve parası gönderilecekti[239].

Sunullah Paşa, kendisi hakkında verilecek kararı tahmin etmiş olacak ki, yıllardan beri birçok olayda birlikte hareket ettiği, bazense rakip duruma düşerek çatıştığı Gülnarlı Azaleddin-oğlu Zeynelâbidin'i 7.500 kuruş parayla *"ba'zı umûr ve husûsuna temşiyet vermek içün"* İstanbul'a göndermiş; böylece belki de malî gücünü kullanarak idam kararını bir şekilde değiştirmek istemişti[240]; fakat artık çok geçti.

---

[238] Bu hususta İçel sancağındaki kadılara yazılan hüküm: BOA, ***AŞD***, nr. 109, s. 200 (evâhir-i Şevval 1138 / Haziran 1726 sonu).

[239] BOA, **İ.E. Dâhiliye**, nr. 2113 (evâil-i Zilkade 1138 / Temmuz 1726 başı).

[240] Bu para Sunullah Paşa'nın ölümünden sonra oğulları tarafından dava konusu edilmiş; fakat bu arada Azaleddin-oğlu Zeynelâbidin de Binbaşılık hizmetiyle katıldığı Hemedan Seferi'nde vefat

Emir İçel'deki yetkililere ulaştığında Sunullah Paşa ve Ahmed Bey muhtemelen henüz yakalanmamışlardı. Zaten bunların zorla ele geçirildiklerine, ya da kendileri hakkındaki kararı önceden öğrenerek kaçtıklarına veya direndiklerine dair kaynaklara yansıyan herhangi bir bilgi de yoktur. Büyük ihtimalle idam kararından hiç bahsedilmeden, kendilerinden davacı olanlarla mahkemeleri görülmek için bunlar Konya'ya çağrılmış, geldikten sonra ise hemen yakalanarak Konya Kalesi'ne hapsedilmiş olmalıdırlar. Bu arada Paşa'nın oğullarından Çalık Mehmed Bey de bazı alacak iddiasıyla Konya'ya gelmiş, Konya Valisi huzurunda babası Sunullah Paşa ve kardeşi Ahmed Bey'le yüzleştirilmiş; mahkûmlar, daha önce bunun evinin basılması ve mallarına el konulması hususundaki hatalarını ikrar etmişlerdi[241].

Konya Valisi Vezir İbrahim Paşa'nın huzurunda davacılarıyla mahkemeleri görüldükten sonra Sunullah Paşa'nın idam kararı, muhtemelen Temmuz 1726 sonlarında infaz edildi. İnfazın ne şekilde olduğuna dair herhangi bir bilgi bulunmamakla birlikte, iple boğdurulduktan sonra kafası vurulmuş olmalıdır. Eserinde, Sunullah Paşa'nın idamı olayına dair bir başlık açan devrin vak'anüvisi Küçük Çelebi-zâde İsmail Âsım şunları yazar: *"Ağa-yı merkūm mezbûrı oğlı Mehmed Bey ile Konya'ya ihzâr ile hıdmet-i lâzımesini edâ ve ser-i sevdâ-perestini Vezîr-i müşârileyh* [İbrahim Paşa] *fermân-ı âlî mûcebince bedeninden cüdâ edüp dergâh-ı devlete irsâl etmekle Meydân-ı Saray-ı Sultânî'ye nihâde…[242]"*. Bu ifadelerden anlaşıldığına göre, Sunullah Paşa'nın infazı Karaman Valisi İbrahim Paşa'nın nezaretinde Abdurrahman Ağa tarafından yapılmış, sonra da kesik başı İstanbul'a gönderilmiş; mutat olduğu üzere burada Saray Meydanındaki *seng-i ibret taşı* denilen taşın üzerine konularak teşhir edilmiştir. Müverrih Âsım, Paşa hakkında çok ağır ifadeler de kullanmıştır. Ona göre *"zâlim ve gaddar ve seffâk ve tama'kâr"* bir kişi olan Sunullah Paşa'nın *"âteş-i cevr u fesâdı",* İçel sancağını *"harâb u yebâb ve ahâlîsinin hılt-i ciğerlerini kebâb"* eylemiştir. Yine Âsım, Sunullah Paşa hakkında idam kararı verilmesinin sebepleri arasında, Çalık Mehmed Bey'in hânesinin basılıp,

---

etmiştir (BOA, ***AŞD***, nr. 114, s. 470). Sunullah Paşa-zâde Şeyh Ali Bey'in 1734'te hâlâ bu paranın peşinde olduğu; Zeynelâbidin'in ölümünden sonra mirasının oğulları Abdurrahman, Hasan ve Hüseyin tarafından paylaşıldığı anlaşılmaktadır (BOA, ***AŞD***, nr. 145, s. 101, hkm. 332).

[241] BOA, ***AŞD***, nr. 109, s. 322.

[242] **Târîh-i Çelebizâde**, C. III, s. 1504. Burada Sunullah Paşa ile birlikte Konya'ya çağrılan oğlu Mehmed değil, küçük oğlu Ahmed Bey olmalıdır. Her ne kadar daha önce kardeşi Ahmed Bey'in, babasının izniyle konağına yaptığı baskının hesabını sormak ve babası Sunullah Paşa'yla yüzleşmek üzere Çalık Mehmed Bey de Konya'ya geldiyse de, o kendi isteğiyle gelmiş ve hapsedilmemiştir.

hareminde bulunan kadınların *"perde-i nâmus-ı ismetleri derîde"* edilmesini de sayar[243].

Sunullah Paşa'nın Konya'da iken yanında bulunan tüm eşyasına ve nakit parasına Karaman Valisi İbrahim Paşa vasıtasıyla el konuldu. Bunun yanı sıra İçel tarafında olan emlâkı, eşyası, hayvanları ve çiftlikleri ise İçel Mutasarrıfı Zeynelâbidin Paşa ve Abdurrahman Ağa tarafından kayıt altına alınıp, daha sonra bunların satışları yapıldı[244]. Sunullah Paşa idam edildiğinde Hazineye yüklü miktarda borcu olduğu için, mallarının kabzına memur olan Abdurrahman Ağa, öncelikli olarak devletin alacağını tahsil etmek için uğraşırken, bir yandan da Paşa'nın yakın akrabaları ve ayrıca halktan diğer başka kişiler de alacak veya miras iddiasıyla ortaya çıkmışlardı. Bunlardan birisi de Sunullah Paşa'nın kardeşi Seyyid İbrahim olup, onun iddiasına göre babaları Abdülmü'min Paşa'nın ölümünden sonra mirastan bunun hissesine düşen Silifke, Mut ve Zeyne'deki emlâk ve mülk çiftlikleri kardeşi Sunullah Paşa ile birlikte tasarruf ederlerken, şimdi Paşa'nın ölümüyle bu mallara devlet adına el konulduğundan, payına düşen hissenin verilmesini talep etmişti[245].

Sunullah Paşa'nın toplamda ne kadar malına el konulduğuna dair herhangi bir muhallefat kaydı yoktur. Ama Silifke, Gülnar, Zeyne, Mut ve Sinanlı'da çiftliklerinin olduğu bilinmektedir. Bunların bir kısmının 1726 yılı sonlarına gelindiğinde devlet adına satıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim Sunullah Paşa'nın oğlu Çalık Mehmed Bey, babasının Kıravga'daki çiftliği ve diğer bazı yerleri 710 kuruşa[246]; aynı şekilde Mut'a bağlı Demirkapı Çiftliği'ni 450 kuruşa, Mut merkezdeki saray, oda, bağ, bahçe gibi yerleri ise 970 kuruşa satın almıştır. Toplamda Mehmed Bey'in babasının mallarından aldığı yerler 1.420 kuruş tutmuştur[247]. Daha sonrasına ait bir maliye kaydında ise Mehmed Bey'in Demirkapı, Güme, Kürdlü, Sinanlı ve Karadiken

[243] **Târîh-i Çelebizâde**, C. III, s. 1503.
[244] Karaman Valisi İbrahim Paşa, bütün bu sürecin sonunda merkeze sunduğu tahriratta, Sunullah Paşa'nın kabzedilen mal, eşya ve çiftliklerine ait defterin de gönderildiğini yazmışsa da, bu defteri bulmak mümkün olmamıştır (BOA, **D.BŞM.MHF**, nr. 19/20).
[245] Bu hususta İbrahim Bey'in elinde bulunan hüccet-i şer'iyeye göre hareket edilmesi ve hissesinin verilmesine dair İçel Mutasarrıfı'na, kaza kadılarına ve Abdurrahman Ağa'ya yazılan emir: BOA, ***AŞD***, nr. 108, s. 430 (Ağustos 1726 ortası).
[246] BOA, ***MAD***, nr. 9918, s. 182.
[247] BOA, ***MAD***, nr. 8590, s. 206-207.

çiftlikleriyle Mut'taki hâne, bağ ve bahçeden aldığı yerlerin toplam tutarının 5.540 kuruşu bulduğu yazılıdır[248].

H. İçel'de İstikrarı Sağlama Çabaları

Sunullah Paşa'nın görevden alınması ve idamına dair karar verildikten sonra İçel mutasarrıflığına tâyin edilen Zeynelâbidin Paşa'nın öncelikli görevi, sancağın bozulan idarî düzenini yeniden sağlamak, maktulün muhallefatına el konulması işine nezaret etmek, hak iddia eden kişilerle Paşa'nın oğullarını mahkemede haklaştırmak ve nihâyet İran'la savaş durumu hâlâ devam ettiğinden, sancaktan toplayacağı askerle sefere katılmaktı. Bu arada imdâd-ı seferiye ve hazariye ödeme hususunda sancak halkının davam eden direncini de kırması gerekiyordu[249]. Fakat kısa süre sonra Zeynelâbidin Paşa'ya başka bir görev daha verildi. Müslüman hacılara saldıran ve Medine-i Münevvere için gönderilen zahireyi gasp ederek isyân halinde bulunan Harb Arabani(?) eşkıyasının bertaraf edilmesi için, Ağustos 1726 başlarında tüm kapı halkıyla birlikte harekete geçmesi istendi[250]. Bu yeni görev için Zeynelâbidin Paşa'nın 1.500 *"ceng ü harbe kādir tamu's-silâh"* levendât toplaması, bunlardan 500'üne Gülnar'dan Azaleddin-oğlu Zeynelâbidin Ağa'yı bölükbaşı tâyin etmesi, diğerlerine de bunun gibi iş görür kişileri komutan olarak görevlendirerek, Cidde Valisi Ebubekir Paşa'nın emrine girmek üzere hazır etmesi emredilmişti[251]. Hazırlanacak bu askerî birliğin Silifke'de uygun bir iskelede, gönderilen kalyonlara bindirilmesi, kendisinin de kapısı halkını *"gereği gibi tertib ve techiz"* ederek askerin başında görev yerine gitmesi istendiyse de[252], daha sona İçel askerinin Cidde tarafına gitmesine ihtiyaç kalmamış; bunun yerine Hemedan Seraskeri Vezir Ahmed Paşa maiyetine girmek üzere İçel iskelelerinden kalyonlara bindirilecek askerin İskenderun'da karaya çıkarılmasına, sonrasında ise doğruca görev yerine gitmesine karar verilmiştir[253].

---

[248] BOA, ***MAD***, nr. 9922, s. 255.
[249] BOA, ***MD***, nr. 133, s. 288, hkm. 968.
[250] BOA, ***MD***, nr. 133, s. 292, hkm. 977 (Ağustos 1726 başı). Bu meselenin teferruatına dair Mekke-i Mükerreme Emiri Şerif Abdullah bin Sa'îd'e yazılan mufassal hüküm: BOA, ***MD***, nr. 133, s. 293-294, hkm. 980. Ayrıca Zeynelâbidin Paşa'ya görevinin teferruatına dair yazılan bir diğer hüküm: BOA, ***MD***, nr. 133, s. 295-296, hkm. 982.
[251] BOA, ***MAD***, nr. 9918, . 71 (6 Ekim 1726).
[252] BOA, ***MAD***, nr. 9918, s. 135-136 (21 Kasım 1726).
[253] BOA, ***MAD***, nr. 2953, s. 37 (24 Aralık 1726).

1726 sonlarına gelindiğinde, yıllardan beri İçel'de neredeyse iyi veya kötü tüm olayları istedikeri gibi yönlendiren iki güçlü ailenin lideri de artık devre dışı kalmıştı; Abdülmü'min Paşa-zâde Sunullah Paşa idam edilmiş, Gölgeli-oğlu Osman Ağa ise henüz hayatta olmakla birlikte ekonomik olarak çökmüş ve Kıbrıs'a sürgüne gönderilmişti. Ayrıca bu iki aile arasında süregelen amansız rekâbette her iki tarafta da büyük acılar yaşadığı için, Sunullah Paşa'nın idamından sonra belki de yaralarını sarmak ve yeniden derlenip toparlanmak için mücadeleye ara vermek zorunda kalmışlardı. Bunun yanı sıra sancağın suça meyilli diğer nüfuzlu kişilerinin de, idam olayından sonra gözlerinin korkmuş olduğu kesin olmakla birlikte, eski alışkanlıklarını devam ettiren gruplar da eksik olmuyordu.

Selendi'de bir türlü itaat altına alınamayan Arslan Gazi-oğulları'nın ele geçirilip, lâyık oldukları cezanın verilmesi işi de öncelikli olarak Zeynelâbidin Paşa'ya havale edilen bir diğer önemli görevdi[254]. Bu meyanda Selendi kazasından Arslan Gazi-oğulları Mustafa ve yeğeni Mehmed, imdâd-ı hazariye tahsiline muhâlefet ediyorlardı. Karataş kazasından da *"şekāvet ile meşhûr olan eşkıyâdan"* Hacı Abdi-oğlu Abdülhalim, Mutahhar, Korkak-oğlu İbrahim ve diğer başkaları 150 kadar eşkıyayla, vergi tahsiline ve Isfahan Seferi için istenen katırların toplanmasına karşı gelmişlerdi[255]. Ayrıca imdâd-ı seferiye tahsilinde, özellikle Yörüklerden kaynaklanan sorunlar veya Yörük yazıldıkları bahanesiyle vergiden kaçmak isteyen kişilerin neden olduğu ciddi sıkıntılar da devam ediyordu[256]. Aynı tarihlerde İçel Mutasarrıfı Zeynelâbidin Paşa merkeze gönderdiği bir mektupta, Anamur'un dağlık mahallerinde bulunan Sunullah Paşa'nın büyük oğlu Mustafa Bey'in, emrindeki 200'den fazla tüfekli adamıyla otoriteyi sarsıcı ve vergi düzenini bozucu mahiyetteki faaliyetlerinden şikâyetçi olmuş; ayrıca *"müteveffa-yı merkūmun ve oğullarının etba'larından ve yârlarından dahı katl-i nüfûs ve gāret-i mevâl misillü fesâd u şekāvet"*in eksik olmadığını da ilave etmişti. Bu şikâyet üzerine, bilfiil kalkıp bunların üzerine varması ve yakalayarak mahkemeye çıkarması hususunda Zeynelâbidin Paşa'ya emir yazılmıştı[257]. İçel'in batı sınırında merkezden uzak

[254] BOA, ***MD***, nr. 133, s. 339, hkm. 1112 (Ağustos 1726 sonu).
[255] BOA, ***AŞD***, nr. 110, s. 36 (Eylül 1726 sonu).
[256] İmdâd-ı seferiye tahsiline bu nevi bahaneler ile karşı çıkılmamasına dair İçel kadılarına ve âyan-ı vilâyete yazılan umumî hüküm: BOA, ***MD***, nr. 133, s. 330, hkm. 1095 (Eylül 1726 sonu).
[257] BOA, ***MD***, nr. 133, s. 339, hkm. 1113 (Eylül 1726 sonu).

Selendi kazasında, yüzlerce yıldır olageldiği gibi Arslan Gazi-oğulları'nın kurdukları zorbalık düzeni Sunullah Paşa'nın idamından sonra da olduğu gibi sürüyordu[258].

Bu gibi hadiselere rağmen İçel'de düzeni ve otoriteyi kısmen tesis eden Zeynelâbidin Paşa'ya, daha büyük görevler verildi. Isfahan Seraskeri Vezir Ahmed Paşa maiyetine girmek üzere Anadolu'dan 60 bayrak halinde 3.000 piyade levendâtın yazılması işi kendisine tevdi edildiğinden; Mart 1727 itibariyle Paşa, mesaisini tamamen bu işlere harcamaktaydı[259]. Zaten aynı yılın baharında İçel'in idaresini bir mütesellime bırakarak sefere katıldı. Bu arada her sefer zamanında olduğu gibi Anadolu'nun yine güvenlikten yoksun kalma endişesi ortaya çıktığı için, başıboş eşkıyalık yapan levendât ve sekban taifesinden kişilerin bulundukları yerlerde yakalanarak katledilmesinin caiz olduğuna dair alınan fetva üzerine, evâsıt-ı Muharrem 1139 (Eylül 1726 ortası) tarihinde umumî bir ferman çıkarılarak Anadolu'nun sağ, orta ve sol kolundaki tüme eyalet ve sancak idarecilerine gönderilmişti[260]. Fakat 1727 yılı kış mevsimi geçip de bahar yaklaşınca, yeniden güvenlik endişesi ortaya çıktığı için Mart 1727 sonlarında tüm vilayetlere yeni bir emir çıkarılıp, özellikle levendât eşkıyasına karşı yolların ve halkın muhafazasına dikkat edilmesi istenmiş[261]; 1727 Ağustos ortalarında da benzer bir emir Anadolu'nun her yanına ilan edilmişti[262]. Yine bu sırada *"merada serseri gezüp"* düzeni bozucu faaliyetler icra eden *"başıboş süvari eşkıyâ"* gruplarının, görüldükleri yerde yakalanıp cezalarının verilmesi işi de kadılar ve mütesellimler marifetiyle ahaliye verilmişti[263]. Bu sefer süresince de daha evvelkilerde olduğu gibi İçel'in bazı kazalarında, özellikle Karataş'ta avârız ve bedel-i nüzul gibi vergilerin toplanmasında dirençle karşılaşılıyor[264]; ayrıca Yörüklerden vergi tahsili hususundaki sıkıntılar da devam ediyordu. Bu arada Zeynelâbidin Paşa'nın

[258] BOA, ***MD***, nr. 133, s. 339-340, hkm. 1114.
[259] BOA, ***MAD***, nr. 2953, s. 224-225.
[260] **Târîh-i Çelebizâde**, C. III, s. 1510-1511.
[261] Bir sureti de İçel Mütesellimi'ne gönderilen emir: BOA, ***MD***, nr. 134, s. 33-34, hkm. 113-127.
[262] **Târîh-i Çelebizâde**, C. III, s. 1578.
[263] Bu hususta Anadolu'daki tüm idarecilerle birlikte bir sureti de İçel'deki kadılara, mütesellime, Yeniçeri serdarları ile âyan-ı vilayete ve iş erlerine yazılan hüküm: BOA, ***MD***, nr. 134, s. 184, hkm. 626, 637 (Ağustos 1727 sonu).
[264] BOA, ***KK***, nr. 2498, s. 9.

adamlarının, çeşitli bahanelerle halk üzerinde baskılarını arttırdıklarına dair de bazı şikâyetler gelmeye başlamıştı[265].

Sunullah Paşa'nın idamından sonra Mutasarrıf Zeynelâbidin Paşa, yerine bir mütesellim bırakarak İran seferine katıldığı için, İçel sancağı bir nevi vekâlet usulüyle idare edimeye başlanmış; bu durum kaçınılmaz olarak sancakta, İçel âyanlarının lehine ciddi otorite boşluğunun doğmasına neden olmuştu. Bundan yararlanarak Anamur'da Sunullah Paşa-zâde Mustafa Bey, Mut dolaylarında Çalık Mehmed Bey ve kayınları, Selendi'de Arslan Gazi-oğulları, Silifke'de Sarı Nebi-oğulları ile Karataş'ta bazı eşkıyâ reisleri, merkezî otoriteye kafa tutucu ve toplumsal düzeni bozucu faaliyetlerden geri durmuyor; bunların yanı sıra sağda-sola birçok küçük eşkıya gruplarının taşkınlıkları da eksik olmuyordu. Silâhlanma ve kalabalık sekban gruplarıyla dolaşma ciddi bir baş ağrısı olmayı sürdürüyordu. İşte Mart 1729 tarihine gelindiğinde Hükûmet tarafından, tüm bu neviden problemleri çözmek ve daha önce haklarında hapis ve sürgün kararı verilmiş olan kişilerin cezalarını infaz etmek görevleriyle, Vezir İbrahim Paşa İçel mutasarrıflığına tâyin edildi. Kendisine vazife ve sorumluluklarıyla, İçel sancağının mevcut durumunu özetleyen şu ferman verilmişti:

"Hâlâ ber-vech-i arpalık İçel sancağına mutasarrıf olan Vezîr İbrahim Paşa'ya hüküm ki,

Birkaç seneden berü İran seferleri isti'câlinden nâşî İçel sancağı bir zabt u rabta kādir valiye verilmemekle ve … âyet-i kerîmesi mısdâkınca silk-i siyâset ile tecâvüzden mücânebet üzre olan şekāvet-beşeler derûn-i habâis-i müstehvilerinde muzmir olan fesâd u şekāveti icrâya fursat bulup envâ'-i fesâdâta ictirâ husûsan müteveffa Sunullah Paşa-oğlu Çalık Mehmed nâm re'îs-i eşkıyâ hevasına tâbi' yetmiş seksen kadar erâzil ve eşhâsı başına cem' ve karındaşlarıyla dahı husûmet ve katl kasdıyla menzillerin basup kimini katl ve kimini mecrûh ve vâlidelerin dahı katl ve vedâyi'-i hâlıku'l-berâyâ olan re'âyâ fukarâsına dahı hadden-efzûn zulm ü 'udvân ve ıyâlleriyle terk-i evtan eylemelerine bâ'is ü bâdî ve bundan akdem birkaç def'a bu gûne fesâdâtı arz ve i'lâm olundukda kâh kal'abendi ve kâh tertîb-i cezası içün

[265] Mut'tan Kör Ağa-oğlu Hacı Mustafa ve diğerlerinin, Sunullah Paşa ile birlikte sefere katılmadıkları bahanesiyle, Zeynelâbidin Paşa'nın bölüklerinin bunlar üzerine geldiği ve eziyet ettiklerine dair şikâyeti: BOA, ***AŞD***, nr. 113, s. 396 (Ağustos 1727 ortası).

evâmir-i şerîfem sâdır olmuş iken icrâ olunmayup ve kayınları Köse Yusuf-oğulları Mehmed ve Mustafa ve Yeke Hüseyin nâm şakīler dahı başlarına ikişer üçer yüz segbân eşkıyâsı cem‘ ve garaz u adâvet eyledikleri kimesneleri katl edüp emvâl u emlâklerin gasb ve yevmen-fe-yevmen tagallüb ü tasallutlarından nizâm-ı memleket muhtel ve müşevveş olduğundan bu def‘a dahı kadıları arz ve ahâlîsi dahı arzuhâlleriyle i‘lâm ve şerr u mazarratlarının def‘ u ref‘i bâbında istirham etmeleriyle memleket-i merkūmenin eşkıyâdan tathiri ile hüsn-i nizâm-ı umûrı içün bir Vezîr-i sâhib-i mekînet-satvet-i tedbirin me’mûriyeti lâzım ve lâbüd olınup ve sen vüzerâ-yı izâmımın erşed ve zî-kuvvet ve mekîneti olduğundan mâ‘adâ birkaç seneden berü Karaman eyâletine mutasarrıf ve livâ’-i mezbûr civarında olduğın hasebiyle keyfiyet-i ahvâle kemâl-i mertebe vukūf u şu‘urun olmağla livâ’-i mezbûr avâtıf-ı aliyye-i mülûkânemden sana tevcîh ve bu emr-i mühim içün me’mûr olmuşsundur. İmdi işbu emr-i şerifim [boş] *ile vusûlünde mükemmel kapun halkı ve dâ’ire-i vezâret ile kalkup havza-i hükûmetine varup eşkıyâ-yı merkūmeyi alâ-eyyi-hâl ahz ve ele getürüp mezbûr Çalık Mehmed ve kayınları mezkûrların üzerlerine ma‘rifet-i şer‘le subût bulan fesâdâtları tescil olundukdan sonra ukūbât-ı meşru‘adan şer‘an lazım gelen cezaların tertîb ve sâ’ir eşkıyâ ve hevalarına tâbi‘ mehâşere iden şakīlerden dahı şer‘an cezaları tertîbi lâzım gelenlerin cezaların tertîb ve kal‘abendleri lâzım gelenleri nefy ve kal‘abend ve ta‘yir ve te’dibi lazım gelenleri ta‘yir ve te’dib ile memleket-i merkūmenin ahvâline hüsn-i nizâm viresin*[266]*”.* Ayrıca bu vesile ile suça karışmamış olan kişileri cezalandırmaya kalkışmaması da tembih edilmişti.

Vezir İbrahim Paşa bu emirle İçel’e gelip işe koyulmasına ve aradan iki ay geçmesine rağmen herhangi bir sonuç elde edemeyince; Hükûmete yazdığı mektupta, meşhur eşkıya elebaşılarının *“sa‘b u sengistân ve göhistân mahâllerde”* bulunduklarından, bunların yakalanmaları için *“vâfir asker”*e ihtiyacı olduğunu ifade etmişti. Bunun üzerine Mayıs 1729 ortalarında Adana Beylerbeyi, Aksaray Mutasarrıfı, Akşehir Sancakbeyi ve İçel’deki tüm Yeniçeri serdarlarının bizzat kapı halkları ve askerleriyle giderek İbrahim Paşa’ya yardım etmeleri istenmişti[267].

[266] BOA, ***MD***, nr. 135, s. 310, hkm. 1064 (evâil-i Şaban 1141 / Mart 1729 başı).
[267] BOA, ***MD***, nr. 135, s. 343, hkm. 1175-79.

Anadolu'daki şehir, kasaba, köy ve yolların *"eşkıyâ ve haramzâde"*den temizlenmesi ve güvenliğin tam olarak sağlanması için defalarca umumî emirler gönderilmesine rağmen, 1729 yılı yaz mevsimi geldiğinde hâlâ bu neviden mağduriyetlere dair şikâyetlerde bir azalma olmamıştı. Bunun için Ağustos 1729 başlarında Anadolu'daki tüm idarecilere ve şehirlerde bulunan resmî ve gayri-resmî yetkililere hitaben yeni bir ferman çıkarıldı. Bu fermanda, güvenliğe dair genel hatırlatmalar yapıldıktan sonra şöyle deniliyordu: *"Bundan sonra her kimin havza-i hükûmetinde bir ferdin mal ve canına zarar isâbet etmek ihtimâli olur ise bilâ-tevakkuf kendüden tahsîl olundukdan sonra mu'ahez ve mu'akab olacağı musammem ve muhakkak olmağla…*[268]*"*. Vezir İbrahim Paşa bu emir üzerine İçel'deki kaza ve köy ahalilerine, sancakta güvenliğin sağlanması hususundaki bu fermanı tebliğ edip onlara baskı yapmış; buna karşılık halk, bundan sonra kaza ve köylerinde *"segbân ve avâne ve eşirrâ ve kutta'-i tarîk ve şakī ve bâği"* adlarıyla düzeni bozucu kişiler barındırmayacaklarına, böylelerinin ortaya çıkması halinde kendi elleriyle tutup teslim edeceklerine; şayet bunu yapmazlarsa toplamda 77.500 kuruş nezri kabul edeceklerine söz vermişler; nezre dair verdikleri hüccet 22 Ağustos 1729'da Başmuhasebe'ye kayd olunmuştu[269].

I. Sunullah Paşa'nın Oğullarının Mücadelesi

Sunullah Paşa hânedânı mensuplarını, babalarının ölümünden sonra ciddi zorluklar da bekliyordu. Bir yandan Paşa'nın devlete olan borcu, diğer yandan kişisel olarak hak iddiasında bulunan davacılarla hesabının görülmesi öncelikli halledilmesi gereken hususlardandı[270]. Zaten oğlu Ahmed Bey bu amaçla Konya Kalesi'nde hapsedilmişti. Fakat aradan iki ay geçmesine rağmen, hak iddia eden davacıları İçel'den Konya'ya bir türlü gelmeyince, Eylül 1726 sonlarında Ahmed Bey'in mahpusen İçel'e nakledilmesine karar verilmişti. Bu iş için gönderilen mübaşir, Ahmed Bey'i Zeynelâbidin Paşa'ya teslim edecek ve burada davacılarıyla

[268] Bir sureti de İçel Mutasarrıfı Vezir İbrahim Paşa'ya gönderilen bu hüküm: BOA, ***MD***, nr. 135, s. 411, hkm. 1410, 1412 (Ağustos 1729 başı).
[269] Hangi kazanın ne miktar nezri kabul ettiğine dair ayrıntılı kayıt: BOA, ***KK***, nr. 2335, s. 296.
[270] Sunullah Paşa-zâde Ahmed ve Zeynelâbidin, babalarının ölümünden sonra da uzun zaman kendilerinden hak iddia eden bazı kişilerin davalarıyla yüzleşmek zorunda kalmışlardı (BOA, ***AŞD***, nr. 114, s. 493).

mahkemeleri görülecekti[271]. Fakat Ahmed Bey'in çok sonraları merkeze gönderdiği bir şikâyette yazdıklarına göre, Zeynelâbidin Paşa bunu dört ay *"zincirde gezdirüp"*, zorla 6.000 akçe parasını almış; ancak Ahmed Bey İran seferine gidecek yük hayvanları için Mekkâribaşı tâyin edilince, zincirden salıvermiş ama zorla aldığı paraları bir türlü geri iade etmemişti[272]. Sunullah Paşa'nın diğer oğulları Mustafa ve Çalık Mehmed Bey, merkezle ilişkileri iyi tutarlar ve bunun karşılığı olarak Yörük Voyvodalığı görevini alırlarken, Ahmed Bey şimdi hem müteveffa babasının, hem de kendi hesabını vermek zorunda kalmıştı. Seyyid Mustafa'nın şikâyetinde olduğu gibi *"mütegallibe ve zulmeden"* olduğundan bahisle, kendisinin zorla parasını aldığı gibi töhmetler de eksik olmuyordu[273]. Sunullah Paşa'nın ölümünü takip eden yıllarda ailenin en büyüğü Mustafa Bey, zaten babasının sağlığında Anamur kazasına çekilip orada bağımsız şekilde hareket ettiğinden çok fazla etkilenmemişti. Çalık Mehmed Bey ise gelişen olayların bir nevi mağduru durumundaydı ve bunu iyi değerlendirerek, babasının devlet adına satışa çıkarılan çiftlik ve emlâkının büyük kısmını çok ucuz fiyattan alarak, bu işten en kârlı çıkan kişi olmuştu. Buna karşılık Paşa'nın diğer oğulları Hasan, Mahmud, Abdülmuin ve Ahmed, Divanıhümâyun'a gönderdikleri bir arzuhâlde, maddî yönden durumlarının çok kötü olduğundan ve yardıma muhtaç duruma düştüklerinden yakınmışlardı. Bundan dolayı Sunullah Paşa'nın satılan mallarından Çalık Mehmed Bey'in aldığı Sinanlı ve Demirkapı çiftlikleriyle Mut'taki saray, bağ, bahçe ve diğer mahsulât, *"oğulları ve zevcesine inâyet ve ihsân"* olunmuş; böylece ailenin diğer fertleri de bir gelir kapısına sahip olmuşlardı[274].

Sunullah Paşa öldüğünde geride hem kalabalık sayıları ve hem de sahip oldukları maddî zenginlikleri itibariyle büyük bir hânedan bırakmıştı. Öyle ki adları resmî belgelere geçmiş 14 oğlu vardı ki bunlar Mustafa, Çalık Mehmed, Ahmed, Abdurrahman, Zeynelâbidin, Ali, Hasan, Mahmud, Abdi, Abdülmuin, Abdülmü'min, Abdülkadir, Abdülgani ve Mehmed'di. Bunlardan bazıları, daha Sunullah Paşa'nın sağlığında güçlü birer kişilik olarak ön plana çıkmışlar ve çekirdek aileden ayrılarak

[271] BOA, ***MD***, nr. 133, s. 342, hkm. 1119.
[272] Bu mesele hakkında gerekli şekilde muhâkeme yapılması ve Ahmed Bey'in iddia ettiği hakkının geri alınması için Karaman Valisi'ne ve Silifke Kadısı'na yazılan emir: BOA, ***AŞD***, nr. 114, s. 462.
[273] BOA, ***AŞD***, nr. 110, s. 56.
[274] BOA, ***MAD***, nr. 8590, s. 206-207 (18 Ocak 1728); ***MAD***, nr. 9922, s. 255 (9 Kasım 1729).

kendi maiyetlerini ve nüfuz alanlarını oluşturmuşlardı. Ailenin liderliği için çok önceleri başlattıkları rekabet, Sunullah Paşa'nın İçel valiliği yıllarında çok çetin bir hal almıştı ki, bunların ayrıntısı daha önce gözden geçirilmişti. Şimdi burada, Paşa'nın ölümünden sonra geride bıraktığı oğullarının, İçel'de giriştikleri liderlik ve âyanlık mücadelesi ele alınacaktır.

1. Hânedânın Anamur Kolunun Kurucusu Mustafa Bey

Sunullah Paşa'nın büyük oğlu olan Mustafa Bey, babasının sağlığında ata yurtları olan Zeyne kazasında ikâmet ederken, daha sonraları sancağın batı sahillerindeki Anamur (Mamuriye) kazasına gelip yerleşmiş; başına buyruk bazı kanunsuz faaliyetleri sebebiyle birkaç defa hapis ve idam cezasına çarptırılmasına rağmen bir şekilde kurtulmayı başararak burada, Sunullah Paşa-zâdeler'in en güçlü kolunu oluşturmuştu. Onun soyundan gelenler, 18. yüzyıl boyunca sancakta etkinliklerini sürdürmüşlerdir.

1720'lerde Zeyne halkının şikâyetinde *"mütegallibeden cem'iyyet sahibi"* bir kişi olduğu ifade edilen Mustafa Bey'in, halkın canına ve malına kast ettiğine dair haberlerin sonu gelmeyince Kıbrıs adasına sürgün edilmiş, fakat yine eski alışkanlıklarını devam ettirerek, silâhlı adamlarıyla yöre halkını dağlara sürmesi, Hükûmet tarafından Sunullah Paşa'nın Eylül 1722'de uyarılmasına sebep olmuştu[275]. 1728'de müteveffa karısının miras meselesinden kaynaklanan hadiselerle gündeme gelen Mustafa Bey'in[276], bu sırada İçel Mütesellimi olan Kara Mustafa'nın gevşek idaresinden istifade ederek, Anamur kazasında düzeni bozucu keyfî uygulamalarını sürdürmesi, hakkında peş peşe merkeze şikâyetlerin gelmesine ve Ekim 1728'de Magosa Kalesi'ne hapis kararının verilmesine sebep olmuştu. Aynı kararla hapsi istenenler arasında İçel'in diğer önde gelen kişilerinden Gülnarlı Azaleddin-oğlu Nuh ve kardeşi Yahya ile Nevâhi-i Ermenek'ten Can Osman da bulunuyordu. Hapis kararını icra etme görevi ise Alaiye Mutasarrıfı İbrahim'e verilmişti[277]. Mustafa Bey'in hapsedildiği şüphelidir. Zira bu olaydan bir ay sonra, kardeşi Çalık Mehmed Bey'le birlikte Yörükân Mukataası'nın 1724-25 yılları tahsilâtından hâlâ zimmetlerinde kalan borcun tahsil edilmesi için İstanbul'a gönderilmesi

[275] BOA, ***AŞD***, nr. 94, s. 403.
[276] BOA, ***MAD***, nr. 9921, s. 99-100.
[277] BOA, **C.ZB**, nr. 1964 (Ekim 1728 ortası).

emredilmişti[278]. Mukataanın malikâne sahibi Hatice Sultan Kethüdası Mehmed Ağa'nın iddiasına göre Mustafa Bey'in 3.677,5 kuruş, Çalık Mehmed Bey'in ise 674 kuruş borcu kalmıştı ki, bu borcun adı geçen kişilerin satılacak mal ve eşyalarından tahsil edilmesine karar verilmişti[279]. Fakat bütün bunlara rağmen Mustafa Bey, yörenin en güçlü lideri olarak halk üzerinde ceberut uygulamalarını sürdürmüştür. Mamuriye kazasına bağlı Bozyazı köyü halkının ifadelerine bakılırsa, Selendili Arslan Gazi-oğulları ile birlikte hareket ederek silâhlı adamlarıyla birkaç kişiyi öldürmüş; ayrıca Mütesellim Kara Mustafa da bunların yörede böyle keyfi hareketlerine göz yummuş, hattâ müştereken 3-4 yüz kadar *"piyâde tüfeng-endâz segbân"* ile ev basma ve mal gasp etme gibi işlere kalkışmışlardı[280].

Sunullah Paşa-zâde Mustafa Bey'in, diğer mâruf İçel âyanlarıyla birlikte kanunsuz faaliyetleri sonrasında da devam etmiştir. Bu nedenle Mart 1729'da İçel'e tâyin edilen Vezir İbrahim Paşa'ya, öncelikle Mustafa Bey ve diğerlerini cezalandırarak sancakta düzeni sağlama görevi verilmiş[281]; ancak İbrahim Paşa bütün çabalarına rağmen bu konuda herhangi bir başarı elde demediğinden, İçel halkı Ağustos 1729'da nezre bağlanmıştı[282]. Fakat ne hakkında cezalandırma emirleri ne de ahalinin nezre bağlanması Mustafa Bey'in, güç ve nüfuzunu arttırmaya mâtuf keyfi hareketlere devam etmesine mâni olamıyor; bu arada mukataalar üzerindeki tasarrufunu da sürdürüyordu. Selendi Mukataası Emini olarak 1729'da mukataaya dâhil olmayan Küre'deki Kürkçü cemaatinden, kanunsuz olarak vergi tahsil etmeye kalkışmıştı[283]. Aynı şekilde Sunullah Paşa-zâde Ahmed Bey'in de Selendi Mukataası Voyvodası sıfatıyla bu işe adı karışmıştı[284]. Bozyazı Mukataası'na bağlı Tekeli cemaati halkı da Mustafa Bey'den, haksız yere mallarını gasp ettiğine dair şikâyetçi

[278] Karaman Valisi Vezir İbrahim Paşa'ya hüküm: BOA, ***AŞD***, nr. 119, s. 113 (Kasım 1728 başı).
[279] BOA, ***MAD***, nr. 2969, s. 186 (22 Mart 1729). Başka bir kayıtta ise Çalık Mehmed Bey'in borcunun 6.164 kuruş olduğu yazılıdır (***MAD***, nr. 10170, s. 351).
[280] BOA, ***AŞD***, nr. 118, s. 420 (Aralık 1728 başı).
[281] BOA, ***MD***, nr. 135, s. 310, hkm. 1064.
[282] Hangi kazanın ne miktar nezri kabul ettiğine dair ayrıntılı kayıt: BOA, ***KK***, nr. 2335, s. 296.
[283] BOA, ***MAD***, nr. 10170, s. 352 (16 Ağustos 1729). Bir yıl sonrasına ait bir kayıtta ise, müteveffa Sunullah Paşa'nın, Selendi reayasıdır diye kayıt ettirmediğine, böylece bunların "*hâric ez-defter*" kaldıklarına işaret edilmişti (***MAD***, nr. 10170, s. 352).
[284] BOA, ***MAD***, nr. 9922, s. 47.

olmuşlar[285]; ayrıca İçel'deki bazı zeametlere lüzumsuz müdahale ve para koparması da yakınma konusu olmuştu[286].

Öyle anlaşılıyor ki Sunullah Paşa-zâde Mustafa Bey'in bir türlü cezaya çarptırılamamasında, bulunduğu bölgenin coğrafî yönden sarp ve engebeli olması ve ayrıca sancak merkezinden uzakta bulunmasının etkisi olmuştu. Bu durum, bölgenin tek otoritesi haline gelmiş olan Mustafa Bey'in cesaretini her geçen yıl daha da arttırmıştı. Diğer birkaç âyanla beraber 1735'te İçel Mutasarrıfı Yakup Paşa'ya karşı meydan okurcasına giriştikleri teşebbüs, bu özgüvenin apaçık göstergesiydi. Zira Mustafa Bey, Gülnar'dan Azaleddin-oğlu Nuh, Selendi'den Arslan Gazi-oğlu Mehmed, Köşker-oğlu Ömer ve Ermenek'ten kendilerine katılan bazı kişilerle beraber topladıkları 2'şer-3'er yüz silâhlı adamla, Yakup Paşa Barçın Yaylası'na giderken Gök adlı yere geldiğinde, burada geçeceği yolu kapatarak Paşa'nın askerleriyle çatışmaya kalkışmışlardı. Bu son olay üzerine adı geçen kişilerin *"fukarâ-yı raiyyete hilâf-ı şer' u fermân gûna gün cevr u ta'addî"* ettikleri ve bir türlü emir dinlemedikleri; üstelik de daha önce nezre bağlandıkları halde nezirlerini bozduklarından, *"şer'an cezâları tertîb"* olunmasına karar verilmişti. Başta Mustafa Bey olmak üzere bunların yakalanması ve cezalarının verilmesi için yazılan Ağustos 1735 tarihli fermanda, İçel'in ileri gelen kişileri de Yakup Paşa'nın maiyetine tahsis edilmişti. Buna göre Nevâhi-i Ermenek'ten Can Osman, Mut'tan Abdülmuin Bey, Zeyne'den Abdurrahman Bey, Silifke'den Gölgeli-oğlu İbrahim, Aladağ'dan Hacı Mahmud ve Hacı Abdullah ile Tarsus Mütesellimi de 2'şer yüz piyade sekban ile Yakup Paşa'ya yardım edeceklerdi. Ayrıca İçel'deki Yörük cemaatleriyle Alaiye sancağındaki Hacı İsalı Yörükleri'nden de yardım istenmişti[287].

Bu emir üzerine Yakup Paşa, fermanda adları geçen kişilere adamlar göndererek, onların yardımını beklemeye başladıysa da, aradan bir ay geçmesine rağmen hiç biri bu talebe olumlu cevap vermedi. Zaten böyle bir şeyin olmasını beklemek beyhude idi. Zira yardımına başvurulan kişilerden Abdurrahman ve Abdülmuin Beyler, cezaya müstahak olan Mustafa Bey'in kardeşleriydi. Bu durumda

[285] BOA, ***KK***, nr. 2507, s. 9 (24 Ocak 1732).
[286] İçel'de zeamet tasarruf eden Müteferrika Seyyid Ahmed'in bu neviden şikâyeti: BOA, ***AŞD***, nr. 122, s. 259 (Eylül 1729 başı).
[287] Bu hususta İçel Mutasarrıfı Yakup Paşa ile birlikte, yukarıda adı geçen kişilere hitaben yazılan hüküm: BOA, ***MD***, nr. 141, s. 26, hkm. 79-82 (Ağustos 1735 sonu).

Yakup Paşa çaresizliğini merkeze rapor etmek zorunda kaldıysa da, Eylül 1735 sonlarında meseleye dair Hükûmetin kararlılığını muhtevî yeni bir emir gönderildi ki, bu emirde, sözü edilen kişilerin istenen yardımı göndermelerine dair *"e'kid ü şedîd evâmir-i aliyye"* yazıldığı hatırlatılmıştı[288]. Fakat aradan bir ay daha geçtiği halde talep edilen yardımcı kuvvetlerin bir türlü toplanamaması, merkezde kızgınlığın daha da artmasına sebep oldu. Öyle ki Ekim 1735 sonlarında yazılan emirde tehditkâr ifadelerin dozu daha da artmış, şimdiye kadar emre muhâlefet etmeleri cezaya müstahak olmalarını gerektirdiği halde, acele ile Yakup Paşa'ya istenen sayıdaki piyade sekban ile yardım götürmeleri halinde cezalarının affedileceği ifade edilmişti. Buna göre her birinden 2'şer yüz piyade sekban olmak üzere Tarsus Mütesellimi, Alaiye Mütesellimi, İçel Yörükleri, Hacı İsalı Yörüğü, Mut'tan Abdülmuin Bey, Zeyne'den Abdurrahman Bey, Aladağ'dan Hacı Mahmud ve Hacı Abdullah yardımına başvurulan kişilerdi[289]. Bu yardım beklene dursun Aralık 1735 tarihi itibariyle, üzerine tevdi edilen görevi yerine getiremeyen Yakup Paşa'nın yerine, İçel mutasarrıflığına Vezir Mustafa Paşa tâyin edildi. Fakat onun öncelikli görevi, Rakka iskânı firarileri bazı aşiretlerin yakalanıp, iskân yerlerine yeniden sevk edilmesi görevini ifa etmek olduğundan, Mustafa Bey'in durumu sürüncemede kaldı[290].

Bununla birlikte Sunullah Paşa-zâde Mustafa Bey ve ona bağlı diğer başka âsilerin, yakalanarak mahkemeye çıkarılmaları ve hak ettikleri cezanın verilmesi için İstanbul'dan Kapıcıbaşı Mahmud Ağa özel görevle İçel'e gönderildi. Yazılan emirlerde Mustafa Bey'in *"asâkir-i vâfiresi"*nin olduğu, *"kazâ-be-kazâ gezüp başında cem'iyyet eden erâzil ve eşkıyâ izdiyâd oldukça re'âyâ fukarâsına dahı zulm ü ta'addîleri"*nin arttığı, böylece *"kazâların ihtilâline bâdî ve evâmir-i şerîfe ile matlûb olan tekâlif ve umûr-ı mühimmenin ta'tîline bâis"* olduğu ifade edilerek, tüm bu nedenlerle açıkça yazılmasa da zımnen idamının gerekli olduğuna işaret

[288] BOA, ***MD***, nr. 142, s. 1, hkm. 2 (Eylül 1735 sonu).
[289] BOA, ***MD***, nr. 142, s. 1-2, hkm. 3-5 (Ekim 1735 sonu).
[290] Bu hususta Vezir Mustafa Paşa'ya gönderilen mufassal hüküm: BOA, ***MD***, nr. 142, s. 29-30, hkm. 113 (Aralık 1735 ortası). Mustafa Paşa'ya yazılan diğer bir emirde ise, hâlâ İznikmid tarafında olduğu haber alındığı, bu emri aldıktan sonra acele ile sağa-sola sapmadan ve şâyet yolculuk esnasında *"eşkıyâ ve haramzâde"* taifesinden saldıran olursa onları yakalayıp cezalarını vererek, bir an önce görev yeri olan İçel sancağına gitmesi istenmişti (***MD***, nr. 142, s. 32, hkm. 126). Bu hususta Konya Mütesellimi de başlangıçta Mustafa Paşa'ya yardım etmekle görevlendirildiyse de daha sonra Şubat 1736 tarihli emirle, *"kifâyet mikdarı adam ile bir münâsib kimesneyi irsâl eylemek şartıyla"* kendisi görevden affedilmişti (BOA, **C.DH**, nr. 13801).

edilmişti[291]. Bu arada başta Anamur olmak üzere, çevredeki diğer kaza halkı, âsilere yardım etmemek, bundan sonra merkezden gönderilecek emirlere uymak, vergileri vaktinde ödeme ve *"on nefer tüfengle bir yere cem' olmamak";* ayrıca haklarında emir çıkmış olan âsileri kazalarına getirtmemek, şâyet gelirlerse de onları tutup teslim etmek gibi, uygulaması çok zor şartlarla daha önce de denendiği üzere bir kez da maddî yükümlülük altına girdiler. Buna göre Mamuriye halkı 15.000 kuruş; Ermenek halkı, Azaleddin-oğlu Nuh ve diğer başka asilere karşı aynı şartlarla 10.000 kuruş; Gülnar halkı 15.000 kuruş ve Selendi halkı da 15.000 kuruş olmak üzere toplamda 55.000 kuruşluk nezri kabul ettiler. Buna dair hazırlanan senetler 12 Ocak 1736'da Başmuhasebe'ye kaydedilmişti[292]. Bu şekilde İçel ahalisinin nezre bağlanmasını takip eden aylarda Sunullah Paşa-zâde Mustafa Bey, İstanbul'a kadar giderek bazı mağduriyet iddiasıyla Divana arzuhâl sunmuştu. Nevâhi-i Ermenek kazasından Hüseyin Osman, Abdurrahman ve Yeke Hüseyin *"hevâlarına tâbi' ehl-i örfün önlerine düşüp ve gelüp bunun menzilini basup"* külliyetli mal, eşya ve hayvanlarını gasp ettikleri iddiasında bulunmuştu. Ayrıca 4.000 kuruşluk zahire, 20 deve, 40 bargir, 130 karasığır, 3.000'den fazla koyun ve keçiyle nakit para ve eşyasının çalındığını da söylemişti[293].

İçel halkının nezre bağlanmasıyla hakkındaki son badireyi de atlatan Mustafa Bey, oğulları Ali ve Zeynelâbidin'le müştereken Selendi ve Tevâbii Mukataası'nı 21 Nisan 1738'de malikâne olarak üzerine almıştır[294]. Bu nevi gelirlerle ekonomik olarak güçlenen Mustafa Bey'in, sık sık tevessül ettiği kanunsuzluklarına karşılık cezalandırılması için birkaç defa daha emir yazılmış olmasına rağmen, bunların gereği bir türlü yerine getirilmediğinden, 1740'lara gelindiğinde, hâlâ kalabalık adamlarıyla köy-köy gezip yöre halkının malına, canına ve ırzına yönelik tecavüzlerine dair şikâyetler devam ediyordu ki, bunlardan birisinde Mustafa Bey'in, Anamur merkeze yakın Nasreddin köyünde ikâmet ettiği de yazılmıştı[295]. Mustafa Bey'in, kazada vergi toplanması işine de açıkça muhalefet ettiği, mukataaya bağlı köylülere ağnam vergilerini ödettirmediği, bu işte Ermenek'ten Can Osman'ın da

[291] BOA, ***KK***, nr. 2335, s. 540.
[292] BOA, ***KK***, nr. 2335, s. 540 (27 Şaban 1148).
[293] BOA, ***AŞD***, nr. 148, s. 351-352, hkm. 1198, 1201 (Şubat 1736 sonu).
[294] BOA, ***MAD***, nr. 10180, s. 206.
[295] BOA, ***AŞD***, nr. 164, s. 53, hkm. 171.

kendisiyle beraber olduğu anlaşılıyor. Hattâ İçel Âdet-i Ağnam Mukataası'nın malikâne sahipleri olan Veli ve Ahmed'in Divanıhümâyun'a sundukları bir arzuhaldeki iddialarına bakılırsa, Mustafa Bey'in muhalefetinden dolayı 1150, 1151 ve 1152 senelerine ait mukataa gelirleri toplanamamıştı. Zira bunlar tahsilât için adamlarını gönderince, mukataayı iltizamla kendisi almak isteyen Mustafa Bey, sahip olduğu koyunların vergisini ödemediği gibi; kendisine bağlı olan adamlarına da verdirmemiş, ayrıca diğer kazalara *"kâğıd gönderüp"* vergi tahsiline karşı çıkmalarını sağlamıştı[296]. Yörükân-ı Anadolu Mukataası'nın müştereken malikâne sahiplerinden olan Ağriboz Muhafızı Seyyid Mehmed Paşa da, mukataaya bağlı aşiretlerden Narinceli halkının, vergi ödememek için Mustafa Bey'in korumasına girdiklerinden ve bu iş için bölgede olan Voyvodası Mehmed'in çaresiz kaldığından yakınmıştı[297].

Yine bu tarihlerde Mut, Sarıkavak, Zeyne, Sinanlı, Ermenek ve Gülnar halkından bazı kişiler Konya'ya giderek, Mustafa Bey ve Can Osman hakkında Karaman Valisi'ne şikâyette bulunmuşlardı. Bu şikâyette vergi tahsilatına mâni olmalarının yanı sıra, Selanik Mutasarrıfı Vezir Mustafa Paşa'nın Sarıkavak'ta ikâmet eden Kapıkethüdası Mustafa Ağa'nın evine baskın, malını yağmalama ve kendisini öldürmeye kastetme suçlarıyla da itham edilmişlerdi. Bunun üzerine Haziran 1740'ta Mustafa Bey ve Can Osman'ın hapsedilmesine kara verilmişti[298].

Bu gibi suçlamalara rağmen Mustafa Bey, malikâne olarak bazı köylerin gelirlerine sahip olmaya devam etmiştir. Hattâ Sarıkavak'a bağlı Kürkciler köyü de onun malikânelerine dâhil olup, buranın gelirlerine Yörük voyvodaları tarafından müdahale edilmesi üzerine, Mustafa Bey ile oğulları Ali ve Zeynelâbidin, Sarıkavak Nâibi Ömer'e giderek bu gibi haksız müdahalelerin önlenmesi için şikâyetçi olmuşlardı[299]. Buna karşılık Mustafa Bey hakkında merkeze gelen şikâyetlerin de

---

[296] BOA, ***KK***, nr. 3123, s. 77 (26 Haziran 1740).

[297] BOA, ***KK***, nr. 2517, s. 42 (3 Kasım 1740). Yörükân-ı Anadolu Mukataası'na bağlı Kara Bahşiş ve Sofular cemaatleri de benzer şekilde vergi ödememek için firar etmişlerdi (***KK***, nr. 2517, s. 44). Ocak 1741 tarihli bir şikâyet kaydında ise, Yörük cemaatlerini vergi ödemekten kaçmaya cesaretlendiren tek kişinin Mustafa Bey olmayıp, Karahacılı Hacı İsa-oğlu Abdülmü'min ve Eskiyörük cemaatinden Göde Mehmed gibi *"ser-cem'iyyet"* kişilerin de onları tahrik ettiği yazılmaktadır (***AŞD***, nr. 166, s. 71, hkm. 218).

[298] BOA, ***AŞD***, nr. 164, s. 209, hkm. 661. Daha sonra Kasım 1740'ta, kendi halinde durması ve sancağın idaresine karışmaması şartıyla Can Osman'ın cezası affedilmiştir.

[299] BOA, ***AŞD***, nr. 164, s. 283, hkm. 899 (Temmuz 1740 sonu).

ardı arkası kesilmiyordu. Anamur kazası halkının şikâyetinde Nasreddin köyünde ikâmet eden Mustafa Bey'in, 150 kadar *"hergele ve haramzâde piyâde eşkıyâ"* ile köy köy gezerek halkın canına, malına ve ırzına saldırdığı; Şamseki köyünden Seyyid Yusuf Çelebi'nin evini basarak kuruşun ile vurup öldürdüğü; Şeyh Mehmed-bin Abdülmü'min adlı bir kişinin ise nikâhlı karısını kaçırdığı; ayrıca Yörüklerden Hacı İsalı cemaatinin vergilerini tahsil işini, *"ben sizi iltizamla aldım"* diyerek biraz para verip üzerine aldığı, sonra da bunlardan fazladan para tahsil ettiği iddialarına yer verilmişti[300].

Mustafa Bey'in ömrünün son yıllarına ve ölümüne dair kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanmaz. Bununla birlikte öyle anlaşılıyor ki, hakkındaki kayıtlar 1740'lardan sonra kesildiğine göre, muhtemelen bu tarihlerde ve tabiî şekilde hayatını kaybetmiş olmalıdır. Sunullah Paşa-zâdeler'in Anamur kolunun kurucusu olan ve bu kolu tam anlamıyla güçlü bir hânedana dönüştüren Mustafa Bey'in, kaynaklarda tespit edilebilen 8 oğlu olup adları şöyledir: Ali, Ahmed, Abdülmuin, Mehmed, Başu, Zeynelâbidin, Derviş ve Çelebi (Çapar). Bunlardan özellikle Ali ve Abdülmuin Beyler, İçel'deki âyanlık mücadelesinde daima ön sıralarda yer alacaklardır ki, bunlarla alâkalı tafsilat ileride verilecektir.

2. Şanslı Oğul: Çalık Mehmed Bey

Çalık Mehmed Bey ikâmet ettiği Zeyne kasabası ve çevresinde, daha babası Sunullah Paşa'nın sağlığında onu zor duruma düşürecek ve Hükûmet nezdinde kızgınlığa sebep olacak bazı kanunsuz işler yapmaktan geri durmamıştı. Zaten Sunullah Paşa'nın ilk dönem İçel valiliğinin sona erdirilmesinde, oğlu Çalık Mehmed hakkındaki şikâyetlerin de tesiri olduğu açıktı. Özellikle akrabalık ilişkisi tesis ettiği Gülnarlı Köse Yusuf ve oğullarıyla birlikte, ceberut faaliyetleri sonrasında da hiç eksik olmamıştı. Sunullah Paşa'nın İran seferinde olduğu yıllarda ise İçel'deki mütesellimlik kavgasında ön sıralarda yer almıştı ki, bu hadiseler daha önce ayrıntılarıyla ele alınmıştı.

Babası Sunullah Paşa idam edilmek üzere Konya'ya getirildiğinde, Mehmed Bey de buraya gelmiş ve daha önce yaşanan olaylar sebebiyle babasıyla yüzleştirilip, davaları görülmüştü. İdamdan sonra ise babasının borcuna karşılık satışa çıkarılan

[300] BOA, ***AŞD***, nr. 165, s. 521, hkm. 1784 (Ekim 1740 başı).

neredeyse tüm çiftlik ve diğer mallarını uygun fiyattan satın alması, hânedanın diğer fertlerini ciddi şekilde mağduriyete uğrattığından, bu durum aile içi çekişme ve mücadeleyi de kaçınılmaz olarak beraberinde getirmişti. Öyle ki Ahmed Bey ve kardeşi Zeynelâbidin, Çalık Mehmed Bey'in kendilerine yaptıklarına dair şikâyetlerinde, onun *"mütegallibeden ve cebâbireden"* olduğunu açıkça ifade etmekten geri kalmamışlardı. Bunların iddiasına göre Mehmed Bey, kardeşi Abdurrahman ile birlikte gece vakti 100 kadar piyâde eşkıya ile hânelerini basıp, küçük kardeşleri Seyyid Hasan'ı suçsuz yere kursun ile vurarak öldürmüş ve kendilerine de eziyet etmişti[301]. Sunullah Paşa'nın küçük oğullarından Zeynelâbidin ise bir şikâyetinde, kendi tasarrufunda olan çiftliğe abisi Çalık Mehmed Bey tarafından zorla el konulduğundan yakınmıştı[302].

Çalık Mehmed Bey'in adı, İçel'deki mukataalara sahip olmak için verilen mücadelede de hep ön sıralarda yer alıyordu. Sancağın en büyük mukataasından olan Yörükân Mukataası, Gölgeli-oğlu Osman Ağa'nın suiistimallerinden sonra malikâne olarak Divanıhümâyun Çavuşbaşı Hacı Mustafa ile Hatice Sultan'ın Kethüdası Mehmed Ağa'ya verilince, Sunullah Paşa-zâde Mutafa ve Çalık Mehmed, daha babalarının sağlığında bu mukataanın işlerini çekip çevirmek ve vergilerini tahsil etmek üzere voyvoda tâyin edilmişlerdi. Fakat Sunullah Paşa'nın mukataa gelirlerine el koyması ve buradan hazineye 57 kese akçelik borcu bulunması, Paşa'nın muhallefatını kabza memur olan Abdurrahman Ağa ile Mustafa ve Çalık Mehmed Bey arasında anlaşmazlık konusu olmuştu. Bunun üzerine Yörükân Mukataası'nın işlerine, daha önce olduğu gibi sancak mutasarrıfı ve mütesellimleri tarafından hiçbir şekilde müdahale edilmemesi istenmişti[303]. Çalık Mehmed Bey'in, kardeşi Mustafa Bey'le birlikte Selendi Mukataası'nın işlerine de müdâhil olmaları, hattâ mukataanın yeni sahibinin gelirleri tahsil etmesine fiilî olarak karşı çıkmaları üzerine, bunların her ikisinin de bir ceza olarak 22 Ocak 1727'de *"ıslâh-ı nefs eyleyinceye değin"* Magosa Kalesi'ne hapsedilmelerine karar verilmişti[304]. Aynı tarihlerde Çalık

[301] Bunların, hâlen başka bir görev için o tarafta olan İsmail Ağa marifetiyle mahkemeye çıkarılmaları hakkında: BOA, ***AŞD***, nr. 115, s. 428 (Mart 1728 başı).
[302] BOA, ***AŞD***, nr. 120, s. 315 (Nisan 1729 başı).
[303] BOA, ***MAD***, nr. 9918, s. 44, 46 (28, 29 Eylül 1726).
[304] Sunullah Paşa-zâde Mustafa ve Çalık Mehmed'in Magosa Kalesi'ne hapsedilmesine dair İçel Mutasarrıfı'na, Mamuriye Kadısı'na ve Magosa Kalesi Dizdarı'na yazılan hüküm: BOA, ***MAD***, nr. 9918, s. 210; Krş. **A.E. Ahmed III**, nr. 4478.

Mehmed Bey'in, İçel Yörükân Mukataası tahsilinden, mukataanın malikâne sahibi olan Matbah-ı Âmire Emini Hacı Halil Ağa'ya borcu olduğu gerekçesiyle, şayet 4.087,5 kuruş tutarındaki bu borcu ödemeyi kabul etmezse, kendisi hapsedilip mallarına el konularak satılmasına dair de bir emir çıkmıştı[305]. Bu arada Çalık Mehmed Bey'in adamları hakkındaki şikâyetler de hiç eksik olmuyordu. Mut'tan Hamza adlı kişinin şikâyetinde, bunlardan Sarıoğlan, Gök Mehmed ve Mahzar Mustafa adlı kişilerin, evini basarak nakit para, eşya ve bir çift piştov, bir gümüş kılıç ve diğer başka eşyalarını gasp ettikleri söylenmişti[306].

Mukataalar etrafında gelişen son hadiselerle oldukça yıprandığı anlaşılan Çalık Mehmed Bey, muhtemelen Mayıs 1729'da ölmüştür. Nitekim Yörükân Mukataası'nın malikâne sahiplerinden Cizye Muhasebecisi Hacı Halil Ağa'nın, Çalık Mehmed Bey'den alacağı olarak kalan 3.772,5 kuruşun tahsiline dair müracaatına, Haziran 1729 başlarında verilen cevapta Mehmed Bey'in öldüğü, bunun için paranın diğer borçlarından önce emlâk ve eşyasından tahsil edilmesi istenmiştir[307]. Bu kayıtta nasıl öldüğüne dair herhangi bir ipucu olamamakla birlikte, babası Sunullah Paşa'nın ölümünden sonra satın aldığı mallar hakkındaki bir malî ahkâm kaydında, *"Çalık Mehmed dahı maktûlen fevt olup"* ifadesinin yer aldığı dikkati çeker[308]. Şayet bu ifadeler doğruysa Mehmed Bey'in ya bir cinayet sonucu, ya da idam edilerek ölmüş olduğu anlaşılmaktadır.

Çalık Mehmed Bey öldüğünde Hazineye 870 kuruş borcu kalmıştı. Buna karşılık babasının satılan çiftliklerinden Güme, Kürdlü ve Karadiken çiftlikleri kendisinde olduğu gibi, hatırı sayılır mal ve eşyaya da sahip olduğu kesindir. İşte Hazineye olan borcun bu mallardan karşılanması istenmişse de[309], daha sonra bu borcu kendi cebinden ödeyen Divanıhümâyun Başmuhasebecisi Hacı Halil Ağa, aradan yıllar geçtiği halde 1737'de hâlâ alacağının peşini bırakmamıştı[310]. Bu arada kardeşi Sunullah Paşa-zâde Zeynelâbidin de, Mehmed Bey hayatta iken kendisinden zorla ve bedelini ödemeden 600 keyl buğday, 300 keyl arpa, 10 kantar pekmez, 5

[305] BOA, ***KK***, nr. 2498, s. 55 (25 Ocak 1727). 1 Mart 1727 tarihli bir kayıtta ise, Çalık Mehmed Bey'in borcundan 3.187,5 kuruşunun hâlâ ödenmemiş olduğu görülür (***KK***, nr. 2500, s. 5).
[306] BOA, ***AŞD***, nr. 115, s. 375 (Ocak 1728 ortası).
[307] BOA, ***AŞD***, nr. 121, s. 10.
[308] BOA, ***MAD***, nr. 9922, s. 255.
[309] BOA, ***MAD***, nr. 9922, s. 255 (9 Kasım 1729).
[310] BOA, ***KK***, nr. 2514, s. 12.

kantar üzüm ile bir at ve iki katırını aldığı iddiasıyla mahkemeye başvurmuştu[311]. Sunullah Paşa-zâde Mustafa ve Ahmed Bey'in, kardeşleri Çalık Mehmed Bey'in ölümünden sonra, onun kayınbiraderleri Köse Yusuf-oğulları'yla aralarının iyi olmadığı anlaşılmaktadır[312].

Çalık Mehmed Bey'in tespit edilebilen 3 oğlunun bulunduğu anlaşılmaktadır ki bunlar Ahmed, Mahmud ve Mustafa'dır. Bunlardan Ahmed ve Mustafa, babalarının ölümünden sonra da Zeyne kasabasında oturmayı sürdürmüşler ve müteveffa babalarından miras kalan Karadiken ve Kemenli çiftliklerini işletmeye devam etmişlerdir. Fakat Sunullah Paşa-zâdeler'in bu kolundan, ileride güçlenerek âyan olmuş herhangi bir kişi ortaya çıkamamıştır.

3. Sunullah Paşa-zâde Ahmed Bey'in Nafile Çabaları

Daha önce ayrıntılarıyla ele alındığı üzere Ahmed Bey, Sunullah Paşa'nın valiliği süresince gerek İran seferindeki görevi ve gerekse kardeşi Çalık Mehmed Bey ve Gölgeli-oğulları'yla giriştiği mücadele vesilesiyle adından sıkça söz ettirmişti. Sunullah Paşa'nın idamına sebep olan hadiselerde, onun kontrolsüz ve saldırgan tavırlarının etkili olduğu belgelerde ifade edilmiş; zaten bu sebeple babasıyla birlikte Konya Kalesi'nde hapsedilmiş; idamdan sonra Sunullah Paşa'nın davacılarıyla mahkemeleri görülmüş; tüm bu süreç boyunca İçel Mutasarrıfı Zeynelâbidin Paşa'dan hakaretâmiz kötü muamelelere da maruz kalmıştı.

Sunullah Paşa'nın idamıyla alâkalı çalkantılar biraz durulunca Zeynelâbidin Paşa, sancaktan topladığı kuvvetle Hemedan Seraskeri Vezir Ahmed Paşa'nın emrine girmek üzere, idareyi Mütesellim Kara Mustafa Ağa'ya bırakarak İçel'den ayrılmıştı[313]. Fakat ahalinin mükellefiyeti sadece asker göndermekle bitmemiş, ordunun nakliye hizmetinde istihdam edilmek üzere İçel'den 250 katır toplanması ve *"a'yân-ı vilâyetten üzerlerine bunları kovalamağa kādir"* bir kişinin başbuğ olarak tayin edilmesi istenmişti[314]. Bu hususa dair İçel Mütesellimi ve kaza kadılarıyla beraber âyan-ı vilâyetin iş erleri, Yeniçeri serdarları, kethüda-yerleri ve Yörük Voyvodalarına hitaben yazılan 4 Ocak 1727 tarihli ayrıntılı emirde, bu iş için gerekli

[311] BOA, ***AŞD***, nr. 126, s. 30.
[312] BOA, ***AŞD***, nr. 130, s. 185 (Mart 1731 başı).
[313] Şehsuvar-zâde Zeynelâbidin Paşa daha sonra Gence muhâfazası görevinde iken vefat etmiştir (BOA, **C.ML**, nr. 23352).
[314] **Târîh-i Çelebizâde**, C. III, s. 1565.

olan 4.687,5 kuruşun sancak gelirlerinden karşılanması[315]; ayrıca âyandan ve ahaliden her kim bu hususa muhalefet ederse, fırsat verilmeden hemen yakalanıp hapsedilmesi, tüm mal ve eşyalarına ise devlet adına el konulması emredilmişti[316]. İşte bu bağlamda toplanan katırları sürüp götürme işi Ocak 1727'de Sunullah Paşa-zâde Ahmed Bey'e verildi[317]. Böylece Ahmed Bey, seferde her nevi nakliye hizmetinde istihdam edilmek üzere İçel'den gönderilmesi istenen 250 adet katıra *mekkâri-başı* tâyin edilmiş oldu[318]. Fakat Mayıs ayına girildiği halde, diğer birçok yerde olduğu gibi İçel'den de istenilen katırlar henüz gönderilmediği gibi, bazı kazalarda ve aşiretlerde çeşitli bahanelerle istenilen sayıda yük katırını verme hususunda dirençle karşılaşılmıştı[319]. Öyle ki Ağustos 1727 ortasına gelindiğinde hâlâ Gülnar, Mamuriye, Karataş ve Selendi kazalarının hisselerine düşen 60 katır toplanamamıştı. Bunların bazıları Yörük olduklarını bahane etmişler, bazıları ise Sunullah Paşa-oğlu Mustafa, Arslan Gazi-oğlu Mehmed ve Mustafa ile Karataş kazası âyanından Hacı Abdi-oğlu Abdülhalim, Hacı Mehmed-oğlu Ömer, Ayaş-oğlu Mehmed ve Ağrı-oğlu Süleyman gibi kişilerin önayak olmasıyla karşı çıkmışlardı[320].

Sunullah Paşa-zâde Ahmed Bey'in bu görevi ne derecede yerine gerip-getirmediği belli olmamakla birlikte, bozulan maddî durumunu düzeltmeye matuf bazı ticarî işlere giriştiği, bu meyanda Mut'un yayla köylerinden Kavaközü'nde 60 kuruş bedelle bazı çiftlik yerleri satın aldığı görülür[321]. Konya'da Hz. Mevlana evlatlarından müteveffa Şeyh Abdülcelâl'ın karısı Şerife Fatıma Hanım'ın bir şikâyetinde, Mut ve Sarıkavak'ta Nuh Ocaklığı denilen çiftliğin gelirleri bunlara aitken, Ahmed Bey ve kethüdası Mahzar-oğlu Hasan ile İlyas-oğlu Ali'nin haksız yere bunların yerlerine saldırdıkları ve gelirlerini kendilerine almak için ziraatçılara

[315] Bu arada yine ordu görevi için Karaman eyaletinden istenen develerin masrafı için 2.000 kuruşun, İçel Bozyazı ve Tevâbii Mukataası'nın gelirlerinden karşılanması istenmişti (BOA, ***MAD***, nr. 2953, s. 54; Krş. BOA, **C.AS**, nr. 42501).
[316] BOA, ***MAD***, nr. 2953, s. 102-103.
[317] Bu hususta Anadolu'daki diğer birçok kişiyle birlikte Ahmed Bey'e de yazılan umumî emir: BOA, ***MD***, nr. 133, s. 417-418, hkm. 1388, 1389 (Ocak 1727 sonu).
[318] İstenen sayıdaki katırların acele ile toplanıp, Mekkâri-başı Ahmed Bey vasıtasıyla Isfahan Seraskeri Ahmed Paşa tarafına gönderilmesi hususunda İçel Mütesellimi'ne, kadılara, bu iş için mübâşir olan İsmail'e, Ahmed Bey'e ve sancakta bulunan kethüdâ-yerleri, yeniçeri serdarları, voyvodalar ve âyan-ı vilâyetin iş erlerine yazılan hüküm: BOA, ***MAD***, nr. 2953, s. 282-283 (10 Nisan 1727).
[319] BOA, ***MD***, nr. 134, s. 81, hkm. 297 (Mayıs 1727 başı).
[320] BOA, ***MAD***, nr. 2953, s. 395-396.
[321] BOA, ***AŞD***, nr. 115, s. 389 (Ocak 1728 sonu).

baskı yaptıklarından yakınılması da[322], Ahmed Bey'in yeniden güç devşirme çabasının bir göstergesi olmalıdır. Ayrıca her ne kadar aile olarak mukataaları kaybetmiş olsalar da, fiiliyatta Selendi Mukataası'nın gelirleri üzerinde hak iddia etmeyi sürdürüyorlardı. Hattâ malikâne sahipleri olan Ahmed ve Süleyman mukataayı, Karamanlı Seyyid İshak'a iltizamla vermişler; o da bir adamını tahsilat yapmak üzere Selendi'ye gönderdiğinde, Ahmed Bey buna mâni olup, mukataanın mallarının konulduğu ambarın kapısını kırıp mallara el koymuş, gelen adama da 150 değnek sopa çekerek geri göndermişti[323].

1731 yazında çıkılacak İran seferi sırasında, Bağdat Valisi Serasker Ahmed Paşa'nın ordusunda istihdam edilmek üzere İçel sancağından 200, Alaiye'den ise 100 yük katırı talep edilmiş ve bu işi organize etmek üzere Dergâh-ı Âlî gediklilerinden Babacık Mustafa Ağa bölgeye gönderilmişti[324]. Fakat aradan üç ay geçmesine rağmen ileri gelen İçel âyanlarının muhalefetiyle karşılaşıldığından, istenen yük hayvanları bir türlü toplanıp hazır edilememişti[325]. Önemli bir askerî harekât öncesinde, merkezî otoriteye açıkça kafa tutma anlamına gelen ve işlerin gecikmesine neden olan bu hadisede, fesadın asıl müsebbibinin Sunullah Paşa-zâde Ahmed ve Zeynelâbidin Bey olduğuna dair Hükûmette bir kanaat oluşmuştu. Bundan dolayı, iki kardeşin acele ile yakalanarak *"bilâ-tevakkuf cezâları tertîb ve izâle-i vücud"*ları için İçel Mutasarrıfı Vezir Mustafa Paşa'ya Mayıs 1731 ortalarında emir yazıldı. Bu emirde, idam kararının gerekçesi ayrıntılı olarak şu şekilde izah edilmişti: *"İçel sancağında vâkı' Mut kazâsı sâkinlerinden öteden berü fesâd u şekāvet ile meşhûr olan maktûl Sunullah Paşa-oğlu Ahmed ve karındaşı Âbid nâm müfsidler segbân nâmıyla her biri ikişer-üçer yüz nefer eşkıyâyı başlarına cem' ve diledikleri fesâd ve melanete mütesaddi ve dâ'imâ isyân u tuğyan üzre hareket ile ibâdullahı ızrara sa'i ve vülât ve hükkâma itâ'atdan gerdenkeş ve umûr-ı mühimme temşiyyetine mâni' olmalarıyla bu sene-i mütemminede Bağdad kolunda Şark Seferi içün livâ'-i mezbûrdan ihrâcı fermân olan mekkâri katırları tevzî' ve cem' ve tahsîline mübâşeret olunmuşiken mezbûrlar kazâlara haber gönderüp ahâlîyi tahrik ve iğva ve katırları*

[322] BOA, ***AŞD***, nr. 125, s. 686 (Şubat 1731 sonu); ***AŞD***, nr. 132, s. 267 (Temmuz 1731 başı).
[323] BOA, ***AŞD***, nr. 132, s. 146 (Mayıs 1731 sonu).
[324] BOA, ***KK***, nr. 2881, s. 235 (18 Nisan 1731).
[325] Babacık Mustafa Ağa'nın İçel'den gönderdiği mektup ve diğer evrak: BOA, **A.AS**, nr. 5218 (12 Mayıs 1731).

bu âna dek virdirmeyüp şekāvet ve habâsetlerin bu husûsda dahı icrâ ile umûr-ı mühimmenin te'hîr ve ta'tîline bâ'is olup ve'l-hâsıl mezbûrların şerr u mazarratları sebebi ile nizâm ve intizâm-ı memleket mümteni' ve sükkân-ı vilâyet ve fukarâ-yı raiyyetin emn u râhatları mürtefi' olduğuna binâ'en müfsid-i mezbûr Ahmed ile karındaşı Âbid'in tertîb-i cezâlarıyla şerr u mazarratlarının bilâd u ibâd üzerinden def' u ref'i tanzîm-i umûr-ı memleket ve sükkân ve ahâlînin emniyyet ve rahatlarına vesîle ve bâdî olacağı i'lâm eylemenle imdi işbu emr-i şerîf-i celîlü'l-kadrim [boş] *ile vusûlünde sen ki Vezîr-i müşârileyhsin men'-i fitne vü fesâd üzre sâlifü'z-zikr şakī Ahmed ve karındaşı Âbid'i alâ-eyyi-hâl ahz ve ele getürüp bilâ-tevakkuf cezâların tertib*[326]*".*

İçel'e yönetici olarak tâyin edilen paşalar, karşı karşıya bulundukları zor görevlerin üstesinden gelebilmek ve yerel güç odaklarının muhalefetini kırabilmek için, bölgede kendilerine destek olacak nüfuzlu kişilere ihtiyaç duyuyorlardı. Nitekim İçel'in önceki mutasarrıfı İbrahim Paşa, bu minvalde Nevâhi-i Ermenek kazasından Seyyid Osman'ı kendisine yardımcı olarak tâyin ettirmişti. Sunullah Paşa-zâde Ahmed ve Zeynelâbidin Bey'in idamına dair karar kendisine tebliğ edilen, aynı zamanda İran seferi için istenilen yük katırlarının temini ve sefer hazırlıkları gibi zor görevler karışışında müşkül durumda kalan Mustafa Paşa da, aynı şekilde Seyyid Osman'ı kendisine yardımcı olarak görevlendirilmek üzere Hükûmete teklif etti. Böylece Mayıs 1731 sonlarında Osman Ağa, Vezir Mustafa Paşa'ya yardımcı olarak tâyin edildi. Fakat Osmanlı taşra idarî mekanizması içinde bu görevin tam olarak ne olduğu açık değildir. Zira görevlendirme emrinde "mütesellim" gibi bir ifade yer almıyordu. Buna karşılık görev sınırı *"vezîr-i müşârileyhin yanuna varup maiyetine kıyâm ve vâkı' olan umûr-ı mühimme"* ve sancak idaresine ait diğer hususlarda kendisini, *"ne vechile istihdâm murâd ider ise"* onun isteğine göre hareket etmesi tembihlenmişti[327]. Mustafa Paşa, benzer şekilde Sunullah Paşa-zâdeler meselesinde sıkıntıya düşünce, İçel'in diğer önde gelen ailelerinden Gölgeli-oğlu İbrahim'i de maiyetine aldı. Ona yazılan emirde de *"zâtında kâr-ı güzâr ve müstakim ve sadâkat-şi'âr olduğun ecilden"* gibi iltifat sözlerinden sonra, Mustafa Paşa'nın emrine

[326] BOA, **C.ZB**, nr. 500 (evâsıt-ı Zilkade 1143 / Mayıs 1731 ortası); Krş. BOA, ***MD***, nr. 136, s. 59, hkm. 191. Vezir Mustafa Paşa'ya aynı minvalde Mayıs 1731 sonlarında yazılan bir diğer hüküm: ***MD***, nr. 138, s. 33, hkm. 105.
[327] Seyyid Osman'a yazılan emir: BOA, ***MD***, nr. 138, s. 33, hkm. 106 (Mayıs 1731 sonu).

girmesi ve onun vereceği *"hidemât-ı cüz'iye ve külliye"*yi yerine getirmesi istenmişti[328].

Böylece kuvvetini takviye etmeye çalışan Mustafa Paşa, Sunullah Paşa-zâdeler üzerine harekete geçti. Fakat bu sırada Ahmed Bey ve kardeşi Zeynelâbidin de boş durmamışlardı. Zaten her daim emirlerine âmâde kalabalık silâhlı adam bulmakta hiç zorluk çekmiyorlardı. Ayrıca Silifke Persendi'den Sarı Nebi-oğlu Mustafa 200 sekban ile yardıma gelmiş; bunun dışında İçel kazalarından da 30'ar-40'ar adamla bunlara katılım olmuş; böylece sayıları binlere yaklaşmıştı. Katılanlar arasında Sarı Nebi-oğlu Mustafa'nın yanı sıra yeğeni Mahmud, İbrahim, Çavuş Mehmed, Osman, Süleyman, oğlu Halil; Karataş'tan Ayaş-oğlu Mehmed, Abdülhalim-oğlu Abdülhalim, Hacı Mehmed-oğlu Sözen; Sarıkavak'tan Osman-oğlu Mehmed, Ali ve Osman ile vakıf köylerinden bazı kişiler de yer alıyordu[329]. İşte bu kalabalık grup 1731 baharında Mut'un kuzeyindeki sarp Kestel Yaylası'na çıktı. Burada âsiler üzerine hücum eden Mustafa Paşa, çatışmada maiyetinden 15 kişiyi kaybetti, 15 kadarı da yaralandı; bu arada isyancılardan da 6'sı yakalanıp idam edildi ve kesik başları İstanbul'a gönderildi. Fakat çatışmayı daha fazla sürdürmeye cesaret edemeyen Paşa, karşı karşıya bulunduğu umutsuz durumu Hükûmete rapor etti. Bu raporunda isyancı grubun huşunetinden ve bulundukları yerin *"sa'b u sengistân"* olmasından yakınmıştı. Paşa'nın bu zor durumu karşısında, İran'la savaşın sürdüğü böyle kritik bir zamanda, komşu eyaletlerden takviye kuvvet sevk etmenin zorluğu ortada bulunduğundan Hükûmet, İçel'de *"nefîr-i âm"* (genel seferberlik) ilan ederek, sancağın *"harb u darbe kādir"* tüm kethüda-yerleri, yeniçeri serdarları, âyan-ı vilâyet ve iş erlerini göreve çağırdı. Böylece oluşturulacak kuvvetle isyancı grubun üzerine varılarak birlikleri dağıtılıp, Ahmed Bey ve Zeynelâbidin Bey idam edilip, diğer elebaşılarının da müstahak oldukları cezalarının verilmesi istendiği[330] halde, Ağustos ayı geldiğinde hâlâ isyancılara karşı herhangi bir şey yapılamamıştı[331].

---

[328] *"Silifke kazâsı sâkinlerinden Gölgeli-zâde İbrahim zîde-kadruhûya hüküm ki"*: BOA, ***MD***, nr. 138, s. 76, hkm. 276 (Ağustos 1731 başı).
[329] BOA, **C.ZB**, nr. 3811.
[330] Bu hususta *"İçel Mutasarrıfı Vezir Mustafa Paşa'ya ve livâ-i mezbûrda vâkı' kethüdâ-yerleri ve yeniçeri serdarları ve a'yân-ı vilâyet ve iş erlerine"* yazılan hüküm: BOA, **C.DH**, nr. 17364 (Haziran 1731 başı).
[331] BOA, ***MD***, nr. 138, s. 75-76, hkm. 275 (Ağustos 1731 başı).

Nitekim çok geçmeden, Mustafa Paşa'nın bu işin üstesinden gelemeyeceği anlaşılmış olacak ki, Hamid Mutasarrıfı ve Anadolu Müfettişi Vezir Ahmed Paşa'nın, hâlen bulunduğu Mihaliç tarafındaki görevini tamamladıktan sonra İçel'e yönelmesine karar verildi. Yapılan plan gereğince Ahmed Paşa, süratle hareket ederek gizlice bölgeye gelecek, eşkıya grupları *"gâfil ve bî-haber oldukları halde"* varıp "*ansızın basup*" ele geçirecek ve idam edileceklerin cezasını hemen infaz edecekti[332]. Eylül 1731 başlarında da Mihaliç ve Manyas taraflarında eşkıya takibinde olduğu ve idam edilenlerin dışında kaçan bazı elebaşıların peşine düştüğü anlaşılan Ahmed Paşa'nın[333], İçel'e gelip gelmediğine dair kaynaklara yansıyan herhangi bir bilgi yoktur. Ayrıca Sunullah Paşa-zâdeler'in akıbetine dair de kaynaklar bir süre sessiz kalmaktadır. Fakat bununla birlikte idam cezasının infaz edilemediği ve işin şeklinin değiştiği de aşikârdır.

Alınan onca tedbire rağmen İçel Mutasarrıfı Mustafa Paşa, Sunullah Paşa-zâdeler'i ele geçirememiştir. Buna karşılık kuşatmayı yararak kaçan Ahmed Bey ve kardeşi Mahmud Bey İstanbul'a gitmişlerdi. Niçin böyle bir işe kalkıştıklarına dair kesin bir şey söylemek güç olmakla birlikte, muhtemelen zaten haklarında ölüm cezası verilmiş kişiler olarak bizzat gidip Divanıhümâyun'da ifade vererek, belki de bu şekilde kendilerini temize çıkarmak istemiş olmalıdırlar. Nitekim bu düşüncelerinde başarılı da oldular. İstanbul'da tutuklanarak hapsedilen Sunullah Paşa-zâde Ahmed Bey ve kardeşi Mahmud Bey'in idam cezaları kaldırılarak, Mayıs 1732'de Kıbrıs adasına sürgün ve hapsedilmelerine karar verildi[334]. Bu arada Ahmed Bey'in taraftarlarından bazıları Lârende kasabasına gelmişler ve burada mahalle içlerine saklanmışlardı. Bunlar arasında Mahzar-oğlu Hasan, Deli Osman-oğulları Abdülcelal ve kardeşleri ile Kara Musa adlı kişiler de vardı. Bunlar Ahmed Bey'in yakında geri geleceğini söyleyerek İçel sancağında tedirginliğe neden olmuşlardı. Mut, Sinanlı, Ermenek, Silifke ve Gülnar kaza kadılarıyla sancak ahalisi, bu tedirginliği, merkeze gönderdikleri kâğıtlarda açıkça ifade edip, Ahmed Bey'in akıbetini Hükûmetten sormuşlardı. Bunlara verilen cevapta, Ahmed Bey'in Kıbrıs'a

[332] Bu hususta Vezir Ahmed Paşa'ya yazılan emir: BOA, **C.ZB**, nr. 3811 (Ağustos 1731 ortası).
[333] BOA, ***MD***, nr. 138, s. 102, hkm. 361.
[334] Üsküdar'dan Kıbrıs'a varıncaya kadar yol üzerindeki kaza kadılarına, gerekli güvenlik önlemlerini almaları hususunda yazılan emir: BOA, **C.ZB**, nr. 4410 (Mart 1732 sonu).

sürgün kararı hatırlatılmış ve sözü edilen eşkıya elebaşılarının bulundukları yerlerde yakalanarak mahkemeye çıkarılması istenmişti[335].

20 Mayıs 1732 tarihli bir malî ahkâm kaydında Ahmed Bey'in, *"bâ-maraz"* ölmüş olduğu yazılıdır[336]. Buna göre kendisinin, Kıbrıs'a doğru giderken belki de yolda hastalıktan ölmüş olması gerekir. Zaten bazı belgelerde, öldüğü sırada *"taşrada"* bulunduğu ifade edilmiştir. Fakat bunula birlikte yıllar sonrasında Ahmed Bey'in oğlu Sunullah Bey'in âyanlık iddiasıyla bazı kanunsuz işlere kalkışması üzerine, onun hakkında cezai müeyyide talep eder mahiyette İçel Mutasarrıfı ve kaza kadılarının Şubat 1765'te İstanbul'a gönderdikleri kâğıtlarda, Ahmed Bey için *"maktûl"* ifadesinin kullanılması ilginçtir[337]. Şâyet bu doğru bir tanımlamaysa, Ahmed Bey belki de doğal yollardan değil de hakkındaki idam cezası infaz edilerek ölmüş olabilir.

Ahmed Bey ölünce sahip olduğu mallarına kayınpederi Karamanlı Çavuş-oğlu Mustafa Bey el koymuş; bu arada geride ciddi borç bırakmıştı. Daha önce ölen abisi Çalık Mehmed Bey'in, Matbah-ı Âmire Emini Hacı Halil'e olan 870 kuruş borcu için Ahmed Bey senet vererek ödemeye kefil olduğu gibi, kendisi de mukataa sahibi Halil Ağa'nın mültezimliğini yaptığından buradan da 6.000 kuruştan fazla borcu kalmıştı[338]. Ahmed Bey'in ölümü üzerinde Mut kazasında olan mallarına varisleri tarafından el konuldu. Bu arada kendisinden alacak iddiasında bulunan kişiler ortaya çıkmaya başladı. Bunlardan birisi de Çelik İbrahim Paşa'nın kardeşi Ömer olup, Ahmed Bey'e borç para verdiğini, buna karşılık olarak Mut'taki iki değirmen, bir bahçe ve bağı kendisine bıraktığını, fakat hâlâ 665 kuruş alacağı kaldığını iddia etmişti[339]. Başmuhasebeci Halil Ağa ise, İçel avârızı, Bozdoğan Mukataası ve İçel Âdet-i Ağnamını iltizamla alan Ahmed Bey'de 6.000 kuruş alacağının kaldığı iddiasında bulunmuştu[340]. Ahmed Bey'in ölümünün üzerinden beş yıl geçtiği halde hâlâ alacağını tahsil edemeyen Halil Ağa, 1737'de yeni bir müracaatla müteveffa Ahmed Bey'in Mut'ta bulunan saray, bahçe, bağ, han, dükkân ve değirmeninden,

[335] BOA, ***AŞD***, nr. 136, s. 102 (Mart 1732 sonu).
[336] İçel Âdet-i Ağnam Mukataası'nın malikâne sahipleri olan Veli ve Ahmed, 1143 (1731) senesinde mukataayı deruhde eden ve buradan zimmeti kalan Sunullah Paşa-zâde Ahmed Bey'den alacak iddiasında bulunmuşlardı (BOA, ***KK***, nr. 3114, s. 186).
[337] BOA, **C.ZB**, nr. 244.
[338] BOA, **C.ML**, nr. 19557.
[339] BOA, ***AŞD***, nr. 136, s. 250 (Mayıs 1732 sonu).
[340] BOA, ***KK***, nr. 2514, s. 12 (29 Haziran 1737); BOA, **C.ML**, nr. 19557.

alacağı olan meblağın tahsili için çaba sarf etmeyi sürdürüyordu[341]. Yine Halil Ağa'nın müracaatı üzerine 10 Haziran 1747'de İçel Mutasarrıfı'na yazılan bir hükümde ise, Ahmed Bey'in ölümünden sonra kardeşi Mahmud Bey, karısını kendi üzerine nikâhladığı gibi, sahip olduğu tüm emlâk, bağ, bahçe, arazi ve hayvanlarına da el koyduğu ifade edilmişti[342].

Sunullah Paşa-zâde Ahmed Bey'in Sunullah adında bir oğlu olup, subaşılık ve kaza âyanlığı gibi görevlerle 18. yüzyılın ikinci yarısında adından sıkça söz ettirecektir.

4. İdam Edilen Oğul: *Reaya Vekili* Abdurrahman Bey

Sunullah Paşa-zâde Abdurrahman Bey, babasının sağlığında daha küçük yaşta bulunduğundan, idarî ve ailevî işlerde henüz söz sahibi olacak durumda değildi. Fakat 1730'lardan itibaren tedrici olarak nüfuzunu arttırmış ve elde ettiği güçlü konumunu 1745'te idamına kadar sürdürmüştür.

Abdurrahman Bey'in Hükûmet nezdinde tepki çeken ilk ciddi teşebbüsü Yörüklerle alâkalı ortaya çıkmıştı. Gülnar'dan Azaleddin-oğlu Nuh, Sabanlı cemaatinden Köse Yusuf-oğlu Mehmed ve kardeşi Mustafa ile birlikte Anadolu Yörükân Mukataası'na bağlı aşiretlere müdahalede bulunmuşlardı. Mukataanın malikâne mutasarrıfı Şam Valisi Vezir Abdullah Paşa'nın iddiasına göre bunlar, 300 kadar adamla Gülnar ve Küre kazalarındaki aşiretlere saldırmışlar, mallarını gasp etmişler, *"cerîme"* adıyla paralarını almışlar ve birkaç kişiyi de öldürmüşlerdi. İşte bu hareketlerinden dolayı adı geçen kişilerin yakalanarak *"haklarından gelinmek üzre"* İstanbul'a gönderilmesi emredilmişti[343]. Fakat bunlar emre itaat etmediklerinden, Mayıs 1733 sonuna gelindiği halde hâlâ davaları görülememişti[344]. İstanbul'a kadar giderek şikâyette bulunan Gülnar Yörüklerinin ifadelerine göre, mesele sadece sözü edilen bu kişilerin eşkıyalığıyla sınırla kalmamış; bunlardan korkarak Gülnar sahillerine inen Yörüklerin, bu defa da sahilde *"korsan eşkıyâsı"* tarafından önleri kesmiş; korsanlar 38 kişiyi esir almışlar, bunlardan 35'i para ödenerek kefaletle serbest bırakılmış, fakat 3 bakire kızları hâlâ korsan elinde

[341] Halil Ağa'nın arzı ve maliye kalemince tutulmuş hesap kayıtları: BOA, **C.ML**, nr. 19557.
[342] BOA, ***MAD***, nr. 9959, s. 161-162.
[343] BOA, ***MAD***, nr. 10173, s. 370 (18 Aralık 1732). Bu hususta Adana Valisi'ne ve Gülnar Kadısı'na yazılan emir: ***MAD***, nr. 9932, s. 425.
[344] BOA, ***MAD***, nr. 9931, s. 360-361 (30 Mayıs 1733).

kalmıştı[345]. Bu badireyi atlattığı anlaşılan Abdurrahman Bey 1735 yılı sonlarında yeni bir şikâyetle gündeme gelmişti. Mamuriye kazası ahalisi, Zeyne'de ikâmet eden Abdurrahman Bey'in, Nevâhi-i Ermenek'in mâruf kişilerinden Can Osman ve Gülnar'dan yine adından sıkça söz ettiren Yeke Hüseyin'le birlikte, her biri 70-80 adamla gelerek kazadan bazı kişilerin evlerine kondukları, mal ve eşyalarını gasp ettiklerine dair şikâyette bulunmuştu[346]. Fakat bu nevi suiistimalleri, Abdurrahman Bey'in yükselişine bir engel teşkil etmediğinden, kısa süre sonra İçel mütesellimliğine getirilecektir.

İçel Mutasarrıfı Mustafa Paşa, Rusya ile yapılan savaşta muhafaza hizmetinde bulunmak üzere Ekim 1737'de İçel'den ayrılmadan önce, sancağın idaresini mütesellim olarak tâyin ettiği Sunullah Paşa-zâde Abdurrahman Bey'e bıraktı[347]. Abdurrahman Bey'in görevde kaldığı süre boyunca, bir yandan eşkıyâlık olaylarında artışlar olurken, diğer yandan kendisinin ve ailesi Sunullah Paşa-zâdeler'in suiistimallerinden şikâyetler de çoğaldı[348]. Öyle ki Silifke Nâibi Feyzullah Efendi'nin yazdıklarına bakılırsa, Abdurrahman Bey'in zulmünden mustarip olan sancak halkından birçok kişi mahkemeye gelerek, hânelerini bastığı, mal ve eşyalarını gasp ettiği, kanunsuz şekilde 150'şer-200'er kuruş paralarını aldığı gibi suç isnadıyla kendisinden şikâyetçi olup, görevden alınması talebinde bulundular. Bunun üzerine Aralık 1737 sonlarında çıkan fermanla Mütesellim Abdurrahman Bey'in görevine son verilerek yargılanmasına; buna karşılık sancak halkının uygun göreceği bir kişinin mütesellim yapılmasına karar verilmişti[349]. Abdurrahman Bey, kendisi hakkında şikâyette bulunan kişilerden bazısının evlerini gece basarak, *"ırzların hetk ve emvâl u erzâkların nehb u gāret ve der-zincir"* etmiş; bazılarını da *"sizler benden Devlet-i Aliyye'ye teşekki etmek sevdasına düşdünüz"* diyerek

[345] BOA, ***AŞD***, nr. 139, s. 559 (Haziran 1733 ortası). Aslında İçel sahillerine korsanların saldırısı yeni bir şey olmayıp, buna benzer olaylara sıkça rastlanıyordu. Nitekim Silifke'ye bağlı Çavuşbucağı köyünü de *"korsan keferesi basup emvâl ve eşyâlarını gasp u gāret ve birkaç neferlerin ahz ve esîr eylediğine binâ'en bakiyye kalanları perâkende vü perişan olmalarıyla",* bunlar vergi muafiyeti talebinde bulunmuşlar; ayrıca başka yerlere dağılan köylülerin geriye getirilmesini istemişler; bunun sonucu 10 Eylül 1734'te avârız dışındaki diğer vergileri affedilmişti (BOA, ***MAD***, nr. 3517, s. 186).
[346] BOA, ***AŞD***, nr. 149, s. 314, hkm. 1040 (Aralık 1735 sonu).
[347] BOA, ***AŞD***, nr. 153, s. 343, hkm. 1319.
[348] Abdurrahman Bey ve kardeşlerinin, Mut'taki bazı zeamet yerlerinin gelirlerini kanunsuz şekilde tahsil etmeleri üzerine Zâim Seyyid Mehmed'in şikâyeti: BOA, ***AŞD***, nr. 150, s. 572, hkm. 2091 (Kasım 1737 sonu); Aynı hususta bir diğer kayıt: ***AŞD***, nr. 157, s. 120, hkm. 465.
[349] BOA, ***AŞD***, nr. 157, s. 102, hkm. 409.

hapsedip, *"cerîme"* adıyla paralarını almış; yeniden şikâyet etmek üzere İstanbul'a doğru yola çıkanların geçecekleri yollara ise piyade koyarak yakalayıp hapsettirmişti[350]. Gülnar kazasında Yörük Mir-i Aşireti Seyyid Hasan ise, aşiretlerin vergilerini tahsil etmek isterken Gülnar'da Söğütcük denilen mevzide kazanın mâruf kişilerinden Yeke Hüseyin ile Köse Yusuf-oğulları Mehmed ve Mustafa tarafından gece vakti yolu kesilmiş; yanında mevcut olan gerek mîrî, gerekse şahsî malları gasp edilmiş; daha sonra bunlar Seyyid Hasan'ı Sunullah Paşa-zâde Abdurrahman Bey'in yanına götürerek ona teslim etmişler, o da hapse atmıştı[351].

Takip eden aylarda İçel mutasarrıflığına 28 Kasım 1737'de Seyyid Hacı Süleyman Paşa tâyin edilince Abdurrahman Bey, daha evvelki muvaffakiyetsizliğine ve hakkındaki onca suçlamaya rağmen, bir defa daha yeni vali Süleyman Paşa'ya kendisini mütesellim olarak naspettirmeyi başarmıştı. Fakat bu durum, daha önce verilen emirlere aykırı olduğu için Süleyman Paşa, Hükûmet tarafından uyarılmış; bunun üzerine Abdurrahman Bey görevden alınarak mütesellimlik, İçel halkının uygun gördüğü Seyyid Hüseyin Osman'a verilmişti[352]. İçel mutasarrıflığına 17 Kasım 1738'de ise Şehsuvar-zâde Halid Paşa getirilmişti. Bu arada Avusturya ve Rusya ile harp sürdüğünden, Halid Paşa da kapı halkı ve adamlarından teşkil edeceği 250 kişiyle Edirne Sahrası'nda hazır bulunmak üzere eksikliklerini gidermesine dair Mart 1739'da emir aldığında[353], İçel'in idaresinin yeniden bir mütesellime emanet edilmesi zorunluluğu ortaya çıkınca, aklına gelen ilk isim yine Abdurrahman Bey olmuştu[354]. Aynı tarihlerde Abdurrahman Bey ve kardeşi Mahmud Bey'in, Hükûmet tarafından da artık *"kazâ a'yânı"* olarak kabul edilmeye başladıkları görülür[355].

Bu arada Abdurrahman Bey'in, maddî gücünü arttırmak için mukataalar üzerinden, Silifke'deki vakıf köylerin gelirlerine saldırdığı[356]; ayrıca bazı ticarî

---

[350] Sinanlı, Sarıkavak, Silifke, Gülnar ve Zeyne kazası halkının bu hususta şikâyetleri: BOA, ***AŞD***, nr. 157, s. 116, hkm. 454 (Ocak 1738 ortası). Gülnar'dan Seyyid Hasan adlı kişinin, Abdurrahman Bey'den benzer iddialarla şikâyeti: ***AŞD***, nr. 157, s. 116, hkm. 455.
[351] BOA, ***AŞD***, nr. 158, s. 38, hkm. 135.
[352] BOA, ***MD***, nr. 146, s. 50, hkm. 139 (Mayıs 1738 sonu).
[353] BOA, ***MD***, nr. 145, s. 366-367, hkm. 1511. Aynı minvalde Temmuz 1739 tarihli başka bir emir: BOA, **C.AS**, nr. 8092.
[354] BOA, ***AŞD***, nr. 160, s. 264, hkm. 981 (Ocak 1740 sonu).
[355] Karataş'tan Abdülhalim ve Sarıkavak'tan Osman-oğulları'nın düzeni bozucu faaliyetlerine karşılık, İçel Mutasarrıfı Halid Paşa'ya yardım etmelerine dair, Mart 1740'ta diğer *"kazâlardaki a'yân"*la birlikte Abdurrahman ve Mahmud Bey'e de emir yazılmıştı (BOA, ***MD***, nr. 147, s. 79, hkm. 293).
[356] BOA, ***MAD***, nr. 10180, s. 206 (17 Mart 1740).

faaliyetler de icra ettiği görülür. Nitekim Abdurrahman Bey, hububat ve tereyağı gibi hayvansal ürünlere karşılık İçel mutasarrıflarından alacak iddiasında bulunmuştu ki, bu kayıtlardan ticaretle uğraştığı ve adı geçen ürünleri mutasarrıflara sattığı anlaşılmaktadır[357]. Abdurrahman Bey bir yandan bu şekilde alacak iddiasında bulunurken, diğer yandan kendisi üzerinde de zimmet kaydı çıkarılmıştı. Buna göre Adana eyaletinin 1150 ve 1151 seneleri mukataa gelirlerinden Bağdat, Gürgün ve Çobankulağı muhafazasında bulunan Yeniçeriler için tahsis edilen parayı tahsil etmek için bir saliyâneci eyalete geldiğinde, Adana Mütesellimi Musa Bali-oğlu, bu paranın Abdurrahman Bey tarafından tahsil edildiği iddiasında bulunmuştu[358].

İçel Mutasarrıfları Hacı Süleyman Paşa ve Halid Paşa'nın görev süreleri boyunca İçel'de mütesellim olan Abdurrahman Bey'in, hakkındaki onca suç isnadı ve şikâyete rağmen sancakta nüfuzunu artık iyiden iyiye arttırdığı; fakat buna karşılık yöre insanının kendisiyle ilgili sıkıntılarının da hat safhaya çıktığı görülür. Öyle ki Halid Paşa'dan sonra İçel valiliğine tâyin edilen Vezir Mehmed Paşa, Ereğli ve Karaman tarafına geldiğinde, sancak ahalisinden bir grup Paşa'yı burada karşılamış ve Abdurrahman Bey ile kardeşi Mahmud ve amcaoğlu Abdülmü'min hakkında şikâyette bulunmuşlardı. İfade edildiğine göre bu şikâyetten haberdar olan ve korkuya kapılan Abdurrahman Bey, kendi kabahatlerini gizlemek için Gölgeli-oğlu İbrahim, Sarı Nebi-oğlu Mahmud ve diğer bazı kişileri de tahrik ederek, şehirde zahire kıtlığı olduğu bahanesiyle Mehmed Paşa'nın Silifke'ye girmesine mâni olmaya çalışmış; fakat buna muvaffak olamayınca Mahmud ve Abdülmü'min Beylerle birlikte İstanbul tarafına kaçmıştı[359].

Verilen idarî görevlerde Hükûmet'i ve sancak halkını memnun edecek bir iş çıkaramayan ve Mehmed Paşa'nın gelişiyle zor duruma düşen, üstelik bazı suiistimal iddialarıyla da karşı karşıya kalan Abdurrahman Bey, hem İçel'de kaybettiği etkinliğini yeniden sağlamaya mâtuf güç toplamak, hem de ekonomik durumunu düzeltmek amacıyla 1740'te Tarsus tarafında bazı icraatlara girişti. Tarsus

[357] BOA, ***AŞD***, nr. 164, s. 172, hkm. 538; nr. 165, s. 164, hkm. 511.
[358] Meselenin iç yüzünün açığa çıkarılması ve bir an önce Yeniçerilerin mevâcibi için tahsis edilen bu paranın toplanıp, saliyâneci çavuşa teslim edilmesine dair Adana Valisi Osman Paşa'ya ve İçel Mutasarrıfı Vezir Memiş Paşa'ya yazılan hüküm: BOA, ***MAD***, nr. 9941, s. 219 (9 Eylül 1740).
[359] BOA, ***AŞD***, nr. 167, s. 114, hkm. 392 (Ocak 1741 ortası). Abdurrahman Bey ve diğerlerinin mahkemeye çıkarılması ve hak ettikleri cezanın verilmesine dair hükmün üzerinde, bu emrin mahalline gitmeyip merkezde saklandığına dair Ağustos 1741'de bir şerh düşülmüş olması dikkat çekicidir.

Mukataası'nın 1740 yılına ait 23.000 kuruş tutarındaki vergi gelirini toplama işini, mukataanın sahibi sâbık Tophâne-i Âmire Nâzırı Seyyid Nureddin Paşa'nın kefaletiyle iltizamla aldı. Bu durum aynı zaman Sunullah Paşa-zâde Abdurrahman Bey'in *Tarsus Voyvodası* veya bazı fermanlardaki ifadesiyle *Tarsus Mütesellimi* olması anlamına geliyordu. Abdurrahman Bey'in Tarsus'a gelmesi, beraberinde yeni başka problemler de doğurdu. Zira Tarsus'un en nüfuzlu âyan hânedânından olan Tor-oğulları, güç paylaşımında merkezî otoriteye bile kafa tutarlarken ve bu sebeple aileden birkaç kişi idam edilmişken[360], şimdi Tarsus dışından bir kişinin gelip idareye oturması, bunların kabul edebileceği bir durum değildi. Nitekim çok geçmeden Tarsus halkı, Tor-oğulları'nın kışkırtmasıyla Abdurrahman Bey'in vergi tahsiline karşı çıkmışlar; bunun üzerine zaten eskiden diğer başka suçlarla itham edilmiş olan Tor-oğlu Mehmed idam edilmişti. Bu olay Abdurrahman Bey'e karşı Tarsus'ta reaksiyonun daha da artmasına sebep oldu. 1741'de Tor-oğlu'nun adamlarından olan Tarsus Nâibi Selim Efendi-oğlu Halil başta olmak üzere, Ulaş kazasından da katılımlarla meydana gelen silâhlı kalabalık, Abdurrahman Bey'in konağını muhasara etmişler; Abdurrahman Bey, *"şer'-i şerîfe râzıyım alacakları var ise vireyim"* diyerek işi alttan almaya çalıştıysa da, *"cümlemiz seni katle geldik"* diyen kalabalığı teskin edememişti. Çıkan çatışmada her iki taraftan da ölenler olmuş; Abdurrahman Bey canını kurtamış, fakat tüm mal ve eşyası yağmalanmıştı[361].

Bu arada Abdurrahman Bey'i zora soka başka meseleler de ortaya çıkmıştı. Tarsus mukataasından tahsil ettiği parayı hazineye eksik gönderdiğinden, kalan 15.857 kuruşluk kısmı Nureddin Paşa ödemek zorunda kalmıştı. Paşa, kendi cebinden verdiği bu parayı Abdurrahman Bey'den defalarca istediği halde tahsil edememişti. Nureddin Paşa'ya olan borcunu ödememe hususunda, konağının basılması olayını bahane eden Abdurrahman Bey, *"tahsil ettiğim malı Tarsus ahalisi gâret etti"* diyerek işi yokuşa sürmüştü. Söz konusu olan bu para Abdurrahman Bey'in Karaman tarafında bulunan kardeşi Mahmud Bey'den tahsil edilmeye

[360] BOA, ***MD***, nr. 147, s. 33, hkm. 186.
[361] BOA, ***AAD***, nr. 1, s. 14; BOA, ***MD***, nr. 148, s. 258, hkm. 945. Bir ahkâm kaydında Abdurrahman Bey'in bu baskındaki kayıpları şu şekilde verilmiştir: 30-40 adam, 19.100 kuruş nakit para, takımlarıyla birlikte at ve diğer eşyası (***AAD***, nr. 1, s. 33).

çalışıldıysa da, bundan da bir netice alınamayınca, her ikisinin de yakalanarak İstanbul'a gönderilmeleri için Kasım 1742'de ferman çıkmıştı[362].

Abdurrahman Bey, Tarsus'ta sonu kendisi için hiç de hoş olmayan hadiselerle biten macerasından sonra yeniden İçel'e döndü. Bu arada 8 Mart 1742'de İçel mutasarrıflığına tâyin edilen Abdurrahman Paşa[363], mütesellimliği Abdurrahman Bey'e vermede bir sakınca görmedi[364]. Abdurrahman Bey'in görevde olduğu 1742 ve 1743 yılları, Yörük aşiretlerinin vergi problemleri ve zeamet sahipleriyle Yörükân Mukataası mutasarrıfları arasındaki anlaşmazlıklara dair bazı sorunlar bir yana bırakılırsa, eşkıyâlık olayları yönünden nispeten sakin geçmişti. Fakat bununla birlikte özellikle Karataş kazasında Ayaş-oğulları ve Gülnar'dan Yeke Hüseyin gibi mâruf kişilerin, düzeni bozucu faaliyetleri bu sırada da eksik olmuyordu[365]. Özellikle Yeke Hüseyin, 1743'te cinayet ve gasp gibi kanunsuz işlere adları karışan bazı kişileri, Abdurrahman Bey'in gönderdiği mübaşire karşı çıkarak korumuştu[366].

Abdurrahman Paşa'dan sonra İçel Mutasarrıflığına tâyin edilen Seyyid Gazi Mehmed Paşa'yla, Abdurrahman Bey'in yıldızlarının barışmadığı anlaşılıyor. Zira Tarsus Mukataası'ndan Nureddin Paşa'ya kalan borcu bir türlü ödemediğinden, Mayıs 1743'te Gazi Mehmed Paşa'ya yazılan bir fermanla, yakalanıp mahkemeleri görüldükten sonra Magosa Kalesi'ne hapsedilmesine karar verilmişti[367]. Bu emir üzerine harekete geçen Mehmed Paşa, bir yandan Abdurrahman Bey'i yakalamak için çabalarken, diğer yandan sancaktan imdâd-ı seferiye tahsili ve sefer için istenen yük hayvanlarını toplamaya uğraşıyordu. Bu amaçla Haziran 1743'te Gülnar'ın Perçem Yaylası'na doğru harekete geçtiğinde, Abdurrahman Bey ve kardeşi Mustafa Bey yaklaşık 300 sekbanla, Göksu Irmağı'ndan geçmelerine engel olmak istemişler; çıkan çatışmada Paşa'nın birkaç adamını öldürmüşlerdi. Buna rağmen Mehmed Paşa nehri geçerek Kuskan köyüne geldiyse de, yine bunların muhalefeti nedeniyle vergi ve mekkâri tahsili hususunda herhangi bir şey yapamamıştı. Hattâ İran seferi için miriden toplaması istenilen 500 piyadenin ulufe ve bahşişleri için, İçel'in *cebelü*

[362] Bu hususta Adana Valisi'ne ve İçel Mütesellimi'ne yazılan emir: BOA, ***AAD***, nr. 1, s. 19.
[363] BOA, ***MD***, nr. 148, s. 188, hkm. 630.
[364] İçel sanacağı âyanının, mutasarrıf için toplanması mutat olan imdâd-ı seferiyeyi eksiksiz olarak ödeyeceklerine dair Mütesellim Abdurrahman Bey'e söz verdiklerine dair Karataş Kadısı'nın ilâmı: BOA, **C.ML**, nr. 12441 (Mayıs 1742 sonu).
[365] BOA, **C.ML**, nr. 16749; BOA, ***KK***, nr. 3123, s. 192.
[366] BOA, ***AAD***, nr. 1, s. 45 (Haziran 1743 ortası).
[367] BOA, ***AAD***, nr. 1, s. 38-39.

*bedeliyesi*nden mahsup edilecek parayı tahsil etmek için görevlendirdiği Bektaş Ağa da, *"tahsile me'mûr değilim"* diyerek Paşa'nın emrine açıkça karşı çıkmıştı. Bütün bunlar Gazi Mehmed Paşa'nın idaredeki otorite zafiyetinin açık işaretleriydi. Zaten Mehmed Paşa da içinde bulunduğu umutsuz durumun farkında olduğundan Hükûmete yazdığı mektupta, Abdurrahman Bey'in bütün bu nâhoş hareketlerini sayıp döktükten sonra, çözüm yolu olarak onun Magosa Kalesi'ne hapsine dair yeni ferman yazılmasını, bunun infazı için de İçel'in önde gelen âyanlarının kendi emrine tahsis edilmesini istemişti. Yardımına başvurduğu âyanlar arasında Silifke Subaşısı Gölgeli-zâde Hacı İbrahim ve Hacı Mahmud, Karataş Subaşısı Hacı Abdülhalim, Sarıkavak Subaşısı Osman-oğlu Mehmed, Mut Subaşısı Seyyid Mahmud Bey, Sinanlı Subaşısı Seyyid Abdülmuin ve Gülnar Subaşısı Yeke Hüseyin vardı[368]. Bunlardan Mahmud ve Abdülmuin Beyler, Abdurrahman Bey'in kardeşleriydi. Bu son teşebbüsten de bir netice alamayan ve Haziran 1743 tarihi itibariyle kendi kapı halkından 300, miriden ise 500 piyade asker toplayarak Diyarbakır dolaylarının muhafazası için görevlendirilmiş olan Vezir Ali Paşa'nın maiyetine girmesi emrini alan Mehmed Paşa[369], İçel'in idaresini mütesellim tâyin ettirdiği Kethüdası Nevşehirli Ali Ağa'ya bıraktı[370]. Temmuz 1743 başında Mütesellim Ali'ye yazılan bir hükümde, İçel sancağının *"makarr-ı eşkıyâ ve erâzil"* olduğuna işaret edildikten sonra, ahalinin eşkıyâdan muhafazası için *"sâ'ir zâbitân ve a'yân ile bi'l-ittifak hareket eyleyerek"* yönetim işlerini adalet üzere yerine getirmesi tavsiye edilmişti[371].

Yıllardan beri sefer zamanlarında asker toplama hususunda süregelen sıkıntılar, İran'la harp durumunun devam ettiği bu tarihlerde de mevcut olduğundan, bir çözüm yolu olarak 1743 yaz aylarında, Anadolu'daki eyâlet ve livalarda bulunan âyanın yardımına başvurulmuş; bu bağlamda İçel'den de Sunullah Paşa-zâde Abdurrahman Bey'in, 200 nefer asker toplayarak İran Seraskeri'nin maiyetine girmesi istenmişti[372]. Ekim 1743'te ise bu defa yine 200 askerle, Rakka taraflarının muhafazasıyla görevlendirilen İçel Mutasarrıfı Vezir Ahmed Paşa'nın kuvvetlerine katılması için

[368] Gazi Mehmed Paşa'nın mektubunun 5 Temmuz 1743 tarihli hülasası ve diğer evrak: BOA**, C.DH**, nr. 12724.
[369] Verilen sayı kadar askeri toplayıp, eksikliklerini tamamlayarak Ali Paşa'nın emrine girmek üzere harekete geçmesine dair Gazi Mehmed Paşa'ya hüküm: BOA, ***MD***, nr. 150, s. 20, hkm. 81.
[370] İçel'e bir mütesellim nasbına dair: BOA, ***AAD***, nr. 1, s. 48 (Haziran 1743 sonu).
[371] BOA, ***MD***, nr. 150, s. 55, hkm. 183.
[372] Anadolu'da bulunan belli başlı âyanla birlikte bir sureti de Abdurrahman Bey'e yazılmış olan umumî emir: BOA, ***MD***, nr. 150, s. 102-103, hkm. 363.

emir almıştı[373]. Bu arada Nureddin Paşa'ya olan borcu da bir türlü ödenmediğinden; düşünülen yeni çare, Abdurrahman Bey'in sahip olduğu çiftliklerden elde edilecek gelirle bu borcun kapatılması şeklinde olmuştu[374].

Son askerî görevini takip eden aylarda bir süre ortalıkta görünmeyen Abdurrahman Bey, muhtemelen 1744 yazında İstanbul'a giderek Divanıhümâyun'a bir arzuhâl sunmuştur. Burada yazdıkları, kendisini İçel'de nasıl bir sosyal ve idarî konumda tarif ettiğinin anlaşılması bakımından ilginçtir. Onun iddiasına göre, daha önce bir hüccet-i şer'iyye ile Mut kazası ahalisinden bazıları, *"vâkı' olan tekâlif ve sâ'ir umûr ve hususlarını görmek içün"* Abdurrahman Bey'i, *"ber-mûceb-i hüccet-i şer'iyye vekîl"* tâyin etmişlerdir. O da halkın işlerini düzgün şekilde görüp, herkes kendisinden razıyken, *"ashâb-ı iğrâzdan"* Mahmud adlı bir kişi ortaya çıkarak bunun işlerine müdahalede bulunmuştur[375]. Burada vergi meselesi haricinde, halkın hangi hususlar için onu vekil tâyin ettikleri açık olmadığı gibi, Abdurrahman Bey'in yaptığı görevin mahiyeti de sarih değildir; ama belli ki bu görev tanımı, âyanın tarifiyle örtüşmektedir.

Abdurrahman Bey her ne kadar İçel halkının vekili sıfatıyla Divanıhümâyun'a arzuhâl sunup, herkesin kendisinden memnun olduğunu iddia etse de, uzun yıllardır bir alışkanlık haline getirdiği kanunsuzlukların hesabının artık görülmesi gerektiğini düşünen Osmanlı merkez yönetimi üzerinde olumlu bir tesir bırakamamıştı. Zira Ekim 1744 sonlarında İçel Mutasarrıflığına tâyin edilen Hâmis-zâde Ömer Paşa, bu yılın sonunda veya 1745 yılı başında Abdurrahman Bey'in idam kararını infaz etmiştir. İçel ve Tevâbii Âdet-i Ağnam Mukataası'nın malikâne mutasarrıf Hacı Veli'nin, Abdurrahman Bey'den 1151 ve 1152 (1738-39) seneleri gelirlerini tahsil etme işini iltizamla aldığından, bu yıllara ait 2.696 kuruş alacağı olduğuna dair Divanıhümâyun'a sunduğu arzuhâle verilen 24 Mart 1745 tarihli cevapta, Veli Ağa'nın ağzından naklen, *"merkūm Abdurrahman meblağ-ı mezbûrı göndermek üzre*

---

[373] Bu hususta ki mufassal hüküm: BOA, ***MD***, nr. 150, s. 156-157, hkm. 571 (Ekim 1743 ortası). Asker toplamada ciddi zorluklarla karşılaşıldığı için, bir yandan âyan ve eşrâfın sağlayacağı adamlara bel bağlanırken, diğer yandan daha önce suça karışmış ve haklarında cezalandırma hükmü verilmiş bazı kişilerin, toplayacakları adamlarla sefere katılmaları şartıyla affedilmeleri yoluna bile gidilmişti. Bunlardan birisi de Manisa'da *"fesâd ve şekâveti"* dolayısıyla *"cezası tertîb olunmak üzere"* emir verilmiş olan Siraceli Himmet'ti ki, o da Kasım 1743'te 150 askerle Vezir Ahmed Paşa'nın emrine girmesi şartıyla affedilmişti (***MD***, nr. 150, s. 164, hkm. 604).

[374] BOA, ***AAD***, nr. 1, s. 52, 57-58 (Ağustos, Ekim 1743).

[375] BOA, ***AAD***, nr. 1, s. 94 (Ekim 1744 başı).

iken İçel Mutasarrıfı Ömer Paşa kendüyi katl edüp kâffe-i emvâl ve eşyâsı vâridâtları zabt itdiğine binâ'en" denilerek, idamın icra edildiği doğrulanmış; fakat buna karşılık hangi sebebe istinâden bunun gerçekleştirildiğine dair herhangi bir ipucu verilmemiştir[376]. Tarsus Mukataası meselesinden dolayı Nureddin Paşa'ya olan 4.644 kuruş borcun devam ediyor olmasının, idamında herhangi bir tesiri olup olmadığı belli değildir.

Abdurrahman Bey'in ölümünden sonra geride bıraktığı malları varisleri tarafından paylaşılmıştır. Bu arada alacak iddiasında bulunan Veli Ağa, bu hususta İstanbul'dan emir çıkartıp İçel'e gönderdiyse de, mirasçıları *"bir akça"* bile ödeme yapmamıştır[377]. Buna rağmen İçel ve Tevâbii Âdet-i Ağnam Mukataası'nın 1153 (1740) yılı tahsilatı da yine bu aileden Abdülmü'min Bey'e verilmiştir ki, o da Veli Ağa'ya 2.370 kuruş borç bırakarak muhtemelen 1741'de vefat etmiştir[378]. Abdurrahman Bey'in mirasçılarından alacak iddiasında bulunanlardan bir diğeri olan Nureddin Paşa, geride kalan çiftlik, emlâk ve araziden alacağının tahsili için bir süre daha uğraşmasına rağmen bunda muvaffak olduğu kuşkuludur[379].

Abdurrahman Bey'in Ahmed ve Mustafa adlı iki oğlunun varlığı bilinmekle beraber[380], bunların İçel âyanlık mücadelesinde herhangi bir etkinlikleri olmamıştır.

5. Çolak Abdülmuin Bey'in Âyanlık Mücadelesi ve İdamı

Sunullah Paşa'nın İçel'de etkin olmuş oğullarından birisi de Çolak Abdülmuin Bey'dir. 1730'larda bir süre İçel Mütesellimliği yapmış; 17 Mart 1735'te ise Çirmen Mutasarrıfı ve Anadolu tarafı Seraskeri olan Vezir Hasan Paşa'nın maiyetindeki orduya *Kasapbaşı* tâyin edilmiştir[381].

Temmuz 1743 tarihi itibariyle ikâmet ettiği Sinanlı kazasında subaşı olduğu anlaşılan Abdülmuin Bey[382], nüfuzunu arttırmak için boş durmuyordu. Mut ve Sinanlı'dan bir grup ahalinin Sarıkavak Nâibi Mehmed vasıtasıyla gönderdikleri şikâyet arzuhâlindeki iddialara göre Abdülmuin Bey, kendi sözünden çıkmayan adamlarından Seyyid Osman, İbrahim Halife, Emir-zâde ve Seyyid Emrullah adlı

[376] BOA, ***KK***, nr. 2345, s. 92.
[377] 24 Kasım 1745'te bu meseleye dair yani bir emir yazılmıştır (BOA, ***KK***, nr. 2345, s. 128).
[378] BOA, ***KK***, nr. 2345, s. 128.
[379] BOA, ***MAD***, nr. 9951, s. 301; ***MAD***, nr. 9955, s. 25-26, 85.
[380] BOA, ***MAD***, nr. 10180, s. 206; ***MAD***, nr. 9953, s. 267; BOA, ***AAD***, nr. 1, s. 189.
[381] BOA, **C.AS**, nr. 51986, 52452.
[382] BOA**, C.DH**, nr. 12724.

kişilerle birlikte, yöre halkının malına, mahsulüne ve namusuna saldırmaktan geri durmuyor; ayrıca vergilerin toplanması sırasında tevzi defterlerine fazladan kendisi için para yazdırıp bunu zorla tahsil etmek gibi, yıllardan beri yöredeki her mütegallibenin başvurduğu kanunsuzlukları o da icra ediyordu[383]. Mut'tan da benzer şikâyetler ortaya çıkmıştı[384]. Aynı tarihlerde Mut Subaşısı olan kardeşi Mahmud Bey'le birlikte hareket ettiği anlaşılmaktadır.

Sunullah Paşa-zâdeler'in bu tarihlerde halk üzerinde baskılarını arttırmalarının asıl nedeni, büyük ihtimâlle artık yavaş yavaş resmî bir görev şeklini almaya başlayan "âyanlığı" ele geçirme düşünceleri olmalıdır. Bu durum, yöreden merkeze gönderilen şikâyetlerde, eskiden beri olageldiği üzere içerik olarak ifade edildiği gibi, belgelerde bir terim olarak da artık açıkça yazılmaya başlamıştır. Nitekim Mahmud Bey'in kanun ve kural tanımaz davranışlarından bunalan *"Mut kazâsı ahâlîleri"* Divanıhümâyun'a gelerek, onun *"a'yânlık iddi'âsıyla zuhûr"* ettiğini, bu sebeple halkın üzerine musallat olup, vergi tevzii sırasında kendisi için para tahsil ettirdiğini söylemişlerdi. Benzer iddialar Sinanlı'da ikâmet eden Sunullah Paşa-zâde Abdülmuin Bey için de tekrarlanmış; kazadan mağduriyete uğrayan kişilerin arzuhâllerinde, onun da *"a'yânlık iddi'âsında"* olduğuna vurgu yapılmıştı[385].

Abdülmuin Bey 1750'lerde herhangi bir idarî göreve sahip olmamakla birlikte, mukataa mültezimliği yaparak gücünü korumaya çalışıyordu. Fakat bu arada başı özellikle Yörük aşiretleriyle dertteydi. Zira İçel Yörükân Mukataası *"iltizâmen uhdesinde olup"*, mukataaya bağlı Kocac ve Karadöneli aşiretleri yaz mevsiminde Lârende sınırlarına çıkınca, vergilerini tahsil etmek için üzerlerine vardığında, aşiret mensuplarından Deli Ali, Sarı Mehmed, Hacı Mehmed ve Gaffar-oğlu Gaffar 30 kadar silâhlı adamla saldırmış; Abdülmuin Bey'in hizmetçilerinden birisini öldürüp, ikisini de yaralamışlardı[386]. Mukataanın malikâne sahipleri olan Seyyid Mehmed Paşa ve Osman da Divanıhümâyun'a arzuhâl sunarak, bu aşiret mensuplarının, ellerinde vergiden muaf olduklarına dair fermanlarının bulunduğu iddiasıyla muhalefet ettiklerinden yakınmışlardı[387]. Yörük aşiretlerinin vergi hususundaki bu

[383] BOA, ***AAD***, nr. 1, s. 93 (Ağustos 1744 sonu).
[384] BOA, ***AAD***, nr. 1, s. 95 (Ekim 1744 başı).
[385] Mahmud Bey ve Abdülmuin Bey hakkındaki iddialar: BOA, ***AAD***, nr. 1, s. 98 (Ekim 1744 sonu).
[386] BOA, ***MAD***, nr. 9974, s. 109.
[387] BOA, ***MAD***, nr. 9974, s. 214.

derece kızgınlık ve muhalefetleri, sadece kanunî vergilerin tahsilinden dolayı olmayıp asıl mesele, kanun dışı yollarla para koparmak isteyen idareciler tarafından bunların sürekli taciz edilmelerinden kaynaklanmıştı. Nitekim mukataanın sahiplerince bu durum, *"ba'zı ehl-i ırz tâ'ifesi taraflarından tekâlif-i örfiyye ve şâkka talebiyle olan zulm ü ta'addîlerinden perâkende ve perişan"* oldukları şeklinde ifade edilerek; bu gibi suiistimallerin önlenmesi için İçel kadılarına ve âyanına gereği gibi tembihat yapılmasını talep etmişlerdi. Bunun üzerine 18 Ekim 1753'te tüm kaza kadılarıyla birlikte "*a'yândan*" Sunullah Paşa-zâde Ali Bey'e hitaben emir yazılmıştı[388].

1750'lerden itibaren İçel'de artık iyiden iyiye kızıştığı anlaşılan âyanlık yarışı ve bununla irtibatlı güvenlik problemlerinin, sık sık vali değişikliği ve merkezden yazılan sert emirlere rağmen bir türlü önü alınamıyordu. Ermenek ve Nevâhi taraflarında Can Osman'ın ölümünden sonra oğlu Piri ön plana çıkmış; ayrıca Gargara'dan İnce Ali-oğlu Âbid de daha fazla sahne almaya başlamıştı. Buna karşılık Anamur'da Ali Bey, Mut ve Silifke dolaylarında ise Sarı Nebi-oğulları'nın da desteğini alan Sunullah Paşa-zâde Çolak Abdülmuin Bey güç toplama yarışında avantaj sağlamaya çalışıyor; Gölgeli-oğulları'nın ise bu tarihlerde sesi yeteri kadar gür çıkmıyordu.

İşte bu genel atmosfer içinde Çolak Abdülmuin Bey, muhtemelen 1754 başlarında yanına Sarı Nebi-oğlu Çolak Halil, kardeşi Göde Hasan ve amcası Hacı Süleyman'ı da alarak Silifke'ye bir baskın yaptı. Olayın İstanbul'da duyulmasından sonra hususî mübaşir olarak gönderilen Kapıcıbaşı Hacı Abdullah Ağa'nın daha sonra Divana gelerek şifahen, kaza kadılarının ise yazılı olarak ifade ettiklerine göre olay şu şekilde meydana gelmişti: Sözü edilen bu kişiler silâhlı adamlarıyla Silifke kasabasını basıp, kadın ve erkek 9 kişiyi öldürmüşler; dükkânlarda bulunan zahireyi yağmalamışlar, bulabildikleri hayvanları sürüp götürmüşler; bu şekilde gasp ettikleri yaklaşık 30.000 kuruşluk malı aralarında paylaşmışlardı. Ayrıca bu sırada mütesellim olan Çolak Abdülmuin, *zahîre-baha* adıyla Silifke'den 1.000 kuruş, Silifke Kalesi'ndeki askerlerden 350, Senir köyünden 100, Nogay köyünden 70, Sökün köyünden 100, Çavuş köyünden 190, yöredeki tüccardan ise 100 kuruş parayı

[388] BOA, ***MAD***, nr. 9974, s. 304.

kanunsuz şekilde tahsil etmişti. Bütün bu olaylar İçel Mutasarrıfı Abdullah Paşa'ya şikâyet edildiğinde, *"Çolak Abdülmuin mütesellim olmak takribiyle şikâyetlere kat'a iltifat eylemediği"* gibi, şikâyette bulunanları hakaret ederek kovmuştu. İşte Ermenek ve Nevâhi taraflarındaki olaylar da buna eklenince, idarede pasif kalan Abdullah Paşa görevden alınıp, yerine Vezir Mustafa Paşa tâyin edildi. Kendisine Ağustos 1754'te gönderilen mufassal bir emirde, Çolak Abdülmuin ve olaylarda adları zikredilen eşkıya elebaşılarının, emir gizli tutularak *"sulhûlet ile"* davet edilip yakalanması, mahkemelerinin yapılması, idam cezasının infazına dair ise durumun bildirilmesi istendikten sonra; şâyet bu defa da âsilerin firarı veya başka gerekçelerle emrin gereği yerine getirilmezse, bu durum *"kusur ve rehavetine haml ile cevap ve i'tirâzın kat'â kabule karîn olmayacağını yakinen bilüp ana göre bu bâbda kemâl-i basiret ve ihtiyat üzre hareket"* etmesi ihtarında bulunulmuştu[389]. Bu emir üzerine Mustafa Paşa tarafından adı geçen kişiler mahkemeye davet edilince Abdülmuin Bey gelmiş, diğerleri ise firar etmişlerdi. Fakat Abdülmuin Bey hakkında, *"iddi'â-yı hukuk-ı şer'iyye idenler murâfa'aya gelsün"* diye haber salındıysa da, kimse davacı olmadığı gibi, mahkemeye gelenler kendisinden memnun olduklarını açıkça ifade etmişler; bunun üzerine *"mücerreb ve livâ'-i mezbûr ahâlîsinin muhtârı olduğundan gayri dâ'imâ fukarâ-yı raiyyeti himâye ile vülâtın tahsîl-i rızâlarıyla mukayyed kâr u güzâr"* bir kişi olduğu ve âyanlık iddiasında bulunan kişilerce kendisine iftira edildiğine hükmedilen Abdülmuin Bey'in cezası, Kasım 1754 tarihli bir hükümle affedilmişti[390]. Bu arada Haziran 1755 itibariyle İçel'de bir defa daha vali değişikliği olup, Vezir Numan Paşa'nın göreve getirildiği göz önüne alınırsa[391], Mustafa Paşa'nın da muhtemelen İçel'de düzeni sağlama hususunda Hükûmetin kendisinden beklentilerini boşa çıkardığı anlaşılmaktadır[392]. Bu olaydan bir yıl sonra 1755'te, bu defa da Silifke'nin Bayındır köyünde timara sahip olan Deli Hüseyin adlı sipahi, 30 kadar sekban ile bir Cuma günü Silifke'yi basmış; Bazarkaşı Mahallesi'nde oturan

[389] BOA, ***MD***, nr. 156, s. 258-259, hkm. 837 (Ağustos 1754 sonu).
[390] Bu hususta İçel Mutasarrıfı Vezir Mustafa Paşa'ya yazılan hüküm: BOA, ***MD***, nr. 156, s. 253, hkm. 819 (Kasım 1754 başı).
[391] BOA, ***MAD***, nr. 8506, s. 239-240 (6 Haziran 1755).
[392] Vezir Mustafa Paşa, İçel'deki kısa görev süresinden sonra Vidin Kalesi muhafazası şartıyla Niğbolu sancağına tâyin edilmiştir (BOA, ***MD***, nr. 157, s. 89-90, hkm. 278).

Molla Ali'nin karısını *"bi-gayr-i hak kendü eliyle katl edüp",* kasabada bulunan dükkânların kapılarını kırarak içlerindeki malları adamlarına yağmalatmıştı[393].

Bu tarihlerde Abdülmuin Bey'in, İçel'in önde gelen âyanlarıyla ilişkisine dair bir kayıt dikkati çekmektedir. Buna göre Çolak Abdülmuin Bey ve İçel'in mâruf âyanından Karataşlı Seyyid Abdülhalim Ağa, Silifkeli Gölgeli-oğlu Mustafa Ağa ve Sarıkavaklı Osman-oğlu Seyyid Ömer Ağa, birbirlerine kefil olarak Kapıcıbaşı Mir Mehmed Ağa'dan 18 Ekim 1754'te 12.500 kuruş borç alıp, karşılığında temessük vermişlerdi. Aynı zamanda adı geçen bu kişilerin birbirlerine kefil olacak kadar yakın ilişkide olduklarına da işaret eden bu durum, daha sonra borcun ödenmesinde ortaya çıkan aksama sebebiyle Mehmed Ağa tarafından dava konusu yapılmıştı[394].

Daha önce hakkında idam kararı verildiği halde İçel valileriyle arasını iyi tutması, Vezir Mustafa Paşa'nın görevi sırasında onun maiyetinde bulunması, sık sık mütesellimlik görevine getirilmesi ve elbette maddî güce ve nüfuza sahip bir aileye mensup olması gibi nedenlerle hakkındaki ceza infaz edilemeyen; ayrıca 1754'teki Silifke baskını olayına adı karışmasına rağmen, daha sonra mahkemede ahalinin hakkındaki iyi şâhitliği üzerine cezası affedilen Çolak Abdülmuin Bey için, 1756 yılı başlarına gelindiğinde bir kez daha idam fermanı çıktı. Bu son kararda Silifke Kadısı Ali Efendi'nin, yöre ahalisinin umumî şikâyetine istinaden Hükûmete sunduğu ilâmın etkili olduğu anlaşılıyor. İdam cezasının hemen infaz edilmesine dair İçel Mutasarrıfı Vezir Numan Paşa'ya yazılan Ocak 1756 tarihli hükümde Abdülmuin Bey'in, daha önceki suçları sebebiyle kendisine arkadaşlık eden bazı kişilerin cezalarının tertip edilmesinden *"ibret alup ef'âl-i sâbıkasından tövbe ve rücu' eylemek lâzım iken"*, böyle bir yolu tercih etmediği gibi, sahip olduğu kötü huylar sebebiyle *"katl-i nüfus ve gasb-ı emvâl"* gibi fenâlıklarını sürdürdüğü, bu sebeple yöre halkının onun zulmüne tâkati kalmadığı ifade edilmişti. Abdülmuin Bey'in yakalanması ve cezasının infazı hususunda, *"sabr u celîl tarikiyle mi olur, yoğsa tarafından adamlar irsâliyle mi ahzı mümkündür, hâsılı hayyen ve meyyeten ele getürüp",* sonra da aman vermeden cezasını infaz edip, kesik başını göndermesi istenmiş; bu hususta gevşek davranması halinde cezaya çarptırılacağı da ihtar

[393] BOA, **C.TZ**, nr. 5063.
[394] BOA, ***AAD***, nr. 2, s. 166 (Haziran 1755 başı). Adı geçen bu kişilerin, borçlarını ödemeye muhalefeti sürdürmeleri halinde gerekli şekilde cezalandırılması için Mut, Karataş, Silifke ve Sarıkavak kadılarına yazılan emir: ***AAD***, nr. 2, s. 172 (Temmuz 1755 sonu).

edilmişti[395]. Bu fermanda açıkça yazılmamış olsa da öyle anlaşılıyor ki bu idam kararının verilmesinde, İçel'de bir türlü sağlanamayan idarî istikrarın ve genel asayiş olaylarının yanı sıra, vergi tahsilinde ortaya çıkan tıkanıklığın aşılması düşüncesinin de etkin olma ihtimâli vardır. Zira İçel *"ahâlîsinin huşûnetlerinden"* dolayı sancaktan, 1169 hicrî yılına girildiği halde hâlâ 1167 ve 1168 yıllarına ait *avârız* ve *bedel-i nüzûl* tahsilatı yapılamamıştı[396]. Halkın vergi ödeme hususunda isteksizliği açık olmakla birlikte, onları direnç göstermeye Abdülmuin Bey gibi yerel güç odaklarının teşvik ettikleri de bilinen bir gerçekti.

Bu kati emir üzerine harekete geçen İçel Mutasarrıfı Numan Paşa, kesin tarihi ve icra süreci açıkça belli olmamakla birlikte, Abdülmuin Bey'in borç ve mirasına dair Mut ve Sinanlı Nâibi Seyyid Ali Efendi'nin gönderdiği bir ilâma karşılık Nisan 1756 ortalarında yazılan cevapta, idamın çoktan infaz edildiği ve miras kavgasının bile kızıştığı ifade edildiğine göre[397], Abdülmuin Bey'in işini Şubat veya Mart 1756'da bitirmiş olmalıdır. Abdülmuin Bey'in idamı sırasında kayınları Mehmed ve Sunullah Beyler, sahip olduğu eşyasının bir kısmını gasp edip, yanlarına küçük oğlu Zeynelâbidin Bey'i de alarak kaçmışlar; bu arada Mut Mahkemesi tarafından Abdülmuin Bey'in diğer oğlu Sunullah Bey'le birlikte Zeynelâbidin Bey'e vâsi olarak Seyyid Numan Efendi tâyin edilmişti. Mut'ta bulunan evinde ve kaza dışındaki emlak ve arazilerinde mevcut olan mal ve eşyası şâhitler huzurunda sayılıp deftere dökülmüş ve bunun sonunda Abdülmuin Bey'in birçok kişiye toplam 4.507 kuruş borcu olduğu ortaya çıkmıştı[398]. Fakat Abdülmuin Bey'in geride bıraktığı mal varlığı yanında bu borcun çok da büyük bir miktar olmadığı açıktır. Bununla birlikte henüz küçük yaşta olan Sunullah ve Zeynelâbidin Beylerin, babalarından kalan çiftliklere tam olarak hâkim olmaları hiç de kolay olmamıştır. Nitekim bu meseleye dair Divanıhümâyun'a sundukları bir arzuhâlde, babalarından miras olarak kalan

[395] Çolak Abdülmuin Bey'in idam kararının infaz edilmesi hususunda İçel Mutasarrıfı Vezir Numan Paşa'ya yazılan hüküm: BOA, ***MD***, nr. 159, s. 135, hkm. 346 (Ocak 1756 ortası).
[396] BOA, **C.SM**, nr. 2549.
[397] BOA, ***AAD***, nr. 2, s. 204.
[398] Çolak Abdülmuin Bey'in borcu olduğu kişiler şunlardı: Konyalı Osman'a 622 kuruş, Seyyid Müftü Efendi'ye 137,5, Paşa Bey'e 396,5, Tayyar-oğlu'na 1.974, Kasyab İbrahim'e 100, Kahdacı Yusuf'a 136,5, Seyyid Muharrem Halil'e 31, Paşa Bey'in biraderine 139, Ali Bey'in kerimesine 149,5, Ahmed Halil'e 10, ahfadı Arab'a 15, Şeyh Osman'a 102,5, Hacı Mustafa'ya 50, Abid Halil'e 15, Zeyneli Seyyid Sunullah Bey'e 285,5, Ahmed Bey'e 159, diğer Ahmed Bey'e 359 ve Yasef adlı gayrimüslime 233 kuruş (***AAD***, nr. 2, s. 204).

Mut'ta Demirkapı Çiftliği, Sinanlı'da Namrun ve Karaöz Çiftlikleriyle, Zeyne'deki çiftliklerinden hâsıl olan buğday, arpa, susam ve pamuk gibi ürünlerle, hayvanlardan elde edilen gelirlere, türlü şekilde tehdit ve bazı mütegallibeye istinaden kethüdaları olan Cerir-oğlu Osman, Höke İsmail, İbrahim, Pala Mehmed, Seyfi-oğlu Ali ve Köçek Ali tarafından el konulduğundan ve bunların hesap görmeden kaçtıklarından şikâyetçi olmuşlardı[399].

İ. İkinci Kuşak Sunullah Paşa-zâdeler

1. Anamur'da Güçlü Bir Âyan: Mir Ali Bey

Daha babası Sunullah Paşa'nın sağlığında Anamur'a gelip yerleşen ve zamanla burada Sunullah Paşa-zâdeler'in en etkili kolunu tesis eden Mustafa Bey, 1740'larda öldüğünde geride kalabalık sayılarıyla güçlü bir âyan hânedanı bırakmıştı. Mustafa Bey'in en büyük oğlu Ali Bey, babasının ölümünden sonra ailenin liderliğini ele alacak ve 18. yüzyılın ikinci yarısında İçel'in önde gelen siyasî kişiliği olarak uzun süre adından söz ettirecektir.

a. Ali Bey'in Yükselişi ve Nüfuzunu Yayma Mücadelesi

Mustafa Bey'in ölümünü takip eden yıllarda Mamuriye kazasında oluşan otorite boşluğunu doldurmak için atak davrandığı görülen Ali Bey'in, aynı zamanda Selendi Mukataası zabitliği yaptığı; hattâ 1742'de Anamur halkının Silifke Kadısı vasıtasıyla ilettikleri bir şikâyetten, bu görev bahanesiyle yörede mukataaya dâhil olmayan bazı kişilerden de, *"siz benim zâbiti olduğum mukâta'a-i mezbûre re'âyâlarından imişsiniz sizden rusûm-ı raiyyet alırım"* diyerek, kanunsuz şekilde vergi tahsil ettiği anlaşılmaktadır[400]. Ali Bey'in mukataa zabitliği görevi sonraki yıllarda da sürmüş, buna karşılık yöreden vergi suiistimaline dair şikâyetler de gelmeye devam etmiştir[401]. Ayrıca Şamseki köyünde bir cinayete adı karışmış; Narince ve Tekeli aşiretlerinin Anamur'daki çiftliklerine baskın düzenleyerek mallarını yağmaladıkları da iddia edilmişti[402].

Bu şekilde güçlü bir kişilik olarak ortaya çıkan ve resmî belgelerde de artık İçel âyanları arasında adı zikredilen, bir kayıtta ise *"Mamuriye kazâsı Subaşısı"* olduğu

[399] BOA, ***AAD***, nr. 2, s. 227 (Eylül 1756 sonu).
[400] BOA, ***AAD***, nr. 1, s. 8 (Eylül 1742 ortası).
[401] BOA, ***AAD***, nr. 1, s. 155 (Haziran 1746 başı).
[402] BOA, ***AAD***, nr. 2, s. 5-6 (Mayıs 1751 ortası).

ifade edilen[403] Ali Bey'in, İçel'de düzeni bozucu eşkıyâlık olaylarında daha sık yardımına başvurulur olmuştu[404]. Fakat öyle anlaşılıyor ki Ali Bey, kendisinden beklenen cömertliği göstermesi bir yana, idarecilere ciddi zorluklar çıkarıyordu. Gazi Mehmed Paşa'nın *imdâd-ı hazariye* tahsili için Selendi kazasına gönderdiği Başçukadarı Süleyman Ağa, ahalinin vergi ödeyecek yeterli parası bulunmadığından, ancak 200 kuruşunu nakit, geri kalan borçları için ise 7 at, 1 kısrak, 3 beygir, 4 deve ve 100 erkeç hayvan şeklinde alarak Selendi'den hareket etmişti. Fakat Anamur'a geldiğinde, Gazi Mehmed Paşa'nın azli haberi bölgeye çoktan ulaşmıştı bile. Haberi alan Sunullah Paşa-zâdeler'den Ali Bey ile kardeşleri Ahmed ve Başu (Derviş?), Süleyman Ağa'ya bir baskın düzenleyerek yanındaki tüm hayvanlara ve nakit paraya el koymuşlar; kendisini de tutuklamışlardı. Olayı kapatmak için Ağa'yı öldürmek istedilerse de, bir şekilde ellerinden kaçmayı başaran Süleyman Ağa, olup bitenleri anlatmış ve gasp edilen atlardan 3'ünün Ali Bey tarafından mütesellim olan amcası Abdülmuin'e verildiğini de iddia etmişti[405]. Buna rağmen iki yıl sonra 1753'te Ermenek'te Can-oğlu Piri ve diğer başkaları topladıkları sekbanla Gargara ve Bednam köylerini bastıklarında, İçel Mutasarrıfı Abdürrahim Paşa'ya yardım için emre muhatap olanlar arasında, sancağın diğer âyanları gibi Sunullah Paşa-zâdeler'den Anamurlu Ali Bey ve amcası Çolak Abdülmuin Bey de yer almıştı[406]. Fakat İçel âyanından herhangi bir yardımın gelmemesi Abdürrahim Paşa'yı zor durumda bırakmış; ayrıca *"akçaya tama'"* ettiğine dair de bazı şâyialar çıkması üzerine çok geçmeden, muhtemelen 1754 başlarında görevine son verilerek, yerine Abdullah Paşa tâyin edilmişti[407].

İçel âyanları arasında yıllardan beri hiç eksik olmayan rekabet 18. yüzyılın ikinci yarısında hız kazanmıştı. Ali Bey'in güçlü bir kişilik olarak ortaya çıkması, hasımlarını harekete geçirmişti ki, bunların başında Ermenek'ten Can Osman geliyordu. Ali Bey onun hakkındaki bir şikâyetinde, mütegallibeden olduğu ve kendi

[403] BOA, ***AAD***, nr. 2, s. 79 (Şubat 1753 başı).
[404] Karataş ve Sarıkavak taraflarındaki asayiş olayları karşısında yetersiz kalan İçel Mutasarrıfı Gazi Mehmed Paşa'ya yardım etmesine dair: BOA, ***MD***, nr. 155, s. 5, hkm. 16 (Mart 1751).
[405] Sözü edilen bu malların tahsili için Adana Valisi Hacı Mehmed Paşa'ya ve Mamuriye Kadısı'na yazılan hüküm: BOA, ***AAD***, nr. 2, s. 27 (Ekim 1751 ortası).
[406] Abdürrahim Paşa'ya ve adı geçen İçel âyanına hitaben yazılan hüküm: BOA, ***MD***, nr. 156, s. 24-25, hkm. 76 (Kasım 1753 sonu). Aynı hususta Karaman Valisi Vezir Mustafa Paşa'ya hüküm: ***MD***, nr. 156, s. 25, hkm. 77.
[407] BOA, ***MD***, nr. 157, s. 122, hkm. 67.

kafasına uyan ehl-i örfe dayandığını söylediği Can Osman'ın, Anamur'a gelerek sahip olduğu çiftliğini bastığı, 2.000 keyl kadar buğdayla, çiftlikteki öküzlerini, mal ve eşyasını gasp ettiği, bahçede bulunan meyve ağaçlarını ise yaktığını söylemişti[408]. Can Osman'la olan bu ihtilafa karşılık Ali Bey, ona karşı bir denge unsuru olarak Nevâhi-i Ermenek'in Davdas köyünden İnce Ali-oğlu Âbid'i destekliyordu. Nitekim bu durum, Nevâhi-i Ermenek Kadısı Seyyid Abdülkadir'in bir mektubunda açıkça ifade edilmiş; buna göre Âbid'in, Mamuriye Âyanı Ali Bey'den destek aldığı için bu kadar rahat hareket ettiği yazılmıştı. Kendi silâhlı adamları olduğu gibi, Mamuriye ve Selendi'den de katılımlarla 5-6 yüz sekban ile köy köy gezerek düzeni bozmuşlar; ayrıca Fariske köyüne baskın yaparak birkaç kişiyi de öldürmüşlerdi[409]. Fakat aralarındaki bu ihtilaflara rağmen Ali Bey 1757'de Can Osman'ın oğlu Piri ile birlikte, İçel'in idaresine el koymak için birlikte hareket etmekte bir sakınca da görmemişti.

b. İçel'de Yönetime El Koyma Teşebbüsü ve Kıbrıs'a Sürgünü

İçel'de sık aralıklarla idareci değişikliğinin devam ettiği bu yıllarda, Vezir Numan Paşa'dan sonra 1757 Nisanında önce Vezir Küçük Mustafa Paşa göreve getirildiyse de, 10 Kasım 1757'deki kapsamlı idareci değişikliğinde Mustafa Paşa Mora sancağına nakledilirken, İçel'in idaresi sâbık Karaman Valisi Çelik Mehmed Paşa'ya verilmişti[410]. Mehmed Paşa'ya yazılan hükümde, görev ve sorumluluklarının neler olduğu şu şekilde ifade edilmişti: *"İmdi vusûlünde muktezâ-yı me'mûriyetin üzre serî'an hareket ve hılâl-i tarîkde fukarâdan meccânen me'kûlât ve saman ve arpa almayup akçanla alarak ve adamlarından bir ferd âzâde olmayarak mansabına vusûle mübâderet ve ba'de'l-vürûd muhâfaza-i memleket ve sıyânet ü hırâset-i ahâlî vü raiyyete say' ü dikkat ve evâmir-i şerîfemle muhavvel-i uhde-i ihtimamın kılınan umûr u husûsların vukūf-ı şer' u kānûn üzre temşiyet ü tetmimlerine ve havza-i hükûmetini mazarrat-ı eşkıyâ ve haramzâdeden tathîr ü tenzife nisâr ve sa'y ü makderet iderek rızâ-yı hümâyûnuma muvâfık mü'esser-i memdûha ibrâzına bezl-i*

[408] BOA, ***AAD***, nr. 2, s. 5 (Mart 1751 sonu).
[409] BOA, ***AAD***, nr. 2, s. 126 (Nisan 1754 sonu).
[410] BOA, **C.DH**, nr. 4028,

cehd ü dikkat edüp bir ferde zulm ü ta'addîden ve serimu hilâfından begâyet tehâşi ve mücânebet eylemen bâbında[411]*."*

Bu tâyin emriyle İçel'e gelen Çelik Mehmed Paşa, masrafları için tahsis edilen imdâd-ı hazariyeyi tahsil etmek istediğinde halkın itirazıyla karşılaştı. Zira İçel âyanından Anamurlu Ali Bey ile Nevâhili Can-oğlu Piri, *"İçel sancağını mâlikâne ideceğiz"* diyerek İstanbul'a gitmişler; sancak ahalisi de böyle bir beklentiye girdiğinden, *"İçel mâlikâne olacakdır, İstanbul'a giden adamlarımızdan haber gelmedikçe bir işe şurû' olunmaz"* diyerek, vergi ödemeye karşı çıkmışlardı. Bu şekilde 1757 yılı sonuna gelindiği halde Mehmed Paşa henüz *"bir akça"* bile tahsil edemeyince, durumu merkeze rapor etti. Bunu üzerine Ocak 1758'de İçel sancağındaki tüm kadı ve nâiblerle âyana hitaben bir ferman yazılarak, İçel sancağının *"vüzerâ-yı izâm ve mîrîmirân-ı kirâma mansıb olmak üzre tahsis olunan elviyeden olup mâlikâne olması mümkün olmadığı"* hatırlatılarak, eskiden beri kanun üzere ödemekle yükümlü oldukları vergilerini, yeni valilerine de vermeleri hususunda ihtar edildiler[412]. Burada iddia edildiği gibi Ali Bey ve Piri'nin İstanbul'da, İçel sancağını malikâne olarak almak için herhangi bir resmî teşebbüste bulunup bulunmadıkları meçhul olsa da, âyanlık mücadelesinin iyiden iyiye kızıştığı bu yıllarda, sancağın iki güçlü ailesine mensup bu kişilerin, böyle bir işe girişmiş olmaları oldukça dikkat çekicidir.

1758 yılı, İçel'de önce Sarı Nebi-oğulları'ndan Çolak Halil-oğlu Hüseyin ve adamlarının Silifke ve Sarıkavak köylerine yaptıkları baskına, ardından da Karataş'tan Halim-oğlu Halim ile oğulları ve akrabalarının yine Sarıkavak'ın bazı köylerine saldırısına sahne olmuştu. Hadiselerin üstesinden gelmek hususunda yetersiz kalan İçel Mutasarrıfı Çelik Mehmed Paşa'ya, İçel âyanlarının gereği gibi yardım etmesi, tüm çabalara rağmen bir türlü sağlanamamıştı[413]. Bu arada Çelik Mehmed Paşa kendisine tevdi edilen bu görevin gereğini yerine getiremeden, 1758 yılı sonlarında Karaman Valiliği ve Aydın Muhassıllığına tâyin edildi ve bölgesinde başıboş ve kapısız levend gruplarının temizlenmesi işi de kendisine verildi[414]. İçel

[411] BOA, **C.DH**, nr. 9088 (Kasım 1757 ortası); Krş. BOA, ***MD***, nr. 160, s. 6, hkm. 4.
[412] BOA, ***MD***, nr. 160, s. 70, hkm. 199 (Ocak 1758 başı).
[413] BOA, ***MD***, nr. 160, s. 84, hkm. 229; s. 216, hkm. 640.
[414] Bu hususta Çelik Mehmed Paşa'ya yazılan emir: BOA, **C.DH**, nr. 14033 (29 Aralık 1758).

sancağına ise sâbık Maraş Valisi Vezir Çorbacı-zâde İbrahim Paşa getirildi[415]. Fakat o İçel'e gelinceye kadar sancağın idaresi 27 Şubat 1759'da mütesellim olarak Anamurlu Ali Bey'e tevdi edildi[416]. Hep olageldiği üzre bu tarihlerde de İçel'de çok sık aralıklarla vali değişikliği oluyordu. Öyle ki İbrahim Paşa'dan sonra peş peşe önce Abaza Mehmed Paşa, sonra da Kel Ahmed Paşa-zâde Ali Paşa tâyin edilmişlerdi[417]. Bu istikrarsız idarî yapı, İçel âyanlarının zorbalıklarını devam ettirmeleri için uygun ortam sağladığından, Karataşlı Halim-oğulları'nın süregelen kanunsuzluklarının bir türlü önü alınamamıştı[418]. Zira merkezî idare neredeyse büyük-küçük hemen her hadisede, âsilerin cezalandırılması ve güvenliğin sağlanması hususunda tüm umutlarını âyanların göndereceği silâhlı güçlere bağlamışken, İçel âyanları her defasında bu umutları boşa çıkarıyorlardı[419]. Halim-oğulları'nın son olayında da durum farklı olmayınca, âsileri mahkemeye çıkarma hususunda hiçbir varlık gösteremeyen İçel Mutasarrıfı Ali Paşa, Hükûmete sunduğu raporda faturayı Anamur Âyanı Ali Bey'e kesmişti.

Bu arada Ali Bey'in aleyhinde diğer bir gelişme de Yörük aşiretleriyle alâkalı ortaya çıkmıştı. Yörükân-ı Anadolu Mukataası'na malikâne mutasarrıf olan Sadrazam Cizyedarları Süleyman ve Mehmed, 1759'da Divanıhümâyun'a bir arzuhâl sunarak, son birkaç senedir İçel'de ürün kıtlığı yaşandığı gibi, bir de mukataayı iltizamla alan İçel Âyanı Ali Bey'in, mukataanın defterli reayasını tahrik ederek onlardan bazılarını, uhdesinde olan *berberbaşı zeameti*ne ve sahibi olduğu mukataalara kattığı, bazı aşiret mensuplarının ise yerlerini terk ederek başka diyarlara perakende oldukları, bu durumun Yörük Mukataası'nın gelirlerinin düşmesine sebep olduğunu söylemişlerdi[420]. Ayrıca *"erbâb-ı mütegallibe ve cebâbireden"* birisi olarak vasıflandırdıkları Ali Bey'in, kendisi ve valiler adına ahaliden zorla *"zahîre-baha ve na'l-baha ve bayrak akçası"* adlarıyla senede 4.000

[415] BOA, **C.ML**, nr. 20453 (9 Ocak 1759).
[416] BOA, **C.DH**, nr. 16520.
[417] BOA, ***MD***, nr. 161, s. 230, hkm. 714, 715; Krş. BOA, **C.DH**, nr. 10625; BOA, **C.ML**, nr. 26085.
[418] BOA, ***MD***, nr. 161, s. 85-86, hkm. 256.
[419] BOA, ***AAD***, nr. 2, s. 377 (Ağustos 1760 ortası).
[420] BOA, ***MAD***, nr. 9985, s. 4.

kuruştan fazla para tahsil ederek, Anadolu Yörük Mukataası gibi büyük bir mukataanın *"ihtilâline bâis"* olduğundan yakınmışlardı[421].

İşte tüm bu olayların tesiriyle Hükûmete bir rapor sunan İçel Mutasarrıfı Ali Paşa, *"İçel sancağında re'is-i a'yân nâmında olan"* Seyyid Ali Bey'i, açık bir şekilde *"Karataş kazâsı eşkıyâsını tahrik"* etmekle suçlamıştı. Ayrıca *"vülât misillü müsvedde ve buyuruldular tahrîr ve mücrim ve gayr-i mücrim kimesnelere mübâşir ta'yîn"* ederek cezalandırdığı; hattâ Ali Bey adına çalışan Arab Beşir adlı bir sekbanın, haksız yere bir kişiyi öldürmeye kalkıştığını iddia etmişti. İşte bütün bu iddialar üzerine Ağustos 1760 sonlarında Ali Bey'in Kıbrıs adasında Magosa Kalesi'ne hapsedilmesine karar verildi[422]. Fakat bununla birlikte Ali Bey hakkında verilen bu kararın icra edildiği şüphelidir; belki de 1760 sonlarında kısa süreliğine hapsedilmiş olmalıdır. Zira 1761'de İçel'de etkinliğini sürdürdüğü, hattâ akrabalarından bir kişinin yargılanmasında mahkemeye açıkça baskı yapmaktan da çekinmediği görülmektedir[423].

c. İdarî İstikrarsızlıklar ve Ali Bey'in Mütesellimlik Yılları

İçel'in sabit bir yönetim merkezinin olmamasından mütevellit problemlerle uğraşan ve özellikle Selendi'den Arslan Gazi-oğulları ve Nevâhi-i Ermenek'ten Can-oğlu Piri'nin düzeni bozucu faaliyetlerine dair bazı şikâyetler gelmesine rağmen, 18 ay kadar görevde kalan Ali Paşa, Aralık 1761'de yerini Vezir Kâmil Ahmed Paşa'ya bıraktı. Bu sırada Mısır'da bulunan ve İçel'le birlikte Alaiye sancağının idaresi de kendisine tevdi edilen Ahmed Paşa'nın, İskenderiye Limanı'nda kışlamakta olan Donanma'dan bir kalyonla acele bir şekilde yola çıkıp, Silifke İskelesi'ne ulaşması ve göreve başlaması istendiyse de[424], bu muhtemelen gerçekleşmedi. Zira 12 Ocak 1762'de İçel ve Alaiye sancakları, malikânesi olan Canik'te mukim sâbık Trabzon Valisi Vezir Süleyman Paşa'ya verildi; o da hem İçel, hem de Alaiye sancaklarının idaresini mütesellim olarak Anamurlu Ali Bey'e emanet etti[425].

---

[421] Ali Bey'in kanunsuz şekilde tahsil ettiği bu paranın geri alınmasına dair Adana Valisi'yle Silifke ve Anamur Kadılarına hüküm: BOA, ***MAD***, nr. 9985, s. 19 (8 Eylül 1759).
[422] Bu hususta İçel Mutasarrıfı Ali Paşa'ya ve Magosa Kalesi Dizdarı'na yazılan hüküm: BOA, **A.E. Mustafa III**, nr. 22144 (Ağustos 1760 sonu).
[423] BOA, ***AAD***, nr. 3, s. 22 (Haziran 1761 başı).
[424] BOA, **C.DH**, nr. 15018 (Aralık 1761 sonu).
[425] İçel'deki kadı ve nâiblere yazılan hüküm. BOA, ***AAD***, nr. 3, s. 55 (Ocak 1762 sonu).

Ali Bey'in mütesellimliği sırasında İçel sancağındaki en önemli güvenlik sorunu, son birkaç yıldır süregelen ve defalarca emir gönderilmesine rağmen bir türlü halledilemeyen Karataşlı Abdülhalim-oğulları'nın isyânı ve eşkıyalıklarıydı. Sarıkavak ve Mut köylerine yaptıkları baskın ve yağmalama sonucu mağduriyete uğrayan kişilerin şikâyetleri, İçel âyanından istenen yardımı alamayan valilerce bir neticeye bağlanamadığından, âsilerin cesareti daha da artmıştı. Nitekim 1761'de Silifke'ye bir baskın düzenlemişler, şehir halkı korkusundan kaleye sığınmış, âsiler de çarşı, han ve dükkânlarda tüccar ve esnafın mevcut mal ve eşyasını yağmalamıştı. Ayrıca bununla da kalmayıp Lârende taraflarına da saldırmışlar, buralardan birçok büyük ve küçükbaş hayvan, eşya ve genç oğlan gasp etmişlerdi. İşte Nisan 1762'de Karaman Valisi ve İçel Mütesellimi'ne yazılan emirde, yine önde gelen İçel âyanının yardımıyla bu işin her ne şekilde olursa olsun halledilmesi istenmişti[426]. Fakat Ali Bey'in İçel'de cezalandırılması gerekenler hususunda önceliği Gölgeli-oğulları'ndan yana olmakla birlikte, Abdülhalim-oğulları meselesinin nezre bağlanarak halledilmesine dair Karaman Valisi Hacı Mehmed Paşa'ya hitaben yazılan emirler, Paşa'nın Kapıcılar Kethüdası Abdullah Ağa'yla Mut'un Kestel Yaylası'nda Ali Bey'e ulaşınca, bu işe eğilmek zorunda kalmıştı. Bu sırada Abdülhalim Ağa da Ali Bey'in yanında bulunuyordu. Burada yapılan görüşmede Abdülhalim Ağa, Lârende taraflarından gasp ettikleri şeyleri kabul etmiş; bunun üzerine kendisi bizzat, oğlu Hasan ile yeğeni Yusuf ise vekâleten, ahaliden aldıklarını geri vereceklerine ve bundan sonra bu gibi eşkıyalıklara tevessül etmeyeceklerine dair söz vermişler; bunun hilafında hareketleri halinde ise 7.500 kuruşluk nezri kabul etmişler; Mütesellim Ali Bey de bunlara kefil olmuştu. Mut ve Sinanlı Naibi Seyyid Ahmed Efendi tarafından hazırlanan hüccet böylece İstanbul'a gönderilmişti[427]. Kestel Yaylası'ndaki bu görüşme sırasında kaçırılan çocuklar da sahiplerine geri verilmişti. Fakat aradan bir yıl geçtiği halde hayvanlar ve eşyanın iadesi hususunda herhangi bir gelişme olmayınca, Lârende Kadısı Mustafa Efendi durumu bir ilâmla Hükûmete bildirdi; ayrıca bu ilâmda, Ali Bey'i açık bir şekilde eşkıyalık eden Abdülhalim-oğulları'nın destekçisi ve koruyucusu (*muin ve müzâhir ve câsiri*), hattâ bu işte

[426] BOA, ***AAD***, nr. 3, s. 68-69 (Nisan 1762 başı).
[427] Bu hüccetin Başmuhasebe'ye kaydının yapıldığına dair Karaman Valisi'ne yazılan hüküm: BOA, ***AAD***, nr. 3, s. 125 (Ekim 1763 sonu).

"taraftar ve muâvinleri ve şerikleri" olmakla suçlamıştı. Ali Bey, şayet bunlar ödeme yapmazsa, malların bedelini kendisi ödeyeceğine dair kefil olduğu halde, hiçbir ödeme vâki olmamıştı. Bunun üzerine adı geçen kişilerin mahkemelerinin Konya Nâibi tarafından Karaman Valisi huzurunda yeniden görülmesi için Kasım 1763'te emir yazılmıştı[428].

Tüm bu hadiseler yaşanırken Ali Bey'in kafasında, Sunullah Paşa-zâdeler'in kadim hasımları olan Gölgeli-oğulları'nı ezmenin daha önemli olduğu düşüncesi yerini koruyordu. Bu nedenle Hükûmete sunduğu 7 Nisan 1762 tarihli raporda, İçel'de düzeni bozan asıl kişinin, başına sekban eşkıyası toplayan Gölgeli-oğlu Mustafa olduğunu; Mustafa Ağa'nın Silifke hânedânından Sarı Nebi-oğlu Hasan Ağa'nın iki hizmetçisini öldürdüğünü; yine Silifkeli Mehmed Ağa-zâde Koca Hüseyin Ağa'yı haksız yere katlettiğini, birçok mal ve eşya gasp ettiğini söyledikten sonra; İçel âyanının, maiyetine verilmesini ve bu şekilde Gölgeli-oğlu Mustafa üzerine varılıp, gerekli şekilde cezalandırılmasını teklif etmişti. Bu istekleri Hükûmet tarafından da uygun örülmekle birlikte, Mustafa Ağa'nın mahkemeye çıkarılmasından sonra hapsi ve durumun rapor edilmesi tembihlenmişti[429]. Bu arada Karataş, Mut, Gülnar, Mamuriye ve Zeyne nâiblerinin gönderdiği ilâmlarda, *"başına cem' eylediği segbân eşkıyâsıyla geşt ü güzâr"* eden Gölgeli-oğlu Mustafa Ağa'nın, Sarı Nebi-oğlu Hüseyin, Mehmed Ağa-zâde Koca Hüseyin ve Mehmed ile Gülnar'dan Ali adlı kişileri *"bi-gayr-i hak alenen katl"* edip, mal ve eşyalarını gasp ettiği iddiasına yer verilmişti[430].

İçel Mütesellimi Ali Bey, Gölgeli-oğlu Mustafa'nın peşinde olduğu sırada, kendi adı da bir cinayet soruşturmasına karışmıştı. Ağrıboz Kalesi muhafazasında olan Yeniçeri askerlerinin mevâciblerine tahsis edilen İçel'deki mirî mukataaların gelirlerini tahsil etmek üzere, Ocak tarafından gönderilen Mirkelam Süleyman Çavuş'un İçel, Adana, Tarsus ve Sis taraflarında bir yerde öldürülmesi hadisesinde İçel âyanı sıfatıyla Ali Bey de töhmet alına alınanlardandı[431]. Bu arada İçel'in değişik kazalarından, özellikle de Nevâhi-i Ermenek taraflarından büyük-küçük eşkıyâlık

[428] Meseleye dair Lârende Kadısı Seyyid Mustafa Efendi'nin ilâmı ve diğer evrak: BOA, **A.E. Mustafa III**, nr. 3262.
[429] BOA, **C.ML**, nr. 26085.
[430] BOA, ***MD***, nr. 162, s. 365, hkm. 1038 (Mayıs 1762 başı).
[431] Bu cinayetin araştırılması için adı geçen yerlerin idarecilerine yazılan emir: BOA, ***AAD***, nr. 3, s. 66 (Haziran 1762 ortası).

olaylarına dair şikâyetler geliyordu[432]. Ali Bey'i meşgul eden bir diğer mesele de konargöçer Yörük aşiretlerinin yıllardan beri kurulu düzeni bozucu faaliyetleriydi[433]. Tabi bir yandan da sancağa *ber-vech-i arpalık* mutasarrıf olan ve Canik'te ikâmet eden Vezir Süleyman Paşa'nın yıllık 6.500 akçe tutarındaki *imdâd-ı hazariye*sinin tahsili işini takip etmesi gerekiyordu[434].

İşte Ali Bey bütün bu gibi sorunlarla baş etmek için uğraşırken, kendisi hakkında şikâyetler de ortaya çıkmaya başlamıştı. Nitekim İçel'den birkaç kişi İstanbul'a kadar giderek Ali Bey'in aleyhinde Divanıhümâyuna şikâyet arzuhâli sunmuşlardı. Aslında hem İçel Mutasarrıfı Süleyman Paşa'nın, hem de Hükûmetin, Ali Bey'in icraatlarından memnun oldukları anlaşılmakla birlikte, ortaya çıkan bu *"kîl ü kâlin"* giderilmesi için görev değişikliği yapmak zorunda kalınmış; bu nedenle mütesellimlik Ocak 1763'te, *"öteden berü mücerreb ve kendüden her vechile hüsn-i sülûk ve imtizac melhûz"* olduğu ifade edilen Hacı Hüseyin'e verilmişti[435].

Ali Bey, muhtemelen idarî görevden azlinden sonra da Yörük aşiretlerinin vergi tahsili işini devam ettirmiş olacak ki, Lârende köylerinde bulunan bazı İçel Yörük cemaatleri, kendilerinden fazladan vergi talep ettiğine dair şikâyette bulunmuşlardı[436]. Bu arada Ali Bey'in mütesellimlik görevi sırasındaki bazı uygulamalarına dair de şikâyetler ortaya çıkmıştı. Silifke sâbık nâibi Mehmed Efendi, kaza ahalisinden bir de müşterek mahzar alarak Konya Kadısı Osman Efendi'nin yanına gitmiş; onun vasıtasıyla Ali Bey hakkında bazı şikâyetlerde bulunmuştu. Bunların iddiasına göre *"zümre-i zulm ü cebâbireden zâlim"* bir kişi olan Ali Bey, Mehmed Bey'i nâiblikten azledip Silifke Kalesi'ne hapsettirmiş, yerine kendi sözünü dinleyecek bir kişiyi Silifke'ye nâib tâyin etmiş; ayrıca niyâbet mührünü de kendisi alarak, İstanbul'a gönderilecek önemli tahriratları mühürlememiş, buna karşılık suçsuz bazı kişiler hakkında gerçeğe aykırı kâğıtlar düzenlemişti. Bütün bunlara ilave olarak sâdât-ı kiramdan 5 kişiyi de haksız yere

---

[432] Nevâhi-i Ermenek Başdere, Adiller ve Mihaller köyleri halkının şikâyetleri: BOA, ***AAD***, nr. 3, s. 74, 76 (Ekim 1762 başı).
[433] Alaiye sancağında Toslaklı ve Ceritli aşiretlerinin şekâvetini önlemesine dair Mütesellim Ali Bey'e yazılan hüküm: BOA, ***AAD***, nr. 3, s. 76 (Ekim 1762 başı).
[434] BOA, ***MD***, nr. 163, s. 87, hkm. 191 (Temmuz 1762 sonu).
[435] Bu görev değişikliği hakkında İçel'deki kadı ve nâiblere yazılan hüküm: BOA, ***AAD***, nr. 3, s. 86 (Ocak 1763 ortası).
[436] BOA, ***AAD***, nr. 3, s. 130 (Aralık 1763 sonu).

öldürmekle itham etmişlerdi[437]. Ali Bey hakkında ortaya çıkan bir sorun da, Nevâhi-i Ermenek'ten İnce Ali-oğlu Âbid ile arasındaki hasmâne münasebete dairdi.

3 Mart 1763'te İçel ve Alaiye sancakları, sâbık Sayda Valisi Vezir Seyyid Numan Paşa'ya tevcih edildi[438]. Numan Paşa'nın yaklaşık 13 ay görevinden sonra 8 Nisan 1764'te bu defa da sâbık Diyarbakır Valisi Vezir Mustafa Paşa'ya, yine Alaiye sancağıyla birlikte verildi. Mustafa Paşa da görev yerine gelinceye kadar İçel ve Alaiye'nin idaresi için mütesellim olarak Anamurlu Ali Bey'i teklif etti ve hakkında birçok şikâyet olmasına rağmen Ali Bey'e görev verilmesinde Hükûmetçe de bir sakınca görülmedi[439].

Ali Bey'in yeniden göreve getirilmesinden sonra 1764 Nisan ve Mayıs aylarında Ermenek, Nevâhi-i Ermenek ve Silifke kadıları, onun hakkında övücü sözleri muhtevî ilâmlar kaleme aldılar. Silifke Kadısı Mehmed Efendi, Ali Bey'in mensubu olduğu ailenin ne kadar muhterem bir geçmişten geldiğine işaret ettikten ve onun *"ahlâk-ı hamide"* sahibi, fakirleri koruyan zalimleri korkutan bir kişi olduğunu söyledikten sonra, herkesin kendisinden memnun ve hoşnut olduklarını yazmıştı[440]. Ali Bey'in Nevâhili İnce Ali-oğlu Âbid ve Gölgeli-oğulları'yla arasındaki muhasamat ve hakkında bazı şikâyetlerin eksik olmadığı göz önünde bulundurulursa, bu yazılanların kendi imajını düzetmeye mâtuf bir yönünün bulunduğu açıktır. Nitekim Ali Bey'in voyvodası olduğu Mamuriye Yörükleri, kendisi hakkındaki şikâyetlerini aralarından vekil olarak seçtikleri Molla Mehmed, Molla Mustafa ve Ahmed aldı kişilerle İstanbul'a göndermişlerdi[441]. Bu arada Silifke şehrinin yakınlarındaki Çavuşbucağı, Akliman, Sökün, Senir, Karakaya ve Çiftlik gibi köylerle Silifke Kalesi'ndeki halkın, Ali Bey hakkında müşterek şikâyetleri de gelmişti. Onların iddiasına göre Ali Bey, daha önceki mütesellimlik görevi sırasında

---

[437] Ali Bey'in mahkemeye çıkarılmasına dair İçel Mutasarrıfı ve Mamuriye Nâibi'ne yazılan emir: BOA, ***AAD***, nr. 3, s. 132 (Ocak 1764 başı).

[438] Numan Paşa'nın Sayda ve Beyrut Mukataası'ndaki bazı hesapları ve bakayasını tahsili; ayrıca kendisinin karadan İçel'e doğru hareket ettiği, fakat ailesinin karadan gelmeleri mümkün olmadığından gemi tahsis edilmesi hakkındaki evrak: BOA, **C.ML**, nr. 1719. İçel sancağının *imdâd-ı hazariyesi*nin Numan Paşa için toplanmasına dair: BOA, ***MD***, nr. 163, s. 232, hkm. 598.

[439] Ali Bey'in mütesellim nasb edildiği ve *"mütesellimlik umûrına bir ferde mumâna'at ve müdâhale"* ettirilmemesi hususunda İçel ve Alaiye sancaklarındaki kadı ve nâiblere yazılan hüküm: BOA, ***MD***, nr. 163, s. 343, hkm. 921 (Nisan 1764 başı). Vezir Numan Paşa ise Trabzon'a tâyin edildi (***MD***, nr. 163, s. 343, hkm. 922).

[440] BOA, **A.E. Mustafa III**, nr. 13249, 13250, 13251.

[441] BOA, ***AAD***, nr. 3, . 150 (Mayıs 1764 sonu).

200 kadar silâhlı sekban ile Silifke'yi basmış, *"nüfus-ı kesîreyi bi-gayr-i hak"* katletmiş, halkın ve şehirde bulunan tüccarın mal ve eşyalarını yağmalamış, ayrıca sahilde bulunan gemileri de ateşe verip yakmıştı. İçel'in rakip ve hasım güç odaklarının, âyanlık yarışının da etkisiyle birbirlerine karşı karalama ve yıpratma yarışına girdikleri bu yıllarda, bütün bu nevi iddiaların gerçekliği hususunda Hükûmetin ihtiyatlı davrandığı görülür. Bu sebeple kati hükümler vermek yerine, iş mahallî mahkemelere havâle ediliyordu. Nitekim Silifkelilerin bu şikâyetlerinin de Adana Mahkemesi'nde görülmesine karar verilmişti[442].

d. Ermenek ve Nevâhi'de Âyanlık Kavgası ve İdamla İlk Yüzleşmesi

Silifke'de Gölgeli-oğulları ve Karataş'ta Abdülhalim-oğulları'nın kanunsuz faaliyetlerine dair haberler gelmekle birlikte, 1764 yılına ait resmî yazışmaların daha çok Anamurlu Ali Bey ile Nevâhi-i Ermenek Davdas'tan İnce Ali-oğlu Âbid ve Gargara'dan Can-oğlu Piri arasındaki münasebetlere dair olduğu dikkati çeker. Özellikle şikâyet mahiyetindeki belgelerde öldürme, mal ve eşya gasp etme, ırza tecavüz etme şeklinde birçok iddiaya yer verildiği görülür. Nitekim Nevâhi-i Ermenek'ten gelen müşterek bir şikâyette, Can Osman-oğlu Piri'nin 20-30 kadar kişiyi haksız yere öldürdüğü, mala ve ırza taarruz ettiği; Gargara köyünü basıp sâlih bir kişi olan Molla Mehmed'i *"alenen katl"* ettiği; ayrıca *"mühin-i ehl-i ırz ve muin-i eşkıyâ olan"* Anamurlu Ali Bey'le ittifak yaparak Davdas köyünü bastıkları; birçok mal ve eşya gasp ettikleri, 40 kadar suçsuz kişiyi de zincire vurdukları iddiasında bulunmuşlar[443]; Nevâhi-i Ermenek ahalisinin müşterek şikâyetleri üzerine kaleme aldığı ilâmda Mut ve Sinanlı Nâibi Seyyid Sunullah Efendi de benzer iddialara yer vermişti. Ayrıca İnce Ali-oğlu Âbid ve Gölgeli-oğlu Mustafa'ya karşı, Anamurlu Mir Ali Bey ile Can-oğlu Piri'nin birlikte hareket ettikleri, bu hususta onları Mut Âyanı Sunullah Bey'in de kışkırttığı üzerinde durularak, mağduriyete uğrayan kişilerin haklarının mahkemece alınması talep edilmiş; bunun üzerine de Ağustos 1764'te davalarının Konya'da görülmesi için emir yazılarak Sadrazam'ın Selam Ağası Hacı Ömer ile gönderilmişti[444]. İçel'e gelen Ömer Ağa, bir yandan Mutasarrıf Mustafa Paşa vasıtasıyla Mir Ali Bey'i Konya'ya mahkemeye davet ederken, diğer yandan da

[442] BOA, ***AAD***, nr. 3, s. 160 (Haziran 1764 sonu).
[443] BOA, ***AAD***, nr. 3, s. 161 (Haziran1764 sonu).
[444] Bu hususta Karaman Valisi'ne ve Konya Mollası'na yazılan hüküm: BOA, ***AAD***, nr. 3, s. 169-170.

meselenin iç yüzünü araştırmış; bunun sonunda hem Mustafa Paşa hem de Ömer Ağa, ayrı ayrı birer kâime göndermişlerdi. Burada İçel *"hânedânından"* olan Mir Ali Bey'in şimdiye kadarki tavır ve hareketlerinden herkesin memnun olduğu, Ermenek taraflarına baskın yaptığına dair yazılanların gerçek olmadığı ifade edilmişti. Bu yazılar üzerine İstanbul'dan İçel Mutasarrıfı Vezir Mustafa Paşa'ya gönderilen Ağustos 1764 tarihli cevabî yazıda, Ali Bey'in bu tarihlerde İçel'de devlet hizmetinin yürütülmesinde vazgeçilmez öneme sahip biri kişi olduğuna vurgu yapılmış ve ayrıca onun Konya'da mahkemeye çıkmaktan korktuğundan, davalarının İçel'de görülmesi tavsiye edilmişti[445]. Kapıcıbaşı Halil Ağa'yla gelen bu emir, Mir Ali Bey hakkında davacı olanlara bildirildiğinde, aradan bir ay geçmesine rağmen kimse mahkemeye gelmemişti. Zaten şikâyet sahipleri Seyyid Mehmed ve Seyyid Hüseyin'in, İnce Ali-oğlu Âbid'in adamları oldukları ve onun tahrikiyle böyle bir işte teşebbüs ettikleri, şimdi bunların Konya tarafında ikâmet ettiği, şu halde Mir Ali Bey'e isnat edilen suçlamaların iftiradan ibaret olduğuna dair Hükûmette de kesin kanaat oluşmuştu. Bu sebeple Eylül 1764'te Mustafa Paşa'ya yeni bir emir yazılarak, Halil Ağa'nın elinde bulunan kâğıtları kendisinin alması ve Ağa'yı İstanbul'a geri yollaması, müfterilerin ise her nerede ele geçirilirlerse yakalanıp hapsedilmesi istendiyse de[446], ardında gönderilen başka bir emirde, yöreden şikâyetlerin devam etmesi ve suçlanan kişilerle ilgili çelişkili haberlerin gelmesi nedeniyle, haklarındaki iddiaları Divanıhümâyun huzurunda cevaplamak üzere Mir Ali Bey ve Can-oğlu Piri'nin Halil Ağa'yla birlikte İstanbul'a gönderilmesi istendi[447]. Fakat bu sırada İçel'de idarî değişiklik olup Sarı-zâde Mehmed Paşa göreve gelince, aynı minvalde yeni valiye de emir yazılarak, bunların mümkünse karadan, değilse bir gemiyle denizden İstanbul'a acele ile göndermesi talep edildi[448]. Bunun üzerine Mehmed Paşa lüzumlu buyurulduları yazarak Kapıcılar Bölükbaşısı Hacı Mehmed Ağa'yı, Ali Bey ve Piri'ye kararı tebliğ etmek üzere gönderdi. Fakat bunlar gelen Bölükbaşını 15 gün kadar oyalayıp, sonra da eli boş olarak geri yolladılar. Böylece işin "*suhûletle*" halledilemeyeceği anlaşılınca Mehmed Paşa, 8 Ocak 1765 tarihli mufassal iki tahriratla durumu

[445] BOA, ***AAD***, nr. 3, s. 173 (Ağustos 1764 ortası).
[446] BOA, ***MD***, nr. 164, s. 80, hkm. 320 (Eylül 1764 ortası).
[447] BOA, ***AAD***, nr. 3, s. 184 (Eylül 1764 sonu).
[448] Bu hususta İçel ve Alaiye Mutasarrıfı Sarı-zâde Mehmed Paşa'ya yazılan hükümler: BOA, ***MD***, nr. 164, s. 99, hkm. 394, 395 (Ekim 1764 sonu).

Hükûmete rapor etmişti. Bu yazılarda Mir Ali Bey ve Can-oğlu Piri'nin şimdiye kadar davacılarıyla Adana, Konya, İçel ve Divanıhümâyun'da haklaştırılmak üzere altı defa emir yazıldığı halde, bunların hiç birisine itaat etmedikleri gibi; *"dâ'imâ huşûnet üzre cevr-i ta'addîleri müzdâd ve katl-i nüfusa mübâderet ve ibâdullahın emvâl ve eşyâsını nehb ü gāret"* etmeyi sürdürdükleri ifade edildikten sonra; daha önce bunlarla ilgili olarak Nevâhi Nâibi ve Ermenek Kadısı'nın verdikleri müspet ilâmların, zorla alınan beyaz üzerine kendilerince yazıldığı iddia edilmişti. Ayrıca kendisi görev yeri olan İçel sancağına gelirken Can-oğlu Piri'nin adamlarıyla, geçeceği yolları kapamaya kalkıştığını, fakat Nevâhi-i Ermenek kazasına girince bunların kaçıp Balçıkgöz köyünde Ali Bey'le birleştiğini, sonra da birlikte Anamur kazasına gittiklerini de ilave etmiş; bu durumda âsilerin üzerine askerle varmanın zorunluluk haline geldiğini, o halde ise can ve mal kaybının kaçınılmaz olacağından, bu konuda daha sonra kendisinin suçlanmaması hususunu da hatırlatıp, ne şekilde hareket edilmesi gerektiğine dair Hükûmetin görüşünü sormuştu[449]. Ayrıca Ermenek, Mut, Sarıkavak, Gülnar, Silifke ve Nevâhi-i Ermenek kadı ve nâibleri de gönderdikleri ilâmlarda Paşa'yı destekleyici mahiyette şeyler yazmışlar; İçel ve Alaiye sancaklarındaki kaza âyanlarının bu işin halli için Mehmed Paşa'nın maiyetine tahsis edilmesi talebinde bulunmuşlardı[450]. İçel'den gelen bu yazılara Ocak 1765 sonunda verilen cevapta, Ali Bey ve Piri'nin bir şekilde ele geçirilmesi ve mahkemeye çıkarılmaları ve *"ihkâk-ı hak eyleyüp def'-i şerr u fesâdlarına ve ol havâlîde kat'-ı ihtilâle kemâl-i dikkat ve ihtimam"* etmesi tavsiye edilmişti[451]. Öyle anlaşılıyor ki Sarı-zâde Mehmed Paşa'ya bu cevabî yazı kaleme alındığında, Ali Bey ve Piri hakkında idam kararı verilmiş ve Aralık 1764'te bu iş Karaman Valisi Çelik Mehmed Paşa'ya gizli bir yazıyla havale edilmiş olmasına rağmen, muhtemelen bu emir, açığa çıkmaması için İçel Mutasarrıfı'ndan da gizlenmiş olmalıdır.

Bu arada İnce Ali-oğlu Âbid ve Gölgeli-oğlu Mustafa meselesi de onca şikâyet ve mahkemeye çıkarılmaları hakkındaki emirlere rağmen hâlâ sürüncemede kalmıştı. Bu meseleye dair özel mübaşir gönderilmiş olmasına rağmen bir netice

[449] İçel ve Alaiye Mutasarrıfı Sarı-zâde Mehmed Paşa'nın 8 Ocak 1765 tarihli tahriratları: BOA, **C.DH**, nr. 15886, 15895.
[450] BOA, **C.DH**, nr. 15886, ek. 3.
[451] Sarı-zâde Mehmed Paşa'ya yazılan hüküm: BOA, **C.DH**, nr. 15895; Krş. BOA, ***MD***, nr. 164, s. 161, hkm. 643 (Ocak 1765 sonu).

alınamamasının sebebi olarak, Mehmed Paşa İçel'e gelinceye kadar mütesellim olarak görevlendirdiği anlaşılan Hacı Sunullah Bey'in bunları koruması gösterilmişti. Zaten başarısız bir şekilde Aralık 1764'te İstanbul'a dönen mübaşir sorgulandığında, hem Âbid ve Gölgeli-oğlu'nun suçlu olduklarına, hem de emrin infaz edilmemesine Sunullah Bey'in sebep olduğuna dair ifade vermişti[452].

Mir Ali Bey ve Can-oğlu Piri hakkında İçel kazalarından İstanbul'a bunca şikâyet gitmesine, buna karşılık birkaç defa hususî mübaşir tâyin edilip, önce Konya'da mahkemeye çıkarılmaları, bu mümkün olmayınca da İstanbul'a gönderilmeleri emredilmesine rağmen, 1764 yılı sonuna gelindiğinde ne şikâyetler sona ermiş ne de herhangi bir yargılama yapılabilmişti. Bu nedenle Kapıcıbaşı Halil Ağa'nın *"nâçar"* eli boş olarak geri dönmesi, ayrıca Silifke ve Nevâhi-i Ermenek halkının son şikâyet arzuhâlleri üzerine mesele Hükûmet tarafından yeniden ele alındı. Bu meyanda daha önce gelmiş olan tüm şikâyetler ve cevabî olarak yazılan hükümler gözden geçirildi. Bunun neticesinde Ali Bey ve Piri'nin cinayet, mala taarruz ve devlet düzenini bozma gibi suçlarının sabit, buna karşılık *"evâmir tahrîriyle kendülere salâh ve nedâmet gelmeyeceği"*nin aşikâr, bu sebeple idam edilmelerinin gerekli olduğuna hükmedildi. Bu kararı icra görevi Adana ve Karaman Valisi Vezir Çelik Mehmed Paşa'ya verildi. Aralık 1764 sonunda yazılan gizli bir emirle, idam hükmünün infazına dair, *"şakiyân-ı merkūmânın cezâları tertibi sana fermânım ve re'is-i maktu'ları senden matlûb-ı hümâyûnum olmağın mektûmen iş bu emr-i şerifim ısdâr ve mahtûmen* [boş] *ile irsâl olunmuşdır. Lâkin şahseyn-i merkūmeyn leyl ü nehâr dâ'imâ havf ve hazer üzre olup suhûlet ile ahz ve i'dâmları mümkin olmayacağı ma'lûm-ı hümâyûnumdur"* denildikten sonra, *"hüsn-i tedbîr"* ile mi olur, yoksa başka şekilde de mi olur, her nasıl olursa olsun bu emri bir an önce icra etmesi istendi[453]. Fakat bu işin hiç de kolay olmadığı kısa süre sonda anlaşılacaktır.

Anamurlu Mir Ali Bey ve Can-oğlu Piri hakkında idam kararının verilmesini takip eden yıllarda, bunlarla alâkalı olarak resmî belgelere yansıyan gelişmeler

[452] BOA, **C.ADL**, nr. 6347.
[453] BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1009/17 (Aralık 1764 sonu).

gözden geçirildiğinde, bunların timar ve zeametlere yönelik kanunsuzlukları[454]; cana, mala ve ırza taarruz ettikleri[455]; kalabalık adamlarıyla köylere gelip oturup ahaliden bedava yiyecek aldıkları[456] gibi hususlarda şikâyetlerin sürüp gittiği; buna karşılık İçel'deki idarecilere eski emirleri tekrar eden yeni hükümler yazılmasından öte bir şey yapılamadığı görülür[457]. Bu arada idam cezasının infazı gizli bir yazıyla kendisine havale edilen Çelik Mehmed Paşa, emrin gereğini ifa edemeden görevi başında iken ölünce, bu işin halledilmesi İçel Mutasarrıfı Sarı-zâde Mehmed Paşa'nın maharetine kalmıştı. Mayıs 1765 başında kendisine yazılan ve gizli tutulması tavsiye edilen bir hükümde, Ali Bey ve Piri'nin her ne şekilde olursa olsun ele geçirilip, idam cezaları infaz edildikten sonra kesik başlarının gönderilmesi istenmiş; ayrıca bu işte başarısız olup da sonra firar ettikleri veya başka bahanelerle mazeret beyan etmemesi hususunda da ihtar edilmişti[458]. Bu tarihlerde dikkat çekici bir husus da Mir Ali Bey ve Can-oğlu Piri ittifakına karşılık, İnce Ali-oğlu Âbid, Mutlu Sunullah Bey ve Gölgeli-oğlu Mustafa'nın birlikte hareket ederek karşıt blok oluşturmaları ve bu iki grubun sürekli olarak birbirini yıpratıcı mahiyette faaliyetlerden geri durmamaları keyfiyetiydi. İnce Ali-oğlu Âbid'in, Kıbrıs'tan İçel'e nakli sırasında kaçırılması ve diğer başka olaylarla alâkalı olarak haklarında tutuklama kararı verilen Âbid ve Gölgeli-oğlu, Sunullah Bey'i de yanlarına alarak İstanbul'a gidip Divana müştereken bir arzuhâl sunmuşlar ve bu olaylarda kendilerinin herhangi bir kabahati olmadığı halde bazı kişilerin, *"mücerred arz-ı fâsidelerini icrâ kasdıyla"* haklarında gerçeğe aykırı iftiraları muhtevî şikâyet arzları kaleme aldıklarını iddia etmişlerdi[459].

---

[454] BOA, ***AAD***, nr. 3, s. 203 (Ocak 1765 sonu). Zâim Sinan'ın, Ali Bey'in kanunsuz şekilde para tahsil ettiği ve *ehl-i arz* kişileri suçsuz yere *ehl-i örf*e gammazladığına dair şikâyeti: ***AAD***, nr. 3, s. 206 (Şubat 1765 ortası).

[455] Nevâhi-i Ermenek Aşağı Ezvend köyünden Seyyid Mehmed, evinin Süleyman Ağa ve Piri Ağa tarafından basıldığı, hamile karısının dövülüp yaralandığı, küçük oğlunun ise *"değnek îcâb ider âlet ile darb ve helâk"* edildiği şikâyetinde bulunmuştu (BOA, ***AAD***, nr. 3, s. 207).

[456] Ezvend-i Ulvi köyünden Müfti-zâde Mustafa'nın, Ali Bey ve Piri'nin 50-60 kadar süvari ve piyade ile gelip köylerinde 18 gün oturduklarına, birçok mal ve eşyanın yanı sıra 250 cilt kitap ve 1.500 kuruş da paralarını gasp ettikleri hususundaki şikayeti (BOA, ***AAD***, nr. 3, s. 209). Aynı hususta Mayıs 1765'te İçel Mutasarrıfı Mehmed Paşa'ya yazılan emir: ***AAD***, nr. 3, s. 218.

[457] Ali Bey ve Piri'nin yakalanarak mahkemeye çıkarılmalarına dair İçel Mutasarrıfı Sarı-zâde Mehmed Paşa'ya Şubat 1765'te yazılan hüküm: BOA, ***AAD***, nr. 3, s. 208. Aynı minvalde Mayıs 1756 tarihli başka bir emir: ***AAD***, nr. 3, s. 219.

[458] BOA, ***MD***, nr. 165, s. 319, hkm. 1038.

[459] BOA, ***AAD***, nr. 3, s. 202 (Ocak 1765 ortası).

Silifke, Gülnar ve Nevâhi-i Ermenek kazaları halkından bunlarla ilgili yeni şikâyetler gelince, Ekim 1765 ortasında Ali Bey ve Can-oğlu Piri'nin durumlarını yeniden ele alma zarureti ortaya çıkmıştı. Bu şikâyetlerde *"sâhib-i cem'iyyet oldukları"* ifade edilen Ali Bey ve Piri'nin, şimdiye kadar haklarında verilen hiçbir emre itaat etmedikleri gibi; kendilerini şikâyet eden halka *"siz bizden şikâyet edersiz"* diyerek, intikam duygularıyla yeniden saldırdıkları; Nevâhi kazasından âyandan Seyyid Zeynelâbidin ile Silifke kazasından birçok kişiyi öldürdükleri; *"cem'iyyet-i kesîreye"* sahip olan Can-oğlu Piri'nin, Gülnar Âyanı Seyyid Abdurrahman ile Mut'tan iki kişiyi öldürdüğü; ayrıca birçok mal ve eşya gasp ettikleri gibi iddialara yer verilmişti. İşte bu son gelen şikâyetler üzerine, bu defa âsilerin yakalanması görevi Karaman'ın yeni valisi Kethüda Mehmed Paşa'ya verilmişti. Ayrıca İçel Mutasarrıfı Ömer Paşa-zâde Hasan Paşa'yla haberleşerek birlikte hareket etmeleri; kendisi bizzat gitmeyip, kifâyet miktarı askerle kethüdasını veya iş görür bir adamını göndermesi; adı geçen âsilerin başkalarına benzemediği, bu sebeple işi ciddiyetle ele almaları; bunlar ele geçirildikten sonra mahkemeye çıkarılmaları, sonrasında da Kıbrıs adasına götürülerek muhassıla teslim etmeleri; muhassılın ise bunları adada muhkem şekilde hapsedip, hiçbir surette dışarıya çıkmasına izin vermemesi emredilmişti[460]. Fakat kısa süre sonra İçel'de bir defa daha idarî değişiklik olunca, bu defa da yeni mutasarrıf Vezir Mehmed Paşa'ya Kasım 1765 sonlarında yazılan bir emirle, Karaman Valisi'yle birlikte hareket ederek Ali Bey ve Piri meselesini halletmesi öncelikli görevinden olduğu hatırlatılmıştı[461].

Hakkında mala ve cana kast etmek ithamlarıyla yıllardan beri vâki olan şikâyetler neticesinde Mir Ali Bey'in davası, vekil olarak gönderdiği kardeşi Ahmed Bey vasıtasıyla mahkemede görülmesine ortam hazırlandıysa da, şimdiye kadar şikâyetçi olanlardan hiçbiri mahkemeye gelmedikleri gibi, gelenler de Ali Bey'in *"da'vâcılarının arzları icrâ-yı nefsaniyet ve a'yânlık iddi'âsı"*ndan olduğuna dair şâhitlik verdiler. Bunun üzerine maddî hak talepleriyle ilgili hususlar ibra edilip, Ali Bey'in suçsuzluğuna dair mahkemece hüccet düzenlendi. Ayrıca ahali Ali Bey'den razı olduklarını da söyleyerek, daha önce hakkında verilen cezanın affını talep ettiler;

[460] Bu hususta Kethüda Mehmed Paşa'ya, Hasan Paşa'ya ve Kıbrıs Muhassılı'na yazılan hüküm: BOA, ***MD***, nr. 164, s. 339-340, hkm. 1365, 1366.
[461] BOA, ***MD***, nr. 164, s. 354, hkm. 1406.

böylece Ali Bey'in cezası affedildi[462]. Fakat aradan çok geçmeden Mamuriye'den yeni şikâyetler ortaya çıkmış; Seyyid Mustafa, Seyyid Ali ve Seyyid Osman, Ali Bey'i yine birtakım cinayet ve mal gasbıyla itham etmişler; bunu üzerine de Ağustos 1766'da mahkemelerinin görülmesi için yeniden emir yazılmıştı[463]. Aynı tarihlerde Ali Bey ve Piri hakkında bir şikâyet de İçel Mutasarrıfı Abdi Paşa'dan gelmişti. Paşa'ya göre, İçel'in sabit bir yönetim merkezi olmamasından dolayı, sâbık valilerin yaptığı gibi kendisinin de kış aylarını Mut'ta geçirdikten sonra, yazın girmesiyle birlikte Gülnar'ın Perçem Yaylası'na gidip burada 30-40 gün kaldığı, sonrasında ise mutat üzere Nevâhi-i Ermenek kazasına hareket ettiği sırada, kaza Subaşısı Can-oğlu Piri ve Ali Bey'in ahaliyi toplayarak kendisinin buraya gelmesine mâni olmaya çalıştıklarını rapor etmişti[464].

Fakat hakkındaki bu gibi olumsuz haberlere rağmen Ali Bey, isnat edilen suçlamalarda Can-oğlu Piri'den ayrı tutularak âyan sıfatıyla Hükûmet nezdinde yeniden itibar kazanmıştı. Öyle ki İçel Mutasarrıfı Abdi Paşa'ya yazılan Eylül 1766 tarihli emirle Piri'nin idam kararının hemen infaz edilmesi istenirken, bu işte Paşa'ya yardımcı olmaları için İçel'deki âyan-ı vilayetle birlikte Ali Bey de emre muhatap olmuştu[465]. Böyle bir karar verilirken, kuşkusuz bir yandan Ali Bey'le Piri arasında yıllardan beri süregeldiği iddia edilen ittifakın dağıtılması sağlanırken, diğer yandan bu ikisi birlikteyken icra edilemeyen idam kararının şimdi yalnız kalan Can-oğlu Piri'ye karşı infaz edilip, uzun süreden beri İçel'de idarî ve toplumsal düzeni bozan bir yerel derebeyi ortadan kaldırılmış olacaktı. Abdi Paşa bu emri aldıktan sonra Piri üzerine harekete geçmek üzereyken, bu defa da Piri'nin *"avâne ve hevadârlarından"* olup, başına topladığı eşkıya ile Gülnar kazasına gelip oturmuş olan Subaşı Azaleddin-oğlu Deli Hüseyin, yeni bir engel olarak ortaya çıkmıştı. Bunun üzerine Abdi Paşa, durumu Hükûmete rapor ederek, Piri üzerine yürünmeden önce Deli Hüseyin'in yakalanıp idam edilmesinin şart olduğunu söyleyerek, bu hususta izin istemişti. Kendisine verilen cevapta şayet Piri'nin idam cezasının infazının, Deli Hüseyin'in ortadan kaldırılmasına bağlı olduğu hususunda kesin bir kanaat

[462] BOA, ***AAD***, nr. 3, s. 268.
[463] İçel Mutasarrıfı'na ve Mamuriye Kadısı'na yazılan hüküm: BOA, ***AAD***, nr. 3, s. 268.
[464] BOA, ***MD***, nr. 165, s. 28, hkm. 70 (Ağustos 1766 sonu).
[465] BOA, ***MD***, nr. 166, s. 8, hkm. 6 (Eylül 1766 başı).

oluştuysa, öncelikle onun işini bitirmesi, sonra da Piri üzerine yürümesi tavsiye edilmişti[466].

e. Sonu Gelmeyen Şikâyetler ve İdamı (1769)

İçel Mutasarrıfı Abdi Paşa, hakkında idam fermanı olan Can-oğlu Piri'nin cezasını infazla uğraşırken, 1766 sonlarında Ermenek ve Nevâhi-i Ermenek halkından Sunullah Paşa-oğulları'nı hedef alan yeni şikâyet kâğıtları gelmişti. Hadiseleri dramatize eden ve abartılı ifadeler içeren bu şikâyetlerle Ermeneklilerin, kendi hemşehrileri olan Piri'nin bu şekilde gözden çıkarılmasına karşılık, bir nevi hedef saptırma amacıyla zaten eskiden beri hiçbir zaman aralarının iyi olmadığı Sunullah Paşa-zâdeler'i yeniden gündeme getirmiş oldukları açıktır. Bu şikâyetlerde, Sunullah Paşa'nın yıllar önce idam edilmiş olmasına atfen *"maktûl Sunullah Paşa'nın oğulları a'yânlık dâiyesiyle"* ortaya çıktıkları, İçel mutasarrıflarına kılavuzluk yaparak halktan kanunsuz şekilde para tahsil ettikleri ve suçsuz şekilde bazı kişilerin cezalandırılmalarına sebep oldukları; başlarına topladıkları sekban eşkıyasıyla köylerde devre çıktıkları; ayrıca maktûl Ahmed Bey-oğlu Sunullah Bey, Nevâhili Âbid-oğlu Deli Ali, Gölgeli-oğlu Mustafa ile Gülnarlı Cob Ahmed ve Yörük Mehmed'in de eşkıya zümresinden oldukları ve *"ma'lûmu'l-esâmi rical ve nisvânı katl"* ettikleri, mal ve eşyalarını da yağmaladıkları iddiasında bulunmuşlardı. Bu neviden şikâyetler çok sık geldiği için Hükûmetin reaksiyonu, şikâyet sahiplerinin beklentileri nispetinde sert olmamakla birlikte, Abdi Paşa'ya Aralık 1766'da yazılan hükümde, şikâyet konusu olan hususlarda bundan sonra daha dikkatli olması; her bir kaza âyanının kendi bulundukları kazanın işlerini görüp, başka yerlere müdahale etmemesi hususunda gerekli şekilde tembihat yapması hatırlatılmıştı[467].

Bu arada Can Osman-oğlu Piri, adamlarıyla birlikte Nevâhi-i Ermenek kazasından firar ederek önce Karaman eyaletinde Seydişehir'e varmış, sonra da idama mahkûm edilen bir başka eşkıya elebaşısı olan Yılanlı Musa ve adamlarıyla

[466] BOA, ***MD***, nr. 166, s. 10, hkm. 10 (Ekim 1766 başı).

[467] BOA, ***MD***, nr. 165, s. 105-106, hkm. 293 (Aralık 1766 başı). Bizzat İstanbul'a giden Ermenek Müftüsü Mustafa Efendi ile maiyetindeki kişiler de Divan'a sundukları arzuhâlde, bu hadisede Piri'nin şeriki olarak yukarıda adları geçen kişileri suçlamışlar; hattâ *"fesâdın zuhûruna sebep"* olarak gösterdikleri Sunullah Bey ve Anamurlu Ali Bey'in de, Piri ile birlikte cezasının verilmesini talep etmişler (BOA, ***AAD***, nr. 3, s. 284); aynı zamanda Ermenek'te âsiler tarafından gasp edilen mallarının hesabının Adana Mahkemesi'nde görülmesi için emir de çıkartmışlarken, 15 Şubat 1767'de bu emrin kaydı fermanla iptal edilmişti (***AAD***, nr. 3, s. 284).

birleşerek, Karaman Valisi'nin raporuna göre 1766 sonlarında İçel tarafına doğru kaçmışlardı. Bunun üzerine İçel Mutasarrıfı Abdi Paşa'ya yeni bir emir yazılarak, eşkıyanın yakalanması hususunda dikkatli olması, bunların saklanma ihtimali olan yerlerin gece ve gündüz kontrol edilmesi, bu arada Alaiye ve Karaman valileriyle de haberleşilerek, yeniden kaçmalarına fırsat vermeden Piri ve Yılanlı Musa'nın yakalanıp, cezalarının hemen infaz edilmesi istenmişti[468]. Fakat 1767 senesine girildiği halde Piri hâlâ yakalanamamış, fakat Ermenek ve Nevâhi-i Ermenek kazaları ahalisi de artık Piri'yi kesin şekilde gözden çıkarmışlardı. Öyle ki Piri'nin kendi kazalarına gelmesi halinde ittifakla yakalayıp valiye teslim edeceklerine söz vermişler; bunun aksine hareketlerinin vâki olması durumunda ise Nevâhi halkı 30.000, Ermenek halkı ise 16.000 kuruş nezir ödemeyi kendi rızalarıyla taahhüt etmişlerdi[469]. Fakat kısa süre sonra İçel'de idarî değişiklik olduğundan Abdi Paşa, Piri'nin cezasını infaz edemeden İçel'den ayrılmıştır.

Sonrasında Can-oğlu Piri'nin Aladağ tarafına kaçtığı, burada Aladağ Âyanı Abdülehad ile ittifak yaparak eşkıyalığı sürdürdüğü, Karaman ve Konya taraflarına giden yolları kesip, ahali ve tüccarın mallarını yağmalama ve bazısını da öldürmeye devam ettiğine dair şikâyetlerde, 1768 yılında da azalma olmamıştır[470].

Son birkaç senedir aleyhindeki bir dizi kararla sıkıntılı zamanlar geçiren Ali Bey, her şeye rağmen Hükûmet nezdinde yine de vazgeçilmez bir mevkie sahipti. Zaten İçel'de Ali Bey'den başka iş görür bir kişinin bulunmadığı daha evvel valiler tarafından da birkaç defa ifade edilmişti. İşte bu nedenle, daha önceden de 1178 (1764) senesi vergi tahsilinden Hazineye hâlâ üzerinde 1.424 kuruş borcu kalmış olmasına rağmen[471]; İçel sancağının toplam 2.697 kuruş tutan ve Ağrıboz Kalesi muhafazasında olan Yeniçeri askerlerinin mevaciblerine tahsis edilen 1180 yılı *avârız* ve *bedel-i nüzul* vergilerinin tahsili işi de, 17 Nisan 1767'de yine kendisine verildi[472]. Zaten yerel âyanın desteği olmadan sancaktan vergi toplamanın ne derece

[468] BOA, ***MD***, nr. 166, s. 8-9, hkm. 7 (Aralık 1766 sonu). Aynı minvalde Vezir Abdi Paşa'ya ve İçel sancağındaki kadı, nâib, voyvoda, zabitan ve âyana hitaben yazılan emirnâme sureti: BOA, **A.DVN.ŞKT**, 945/48.

[469] Şâyet bu nezirlerine muhalif hareket ederlerse, verdikleri hüccetin tahsil edilmesi hususunda İçel Mutasarrıfı Abdi Paşa'ya yazılan 1 Şubat 1767 tarihli hüküm: BOA, **C.ZB**, nr. 4003.

[470] Nevâhi-i Ermenek halkının müşterek mahzarı: BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1011/22.

[471] BOA, ***MAD***, nr. 8513, s. 114.

[472] Bu hususta İçel Mutasarrıfı Hasan Paşa ve Sunullah Paşa-zâde Ali Bey'e yazılan hüküm: BOA, ***MAD***, nr. 8513, s. 113-114; Bu hükmün başka bir sureti: BOA, **C.ML**, nr. 1713 (18 Zilkade 1180).

güç bir iş olduğu, bir yıl önce 1179 senesi vergileri uhdesine havale edilen İçel Mutasarrıfı Hasan Paşa'nın bu işteki başarısızlığıyla bir defa da ortaya çıkmıştı[473].

Ali Bey İçel kazalarından vergi tahsiline başladığında Mamuriye, Selendi, Ermenek, Mut ve Zeyne'de herhangi bir problemle karşılaşmadı; fakat Nevâhi, Sinanlı, Silifke, Sarıkavak ve Karataş kazalarında vergiye muhalefet sesleri yükseldi. Bu itirazlarda, İçel'de *"a'yânlık iddi'âsında olan mütegallibeden"* Sunullah Bey'in, işin kendisine ihale edilmemesinden dolayı kızgınlığı ve bu hususta Nevâhi-i Ermenek kazasından İnce Ali-oğlu Deli Ali ve diğer bazı kişilerin de kendisini desteklemesinin etkili olduğu rapor edilmişti. Bu nedenle vergi tahsilinin nihayete ermesine kadar Sunullah Bey ve Deli Ali'nin, 30 Kasım 1767'de Kıbrıs'ta Lefkoşa Kalesi'nde hapsedilmesine karar verildi[474]. Aslında bunların Ali Bey'e bayrak açmaları boşuna değildi. Zira 1178 ve 1179 yılları vergi tahsili Sunullah Bey ve Deli Ali'ye verilmişti; hattâ bu yıllardan hâlâ üzerlerinde borç bile kalmıştı[475]. Sunullah Bey ve Deli Ali'nin hapsedilmesi, İçel'de vergilerden mütevellit problemlerin sona ermesini sağlamadığı gibi, Mutasarrıf ile Hükûmet arasında ihtilafların da dâhil olduğu bazı yeni anlaşmazlıkların ortaya çıkmasını sağladı.

Anamurlu Mir Ali Bey, bir yandan İstanbul nezdindeki kötü intibaını düzeltmek ve İçel'deki etkin konumunu yeniden sağlamak için çaba harcarken, diğer yandan kendisi hakkındaki şikâyet ve yakınmaların ardı arkası kesilmiyordu. Nitekim özellikle 1180 ve 1181 yılları vergi tahsilini yeniden alması ve hakkında verilen cezanın affından sonra 1767 sonlarında Selendi, Zeyne, Sarıkavak, Nevâhi-i Ermenek, Ermenek, Gülnar ve Silifke kazaları *"fukarâları"*nın müşterek bir şikâyet mahzarı daha gelmişti. Tek tek isim açmak yerine, *"Selendi kazâsı fukarâları"* gibi genel ifadelerle katılım belirtilmiş olan bu mahzarda, Ali Bey ve Can-oğlu Piri'nin eskiden beri süregelen kanunsuzlukları ve haklarında verilen cezalandırma kararları tekrar edildikten; özellikle Vezir Ali Paşa'nın İçel'e vali olarak tâyininden sonra Ali Bey'in Paşa'yla irtibatını iyi tutarak tekrar itibar kazandığı; aralarında kadim dostluk bulunan Selendili Arslan Gazi-oğlu Sinan Çavuş ve Deli Abdülkadir'in de Ali Bey'le birlikte hareket ettiği söylendikten sonra, bazı öldürme ve mal gaspı olaylarına da

[473] BOA, ***MAD***, nr. 8513, s. 114-115, 119-120.
[474] İçel Mutasarrıfı Ali Paşa'ya, kaza kadılarına, Lefkoşa Kalesi Dizdarı'na ve hususî mübaşir İbrahim'e yazılan hüküm: BOA, ***KK***, nr. 2925, s. 137-138 (8 Receb 1181).
[475] BOA, ***MAD***, nr. 8513, s. 203.

işaret edilip, sonuç olarak Ali Bey hakkında daha önce verilmiş olan cezaların infazı talep edilmişti. Fakat bu şikâyetler Hükûmet nezdinde kabul görmediği gibi, Aralık 1767 itibariyle Ali Bey'in *"cürmü afv"* olunup, daha önce verilen cezalandırma emirlerinin kaydı de iptal edildi. İçel Mutasarrıfı Ali Paşa'ya ve Mamuriye Kadısı'na yazılan hükümden, Ali Bey'in cezasının affında Mutasarrıf'ın olumlu görüşlerinin etkili olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Ali Bey'in affı, bundan sonra *"kendü hâlinde ve arzıyla mukayyed olmak ve fukarâ ve zu'afâya cevr ü ta'addî itmemek ve sâdır olan evâmir-i aliyyeme itâ'at ve inkıyâd edüp hakkında şikâyeti mûcib hareketden tevakki ve mücânebet"* etmesi şartına bağlanmıştı[476].

Bu şekilde işler yoluna girmiş gibi görünürken ve Ali Bey de uhdesine verilen 1180 ve 1181 seneleri vergilerini tahsile başlamışken, bazı sıkıntılar ve özellikle âyanlık iddiasında olan Sunullah Bey'den mütevellit muhalefet sürüyordu. Ayrıca vergi tahsiline dair Hazine tarafından gelen yeni taleplerin de Ali Bey'i zor durumda bıraktığı anlaşılmaktadır. Nitekim Selendi Mukataası gelirinden karşılanmak üzere, Bağdat Kalesi muhafazasında bulunan Top Arabacıları askerlerinin mevâcibleri için tahsis edilen parayı tahsil etmek üzere Vezir Ali Paşa tarafından Saliyâneci Süleyman gönderildiğinde Ali Bey, üzerine kalabalık levend askeri sevk edildiği gerekçesiyle istenen parayı vermediği gibi, Saliyâneciyi de kovmuştu. Fakat buna rağmen Hükûmet hadisede Ali Bey'i suçlamamış; hattâ Mutasarrıf Ali Paşa'ya yazılan hükümde, vergi tahsili bahanesiyle kalabalık sekban sevk etmesinin bir hata olduğu ihtar edilmişti[477]. Mart ayı geldiği halde hâlâ sancaktaki vergi tahsili meselesindeki problemler sürüyordu. İçel'in 1179 senesi *avârız* ve *bedel-i nüzûlü* uhdesine verilen, fakat tahsil ettiremeden ölen sâbık Defterdar Seyyid Mehmed'in, tahsilat için gönderdiği Ömer Ağa'nın başına gelenler yeni yeni ortaya çıkmaya başlamıştı. İçel'e gelen Ömer Ağa'ya, o zaman mutasarrıf olan Hasan Paşa yüz vermeyerek, getirdiği vergi defterini almamış; bunun üzerine Ömer Ağa "*bilâ-fermân*" İçel kazalarından vergi tahsil etmeye başlamış; bazı kazalar ödeme yapmışlar, fakat bazıları itiraz etmiş; bu nedenle daha sonraki yılların tahsilat işi Ali Bey'e tevdi edildiğinde, Ömer Ağa hâlâ İçel'de 1179 yılı vergisinden kalan bakayayı

[476] İçel ahalisinin müşterek mahzarı, derkenar kayıtları, Ali Bey'in cezasının affına dair buyuruldu ve bu hususta yazılan hüküm sureti: BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1009/17.
[477] Mutasarrıf Ali Bey'e yazılan emir: BOA, ***MAD***, nr. 8513, s. 216-217 (26 Ocak 1768).

tahsil etmekle uğraşmak zorunda kalmıştı. İşte Ömer Ağa'nın bu kanunsuz işleri ve ayrıca âyanlık mücadelesinde olan Sunullah Bey ve Deli Ali'nin muhalefeti sebebiyle, Ali Bey'in vergi tahsilatındaki zorlukları daha da artmıştı. Sunullah Bey ve Deli Ali'nin Lefkoşa Kalesi'ne hapsedilmesi için verilen emir icra edilemediği gibi, tutuklanarak bir Tatarla İstanbul'a gönderilmesi istenen Ömer Ağa, Üsküdar'a vardığı sırada firar etmişti[478]. Vergi tahsiline dair bütün bu karmaşada, İçel Mutasarrıfı Ali Paşa'nın çelişkili tutumu da başka bir problemdi. Nitekim Hükûmet tarafından Ali Paşa'ya yazılan 8 Mart 1768 tarihli hükümde, Sunullah Bey'i *"müstakil a'yân"* nasb etmek için himaye ettiği; onun kendisi için vergi tahsiline göz yumduğu, hapis kararının icrası hususunda gevşek davrandığı ve nihayet *"bu sancakda mâl-ı avârız kangı tarihde tamam tahsîl olunmışdır, yine tamamı tahsîl olunmaz"* diyerek, *"lâyık-ı şân ve vezâret"* olmayan hareketlere tevessül ettiği yüzüne vurulmuştu[479].

Ali Paşa'ya yazılan bu son emirde, Mir Ali Bey'in İçel'e âyan nasb edilmesi de istendiğine göre, onun Hükûmet nezdindeki itibarının bu tarihlerde iyi olduğunu söylemek mümkündür. Buna karşılık Sunullah Bey'den yana olduğunu gizlemeyen Mutasarrıf ile Ali Bey arasındaki anlaşmazlıklar iyice su yüzüne çıkmıştı. Ali Paşa Mart 1768'de Hükûmete sunduğu bir tahriratta, Karataş kazasının bazı mahallerinin perişan durumda olduğunu, Nevâhi ve Silifke kazalarının 1178 yılı vergilerini Ali Bey'in tahsil ettiğini, buna rağmen 1.116 kuruş daha toplanıp Sunullah Bey ve Deli Ali'nin hapisten salıverilmeleri şartıyla gönderildiğini ifade ettikten sonra; mahkûmların tahliyelerini, buna karşılık Ali Bey ile ahalinin mahkemede davalarının görülmesini talep etmişti. Fakat Ali Paşa'nın bu talebi Hükûmet tarafından uygun bulunmadığı gibi 1178, 1180 ve 1181 senelerine ait hâlâ 5.147 kuruş vergi borcu olduğu hesabı çıkarılmış; mer'i olan kanunlara göre, sancakta perişan durumda olan yerlerin hissesine düşen vergi miktarının diğer kazalara tevzi edilmesi gerektiği hatırlatılmış; ayrıca Sunullah Bey ve Deli Ali hakkındaki hapis kararının da devam ettiği ifade edilmişti[480].

---

[478] BOA, **A.E. Mustafa III**, nr. 19155.
[479] BOA, ***MAD***, nr. 8513, s. 222-223; Krş. BOA, **C.ML**, nr. 4859 (8 Mart 1768).
[480] İçel Mutasarrıfı Ali Paşa'yla kadı ve nâiblere yazılan 22 Mart 1768 tarihli hüküm: BOA, ***MAD***, nr. 8513, s. 225-227; Krş. BOA, **C.ML**, nr. 5264.

Anamurlu Ali Bey, bir yandan vergi tahsiliyle alâkalı problemlerle uğraşır ve bu sebeple Mutasarrıf Ali Paşa'yla karşı karşıya gelirken, diğer yandan 1768 başından itibaren Divanıhümâyun'a sunulan, hakkında birçok suçlamayı muhtevî bir dizi şikâyetle yüzleşmek zorunda kalmıştı. İçel kaza kadıları ve nâiblerinin ilâmlarıyla ahaliden gelen müşterek mahzarlarda, birbirinin aynısı standart ifadelere ve suçlamalara yer verilmişti. Bu yönüyle Ali Bey'e karşı organize ve planlı bir itibarsızlaştırma kampanyası intibaı veren belgelerde, şu suçlamalar üzerinde durulmuştu: *"Mamuriye kazâsı sâkinlerinden Ali Bey dimekle ma'rûf şekāvet-beşe livâ'-i mezbûrda yedi sekiz senedir iddi'â-yı a'yâniyet eylediğinden zulm ü ta'addîsinin nihâyeti olmayup"*, bu nevi hareketlerinden dolayı daha önce hakkında idam kararı verilmişken, Ali Paşa'nın da ilticası üzerine, *"kendü kâr-ı kisbiyle olup ibadullahı bir dürlü rencîde eylemeyüp"* ve hakkında şikâyet gelmemesi şartıyla cezası affedilmişken, verdiği sözde durmamış; Ali Paşa'nın Selendi kazasına vergi tahsili için gönderdiği Bölükbaşısı yolda giderken, Ali Bey'in tahrikiyle kardeşi Celil Bey ile avenelerinden Arslan Gazi-oğlu Sinan Çavuş ve Bestan-oğlu Deli Abdülkerim, yolunu kesip iki adamını öldürmüş ve birkaçını yaralamışlardır. Ali Bey, *"Selendi kazâsı benim mâlikânemdir ve ba'zı karyelerde alacağım vardır"* diyerek, 150 süvari ve 200 sekban ile kazaya gelip, Miralay Seyyid Veli Ağa'yla timarlı sipahilerin ve Nakib Seyyid Zeynelâbidin'in evlerini basarak mal ve eşyalarını yağmalamış; vergi adıyla zorla 15.000 kuruş kadar da paralarını almıştır. Daha sonra Ermenek şehrine yaptıkları baskın sırasında, diğer başka cinayetlerle birlikte Gülnar Âyanı Seyyid Abdurrahman ve 4 adamını da öldürmüşlerdir. İşte bütün bu iddialardan sonra, mahkemede hakları alıverildikten sonra Ali Bey hakkında *kısas* uygulanmasını istemişlerdi[481].

Ermenek'ten Seyyid İbrahim adlı bir kişi de Ali Bey'in aleyhinde arzuhâl sunarak bazı yeni iddialarda bulunmuştu. Onun yazdığına göre Sarı-zâde Mehmed Paşa'nın valiliği sırasında Ali Bey'in Ermenek'i basacağı haber alınınca,

[481] Bu mesele hakkında İçel sancağından gelen tüm kâğıtların 30 Mayıs 1768 tarihli hülasası: BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1026/74. Ali Bey hakkında bütün bu iddiaları hâvî Mut ve Sinanlı Kadısı Mustafa'nın ilâmı: **A.DVN.ŞKT**, 1011/22 (Mart 1768 sonu). Bu dosyada aynı ifadelerle Nevâhi-i Ermenek Kadısı Seyyid Ahmed ve Sarıkavak ve Zeyne Kadısı Seyyid Ahmed'in birer ilâmlarıyla, Nevâhi-i Ermenek halkının müşterek mahzarı da vardır. Aynı hususta İçel'den 53 kişinin mühür basmak suretiyle katıldığı 20 Mart 1768 tarihli mahzar: **A.DVN.ŞKT**, 1013/86. Sarıkavak ve Zeyne Kadısı Seyyid Ahmed'in Nisan 1768 tarihli başka bir ilâmı: **A.DVN.ŞKT**, 1018/56.

Kapıkethüdası Mehmed Ağa'yı 150 kadar tüfekçi ile şehrin muhafazası için göndermiş; fakat bir gece vakti Mehmed Ağa bunun evinde misafirken Ali Bey adamlarıyla baskın yapmış; 12 tüfekçiyi öldürmüş, 20 kadarını yaralamış, 20 kadar at helak olmuş, geride kalan adamları tutup götürmüş; bunu da esir alarak 40 gün hapiste tutmuş; karısı Şerife Ümmühan Hatun korkusundan aklını kaçırmıştı[482]. Seyyid İbrahim başka bir arzuhâlinde, yukarıdaki iddialarını tekrar sıraladıktan sonra, tüm İçel halkının Ali Bey ve Can-oğlu Piri elinde esir misali kaldıklarını; her bir kazadan seçilen kişilerden oluşan 150 kadar adamın İstanbul'a kadar giderek durumlarını arz ettiklerini; Piri'nin halen Aladağ Âyanı Abdülehad'ın yanında bulunduğunu, bunların 150 kadar adamla Konya tarafına gelen yolları tuttuklarını; hattâ şikâyet için kendisiyle beraber gelenlerden 15 kişiyi ele geçirdiğini de ilave etmişti[483].

Bütün bu şikâyetlerden sonra Ali Bey hakkında bir karar verme hususunda Hükûmetin kafasının karışık olduğu veya belki de vergi tahsili meselesinin nihayete erdirilmesi beklendiği için, bu safhada Ali Bey'in işinin bitirilmesinde acele edilmediği anlaşılmaktadır. Buna karşılık Temmuz 1768'de, Selendi'deki olaylara adları karışan ve birtakım cinayet ve mal gaspıyla itham edilen Arslan Gazi-oğlu Sinan Çavuş ile Bestan-oğlu Deli Abdülkerim hakkında idam kararı verildi. Bu kararın infazına dair İçel Mutasarrıfı Ali Paşa'ya yazılan emirde, bunların tevessül ettikleri *"şenâ'at ve şekāvetin sâ'ire sirâyet ile ihtilâl-i nizâm-ı vilâyete"* sebep olacağından, *"hıfz-ı nizâm-ı vilâyet ve te'mîn-i fukarâ-yı raiyyet zımnında"* bu ikisinin cezasının tertip edilmesine karar verildiği ifade edilmişti[484]. Ama bu arada İçel'den gelen önemli-önemsiz birçok şikâyette, bir şekilde Ali Bey ve Piri'nin de adları geçmeye devam ediyordu. Öyle ki yıllar önce Ermenek Kalesi'nde hapiste iken öldürülen Gölgeli-oğlu İbrahim Ağa olayında, cinayeti işlemekle itham edilen Deli Abdullah ve diğerlerinin, daha sonra da tevessül ettikleri bir dizi kanunsuz işlerde, Ali Bey ve Piri'ye dayandıklarına dair iddialar bile Nevâhi-i Ermenek Nâibi Ahmed'in ilâmında yer almıştı[485].

[482] BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1018/56.
[483] BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1026/74.
[484] BOA, ***MD***, nr. 166, s. 110, hkm. 222 (Temmuz 1768 başı).
[485] BOA, ***AAD***, nr. 3, s. 343 (Temmuz 1768 ortası).

1768 senesi yaz aylarında, İçel sancağının avârız ve bedel-i nüzûl tahsilinden zimmetinde kalan hazine borcu nedeniyle yazışmalara konu olan Ali Bey hakkında, sonrasında bir süre kayıtlara yansıyan herhangi bir haber gelmemiştir. Fakat bununla birlikte 20 Temmuz 1769 tarihli bir malî ahkâm kaydında, *"Mamuriyeli maktûl Ali Bey"* ifadesi geçtiğine göre, bu tarihten önce cezasının infaz edilmiş olduğu kesindir[486]. Zaten daha önce verilen idam kararının affı, bundan sonra kendi halinde durması, emirlere karşı çıkmaması, yönetim işlerine karışmaması ve İçel halkından hakkında hiçbir şekilde şikâyet gelmemesi gibi oldukça sıkı ve aynı derecede kırılgan şartlara bağlanmıştı. Oysa 1768'de Ali Bey hakkında adam öldürme ve mal gasp etme gibi hususlarda birçok şikâyet vâki olmuştu. Ayrıca vergi tahsili işinde de başarısız olduğu, uhdesine tevdi edilen 1178, 1181 ve 1182 yıllarına ait avârız ve bedel-i nüzûl vergilerinden zimmetinde borç kaldığı kesindir. İşte bütün bu nedenlerle, daha önce affedilerek kaydı silinmiş olan idam kararı yeniden gündeme gelip, 1769'da büyük ihtimalle de İçel Mutasarrıfı Cevher Paşa seferdeyken, Mütesellim Zeynelâbidin Bey'in görevi sırasında idam edilmiş olmalıdır.

Ali Bey idam edildikten sonra birtakım alacak iddiasında bulunanlar olmuştur. Bunlardan birisi de İçel sancağının 1760 ve 1763 seneleri avârız tahsilini müteveffa Ali Bey'e iltizamla veren Mustafa Çavuş'tur. Çoban-oğlu Bogos adlı bir zımmiden aldığı borç para ile iltizam bedelini Hazineye peşin olarak yatırdığını iddia eden Mustafa, Ali Bey henüz bu borcu ödemeden katledildiği için, geride kalan oğlu ve kardeşi Çelebi Bey'den bu parayı tahsil etme derdine düşmüştü[487]. Fakat Ali Bey'in mirasçıları bu parayı ödemeye karşı çıktıklarından, aradan yıllar geçtiği halde 1775'te de Mustafa'nın, hâlâ alacağını tahsil edebilmek için maliye bürolarının kapısını aşındırmaya devam ettiği görülür[488].

2. Hânedânın Anamur'daki Son Güçlü Lideri: Mir Abdülmuin Bey

Sunullah Paşa-zâde Mustafa Bey'in oğludur. Ali Bey'in 1769'da idamından sonra ailenin reisi olarak ön plana çıkmış ve hânedanın bu yüzyıldaki son güçlü kişisi olmuştur. 1770'lerde İçel ve Tevâbii Âdet-i Ağnam Mukataası'na kardeşleri Ali Bey,

[486] BOA, ***MAD***, nr. 8518, s. 50.
[487] BOA, ***MAD***, nr. 8516, s. 258.
[488] BOA, ***KK***, nr. 2938, s. 146 (8 Nisan 1775).

Sunullah Bey, Mehmed Bey, Zeynelâbidin Bey, Ahmed Bey ve Abdülkerim Bey'le birlikte müştereken mâlikâne sahip oldukları görülür[489]. Bununla yetinmeyen Abdülmuin Bey, fırsatını buldukça İçel ve Tevâbii Yörükân Mukataası'na bağlı aşiretlerin mallarına saldırmaktan da geri durmamış[490]; avârız vergisi tahsildarlığı işiyle de meşgul olmuştur[491].

a. İlk İdarî Görevleri ve Suiistimalleri

1772'de Abdülmuin Bey artık belgelerde "Mir" unvanıyla anıldığına göre, deruhte ettiği bazı hizmetler karşılığı kendisine bu paye verilmiş olmalıdır; zaten aynı tarihte mütesellim de olmuştur. İçel Mutasarrıfı Seyyid Ahmed Paşa Rusya seferinde görevliyken, İçel mütesellimliğine önce âyandan Hacı Sunullah Bey'i tâyin ettirdiyse de, bir süre sonra onun idaresinden memnun olmayan sancak ahalisi Sarıkavak Nâibi vasıtasıyla, yine Sunullah Paşa-zâdeler'den ve âyandan olan Mir Seyyid Abdülmuin'in mütesellim yapılmasını talep etmişler; Haziran 1772'de halkın bu isteği uygun bulunmuştu[492]. Fakat aynı tarihte karar değiştirilerek mütesellimlik yeniden Mir Sunullah Bey'e tevdi edilmiş; kendisine yazılan emirde, İçel'den *"miktâr-ı vâfi harb ü darbe kādir yarar ve bahâdır"* adamlar toplayıp, başına bir komutan görevlendirerek Mısır Valisi ve Seraskeri Vezir Hacı Osman Paşa'nın maiyetine göndermesi istendikten sonra; sancağın idaresiyle alâkalı olarak da şu hatırlatma yapılmıştı: *"Mütesellimlik umûrını ru'yete ve hıfz u sıyânet-i fukarâ-yı raiyyete ihtimâm ve tarafına âid vâridât ve tayyaratı ahz u kabz ile mîrimirân-ı mûmâ-ileyhe edâ ve ahâlî ve fukarâ-yı raiyyete zulm ü ta'addîden ziyâde tehâşi ve ittikā eyleyesin[493]"*. Bununla birlikte Eylül 1772 sonuna gelindiği halde hâlâ istenen askerin yola çıkarılmamış olması, Hükûmet nezdinde kızgınlığa sebep olduğundan, Mir Sunullah Bey'e yazılan yeni bir emirle, istenen askerin, bu sırada yine Mısır Valisi emrinde görevlendirilen ve deniz yoluyla gidecek olan Kapıcıbaşı Gölgeli-oğlu Mustafa Ağa'yla beraber yola çıkarılması istenmişti[494].

---

[489] BOA, ***MAD***, nr. 9999, s. 407 (Şubat 1771).
[490] BOA, ***MAD***, nr. 10008, s. 92.
[491] BOA, ***KK***, nr. 2936, s. 137.
[492] Mir Seyyid Abdülmuin Bey'in, İçel mütesellimliğine tâyin edildiğine dair kadı ve nâiblere yazılan hüküm: BOA, ***AŞD***, nr. 185, s. 130 (Haziran 1772 sonu).
[493] BOA, ***AŞD***, nr. 180, s. 190 (Haziran 1772 sonu).
[494] İçel Mütesellimi Mir Sunullah'a hüküm: BOA, **C.AS**, nr. 49750 (Eylül 1772 sonu).

Suriye ve Lübnan taraflarında ortaya çıkan Zahir Ömer hadisesinde, isyanı bastırma görevi Mısır Valisi Vezir Hacı Osman Paşa'ya tevdi edilmişti. İşte bu görev kapsamında İçel'deki âyanının ileri gelenlerinden Mamuriye Âyanı Seyyid Abdülmuin Bey, Mut Âyanı Sunullah Bey, Sarıkavak Âyanı Abdülkadir Ağa, Karataş Âyanı Seyyid Ömer ve Osman'ın, sancak askeriyle birlikte Gölgeli-oğlu Mustafa Ağa'nın komutası altında sefere katılmalarına karar verilmişti[495]. Aynı zamanda Rusya harbi sebebiyle orduda nakliye hizmetinde kullanılmak üzere İçel'den 200 deve istenmiş; bu işi organize etmek üzere Ocak 1773'te Gedikli Seyyid Abdurrahman İçel'e gönderilmişti[496]. Fakat Abdurrahman Ağa, Mut'a geldiğinde bir grup eşkıya tarafından baskın yapılarak öldürüldü. Oğlu Seyyid Mehmed Said'in olayla ilgili sunduğu arzuhâl[497] üzerine yapılan tahkikatta, Mut Nâibi'nin rapor ettiğine göre hadise şu şekilde meydana gelmişti: 14 Mart 1773'te Mut'ta gelen Abdurrahman, Mut Âyanı ve İçel Mütesellimi Sunullah Paşa-zâde Hacı Sunullah Bey'in evine yerleşip, yük hayvanı toplanmasına dair getirdiği fermanı yetkililere ve ahaliye ilan etmek üzere iken, Sarıkavak Âyanı Osman-oğlu Abdülkadir 200 kadar silâhlı sekban ile 17 Mart'ta öğlen vakti Mut'a baskın yapmış; başta Abdurrahman olmak üzere Nevâhi Âyanı Seyyid Mehmed, Mavga Kalesi Dizdarı Hacı Yusuf ile hademeden Ali ve Abdülkerim adlı kişileri kurşun ve bıçak ile öldürmüştü[498]. Olay hakkında İçel Mutasarrıfı Vezir Mehmed Paşa'nın tahriratında ise, Mamuriye Âyanı Abdülmuin Bey'in de Abdülkadir Ağa ile birlikte hareket ettiğine ve bu ikisinin Mut Âyanı Sunullah Bey'le aralarının iyi olmadığına işaret edildikten sonra, baskın sırasında Sunullah Bey'in yaralandığı da yazılmıştı[499].

Bu şekilde İçel âyanının birbirleriyle kavgası sebebiyle Mısır'a herhangi bir birlik gönderilemediği ve yük develerinin toplanması işi tehlikeye girdiği gibi, sancağın ne derecede güvenlikten yoksun olduğu da ortaya çıkmıştı. Zaten çok uzak mesafeye yapılacak seferde kullanılmak üzere deve sevk edilmesi, bunların toplanması halinde bile çok güç bir iş olduğundan, çaresiz eskiden de uygulanan yönteme başvuruldu ve her bir deve için 80'er kuruş olmak üzere toplam 16.000

[495] BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1302/31.
[496] BOA, ***AŞD***, nr. 188, s. 163, hkm. 546.
[497] BOA, ***AŞD***, nr. 188, s. 163, hkm. 546.
[498] BOA, ***AŞD***, nr. 188, s. 164, hkm. 548 (Nisan 1773 ortası).
[499] BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1302/31.

kuruş bedel tahsil edilmesine karar verilerek İçel'e yeni mübaşir gönderildi[500]. Mayıs 1773'de Mehmed Paşa'ya yazılan emirde, âyanın türlü bahanelerle görevden kaçmak isteyenlere bundan sonra fırsat vermemesi ve Abdurrahman Ağa'nın öldürülmesi hadisesine katılanların tutuklanması istenmişti[501]. Rusya savaşı Temmuz 1774'te yapılan Küçük Kaynarca Antlaşması'yla sona erdiği halde, yük hayvanlarının bedeli problemi hâlâ çözülemediğinden maliye bürokrasisi işin peşini bırakmamıştı[502]. Bu olaylar vesilesiyle ve ayrıca daha önce Konya tarafından zahire satın alınması meselesi nedeniyle zimmetinde para kalması, Vezir Mehmed Paşa'yı zor durumda düşürmüş olacak ki, borcu hemen ödemesi hususunda kendisine yazılan bir hükümde, ortaya koyduğu davranışların vezirliğin şanına yakışmadığı ihtarında bulunulmuştu[503].

Bütün bunlardan sonra hem birbirine düşen İçel âyanının arasındaki problemi çözmek, hem de Abdülmuin Bey ve Osman-oğlu Abdülkadir'in mahkemeye çıkarılmalarını sağlamak için Hacı Selim Ağa mübaşir olarak gönderilmişti. Fakat Abdülmuin Bey mahkemeye gelmeyip vekilini gönderdiyse de, kendisinden hak iddia eden kimse ortaya çıkmadığı gibi, olayda bir kabahatinin olmadığına dair şâhitlik yapanlar da olmuştu[504].

İçel'deki âyanlık yarışında hasımlarıyla mücadele eden Abdülmuin Bey, bu sırada mütesellimlik makamını elinde bulunduruyordu. Bu nedenle, İçel Mutasarrıfı Mehmed Paşa kapı halkıyla birlikte orduya katılmak üzere İçel'den harekete geçtiği sırada Gülnar kazasında 23 Mayıs 1774'te öldüğünde İçel Mütesellimi Abdülmuin Bey, Paşa'nın tüm mal ve eşyasıyla *"vâfirce"* olduğunu ifade ettiği nakit parasını saydırıp deftere kaydettirerek muhafaza altına almıştı[505]. Mehmed Paşa'nın ölümü üzerine İçel mutasarrıflığına Vezir Süleyman Paşa getirildi. Fakat o da Bolu ve havalisinden asker sevkiyle görevli bulunduğundan, 1 Haziran 1774'te İçel'in yönetimi, sanacağın timar ve zeamet askerini orduya sevk ve teslim etmesi şartıyla

[500] BOA, ***MAD***, nr. 8521, s. 162 (15 Nisan 1773).
[501] İçel Mutasarrıfı Vezir Mehmed Paşa'ya hüküm: BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1302/31 (Mayıs 1773 ortası).
[502] Bu hususta Adana ve İçel'deki idarecileri yazılan 21 Ekim 1774 tarihli hüküm: BOA, ***MAD***, nr. 8521, s. 512-513.
[503] BOA, ***MAD***, nr. 10008, s. 88 (18 Temmuz 1773).
[504] Mut ve Sinanlı Nâibi Seyyid Ahmed'in ilâmı üzerine, bu hususta İçel Mutasarrıfı'na ve suça karışanların bulunduğu yerlerin kadılarına yazılan yeni bir emir: BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 28.
[505] Abdülmuin Bey'in bu hususta mektubu: BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1251/50.

mütesellime emanet edildi[506]. İçel sancağı Eylül 1774'te Vezir Osman Paşa'ya tevcih edildiğinde, o görev yerine gelinceye kadar İçel'in idaresi yine Mütesellim Abdülmuin Bey'e verilmişti[507].

İçel Mütesellimi Abdülmuin Bey'in halletmesi gereken ilk işlerden biri, ordu hizmetinde kullanılacak 200 mekkari şetranın 3-5 gün içinde İçel kazalarından toplanmasını sağlayıp, bu iş için görevlendirilen Mustafa Ağa'yla hemen sevk emesi meselesiydi. Zira ordu Haziran 1774 itibariyle Rusya seferi için harekete geçmişti bile[508]. Bu arda Ekim 1774 tarihli belgelerde, bu 200 yük hayvanının toplanması meselesiyle Mütesellim Abdülmuin Bey'in ilgilendiği ifade dilmişti[509].

b. Ekmekçi-oğlu Mehmed Paşa İsyânı ve Anamur Beyleri

Savaşların sona ermesini takip eden 1774 sonu ve 1775 başlarında, İçel'de sosyal yapıyı ve kurulu düzeni bozucu mahiyette herhangi bir olay kayda geçmemişti. Fakat Konya'da ortaya çıkan ve çok geçmeden İçel sancağına da sıçrayan bir hadise, İçel âyanından bazı kişileri de içine alarak hızla büyüyüp bir dizi tatsız netice doğurdu.

1774 yılı başlarından itibaren Konya Kaimmakamı olduğu görülen Ekmekçi-oğlu Mehmed Paşa'nın[510] talihinin, aynı tarihlerde Aladağ Âyanı Kürd Osman isyânıyla değiştiği anlaşılmaktadır. Bu isyân Ekmekçi-oğlu'nun görev bölgesinde çıktığından, kendisinden düzeni sağlaması istenmişken, ölümünden kısa süre önce İçel Mutasarrıfı Vezir Mehmed Paşa'nın gönderdiği bir mektupta, büyük maddî güce sahip olan isyâncıların, Konya sakinlerinden Kuşçu-oğlu'na ve Ekmekçi-oğlu'na *"mebâliğ-i kesîre"* göndererek olayı kapattıkları ifade edilmişti[511]. Şayet Mehmed Paşa'nın yazdıkları doğruysa, belki de Ekmekçi-oğlu bu hadiseden sonra gözden çıkarılmış ve sonrasında da isyân yoluna girmiş olmalıdır. Ocak 1775'e gelindiğinde, 2.000 kadar piyade ve süvari adamıyla isyân halinde bulunan Ekmekçi-oğlu Mehmed Paşa hakkında çoktan idam kararı verilmişti bile. Bu hususta İçel, Adana, Alaiye, Şam ve Halep idarecilerine yazılan emirlerde, isyancıların buralardan birisine

[506] Mütesellim tâyini hakkında Süleyman Paşa'nın Kapıkethüdası Mustafa'nın arzı ve buyuruldu: BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1251/43.
[507] BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 11.
[508] BOA, ***KK***, nr. 2363, s. 65; ***KK***, nr. 2936, s. 156-157 (12 Haziran 1774).
[509] BOA, **C.AS**, nr. 51766.
[510] BOA, ***AŞD***, nr. 190, s. 178-179.
[511] BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1256/41.

gideceğinin haber alındığı, dikkatli olmaları ve idareleri altındaki bölgelere bunların gelmeleri halinde, *"kat'a emân u zamân virmeyüp katl u idam"* ve kesik başlarını göndermeleri istenmişti[512].

Nitekim kısa süre sonra, muhtemelen Şubat 1775'te Konya'dan çıkan Ekmekçi-oğlu, önce Nevâhi-i Ermenek Subaşısı Ali'nin yanına geldi. Fakat bu sırada hakkında idam fermanı çıktığından, İçel Mutasarrıfı Osman Paşa bu emri icra etmek maksadıyla hareket edince Ekmekçi-oğlu, Gezende dağlarında bulunduğu sırada gizli tutulması gereken idam kararından haberdar olarak gece vakti Anamur tarafına doğru kaçtı[513]. Mamuriye'ye giderek kaza âyanı Abdülmuin Bey'in yanında karargâh kurdu. İçel Mutasarrıfı Osman Paşa ise, âsilerle alâkalı ferman sureti ve buyuruldular yazarak Baş Ağası, Tüfekçibaşısı ve Kapıcılar Kethüdasını Anamur'a gönderdiyse de, herhangi bir netice alamadı. Bunun üzerine hazırladığı 10 Mart 1775 tarihli tahriratta, isyancıları Abdülmuin Bey ile akrabalarından Âbidin Bey ve Deli Mustafa Bey'in koruduğunu; ayrıca Selendi Subaşısı Abdülkerim ve Çavuş-oğlu ile diğer birçok *"erâzil ve esâfil"*in de birlikte hareket ettiklerini; böylece sayıları iyice artan âsilerin, *"cümlemiz katl ve helâk olmadıkça virmek ihtimâlimiz yokdur"* diyerek, Ekmekçi-oğlu'nu himaye etmeyi sürdürdüklerini; bu durumda âsilerin üzerine maiyetindeki kapısızlardan ve kazalardan toplanacak bir askerî birliğin sevk edilmesinden başka çare kalmadığını rapor etmişti[514]. Aynı tarihli diğer bir tahriratta ise, âsiler üzerine Kethüdası komutasında kuvvet göndermek istediğini, Gölgeli-oğlu Mustafa Ağa ile sancağın diğer beyleri ve subaşılarının da Kethüdanın maiyetine tahsis edileceğini yazmıştı[515]. Osman Paşa'nın bu yazılarına verilen cevapta, Ekmekçi-oğlu'nun idamı hususunda daha önce kendisi defalarca uyarılmasına rağmen, İçel'e geldiği halde bu emrin gereğini icra edememesinin büyük bir hata olduğu hatırlatıldıktan sonra, artık gafletten uyanıp gözünü dört açarak *"asâkir-i mükemmele ile üzerlerine varup"* her nasıl olursa olsun bu işi neticelendirmesi ihtar edilmiş; ayrıca bundan sonra da *"firar eyledi ele girmedi deyü ucube-i beyhûdeye"* sığınarak cevaplar vermesi halinde, bu nevi mazeretlerin hiçbir şekilde kabul

[512] İçel Mutasarrıfı Vezir Osman Paşa'ya ve çevredeki diğer sancak idarecilerine yazılan hüküm: BOA, ***MD***, nr. 166, s. 324, hkm. 731 (Ocak 1775 başı).
[513] BOA, **C.DH**, nr. 16812.
[514] BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1287/50.
[515] BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1287/52.

edilmeyeceği de hatırlatılmıştı[516]. Âsilerin Alaiye taraflarına kaçmaları ihtimaline karşı oradaki idareciler de, dikkatli olmaları hususunda uyarılmıştı[517]. Bu yazışmalardan açıkça anlaşılacağı gibi Mamuriye âyanı, kendilerine sığınan Ekmekçi-oğlu'nu korumuşlar ve *"ocağımıza düşdü, Devlet-i Aliyye'den affını niyâz iderüz"* diyerek cezasının affedilmesi için Hükûmete ricada bulunmuşlardı. Fakat böyle bir istek kabul edilmediği gibi Gölgeli-oğlu Mustafa'ya, İçel âyanı subaşılarıyla, Abdülmuin, Âbidin ve Mustafa Beylere yazılan hükümlerde de açıkça görüleceği üzere, *"Mamuriye beyleri inadda ısrar iderler ise anların dahı te'dib"* edileceği ihtarında bulunulmuştu[518]. Bu ihtarlar işe yaramış olacak ki, Ekmekçi-oğlu'nun Mart sonlarında Anamur'dan çıkıp Alaiye'nin İbradı kazasına vardığı, yanında bulunan hayvanlarını ve eşyasını kaza sakinlerinden Osman-zâde Hacı Ahmed Efendi ve yeğeni Osman Sabit Efendi'nin evlerine bıraktığı haberi gelmişti[519]. Mayıs 1775 sonuna gelindiğinde, Ekmekçi-oğlu Mehmed Paşa'nın ve adamlarından Kuşçu-oğlu Hasan'ın cezasının infaz edildiği ve geride bıraktığı muhallefatının ortaya çıkarılması ve hazine adına kabzedilmesi için Alaiye Mutasarrıfı Sadık Mehmed Paşa'nın çoktan işe başladığı anlaşılmaktadır[520].

c. Sarıkavaklı Koca Abdülkadir ve Nevâhili Ali Ağa'yla Husumeti

Bu yıllarda İçel âyanları arasında husumete sebep olan hadislerden birisi de, Sarıkavak Âyanı Osman-oğlu Abdülkadir'in 1773'te Mut'ta Sunullah Paşa-zâde Hacı Sunullah Bey'in evini basıp Karahisarî Abdurrahman Ağa ve âyandan Mehmed Ağa ile diğer bazı kişileri öldürmesi ve mal gasp etmesi hadisesinin üzerinde iki yıl geçtiği halde, Abdülkadir hakkında daha önce verilen kararın hâlâ icra edilememesinin getirdiği huzursuzluktu. Bu sebeple Mut ve Sinanlı Kadısı meseleye dair yeni bir ilâm göndererek, mağdur olanların haklarının geri alınması ve Osman-oğlu Abdülkadir'in *"cezasının tertib"*ine izin verilmesi talebinde bulunmuş ve bu talebe uygun şekilde 3 Haziran 1775'te izin çıkmıştı[521]. Fakat bu arada Sunullah

[516] BOA, **C.DH**, nr. 16812; BOA, ***MD***, nr. 166, s. 326, hkm. 735 (Mart 1775 ortası).
[517] Alaiye Mutasarrıfı Sadık Mehmed Paşa'ya yazılan hüküm: BOA, ***MD***, nr. 166, s. 325, hkm. 733.
[518] BOA, ***MD***, nr. 166, s. 325, hkm. 734; Anamur beylerine yazılan hüküm: ***MD***, nr. 166, s. 326, hkm. 736 (Mart 1775 ortası).
[519] Bu mal ve eşyaya el konulduğu ve İstanbul'a nakledileceğine dair Alaiye Mutasarrıfı Sadık Mehmed Paşa'nın tahriratı ve Nevâhi-i Alaiye Kadısı Ahmed Efendi'nin ilâmı: BOA, **C.ZB**, nr. 3149.
[520] Bu hususi belgeler: BOA, **C.ML**, nr. 7412; Ekmekçi-oğlu'nun muhallefatı listesi: **C.ML**, nr. 16827; Maktul Kuşçu-oğlu Hasan'ın muhallefatı: BOA, ***D.BŞM.MHF.D***, nr. 12813.
[521] BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1302/31.

Bey'e baskın ve diğer öldürme hadisesinin içyüzü bir türlü ortaya konamamıştı. Gülnar Kadısı Seyyid Abdullah bir ilâmında, hadiseye adı karışan Abdülmuin Bey'in mahkemeye çıkarılması emrine itaat ettiğini ve meseleye dair, *"egerçe bu husûsda cebr u ikahım olmadığına cümle ahâlî-i sancak şâhiddir, lâkin her vechile ita'at-ı şer'-i şerîf ve ita'at-ı emr-i münife inkıyadım vardır"* dediğini; Abdülkadir Ağa'nın da mahkemeye vekilini gönderdiğini; ayrıca Sunullah Bey'in ise *"Abdülmuin Bey'den kat'an da'vâ ve nizâ'ım yokdur ve der-aliyyeye dahı iştikâ ve tazallüm-i hâl eylemedim"* diyerek, daha önceki iddiaları külliyen reddettiğini yazmıştı[522]. İçel Mutasarrıfı Mustafa Paşa da tahriratında, Sunullah Bey'in Abdülmuin Bey'den herhangi bir hak talep etmediğini, buna karşılık Abdülkadir Ağa'dan davacı olduğunu, fakat onun önce vekil-i şer'isini gönderdiği halde, daha sonra iş davanın görülmesine gelince ne kendisinin ne de vekilinin ortaya çıkmadığını ifade etmişti[523]. Olayın faillerinin kimler olduğu bir yana Sunullah Bey'in, aynı hânedanın mensubu olan Abdülmuin Bey'den şikâyetçi olmaması, buna karşılık kendilerine rakip olarak gördükleri Koca Abdülkadir'i hedefe koyması oldukça manidardır.

İçel'de adının karıştığı bazı hadiselere rağmen Abdülmuin Bey, Hükûmet nezdindeki itibarını ve bölgedeki gücünü koruyordu. Sancağın yıllık 1.600 kuruş tutan avârız vergisinin 1186 senesi tahsilatı Karaman Âyanı Zeynelâbidin Ağa'ya verildiyse de, onun katledilmesinden sonra bu işin 27 Ağustos 1775'te İçel Âyanı Abdülmuin Bey'e tevdi edilmesi[524], bunun açık bir göstergesiydi. Ayrıca sık sık idareci değişikliğine gidilmesi ve valilerin sancak dışında başka işlerde görevlendirilmesi, âyanlara idarî görev almaları ve daha bağımsız hareket etmeleri fırsatı veriyordu. Nitekim 12 Şubat 1776'da İçel Mutasarrıfı Mustafa Paşa Maraş eyaletine tâyin edilmiş; İçel ise Nablus sancağı Mutasarrıfı Vezir Mustafa Paşa'ya ilave olarak verilmiş; Nablus'un idaresini bir mütesellime bırakarak, kendisinin İçel sancağına gitmesi emredilmişti[525]. Bu arada Mustafa Paşa da, görev yerine gelinceye kadar İçel mütesellimliğine Anamur Âyanı Abdülmuin Bey'i getirmişti[526]. İçel 21 Mayıs 1776'da ise Cezzar Ahmed Paşa'ya tevcih edildi ki, o da Akka ve havalisinin

[522] BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1317/104.
[523] Mustafa Paşa'dan gelen evrakın 9 Eylül 1775 tarihli hülasası: BOA, **D.BŞM.MHF**, nr. 58/29.
[524] BOA, **C.ML**, nr. 21960.
[525] BOA, ***MD***, nr. 166, s. 446, hkm. 1003.
[526] BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1364/49.

muhafaza görevinde bulunduğu için, sancağın idaresi 23 Mayıs 1776 tarihli irâdeyle yine mütesellim olarak Abdülmuin Bey'e havale edildiyse de, daha sonra bu karardan vazgeçilerek, mütesellimlik Nevâhili Âbid-oğlu Ali'ye verilmişti[527]. Fakat bu tarihlerde İçel'de güçlü bir nüfuza sahip olan Abdülmuin Bey'in, mütesellimliği devam ettirdiği, buna karşılık Nevâhi-i Ermenek halkının eskiden beri süregelen hadislerle alâkalı olarak 1776 yaz ayları boyunca da merkeze birçok şikâyet arzı göndermeyi sürdürdükleri anlaşılmaktadır[528].

Nevâhi-i Ermenek ahalisinin Karaman Valisi Çerkes Hasan Paşa vasıtasıyla merkeze gönderdikleri şikâyetlerde, Abdülmuin Bey'in *"a'yânlık iddi'âsıyla kapusuz ve sâ'ir kutta'-i tarîk eşkıyâsını"* başına topladığı ve bu şekilde diğer bazı kişilerle de ittifak yaparak, Nevâhi-i Ermenek Davdas'ta Nakibüleşraf Kaymakamı olan Seyyid Ali'nin hânesine saldırdıkları, cana ve mala kast ettikleri ifade edilmişti[529]. Aslında bu iki kişi arasında eskiden beri süregelen düşmanlık vardı. Bu sebeple Seyyid Ali tarafının iddiasına göre Abdülmuin Bey, onun babası Seyyid Zeynelâbidin ile kardeşleri Seyyid Mustafa ve Seyyid Osman'ı da öldürtmüştü. Buna karşılık hâlen İçel mütesellimi olan Abdülmuin Bey de, Seyyid Ali hakkında mal gasp etme ve cinayet gibi birtakım suçlamalarla şikâyette bulunmuş; bunun üzerine İçel Valisi huzurunda bir mahkeme kurulmak istenmesi, Abdülmuin Bey'in mütesellim olması hasebiyle Nevâhi-i Ermeneklilerin muhalefetine sebep olmuş; bu nedenle meseleyi halletme görevi Karaman Valisi Çerkes Hasan Paşa'ya havale edilmişti[530]. Bu meseleye dair yazışmalarda Nevâhi-i Ermenek halkının, İçel'in diğer kaza kadıları yerine Karaman'a bağlı Hadim ve Pirluganda kadılarından destek mahiyetinde ilâmlar almaları, İçel merkez idaresine karşı duydukları güvensizliğin bir işareti olması bakımından dikkat çekicidir.

Abdülmuin Bey, bir yandan İçel'de mütesellimlik görevine sahip olarak siyasî nüfuz elde ederken, diğer yandan gerek mutasarrıflar nâmına toplanması gereken vergileri, gerekse de mukataaları iltizam şeklinde üzerine alarak tahsil edip, sonra bu paraları ödemesi icap eden yerlere vermeyerek maddî servet biriktirmeyi

[527] BOA, **C.DH**, nr. 6222; Ali Bey'in mütesellim nasb edildiğine dair İçel sancağındaki kaza kadı ve nâiblerine yazılan hüküm: BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 68 (Mayıs 1776 sonu).
[528] BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1386/18.
[529] BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1391/63 (Haziran 1776 ortası).
[530] BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 76 (Temmuz 1776 başı).

sürdürüyordu. Öyle ki Temmuz 1776 tarihli bir Defterdarlık telhisinde, Abdülmuin Bey'in zimmetinde biriken borcun 15.000 kuruşu geçtiği ifade edilmişti[531]. Fakat bu borçlara ve ayrıca hakkında şikâyetçilerin de bulunmasına rağmen, Hükûmet nezdindeki itibarı bu tarihlerde yine de iyi durumda olsa da, davacılarıyla Adana Valisi huzurunda mahkemelerinin görülmesine dair de 15 Temmuz 1776'da buyuruldu sâdır olmuştu[532]. Oysa Ermenekliler'in talepleri, davalarının Ermenek mahkemesinde görülmesi yönünde olduğundan, bu istek de uygun görülerek İçel Mutasarrıfı'na ve Mamuriye Kadısı'na gerekli emirler yazılmıştı[533].

Fakat işin şekli daha sonra yeniden değişti. Zira Lârende Kadısı'yla Mut ve Sinanlı, Ermenek, Mamuriye, Gülnar ve Selendi nâiblerinin ilâmlarında ve ayrıca Mut kazası ahalisinin müşterek bir mahzarında, aslında Abdülmuin Bey'in kendi halinde ve zararsız bir kişi olduğu; onunla alâkalı Ermenek'ten Hacı İbrahim ve Hacı Bey-oğlu'nun yazdıkları şikâyetlerin sadece *"mütesellim ve a'yân olmak sevdasıyla hilâf-ı vâkı' müfteriyâtı mutazammın"* bulunduğu ifade edilmişti. Ayrıca İçel Mutasarrıfı Mustafa Paşa da tahriratında, Abdülmuin Bey'in mahkeme için Ermenek'e getirilmesinin doğru olmayacağını, zira bu durumun sancaktan vergi tahsiline zarar vereceği gibi, mütesellimlik görevinin de sahipsiz şekilde ortada kalacağını ifade etmişti. İşte bu son yazılar üzerine Abdülmuin Bey'in, kendisinden davacı olanlarla mahkemelerinin bulunduğu yerde görülmesine, fakat bu bahaneyle Ermenek veya başka bir yere götürülmek için zorlanılmamasına karar verilmişti[534].

d. Mütesellimliği ve Ermenek Dolaylarında Durulmayan Hadiseler

İçel'in idaresinin Nablusî Mustafa Paşa ile Cezzar Ahmed Paşa arasında kısa süreliğine el değiştirmesinden sonra, 6 Temmuz 1776'da yeniden Mustafa Paşa'ya tevcih edildi. Fakat Paşa, Sayda'da görevli olduğundan sancağın idaresi bu defa da mütesellim olarak Nevâhi-i Ermenekli Âbid-oğlu Ali'nin kardeşi Abdülkerim Bey'e verildi[535]. Ağustos 1776 ortaları itibariyle İçel mutasarrıflığı görevinde Çerkes Hasan Paşa bulunuyordu[536]. Bu durum çok kısa sürmüş olacak ki, 28 Şubat 1777'de bu defa

[531] BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1391/63.
[532] BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1391/63.
[533] BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 78 (Temmuz 1776 ortası).
[534] Bu hususta İçel Mutasarrıfı Mustafa Paşa'ya ve Mamuriye Nâibi'ne yazılan hüküm: BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 80; Krş. **A.DVN.ŞKT**, 1572/67 (Ağustos 1776 başı).
[535] BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 75 (Temmuz 1776 ortası).
[536] BOA, ***MD***, nr. 175, s. 8, hkm. 21.

da Adana'ya ilhak edilerek Vezir Abdi Paşa'ya tevcih edildi. Fakat Abdi Paşa, Adana'nın nizamına mamur olduğundan, İçel'in idaresi Mütesellim Seyyid Abdülmuin Bey'e tevdi edildi[537]. Abdullah Paşa görev süresince İçel'e hiç gelmediğinden, idareyi yürütün Abdülmuin Bey vergileri tahsil etmiş; fakat bu arada zimmetinde de 24.672,5 kuruş borç birikmişti[538]. Aynı şekilde İçel sancağı 11 Ocak 1778'de, sâbık Alaiye Mutasarrıfı Seyyid Mehmed Sâdık Paşa'ya tevcih olununca da, Abdülmuin Bey'in mütesellimlik görevi devam etmiştir[539].

Abdi Paşa'nın vali ve Abdülmuin Bey'in mütesellim olduğu 1777 yılı boyunca Nevâhi-i Ermenek kazası halkının, Âbid-oğlu Ali ve kardeşi Abdülkerim'in düzeni bozucu faaliyetlerine dair şikâyetleri devam etti[540]. Ayrıca diğer kaza kadı ve nâiblerinin de bu minvalde kâğıtları gelince, adı geçen bu kişilerin önce Karaman'da mahkemelerinin görülmesine karar verildiyse de, bu mümkün olmayınca 29 Ağustos 1777 tarihli bir emirle, bunların bir şekilde yakalanıp İstanbul'a gönderilmeleri istendi[541].

İçel sancağı 1 Nisan 1778'de sâbık Çorum Mutasarrıfı Zaralı-zâde Abdullah Paşa'ya tevcih olundu; İçel Mutasarrıfı Mehmed Sâdık Paşa ise Alaiye sancağına nakledildi[542]. Hemen ardından da 18 Nisan tarihli buyurulduyla Abdullah Paşa, İsmail Seraskeri Vezir Abdullah Paşa'nın maiyetine memur edildi ve gerekli hazırlıkları yaparak hareket etmesi istendi[543]. Bu durumda İçel'in idaresi âyandan Mütesellim Abdülmuin Bey'e kaldı[544]. 11 Aralık 1778'de ise İçel sancağı sâbık Mısır Valisi Vezir İzzet Mehmed Paşa'ya verildi ki, o görev yerine gelinceye kadar idare yine Mütesellim Mir Abdülmuin Bey'e havale edildiyse de[545], sonrasında belki de hakkında eksik olmayan şikâyetler sebebiyle bu karardan vazgeçilip, mütesellimliğin Gölgeli-oğlu Mustafa'ya verilmesine dair ferman çıkmış; fakat bu karardan da

[537] BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 98.
[538] Borcun, mübaşir gönderilerek tahsil edilmesine dair: BOA, **A.E. Abdülhamid I**, nr. 17276.
[539] Bu hususta Mehmed Sâdık Paşa'nın kapıkethüdasının arzuhali ve buyuruldu: BOA, **C.DH**, nr. 13388. İçel sancağındaki kaza kadı ve nâiblerine yazılan hüküm: BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 132.
[540] BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 109-110 (Haziran 1777).
[541] BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1508/13.
[542] BOA, ***MD***, nr. 175, s. 232, hkm. 685-686; BOA, **A.E. Abdülhamid I**, nr. 10038, 10039.
[543] BOA, **A.E. Abdülhamid I**, nr. 10037. Zaralı-zâde Abdullah Paşa, Eylül 1778'de Boğdan tarafının muhafazasına memur olan Vezir Ahmed Paşa'nın maiyetinde görevlendirilmiştir (BOA, ***MD***, nr. 177, s. 19, hkm. 59).
[544] BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 138.
[545] BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 154.

dönülerek 19 Ocak 1779'da yeniden Abdülmuin Bey'in mütesellimliğinde karar kılınmıştır[546]. Mart 1779 ortalarından İzzet Mehmed Paşa'ya, İçel sancağına ek olarak Sivas eyaleti de tevcih edildi ve İçel'in yönetimini bir mütesellime vererek aceleyle Sivas'a hareket etmesi istendi[547]. 18 Mayıs 1779'da ise İçel valiliğine, sâbık İnebahtı muhafızı Vezir Mehmed Paşa tâyin edildi ki, o göreve gelinceye kadar sancağın idaresi yine Mütesellim Abdülmuin Bey'e verildi[548].

Abdülmuin Bey İçel'de idarî görev ifa etmeye devam ederken, hakkında Nevâhi-i Ermenek halkının şikâyetlerinin bir türlü ardı arkası kesilmiyordu. Gelen son arzuhâllerde, *"maktûl Ali Bey'in karındaşı Abdülmuin Bey nâm şaki"* şeklinde yaftalandıktan sonra, başına topladığı eşkıyâ ile birlikte 27 Eylül 1779 (16 Ramazan 1192) günü Ezvend-i Süfli köyünü basarak Abdülcelil, Hasan, İmam Ali Efendi ve Mehmed adlı kişiyi öldürdüğü; kazanın 16 köyünden birçok mal ve eşya gasp ettiği ve diğer başka fenalıklar da yaptığı iddia edilmiş; bu iddialarını destekler mahiyette Karaman eyaletine bağlı Pirluganda ve Seydişehir kadılarından da ilâm almışlardı. Bunun üzerine meselenin halledilmesi İçel Mutasarrıfı İzzet Mehmed Paşa'ya havale edildiyse de, Mamuriye Kadısı Seyyid Abdülkerim Efendi, tüm bu iddiaların yalan olduğu hususunda kaza halkının şâhitlik ettiğine dair yazı göndermiş ve bu durum 25 Temmuz 1779'da ahkâm defterine işlenmişti[549].

Nevâhi-i Ermenek taraflarında eskiden beri adları birçok kanunsuz işlere karışmış olan Can-oğlu Piri ve amcası Câbir'in, düzeni bozucu faaliyetlerine devam ettiklerine dair ortaya çıkan bireysel ve toplu şikâyetlerde, çok daha önceleri Piri ve Câbir hakkında verilen muhakeme ve cezalandırma emirlerinin bir türlü infaz edilemediği üzerinde durulduktan sonra, bunların Anamurlu Abdülmuin Bey'e istinaden mala ve ırza taarruz gibi kanunsuzluklara devam ettiklerine vurgu yapılıyordu[550].

Ermenek kazasında ise yine uzun süredir adından nahoş işlerle söz ettiren Âbid-oğlu Ali ve kardeşi Hacı Abdülkerim'in davacılarıyla bir türlü mahkemede hesapları görülemediğinden, bunlarla alâkalı olarak da şikâyetler devam ediyordu.

---

[546] BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1588/2.
[547] BOA, ***MD***, nr. 175, s. 363, hkm. 1003.
[548] BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 170.
[549] BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 161-162; Krş. BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1614/78.
[550] BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1572/67. Bu meselenin tafsilatına dair evrak: BOA, **C.ZB**, nr. 4184.

Bu şikâyetlerde, Gargara köyünden Câbir'in evini basıp mala, cana ve ırza kast etmek başta olmak üzere, benzer başka olaylar hakkında da suçlanmışlardı[551]. Bunun üzerine iş önce Adana Valisi'ne, sonra Karaman Valisi Yeğen Ali Paşa'ya havale edilmiş; bu emir gereğince Ali Paşa, Selam Ağasıyla birlikte mübaşiri İçel'e gönderince, adı geçen kişiler mahkemeye çıkmaya razı ve hazır oldukları halde, iddia sahipleri ve şikâyetçileri davanın görülmesine yanaşmadıklarından, herhangi bir şey yapılamayarak durum 10 Nisan 1779'da merkeze rapor edilmişti[552].

Fakat bununla birlikte Nevâhi-i Ermenek halkının Âbid-oğlu Ali'ye dair şikâyetleri devam etmiş[553]; hattâ Abdülmuin Bey ile Can-oğlu Piri ve Câbir hakkındaki şikâyetlerin gerçeğe aykırı şekilde Âbid-oğlu Ali'nin tahrikiyle yazıldığı da, Karaman Valisi Yeğen Ali Paşa'nın ve bu iş için mübaşir olarak bölgeye giden Serezli-zâde Halil Ağa'nın raporlarında yer almıştı[554]. Ermenek Nâibi Seyyid Ahmed'in, kaza halkının umumî arzuhallerine istinaden gönderdiği bir ilâmda ise, Davdas köyünden Âbid-oğlu Ali ve kardeşi Hacı Abdülkerim'e sahip çıkılıyor; haklarında şimdiye kadar vaki olan suçlamaların, bunları bir şekilde İçel'den kovdurarak kendisi âyan olmak isteyen Abdülmuin Bey'den kaynaklandığı iddiasında bulunuluyordu. Tüm bu karşılıklı suçlamaların içyüzü ne İçel'de, ne de Karaman'da çözülemeyince, 31 Ocak 1780'de olaylarda adları geçen kişilerin İstanbul'a gönderilmesi istenmişti[555].

e. Âyan Seçimine Dair Düzenlemenin İçel'deki Tesirleri

Evâhir-i Rebiülevvel 1193'te (Nisan 1779 ortası), âyanlık seçimindeki değişiklikle alâkalı olarak Anadolu ve Rumeli'nin üçer kollarındaki tüm eyâlet ve sancak idarecilerine umumî bir ferman gönderildi. Bu fermanda, âyanlık seçimindeki yeni düzenlemeye dair şunlar yazılmıştı:

---

[551] Bunların davalarının Adana Valisi huzurunda görülmesine dair Adana Valisi'ne ve Ermenek Nâibi'ne hitaben yazılan mufassal emir: BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 153-154 (Kasım 1778 ortası).
[552] BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 157.
[553] Nevâhi-i Ermenek halkının, Mamuriye Kadısı Seyyid Abdülkerim Efendi'ye gelerek, onun vasıtasıyla İstanbul'a gönderdikleri Nisan 1779 tarihli şikâyet: BOA, **A.E. Abdülhamid I**, nr. 6710. Aynı minvalde başka bir şikâyet ve İçel Mutasarrıfı marifetiyle davalarının görülmesine dair 28 Mayıs 1779 tarihli emir: BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1602/90.
[554] BOA, **C.ADL**, nr. 4609; BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1606/15 (8 Haziran 1779). Halil Ağa'nın meseleye dair raporu ve evrak üzerinde, Abdülmuin Bey hakkındaki iddiaların gerçeğe aykırı iftira olduğuna dair düşülen 25 Temmuz 1779 tarihli şerh: **A.DVN.ŞKT**, 1614/78.
[555] BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 173.

"Yetmiş sekiz ve dokuz senelerinde virilen nizâm muktezâsınca iktisâb-ı emniyet ve râhin-i fukarâ zımnında fîmâ-ba'd memâlik-i mahrûsamda vâkı' kazâlara vülat ve hükkam taraflarından a'yânlık içün buyuruldı ve mürâsele virilmeyüp ahâlî-i fukarâ taraflarından bir kimesnenün a'yânlığı istid'â eylediklerinde sadâkat ve istikâmet ve fukarâya şefkât ve himâye ile me'lûf ve mevsuf ve etvârı cümle 'indinde müsellem ve ma'rûf olduğına tahsîl-i ıtlâk olundukdan sonra hasbîce keyfiyet hükm-i cânib-i Sadrıa'zâma i'lâm ve Sadrıa'zâm tarafından dahı ahâlînin a'yânlığa ihtiyar eyledikleri kimesnenün fi'l-hakīka meşhûr olduğı vech üzre evsâf-ı mezbûre ile ittisâfı var midür celi ve sır ... taharri ve dikkat birle 'ilm ü yakīn geldükde Sadrıa'zâm tarafından nasbına icâzeti şâmil mektûb veya kā'ime ile varaka tahrîr olunmak ve vâlî ve mütesellimler a'yân olacak kimesneden ve ahâlî ve re'âyâdan bu mukābelede bir akça almamak ve ol şahs matlûb ol kazâya şurût-ı mezbûre ile a'yân nasb olundukdan sonra sadâkat ve istikâmete menafi-i fukarânın sâliyâne defterine kendü nefsi içün bir akça zam ve tevzî'i ihbâr olundığı takdirce cezâsı tertîb olunmak ve nizâm-ı merkūme merama düstûru'l-amel tutulmasına dikkat ve keyfiyet cümleye i'lân ve işâ'at olunmasını hâvî doksan üç senesi evâhir-i Rebî'u'l-evvelinde Rûmili ve Anadolu'nun üçer kollarına evâmir-i şerîfem sâdır olduğı..."[556]

Görüleceği üzere bu yeni düzenlemeyle buyuruldu ve mürâsele ile âyan seçilmesi yasaklanarak, kaza ve belde ahalisi kendi istekleriyle *"umûrlarını idâreye her kimi a'yân iderler ise"* arz ve mahzarla, seçilen bu kişinin halini ve âyanlığa lâyık olup olmadığı hakkındaki görüşlerini beyan eden yazıyla Hükûmete takdim edilmesi; sonra da Sadrazam'ın izniyle kâime verilmedikçe kimsenin âyan nasb edilmemesi istenmişti[557].

Bu yeni düzenlemenin, çok geçmeden İçel'de de tesiri görülmeye başladı. Nitekim Nevâhi-i Ermenek halkının Abdülmuin Bey hakkında süregelen şikâyetleri üzerine, Anamur kazası ahalisi Kadı Seyyid Abdülkerim Efendi'ye gelerek, *"öteden berü livâ'-i merkūm muhtârı ve emini ve ahlâk-ı hamide ile muttasıf"* bir kişi olup, *"ilm-i şer'i lâhık ve muhît olan evlâd-ı Şeyh Ali Semerkandî kuddisü sırrı el-bâri Esseyyid Abdülmuin Bey"*in, suçsuzluğuna ve hakkındaki iddiaların iftiradan ibaret

[556] BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 185.
[557] BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1609/34.

olduğuna dair şâhitlik yaptılar[558]. Fakat bununla birlikte, eskiden beri âyan olan Abdülmuin Bey'in, gerçekten de kendi hemşehrilerinin iddia ettiği gibi dürüst ve umum halk tarafından seçilmiş bir kişi olup olmadığı hususunda, özellikle Ermenek halkının nasıl düşündükleri ve işin iç yüzünün araştırılması gerekli bir husus olarak telakki edildiğinden, bu meseleye dair Eylül 1779'da Ermenek Kadısı'na mufassal bir emir yazılarak, Abdülmuin Bey'in durumunu tetkik edip sonucu bildirmesi istenmişti[559].

Bu arada Mir Abdülmuin Bey'in, İstanbul'da iltizam alma, bedel-i iltizam ve muaccele-i mukataa ödeme gibi işlerini sabık İstanbul Gümrük Emini Mehmed Ağa ifa ediliyordu ki, bu işler için kendi cebinden harcadığı 6.500 kuruşu Abdülmuin Bey'den tahsil etmekte güçlükle karşılaşmıştı[560].

f. Nevâhili Ali Ağa İle Amansız Mütesellimlik Yarışı

1779 ve takip eden birkaç yılda da İçel sancağında sık aralıklarla vali değişikliklerinin olması artık rutin bir uygulamaya dönüştüğünden, mütesellimlik idaresi önemini kuruduğu gibi, bunu elde edebilmek için Abdülmuin Bey ile Ali Ağa arasındaki rekabet de iyiden iyiye kızışmıştı. Daha önceki yıllarda olduğu gibi bu süre boyunca da mütesellimlik genellikle Abdülmuin Bey'e verildiyse de[561], artık Nevâhili Seyyid Ali'nin de idarî görev alma hususunda yavaş yavaş ön plana çıkmaya başladığı görülür[562]. 1780 sonbaharında Ali Ağa mütesellim iken[563]; 16 Ağustos 1782 tarihinde sancağın idaresi kendisine verilen Çerkes Hasan Paşa, İçel'e gelinceye kadar yerine Abdülmuin Bey'i mütesellim tâyin etmişti[564].

Bu arada Mamuriye kazası halkı, gerek Âbid-oğlu Ali ve gerekse Osman-oğlu Abdülkadir hakkında yeni şikâyet arzuhâlleri göndererek, eski davaları yeniden dile getirmişler ve mahkeme talep etmişlerdi. Bunun üzerine Aralık 1780 sonlarında, hak iddia edenlerle davalarının Karaman Valisi marifetiyle Divan-ı Karaman'da görülmesi hususunda yeniden emir yazılmıştı[565]. İçel Mutasarrıfı Abdi Paşa'ya da,

---

[558] Mamuriye Kadısı Seyyid Abdülkerim'in ilâmı: BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1614/75 (Temmuz 1779).
[559] BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 185 (evâil-i Ramazan 1193).
[560] BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 186 (Ekim 1779). Bu hususta İçel Mutasarrıf Vezir Mehmed Paşa'ya yazılan tuğralı fermanın bir sureti: BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1629/32.
[561] BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 211 (Şubat 1780 sonu).
[562] BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 240-241.
[563] BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1708/60.
[564] Bu hususta İçel sancağındaki kadı ve nâiblere yazılan hüküm: BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 332.
[565] BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 250-251.

mütesellim olarak tâyin ettiği Âbid-oğlu Seyyid Ali hakkında yeni şikâyetlerin olduğu hatırlatılarak, Ali'nin mahkemeye çıkarılması ihtar edilmişti[566]. Ocak 1781'de bir defa daha idarî değişiklik olup, Hacı Abdurrahman Paşa'nın İçel'e gelmesi, dengeleri yeniden değiştirdi. Zira Abdülmuin Bey, yeni vali Abdurrahman Paşa'yı hemen etkilemiş olacak ki Vali, Abdülmuin Bey'in *"mücerreb"* (tecrübe edilmiş ve mâkul) bir kişi olduğu, buna karşılık Nevâhi Subaşısı Âbid-oğlu Ali, biraderi Abdülkerim ve Sarıkavak Subaşısı Osman-oğlu Abdülkadir'in ise şekâvete devam ettiklerini yazarak, Abdülmuin Bey hakkında verilen cezalandırma emrinin affını talep etti[567]. Zaten Âbid-oğlu Ali ve Osman-oğlu Abdülkadir hakkındaki şikâyetlerin de ardı arkası kesilmiyordu. Nevâhi-i Ermenek ve Sarıkavak halkı, Konya Aladağ kazası kadısına giderek, daha önceki olaylara dair rahatsızlıklarını tekrar etmişler; ayrıca adı geçen bu kişilerin Karaman'da mahkemelerinin yapılması için mübaşir olarak gönderilen ve Ocak 1781'de bölgeye gelen Abdullah Ağa-zâde Mustafa Ağa'nın da hiçbir şey yapamadığı gibi; Âbid-oğlu Ali ve Abdülkadir'in, *"bizlerden iştikâ iden şakilerin fimâ-ba'd mâlik oldukları emvâl ve eşyâların külliyyen nehb ve kendülerin bilâ-eman katl itmek üzerimize mertebe-i vücudde olsun"* diyerek, kendilerini tehdit ettiklerini söylemişlerdi[568]. Nevâhi-i Ermenek halkının bir mahzarıyla Aladağ, Çumra ve Mamuriye kadılarının ilâmlarında, Âbid-oğlu Ali ve Osman-oğlu Abdülkadir tarafından öldürülen kişilerin sayısının 100'ü geçtiği, 30'dan fazla bakire kızın namusu kirletildiği, birçok mal ve eşya gasp edildiği, köy ve kasabaların korkudan boşaldığı söylendikten sonra, şu dramatik ifadelere de yer verilmişti: *"Mezbûrların şekāvet ve tuğyanları bilâd-ı İslâmı isti'lâ iden küffârdan eşedd olduğı ma'lûm-ı devletleri oldukda…[569]"*. Bunun üzerine mutat şekilde İçel Mutasarrıfı'na ve kaza kadılarına Temmuz 1781'de yazılan yeni emirde, adı geçen bu kişilerin mahkemeye çıkarılmaları, hak iddia edenlerle davalarının görülmesi, şâyet iddia edildiği gibi adam öldürme hususunda suçları sabit olursa, hapiste tutulmaları ve durumun bildirilmesi istendi[570]. Bu iş için hususi mübâşir olarak görevlendirilen Havacegân-ı Divanıhümâyun'dan sâbık Sergi Nâzırı Abdullah

[566] BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 253 (Aralık 1780 sonu).
[567] Hacı Abdurrahman Paşa'dan gelen evrakın 25 Mart 1781 tarihli hülasası: BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1759/24.
[568] Aladağ Kadısı Seyyid Mustafa'nın ilâmı: BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1771/31 (Mayıs 1781 sonu).
[569] BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1771/31.
[570] BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 279.

Sâdık, öncelikle Ermenek'e gelip Âbid-oğlu Ali ve kardeşi Abdülkerim hakkında davacı olanları mahkemeye dâvet ettiğinde, kimse ortaya çıkmadığı gibi; halk bunlardan razı olduklarını, söz konusu iddiaların Abdülmuin Bey'in tahrikinden neşet ettiğini ifade ettiler[571]. Bu arada İçel Mutasarrıflığına Mikdad Ahmed Paşa tayin edildi ve meseleye dair yeni mübaşir olarak görevlendirilen Dergâh-ı Âlî gediklilerinden İsmail Ağa, getirdiği fermanı Nevâhi-i Ermenek'te Ahmed Paşa'ya teslim etti. Bu ferman ahali huzurunda okunduktan sonra, Paşa tarafından toplanan kalabalığa *"Abdülkadir'den da'vâlarınız nedir?"* diye sorulunca bunlar, Abdülkadir Ağa'nın kendilerine 30 saat uzakta ikâmet ettiğini ve kazalarından kimseye kötülüğünün bulunmadığını söylediler. Ayrıca bu sırada Nevâhi-i Ermenek âyanı ve müftüsü olduğu yazılan Seyyid (Âbid-oğlu) Ali Ağa'nın da *"selâtîn-i tâhire ve evlâd-ı meşâyih-i kiramdan"* olup, kazanın işlerine düzgün şekilde baktığı ve kimsenin kendisinden şikâyetçi olmadığını ifade ettikten sonra; şimdiye kadar bunlarla alâkalı olarak Hükûmete gönderilen şikâyetler ve verilen cezalandırma kararlarının, Anamur Âyanı Abdülmuin Bey ve Gargaralı Can-oğlu Piri'nin tahrikleri neticesinde vuku bulduğunu iddia ettiler[572]. Buna karşılık Mut, Sinanlı, Anamur, Silifke ve Selendi kadı ve nâiblerinden gelen kâğıtlarda, Abdülkadir Ağa ve Âbid-oğlu Ali açıkça vergiye fesat karıştırmak, mala ve cana kast etmekle suçlanıyordu. Böylece İçel kaza âyanlarıyla birlikte hareket edilerek bu işin güzellikle halledilmesi, şâyet bu mümkün olmazsa zora başvurulmasına karar verildi[573]. Fakat bütün bu kararlar infaz edilemediğinden, üstelik İçel'deki bazı kaza kadı ve nâibleri, lehte görüş beyan eden kâğıtlar gönderdiklerinden, 24 Ekim 1782'de verilen yeni bir kararla, Âbid-oğlu Ali ve Osman-oğlu Abdülkadir hakkında daha önceki kararlardan vazgeçilerek, cezalandırma isteklerine dair tüm emirler iptal edildi[574].

Anamur Âyanı Mir Abdülmuin Bey, güçlü rakibi olan Nevâhili Ali Ağa'yla amansız bir rekabete tutuşurken, aynı zamanda maddî gücünü ve nüfuzunu korumaya matuf faaliyetlerden de geri kalmıyordu. Timar ve zeametlere yönelik mütecaviz

---

[571] BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 286.
[572] Sarıkavak ve Zeyne Nâibi Mustafa Efendi'nin mufassal ilâmı: BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1858/42.
[573] BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 320 (Temmuz 1782 başı).
[574] BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1881/60. Abdülkadir Ağa ve Âbid-oğlu Ali hakkındaki tüm emirlerin iptal edildiği ve böylece affedildiklerine dair İçel Mutasarrıfı Çerkes Hasan Paşa'ya ve kadılara yazılan hüküm: BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 337 (Kasım 1782).

hareketlere devam ettiğine dair şikâyetler eksik olmuyordu[575]. Bu arada kardeşiyle birlikte en büyük gelir kaynakları olan mukataalar üzerindeki kontrollerini de sürdürüyorlardı. Fakat 13 Temmuz 1781 tarihli bir maliye kaydında ifade edildiği gibi, mâlikâne sahibi oldukları senelik 140.559 akçe mala sahip Hassahâ-i Selendi ve Tevâbii Mukataası'na dâhil olan Sarıkavak kazasının öşr-i zahire ve âdet-i ağnam gelirlerine 1185'ten 1195'e kadar Sarıkavak Âyanı Osman-oğlu Abdülkadir'in el koyması[576] gibi potansiyel zorluklar daima mevcuttu. Ama kalabalık ve güçlü ailesiyle bu gibi zorluklarla mücadele etmeyi sürdürdüğü gibi, idarî görev almaya da devam ediyordu. Nitekim İçel sancağı 16 Ağustos 1782'de Vezir Çerkes Hasan Paşa'ya verilince, o görev yerine gelinceye kadar yerine Abdülmuin Bey'i mütesellim tâyin etmişti[577].

Mamuriye Âyanı Abdülmuin Bey bu tarihlerde sadece idarî yönden değil, aynı zamanda vergi tahsili gibi hususlarda da yardımına başvurulan bir kişiydi. Donanma-yı Hümâyun kalyonları için gerekli olan kirpas ve kereste masraflarına tahsis edilen İçel sancağının 1195 ve 1196 yılları avârız ve nüzûlleri tahsilatında, bazı kişilerin muhalefetiyle karşılaşılınca, 1782'de Abdülmuin Bey'den de yardım istenmişti[578]. Bu arada Silifke Âyanı Gölgeli-oğlu Mustafa ile birlikte maiyetlerindeki sekban eşkıyasıyla 1776'da Sarıkavak kazasıyla Karahacılı cemaatine ve Persendi köyü halkına baskın yaparak, birtakım cinayet ve mal gasbına dair şikâyetler ve kovuşturma, Abdülmuin Bey'in gücünü koruduğu bu yıllarda hâlâ devan ediyordu[579].

İçel'de uzun zamandır süregelen âyanlık mücadelesi son yıllarda, özellikle Osman-oğlu Abdülkadir ve Âbid-oğlu Ali'nin güçlerini daha fazla göstermek istemeleri sebebiyle iyiden iyiye kızışmıştı. Birlikte hareket eden bu ikiliye, Abdülmuin Bey ile Gölgeli-oğlu Mustafa'nın karşı cephe oluşturdukları anlaşılmaktadır. Her iki taraf da rakiplerini yıpratmak için, adlî mercilerden ve ahaliden ağır suçlamaları muhtevî kâğıtlar alarak Hükûmete sunmayı yaygın bir yöntem olarak sıkça kullanıyorlardı. İşte bu meyanda Abdülmuin Bey hakkında gelen şikâyetlerin ardı arkası kesilmiyordu. Nevâhi-i Ermenek Kadısı Mehmed Emin

[575] BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 279.
[576] BOA, ***MAD***, nr. 10029, s. 202.
[577] BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 332 (Eylül 1782 başı).
[578] BOA, ***MAD***, nr. 8524, s. 104-105 (16 Eylül 1782).
[579] BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 335.

Efendi, umum kaza ahalisinin talebine istinaden gönderdiği mektupta, Abdülmuin Bey'in *"birkaç zamandan berü a'yânlık da'vâsıyla fukarâya zulm ü ta'addî ve katl-i nüfûs ve gāret-i emvâl ve hetk-i ırz"* gibi suçlara tevessül ettiğini; Subaşı Memiş'le birlikte daha önce Aralık 1780'de Magosa Kalesi'ne hapsedilmelerine dair emir verildiği halde, *"kuvvet-i mâliyesi sebebiyle"* kendisini affettirdiğini; sonrasında Mulumı köyünü basarak sayıları verilen birçok mal, eşya ve hayvana el koyduğunu iddia ederek, hapis kararının yeniden yürürlüğe konulması talebinde bulunmuştu. Nitekim bu isteğe uygun şekilde Ekim 1782 sonunda Abdülmuin Bey'in, yakalanarak mahkemesi ve kendisinden hak iddia edenlerle davalarının görülmesinden sonra, Magosa Kalesi'nde hapsine karar verildi[580].

Fakat bununla birlikte gerek âyandan ve gerekse ahaliden, sürekli olarak birbirlerini suçlayıcı mahiyette merkeze kâğıtlar gelmeye devam etti. Ayrıca İçel Valisi Çerkes Hasan Paşa'nın gönderdiği son raporlarda, her ne kadar fesadın asıl müsebbibi olarak gösterilen Âbid-oğlu Ali ve Osman-oğlu Abdülkadir'in cezalandırılması talep ediliyorsa da, Abdülmuin Bey ve Gölgeli-oğlu Mustafa'yı suçlayıcı şikâyetler de eksik olmuyordu. Bu durum Hükûmette kafa karışıklığına sebep olduğundan Hasan Paşa'ya 26 Ocak 1783'te yazılan emirde, *"vüzerâ-yı izâm hazarâtının tahrîrâtına i'timad derkâr"* olduğu hatırlatılarak, *"muktezâ-yı adl ü insaf"* ile hareket ederek, bu meselede *"gadir ve ma'dûr her kim ise tashîh ederek gaddarın hakkında îcâb-ı te'dîb-i şer'iyenin icrâsı ve ma'dûrun"* ise haklarının korunması istenmişti[581]. Çerkes Hasan Paşa, bu emri getiren hususi mübaşirle birlikte Anamur'a giderek mahkeme celbini kendisine tebliğ ettiğinde Abdülmuin Bey, davalarının Silifke'de görülmesine karşı çıkarak, davacıların Anamur Mahkemesine gelmelerini istedi. Buna karşılık Nevâhi-i Ermenek halkının, Sarıkavak Nâibi Mustafa Efendi huzuruna varıp, bu sırada Abdülmuin Bey'in, Çerkes Hasan Paşa'nın mütesellimi, kardeşi Abdülkerim Bey'in ise Anamur Nâibi olduğunu; şu halde davanın Anamur'da görülmesinin, kendilerine *"gadr-ı küllî ve ibtâl-i hukuk"* olacağının aşikâr bulunduğunu; ayrıca Abdülmuin Bey'in, sahip olduğu malî güçle hem valiyi hem de mahkemeyi etkilediğini; zaten esas gayesinin *"İçel sancağında*

[580] BOA, **C.DH**, nr. 11046. Bu hususta İçel Mutasarrıfı Çerkes Hasan Paşa'ya ve Silifke Kadısı'na yazılan hüküm: BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 315 (Kasım 1782 sonu).
[581] BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1902/46. Bu emrin başka bir sureti: BOA, **C.DH**, nr. 11046.

teferrüd" olduğunu iddia ettikten sonra, hususî bir mübaşirle Abdülmuin Bey'in Divanıhümâyun'a çağrılması ve davalarının orada görülmesi talebinde bulundular[582]. Buna karşılık Mamuriye halkı, Âyan Abdülmuin Bey ve Nâib Abdülkerim Bey'den memnun olduklarını; zaten bunlar hakkındaki ithamların, aralarında düşmanlık bulunan Sarıkavak Âyanı Abdülkadir Ağa'dan neşet ettiğine dair ifade verdiler[583].

İçel'in güçlü hânedânları arasında ortaya çıkan ve her birinin mütemekkin oldukları kaza ahalisini de istedikleri gibi yönlendirerek arkalarına aldıkları bu karmaşık olaylara karşılık merkezî Hükûmet, meselenin halledilmesi ve haklı ile haksız, zalim ile mazlumun birbirinden ayrıt edilmesini, İçel Valisi'nin maharetine bırakmaktan başka bir çare bulamıyordu. Nitekim Mayıs 1783'te Çerkes Hasan Paşa'ya yazılan mufassal yeni bir emirde de, tarafları mahkemeye davet etmesi ve Padişahın iradesinin hakkaniyetten yana olduğunu hatırından çıkarmaması hatırlatıldıktan sonra, paraya ve mala tamah ederek *"ibtâl-i hakkı mûcib ve mazlûma ta'addî ve zâlime iânet"* gibi durumlara kalkışmaktan şiddetle kaçınması ihtarında bulunulmuştu[584]. Hasan Paşa işte bu emir üzerine tarafları mahkemeye davet ettiyse de, *"müddeiler firâr edüp iştikâları kizb olduğı âşikâr"* olduğu ortaya çıkınca, hususî mübaşir Gedikli Hüseyin Ağa, İstanbul'a dönerek durumu 5 Haziran 1783'te Hükûmete rapor etmiş[585]; böylece Karahacılı cemaatine ve Persendi köyü halkına baskın hadisesinin gerçeğe aykırı olduğu anlaşılmıştı.

Fakat bununla birlikte Abdülmuin Bey'in başını ağrıtan husus sadece bunlardan ibaret olmayıp, hakkında diğer başka suçlamalar da ortaya çıkmıştı. İddiaya göre, Bozkır Madeni'nden çıkarılan kurşunun Alaiye İskelesi'ne nakli için gerekli olan yük develeri Karaman, İçel ve Alaiye sancaklarından istendiğinde, Mamuriye kazasından Abdülmuin Bey ve onunla birlikte hareket eden Abdülmü'min Kethüda buna muhalefet etmişlerdi. Bunun üzerine İçel Valisi, söz konusu develerin toplanıp gönderilebilmesinin, ancak bu kişilerin Kıbrıs'a sürgün edilmeleriyle mümkün olabileceğini rapor etmiş; bu rapora istinaden Mayıs 1783'te Abdülmuin Bey ve Kethüda'nın Magosa Kalesi'nde hapsedilmesine karar verilmişti. Fakat bu

[582] Sarıkavak Nâibi Mustafa, Ermenek Nâibi Süleyman, Mut ve Sinanlı Nâibi Seyyid Zeynelâbidin ile Nevâhi-i Ermenek Kadısı Mehmed Emin'in, evâil-i Rebiülevvel 1197 (Şubat 1783 başı) tarihli ve muhtevaları aynı olan ilâmları: BOA, **C.DH**, nr. 11046.
[583] BOA, **C.DH**, nr. 11046.
[584] BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 367.
[585] BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1931/20.

emir icra edilemediği gibi, bunların muhalefeti de devam etmiş olacak ki, İçel'in validen yoksun Mütesellim Nevâhili Ali Ağa tarafından idare edildiği dönemde 15 Ocak 1784'te aynı minvalde yeni bir emir yazılarak, sürgün ve hapis emri hatırlatılmıştı[586]. Aslında İçel'de yük devesi verilmesine muhalefet edenler sadece bunlar olmadığı gibi, Karaman ve Alaiye taraflarında da benzer sorunlar yaşanmıştı. Bu sebeple bölgeye hususî görevli olarak gidip İstanbul'a gönen Osman Ağa'nın Hükûmete sunduğu raporda yazdığına göre, 1197 (1783) yılında İçel sancağının nakliye için hissesine düşen 45.000 dakiyye kurşundan ancak 19.011 dakiyyesi taşınabilmişti. Üstelik aynı problemler 1198 yılı nakliye işi tevzi edildiğinde de ortaya çıkmış; Mut, Sinanlı, Zeyne, Sarıkavak ve Gülnar kazaları hisselerine düşen develeri eksiksiz temin ederlerken; Mamuriye Âyanı Abdülmuin Bey'in muhalefeti sebebiyle bu kazadan 150 deveden ancak 40'ı gönderilmiş; Karataş ve Selendi kazalarında da muhalefetle karşılaşılmıştı[587].

Vezir Çerkes Hasan Paşa, görev süresi boyunca İçel âyanları arasındaki anlaşmazlıkları giderme yönünde herhangi bir ilerleme sağlayamadan, 31 Mayıs 1783 itibariyle Adana valiliğine atandı. İçel sancağı ise sâbık Sultanönü Mutasarrıfı Mustafa Paşa'ya verildi; o görev yerine gelinceye kadar İçel'in idaresi Mütesellim Abdülmuin Bey'e emanet edildi[588]. Fakat Mustafa Paşa ancak 5 Eylül 1783'e kadar görevde kaldı; bu tarihte, kalesini muhafaza şartıyla Kars eyaletine gönderilince[589] sancağın idaresi, *"himayet-i re'âyâ ve def'-i mazarrat-ı eşkıyâya muktedir idüği zâhir"* olduğu ifade edilen Mütesellim Nevâhili Ali Ağa'ya verildi[590]. Vezir Timur Paşa'nın İçel'e vali olarak gelmesine kadar geçen yaklaşık 5 ay boyunca sancağı Mütesellim Ali Ağa idare etti. Fakat bu süre boyunca, bir yandan Sarıkavaklı Koca Abdülkadir'in Lârende baskını ve ardından 1.000 kadar adamıyla isyân etmesinin sebep olduğu büyük boyutlu olaylar bölgede devlet otoritesini sarsarken, diğer yandan sosyal düzeni bozucu cinayet, gasp ve tecavüz gibi hadiseler de eksik olmuyordu[591]. Özellikle Karataş kazasında Abdülhalim-oğulları ve Köse-oğulları'nın

[586] BOA, ***D.BŞM.D***, nr. 5213, s. 73-74.
[587] BOA, **C.DRB**, nr. 2820.
[588] BOA, ***MD***, nr. 181, s. 217, hkm. 639-640; BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 373.
[589] BOA, ***MD***, nr. 181, s. 295, hkm. 856.
[590] BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 349.
[591] Mamuriye'ye bağlı Manastır köyünde olaylar: BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 351 (Aralık 1783). Ermenek dolaylarında bazı gasp olayları hakkında: ***AAD***, nr. 4, s. 352.

Tarsus, Lârende ve Ereğli yolunu kestikleri ve yoldan geçmek isteyenlere zarar verdikleri haberleri geliyordu[592]. Ayrıca İçel'de Mustafa Paşa'nın masrafları için tahsis edilen bazı köy ve mezraların gelirlerine, kaza âyanları el koyarak halkın mağduriyetine sebep olmuşlardı[593]. Üstelik bu yetmiyormuş gibi bir de, İçel'den ayrılarak yeni görev yeri olan Kars tarafına hareket eden Paşa, 12 Ekim 1783'te Lârende'ye geldiğinde Âyan Çavuş-zâde Seyyid Abdurrahman, han kapısını tutarak şehre girmesine mâni olduğu gibi, sahip olduğu deve, at ve eşyalarını da gasp etmişti[594].

İşte bütün bu idarî istikrarsızlığa, 8 Şubat 1784'te eski Erzurum Valisi Vezir Timur Paşa, İçel'e tâyin edilerek bir çare bulunmaya çalışıldı ki, yeni vali sancağa gelinceye kadar Mütesellim Seyyid Ali Ağa'nın görevine devam etmesi uygun bulunmuştu[595]. Ancak bu sırada Sarıkavaklı Koca Abdülkadir'in isyanı sebebiyle İçel ve Karaman taraflarında güvenlik zafiyetinin oluşması, buna karşılık Timur Paşa'nın yetersiz kalması, 9 Ağustos 1784'te bir defa daha idarî değişikliğe sebep oldu. Bu defa İçel sancağı, ek olarak Karaman Valisi Çerkes Hasan Paşa'ya verildi[596]. Fakat Hasan Paşa'nın kendisi bizzat gelmeyip, halen idarede buluna Mütesellim Nevâhili Ali Ağa'nın görevine devam etmesi uygun görüldü. Aradan çok geçmeden Ali Ağa hakkında da şikâyetler ortaya çıkınca, *"fukarâya zulm ü ta'addîsine binâen"* Kasım 1784 sonunda azledilerek yerine, *"hâmi-i fukarâ ve sâmi-i zu'afâ rızâ-pezîr ve sadakat-ı kesret zabt u rabt-ı memlekete iktidarı bir dürlü olmakdan nâşî"* Abdülmuin Bey tâyin edildi[597]. Bu hususta İçel sancağındaki kadı ve nâiblere hitaben yazılan emirde, yeni mütesellimin, ahalinin eşkıyanın zulmünden korunması ve halkın ödemekle yükümlü oldukları vergileri vaktinde eksiksiz olarak toplamaya dikkat etmesi hususları hatırlatılmıştı[598].

---

[592] BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 352 (Aralık 1783).
[593] BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 354-355.
[594] BOA, **C.DH**, nr. 15356.
[595] BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 357.
[596] BOA, **A.DVN.ŞKT**, 2003/29.
[597] Bu atamaya dair Çerkes Hasan Paşa'nın Kapıkethüdası Silahşor-ı Hassadan Ahmed'in arzı ve üzerinde 27 Kasım 1784 tarihli buyuruldu: BOA, **A.DVN.ŞKT**, 2006/29. Abdülmuin Bey, tam da mütesellimliğe tâyin edildiği tarihte, yıllar önce Şerif Mehmed Efendi'ye olan ve ödemediği borçtan dolayı başka bir emre muhatap olmuştu ki, şâyet borcunu ödememekte direnirse mübaşir marifetiyle İstanbul'a gönderilmesi istenmişti (BOA, **A.DVN.ŞKT**, 2006/71).
[598] BOA, ***AAD***, nr. 5, s. 13.

Ali Ağa'nın başına belaya sokan hatası sadece bu değildi. Uzun süredir isyân halinde bulunan ve hakkında idam fermanı çıkmış olan Yılanlı-oğlu Hasan'ın, Ali Ağa'nın yanına geldiği ve onun tarafından korunduğu haberi alınmıştı. İşte bu olay Hükûmet nezdinde çok sert tepkiye sebep oldu ve böyle bir şakiyi hânesinde saklamaya cesareti ve bu yolla emrin icrasına mâni olduğu gerekçesiyle, Kasım 1784 sonunda çıkan bir fermanla, idam edilmesi ve kesik başının hemen gönderilmesine karar verildi; bu cezayı infaz görevi ise Karaman Valisi Çerkes Hasan Paşa'nın maharetine havale edildi[599]. Fakat bu sırada Hasan Paşa'yı uğraştıran başka büyük bir mesele daha vardı ki, o da Sarıkavaklı Koca Abdülkadir'in Lârende'yi basması sonrasındaki gelişmelerdi. Bu sebeple Hasan Paşa, Ali Ağa'nın cezasını infaz edemeden ve Abdülkadir Ağa'yı da ele geçiremeden görevden alınarak, İçel valiliğine Nasuh Paşa tâyin edildi. Mart 1786'da Nasuh Paşa'ya yazılan hükümde, Ali Ağa hakkındaki emri gizli tutarak siyaset yoluyla ele geçirip hapsetmesi ve durumu bildirmesi; şâyet bu mümkün olmazsa bile kesinlikle üzerine asker sevk etmekten kaçınması istenmişti. Fakat Nasuh Paşa, Temmuz 1786 sonlarında gönderdiği mektupta, Ali Ağa'nın *"asâkir-i vâfiresi olmak mülâbesetiyle ber-vech-i suhûlet ahzı mensur"* olmadığını rapor etmişti[600]. Hakkındaki onca şikâyete ve cezalandırma emirlerine rağmen İçel Âyanı Nevâhili Ali Ağa, yine de Hükûmetin kendisinden kolaylıkla vazgeçeceği bir kişi değildi. Zira özellikle vergi tahsili gibi zor meselelerde, nüfuzlu yerel güçlerin yardımı olmadan mesafe almak çok zordu. Nitekim İçel'in Tersane-i Âmire masraflarına tahsis edilen 2.696 kuruş 36 akçe tutarındaki 1199 yılı *avârız* ve *nüzûl* malı tahsili görevi Ali Ağa'ya havale edilmişti ki, çok geçmeden tahsilatta gecikmeler olduğuna dair haberler de görülmeye başlamıştı[601]. Fakat kısa süre sonra, bu gecikmenin sadece Ali Ağa'nın gevşekliğinden değil, aynı zamanda Abdülmuin Bey'in vergi tahsili işine karşımasından, hattâ İçel Mutasarrıfı Nasuh Paşa'nın yazdıklarına göre, paranın tahsil edilen kısmına el koymasından kaynaklandığı anlaşılmıştı[602].

[599] BOA, ***MD***, nr. 178, s. 300, s. 923.
[600] BOA, ***MD***, nr. 178, s. 318, hkm. 979.
[601] Bu hususta İçel Âyanı Nevâhili Ali Ağa'ya ve kaza kadılarına yazılan hüküm: BOA, ***MAD***, nr. 8528, s. 273; Krş. BOA, **C.ML**, nr. 24957 (13 Ocak 1786).
[602] BOA, **C.ML**, nr. 31569. Sözü edilen bu paranın hemen gönderilmesine dair İçel Mutasarrıfı Nasuh Paşa'ya ve kadılara yazılan emir: BOA, ***MAD***, nr. 8528, s. 298 (9 Nisan 1786).

Sancakta vergiye muhalefet eden sadece Anamurlu Abdülmuin Bey olmayıp, diğer kaza âyanlarından da avârız ve bedel-i nüzûl tahsiline karşı çıkanlar olmuştu. Bu sebeple meselenin halli için Sadrazam Çukadarı Hafız Mustafa bölgeye gönderilmesine rağmen herhangi bir netice alınamayınca; sancak yetkililerine hitaben sert ifadeler içeren emirler yazılmıştı. Bu emirlerde, vergi tahsiline karşı çıkmaları vesilesiyle ülkede âyanlık hususunda yapılan yeni düzenleme de, *"memalik-i şâhânemde a'yânlık lafzı ve i'tibârı külliyyen mahv ve ref' olunmuş"* bulunması keyfiyeti hatırlatılarak, bu şekilde emirlere karşı çıkılmaması gerektiğine vurgu yapılmıştı[603]. Abdülmuin Bey, 1199 senesi vergilerinden Ermenek, Mamuriye, Sinanlı, Sarıkavak, Zeyne ve Gülnar kazalarının hissesine düşen payı kendi namına tahsil etmiş ve bundan daha sonra 930 kuruşunu tahsildar olarak İçel'de bulunan Reisülküttab Çukadarı Süleyman'a ödemişti. Fakat diğer miktar zimmetinde kaldığı gibi, 1200 senesi tahsilatı yine Nevâhili Ali Ağa'ya verilince, bu defa da birlikte hareket ettiği Sarıkavak Âyanı Koca Abdülkadir ve taraftarı olan kaza âyanlarıyla birlikte yine muhalefet etmeyi sürdürmüştür[604].

g. Abdülmuin Bey'in Son Yıllarındaki Gelişmeler

Abdülmuin Bey'in son yılları da, Nevâhili Ali Ağa'ya ve diğer rakiplerine karşı verdiği mücadeleyi sürdürmekle geçmiştir. Nevâhi-i Ermenek Kadısı Lütfullah'ın gönderdiği ilâmda, Anamur Âyanı Abdülmuin Bey'le Can-oğlu Piri ve Abdülkerim'in 1.000'den fazla sekban eşkıyasıyla Temmuz 1785'te Nevâhi-i Ermenek'e bağlı Başdere, Bednam ve Muzvadi köylerine saldırarak adları sayılı bazı kişileri öldürdükleri ve birçok mal ve hayvanı gasp ettikleri yazılmış; bunun üzerine adı geçen kişilerin Karaman'da mahkemeye çıkarılmaları emredilmişti[605]. Fakat aradan çok geçmeden Mamuriye halkı, Abdülmuin Bey'in aslında kendi halinde bir kişi, herkesin kendisinden memnun, hakkındaki iddiaların ise gerçeğe aykırı iftira olduğu hususunda Divanıhümâyuna müracaatta bulununca, Abdülmuin Bey'in Karaman'da muhakemesine dair verilen karar iptal edilmişti[606].

Sunullah Paşa-zâdeler'den kaynaklarda "Anamur Beyleri" olarak zikredilen kişiler, sahip oldukları mukataaları 18. yüzyılın sonlarına doğru yaklaşılırken de

[603] BOA, ***MAD***, nr. 10035, s. 354-355 (5 Mayıs 1786).
[604] BOA, ***MAD***, nr. 8528, s. 333; ***MAD***, nr. 10035, s. 424-425 (25 Ağustos 1786).
[605] BOA, ***AAD***, nr. 5, s. 41 (Eylül 1785).
[606] BOA, ***AAD***, nr. 5, s. 48 (Kasım 1785).

ellerinde tutuyorlardı. Bunlardan birisi de Aksaray sancağındaki Hassahâ-i Selendi Mukataası olup, buradan 1199 ve 1200 yıllarında elde edilecek gelirden 1.931,5 kuruşu, Özi Kalesi muhâfazasında bulunan Yeniçerilerin masraflarına tahsis edilmişti. Fakat mukataanın malikâne sahipleri olan Anamur Beyleri, bu parayı ödemekte gevşek davranmışlardı[607].

Osmanlı Devleti'nin, Rusya ve Avusturya'yla yeni bir savaşa tutuşmasının kaçınılmaz olduğu ortaya çıkınca, sefer için hazırlıklar başlamış; bu meyanda Anadolu ve Rumeli'den piyade askeri ve "kalyoncu levend" yazılmasına karar verilmişti. İçel'den her biri 50 neferden 10 bayrak halinde, toplam 500 sağlıklı ve savaşmaya hazır seçkin piyade asker yazılması işi, Şubat 1787 tarihli emirle Gölgeli-oğlu Osman Ağa'ya havale edilmiş; ayrıca donanma için de 151 nefer kalyoncu levend askeri istenmişti[608].

Kara ordusu için de asker toplanması önemli bir problemdi. Bu hususta Vidin taraflarında Ruslar'la savaşa katılmak için, 1789 Nevruzundan önce hazırlıklarını tamamlamak üzere Anadolu ve Rumeli'den asker yazılması hususunda büyük gayret sarf ediliyordu. Bu çabada Hükûmet büyük oranda yerel âyana bel bağlamış görünüyordu. Nitekim Ocak 1789'da çıkarılan umumî bir emirde, tek tek isimleri sayılarak kimlerden ne kadar asker talep edileceği ayrıntılı olarak listelenmişti. Bu bağlamda İçel âyanından da iki kişi emre muhatap olmuştu ki, bunlardan ilki Anamur Beyi Abdülmuin Bey, diğeri ise İçel Mütesellimi Nevâhili Ali Ağa'ydı. Her ikisinden de 200'er nefer süvariyi kendi bütçelerinden, 300'er süvariyi ise masrafları devlet tarafından karşılanmak üzere yazıp hazır etmeleri istenmiş[609]; Ali Ağa'nın toplayacağı 300 mirî süvarinin masrafı için 17.525 kuruş tahsis edilmişti[610]. Fakat bu arada Şubat 1789'da Ali Ağa yaşamını yitirmiş; bunun üzerine yazılacak asker için lüzumlu olan para da Haseki Mehmed Ârif'le gönderilmiş olduğundan, 1 Mart 1789'da müteveffa Ali Ağa'nın toplayacağı askerin Lârende Voyvodası Kamış-oğlu Hacı İsmail tarafından yine 500 nefer olarak yazılıp hazır edilmesine karar

[607] BOA, ***MAD***, nr. 10038, s. 174 (18 Mart 1787).
[608] Söz konusu piyade ve levend askerinin bir an önce hazırlanıp gönderilmesine dair İçel sancağındaki idarecilere yazılan hüküm: BOA, ***MAD***, nr. 10038, s. 128, 194 (Mart 1787).
[609] BOA, ***MD***, nr. 189, s. 42-43, hkm. 116 (Ocak 1789 sonu).
[610] BOA, ***MAD***, nr. 9034, s. 21.

verilmişti[611]. Ancak Hacı İsmail, istenen sayıda asker yazmaya gücünün olmadığını, zaten Koca Abdülkadir'in baskısından dolayı Lârende'den asker çıkarılmasındaki güçlüğü de bahane ederek sefer görevinden affını talep etmişti[612].

Rusya ile savaş halinin devam ettiği ve yeni sefer hazırlıklarının hızlandığı 1789 yılı başlarında İçel Mutasarrıfı Zaralı-zâde Abdullah Paşa, sancağın idaresini mütesellim olarak Nevâhili Ali Ağa'ya emanet ederek sefer görevine gitmişti. Fakat bu sırada Şubat 1789'da Ali Ağa yaşamını yitirdi. Bunun üzerine yeni bir mütesellim tâyin edilmesi zarureti ortaya çıkınca, Anamur beylerinden ve Sunullah Paşa-zâdeler'den Mir Abdurrahman Bey bu göreve getirildi[613]. Ali Ağa'nın ölümünden bahseden ilk belgelerde, herhangi bir cinayetten söz edilmeyip, eceliyle öldüğü ifade edilmesine rağmen, Nevâhi-i Ermenek ve Pirluganda kazaları nâibleri gönderdikleri ilâmda, bazı iddialara yer vermişlerdi. Bunların ifadelerine göre İçel Mütesellimi Seyyid Ali, imdâd-ı seferiye ve avârız tahsili için Gülnar kazasına vardığında, Sunullah Paşa-zâde maktul Ali Bey'in yeğeni Sunullah Bey ile Bosan-oğlu Memiş ve Nevâhili Hacı Kerim birlikte hareket ederek Ali Ağa'ya aniden baskın yaparak, iki adamıyla birlikte kendisini piştov ve bıçakla yaralamışlar, bu yaranın tesiriyle yaşamını yitirmiştir[614]. Lârende Kadısı Seyyid Hafız Ahmed'in bir ilâmında ise Ali Ağa'nın öldürülmesi hadisesinde, Sarıkavaklı Koca Abdülkadir'in adamlarından bazılarının Ali Ağa'ya ihanetinin sebep olduğuna işaret edilmiştir[615]. Ali Ağa'nın ölümü daha sonraki yıllara ait resmî yazışmalarda da çeşitli vesilelerle gündeme gelmiş olup, bazı belgelerde onun mütesellimlik ve âyanlığını çekemeyen Anamur "derebeylerinden" Abdurrahman ve Sunullah Beylerin, Ali Ağa'yı evlerine davet ettikleri ve yemek sırasında öldürdükleri yazılmıştır[616]. Sağlığında mültezimlik de yapan Ali Ağa öldüğünde, 1202 senesinde Lârende Voyvodası Hacı İsmail Ağa'dan iltizamla aldığı Karadöneli, Bahşiş ve Köse Alili Yörük aşiretlerinden, İsmail Ağa'ya 5.000 kuruş borcu kalmıştı[617]. Bu arada asker yazılması görevi verilen Abdülmuin Bey de bir senedir inme (felç) hastalığına yakalanmıştı. Bu sebeple kendisine tevdi

[611] Bu hususta Lârende Voyvodası Kamış-oğlu Hacı İsmail'e yazılan emir: BOA, **C.AS**, nr. 53176.
[612] BOA, **A.DVN.ŞKT**, 2221/13.
[613] İçel sancağındaki kadı ve nâiblere yazılan emir: BOA, ***MD***, nr. 189, s. 73, hkm. 184 (Şubat 1789).
[614] BOA, **C.ADL**, nr. 1338.
[615] BOA, **A.DVN.ŞKT**, 2221/13.
[616] BOA, **C.ADL**, nr. 889.
[617] BOA, **A.E. Abdülhamid I**, nr. 6555. Bu borcun ödenmesi hususunda İçel Mütesellimi'ne ve Lârende Kadısı'na yazılan hüküm: BOA, ***MAD***, nr. 10042, s. 307 (6 Mayıs 1789).

edilen görevin üstesinden gelecek durumda olmadığı anlaşıldığından, bu vazife de kendisine tevdi edilen Abdurrahman Bey, Mart 1789 itibariyle istenen askerden 200 neferini toplayıp sevk etmişti[618]. Abdülmuin Bey bazı borç meseleleri sebebiyle de yazışmalara konu olmuştu. Sâbık İçel mutasarrıfı olup vefat eden Çerkes Hasan Paşa'ya 8.000 kuruş borcu olduğu anlaşılınca, bu paranın Hazine adına kendisinden tahsil edilmesi görevi Abdurrahman Bey'e verilmişti[619].

İçel Mütesellimi Abdurrahman Bey'den, Rus savası münasebetiyle 500 mirî süvari yazması da istenmişti. Bu askerin 27.145 kuruş tutan masrafından 17.525 kuruşu Abdurrahman Bey tarafından, diğer kısmı ise Yılanlı-zâde Şeyh Ali ve Suğla Mütesellimi İlyas-zâde Halil tarafından karşılanacaktı. Fakat daha sonra bu görev Abdurrahman Bey'den alınarak Çet Kaimmakamı Âşık-zâde Osman'a verildiyse de, o da iktidarı olmadığı ve kış mevsimi girdiği bahanesiyle bu işten kaçtığından, asker toplama işi akim kalmıştı[620]. Rusya seferi münasebetiyle asker yazma çabaları 1791 yılında da devam etti. Bu defa İçel sancağından Anamurlu Abdülmuin Bey'in 500, Sarıkavak ve Evkaf kazalarından ise âyandan Abdullah'ın 500 nefer askeri bir an önce hazırlamaları, şâyet daha fazla gecikirlerse cezaya çarptırılacakları ihtar edildi[621]. Abdülmuin Bey hakkındaki son kayıtlar bu şekilde olup, sonrasında herhangi bir şekilde bahse konu edilmediğine göre, büyük ihtimalle 1791 yılında veya sonrasında yaşamını yitirmiş olmalıdır.

Abdülmuin Bey, hânedânın üstün mevkiini koruyabilmek için rakiplerine karşı giriştiği amansız mücadeleyi kazanamamış görünmektedir. Zira her ne kadar Anamur, Zeyne, Mut ve Sinanlı kazalarında hâlâ tartışmasız şekilde güçlerini muhafaza etseler de, özellikle Nevâhili İnce Ali-oğulları karşısında geri plana düşmüşlerdir. Zaten bu aileden 18. yüzyıl sonlarında Seyyid Ahmed Paşa'nın, çok geçmeden 19. yüzyıl başlarında da kardeşi Zeynelâbidin Paşa'nın nüfuzlu ve karizmatik kişiler olarak merkezî idare nezdinde de kabul görmeleri ve önemli görevlere muhatap olmaları, bunun en açık göstergesidir. Ama yine de Sunullah Paşa-zâdeler'in tamamen söndüğünü iddia etmek imkânsızdır. Üstelik hânedânın gücü sadece Anamur kolu tarafından sürdürülmüyor, Mut ve Sinanlı'daki kol da

[618] BOA, ***MAD***, nr. 10042, s. 263.
[619] BOA, ***MAD***, nr. 9743, s. 74 (21 Mart 17879).
[620] BOA, **C.AS**, nr. 37291.
[621] BOA, ***MD***, nr. 195, s. 148, hkm. 742 (Mayıs 1791 sonu).

oldukça güçlüydü. Bu sebeple Anamur'da Abdurrahman Bey'e 1789'da mirimiranlık rütbesiyle İçel mütesellimliği görevi tevcih edilirken[622] ve sonrasında da gücünü korurken; aileden Mut Âyanı olan Ahmed Bey, çeşitli vesilelerle devlet hizmetine çağrılıyor[623]; hânedânın tüm kolları, sahip oldukları mukataaları da ellerinde tutmaya devam ediyorlardı[624].

II. SİLİFKE'DE KÖKLÜ BİR ÂYAN HÂNEDÂNI: GÖLGELİ-OĞULLARI

İçel'de Sunullah Paşa-zâdeler'den sonra en güçlü âyan hânedânı Silifkeli Gölgeli-oğulları'dır. Ailenin menşeinin nereye kadar gittiği tam olarak belli olmadığı gibi, resmî belgelerde ve vergilendirme için hazırlanan defterlerde, "seyyid" soyundan geldiklerine dair çok da sarih olmayan kayıtları, seyyidliklerinin silsile bağıyla beraber açığa çıkaracak başka bilgi de bulunmamaktadır. Bununla birlikte ailenin ortaya çıkış ve yükseliş hikâyesinin, bölgedeki diğer güçlü hânedânlardan farklı olmadığı görülür. Bunlar da 1650'lerden itibaren çeşitli vesilelerle yazışmalara konu olmaya başlamışlardır. Silifke'de diğer başka kişilerle beraber Nasuh adlı birinin gece evinin basılarak öldürülmesi olayında yer almakla itham edilmiş olan "Ömer Gölgeli-zâde", hânedânın, kaynaklarda adı geçen ilk reisi olmalıdır[625]. Gölgeli-oğlu Ömer ve kardeşlerinin, 1652'de sancak idaresinde bulunan mütesellime karşı da bazı mütecaviz hareketlere giriştikleri ifade edildiğine göre[626], 17. yüzyılın ortaları itibariyle Gölgeli-oğulları'nın sancakta hatırı sayılır bir güce sahip oldukları anlaşılır.

Ölümüne dair herhangi bir bilgi bulunmayan Gölgeli-oğlu Ömer'in Mahmud, Himmet ve Ali adlarında üç erkek çocuğunun olduğunu[627] kayıtlardan çıkarmak mümkündür. Ailenin büyük oğlu olduğu anlaşılan Mahmud, babasının ölümünden sonra iktisadî ve idarî işlerde yetenekli bir aile reisi olarak, 17. yüzyılın sonlarından

---

[622] Bu hususta İçel sancağındaki kadı ve nâiblere yazılan emir: BOA, ***MD***, nr. 189, s. 73, hkm. 184.
[623] BOA, **A.DVN.ŞKT**, 2314/25.
[624] BOA, **C.ML**, nr. 15150.
[625] Gölgeli-zâde Ömer ve olaya karışan diğer kişilerin mahkemeye çıkarılmasına dair Karaman Beylerbeyi'ne ve Silifke Kadısı'na yazılan emir: BOA, ***AŞD***, nr. 1, s. 127, hkm. 561 (18 Ocak 1650).
[626] BOA, ***AŞD***, nr. 2, s. 91 hkm. 365.
[627] Silifke kasabası hâricinde Gölgeli Mahallesi'nde oturan Gölgeli-oğlu Himmet ve kardeşi Ali, 1706'da bir cinayete adları karıştığından soruşturmaya uğramışlardı (BOA, ***AŞD***, nr. 44, s. 247, hkm. 1063; s. 262, hkm. 1139).

itibaren Gölgeli-oğulları'nı, İçel'in en güçlü hânedânlarından biri haline getirmiştir. Abisi Mahmud'un gölgesinde kalan Himmet, İstanbul'da eski İmam-ı Sultanî olan müteveffa İbrahim Efendi'nin kızı Ayşe ile evlenmiş; bu evlilikten Ümmühan adlı bir kızları da olmuş; Himmet Ağa, 1709'da bunları *"bilâ-nafaka ve kisve"* İstanbul'da bırakarak kendisi İçel'e gelmiş ve sonrasında da bir daha geri dönmemiştir. Fakat iş dava konusu olunca, mahkeme tarafından günlük 30 para nafaka ödemesi kararlaştırılmış ve bu hususta kendisi de hüccet vermiştir. Ama yine de takip eden yıllarda 1723'te mesele, mağdurelerin parasız kaldıkları ve borca battıklarına dair Divanıhümâyun'a müracaatları üzerine yeniden gündeme gelmiştir[628]. Himmet Ağa'nın adı, sonrasında da bazı kanunsuzluklar vesilesiyle kayıtlara geçmiştir. Lârende Nâibi Seyyid Abdullah Efendi'nin gönderdiği bir mektupta yazdığına göre Gölgeli-oğlu Himmet Ağa, 1735'te Silifke'de tüccardan Mustafa ve Yusuf adlı kişilerin ticarî mal olarak getirdikleri Halebî kumaş, alaca, basma ile nakit paralarına el koymuştur[629]. Aynı tarihlerde Silifke'de Sögün Kalesi sakinlerinden Hasan adlı kişi de, yine Himmet Ağa'nın haksız yere kendisini tutuklayıp dövdürdüğünden şikâyetçi olmuştur[630]. Gölgeli-zâde Himmet'in oğlu İbrahim, daha sonraki yıllarda çeşitli icraatlarıyla adından sıkça söz ettirecektir.

A. Gölgeli-oğlu Mahmud Ağa'nın Hânedânı Oluşturması

1790'lara kadar ortalıkta pek görünmeyen ve Silifke kasabasında kendi içlerine kapanık yaşamlarını sürdükleri tahmin edilen Gölgeli-oğulları'nı, İçel'de güçlü bir hânedân haline getiren kişi kuşkusuz Gölgeli-oğlu Mahmud Ağa'dır. Abdülmü'min Paşa'nın 1683'te ölümü ve ardında bıraktığı boşluğu doldurma hususunda oğullarının yeterince atak olamamasında da istifade eden Mahmud Ağa, bir yandan sancaktaki mahsuldar mukataaları mâlikâne olarak elde ederken, diğer yandan batıda devam eden uzun savaş yıllarında İçel'de mütesellim sıfatıyla idarî görev almak suretiyle, aileye hem maddî güç hem de nüfuz kazandırmıştır.

17. yüzyıl sonlarında eyaletlerden asker toplama konusunda sıkıntıyla karşılaşılınca, güç-kuvvet sahibi nüfuzlu kişilerden açıkça yardım istenmesi yoluna

[628] BOA, ***AŞD***, nr. 99, s. 39 (Eylül 1723 başı).
[629] BOA, ***AŞD***, nr. 148, s. 289, hkm. 977 (Aralık 1735 sonu).
[630] BOA, ***AŞD***, nr. 148, s. 289, hkm. 978.

gidilmesi; bu bağlamda İçel'de de 21 Ekim 1690 tarihli emirle *"a'yân-ı vilâyet"*ten Abdülmü'min Paşa-oğlu Ahmed ve Sunullah ile birlikte Gölgeli-oğlu Mahmud'un yardımına başvurulması[631], mahallî âyanın hem Hükûmet nezdindeki önemini arttırmış, hem de onların bazı resmî görevler elde etmelerine kapı aralamıştı. Nitekim 1691'lerde sancağın iki büyük ailesinden Sunullah Bey İçel mütesellimliğini elde ederken, Gölgeli-oğlu Mahmud ise *Subaşı* olmuştu[632]. Dönemin kaynaklarından tespit edilebildiğine göre bu, Gölgeli-oğulları'nın ilk resmî görevidir. Mahmud Ağa, belki de bu göreve tâyin edilmesine bir minnet borcu olarak, 1693'te Sunullah Bey'in birtakım suçlamalarla Silifke'de mahkemeye çıkarılması sırasında, kardeşi Himmet ve sancaktan diğer başka kişilerle mahkemeyi basma ve Sunullah Bey'i kurtarma hadisesine katılmıştı[633].

Mukataaların mâlikâne olarak verilmesine dair 10 Ocak 1695 tarihli ferman çıktığı tarihlerde, Deli Hüseyin Paşa'nın hazinedarı Muslu Çavuş'un uhdesinde olan İçel Bozdoğan Mukataası, emanet usulüyle Gölgeli-oğlu Mahmud Ağa tarafında idare ediliyordu[634]. Fakat emaneten yönetim, yeni düzenlemelerden haberdar olduğu anlaşılan Mahmud Ağa için çok da tatmin edici olmasa gerek, mukataayı tamamen elde etme hususunda oldukça hızlı davranmıştır. Nitekim 850 akçe muaccele ve senede 3.000 akçe artışla 78.000 akçeye *"ber-vech-i te'bîd"* kendisine verilmesi teklifinin, Hükûmet tarafından uygun bulunmasıyla 19 Mart 1695 tarihli nişânla İçel Bozdoğan Mukataası, Gölgeli-oğlu Mahmud Ağa'ya kayd-ı hayat şartıyla mâlikâne olarak verildi[635]. Mukataanın önceki mâliki Muslu Çavuş'un, 1106 yılı gelirlerinin

[631] BOA, ***KK***, nr. 2472, s. 128 (17 Muharrem 1102).
[632] Bu ikisi birlikte 300 kadar silahlı damlarıyla Silifke'nin Şeyh Aydın ve Gündüzler köylerine baskın yaparak ahalinin mal ve erzaklarını yağma etmişler, ayrıca 12 genç kızı da kaçırarak birkaçını Silifke Kalesi'nde hapsetmişlerdi (BOA, ***AŞD***, nr. 15, s. 131, hkm. 558).
[633] BOA, ***MD***, nr. 104, s. 130, hkm. 581.
[634] Bozdoğan Mukataası gelirlerinin bir kısmıyla, 1695'te sancaktan sefere katılan bölükbaşıların mevâcibleri de dönenmişti. Silifke'den sefere katılan asker üzerine Bölükbaşı olan Şeyh-oğlu Seyyid Mehmed'e, görevinin karşılığı olarak İçel Bozdoğan Mukataası'ndan günlük 5, yıllık 1.800 akçenin, Mukataa Emini Mahmud Ağa tarafından tamamen ödendiğine dair temessük: BOA, **A.E. Ahmed II**, nr. 46 (15 Ocak 1695). Benzer şekilde 1695 yılının bahar ve yaz ayları boyunca da, İçel askerlerine bölükbaşı olan diğer kişilere de senelik 1.800'er kuruştan birçok ödeme yapılmıştı. Bu ödemelere ait makbuzlar: **A.E. Ahmed II**, nr. 13, 37, 39, 43, 44, 45, 47, 48, 49, 50, 51, 52 ve 128.
[635] BOA, ***MAD***, nr. 3423, s. 44 (3 Şaban 1106 / 19 Mart 1695). 850 akçe muaccelenin ödendiğine dair: BOA, **İ.E. Maliye**, nr. 11677 (26 Şaban 1106).

kendisine ait olduğunu iddia ederek mukataayı teslim etmekte bir süre direnmesine rağmen[636] Mahmud Ağa, sonunda mukataaya hâkim oldu.

Bu şekilde sancağın en büyük mukataasını ele geçiren Mahmud Ağa, artık Hükûmet nezdinde *"zî-kudret"* bir kişi olarak telakki edildiğinden, Mart 1696'da İçel'den ordu için asker toplanmasına karar verildiğinde, en başta onun adı geçmiş ve 25 nefer silahlı asker göndermesi istenmişti[637]. Bunun yanı sıra 1697'de Mahmud Ağa'nın idarî göreve getirilmesi için bir fırsat da oraya çıkmıştı. Zira İçel Mutasarrıfı Şeyh-zâde Hasan, uzun süredir olageldiği üzere, askerî sefer için hazırlıklarını yapmak ve orduya katılmak üzere emir aldığından, sancakta işleri çekip-çevirecek bir mütesellime ihtiyaç duyunca, bu işlerin üstesinden gelebilecek kabiliyette ve *"re'âyâ fukarâsının ahvâline vâkıf"* bir kişi olarak vasıflandırdığı Gölgeli-oğlu Mahmud'u, sefer görevinden affedilerek mütesellimliğe teklif etmişti. Bu isteği uygun bulunduğundan Mahmud Ağa, *"re'âyâ vü berâyâya hilâf-ı şer'-i şerîf ta'addi olunmamak şartıyla"* Temmuz 1697'de İçel mütesellimliğine tâyin edildi[638]. Mahmud Ağa'nın, 1699'de Seyyid Ahmed Paşa'nın İçel valisi olarak göreve başlamasına kadar geçen yaklaşık 2 yıl boyunca mütesellimlik yaptığı ve bu süre zarfında timar ve zeametlere dair birkaç ihtilaflı mesele dışında, merkeze herhangi bir ciddi şikâyetin gelmediği anlaşılmaktadır.

Bununla birlikte İçel'in diğer bir nüfuzlu ailesine mensup olan Abdülmü'min Paşa-zâde Sunullah Bey'in günden güne daha da güçlenmesi, ayrıca Selendi Mukataası'nı mâlikâne olarak alması, Gölgeli-oğlu Mahmud'u kızdırmış ve onu kendisine bir rakip olarak görmeye başlamıştı. Nitekim Sunullah Bey, Gülnar kazasında bulunan ve mukataaya dâhil olan Bağalanı ve Kolaş mezralarına 1698'de bir adamını gönderdiğinde Mahmud Ağa, silâhlı maiyetiyle baskın yapıp bu kişinin tüm mal ve eşyasını gasp ettirmiş ve ayrıca onu zincire vurdurmuştu[639]. Gölgeli-oğlu Mahmud, 1700'lerde de İçel'in önde gelen bir kişisi olarak bazı konularda yöre halkına önderlik etmeyi sürdürdü. Seyyid Ahmed Paşa, İçel'deki avârız hânelerini tespit etmek için yeni bir tahrire giriştiğinde, bunun vergi artışına neden olacağını

[636] Mukataanın Mahmud Ağa'ya *"ber-vech-i te'bîd"* tevcih edildiğine ve Muslu Çavuş'un itirazları dikkate alınmayarak gelirlerinin kendisine tahsil edilmesine dair Silifke Kadısı'na ve İçel Mütesellimi'ne 10 Ağustos 1695 tarihli hüküm: BOA, ***MAD***, nr. 3423, s. 121 (29 Zilhicce 1106).
[637] BOA, ***MD***, nr. 108, s. 140, hkm. 606.
[638] Bu hususa dair İçel Kadısı'na yazılan hüküm: BOA, ***MD***, nr. 110, s. 23, hkm. 227.
[639] BOA, ***MD***, nr. 112, s. 385, hkm. 1374.

düşünen *"Silifke a'yânından Gölgeli-oğlu Mahmud"*un, yanına Alaybeyi İbrahim ve diğer bazı kişileri de alarak İstanbul'a kadar gidip, Ahmed Paşa'yı Divana şikâyet etmesi[640], kendisini sancak halkının temsilcisi olarak gördüğünün açık bir işaretiydi.

18. yüzyıl başlarında İçel Mutasarrıfı Seyyid Ahmed Paşa'nın kötü idaresinden ve Alaiye'den göçürülen Yörük aşiretlerinin neden olduğu karışıklıktan dolayı bölgeye ciddi boyutta karmaşa hâkimken; ayrıca Ermenek taraflarında, sonu bir dizi idama kadar giden eşkıyâlık hareketleri yaşanırken, ortalıkta görünmeyen Gölgeli-oğlu Mahmud Ağa, 1702'de bölgeden gelen şikâyetlerde adından yeninde söz ettirmeye başladı. Nitekim 1702 yaz aylarında Sunullah Bey ve kardeşi Seyyid İbrahim, babaları Abdülmü'min Paşa'dan kendilerine miras olarak kalan bağ, çiftlik, dükkânlar ve değirmenlerine, yeniden ortaya çıkan Gölgeli-oğlu Mahmud'un el koyup, buraların kira ve diğer gelirlerini 1694'ten beri zorla aldığını iddia etmişlerdi. Ayrıca bunlar, Silifke'de adamlarından Gazi Bey-oğlu adlı kişinin evinde bulunurlarken, Gölgeli-oğlu Mahmud silâhlı adamlarıyla baskın yapıp 4 at, 6 katır, 2 bargir, 1 köle, 2 Şam kesesi ve 100 kuruş paralarını gasp ettiğini de söylemişlerdi[641]. Silifke Kadısı'nın mektubunda yazdıklarına bakılırsa Gölgeli-oğlu, *"kendi hâlinde olmayup ba'zılarının kızlarını dilediğine bey' ve ba'zılarının emvâl ve erzâklarını nehb u gāret ve ehl-i arzın ırzların hetk"* etmiş; ayrıca adamlarından olup, haklarında şikâyetçiler bulunan Nebi-bin Abdi ve Kara Hasan-oğlu Kara Şaban adlı kişileri korumasına alarak mahkemeye teslim etmemişti. Yine bunun yanı sıra aynı şikâyette, Silifke Kalesi'nde bulunan askerler ve Yeniçerilerle diğer başka kişilerin katılımıyla 200'den fazla silâhlı adam toplayarak Gülnar'a gittiği; orada kendisine Azaleddin-oğlu Hasan ve yeğeni Hüseyin de katıldığı; buradan da topluca Mut'a vardıkları ve Mehmed Bey'in bunlara dâhil olduğu; böylece sayıları oldukça artan kalabalığın, sancaktan vergi toplanmasına mâni oldukları da yazılmıştı[642]. Gölgeli-oğlu Mahmud'un bu çıkışı yapmasının sebeninin ne olduğu belgelerden tam olarak

---

[640] Gölgeli-oğlu Mahmud'un bu davranışından rahatsızlığını hâvî İçel Mutasarrıfı Seyyid Ahmed Paşa'nın 1 Ocak 1701 tarihli arzı: BOA, **A.E. Mustafa II**, nr. 624.

[641] Bu hususta Seyyid Sunullah ve Seyyid İbrahim'in şikâyetleri: BOA, ***AŞD***, nr. 35, s. 310, hkm. 1268; s. 549, hkm. 2287.

[642] Alaiye Paşası'na ve Silifke Kadısı'na yazılan Ekim 1702 tarihli hüküm: BOA, **İ.E. Dâhiliye**, nr. 2781. Aynı minvalde diğer bir hüküm sureti: BOA, ***MD***, nr. 112, s. 384, hkm. 1373. Yaklaşık bir yıl sonrasında ait Mayıs 1703 tarihli bir hükümde ise, diğer asilerle birlikte Gölgeli-oğlu Mahmud ve Mehmed Bey'in de mahkemeye çıkarıldıktan sonra münasip olan bir kalede hapsedilmesi emredilmiştir (***MD***, nr. 114, s. 145, hkm. 593).

anlaşılmamakla birlikte, aynı yıl içindeki diğer saldırgan hareketleriyle birlikte düşünüldüğünde, kendine rakip olarak gördüğü Sunullah Bey'e karşı bir nevi güç gösterisine giriştiği açıktır.

Gölgeli-oğlu Mahmud ve Azaleddin-oğlu Hasan'ın kanunsuz hareketlerine Hükûmet sert karşılık vermekte gecikmedi. Haziran 1703 ortalarında İçel Mutasarrıfı Rişvan-oğlu Halil Paşa'ya yazılan ve İsa Çavuş'la gönderilen emirde, bunların ahali arasına fitne sokan ve bu yolla servet biriktirme sevdasında olan kişiler olduğundan, hemen yakalanarak Silifke Kalesi'ne hapsedilmeleri istendi[643]. Takip eden aylarda da Gölgeli-oğlu hakkında şikâyetler gelmeye devam ettiğine göre[644], bu emrin icra edildiği şüphelidir. Gölgeli-oğlu Mahmud 1704 yılında Ermenek tarafında ortaya çıkıp, Hükûmeti rahatsız edici bazı eşkıyâlık olaylarına liderlik eden Yusuf-oğlu Yusuf'a yardım etmiş veya kaynakların ifadesiyle eşkıyalar Gölgeli-oğlu'na *"istinâden"* böyle kanunsuz işlere kalkışmışlardı[645]. Fakat bunula birlikte, biraz da ironik bir şekilde, Selendi'den Arslan Gazi-oğlu Veli'nin öldürülmesi olayından sonra, cinayetle suçlanan Arslan Gazi-oğlu Yusuf hakkında gönderilen emre karşı çıkması ve İçel Mutasarrıfı Boz Receb Paşa'nın zor durumda bırakılması olayında Hükûmet, âsilerin yakalanması ve Paşa'ya teslim edilmesi için Abdülmü'min-oğulları'yla birlikte Gölgeli-oğulları'nı da doğrudan muhâtap alarak, onların yardımına başvurmak zorunda kalmıştı[646].

Mahmud Ağa'nın, bir yandan Sunullah Bey'le güç mücadelesine girerken ve zaman zaman merkezî idareyi kızdıracak bazı kanunsuz hareketler yaparken, diğer yandan Silifke halkının gönlünü kazanmaya ve yörede itibarına yükseltmeye mâtuf işlere de teşebbüs ettiği görülür. Gölgeli-oğlu'nun bu neviden bir faaliyeti hakkında, Silifke halkının umumî talebi üzerine Silifke Kadısı'nın gönderdiği ilâma karşılık olarak mâliye kalemince hazırlanan 5 Ekim 1705 tarihli bir yazıda ilginç ayrıntılar verilmiştir. Bu yazıda ifade edildiğine göre, dört yanı dağlarla çevrili olan Silifke şehrinde temiz içme suyu bulunmadığından, gerek yerleşik halk gerekse buradan gelip-geçen yolcular büyük sıkıntı yaşamaktadırlar. Buna bir çare olarak halkın da

[643] BOA, ***MD***, nr. 114, s. 190, hkm. 828 (evâil-i Safer 1115).
[644] BOA, ***AŞD***, nr. 39, s. 598, hkm. 2568 (Eylül 1703 sonu).
[645] BOA, ***AŞD***, nr. 41, s. 96, hkm. 420.
[646] Bu hususta *"İçel sâkinlerinden Abdülmü'min-oğulları ve Gölgeli-oğullarına"* yazılan hüküm: BOA, ***MD***, nr. 114-1, s. 384, hkm. 1745 (Ekim 1704 sonu).

talebiyle *"a'yân-ı vilâyetten"* Gölgeli-oğlu Mahmud, masrafını kendisi karşılayarak Göksu nehrinden dolaplarla su çıkarmış ve bu suyun kasabaya ulaşması için kâgir bir bina ve ark yaptırmıştır. Fakat bu suyolunun her sene tamiri, bakımı ve temizliği belirli bir masraf gerektirdiğinden Silifke halkı, Bozdoğan kazasının 5 avârız hânesinin bir kısmının affedilerek, buradan sağlanacak gelirin bu iş için sarf edilmesini teklif etmiş; bunun üzerine 2,5 avârız hânesi Silifke suyolunun bakım ve tamirine tahsis edilmiştir[647].

Gölgeli-oğlu Mahmud her ne kadar Silifke'ye su getirme gibi bir hayır işine öncülük ederek yöre halkının gönlünü almaya çalışır görünse de, kazadan merkeze gelen bazı arzuhâllerde, özellikle mâlikânesi Bozdoğan Yörük Mukataası'na dâhil olmayan bazı bağ ve meralara taarruz etmesi; Yörüklerin kızlarını 30-40 kuruş veren kişilere zorla nikâhlaması; birkaç yüz silâhlı sekban ile gezip, yakaladığı kişileri zincire vurdurması ve haksız yere paralarını alması gibi suçlarla itham edilmişti. Ayrıca bu şikâyetlerde Mahmud Ağa'nın, bazı mülk yerleri zorla zapt ederek kendisine çiftlik ihdas ettiği, bu durumun reâyânın dağılmasına ve perişan olmasına sebep olduğu da belirtilmiş; bunun üzerine Nisan 1706'da, yakalanarak hapsine ve durumunun merkeze rapor edilmesine karar verilmişti[648]. Bu sırada Gölgeli-oğlu Mahmud'un, Silifke'nin bir diğer güçlü ailesi olan Sarı Nebi-oğulları'yla da başının belâda olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Mahmud bu meseleye dair gönderdiği şikâyette, Persendi köyünden Sarı Nebi-oğlu Ahmed, onun oğlu Mehmed ve yeğeni Abdülkadir'in, 4-5 yüz silâhlı adamla Silifke'ye gelerek, burada bulunan dükkânlarından birini ateşe verip, ikisini yıktıkları ve içinde bulunan emtia ve eşyasını da gasp ettikleri iddiasında bulunmuştu[649].

Gölgeli-oğlu Mahmud'un sadece İçel'de değil, sancak hâricinde de zaman zaman etkinlik gösterdiğine dair işaretler vardır. Adana'da bulunan İfrâz-ı Zulkadriye Mukataası'na dâhil olan Çakal Musa Kethüda ile Mehmed Kethüda'nın, mukataaya 1.500 kuruş borç bırakarak Silifke'de Gölgeli-oğlu Mahmud'un

---

[647] BOA, ***MAD***, nr. 8456, s. 69.

[648] Bu hususta Adana Beylerbeyi'ne ve kadısına yazılan hüküm: BOA, ***AŞD***, nr. 44, s. 247, hkm. 1065. Ayrıca İçel Paşası'na ve Silifke Kadısı'na hüküm: BOA, ***AŞD***, nr. 44, s. 271, hkm. 1174.

[649] Gölgeli-oğlu Mahmud ile Sarı Nebi-oğulları'nın mahkemede haklaştırılmalarına dair İçel'deki yetkililere yazılan Mayıs 1706 tarihli emirler: BOA, ***AŞD***, nr. 45, s. 40, hkm. 150; s. 71, hkm. 280.

"himâyesine" girmeleri, bu neviden etkinliğine iyi bir numunedir[650]. Fakat bu şekilde hâriçten birtakım kişileri korumasına alırken, diğer yandan mâlikâne sahibi olduğu Bozdoğan Yörük Mukataası üzerinde hâkimiyet tesis etmekte zorluklarla karşılaşmaya başlamış; başka bir deyişle mukataaya dâhil olan bazı kişiler, mükellefiyetlerini yerine getirme hususunda kendisine karşı direnç göstermişlerdi. Bozdoğan perâkendesinden olan Tabureri cemaatinden bazıları Urumcataş adlı yerde *derbendci* kaydedildikleri; yine perâkende cemaatlerden Köseler ve Sandal aşiretlerinden bazıları ise, Korıcı-oğlu Ali ile Kara Bekir Ağa adlı kişilerin raiyyeti oldukları iddiasıyla vergi ödemeye karşı çıkmışlardı[651]. Hakkındaki şikâyetlere, bazı kanunsuz uygulamalarına ve karşılaştığı bu nevi zorluklara, hattâ bir defasında hapis kararı bile verilmiş olmasına rağmen Gölgeli-oğlu Mahmud Ağa, Hazineye olan ödemelerini düzgün şekilde yaptığından, mâlikâne mutasarrıf olduğu yıllık 78.000 akçe gelirli Yörükân-ı Bozdoğan Mukataası beratı, 800 kuruş muaccele ile 25 Ocak 1708'de yenilenmişti[652].

Gölgeli-oğulları'nın, her ne kadar Yörüklerin ve Ermenek tarafında Yusuf Ağa-oğlu ve diğer kişilerin çıkardığı olaylara ve İslam Paşa'ya baskın yapılması hadisesine karışmasalar da, eskiden beri alışık oldukları bazı kanunsuzlukları, bu sırada da sürdürdükleri anlaşılmaktadır. Gölgeli-oğlu Mahmud ve kardeşleri Himmet ile Ali, kendilerine bağlı adamları ve sekbanlarıyla gezip, suçsuz yere bazı kişileri zincire vurup hapse atma, mal ve eşya gasp etme, cinayet ve halkın bağ ve bahçelerine el koymakla itham edildikleri gibi; Silifke Kalesi Dizdarı'nı kaleden çıkarıp, oğlu İbrahim'i de öldürmüşler ve kaleye zorla el koymuşlardı. Bunun üzerine Gölgeli-oğulları'nın yakalanarak hapsedilmesi için Ocak 1710 sonlarında emir çıkarılmıştı[653]. Bu emrin icra edilip edilmediğine dair herhangi bir kayda rastlanmazsa da Gölgeli-oğlu Mahmud'dan, takip eden birkaç yılda herhangi bir nâhoş ses çıkmamıştır. Buna karşılık Bozdoğan Mukataası'na dâhil olan reâyâdan vergi tahsiline, Hacı Abdülhalim-oğlu'nun 1712 yazında yaptığı gibi bazı muhâlefet

[650] BOA, ***MAD***, nr. 2960, s. 480 (30 Mart 1707).
[651] BOA, ***AŞD***, nr. 48, s. 247 (Ağustos 1707 ortası).
[652] Gölgeli-oğlu Mahmud Ağa'nın mukataasının yenilendiğine dair nişan sureti: BOA, ***KK***, nr. 186, s. 250 (2 Zilkade 1119).
[653] İçel Mutasarrıfı İslam Paşa'ya ve Silifke Kadısı'na hüküm: BOA, ***MD***, nr. 116, s. 310, hkm. 1279.

teşebbüsü olması halinde, bu gibiler genellikle *"ıslâh-ı nefs"* etmeleri için Kıbrıs'ta Magosa Kalesi'ne veya başka bir adaya sürgün ve hapsediliyorlardı[654].

İşte bu şekilde yaklaşık 20 yıldan fazla süren bir mücadele sonunda Silifke'de Gölgeli-oğulları'nı, sancağın en mahsuldar mukataasına sahip ve nüfuzlu bir hânedân haline getiren Mahmud Ağa, Ocak 1713'ten önce, muhtemelen 1712 yılı sonlarında yaşamını yitirdi; ölümünün tabiî şekilde olduğu anlaşılmaktadır. Gölgeli-oğlu Mahmud Ağa'nın, çeşitli vesilelerle Osmanlı arşiv kayıtlarında adları geçen Osman, Mustafa, Ahmed ve Mehmed adlarında dört oğlu; Hatice, Şems, Ayşe ve Zenire isminde dört de kızı vardır. Bunlar arasından, müteveffa babasının Silifke'de bulunan muhallefatına el koyan Osman[655], ailenin reisi olarak ön plana çıkacak ve uzun yıllar liderlik konumunu sürdürecektir.

B. Osman Ağa'nın Kifayetsiz Liderliğinde Sıkıntılar

Gölgeli-oğlu Mahmud Ağa'nın ölümünden sonra ailenin tüm işlerini çekip çevirme görevi oğlu Osman'a kalmıştı. Silifke'de babasından kalan mallara el koyan Gölgeli-oğlu Osman, vakit kaybetmeden İstanbul'a giderek Bozdoğan Yörük Mukataası'nı da kardeşi Ahmed'le müşterek olarak kendi üzerine aldı[656]. Daha babasının sağlığında zaman zaman sivrilen, hattâ 1708'de kısa süre İçel Mutasarrıfı Süleyman Paşa'nın mütesellimi olarak ilk idarî görevini de alan Gölgeli-oğlu Osman'ın[657], babasının bıraktığı boşluğu doldurma hususunda atak davrandığı anlaşılıyor. Fakat bu durum aynı zamanda hakkındaki şikâyetlerin artmasına neden oldu. Silifke'den bir grup halkın şikâyetlerine bakılırsa Osman Ağa, etrafına çoktan kalabalık adamlarını toplayarak ev basma, mala, cana ve ırza kast etme gibi nâhoş işlere tevessül etmiş; ayrıca Kıbrıs'a sürgün kararı verilmiş olan Boyacı-oğlu ile yine Kıbrıs iskânı Yörüklerden Deli Ali ve Gök Kerim gibi bazı kişileri de maiyetine almıştı[658]. Aslında Gölgeli-oğlu Osman'ın, kazadaki bazı şahıs mallarına tecavüz, Bozdoğan Mukataası'ndan olduğu bahanesiyle özellikle timar arazilere karşı

---

[654] BOA, ***MAD***, nr. 3439, s. 262 (11 Haziran 1712).
[655] İstanbullu tüccar Hacı Ali, Gölgeli-oğlu Mahmud'dan 540 kuruş alacağı olduğunu iddia ettiyse de, oğlu Osman bu borcu ödemek istememişti (BOA, ***AŞD***, nr. 58, s. 308).
[656] BOA, ***AŞD***, nr. 58, s. 308 (evâil-i Muharrem 1125 / Ocak 1713 sonu). BOA, **İ.E. Maliye**, nr. 9594.
[657] BOA, ***MAD***, nr. 2964, s. 395.
[658] BOA, ***AŞD***, nr. 63, s. 303 (Ocak 1714 sonu).

mütecaviz hareketlere girişmesi, ilk defa olan bir hadise değildi[659]. Mukataa sahipliğinin yanı sıra, maddî gücünü arttırmak için başka işler de yapıyor; Silifke'de gerek kendi mülkü ve gerekse kiralama usulüyle tasarrufunda olan hanlarda, birtakım ticarî faaliyetler de yürütüyordu[660].

1. Bozdoğan Yörük Mukataası İçin Mücadele ve Artan Şikâyetler

Babası Mahmud Ağa'nın ölümünden sonra Gölgeli-oğlu Osman, belki de gençliğinin verdiği enerjiyle oldukça atak ve hattâ mütecaviz hareketlere girişmişti. Fakat bunu yaparken, babasının sahip olduğu tecrübeden yoksun olduğu için, Hükûmeti kızdıracak bazı hatalara düşmesi kaçınılmazdı. Nitekim bu nevi hataları 1715 yılı sonlarına gelindiğinde, babasının 1695'te uhdesine aldığı ve 20 yıldır kesintisiz olarak sahip oldukları İçel Bozdoğan Yörük Mukataası'nı kaybetmelerine sebep oldu. Zaten daha babası sağken yöre halkı bunların keyfi uygulamalarından mustarip iken, Mahmud Ağa'nın ölümünden sonra aile hakkındaki şikâyetler iyice arttı. Bu şikâyetlerde Gölgeli-oğlu Osman ve kardeşi Ahmed, *imdâd-ı seferiye* tahsili bahanesiyle sancaktaki her bir kazaya birkaç bayrak ile varıp, ahalinin evlerini basıp, mal ve eşyalarını gasp etmek ve bazı kişileri suçsuz yere öldürmekle suçlanmışlardı. Özellikle katil suçunu işledikleri sabit olan kişilerin mukataalarının ellerinden alınması Osmanlı Devleti'nde yaygın bir uygulama olduğu için, bu suçlara istinaden Gölgeli-oğulları'nın mukataaları da 22 Aralık 1715'te alınarak, bunların yargılanmalarına hükmedildi[661].

Böylece diğer bir malî kayıtta da ifade edildiği gibi, Silifke ahalisinin şikâyeti üzerine Gölgeli-oğulları'ndan alınan ve daha sonra 6.000 akçe zam yapılarak yıllık 84.000 akçe gelire ulaşan Bozdoğan Yörük Mukataası, Mart 1128 tarihinden geçerli olmak üzere 23 Şubat 1716'da Hüseyin adlı bir kişiye emanet usulüyle verildi[662]. İki yıl sonra yıllık bedeli 144.000 akçeye çıkarılan mukataa için yeniden ihâle açıldı.

---

[659] Gölgeli-oğlu Mahmud ile oğlu Osman ve kardeşi Himmet'in, zorla parasını aldığına ve mülk bağını zapt ettiğine dair Silifke'den Ahmed adlı kişinin şikâyeti: BOA, ***AŞD***, nr. 65, s. 51 (Mart 1714 başı). Tarsus Elvanlı'da Kale Dizdarı olan Seyyid Osman ile kethüdası ve neferatı ise, kendi gedik timarlarına dâhil olan Arpaç cemaatinin vergilerini, Gölgeli-oğlu Mahmud ve oğlu Osman'ın kanunsuz şekilde tahsil ettiklerine dair şikâyette bulunmuşlardı (***AŞD***, nr. 63, s. 464).

[660] Gölgeli-oğlu Osman, İçel sancağı eski mutasarrıfı Veli Bey'in Silifke'de ihdas ettiği vakfa gelir olarak yaptırdığı ve yıllık 6.600 akçe kira gelirine sahip olan hanı kiralamış, fakat kirayı vakfa düzenli ödememesi 1715'te mütevelli Şeyh Hasan'ın şikâyetine sebep olmuştu (BOA, ***AŞD***, nr. 66, s. 439).

[661] Bu hususta İçel Paşası'na ve Silifke Kadısı'na yazılan hüküm: BOA, ***MAD***, nr. 2964, s. 395.

[662] BOA, ***MAD***, nr. 6549, s. 144 (29 Safer 1128).

Mukataanın gelirindeki dikkat çekici bu artışın nedeni, eskiden mukataa, sadece Bozdoğan Yörük cemaatlerini muhtevî iken, yeni düzenlemeyle sınırlarının genişletilmiş olmasındandı. Zaten mukataanın adı da Bozdoğan-ı İçel ve Tevâbii Mukataası şeklinde değiştirilmişti. İşte bu yeni düzenlemeden sonra açılan ihalede Süleyman adlı bir kişi 400 kuruş muaccele ile mukataaya talip oldu; başka isteklileri çıkmadığından, Mart 1130 tarihinden geçerli olmak üzere hayatta olduğu sürece *"te'bîden mâlikâne"* olarak verildi[663]. Fakat bununla birlikte mukataanın yeni sahibi olan Süleyman, Mayıs 1718 sonuna gelindiği halde mukataayı zapta *"bir vechile müyesser"* olamadığından, daha önce verilen mâlikâne beratı iptal edildi. Buna karşılık Osmanlı maliye bürokrasisi tarafından, buradan gelecek vergiden mahrum kalmamak için geçici bir çözüm yolu olarak mukataa, Adana Mukataası'na bağlandı. Böylece 30 Mayıs 1718 tarihli kararla Bozdoğan-ı İçel ve Tevâbii Mukataası'nın gelirlerinin tahsili işi de Adana Valisi'ne verildi[664].

Mukataası elinden alınan ve kendisinden şikâyetçi olan kişilerle davaları görülmek üzere İçel Mutasarrıfı Vezir Numan Paşa tarafından buyuruldu ve mübaşir gönderilen Gölgeli-oğlu Osman, bu davete icabet etmeyerek firar etme yolunu tercih etti. Bulunduğu mahallin *"sa'b u sengistân"* olduğu ifade edildiğine göre, silâhlı adamlarıyla Silifke'nin kuzey yamaçlarına doğru çekilmiş olmalıdır. Buna karşılık Numan Paşa'nın silahlı çatışmaya girip-girmeme hususundaki tereddütlerine rağmen, kendisine gönderilen Mart 1716 tarihli emirde, Osman'ın *"zâlim ve şakī"* olduğunun sabit bulunduğu için adamlarıyla üzerine varması, çatışmaya cesaret ederse silâh zoruyla yakalaması, mahkemeye çıkarması ve sonra da sonucunu bildirmesi istenmişti[665].

Gölgeli-oğulları'nın, başları sıkışınca kendilerini Torosların sarp yamaçlarına atmaları elbette boşuna değildi. Bu çetin coğrafyada yüzlerce yıldan beri kuşaktan kuşağa aktarılarak gelen bir yaşam tecrübesi vardı. Ayrıca özellikle sürekli seyyaliyet halinde bulunan ve adeta ele avuca sığmayan Yörük aşiretleri üzerinde ne derece kuvvetli nüfuza sahip olduklarının da farkındaydılar. Buna karşılık Osmanlı merkez bürokrasisi tarafından bu durumun yeterince dikkate alındığı kuşkuludur. Zira onlar,

[663] Bozdoğan Yörük Mukataası'nın yeni sahibi Süleyman için hazırlanan 11 Ocak 1718 tarihli nişân sureti: BOA, ***KK***, nr. 185, s. 23-24 (8 Safer 1130).
[664] BOA, ***KK***, nr. 185, s. 188.
[665] BOA, ***AŞD***, nr. 70, s. 32.

diğer birçok benzer olayda olduğu gibi Gölgeli-oğulları meselesinde de, Divandan yazılan sert fermanlarla meseleyi halletme yolunu tercih ettiler. Bununla da kalmayıp bu hadiseyi, İçel Bozdoğan Mukataası'nın yıllık bedelini ciddi şekilde arttırarak malî yönden de bir fırsata dönüştürdüler. Fakat bölgenin kendine özgü şartları ve iç dengeleri hesaba katılmadan alınan bu kararların, nasıl bir yanılgı olduğu kısa süre sonra acı bir şekilde anlaşıldı. Öyle ki Bozdoğan Mukataası peş peşe iki ayrı kişiye ihâle edilmesine rağmen, bunlar mukataa üzerinde hiçbir varlık göstermedikleri gibi, 1129 ve 1130 yıllarına ait gelirleri de tahsil edemediler. Böylece kâğıt üzerinde yapılan bu artış realize edilemediğinden, gelirlerin artması bir yana, yıllardan beri Mahmud Ağa tarafından tahsil edilegelen 78.000 akçelik gelirden de mahrum kalındı. Fakat dikkat çekici olan şu ki, Osmanlı maliye bürokratlarının, hatalarını anladıkları anda realist ve de pragmatist bir manevrayla kimden yardım isteyeceklerini çok iyi bilmeleriydi. 28 Temmuz 1718'de *"Silifke sâkinlerinden Ahmed ve Osman zîde kadruhuma"*ya hüküm yazılarak, sözü edilen iki yıla ait gelirlerin tahsili hususunda gerekli yardımı yapmaları istendi[666]. Tüm bu çabalara rağmen İçel Bozdoğan Mukataası'nın idaresi bir türlü istenen şekilde düzene sokulamayınca, 1719'da mukataa için yeniden ihaleye çıkıldı. Bu defa mukataanın yıllık mal bedeli 108.520 akçeye düşürülmüştü. İhalenin ilan süresi dolduğu halde Gölgeli-oğlu Osman ve Ahmed'den başka teklif veren çıkmadı. Böylece yeni adı Rüsum-ı Tâife-i Bozdoğan Mukataası şeklinde kaydedilen mukataa, 8.520 kuruşluk masraf düşüldükten sonra senelik 100.000 kuruş malın 4 taksitte ödenmesi şartıyla, 1.000 kuruş muaccele ile 5 Mart 1719 tarihli nişanla Gölgeli-oğlu Osman ve Ahmed'e müştereken ve kayd-ı hayat şartıyla mâlikâne olarak yeniden verilmiş oldu[667].

Gölgeli-oğulları bu son gelişmelerle, hem kaybettikleri mukataayı tekrar geri almak suretiyle ekonomik güç elde etmiş, hem de devlet nezdinde yeniden itibar kazanmış gibi oldular. Ama gelgelelim haklarında İstanbul'a ulaşan şikâyetlerin bir türlü ardı arkası kesilmiyordu. Özellikle 1719 yazındaki yazışmalara konu olan ithamlar hiç de yenilir yutulur kabilden şeyler değildi. Örneğin Hüseyin Paşa, İçel'e

[666] BOA, ***MAD***, nr. 6551, s. 566 (29 Şaban 1130).
[667] BOA, ***MAD***, nr. 3259, s. 194 (13 Rebiülâhir 1131 / 5 Mart 1719). Gölgeli-oğulları'nın bu sırada maddî yönden sıkıntıda oldukları, mukataanın muaccele ve diğer masrafları için, Ebubekir adlı bir kişiden 60 gün vadeli 1.475 kuruş borç para aldıkları anlaşılmaktadır (BOA, ***AŞD***, nr. 83, s. 93).

tâyin edilmesinden sonra sancağın merkezi Silifke'ye vardığı sırada karşılaştığı durumu Hükûmete rapor ederken, Gölgeli-oğulları hakkında şu iddialara yer vermişti: Silifke kasabasına vardığında *"İçel sancağında sâkin ulemâ vu sulehâ ve a'yân u eşrâf ve zu'amâ vu erbâb-ı timâr ve sâir fukarâ"* gelerek, Gölgeli-oğlu Osman ve kardeşi Ahmed adlı şakilerin kendi hallerinde olmayıp, gerek Bozdoğan iskânı ve gerekse diğer başkalarından 70-80 kişiyi başlarına toplayıp, halktan nicelerini sebepsiz yere zincire vurup, bazılarını dövüp ve katledip, *"bâkire kızlarının cebran bikrlerini izâle"* edip, mal ve hayvanlarına el koyup, timar ve zeamet sahibi olan kişilerin öşür mahsulü ve raiyyet vergilerini zorla alma gibi kanunsuzlukları icra etmektedirler. Bu nevi suçlamalara dair Silifke Kadısı Abdülbâni, Zeyne Kadısı Süleyman, Mut ve Sinanlı Kadısı Abdülmuin ilâmlarıyla, kaza ahalileri ise mahzarlarıyla şikâyetçi olmuşlardı[668]. Benzer şekilde Bozkır köyünden Mahmud, Gölgeli-oğlu Osman'ın dâyesi (dadısı) Abdurrahman ile birlikte, evini basarak kendisini zincire vurduğunu ve 100 kuruş parasını aldığını; Silifke'den Halil de, 30-40 kadar kişiyle evini basan ve kendisini zincire vuran Gölgeli-oğlu'nun 160 kuruş da parasını gasp ettiğini; yine Silifke'den Hasan ve Ahmed adlı kişiler ise benzer şekilde 70-80 adamla evlerini basan Osman'ın, kendilerini zincire vurup 370 kuruşlarını gasp ettiğini, ayrıca hamile kadınlarını döverek çocuklarını düşürmelerine sebep olduğunu iddia etmişlerdi[669]. Yine aynı tarihlerde Silifke şehir ve köylerindeki halkın şikâyetlerinin ardı arkası kesilmeyince, Silifke Kadısı bizzat İstanbul'a kadar giderek Gölgeli-oğlu Osman'ın kanunsuzlukları hakkında Divanı bilgilendirmişti. Bu şikâyetler üzerine Gölgeli-oğlu Osman'ın yakalanması ve mahkemeye çıkarılması için emir verildi. İçel Mutasarrıfı'nın görevlendirdiği mübaşir, sancaktaki *"a'yân ve eşrâf"* ile beraber Gölgeli-oğlu'nun bulunduğu yere varmışlar; yapılan muhâkemede Gölgeli-oğlu, başkasının malını gasp ettiğini kabul etmekle beraber, muhtemelen Silifke'ye gelirlerken yolda bir fırsatını bulup kaçmıştı[670]. İşte bu olaydan sonra Kıbrıs'a iskân edilen fakat daha sonra adadan kaçan Karahacılı Yörük cemaatinden Hacı İsa-oğlu'nun 20-30 kadar eşkıya ile Gölgeli-oğlu'nun yanına geldiği; bunlara 70-80 kadar süvari eşkıyanın da katıldığı, böylece sayıları artan grubun sebepsiz yere

[668] BOA, ***AŞD***, nr. 81, s. 180 (Haziran 1719 başı).
[669] BOA, ***AŞD***, nr. 81, s. 186, 189 (Haziran 1719 başı).
[670] BOA, ***AŞD***, nr. 84, s. 113.

halkı zincire vurma, dövme, asma, öldürme, *cerime* adıyla para toplama, bakire kızları hânelerine götürerek zorla bekâretlerini bozma, bazı nikâhlı kadınları ise kendisi ve adamlarına kullandırtma, gece gündüz içki meclisleri kurarak şarap içme, Ramazan-ı şerifte adamlarıyla beraber yiyip içme, halkın mal ve hayvanlarını çalma, *sürsat* ve *nüzul* vergilerinin toplanmasına mâni olma ve bunları kendi nâmına toplama suçlarıyla itham edilmişlerdi[671]. Silifke Mogultay köyünden Hüseyin ve Halil, kadın ve çocuklarının Gölgeli-oğulları tarafından götürülüp gezdirildiğinden, sonra da salıverilmeleri için 60 kuruş para istendiğinden; Hüseyin adlı bir kişi ise, babası Hacı Mehmed'in bunlar tarafından vurularak öldürüldüğünden şikâyetçi olmuştu[672].

Gölgeli-oğlu Osman ve Ahmed hakkındaki şikâyetler 1720 yılında da sürdü. Ermenekliler'in Selendi Kadısı vasıtasıyla İstanbul'a ulaşan şikâyetinde yazılanlara bakılırsa Gölgeli-oğulları, 60 kadar eşkıya ile Ermenek'in Boyalık köyünü basarak, burada Seyyid Abdülmü'min adlı kişinin hizmetkârı küçük bir kızı kaldırmışlar; Gözde köyünden Hacı Mehmed'in oğulları Seyyid Ali Ahmed ile Seyyid Abdülkerim de bunlara katılmış; böylece kaçırdıkları kızı kendi odalarına beş gün hapsetmişler ve *"cumhur ile fi'l-i neşi'a"* etmişlerdi[673]. Gölgeli-oğlu Osman'ın zorbalıkları sadece İçel sancağıyla sınırlı kalmayıp, Tarsus taraflarındaki bazı Yörük cemaatlerinin gelirlerini, sahibi olduğu Bozdoğan Mukataası'na dâhil oldukları iddiasıyla tahsil ettiğine; Tarsus kazasında bulunan İkisırma Kalesi muhafızlarına tahsis edilen Arpaç aşiretinin gelirlerine bu bahaneyle el koyduğuna dair şikâyetler de ortaya çıkmıştı[674].

2. Gölgeli-oğlu Osman'ın Başarısız Yörük Tahriri Denemesi

1719 ve 1720 yıllarında Gölgeli-oğulları'nın, yukarıda değinildiği üzere kanunsuz faaliyetlerine dair şikâyetler oldukça artmıştı. Fakat bununla birlikte, aşiretlerle ilgili bir mesele söz konusu olunca Gölgeli-oğulları'nın, kolay kolay göz ardı edilemeyecek bir nüfuza sahip oldukları, aynı yılda kendilerine verilen önemli bir görevle bir defa daha anlaşılacaktı. Bu tarihlerde Hükûmet tarafından, genel bir Yörük tahririnin yapılmasına karar verilmişti. Zira Akdeniz sahillerinde sürekli

[671] BOA, ***AŞD***, nr. 81, s. 200.
[672] BOA, ***AŞD***, nr. 82, s. 250 (Haziran 1719 başı).
[673] BOA, ***AŞD***, nr. 84, s. 335 (Şubat 1720 ortası).
[674] BOA, ***KK***, nr. 2489, s. 34-35 (24 Nisan 1720).

hareket halinde olan Yörük cemaatlerinin iskân edilmesi için 20 yıldır süren çabalardan istenilen neticeler bir türlü alınamamıştı. Ayrıca batıdaki uzun savaşlar 1718 Pasarofça Antlaşması'yla sona erince, Anadolu'daki konargöçer Yörük cemaatlerini ve sahip oldukları mal ve hayvan sayılarını tespite ve muhtemel vergi artışına mâtuf genel bir tahrir yapılası düşünülmüştü. Bu görev önce Yusuf adlı kişiye verildiyse de, onun Yörük ahvâline yeteri kadar vâkıf olmaması nedeniyle, 11 Haziran 1720'de Yörük tahriri ameliyesi Gölgeli-oğlu Osman Ağa'ya havale edildi. 45.000 kuruş bedelle işi alan Gölgeli-oğlu, Mart 1132 başından geçerli olmak üzere aşiretlerin vergilerini tahsil edecek ve aynı zamanda hiçbir kişi hâriç kalmamak üzere, sadece İçel sancağında değil, Anadolu'daki tüm aşiret mensuplarıyla vergi icap eden koyun, deve ve diğer hayvanlarının sayımını yapacaktı[675].

Gölgeli-oğlu Osman 1720 yaz aylarında Yörük tahririne başladı. Bu arada Aksaray sancağında senelik 420 kuruş malı olan ve mâlikâne mutasarrıfı Hayrullah'ın, hâsılatı kifayetsiz olduğu gerekçesiyle bıraktığı Yüzdeciyân-ı Karaman Mukataası da kendisine verildi[676]. Böylece ilk ciddi görevini alan Osman Ağa'nın işi hiç de kolay değildi. Zira sayıma tâbi olan aşiretlerin, alabildiğine geniş Anadolu coğrafyasına dağılmış olmaları zaten başlı başına bir zorluk iken, bir de eşkıyalık olayları ve Kıbrıs'a sürgün şeklindeki cezalandırma kararlarının tahrir süresince de hiç eksik olmaması işleri daha da zorlaştırıyordu[677]. Ayrıca tahrirden kaçan bazı aşiret mensuplarının Gülnar kazasına gelerek, buradaki mâruf mütegallibelerle beraber hareket etmesi, her ne kadar bu neviden kişilerin Limni adasına sürgün edilmelerine dair emir verilmiş olsa da[678], halletmesi gereken bir zorluk olarak Gölgeli-oğlu'nun önünde duruyordu. Bunlar yetmiyormuş gibi bir de, Gölgeli-oğulları ailesinin kadim hasımları olan Sunullah Bey'in, aşiretler üzerindeki nüfuzunu kullanarak, onlardan bazılarını kendi maiyetine alıp beraberce sayıma karşı çıkmaları[679]; nihayet vergiye mâtuf böyle bir tahrire muhalefetin eksik olmaması[680]

[675] Yörük tahririnin nasıl yapılacağına dair Gölgeli-oğlu Osman'la birlikte, tahrire dâhil olan İçel, Alaiye, Kayseri, Niğde, Kars-ı Maraş, Adana, Aydın, Saruhan, Menteşe, Sivas, Teke ve Hamid sancaklarındaki görevlilere yazılan umumî emir: BOA, ***MAD***, nr. 9906, s. 449-450 (11 Haziran 1720).
[676] Gölgeli-oğlu Osman'a yazılan 27 Haziran 1720 tarihli hüküm: BOA, ***KK***, nr. 186, s. 130.
[677] Karaman taraflarında eşkıyalık yapan bazı konargöçer cemaatlerin Kıbrıs'a sürgün edilmesine dair: BOA, ***MAD***, nr. 4080, s. 11 (Ağustos 1720 başı).
[678] Bu hususta Gülnar Kadısı'na yazılan hüküm: BOA, ***MAD***, nr. 9908, s. 114.
[679] Sunullah Bey, Ermenek kazasında Yellibel mevkiinde olan aşiretlerden bazısını kendi mâlikânesi reayası veya sâdâttan oldukları bahanesiyle saydırtmamış; ayrıca bunların 5-6 bin kadar koyununu

gibi etkenler bu güçlüğü kat-be-kat arttırıyordu. Ayrıca Yörük tahriri işinin yanı sıra, daha önce Adana Beylerbeyi olan Ahmed Paşa'nın hâlâ tahsil edilememiş olan *cebelü bedeliyesi*nin toplanması ve sancakta mahlûl kalan bazı timar yerlerinin havass-ı hümayuna ilhâk olunması gibi angarya işler de Osman Ağa'nın sırtına yıkılmıştı[681]. Sunullah Bey'le Gölgeli-oğlu'nu karşı karşıya getiren bir diğer husus da, İçel'de mukataa sahibi olan Sunullah Bey'in, mukataasına ait yerlere Yörük tahriri bahanesiyle Gölgeli-oğlu tarafından haksız şekilde saldırının olduğuna dair şikâyetleriydi. Sunullah Bey, mâlikânesi olan Bozyazı ve Tevabii Mukataası'na dâhil olan reâyâdan bazısının, Gölgeli-oğlu tarafından tahrir ve mallarının tahsil edildiği iddiasında bulunmuştu[682]. Bütün bunların yanında Gölgeli-oğlu Osman'ın, *"mütegallibeden"* olduğu ve *"bilâ-ferman"* suçsuz yere bazı kişileri hapsettirip, mal ve eşyalarını gasp ettiği gibi kişisel mağduriyetlere dair şikâyetler de gelmeye devam ediyordu[683].

İşte bu gibi zorlukların üstesinden gelmeye çabalayan Gölgeli-oğlu Osman, aşiretler üzerinde denetimi tam olarak sağlayabilmek ve bunlara dair vergilerin toplanmasında yardımcı olmak maksadıyla Türkmen ve Kürd aşiretlerinde olduğu gibi, Yörük cemaatlerine de bir *Boybeyi* tayin edilmesinin uygun olacağını bir teklif olarak Hükûmete sundu. Gölgeli-oğlu'nun bu teklifi akla yatkın bulunmuş olacak ki, 2 Aralık 1720'de Hüseyin-veledi Abdülvâhid adlı kişi Mazarlar, Çavuşlu, Bolacalı, Karakayalı, Tekeli, Hacı Hamzalı, Balcılar, Köseler ve diğer birkaç cemaat üzerinde Boybeyi naspedildi[684]. Onun aslî görevleri arasında, mâl-ı mîrînin vaktinde tahsil edilmesi ile merkezden gönderilen emirleri icra etmesi sayılmıştı ki, Gölgeli-oğlu Osman'ın böyle bir görevi ihdas ettirirken, aşiretlerin tahriri işinde kendisine yardımcı olacak bir baş aradığı kesindir.

---

kendi üzerine alarak sayımdan hâriç tutturmuş; bütün bu kabahatleri neticesinde de Yörük tahriri işi nihâyete erinceye kadar Kıbrıs adasına sürgün edilmesine dair Ağustos 1720'de emir çıkmıştı (BOA, ***MAD***, nr. 4080, s. 15).

[680] BOA, ***MAD***, nr. 9908, s. 63.

[681] BOA, ***MAD***, nr. 9906, s. 535, 549-550 (22 Ağustos 1720).

[682] Mukataaya dâhil olan yerlere hiçbir şekilde dışarıdan müdâhale edilmemesine dair İçel ve Adana'daki sancak mutasarrıflarına hüküm: BOA, ***MAD***, nr. 9908, s. 63 (5 Aralık 1720). Sunullah Bey'in, Bozyazı ve Tevâbii Mukataası'na dâhil Yörüklerden, Gölgeli-oğlu'nun zorla ve kanuna aykırı olarak 450 kuruş tahsil ettiğine dair şikâyeti: BOA, ***AŞD***, nr. 86, s. 419. Bu şikâyetler üzerine Maliye Kalemince çıkarılan kayıtlara istinâden mahalline yazılan emir: BOA, ***MAD***, nr. 9908, s. 462.

[683] BOA, ***AŞD***, nr. 86, s. 395 (Aralık 1720 sonu).

[684] BOA, ***MAD***, nr. 9908, s. 63 (gurre-i Safer 1133 / 2 Aralık 1720).

Yörük tahriri hizmeti, Hükûmetin deyişiyle *"a'zam-ı umûrdan"* bir iş olduğu için, Osman Ağa'nın tahrir için eyaletlerine geldiğinde kendisine her hususta yardımcı olmalarına dair beylerbeylerine emirler de yazılmıştı[685]. Fakat bütün bunlara rağmen Gölgeli-oğlu Osman, 1720 yılı sonuna gelindiğinde tahrir işinde henüz kayda değer bir ilerleme sağlayamamıştı. 28 Aralık 1720'de Adana Beylerbeyi'ne gönderilen yazıda Adana, Tarsus ve İçel taraflarında tahrire başlandığı, fakat buradaki Yörüklerin bazı kişilerin hizmetinde ve himayesinde bulunduğundan, aşiretlerin yazılması halinde onlar üzerinden menfaat temin eden kişilerin bu gelirden mahrum olacaklarını bildikleri için tahrire karşı geldiklerine işaret edilmişti[686]. Osman Ağa, Gülnar kazasındaki cemaatleri tahrire başladığında da muhâlefetle karşılaşmıştı. Bu kazadaki en kalabalık aşiretlerden olan Bozkırlı, Karadöneli, Bolacalı ve Aşıklı cemaatleri tahrir edilip, 11.000 kuruş mal-ı mîrîleri olduğu tespit edilmiş ve ödeyeceklerine dair temessük de hazırlanmıştı. Fakat Osman Ağa'nın iddiasına göre, Sunullah Bey'in oğlu Çalık Mehmed, bu cemaatleri tahrik ederek taahhüt ettikleri vergiyi ödemekten alıkoymuştu[687]. Tahrir işinin sebep olduğu dalgalanmanın yanı sıra bu tarihlerde İçel'in farklı kesimlerinden, özellikle de Ermenek ve Nevâhi-i Ermenek taraflarından düzeni bozucu eşkıyalık olaylarına dair merkeze ulaşan can sıkıcı haberlerde önemli artışlar olmuştu. İşte bütün bu olumsuzluklar içinde Gölgeli-oğlu Osman, gerek kendi suiistimallerinden kaynaklanan şikâyetlerin çoğalması[688], gerekse yukarıda sözü edilen muhalefet, ayrıca da kendi ifadesine göre aşiretlerin *"anûd ve vahşi"* olmaları sebebiyle Yörük tahriri görevini istenilen şekilde yerine getiremedi. Aslında Adana, Tarsus, İçel, Sis, Kars ve Maraş livâlarında bulunan Yörük cemaatlerinin toplam hâne ve bekâr sayılarıyla, sahip oldukları koyun ve devenin miktarına ait bir icmal defter hazırlamıştı[689]. Fakat Hükûmetin Osman Ağa'dan beklediği mufassal tahrir elbette bu değildi. Zaten bu zorlu işin üstesinden gelebileceğine dair kendisine olan güven

[685] Bu hususa Sivas Beylerbeyi'ne yazılan 28 Aralık 1720 tarihli hüküm: BOA, ***MAD***, nr. 9908, s. 93.
[686] BOA, ***MAD***, nr. 9908, s. 93.
[687] BOA, ***MAD***, nr. 9909, s. 13-14.
[688] Gölgeli-oğlu Osman'ın Tarsus Elvanlı'daki suiistimalleri hakkında: BOA, ***KK***, nr. 2490, s. 68.
[689] Gölgeli-oğlu Osman Ağa'nın tahririne ait bu icmâl defterine göre, İçel sancağındaki 11 cemaatte toplam 562 hâne, 310 bekâr, 20.078 koyun ve 876 deve bulunduğu tespit edilmekle beraber, sancaktaki tüm Yörük cemaatleri elbette bunlardan ibaret değildi (BOA, ***MAD***, nr. 2565, s. 6-8).

de tamamen kaybolmuştu. İşte böylece 1721 yılı başlarında Gölgeli-oğlu Osman Ağa'nın işine son verilerek, tahrir görevi Yeniil Voyvodası Ali Bey'e tevdi edildi.

3. Gölgeli-oğlu Osman Ağa'nın Zor Yılları

Osmanlı Hükûmeti, kanunsuz faaliyetlerine dair onca şikâyete rağmen Yörük tahriri görevini Gölgeli-oğlu Osman Ağa'ya vermekle aslında akıllıca bir iş yapmıştı. Zira bu ailenin Yörük cemaatleri üzerinde ne derece nüfuza sahip olduğu, daha önce de Bozdoğan Mukataası meselesi sırasında açıkça ortaya çıkmıştı. Gelgelelim muhtemelen hesaba katılmamış olan bir Sunullah Bey faktörü vardı. Ayrıca babasının 1713'te ölümüne kadar onun gölgesinde kalan, takip eden yıllarda da herhangi bir ciddi idarî tecrübeye sahip olmayan Osman Ağa'nın acemiliği de buna ilave edilince, ortaya çıkan netice hiç de beklenmedik bir şey değildi. Şimdi Gölgeli-oğulları ailesini zorlu yıllar bekliyordu. Zira bir yandan tahrir sırasında ortaya çıkan bazı suiistimaller nedeniyle Osman Ağa idarî takibe uğrarken ve bundan sonra Silifke'de subaşı olması dahi yasaklanırken[690], diğer yandan ailenin en büyük rakibi olan Sunullah Bey, Nisan 1721'de İçel mutasarrıfı olmuştu.

Tahrir işinin Ali Bey'e verildiğini haber alan Tekeli, Bolacalı, Aşıklı, Kızıl Alili ve diğer başka aşiretlerden toplanan 500 kadar silâhlı kişi, Gölgeli-oğlu Osman Ağa, kendilerinden daha önce taahhüt ettikleri borçları tahsil etmek maksadıyla Mamuriye kazasına geldiğinde, bir gece vakti konakladığı yere ansızın baskın yaparak bütün mal, eşya, nakit para ve yanında bulunan evrâkı yağmaladılar[691]. Böylece Osman Ağa tahrir görevi kendisinden alınmasını takip eden aylarda ilk ciddi darbeyi yemiş oldu. Aradan çok geçmeden bunu başkaları takip etti; yüzleşmek zorunda olduğu ilk hesap, görevi sırasında Yörük cemaatlerinden tahsil ettiği *"vâfir akçe"*ye aitti. İcmal olarak verilen defterdeki cemaatlerin 17.131 kuruş hâsılı olduğunu bizzat Osman Ağa'nın itiraf ettiği ifade edilmekle birlikte[692], bu meblağın ne kadarını tahsil ettiği belli değildi. Bu arada Tarsus Elvanlı'dan Korucı cemaati halkından avârıza tâbi reaya oldukları halde Gölgeli-oğlu Osman Ağa'nın

[690] BOA, ***AŞD***, nr. 92, s. 285.
[691] Osman Ağa'nın gasp edilen mallarının kimlerde ise bulunup geri alınmasına dair Konya Valisi, İçel Mutasarrıfı ve Yörük tahririne memur olan Ali Bey'e yazılan emir: BOA, ***MAD***, nr. 9909, s. 13-14.
[692] BOA, ***MAD***, nr. 2565, s. 10.

kendilerine, *"sizleri Yörük tâifesi gibi tahrir ederim"* diyerek onları zorla Yörük sınıfına yazdığına dair şikâyetler gelmişti[693].

Gölgeli-oğlu Osman 1721 yılını, maddî ve manevî kayıplarını telafi edebilmek için çabalamakla geçirdi. Tahrir işini kaybetmesinin müsebbibi olarak gördüğü Sunullah Paşa'ya büyük bin kin beslediği, ayrıca kendisine baskın yapıp mallarını gasp edenlere karşı da intikam ateşiyle yanıp tutuştuğu açıktır. Yediği sarsıcı darbeye rağmen hâlâ mücadele edecek güce ve silâhlı adama da sahipti. Nitekim Mut-Karaman yolu üzerinde bulunan Malye köyünden Seyyid Mehmed, Seyyid Osman, Seyyid Mustafa, Seyyid Hacı Abdürrezzak ve diğer üç kişinin müşterek şikâyet arzlarına bakılırsa Osman Ağa, 150 kadar levend ile buraya kadar gelip baskın yapmış, bazı kişileri zincire vurmuş ve 2.500 kuruştan fazla paralarını da almıştı[694].

Gölgeli-oğlu Osman Ağa, İçel Yörük aşiretleri üzerindeki nüfuzunun semeresini, en sıkışık olduğu bu tarihlerde çok geçmeden yeniden almayı başardı. Yeniil Voyvodası Ali Bey, Yörük tahrir görevi için İçel'e geldiği sırada, her ne kadar aşiretlerden bazıları Gölgeli-oğlu Osman Ağa'ya baskın yapmış da olsa, onun aşiretler üzerindeki etkisi olduğu gibi devam ediyordu. Bundan dolayı Gölgeli-oğlu'nun topladığı Bolacalı, Aşıklı, Bozkır, Tekeli, Kara Döneli, Kızıl Alili, Bahşiş, Melleç, Gömeç, Dürzili, Narince, Araplı ve Kıbrıs firarisi Hacı İsalı cemaatleri, Sunullah Paşa'nın Ovacık köyündeki çiftliğinin yakınında sarp bölgede bir araya gelerek, hem Ali Bey'e hem de bu sırada İçel sancağını teftiş ve düzeni sağlamak için Silifke'ye gelmiş olan Adana Beylerbeyi Seyyid Mehmed Paşa'ya açıkça bayrak açmışlardı[695].

1133 (1721) tarihinde tahrir görevi kendisine verilmesiyle paralel olarak İçel Yörükân Mukataası'nın Yeniil Voyvodası Ali Bey'e tahsis edilmesi keyfiyeti, tahrir masrafını karşılamaya mâtuf geçici bir uygulama olarak düşünülmüştü. Zaten sancağa dışarıdan gelen bir yabancı olarak Ali Bey'in, sürekli hareket halinde ve kontrol altında tutulmaları her zaman ciddi problem olmuş İçel Yörük aşiretleri üzerinde otorite kurabilmesi çok güçtü. Nitekim İçel ve Karaman Yörüklerinin Ali Bey'e olan tepkileri daha bölgeye gelmesiyle başlamış ve takip eden aylarda da

[693] BOA, ***KK***, nr. 2490, s. 68 (24 Eylül 1721).
[694] BOA, **A.DVN**, 894/33 (1721).
[695] BOA, ***MD***, nr. 130, s. 280-281, hkm. 846 (Ocak 1722 ortası).

sürmüştü. İşte bütün bu durum Gölgeli-oğlu Osman'ın lehine olan gelişmelerdi. Nitekim Osman Ağa 1134 (1722) yılında Yörük cemaatlerinin vergilerini tahsil etme işini, ya da kendisine yazılan bir hükümdeki ifadeyle *Yörük Voyvodalığı*nı almayı başardı[696]. Aslında Osman Ağa'nın aldığı mukataa, sadece İçel Yörüklerinden ibaret olmayıp Tarsus, Aydın, Menteşe, Kars, Maraş ve diğer yerlerdeki cemaatler de bu mukataaya dâhildi ve yıllık 50.000 akçeye deruhte etmişti. Böylece Osman Ağa düştüğü yerden kalkmasına kalktı, fakat İçel Yörükân Mukataası *"henüz suret-i hüsn-i nizam bulmamış bir mukât'a"* olduğundan, otorite sağlaması güçtü. Üstelik İçel Mutasarrıfı Sunullah Paşa'nın, Gölgeli-oğlu'nun yeniden eski konumuna geri dönemsinden memnun olmadığı kesindi. Bu nedenle Osman Ağa'nın mukataayı ele geçirmesi hususunda kendisine yardımcı olmasına dair Hükûmet tarafından kesin emir verildiyse de Sunullah Paşa, buna riayet etmediği gibi, Yörük Mukataası'nın işine karışarak *"cerîme"* adıyla bunlardan para tahsil etmeye kalkışmış; benzer şekilde Adana Beylerbeyi Seyyid Mehmed Paşa da *"tama'-ı ham sevdâsına düşüp"* gözünü Yörüklerin üzerine dikmişti[697]. Bu arada bizzat Osman Ağa da daha önce Ali Bey tarafından yapılan tahriri itibara almayarak, daha fazla gelir oluşturabilmek için Yörükleri yeniden tahrire kalkışmış, bunun üzerine Ali Bey'in tahririne ait Defterhâne-i Âmire'de bulunan defterden bir suret çıkarılarak kendisine gönderilmiş ve burada ne yazılıysa ona göre hareket etmesi tembihlenmişti[698].

Gölgeli-oğlu Osman bir yandan bu şekilde defterde yazılı olandan fazla tahsilat yapmaya kalkışırken, diğer yandan aradan sekiz ay geçtiği halde Hazineye herhangi bir ödeme yapmadı. Oysa Hükûmetin İçel'de yaptırdığı tahkikatta, paranın büyük kısmının tahsil edildiği anlaşılmıştı. Bunun üzerine Yörük Mukataası'nın 1134 yılı gelirlerinden 30.000 akçesi Donanma kalyonları ve levend askerinin ulufesi ve

---

[696] BOA, ***MAD***, nr. 9909, s. , 370-371, 421.

[697] Yörük Mukataası'nın işlerine karışmaması hususunda İçel Mutasarrıfı Sunullah Paşa'ya yazılan 1 Ağustos 1722 tarihli hüküm: BOA, ***MAD***, nr. 9909, s. 415 (18 Şevval 1134). Aynı minvalde Adana Beylerbeyi'ne de emir gönderilmiştir.

[698] BOA, ***MAD***, nr. 9909, s. 421 (8 Ağustos 1722). Gülnar'da Bozkır Cemaati'nin bu hususstaki şikâyetleri: ***MAD***, nr. 9909, s. 448 (25 Ağustos 1722). Benzer şekilde Yörük yazıldıkları isnadıyla Gölgeli-oğlu tarafından rahatsız edildiklerine dair Anamur'dan Seyyid Hacı Ahmed ve diğer başka kişilerin şikâyetleri hakkında: ***MAD***, nr. 9909, s. 452. Yine Anamur'dan sâdâttan olan bazı kişilerin aynı hususstaki şikâyetleri: ***MAD***, nr. 9909, s. 457, 460, 471 (Ağustos-Eylül 1722). Yörüklerden, Ali Bey tahririnde yazılandan fazla vergi tahsili, İçel'in haricinde de yaygın bir problem haline gelmiş olacak ki, münhasıran bu meseleye dair malî hükümlerin kaydedildiği defterler oluşmuştur. Bunlardan biri de BOA, ***KK***, nr. 5061'de kayıtlı olan defterdir. Bu defterin ilk sayfalarında, İçe Bozdoğan ve Sinanlı Kocac Yörüklerinin benzer şikâyetlerini görmek mümkündür.

mühimmat masrafına tahsis edilip, Gölgeli-oğlu'ndan alınması için Ali Ağa özel mübaşir olarak gönderildi[699]. Fakat beş ay geçmesine rağmen Ali Ağa, bu parayı tahsil hususunda herhangi bir iş çıkaramadığı gibi; bu arada Osman Ağa'nın, mukataanın kalan 20.000 kuruşunu da cemaatlerden tahsil ettiğine hükmedilerek, 10 Şubat 1723'te Karaman, Adana ve İçel mutasarrıflarıyla beraber tahsildar Ali Ağa'ya yeni bir emir yazıldı. Bu emirde artık Gölgeli-oğlu'nun 50.000 akçelik borcunun tamamının bir an önce tahsil edilmesi, eğer bu işte bundan sonra da gevşek davranışları görülürse cezalandırılacakları, Osman Ağa'nın da her nerede bulunur ise yakalanıp hapsedilmesi isteniyordu[700]. Fakat bu emrin de tesiri görülmediği gibi, Osman Ağa bizzat gelerek parayı Hazine-i Âmire'ye teslim edeceği ve diğer başka bahanelerle *"mübâşiri def'"* etmişti. Bu arada yeni vergi yılına girilmiş olması, Yörüklerin 1135 senesi tahsilatında da sıkıntıya neden olacağından, bu paranın her nasıl olursa olsun Gölgeli-oğlu Osman bulunup tahsil edilmesi; eğer bu mümkün olmazsa kardeşleri Ahmed ve Mustafa'nın Adana Kalesi'nde hapsedilmesi, mallarına da el konularak satılması ve borcun oradan mahsup edilmesi emri verilmişti[701]. Haziran 1723 sonuna gelindiğinde hâlâ bu emrin gereği yerine getirilmediğinden, bu defa Adana Beylerbeyi Ali Paşa'ya yeni bir emir gönderildi ki, bu emirde, sözü edilen borcun tamamen tahsil edilmesinden sonra bile Gölgeli-oğulları'nın ikinci bir emre kadar hapiste tutulması istenmişti[702]. Bu arada Gölgeli-oğlu Osman Ağa hakkındaki tek sıkıntı zimmetine para geçirme olmayıp, bunun yanı sıra vergi tahsili sırasında bazı suiistimaller yaptığına dair de İçel Yörüklerinden şikâyetler gelmeye başlamıştı. Mut'un kalabalık Yörük cemaatlerinden olan Kocac aşireti mensuplarının iddiasına göre Osman Ağa, 340 atlı ile gelip bunların üzerine konmuş, 20-30 gün kalarak bedava yem ve yiyeceklerini almış; ayrıca *Yörük Tahrir Defteri*'nde yazılı olandan fazla 1.260 kuruş paralarını tahsil etmişti. Benzer şekilde Silifke'nin Tartar ve Keşli cemaatleri de, yine 300 atlı ile 20-30 gün üzerlerine konduğundan, her birlerinden 5'er-10'ar koyun ve 1'er-2'şer bargirlerini aldığından yakınmışlardı[703].

[699] BOA, ***MAD***, nr. 9910, s. 53-54 (16 Kasım 1722).
[700] BOA, ***MAD***, nr. 9910, s. 202-203. Aynı emrin diğer bir kaydı: BOA, ***KK***, nr. 5061, s. 1.
[701] BOA, ***MAD***, nr. 9910, s. 248 (29 Cemaziyelevvel 1135 / 7 Mart 1723); BOA, ***KK***, nr. 5061, s. 1-2.
[702] BOA, ***KK***, nr. 5061, s. 2 (30 Haziran 1723).
[703] Bu hususlara dair İçel Mutasarrıfı Sunullah Paşa'ya ve kaza kadılarına yazılan hükümler: BOA, ***KK***, nr. 2492, s. 68-69 (22 Nisan 1723).

Peş peşe gönderilen onca kati emre rağmen Gölgeli-oğlu Osman'ın Yörüklerden tahsil ettiği vergiden en ufak bir miktar bile alınamadı. Zaten bu parayı Osman Ağa'nın çoktan *"hevâ ü hevesine sarf"* ettiği anlaşılmıştı. Bu durumda Hükûmet tarafından hiç olmazsa, şimdiye kadar vergisi toplanmayan aşiretlerin olup olmadığının araştırılması, şayet varsa bunların defterinin hazırlanması ve Gölgeli-oğlu'nun tahsiline mâni olunması yolu denendi. Aynı zamanda Osman Ağa'nın, bundan sonra Yörük aşiretlerinin işine hiç bir şekilde müdahale ettirilmemesi de tembihlendi[704]. Zaten bu son zimmet olayından sonra Hükûmet nezdine büyük itibar kaybına uğrayan Gölgeli-oğlu Osman Ağa, bütün ikazlara rağmen emirlere bir türlü kulak asmayınca gözden çıkarıldı. Nitekim 17 Ağustos 1723 tarihi itibariyle Anadolu'da bulunan tüm Yörük cemaatleri bir mukataa haline getirilerek, 1135 yılı Martından geçerli olmak üzre dört kişiye müştereken mâlikâne olarak verildi. Bunlar Başdefterdar Hacı İbrahim, Matbah-ı Âmire Emini Hacı Halil, Veziriazam Kapıcılar Kethüdası Hacı Mustafa ile Sultan III. Ahmed'in ablası Hatice Sultan'ın Kethüdası Mehmed'di[705]. Fakat muhtemeldir ki mukataanın bir türlü nizama oturtulamaması ve Gölgeli-oğlu'nun hâlâ yörede etkinliğini sürdürmesi ve de aşiretlerin tahsilata muhalefetinin eksik olmaması gibi sebeplerle, mukataanın bu yeni sahipleri de uzun süre ellerinde tutamamışlardı. Aslında Yörükân-ı Bozdoğan-ı İçel Mukataası bütün bu nevi sorunları nedeniyle dışarıdan kişilerce rağbet de görmemişti. Nihayet mukataayı Mart 1137 tarihinden geçerli olmak üzere 23 Ocak 1725'te, senelik 108.500 kuruş bedelle ve 500 kuruş gibi cüzi bir muacceleyle, mukataanın daha önce de ortaklarından olan Hacı Halil Ağa ile Cizye Kisedarı Hacı Mehmed Ağa müştereken mâlikâne olarak aldılar[706].

Öyle anlaşılıyor ki Gölgeli-oğlu Osman Ağa'nın Yörük Mukataası'nı bir defa daha kaybetmesinde, tahsil ettiği vergileri Hazineye ödememesi birinci derecede etkili olmuştu. Ama bununla birlikte Yörük işine ait tek problem de bu değildi. Özellikle Ali Bey'in meşhur tahririnden sonra, muhtemelen tahrirde gerekli özenin gösterilmemesi veya belki de daha çok kişi tahrire dâhil edilerek Anadolu Yörük Mukataası'nın gelirinin yükseltilme düşüncesi, beraberinde birçok yeni problem

[704] Anadolu'da Yörük taifesi bulunan yerlerin kadılarına yazılan 11 Ağustos 1723 tarihli hüküm: BOA, ***MAD***, nr. 9910, s. 545; Krş. BOA, ***KK***, nr. 5061, s. 3 (9 Zilkade 1135).
[705] BOA, ***MAD***, nr. 9910, s. 536 (15 Zilkade 1135).
[706] Bu hususi nişân-ı hümâyûn sureti: BOA, ***KK***, nr. 188, s. 51 (8 Cemaziyelevvel 1137).

getirmişti. Tahrirden sonra özellikle statü belirsizliklerine dair yakınmalarda ciddi artışlar olmuş, timar ve zeamete dâhil olan bazı aşiretler Yörük olarak yazıldığından, iki defa vergi talebine muhatap olma gibi durumlarla karşılaşmışlar; tahriri takip eden yıllarda bu neviden karışıklıklara dair şikâyetlerin bir kısmı İstanbul'daki defter kayıtlarıyla yeniden karşılaştırılarak çözüme kavuşturulmuş ve *Yörük Tahrir Defteri*'nden düşülmüştü[707]. Anadolu Yörük Mukataası yeni sahiplerine verilmekle işler rayına girmedi. Zira müştereken mukataayı alan kişiler, esas itibariyle İstanbul'da ikâmet eden üst düzey devlet bürokratlarıydı. Dolayısıyla bunların mukataa gelirlerini tahsil etme işini bir başkasına havale etmeleri tabii idi. Nitekim Ahmed Ağa adlı bir kişiyi tahsilatla görevlendirmişler; o da Yörük cemaatinin bulunduğu yerlere adamlar göndermişti. Fakat İçel'deki Burhanlı ve Tekeli cemaatinin yaptığı gibi, merkezden vergi tahsilatı için gelen adamları aşiretlerin içine bile sokmamışlardı. Ayrıca tahrire tâbi diğer başka aşiretlerden koparak perâkende olup bu kalabalık cemaatler içine karışmış olanlar kendilerinden istendiğinde, *"bizim içimizde perâkende reâyâ yokdur"* diye cevap vererek, vergi tahsildarlarının işlerini yapmasına mâni olmuşlardı[708].

Yarım kalan Yörük tahriri işinden sonra Gölgeli-oğlu Osman Ağa aldığı idarî görevlerde başarısız olduğu gibi, ticarî hayatı ve ekonomik durumunun da yıldan yıla kötüye gittiğine dair açık işaretler ortaya çıkmıştı. 1132 ve 1134 yılı Anadolu Yörük Mukataası gelirlerini tahsil ettiği halde, Hazinenin bütün takip ve çabalarına rağmen bir türlü ödeme yapmaması ve hâlâ 72.472 kuruş gibi yüklü bir miktarın zimmetinde kalması[709], sonrasında da mukataayı tamamen kaybetmesi, büyük ihtimalle maddî durumunun zayıflığındandı. Ayrıca Top Arabacıbaşısı Hacı Hüseyin Ağa'dan borç olarak aldığı 21.373 kuruşu da geri ödememiş; bu maksatla İçel'e gönderdiği iki

[707] BOA, ***KK***, nr. 5061, s. 3 (20 Ağustos 1723); BOA, ***MAD***, nr. 9910, s. 545, 570. Gülnar ve Alaiye taraflarında benzer problemler hakkında: ***MAD***, nr. 9910, s. 583.
[708] BOA, ***MAD***, nr. 9910, s. 593-597 (18 Eylül 1723).
[709] 3 Ocak 1725 tarihli bir kayıtta ise Gölgeli-oğlu Osman'ın Yörük Mukataası'nın 1132 senesi için 45.000 kuruş, 1134 için ise 50.000 kuruş olmak üzere toplam 95.000 kuruş borcu olduğu; fakat bu miktardan ancak 14.928 kuruş ödediğinden, geride zimmetinde hâlâ 80.072 kuruş kaldığı hesabı çıkarılmıştı (BOA, ***MAD***, nr. 9913, s. 149). Yörükân-ı Bozdoğan-ı İçel Mukataası'nın Halil ve Mehmed Ağalara mâlikâne olarak verilmesinden sonra çıkarılan bir hesapta ise, Gölgeli-oğlu Osman ve Ahmed'in, 1129 (1717) senesinden bu yana Hazineye olan borçlarının 180.060 akçe gibi ciddi bir rakama ulaştığı yazılıdır. Bu paranın tahsil edilerek gönderilmesine dair İçel Mütesellimi'ne ve kadılara yazılan mutat ve nafile bir hüküm: BOA, **C.ML**, nr. 26679 (17 Şubat 1725).

adamı "*zelil ve sakil kalup*" eli boş geri dönmüşlerdi[710]. Belki de Gölgeli-oğlu Osman'ın, Anamurlu Seyyid Mustafa'yla birlikte 1724'te Adana Mukataası'na bağlı olan İçel sancağındaki kovan öşürlerinin tahsiline mâni olması; hattâ tahsildara ödenmiş olan parayı geri alması bu zor durumundan kaynaklanmış bir hususstu[711].

İşte bu şekilde bir yandan Hazineye diğer yandan da şahıslara olan yüklü borç altında ezilen Osman Ağa, içine düştüğü buhrandan çıkış yolları ararken, çok riskli bir hamle yaptı. Bu sırada İran'a savaş kararı alınmış olmasından dolayı ordunun acil şekilde askere ihtiyacı vardı ve asker toplamakta ciddi güçlükle karşılaşılıyordu. İşte bu durumun farkında olduğu kesin olan Osman Ağa, Hükûmete bir mektup yazarak, İçel'den toplayacağı 2-3 bin levendât ile İran seferinde *"kemâl-i sadakat ve istikâmet ile"* hizmet etmek istediğini bildirdi. Gölgeli-oğlu'nun bu teklifinin akla yatkın hiçbir yanı yoktu. Zira aynı tarihlerde, masrafı Hazineden karşılanmak üzere Sunullah Paşa-zâde Ahmed Bey tarafından yazılması istenin 1.000 nefer piyade, itiraza neden olduğundan daha sonra 600'e indirilmiş; fakat buna rağmen bu kadarının toplanmasında bile ciddi zorluklarla karşılaşılmıştı. Şu halde Gölgeli-oğlu'nun teklifinin gerçekleşmesinin mümkün olmayacağını hem Hükûmetin, hem de Osman Ağa'nın bildiğine hiç şüphe yoktur. Buna rağmen Gölgeli-oğlu böyle bir işe teşebbüs ederken, toplayacağı askerin masrafının Hazinece karşılanmasını, bu şekilde kendisine verilecek nakit parayla belki de bir miktar asker yazarak sefere katılmayı, böylece daha önceki başarısız idarî görevlerle kaybettiği itibarını yeniden geri kazanmayı umut etmiş olmalıdır. Fakat buna karşılık Osmanlı merkez yönetimince, Osman Ağa'nın bu niyeti sezilmiş olacak ki, asker toplama teklifi kabul edilmekle birlikte, Hazineden bu iş için nakit para ödeme hususu reddedildiği gibi; İçel'den herhangi bir şekilde para toplamasına da izin verilmedi. Şu halde 25 Mart 1724 tarihli mufassal hükümde bütün ayrıntısı verildiği üzere Gölgeli-oğlu Osman Ağa'dan, 500 süvari ve 500 piyâde olmak üzere 1.000 nefer asker toplaması; bunların her türlü ihtiyaçlarıyla, bahşiş ve yevmiyelerini daha önceden Hazineye olan toplam 72.472 kuruş borcundan mahsup olmak üzere kendi cebinden karşılaması; bu bahane ile halktan yeni bir şey istemeye kalkışmayacağı gibi, *"taraf-ı mîrîden bir akçe ve bir habbe talep sevdâsında"* da olmaması; emredildiği şekilde toplayıp

[710] BOA, ***AŞD***, nr. 100, s. 30 (Mart 1724 ortası).
[711] BOA, ***MAD***, nr. 9912, s. 314 (6 Mart 1724).

düzene soktuğu askerle beraber gidip Tebriz Seraskeri Vezir Abdullah Paşa'nın maiyetine girmesi ve ondan alacağı ilâmı bir mübâşirle İstanbul'a göndermesi emredildi[712]. İşte şimdi Gölgeli-oğlu Osman Ağa'nın, içine düştüğü kısır döngüden kurtulmaya çabalarken, durumunun daha da ağırlaştığı ve umutsuz bir hâl aldığı aşikârdır. Buna karşılık Osmanlı Hükûmetinin, önemli bir savaşa hazırlanırken bu şekilde toplanacak askere bel bağlaması, ya da gerçekleşme ihtimâli olmayan ve bunu da bildikleri açık olan böyle bir teşebbüse izin vermiş olması gerçekten çok tuhaftır. Nitekim aradan çok geçmeden, zaten bütün çabalara rağmen bir türlü istenilen şekilde düzene sokulamamış olan Yörük cemaatleri, şimdi bir de bu iş dolayısıyla yeni bir karmaşaya sürüklendi.

Yörüklerden, voyvoda olduğu yıllara ait alacağının olduğunu iddia eden Gölgeli-oğlu Osman Ağa, asker toplama bahanesiyle bu alacaklarının tahsili için Hükûmetten muğlak bir izin koparmayı başardı[713]. Zaten belki de onun gerçekte amaçladığı hedef de buydu. Fakat şu halde Yörükler, hem mukataanın yeni sahipleri hem de Osman Ağa'nın adamları tarafından vergi tahsili bahanesiyle iki taraftan sıkıştırılmaya başlandılar. Yörük tahsildarı Seyyid Ahmed, Silifke'ye vararak Bozkır ve Karabük cemaatlerinden vergi tahsil etmeye çalıştığında, bir yandan bunların muhalefetiyle karşılaşırken, diğer yandan mal ve eşyaları gasp edildi; ayrıca bunu yakalayarak Gölgeli-oğlu Osman'ın yanına götürdüler; Azaleddin-oğlu Âbid ile Sunullah Paşa-zâde Mustafa Bey de bunlarla beraberdi. Bu hadiseden de gayet açık şekilde anlaşılıyor ki Osman Ağa, kendisini hâlâ Yörükler üzerinde tek otorite sahibi olarak görüyor ve dışarıdan başka kişilerin müdahale etmesine rıza göstermiyordu. Buna karşılık Hükûmet tarafından bir tedbir olarak, 16 Nisan 1724'te Yörüklerin elebaşılarının Kıbrıs adasında hapsine, Azaleddin-oğlu'nun ise *"diyâr-ı âhara"* sürgün edilmesine karar verilmişti[714].

---

[712] BOA, ***MAD***, nr. 3598, s. 172-173 (selh-i Cemaziyelâhir 1136 / 25 Mart 1724). Bununla birlikte sonraki yazışmalardan anlaşıldığına göre, Osman Ağa'nın zimmetinde kaldığı ifade edilen meblağın bir kısmı henüz aşiretlerden tahsil edilememiş olacak ki, 1 Nisan 1724'te Yörük Voyvodası'na ve vergi tahsildarlarına yeni bir emir yazılarak, bu parayı bir an önce toplayıp Gölgeli-oğlu'na teslim etmeleri istenmişti (***MAD***, nr. 9912, s. 370).

[713] BOA, ***MAD***, nr. 9912, s. 370.

[714] Bu hususta İçel Mutasarrıfı Sunullah Paşa'ya ve kadıya yazılan emir: BOA, ***MAD***, nr. 9912, s. 385-386. Ayrıca krş. BOA, ***KK***, nr. 5061, s. 8. Bu emirlerde Gölgeli-oğlu Osman Ağa ile adı geçen diğer kişilerin Yörük cemaatlerini kışkırttıkları, ayrıca bunun Gusurak(?) İskelesi'ne gelen korsan gemilerine buğday, arpa ve diğer hububat sattığı da ifade edilmişti (***KK***, nr. 5061, s. 7-8). Oysa müstemen ve harbî taifesine hububat satılması yasaklanmış olduğu için, üstelik de İran'la savaş

Yörük cemaatlerinin iki taraftan vergi tahsili için sıkıştırılmasının, huzursuzluk ve aynı zamanda karmaşaya neden olması tabii idi. Zaten Hükûmet, Gölgeli-oğlu Osman'ın, daha önce kendisine havale edilen görevler gibi bu işi de suiistimal edeceği tahmininde bulunmuş olacak ki, Gölgeli-oğlu'nun asker toplamasına refakat etmek üzere mübâşir tâyin edilen Mecid'e, 28 Mayıs 1724'te yeni bir emir yazılarak, bu bahane ile Osman Ağa'nın Yörüklerden yeniden para tahsil etmesine izin vermemesi; toplayacağı asker için gerekli olan masrafın 32.470 kuruş tutacağı, bunu da daha önce tahsil ettiği ve zimmetinde kalan meblağa karşılık olarak kendi cebinden harcaması hususu yeniden hatırlatılmıştı[715]. Gölgeli-oğlu Osman Ağa'nın gerçekten sefer için asker yazma işine başladığına dair açık işaretler yoktur. Buna karşılık yukarıda da ele alındığı üzere, bu bahaneyle Yörüklerden yeniden para toplama hususunda oldukça heveskâr davrandığı kesindir. Ayrıca eşkıyâlık olayları bağlamında da yazışmalarda yeniden adı geçmeye başlamıştı. Bunlardan birisi de İçel Alaybeyi Süleyman'ın şikâyeti olup, çeşitli suç isnadıyla Magosa Kalesi'nde hapsedilmesi olayında açık şekilde, kendisine düşmanlık beslediğini söylediği Gölgeli-oğlu Osman'ı itham etmişti[716].

4. Osman Ağa ve Akrabalarının Kıbrıs'a Sürgün Edilmesi

Osman Ağa'nın, itibarını kurtarmak ve maddî durumunu düzeltmek için İran seferini bir fırsata dönüştürmek isterken, 1.000 asker toplama gibi boyunu aşan bir maceraya kalkışması, başına daha da kötü işlerin gelmesine sebep oldu. Bütün mesele, İçel'deki Yörük mallarının tahsili hususunda verilen mücadeleden mütevellitti. Yörük Muhassılı Seyyid Ahmed Ağa, yukarıda da değinildiği üzere İçel'e varıp tahsilata teşebbüs ettiğinde Gölgeli-oğlu Osman, Sunullah Paşa-zâde Mustafa ve Azaleddin-oğlu Âbid'in kışkırttığı cemaatler, vergilerini ödemedikleri gibi muhassıla baskın yaparak mallarını gasp etmişler; bunun üzerine olayda adları geçen Yörük elebaşılarının Kıbrıs'a sürgün edilmesine karar verilmişti. Daha sonra Gülnar'ın ileri gelenlerinin, cezanın affı ve vergilerin tahsili hususunda tavassutta

---

hazırlıkları yapılırken, böyle işe teşebbüs edenlere karşı Hükûmetin tepkisi sert olmuştu. Kaptanıderya Vezir Mustafa Paşa'nın, Akdeniz sahillerini teftiş için gönderdiği Seyyid Mustafa'nın, gizli ve açık olarak yapacağı teftiş sonunda bu işe kalkışan kişilerin cezalandırılması, hattâ gemilerini terk etmeleri halinde içindeki tüm eşya ile birlikte el konulup Tersâne-i Âmire'ye gönderilmesi emredilmişti (BOA, **A.DVN**, 1034/96).

[715] BOA, ***MAD***, nr. 3598, s. 75-76 (5 Ramazan 1136).

[716] BOA, **A.E. Ahmed III**, nr. 6917.

bulunmaları üzerine, Yörüklerden 10 kişi rehin alınarak cezaları kaldırılmıştı. Fakat sürekli olarak dışarıdan tahrik ve kışkırtmalara maruz kalan cemaatlerden 50-60 silâhlı kişi, bir gece vakti Muhassıl Ahmed Ağa'nın evine baskın yaparak mal ve eşyalarını yağmaladılar; ayrıca rehin tutulan kişileri de kaçırdılar. İşte bu son olaydan sonra, İçel sancağında düzenin sağlanması ve Yörüklerden vergi tahsili için, bütün bu nevi kanunsuzluklarda hep adları geçen Gölgeli-oğlu Osman, Sunullah Paşa-zâde Mustafa ve Azaleddin-oğlu Âbid'in, aileleriyle birlikte Kıbrıs adasına sürgün edilmelerine karar verildi. Temmuz 1724'te sürgün emrini icra etme görevi Alaiye Mütesellimi İbrahim'e havale edildi; eğer ihtiyacı olursa Konya Mütesellimi'nin de kendisine yardımcı olması istendi. Verilen emre göre adı geçen bu üç kişi ve aileleri Kıbrıs'a nakledilecekler; Kıbrıs Muhassılı bunları uygun yerlere ikâmet ettirecek ve haklarında yeni bir karar verilmesine kadar bunlar adada kalacaklardı[717].

İçel'de Yörük nizamı elbette bu son sürgünlerden sonra da beklendiği şekilde düzene girmedi. Zira vergi tahsildarları kalabalık adamlarıyla gezip aşiretler üzerinde baskı uygulamayı sürdürdüler; buna karşılık aşiretler de vermekle yükümlü oldukları vergileri ödemekte sürekli direnmeye devam ettiler. Bu sebeple kanunî olarak tahakkuk ettirilen vergiler hiçbir zaman tam olarak tahsil edilemedi ve büyük meblağlar hep üzerlerinde zimmet olarak kaldı[718]. Buna karşılık Yörük voyvodalarının, defterde yazılan vergiye kanaat etmeyerek aşiretleri yeniden tahrir etmeye kalktıkları, onlardan bedava yem ve yiyecek aldıklarına dair şikâyetler de hiç eksik olmuyordu. Hattâ Gülnar ve Küre Kadısı Mehmed Efendi'nin Eylül 1724 tarihli ilâmında yazıldığına göre, Yörük Voyvodası Abdullah Ağa ve Kürd Ahmed Ağa'dan her biri 5-6 yüz levendât ile gezip, aşiretleri altı ay muhasara edip, daha fazla vergi için onları yeniden tahrir etmeye çalıştıkları ifade ediliyor; Azaleddin-oğlu Âbid'in Kıbrıs'a sürgün edilmesi de kendisine yapılan iftiranın bir sonucu olduğu iddiasında bulunuluyordu[719].

[717] BOA, ***KK***, nr. 5061, s. 10-11 (evâsıt-ı Şevval 1136 / Temmuz 1724 başı). Daha sonra Sarıkavak, Mamuriye ve Selendi kadılarıyla İçel Mütesellimi'nin, bu işte bir dahli ve kusuru olmadığına dair Sunullah Paşa-zâde Mustafa Bey lehinde şâhitlik etmeleriyle, onun hakkında verilen sürgün kararı iptal edilmişti (BOA, **A.DVN**, 1038/59).
[718] İçel Yörükleri üzerinde, 1135 ve 1136 senelerine ait 40.000 kuruş tahsil edilemeden kalmıştı (BOA, ***MAD***, nr. 3598, s. 372-373).
[719] BOA, **A.DVN**, 1094/49.

Gölgeli-oğlu Osman Ağa hakkında Kıbrıs'a sürgün kararı verildi verilmesine de, bu kararın nasıl infaz edileceği meçhuldü. Onun gibi nüfuzlu yerel güç odakları hakkındaki cezalandırma kararlarının infazının ne derece zor olduğu, daha önce de görülmüş ve yaşanmış bir durumdu. Nitekim hakkındaki karar kendisine tebliğ edilince Osman Ağa, buna boyun eğmedi. Zaten bu sıralarda Sunullah Paşa'nın İran seferinde olması nedeniyle sancak idaresinde ciddi idarî problemlerin olduğu aşikârdı. Bu arada Gölgeli-oğlu'nun sürgün kararının icra edilebilmesi için İçel'in diğer nüfuzlu kişilerinden ve âyan-ı vilâyetten istifade edilmesi de düşünüldü. Bu meyanda Zeyne'den Sunullah Paşa-zâde Mustafa Bey, Sarıkavak'tan Osman-oğlu Süleyman ve Silifke'den Sarı Nebi-oğlu Mustafa ve diğer *"a'yân-ı vilâyet",* İçel Mütesellimi Çalık Mehmed Bey'in emrine tahsis edildi. Fakat bununla birlikte Gölgeli-oğlu'na yine söz dinletilemezse, *"dilediği mahalde ve eğer ister ise İstanbul'da"* ikâmet edebileceği, bu hususta yeter ki İçel'den uzakta bir yere gitmeye razı edilmesi de düşünülmüştü[720].

Uzun zamandır çaba sarf edilmesine rağmen 1725 yılı yazına gelindiğinde, Gölgeli-oğlu Osman Ağa'nın hazineye olan borcu hâlâ büyük oranda tahsil edilmediği gibi, Kıbrıs'a sürgününe dair alınan karar da bir türlü infaz olunamamıştı; ayrıca Osman Ağa'nın Yörük cemaatlerini tahrik ettiğine dair haberler de eksik olmuyordu. İşte bu nedenle Hükûmet nezdinde meselenin halli için iş daha ciddiyetle ele alınarak, 16 Haziran 1725'te Osman Ağa'nın sahip olduğu tüm mal varlığına (*emlâk ve eşyâ ve devvâb ve mevâşi ve sâ'ir ism-i mâl ıtlâk olunur her nesi var ise*), Hazineye olan borcuna karşılık olarak el konulmasına; kendisinin ise her ne şekilde olursa olsun yakalanarak Kıbrıs adasında sıkı şekilde hapsedilmesine karar verildi. Bu kararı icra için hususî bir mübaşir tâyin edildi ve ayrıca İçel Mütesellimi Çalık Mehmed Bey ile Konya Mütesellimi Ali kararın icrasıyla görevlendirildi[721].

Bu karar gereğince Osman Ağa Konya'ya çağrıldıysa da gelmeyince, muhtemelen Ermenek dolaylarında yakalanıp, Ermenek Kalesi'ne hapsedildi. Hazineye olan borcu kendisinden talep edildiğinde, yalan sözlerle durumu geçiştirmeye çalıştı; bunun üzerine sahip olduğu mal ve eşyanın tespiti için

[720] Bu hususta İçel Mütesellimi Çalık Mehmed Bey'le, adı geçen İçel âyanına yazılan hüküm: BOA, **C.ZB**, nr. 3667.
[721] BOA, **İ.E. Dâhiliye**, nr. 2682.

Ermenek'ten alınarak Silifke'ye getirilip, *"kendisinin hâne deyu binâ eylediği kal'aya"* konuldu. Bu ifadelerle kastedilen, Silifke Kalesi içinde Gölgeli-oğlu tarafından yaptırılmış olan bir bina olmalıdır. Osman Ağa'nın ne kadar mal ve eşyası olduğu araştırıldığında, kendi üzerine sadece 1.500 kuruşluk malı bulunduğu, bunun dışındaki diğer tüm mal varlığının 7-8 kardeşiyle ortak olduğu anlaşıldı. Oysa son yapılan hesaplamaya göre Osman Ağa'nın Hazineye olan borcunun 80.000 kuruşa ulaştığı tespit edilmişti. Silifke halkı da kendilerinden korktuğundan, Gölgeli-oğulları'nın mal varlıklarının ortaya çıkarılması hususunda yardımcı olmamışlardı. Şu halde bir çözüm yolu olarak Osman Ağa'nın kardeşleri ve diğer tüm akrabalarının hapsedilmesine, taşınır ve taşınmaz ne kadar malları varsa tümüne el konulmasına; zaten özellikle aşiretler üzerinde tahrikten hiç geri durmayan Gölgeli-oğulları'nın, Silifke'de kalmaları halinde *"İçel sancağının nizâmı bi'l-külliya muhtel olacağından"* bu ailenin tamamının kadınlarıyla birlikte Kıbrıs'a sürgün ve Magosa Kalesi'nde hapsedilmelerine karar verildi[722]. Böylece Gölgeli-oğulları ailesinin tüm ileri gelenleri kadınlarıyla birlikte Kıbrıs'a sürgün edilmiş oldu. Sürgün kararından yaklaşık beş ay sonra Osman Ağa'nın kardeşleri Ahmed Ağa ve Mustafa Ağa ile Amcası Himmet, dayısı Mehmed, yeğenleri Cafer ve Mirza ve akrabasından İbrahim Bey müşterek bir dilekçeyle Hükûmete müracaat ederek, kendilerinin Osman Ağa'nın bütün borçlarına kefil olmaları karşılığında, hapiste olan kişilerin salıverilmesini talep ettiler. Bunun üzerine evâsıt-ı Ramazan 1138 (Mayıs 1726 ortası) tarihinde Osman Ağa'nın kardeşleri Ahmed ve Mehmed ile amcası Himmet'in kadın ve çocuklarıyla birlikte affedilmelerine karar verildi; Gölgeli-oğlu Osman Ağa'ya ise izin çıkmadı[723]. Fakat Osman Ağa'nın da çok fazla hapiste tutulmadığı ve kısa süre sonra salıverildiği anlaşılıyor. Çünkü Osman Ağa, hapisten çıktıktan sonra İstanbul'a giderek Yörük tahriri sırasında 1721'de baskınla mallarını gasp eden Kızıl Alili, Şeyhli, Bozkırlı, Aşıklı ve diğer başka Yörük cemaatlerinden, 70 kese akçe olduğunu iddia ettiği alçağının tahsili işinin peşine düşmüştü[724]. Bu arada İçel ve Alaiye sancaklarının 1137 yılı İspençe Mukataası'nı alan Abdülaziz'in

[722] Lefkoşa Mollası'na, Kıbrıs Muhassılı'na ve Magosa Kalesi Dizdarı'na yazılan hüküm: BOA, **A.DVN**, 1141/52 (Ekim 1725 sonu).
[723] BOA, **A.DVN**, 1141/52.
[724] BOA, ***AŞD***, nr. 107, s. 254 (Kasım 1725 başı).

şikâyetine göre Gölgeli-oğlu Osman, İçel'deki gayrimüslimlerden bunun ispence vergisi tahsil etmesine mâni olmuştu[725].

5. Gölgeli-oğlu Osman Ağa'nın Son Faaliyetleri ve Ölümü

Önce Osman Ağa'nın sonra da ailenin tüm erkeklerinin borçları sebebiyle Kıbrıs'a sürgün edilmesi, Gölgeli-oğulları hânedânın güç ve itibarlarına büyük bir darbe vurmuştu. Ama buna rağmen Osman Ağa, Yörük Mukataası üzerindeki etkinliğini bir süre daha devam ettirdi. Sunullah Paşa'nın idam edildiği 1726 yılında Yörük Mukataası'nın mâlikâne sahibi Hacı Mustafa Ağa, Divana sunduğu bir arzuhalde, Gölgeli-oğlu Osman Ağa'nın aşiretlerin zimmetinde kalan bakayanın tahsili için elinde ferman olduğu iddiasıyla Yörükler üzerine vardığı, kimisini hapsederek zorla vergi tahsil etmek istediği, bu durumdan rahatsız olan birçok aşiretin perâkende olduğundan yakınmış ve aslında Yörük cemaatlerinin maddî durumlarının çok kötü olduğunu da ilave etmişti. Öyle ki, bunların 1138 senesi mallarını tahsil etmek için voyvodaları olan kişi vardığında, *"mâl-ı mîrî tahsil eyleyecek re'âyâ bulamayup",* bu nedenle herhangi bir tahsilat yapamamış[726]; bunun üzerine, mukataa malı tamamen tahsil olunmadan bu şekilde bakaya tahsil edilmesi yasaklanmıştı[727]. Zaten aynı tarihlerde, yıllardan beri üzerlerinde çeşitli yönlerden baskılar hiç eksik olmayan Yörüklerden birçok aşiretin İçel sancağını terk ederek Adana, Alaiye, Teke ve Hamid taraflarına dağıldıklarına dair haberler de gelmişti[728].

Son hadiselerle oldukça yıpranan Gölgeli-oğlu Osman Ağa'nın, bundan sonraki faaliyetlerine dair kaynaklara hiçbir bilgi yansımamıştır. Fakat Temmuz 1735 tarihli bir şikâyet kaydında, Osman Ağa'nın öldüğü ve Silifke'de bıraktığı muhallefatının karısı ve amca-oğlu İbrahim tarafından paylaşıldığı yazılıdır. Bu kayıttan Karataş'tan Seyyid Abdülhalim'in, Osman Ağa'dan bazı alacak iddiasında bulunduğu da anlaşılmaktadır[729]. Osman Ağa'nın ölümünden yıllar sonra 1741'de Top Arabacıbaşı Hacı Hüseyin Ağa, 20.370 kuruş alacağı olduğunu söyleyerek; bu

[725] BOA, ***KK***, nr. 2496, s. 140 (5 Aralık 1725).
[726] BOA, ***AŞD***, nr. 108, s. 396 (Ağustos 1726 başı).
[727] BOA, **A.DVN**, 1043/41.
[728] BOA, ***AŞD***, nr. 109, s. 322.
[729] BOA, ***AŞD***, nr. 148, s. 20, hkm. 64 (Temmuz 1735 sonu).

parayı Osman Ağa'nın mirasını paylaşan ve oğlu İbrahim'e vâsi olan amcası Cafer ile yeğeni İbrahim'in vermesi gerektiğini ifade etmişti[730].

C. Gölgeli-oğlu Hacı İbrahim Ağa

Gölgeli-oğlu Mahmud Ağa'nın kardeşi Himmet'in oğludur. Mahmud Ağa'nın ölümünden sonra oğlu Osman'ın, ailenin reisi olarak sivrilmesi, hânedânın diğer erkekleri gibi İbrahim Ağa'nın da arka planda kalmasına sebep olmuştu. Fakat Osman Ağa'nın peş peşe yaptığı hatalarla hem Gölgeli-oğulları'nı zor duruma düşürmesi ve hem de kendi şahsî itibarını tamamen bitirmesi, İbrahim Ağa'nın güçlü bir kişilik olarak ortaya çıkmasına kapı aralamıştır. Kaynaklarda zaman zaman "Hacı" sıfatıyla yazıldığına göre, hac farizasını yerine getirecek maddî güce ve manevî ruh dünyasına sahip olduğunu söylemek yanlış olmasa gerektir[731].

1. Hânedânı Toparlama Çabaları ve Sarı Nebi-oğulları'yla Problemler

Gölgeli-oğlu İbrahim Ağa, 1730'lardan itibaren ailenin lideri olarak görülmeye ve Hükûmet tarafından da muhatap alınmaya başlandı. Nitekim Sunullah Paşa-zâde Ahmed Bey ve Zeynelâbidin'in, kalabalık adamlarıyla isyân edip Kestel Yaylası'na çıkarak haklarındaki idam kararına başkaldırmaları üzerine İçel Mutasarrıfı Mustafa Paşa sıkıntıyı düşünce, yardım için Gölgeli-oğlu İbrahim'in de kapısı çalınmıştı. Ona yazılan emirde, *"zâtında kâr-ı güzâr ve müstakim ve sadâkat-şi'âr olduğun ecilden"* gibi iltifat sözlerinden sonra, Mustafa Paşa'nın emrine girmesi ve onun vereceği *"hidemât-ı cüz'iyye ve külliyye"*yi yerine getirmesi istenmişti[732]. Gerçekten de İbrahim Ağa'nın bu tarihlerde *"sâhib-i cem'iyyet"* bir kişi olup, nüfuzunu arttırmak için 150 kadar segbân ile gezdiği ve Silifke'deki timarlara taarruz ettiği[733]; bu hususta babası Gölgeli-oğlu Himmet'in de kendisiyle birlikte olduğu, timar ve zeamete ait yerlerin ahalisine, kanuna aykırı şekilde müdahalede bulunarak vergi tahsiline karıştıkları; halkı ehl-i örf sınıfına gammazladıkları ve bazılarını zincire

---

730 BOA, ***AŞD***, nr. 170, s. 230, hkm. 763 (Ağustos 1741 ortası).

731 Gölgeli-oğlu İbrahim'in, ekonomik gücünü arttırmak için birtakım ticarî faaliyetler yaptığı, bu meyanda gayrimüslim kişilerle de alışverişte bulunduğu, bazı kayıtlardan ortaya çıkmaktadır (BOA, ***AŞD***, nr. 142, s. 390, hkm. 1296).

732 *"Silifke kazâsı sâkinlerinden Gölgeli-zâde İbrahim zîde-kadruhûya hüküm ki"*: BOA, ***MD***, nr. 138, s. 76, hkm. 276 (Ağustos 1731 başı).

733 BOA, ***AŞD***, nr. 129, s. 194 (Aralık 1730 başı).

vurarak eziyet ettiklerine dair şikâyetler ortaya çıkmıştı[734]. Kuşkusuz bütün bunlar İbrahim Ağa'nın, Gölgeli-oğulları hânedânının güçlü bir ferdi olarak ön plana çıkma çabalarının eseri olup, güç devşirmede ceberut yöntemlere başvurmanın, eskinde beri alışkanlık haline getirdikleri bir husus olduğuna işaret etmektedir. Zaten Gölgeli-oğulları'nın benzer icraatlarına dair şikâyetler takip eden yıllarda da sürmüştür. Karataş kazasından gelen bir şikâyette yazıldığına göre Gölgeli-oğlu İbrahim ile amca-oğulları Mustafa ve Ahmed, 15 kadar silâhlı adamla Karataş kazasında bazı kişilere saldırmışlar; bu sırada dövdükleri Ahmed ve Mustafa adlı iki kişi ölmüş; sonra da işledikleri suçu gizlemek için aileden geriye kalan birkaç kişiyi daha öldürmüşler, mal ve eşyalarını da gasp etmişlerdi[735].

Gölgeli-oğlu Mustafa ve kardeşinin (Ahmed olmalı), muhtemelen 1734 yılı başlarında ölmesi üzerine İbrahim Ağa, tartışmasız şekilde hânedânın en güçlü ferdi haline gelmiş; bundan dolayı da ailenin Silifke'deki mallara o el koymuştu[736]. Gölgeli-oğlu İbrahim Ağa'nın nüfuzunu arttırmak için silâhlı adamlarıyla suç işlemeyi sürdürdüğüne dair şikâyetler sonrasında da devam etti. 1735'te Silifke Kadısı Mehmed Efendi'nin, kazaya bağlı Ağarlı, Culfalar ve Persendi köyünden mahkemeye müracaat eden halkın şikâyetine istinaden yazdıklarına bakılırsa, 70-80 kadar "*piyade segbân*" ile ortaya çıkan İbrahim Ağa ve adamları, Hacı Mahmud'un Kaşınağardığı denilen yerdeki çiftliğini basmışlar; burada bulunan Ömer ve Mehmed adlı kişileri büyük bıçak ile öldürüp boğazlarını kesmişler, kesik başlarını da yanlarında götürmüşler; ayrıca birkaç kişiyi yaralayıp, iki atı da silâhla vurarak öldürmüşlerdi[737]. Fakat bu ağır ithamlara rağmen, ihtiyaç duyulması halinde kendilerinden yardım istemede bir sakınca görülmüyordu. Bundan dolayı, Mamuriye kazasında sürdürdüğü düzeni bozucu faaliyetlerini arttıran ve Gülnar'dan Azaleddin-oğlu Nuh, Selendi'den Arslan Gazi-oğlu Mehmed ve Ermenek'ten diğer bazı kişilerle, 1735'te İçel Mutasarrıfı Yakup Paşa'nın yolunu kesen Sunullah Paşa-zâde Mustafa Bey'in cezalandırılmasına karar verildiğinde, bu kararın icrası için, İçel'deki diğer başka nüfuzlu kişilerle birlikte Gölgeli-oğlu İbrahim'in de silâhlı adamlarıyla

[734] Müteferrika Ali'nin bu neviden yakınmaları: BOA, ***AŞD***, nr. 136, s. 110 (Ocak 1732 sonu).
[735] Bu hususta İçel Mutasarrıfı Ömer Paşa'ya ve kaza kadılarına hüküm: BOA, ***AŞD***, nr. 144, s. 484, hkm. 1673 (Mayıs 1734 sonu).
[736] BOA, ***AŞD***, nr. 144, s. 484, hkm. 1673.
[737] BOA, ***AŞD***, nr. 148, s. 25, hkm. 78 (Temmuz 1735 sonu).

Yakub Paşa'ya yardım etmesi istenmişti[738]. Zaten Sunullah Paşa-zâdeler'in başkaldırısına karşı Yakup Paşa'nın, sancakta bir denge unsuru olarak Gölgeli-oğulları'na bazı mansıplar vererek bunları kendi yanına çektiği anlaşılmaktadır. Şikâyet kayıtlarında *"ser-cem'iyyet"* bir kişi olduğu ifade edilen Himmet-oğlu İbrahim'in, Yakup Paşa tarafından *subaşı* tâyin edildiği iddiasıyla, suçsuz yere halktan bazı kişileri yakalayıp zincire vurması, zorla paralarını alması ve hânelerine baskınlar düzenlemesi tam da buna işaret etmektedir[739].

Silifke'nin iki güçlü ailesi olan Gölgeli-oğulları ve Sarı Nebi-oğulları arasındaki husumetin temelleri çok daha eskilere dayanıyordu. Her iki taraftan da kaynaklanan ve zaman zaman alevlenip, sonra sükûnete ermiş gibi görünen anlaşmazlıklar, İbrahim Ağa'nın son yıllardaki mütecaviz tavırları nedeniyle yeniden gergin bir hal almıştı. Sarı Nebi-oğlu İbrahim, *"ümmet-i Muhammed'in ırzına ta'arruz ve zu'amânın ze'âmetlerini zabt etdirmeyüp malların almak",* eskinde beri âdeti olan kötü bir kişi olarak vasıflandırdığı Gölgeli-oğlu İbrahim'i, birtakım cinayet ve gasp fiilleriyle itham etmiş[740]; buna karşılık Gölgeli-oğlu İbrahim de bir arzuhâl göndererek, Sarı Nebi-oğlu İbrahim'i suçlamıştı. Onun iddiasına göre, *"şer'an katl olunan"* Sarı Nebi-oğlu Mustafa'nın ölümünde kendisinin bir suçu olmayıp, kötü huylu bir kişi olan İbrahim, kendi hatalarını gizlemek için bununla ilgili gerçeğe aykırı şikâyette bulunmuştur[741]. Oysa İbrahim Ağa hakkındaki suçlamaların biri de, hakikat dışı iftiralarla Sarı Nebi-oğlu Mustafa'nın idamına sebebiyet vermesiydi. Sarı Nebi-oğulları'nın bu iddiaları üzerine İbrahim Ağa'nın, her nerede bulunursa Silifke'ye getirilerek mahkemeye çıkarılmasına karar verilmişti[742]. Fakat bunun bir yararı görülmemiş olacak ki Sarı Nebi-oğulları'nın, Gölgeli-oğlu İbrahim ve babası Himmet Ağa hakkındaki şikâyetleri, yeni bazı suçlamalar ilavesiyle devam etmişti. Buna karşılık meseleye dair bir şikâyet arzuhâli de Gölgeli-oğlu İbrahim'in karısı Şemse tarafından gönderilmişti. Onun iddiasına göre ise bunlar Gökbeyin(?)

---

[738] İçel Mutasarrıfı Yakub Paşa ile birlikte, yukarıda adı geçen kişilere hitaben yazılan hüküm: BOA, ***MD***, nr. 141, s. 26, hkm. 79-82 (Ağustos 1735 sonu).
[739] BOA, ***AŞD***, nr. 149, s. 31, hkm. 93 (Temmuz 1735 sonu).
[740] Bu meselenin halledilmesi ve Himmet-oğlu İbrahim'in, kendisinden davacı olan kişilerle haklaştırılmak üzere mahkemeye çıkarılmasına dair Silifke Kadısı ile Anamur Voyvodası Seyyid Mustafa, Sarıkavak Voyvodası Seyyid Mehmed ve Karataş Voyvodası Seyyid Hacı Ali'ye hitaben yazılan emir: BOA, ***AŞD***, nr. 149, s. 32, hkm. 95 (Temmuz 1735 sonu).
[741] BOA, ***AŞD***, nr. 149, s. 140, hkm. 471 (Eylül 1735 sonu).
[742] BOA, ***AŞD***, nr. 149, s. 178, hkm. 603 (Ekim 1735 ortası).

Yaylası'nda iken, Sarı Nebi-oğlu Hasan, kardeşi Halil, amcaları İbrahim ve Mahmud, Karataş'tan Abdülhalim-oğlu Abdülhalim ve diğerleri ile Sarıkavak'tan Osman-oğlu Mehmed müştereken, bunların Silifke'deki evlerini basıp yeğeni Mahmud ve kızı Şerife Emine'nin 25.000 kuruşluk eşyalarını yağmalamışlar ve ayrıca Silifke'deki çiftliklerine saldırarak buradan birçok hayvanlarını da gasp etmişlerdi[743]. Yine Şemse Hatun'un iddiasına göre bunların mallarını gasp eden kişiler, daha sonra sürüp Lârende'ye götürmüşler ve Çavuş-oğlu Abdurrahman'ın yanına sığınmışlar; fakat o, bu mallardan hisse almak isteyince mesele çıkmıştı[744]. Bu iki aile arasındaki ihtilaflar ve kavgalar bundan sonra da devam etmiştir ki, hadiselerin ayrıntısı, bu ölümün ileriki sayfalarında "Sarı Nebi-oğulları" başlığı altında verilecektir.

2. Gölgeli-oğlu Hacı İbrahim Ağa'nın Kaza Âyanı Olması

Son yıllarda gerek Sarı Nebi-oğulları'yla kavgası ve gerekse diğer başka vesilelerle hakkında merkeze peş peşe birtakım cinayet ve gasp suçları isnadıyla şikâyetler giden İbrahim Ağa, bu neviden ithamların asılsız olduğuna dair Hükûmeti ikna etmeye çabalıyordu. Bir arzuhâlinde yazdığına göre İbrahim Ağa, *"kendü hâlinde olup hilâf-ı şer'-i şerîf kimesneye vaz' u ta'addîsi olmayup ve üzerine dahı şuhûd-ı 'udûl ile şer'an bir nesne sâbit olmuş değil iken",* Silifke'nin Ağar ve Culfalar köylerinden Osman ve İbrahim *"şekāvet üzre buna musallat olup",* bunların akrabalarından Ömer ve Mehmed adlı kişileri de kendisinin katlettirdiğini ileri sürdükleri, oysa bunun gerçekle bir alâkasının olmadığını iddia etmişti[745]. 1735'deki bu çabalarının yararını görmüş olmalı ki, takip eden yıllarda hakkındaki şikâyetler azalmıştı. Fakat bu arada Gölgeli-oğlu İbrahim, maddî gücünü ve nüfuzunu arttırmak için yeni fırsatlar aramaktan, bu bağlamda sancaktaki mukataalara müdahaleden de geri durmuyordu. İstanbul ve Tevâbii Kahve Rüsûmı Mukataası'na bağlı olarak, Silifke Akliman'a gelen tüccar gemilerinden tahsil edilen kahve vergisine, bu gelirin Akliman Kalesi'nde bulunan askerin aylıkları için tahsis edildiğini iddia ederek Kale

[743] Birlikte hareket ederek bu meseleyi halletmelerine dair İçel Mutasarrıfı Mustafa Paşa'ya, Tarsus'tan Hacı Hasan-oğlu, Timur-oğlu, Korıcı-oğlu, Elvan-oğlu ve Arpacı-oğlu'na hitaben yazılan emir: BOA, ***AŞD***, nr. 148, s. 311, hkm. 1053 (Ocak 1736 ortası).
[744] BOA, ***AŞD***, nr. 148, s. 312, hkm. 1054.
[745] BOA, ***AŞD***, nr. 148, s. 149, hkm. 515 (Ekim 1735 ortası).

Dizdarı Yahya Ağa ile birlikte el koyması, mukataanın mâlikâne sahiplerinin şikâyetine konu olmuştu[746].

Ama her ne olursa olsun 1740'lara gelindiğinde artık Gölgeli-oğlu Hacı İbrahim Ağa, Hükûmet tarafından *"kazâ a'yânı"* olarak muhatap alınan bir konuma erişmiş; bu sıfatla kendisinden, İçel'de düzeni bozucu bazı kişilere karşı yardım istenmişti[747]. Takip eden yıllarda da kalabalık silâhlı maiyetiyle Yörük aşiretleri üzerinde etkinlik kuran ve hattâ zaman zaman vergi ödemelerine müdahil olan nüfuzlu bir kişi olarak İbrahim Ağa'nın[748], idarî hiyerarşinin en alt basamağını oluşturun *subaşılık* görevinde istihdam edildiği ve valilerin karşılaştıkları zorluklarda yardımına başvurulan kişilerden olmaya devam ettiği görülür. Nitekim İçel Mutasarrıfı Gazi Mehmed Paşa, 1743'te İran seferi için asker yazımı ve imdâd-ı seferiye tahsilinde Sunullah Paşa-zâde Abdurrahman ve Mustafa Beylerin muhalefetiyle karşılaşınca, İçel'in diğer başka âyanlarının yanı sıra Silifke Subaşısı Gölgeli-zâde Hacı İbrahim ve Hacı Mahmud'un da yardımını talep etmişti[749]. Bu arada Hacı İbrahim Ağa, İstanbul'a kadar giderek Silifke'de *"herkes kendüden hoşnud ve râzı ve şükran üzereler"* iken, düşmanlık besleyen bazı kişilerin kendisini rahatsız ettiğinden şikâyetçi olmuştu[750]. Fakat diğer taraftan sâbık İçel Mütesellimi Nevşehirli Ali Ağa'nın görevi sırasında halkın umumî şikâyetine sebep olan kanunsuzluklarına, İçel'in diğer mâruf kişilerinin yanı sıra Gölgeli-oğlu İbrahim'in de adı karışmış, bunların mahkemeye çıkarılmasına dair ferman bölgeye varınca Yeke Hüseyin'le birlikte, İstanbul'a gideceklerini söyleyerek firar etmişlerdi[751]. Gölgeli-oğlu İbrahim ve Yeke Hüseyin'in her nerede görülürlerse yakalanmaları ve mahkemeye çıkarılmaları için Kasım 1743'te ferman çıkarılmasına rağmen[752], aradan bir yıl geçtiği halde bunlardan biri de henüz yakalanmamıştı[753].

---

[746] BOA, ***KK***, nr. 2342, s. 28 (23 Eylül 1737).
[747] Karataş'tan Abdülhalim ve Sarıkavak'tan Osman-oğulları'nın düzeni bozucu faaliyetlerine karşılık, İçel Mutasarrıfı Halid Paşa'ya yardım etmeleri için, Mart 1740'ta diğer *"kazâlardaki a'yân"*la birlikte Gölgeli-zâde Hacı İbrahim'e de emir yazılmıştı (BOA, ***MD***, nr. 147, s. 79, hkm. 293).
[748] BOA, ***AAD***, nr. 1, s. 24 (Aralık 1742 sonu).
[749] BOA**, C.DH**, nr. 12724.
[750] Bu gibi hareketlerin önlenmesine dair Silifke Kadısı'na yazılan emir: BOA, ***AAD***, nr. 1, s. 50.
[751] BOA, **C.ZB**, nr. 1943 (Ekim 1743).
[752] Lârende Kadısı Yunus Efendi'ye ve İçel Mütesellimi'ne hüküm: BOA, ***AAD***, nr. 1, s. 61-62.
[753] BOA, ***AAD***, nr. 1, s. 95-96 (Ekim 1744 başı).

3. Hacı İbrahim Ağa'nın İçel Mütesellimliği

Gölgeli-oğlu Hacı İbrahim Ağa, hakkındaki şikâyetlere rağmen İçel'deki konumunu güçlendirmeye devam etti; kısa süre sonra bunun karşılığını da aldı. Doğuda İran'la savaşların devam ettiği 1745 yılında İçel Mutasarrıfı Hâmis-zâde Ömer Paşa, maiyetiyle birlikte seferde görevlendirilince, Mayıs 1745'te sancağın idaresini mütesellim olarak İbrahim Ağa'ya bıraktı[754]. Bu tercihte Gölgeli-oğulları ailesinin nüfuzunun yanı sıra, İbrahim Ağa'nın sahip olduğu maddî gücün de tesirli olduğu kesindir. Zira Ömer Paşa için Mütesellim'den öncelikle beklenen, sancaktan *imdâd-ı seferiye* tahsilinde herhangi bir aksamanın meydana gelmemesini sağlamasıydı ki, Gölgeli-oğlu İbrahim, 1158 senesine mahsuben sancağın vermesi gereken seferiyeyi Paşa'ya peşin olarak *"kendü malından"* ödemişti[755]. Böylece Hacı İbrahim Ağa, müteveffa amcası Mahmud Ağa'nın yaklaşık 50 yıl önce deruhte ettiği idarî görevden sonra, 18. yüzyıl süresince Gölgeli-oğulları ailesinden bu makama kadar gelmeyi başaran ilk ve son kişi oldu.

İbrahim Ağa, İçel Mutasarrıfı'nın yokluğunda sancağın en yüksek idarî makamına geldi gelmesine de, daha göreve başladığı anda kendisini bazı ciddi zorluklar bekliyordu. Ömer Paşa'ya kendi cebinden peşin olarak ödediği parayı İçel kazalarından tahsil etmek istediğinde, Gülnar ve Ermenek taraflarında muhalefetle karşılaştı. Ermenek'te etrafına adam toplayan Hüsameddin Hacı Molla adlı bir kişi, İbrahim Ağa birkaç defa haber göndermesine rağmen, vergi ödememe hususunda kaza halkına önayak olmuştu[756]. Bunula birlikte aradan çok geçmeden İbrahim Ağa'nın suiistimalleri ve bazı yolsuzluk iddialarına dair şikâyetler de ortaya çıkmaya başladı. Ermenek Nâibi Ahmed, Gülnar Nâibi Yusuf, Sinanlı Nâibi Mustafa ve Nevâhi-i Ermenek Nâibi Abdurrahman'ın ilâmlarıyla Mut, Sinanlı, Ermenek, Nevâhi-i Ermenek, Selendi ve Gülnar kazası ahalisinin müşterek mahzarında yazdıklarına göre, aslında Ermenek halkı, üzerlerine kanunen lüzumlu olan mükellefiyetlerini ifa etmeye hazırlarken Gölgeli-oğlu İbrahim, yanına Karataş'tan Abdülhalim-oğlu ve Sarıkavak'tan Osman-oğlu'nu da alarak, kalabalık sekbanla gelip Zeyne kazasında iki ay oturmuş ve bunlar üzerine adamlar göndererek

[754] BOA, ***AAD***, nr. 1, s. 112 (Mayıs 1745 sonu). Mütesellimliğin Gölgeli-oğlu İbrahim üzerinde olduğuna dair, İçel kaza kadılarına yazılan Haziran 1745 tarihli hüküm: BOA, ***AAD***, nr. 1, hkm. 118.
[755] BOA, ***AAD***, nr. 1, s. 126 (Eylül 1745 ortası).
[756] BOA, ***AAD***, nr. 1, s. 127 (Eylül 1745 sonu).

kanunsuz şekilde para toplatmıştı[757]. Başka bir iddiaya göre ise İbrahim Ağa, İran seferinde zahire naklinde kullanılmak üzere İçel'den istenen 250 yük hayvanına sürücü olarak, Mutasarrıf Ömer Paşa ve *"sâ'ir a'yân-ı vilâyet"* tarafından Mekkâribaşı görevine Süleyman adlı kişi tâyin edilmişken, Paşa'nın sefer için sancaktan ayrılmasından sonra kendi adamlarından olan Sarıkavaklı Hüseyin'i bu göreve getirmiş; Mekkâribaşı Hüseyin ise sürüp götürdüğü 250 yük hayvanının büyük kısmını Kayseri ile Sivas arasında satıp, parasını da yemişti[758]. Bu iddiaların ne derecede gerçeğe uygun olduğunu bilmek güç olmakla birlikte, bazı soru işaretlerinin bulunduğu ortadadır. Gerçekten iddia edildiği gibi Gölgeli-oğlu İbrahim'in *"Zeyne kazâsından hevâsına tâbi' segbân eşkıyâsını başına cem'"* etmesi oldukça güçtür; zira burası Gölgeli-oğulları'nın hasımları olan Sunullah Paşa-zâdeler'in merkezi durumundadır. Fakat ne olursa olsun Ermenek halkının, biraz da olayları dramatize ederek kaleme aldıkları şikâyetler devam etti. Bunlardan birisinde Gölgeli-oğlu İbrahim'in *"öteden berü serseri geşt ü güzâr"* ettiği; Osman-oğlu Mehmed ve Abdülhalim-oğlu'nun ise *"zulmetle ma'rûf ve şekāvet ile meşhûr"* kişiler oldukları; bunların zulmünden dolayı *"gerek Lârende tarafına ve gerek etrâf u eknâfa erbâb-ı ticâret ve gerek sâ'ir ebnâ-i sebil"*in gidemediği gibi ağır vurgular ve ithamlar yer almıştı[759]. Bu arada Ömer Paşa, kış mevsiminin girmesi nedeniyle İran seferinden İçel'e döndüğü için, İbrahim Ağa'nın görevi de sona ermişti. Fakat Ermenekliler'in kendisi hakkındaki şikâyetlerinin bir türlü arkası kesilmiyordu. Bunlardan birisinde İbrahim Ağa'nın, Ermenek'te *"ocakzâde ve dâ'imâ misafirhânesinde kendü ticâreti"* ile meşgul olduğu ifade edilen Seyyid Hacı Hüsameddin Efendi'ye gerçeğe aykırı şekilde iftira ettiğinden yakınmışlardı[760]. Bu arada İbrahim Ağa da boş durmuyordu; onun derdi de *"hevâsına tâbi' eşkıyâyı başına cem'"* eden ve *"kuvvet-i mâliyesi sebebiyle"* Ermenek, Nevâhi, Mut ve Sinanlı kazalarında hükümran olmak isteyen Can Osman'la ilgiliydi[761].

İbrahim Ağa hakkında bütün bu şikâyetlere rağmen yeni İçel Mutasarrıfı Hâmis Paşa, İran seferi için görevlendirildiğinde, sancağın idaresini Mayıs 1746'da

[757] BOA, ***AAD***, nr. 1, s. 137-138 (Ocak 1746 ortası).
[758] BOA, ***MAD***, nr. 9953, s. 5.
[759] BOA, ***AAD***, nr. 1, s. 138.
[760] BOA, ***AAD***, nr. 1, s. 142 (Şubat 1746 sonu).
[761] BOA, ***AAD***, nr. 1, s. 147 (Nisan 1746 başı).

bir kez daha mütesellim olarak Gölgeli-oğlu'na vermekte bir sakınca görmedi[762]. Bu arada sâbık Mütesellim Can Osman, Hâmis Paşa'ya 360 kuruş borç bıraktığından, İbrahim Ağa'nın bu parayı tahsil etmesi istenmişti[763]. İçel sancağı Mart 1747'de, sâbık Sadrazam Vezir Hasan Paşa'ya tevcih edilince, onun da mütesellimlik için aklına gelen ilk isim yine Gölgeli-oğlu İbrahim olmuştu[764].

4. Can Osman'la İhtilaf ve Ermenek Kalesi'nde Öldürülmesi

Gölgeli-oğlu İbrahim Ağa, İçel mutasarrıfları tarafından peş peşe mütesellimlik görevine getirilerek nüfuzunu arttırırken, bir yandan da hasımları boş durmuyordu. 31 Ekim 1747 tarihli bir maliye kaydında "*maktûl*" olduğu yazıldığına göre[765], 1747 baharı veya yazında öldürülmüş olmalıdır. Ölümünün nasıl olduğu hususunda ise, İbrahim Ağa'nın karısı Şemse Hatun ile oğlu Mustafa'nın, Sarıkavak Nâibi Seyyid Mehmed'e gelerek sundukları şikâyet arzuhâlinde bazı ayrıntılar verilmiştir. Bunların iddiasında göre İbrahim Ağa'nın *"adâvet-i dünyeviyesi"* olan Nevâhi-i Ermenek'ten Can Osman, onu İçel Mutasarrıfı Vezir Mehmed Paşa'ya şikâyet ederek, tutuklatıp Ermenek Kalesi'ne hapsettirmiş; mal ve eşyalarına da el koymuşlardı. Daha sonra göreve gelen Hasan Paşa'nın mutasarrıflığı sırasında, Gölgeli-oğlu İbrahim hapiste iken Can Osman'ın kardeşi Kurd Mustafa ile Ermenek'ten Hüsameddin ve oğulları, 70-80 kadar eşkıya ile Ermenek Kalesi'ni basmışlar; İbrahim Ağa'yı *"alenen kebir bıçak ile mevresleri mezbûrın başını kesüp katl ve pâre pâre"* etmişlerdi[766]. Bu iddialar eğer doğruysa Gölgeli-oğlu İbrahim, Nevâhi kazasının nüfuzlu kişilerinden olan Can Osman'ın azmettirmesi neticesinde öldürülmüştür. Bununla birlikte Gölgeli-oğlu Mustafa, hadisenin üzerinden yıllar geçtikten sonra 1764'te Divanıhümâyun'a sunduğu bir şikâyet arzuhâlinde, babasının Ermenekli Hacı Molla-oğlu Hacı İbrahim adlı bir kişi tarafından tüfek kurşunu ve bıçakla vurularak öldürüldüğünü; daha sonra yapılan yargılamada Hacı İbrahim'in suçunun sabit olduğu anlaşılmasına rağmen, bir şekilde hapisten kaçıp Aydın taraflarında *"bir müddet serseri"* dolaştıktan sonra 1764'te tekrar İçel'e döndüğünü iddia ederek,

[762] BOA, ***AAD***, nr. 1, s. 156 (Mayıs 1746 sonu).
[763] BOA, ***AAD***, nr. 1, s. 156 (Haziran 1746 başı).
[764] BOA, ***AAD***, nr. 1, s. 187 (Mart 1747 sonu).
[765] BOA, ***MAD***, nr. 9959, s. 322.
[766] Cinayette adı geçen kişilerin mahkemeye çıkarılmasına dair Ekim 1747'te hüküm yazılmış olmasına rağmen mümkün olmadığından, Ocak 1749'da aynı hususta İçel Mutasarrıfı'na ve Konya Nâibi'ne yeni bir emir gönderilmişti (BOA, ***AAD***, nr. 1, s. 239).

yeniden haklaştırma talebinde bulunmuştu[767]. Cinayetten sonra İbrahim Ağa'nın oğlu Mustafa ve karısı Şemse Hatun, Divanıhümâyun'a bir arzuhâl sunarak, İbrahim'in sağlığında iltizamla üzerinde olan Yörükân-ı Anadolu Mukataası'na bağlı cemaatlerden Kocac, Karadöneli, Bolacalı ve Yerebakanlı üzerinde 4.000 kuruş vergi kaldığını; bu aşiretlerin ödemeye muhalefet etmelerinin, İbrahim Ağa'nın hasımlarından Can Osman ve Sunullah Paşa-zâde Abdülmuin'in kışkırtması sebebiyle olduğu iddiasında bulunmuşlardı[768].

D. Silifke Âyanı Gölgeli-oğlu Deli Mustafa

Gölgeli-oğlu Hacı İbrahim'in başına gelen feci olay aile üzerinde sarsıcı bir tesir göstermiş olmakla birlikte, Silifke ve çevresindeki mutlak nüfuzlarını hiçbir şekilde etkilemediği kesindir. Nitekim Kıbrıs Muhassılı Ebubekir'in, 1750'de Gölgeli-oğlu Mahmud ve Mustafa'nın 40-50 kadar adamla gelerek adanın muhafazası ve Anadolu'yla irtibatında çok önemli bir yere sahip (kendi deyişiyle *"kemergâhı"*) olan Akliman Kalesi'ne saldırdıklarını, mevcut askeri tutukladıklarını, yoldan gelip-geçenlerin de mal ve eşyalarına el koyduklarını rapor etmesi[769], bunun açık bir göstergesidir. Bu hadisede adı geçen Gölgeli-oğlu Mustafa, maktul Hacı İbrahim Ağa'nın oğlu olup, bu tarihlerden itibaren hânedânın reisliğini ele alacaktır.

Gölgeli-oğlu Mustafa hakkında da çeşitli şikâyetler kayda geçmiş olsa da bu durum, Hükûmet tarafından Silifke âyanı olarak kabul görmesine mâni olmamıştır. Nitekim 1751'de İçel Mutasarrıfı Gazi Mehmed Paşa için *imdâd-ı hazariye* tahsiline Gülnar Subaşısı Azaleddin-oğlu Deli Hüseyin, Sarıkavak Subaşısı Osman-oğlu Mehmed ve Karataş Subaşısı Hüsam tarafından yapılan muhalefette, bunları Gölgeli-oğlu Mustafa'nın cesaretlendirdiği iddiasına rağmen[770]; 1753'te Ermenek'te aralarında Can-oğlu Piri ve Deli Abdullah gibi kişilerin de adlarının geçtiği Gargara ve Bednam köylerine baskın olayına karışan kişiler hakkında verilen tutuklama ve idam kararını icra edebilmek için, diğer İçel âyanıyla birlikte Mustafa Ağa'nın da

[767] BOA, ***AAD***, nr. 3, s. 203 (Ocak 1765).
[768] BOA, ***MAD***, nr. 9959, s. 322.
[769] BOA, ***AAD***, nr. 1, s. 282 (Ağustos 1750 başı).
[770] BOA, ***MD***, nr. 155, s. 138, hkm. 520 (Ekim 1751 sonu).

Mutasarrıf Abdurrahman Paşa'ya yardım etmesi için kapısı çalınmıştı[771]. Gölgeli-oğlu Mustafa'nın sonraki yıllarda da Silifke'de etkinliğini sürdürdüğü, birtakım ticarî işler de yaptığı; 18 Ekim 1754'te Kapıcıbaşı Mir Mehmed Ağa'dan, sancağın diğer âyanlarından Çolak Abdülmuin Bey, Karataşlı Seyyid Abdülhalim Ağa ve Sarıkavaklı Osman-oğlu Seyyid Ömer Ağa'yla birlikte, birbirlerine kefil olarak borç para aldığı anlaşılıyor[772].

1. Mustafa Ağa'nın Sancakta Otorite Kurma Çabaları

İktidar sahibi diğer İçel âyanları gibi zamanla Gölgeli-oğlu Deli Mustafa'nın da, bazı kanunsuz işlere teşebbüs ettiğine dair şikâyetler ortaya çıkmaya başlamıştı. Mut, Sinanlı, Mamuriye, Gülnar ve Sarıkavak kadılarının ilâmında ve müşterek bir mahzarda yazıldığına göre, 40-50 nefer eşkıya ile dolaşarak cana ve mala taarruzu alışkanlık haline getiren Mustafa Ağa ve adamları, 1756'da Anamur'dan Kıbrıs'a, oradan da Silifke'ye geçen ve İstanbul'a doğru yola çıkan Seyyid Mehmed Efendi'nin yolunu kesip, kölesini ve mallarını gasp etmişler, kendisini ise yaralamışlar; bu olay üzerine Ağustos 1756'da Deli Mustafa Ağa'nın tutuklanmasına karar verilmişti[773]. Fakat Numan Paşa bu emrin gereğini yerine getiremediğinden, Gölgeli-oğlu Deli Mustafa'nın eşkıyalıklarından şikâyetler gelmeye devam edince; bu defa Aralık 1756'da meseleye dair Divanıhümâyun'dan yeni bir karar daha çıkmış ki, bu kararda sadece tutuklama ve yargılama değil, yakalandığı anda muhâkemeden sonra hemen *"tertîb-i cezâ"*sı emredilmişti[774]. Hakkında verilen bu idam cezası kararından haberdar olduğu belli olan Deli Mustafa çareyi, İçel'in bu sırada isyân halinde olan diğer mâruf eşkıya elebaşılarıyla ittifak etmekte buldu. Bunların başında Gülnarlı Azaleddin-oğulları'ndan Âbid-oğlu Deli Hüseyin ile kardeşleri Abdurrahman ve Hasan ile amcası Ahmed geliyordu. Ayrıca Karataş kazasından da kendilerine katılımlarla 150 kadar silâhlı sekbana sahip olan grup, Numan Paşa'nın Mut ve Zeyne âyanıyla birlikte haklarındaki kararı icra için üzerlerine gönderdiği Bölükbaşısı Hüseyin'e, Urfa denilen mahalde gece vakti baksın düzenleyerek 40 at ile tüm mal ve eşyalarını gasp ettiler, Hüseyin Ağa'yı vurdular, 10 adamını ise

[771] Abdurrahman Paşa'ya ve adı geçen İçel âyanına hitaben yazılan hüküm: BOA, ***MD***, nr. 156, s. 24-25, hkm. 76 (Kasım 1753 sonu).
[772] BOA, ***AAD***, nr. 2, s. 166 (Haziran 1755 başı).
[773] BOA, ***MD***, nr. 158, s. 177-178, s. 533.
[774] BOA, ***MD***, nr. 158, s. 314, hkm. 847 (Aralık 1756 başı).

yaraladılar. Böylece meselenin boyutları daha da büyüyünce Numan Paşa çaresiz durumu Hükûmete rapor etti. Bunun üzerine bir defa daha İçel âyanının yardımına başvurulma ihtiyacı ortaya çıkınca Mut Âyanı Sunullah Bey, Mamuriye Âyanı İbrahim ve Sinan, Nevâhi-i Ermenek Âyanı İnce Ali-oğlu Âbid ve Can-oğlu Piri, Zeyne Âyanı Ahmed Bey, Sarıkavak Âyanı Osman-oğlu Mehmed ve Ermenek Âyanı İbrahim'den yardım istendi; ayrıca Adana Valisi Vezir Mustafa Paşa'nın da yardım göndermesi için gerekli emirler yazıldı[775].

Takip eden yıllarda cezalandırıldığına veya diğer başka faaliyetlerine dair kaynakların bir süre sessiz kaldığı Gölgeli-oğlu Mustafa Ağa, bu badireyi de atlatmış olacak ki, 1760'lı yıllarda vergi tahsildarlığı yaptığı anlaşılıyor. Hattâ Bozdoğan ve Tevâbii Mukataası'nın mâlikâne sahiplerine 1173 (1759) yılı gelirlerinden 300 keyl buğday ve bir miktar nakit para borç bırakmış; Mâlikâneciler Yakub ve Mustafa'nın tahsilat için İçel'e gönderdikleri Mültezim Ali'ye de bu borcu ödemeye karşı çıkması, Temmuz 1761 tarihli bir hükme konu olmuştu[776]. Yine bu tarihlerde Ahmed adlı bir kişi de Mustafa Ağa'dan 590 kuruş alacağı olduğu, defalarca talep ettiği halde *"ziyâde mütegallibeden olduğundan"* bu parayı bir türlü tahsil edemediğinden yakınmıştı[777].

Gölgeli-oğlu Mustafa Ağa, bu şekilde bazı kanunsuz işlere tevessül ederken, ailenin eskiden beri muhalif ve hasmı olan Sunullah Paşa-zâdeler'den Anamurlu Ali Bey'in 1762'de İçel Mütesellim olması, işin boyutlarını daha da büyüttü. Zira Ali Bey, göreve gelmesinden kısa süre sonra 7 Nisan 1762'de Hükûmete sunduğu raporda, İçel'de düzeni bozan asıl kişinin, başına sekban eşkıyası toplayan Gölgeli-oğlu Mustafa olduğunu; Mustafa Ağa'nın Silifke hânedânından Sarı Nebi-oğlu Hasan Ağa'nın iki hizmetçisini öldürdüğünü; yine Silifkeli Mehmed Ağa-zâde Koca Hüseyin Ağa'yı haksız yere katlettiğini, birçok mal ve eşya gasp ettiğini yazmıştı. Ayrıca İçel'deki bazı kaza nâibleri de benzer şekilde, başına sekban eşkıyasını toplayan Mustafa Ağa'nın Sarı Nebi-oğlu Hüseyin, Mehmed Ağa-zâde Koca Hüseyin ve Mehmed ile Gülnar'dan Ali adlı kişileri *"bi-gayr-i hak alenen katl"* edip,

[775] Vezir Numan Paşa ve Vezir Mustafa Paşa'yla adları zikredilen İçel âyanına hitaben yazılan hüküm: BOA, ***MD***, nr. 159, s. 21-22, hkm. 50, 51 (Ocak 1757 sonu).
[776] BOA, ***AAD***, nr. 3, s. 28.
[777] BOA, ***AAD***, nr. 3, s. 44 (Ekim 1761 sonu).

mal ve eşyalarını yağmaladığı iddiasında bulunmuşlardı[778]. Bu raporlar üzerine İçel âyanı maiyetine tahsis edilen Ali Bey, Gölgeli-oğlu Mustafa Ağa'yı yakalamak, yargılamak ve hapsetmekle görevlendirildi[779].

İçel Mütesellimi Ali Bey tarafından hedef alınan ve sözü edilen cinayet suçlaması karşısında zor durumda kaldığı açık olan Mustafa Ağa, 1763'te Divanıhümâyun'a ilginç bir teklifte bulundu. Silifke sahillerinin eskiden beri korsan saldırılarına açık bir coğrafî yapısı vardı. Ayrıca Kara Gürgüs ve Akliman gibi yerlere yanaşan korsan gemileriyle, zaman zaman yerli âyanın işbirliği ve ticaret yaptığı da oluyordu. Akliman'la Silifke arasındaki Çavuşbucağı köyü de birkaç defa korsan saldırısına maruz kalmış, köy halkından bir kısmı esir edilmişti. İşte Gölgeli-oğlu Mustafa Ağa, bütün bu nevi saldırılara karşı Silifke sahillerinin korunması hizmetinde kullanılmak üzere, masraflarını kendi cebinden karşılamak şartıyla bir *"bergiten sefinesi"* yapmak istediğini söyleyerek, buna izin verilmesini talep etti. Tersane-i Âmire'den olumlu görüş alınmasından sonra, tüm masraflarını kendi bütçesinden karşılaması şartıyla 45 zira (yaklaşık 3-3,5 metre) uzunluğunda bir gemi inşasına izin verildi. Ayrıca bu gemiyle İçel sahillerinde yapacağı koruma hizmeti sırasında yakalayacağı korsan gemileri ve adamlarını Tersane-i Âmire'ye göndermesi, bu bahane ile suçsuz kişilere kötülük etmekten de sakınması istendi. Fakat Mustafa Ağa'nın bu teşebbüsü, büyük ihtimalle son zamanlarda hakkında verilen tutuklama ve hapis kararlarına karşılık, kendi durumunu Hükûmet nezdinde düzeltmeye mâtuf bir hamleden ibaret olduğundan, söz konusu geminin inşasına hiçbir zaman başlanmamıştır. Zaten Haziran 1763 sonuna gelindiği halde, bu izin talebinin *"sâhibi zuhûr itmemekle" Ahkâm Defteri*'ndeki kaydı silinmiştir[780].

2. İnce Ali-oğlu Âbid'le Birlikte İsyânı ve Ermenek Baskını

Bu teşebbüsten sonra bir müddet ortalıkta görünmeyen Gölgeli-oğlu Mustafa Ağa, 1764'te bu defa yine bir hadise ile adından söz ettirdi. Hakkındaki suçlamalar sebebiyle Kıbrıs'ta hapsedilen İnce Ali-oğlu Âbid, yeni davacılarının ortaya çıkması nedeniyle yargılanmak üzere tekrar İçel Akliman'a getirildiği sırada, Mut'tan Sunullah Bey'in de tahrikiyle Mustafa Ağa adamlarıyla Akliman'ı basıp, Âbid'i

[778] BOA, ***MD***, nr. 162, s. 365, hkm. 1038 (Mayıs 1762 başı).
[779] BOA, **C.ML**, nr. 26085.
[780] BOA, ***AAD***, nr. 3, s. 93-94 (Mart 1763 başı).

tutsaklıktan kurtarmıştı. Bunun üzerine Haziran 1764'te Âbid'le birlikte Mustafa Ağa'nın da yakalanıp mahkemeye çıkarılması için İçel Mutasarrıfı Mustafa Paşa'ya emir yazılmıştı[781]. Bu olaydan sonra Akliman Kalesi'ne girip yerleşen Gölgeli-oğlu Mustafa üzerine tüfekçi ve subaşılar gönderildiyse de, çıkan çatışmada iki kişi âsiler tarafından vurularak öldürülünce bir netice alınmadan geri dönülmüştü. Bu sırada İçel'de idarî değişiklik olduğundan, işin halledilmesi Ekim 1764'te yeni vali Sarı-zâde Mehmed Paşa'nın maharetine bırakılmıştı[782]. İstanbul'dan bu mesele için Sadrazam Çukadarı Mehmed Ağa özel mübaşir olarak gönderildiği halde, Mutlu Hacı Sunullah Bey'in bunlara yardım etmesi sebebiyle, Aralık 1764 sonuna gelindiği halde hâlâ yakalanmaları ve mahkemeye çıkarılmaları hususunda herhangi bir netice alınamadığından, mübaşir başarısız bir şekilde İstanbul'a geri dönmüştü. Hükûmet tarafından mübaşir sorgulandığında, Gölgeli-oğlu Mustafa ve Âbid'in *"fukarâya gadr ve ta'addîleri"*nin gerçek olduğunu ve davacılarının bulunduğunu söylemiş, bunun üzerine de İçel Mutasarrıfı Sarı-zâde Mehmed Paşa'ya aynı minvalde yeni bir emir yazılmıştı[783].

Haklarında tutuklama kararı verilen Âbid ve Gölgeli-oğlu, Sunullah Bey'i yanlarına alarak İstanbul'a gidip Divana müştereken bir arzuhâl sundular. Bunların iddiasına göre, kendilerinin herhangi bir kabahati olmadığı halde bazı kişiler, *"mücerred garaz-ı fâsidelerini icrâ kasdıyla"* bunlar hakkında gerçeğe aykırı iftiraları muhtevî şikâyet arzları sunmakta, sonra da bu iş için hususî mübaşir görevlendirildiğinde mübaşirin masrafı kendilerine ödetilmektedir. Bu sebeple mağdur olduklarını ifade edip, bundan sonra haklarında gerçeğe aykırı şekilde yapılacak şikâyetlerde, mübaşirin masrafının arzuhâl sahiplerince ödenmesini talep etmişler ve bu hususta Mayıs 1763'te verilen emre atıf yapılarak istekleri uygun bulunmuştu[784]. Gölgeli-oğlu Mustafa bu tarihlerde bir yandan da babası Hacı İbrahim'in katili olduğu iddia edilen ve uzun süredir Aydın taraflarında firardayken yeniden İçel'e dönen Ermenekli Hacı Molla-oğlu Hacı İbrahim'le, eksik kalan davalarının görülmesi için de uğraşıyordu[785].

---

[781] BOA, ***AAD***, nr. 3, s. 159.
[782] BOA, ***AAD***, nr. 3, s. 189.
[783] BOA, **C.ADL**, nr. 6347 (Aralık 1764 sonu); Krş. BOA, ***AAD***, nr. 3, s. 200.
[784] BOA, ***AAD***, nr. 3, s. 202 (Ocak 1765 ortası).
[785] BOA, ***AAD***, nr. 3, s. 203 (Ocak 1765 ortası).

Gölgeli-oğlu İbrahim Ağa'nın Ermenek Kalesi'nde öldürülmesinin üzerinden yaklaşık 18 yıl geçtiği halde, cinayete adları karışan kişilerin hâlâ herhangi bir cezaya çarptırılmamış olması, üstelik bunların Ermenek dolaylarında rahat bir şekilde kanunsuz faaliyetlerini sürdürmeye devam etmeleri İçel'de âyanlık iddiasında bulunan Mustafa Ağa'yı harekete geçirdi. Mustafa Ağa bu hususta yalnız da değildi. Kazadan gelen şikâyetlerde yazılanlara göre 1765'te Gölgeli-oğlu Mustafa, Nevâhi'den Âbid-oğlu Deli Ali ve Gurgur-oğlu İbrahim, Sinanlı'dan Sunullah Bey, Gülnar'dan Cob Ahmed ile Yörüklerden Seyyid Mehmed'le birlikte kalabalık silâhlı adamlarıyla Ermenek'e baskın yaptılar. Şehirdeki hanlarda, dükkânlarda ve ahalinin evlerinde bulunan birçok mal ve eşyayı gasp ettiler; ayrıca Ermenek halkının iddiasına göre büyük-küçük 25 kişiyi katlettiler. Bu olay üzerine can güvenlikleri kalmayan şehir halkının 300'den fazlası başka yerlere göç etmek zorunda kaldı. Bu neviden şikâyetler çok sık geldiği için Hükûmetin reaksiyonu, şikâyet sahiplerinin beklentileri nispetinde sert olmamakla birlikte, Abdi Paşa'ya Aralık 1766'da yazılan hükümde, şikâyet konusu olan hususlarda bundan sonra daha dikkatli olması; her bir kaza âyanının kendi bulundukları kazanın işlerini görüp, başka yerlere müdahale etmemesi hususunda gerekli şekilde tembihat yapması hatırlatmasında bulunulmuş[786]; daha sonra 1768'de İçel Mutasarrıfı Ali Paşa'ya yazılan emirde ise, olaya adları karışan kişilerin mahkemeye çıkarılması ve davacılarıyla haklaştırılmaları istenmişti[787]. Bununla birlikte hadisenin içyüzünün açığa çıkarılması yıllarca sürüncemede kalmış; 1775 ve 1776 yıllarında da davalarının mahkemede görülmesi hususunda emirler yazılmakla birlikte, iki tarafın sürekli olarak birbirlerini suçlayıcı şikâyet arz ve mahzarı sunmaları, eskiden beri süregelen bir alışkanlıkları olduğu hususunda da ahkâm defterine kayıt düşülmüştü[788].

[786] BOA, ***MD***, nr. 165, s. 105-106, hkm. 293 (Aralık 1766 başı). Bizzat İstanbul'a giden Ermenek Müftüsü Mustafa Efendi ile maiyetindeki kişiler de Divan'a sundukları arzuhâlde, bu hadisede Piri'nin şeriki olarak uyarıda adı geçen kişileri suçlamışlar; hattâ "*fesâdın zuhûruna sebep*" olarak gösterdikleri Sunullah Bey ve Anamurlu Ali Bey'in de, Piri ile birlikte cezasının verilmesini talep etmişler (BOA, ***AAD***, nr. 3, s. 284); aynı zamanda Ermenek'te âsiler tarafından gasp edilen malları hesabının Adana Mahkemesi'nde görülmesi için emir de çıkartmışlarken, 15 Şubat 1767'de bu emrin kaydı fermanla iptal edilmişti (***AAD***, nr. 3, s. 284).
[787] BOA, ***AAD***, nr. 3, s. 348 (Ağustos 1768 ortası).
[788] BOA, ***AAD***, nr.3, s. 33.

3. Kapıcıbaşılık Pâyesi Verilmesi ve Artan Şikâyetler

Silifke Âyanı Gölgeli-oğlu Mustafa Ağa, nüfuzunu arttırmak için diğer başka işler gibi kazadan vergi tahsilinde de ön planda yer alıyordu. Fakat bu hususta birtakım suiistimaller yaptığına dair haberler ortaya çıkmış[789]; benzer şekilde İçel'deki timar sahiplerinden de, Mustafa Ağa'dan bazı dikkat çekici yakınmalar merkeze kadar ulaşmıştı[790].

Timar erbâbı Gölgeli-oğlu Mustafa'nın baskı ve tasallutundan şikâyette bulunurken, Rusya'yla savaşların devam ettiği bu tarihlerde asker bulma hususunda ciddi sıkıntı yaşayan Hükûmet, Anadolu ve Rumeli'deki âyanın toplayacağı askere bel bağlamıştı. Nitekim bu ortamda Gölgeli-oğlu Mustafa da yardımını başvurulan kişilerden birisiydi. Şubat 1772'de asker toplama işinin nasıl yapılacağına dair mufassal bir hüküm yazılarak, birçok âyan gibi Mustafa Ağa'ya da gönderildi. *"İçel sancağı a'yânından sâbıkā İçel sancağı mütesellimi"* şeklinde tanımlanan ve âyanlar hakkında birçok övücü ve taltif edici ifadeler kullanıldıktan sonra, *"öteden berü celâdet ve şecâat ile şöhret-şi'ar ve bu makūle hidemât-ı mühimmenin idaresine her vechile sâhib-i iktidar"* bir kişi olduğu ifade edilen Mustafa Ağa'dan, İçel ve havalisinden her bölüğü 50'şer askerden teşekkül etmek üzere toplam 20 bölük halinde 1.000 nefer silâhları tam güzide piyade askeri toplaması ve Mart ayında harekete geçmek üzere hazır olması istenmiş; toplanacak askerin masrafları için de 43.816,5 kuruş para mübaşirle gönderilmişti[791]. Bununla birlikte Mustafa Ağa'nın yanı sıra aralarında Bozok Mütesellimi Çapar-zâde Mir Mustafa, Bolu Hassı Voyvodası Mir Yusuf, Avlonya Mutasarrıfı Kurd Ahmed gibi diğer birçoklarının bulunduğu kişiler, bu hususta gevşek davrandıklarından Mart ve Nisan 1772'de aceleyle istenen askeri toplayıp, *"ayak sürümeyerek ve giceyi gündüze katarak"* hemen orduya katılmalarının lüzumu yeninden hatırlatılmıştı[792].

Bu arada 16 Şubat 1772'de İçel valiliğine tâyin edilen Seyyid Ahmed Paşa, Rusya seferinde görevli olduğu için, eskiden beri şahsen tanıdığı Gölgeli-oğlu Mustafa'yı mütesellimliğe teklif etmiş ve bu hususta emir çıkmışsa da, Mustafa

---

[789] BOA, ***MAD***, nr. 8517, s. 320 (28 Şubat 1771).
[790] Adı geçen timar erbâbının müşterek arzuhâlleriyle, bu hususa Mut ve Sinanlı Kadısı Mustafa, Zeyne Kadısı Abdullah ve Sarıkavak Kadısı Mehmed'in ilâmları: BOA, **A.E. Mustafa III**, nr. 14501.
[791] BOA, ***MAD***, nr. 7924, s. 104.
[792] BOA, ***MD***, nr. 171, s. 76-77, hkm. 238-239. Gölgeli-oğlu Mustafa'ya hitaben aynı tarihli başka bir emir: BOA, **C.AS**, nr. 13577; Krş. BOA, ***MD***, nr. 171, s. 99, hkm. 310-319.

Ağa'nın da asker yazma ve sefer görevinin olduğu anlaşılınca mütesellimlik başka birisine verilmişti[793]. Fakat diğer bazı yazışmalardan, Ahmed Paşa'nın İçel valiliği sırasında Mustafa Ağa'nın mütesellimlik yaptığı da anlaşılmaktadır.

Haziran 1772'ye gelindiği halde, Anadolu ve Rumeli'deki birçok yerden beklenen asker hâlâ orduya katılmamıştı; Gölgeli-zâde Mustafa Ağa da gevşek davrananlardandı. Bu sebeple bazı ağır tehdit ifadelerini muhtevî yazılan yeni emirde, artık Mustafa Ağa için *"a'yân"* ifadesi de kullanılmayıp, sadece *"İçel sükkânından"* denilmesi dikkat çekicidir[794]. Bu arada ordu harekete geçmiş olduğundan Mustafa Ağa, İçel sancağıyla Ordu-yu Hümayun arasında 300 saat mesafe bulunmasından dolayı, piyade askeriyle bu mesafeyi kat etmenin mümkün olmayacağı gerekçesiyle, sadece topladığı süvari askeriyle orduya dâhil olmuştu[795].

Asker yazma ve diğer birtakım mükellefiyetlerle uğraşan Gölgeli-oğlu Mustafa'nın başını ağrıtan bir diğer husus da, sâbık İçe Mutasarrıfı ve hâlâ Tutrakan muhafızı olan Seyyid Ahmed Paşa'nın İçel'den alacağı olan 18.150 kuruş imdâd-ı seferiye, mütesellimlik şehriyesi ve diğer başka hakkı için, kendisi temessük verdiği halde, henüz bu paranın tahsil edilmemiş olması keyfiyetiydi[796]. Ayrıca yine bu tarihlerde İstanbul esnafına olan 1.645 kuruş borcu sebebiyle 1772'de İstanbul'da hapsedildiği de anlaşılmaktadır. Hassa Silahşorlarından Daye-zâde Abdullah'ın bu paraya kefil olmasıyla serbest bırakılmış; fakat daha sonra borcunun ancak 700 kuruşunu ödeyen Gölgeli-oğlu, kalan 945 kuruş borcu sebebiyle, bu arada vefat etmiş olan Abdullah Ağa'nın karısı Zeynep ve oğlu Abdullah tarafından 1775'te dava konusu edilmişti[797].

Asker toplama hususundaki başarısı sebebiyle Gölgeli-oğlu Mustafa Ağa'ya, Eylül 1772 itibariyle Dergâh-ı Âlî Kapıcıbaşılığı pâyesi ita edildi. Bu şekilde Hükûmet nezdinde itibarını arttıran Mustafa Ağa, bir yandan da daha önce öldürülen Karaman Âyanı Çavuş-zâde Zeynelâbidin'in muhallefatına el konulması görevine talip oldu. Oldukça zengin bir kişi olan Zeynelâbidin'in, Karaman ve İçel'deki tüm

[793] BOA, ***AŞD***, nr. 185, s. 52 (Mayıs 1772 ortası).
[794] BOA, ***MD***, nr. 171, s. 122, hkm. 447 (Haziran 1772 başı).
[795] BOA, **C.AS**, nr. 44184 (11 Temmuz 1772).
[796] BOA, ***AŞD***, nr. 185, s. 236 (Ağustos 1772 ortası). Bu para Mustafa Ağa'nın Mısır Valisi emrine görevlendirildiği tarihlerde de hâlâ çözülememiş bir problem olduğundan, 19 Ekim 1772'de İçel'deki yetkililere hitaben yeni bir ferman yazılmıştı (BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1196/83).
[797] Gölgeli-oğlu'ndan bu paranın tahsil edilmesi hususunda Karaman, İçel ve Konya idarecilerine yazılan hüküm: BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 27 (Mayıs 1775 sonu).

malları karşılığında Mustafa Ağa, Hazineye 650 kese nakit para ve 2.000 keyl-i İsanbulî buğday ödemeyi taahhüt etti ve bu hususta hazırlanan temessük Başmuhasebeye kaydedilip, 12 Eylül 1772'de görev kendisine verildi[798]. Eylül 1772 sonlarında ise Gölgeli-oğlu Mustafa, deniz yoluyla giderek Mısır Valisi ve Seraskeri Hacı Osman Paşa'nın maiyetine girmek üzere emir aldı; ayrıca İçel Mütesellimi Mir Sunullah Bey tarafından yazılması emredilen askerin de Gölgeli-oğlu'yla birlikte gönderilmesi istendi[799]. Fakat öyle anlaşılıyor ki Mustafa Ağa, aldığı bu son görevlerin üstesinden gelememiş ve bundan dolayı Hükûmet nezdinde itibar kaybetmiştir.

1773 sonbaharına gelindiğinde, Gölgeli-oğlu Mustafa Ağa'ya tevdi edilen görevleri yerine getirmediği ve bu hususta Hükûmetin de kendisinden ümidini yitirdiğine dair açık işaretler belirmişti. Nitekim Kıbrıs adasının cizye gelirlerinden salyâne olarak kendisine tahsis edilen 240.000 kuruş, ilgili emrin gereğini yerine getirmediği ve bundan sonra da kendisinden hizmet ümidi olmadığı gerekçesiyle, şifahen verilen fermanla kesildiği gibi, daha önce tahsil ettiği 2.000 kuruş da geri istenmiş; ayrıca Gölgeli-oğlu ile olan hesabın görülmesi için hususî bir mübaşir gönderilmişti[800]. Bununla birlikte Gölgeli-oğlu Mustafa, merkezî idareyi rahatsız edici faaliyetlerini takip eden yıllarda da sürdürmüştür. Haziran 1777 tarihli belgelerde yazıldığına göre Mustafa Ağa, *"kendü hâlinde olmayup hevâsına tâbi' levendât ve segbân eşkıyâsını başına cem'"* ederek, Gülnar kazasındaki Yörüklerin üzerine musallat olmuş; bunlardan 10 kişiyi öldürmüş; mal ve eşyalarını gasp edip, evlerini de ateşe vermiştir. Bunun üzerine Karaman Valisi'ne bir emir yazılarak, Mustafa Ağa'nın yakalanıp Karaman'da mahkemeye çıkarılması istendiyse de[801], bu emre itaat etmeyen Mustafa Ağa'nın kanunsuzlukları artarak sürmüştür.

Silifke Âyanı Gölgeli-oğlu Mustafa Ağa'nın Nevâhi-i Ermenek Âyanı Âbid-oğlu Ali ile birlikte, İçel kaza ve köylerinde ev basmak, mal ve eşya gasp etmek gibi kanunsuz icraatlarına dair sancaktan İstanbul'a umumî şikâyetler ulaşmaya devam etmiştir. Bu şikâyetlerde Âbid-oğlu Ali'nin, bazı suçlamalar sebebiyle davasının

[798] Bu meseleye dair belgeler: BOA, **C.ZB**, 4126; **C.DH**, nr. 13246. Bu hususta Karaman Ereğlisi Kadısı'na ve Gölgeli-oğlu Mustafa'ya yazılan 16 Eylül 1772 tarihli hüküm: BOA, **C.ML**, nr. 18567.
[799] BOA, **C.AS**, nr. 49750.
[800] BOA, **C.ML**, nr. 7085 (9 Eylül 1773). Gölgeli-oğlu Mustafa ve hususî mübaşire yazılan hüküm: BOA, ***KK***, nr. 3519, s. 282 (12 Eylül 1773).
[801] BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1508/13.

görülmesi için İstanbul'a gönderilmesi, Mustafa Ağa'nın davasının ise Karaman'da icra edilmesine dair daha önce verilen emirlerin hiçbir şekilde uygulanamadığına işaret edildikten sonra, bunların bazı kişileri zincire vurarak cezalandırma gibi alışkanlıklarını sürdürdükleri; bunun yanı sıra *zahire-baha, teşrifiye, kudumiye* ve *kaftan-baha* gibi adlarla kanunsuz şekilde para topladıkları; bunların zulmünden dolayı yöre halkı dağıldığından, ekinleri harmanlarda kaldığı ve eşkıyanın gelerek bunlara el koyduğu ifade edildikten sonra 29 Ağustos 1777'de, Âbid-oğlu Ali ile kardeşi Abdülkerim'in İstanbul'a gönderilmeleri, Gölgeli-oğlu'nun davasının ise İçel Valisi Abdi Paşa marifetiyle görülmesine dair daha önce verilen emir tekrarlanmıştı[802].

4. Gölgeli-oğlu Mustafa'nın Karahacılı Baskını ve Son Yılları

Anamur Âyanı Abdülmuin Bey ve Silifke Âyanı Gölgeli-oğlu Mustafa, maiyetlerindeki sekban eşkıyasıyla 1776'da Sarıkavak kazasıyla Karahacılı cemaatine ve Persendi köyü halkına baskın yaparak, şikâyet arzuhâlleri ve ilâmlarında adları zikredilen bazı kişileri haksız yere öldürmüşler; ayrıca yine bu belgelerde iddia edildiğine göre 50 deve, 200 karasığır, 80 kısrak ve 3.000 koyun gasp etmişlerdi. Fakat buna rağmen aradan yıllar geçtiği halde, isnat edilen bu suçlamalar hakkında herhangi bir yargılama yapılmadığından, Ekim 1782'de İçel Mutasarrıfı'na yazılan emirde, bütün bu iddialarla ilgili olarak Abdülmuin Bey ve Gölgeli-oğlu'nun bulunarak gereği gibi davalarının görülmesi isteği tekrar edilmişti[803]. Bu arada Mustafa Ağa İstanbul'a bir mektup göndererek, hakkındaki tüm suçlamaların, aralarında eskiden beri düşmanlık bulunan Sarıkavak Âyanı Osman-oğlu Abdülkadir'in kışkırtması ve kendisini cezalandırma sevdasından kaynaklandığı iddiasında bulunmuştu[804]. Buna rağmen meselenin halledilmesi için İçel Mutasarrıfı Çerkes Hasan Paşa'ya yazılan yeni bir emirle Gedikli Hüseyin Ağa mübaşir olarak İçel'e gönderilmişti. Fakat taraflar mahkemeye davet edildiğinde, Gölgeli-oğlu ve Abdülmuin Bey'den hak iddia eden davacılarından kimse ortaya

[802] İçel ahalisinin umumî şikâyeti ve diğer yazışmalar: BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1508/13. Bu hususta Vezir Abdi Paşa'ya yazılan emirler: BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 121, 123 (Eylül 1777 başı).
[803] BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 335.
[804] BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1902/46.

çıkmadığı gibi, kaçmışlar; bunun üzerine Hüseyin Ağa İstanbul'a dönerek 5 Haziran 1783'te durumu rapor etmişti[805].

Mevlana sülalesinden olup Konya halkının seccade-nişini bulunan Seyyid Şeyh Hacı Ebubekir Çelebi, 5 Haziran 1779'da temessükle Gölgeli-oğlu Mustafa'ya 2.000 kuruş borç para verdiği halde, bu parayı geri alamadığından onun hakkında 1782'de Divanıhümâyun'da davacı olmuştur[806]. Aynı tarihte Konya'dan diğer başka kişiler de alacak iddiasında bulunmuşlardı[807]. Gölgeli-oğlu Mustafa Ağa'nın son zamanlardaki kanunsuz hareketleri, bu ailenin Hükûmet nezdinde itibar kaybetmesine sebep olurken, yine de eskiden olageldiği üzere ihtiyaç duyulması halinde ailenin yardımına başvurulmaya da devam ediliyordu. Nitekim Tarsus'a bağlı Elvanlı kazasında Hacı Hasan-oğlu Osman, bölgede devlet düzenini bozucu bazı eşkıyalık faaliyetlerine giriştiğinde, Şubat 1783 tarihli emirle bu meseleyi halletme görevi kendisine verilen İçel Mutasarrıfı Çerkes Hasan Paşa'ya, lüzumu halinde Gölgeli-zâdeler ve Karataşlı Halim-zâdeler'den de yardım alması tavsiye edilmişti[808].

Silifke'de Gölgeli-oğulları'nın faaliyetlerine dair 5-6 yıl müspet veya menfi herhangi bir bilgi kayda geçmemiştir. Fakat 1787 başlarında, Rusya ve Avusturya devletleriyle yeniden savaşa karar verilince, ordu için asker yazılması ihtiyacı ortaya çıkmıştı. İşte bu meyanda İçel sancağından istenen, her biri 50 neferden 10 bayrak halinde toplam 500 nefer süvari askeri yazma görevi Gölgeli-oğlu'na verildi. Bu hususta kendisine yazılan Şubat 1787 tarihli emirde, seçilecek askerin *"alîl ve mariz olmayup cümlesi tuvâne ve güzîde"* kişilerden olması ve ayrıca *"bahâdır"* kişilerden de bölükbaşılar görevlendirmesi istenmişti. İçel'den talep edilen bu askerin ulûfe, bahşiş ve malzeme-bahaları için Hazine-i Âmire'den 27.145,5 kuruş para tahsis edildi[809]. Burada söz konusu edilen kişinin Gölgeli-oğulları ailesinden kim olduğuna dair herhangi bir açıklık bulunmadığı gibi, bu görevin ne şekilde sonuçlandığı da meçhuldür. Bununla birlikte emre muhatap olan kişi Gölgeli-oğlu Mustafa veya Osman olmalıdır. Gölgeli-oğlu Mustafa Ağa'nın hayatının son yıllarına ve ölümüne dair kaynaklarda başkaca herhangi bir malumat yer almamaktadır.

---

[805] BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1931/20.
[806] BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 309, 314 (Haziran, Kasım 1782).
[807] BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 310 (Haziran 1782 ortası).
[808] BOA, ***MD***, nr. 181, s. 156, hkm. 472.
[809] BOA, ***MAD***, nr. 10038, s. 194 (25 Mart 1787).

E. Hânedânın Son Güçlü Lideri: Gölgeli-oğlu Deli Osman

1789 yılı başlarında, baharda Rusya üzerine yapılacak seferde istihdam edilmek üzere Anadolu'dan asker toplanmasına başlandığında, İçel'den istenen 500 süvariyi yazma görevi Nevâhili Ali Ağa'ya, Lârende'de ise Yörük Voyvodası Kamış-oğlu Hacı İsmail Ağa'ya tevdi edilmişti. Fakat İsmail Ağa, maddî imkânının yetersiz olması, bu yıllarda Lârende köylerine musallat olan Sarıkavaklı Koca Abdülkadir'in baskıları gibi bahanelerle görevden affını talep etmiş; ayrıca Hatice Sultan'ın mâlikânesi olan mukataa da onun idaresinde bulunduğu için, bizzat Sultan tarafından affına dair ricada bulunulmuştu. İşte bunun üzerine Hacı İsmail Ağa sefer görevinden affedilerek, onun üzerinde bulunan vazife Silifke Şehir Kethüdası Gölgeli-oğlu Seyyid Osman Ağa'ya verildi. Bu hususta Osman Ağa'ya Haziran 1789'da yazılan ve hususî mübaşir Hassa Hasekisi Mehmed Ârif ile gönderilen emirde, 200 neferi kendi imkânlarıyla, 300 neferi ise masrafı devlet tarafından karşılanmak üzere toplam 500 nefer süvariyi hazırlaması ve *"dakika fevt etmeyüp derhâl hareket"* ederek orduya katılması istenmişti[810]. Fakat sefer mevsimi geçip sonbahara gelindiği halde Osman Ağa, istenen görevi yerine getirmediği gibi, üstelik Haseki Ârif ile 300 nefer mirî askerin masrafı için gönderilen 17.525 kuruş nakit paraya el koymuş; Haseki'yi de alıkoyarak geri göndermemişti[811]. İşte bu durum Hükûmet nezdinde büyük kızgınlığa neden oldu ve böyle önemli bir göreve riayet etmeyerek *"habâset ve şekāvete cesaret"* eylemesi, idamı gerektirecek bir hareket olarak telakki edildi. Kasım 1789 sonlarında Adana Valisi Battal Ataullah Paşa'ya yazılan gizli emirde, Gölgeli-oğlu Osman'ın *"sâ'ire ibreten cezâsını tertib"* edip, kesik başını ve zimmetine geçirdiği parayı göndermesi istendi[812]. Bununla birlikte Adana Valisi'ne yazılan 31 Ocak 1790 tarihli bir emirden anlaşıldığında göre, henüz Osman Ağa'nın cezası infaz edilmediği gibi, söz konusu olan paranın ve Ârif Haseki'nin gönderilmesiyle meselenin kapatılması temayülü ortaya çıkmış; cezanın *"şimdilik icrâsına suret-i inzar"* edilmiştir[813]. Fakat bununla birlikte Gölgeli-

[810] Bu hususstaki yazışmalar: BOA, **C.AS**, nr. 5014. Silifke Şehir Kethüdası Gölgeli-zâde Seyyid Osman'a yazılan hüküm: BOA, ***MD***, nr. 190, s. 121, hkm. 257 (Haziran 1789 sonu).
[811] Başka bir kayıtta Osman Ağa'nın, Ârif Haseki'yi hapsettiği ve öldürmeye kast ettiği, fakat onun bir yolunu bularak gece vakti kaçıp kurtulduğu ve İstanbul'a gelip durumu bildirdiği ifade edilmektedir (BOA, ***MAD***, nr. 10049, s. 292).
[812] BOA, ***MMD***, nr. 1, s. 20, hkm. 55 (Kasım 1789 sonu).
[813] BOA, **C.AS**, nr. 5014.

oğlu'nun asker sevki de gündemden tamamen düşmemiş olacak ki, bu hususta kendisine baskı yapmasına dair 6 Şubat 1790'da İçel Mütesellimi Abdurrahman Bey'e yeniden emir yazılmasına karar verilmiştir[814]. Ama bunun imkânı olmadığı çok geçmeden ortaya çıkınca, artık Gölgeli-oğlu'nun *"kendü hevâsına sarf"* ettiği 17.525 kuruşun tahsili için çaba harcamaktan başka bir seçenek kalmamıştı[815]. Bu tarihlerde İçel Mutasarrıfı Adapazarlı Mehmed Tahir Paşa seferde görevli olduğundan, İçel'in idaresi Sunullah Paşa-zâdeler'den Mütesellim Abdurrahman Bey tarafından yerine getiriliyordu. Bundan dolayı Gölgeli-oğlu'ndan tahsilat hususu da Abdurrahman Bey'e havale edilmiş, Haziran 1790 tarihli emirle sahip olduğu mal ve eşyası satılarak tahsilatın yapılması istenmişti. Fakat Haseki Hüseyin tarafından getirilen bu emir Osman Ağa'ya tebliğ edildiğinde, hiçbir şekilde emre itaat etmediği gibi; Abdurrahman Bey de sancağın bu güçlü ailesinin üzerine daha sert bir şekilde gitmek istememiş olmalıdır. Zaten bu gevşek tavrı Hükûmetin de dikkatinden kaçmamış olacak ki, Ebubekir Paşa'nın görevlendirilmesinin hemen ardından Abdurrahman Bey'e yazılan bir hükümde, bundan sonra da *"tekâsül ve rehaveti zâhir"* olursa, cezalandırılacağı tehdidinde bulunulmuştu[816]. Bu nedenle Osman Ağa'dan alacağın tahsili işi, sancak hâricinden başka bir kişiye, Hamid Sancağı Mütesellimi Ebubekir Paşa'ya verildi[817]. Bu son tedbirlerin yararı görüldü ve Osman Ağa, borcunun büyük kısmını ödedi; fakat hâlâ zimmetinde 4.550 kuruş kalmış ve bunun için Osman Ağa 19 Aralık 1790 tarihinde temessük vermiştir[818]. Fakat buna rağmen Gölgeli-oğlu Osman, aradan bir yıl geçtiği halde hâlâ bu borcu ödemediğinden, 14 Aralık 1792'de İçel Mutasarrıfı Abdullah Paşa'ya hitaben yeni bir hüküm daha yazılmıştı ki, bu emirde, devletin mirî harcamalarının arttığına işaret edilerek, gerek İstanbul'da gerekse taşrada büyük-küçük, eski-yeni tüm borçların *"hatır ve gönüle bakılmayarak"* acele şekilde tahsil edilmesinin zaruretine vurgu yapılmıştı[819]. Ama Osman Ağa, *"bugün-yarın diyerek"* işi yine sürüncemede

[814] BOA, **A.DVN.ŞKT**, 2255/84.
[815] İçel Mütesellimi'ne yazılan 26 Mayıs 1790 tarihli hüküm: BOA, ***MAD***, nr. 10049, s. 292.
[816] BOA, ***MAD***, nr. 10052, s. 67 (3 Kasım 1790).
[817] BOA, **C.ADL**, nr. 5700 (28 Ekim 1790).
[818] BOA, ***MAD***, nr. 9034, s. 98; BOA, **C.AS**, nr. 8452.
[819] BOA, ***MAD***, nr. 10059, s. 59.

bırakmış; bir ara *"Anamur beylerinden Abdurrahman Bey'e teslim eyledim"* diyerek sahte kâğıt düzenleyerek işi geçiştirmeyi bile denemişti[820].

Gölgeli-oğlu Deli Osman hakkında Kasım 1789'da çıkan ve infaz edilemeyen idam fermanı, aradan yıllar geçtiği halde gündemden tamamen düşmediğinden Mart 1795 sonunda yeniden icraya konuldu. Bu defa idam edilmesi istenen sadece Osman Ağa değil, onun yanında kardeşleri de listeye dâhil edilmişti. Kararın infazı için görevlendirilen İçel Mutasarrıfı Yusuf Paşa'ya yazılan gizli emirde, idam kararının gerekçesi şu şekilde ifade edilmişti: *"Bir müddetten berü Silifke kazâsında izhâr-ı tagallüb ve başlarına erâzil ve eşhâs cem'iyle hilâf-ı şer'-i şerîf ve mugâyir-i rızâ katl-i fukarâ ve gasb-ı emvâl ve hetk-i i'râz misillü harekâta cesâret iden Gölgeli-oğlu Deli Osman ve karındaşları Silifke kazâsı ahâlîsine itdikleri mezâlime adem-i kanâ'at ile sâ'ir kazâları dahı tasallut etmiş oldukları ve bu esnâda dahı Lârende kazâsını basup icrâ-yı şekâvet ve ibâdullaha îsâl-ı hasâret dâ'iyesinde idikleri ecilden…"*. Öyle anlaşılıyor ki bu son kararın verilmesinde, Lârende'ye saldırdıklarına dair kaza halkından ve idarecilerinden gelen şikâyetlerin önemli tesiri olmuştur. Bu meyanda Lârende Mukataası Mutasarrıfı Seyyid Mustafa Kâmil ve Çukadar-ı Şehriyarî Salbaki İbrahim de aleyhte kâğıtlar göndermişlerdi. İşte bütün bunlara istinaden idam kararı verildi ve İçel sancağındaki tüm kaza âyanları ve Lârende Voyvodası Haseki İbrahim Edhem de Yusuf Paşa'nın emrine tahsis edildi[821].

Fakat Yusuf Paşa henüz harekete geçemeden idarî değişiklikle Adana valiliğine tâyin edilince, Gölgeli-oğulları meselesinin halledilmesi görevi Karaman Valisi Vezir Seyyid Ali Paşa'ya verildi. Bu hususta Ali Paşa'ya yazılan Mayıs 1795 tarihli hükümde, sadece Gölgeli-oğulları'na işaret edilmemiş, bunun yanı sıra seferler nedeniyle İçel sancağında genel olarak eşkıyâlık olaylarının arttığına ve bu neviden şekâvete *"cesaretleri tahakkuk eden mefsedet-beşelerin"* lâyık oldukları cezalarının verilmesi de istenmişti[822]. Bu işi daha rahat halledebilmek için Haziran 1795 başında Karaman valiliğine ilave olarak İçel sancağı da Seyyid Ali Paşa'ya tevcih edildi[823].

[820] BOA, ***MAD***, nr. 10059, s. 595 (27 Temmuz 1793).
[821] BOA, ***MMD***, nr. 2, s. 135-136, hkm. 508.
[822] BOA, ***MMD***, nr. 2, s. 137-138, hkm. 513. Aynı hususta Seyyid Ali Paşa'ya, İçel âyanlarına ve Lârende Voyvodası'na yazılan mufassal hüküm: ***MMD***, nr. 2, s. 102-103, hkm. 358-361.
[823] BOA, ***MMD***, nr. 2, s. 103-104, hkm. 362.

Böylece Ali Paşa'nın teftiş bahanesiyle İçel'e girmesi ve Silifke'ye yaklaşınca da Gölgeli-oğulları'nı *"ılgar ile ale'l-gafle basup"* haklarından gelmesi üzerine plan yapıldı[824]. Bu sırada Silifke Kalesi'nde ikâmet eden Gölgeli-oğulları durumdan haberdar olunca, kendilerini emniyette görmediklerinden maiyetleriyle birlikte kaleden çıkarak firar etmişler; Gölgeli-oğlu Deli Osman ve kardeşi Kör Mustafa, Limon (Liman) Kalesi'ne giderek burada savunma tertibatı almış; diğer kardeş Mari'nin ise bir gemi tedarik edip, ailesi ve eşyalarını da yanına alarak denizden Pişkah Kalesi'ne gittiği haberi alınmıştı. Ali Bey öncelikle Limon Kalesi'ni muhasara ederek, karşı koyacak güçten yoksun olan Gölgeli-oğlu Deli Osman ve Kör Mustafa ile birlikte toplam 16 nefer adamlarını ele geçirip, Haziran sonu veya Temmuz 1795 başında idam cezalarını infaz etmiş; İstanbul'a gönderilen kesik başları 23 Temmuz 1795'te Bâbıhümâyun önüne konulmuştur[825]. Deniz yoluyla firar eden Gölgeli-oğlu Mari'nin yakalanması için ise, kaçması muhtemel yerlerin idarecilerine, bu meyanda Kıbrıs Muhassılı'na, Yafa Kadısı ve Gümrükçüsü'ne, İskenderiye Kadısı'na ve Mısır Valisi'ne gerekli emirler yazılmıştır[826]. Öyle anlaşılıyor ki sahip oldukları tüm nakit para ve eşyalarını gemiye yüklemiş, hattâ Limon Kalesi'nden aldıkları iki topu da gemiye yerleştirmiş olan Gölgeli-oğulları'nın niyetleri, birlikte firar etmekti. Fakat bu planlarında başarılı olamayıp Deli Osman ve Kör Mustafa idam edilince, diğer kardeş Mari yalnız şekilde Lefkoşa tarafına doğru hareket etmiştir. Dönemin vak'anüvisi Halil Nuri Bey'in yazdığına göre, çok geçmeden Gölgeli-oğlu Mari de Kıbrıs taraflarında yakalanmış ve 13 nefer avenesiyle birlikte idam edilmiştir[827].

Bu kaçış planı sırasında Gölgeli-oğulları, sahip oldukları tüm nakit para ve eşyalarını, söz konusu olan gemiye yüklemişlerdi. Bu gemide bulunduğu iddia edilen küp küp külliyetli nakit para ve eşyanın hazine adına el konulması için başlatılan çalışmalarda, Gölgeli-oğulları'nın cezasının verildiğinden bahsedilmesi ve Mari'nin hayatta olduğuna dair herhangi bir şey söylenmemesi, zaten onun da öldürülmüş

[824] BOA, ***MMD***, nr. 2, s. 113-114, hkm. 396.
[825] **Nuri Tarihi, (Metin-İnceleme)**, Haz. Seydi Vakkas Toprak, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2011, s. 243.
[826] BOA, ***MMD***, nr. 2, s. 72, hkm. 273 (Temmuz 1795 ortası).
[827] **Nuri Tarihi**, s. 243.

olduğuna bir işaret olmalıdır. Gölgeli-oğulları'nın söz konusu bu gemideki muhallefatının zaptı görevi Kıbrıs Muhassılı'na verilmişti[828].

Deli Osman, Gölgeli-oğulları ailesinin 18. yüzyıldaki son güçlü kişisiydi. Fakat öyle anlaşılıyor ki, hânedânı toparlamak için giriştiği mücadelede başarılı olamadığı gibi, hem aileyi daha da perişan etmiş, hem de kendi hayatı dramatik şekilde sona ermiştir. Zaten bundan sonra gelen hânedân mensupları, her ne kadar Silifke şehrindeki menkul ve gayrimenkul servetlerini korumayı başardılarsa da, İçel geneline sâri olacak şekilde bir nüfuza hiçbir zaman ulaşamayacaklardır.

III. OSMAN-OĞULLARI

Sarıkavak kazasının tartışmasız en güçlü ailesi olan Osman-oğulları, İçel'deki âyanlık mücadelesinde 18. yüzyıl boyunca sürekli yer almışlar; etkinliklerini özellikle yüzyılın ikinci yarısında arttırmışlar ve nihâyet bu aileden Koca Abdülkadir Ağa'nın 1780'lerde başlayıp, 1793'te idamına kadar devam eden isyânıyla Silifke'den Lârende'ye kadar olan bölgede merkezî otoriteyi uzun süre uğraştıracak büyük bir karmaşaya sebebiyet vermişlerdir. Abdülkadir Ağa'nın dramatik sonu her ne kadar aileyi derinden sarmış olsa da, takip eden yıllarda Sarıkavak'ta kaza âyanlığı yine bu hânedânın inhisarlarında kalmaya devam etmiştir.

A. Hânedânın Ortaya Çıkışı ve Yükselişi

Osman-oğulları'nın kökeni ve bölgeye nereden geldiklerine dair eski tarihli kaynaklar bulunmadığı gibi, 18. yüzyıl kayıtlarında açıklamaya muhtaç muğlak ifadelere rastlanır. Kaynaklara göre Sarıkavak kazasında ikâmet eden ailenin, seyyidlik beratına ve vergi muafiyetine sahip oldukları açık olmakla birlikte, bunu tam olarak ne şekilde elde ettikleri meçhuldür. Yine bu aile mensuplarının bazılarının isimlerinin başında "Kürd" kelimesinin yazılması, bunların belki de 17. yüzyılda Tarsus ve Adana taraflarından gelerek Sarıkavak'a yerleşmiş olan konar-göçer Kürd aşiretlerinden olabilecekleri ihtimalini hatıra getirmektedir.

Ailenin atasına dair en eski kaynak Mart 1692 tarihli bir mühimme kaydı olup, burada Sarıkavak kazasında ikâmet eden ve *"şekâvetle meşhûr"* ve *"sâhib-i cem'iyyet"* bir kişi olduğu ifade edilen Osman-oğlu Ömer'in, maiyetinde kalabalık

[828] BOA, ***MAD***, nr. 9722, s. 272 (3 Eylül 1795).

tüfekli adamlarının bulunduğuna işaret edilerek, İçel'in adları sayılan diğer meşhur kişileriyle birlikte Osman-oğlu Ömer'in de *"a'yân-ı vilâyet ma'riyetiyle"* yakalanıp Divanıhümâyun'a gönderilmesi istenmiştir[829]. Osman-oğlu Ömer'in adı, Abdülmü'min Paşa-oğlu Mehmed ve Gülnar'dan Azaleddin-oğlu Halil gibi kişilerle birlikte anıldığına ve 2'şer-3'er yüz silâhlı adamlarıyla Gezende köyünü merkez ittihaz edip, köy-köy gezerek halkın malına ve erzakına saldırdıkları ifade edildiğine göre[830], bu yıllarda âyan ailelerinin İçel genelinde yavaş yavaş kızışan güç toplama yarışına Osman Ağa'nın da dâhil olduğu açıktır. Fakat yarışa erken katılmış olmakla birlikte, Abdülmü'min Paşa-oğulları ile Gölgeli-oğulları arasındaki rekâbetin yıldan yıla kızıştığı ve her iki ailenin de güçlenerek çıktığı bu süreçte, sancaktaki diğer ufak aileler gibi Osman-oğulları da, uzun süre bunların gölgesinde kalmış ve sivrilmek için uygun fırsat bulamamıştır.

18. yüzyıl başlarında Sarıkavak'ta etkinliklerini sürdürdükleri tahmin edilen ve subaşılık görevini de ellerinde bulundurdukları anlaşılan Osman-oğulları'nın, her ne kadar 1720'lere kadar resmî kayıtlara geçmiş herhangi bir kanunsuzluğa teşebbüs etmedikleri intibaı edinilse de, aslında bu süre boyunca güç ve nüfuzlarını arttırmak için pek de boş durmadıkları anlaşılıyor. Nitekim Şubat 1721 tarihli bir şikâyet kaydında bunun açık işaretlerini görmek mümkündür. Zira bu kayıtta, Osman Ağa-oğulları diye meşhur oldukları ifade edilen ve Sarıkavak'ın Varaderesi köyünde ikâmet ettikleri yazılı olan bu aileden Abdülkadir ile kardeşleri Hasan ve Hüseyin'in, kaza halkının kızlarını istediklerine almak, emred oğlanlarını zorla götürerek kendilerine hizmetçi yapmak ve mal gasp etmek gibi kötü alışkanlıklarını uzunca süredir devam ettirdikleri ifade edilmişti[831]. Bu nevi davranışlarından dolayı yöre halkının rahatsızlıklarının arttığına dair Mut, Sinanlı ve Sarıkavak kadılarının yazıları Divanıhümâyun'a ulaşınca, Mart 1721'de bunların Kıbrıs'a sürgün ve Magosa

[829] BOA, ***MD***, nr. 102, s. 173, hkm. 680 (Mart 1692 sonu). Mühimme kaydında her ne kadar Ömer-oğlu Osman şeklinde kaydedilmişse de, daha sonraki kayıtlarda Osman-oğlu Ömer şeklinde yazıldığı görülür ki, doğrusu bu olmalıdır.
[830] BOA, ***MD***, nr. 104, s. 171, hkm. 773 (Mart 1693 başı).
[831] Bunların mahkemeye çıkarılması için kaza kadılarına yazılan hüküm: BOA, ***AŞD***, nr. 90, s. 57.

Kalesi'nde hapsedilmelerine karar verilmiş[832]; bu hapis kararıyla beraber Osman-oğlu Abdülkadir'in, bundan sonra kazaya subaşı tâyin edilmesi de yasaklanmıştı[833].

Osman-oğulları, bu sürgün kararını takip eden yıllarda bir süre ortada görünmeseler de, İçel Mutasarrıfı Sunullah Paşa'nın İran seferi münasebetiyle sancaktan ayrılmasından sonra, kendi rızası olmadan İçel'e mütesellim tâyin edilen Abdullah Ağa ile Paşa'nın oğulları arasında amansız bir rekabetin başlaması; ayrıca Yörükler etrafında dönen bir dizi hadise ile vergilerin tahsili hususundaki sıkıntılar gibi nedenlerle sancakta kesif bir karmaşanın hüküm sürmesi, diğer İçel hânedânları gibi bu ailenin de yeniden ortaya çıkması için uygun bir ortam hazırlamıştı. Nitekim Sarıkavak ve Zeyne Nâibi Mehmed Efendi'nin Eylül 1724 başlarında yazdığı bir ilâmdan, Osman-oğulları'nın çoktan harekete geçtikleri anlaşılıyor. Narlı köyünden Şeyh Mehmed ile Çukur köyünden *"mütegallibe ve cebâbire"*den Osman-oğlu Kürd Süleyman, 30-40 kadar silâhlı adamla Narlı köyünde ikâmet eden sâdâttan Hacı Abdülfettah-oğulları Seyyid Ahmed ve Seyyid Mustafa ile Abdülvehhab Şeyh-oğlu Seyyid Abdülhâdi'nin evlerini basmışlar; bunları tutuklayarak şiddetli şekilde dövmüşler ve kadınların ırzına geçmişlerdi. Ayrıca kazaya *kadı nâibi* olarak tâyin edilen kişiyi kovarak, kendi kafalarına uygun bir kişiyi nâib yapmışlar, böylece kazada *ahkâm-ı şer'iye*nin uygulanması tamamen imkânsız hale gelmişti. Üstelik bir de İran seferi dolayısıyla istenen mekkâri deve ve katırları verdirmedikleri gibi, imdâd-ı seferiyenin tahsiline de mâni olmuşlardı. İşte bütün bu suçlamalar üzerine adı geçen kişilerin, daha önce de ailenin diğer fertlerine uygulandığı gibi Kıbrıs'a sürgün ve Magosa Kalesi'nde hapsedilmelerine karar verildi[834]. Bu olayı haber veren Nâib Mehmed Efendi'nin *"Sarıkavak ma'a Zeyne"* şeklinde iki kazanın birden nâibi olduğunu yazması çok manidardır. Açık şekilde görülmektedir ki aslında Mehmed Efendi, Zeyne nâibidir. Fakat Sarıkavak'ta sözü edilen kişilerin nâibi kovarak yerine bir başkasını naspetmeleri üzerine Mehmed Efendi, komşu ve çok yakın olan Sarıkavak kazası halkının davalarına da bakmaya başlamıştır. Zaten bu ilâmda Mehmed Efendi'nin yazdıklarının, kendi kanaati olmayıp, bizzat Sarıkavak kazasının

[832] Osman-oğulları'nın Kıbrıs'a sürgün edilmelerine dair İçel Mutasarrıfı Ahmed Paşa'ya, Sarıkavak Kadısı'na ve Magosa Kalesi Dizdarı'na yazılan emir: BOA, ***MAD***, nr. 4080, s. 126 (Mart 1721 başı).
[833] BOA, ***AŞD***, nr. 92, s. 285.
[834] Sarıkavak ve Zeyne Naibi Mehmed Efendi'nin ilâmı ve üzerinde buyuruldu: BOA, **A.DVN**, 1041/2.

*"ulemâ vu sulehâ ve e'imme vu hutebâ ve a'yân u eşrâf ve re'âyâ vü berâyâ"*sının mahkemeye gelerek anlattıklarına dayanması da bu durumu teyit eden bir husustur.

Bu tarihlerde Osman-oğlu Süleyman, Sarıkavak kazasının en güçlü kişisi olarak, ihtiyaç duyulması halinde göreve çağrılan İçel âyanları arasında yer alıyordu. Bundan dolayı 1724 senesi yaz aylarında, Gölgeli-oğlu Osman Ağa'nın İçel'den uzaklaştırılası ve Kıbrıs adasına sürgün edilmesine karar verildiğinde, bunu gerçekleştirecek olan İçel Mütesellimi Çalık Mehmed Bey'e yardım etmesi istenenler arasında o da yer almıştı[835]. Ama bu durum elbette Osman-oğlu Kürd Süleyman'ın, yörede tam bir derebeyi gibi ceberut ve keyfi hareketlere giriştiğine delalet eden diğer başka emarelerin otaya çıkışını gizleyecek bir husus değildi. Çukur köyünden Molla Ömer bir arzuhâlinde, *"tâlim-i sıbyan üzre iken"* Kürd Süleyman ve arkadaşı Göde Hasan'ın 30-40 kadar eşkıyâ ile gece vakti evini basarak mal ve eşyasını gasp ettiklerini; 15-16 yaşlarındaki oğlunu tecavüz kastıyla kaçırdıklarını; ayrıca civardaki birçok ümmet-i Muhammed'in evine de aynı şekilde taarruz etmeyi alışkanlık haline getirdiklerini; bu nedenle yöre halkının hiçbir şekilde emniyetleri ve rahatları kalmadığını yazmıştı[836]. Molla Ömer'in Zeyne'ye gelerek Kadı Mehmed Efendi'ye şikâyetini bildirmesi üzerine, o da meselenin iç yüzüne dair bir tahkikat yaptırmıştı. Osman-oğulları'nın yıllardan beri süregelen kanun ve kural tanımaz davranışları herkesim mâlumu olduğundan, bunların gadrine uğramış halkan birçok kişi Osman-oğlu Süleyman'ın, *"bilâ-sened subaşı oldum"* diyerek milletin malına, canına ve ırzına nasıl taarruz ettiğine şâhitlik yapmışlardı. İşte bütün bu nedenlerden ötürü, yöre insanının Sarıkavak ve Zeyne Kadısı Mehmed Efendi vasıtasıyla, Kürd Süleyman'ın yakalanıp ıslâh-ı nefs edinceye kadar Mut Kalesi'nde hapsedilmesine dair istekleri Hükûmetçe de uygun görülmüştü[837]. Bu hadiseden 3 yıl sonra Osman-oğulları Abdülkadir, oğlu Mehmed ve kardeşi Kürd Süleyman'ın, bu defa da İran seferi için İçel'den istenen yük hayvanlarının toplanması sırasında birtakım suiistimal yapılması olayına adları karışmıştı[838].

[835] BOA, **C.ZB**, nr. 3667.
[836] BOA, **A.DVN**, 1069/15 (1724).
[837] BOA, **İ.E. Şükr ü Şikâyet**, nr. 404 (Haziran 1725 ortası).
[838] BOA, ***MAD***, nr. 2969, s. 106-107 (8 Haziran 1728).

B. Âyanlık Yarışının Kızıştığı Yıllarda Osman-oğulları

İran seferleri nedeniyle ortaya çıkan otorite boşluğu ve 1730 Patrona Halil İsyânı'nın oluşturduğu menfi psikolojik ortamın da tesiriyle diğer birçok Anadolu eyalet ve sancağında olduğu gibi İçel'de de mahallî güç odakları arasındaki mücadele iyiden iyiye kızışmıştı. İşte bu uygun ortamdan yararlanan Osman-oğulları da öncelikle Sarıkavak'taki güçlerini pekiştirmeyi ve hâkimiyetlerine boyun eğmeyen kişileri kendi yöntemlerince cezalandırmayı sürdürüyorlardı. 1731 yılına ait bir şikâyet kaydında Osman-oğulları Abdülkadir ve oğlu Mehmed'in, Memiş-oğlu Osman ve Şeyh Mehmed gibi *"ser-i cem'iyyet ve eşkıyâdan"* kişilerle birlikte, 2'şer-3'er yüz silâhlı adamla *"ebnâ-i sebilin önüne inüp kat'-i tarîk ve katl-i nüfus"* ve mal gasp etme, ev basma, mala, cana ve ırza tecavüz gibi kötülükleri alışkanlık haline getirdikleri ifade edilmişti[839]. 1730 isyânını takip eden aylarda, doğuda İran'la tekrar başlayan savaş için İçel'den istenen yük katırlarının toplanmasına, İstanbul'da yeninden ihtilâl çıktığı söylentisini çıkararak muhalefet edenler arasında Osman-oğulları da yer almıştı[840].

Osman-oğulları'nın kanun ve kural tanımaz zorbalıkları 1738 yılında da hız kesmeden devam etmişti. Öyle ki Mut ve Sinanlı Kadısı Hasan Efendi'ye gelen Sarıkavak halkı bunlardan şikâyetçi olurlarken, yaptıklarına dair dikkat çekici ayrıntılar da vermişlerdi. Bunların anlattığına göre Osman-oğulları Mehmed, Ömer ve Ahmed başlarına topladıkları 150'den fazla eşkıyâ ile yöre halkının *"emred oğlanlarını fuzûlî ahz ve dağ başlarında raks ve bâkire kızlarını dahı cebran ve fahran yanlarında olan haramzâdelere alıverüp rızâları olmayanı ahz ve darb-ı şedîd ile darb ve mâbeynlerinde olan Türkmen ve Ekrad ve İran tâifesi misillü serkare emvâl ve eşyâ ve devvâb ve mevâşilerin sirka ve diyâr-ı âhara furuht ve bi-gayr-i hakk katl-i nüfûs ve kat'-ı tarîk"* gibi fenalıkları eskiden beri diledikleri şekilde işlemeyi alışkanlık haline getirmişlerdi. Bunlar şimdi de Hisar köyünden Seyyid Davud Çelebi'nin evini basıp, karısını zorla almak istemişler, Davud kaçıp kurtulmuş; fakat ulemâdan bir zat olan amcası Seyyid Abdurrahman Efendi'nin oğlu Mustafa'yı ele geçirerek, *"bana muti olmadınız"* diyerek 2.000'den fazla değnek ile dövüp öldürmüşler; ayrıca Begceköy'den Seyyid Osman'ın evini soymuşlar; Dere

[839] BOA, ***AŞD***, nr. 125, s. 643 (Şubat 1731 sonu).
[840] BOA, **C.AS**, nr. 5218 (12 Mayıs 1731).

köyünden Deveci-oğlu İbrahim adlı kişinin oğlunu da silâhla vurup öldürmüşlerdi. İşte bu son olaylardan sonra Osman-oğulları Mehmed, Ömer ve Ahmed'in yakalanarak muhâkeme ve hapsedilip, sonra da *"haklarında lâzım gelen cezâ-yı sezâları icrâ"* olunmak üzere yetkililere emir yazılmıştı[841]. Fakat 1740'a gelindiğinde Dere köyünde ikâmet etmeye devam eden Osman-oğulları Mehmed, Ömer ve Ahmed'in, kural ve kanun tanımaz hareketlerinde azalma olmadığı gibi, sanacaktaki bir diğer eşkıya reisi Karataşlı Abdülhalim'le ittifak yaparak, şekâvetlerini daha da arttırdıklarına dair Sarıkavak ve Zeyne Kadısı Ömer Efendi'nin yeni bir mektubu gelmişti. Bunun üzerine Hükûmet tarafından bir tedbir olarak bunların Kıbrıs'a sürgün edilmelerine karar verilerek, bu kararı icra etmek için Sunullah Paşa-zâdeler ve Gölgeli-oğulları başta olmak üzere İçel'deki tüm âyan, Mutasarrıf Halid Paşa'nın emrine tahsis edilmişti[842]. Osman-oğulları'nın Kıbrıs'a sürgünlerinin gerçekleşip gerçekleşmediği tam olarak açık olmasa da, 1743 yılına ait kayıtlardan Osman-oğlu Mehmed'in, Sarıkavak'ta olduğu ve subaşılık görevini icra ettiği anlaşılıyor. Nitekim İçel Mutasarrıfı Gazi Mehmed Paşa, 1743'te İran seferi için asker yazımı ve imdâd-ı seferiye tahsilinde Sunullah Paşa-zâde Abdurrahman ve Mustafa Beylerin muhalefetiyle karşılaşınca, İçel'in diğer başka âyanlarının yanı sıra Sarıkavak Subaşısı Osman-oğlu Mehmed'in de yardımına başvurulmuştu[843].

C. Sarıkavak'ta Bir Derebeyi: Osman-oğlu Koca Abdülkadir Ağa

Sarıkavak'ta Osman-oğulları hânedânının tartışmasız adından en fazla söz ettiren kişisi olan ve arşiv belgelerinde "Koca Abdülkadir" ve "Koca Ağa" şeklinde zikredilen Abdülkadir Ağa, 1770'lerden başlayarak 1792'de idamına kadar İçel ve Karaman yöresinde büyük boyutlu olaylara sebebiyet vermiştir.

Maiyetinde kalabalık gruplar barındıran, Lârende'yi basması ve ardından isyânı sırasında adamlarının sayısı 1.000'e kadar çıktığı iddia edilen Osman-oğlu Abdülkadir Ağa'nın, servetinin asıl kaynağının Sarıkavak'taki çiftlikleri olduğu açıktır. Bununla birlikte kendisi herhangi bir mukataaya sahip olmadığı halde, Sarıkavak kazasında mukataaya dâhil olan bazı gelirlere fiilî olarak el koyduğu ve bu

[841] BOA, ***AŞD***, nr. 158, s. 68, hkm. 244 (Şubat 1738 ortası).
[842] BOA, ***MD***, nr. 147, s. 79, hkm. 293 (Mart 1740 başı).
[843] BOA**, C.DH**, nr. 12724.

şekilde servet biriktirmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Nitekim Sunullah Paşa-zâdeler'in müştereken malikâne tasarruflarında olan Hassahâ-i Selendi ve Tevâbii Mukataası'na bağlı olan Sarıkavak kazasının *öşr-i zahire ve âdet-i ağnam* gelirlerine yıllarca kanunsuz şekilde el koyduğu kaydedilmişti[844]. Başvurduğu diğer bir gelir sağlama yöntemi de, vergi ve bazı mukataa gelirlerini tahsil etme işini iltizamla alıp, sonra topladığı parayı zimmetine geçirerek servet biriktirmesiydi. Yörükân-ı Anadolu Mukataası'nın malikâne sahibi olan Haseki-i Hassa Hacı Ali, 1782'de bu şekilde Abdülkadir Ağa'nın 11.250 kuruş parayı zimmetine geçirdiği iddiasında bulunmuştu[845].

1. Koca Abdülkadir'in Cinayetle İthamı ve Şöhretinin Yayılması

Sarıkavak'ın en güçlü ailesi Osman-oğulları'nın bir ferdi olarak Abdülkadir Ağa, kuşkusuz daha önce de kazanın etkin kişilerinden birisi olmakla birlikte, esas olarak 1770'lerde kendisine isnat edilen iki dikkat çekici cinayet olayıyla adını duyurdu. Bunlardan ilki, Suriye ve Lübnan taraflarında ortaya çıkan Zahir Ömer hadisesiyle alâkalıydı. İsyanı bastırma görevi Mısır Valisi Vezir Hacı Osman Paşa'ya verilmiş; görev kapsamında İçel'deki âyanının ileri gelenleri ve sancak askeri de seferde görevlendirildiği gibi, aynı zamanda nakliye hizmetinde kullanılmak üzere 200 deve de istenmiş; bu işi organize etmek üzere Ocak 1773'te Gedikli Seyyid Abdurrahman İçel'e gönderilmişti[846]. Fakat Abdurrahman Ağa, Mut'ta geldiğinde bir grup eşkıya tarafından baskın yapılarak öldürülmüştü. Oğlu Seyyid Mehmed Said'in olayla ilgili sunduğu arzuhâl[847] üzerine yapılan tahkikatta, Mut Nâibi'nin rapor ettiğine göre hadise şu şekilde meydana gelmişti: 14 Mart 1773'te Mut'ta gelen Abdurrahman, Mut Âyanı ve İçel Mütesellimi Sunullah Paşa-zâde Hacı Sunullah Bey'in evine yerleşip, yük hayvanı toplanmasına dair getirdiği fermanı yetkililere ve ahaliye ilan etmek üzere iken, Sarıkavak Âyanı Osman-oğlu Abdülkadir 200 kadar silâhlı sekban ile 17 Mart'ta Mut'a baskın yapmış; başta Abdurrahman olmak üzere Nevâhi Âyanı Seyyid Mehmed, Mavga Kalesi Dizdarı Hacı Yusuf ile hademeden Ali ve Abdülkerim adlı kişileri kurşun ve bıçak ile öldürmüştü. İşte bu haberler üzerine Hükûmet tarafından, her ne kadar Abdülkadir Ağa'nın bulunduğu yerde yakalanarak

[844] BOA, ***MAD***, nr. 10029, s. 202.
[845] BOA, ***MAD***, nr. 10033, s. 314.
[846] BOA, ***AŞD***, nr. 188, s. 163, hkm. 546.
[847] BOA, ***AŞD***, nr. 188, s. 163, hkm. 546.

mahkemeye çıkarılması ve lâyık olduğu cezasının verilmesi emredilmiş olsa da[848], belki de devam eden Rus savaşları sebebiyle taşradaki bu neviden kanunsuzluklara yeteri kadar dikkat edemeyen merkezî idarenin, işin çok fazla üzerine gitmediği gibi bir intiba oluşmuştu. Bu durum Koca Abdülkadir Ağa'yı cesaretlendirmiş olacak ki, aynı tarihlerde benzer bir başka cinayetle yeniden gündeme geldi. Dergâh-ı mualla kapıcıbaşılarından İsmail Çavuş ve arkadaşları Halep tarafına doğru yolculuk yaparlarken, misafir olmak amacıyla Sarıkavak'a uğradıkları sırada Osman-oğlu Abdülkadir ve kethüdası Koca Abdullah ile adamları tarafından öldürüldükleri; İsmail Çavuş'un üzerinde olan 1.000 kuruşluk altın, 500 kuruşluk beyaz akçe ve 500 kuruşluktan fazla silâh ve eşyasının da çalındığı iddia edilmişti[849].

Bu iki cinayet olayında açık şekilde suçlanmasına rağmen Abdülkadir Ağa'ya, Rusya savaşı münasebetiyle 1778'de ilk askerî görevi verildi. Savaşa hazırlanan ordu için İçel sancağından Sunullah Bey ve Gölgeli-oğlu Mustafa'nın 1.000'er nefer süvari yazması istenirken, aynı miktar asker Lârende Âyanı Çavuş-zâde Seyyid Hacı Abdurrahman Ağa'dan da talep edilmişti. Nitekim Abdurrahman Ağa, bu iş için hususî mübaşir olarak gönderilen Şatır Hasan Ağa'nın nezaretinde 1.000 nefer süvariyi hazırlayarak, başlarına *"mücerrebü'l-etvâr ve kâr-ı güzar"* bir kişi olduğu ifade edilen Osman-zâde Seyyid Abdülkadir Ağa'yı başbuğ olarak görevlendirdi. Ayrıca yeteri kadar bölükbaşılar tâyin edilip, askerin gerekli bahşiş ve tayinatları da verilerek 18 Nisan 1778'de Lârende'den İsmail tarafına gitmek üzere yola çıkarıldılar[850].

Osman-oğlu Abdülkadir Ağa'nın bu askerî görevi ne şekilde ifa ettiğine dair kaynaklarda herhangi bir açıklayıcı bilgi bulunmamakla birlikte, hakkındaki iki önemli cinayet ithamının sebep olduğu olumsuz havayı, bu vesileyle düzeltmeye çalıştığı kesindir; zaten cinayetlere dair sâdır olan cezalandırma emirleri de bir nevi unutulmaya terk edilmişti. Fakat bu arada boş durmayan Koca Abdülkadir, İçel Mutasarrıfı Mehmed Paşa'nın ve bazı kaza kadılarının 1779'da yazdıklarına göre,

[848] İçel Mutasarrıfı Vezir Mehmed Paşa'ya ve Sarıkavak Kadısı'na yazılan hükümde, Abdülkadir Ağa'nın, *"öteden berü icrâ-yı şekāvet ve tuğyan ile me'lûf ve katl-i nüfus ve gāret-i emvâl âdet-i müstemerresi"* olduğu ifade edilmişti (BOA, ***AŞD***, nr. 188, s. 164, hkm. 548).

[849] Maktul İsmail Çavuş'un bu hususta iddiaları ve adı geçen kişilerin mahkemeye çıkarılmasına dair yetkililere yazılan emirler: BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 84 (Ağustos 1776 ortası).

[850] Bu hususta Karaman Valisi Yeğen Ali Paşa'nın tahriratı, Lârende Kadısı İsmail Efendi'nin ilâmı ve Lârende Âyanı Abdurrahman Ağa'nın mektubu: BOA, **C.AS,** nr. 51074.

Sinanlı kazasına saldırarak *"vâfir adamı katl"* ile mal ve eşyalarını yağmalamış; Karadöne Yörük aşiretinden 1.200, Mamuriye kazasında Tekeli köyü halkından ise 30 deve gasp etmiş; bu arada Yörük Voyvodalığını da bir şekilde alarak, vergi işinde usulsüzlüğe kalkışmış; bir de Bozkır Madeni'nden Alaiye İskelesi'ne kurşun naklinde kullanılmak üzere İçel Yörüklerinden istenen develeri verdirmemiş; sâbık İçel Mutasarrıfı Abdi Paşa'nın bakâya tahsiline memur olduğu iddiasıyla kanunsuz şekilde yöre halkından para tahsil etmişti. İşte tüm bu suçlamalara istinaden Nevâhi-i Ermenek ve Ermenek kadıları, Abdülkadir Ağa'nın *"izale-i vücudu"*nu talep etmişler; nitekim bu istekleri Hükûmetçe da uygun görülerek, 25 Eylül 1779'da idamına karar verilmiş[851]; cezanın hemen infaz edilmesi hususunda İçel Mutasarrıfı Vezir Mehmed Paşa'ya gereği gibi emir yazılmıştı[852].

Fakat bu emre rağmen Abdülkadir Ağa, Sarıkavak'ta etkinliğini sürdürmeye devam etti. Hattâ Konya'da Sultan Selim Han Vakfı'nın, Sarıkavak'taki köylerinden Çömelek, Karaca ve Kargılı köylerinin aşar ve diğer gelirlerini tahsil hususunda, vakfın ber-vech-i malikâne mutasarrıfı Küçük Mustafa'nın vekilliği görevini de ifa ediyordu[853]. Abdülkadir Ağa, hakkında verilen idam karının infazına bir şekilde mâni olduğu gibi, durumunu düzeltmek için 22 Mart 1780'de İçel mutasarrıflığına tâyin edilen Seyyid Hasan Paşa nezdinde teşebbüse geçti; bunda başarılı da oldu. Kendisine isnat edilen suçlamalar hususunda Abdülkadir Ağa'nın kabahatinin bulunmadığını ispat sadedinde, birtakım mahzar ve ilâmlarla birlikte Hasan Paşa'nın kendi mektubuyla merkeze gönderdiği evrakta, meselenin iç yüzüne dair şu iddialara yer verilmişti: Bazı kanunsuz hareketlerine binâen hakkında idam kararı verilmiş olan Mut Âyanı (müteveffa) Sunullah Bey'in cezasını infaz için 1772'de harekete geçen İçel Mutasarrıfı Mehmed Paşa'nın kethüdası ve Mamuriye Âyanı Abdülmuin Bey, hezimete uğrayarak geri dönmüşler; bunun üzerine Sarıkavak Âyanı Abdülkadir Ağa buyuruldu ile bu göreve tâyin edilmiş; Sunullah Bey'le çatışma sırasında iki taraftan da ölenler olmuş; bu arada Zaim Abdurrahman Ağa da hayatını kaybetmiştir. Fakat Abdülmuin Bey, bu olaydan 8 sene sonra Ermenek Hâkimi'nden zorla bir beyaz alarak, düşmanlığından dolayı *"Abdülkadir Ağa hod-be-hod şakî-i merkûmun*

[851] İçel Mutasarrıfı Vezir Mehmed Paşa ve kaza kadılarından gelen evrakın hülasası ve idam kararına dair buyuruldu: BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1623/100.
[852] BOA, ***MD***, nr. 176, s. 118, hkm. 376 (Eylül 1779 sonu).
[853] BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 201 (Aralık 1779).

üzerine vardı" diyerek iftirayı muhtevî kâğıtlar yazdırmış; saliyaneci çavuşların öldürülmesi meselesinde de Abdülkadir Ağa'nın *"kat'â cebr u ikâ'ı olmadığı",* bu hususta verilen ilâmlarda beyan edilmiştir. Netice olarak Seyyid Hasan Paşa, adı geçen bu iki öldürme olayında da Abdülkadir Ağa'nın suçsuz olduğunu iddia ederek, daha önceki idam kararının iptal edilmesini talep etmiş; nitekim 18 Temmuz 1780 tarihli buyurulduyla bu istek kabul edilerek Abdülkadir Ağa affedilmiştir[854].

2. Nevâhili İnce Âbid-oğlu Ali'yle İttifakı

Fakat buna karşılık Mamuriye kazası halkı, gerek Nevâhi-i Ermenek'ten Âbid-oğlu Ali ve gerekse Osman-oğlu Abdülkadir hakkında yeni şikâyet arzuhâlleri göndererek, eski davaları yeniden dile getirmişler ve mahkeme talep etmişlerdi. Bunun üzerine Aralık 1780 sonlarında, hak iddia edenlerle davalarının Karaman Valisi marifetiyle Divan-ı Karaman'da görülmesi hususunda yeniden emir yazılarak Abdullah Ağa-zâde Mustafa Ağa'yla gönderildi[855]. Fakat bunlar emre hiçbir şekilde boyun eğmedikleri gibi, yeni birtakım faaliyetlere girişmekten de geri durmadılar. Hattâ Nevâhi-i Ermenek ve Sarıkavak halkının, Aladağ Mahkemesi'ndeki ifadelerine göre, kendileri hakkında şikâyette bulunan kişileri öldürecekleri ve mallarını gasp edeceklerine dair tehditte bile bulunmuşlardı[856]. Bunun üzerine mutat şekilde İçel Mutasarrıfı'na ve kaza kadılarına Temmuz 1781'de yazılan yeni emirde, adı geçen bu kişilerin mahkemeye çıkarılmaları, hak iddia edenlerle davalarının görülmesi, şâyet iddia edildiği gibi adam öldürme hususunda suçları sabit olursa, hapiste tutulmaları ve durumun bildirilmesi istenmişti[857]. Bu hususta emir mübâşir olarak görevlendirilen Havacegân-ı Divanıhümâyun'dan sâbık Sergi Nâzırı Abdullah Sadık'la gönderildiyse de, Abdülkadir Ağa mahkemeye çıkmayı reddetti. Bu arada hakkında özellikle Ermenek tarafındaki ahaliden ve İçel Mutasarrıf Mikdad Ahmed Paşa'dan gelen kâğıtlarda, eski iddialar tekrar edilmekle beraber, *"gasb-ı emvâl ve katl-i nüfus ve hetk-i i'raz"*a dair yeni suç isnatlarına da yer verilmişti. Bundan dolayı Kasım 1781'de yeniden yazılan mufassal bir emirle, Osman-oğlu Abdülkadir'in *"üslub-i hakime riayet olunarak ber-vech-i suhûlet"* ele geçirilerek

---

[854] Meselenin tafsilatını muhtevî evrak: BOA**,** **C.DH**, nr. 4146. Abdülkadir Ağa'nın cezasının affedildiğine dair İçel Mutasarrıfı'na hitaben yazılan hüküm: BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 232.
[855] BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 250-251. Bu hususta Karaman Valisi'ne ve Konya Mollası'na yazılan hüküm: BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1771/31.
[856] BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1771/31 (Mayıs 1781 sonu).
[857] BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 279.

mahkemeye çıkarılması, cinayet suçu sabit olursa hapiste tutulmasına dair Hükûmetin istekleri tekrar edilmişti[858]. Fakat Abdülkadir Ağa bu emre de boyun eğmediği gibi, İçel kaza kadılarının gönderdikleri yazılardaki ifadeye göre Âbid-oğlu Seyyid Ali'yle ittifak yaparak, *"nice ehl-i ırz kimesneleri bi-gayr-i hakk kalt ve devvâb ve mevâşi ve emvâl ve eşyâların gāret etmeleri hasebiyle",* verilen emrin kolaylıkla icrâ edilemeyeceği; bu iş için *"asâkir-i vâfire ile üzerine varılmağa muhtâc olduğu"* anlaşılmıştı. Ancak Mikdad Ahmed Paşa böyle bir silâhlı güce sahip olmadığından, İçel âyanları Paşa'nın emrine tahsis edilerek, gerekli yardımı göndermeleri için Haziran 1782'de ayrı ayrı emirler yazılmıştı[859]. Bu arada meseleye dair yeni mübaşir olarak görevlendirilen Dergâh-ı Âlî gediklilerinden İsmail Ağa'nın getirdiği ferman, Nevâhi-i Ermenek'te Mikdad Ahmed Paşa tarafından halka okunarak, toplanan kalabalığa *"Abdülkadir'den da'vâlarınız nedir?"* diye sorulunca bunlar, Abdülkadir Ağa'nın kendilerine 30 saat uzakta ikâmet ettiğini ve kazalarından kimseye kötülüğünün bulunmadığını söyleyerek, ortaya çıkan durumdan Abdülkadir Ağa ve Âbid-oğlu Ali ile araları bozuk olan Anamur Âyanı Abdülmuin Bey ve Gargaralı Can-oğlu Piri'yi sorumlu tutmuşlardı[860]. Buna karşılık Mut, Sinanlı, Anamur, Silifke ve Selendi kadı ve nâiblerinden gelen kâğıtlarda, Abdülkadir Ağa ve Âbid-oğlu Ali hakkında suçlayıcı ifadelere yer verilmeye devam edilmişti. Bu nedenle bir süre meselenin, İçel kaza âyanlarının yardımı alınarak güzellikle halledilmesi yolu denenmiş[861]; fakat bütün çabalara rağmen bunların mahkemeye çıkarılması ve davalarının görülmesi sağlanamadığından, Temmuz 1782'de yeni bir kararla Abdülkadir Ağa'nın uzak başka bir diyara sürgün edilmesi çaresi düşünülmüştü. Bu arada Âbid-oğlu Ali, affedilmesi hususunda bir istida yazarak Ali adlı bir adamıyla İstanbul'a göndermiş; ayrıca bu istidasının sunulmasına müsaade edilmesine dair bir kaimeyi de Mikdad Ahmed Paşa vasıtasıyla Hükûmet yetkililerine sunmuştu. Şu durumda İçel sancağında âyanlar arasındaki anlaşmazlıktan kaynaklanan problemler çözülmek bir yana, gün geçtikçe daha da karmaşık bir hal alıyordu. Nitekim Hadim Müftüsü'nün bir arzuhâlinde bu durum, *"İçel a'yânlarının beynlerinde münafeset-i kadîm olduğundan"* bahsedilerek, fakir

[858] BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 287-288.
[859] BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1881/60 (Haziran 1782 ortası).
[860] BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1858/42 (Haziran 1782).
[861] BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 320 (Temmuz 1782 başı).

halkın korunmasının bu hasetliğin ortadan kaldırılmasına bağlı olduğuna işaret edilmişti. İşte bütün bu karşılıklı suçlamalar ve meseleye dair yoğun yazışmaların sonunda, 24 Ekim 1782'de çıkan yeni bir fermanla, Âbid-oğlu Ali ve Osman-oğlu Abdülkadir hakkında daha önce verilen kararlardan vazgeçilerek, cezalandırma isteklerine dair tüm emirler iptal edildi[862].

Ne var ki şikâyetlerin ardı arkası kesilmiyordu. İçel Mutasarrıfı Çerkes Hasan Paşa'nın bir raporunda yazdığına göre, kendisi İçel'e tâyin edildikten sonra görev yerine gelinceye kadarki zamanda oluşan idarî boşluğu fırsat bilen Osman-oğlu Abdülkadir ve Âbid-oğlu Ali, topladıkları segbân eşkıyasıyla Mamuriye kazasındaki Bahşiş Yörük aşiretine saldırarak 40-50 bin kuruşluktan fazla mal gasp etmişler, 20'den fazla adamlarını da öldürmüşler; ayrıca Kibar-oğlu Baki, Celal-oğlu ve Gedik Ali-oğlu adlı adamlarını *"tebdil ve ulemâ kisvesiyle sahte arz ve mahzar ile"* İstanbul'a göndermişlerdi. Bu arada hakkında bazı suçlamalar bulunan Gölgeli-oğlu Mustafa Ağa da bir mektup kaleme alarak, başına gelenlerin müsebbibi olarak, aralarında düşmanlık bulunan ve kendisini cezalandırma sevdasında olduğunu söylediği Abdülkadir Ağa'yı işaret etmişti. Böylece iyice karmaşık bir hale bürünen olayların çözülerek, haklı ile haksızın ayırt edilmesi ve buna göre gerekli işlemlerin yapılması, 26 Ocak 1783 tarihli emirle Çerkes Hasan Paşa'nın maharetine havale edilmişti[863].

3. Koca Abdülkadir Ağa'nın Lârende Baskını (1783)

Uzun süredir hakkındaki kanunsuzluklar ve şikâyetler sebebiyle merkezî Hükûmetle arası bozuk olan, bundan ötürü önce idam cezasına çarptırılan, daha sonra bu ceza başka bir diyara sürgüne çevrilen, Ekim 1782'de ise affedilen, ama şikâyetlerin yine de ardı arkası kesilmeyen Osman-oğlu Koca Abdülkadir, 17 Ağustos 1783'te çok daha büyük boyutlu bir olaya kalkışarak Lârende kasabasına baskın düzenledi. Sadece Abdülkadir Ağa'nın, sonu idama kadar gidecek olan şahsî yaşamında değil, aynı zamanda İçel'deki âyanlık mücadelesinde de önemli yeri olan

[862] Bütün bu gelişmelere dair İçel Mutasarrıfı Mikdad Ahmed Paşa ve kaza kadılarından gelen evrakın hülasası, daha önce verilen hüküm kayıtları ve buyuruldu: BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1881/60. Abdülkadir Ağa ve Âbid-oğlu Ali hakkındaki tüm emirlerin iptal edildiği ve böylece affedildiklerine dair İçel Mutasarrıfı Çerkes Hasan Paşa'ya ve kadılara yazılan hüküm: BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 337 (Kasım 1782).

[863] BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1902/46. Çerkes Hasan Paşa'ya Şubat 1783 başında yazılan bir emirde, meselenin mahkeme yoluyla halledilmesi, fakat bu vesile ile mal sevdasıyla mazlumlara zulmetmekten kaçınması hatırlatılmıştı (BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 363).

bu hadisenin muhtemel sebeplerinin ne olduğu üzerinde durmak gerekir. Bu tarihler İçel'de âyanlık kavgasının iyice kızıştığı, Sunullah Paşa-zâdeler ve Gölgeli-oğulları'nın yıllardan beri süregelen baskın konumlarını muhafaza etmeye çalıştıkları, buna karşılık Nevâhili Ali Ağa'nın ciddi bir güç odağı olarak ortaya çıkarak bunları tedirgin ettiği, tüm bunlar olurken sık sık vali değişikliklerinin meydana gelmesinin, beraberinde mütesellimlik yarışını da hızlandırdığı yıllardı. Özellikle Anamurlu Abdülmuin Bey'in etrafında süregelen problemler bir türlü çözülemediğinden İçel Mutasarrıfı Çerkes Hasan Paşa, 1783 yaz mesaisini büyük oranda bu işlere ayırmış, bu meyanda Anamur'a kadar gittiyse de sadra şifa bir netice elde edememişti. İşte bu kaotik ortamdan da istifade etmek isteyen Koca Abdülkadir, muhtemelen Sarıkavak gibi küçük bir kazaya hükmetmek artık kendisini tatmin etmediğinden, yıllardır sıkışıp kaldığı bu dar yöreden çıkarak, daha geniş ve mahsuldar hâkimiyet alanları arayışına girmiş olmalıdır. İçel sancağı dâhilinde güçlü rakipleriyle mücadele etmesinin zorluğunu bildiğinden, ayrıca son yıllarda hakkındaki iddialarla itibarı da zedelenmiş olduğundan, Lârende kasabasını kendisi için yeni bir nüfuz alanı olarak seçtiği kesindir.

Karaman Valisi Mikdad Ahmed Paşa'nın gönderdiği raporlara göre hadise şu şekilde cereyan etmiştir: Sarıkavak Subaşısı Osman-oğlu Koca Abdülkadir, yanında bulunan Mut Subaşısı Hacı Bey-oğlu Ahmed, Karataş Subaşısı Abdülhalim-oğlu Hacı Halil, Bolacalı Yörük Cemaati Kethüdası Abdülkerim ve kendilerine bağlı 1.000'den fazla adamla, *"Lârende kazâsını istila dâiyesiyle"* 18 Ramazan 1197 (17 Ağustos 1783) tarihinde saldırıp, Lârende Âyanı Çavuş-zâde Hacı Abdurrahman Ağa'nın ve diğer birkaç kişinin hânelerini basarak mal ve eşyalarını yağmalamışlar; onun adamlarından ve Konya ahalisinden 15 kişiyi, ayrıca müderrislerden Abdülhalim Efendi ve Ahmed Efendi'yi öldürmüşlerdi. Bunun üzerine Mikdad Ahmed Paşa'nın, maiyetindeki 200 kadar askerle harekete geçtiğini haber alan âsiler, Lârende'nin güneyindeki sarp ve dağlık yerlerden geçerek şehre 1,5 saat mesafede olan Berun (Mesirun?) köyüne gelerek burada kuvvetlerini takviye edip, bazı savunma tedbiri de almışlardı. Fakat Ahmed Paşa'nın askerleri yetişmiş ve iki taraf arasında 3 saat süren çatışmada tutunamayan isyancılar, Lârende-Mut yoluna yakın ve engebeli arazide kurulu bulunan Yalama ve Seyidhasan köylerinden de birkaç kişiyi öldürdükten sonra Özdemur köyüne varıp, burayı kendilerine karargâh ittihaz

etmişlerdi. Bu durumda Mikdad Ahmed Paşa, İçel sınırına yakın ve dağlık bir alana tutunan isyancıların üzerine, sahip olduğu az sayıdaki kuvvetle varmanın muhtemel risklerini bildiğinden, geri çekilerek durumu Hükûmete rapor edip, Karaman ve İçel'deki mütesellim ve âyanların yardım için kendi maiyetine verilmesini teklif etmekten başka çare bulamamıştı. Nitekim Paşa'nın bu teklifi uygun görülerek, Eylül 1783'te Karaman ve İçel'deki tüm idarecilere ve âyana hitaben gerekli emirler yazılıp, birlikte hareket ederek asilerin yakalanması ve mahkemece hak ettikleri cezanın verilmesi istenmişti[864]. Fakat verilen emrin icrasında, daha önceleri de defalarca benzerleri yaşandığı üzere yine ciddi zorluklarla karşılaşıldı. Bu sebeple aynı emir Aralık 1783, Mart 1784 ve Nisan 1784 tarihlerinde de tekrar edildiyse de bir netice alınamadı[865]. Bu arada durumunu daha da sağlamlaştıran Abdülkadir Ağa ve adamları, Karaman-İçel arasındaki yolun kontrolünü ele geçirip, İçel tarafına giden tüccarın mal ve eşyalarına el koymaya başlamışlardı. Bu şekilde hadisenin günden güne büyüyerek, bölgedeki halkın günlük yaşamını etkileyici boyutlara ulaştığına dair şikâyetler çoğalıyordu. Buna karşılık Hükûmet, meselenin halledilmesini Karaman Valisi Mikdad Ahmed Paşa ile İçel Mutasarrıfı Timur Paşa'nın maharetine havale etmiş; tüm âyan ve iş erlerinin kendilerine yardımcı olması için gerekli olan mufassal emirler yeniden yazılmıştı[866].

Fakat bütün bu emirlere rağmen Mikdad Ahmed Paşa, kendisinden beklenilen görevi yerine getirme hususunda gevşek davrandığından 1784 sonbaharına gelindiği halde hâlâ âsilere karşı harekete geçilememişti. Bu sebeple Ahmed Paşa'nın görevine son verilerek Karaman Valiliğine Vezir Çerkes Hasan Paşa tâyin edildi; ayrıca isyancılara karşı daha kararlı ve etkili olabilmesi düşüncesiyle Eylül 1784'te İçel sancağı da kendisine verildi. Diğer yandan sayıca oldukça kalabalık olan isyancı grubun dağıtılması ve elebaşılarının yakalanması için Tarsus Âyanı Tor-oğlu'yla birlikte, İçel'in önde gelen âyanlarından da yardım istendi. Bu meyanda yardımına başvurulan İçel âyanları arasında şunların adı geçiyordu: Mamuriye Âyanı Abdülmuin Bey, Silifke Âyanı Gölgeli-oğlu Mustafa, Nevâhi-i Ermenek Âyanı Ali Ağa, Zeyne Âyanı Sunullah Bey, Sinanlı Âyanı diğer Sunullah Bey, Gülnar Âyanı

[864] BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 342 (Eylül 1783 ortası).
[865] BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 343.
[866] BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 381; Krş. BOA, **C.ZB**, nr. 3598 (Mayıs 1784 başı).

Memiş ve Selendi Âyanı Mehmed. Ayrıca sancakta bulunan diğer âyan ve iş erlerinin de, Çerkes Hasan Paşa'nın emrine göre hareket etmeleri ve istenen yardımı göndermeleri istenmiş; bu emrin gereğini yerine getirme hususunda şâyet gevşek davranırsa şiddetli şekilde cezalandırılacağı da Hasan Paşa'ya hatırlatılmıştı[867].

Sadrazam'ın Selam Ağası İsmail ile bu emir kendisine ulaşan Çerkes Hasan Paşa, şehir halkını rahatsız etmeden Lârende'ye gelse de[868], isyancılar üzerine yürümekte ciddi çekincelere sahipti. Bu tereddütlerinin neler olduğunu 16 Ekim 1784 tarihli tahriratıyla Hükûmete de sunmuştu. Paşa'yı tedirgin eden meseleler, sayıca kalabalık olan âsilerin bulundukları yerin dağlık ve sarp olması; Koca Abdülkadir ve adamlarının sıcak çatışmaya girişilmeden suhuletle ele geçirilmesinin mümkün olamayacağının daha önceki birkaç teşebbüsle anlaşıldığı; şu halde İçel âyanı ve kendi adamlarıyla oluşturacağı kalabalık kuvveti bu dağlık araziye sürmesinin, kaçınılmaz olarak can kayıplarını beraberinde getireceği; böyle bir durumda ise kendisinin suçlanarak cezaya çarptırılmaktan korktuğu gibi hususlardı. Ayrıca yardımına başvurulan İçel âyanlarının hiç birisinden ve Tor-oğlu'ndan olumlu bir ses çıkmamıştı. Böylece asiler karşısında kendi kapı halkıyla yalnız kalan Hasan Paşa, askerî tedbiri bir süre daha erteleyerek, *"suhûletle ahz ve ser-i maktu'u der-aliyyeye irsal"* olması için çaba sarf edilmesi hususunda izin talep etmişti[869]. Çerkes Hasan Paşa'nın bu görüşleri, İsmail Ağa'nın 14 Ekim 1784 tarihli tahriratında da tekrar edilerek, muharebeye girişilmesi halinde birçok kişinin hayatını kaybedeceğinin aşikâr olduğuna işaret edilmişti[870]. Zaten Lârende kazası halkı ve idarecileri de, çatışma yerine meselenin *"ber-vech-i suhûlet tanzim olunması niyâzında"* bulunmuşlardı. İşte meseleye dair bölgeden gelen bütün bu evrakı inceleyen Osmanlı Hükûmeti tarafından, 22 Kasım 1784'te *"beynleri hüsn-i nizâma ifrağ"* olunmasına karar verildi[871]. Böylece Koca Abdülkadir Ağa ile Lârende halkı arasındaki cinayet

---

[867] Bu hususta Çerkes Hasan Paşa'ya ve adı geçen âyanlara yazılan evâsıt-ı Şevval 1198 tarihli hüküm: BOA, ***MD***, nr. 182, s. 141-142, hkm. 451. Başak bir sureti: BOA, **C.ZB**, nr. 3598 (Eylül 1784 başı).

[868] Lârende Kadısı Hacı Ali'nin bir ilâmında, Hasan Paşa'nın kasabaya gelişi ve burada kaldığı müddet zarfında, kimseden bedava herhangi bir şey talep etmediği ve herkesin kendisinden razı olduğu yazılmıştı (BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1997/11).

[869] BOA, **C.DH**, nr. 14182.

[870] BOA, **C.ZB**, nr. 3888.

[871] Meseleye dair İsmail Ağa'nın getirdiği tahrirat, ilâm ve arzuhâllerin hülasası, derkenar kayıtları ve üzerinde buyuruldu: BOA, **C.ZB**, nr. 3598. Bu hususta Çerkes Hasan Paşa'ya yazılan Kasım 1784 tarihli hüküm: BOA, ***AAD***, nr. 5, s. 10.

ve mal gaspı gibi meselelerin, hukukî yollarla çözümlenmesi tercih edilmiş oldu. Anamur Âyanı Abdülmuin Bey ve Ermenek ulemasından bazı kişilerin arabuluculuğunda, Koca Abdülkadir'in vekil tâyin ettiği Çelebi-oğlu Hacı Mehmed Efendi ile zarara uğrayan Lârende halkı arasındaki davaları görüldü; Abdülkadir Ağa, bundan sonra kendi halinde durmayı ve Lârende'ye saldırmamayı, aksi halinde Matbah-ı Âmire'ye 5.000 kuruş nezir ödemeyi kabul etti. Fakat daha önceki cinayet ve mal gaspı gibi suçlamalara dair herhangi bir ceza söz konusu edilmedi[872].

4. Lârende Âyanı Olması ve Nüfuzunu Genişletme Çabaları

Koca Abdülkadir Ağa, sahip olduğu gücü sebebiyle kolaylıkla ele geçirilecek ve bertaraf edilebilecek bir kişi değildi. Bu nedenle son kalkışmadan sonra da devletle bir şekilde uzlaşıp, konumunu muhafaza etmeyi başardı; hattâ bununla da kalmayarak zorbalıkla elde ettiği Lârende âyanlığı sıfatını Hükûmete de kabul ettirdi[873]. Abdülkadir Ağa'nın Lârende âyanı olması *"tegallüben"* gerçekleşmiş bir durum olup, Karataş'tan Abdülhalim-oğlu Hacı Halil ve Emhak-oğlu Mustafa ile Çelik Paşa-zâde İbrahim Bey de bu hususta kendisine yardım etmişlerdi[874]. Bu şekilde Lârende'ye hâkim olan Koca Abdülkadir, nüfuz alanını genişletmek için, Aladağ Kadısı Seyyid Abdüllatif'in ifadesiyle, *"Lârende misillü darb u sitem ile zîr-i hükmüme alırum sevdâsıyla"* Aladağ taraflarına da müdahale etmeye başladı. Bu meyanda Aladağ'da âsi Sarı Ahmed'in idamı sırasında kaçan Kadı-oğlu Abdullah ve oğullarıyla kethüdası İsa ve kardeşi Çorak Ahmed'i korumasına aldığı gibi; iki bölükbaşısını göndererek Bozkır Madeni işlerine de müdahale etti. Bunun üzerine Karaman Valisi, Tüfekçibaşı Mustafa Ağa'yı bunlar üzerine sevk etti; meydana gelen çatışmada Kadı-oğlu Abdullah ve Bölükbaşı Deli Mehmed öldürüldü; Koca Abdülkadir'in gönderdiği Pirinçci-oğlu İbrahim adlı diğer bölükbaşını ise, anlaşmazlığa düştüğü asilerden Kıllı-oğlan adlı kişi öldürdü; Kıllı-oğlan'ı da Tüfekçibaşı astırdı; geride kalan asiler Abdülkadir Ağa tarafına firar ettiler[875]. Bu arada Koca Abdülkadir, kalabalık maiyetinin masrafını karşılayabilmek için bir gelir yolu olarak gördüğü mukataalara da taarruz etmeye başlamıştı. Esbakşen

[872] BOA, **C.DH**, nr. 15131. İsmail Ağa'nın 29 Aralık 1784 tarihli tahriratı hülasası: **C.DH**, nr. 16845.
[873] BOA, **C.ML**, nr. 13859.
[874] BOA, ***AAD***, nr. 5, s. 73. Çelik Paşa-zâde İbrahim Bey'in yakalanarak İstanbul'a gönderilmesine dair yetkililere yazılan Mart 1787 tarihli emir: BOA, ***MD***, nr. 184, s. 60, hkm. 145.
[875] BOA, **A.DVN.ŞKT**, 2109/22.

Voyvodası'nın iltizamında olan Karabekir Mukataası'nı zapt ettirmediği gibi, Karabekir Camii Vakfı'nın gelirlerine göz diktiği; ayrıca Ilgın Mukataası'nın Lârende'de olan arazi ve koyunlarına da el koyduğuna dair şikâyetler vâki olmuştu[876]. Bu arada nüfuzu asıl memleketi olan Sarıkavak kazasında da olduğu gibi devam ettiği görülen Koca Abdülkadir'in, 1199 ve 1200 seneleri İçel avârız ve nüzûl vergileri tahsildarı Nevâhili Ali Ağa'ya karşı çıkarak, halkı vergi ödemekten sakındırdığı, bu hususta Anamurlu Abdülmuin Bey'le birlikte hareket ettiği de ortaya çıkmıştı[877].

Koca Abdülkadir Ağa hakkındaki onca menfi kâğıtlara karşılık, memnuniyet izharı mahiyetinde olanları da vardı. Bunlardan birisinde umum Lârende ahalisinden naklen ifade edildiğine göre Lârende Voyvodası ve zâbıtı Osman Ağa-zâde Seyyid Abdülkadir Ağa, *"her halde müstakim ve mu'tedil ve zabt-ı memleket ve muhâfaza-i fukarâ-i raiyyetin uhdesinden gelmeğe kādir kârgüzâr"* bir kimse olup, eşkıyânın kötülüklerini def edecek güce sahip, *"ziyâde muttasıf ve bahâdır ve sükkân-ı vilâyet ile hüsn-i mu'aşeret ve tanzim-i umûr-ı beldeye sâlik ve ahlâk-ı pesendîde ve etvâr-ı memdûha-i mergûbeye mâlik"* bir kişi olarak övülmekte; fakat bununla birlikte Mikdad Ahmed Paşa'nın İçel valiliği zamanında hakkında verilen kararın yanlışlığına işaret edilerek düzeltilmesi talep edilmekteydi[878]. Bu arada kendisine, Hükûmet nezdindeki itibarının yükselmiş olabileceğine işaret eden bazı görevler de verilmeye başlanmıştı. Bu bağlamda Ekim 1786'da, görevden alınan ve tüm mallarına el konulmasına karar verilen Nasuh Paşa'nın sahip olduğu para ve mücevherleri sakladığı ifade edilen Nevâhili Ali Ağa'dan bunların ortaya çıkarılması ve geri alınması işi havale edilmişti[879]. Fakat bütün bunlara rağmen Abdülkadir Ağa'nın Lârende'yi zorbalıkla ele geçirmiş olması, ciddi bir rahatsızlık konusu olmaya devam ediyordu; özellikle Karaman Valisi Mikdad Ahmed Paşa'nın raporlarında bu hususa vurgu yapılmıştı[880]. Zaten aradan beş aydan fazla zaman geçmesine rağmen Abdülkadir Ağa'nın, Nevâhili Ali Ağa'da olduğu iddia edilen altın ve mücevherattan henüz herhangi bir şey tahsil edememiş olması, Hükûmet

[876] BOA, ***AAD***, nr. 5, s. 73 (Temmuz 1786).
[877] BOA, ***MAD***, nr. 8528, s. 333.
[878] BOA, **A.DVN.ŞKT**, 2126/34.
[879] BOA, ***MD***, nr. 178, s. 324, hkm. 1001.
[880] Mikdad Ahmed Paşa'nın 11 Ocak 1787 tarihli mufassal tahriratı: BOA, **A.DVN.ŞKT**, 2139/10.

nezdinde kızgınlığa sebep olmuş ve Nisan ve Haziran 1787 tarihli emirlerde, işin halledilmemesi halinde cezaya çarptırılacağı tehdidinde bulunulmuştu[881]. Bu arada son gelen şikâyetlerde Koca Abdülkadir ile adamlarından Kadı-oğulları, kethüdası İsa ve kardeşi Çorak Mustafa'nın Konya'da mahkemeye çıkarılması ve davacılarıyla haklaştırılması hususundaki ısrar sürüyordu. Nitekim bu konuda hususî bir mübaşir gönderilmişti. Fakat Abdülkadir Ağa, davalarının görülmesi için vekilini gönderdiği halde, şikâyetçilerden hiç birisi mahkemeye gelmemişti[882].

5. Şikâyetlerin Artması ve İdamına Hükmedilmesi

Koca Abdülkadir Ağa her ne kadar Lârende kasabasında ikâmet ediyorsa da, İçel sancağındaki işlere müdahaleden de geri durmuyordu. Özellikle asıl memleketi olan Sarıkavak kazasında tartışmasız bir nüfuza sahipti. Nitekim İsmail Seraskeri maiyetinde istihdam edilmek üzere İçel'den istenen 133 mehar yük hayvanının toplanmasına muhalefetine dair Ermenek Kadısı'nın şikâyetinde, burada Abdülkadir Ağa'nın Lârende'de bulunmasına rağmen *"İçel sancağında dahı umûr-ı mühimmeyi ru'yet itdirmeyüp"* bu askerî görevin yerine getirilemediği gibi; *"Koca Abdülkadir te'dîb olunmadıkça şetran-ı merkūme ve sâ'ir umûr-ı mühimme ru'yet olunamayacağı"*na işaret ediliyordu. Benzer şekilde Aladağ Kadısı ve Bor Müftüsü'nden de bazı kâğıtlar gelmişti ki, burada Koca Abdülkadir hakkında şu suçlamalarda bulunuluyordu: *"Ebnâ-i sebilin emvâl ü eşyalarını gāret ve yolları sed ve ahâlînin dahı emn ü rahatları meslüb oldukdan nâşî defaatla kendüye tenbih ü nush oldukda iska eylemedikden gayri Yörük tâ'ifesinden cem' eylediği segbânlar ile ahâlî-i merkūme üzerlerine hücum ve hânelerini ihrak ve mallarını yağma vü gāret bi-gayr-i hakk ba'zılarını katl ve etrâfda kâin mukâta'a ve ze'âmet karyelerine dahı tasallut ve ahâlîlerinin çift ve öküzlerini nehb ve nicesini kayd u bend ile Karaman'a getürüp habs ile envâ'-i mezalim ve ta'addiyâtından halleri digergun olduğundan…"*. Hakkındaki bütün bu ağır ithamların gerçekliği bir yana, yazılanların tesiri görüldü ve 26 Ağustos 1787 tarihli buyurulduyla, şekâvet üzere olan bu gibi kişilerin hakkından gelinmesine dair umumî prensibe uygun şekilde cezasının icrası emredildi; bu emri infaz görevi ise, Koca Abdülkadir'i *"ılgar ile*

[881] BOA, ***MD***, nr. 184, s. 80, hkm. 196.
[882] Konya Kadısı'nın bu hususstaki ilâmı: BOA, **A.DVN.ŞKT**, 2159/12 (30 Mayıs 1787).

basup", fakir halkı rencide etmemek şartıyla Nevâhili Ali Ağa'ya verildi[883]. Fakat aynı tarihlerde Ali Ağa'nın da düzeni bozucu bazı kanunsuz işlere kalkıştığı; Aladağ kazasında mütegallibeden Abdülvahid-oğlu Mustafa ve Kurd Osman-oğlu Hacı Mehmed ile birlikte sekban toplayarak Lârende'nin bazı köylerine baskın düzenlediklerine dair şikâyetler de ortaya çıkmıştı[884].

Koca Abdülkadir Ağa'nın talihinin yeniden tersine döndüğü ve zamanın aleyhine işlemeye başladığı apaçık ortadaydı. Öyle ki asıl memleketi olan Sarıkavak halkı bile kendisine karşı sesini yükseltmeye başlamış; hattâ müşterek şikâyetlerinde Abdülkadir Ağa'nın Sarıkavak'a *"mütegalliben a'yân"* olduğunu iddia ederek, bundan sonra onun âyanlığını kabul etmeyeceklerini, zira kendileri Seyyid Halil Ağa'yı seçtiklerini söylemişlerdi. Ayrıca Dere köyü ihtiyarı Hayreddin, Çakıllı ihtiyarı Mehmed, Çortak ihtiyarı Hüseyin, İbrahimler ihtiyarı Mehmed, Narlı ihtiyarı Ahmed, Haliller ihtiyarı Mehmed Çelebi, Akkaya ihtiyarı Mehmed, Tuğrul ihtiyarı Sabri ve Penbecik ihtiyarı Seyyid Abdullah Efendi ile Sarıkavak Kadısı Seyyid Abdurrahman Efendi ve müderrislerden Ömer Efendi ve Halil Efendi müşterek müracaatlarında, bundan sonra Koca Abdülkadir'i hiçbir şekilde kazalarına sokmayacaklarına, şayet gelirse yakalanmasına yardımcı olacaklarına söz vermişler; aksi durumda ise kendi rızalarıyla 50.000 kuruş nezir ödemeyi taahhüt etmişlerdi[885].

Rusya seferi için İçel ve Lârende'den asker yazılması işiyle uğraşılan 1789 Şubat ve Mart aylarında, bölgede ortaya çıkan hemen her olaya bir şekilde Abdülkadir Ağa'nın da adı karışıyordu. Lârende Kadısı Seyyid Hafız Ahmed gönderdiği bir yazıda, İçel Mütesellimi Nevâhili Ali Ağa'nın öldürülmesi hadisesinde Koca Abdülkadir'in bazı adamlarının ihanetinin etkili olduğuna işaret ederken; aynı zamanda Lârende Voyvodası Kamış-oğlu Hacı İsmail Ağa da, kendisinden istenen 500 nefer askeri toplamaya iktidarının bulunmamasını, Abdülkadir'in Lârende'nin Seyidhasan ve Kozlubucak köylerine yaptığı baskın ve bazı tutuklamalara bağlamıştı[886]. Lârende'den İstanbul'a dönen Tatar Halil'in getirdiği diğer kâğıtlarda da benzer ifadelere yer verilmiş; hattâ Kamış-oğlu'nun çiftliğine Koca Abdülkadir tarafından baskın düzenlendiği, hayvanlarına ve

[883] BOA, **C.AS**, nr. 48437; Ali Bey'e yazılan emir: BOA, ***MD***, nr. 184, s. 228, hkm. 530 (Ocak 1788).
[884] BOA, **A.DVN.ŞKT**, 2193/24.
[885] BOA, ***MAD***, nr. 10042, s. 254 (19 Eylül 1788).
[886] BOA, **A.DVN.ŞKT**, 2221/13 (25 Mart 1789).

eşyalarına el konulduğu; ayrıca İsmail Ağa'nın, sahip olduğu maddî varlığını, son olayların beldede sebep olduğu ihtilâli def etmede kullandığı, bu nedenle asker yazamayacağına işaret edilmiş; fakat bu mazereti Hükûmet tarafından kabul edilmemişti[887]. Bunda İsmail Ağa'nın Anadolu Yörük Cemaatleri Mukataası'na bağlı İçel sancağındaki Yörüklerin senelik 17.483,5 kuruş gelirinin tahsilini iltizamla alması ve belki de diğer başka gelirleri sebebiyle, bu kadar asker toplayacak maddî güce sahip olduğunun düşünülmesi de etkili olmalıdır[888]. Fakat Hacı İsmail Ağa'nın sorumluluğunda bulunan yerler Hatice Sultan'ın mukataası olduğundan, onun sefere katılması halinde mukataanın sahipsiz kalacağı endişesiyle bizzat Hatice Sultan da seferden affını rica edince, bu istek kabul edilerek onun görevi, hakkındaki onca şikâyete rağmen Silifke Şehir Kethüdası Gölgeli-oğlu Osman Ağa'ya verilmişti[889].

Yine bu tarihlerde Koca Abdülkadir hakkında vaki olan şikâyetlerden bazıları da Yörük aşiretlerini tahrik etmesine dairdi. Lârende Kadısı'nın yazdıklarına göre Abdülkadir Ağa, Yörüklerden Bolacalı, Kara Hacılı ve Bozkır cemaatlerini tahrik ederek bunların zorunlu olarak vermekle mükellef oldukları vergiye muhalefetlerine önayak olmuştu[890]. Zaten Koca Abdülkadir'in birlikte hareket ettiği has adamlarından birisi de Bolacalı Yörük Kethüdası Abdülkerim'di. Ayrıca Aladağ Şehir Kethüdası Seyyid Mustafa ile Kürd-oğlu Hacı Mehmed'in de adları geçiyordu. Koca Abdülkadir'in kalabalık maiyetiyle Lârende ve dolaylarında düzeni bozucu faaliyetleri 1790 yılı başlarında da artarak devam etti. Son olarak Aladağ kazasına saldırdığı ve 100'den fazla kişiyi zincire burarak cezalandırdığına dair şikâyetler gelince, Kapıcıbaşılardan Çelik Paşa-zâde İbrahim Bey hususî görevle bölgeye gönderildi. Olaylar hakkında bilgi sahibi kişilerden gizli ve açık şekilde meseleyi araştıran İbrahim Bey, dönüşte Hükûmete sunduğu raporda Abdülkadir Ağa'nın yaklaşık 10 senedir cinayet, mal gaspı ve ırza tecavüz gibi hareketlerle bölgede devlet düzenini ifsat eden bir kişi olduğunu yazdı; zaten bu meyanda Lârende, Eskiil ve Develi kadılarıyla Hadim Müftüsü'nden de benzer kâğıtlar gelmişti. İşte bütün bu gelişmeler sonunda Abdülkadir Ağa'nın idam kararının infazı bir kez daha gündeme geldi. Bu defa görev, başta sâbık Bostancıbaşı Hacı Ömer Ağa'yla Konya

[887] BOA, **A.E. Abdülhamid I**, nr. 17963.
[888] BOA, **A.E. Abdülhamid I**, nr. 6555.
[889] BOA, **C.AS**, nr. 5014.
[890] BOA, **A.E. Abdülhamid I**, nr. 5947 (4 Mayıs 1789).

Mütesellimi olmak üzere, Bozkır Şeyhi, Bozkır Madeni Emini, Aladağlı Mustafa, Ereğli'den Maden-oğlu ile Nevâhili Ali-oğlu Ahmed'e verildi. Bunlara yazılan gizli emirde, mübaşir marifetiyle Abdülkadir'in üzerine varıp, *"her ne tarîk ile olur ise ahz ve cezâ-yı lâyıkını icrâ"* etmeleri istendi[891].

Hakkındaki idam cezasının infazına dair fermanın Kapıcıbaşı Hacı Ömer Ağa'yla gönderilmesi, Abdülkadir Ağa'nın yeni bir teşebbüse geçmesine neden oldu. Cezasının affedilmesi karşılığında Rusya cephesinde, İsmail muhafazasına katılmak için, tüm masrafları kendi cebinden karşılanmak üzere 300 nefer süvari asker yazmayı teklif etti. Nitekim bu teklif, asker toplama hususunda sıkışık durumda olan Hükûmet nezdinde kabul gördü. Fakat 1790 güzü geldiği halde Koca Abdülkadir Ağa, söz verdiği askeri toplayamadı; ama hakkındaki ceza da infaz edilemedi. Zira Ömer Ağa bölgeye vardığında, kendisine yardım etmesi istenen kişilerden sadece Aladağlı Mustafa bir miktar askerle geldi, diğerlerinden herhangi bir ses çıkmadı. Bu durumda çaresiz kalan Hacı Ömer Ağa Hükûmete sunduğu raporda, Koca Abdülkadir'in yakalanabilmesi için daha fazla desteğe ihtiyacı olduğunu söyleyerek; önceden yardımına başvurulan kişilere ilave olarak İçel Mütesellimi Abdurrahman Bey, Zeyne Muhtarı Sunullah Bey, diğer Sunullah Bey, Selendi Âyanı Mehmed Ağa, Silifke Muhtarı Gölgeli-oğlu, Karataş Âyanı Abdülhalim-oğlu ve Nevâhili Ali-zâde Ahmed'in de maiyetine tahsis edilmelerini teklif etti; 24 Ekim 1790 tarihli emirle bu teklifi uygun görülerek söz konusu kişiler görevlendirilmiş oldu[892].

Bu arada 1790 yılı sonuna gelindiği halde Abdülkadir Ağa'nın asker yazma işinden hâlâ vazgeçmediği, aynı zamanda yörede konumunu güçlendirici bazı teşebbüsler içinde olduğu görülür. Lârende Kadısı'nın bir ilâmı ve halkın müşterek mahzarında bu hususta ilginç şeyler yazılmıştı. Bunların iddiasına göre Koca Abdülkadir Ağa, kendilerini muhafaza eden bir kişi olup, daha önceki olaylar sebebiyle Ağa'nın Lârende'den hicret etmesini fırsat bilen Aladağ Şehir Kethüdası Abülvahid-oğlu Mustafa ve Karataş kazasından bazı eşkıyalar, Lârende'ye girerek halka birçok eza ve cefa icra etmişler; şimdi sefer münasebetiyle Abdülkadir Ağa'nın kasabadan çıkması halinde *"fukarâ-yı raiyyetin halleri evvelkiden ziyâde diğergûn olacağı zâhir"* olduğundan, Koca Abdülkadir'in sefer görevinden affedilerek, 300

[891] BOA, ***MMD***, nr. 1, s. 6, hkm. 13 (Mayıs 1790 sonu).
[892] BOA, **C.DH**, nr. 16645.

nefer askeri, amca-oğlu Seyyid Halil Ağa'yı başbuğ naspederek göndermesini teklif etmişler; bu teklif, belki de Koca Abdülkadir hakkındaki hükmünü çoktan vermiş olan merkezî idare nezdinde de âdet kabilinden kabul görmüştü[893].

6. Çarpar-zâde Süleyman Bey'in Görevlendirilmesi ve İdamı (1792)

Koca Abdülkadir hakkında verilen idam kararının iptal edilmesi, sefer için toplayacağı 300 asker şartına bağlanmıştı. Fakat 1791 yaz aylarına gelindiği halde Abdülkadir Ağa, bu şartı bizzat yerine getiremediği gibi, yerine askerin başında sefere göndermesine izin verilen amca-oğlu Halil Ağa da hasta olduğundan bu görevin üstesinden gelecek durumda değildi; zaten söz konusu askerin toplandığına dair de hiçbir işaret ortaya çıkmamıştı. Üstelik yöre halkından sefer masrafı bahanesiyle birkaç defa para topladığına ve eşkıyalık şeklindeki kanunsuz hareketlere devam ettiğinde dair yeni bazı şikâyetler de ortaya çıkmıştı. İşte bütün bu gelişmelerden sonra Ağustos 1791'de, *"me'mûr-ı tahrîri olunduğu asâkir-i merkūmeyi irsâl eylemediğinden başka fukarâ-yı ahâlîye envâ'-i gûne zulm ü ta'addîye mütecâsir"* olduğuna kanaat getirilen Koca Abdülkadir'in idam cezasının infazı yeniden gündeme geldi. Bu defa görev, kendisine Kapıcıbaşılık pâyesi ita edilen Bozok Mutasarrıfı Çapar-zâde Mir Süleyman Bey'e verildi. Bu hususta Lârende Kadısı, Konya ve İçel Mütesellimleri, Esbakşen Voyvodası, Aladağlı Mustafa[894], Sunullah Bey, diğer Sunullah Bey, Selendi Âyanı Mehmed, Silifke Muhtarı Gölgeli-oğlu, Karataş Âyanı Abdülhalim-oğlu ve Nevâhili Ali-zâde Ahmed'le diğer âyan ve iş erleri de Çapar-zâde'nin emrine tahsis edildi[895].

Çapar-zâde Süleyman Bey'in, Abdülkadir Ağa'yı ele geçirme hususunda 1791 yılı sonbaharında herhangi bir teşebbüste bulunmadığı anlaşılıyor. Buna karşılık Koca Abdülkadir'in, Tarsus taraflarında *"kapusuz dil zümresinden"* maruf bazı kişileri, Tarsus'a saldırmaları hususunda tahrik ettiğine dair resmî yazışmalarda bazı açık işaretlerin olduğuna bakılırsa[896], belki de İçel ve Lârende taraflarında sarsılan

[893] BOA, **C.AS**, nr. 7819 (3 Ocak 1791).
[894] Daha sonra âyanlık iddiasıyla isyâna kalkışan Aladağlı Abdülvahid-oğlu Mustafa ve kardeşlerinin de idama mahkûm edilmesi ve bunun icrası işinin Mayıs 1793'te Çapar-zâde Süleyman Bey'e verilmesi oldukça dikkat çekicidir (BOA, ***MMD***, nr. 2, s. 15, hkm. 37).
[895] Sözü edilen bu kişilere yazılan gizli emir: BOA, ***MMD***, nr.1, s. 61, hkm. 171 (Ağustos 1791 başı).
[896] Bu eşkıya grubunun halk üzerindeki mezaliminin önlenmesine dair Tarsus Mütesellimi Tor-zâde Seyyid Mustafa'ya yazılan hüküm: BOA, ***MD***, nr. 198, s. 42, hkm. 184 (Ocak 1792).

nüfuzunu yeniden temin etmek ve içine düştüğü zor durumdan kurtulmak için kendisine yeni müttefikler aradığını düşünmek yanlış olmasa gerektir.

Kendisine görev verilmesinin üzerinden 7 ay geçtiği halde hâlâ Yozgat ve Kayseri taraflarında bulunan ve henüz Karaman'a doğru hareket etmemiş olan Süleyman Bey, Hükûmete sunduğu 9 Mart 1792 tarihli mufassal mektupta, Koca Abdülkadir'in bertaraf edilmesi için nasıl bir strateji takip edeceğini ayrıntılarıyla yazmıştı. Bu rapordaki ifadelerden Süleyman Bey'in casusları vasıtasıyla Abdülkadir Ağa'nın durumunu yakından gözlediği anlaşılmaktadır. Rusya ile savaşın sona erdiğini ve hakkında yeni şikâyetlerin ortaya çıktığını haber alan Koca Abdülkadir'in ziyadesiyle korkuya kapıldığını, bu sebeple Lârende ve çevresinde sürekli casuslar bulundurduğunu, hattâ *"leyl ü nehâr at üzerinde mutabassırâne hareket üzere olduğı"* haberini aldığını ifade etmekte; bu sebeple Lârende'nin etrafını çevirmek için önden asker gönderme ihtiyacı duymadığını, zira bu durumda uygulayacağı planın açığa çıkmasından endişe ettiğini; zaten mevsimin kış olması sebebiyle dağlık ve yüksek yerlerde askerin hareket etmesinin zor olacağını; baharla birlikte önden sevk edeceği askerî birliğin, mümkün olduğunca yerleşim yerlerinin uzağından ve gizlice giderek Abdülkadir Ağa'nın kaçış yollarını kapayacağını; maiyetindeki askerin, bu meselinin halli için yeterli olduğunu ve başka yerlerden asker sevkine gerek olmadığını; fakat Koca Abdülkadir şâyet Lârende'den çıkmayı bir şekilde başarırsa, asıl memleketi olan Sarıkavak'a gitmesinin kuvvetle muhtemel bulunduğunu, bu durumda İçel Mütesellimi'ne de olayın ciddiyetini muhtevî bir hüküm yazılmasının gerekli olduğunu; İçel'e doğru kaçma ihtimaline karşı, geçeceği boğaza yerleştirilmek üzere Konya'dan iki adet topun gönderilmesinin de yararlı olacağını rapor etmişti[897]. Çapar-zâde Süleyman Bey'in bu planı Hükûmet nezdinde de kabul gördü ve gizli tutulmasına azami çaba sarf edilerek cevabî mahiyette gerekli emirler yazıldı. Süleyman Bey'e gönderilen yazıda, Koca Abdülkadir'in bir gaflet halinde üzerinde varılarak yakalanması veya başka her ne yolla olursa olsun ele geçirilmesi; fakat bu iş yapılırken yöre halkının zarar görememesine dikkat edilmesi hususları hatırlatılmış; Sarıkavak'ta *"taştan metris ile takviye verdiği mahalle"* kaçmasının kuvvetle muhtemel olduğuna da işaret edilmişti. Bu meyanda İçel

[897] BOA, **C.DH**, nr. 4832.

Mutasarrıfı'na ve diğer yetkililere de dikkatli olmaları hususunda, tehditkâr ifadeleri hâvî hükümler yazıldığı gibi[898]; Süleyman Bey'in istediği iki adet topun, her ne zaman ihtiyaç duyarsa, işi bittikten sonra tekrar yerine konulması şartıyla takımları mükemmel bir şekilde vermesi için Konya Kalesi Dizdarı'na gerekli emir verilmişti[899].

Çapar-zâde Süleyman Bey'in de ifade ettiği gibi, son gelişmelerle tedirginliği iyice artan Koca Abdülkadir'in, adamları vasıtasıyla olup-bitenlerden hemen haberdar olduğu açıktır. Nitekim Süleyman Bey'in Kayseri'ye geldiğini haber alınca, Lârende'den çıkarak Nisan 1792'de İçel sancağına doğru hareket etmiş ve Zeyne denilen mahalle varıp yerleşmişti[900]. Bu durumda Süleyman Bey'e, hemen harekete geçerek Lârende'ye varması, şehir ahalisinin seçeceği mutemet bir kişiyi voyvoda olarak tâyin etmesi; sonra da bizzat kendisi veya görevlendireceği adamını kifayet miktarı askerle Koca Abdülkadir üzerine sevk etmesi emredilmişti[901]. İçel'de sık vali değişikliğinin olduğu bu tarihlerde, vergi tahsili ve eşkıya takibi gibi zor işlerin üstesinden gelinmesi, yerli hânedânlardan tâyin edilen mütesellimlerin ve yerel âyanının yardımı ve işbirliğine bağlıydı. Nitekim Koca Abdülkadir'in yakalanmasının da ancak mahallî güçlerin desteği sayesinde mümkün olabildiği anlaşılıyor.

Koca Abdülkadir Ağa'nın idamının ne şekilde ve tam olarak ne zaman gerçekleştirildiği açık değildir. Fakat Lârende Voyvodası'na yazılan evâsıt-ı Zilhicce 1206 (Ağustos 1792 başı) tarihli bir hükümde, cezanın Çapar-zâde Süleyman Bey tarafından infaz edildiği ve Abdülkadir Ağa'nın kaçan adamlarından Lârendeli Abdülkerim, Gazzaz-oğlu Seyyid Mehmed, vekilharcı Emir Ali, hazinedarı Ali ve bölükbaşısı Seyyid Mehmed'in de şâyet Lârende'ye gelirlerse yakalanmaları ve infazlarının icrası istendiğine göre[902], Abdülkadir Ağa büyük ihtimalle Temmuz 1792'de idam edilmiştir. Belgelerde geçen ifadelerden anlaşıldığına göre Koca Abdülkadir'in idam süreci şu şekilde cereyan etmiş olmalıdır: Çapar-zâde Süleyman Bey'in Kayseri üzerinden Karaman'a doğru hareket ettiğini haber alan Abdülkadir

[898] İçel Mütesellimi'ne ve sancaktaki zâbitân, vücuh ve iş erlerine yazılan hüküm: BOA, ***MMD***, nr. 1, s. 96, hkm. 268.
[899] BOA, **C.DH**, nr. 4832 (Mart 1792 sonu).
[900] BOA, **HH**, nr. 14834.
[901] BOA, ***MMD***, nr. 1, s. 62, hkm. 174 (Mayıs 1792 ortası).
[902] BOA, ***MMD***, nr. 1, s. 108, hkm. 317.

Ağa, Lârende'de kalmasının mümkün olmadığını anlayarak buradan çıkıp, maiyetiyle beraber İçel'de asıl memleketi olan Sarıkavak ve Zeyne tarafına gitmiştir. Bu sırada İçel sancağı, Mütesellim Nevâhili Seyyid Ahmed Ağa tarafından idare ediliyordu. Abdülkadir Ağa'yı Zeyne'de Ahmed Ağa'nın yakaladığı ifade edildiğine göre, büyük ihtimalle Sunullah Paşa-zâdeler'in merkezi olan Zeyne'ye, onlardan yardım istemek için gitmiş olmalıdır. Fakat bu mümkün olmadığı gibi, Abdülkadir Ağa'yı yakalayan Ahmed Ağa, onu Lârende'ye getirerek Çapar-zâde Süleyman Bey'e teslim etmiştir[903]. Abdülkadir Ağa'nın sahip olduğu nakit para ve diğer kıymetli eşyasını ortaya çıkarabilmek düşüncesiyle Süleyman Bey ona iyi muamelede bulunmuş, hattâ *"Devlet-i Aliyye'den ıtlâkını istid'â ideyim"* diyerek, affedilmesi için aracı olacağını bile söylemiştir[904]. Lârende Hâkimi huzurunda yapılan sorgulamasında, Sarıkavak tarafında bir hizmetkârında 4.500 kuruş parası, 2 atı ve diğer bazı eşyası olduğunu söyleyen Koca Abdülkadir'in, bu sorgudan sonra cezası infaz edilmiş; kesilen başı Tatar marifetiyle İstanbul'a gönderilmiştir[905].

Abdülkadir Ağa'nın idamından sonra, geride bıraktığı serveti bütün çabalara rağmen tam olarak ortaya çıkarılamamıştır. Daha idamından hemen önce Çapar-zâde Süleyman Bey, onun ağzını arayarak mallarını tespite çalışmış; sonrasında birkaç defa hususî mübaşir tâyin edilmişse de yine bir netice alınamamıştır. Fakat onun adamlarından olup idam edilen Gazzaz-oğlu Mehmed'in malları ele geçirilmiştir[906].

Abdülkadir Ağa'nın soyundan gelen kişilerden bir ferdin, 1806'da Seyyid Ahmed Paşa'nın ifadesiyle İçel'de *"kazâ a'yânı veyâhud köy kethüdâsı velev bir koyun çobanı"* olması bile yasaklanmıştır[907]. Fakat feodal mahallî güç odaklarının etkinliklerini sürdürmeye devam ettiği yörede, bu neviden yasaklamaların herhangi bir yaptırım gücü bulunmadığından, zamanla her şeyin yeniden tabiî seyrine dönmesi kaçınılmazdı. Osman-oğulları ailesinin mensupları da, eskiye nispetle güçlerini kaybetmiş olmalarına rağmen, 19. yüzyıl başlarında da çeşitli idarî görevler almayı

[903] Daha sonra İçel valiliğine getirilen Seyyid Ahmed Paşa, Hükûmete sunduğu 16 Mayıs 1806 tarihli mufassal bir mektupta, Koca Abdülkadir'i Zeyne'de yakalayarak Lârende'de Çapar-zâde Süleyman Bey'e teslim ettiğini ifade etmiştir (BOA, **HH**, nr. 3689-A).
[904] BOA, **C.ZB**, nr. 596.
[905] Koca Abdülkadir'in kesik başını İstanbul'a getiren Tatar, 60 kuruştan satın alınan âlâ bir kaputla taltif edilmiştir (BOA, **C.ZB**, nr. 301 (8 Ağustos 1792).
[906] BOA, ***D.BŞM.D***, nr. 6153, s. 53. Bütün evrak ve maktul Gazzaz-oğlu Mehmed'in muhallefat defteri: BOA, **C.ML**, nr. 5358.
[907] BOA, **HH**, nr. 3689-A, 3689-F.

ve adlarında söz ettirmeyi sürdürdüler. Nitekim Abdülkadir Ağa'nın bir oğlu olup, idamdan sonra Karaman tarafında serseri gezerken, Karaman Valisi Abdurrahman Paşa, onu emirlere mugayir şekilde Sarıkavak'a âyan olarak nasb etmiştir[908].

IV. İÇEL'DE DİĞER ÂYAN HÂNEDÂNLARI

Buraya kadar ele alınan üç büyük hânedânın dışında, İçel sancağında söz sahibi olmuş belli başlı diğer âyan ailelerine de muhtasar şekilde temas edilecektir. Bunlar arasında Silifke'de Sarı Nebi-oğulları, Selendi'de Arslan Gazi-oğulları, Nevâhi ve Ermenek tarafında ise Can Osman ve İnce Ali-oğulları yer almaktadır.

A. Silifke'de Sarı Nebi-oğulları

Aslen Silifke şehir merkezinin doğusunda ve Akdeniz'e bakan yamaçta kurulu olan Persendi köyünden olan bu ailenin mensupları, 18. yüzyıl süresince İçel'de görülen birçok olayda müspet veya menfi rolleriyle yer almışlar; bölgede Gölgeli-oğulları'nın baskın gücüne karşı zaman zaman ciddi şekilde direnç göstermişlerse de, hiçbir vakit onların önüne geçmeyi başaramamışlar; yüzyılın sonlarına doğru adları iyiden iyiye unutulmasına rağmen yine de günümüze kadar devamlılıklarını sürdürmeyi başarmışlardır.

Ailenin kökenini ortaya çıkarmaya yardımcı olacak en eski tarihli bilgilere, 18 Ocak 1650 tarihli bir şikâyet kaydında rastlanır. Yörede bazı kanunsuz işlere kalkışan kişilerle alâkalı bu kayıtta, *"Karataş kazâsından Sarı Nebi"*nin de adı geçmektedir ki, aileye adını veren kişi o olmalıdır[909]. Yine bu yıllara dair başka bir şikâyet kaydında Sarı Nebi-oğulları'nın, 3-4 yüz kadar tüfekli adamla beraber birtakım kanunsuzlukları haber verildiğine göre[910], 17. yüzyıl ortaları itibariyle ailenin yörede hatırı sayılır bir güce eriştiğini söylemek mümkündür. Sarı Nebi-oğulları'nın ekonomik olarak güçlenmelerinde ticarî faaliyetlere öncelik vermelerinin, bu meyanda hemen yakınlarında yer alan İçel sahillerinin en eski limanlarından olan Kara Gürgüs'ün avantajından yararlanmalarının önemli etkisi olmuştur. Zaman zaman bu önemli liman üzerindeki hâkimiyetlerini koruyabilmek için Gölgeli-oğulları'yla çatışmaktan geri durmayan aile mensupları, limana gelen

[908] BOA, **HH**, nr. 3689.
[909] BOA, ***AŞD***, nr. 1, s. 127, hkm. 560.
[910] BOA, ***AŞD***, nr. 2, s. 214, hkm. 829 (Mart 1653).

gayrimüslim gemileriyle de ticaret yapıyorlardı. Sarı Nebi-oğulları Receb, Abdülkadir ve Mustafa'nın bu nevi alışverişleri Hükûmet nezdinde tepkiye sebep olmuştu[911]. Sarı Nebi-oğulları'nın maruz kaldıkları bu ilk dramatik olayın, ailenin diğer fertleri üzerinde sarsıcı bir tesir bıraktığı kesindir.

Silifke'nin diğer güçlü ailesi olan Gölgeli-oğulları'yla aralarında hiç eksik olmayan ihtilâfın asıl sebebinin, şahsî meselelerden ziyade, yıldan yıla daha da artan kazadaki âyanlık ve liderlik mücadelesinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Özellikle Gölgeli-oğlu Mahmud Ağa'nın akıllıca politikalarla hem İçel Yörük Mukataası'na sahip olması, hem de mütesellim sıfatıyla kendisine idarî görevler verilmesi, Sarı Nebi-oğulları'nın kıskançlığına neden olmuş gibi görünmektedir. Bu durum Gölgeli-oğlu Mahmud'un İstanbul'a kadar ulaşan bir şikâyet arzında, Sarı Nebi-oğulları'nın *"askerîlik iddiâsında"* bulundukları şeklinde ifade edilmişti. Söz konusu şikâyete sebep olan hadise ise Sarı Nebi-oğlu Ahmed, oğlu Mehmed ve yeğeni Abdülkadir'in 4-5 yüz silâhlı adamla Silifke'ye gelerek, Mahmud Ağa'nın burada bulunan dükkânlarından birisini ateşe vermeleri, ikisini yıkmaları ve içinde bulunan emtia ve eşyayı gasp etmeleriydi[912].

Reaya sınıfından yönetici askerî sınıfa geçiş için sürekli çaba sarf eden diğer İçel hânedânları gibi Sarı Nebi-oğulları da, her fırsatta küçük de olsa bir idarî pâye almanın yollarını aramışlardır. Bu hususta Sunullah Paşa-zâdeler, hasımları Gölgeli-oğulları'na karşı bir denge unsuru olarak gördükleri kesin olan Sarı Nebi-oğulları'nı daima desteklemişlerdir. Sunullah Paşa'nın İçel valiliği döneminde, Silifke Kadısı'nın bir yazısındaki ifadeyle Sarı Nebi-oğlu Ahmed ve oğlu Mustafa'nın, *"Subaşı oldum deyü"* Silifke köylerini dolaşıp halkın malına ve canına taarruz etmeleri oldukça manidardır[913]. Kendilerine karşı Sunullah Paşa-zâdeler'le Sarı Nebi-oğulları arasındaki bu ittifakın farkında olan Gölgeli-oğlu Mustafa, Divanıhümâyun'a verdiği bir arzuhâlde, Silifke'deki evini basarak tüm mal ve eşyasını gasp eden Sarı Nebi-oğlu Mustafa ve Lârendeli Çavuş-zâde Mustafa'nın,

[911] BOA, ***AŞD***, nr. 4, s. 40, hkm. 159 (evâhir-i Muharrem 1076). Tarsus Kadısı Ahmed Efendi'nin aynı tarihlerdeki bir mektubunda ise, Karataş kazasından adları sayılı bazı kişilerin düşmanlıktan dolayı, Sarı Nebi-oğulları'ndan Abdülkadir, Receb ve Şahin'in evlerini bastıkları yazılıdır (BOA, ***AŞD***, nr. 4, s. 64, hkm. 267). Demek ki bu ailenin, bir yandan güç gösterisi yaparken, aynı zamanda kendi muhaliflerini ve düşmanlarını da oluşturdukları anlaşılmaktadır.

[912] Gölgeli-oğlu Mahmud ile Sarı Nebi-oğulları'nın mahkemede haklaştırılmalarına dair İçel'deki yetkililere yazılan Mayıs 1706 tarihli emirler: BOA, ***AŞD***, nr. 45, s. 40, hkm. 150; s. 71, hkm. 280.

[913] BOA, ***AŞD***, nr. 92, s. 228 (Şubat 1722 ortası).

Sunullah Paşa-zâde Ahmed Bey'e istinaden böyle bir işe giriştiklerini açıkça ifade etmişti[914]. Ama buna rağmen İçel âyan aileleri arasındaki bu nevi düşmanlıklar, Hükûmet nezdinde ihmal edilebilir bir durumdu; hattâ bunu bir avantaja dönüştürmek bile her zaman mümkündü. Nitekim Göleli-oğlu Osman Ağa, bir dizi hatası neticesi Kıbrıs adasına sürgün edilmesine karar verildiğinde, bu işi icra etmesi istenen İçel Mütesellimi Çalık Mehmed Bey'e yardım edecekler listesinde Sarı Nebi-oğlu Mustafa'nın da yer alması tam da bu nedenleydi[915].

İçel'de ciddi idarî problemlerin yaşandığı bu yıllarda Sarı Nebi-oğulları, güçlerini arttırmak için yakaladıkları her fırsatı değerlendiriyorlardı. Sarı Nebi-oğlu Ahmed, Rakka ve Kıbrıs iskânı Kürt Akbaş aşireti firarilerine kapısını açarken[916]; Sarı Nebi-oğlu Mustafa, İçel Yörük Mukataası'na bağlı cemaatlere saldırarak haksız yere para tahsil etmekten çekinmiyordu[917]. Sarı Nebi-oğlu Mustafa, Karataş kazasının güçlü ailelerinden olan Ayaş-oğulları'nın kızlarıyla evlenerek oluşturduğu akrabalık ilişkisini de, zaman zaman güç ve nüfuzunu pekiştirmede kullanmıştı[918]. Meşru veya gayrimeşru yollarla gücünü iyice arttıran Sarı Nebi-oğlu Mustafa, 1725 yılı başlarında Divanıhümâyun'a sunduğu bir arzuhâlde, sahip olduğu statünün yöre halkı nezdinde nasıl tanımlandığına dair dikkat çekici nitelemelerde bulunmuştu. Onun ifadesine göre Göksu ırmağının *"berü yakasında olan"* köy halkı, *"tekâlif ve sâ'ir umûrlerını görmek üzre"* kendisini *"vekîl"* seçmişler; köylülerin bu neviden işlerini görür ve herkes kendisinden memnun iken, *"ashâb-ı i'râzdan"* bazı kişiler kendisine mâni olmaya çalışmıştı[919]. Burada zâtına atfettiği *reâyâ vekilliği* sıfatı, yetki ve sorumlulukları belirlenmiş resmî bir görev olmamakla birlikte, Hükûmet tarafından kendisinin muhatap alınması ve bir nevi Göksu ırmağının doğusundaki

[914] BOA, **A.DVN**, 1084/33.
[915] BOA, **C.ZB**, nr. 3667.
[916] Bunların, iskân yerleri olan Kıbrıs'a yeniden gönderilmesi için Sunullah Paşa'ya ve kaza kadılarına yazılan emir: BOA, **İ.E. Maliye**, nr. 8473 (12 Ekim 1721).
[917] Bu kişilerin kimler olduğu isim isim sıralanmış ve ne kadar paralarının alındığı da ayrıntılı olarak yazılmıştır (BOA, **A.DVN**, 1084/41). Buna göre Sarı Nebi-oğlu Mustafa'nın kendilerinden para aldığını iddia eden kişiler şunlardı: Yörüklerden Bozkır'dan Mecid-oğlu Hasan (100 kuruş), Beyli-oğlu Halil (100 kuruş), Gicegelen-oğlu (40 kuruş), Hail Ahmed (50 kuruş), Kasım-oğlu Mehmed ve Süleyman (50 kuruş), İsmail-oğlu Bekir (10 kuruş), Hoca İlyas-oğlu Derviş Ali ve Musli (80 kuruş), Keleş Mehmed (50 kuruş), Hacı Resul-oğlu (100 kuruş), Hazar-oğlu Hazar (30 kuruş), Yusuf Deli (50 kuruş), Mustafa (30 kuruş), Şâtır-oğlu İbrahim (60 kuruş), Çengi-oğlu Çolak (20 kuruş), Öksüz-oğlu Berber (60 kuruş), Hamza Kethüda (20 kuruş) ve Aktar-oğlu Bayram (40 kuruş) (BOA, ***AŞD***, nr. 106, s. 316).
[918] BOA, ***MAD***, nr. 2969, s. 106-107.
[919] BOA, ***AŞD***, nr. 104, s. 59 (Mart 1725 ortası).

köyler üzerinde oluşturduğunu iddia ettiği fiilî nüfuz durumunun tanınmış olması ilginçtir. Zaten aradan çok geçmeden kısa süre sonra, bu defa İran seferiyle ilgili kendisine resmî bir görev verilecektir[920]. Fakat Sarı Nebi-oğlu Mustafa, takip eden yıllarda üst üste yaptığı bazı hataları sebebiyle 1734 sonu veya 1735 yılı başlarında mahkeme kararıyla idam edilmiştir[921].

Sarı Nebi-oğulları, biraz da Gölgeli-oğulları ile aralarındaki husumeti bahane edere buldukları her fırsatta Silifke'ye saldırmayı bir alışkanlık haline getirmişlerdi. Silifke halkından mahkemeye gelerek şikâyette bulunan bazı kişilerin ifadeleri de bu yöndeydi. Bunların iddiasına göre Silifke kasabasına gelen Sarı Nebi-oğlu İbrahim ve adamları, dükkânların kapısını kırarak içinde bulunan malları almışlar, yaz mevsimi olması hasebiyle kasaba halkından yaylaya çıkmış olan kişilerin evlerine de girerek eşyalarını gasp etmişlerdi[922]. Meseleye dair başka bir şikâyette, Silifke halkından Gökbelen Yaylası'na çıkan kişilerin evlerini soyanlar arasında Sarı Nebi-oğlu Halil, kardeşi Hasan, amcaları İbrahim ve Mahmud ile Karataş kazasından Abdülhalim-oğlu Halim, Hacı Ali ve diğer birkaç kişi bulunduğu ifade edilmişti[923]. Olay hakkında Ermenek Kadısı Hüseyin Efendi'ye gelerek şikâyette bulunan Gölgeli-oğlu Mahmud ve akrabalarının iddiasına göre, Sarı Nebi-oğlu Halil ve kardeşi Hasan'la Karataş'tan 50-60 kişi Sunullah Paşa-zâde Mustafa Bey'i de tahrik ederek olaya karıştırmışlar; bunlar, bu sırada Kestel Yaylası'nda bulunan İçel Mutasarrıfı'nın Silifke'deki sarayı ile 84 adet dükkânı soyup ateşe vermişlerdi[924].

Gölgeli-oğulları'nın bu neviden suçlamaları karşısında Sarı Nebi-oğulları da boş durmuyordu. Sarı Nebi-oğlu İbrahim, mahkeme kayıtlarına geçen ifadesinde Gölgeli-oğulları'ndan Himmet-oğlu İbrahim'in, Silifke'den Şececi-oğlu Osman ve Veli adlı kişilerle birlikte kardeşi Sarı Nebi-oğlu Mustafa'yı öldürüp, evini basarak ateşe verdiklerini; yeğeni Halil'i ise yaraladıklarını ve daha başka fenalıklar yaptıklarını söylemişti[925]. Buna karşılık kendisini temize çıkarmak isteyen Gölgeli-oğlu İbrahim de bir arzuhâl göndererek, Sarı Nebi-oğlu Mustafa'nın ölümünde

[920] Bu hususta İçel Mütesellimi'ne, Silifke Kadısı'na ve Sarı Nebi-oğlu Mustafa'ya yazılan hüküm: BOA, ***MAD***, nr. 3606, s. 320-321 (27 Ramazan 1137).
[921] BOA, ***AŞD***, nr. 149, s. 140, hkm. 471 (Eylül 1735 sonu). Bir başka kayıtta da "*maktûlen vefât*" ettiği ifade edilmiştir (BOA, ***AŞD***, nr. 149, s. 178, hkm. 603).
[922] BOA, ***AŞD***, nr. 148, s. 201, hkm. 682.
[923] BOA, ***AŞD***, nr. 148, s. 300, hkm. 1015 (Ocak 1736 ortası).
[924] BOA, ***AŞD***, nr. 148, s. 300, hkm. 1016 (Ocak 1736 ortası).
[925] BOA, ***AŞD***, nr. 149, s. 32, hkm. 95 (Temmuz 1735 sonu).

herhangi bir kabahati olmadığını; kötü huylu bir kişi olan Sarı Nebi-oğlu İbrahim'in, kendi hatalarını gizlemek için bununla ilgili gerçeğe aykırı şikâyette bulunduğunu ifade etmişti[926]. Sarı Nebi-oğlu Mustafa'nın varisleri, Silifke Kadısı Seyyid Mehmed Efendi'nin huzurunda, onun haksız yere gerçeğe aykırı iftiralarla idam edilmesine sebep olan kişinin Gölgeli-oğlu İbrahim olduğuna dair iddialarını tekrarlamışlar; ayrıca 60 kese kadar para ve eşyalarını gasp ettiğini de söylemişlerdi[927]. Sarı Nebi-oğulları ile Gölgeli-oğulları arasındaki problemler, 1736 yılı Eylül ayına gelindiğinde hâlâ giderilememişti. Bu nedenle İçel Mutasarrıfı Mustafa Paşa'ya Eylül 1736'da bu iki âyan ailesi arasındaki meselenin halledilmesi işiyle görevlendirilmiş; İçel sancağındaki tüm kaza âyanları ve savaşacak güçte olan iş erleri de emrine tahsis edilmiş; eşkıyadan sürgün edileceklerin Kıbrıs'a gönderilmesi, *"şer'an tertîb-i cezâsı lâzım gelenlerin"* ise cezalarının infaz edilmesi istenmişti[928].

Gölgeli-oğulları'yla giriştikleri amansız mücadele her ne kadar Sarı Nebi-oğulları'nı yıpratsa da, âyanlık yarışının iyiden iyiye kızışmaya başladığı bu tarihlerde, onların nüfuz alanlarını genişletme çabasına son verememişti. Silifke'yi Karataş'a ve orayı da Tarsus'a bağlayan işlek ticaret yolu yıllardan beri bunların kontrolü altındaydı[929]. Zaten Göksu ırmağının doğusunda mutlak bir nüfuza sahiplerken, artık yavaş yavaş Silifke'nin diğer kesimlerinde de güçlerini göstermek istiyorlardı. 1735'te Sarıkavak kazasından Osman-oğulları'yla beraber, Silifke'nin bazı köylerine saldırarak ahalinin hasat edilmiş ve ambara konulmuş hububatını gasp ettiklerine dair ortaya çıkan şikâyetler[930], Sarı Nebi-oğulları'nın etkinliklerini arttırma çabalarının göstergesiydi. Bu tarihlerde Sarı Nebi-oğlu Halil'in öncülük ettiği ailenin nüfuzunu genişletme çabasında, zaman zaman gözü kara hareketlere girişmekten çekinmemelerinde kuşkusuz, cezalandırılmaları için verilen kararların icra edilememesinin payı oluyordu. Bundan dolayı Sarı Nebi-oğlu Halil ve adamları Silifke'ye bir kez daha baskın yaptı. Gece vakti silâhlı adamlarıyla Silifke'ye geldiler, Acem Hanı'nın kapısını açarak içeri girdiler, korucu onbaşıyı öldürdüler, handa kalan tüccar ve diğer kişileri dışarı çıkarıp odaların kapı kilitlerini kırarak,

[926] BOA, ***AŞD***, nr. 149, s. 140, hkm. 471 (Eylül 1735 sonu).
[927] BOA, ***AŞD***, nr. 149, s. 178, hkm. 603 (Ekim 1735 ortası).
[928] BOA, ***MD***, nr. 142, s. 130-131, hkm. 664-665 (Eylül 1736 başı).
[929] Sarı Nebi-oğlu Halil ile Abdülhalim-oğlu Halim ve Bekirce-oğlu Abdi adlı kişilerin, yolcuların önlerine inerek mallarını gasp ettiklerine dair: BOA, ***AŞD***, nr. 148, s. 293, hkm. 991 (Ocak 1736).
[930] BOA, ***AŞD***, nr. 148, s. 290, hkm. 980 (Aralık 1735 sonu).

burada ne kadar kıymetli mal ve eşya varsa hepsini toplayıp, handa misafir olarak bulunan kişilerin hayvanlarına yükleyerek götürdüler. İşte bu hadiseden sonra Ocak 1738 sonlarında, olaya karışan eşkıyanın yakalanması ve Sarı Nebi-oğlu Halil'in *"hakkında şer'ile lâzım gelen"* cezanın icra olunmasına karar verildi[931]. Fakat aradan aylar geçtiği halde bu emrin gereği yerine getirilmediği gibi Sarı Nebi-oğulları, Gölgeli-oğulları'na karşı saldırılarını daha da arttırdılar[932]. Fakat bütün çabalara rağmen Halil Ağa'nın cezası bir türlü infaz edilemediğinden, takip eden yıllarda da bildiği şekilde yöre halkının şikâyetini mucip hareketlere devam etti. Karataş sahillerini tamamen kontrol altında bulunduran Ayaş-oğulları'ndan Mehmed'le birlikte, silâhlı adamlarıyla çevredeki köylere baskınlar düzenleyerek, ahalinin canına, malına ve ırzına tecavüz etmeyi sürdürdükleri ve Silifke-Tarsus-Adana yolunu kapadıkları gibi; Lârende tarafına giden Divan çavuşlarından Yusuf Çavuş ve Mühürdar Mehmed ile Ereğlili tüccar Hacı İbrahim'in Kızılçeşme adlı mevkide yolunu kesip, tüm mal ve eşyalarını gasp etmişlerdi[933]. Benzer şekilde Halil Ağa, müteveffa Kürd Süleyman Paşa'nın dizdarı Mehmed'in de önüne inip, 10 kese akçe kadar mal ve eşyasına el koymuş[934]; 1745'te ise Mut Nâibi Seyyid Yahya'nın gönderdiği bir mektupta, Silifke kazasında *"biz şahinci ve derbendcileriz"* ya da *"biz Selendi Mukâta'ası re'âyâlarıyız"* diyerek vergi ödemekten kaçan bazı kişilerin, aslında *"şekāvet ile meşhûr"* olan Sarı Nebi-oğlu Halil'e istinat ettiklerine vurgu yapılmıştı[935]. Bütün bu suçlamalara rağmen Hacı Halil Ağa, nüfuzunu korumayı başardığı gibi, Hükûmet nezdinde âyan sıfatıyla resmen kabul edilmesini de sağlamıştı. Bundan dolayı Karataşlı Yusuf ve Sarıkavaklı Osman-oğlu Ömer'in 1751'deki bozgunculuklarında, İçel Mutasarrıfı Gazi Mehmed Paşa'ya yardım etmesi için başvurulan İçel âyanı arasında Halil Ağa da yer almıştı[936].

---

[931] BOA, ***AŞD***, nr. 157, s. 121, hkm. 469 (Ocak 1738 sonu).
[932] BOA, ***AŞD***, nr. 158, s. 143, hkm. 507 (Haziran 1738 başı).
[933] BOA, ***AAD***, nr. 1, s. 58 (Ekim 1743 başı).
[934] Dizdar Mehmed Divanıhümâyun'a 1744'te sunduğu arzuhâlde, daha önce emir verildiği halde gasp edilen mallarının geri alınamamasına sebep olarak, Sarı Nebi-oğlu Halil'in Sunullah Paşa-zâde Abdurrahman Bey'e istinat etmesini söylemesi, bu iki aile arasında eskiden beri süregelen iyi ilişkilerin bu tarihlerde de devam ettiğini göstermesi bakından ilginçtir (BOA, ***AAD***, nr. 1, s. 84).
[935] BOA, ***AAD***, nr. 1, s. 107 (Mart 1745 başı).
[936] Bu hususta diğer İçel âyanlarıyla birlikte Sarı Nebi-oğlu Hacı Halil Ağa'ya da yazılan Mart 1751 tarihli hüküm: BOA, ***MD***, nr. 155, s. 5, hkm. 16.

Sarı Nebi-oğlu Ahmed'in oğlu olan ve 1740'larda Hükûmet tarafından *"kazâ a'yânı"* olarak muhatap alınan Sarı Nebi-oğlu Hacı Mahmud'dan, İçel'de düzeni bozucu bazı kişilere karşı yardım istenmişti[937]. Bu gibi vesilelerle gücünü arttırmış olacak ki, kendisine subaşılık görevi verilmiştir. Hattâ bu görevde iken İstanbul'a kadar giderek Divana sunduğu bir arzuhâlde, *"her vechile müstakim ve dindar ve dâ'imâ kendü hâlinde"* bir kişi olduğu; yöre halkı kendisinden memnunlarken, *"ashâb-ı i'râzdan bazı kimesnelerin zulm ü ta'addîlerine ruhsat"* vermediğinden ve onların kötülüklerine iştirak etmediğinden, suçsuz yere kendisini ehl-i örfe gammazladıklarından yakınmıştı[938].

İçel'in güçlü ailelerinin nüfuz ve servetlerini genişletmenin bir yolu da, fırsatını bulduklarında timar ve zeametlere taarruz etmeleriydi. İşte Divanıhümâyun Kâtibi Hacı Mehmed'in 1744'teki arzuhâlinde yazdığına göre, Silifke'de sahip olduğu Senir ve diğer zeamet köylerinin 1156 (1743) yılı gelirlerini henüz kimseye iltizam etmediği halde, Sarı Nebi-oğulları İbrahim ve Hasan, izinsiz olarak buraların tüm gelirlerini tahsil edip zimmetlerine geçirmişlerdi[939]. 1747 yılına gelindiği halde Zaim Mehmed, sözü edilen bu paraya hâlâ tahsil edemediği gibi, üzerine sonraki yılların gelirlerinden yeni borçlar da eklenmiş; İbrahim Ağa ise borcunu İstanbul tüccarından Hacı Veli'ye poliçe ile havale ettiği iddiasında bulunduysa da bunu Veli reddetmişti. Ayrıca bu yazışmalardan anlaşıldığına göre Sarı Nebi-oğlu İbrahim bu tarihlerde Karataş kazasında ikâmet etmekte olup, hattâ buranın önde gelen kişilerinden Halim Ağa'nın kızını alarak, akrabalık bağı kurmuş; bunu da gücünü arttırmada bir silâh olarak kullanmaya başlamıştı[940].

Sarı Nebi-oğlu Çolak Halil, kardeşi Göde Hasan ve amcası Hacı Süleyman'ın muhtemelen 1754 yılı başlarında Silifke'ye bir defa daha baskın yaptıklarına dair haberler gelmişti. Olayın İstanbul'da duyulmasından sonra hususî mübaşir olarak gönderilen Kapıcıbaşı Hacı Abdullah Ağa'nın daha sonra Divana gelerek şifahen, kaza kadılarının ise yazılı olarak ifade ettiklerin göre olay şu şekilde gerçekleşmişti:

---

[937] Karataş'tan Abdülhalim ve Sarıkavak'tan Osman-oğulları'nın düzeni bozucu faaliyetlerine karşılık, İçel Mutasarrıfı Halid Paşa'ya yardım etmelerine dair, Mart 1740'ta diğer *"kazâlardaki a'yân"*la birlikte Sarı Nebi-oğlu Hacı Mahmud'a de emir yazılmıştı (BOA, ***MD***, nr. 147, s. 79, hkm. 293).

[938] BOA, ***ŞD***, nr. 1009, s. 13 (Temmuz 1742 sonu).

[939] Bunların tahsil ettiği paranın geri alınmasına dair Karataş Kadısı'na ve İçel Mütesellimi'ne yazılan emir: BOA, ***AAD***, nr. 1, s. 74 (Nisan 1744 ortası).

[940] BOA, ***AAD***, nr. 1, s. 177 (Ocak 1747 ortası). Aynı mesele hakkında İçel Mutasarrıfı Seyyid Hasan Paşa'ya ve kaza kadılarına yazılan bir diğer hüküm: BOA, ***AAD***, nr. 1, s. 192 (Mayıs 1747 ortası).

Sözü edilenler silâhlı adamlarıyla Silifke kasabasını basıp, kadın ve erkek 9 kişiyi öldürmüşler; dükkânlarda bulunan zahireyi yağmalamışlar, bulabildikleri hayvanları sürüp götürmüşler; bu şekilde gasp ettikleri yaklaşık 30.000 kuruşluk malı aralarında paylaşmışlardı. Ayrıca bu sırada İçel mütesellimi olan Çolak Abdülmuin'in bazı suiistimali görüldüğünden, mağdur olan ahali durumu İçel Mutasarrıfı Abdullah Paşa'ya şikâyet ettiklerinde, bunlara itibar etmediği gibi, şikâyette bulunanları hakaret ederek kovmuştu. Olay hakkında İstanbul'a gelen raporlarda, Sunullah Paşa-zâde Çolak Abdülmuin'in de Sarı Nebi-oğulları'yla beraber hareket ettiği, bu olay hakkında İçel Mutasarrıfı Abdullah Paşa'ya şikâyet geldiği halde, Abdülmuin'in mütesellim olmasından dolayı herhangi bir şey yapamadığı söyleniyordu. Zaten bu ve başka kusurları sebebiyle çok geçmeden görev değişikliği olmuş ve İçel'e Vezir Mustafa Paşa tâyin edilmişti. Ağustos 1754'te gönderilen mufassal bir emirde, adları zikredilen eşkıya elebaşılarının, emir gizli tutularak *"suhûlet ile"* davet edilip yakalanması, mahkemelerinin yapılması, idam cezasının infazına dair ise durumun bildirilmesi istenmişti[941]. Bu emir üzerine Mustafa Paşa tarafından söz konusu kişiler mahkemeye davet edilince Abdülmuin Bey gelmiş, diğerleri ise firar etmişlerdi[942].

Silifke baskınından sonra herhangi bir ceza almayan Göde Hasan Ağa, mallarını çoğaltmak için de saldırgan davranışlarını sürdürdü. Silifkeli Seyyid Ali ve Seyyid Mustafa, kasabada sahip oldukları bir han, beş bahçe ve Nozadlı köyündeki iki bağa Sarı Nebi-oğlu Hasan'ın hak iddia ederek el koyduğunu söylemişlerdi[943]. 1757'de ise bu defa da Sarıkavak'tan Osman-oğlu Osman ile birlikte, kalabalık sekban eşkıyasıyla Silifke'nin Kepez köyündeki seyyidlere baskın yaptıkları, birçok mal ve eşyalarını yağmaladıkları, Seyyid Musa, Seyyid Hasan ve Ahmed adlı üç kişiye de öldürdüklerine dair şikâyet kayda geçmişti[944]. Sarı Nebi-oğulları, Silifke'de Kepez ve Yenisu köylerini bastıktan sonra, bu defa da Sarıkavak kazasına yöneldiler. Yöre ahalisinin şikâyetlerine istinaden yazılan ilâmlar ve İçel Mutasarrıfı Çelik Mehmed Paşa'nın mektubunda ifade edildiğine göre Çolak Halil-oğlu Hüseyin, kalabalık maiyetiyle Sarıkavak'ın Silifke sınırına yakın Haydar, Göcekler ve Halife

[941] BOA, ***MD***, nr. 156, s. 258-259, hkm. 837 (Ağustos 1754 sonu).
[942] Bu hususta İçel Mutasarrıfı Vezir Mustafa Paşa'ya yazılan hüküm: BOA, ***MD***, nr. 156, s. 253, hkm. 819 (Kasım 1754 başı).
[943] BOA, ***AAD***, nr. 2, s. 162 (Mayıs 1755 ortası).
[944] BOA, ***AAD***, nr. 2, s. 260 (Temmuz 1757 ortası).

köylerini basıp, halkın mal ve eşyasını gasp etmişti. Olaya dair gelen şikâyetler üzerine Mehmed Paşa, kapıcılar kethüdasıyla haber göndererek bunları mahkemeye davet edince, artık âdet olduğu üzere davete karşı çıktılar. Taşradaki valilerin en ufak asayiş problemi karşısında bile ne kadar âciz durumda olduklarının daha önceki birçok örneği gibi bu hadisede de, çare olarak yine İçel âyanının kapısının çalınması yoluna gidildi. Bu meyanda Mut Âyanı Sunullah Bey, Zeyne Âyanı Ahmed Bey, Gülnar Âyanı Hüseyin Ağa ve Sarıkavak Âyanı Osman Ağa bizzat âyan sıfatıyla emre muhatap oldular ve Mehmed Paşa'ya yardım etmeleri istendi. Bu emirde *"ihtilâl-i nizâm-ı memlekete"* sebep olduğu ifade edilen Çolak Halil-oğlu Hüseyin ve adamlarının, *"ahâlî ve fukarâya dahı mûcib-i zahmet ve tasallut olmamak üzre suhûlet tarikini bir hoşça fikir ve mülâhaza ederek"* gele geçirilip, mahkemece lâyık oldukları cezanın verilerek ahali üzerindeki zulümlerinin önünün alınması talep edilmişti[945].

1750'lerdeki atak tavırları Sarı Nebi-oğulları'nın güçlerini arttırmaya herhangi bir yararı olmadı. Üstelik Silifke ve çevresinde Gölgeli-oğulları baskın konumlarını sürdürdüler. Aslında ailenin eskiden beri iyi münasebetleri bulunan Sunullah Paşa-zâdeler'den Anamurlu Ali Bey, bu tarihlerde İçel mütesellimi olarak Gölgeli-oğulları'nı sürekli baskı altında tutarken, Sarı Nebi-oğulları'na arka çıkıyordu. Hattâ 7 Nisan 1762 tarihli bir raporda Ali Bey, Gölgeli-oğlu Mustafa Ağa'nın Silifke hânedânından Sarı Nebi-oğlu Hasan Ağa'nın iki hizmetçisini öldürdüğünü iddia etmişti[946]. Bu arada Karataş, Mut, Gülnar, Mamuriye ve Zeyne nâiblerinin gönderdiği ilâmlarda, *"başına cem' eylediği segbân eşkıyâsıyla geşt ü güzâr"* eden Gölgeli-oğlu Mustafa Ağa'nın, Sarı Nebi-oğlu Hüseyin, Mehmed Ağa-zâde Koca Hüseyin ve Mehmed ile Gülnar'dan Ali adlı kişileri *"bi-gayr-i hak alenen katl"* edip, mal ve eşyalarını gasp ettiğini yazmışlardı[947].

Aile hakkındaki son arşiv kayıtlarından birisi Divanıhümâyun Kâtiplerinden Hacı Mehmed'in, 25 Temmuz 1767'de Divana sunduğu arzuhâldir. Burada Silifke Sakaseniri ve diğer birkaç köyde sahip olduğu timar yerlerinin gelirlerini, 10 seneden beri kanunsuz şekilde Karataş Âyanı Sarı Nebi-oğlu Halil ve İbrahim'in zapt ettiğini;

[945] BOA, ***MD***, nr. 160, s. 84, hkm. 229 (Şubat 1758 başı).
[946] BOA, **C.ML**, nr. 26085.
[947] BOA, ***MD***, nr. 162, s. 365, hkm. 1038 (Mayıs 1762 başı).

bu paraları kendilerinden istediğinde, bunlar *"ziyâde eşkıyâ ve cebâbireden olduklarından"* vermeye yanaşmadıklarını; ayrıca timarına dâhil olan bazı köyler için de, kendisinin timarıyla alâkasının olmadığını iddia ederek, adamlarına ve sipahilerine tahsil ettirdiklerini; bu köylerin *"re'âyâsını segbân ve arâzîsini çiftlik nâmıyla"* zapt ettiklerini söylemişti[948]. 1779 yılına ait bir ahkâm kaydında ise Sarı Nebi-oğlu Mustafa ve Hacı Mahmud'un, Sultan Selim Han Vakfı'nın Sarıkavak'taki köylerinden Çömelek, Karaca ve Kargılı köylerinin aşar ve diğer gelirlerini tahsil hususunda, vakfın ber-vech-i malikâne mutasarrıfı Küçük Mustafa'nın vekilliği görevini de ifa eden Osman-oğlu Abdülkadir'e muhalefet ettikleri yazılmıştı[949].

Bütün bunlar Sarı Nebi-oğulları'nın eskiye nazaran ciddi şekilde güç kaybettiklerinin ve belki de Silifke'de Gölgeli-oğulları'yla yıllardan beri süregelen mücadeleden yorgun düştüklerinin açık işaretleriydi. Nüfuz alanlarını Karataş kazasına yaymak istemelerine rağmen, burada da Halim-oğulları artık adlarından daha sık söz ettirmeye başlamışlar ve baskın bir konuma gelmişlerdi. Ama yine de âyan statüsünü elde ettikleri; ekonomik güçlerini arttırmak için timar, zeamet ve vakıflara saldırmaktan çekinmedikleri; İçel'in diğer hânedânları gibi bunların da çiftlik ve sekban sahibi oldukları açıktır. Fakat bütün bunlara rağmen Sarı Nebi-oğulları'nın faaliyetlerine dair arşiv kayıtlarının, 18. yüzyılın ikinci yarısında tedrici olarak azalıp, yüzyılın sonlarında ise tamamen kaybolması, Silifke'nin bu köklü hânedânının yöredeki nüfuzunun söndüğünün göstergesi olsa gerektir.

B. Selendi'de Arslan Gazi-oğulları

İçel'deki en köklü hânedânlarından birisi de Arslan Gazi-oğulları'dır. 1518 yılı tahririnde Arslan Gazi adıyla kayıtlı olan köyde oturanlar tamamen bu aileye mensup kişiler olup, Gazi-veledi Arslan Gazi 2.999 akçe hisseli timara sahipti[950]. Bazı belgelerde aile mensuplarının *"Ocak-oğullarından"* olduğu ifade edildiğine göre[951], bunların Bektaşilikle de alâkaları olmalıdır. Arslan Gazi-oğulları sancak genelinde etkin olamasalar da, ikâmet ettikleri Selendi kazasının tartışmasız en nüfuzlu ailesi

[948] Hacı Mehmed'in arzuhâli ve meseleye dair derkenar kayıtları: BOA, **C.TZ**, nr. 3427. Bu hususta İçel Mutasarrıfı'na ve Silifke Nâibi'ne yazılan hüküm: BOA, ***AAD***, nr. 3, s. 310 (Temmuz 1767 sonu).
[949] BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 201 (Aralık 1779).
[950] Şenol Çelik, **"Osmanlı Taşra Teşkilatında İçel Sancağı"**, s. 113, 376 (BOA, ***TD***, nr. 83, s. 493).
[951] *"Livâ-i İçel'de sâkin Ocak-oğullarından Arslan Gazi-oğlu Ali Çavuş'a hüküm ki"*: BOA, ***MZD***, nr. 8, s. 97, hkm. 469.

olarak otoritelerini kesintisiz bir şekilde yüzlerce yıl sürdürmüşler; İçel âyanları arasındaki rekâbetin kızıştığı 18. yüzyılda, güç dengesini etkileyecek potansiyele sahip bir unsur olarak daime göz önünde bulunmuşlar; bununla birlikte çoğu defa kanunsuz faaliyetleri sebebiyle resmî yazışmalara konu olmuşlardır.

Arslan Gazi-oğulları'nın adlarını duyurdukları ilk önemli olay 1603'teki suhte fesâdı ve ardından patlak veren Musli Çavuş isyanıdır. Bu sırada ailenin reisi olduğu anlaşılan Arslan Gazi-oğlu Ali Çavuş'un, başlangıçta âsilerle birlikte adı geçmesine rağmen[952], sonradan doğrudan doğruya kendisine hüküm yazılarak, Selendi'den toplayacağı 200 kadar *"yarar u musallâh adamla"* Musli'nin bertaraf edilmesi için görevlendirilmiş olan Karaman Beylerbeyi Mehmed Paşa'nın emrine girmesi istenmişti[953]. Fakat Ali Çavuş bu emre uymadığı gibi, Kara Yusuf adlı bir kişiyle birlikte eşkıyâlığa da kalkıştığından, *"haklarından geline deyü"* ferman çıktıysa da onlar Konya taraflarına firar etmişlerdi[954].

Kaynaklarda 1690'lara kadar ailenin faaliyetlerine dair müspet veya menfi herhangi bir kayda rastlanmaz. Fakat 1690 yılı başlarında Arslan Gazi-oğlu Veli ve kardeşi Sinan'ın, 70-80 kadar tüfekli adam toplayarak yöre halkından bazısını öldürüp, bazılarının da mal ve eşyasını gasp ettikleri; ayrıca uzun süren savaşlar sebebiyle askerî seferberlik altında bunalan ahaliye, *"nefîr-i âmmi üzerinizden kaldırdık"* diyerek 10 kese akçe paralarını aldıklarına dair şikâyetler gelmesine bakılırsa, Selendi kazasında etkinliklerini sürdürdükleri, bu arada merkezî otoriteye de kafa tutmaktan çekinmeyecek bir güce eriştikleri anlaşılır[955]. Avusturya savaşları sebebiyle asker toplama hususunda Mart 1696 tarihli fermanla, İçel'deki diğer *"zî-kudret"* kişilerle birlikte Arslan Gazi-oğlu Veli'den de, çifte tabancalı ve tüfekli 20 askeri, masrafları kendisi tarafından karşılanmak şartıyla orduya göndermesini istenmişti[956]. Bu yıllarda Selendi kazasının İnceağrı köyünde ikâmet eden Arslan Gazi-oğlu Veli Ağa, kalabalık silâhlı adamlarıyla yörede tam bir derebeyi gibi davranıyor; maddî güç ve nüfuzunu daha da arttırmak için timar ve zeametlere saldırmaktan geri durmuyordu. Selendi'nin Güneyendiş köyünden Zâim Seyyid

[952] BOA, ***MD***, nr. 75, s. 207, hkm. 423 (20 Nisan 1604).
[953] BOA, ***MZD***, nr. 8, s. 97, hkm. 469 (1016/1607).
[954] Arslan Gazi-oğlu Ali Çavuş ve diğer şakileri bulup cezalarını tertip etmesi için Konya Beylerbeyi'ne yazılan 14 Nisan 1614 tarihli hüküm: BOA, ***A.DVN.MHM.D***, nr. 939, s. 4.
[955] BOA, ***MD***, nr. 99, s. 84, hkm. 273.
[956] BOA, ***MD***, nr. 108, s. 140, hkm. 606.

Abdurrahman'ın, 150 kadar tüfekli adamıyla evini basıp bir at, iki katır ve 150 kuruş parasını gasp ettiğine dair şikâyeti, Veli Ağa'nın bu neviden hareketlerindendi[957]. Fakat Veli Ağa'nın ceberut davranışları, başta kendi yakın akrabaları olmak üzere bazı kişilerin tepkisine sebep olmuştu. Nitekim aradan çok vakit geçmeden Nisan 1704'ten önce Kaladıran köyündeki çiftliğinde bulunduğu bir sırada, kardeşi Yusuf ve köleleri tarafından saldırıya uğrayan ve çelik nacak ile omuzundan yaralanan Veli Ağa, yaranın tesiriyle hayatını kaybetti. Bu olaydan sonra Yusuf ve kardeşi Osman, beraberlerinde 4-5 yüz silâhlı adam olduğu halde Selendi'ye gelen yolu kesmişler; İçel Mutasarrıfı bunlar üzerine kuvvet göndermiş, çıkan çatışmada bunlardan birkaç kişi öldürülmüştü[958].

Arslan Gazi-oğlu Yusuf ve adamlarının bölgede devlet otoritesini bozucu faaliyetleri 1704 yılı ve sonrasında da bir süre devam etmekle birlikte, bu tarihlerde, diğer güçlü İçel hânedânları karşısında sesleri pek çıkmamıştır. 1720'de ise bazı kanunsuz ve zorba icraatlarıyla gündeme geldiler. Taşrada güvenliği sağlayabilmek için kalabalık gruplar halinde toplanmanın yasaklanmış olduğu bu tarihlerde, Arslan Gazi-oğulları'nın etrafındaki birkaç yüz tüfekli adam hiç eksik olmuyordu. Nitekim Kethüdalar köyünden bazı kişiler yaylaya çıkınca onların üzerine saldırıp evlatlarını alıkoydukları; bir at, 20 deve, 70-80 sığır ile koyun ve keçilerini gasp ettikleri; ayrıca bazı temessük ve senetlerine de el koyduklarına dair haberler gelmişti[959]. Yine aynı yıl içinde Selendi kazasında Havâss-ı Hümâyuna ait köylerden Bazarcı, Ekmel, Kethüdalar, Hasarcık ve Sivastı halkı da, Arslan Gazi-oğlu Osman ve yeğeni Mehmed'in *"bir tarikle karyelerine zâbit"* olduklarından; 15-20 nefer atlı ile vakitli vakitsiz gezerek defterde yazılı olandan fazla vergilerini ve öşürlerini aldıklarından yakınmışlardı[960]. Rakka iskânı firarisi Kürd cemaatlerinden olan ve daha sonra sürgün edildikleri Kıbrıs'tan İçel'e kaçan Akbaş aşireti mensupları, nüfuzlu ailelerin yanlarına kapılanmışlardı ki, bunlardan 6 neferi de Arslan Gazi-oğulları'na gelmişti[961]. Zaten eskiden beri suç defterleri kabarık olan ailenin hânesine bu olay da eklenince, bu sırada İçel'de genel bir teftiş ve düzeni sağlamakla görevlendirilen

[957] BOA, ***AŞD***, nr. 39, s. 809 (Ocak 1704 başı).
[958] BOA, ***AŞD***, nr. 39, s. 1104 (evâsıt-ı Zilhicce 1115 / Nisan 1704 ortası).
[959] BOA, ***AŞD***, nr. 85-1, s. 161 (Mayıs 1720 başı).
[960] BOA, ***AŞD***, nr. 85-1, s. 192.
[961] Bunların, iskân yerleri olan Kıbrıs'a yeniden gönderilmesi için Sunullah Paşa'ya ve kaza kadılarına yazılan emir: BOA, **İ.E. Maliye**, nr. 8473 (12 Ekim 1721).

Adana Beylerbeyi Seyyid Mehmed Paşa'ya verilen 9 kişilik hesabı görülecekler listesinde Arslan Gazi-oğlu Osman'ın da bulunması kaçınılmaz olmuştu. Nitekim Selendi'ye gelen Mehmed Paşa, ele geçirdiği Osman'ı mahkemeye çıkardı ve kendisinden hak iddia edenlerle hesaplarını gördürdü, sonra da müstahak olduğu cezası verildi; fakat bu idam değildi[962]. 1725 yaz aylarında Arslan Gazi-oğlu Osman ve oğlu Mustafa'nın, 50 kadar silâhlı adamla kazadaki sâdâttan Seyyid Abdülhalim ve Seyyid Mehmed'in evlerini bastıkları, mal ve eşyalarını yağmalayıp, iki kadına da tecavüz ettiklerine dair şikâyet kayda girmişti[963]. Yine aynı tarihlerde bu defa Selendi'den Seyyid Hacı Süleyman, benzer yakınmalarla Karaman Mütesellimi Ali'nin yanına gelmiş ve onun aracılığıyla bu aile hakkında şikâyette bulunmuştu. Onun iddiasına göre *"Selendi kazası a'yânından"* Arslan Gazi-oğlu Osman ile oğlu Mustafa ve kardeşinin oğlu Mehmed, yanlarında olan sekban eşkıyasıyla bunun evini basmış, oğlu Mehmed'i döverek öldürmüş, karısı Fatma'yı da yaralamışlardı. Yapılan tahkikatta cinayet suçunun sabit olduğu anlaşılınca, Osman'ın, ailesiyle birlikte *"âhar mahalle"* sürgün edilmesine karar verilmişti[964]. Fakat bu meseleyle alâkalı olarak Aralık 1725 tarihli bir hüküm kaydına bakılırsa, suça karışan kişiler hakkında daha önce verilen cezalandırma kararının hâlâ icra edilmediği görülür[965].

Sunullah Paşa'nın idamından sonra da Arslan Gazi-oğulları'nın eskiden beri alışık oldukları gibi *"katl-i nüfus ve gāret-i emvâl misillü envâ-i fesâd ve şekāvete mütecâsir üzre oldukları"*na dair İçel Mutasarrıfı Zeynelâbidin Paşa ve kaza kadılarından şikâyetler gelmeye devam etmiştir. Bunun üzerine Ağustos 1726 sonlarında Zeynelâbidin Paşa, bunların yakalanması, mahkemeye çıkarılmaları ve hak ettikleri cezanın verilmesi işiyle görevlendirildi; Alaiye Sancakbeyi de emrine tahsis edildi[966]. Eylül 1726 sonlarında Zeynelâbidin Paşa'ya mufassal bir emir yazılarak, Alaiye Sancakbeyi İbrahim'le birlikte Selendi'ye giderek düzeni sağlamsı

[962] BOA, **A.DVN**, 919/41 (Nisan 1722 ortası). Ayrıca krş. BOA, ***MD***, nr. 130, s. 332, hkm. 1030.
[963] BOA, ***AŞD***, nr. 104, s. 249 (Haziran 1725 sonu).
[964] BOA, **A.DVN**, 1139/19 (28 Eylül 1725). Alaiye Kadısı aynı hususa dair 9 Ekim 1725 tarihli ilâmında, Hacı Süleyman'ın şikâyeti üzerine Arslan Gazi-oğulları hakkında araştırma yaptığını, bunun sonucu elde ettiği bilgilere göre bu ailenin *"cebâbireden"* olduklarını; daha önce de benzer suçları nedeniyle birkaç defa sürgün ve cezalandırılmaları için emir çıktığı halde bir türlü infaz edilemediğinden, bunların *"fukarâ ve zu'afa üzerlerine zulüm ve şekāvetleri"*nin günden güne daha da arttığını yazmıştır (**A.DVN**, 1140/22).
[965] BOA, ***AŞD***, nr. 106, s. 291 (Aralık 1725 başı).
[966] BOA, ***MD***, nr. 133, s. 339, hkm. 1112.

istenmişti[967]. Bu emir üzerine harekete geçen Alaiye Mutasarrıfı, Selendi kazasında Alaiye sınırına yakın Bazarcı köyüne geldiğinde, hem bu sırada bölgede düzeni bozucu kalabalık gruplar toplamış olan Sunullah Paşa-zâde Mustafa Bey'in, hem de Arslan Gazi-oğulları'nın muhalefetiyle karşılaştı. Zira Mustafa Bey hakkında da Magosa Kalesi'nde hapsedilmesine dair karar verilmişti. Mustafa Bey'in adamları Selendi-Anamur yolu üzerindeki Kaladıran Derbendi'ni kapatırlarken, Arslan Gazi-oğlu Mehmed ve Mustafa, kendilerine bağlı 15 köyden 1.000'den fazla silâhlı adam toplamışlardı. Bunlar arasında Bartalı Abdülkadir, Resul-oğlu Mahmud, Kaçaklı Dede-oğlu Hasan, Bağar-oğlu Hüseyin, Boşnak-oğlu Ahmed, Gön-oğlu Yusuf, Kesik İsa, Kara Kerim, Lütfullah-oğlu Süleyman ve Göçekli köyünden Çaputlı-oğlu Hüseyin gibi meşhûr elebaşılar da bulunuyordu. İşte bu kalabalık grup İnceağrı köyünde toplanıp buradaki tüm yolları kapadıklarından, âsiler tarafından muhasara edilen ve daha fazla ileriye gidemeyeceğini anlayan Alaiye Mutasarrıfı İbrahim, çaresiz geri dönmek zorunda kalmıştı[968].

Arslan Gazi-oğulları hakkındaki şikâyetler 18. yüzyılın ilk yarısı boyunca hız kesmeden devam etti. Bunlardan birisinde ailenin adı İran seferi münasebetiyle ordu hizmetinde istihdam edilmek üzere, İçel sancağından istenen yük katırı ve devesinin toplanması sırasında yapılan suiistimale karıştı. Zira bu olay dolayısıyla yapılan yolsuzlukların boyutu, 1728'deki bir tahkikatta ortaya çıktı. *"Şark seferi zuhûrundan berü İçel sancağından ihrâcı fermânım olan mekkâri davarların taraf-ı mîrîden verilen ücretleri re'âyâ fukarasına verilmiş midir ve ahâlî-i memleketten bu takrib ile bedel alınmış mıdır ve kimler almıştır?"* sorularına cevap aranan bu soruşturmada, sancaktaki diğer birçok kişiyle birlikte Selendi'den Arslan Gazi-oğulları Mehmed ve Mustafa ile Kara Kadı-oğlu Süleyman ve Cücük Mehmed'in, bu bahane ile davar başına halktan 50'şer-60'ar kuruş aldıkları, sonra ucuz fiyata *"amele yaramaz*

[967] BOA, ***MD***, nr. 133, s. 339-340, hkm. 1114. Selendi Kadısı'nın bu olay hakkındaki ilâmında, Arslan Gazi-oğulları'nın Seyyid Hacı Süleyman'ın karısının parmaklarını ve saçını kestikleri; davaları görülmek üzere daha önce gönderilen mübaşir Mamuriye'ye geldiğinde, bunların kalabalık adamlarıyla yolları tuttukları; konakçısı olan Demirci Ali-oğlu Yusuf'u kurşunla vurup öldürdükleri, *"gelen mübâşirin ırzını hetk"* ederek geri gönderdikleri de yazılıdır (BAO, **A.E. Ahmed III**, nr. 175).
[968] Olaylara dair Alaiye Mutasarrıfı Seyyid İbrahim'in tahriratı: BOA, **A.E. Ahmed III**, nr. 13610.

davarlar tedârik" ederek bunları, Mekkâribaşılarla da anlaşarak verdikleri; geride kalan parayı ise kendileri harcadığı anlaşılmıştı[969].

Ailenin kanunsuz işlere tevessül etme hususunda bu kadar cesaret sahibi olmalarının bir nedeni de, bu yıllarda Selendi'nin komşu kazası olan Mamuriye'de adeta tek otorite haline gelmiş olan Sunullah Paşa-zâde Mustafa Bey ile birlikte hareket etmelerindendi. Nitekim Mamuriye kazasına bağlı Bozyazı köyü halkının bir şikâyetinde, bu iki ailenin silâhlı adamlarıyla birkaç kişiyi öldürdükleri söylenmiş; İçel Mütesellimi Kara Mustafa'nın da bunların keyfi hareketlerine göz yumduğu; hattâ müştereken 3-4 yüz kadar *"piyâde tüfeng-endâz segbân"* ile ev basma ve mal gasp etme gibi işlere kalkıştıkları da ilave edilmişti[970]. Sunullah Paşa-zâde Mustafa Bey'le Arslan Gazi-oğulları'nın birlikteliği karşısında yeni İçel Mütesellimi Hacı Ömer de çaresiz kalmış; kaza kadılarından ve halktan peş peşe şikâyet arzları gelmeye devam etmişti. Şubat 1729'de, hem bozdukları nezrin tahsil edilmesi, hem de yeniden nezre bağlanarak Mustafa Bey ile Arslan Gazi-oğulları'nın Magosa Kalesi'ne hapsedilmelerine dair yeniden mufassal bir emir yazılmış; bu emirde ayrıca sözü edilen bu kişilerin avenelerinin toplandıkları *"dârü'n-nedveleri"*nin yıkılması da istenmişti[971]. Fakat bu emir de, daha önceki birçokları gibi icra edilemedi. Zira İçel Mutasarrıfı İbrahim Paşa, halkı eşkıyalık hususunda nezre bağladıktan sonra, iş nüfuzlu kişilerin yakalanmasına geldiğinde Arslan Gazi-oğulları Mehmed, Mustafa ve Mahmud ile Selendi'den Yağlı Osman kaçmayı tercih ettiler. İbrahim Paşa'nın çaresizce durumu Hükûmete rapor etmesi üzerine, adı geçen bu kişilerin her ne mahalde bulunurlarsa *"lâzım gelen cezâları tertîb olunmak"* için 7 Şubat 1730'da Karaman, Aydın, Teke, Hamid, Alaiye ve Adana mutasarrıflarına gerekli emirler yazıldıysa da[972], bundan da bir netice çıkmadı. Arslan Gazi-oğlu Mustafa ve Mehmed'in, yöredeki halkın hânesine saldırarak can, mal ve ırzlarına kast etmelerine dair şikâyetler ise 1730 yılı sonlarında da devam etti[973].

---

[969] Bu şekilde yolsuzluk yapmış olan kişilerin yakalanıp mahkemeye çıkarılmasına dair Adana Beylerbeyi Ömer Paşa'ya, İçel Mütesellimi'ne, kaza kadılarına ve bu iş için mübâşir olan Çuhadar Hacı Hasan'a yazılan mufassal hüküm: BOA, ***MAD***, nr. 2969, s. 106-107 (8 Haziran 1728).
[970] BOA, ***AŞD***, nr. 118, s. 420 (Aralık 1728 başı).
[971] BOA, ***MD***, nr. 135, s. 276, s. 965.
[972] BOA, **İ.E. Dâhiliye**, nr. 2743.
[973] BOA, ***AŞD***, nr. 125, s. 219 (Aralık 1730 sonu).

Bu arada Sultan III. Ahmed dönemini sona erdiren Patrona Halil İsyanı ve sonrasındaki idarî karmaşanın, taşrada ne gibi akislerinin olduğuna çarpıcı bir örnek olması bakımından ilginç bir olay yaşandı. Bağdat Valisi Serasker Ahmed Paşa'nın ordusunda istihdam edilmek üzere İçel sancağından 200, Alaiye'den ise 100 katır istenmiş ve bu işi organize etmek üzere Dergâh-ı Âlî gediklilerinden Babacık Mustafa Ağa bölgeye gönderilmişti. Önce İçel'e gelen Mustafa Ağa emri halka ve yetkililere tebliğ ettiğinde *"bi'l-cümle a'yân ve ahâlî-i livâ",* emre itaat edeceklerini söylemişler; buradan Alaiye'ye geçen Ağa, orada da herhangi bir muhâlefetle karşılaşmadan emri tebliğ etmişti. Fakat daha sonra aralarında Arslan Gazi-oğlu Mustafa ve Mehmed'in de bulunduğu bazı kişiler; *"İstanbul'da tekrâr ihtilâl vuku'bulup sefer bertaraf oldu ve eğer bertaraf olmasa bile fîmâ-ba'd bir re's katır vermeziz"* diyerek, istenilen yük hayvanlarının toplanmasını engellemişlerdi. Böylece hiçbir iş çıkaramayan Mustafa Ağa, Karaman tarafına doğru yola çıkmak isteyince, kendisine yolculuk için gerekli vasıta de verilmediğinden İçel'de mahsur kalmıştı. Bunun üzerine İçel Mutasarrıfı Mustafa Paşa'ya gönderilen emirde, adı geçen bu kişilerin yakalanarak hapsedilmesi istendi[974].

Arslan Gazi-oğulları'nın yıllardan beri devam edegelen kanunsuzluk ve zorbalıklarının asıl amacının, adeta tek otorite halinde oldukları Selendi kazasındaki güçlü konumlarını sürdürmek ve artık âyanlığın yavaş yavaş resmî bir hüviyet kazanmaya başladığı bu dönemde, *Selendi âyanı* sıfatını elde etmek olduğu açıktır. Gerçekten de 1737 sonlarında Arslan Gazi-oğlu Ali'nin faaliyetleri, nüfuzlu bir kaza âyanının bütün tipik hususiyetlerini taşıyordu. Selendi'de hasımlarıyla görülecek hesapları olan kişiler kendisine müracaat ediyor; maiyetinde kalabalık silâhlı adamlar bulunduruyor; her fırsatta ev basmak, mal, eşya ve hayvan gasp etmek gibi ceberut faaliyetleri icra etmekten geri kalmıyordu[975]. Bu nevi kanunsuzlukları takip eden yıllarda da sürdürdüğü anlaşılan; 1740 yılına ait bir şikâyet kaydında, Selendi Göçek köyünden Seyyid Abdülmü'min adlı kişinin zincire vurularak dövülmesi ve ardından ölümü olayında suçlananlar arasında adı geçen[976]; 1743'te ise bir grup eşkıya ile

[974] Babacık Mustafa Ağa'nın İçel'den gönderdiği mektup ve diğer evrak: BOA, **A.AS**, nr. 5218 (12 Mayıs 1731).
[975] Seyyid Ahmed ve kardeşi Seyyid Yusuf'un bu minvaldeki şikâyetleri: BOA, ***AŞD***, nr. 158, s. 14, hkm. 45, 48 (Aralık 1737 sonu).
[976] BOA, ***AŞD***, nr. 161, s. 402, hkm. 1593.

Selendi kazasından bazı kişilerin evini basarak mal ve eşyalarını gasp ettikleri iddiasıyla hakkında şikâyet arzuhâli sunulan Arslan Gazi-oğlu Ali[977], aynı tarihlerde *"Selendi âyanı"* sıfatıyla, kazada vergi tahsili işini de yerine getiriyordu. Matbah-ı Âmire Ocağı'na bağlı olan İçel *avârız* ve *bedel-i nüzûl* vergisinden, 1160 yılı tahsilatından zimmetinde kalan 36,5 kuruş borcu, İstanbul'da bulunduğu sırada bizzat ödeyerek kapatmıştı[978]. Aynı yıl aileden Arslan Gazi-oğlu Seyyid Yusuf'un adı, Selendi'den diğer bazı kişilerle beraber bir cinayet olayına karıştıysa da, mahkemede suçsuz bulunmuştu[979].

Belgelerde herhangi bir bilgi bulunmadığından ailenin 1750'lerdeki faaliyetleri meçhul olmakla birlikte, bu geçen sürede de Selendi kazasındaki güçlü konumlarından herhangi bir şey kaybetmedikleri açıktır. Bu nedenle Selendi'nin Bilhoş köyünden Seyyid Ahmed, Seyyid Âbidin ve Seyyid Mustafa'nın 1760'ta Divana bir arzuhâl sunarak, Arslan Gazi-oğulları'ndan Sinan Çavuş'un *"a'yânlık iddi'âsında"* olduğu ve kendilerinden kanunsuz şekilde para gasp ettiğinden şikâyetçi olmaları[980] hiç de şaşırtıcı değildir. Aynı kişiler başka bir şikâyette ise, *"mütegallibe ve cebâbireden"* oldukları ifade edilen Arslan Gazi-oğlu Ali ve kardeşi Sinan Çavuş'u, sahip oldukları mal ve eşyayı haksız yere gasp etmekle suçlamışlardı ki, bu şikâyetten anlaşıldığına göre Ali 1761'de ölmüş olmalıdır[981]. Yine bu tarihlerde *"tekâlif cem'ine me'mûr"* olan Sinan Çavuş'un, kazadaki seyyidlerden zorla vergi tahsil etmeye çalıştığı; Sinan Çavuş ve oğlu Himmet'in *sâliyâne* adıyla yöre halkından kanunsuz şekilde 480 kuruş tahsil ettikleri, bunları mahkeme yoluyla geri almak isteyenleri cezalandırdıkları; bazı kişilerin kızlarını kaçırıp para ile başkalarına nikâhladıkları; korkudan kaçan Seyyid Mehmed'in *"dağda helâk"* olmasına sebep oldukları; karısı Havva'nın ise dişlerini çıkardıkları gibi zorbalıklarına dair şikâyetler de ortaya çıkmıştı[982].

Vergi tevzii ve tahsili sırasında yolsuzluk ve suiistimale başvurmak, sıkça rastlanan bir durum olup, bu hususta Arslan Gazi-oğulları da masum değildi. Selendi kazası ahalisinin 1767'deki bir şikâyeti, bunun tipik örneklerindendir. Halkın

[977] BOA, ***AAD***, nr. 3, s. 35 (Nisan 1743 ortası).
[978] BOA, ***MAD***, nr. 9966, s. 58-59 (24 Mart 1748).
[979] BOA, ***AAD***, nr. 1, s. 227 (Mayıs 1748).
[980] BOA, ***AAD***, nr. 2, s. 370 (Haziran 1760 sonu).
[981] BOA, ***AAD***, nr. 3, s. 38 (Eylül 1761 ortası).
[982] BOA, ***AAD***, nr. 3, s. 37, 40 (Eylül-Ekim 1761).

iddiasına göre İnceağrı köyünden *"a'yân ve mütegallibeden"* Arslan Gazi-oğlu Mehmed Çavuş ile yeğenleri Hasan ve Hüseyin, her sene vergi dağıtımı yapılacağında kendileri için fazladan 3'er-5'er kuruş yazdırıp, zorla tahsil etmeyi alışkanlık haline getirmişlerdi[983]. Diğer birçok örnekte benzerleri görüleceği üzere burada da *âyan* ve *mütegallibe* terimlerinin birlikte zikredilmesi; halk nezdinde, zorbalık ve kanun dışı yollara başvurmanın âdeta âyanlığın tamamlayıcı bir sıfatı olarak algılandığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Arslan Gazi-oğulları'nın, Selendi kazasındaki güçlü konumlarını 18. yüzyılın sonlarına kadar devam ettirdikleri anlaşılmaktadır. Aile mensupları arasında resmî veya fiilî şekilde kaza âyanlığını elinde bulunduranlar olduğu gibi; subaşılık görevinde buluna aile mensupları, kalabalık silâhlı adamlarıyla yörede güvenliği sağlıyor, bu arada birçok kanunsuzluklara da tevessül ediyorlardı. Bunun yanı sıra vergi tahsildarlığı işinin de elbette bunlardan başkasına verilmesi söz konusu bile değildi.

Arslan Gazi-oğulları her ne kadar İçel'in köklü ailelerinden birisi olsa da, ulaşabilecekleri gücün sınırını belirleyen bazı kesin çizgiler vardı. Her şeyden önce ailenin mütemekkin olduğu Selendi kazasının, coğrafî konum itibariyle sancağın batı ucunda yer alması ve engebeli arazi yapısı nedeniyle diğer kazalarla irtibatın sağlanmasındaki zorluk, burayı içine kapalı bir hale sokmuştu. Bu durumdan tüm kaza halkı gibi Arslan Gazi-oğulları'nın de olumlu veya olumsuz şekilde etkilenmesi tabii idi. Nitekim ele alınan uzun zaman periyodu süresince bu ailenin, esas itibariyle etkinliklerini daima Selendi kazası sınırları içinde tuttukları, tesirleri İçel'in diğer bölgelerinde de hissedilecek herhangi bir teşebbüste bulunmadıkları görülür. Zaten böyle bir iddialarının olmadığı da açıktır. Mücadelesini verdikleri tek şey, daha 16. yüzyılın başlarından itibaren timar tasarruf ederek Selendi'de sahip oldukları maddî güç ve nüfuzu, her ne pahasına olursa olsun sürdürmekti. Araç olarak kullandıkları subaşılık ve vergi tahsildarlığının dışında, herhangi bir resmî makam ve sıfata sahip olmadıkları; hiçbir şekilde mütesellimlik yarışına girmedikleri, fakat bu yarışta zaman zaman Sunullah Paşa-zâdeler'i destekledikleri görülür. Âyanlık mücadelesinin kızıştığı 1730'lardan itibaren, ailenin ileri gelenlerinin *"Selendi âyanı"* olarak tanınmak için, maiyetlerinde daime eksik olmayan kalabalık silâhlı

[983] BOA, ***AAD***, nr. 3, s. 292 (Nisan 1767 başı).

güçle yörede zorba ve ceberut faaliyetlere girişmekten çekinmedikleri; bunu yaparken zaman zaman sancak idarecileri tarafından da korundukları açıktır. Kayıtlara geçmiş onca suiistimal ve kanunsuzluklara rağmen, sancağın diğer kazalarında idamların sıkça görüldüğü dönemlerde bile, bu aile hakkında birkaç örnek dışında herhangi bir idam veya hapis cezasının verilmemiş olması, muhtemelen bulundukları bölgenin izole coğrafî yapısından ve belki de merkezî hükûmet tarafından, vergi tahsili ve asker yazılması işleri vesilesiyle ihtiyaç duyulması halinde, Selendi kazasında muhatap alınacak ve iş gördürülecek tek güçlü aile olmasından kaynaklanıyordu.

C. Ermenek ve Nevâhi'de Âyanlık Mücadelesi

Ermenek ve Nevâhi-i Ermenek'te âyanlık mücadelesi, İçel'in diğer kazalarına göre daha geç tarihlerde başlamıştır. Bunda kuşkusuz, yörenin kendine özgü izole ve engebeli arazi yapısının, iktisadî bakımdan güçlü ailelerin ortaya çıkmasını engelleyici bir faktör olmasını payı vardır. Keza yerleşim alanlarının oldukça sıkışık ve bu sebeple köyler arasında çatışmaların hiç eksik olmamasında ötürü, burada bulunan ailelerin bu mücadelelerde birbirlerinin gücünü kırmış olmalarının da etkisi olmuş gibidir. Fakat İçel'in iki güçlü âyan hânedânı olan Sunullah Paşa-zâdeler ile Gölgeli-oğulları'nın 18. yüzyılın ortalarına gelindiğinde, artık güçlerinin tedricen zayıflaması, Ermenek ve Nevâhi'de önce Can Osman ve daha sonra İnce Ali-oğulları'nın dikkat çekici şekilde sivrilmelerine fırsat doğurmuştur.

1. Can Osman ve Oğlu Piri

Bunların İçel âyanlık ve sosyal tarihinin en ilginç ailesi olduğuna şüphe yoktur. Nevâhi-i Ermenek kazasının idare merkezi konumundaki köyü olan Gargara'da ikâmet eden bu aile, 18. yüzyılın başlarından itibaren tedrici olarak güçlenerek, aynı dönemde kazanın diğer bir âyan hânedânı olan İnce Ali-oğulları'nı geride bırakmışlar; yüzyılın ortalarında ise aileden Can Osman[984], merkezî hükûmetle kurduğu iyi münasebetler ve ayrıca Sunullah Paşa-zâdeler ve Gölgeli-oğulları'nın mevzi kaybetmeleriyle kendi lehine oluşan konjonktürden de akıllıca yararlanarak,

[984] Arşiv belgelerinde ve ahkâm kayıtlarındaki farklı yazılış şekilleri, "Can Osman" ve "Cin Osman" olarak okunmayı mümkün kılmakta olup; çoğunlukla birinci halinin mevcut olduğu görüldüğünden, bu çalışmada Can Osman denilmesi tercih edilmiştir.

İçel'in en güçlü feodal kişisi olarak yıllarca gündemde kalmış; mütesellimlik görevini ifa ettiği süre içinde, sancağın bu güçlü iki ailesinden bazı kişilerin öldürülmesi ve idam cezasının infazında bir nevi Hükûmetin tetikçisi rolünü üstlenmiştir. Kendisi hakkında da defalarca idam kararı verilmesine rağmen, belki de şansının da yardımıyla her defasında infazdan kurtulan Can Osman'ın, ölümünden sonra, bıraktığı boşluğu oğlu Piri doldurmuş ve onun adı da yüzyılın sonlarına kadar resmî yazışmalarda hep ön sıralarda yer almıştır. Fakat bütün bunlara rağmen, İçel'in diğer âyan aileleriyle kıyaslandığında, sürekliliğe sahip ve kalabalık hânedân oluşturacak bir yapı oluşturamamışlardır.

Ailenin arşiv kaynaklarında adı geçen ilk ferdi, Seyyid Piri Ağa'dır. Osmanlı Ordusu için eyâlet ve sancaklardan asker toplama hususunda ciddi sıkıntıların yaşandığı 1696 senesinde, İçel'de malî yönden güçlü bir kişi olduğu anlaşılan Piri Ağa'nın 18 nefer asker yazarak silâhlarıyla birlikte hazır etmesi istenmişti[985]. Seyyid Piri'nin sonrasında da kazada etkinliğini koruduğu anlaşılıyor. Nitekim Ekim 1705 tarihli bir Divanıhümâyun kaydında Seyyid Piri'nin Ermenek'te subaşı olduğu görülür[986]. Kayıtlarda ailenin bilenen ilk atası olarak geçene Seyyid Piri Ağa'nın, akrabalık bağına işaret eden açık izler olmamakla birlikte, Can Osman'ın dedesi olma ihtimali vardır. Buna karşılık Can Osman'ın babasının Deli Şeyh İsmail olduğu kesindir. Deli Şeyh sıfatını taşıyan başka kişiler de vardır. Gülnar Halife-i Sağir köyü halkının 1720'deki bir şikâyetinde, *"mütegallibe ve cebâbire"* Deli Şeyh Süleyman-oğlu Mahmud'un kendi halinde olmayıp, mülk bağ ve evlerine saldırdığı, kendi namına para istediği, *"etrâfında olan hevâsına tâbi' ecnebi kimesneleri hânesine getürdüp memâlik-i mahrûsamda cem'iyyet memnu' iken tecemmu ve envâ'-i fesâdâta"* kalkıştığı ve onun şerrinden köy halkının suya, bağa ve bahçeye gidemez duruma düştüklerinden yakınılmıştı[987].

Deli Şeyh İsmail ile oğullarının yörede nüfuz ve etkileri her geçen yıl daha da artarken, haklarındaki şikâyetler de aynı oranda çoğalıyordu. Oğlu Mehmed ve Osman'la birlikte icra ettikleri bazı suiistimalleri, özellikle de kanunsuz şekilde çeşitli vesilelerle para tahsil etmeleri kaza halkını şikâyetine sebep olmuş; bunun

[985] BOA, ***MD***, nr. 108, s. 140, hkm. 606 (Mart 1696).
[986] BOA, ***MZD***, nr. 12, s. 26, hkm. 92.
[987] BOA, ***AŞD***, nr. 84, s. 466.

üzerine Mart 1724'te bunların Kıbrıs adasına sürgün edilmelerine karar verilmişti. Fakat kısa süre sonra yine Nevâhi-i Ermenek ahalisinden bir grup, Kadı Şeyh Ahmed Efendi vasıtasıyla Şeyh Seyyid İsmail'in *"sulehâ-yı sâlikînden"* muteber bir kişi, hakkındaki suçlamaların ise iftiradan ibaret olduğunu söyleyerek affını talep etmişler; böylece 25 Ağustos 1724'te cezaları affedilmişti[988].

Deli Şeyh İsmail'in oğulları arasında Can Osman, hakkında birçok menfi şikâyet kayda geçmiş olmasına rağmen, muhtemelen Sunullah Paşa-zâdeler'in gözden düşmesi ve Gölgeli-oğulları'nın da eski güçlerini kaybetmesinin ortaya çıkardığı boşluğu değerlendirerek, 1730'lardan itibaren yavaş yavaş Hükûmet nezdine muteber bir kişi olarak kabul görmeye başlamıştı. Nitekim *"Nevâhi-i Ermenek kazâsı sâkinlerinden Seyyid Osman"* hitabıyla yazılan Mayıs 1731 tarihli şu hükümde, yönetimle alâkalı olarak kendisine bazı görevlerin verildiği anlaşılmaktadır: *"Sen ki mûmâ-ileyhsin, zâtında kârgüzar ve müstakim ve sadakat-şi'âr olman hasbiyle mukaddemâ livâ'-i mezbûr mutasarrıfı müteveffâ İbrahim Paşa* seni emr-i şerîf *ile maiyyetine intihab ve vâkı' olan hidemâtda istihdam itmekle gerek umûr-ı mühimme temşiyette ve gerek mehamm u mesâlih-i vilâyette hıdmet-i meşkuren zâhir olduğundan hâlâ İçel sancağı mutasarrıfı düstûr-ı mükerrem müşîr-i fihâm nizâmü'l-a'lem Vezîrim Mustafa Paşa edemallahü-te'âlâ iclâlühû Dersa'âdetime arz u i'lâm ve müteveffâ-yı müşârileyh vaktinde olduğı gibi kendü maiyyetine dahı ta'yîn olunmanı iltimas itmekle vech-i meşrûh üzre Vezîr-i müşârileyhin maiyyetine me'mûr olmuşsundur. İmdi iş bu* emr-i celîlü'l-kadrim [boş] *ile vusulûnde sen ki mûmâilehysin bundan sonra Vezîr-i müşârileyhin yanuna varup maiyyetine kıyâm ve vâkı' olan umûr-ı mühimme ve sâ'ir hidemât-ı cüz'iye ve külliye ve nizâm u intizâm-ı vilâyete müteallik umûrda seni ne* vechile *istihdâm murâd ider ise re'y-i sevaberiri üzre amel ü hareket üzre mesâ'i-i meşkûre ve mü'esser-i mebrûre vücûda getürmeğe bezl ü cedd-i ikdâm ve mezid-i dikkat u ihtimâm eylemen bâbında fermân-ı âlişânım sâdır olmuşdur, buyurdum ki[989]."*

Burada Can Osman'dan istenen yardımın, Bağdat Seraskeri Vezir Ahmed Paşa maiyetinde istihdam edilmek üzere İçel'den yük hayvanı ve asker toplamasının yanı sıra, bu tarihlerde isyân halinde bulunan ve haklarında idam fermanı çıkmış olan

[988] BOA, **A.DVN**, 1034/19.
[989] BOA, ***MD***, nr. 138, s. 33, hkm. 106; Bu hükmün başka bir sureti: BOA, **C.ZB**, nr. 500.

Sunullah Paşa-zâde Ahmed ve Zeynelâbidin'in bertaraf edilmesine dair olduğu açıktır. Ermenek ve Nevâhi kazasında âyan sıfatıyla ortaya çıkan ve çeşitli resmî görevlere muhatap olan diğer başka kişiler de olmakla birlikte[990], bu yıllarda Can Osman'ın Hükûmet nezdinde ayrı bir konumu vardı. Sunullah Paşa-zâde Mustafa, Arslan Gazi-oğlu Mehmed ve Azaleddin-oğlu Nuh, maiyetlerindeki kalabalık silâhlı adamlarla İçel'de güvenliği tehdit ettikleri 1735'te, Mutasarrıf Yakub Paşa'nın Gülnar kazasından geçeceği Kemertaş adlı menzili kapayarak Paşa'nın adamlarıyla çatışmaya girdiklerinde, yardıma çağrılan İçel âyanları arasında Can Osman da bulunuyordu[991].

Hakkında ortaya atılan çeşitli şikâyetler, yine de Can Osman'ın, İçel'deki diğer âyan hânedânlarının içinde bulundukları menfi durumdan da yararlanarak, Hükûmet nezdindeki itibarını günden güne yükseltmesine mâni olamamıştı. Nitekim Rusya ve Avusturya ile savaşların devam ettiği ve İçel Mutasarrıfı Hacı Süleyman Paşa'nın seferde bulunduğu 1738 yılında, mütesellim olarak tâyin ettiği Sunullah Paşa-zâde Abdurrahman Bey'in, Karataş taraflarındaki kargaşayı önleme hususunda herhangi bir iş çıkarmadığı gibi, sancaktan toplanması icap eden imdâd-ı seferiyenin tahsilinde de gevşek davranması üzerine görevine son verilerek, mütesellimlik Mayıs 1738 itibariyle Seyyid Can Osman'a verilmişti[992]. Bu sırada İçel'de süregelen en önemli güvenlik problemi, Sarı Nebi-oğulları ve Karataşlı Abdülhalim-oğulları'nın ittifakla Gölgeli-oğulları'na yönelik mütecaviz hareketlerinin neden olduğu huzursuzluktu. Haziran 1738'de Mütesellim Seyyid Osman'a ve sancağın önde gelen nüfuzlu âyanlarına yazılan mufassal bir hükümde, sözü edilen âsilere karşı birlikte hareket etmeleri ve bunlar yakalanarak lâyık oldukları cezalar verilip, Karataş kazasının nizamının yeniden tesis edilmesi istenmişti[993]. Can Osman 1740'larda İçel sancağındaki Âdet-i Ağnam Mukataası'na bağlı aşiretlerden vergi tahsiline mâni olmaya çalışması hasebiyle hapis cezasına çarptırıldıysa da[994], bu ceza Kasım 1740 başında, bundan sonra kendi halinde durması ve vilâyet işlerine karışmaması şartıyla

[990] Ermenek âyanı olup, kazadan tertip olunarak Ordu-yu Hümâyuna katılan birliğin *"asker-başı"* olan ve sefer sırasında ölen Hasan Bey'in muhallefatı hakkında: BOA, ***D.BŞM.MHF.D***, nr. 13463, s. 2 (Nisan 1732).
[991] BOA, ***MD***, nr. 141, s. 26, hkm. 79 (Ağustos 1735).
[992] BOA, ***MD***, nr. 146, s. 50, hkm. 139.
[993] BOA, ***AŞD***, nr. 158, s. 143, hkm. 507 (Haziran 1738).
[994] BOA, ***AŞD***, nr. 164, s. 209, hkm. 661.

affedildiği gibi[995]; bir nevi itibarı iade edilerek kendisine diğer başka görevler de verildi. Bu görevin ne olduğuna dair Ocak 1741'de İçel Mutasarrıfı Vezir Mehmed Paşa'ya yazılan bir hükümde şöyle deniliyordu:

"Sen ki vezir-i müşârileyhsin, südde-i sa'âdetime mektûb gönderüp hâlâ İçel kazâlarından Nevâhi kazâsında sâkin Can Osman dimekle ma'ruf kimesne zâtında kârgüzâr ve müstakīm ve sadâkat-şi'âr ve umûr-ı mühimme temşiyetine ve mehâm u mesâlih-i vilâyete ve nizâm-ı memlekete hidemât-ı meşkûresi zuhûrı sebebi ile selefin livâ'-i mezbûr mutasarrıfı olanlar ma'iyyetlerine emr-i şerîfimle ta'yin ve hidmetlerin murâd olunduğu vech üzre istihdama tahsis oluna geldüğünden mezbûr merkūmdan dahı ber-vech-i istikāmet hidemât-ı ... me'mûl ve ahâlî-i sancak fukaraları dahı kendüsünden hoşnûd olmalarıyla ma'iyyet ve istihdâma mukaddemâ ta'yin olunduğu gibi ma'iyyetinde kıyâm ve hidemât-ı vâkı'ada istihdâm olunması bâbında vâkı' hâli hükm-i hümâyunum recâsını arz itmeğin vech-i meşrûh üzre amel olunmak bâbında fermân-ı âlişânım sâdır olmuşdur[996]."

Böylece Hükûmet nezdinde yeniden itibar kazandığı anlaşılan ve her ne kadar bu metinde açıkça ifade edilmemiş olsa da, bir nevi kendisinin âyanlık statüsü kabul edilen Can Osman hakkında, çok geçmeden yeni bazı iddialar ortaya atıldı. Aslında öyle anlaşılıyor ki, sancağın diğer mahallî güç odakları gibi onun talihinin ne yönde gelişeceği de İçel Valileriyle kuracağı şahsî münasebetin şekline bağlıydı. Nitekim Mustafa Paşa'dan sonra göreve gelen Vezir Memiş Paşa'nın, Can Osman hakkında hiç de müspet görüşlere sahip olmadığı ortaya çıkmıştı. Onunla alâkalı olarak Hükûmete sunduğu iki mufassal raporda ve ayrıca Karataş Nâibi'nin ilâmında, hakkında birtakım suçlamalara yer verilerek cezalandırılma talep edilmiş ve bu talebe uygun emir çıkmıştı[997]. Bununla birlikte aradan çok geçmeden, Nevâhi-i Ermenek halkı Divanıhümâyun'a müracaat ederek, ithamların gerçeğe uygun olmadığını söyleyerek, *"celb-i mâl sevdâsında"* olan mutasarrıfları suçlamışlar ve Can Osman'ın affedilmesini istemişler[998]; istekleri kabul edilerek Aralık 1742 sonu itibariyle verilen bu ceza affedilmiş ve kendisinin bu bahaneyle rencide edilmemesi

[995] BOA, ***AŞD***, nr. 164, s. 209, hkm. 661.
[996] BOA, ***MD***, nr. 147, s. 323, hkm. 1138.
[997] BOA, ***MD***, nr. 148, s. 145-146, hkm. 441 (Kasım 1741).
[998] BOA, ***KK***, nr. 2335, s. 650.

istenmişti[999]. Öyle anlaşılıyor ki onun affedilmesinde, bu tarihlerde sancakta ortaya çıkan birçok nahoş hadisede neredeyse tüm meşhur İçel âyanlarının birlikte hareket etmeleri sebebiyle zor durumda kalan mutasarrıflara, Can Osman gibi kudretli bir kişinin desteğini temin etme düşüncesi etkili olmuştur[1000].

İçel Mutasarrıfı Gazi Mehmed Paşa, İran seferi münasebetiyle Diyarbakır taraflarında görevlendirilince İçel'in idaresini mütesellim tâyin ettirdiği Kethüdası Nevşehirli Ali Ağa'nın, bazı suiistimalleri sebebiyle görevden alınması, Can Osman'a mütesellimlik fırsatı vermiş ve 20 Eylül 1743'te bu göreve getirilmişti[1001]. Osman Ağa'ya ve kaza kadılarına yazılan hükümde, yeni mütesellim için *"livâ'-i mezbûr ahâlîsi senin etvâr ve evzâ'ından râzı ve hoşnud olmalarıyla müceddeden livâ'-i mezbûre mütesellim nasb u ta'yîn olunmuşsundur"* denilerek, son yıllarda düzeni bozucu faaliyetler içinde olan Gölgeli-oğlu İbrahim, Yeke Hüseyin, Azaleddin-oğlu Nuh, Sunullah Paşa-zâde Mahmud ve Sarıkavak'tan Osman-oğlu'nun mahkemeye çıkarılmasını sağlaması; ayrıca şimdiye kadar ahali zimmetinde kalan vergi borcunu ve bundan sonra tahsili istenen imdâd-ı seferiyeyi toplaması; bunları yaparken de "*fukarâ-yı ra'iyyeti himâyet ü sıyânet ve eşkıyâ ve haramzâdenin def'-i mekrlerine mübâderet"* eylemesi istenmişti[1002].

Can Osman Ağa'nın mütesellim tâyininden ve yönetiminden Ermenek, Nevâhi-i Ermenek, Mut ve Sinanlı kazaları halkı memnuniyetlerini izhar ettiler. Onların ifadesiyle Osman Ağa göreve geldikten sonra *"te'min-i bilâd u ibâd ve fukarâ ve zu'afâ emîn ü sâlim olup, şekāvet-beşe olan eşkıyâlar perişan"* olmuş, buna karşılık kendi halinde işleriyle meşgul olan ahali ise onun tavrından "*hoşnud ve râzı*" olmuşlardı[1003]. Tabi bu ifadeleri biraz da, İçel'in kazaları arasında hiç eksik olmayan bölgecilik düşüncesini dikkate alarak okumakta yarar var; ayrıca diğer kaza halkının da aynı fikirde olup olmadıklarına da bakmak gerekir. Özellikle uzunca süredir sancak yöneticilerine karşı bayrak açmış görünen Gülnarlı Azaleddin-oğulları ve Yeke Hüseyin'le Karataşlı Halim-oğulları'ndan mütevellit problemler devam

[999] BOA, ***MD***, nr. 148, s. 145, hkm. 441.
[1000] Bu hususta Adana Valisi, İçel Mutasarrıfı, kaza kadıları ve Can Osman'a hitaben yazılan emir: BOA, ***AAD***, nr. 1, s. 24 (Aralık 1742 sonu).
[1001] BOA, ***AAD***, nr. 1, s. 63.
[1002] BOA, ***MD***, nr. 150, s. 110, hkm. 418; Krş. BOA, **C.DH**, nr. 13918.
[1003] BOA, ***AAD***, nr. 1, s. 61 (Kasım 1743 başı).

ediyordu; öyle ki bu iki kazadan vergi tahsil edilemez hale gelmişti[1004]. Her ne kadar Mütesellim Can Osman'ın idaresinden halk memnun gibi görünüyor olsa da, sancağa yeni bir vali tâyin edilmesi zorunluydu. Nitekim bu sırada İstanbul'da bulunan ve boşta olduğu anlaşılan Hâmis Paşa, 31 Aralık 1743'te İçel Mutasarrıflığına getirildi; o görev yerine varıncaya kadar da Can Osman'ın mütesellimliğe devam etmesi kararlaştırıldı[1005]. Ekim 1744 sonlarında İçel Mutasarrıflığına Hâmis-zâde Ömer Paşa tâyin edildi ki, onun da mükemmel kapısı halkıyla Rumeli Valisi olup bu sırada İran savaşı münasebetiyle Sivas taraflarında bulunan Vezir Mustafa Paşa'nın emrine girmesi istendi[1006]. 1745 yılı başlarında Sunullah Paşa-zâde Abdurrahman Bey'in idam kararını infaz eden Ömer Paşa, doğudaki görev yerine gitmeden önce Nisan 1745'te İçel Mütesellimliğine bir defa daha Can Osman'ı tâyin ettirdiyse de[1007], bir ay sonra karar değiştirerek Gölgeli-oğlu Hacı İbrahim Ağa'yı görev verildi[1008]. Bu değişiklik aynı zamanda Gölgeli-oğlu'nun, rakibi olan kişilere karşı harekete geçmesi için bir fırsat da yakaladığı anlamına geliyordu. Nitekim Gölgeli-oğlu İbrahim, Silifke Mahkemesine yaptığı bir şikâyette Can Osman'ın, sahip olduğu *"kuvvet-i mâliyesi sebebiyle"* sancakta zorbalık yaptığına işaret etmiş[1009]; aynı zamanda onun mütesellimliği döneminde zimmetine para geçirdiği iddiasıyla peşine düşmüştü[1010].

İdarî görev alan diğer İçel âyanları gibi Can Osman hakkında da şikâyet ve yakınmalar her geçen yıl artmaya başlamıştı. Öyle ki 1749'da bizzat kendi asli vatanı olan Nevâhi-i Ermenek ahalisi bile bir arzuhâl sunarak, *"kendü hâlinde olmayup şekāvet ile meşhûr başına levendât eşkıyâsı cem'"* eden bir şaki olarak yaftaladıkları Can Osman'ın, *"a'yânlık iddi'âsıyla"* ortaya çıkıp, kazanın yönetim işlerine karıştığından, ayrıca vergi tevziine burnunu soktuğundan ve kanunsuz şekilde kendisi için para topladığından şikâyetçi olmuşlardı[1011]. Gargara köyü ahalisinin bir

[1004] BOA, ***MAD***, nr. 8504, s. 86-87. Aynı tarihlerde Ermenek Kadısı Seyyid Ali gönderdiği bir arzda, *"Karataş ahâlîlerinin üzerlerine edâsı lâzım gelen otuz buçuk hânelerinin mâl-ı avârızı taleb olundukda adem-i itâ'atlarından nâşî bir vechile tahsîl olunamayup zimmetlerinde"* kaldığını yazmıştı (***MAD***, nr. 9951, s. 167).
[1005] BOA, ***AAD***, nr. 1, s. 64.
[1006] BOA, ***MD***, nr. 150, s. 420, hkm. 1371.
[1007] BOA, ***AAD***, nr. 1, s. 111 (Nisan 1745 ortası).
[1008] BOA, ***AAD***, nr. 1, s. 112 (Mayıs 1745 sonu).
[1009] BOA, ***AAD***, nr. 1, s. 147 (Nisan 1746).
[1010] BOA, ***AAD***, nr. 1, s. 156 (Haziran 1746).
[1011] BOA, ***AAD***, nr. 1, s. 250 (Haziran 1749).

şikâyetinde ise Can Osman ve kardeşleri Kör Ahmed, Deli Abdullah, Kurd Mustafa ve Zalim Mehmed'in *"eşirrâ-yı nâsdan"* oldukları ifade edilmişti[1012]. Bu şikâyetlerin kaleme alınmasında, kazanın diğer nüfuzlu âyan ailesi olan İnce Ali-oğulları'nın tesirinin olduğuna şüphe yoktur. Ayrıca kendisinden alacak iddiasında bulunanlar da eksik olmuyordu[1013]. İçel Yörük Mukataası'nı iltizamla aldığı 1157 senesinden, zimmetinde kalan 1.750 kuruş borç, aradan geçen uzun yıllara rağmen bir türlü tahsil edilememişti[1014]. Temmuz 1750'de Sunullah Paşa-zâde Abdülmuin Bey, Can Osman'ın, amcasını haksız yere öldürdüğü ve sahip olduğu mal ve eşyasını gasp ettiği iddiasında bulunmuştu[1015]. Buna rağmen 16 Ocak 1751'de İçel mutasarrıflığı kendisine tevcih edilen Gazi Mehmed Paşa, bazı işlerini görmek üzere İstanbul'da bir süre oyalanacağı gerekçesiyle İçel'in yönetimini Mütesellim Can Osman'a havale etti[1016]. Fakat Can Osman, mahiyeti belli olmayan bir mesele nedeniyle Karaman Valisi tarafından Konya'ya çağrılınca, mütesellimliğe oğlu Seyyid Piri'ye bıraktı[1017].

Muhtemelen Haziran 1751'de öldüğü anlaşılan can Osman'ın[1018], her ne kadar birçok kardeşi ve Kör Mehmed adlı başka bir oğlu mevcut olsa da, ölümünden sonra ailenin reisi olarak oğlu Seyyid Piri ön plana çıkmıştır. Babasının son aylarında mütesellim vekili olarak sancak idaresinde kısa süre söz sahibi olan Piri, atasından devraldığı mirası daha da büyütmek için rakiplerine karşı 1790'lara kadar mücadele verdiyse de, bunda muvaffak olamadığı gibi, peş peşe yaptığı hatalar, aslında hiçbir dönemde tam bir hânedân görüntüsü vermeyen ailenin iyice sönmesine neden olmuştu.

Babasının ölümünü takip eden yıllarda meydana gelen bazı nahoş hadiselerle zora düşen Can Osman-oğlu Piri, Hükûmet nezdindeki durumunu kısa sürede düzelttiği gibi, Nevâhi-i Ermenek kazası âyanı olarak resmen kabul görmeyi de başardı. Bu nedenle Azaleddin-oğlu Deli Hüseyin ve adamlarının 1756'da Vezir Numan Paşa'yı zor durumda bırakmaları üzerine, Paşa'ya yardıma çağrılan İçel

[1012] BOA, ***AAD***, nr. 1, s. 269 (Nisan 1750).
[1013] Abdülhalim ve Halil adlı kişilerin alacak iddiaları hakkında: BOA, ***AAD***, nr. 1, s. 262.
[1014] BOA, ***KK***, nr. 2524, s. 7 (Aralık 1750).
[1015] BOA, ***AAD***, nr. 1, s. 279 (Temmuz 1750).
[1016] BOA, ***AAD***, nr. 1, s. 291 (Ocak 1751 sonu).
[1017] BOA, ***AAD***, nr. 2, s. 27
[1018] BOA, ***AAD***, nr. 2, s. 27

âyanları arasında o da yer almıştı[1019]. İçel'de sık aralıklarla vali değişikliği ve bir türlü sağlanamayan iç huzursuzluk sebebiyle ciddi idarî zafiyetin görüldüğü yıllarda Can-oğlu Piri, Anamurlu Sunullah Paşa-zâde Ali Bey'le birlikte sancağı mâlikâne olarak üzerlerine almak için İstanbul nezdinde bir teşebbüste bulunduysa da, tafsilatı daha önce Ali Bey bahsinde verildiği üzere bundan herhangi bir netice elde edememişti[1020]. Bununla birlikte Can-oğlu Piri'nin, 1760'larda Nevâhi-i Ermenek'te fırsatını buldukça güç ve nüfuzunu arttırmaya matuf zorbalıklar yapmaktan geri durmadığına dair haberler gelmeye devam ediyor[1021]; kendisinden alacak iddiasında bulunanlar da eksik olmuyordu[1022]. Sonraki tarihlerde hakkındaki suçlamalar iyice artınca idam cezasına çarptırılan Can-oğlu Piri'nin Aladağ tarafına kaçtığı, burada Aladağ Âyanı Abdülehad ile ittifak yaparak eşkıyalığı sürdürdüğü, Karaman ve Konya taraflarına giden yolları kesip, ahali ve tüccarın mallarını yağmalama ve bazısını da öldürmeye devam ettiğine dair şikâyetler 1768 yılında da sürmüştür[1023].

Osmanlı Devleti'nin 1768'de Rusya'yla savaşa tutuşmasının tesirleri çok geçmeden İçel'de de görülmeye başlamıştı. Zira Hükûmetin ve sancak yöneticilerinin öncelikleri arasında şimdi Can-oğlu Piri gibi haklarında idam kararı verilen kişileri kovalamak olmayıp, neredeyse tüm mesailerini savaş hazırlıklarına harcamak zorundaydılar. Ordu için sancaktan istenen 200 mehar deveye bedel olarak tahsili gereken paranın toplanmasında, bazı kazalarda zorluklarla karşılaşılmıştı. İşte bu karışık ortamdan istifade eden Can-oğlu Piri, 1769'da firardan geri döndüğü gibi, kendisini destekleyen bazı İçel âyanları tarafından *"Nevâhi kazâsına a'yân nasb"* edildi[1024]. Yine bu tarihlerde Can-oğlu Piri'nin kardeşi Kör Mehmed'in de, Nevâhi kazasına subaşı tâyin edildiği ve onun da birtakım zulüm icra ettiğine dair haberler ortaya çıkmıştı[1025]. Fakat sonrasında da Nevâhi-i Ermenek'te yıllardan beri adı birçok kanunsuz faaliyetlere karışan ve hakkında defalarca cezalandırma emri

[1019] BOA, ***MD***, nr. 159, s. 21-22, hkm. 50, 51 (Ocak 1757).
[1020] BOA, ***MD***, nr. 160, s. 70, hkm. 199 (Ocak 1758 başı).
[1021] Başdere köyünden Seyyid İbrahim Ağa'nın şikâyeti: BOA, ***AAD***, nr. 3, s. 43 (Haziran1761).
[1022] BOA, ***AAD***, nr. 3, s. 143.
[1023] Nevâhi-i Ermenek halkının müşterek mahzarı: BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1011/22; Can-oğlu Piri ve Ali Bey'in Ermenek'i basması ve sonrasında gelişen hadiselerle alâkalı müştekilerin arzuhâli, kaza kadılarının ilâmı ve diğer evrak: **A.DVN.ŞKT**, 1018/56; Olaylarla ilgili olarak İçel tarafından gelen evrakın hülasası: **A.DVN.ŞKT**, 1026/74 (30 Mayıs 1768).
[1024] BOA, ***MAD***, nr. 8518, s. 50 (20 Temmuz 1769).
[1025] BOA, ***AŞD***, nr. 179, s. 121, hkm. 698.

çıkarılan; sonrasında ise uzunca süre ortalıkta pek görünmeyen Can-oğlu Piri, 1788 yılı yaz aylarından yeniden yazışmalara konu olmaya başladı. İddiaya göre Abdurrahman Bey ve Sunullah Bey'le birlikte 1.000 kadar süvari ve piyade toplayıp köy basmak, halkın malına ve canına kast etmek gibi fenalıklara tevessül etmişti[1026]. Bunun üzerine hakkında yazılan ferman kazaya geldiğinde, Nevâhili Ali Ağa ile eskiden beri süregelen düşmanlığı bahane ederek kendisi mahkemeye çıkmamış ve kaza eşrafından Seyyid Ahmed Ağa'yı vekil olarak göndermişti[1027].

1791 yılı başlarında Nevâhi-i Ermenek kazasından bazı kişiler, Pirluganda Nâibi Seyyid Osman Efendi vasıtasıyla birtakım şikâyette bulundular; aynı meyanda Nevâhi-i Ermenek ve Selendi kadıları da kâğıtlar gönderdi. Bunların iddiasına göre Sunullah Paşa-zâdeler'den Anamurlu Abdurrahman Bey ve Sunullah Bey ile Can-oğlu Piri ve oğlu Mustafa, başlarına topladıkları 1.000'den fazla adamla bunların evlerini basıp mal ve eşyalarını gasp etmişler; Abdurrahman Bey, maiyetiyle beraber Nevâhi-i Ermenek kazasına gelerek, daha önce bazı kötü davranışları sebebiyle nezre bağlanmış olan Can-oğlu Piri'yi kazaya âyan olarak tâyin etmiş; 20'den fazla kişiyi de haksız yere öldürmüşlerdi. Bu sebeple Abdurrahman Bey'in mütesellimlikten azlini ve söz konusu mal gaspı ve cinayetlerle, Nevâhili Ali Ağa'nın öldürülmesi hadisesi de dâhil edilerek yargılanmasını talep etmişlerdi. Buna karşılık 28 Nisan 1791 tarihinde, hususî bir mübaşir tâyin edilmesi ve davalarının mahallinde görülmesine dair Konya Mütesellimi ve Bozkır Madeni Emini'ne emir yazılmasına karar verilmişti[1028]. Takip eden yıllarda da Can-oğlu Piri ve diğerlerinin mahkemeye çıkarılması mümkün olmadığından, Ermenek ve Nevâhi-i Ermenek halkının bunlarla alâkalı şikâyetleri bir süre daha devam etmiştir[1029].

[1026] Can-oğlu Piri'nin yeniden ortaya çıkması ve tevessül ettiği kanunsuzluklar hakkında Konya Mütesellimi, İçel Mütesellimi ve Lârende Kadısı'na Temmuz 1778'de yazılan hükümde şu ifadelere yer verilmişti: *"Nevâhi-i Ermenek kazâsı sükkânından olup öteden berü gasb-ı emvâl ve katl-i nüfûs ve hetk-i i'râz misillü herekât-ı nâ-marziyye ile meşgûl Can Piri nâm müfsid dâ'imâ kendü hâlinde olmayup kazâ-i mezbûr ahâlîlerinden envâ'-i mezâlim ve ta'addîye ictisâr eylediğine binâ'en bundan akdem fîmâ-ba'd kazâ-i mezbûre duhûl itmemek üzre tezkirat olunmuş iken mezkûr adem-i itâ'at ve izhâr-ı huşunetden nâşî yine kazâ-i mezbûr sâkinlerinden Abdurrahman Bey ve Sunullah Bey dimekle ma'rûf kimesneler ile ittifak ve bin nefer süvari ve piyâde cem' ve her bir kazâda geşt ü güzar ve kazâ-i mezbûre dâhil ve ahâlîleri ber-vech-i meşrûh nezre kat' oldukları şakī-i mezbûre ledel-ifâde kemâl-i ta'addîden nâşî…"* (BOA, ***AAD***, nr. 5, s. 126-127).

[1027] BOA, ***AAD***, nr. 5, s. 126-127 (Temmuz 1788).

[1028] BOA, **A.DVN.ŞKT**, 2302/51, 2302/80. Sözü edilen kişilere hitaben yazılan hüküm: BOA, **A.DVN.ŞKT**, 2314/25.

[1029] BOA, **A.DVN.ŞKT**, 2321/150; BOA, ***AAD***, nr. 5, s. 133-134.

2. İnce Ali-oğulları

İçel'deki âyanlık mücadelesinin önemli aktörlerinden biri de İnce Ali-oğulları'dır. Aslen Nevâhi-i Ermenek'in Davdas köyünden olan bu aile, sancağın diğer güçlü hânedânları arasındaki rekâbetin olanca şiddetiyle sürdüğü 18. yüzyılın ilk yarısında, bu yarışta iddialı olduklarını gösterir herhangi bir teşebbüste bulunmamışlardır. Fakat 1750'lerden itibaren önce İnce Ali-oğlu Âbid, aileyi yavaş yavaş toparlamış; ardında da onun oğlu Ali gerçek bir lider olarak ortaya çıkarak, rakipleri olan diğer İçel âyanına karşı verdiği amansız mücadele sonunda, yüzyılın sonuna gelindiğinde bunları İçel'in belki de en güçlü hânedânı haline getirmiştir. Zaten Sunullah Paşa'nın 1720'lerde, sonu dramatik şekilde biten valilik görevinden sonra, İçel'den Paşalığa kadar terfi ederek, idarî hiyerarşide önemli görevler deruhte edebilen ikinci kişinin, Ali Ağa'nın oğlu Ahmed Paşa'nın olması da, bu ailenin 18. yüzyıl sonu itibariyle ulaştığı gücü açıkça gösteren bir husustur.

Kaynaklarda ailenin ataları ve ortaya çıkışlarına dair sarih bilgilere rastlanmaz. 1696'da kendisinden ordu için 4 nefer asker talep edilen, Nevâhi-i Ermenek kazasından Emir-oğlu Ali Ağa'nın, bu aileyle bağının ne olduğu açık değildir[1030]. Bununla birlikte Nevâhi-i Ermenek ahalisinin 1708'deki bir şikâyet arzuhâllerine konu olan Dindebolı köyünden İnce Ali'nin, hânedâna adını veren kişi olması kuvvetle muhtemeldir[1031]. Ailenin ilk faaliyetlerine dair arşiv kaynaklarına geçen bilgiler bölük-pörçük olup, bütünlükten yoksundur. 1714'te İnce Ali'nin amcası Seyyid Ataullah ve oğulları Abdullah ve Abdülkerim ile Gargara köyünden Deli İsmail'in, *"biz çavuş olduk"* diyerek ahaliden kanunsuz şekilde para kopardıkları; ayrıca bağlarda yetişen üzümleri toplayarak bunlardan yasak içki imal ettikleri şikâyet konusu olmuştu[1032]. Mayıs 1720'de ise *"ser-eşkıyâdan"* Ataullah, İnce Ali-oğlu Ahmed ve oğulları Abdullah, Abdülkerim ile Deli Şeyh İsmail ve diğer bazı kişilerin, düzeni bozucu faaliyetleri sebebiyle Kıbrıs adasına sürgün edilmelerine karar verilmişti[1033]. 1720 itibariyle Ali, Gargara köyünde subaşı olup, aynı köyden

[1030] BOA, ***MD***, nr. 108, s. 140, hkm. 606 (Mart 1696).
[1031] BOA, **A.DVN**, 422/93.
[1032] BOA, ***AŞD***, nr. 65, s. 278 (Haziran 1714). Sözü edilen bu kişilerin davalarının görülmesi için İçel Paşası'na ve Nevâhi-i Ermenek Kadısı'na yazılan hüküm: ***AŞD***, nr. 70, s. 110 (Mart 1716).
[1033] BOA, ***AŞD***, nr. 85-1, s. 262.

Can Osman'ın bazı zorbalıklarından şikâyetçi olmuştu[1034]. Aynı tarihte kayıtlarda Seyyid Ataullah'ın *"a'yândan"* olduğu ve kadıdan kazasının subaşılığını da aldığı ifade edilmişti[1035]. 1730'larda ise İçel'de eşkıyâlığa kalkışarak düzeni bozucu faaliyetlere teşebbüs eden bu kişiler arasında, diğer birçok meşhur âyanla birlikte Nevâhi-i Ermenek'ten İnce Ali-oğlu Ahmed'in de adı geçiyordu[1036]. Bunu takip eden yıllarda uzun süre bu ailenin müspet veya menfi faaliyetlerine dair arşiv belgelerine herhangi bir kayıt girmemiştir, ta ki 1750'lerde İnce Ali-oğlu Âbid'in güçlü bir kişilik olarak ortaya çıkışına kadar.

Davdas köyünden İnce Ali-oğlu Âbid (Zeynelâbidin), 1750'lerden itibaren yavaş yavaş adından söz ettirmeye başlamıştır. Nevâhi-i Ermenek Kadısı Seyyid Abdülkadir, Ataullah-oğlu Abdullah'la birlikte onu, nice senelerden beri etrafta şekâvete cesarete kalkışan ve ahalinin canına ve malına kast eden bir *"ser-eşkıyâ"* olarak yaftalamış[1037]; bir başka mektubunda ise Âbid'in, Mamuriye Âyanı Topal Ali Bey'den destek aldığı için bu kadar rahat hareket ettiğini; kendi silâhlı adamları olduğu gibi, Mamuriye ve Selendi'den de katılımlarla; 5-6 yüz segbân ile köy köy gezerek düzeni bozduklarını; ayrıca Fariske köyüne baskın yaparak birkaç kişiyi de öldürdüklerini yazmıştı[1038]. İnce Ali-oğlu Âbid, sonraki yıllarda da yükselişini sürdürdü. Nitekim 1757'ye gelindiğinde artık kendisinin Hükûmet tarafından da resmen Nevâhi-i Ermenek kazası âyanı olarak kabul edildiği görülür. Bu nedenle Azaleddin-oğlu Deli Hüseyin ve adamlarının 1756'da Vezir Numan Paşa'yı zor durumda bırakmaları üzerine, Paşa'ya yardıma çağrılan İçel âyanları arasında o da yer almıştı[1039].

1760'larda İçel âyanları arasındaki rekâbetin çetin bir hal aldığı yıllarda, iki farklı grup meydana gelmişti. Bunlardan Nevâhili İnce Ali-oğlu Âbid ile Gölgeli-oğlu Mustafa ilk grubu, yine Nevâhili Can Osman-oğlu Piri ile Anamurlu Ali Bey'e ise karşı grubu oluşturmuşlardı[1040]. Bu iki grup, birbirlerini yıpratmak ve Hükûmet nezdinde itibarsızlaştırmak için zaman zaman gerçek dışı iddialarla peş peşe merkeze

[1034] BOA, ***AŞD***, nr. 86, s. 246 (Ekim 1720).
[1035] BOA, ***MAD***, nr. 4080, s. 87.
[1036] BOA, ***AŞD***, nr. 130, s. 59 (Ocak 1731 sonu).
[1037] BOA, ***AAD***, nr. 2, s. 110-111 (Ekim 1753). Aynı meyanda Aralık 1753 tarihli başka bir kayıt: ***AAD***, nr. 2, s. 111
[1038] BOA, ***AAD***, nr. 2, s. 126 (Nisan 1754).
[1039] BOA, ***MD***, nr. 159, s. 21-22, hkm. 50, 51 (Ocak 1757).
[1040] Bu hususa işaret eden bir hüküm: BOA, ***AAD***, nr. 3, s. 169-170.

şikâyet arzları göndermekten geri durmuyorlardı. Nitekim Ali Bey'in Konya'da mahkemeye çıkarılması için hususî mübaşir Ömer Ağa'nın bölgeye gönderilmesine sebep olan şikâyetlerde, daha sonra şikâyet sahipleri Seyyid Mehmed ve Seyyid Hüseyin'in, İnce Ali-oğlu Âbid'in adamları oldukları ve onun tahrikiyle böyle bir işte teşebbüs ettikleri, şimdi bunların Konya tarafında ikâmet ettiği anlaşılmıştı[1041]. Fakat bununla birlikte Âbid'in kendi köyü olan Davdas'tan bazı kişilerin de aleyhinde şikâyette bulunmaları, onu zor durumda bırakmıştı[1042]. Bu iki grup arasındaki rekâbette okların Mir Ali Bey ve Can-oğlu Piri üzerine çevrildiği ve her ikisi hakkında da idam kararının verildiği 1765 yılında, İnce Ali-oğlu Âbid ve Gölgeli-oğlu Mustafa dosyası da tamamen kapanmış değildi. Onca şikâyet ve mahkemeye çıkarılmaları hakkındaki emirlere, hattâ özel bir mübaşir de gönderilmiş olmasına rağmen meselenin hâlâ sürüncemede kalmasının sebebi olarak, İçel Mutasarrıfı Mehmed Paşa sancağa gelinceye kadar mütesellim olarak görevlendirdiği anlaşılan Hacı Sunullah Bey'in bunları koruması gösterilmişti. Zaten başarısız bir şekilde Aralık 1764'te İstanbul'a dönen mübaşir sorgulandığında, hem Âbid ve Gölgeli-oğlu'nun suçlu olduklarına, hem de emrin infaz edilmemesinin Sunullah Bey'in tutumundan kaynaklandığına dair ifade vermişti[1043]. Buna rağmen İnce Ali-oğlu Âbid, suçlanan diğer kişilerle birlikte İstanbul'a giderek, hakkındaki ithamların *"ashâb-ı i'razdan ba'zıları mücerred garaz-ı fâsidelerini icrâ kasdıyla"* şikâyetler kaleme almalarından neşet ettiğini söyleyerek, kendisini aklamaya çalışmıştı[1044].

İnce Ali-oğlu Âbid'in giriştiği mücadele sonunda mensubu olduğu aileyi Nevâhi-i Ermenek kazasında ciddi bir güç odağı haline getirmesi, kaçınılmaz şekilde rakiplerini tedirgin etmişti. Nitekim bir mühimme kaydında yazılanlara bakılırsa Seyyid Zeynelâbidin, bu çabalarının bedelini muhalifleri tarafından öldürülerek ödemiştir. Silifke, Gülnar ve Nevâhi-i Ermenek halkının şikâyeti üzerine İçel Mutasarrıfı Kethüda Mehmed Paşa'ya yazılan Ekim 1765 tarihli bir hükümde, Anamurlu Abdülmuin Bey ve Can-oğlu Piri'nin adamlarıyla Nevâhi kasabasını basıp, âyandan Seyyid Zeynelâbidin'i öldürdükleri iddia edilmişti[1045]. Eğer bu iddia

[1041] BOA, ***MD***, nr. 164, s. 80, hkm. 320 (Eylül 1764 ortası).
[1042] BOA, ***AAD***, nr. 3, s. 177.
[1043] BOA, **C.ADL**, nr. 6347.
[1044] BOA, ***AAD***, nr. 3, s. 1202 (Ocak 1765).
[1045] BOA, ***MD***, nr. 164, s. 339-340, hkm. 1365.

doğruyla Âbid Ağa, rakipleriyle giriştiği mücadeleye kurban gitmiş olmalıdır. İnce Ali-oğlu Âbid öldükten sonra ailenin reisliğini oğlu Ali üstlendi. Ali Ağa, takip ettiği akıllı siyaset sayesinde hânedânı daha da güçlendirdiği gibi, 19. yüzyıl başlarında oğullarından Ahmed ve Zeynelâbidin, Paşalığa terfi ederek önemli görevlerde bulunmuşlardır.

Âbid-oğlu Ali, babasının ölümünden itibaren mücadeleye başladıysa da, 1770'lerden itibaren adından daha sık söz ettirmeye başlamıştır. 1774'te Konya taraflarında Aladağ Âyanı Kürd Osman'ın çıkardığı isyâna karşılık, yardımına başvurulan İçel âyanları arasında o da yer almıştı[1046]. Aynı döneme ait Divanıhümâyun kayıtlarında *"Nevâhi kazâsı subaşısı"* olduğu da ifade edilen Seyyid Ali'nin, güçlü bir nüfuza mâlik olduğu anlaşılıyor. Konya taraflarında isyan ettikten sonra hakkında verilen idam kararı üzerine firar eden Ekmekçi-oğlu Mehmed'in, öncelikle Ali Ağa'nın yanına gelmiş olması da onun güçlü konumunun bir göstergesi olsa gerektir[1047]. Bu durum kaçınılmaz olarak Ali Ağa'nın bazı muhaliflerinin ortaya çıkmasına da sebep olmuştu. Nitekim Nevâhi-i Ermenek'ten bir grup ahalinin umumî şikâyetinde *"subaşılık dâ'iyesiyle"* ortaya çıkan Âbid-oğlu Ali'nin, Sunullah Bey ve Gölgeli-oğlu Mustafa ile birlikte hareket ederek kazada birçok ev bastığı, mal ve eşya gasp ettiği ve birçok kişiyi haksız yere öldürdüğü iddia edilmişti. Öyle ki öldürülenlerin sayısı 30'a yaklaşmış, 300'den fazla kişi de bunların tasallutundan başka yerlere göç etmek zorunda kalmışlardı. Bütün bu iddiaların abartılı, belki de gerçeğe aykırı olduğu hususunda kendilerinde bir kanaat oluşan Divan kâtipleri, kayıtların üzerine, Nevâhi kazasında davacı ve davalıların birbirlerini karalamak ve küçük düşürmek için bu nevi arzuhâller sunmalarının eskiden beri süregelen alışkanlıkları olduğu notunu düşme ihtiyacı duymuşlardı[1048].

Bu tarihlerde Ermenek kazasında da âyanlık yarışı hızlanmış, eskiden beri hep ön planda olan meşhur ailelerin yanı sıra, adları yeni yeni duyulmaya başlayan kişiler de *"a'yânlık iddi'âsıyla"* ortaya çıkmaya başlamışlardı. Hacı Molla-oğlu Seyyid Hacı İbrahim ve kardeşi Seyyid Abdurrahman'ın da bu şekilde ortaya çıkarak, vergi

[1046] BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1256/41.
[1047] BOA, ***MD***, nr. 166, s. 326, hkm. 735 (Mart 1775).
[1048] BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 33; BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1363/76 (Temmuz 1775).

defterlerine kendileri için fazladan para yazdırdıklarına dair şikâyetler gelmişti[1049]. Âyanlık kavgasına dâhil olan kişilerin sayısındaki artış, beraberinde kaçınılmaz olarak bazı düzensizlikleri de getiriyordu. Yörede zeamet sahibi olan Müteferrika Ahmed Şahin'in, zeametine dâhil olan yerlerden tahsilat yapmak istediğinde, içlerinden bazılarının *"a'yân ve mütegallibeye istinâden"* karşı çıktıklarını; bazılarının ise yerlerini terk ederek başka yerlerdeki köy ve kasabalarda *"askerî çiftliklerinde"* sâkin olduklarını söylemesi, bu nevi sorunların çarpıcı örneklerindendir[1050].

Değişik kanallardan merkeze gelen kâğıtlardan açıkça anlaşıldığına göre İçel'deki hâkimiyet mücadelesinde Sunullah Paşa-zâdeler'den Abdülmuin Bey ile Can-oğlu Piri, rakipleri olan İnce Ali-oğulları'ndan Âbid-oğlu Ali'ye karşı birlikte hareket ediyorlardı. Bu iki aile arasındaki meselenin Karaman Valisi huzurunda yapılacak mahkemede çözülmesine karar verilerek, Temmuz 1776'da gerekli emirler yazılmışsa da[1051], hemen ardından Abdülmuin Bey hakkındaki iddiaların iftiradan ibaret olduğuna dair kâğıtlara istinaden, davalarının Ermenek'te görülmesin kararlaştırılmıştı[1052]. Fakat bu defa da Ermenek ahalisi buna karşı çıktıysa da buna fırsat verilmemesi istendi[1053]. Nevâhi-i Ermenek halkı Kadı Seyyid Ahmed'e gelerek, *"kazâlarının umûrını ru'yet ve ashâb-ı ağrazın bi-gayr-i hakk taarruzları def'"* eden ve cümlenin kendisinden razı oldukları Seyyid Ali hakkında, Gargara köyünden Câbir ve Ezvend-i Ulvi köyünden Abdülfettah'ın sadece kötüleyerek zor duruma düşürmek kastıyla gerçeğe aykırı şikâyet arzları gönderdiklerini söylemişlerdi[1054]. Buna karşılık aleyhindeki arzuhâllerin de ardı arkası kesilmiyordu. Gargara ve Ezvend-i Ulvi köyünden bazı kişilerin iddiasına göre Âbid-oğlu Ali, bir gece vakti Gargara köyünü basarak mal ve eşya gasp edip, birkaç kişiyi de öldürmüştü[1055]. Âbid-oğlu Ali ve kardeşi Hacı Abdülkerim'in *"zümre-i eşkıyâdan"* olduklarına dair Ermenek Nâibi Abdullah, Sarıkavak Nâibi Mustafa, Selendi Nâibi Halil ve Gülnar Nâibi Abdullah'ın da kâğıtları gelmiş; bu evrakta Gargara'dan Câbir'in evine yapılan

[1049] BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 51 (Ocak 1776).
[1050] BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 34, 57 (Temmuz 1775, Mart 1776).
[1051] Anadolu Valisi Vezir Ali Paşa ve Karaman Valisi Vezir Hasan Paşa ile Ermenek ve Nevâhi-i Ermenek kadılarına yazılan hüküm: BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1391/63; BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 76.
[1052] BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 78 (Temmuz 1776).
[1053] BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1572/67 (Ağustos 1776).
[1054] BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 86 (Eylül 1776).
[1055] BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 109 (Haziran 1777).

baskın sırasında onun kaçarak kurtulduğu, fakat evinde bulunan sâdâttan 6 kişiyle birlikte mallarının ve hayvanlarının ateşe verildiği yazılmıştı. Bütün bu iddialar üzerine 29 Ağustos 1777'de verilen emirle, Âbid ve kardeşi Abdülkerim'in yakalanarak İstanbul'a gönderilmesi istenmişti[1056]. Bu mesele için görevlendirilen hususî mübaşir Gedikli Numan Bey, Konya'ya varıp orada beklerken, Âbid-oğlu Ali'nin Gölgeli-oğlu Mustafa ile ittifak yaparak *"celb-i mâl ve icrâ-yı garaz-ı nefsaniyet zımnında iki yüz mikdârı süvâri eşkıyâyı başına cem'"* ederek Gargara köyüne yeniden saldırdığına dair haberler gelince, yakalanıp gönderilmelerine dair emir tekrar edilmişti[1057]. Bununla birlikte İstanbul'a dönen Numan Bey, Hükûmete sunduğu 8 Kasım 1777 tarihli raporunda, Âbid-oğlu Ali ve kardeşi Abdülkerim hakkındaki fermanı Karaman Valisi Yeğen Ali Paşa'nın görevlendirdiği adamlarla beraber gittiği Nevâhi-i Ermenek'te halk huzurunda okuduğunda, cümle ahalinin, *"Câbir öteden berü tezvirât ile me'lûf olduğundan ma'adâ çend sâlden berü a'yânlık dâ'iyesiyle envâ'-i ta'addiyâta mübâderet ve el'an Adana Vâlisi sa'adetlü Abdi Paşa hazretleri havfından firâr ve envâ'-i fezâhata ictisâr ile geşt ü güzâr üzre olup üç kıt'a sahte i'lâmât ile tarafdarlarını der-aliyyeye ib'ad ve merkūmânın hakkında eylediği iştikâ kizb-i sarih olduğu"*nu söylediklerini yazmıştı[1058].

Bu arada İçel'e 27 Ocak 1780'de sâbık Diyarbakır Valisi Osman Paşa-zâde Mehmed Paşa tâyin edilince, Ali Ağa'ya mütesellimlik görevi verildiyse de, daha sonra bazı hatalarına binaen görevden alınıp yerine Abdülmuin Bey getirildi[1059]. Mehmed Paşa da fazla görevde kalmayıp, 22 Mart 1780'de Maraş eyaletine tâyin edildi; İçel sancağı ise sâbık Karaman Valisi Vezir Seyyid Hasan Paşa'ya verildi[1060]. Eylül 1780 itibariyle İçel Mutasarrıfı Seyyid Hasan Paşa, Aydın sancağına tâyin edildiğinden, İçel validen hâli kalmış ve yeni bir vali tâyin edilinceye kadar sancağın idaresi Mütesellim Seyyid Ali'ye verilmişti. 3 Ekim 1780'de ise göreve sâbık Şehrizor Beylerbeyi Abdi Paşa getirilmiş; o sancağa gelinceye kadar yine Mütesellim Seyyid Ali Ağa'nın görev yapması uygun görülmüştü[1061].

[1056] BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 11; BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1508/13.
[1057] Adanan Valisi olup ber-vech-i arpalık İçel sancağına da mutasarrıf olan Vezir Abdi Paşa'ya yazılan hüküm: BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 121, 123 (Eylül 1777).
[1058] BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1514/42.
[1059] BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 211.
[1060] BOA, ***MD***, nr. 176, s. 246, hkm. 757-758.
[1061] BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 240-241.

Nevâhi-i Ermenek'in Ezvend-i Ulvi köyünden Abdülfettah adlı kişinin, âyanlık iddiasıyla ortaya çıkıp başına topladığı adamlarla aynı köyden Seyyid Hüseyin ve Seyyid İbrahim'in evlerini bastığı, mal ve eşyalarını da gasp ettiğine dair 1780'de şikâyet vâki olmuştu[1062]. Tüm bunlar olurken Ali Ağa, *"Nevâhi a'yânı"* sıfatıyla güç toplamayı sürdürüyordu. Kendisi hakkında ortaya atılan birçok iddia ve şikâyetle alâkalı olarak defalarca mahkemeye çıkarılması ve davacılarıyla haklaştırılması hususunda emir yazılmasına rağmen, bir türlü bu neviden emirler icra edilememişti. Bunun üzerine yakalanarak İstanbul'a getirilmesine karar verilmiş ve bu iş için Hassa Silahşorlarından İbrahim Bey görevlendirilmişti. Fakat İbrahim Bey Konya'ya varıp, burada İçel'e yeni tâyin edilmiş olan Seyyid Hasan Paşa'dan buyuruldu ve kifayet miktarı adam alarak İçel sancağına gittiğinde, Ali Ağa'nın sâbık mutasarrıf Vezir Mehmed Paşa tarafından mütesellim naspedildiğini görmüştü. Ayrıca eski valilerden olup İçel'de ikâmet eden Ali Paşa'ya da buyuruldu yazıldığından, İbrahim Bey beraberce Nevâhili Ali Ağa'nın bulunduğu mahalle vardıklarında, Ali Ağa emre itaat etmesi bir yana adamalarıyla Ali Paşa'ya saldırmış, tüm mallarını gasp etmiş, İbrahim Bey ise canını zor kurtarmıştı. Bu arada Âbid-oğlu Ali'nin hasımları olan Can-oğlu Piri ve adamları da ortaya çıkarak, *"bizler Nevâhili Ali'nin der-aliyyeden i'dâm ve izâlesini istemiştik"* diyerek, bunun yerine mübaşir gönderilmesine tepkilerini dile getirmişlerdi. Böylece kendisine tevdi edilen görevlerin hiç birisini ifa edemeyen Silahşor İbrahim Bey çaresiz İstanbul'a dönmüş; İçel'in yeni mutasarrıfı Seyyid Hasan Paşa ise kaleme aldığı tahriratta, İçel ahalisinin sert tabiatlı olmalarından ve emre itaatsizliklerinden yakınmıştı[1063].

1780 sonbaharında Ali Ağa'nın durumunu düzelttiği anlaşılıyor. Zira bir yandan Seyyid Hasan Paşa'nın başka yere tâyin edilmesinden sonra kendisine mütesellimlik görevi verilirken, diğer yandan İçel'deki kaza kadı ve nâibleri, Seyyid Ali ve kardeşi Abdülkerim'in cezalarının affedilmesi hususunda Divanıhümâyun'a kabarık belgeler göndererek, tüm olup bitenlerden Can-oğlu Piri ve adamlarını suçlayarak, Ali Ağa'nın masum olduğunu ve affedilmesini talep etmişlerdi. Nitekim

[1062] BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 213-214 (Mart 1780).
[1063] Meseleye dair İbrahim Bey'in getirdiği mektubun 16 Nisan 1780 tarihli hülasası ve diğer belgeler: BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 200'den sonraki ilave sayfada.

bu çalışmalar tesirini gösterdi ve 15 Kasım 1780'de bunların cezaları affedildi[1064]. Zaten kendisinin mütesellimlik görevini lâyıkıyla ifa ettiği ve *"bi'l-cümle etrâf kazâlar ahâlîleri şükrân üzre olup, ashâb-ı ağrâzdan ba'zı mefsedet-beşeler der-aliyyede mûmâ-ileyh hakkında hilâf-ı vâkı' iştikâya tasaddi iderler ise havâle-i sem'-i i'tibâr buyurulmaması"* niyâzında olduklarına dair kaza kadılarından yazılar gelmeye devam ediyordu[1065].

1784'te de Nevâhi âyanı olduğu anlaşılan Ali Ağa, Koca Abdülkadir'in isyânı sırasında yardıma çağrılanlar arasında yer almakla birlikte[1066], hakkındaki şikâyetler de azalmıyordu. *"İçel sancağında a'yân olan mütegallibeden Âbid-oğlu Ali ve karındaşı Abdülkerim"* hakkında, *"başlarına vâfir segbân cem'"* ederek Mamuriye kazasında Bahşiş cemaatini bastıkları gibi suçlayıcı ifadeleri hâvî kâğıtlar gelmeye devam etti[1067]. Buna karşılık Hükûmet, haklı ile haksızın ayırt edilmesi ve meselenin hakkaniyetle halledilmesi işini İçel Mutasarrıfı Çerkes Hasan Paşa'nın maharetine havale etmekten başka çıkış yolu bulamamıştı[1068]. Çerkes Hasan Paşa, bu emri getiren hususi mübaşirle birlikte Anamur'a giderek mahkeme celbini kendisine tebliğ ettiğinde Abdülmuin Bey, davalarının Silifke'de görülmesine karşı çıkarak, davacıların Anamur Mahkemesine gelmelerini istedi. Nevâhi-i Ermenek halkının, Sarıkavak Nâibi Mustafa Efendi huzurundaki toplu şikâyetlerine göre, bu sırada Abdülmuin Bey, Çerkes Hasan Paşa'nın mütesellimi olduğu gibi; kardeşi Abdülkerim Bey de Anamur Nâibi bulunuyordu. Şu halde davalarının Anamur'da görülmesinin, kendilerine *"gadr-ı küllî ve ibtâl-i hukuk"* olacağının aşikâr bulunduğunu, ayrıca Abdülmuin Bey'in sahip olduğu malî güçle hem valiyi hem de mahkemeyi etkilediğini, zaten esas gayesinin *"İçel sancağında teferrüd"* olduğunu iddia ettikten sonra, hususî bir mübaşirle Abdülmuin Bey'in Divanıhümâyun'a çağrılması ve davalarının orada görülmesi talebinde bulundular[1069].

[1064] Bu meseleye dair Silifke Nâibi Seyyid Mustafa, Karataş Nâibi Ahmed, Sarıkavak ve Zeyne Nâibi Seyyid Mustafa, Gülnar ve Küre Nâibi Abdullah'ın ilâmları ile diğer evrak ve kayıtlar: BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1708/60. Nevâhi-i Ermenek Kadısı'na yazılan hüküm: BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 246-247.
[1065] BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1714/60.
[1066] BOA, **C.ZB**, nr. 3598 (Eylül 1784).
[1067] BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1902/46.
[1068] Bu mesele hakkında İçel Mutasarrıfı Çerkes Hasan Paşa'ya yazılan hükümlerden birkaçı: BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 363; BOA, **C.DH**, nr. 11046 (Şubat 1783); BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 367 (Mayıs 1783).
[1069] Sarıkavak Nâibi Mustafa, Ermenek Nâibi Süleyman, Mut ve Sinanlı Nâibi Seyyid Zeynelâbidin ile Nevâhi-i Ermenek Kadısı Mehmed Emin'in evâil-i Rebiülevvel 1197 (Şubat 1783 başı) tarihli ve muhtevaları aynı olan ilâmları: BOA, **C.DH**, nr. 11046.

Vezir Çerkes Hasan Paşa, görev süresi boyunca İçel âyanları arasındaki anlaşmazlıkları giderme yönünde herhangi bir ilerleme sağlayamadan, 31 Mayıs 1783 itibariyle Adana valiliğine tâyin edildi. İçel sancağı ise sâbık Sultanönü Mutasarrıfı Mustafa Paşa'ya verildi; o görev yerine gelinceye kadar İçel'in idaresi Mütesellim Abdülmü'min Bey'e emanet edildi[1070]. Fakat Mustafa Paşa ancak 5 Eylül 1783'e kadar görevde kaldı; bu tarihte, kalesini muhafaza şartıyla Kars eyaletine tâyin edildi[1071]. Bu durumda ise sancağın idaresi, *"himayet-i re'âyâ ve def'-i mazarrat-ı eşkıyâya muktedir idüği zâhir"* olduğu ifade edilen Mütesellim Nevâhili Ali Ağa'ya verildi[1072]; 8 Şubat 1784'te sâbık Erzurum Valisi Vezir Temur Paşa İçel valiliğine tâyin edilince, o görev yerine gelinceye kadar Ali Ağa'nın mütesellimliğe devam etmesi uygun bulundu[1073]. Daha sonra Çerkes Hasan Paşa göreve getirildiğinde Ali Ağa'nın mütesellimlikten devamını istediyse de, sonrasında *"fukarâya zulm ü ta'addîsine binâ'en"* azledilerek mütesellimlik Anamurlu Abdülmuin Bey'e verilmişti[1074].

Hakkındaki onca şikâyete ve cezalandırma emirlerine rağmen Nevâhili Ali Ağa, yine de Hükûmetin kendisinden kolaylıkla vazgeçeceği bir kişi değildi. Zira özellikle vergi tahsili gibi zor meselelerde, nüfuzlu yerel güçlerin yardımı olmadan mesafe almak çok zordu. Nitekim İçel'in Tersane-i Âmire masraflarına tahsis edilen 2.696 kuruş 36 akçe tutarındaki 1199 yılı *avârız* ve *nüzûl* malı tahsili işi Ali Ağa'ya havale edilmişti ki, çok geçmeden tahsilatta gecikmeler olduğuna dair haberler de görülmeye başlamıştı[1075]. Fakat kısa süre sonra, bu gecikmenin sadece Ali Ağa'nın gevşekliğinden değil, aynı zamanda Abdülmuin Bey'in vergi tahsili işine karşımasından, hattâ İçel Mutasarrıfı Nasuh Paşa'nın yazdıklarına göre, paranın tahsil edilen kısmına ve bu iş için gönderilmiş olan mübaşire el koymasından kaynaklandığı anlaşılmıştı[1076]. Bu sebeple avârız tahsildarı Seyyid Ali Ağa'ya ve

[1070] BOA, ***MD***, nr. 181, s. 217, hkm. 639-640; BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 373.
[1071] BOA, ***MD***, nr. 181, s. 295, hkm. 856.
[1072] BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 349.
[1073] BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 357.
[1074] BOA, ***AAD***, nr. 5, s. 13 (Kasım 1784). Çerkes Hasan Paşa'nın Kapıkethüdası Ahmed'in, Ali Ağa'nın azline dair Hükûmete sunduğu arzda da *"fukarâ ve zu'afâya cevr ü eza ve zulm ü ta'addîsi nümâyân"* olduğu ifade edilmişti (BOA, **A.DVN.ŞKT**, 2006/29).
[1075] Bu hususta İçel Âyanı Nevâhili Ali Bey'e ve kaza kadılarına yazılan hüküm: BOA, ***MAD***, nr. 8528, s. 273; Krş. BOA, **C.ML**, nr. 24957 (13 Ocak 1786).
[1076] BOA, **C.ML**, nr. 31569. Sözü edilen bu paranın hemen gönderilmesine dair İçel Mutasarrıfı Nasuh Paşa'ya ve kadılara yazılan emir: BOA, ***MAD***, nr. 8528, s. 298 (9 Nisan 1786).

kaza kadı ve nâiblerine 5 Mayıs 1786'da yazılan hükümde, *"memalik-i şâhânemda a'yânlık lafzı ve i'tibârı külliyyen mahv ve ref'"* olunduğu hatırlatıldıktan sonra, âyanlık iddiasıyla ortaya çıkarak vergi tahsiline mâni olmak isteyen kişilere fırsat verilmemesi keyfiyeti yeniden hatırlatılmıştı[1077]. Bu emrin tesiri görülmüş olacak ki, her ne kadar Sarıkavaklı Koca Abdülkadir ve Anamurlu Abdülmuin Bey'den kaynaklanan direnç sürse de Ali Ağa, 1199 yılı tahsilatını büyük oranda tamamladığından, 1200 yılı avârız ve nüzûl tahsili işi de kendisine verilmişti[1078].

Son yıllardaki başarıları Ali Ağa'nın önünü açmış ve kendisine diğer başka görevler de verilmiştir. Nitekim Mart 1786'da İçel valiliğine tâyin edilen ve Eylül 1786'ya kadar görevde kalan Vezir Nasuh Paşa hakkında, *"hilâf-ı rızâ hareketine binâ'en"* tuğ ve sancağı kaldırılarak İstanköy adasına sürgün edilmesine ve sahip olduğu tüm nakit para ve kıymetli eşyasına el konulmasına dair ferman çıkmıştı[1079]. Bu arada fermandan haberdar olan Nevâhi Âyanı Ali Ağa, Nasuh Paşa'yı iğfal ederek sahip olduğu 300 keselik altın, 100 keselik mücevherat ve diğer kıymetli eşyasını saklamak ve emaneten kendisine vermeye razı etmiştir. Bu durum haber alınınca Lârende Voyvodası Koca Abdülkadir Ağa ile İçel Mütesellimi, Ekim 1786 tarihli emirle, Ali Ağa'nın sakladığı bu para ve malların ortaya çıkarılması ve Hazine adına el konulması işiyle görevlendirilmişler; bu iş için Kapıcıbaşı Seyyid Ali de özel görevle İçel'e gönderilmişti. Zira Ali Ağa'nın söz konusu hazineyle kaçtığı ve bu parayı hazineye ödemeyeceğine dair şayia çıkmıştı[1080].

Aynı tarihlerde *"Nevâhi-i Ermenek kazâsında mukim İnceli-oğlu Ali"* şeklinde emre muhatap olan Ali Ağa'nın, Alaiye taraflarında isyan halinde olan Hacı İsa-oğlu Hüseyin'in yakalanması hususunda Alaiye Mutasarrıfı Ebubekir Paşa'ya yardım etmesi de istenmişti[1081]. Bu arada Ali Ağa'nın, kardeşi Hacı Abdülkerim ile arasının iyi olmadığı, hattâ Sarıkavak Nâibi Hacı Ali'nin yazdığına göre, kendi zulmünü ifşa

---

[1077] BOA, ***MAD***, nr. 10035, s. 354-355.
[1078] Seyyid Ali Ağa'ya ve yetkililere yazılan emir: BOA, ***MAD***, nr. 8528, s. 333; ***MAD***, nr. 10035, s. 424-425 (25 Ağustos 1786).
[1079] BOA, ***MD***, nr. 183, s. 235, hkm. 690.
[1080] BOA, ***MD***, nr. 178, s. 320, hkm. 986; s. 324, hkm. 1001. Meseleye dair Kapıcıbaşı Seyyid Ali'ye ve İçel'deki idarecilere yazılan emirler: BOA, ***MAD***, nr. 9742, s. 195-196 (18 Ekim 1786). İçel Mütesellimi'ne ve Lârende Voyvodası Abdülkadir Ağa'ya hüküm: ***MD***, nr. 178, s. 324, hkm. 1001. Başka maliye kayıtlarında avârız tahsildarı Ali Ağa'nın Nasuh Paşa'ya 550 kuruş verdiği yazılı olup, ayrıca bu iş için görevlendirilen Kapıcıbaşı Seyyid Ali vasıtasıyla Paşa'nın Ermenek'te mevcut olan muhallefatına el konulduğu da yazılıdır (***MAD***, nr. 9742, s. 195-196).
[1081] BOA, ***MD***, nr. 178, s. 321, hkm. 991 (Ekim 1786).

edeceği korkusuyla ona zulmettiği ifade edilmişti[1082]. Ekim 1786'da, görevden alınan ve tüm mallarına el konulmasına karar verilen Nasuh Paşa'nın sahip olduğu para ve mücevherleri sakladığı ifade edilen Nevâhili Ali Ağa'dan bunların ortaya çıkarılması ve geri alınması işi havale edilmişti[1083]. Fakat bütün bunlara rağmen Abdülkadir Ağa'nın Lârende'yi zorbalıkla ele geçirmiş olması, ciddi bir rahatsızlık konusu olmaya devam ediyordu; özellikle Karaman Valisi Mikdad Ahmed Paşa'nın raporlarında bu hususa vurgu yapılmıştı[1084]. Zaten aradan beş aydan fazla zaman geçmesine rağmen Abdülkadir Ağa'nın, Nevâhili Ali Ağa'dan olduğu iddia edilen altın ve mücevherattan henüz herhangi bir şey tahsil edememiş olması, Hükûmet nezdinde kızgınlığa sebep olmuş ve Nisan ve Haziran 1787 tarihli emirlerde, işin halledilmemesi halinde cezaya çarptırılacağı tehdidinde bulunulmuştu[1085]. Kapıcıbaşı Seyyid Osman Ağa'nın getirdiği ferman, Nevâhili Ali Ağa ve Ermenek ahalisi huzurunda açıp okununca halk, bütün bu iddiaların Ali Ağa'nın hasımlarının iftiralarından ibaret olduğunu; zaten Nasuh Paşa'nın tüm mal ve eşyasının sayım ve dökümü daha önce yapılarak defterinin gönderildiğini ifade ettiler. Ayrıca Seyyid Ali Ağa'nın *"livâ'-i mezbûrın hânedânı olup husus-ı mezbûr mücerred ashâb-ı ağrâzın nefsâniyetinden nâşî müfteriyât kabilinden idüğini vücûh-ı ahâlî huzur-ı şer'de alâ-tarîkü'ş-şehâde ihbâr"* eylediler. Ermenek ve Nevâhi-i Ermenek Kadılarıyla Hadim Müftüsü de bu yönde ilâm verince, Ali Ağa hakkındaki emrin kaydı 1 Temmuz 1787 tarihli buyurulduyla iptal edildi[1086].

Vidin taraflarında Ruslar'la yapılacak savaş için asker yazımına karar verildiğinde, Ocak 1789'da çıkarılan umumî fermanla İçel âyanından Anamurlu Abdülmuin Bey'in yanı sıra İçel Mütesellimi Nevâhili Ali Bey'den de 200'er nefer süvariyi kendi bütçelerinden, 300'er süvariyi ise masrafları devlet tarafından karşılanmak üzere yazıp hazır etmeleri istenmiş[1087]; Ali Ağa'nın toplayacağı 300 mirî süvarinin masrafı için 17.525 kuruş tahsis edilmişti[1088]. Fakat bu arada Şubat 1789'da Ali Bey yaşamını yitirmiş; bunun üzerine yazılacak asker için lüzumlu olan

[1082] BOA, ***AAD***, nr. 5, s. 91 (Mart 1787).
[1083] BOA, ***MD***, nr. 178, s. 324, hkm. 1001.
[1084] Mikdad Ahmed Paşa'nın 11 Ocak 1787 tarihli mufassal tahriratı: BOA, **A.DVN.ŞKT**, 2139/10.
[1085] Bu hususta İçel Mutasarrıfı İzzet Mehmed Paşa, Kapıcıbaşı Osman Ağa ve Lârende Voyvodası Abdülkadir Ağa'ya hitaben yazılan hüküm: BOA, ***MD***, nr. 184, s. 80, hkm. 196 (Nisan 1787).
[1086] BOA, **A.DVN.ŞKT**, 2164/58; Krş. BOA, ***MD***, nr. 184, s. 117, hkm. 280.
[1087] BOA, ***MD***, nr. 189, s. 42-43, hkm. 116 (Ocak 1789 sonu).
[1088] BOA, ***MAD***, nr. 9034, s. 21.

para da Haseki Mehmed Ârif'le gönderilmiş olduğundan, 1 Mart 1789'da müteveffa Ali Bey'in toplayacağı askerin Lârende Voyvodası Kamış-oğlu Hacı İsmail tarafından yine 500 nefer olarak yazılıp hazır edilmesine karar verildi[1089]. Fakat Hacı İsmail, istenen sayıda asker yazmaya gücünün olmadığını, zaten Koca Abdülkadir'in baskısından dolayı Lârende'den asker çıkarılmasındaki güçlüğü de bahane ederek sefer görevinden affını talep etti[1090].

Rusya ile savaş halinin devam ettiği ve yeni sefer hazırlıklarının hızlandığı 1789 yılı başlarında da İçel Mutasarrıfı Zaralı-zâde Abdullah Paşa, sancağın idaresini mütesellim olarak Nevâhili Ali Ağa'ya emanet ederek sefer görevine gitmişti. Fakat bu sırada Şubat 1789'da Ali Ağa yaşamını yitirdi. Bunun üzerine yeni bir mütesellim tâyin edilmesi zarureti ortaya çıkınca, Anamur beylerinden ve Sunullah Paşa-zâdeler'den Mir Abdurrahman Bey bu göreve getirildi[1091]. Ali Ağa'nın ölümünden bahseden ilk belgelerde, herhangi bir cinayetten söz edilmeyip, eceliyle öldüğü ifade edilmesine rağmen[1092], Nevâhi-i Ermenek ve Pirluganda kazaları nâibleri gönderdikleri ilâmda, bazı iddialara yer vermişlerdir. Bunların ifadelerine göre İçel Mütesellimi Seyyid Ali, imdâd-ı seferiye ve avârız tahsili için Gülnar kazasına vardığında, Sunullah Paşa-zâde maktul Ali Bey'in yeğeni Sunullah Bey ile Bosan-oğlu Memiş ve Nevâhili Hacı Kerim birlikte hareket ederek Ali Ağa'ya aniden baskın yaparak iki adamıyla birlikte kendisini piştov ve bıçakla yaralamışlar, bu yaranın tesiriyle yaşamını yitirmiştir[1093]. Lârende Kadısı Seyyid Hafız Ahmed'in bir

---

[1089] Bu hususta Lârende Voyvodası Kamış-oğlu Hacı İsmail'e yazılan emir: BOA, **C.AS**, nr. 53176.
[1090] BOA, **A.DVN.ŞKT**, 2221/13.
[1091] Bu hususta İçel sancağındaki kadı ve nâiblere yazılan emir: BOA, ***MD***, nr. 189, s. 73, hkm. 184 (Şubat 1789 sonu).
[1092] *"... mezbûr Ali Ağa ba-emrillahi-te'âlâ fevt olup..."* (BOA, C.AS, nr. 53176).
[1093] Ali Ağa'nın bir cinayet sonucu öldürüldüğü ifade edilen Mart 1789 tarihli ferman şöyledir: *"İçel kazâlarından Nevâhi-i Ermenek ve Pirluganda kazâları nâyiblerinin meşta-yı Ordu-yı Hümâyûnuma takdîm olınan iki kıt'a i'lâm ve Ermenek ahâlîsinin bir kıt'a mahzarları mefhûmunda İçel sancağı mütesellimi Seyyid Ali işbu sene-i mübarekede tahsîl-i bakāya-yı seferiye ve avârız ve nüzûl için Gülnar kazâsına âzim oldukda maktûl Ali Bey'in karındaşı-oğlu Sunullah nâm şekāvet-beşe Bosan-oğlu Memiş ve Nevâhili Hacı Kerim nâm habaset-şi'arlar ile ittifak ve zulm ü ta'addî ve garaz-ı nefsaniyelerin icrâ için ale'l-gafle merkūm Seyyid Ali'nin üzerine hücûm ve kendü yedleriyle merkūm Ali'yi ve hidmetinde olan Faka-oğlu Ahmed ve Hâşim-oğlu Abdülkerim nâm mazlûmları piştov ve bıçak ile darb ve hilâf-ı şer' ve bi-gayr-i hakk katl ve sâ'ir hidemetkârlarını mecrûh ve merkūm Ali'nin konağı derûnunda olan yiğirmi kiselik nukud ve eşyâ ve hayvanatını mezbûr Sunullah gasb u gāret ve maktûllerin iyal u evladlarına gadr-i azîm itmeleriyle verese-i maktûlin ile terâfi' ve ihkâk-ı hakk olunmak için emr-i şerîfim sudûrı tahrîr ve istid'â olunmağla sen ki Kapucı-başı-ı mûmâ-ileyhsin mübâşeretin ve Aladağlı Elhâc Mehmed zîde kadruhû ma'rifetiyle..."* (BOA, **C.ADL**, nr. 1338). Bu olaydan yıllar sonra Ali Ağa'nın oğlu Seyyid Ahmed ile Sunullah Paşa-zâdeler arasındaki ihtilafların halli için görevlendirilen Hacı İbrahim Ağa Hükûmete sunduğu 9 Mayıs 1795 tarihli raporda, Ali

ilâmında ise Ali Ağa'nın öldürülmesi hadisesinde, Sarıkavaklı Koca Abdülkadir'in adamlarından bazılarının Ali Ağa'ya ihanet etmelerinin sebep olduğuna işaret edilmiştir[1094]. Ali Ağa'nın ölümü daha sonraki yıllara ait resmî yazışmalarda da çeşitli vesilelerle gündeme gelmiş olup, bazı belgelerde onun mütesellimlik ve âyanlığını çekemeyen Anamur *"derebeylerinden"* Abdurrahman ve Sunullah Beylerin, Ali Ağa'yı evlerine davet ettikleri ve yemek sırasında öldürdükleri yazılmıştır[1095].

Nevâhi-i Ermenek'te uzun süredir firarda olan Can-oğlu Piri'nin yeniden ortaya çıkması ve Sunullah Paşa-zâdeler'den Abdurrahman Bey ve Sunullah Bey'le ittifak halinde mütecaviz hareketlere teşebbüs etmesi; ayrıca Nevâhili Ali Ağa'nın öldürülmesi hadisesinin etkilerinin hâlâ canlı şekilde görülüyor olması, 1790'larda birtakım huzursuzluğa ve şikâyete konu olmuştu[1096]. Bunun üzerinde merkezden hususî bir mübâşir gönderilerek, müştekiler ve davalılar mahkemeye davet edildiyse de[1097], herhangi bir netice alınamadığından takip eden yıllarda da bunların mahkemeye çıkarılması mümkün olmadığından, Ermenek ve Nevâhi-i Ermenek halkının şikâyetlerinin ardı arkası kesilmedi[1098]. Bu arada Abdurrahman ve Sunullah Beyler, kendileri bizzat Lârende'ye gitmeyip bunun yerine Seyyid Ahmed Bey'i vekil tâyin ettilerse de, bu defa da davacıları olan Nevâhi-i Ermenek halkından hiç kimse mahkemeye gelmediğinden, 40-50 gün bekledikten sonra geri dönen mübaşir, bu problemin asıl sebebinin, İçel Mütesellim Nevâhili Ali Ağa ve amcası Hacı Abdülkerim ile Sunullah Bey arasındaki düşmanlıktan kaynaklandığını rapor etti.

Ağa'nın ölümü hakkında şunları yazmıştı: *"İçel sancağında vâkı' Nevâhi-i Ermenek kazâsı a'yânı Seyyid Ahmed'in pederi Ali Ağa nâm kimesne nice müddet kazâ-i mezbûrde a'yân olup hidemat-ı Devlet-i Aliyyemin tediyesine bezl-i makderet ve livâ'-i mezkûr mutasarrıflarının hıdmetlerinde dahı sa'y ü gayret ve ahâlî ve fukarâyı himâyet ü sıyanet itdiği mûmâ-ileyhin bu hareketi livâ'-i mezkûr dâhilinde vâkı' derebeylerinden Anamurlu Abdurrahman ve Sunullah nâm şekāvet-beşeler hazm itmeyerek sûret-i devsinden merkūmlar a'yân-ı mûmâ-ileyhi hânelerine davet ve esnâ-yı taamda hilâf-ı şer'-i şerîf ve bi-gayr-i hakk katl ve emvâl u eşyâsını nehb u gāret eylediklerinden mâ'adâ kazâ-i mezkûrı çiftlik itmek dâ'iyesiyle asâkir-i vâfire ile kazâ-i mezkûre hücûm ve duhûl ve maktûl-i mezkûrın emvâl u eşyâ ve emlâk ve hayvanatını zabt u yağma ve karye-be-karye geşt ü güzar ve yetmiş bir nefer mazlûmı bi-cürm ve bi-gayr-i hakk katl ve gasb-i emvâl ve hetk-i i'râz ve ihrâk-ı hâne misillü hasarate ictisâr etmeleri hasebiyle…"* (BOA, **C.ADL**, nr. 889).

[1094] BOA, **A.DVN.ŞKT**, 2221/13.

[1095] BOA, **C.ADL**, nr. 889.

[1096] BOA, **A.DVN.ŞKT**, 2302/51, 2302/80. Sözü edilen kişilere hitaben yazılan hüküm: BOA, **A.DVN.ŞKT**, 2314/25.

[1097] BOA, **A.DVN.ŞKT**, 2314/25.

[1098] BOA, **A.DVN.ŞKT**, 2321/150. Bunların Lârende'de mahkemeye çıkarılmaları hususunda İçel Mutasarrıfı'na Ekim 1792'de yazılan bir hüküm: BOA, ***AAD***, nr. 5, s. 133-134.

Buna rağmen Nevâhi-i Ermenek halkından bazı şikâyet arzları yazılmaya devam edince, mahkemeye çıkarılmaları hususundaki emir tekrar edilmiş; fakat müştekiler mahkemeye gelmekten yine kaçmışlardır[1099]. Fakat Nevâhi halkını şikâyetleri yine devam etmiş, Sunullah Bey'in maddî gücü sebebiyle hâkimleri etkilediği ve istediği şekilde ilâmlar aldığını iddia etmişler; bunun üzerine Ağustos 1793'te Abdurrahman ve Sunullah Bey'in davalarının Mut'ta görülmesine karar verilmiştir[1100].

Babası Nevâhili Ali Ağa'nın ölümünden sonra ortaya çıkan boşluğu doldurma hususunda oldukça heveskâr davrandığı anlaşılan Ahmed Ağa, 1793'te Sinanlı kazasından Çolak Bey-oğlu Sunullah ile birlikte Mut'ta sakin olan Sunullah Paşa-zâdeler'den Ahmed Bey'in konağına saldırmıştır. Ahmed Bey kaçarak canını kurtardıysa da, mal ve eşyasıyla 2.000 kileden fazla zahiresine el konulmuştur. Ayrıca asiler Mut kazası halkına 7.500 kuruş kadar kanunsuz vergi salarak tahsil etmeye kalkışmışlardır. Bu sırada İçel valiliğine tâyin edilen Yusuf Paşa, görev yerine gelişi sırasında İnce Ali-oğlu Ahmed'in, Anamur'un Teniste köyüne de baskın yaptığı haberini almış; bunların şekâvetlerine dair bölgeden çeşitli şikâyetler gelmiştir[1101]. Bu sebeple Ağustos 1793'te söz konusu bu iki kişinin idam edilmesine karar verilerek Yusuf Paşa'ya gizli şekilde emir yazıldıysa da, daha sonra Şubat 1794'te idam kararından vazgeçilerek, bunların davalarının Konya Mahkemesi'nde görülmesi istenmiştir[1102]. Bu yıllarda Nevâhili Ahmed Ağa'nın başını ağrıtan diğer bir mesele de, Adapazarlı Hüseyin Paşa'nın 1791'deki İçel valiliği sırasında mütesellim olarak görev yapması ve bu görevi sırasında tahsil ettiği imdâd-ı seferiyeyi zimmetine geçirmesi suçlamasıydı[1103].

İnce Ali-oğlu Ahmed hakkındaki bu iddialar daha sonra mahiyet değiştirerek, suçlamalar Sunullah Paşa-zâdeler'den Anamurlu Abdurrahman ve Sunullah Beylere yöneltilecektir. Zira Ahmed Ağa'nın babası Nevâhili Ali Ağa'nın, Nevâhi-i Ermenek kazası âyanı olarak yıllardan beri devlete ve İçel valilerine hizmet eden bir kişi olduğu halde, bunu çekemeyen Abdurrahman Bey ve Sunullah Bey'in, evlerine davet

[1099] BOA, ***AAD***, nr. 5, s. 138 (Aralık 1792 sonu). İçel Mutasarrıfı Hacı Abdullah Paşa'nın tahriratı ve Mut Kadısı'nın ilâmında da Sunullah Bey'in suçsuzluğu ve davacıların mahkemeye gelmekten kaçtıkları ifade edilince, 31 Ocak 1793'te bu mayanda kayıtlara şerh düşülmüştür (BOA, **A.DVN.ŞKT**, 2369/12).
[1100] BOA, ***AAD***, nr. 5, s. 156-157.
[1101] BOA, ***AAD***, nr. 5, s. 163.
[1102] BOA, ***MMD***, nr. 1, s. 151-152.
[1103] BOA, ***AAD***, nr. 5, s. 158-159.

ederek haksız yere onu öldürttüklerini, asıl niyetlerinin Nevâhi kazasını kendi çiftlikleri haline getirmek olduğu iddiasında bulunulmuştur[1104].

İçel sancağındaki sık idarî değişiklikler yüzyılın sonuna yakın da aynen devam etti. Gölgeli-oğlu Deli Osman ve kardeşlerinin idamı münasebetiyle İçel mutasarrıflığı da 7 Haziran 1795'te Karaman Valisi Seyyid Ali Paşa'ya ek olarak verilmişti[1105]. Fakat bu durum uzun sürmedi; zira 1795 yazında Gölgeli-oğulları'nın işinin bitirilmesinden sonra 12 Eylül 1795'te İçel sancağı, yine Karaman eyaletiyle birlikte Hotin muhafazasında bulunan Ebubekir Paşa'ya; 11 Kasım 1795'te ise yine aynı şekilde Vezir Süleyman Paşa'ya tevcih edildi[1106]. Fakat kendisinin Karaman'da oturması ve İçel sancağına muktedir bir kişiyi mütesellim olarak görevlendirmesi istendi[1107]. Böylece son yıllarda sancağın güçlü kişilerinde birisi olarak sivrilen Nevâhili İnce Ali-oğlu Ahmed Ağa mütesellimliği ele geçirdi. Daha sonra kendisine Kapıcıbaşılık payesi de verilen Ahmed Ağa'nın yıldızı daha da parlamış ve 1797'de de mütesellimlik görevini de sürdürmüş[1108]; sancağın avârız ve bedel-i nüzûl tahsildarlığı da kendisine verilmiştir[1109].

Karaman Valisi ve İçel Mutasarrıfı Seyyid ali Paşa, Gölgeli-oğlu Deli Osman ve kardeşlerini cezalandırmak için 1795 yazında İçel'e geldiğinde, başta Gölgeli-oğulları olmak üzere birçok kişi idam edilmiş, geride kalan ve suça karışmış kişiler ise nezre bağlanarak sancağa düzen verilmişti. Fakat bunun üzerinden çok geçmeden Sarıkavaklı maktul Koca Abdülkadir'in oğulluğu ve Gölgeli-oğlu Deli Osman'ın bölükbaşısı olan Zeyne Subaşısı Deli Ali, isyân düşüncesiyle Zeyne'den çıkarak bazı eşkıyalıklara kalkıştı. İçel Mutasarrıfı Süleyman Paşa ve İçel Mütesellimi İnce Ali-oğlu Mir Ahmed Ağa'nın yazdıklarına göre Deli Ali, Mut ve Sarıkavak kazalarına baskın yapmış; Mut Âyanı Seyyid Ahmed Bey'i hapsederek mal ve eşyasını yağmalamış; ayrıca Sarıkavak Âyanı Ömer Ağa-zâde Seyyid Mehmed Ağa'nın da mallarını gasp etmişti. İşte bu hareketlerinden dolayı Aralık 1795'te Deli Ali'nin

[1104] BOA, ***AAD***, nr. 5, s. 190-191.
[1105] BOA, ***MMD***, nr. 2, s. 103-104, hkm. 362. Vak'anüvis Halil Nuri Bey, İçel sancağının Karaman'a ilhaken Ali Paşa'ya verilmesinde, maiyetinde olan kapı halkının masraflarını ödeme hususunda sıkıntıda olan Paşa'nın birkaç defa müracaatta bulunmasının etkili olduğunu yazmaktadır (**Nuri Tarihi**, s. 217).
[1106] BOA, **C.DH**, nr. 754.
[1107] BOA, ***MD***, nr. 202, s. 137, hkm. 416; Krş. BOA, **C.DH**, nr. 2016 (Kasım 1795).
[1108] BOA, **C.DH**, nr. 991.
[1109] BOA, ***D.BŞM.D***, nr. 6452, s. 55, 57, 70-71.

idamına karar verilerek, bu kararı infaz etme görevi Süleyman Paşa ve İçel Mütesellimi'ne verilmişti[1110]. Fakat Deli Ali hemen ele geçirilemediğinden cezası da infaz edilmemiş; daha sonra Anamur Beyleri ve diğer bazı kişiler affı için devreye girmişler; neticede *"cürmü galiz olmadığı beyanıyla kendü hâlinde olup fukarâ ve civârına zulm ü ta'addîsi mesmu' olur ise hakkından gelinmek için ahz ve ele vermeleri şartıyla"* aracı olan kişilerin taahhütlerine istinaden Eylül 1796'da cezası affedilmiştir[1111]. 1798'de yeniden ortaya çıkan Deli Ali, Sinanlı kazasında Karadöneli Yörük aşiretlerini basarak birçok hayvanlarını sürüp götürdüğü; ayrıca Anamurlu Mehmed ile birlikte Gülnar kazasına da baskın yaptıkları; Sarıkavak ve Evkaf kazalarına da saldırdıkları gerekçesiyle Nisan 1798'de idam edilmesine dair yeniden emir çıktıysa da, 4 Ekim 1798'de cezası bir defa daha affedilmiştir[1112].

Netice olarak 18. yüzyılın sonuna gelindiğinde İnce Ali-oğulları, sadece Ermenek ve Nevâhi-i Ermenek kazalarında âyanlık mücadelesini kazanmakla kalmayıp, aynı zamanda nüfuzlarını İçel'in diğer kazalarına da kabul ettirmeyi başarmışlardı. Zaten aileden Ahmed Paşa ve kardeşi Zeynelâbidin Paşa'nın 19. yüzyıl başlarındaki hızlı yükselişleri de bunun en açık göstergesi olacaktır.

[1110] Bu hususta Hassa Silahşorlarından İçel Mütesellimi Mir Ahmed'e yazılan hüküm: BOA, ***MMD***, nr. 2, s. 22, hkm. 59. Karaman Valisi Süleyman Paşa'nın 8 Ocak 1796 tarihli tahriratı: BOA, **C.DH**, nr. 15716. Süleyman Paşa'ya yazılan cevabî hüküm: ***MMD***, nr. 2, s. 28-29, hkm. 85.
[1111] BOA, ***MMD***, nr. 2, s. 174, hkm. 597.
[1112] BOA, **C.DH**, nr. 13722; BOA, ***MMD***, nr. 3, s. 45, hkm. 155.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
İÇEL ÂYANLARI VE SOSYAL HAREKETLİLİK

Bu çalışmanın ikinci bölümünde, İçel sancağında âyan ailelerinin güç ve nüfuzlarını arttırarak mahallî birer hânedâna dönüşme mücadeleleri anlatıldı. Çoğu defa birbiriyle alâkasız gibi görünen olaylar arasında, kaynaklar elverdiği ölçüde irtibat kurularak illiyet bağı tebarüz ettirilmeye ve böylece, aslında süreklilik gösterdiği aşikâr olan vakalar ve olguların bütün tafsilatı verilmeye çalışıldı. Ele alınan konunun doğası gereği bu bölümde genellikle hikâyeci bir anlatım tarzı benimsendi. Ayrıca zaman zaman fazlasıyla ayrıntılı ve yerel gibi görünen ampirik vakalara da yer verildi. Böylece İçel âyanlığının doğuşu ve belli-başlı âyan hânedânlarının bir nevi aile tarihleri, büyük ölçüde ortaya çıkarılmaya gayret edildi. Tezin bu üçüncü bölümünde ise, bir önceki bölümde yazılanlar temel alınarak, anlatılan bütün bu hikâyeye dair bazı sosyolojik değerlendirilmeler yapılması denenecektir. Bu bağlamda mesele iki alt başlıkta ele alınacaktır. Öncelikle sosyolojinin temel meselelerinden olan sınıf tartışmalarından ve Osmanlı toplumunun yapısından hareketle, sahip oldukları kendilerine ait karakter özellikleri ve ortak yönleriyle birer zümre haline gelmiş olan İçel âyanlarının, belirgin hususiyetleri üzerinde durulacaktır. Ardından İçel âyanlarının etrafında dönen veya çoğu defa bizzat bunların öncülük ettiği *sosyal hareketlilik* meselesine geçilecek; bu bağlamda klasik ve yaygın metoda uygun şekilde önce merkez-taşra ve yöneten-yönetilen münasebetleri zemininde sosyal sınıflar arasındaki geçiş (*dikey hareketlilik*); ardından da İçel sancak sınırlarını meydana getiren coğrafî mekân üzerinde, âyanlarla irtibatlı olarak ortaya çıkan iç göç ve hareketlenme (*yatay hareketlilik*) çerçevesinde, mesele izah edilmeye çalışılacaktır.

Teorik Çerçeve. Osmanlı İmparatorluğu'nu meydana getiren çeşitli ırk ve dinden ahalinin, sosyolojik olarak nasıl tanımlanabileceği hususundaki tartışmalar yıllardan beri sürüp gitmektedir. Ekseriyetle batılı sosyologların sınıf temelli teorik genellemelerinden mülhem fikirler, birçok Osmanlı tarihçisini de etkilemiştir. Karl Marx ve Max Weber'in, çetin feodal süreçten geçerek kapitalizme erişen batı toplumları için ortaya koydukları sosyolojik modellemeler, yine bu yazarlarca,

Şarkiyatçılığın etkisi altında doğu toplumları için de geliştirilmiş[1]; nihayet Hind, Çin, Fars ve Arap gibi doğu uygarlıklarının yanı sıra, Osmanlı İmparatorluğu da tartışmaya dâhil edilmiştir. Bu sahada çalışan tarihçiler ve sosyologlar, dört ana içtimaî ve iktisadî model ileri sürmüşlerdir ki, bunlar;

- Doğu despotizmi,
- Asya tipi üretim tarzı (ATÜT),
- Patrimonyal bürokrasi,
- Dünya sistemi yaklaşımıdır[2].

Marx ve Weber'in klasik sınıf tasnifi ve onların tesiriyle oluşan diğer tartışmalar ile, yine batının etkisinde sosyal sınıflar meselesi, birçok araştırmada ele alınmıştır[3]. Bu tartışmalarda esas olarak her iki düşünürün de batı için aktif, doğu için durağan bir toplum biçimi öngörmeleri; Hegel'in ileri sürdüğü ve Avrupa düşüncesinde de yaygın olarak kabul gören, doğunun zamana değil mekâna ait, batının ise zamansal bir dinamizm şeklinde tarif edildiği görüşler üzerinde çok durulmuştur. Ayrıca Marx'ın, tarihi, insanın doğa ile girdiği mücadelenin eseri olarak ele alması; ilerleme için sürekli üretimi şart koşması; bunun özel mülkiyet ve sınıf mücadelelerine sebep olduğu; doğuda ise böyle bir sürecin yaşanmadığı gibi, görüşleri üzerinde de tartışmalar eksik olmamıştır[4]. Bu fikirlerle irtibatlı olarak Türkiye'de feodalite ve ATÜT meseleleri, Fuad Köprülü'nün 1941 yayımlanan makalesinden[5] başlayarak sürekli tartışılmış; Sencer Divtçioğlu'nun, 14. ve 15. yüzyıllarda Osmanlı toplumundaki durumu ele aldığı kitabının yankıları günümüze

---

[1] Marx ve Weber'in klasik sınıf tasnifi ve onların etkisiyle oluşan diğer tartışmalar hakkında: Stephen Edgell, ***Class***, London and New York 1997.

[2] Marx, Weber ve diğerleri tarafından öne sürülen tüm bu sistem yaklaşımlarının incelendiği bir çalışma: Adem Çaylak, **Osmanlı'da Yöneten ve Yönetilen, Bir Şerif Mardin Çözümlemesi**, Ankara 1998, s. 37 vd).

[3] R. S. Neale, İngiltere'deki sosyal sınıfları Marxist yaklaşımla ele aldığı bir kitabında (**Class in English History, 1680-1850**, Oxford 1981), İngiliz toplumu için beş farklı sınıf modeli *(upper class, middle class, middling class, working class A, working class B)* önermiştir (s. 120 vd); Sosyal sınıflar meselesini geniş şekilde inceleyen bir eser: Muzaffer Sencer, **Sosyal Sınıflar (Kriter ve Göstergeler)**, İstanbul 1974; Marx ve Weber'de sınıf kavramını da ele alan Henri Mendras, her toplumda üyeler arasında belli bir eşitsizliğin olduğu ve bu durumun yönetenler ve yönetilenler şeklinde katmanlaşmaya yol açtığı görüşündedir (**Sosyolojinin İlkeleri**, Çev. Buket Yılmaz, İstanbul 2009, s. 221 vd).

[4] Tüm bu nevi tartışmalara ait literatürün genel değerlendirmesi ve ileri sürülen görüşlerin karşılaştırmalı olarak verildiği şu esere müracaat edilebilir: Lütfi Sunar, **Marx ve Weber'de Doğu Toplumları**, İstanbul 2012.

[5] M. Fuad Köprülü, "Ortazaman Türk-İslâm Feodalizmi", **TTK Belleten**, Cilt: 5, Sayı: 19 (Ankara 1941), s. 319-334.

kadar süregelmiştir[6]. Osmanlı'da sosyal sınıflar meselesine eğilen yazarlardan biri olan Niyazi Berkes, bu bağlamda *doğu despotizmi* kavramını ön plana çıkarmıştır[7]. Ayrıca Osmanlı toplumunun feodal olmadığı, fakat feodalleşmeye elverişli şartlar taşıdığı; sistemin kendisinin bir özelliği olmayıp, bağlı bulunduğu doğu despotizmi özelliklerini taşıdığı; feodalleşme ile merkezileşme arasında sürekli bir rekâbet olduğu; merkezî despotik rejimin, kendini emniyete almak için silâhlı yeniçeri güçlerini kullandığı; fakat zamanla bu askerî gücün etkisi altına girdiği; ayrıca merkezî gücün zayıflamasıyla sipahilerin, toprağa dayalı olarak militer ve fiskal güçten uzaklaşarak feodalleştiği; sonuçta bu iki güç arasındaki çekişmenin imparatorluğu çöküşe götürdüğü fikirlerini ileri sürmüştür[8]. Fakat bu tezlere karşı çıkan yazarlar da olmuştur[9]. Feodalite meselesini âyanlık bağlamında ele alan tarihçilerden olan İlber Ortaylı, bu zümrenin, feodal karakter taşımakla birlikte Avrupa feodalizmine benzemediği görüşüne katılmış; ayrıca Osmanlı tarihinin bu ilginç zümresinin, aslında sadece 18. asra ait bir vâkıa olmayıp, bunların zaten 15. ve 16. yüzyıllardan beri süregeldiğini ve *"temelde yerli aristokrasinin her zaman için taşranın hâkimi"* olduğunu ileri sürmüştür[10]. Bazı yazarlar tarafından vurgulanan, Balkanlar'daki Osmanlı fetihleri öncesinde var olan ve üstün statülerini sonrasında da sürdüren *küçük soylular* (voynuklar ve akıncılar) meselesi[11] de dikkate alındığında, söz konusu bütün bu kesimin, taşrada reayadan ayrı bir sosyal zümre meydana getirdikleri açıktır. Ama yine de batıdan mülhem sınıf yaklaşımıyla Osmanlı toplumunu tahlil etmenin doğru olmayacağı, zira Osmanlı Devleti'nde söz konusu anlamda bir sınıf sisteminin olmadığını söyleyen yazarlar da vardır. Burada

[6] Sencer Divitçioğlu, **Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumu, Marksist Üretim Tarzı Kavramı**, İstanbul 2003.

[7] Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, İstanbul 2003, s. 24 vd.

[8] Niyazi Berkes'in Osmanlı toplum ve devlet yapısına dair görüşlerinin çözümlemesi için şu çalışmaya bakılabilir: İsmail Coşkun, "Niyazi Berkes Üzerine", **İ.Ü. Sosyoloji Dergisi**, Sayı: 2 (İstanbul 1991), s. 49-86.

[9] Bu nevi görüşlere sahip yazarlardan olan Orhan Türkdoğan, Osmanlı'da batı tipi feodalite bulunmadığı düşüncesindedir (**Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi**, İstanbul 1997, s. 178); Ayrıca batı menşeli sistem tartışmalarıyla Osmanlı toplum yapısını ele almanın doğru olmayacağı, zira Osmanlı devlet ve toplum yapısının esas olarak iç dinamiklerle şekillendiği gibi görüşleri ileri süren bir araştırma: Recep Boztemur, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet-Toplum İlişkileri: Araştırma Yöntemlerinde ve Kurumsal Yaklaşımlarda Tek Yanlılık", **OTAM**, Sayı: 9 (Ankara 1998), s. 109-110.

[10] İlber Ortaylı, **Türkiye Teşkilât ve İdare Tarihi**, Ankara 2008, s. 357.

[11] Merkezî Bosna'daki küçük soylular hakkında: York Norman, "Merkezî Bosna'da Toprağa Dayalı Soylu Kesimin Doğuşu", **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları**, Sayı: 9 (Ankara, Güz 2008) s. 439-446.

öne sürülen temel argüman, Osmanlı toplumunun kendi tabii seyri içinde bir şekil almayıp, geniş çapta devlet eliyle biçimlendirildiği yönündedir[12].

Bu gibi tartışmalı meseleler bir yana, Osmanlı Devleti'nde toplumu oluşturan katmanların genellikle *askerî* (yönetici, vergiden muaf) ve *reâyâ* (yönetilen, vergi mükellefi) şeklinde iki ana gruba ayrıldığı hususunda büyük ölçüde fikir birliği oluşmuştur[13]. Lâkin bu yaygın sınıflamayı eksik bulanlar da vardır. Örneğin Taner Timur, içinde azınlık ve diğer başka grupların da olmasından dolayı Osmanlı toplumunun, daha karmaşık bir yapıya sahip *"sınıflı bir toplum"* olduğu görüşündedir[14]. Zaten toplumun bu sınıflı yapısı üzerinde Osmanlı yazarları, daha 16. asırdan itibaren çeşitli görüşler ileri sürmeye başlamışlardır. Bu nevi tartışmalardan haberdar olduğu anlaşılan, 17. yüzyılın mâruf müverrihi Kâtib Çelebi, Osmanlı toplumunu *ulemâ*, *asker*, *tüccar* ve *reâyâ* şeklinde dört toplumsal sınıf olarak ele almış[15]; bu sınıflandırma şekli daha sonra Vak'anüvis Naîma tarafından da tekrar edilmiştir[16]. Bu eserlerde toplum katmanlarının, insan bedenindeki hayatî uzuvlarla kıyaslama yapılarak, açıklanması oldukça dikkat çekicidir.

Siyasetnâmelerden hareketle içtimaî yapıyı inceleyen bir araştırmada Osmanlı toplumu, yerleşim durumuna göre *şehirli*, *köylü*, *konar-göçer*; inanç bakımından *Müslüman*, *gayrimüslim*; hürriyet açısından *hür*, *köle*; sosyal tabakalaşma açısından *yönetici* ve *yönetilen* olmak üzere ayrılmıştır. Yönetenler *askeriye*, *kalemiye*, *ilmiye*; yönetilenler ise *esnaf*, *tüccar* ve *reaya*dır[17]. Yine bu çalışmada, Osmanlı sosyal tabakalaşmasının temelini oluşturan *Erkân-ı erbaa* (dört sınıf), şu şekilde verilmiştir:

1. Ulema (ehl-i ilim),

2. Asker (ehl-i seyf),

---

[12] Suna Başak Avcılar, "Osmanlı Tabakalaşma Sistemine İlişkin Görüşler Üzerine Bir Değerlendirme", **Osmanlı**, C. IV (Ankara 1999), s. 55-68.

[13] Yusuf Halaçoğlu, bu iki ayırıma ilave olarak reayadan olup fakat padişah beratıyla bazı vergilerden muaf tutulan askerî ile reaya kesimi arasında muaf ve müsellem adıyla anılan üçüncü bir zümrenin olduğunu yazar (**14-17. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı**, Ankara 1995, s. 101).

[14] Taner Timur, **Osmanlı Toplumsal Düzeni**, İstanbul 2001, s. 243-244.

[15] Kâtip Çelebi, **Bozuklukların Düzeltilmesinde Tutulacak Yollar, (Düstûru'l-amel li-ıslahi'l-halel)**, Haz. Ali Can, Ankara 1982, s. 22.

[16] Naîmâ Mustafa Efendi, **Târih-i Na'îmâ**, C. I, Haz. Mehmet İpşirli, Ankara 2007, s. 21; Naîma'nın Osmanlı toplumu ve sınıf sistemine dair yazdıkları, çağdaş bazı yazarlar tarafından da incelenmiştir. Tafsilat için şu eserlere bakılabilir: Zeki Arslantürk, **Naîma'ya Göre XVII. Yüzyıl Osmanlı Toplum Yapısı**, İstanbul 1997, s. 69-71; Orhan Türkdoğan, **Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi**, s. 236 vd.

[17] Yönetenler ve yönetilenler ayırımına göre Osmanlı toplumu hakkında: Ahmet Tabakoğlu, "Osmanlı İçtimaî Yapısının Ana Hatları", **Osmanlı**, C. IV (Ankara 1999), s. 17-31.

3. Tüccar ve esnaf (ehl-i ticaret ve ehl-i hiref),

4. Çiftçi (ehl-i eken biçen, ziraat)[18].

Bu grupların görev ve sorumlulukları iyice belirlenmiş olup, bunlar arasında seyyaliyete (hareketlilik) çok sıcak bakılmamıştır. Mamafih, son zamanlarda ortaya konan bazı spesifik araştırmada, vergiden muafiyet bağlamında askerî-reaya grupları arasındaki su geçirmezlik ve kesin kurallarla ayrıldıkları meselesinin, tartışmalı olduğunu söyleyen yazarlar da vardır[19]. 17. yüzyılın sonlarından itibaren âyanlığın belirgin şekilde fark edilir mevkie gelmeye başlaması, her ne kadar bu zümrenin statüsü ve sınıf oluşturup oluşturmadıkları gibi bazı tartışmalar sürse de, genel olarak Osmanlı klasik toplum yapısında önemli bir değişiklik, bazı yazarlara göre ise sapma olarak yorumlanmıştır[20].

Âyanlığın, sosyolojik olarak bir sınıf oluşturup oluşturamadıkları meselesini tartışan yazarlardan bir kısmına, bu tezin giriş bölümünde temas edilmiş; âyanın, Osmanlı toplumunun diğer tabakalarından ayırt edici hususiyetlere sahip belirgin bir sınıf oluşturduklarına dair bazı şüphelerin olduğu görülmüştü. Nitekim bu nevi kuşkuya sahip yazarlardan olan Çağlar Keyder, âyanlık sürecini *"feodal-aristokratik bir sınıfın oluşması doğrultusunda başarısız bir girişim"* şeklinde yorumlamış; ayrıca 18. yüzyılı da, *"akim kalmış bir feodalleşmenin yaşandığı bir dönem"* olarak kabul etmiştir[21]. Sina Akşin, Osmanlı toplumundaki sınıfları ele alırken, âyanı, *ademi-merkezi yönetenler* sınıfı olarak tanımlamış ve bu sınıflama diğer başkaları tarafından da kabul görmüştür[22]. Feridun Emecen, Doğu Karadeniz'e ait dar bölgeli bir çalışmasında, Bulancak'ta 17. yüzyıl ortalarından itibaren daha belirgin hale gelmeye başlayan ve tahrir defterlerinde *ehl-i menâsıb* başlığı altında kaydedilen eski yeniçeri, yerli kulu ve timarlı sipahilerden müteşekkil oldukları tahmin edilen zümrenin, reaya kesiminden ayrı bir *"toplum katmanı"* olduğuna; bunların, yüzyılın

---

[18] Coşkun Yılmaz, "Siyasetnameler ve Osmanlılar'da Sosyal Tabakalaşma", **Osmanlı**, C. IV (Ankara 1999), s. 76-77..

[19] Güçlü Tülüveli, şer'iye sicillerinden hareketle Trabzon özelinde yaptığı çalışmada *çelebi, efendi, ağa* ve *beşe* gibi ifadelerin kullanımındaki karışıklığa ve askerî-reaya ayırımının güçlüğüne işaret etmiştir ("Şeriyye Sicillerinin Işığı Altında Osmanlı İmparatorluğu'nda Askerî-Reaya Ayrışması Üzerine Bazı Gözlemler", **CIÉPO, XIV. Sempozyumu Bildirileri**, 18-22 Eylül 2000 Çeşme, Ankara 2004, s. 765-771).

[20] Ahmet Tabakoğlu, "Osmanlı İçtimaî Yapısının Ana Hatları", s. 24.

[21] Çağlar Keyder, **Türkiye'de Devlet ve Sınıflar**, İstanbul 1993, s. 29-30.

[22] Adem Çaylak, **Osmanlı'da Yöneten ve Yönetilen**, s. 142; Orhan Türkdoğan, **Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi**, s. 228.

sonlarına doğru bütün imparatorlukta yaşanan değişimden etkilenerek, *"mahallî güç odakları oluşturdukları"*na ve âyan denilen zümrenin de bunlar arasından çıktığına işaret etmiştir[23]. Halil İnalcık ise 1977'de yayımlanan meşhur makalesinde, her ne kadar âyanın yükselişinde mütesellimlik ve voyvodalık gibi görevlerin belirleyici rolüne vurgu yapsa da, yine de âyan ve eşrâfın sosyolojik olarak nereden geldikleri meselesinin, Osmanlı tarihinin büyük bilinmezliklerinde birisi olduğunu yazarken[24]; Donald Quataert, âyanın şu üç farklı gruba ait olduğunu belirtmiştir:

- Bir bölgeye merkezden görevli olarak atanarak gelen ve bölgede kök salan kişilerin soyundan gelenler (valiler ve timar sahipleri).

- Osmanlı öncesinde de belirli bir bölgenin yerel elitlerinden olan yerel âyanlar.

- İmparatorluğun Arap coğrafyasında mevcut olan ve kökleri Ortaçağ İslamiyet dönemine kadar giden gulamlar (memlükler)[25].

Bir toplum katmanı olarak âyanlığı, diğer bir çalışmasında da ele alan İnalcık, 17. yüzyılda timar sistemindeki bozulma ve başka sebeplerle gerilemenin ortaya çıkmasının bir sonucu olarak yeniçerilerin kentlere, sipahilerin ise daha küçük kasabalara yerleştirildiği ve zamanla bunların *bir üst sınıf* biçiminde şehirlerde örgütlendikleri; bunların sayısı artınca taşra toplumunun en etkili sınıfı olarak, ulema, lonca başkanı ve tüccara katıldıkları; ayrıca genellikle iltizam yoluyla servet edindikleri; bu arada çeşitli yollarla toprak sahibi oldukları ve âyanın bu şekilde ortaya çıktığı görüşündedir[26].

İleri sürülen bu nevi fikirlerin, imparatorluğun ele alınan herhangi bir bölgesi için geçerli olabileceği aşikâr olmakla birlikte, İçel âyanlığının sosyolojik menşeinde, sözü edilen bu sınıfların dışında da bazı farklılıkların olduğu görülür. Belki de bu sebeple, Osmanlı tarihinin diğer birçok meselesinde olduğu gibi bu konuda da, her bölgede geçerliliğe sahip olacak şekilde genellemeler yapmak, pek de uygun bir yöntem değilmiş gibi gözükmektedir.

---

[23] Feridun M. Emecen, **Doğu Karadeniz'de İki Kıyı Kasabasının Tarihi, Bulancak-Piraziz**, İstanbul 2005, s. 82.
[24] Halil İnalcık, "Centralization and Decentralization in Ottoman Administration", s. 34.
[25] Donald Quataert, **Osmanlı İmparatorluğu, 1700-1922**, Çev. Ayşe Berktay, İstanbul 2009, s. 86-87.
[26] Halil İnalcık, **Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)**, s. 56.

I. SOSYOLOJİK BİR VÂKIA OLARAK İÇEL ÂYANLIĞI

A. Menşeleri ve Hâne Yapıları

İçel'deki âyan hânedânlarının soy menşelerini tam olarak ortaya çıkarmak, hiç de kolay değildir. Zira her ne kadar 17. asrın ortalarından itibaren bunlarla alâkalı olarak kayıtlara geçmiş vaka sayısında artışlar olsa da, daha evveline ait arşiv kayıtları oldukça sınırlı ve bilgiler de çok muğlaktır. Ama yine de, eldeki mevcut kaynaklardan, sancaktaki âyan zümresinin, içinden çıktıkları sosyolojik zeminle ilgili bazı ipuçları yakalanmaya çalışılacaktır.

İçel'deki tartışmasız en geniş ve güçlü hânedân olan *Sunullah Paşa-zâdeler*'in, bölgenin nüfuzlu dinî önderlerinden Şeyh Ali Semerkandî soyundan geldikleri anlaşılmaktadır. Bu soy mensubiyeti, her ne kadar Cumhuriyet döneminde bazı mahallî yazarlarca polemik ve tartışma konusu yapılmış olsa da[27], Osmanlılar zamanına ait defterler ve diğer resmî belgelerdeki ifadeler, bu ailenin Semerkandî'ye olan soy bağı hususunda tartışmaya mahal bırakmayacak kadar sarihtir. Nitekim İçel sancağının 1702 tarihli mufassal *Avârız Hânesi Defteri*'nde, Zeyne kazasında nüfus yazılırken "Sâdât" başlığı altında, başta Abdülmü'min Paşa-zâde Seyyid Sunullah olmak üzere 20 kişi kaydedilmiş ve sonra da bu kaydın altına şu not düşülmüştür: *"Mezbûrlar Şeyh Ali Semerkandî evlâdları olmağın yedlerinde senetleri vardır[28]"*. Zaten Sunullah Paşa-zâdeler'in, 18. yüzyılda İçel'de Nakibüleşrâf Kaymakamı görevini yaptıkları da anlaşılmaktadır. Nitekim Abdülmü'min Paşa'nın oğullarından Yahya Bey'e hitaben yazılan Temmuz 1705 tarihli bir emirde, İçel sancağında son yıllarda seyyidlik (*sâdât*) iddiasında olanların sayısının arttığı; buna karşılık kendisinin sancağa *Nakibüleşrâf Kaymakamı* tâyin edildiği hatırlatıldıktan sonra, kimlerin gerçekten seyyid (*sahîhü's-sâdât*) olduklarını tespit edip bildirmesi istenmişti[29]. Bu aile mensuplarının, İçel seyyidleri üzerinde kaymakamlık görevini

---

[27] Bu tartışmaların tafsilatı hakkında şu esere bakılabilir: Ensar Köse, **Mut (Claudiopolis)**, s. 615-638.

[28] Bkz: Tez, s. 169. Keza aynı defterde bu aileden 6 kişinin Mut'a bağlı Selamlı köyünde, 11 kişinin ise Mut'un Şeyh Mahallesinde ikâmet ettikleri kayıtlıdır ki, bunlar hakkında da Şeyh Ali Semerkandî soyundan olduklarına dair not düşülmüştür (BOA, ***KK***, nr. 2808s. 30-31). Bu aile 18. yüzyıl boyunca giriştikleri siyasî ve ekonomik mücadelede, Şeyh Ali Semerkandî soyundan olmalarını, güç ve nüfuzlarını arttırmada zaman zaman bir araç olarak kullandıkları gibi; Semerkandî Zaviyesi Vakfı'na ait yerlerin muhafazası için özellikle de Ermenekliler'le karşı karşıya gelmekten geri durmamışlardır (BOA, ***AŞD***, nr. 166, s. 38, hkm. 137).

[29] *"Seyyid Abdülmü'min-zâde Yahya"*ya yazılan emir: BOA, ***AŞD***, nr. 43, s. 290, hkm. 1168 (evâil-i Rebiülâhir 1117 / Temmuz 1705 sonu); Ekim 1705 tarihinde, halkın şikâyeti üzerine sürgün kararının uygulanması için bir defa daha emir yazılmıştır (BOA, ***MD***, nr. 114-1, s. 648, hkm. 2891).

sonraki tarihlerde de devam ettirdikleri, 1718'lerde bu görevi Sunullah Bey'in icra ettiği görülür[30]. Hânedânın yükselişinde, sahip oldukları bu soy asaletinin önemli katkısının olduğuna şüphe yoktur. Özellikle 17. yüzyılın son çeyreğinde aileden Abdülmü'min Paşa, idarî hiyerarşide eyalet valiliğine kadar yükselişinde; onun ölümünden sonra da oğulları, hem idarede, hem de iktisadî gelişmelerine kapı aralayacak olan iltizam ve mukataa almalarında, bu manevî nüfuzun sağladığı avantajı kullanmış olmalıdırlar.

Gölgeli-oğulları hânedânının, geleneksel olarak İçel'deki Yörük aşiretleriyle yakın münasebette bulunmaları, bunların, bölgeye gelen ilk konar-göçer Türkmen teşekküllerinden olabileceklerini akla getirmektedir. Fakat gözden geçirilen arşiv kayıtlarında, bu ailenin soy menşelerine dair hiçbir açıklayıcı ipucuna rastlanmaz. Yalnız daha 17. yüzyıl ortalarından itibaren Silifke'de ikâmet ettikleri açık olduğu gibi; bazı arşiv kayıtlarında, seyyid soyundan geldiklerine işaret eden ifadelere rastlanır. Mesela, 1753 tarihli bir mühimme hükmü, İçel âyanından *"Elhac Abdülhalim ve Gölgeli-zâde Esseyyid Mustafa ve Mamuriye kazâsından Esseyyid Ali Bey"*e hitaben yazılmıştır[31]. Fakat bununla birlikte seyyidlik sıfatının, Gölgeli-oğulları için, sancakta sâdât olduklarını iddia eden diğer aileler kadar vurgulu ve sık şekilde kullanılmaması dikkat çekicidir. Genel olarak vergiden kaçma ve toplumsal nüfuz elde etmenin en tesirli aracı olarak, 18. asırda İmparatorluk genelinde seyyid sınıfında belirgin bir artışın olduğu; buna karşılık merkezî hükûmetin, bu zümrenin denetlenmesi hususunda işi çok da sıkı tutmadığı bilinen bir gerçektir[32].

Gölgeli-oğlu Himmet'in, İstanbul'da eski İmam-ı Sultanî olan müteveffa İbrahim Efendi'nin kızı Ayşe ile evlenmesi, bu hânedân mensuplarının, yeri geldiğinde üst düzey seçkin kişilerle akrabalık kurabilecek güce sahip olduklarını göstermektedir. Fakat Himmet Ağa'nın, bu evlilikte üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmediği anlaşılmaktadır. Zira evlilikten Ümmühan adlı bir kızları da olmuş, fakat Himmet Ağa 1709'da bunları *"bilâ-nafaka ve kisve"* İstanbul'da bırakarak kendisi İçel'e gelmiş ve sonrasında da bir daha geri dönmemiştir. Hadise

[30] Seyyid Sunullah Bey'in, Ermenek'teki seyyidlerin işlerini görmek üzere vekil tâyin ettiği Kemal adlı kişi, halka bazı kötülükler edince bu durum kaza halkının şikâyetine neden olmuştu (BOA, ***AŞD***, nr. 78, s. 89).
[31] BOA, ***MD***, nr. 156 s. 24-25, hkm. 76.
[32] Tafsilat için şu esere müracaat edilebilir: Rüya Kılıç, **Osmanlıda Seyyidler ve Şerifler**, İstanbul 2005, s. 62 vd.

dava konusu olunca, mahkeme tarafından günlük 30 para nafaka ödemesi kararlaştırılmış ve bu hususta kendisi de hüccet vermiştir. Ama yine de takip eden yıllarda 1723'te mesele, mağdurelerin parasız kaldıkları ve borca battıklarına dair mahkemeye müracaatları üzerine yeniden gündeme gelmiştir[33]. Kaynaklara yansıdığına göre Gölgeli-oğulları'ndan, içki meclisi kurarak zevk ve eğlenceye düşkün olanlar bulunduğu gibi[34]; hacca gidenler ve vardır ki, bunlardan birisi Hacı İbrahim Ağa'dır[35]. Gölgeli-oğlu Mahmud Ağa'dan sonra gelen aile reislerinden, vergi tahsildarlığı, subaşılık ve mütesellimlik gibi görevlere getirilenler olmuştur. Ayrıca asker toplama hususundaki başarısı sebebiyle Gölgeli-oğlu Mustafa Ağa'ya, 1772'de Dergâh-ı Âlî Kapıcıbaşılığı pâyesi verilmiştir[36].

Selendi kazasının güçlü âyan hânedânı olan Arslan Gazi-oğulları'nın, daha 1518 yılı tahririnde, Arslan Gazi adıyla kayıtlı olan köyde ikâmet ettikleri ve bunlardan Gazi-veledi Arslan Gazi'nin 2.999 akçe hisseli timara sahip olduğu görülür[37]. Bazı belgelerde aile mensuplarının *"Ocak-oğullarından"* olduğu ifade edildiğine göre[38], bunların Bektaşilikle ve dolayısıyla da Yeniçerilikle de alâkaları olmalıdır. 1603'teki suhte fesâdı ve ardından patlak veren Musli Çavuş isyanı sırasında, ailenin reisi olduğu anlaşılan Arslan Gazi-oğlu Ali Çavuş'un, Selendi'den toplayacağı 200 kadar adamla Musli'nin bertaraf edilmesinde görevlendirilmiş olması[39], onun bu kadar asker toplamaya muktedir nüfuzlu bir kişi olduğuna delalet etmektedir. Bu kayıtlardan, söz konusu ailenin sosyolojik menşeine dair herhangi bir bilgi çıkarmak güçtür. Ama bu ailenin de, yöredeki diğer birçokları gibi, bölgeye erken tarihlerde gelip yerleşen Türkmen aşiretlerinden olmaları kavi ihtimaldir.

18. yüzyılda Silifke ve Karataş kazalarında nüfuz kuran Sarı Nebi-oğulları'nın geçmişine dair bazı izlere, çok daha önceleri rastlanır. Sancakta suhte ve levend taifesinden mütevellit asayiş sorunlarını çözmek ve silâhların toplanması için 1613'te bölgede yapılan faaliyete karşı çıkanlar arasında, Karataş'tan Sarı Nebi'nin de adı

[33] BOA, ***AŞD***, nr. 99, s. 39 (Eylül 1723 başı).
[34] BOA, ***AŞD***, nr. 81, s. 200.
[35] BOA, ***AŞD***, nr. 142, s. 390, hkm. 1296.
[36] BOA, **C.ZB**, 4126; **C.DH**, nr. 13246.
[37] Şenol Çelik, **"Osmanlı Taşra Teşkilatında İçel Sancağı"**, s. 113, 376 (BOA, ***TD***, nr. 83, s. 493).
[38] *"Livâ-i İçel'de sâkin Ocak-oğullarından Arslan Gazi-oğlu Ali Çavuş'a hüküm ki"*: BOA, ***MZD***, nr. 8, s. 97, hkm. 469.
[39] Tafsilat için bkz: Tez, s. 409 vd.

sayılmıştır[40]. Bundan yıllar sonra, yörede bazı kanunsuz işlere kalkışan kişilerle alâkalı 1650 tarihli bir şikâyet kaydında, *"Karataş kazâsından Sarı Nebi"*nin de adının geçtiği görülür[41]. Sonrasında Sarı Nebi ve oğulları, mütesellime karşı çıkmaları, kalabalık silâhlı adam toplayarak yörede düzeni bozucu faaliyetleri gibi vesilelerle daha sık şekilde yazışmalara konu olacaklardır.

Sarıkavaklı Osman-oğulları ailesinin menşeine dair de sarih bilgiler yoktur. 18. yüzyıl kaynaklarında bu aile mensuplarının genellikle *seyyid* sıfatıyla zikredilmesi, bazılarının ise *Kürd* olduğunun yazılmasının ötesinde, soy bilgilerini açıklamaya yardımcı olarak başka herhangi bir işarete rastlanmaz. Bu ailenin atalarının, belki de 17. yüzyılda Tarsus ve Adana taraflarından göç eden Kürd aşiretlerinden birine mensup olmaları ve Sarıkavak'a bu asırda gelip yerleşmeleri muhtemeldir. Ailenin atasına dair en eski kayıtlardan olan Mart 1692 tarihli bir mühimme hükmünde, hânedânın bu tarihlerdeki lideri olduğu anlaşılan ve Sarıkavak kazasında ikâmet eden Osman-oğlu Ömer'in, *"şekâvetle meşhûr"* ve *"sâhib-i cem'iyyet"* bir kişi olup, maiyetinde kalabalık tüfekli adamlarının bulunduğu ifade edilmişti[42].

Nevâhi-i Ermenek kazası âyanından Can Osman'ın soyuna ait mâlumat yeteri kadar açık değildir. Fakat oğluna Piri adını vermesi, 17. yüzyıl sonlarında arşiv kaynaklarında izine rastlanan Seyyid Piri Ağa'nın, Can Osman'ın babası olabileceğini hatıra getirmektedir. 16. yüzyıl tahrir defterlerinde geçen bazı kayıtlar, ailenin menşeinin bu tarihlere kadar uzanması ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Zira bu asra ait arşiv kayıtlarında, Ermenek'te "*şeyh, pir, pirî, can, kul, seydi, emir, efendi, tur, sûfî, derviş, baba, hacı*" gibi lakapların sıkça kullanıldığı müşahede edilmiştir. Ermenek üzerine bir doktora tezi hazırlayan Bilal Gök, bu nevi isimlerin fazlalığının, şehirde sufî hareketlerin varlığını gösterdiğini söylemektedir[43]. Şâyet bu varsayım doğruysa Can Osman, bölgede manevî nüfuz sahibi ve köklü bir sülâleye mensup olmalıdır. İçel'de malî yönden güçlü bir kişi olduğu anlaşılan Piri Ağa'dan, 1696'da 18 nefer asker yazarak silâhlarıyla birlikte orduya katılmak üzere hazır etmesi istenmişti[44]. Seyyid Piri'nin sonrasında da kazada etkinliğini koruduğu;

[40] BOA, ***MD***, nr. 81, s. 220, hkm. 498.
[41] BOA, ***AŞD***, nr. 1, s. 127, hkm. 560.
[42] Bu tezin 374 vd. sayfalarına bkz.
[43] Bilal Gök, **"Ermenek Kazâsı (1500-1600)"**, s. 70.
[44] Bkz: Tez, s. 418 vd.

nitekim Ekim 1705 tarihli bir Divanıhümâyun kaydına göre, Ermenek'te subaşı olduğu anlaşılmaktadır[45].

Nevâhi-i Ermenek'in diğer bir âyan hânedânı olan İnce Ali-oğulları hakkındaki ilk bilgiler de biraz muğlaktır. 1696'da kendisinden ordu için 4 nefer asker talep edilen, Nevâhi-i Ermenekli Emir-oğlu Ali Ağa'nın, bu ailenin atası olması muhtemeldir[46]. Fakat hânedâna adını veren kişi, kaza ahalisinin 1708'deki bir şikâyet arzuhâllerine konu olan Dindebolı köyünden İnce Ali olmalıdır[47]. Bu tarihlerde İnce Ali'nin, sayıları 100'leri bulan silâhlı adamlar toplayacak nüfuza sahip olduğu ve gücünü daha da arttırmak için yöre insanına yönelik bazı mütecaviz kanunsuzluklara girişmekten de geri durmadığı anlaşılmaktadır[48]. Seyyidlik beratına sahip olan hânedân mensupları, çavuşluk ve subaşılık gibi ufak idarî görevleri elde etmek için de sürekli mücadele halindeydiler[49].

Bu bilgilerden anlaşıldığına göre İçel âyan hânedânları, menşeleri itibariyle homojen bir yapıya sahip değillerdi. Zira daha 16. yüzyıldan beri timar sistemine dâhil olan (Arslan Gazi-oğulları) ve güçlü bir dinî yapı üzerinde yükselen (Sunullah Paşa-zâdeler) aileler bulunduğu gibi, mütemekkin oldukları kazanın merkezî ve ticarî konumundan (Silifke'de Gölgeli-oğulları), ya da izole yapısından istifade ederek (Sarıkavak'ta Osman-oğulları), bölgenin tek otoritesi haline gelmiş olan hânedânlar da vardı. Nevâhi-i Ermenek'teki Can Osman ve İnce Ali-oğulları'nın durumları da, nüfuz alanlarının sınırı yönünden Osman-oğulları'na benzemekle birlikte, bu ailelerin sahih veya değil, sahip oldukları seyyidlik beratının gücüne yaslandıkları; hususiyle İnce Ali-oğulları'nın, bu gücün semeresini 19. yüzyılda da gördüğü açıktır. Bu nevi farklılıklara rağmen ortak yönleri de az değildir. Öyle anlaşılıyor ki biri hariç (Osman-oğulları), bu hânedânların tamamının yöredeki varlıkları 16. yüzyıla, belki de Karamanoğulları zamanına kadar dayanıyor olmalıdır.

İçel âyanlarının aile ve hâne yapılarına bakıldığında, genellikle hem geniş *hâne halkı*na, hem de kalabalık *kapı halkı*na sahip oldukları görülür. Kardeşler, eşler, çocuklar ve diğer yakın akrabalardan müteşekkil geniş hâne halkını idare etmek

[45] BOA, ***MZD***, nr. 12, s. 26, hkm. 92.
[46] BOA, ***MD***, nr. 108, s. 140, hkm. 606.
[47] BOA, **A.DVN**, 422/93.
[48] BOA, ***MD***, nr. 116, s. 71, hkm. 305.
[49] BOA, ***AŞD***, nr. 65, s. 278; BOA, ***MAD***, nr. 4080, s. 87.

önemli bir meseledir. Geleneksel Türk aile yapısına uygun şekilde, hânedânın erkeklerinden birinin aile reisi olarak öne çıktığı ve diğerlerini çekip-çevirdiği; lâkin bu yapıda her zaman ailenin yaşça büyük erkeğinin liderliği gibi bir kuralın da olmadığı anlaşılıyor. Nitekim Abdülmü'min Paşa 1683'te öldüğünde, geride kalan oğullarından en büyüğü Ahmed Bey olduğu halde, ondan daha küçük yaşta olan Sunullah Bey, kısa sürede ailenin liderliğini ele alacak ve hânedânı büyük bir güç haleni getirecektir. Bununla birlikte aile liderinin otoritesinin mutlak olmadığını gösteren uygulamalar da vardır. Sunullah Paşa'nın, bu kadar maddî güç ve nüfuza sahip olmasına rağmen, oğullarından Mustafa Bey'in, daha babası hayatta iken Anamur kazasına çekilerek, burada kendi bağımız hükümranlık alanını tesis etmesi; ayrıca Paşa'nın oğulları arasında, özellikle mütesellimlik gibi idarî görevler için çetin mücadelelerin eksik olmaması buna işaret etse gerektir. Zaten Sunullah Paşa'nın idamından sonra oğulları, bu defa da miras anlaşmazlıklarından ötürü birbirlerine düşeceklerdir.

İçel âyanlarında hâne içi münasebetlere bakıldığında, iktidar ve para hırsıyla zaman zaman aile bağlarını zedeleyecek hareketlere girişmekten çekinmedikleri görülür. Bunun keskin numuneleri Sunullah Paşa-zâdeler arasında yaşanmıştır. Daha Sunullah Bey'in otoritesini henüz pekiştiremediği tarihlerde kardeşi Mehmed Bey, Mut'ta Subaşılık görevini elinde bulundurduğundan, aile içi liderlik mücadelesinde bunu bir silâh olarak kullandığı gibi; kendi kardeşlerine karşı hânedânın en büyük hasmı olan Gölgeli-oğulları'yla ittifak yapmaktan bile çekinmemiştir[50]. Aile üyeleri arasındaki bu nevi mücadeleler, sonrasında dozu yıldan yıla daha da sertleşerek sürmüş; nihâyet Sunullah Paşa'nın İçel valiliği döneminde tam anlamıyla dramatik bir hal almıştır. İran seferinde görevli olduğu dönemde, sancakta oğulları Ahmed Bey ile Çalık Mehmed Bey arasındaki mütesellimlik kavgası, birçok hukuksuzluğa sebebiyet verdiğinden, Sunullah Paşa'nın idam edilmesinin gerekçelerinden birisini oluşturmuştur. Özellikle Çalık Mehmed Bey'in, Sunullah Paşa'nın idamından hemen önce Konya'daki yüzleşmeleri sırasındaki tavırlarının, kendisinde ne kardeşi Ahmed Bey'e ne de babasına karşı, kan bağını yansıtır hiçbir duygusal hissin kalmamış olduğunu çağrıştırır şekilde olması oldukça dramatiktir[51]. Lâkin Çalık Mehmed

[50] BOA, ***AŞD***, nr. 41, s. 170, hkm. 750 (1704).
[51] Tafsilat için bkz: Tez, s. 230 vd.

Bey'in, babası ve kardeşi Ahmed Bey'in 5-6 yüz atlı ve piyade ile hânesini basarak tüm mal ve eşyasını aldıklarına dair iddiası[52] doğruysa, bu tavrın hiç de sebepsiz olmadığı anlaşılır. Zaten kardeşler arasındaki kavgalar, Sunullah Paşa'nın idamından sonra da hız kesmeden devam etmiştir. Özellikle Paşa'nın hazineye olan borcu sebebiyle satışa çıkarılan çiftlik ve diğer mallarının neredeyse tamamını Çalık Mehmed Bey'in uygun şartlarla satın alması, hânedânın diğer mensuplarının ciddi şekilde mağduriyetine neden olmuş; bu da kaçınılmaz şekilde aile içi kavgaları kızıştırmıştır. Öyle ki Ahmed Bey ve kardeşi Zeynelâbidin, Çalık Mehmed Bey'in kendilerine yaptıklarına dair şikâyetlerinde, onun *"mütegallibeden ve cebâbireden"* olduğunu açıkça ifade etmekten çekinmemişlerdi. Bunların iddiasına göre Mehmed Bey ile kardeşi Abdurrahman, gece vakti 100 kadar piyâde eşkıya ile hânelerini basıp, küçük kardeşleri Seyyid Hasan'ı suçsuz yere vurarak öldürmüşler ve kendilerine de eziyet etmişlerdi[53]. Sunullah Paşa'nın küçük oğullarından Zeynelâbidin ise bir şikâyetinde, abisi Çalık Mehmed Bey'in, kendisinin sahip olduğu çiftliğe zorla el koyduğundan yakınmıştı[54]. Hânedânın erkekleri arasında, çoğunlukla servet paylaşımından mütevellit sürtüşmelerin sonrasında da eksik olmaması, zamanla kan bağını şeklî bir unsur düzeyine indirgemiş görünmektedir. Zaten hânedânın geleneğinde, aşiret teşekküllerinin, otoriter katı liderlik anlayışı benzeri bir hiyerarşik yapının hiçbir vakit mevcut olmadığı; bu sebeple Sunullah Paşa'nın mirası olan merkezî geniş aileden sürekli kopuşlarla, hânedânın daha küçük kollara ayrıldığı anlaşılıyor. Belki de bu durum Sunullah Paşa-zâdeler'in Mut, Zeyne ve Sinanlı kollarının, 18. yüzyıl sonlarına kadar ciddi bir güç olarak meydana çıkamamalarının başta gelen sebebini oluşturmuştur. Buna karşılık Sunullah Paşa-zâde Mustafa Bey tarafından oluşturulan Anamur kolu, çekirdek yapısındaki bütünlüğü korumayı daha iyi başardığından, yüzyıl süresince İçel'deki âyanlık mücadelesinde hep ön sıralarda yer almıştır. Sunullah Paşa'nın oğullarının parçalanmasında kuşkusuz, bunların tamamının aynı anneden olmamaları da önemli ölçüde belirleyici olmuştur. Zira arşiv kayıtlarından, Sunullah Paşa'nın birden fazla hanıma sahip olduğu anlaşılmaktadır.

[52] BOA, ***AŞD***, nr. 109, s. 322.
[53] BOA, ***AŞD***, nr. 115, s. 428 (Mart 1728).
[54] BOA, ***AŞD***, nr. 120, s. 315 (Nisan 1729).

Sunullah Paşa-zâdeler'in bu parçalı hânedân yapılarına karşılık, Silifke'de Gölgeli-oğulları'nın daha bütünlüklü bir aile anlayışına sahip oldukları kesindir. Öyle ki hânedân mensupları arasında liderlik mücadelesinin olduğuna dair kaynaklara yansıyan hiçbir iz yoktur. Gelgelelim bu durum, ilk bakışta her ne kadar bir avantaj gibi görünse de, aslında liderlik mücadelesinin olmaması, aynı zamanda güçlü lider adaylarının da bulunmamasından kaynaklandığından, hânedân için ciddi bir handikap olmuştur. İçel'de Gölgeli-oğulları'nı hem servet, hem de nüfuz bakımından gerçek bir hânedân haline getiren Mahmud Ağa'nın 1712'de ölümünden sonra, geride bıraktığı liderlik boşluğu, başlangıçta oğlu Osman Ağa'nın nafile çabalarına rağmen 18. asır süresince hiçbir zaman doldurulamamıştır.

Aile içi çekişmelerin bazen çok daha fazla büyüyerek cinayete kadar gittiği de oluyordu. Nitekim Selendi Âyanı Arslan Gazi-oğlu Veli Ağa, muhtemelen bazı zorba tavırları ve silâhlı adamlarıyla rakiplerini sindirmeye çalışmasına bir tepki olarak, 1704'te Kaladıran köyündeki çiftliğinde bulunduğu bir sırada, kardeşi Yusuf ve köleleri tarafından saldırıya uğrayarak yaşamını yitirmişti[55].

B. Zenginlik Kaynakları

Âyanlık tartışmalarında üzerinde en fazla durulan meselelerden birisinin, bu zümrenin servet edinme yollarına dair olduğu görülür. Bu sebeple İçel âyan hânedânlarının sahip oldukları zenginliklerinin hacmi ve membaı hususunda bazı çözümlemeler yapılması denenecektir. Fakat peşinen ifade edilmelidir ki, ele alınan âyan hânedânlarının menkul veya gayrimenkul servetlerini muhtevî herhangi bir defter veya listeye rastlanamamıştır. Her ne kadar 1726'da Sunullah Paşa-zâdeler, 1725'te Gölgeli-oğulları ve 1793'te Osman-oğulları hakkında müsadere kararı verildiyse de, bir önceki bölümde tafsilatlı şeklide ele alındığı üzere, bu kararlar layıkıyla icra edilemediğinden, ortaya bir muhallefat kaydı da çıkmamıştır. Bundan ötürü, müteferrik defter ve belgelerde karşılaşılan bilgiler bir araya getirilerek, söz konusu İçel âyanlarının iktisadî güçlerine dair yaklaşık bir durum tespiti yapılmaya çalışılacaktır.

[55] BOA, ***AŞD***, nr. 39, s. 1104.

İçel'deki âyan hânedânlarının, ekonomik durumlarına ışık tutabilecek mahiyetteki faaliyetlerine genel olarak bakıldığında, servet kaynaklarının esas itibariyle birbirine benzer olduğu görülür. Öyle anlaşılıyor ki, Can Osman ve İnce Ali-oğulları hâriç, diğer ailelerin tamamı az veya çok çiftliğe sahiptir. Mamafih bu hususta en önde olan şüphesiz Sunullah Paşa-zâdeler idi. İçel'de, sancak dışı pazarlara yönelik üretim yapan büyük çiftlik şeklindeki teşekküllerin bulunduğu şüpheli olmakla birlikte, en azından kendi kalabalık hâne ve kapı halklarının ihtiyaçlarını karşılayacak üretim ve hayvan besleme potansiyeline sahip çiftliklerin mevcudiyeti kesindir. Buna ilaveten âyan hânedânlarının tamamı, vergi tahsildarlığı, mültezimlik, subaşılık ve mütesellimlik gibi idarî görevlerde bulunmuş ve bu yolla hem nüfuz hem de maddî kazanç elde etmişlerdir. Ayrıca Mut'ta Sunullah Paşa-zâdeler'in, Silifke'de ise Gölgeli-oğulları'nın iş hanı ve çeşitli dükkânlara sahip oldukları; buradan kira geliri elde ettikleri gibi, kendileri de ticaret yaptıkları anlaşılmaktadır. Yine Akdeniz sahillerinde yer alan Sarı Nebi-oğulları, Arslan Gazi-oğulları ve Sunullah Paşa-zâdeler'in Anamur kolu için de ticarî faaliyetin, önemli bir gelir kapısı olduğu açıktır. Can Osman ve İnce Ali-oğulları'nın mal varlığı belli olmamakla birlikte, onların da Ermenek ve Nevâhi'de bazı mülkleri olmalıdır. Şu halde ele alınan İçel âyan hânedânlarının statü ve servet durumlarını, arşiv belge ve kayıtlarındaki verilerden hareketle, Tablo 9'daki gibi göstermek mümkündür.

Hânedân	Hâkim Olduğu Kazalar	Asalet Durumu	Servet Kaynağı	Menkul ve Gayrimenkulleri
Sunullah Paşa-zâdeler	Zeyne, Mut, Sinanlı, Gülnar, Anamur	Seyyid	İltizam, İdarî Görev, Mukataa, Çiftlik, Ticaret, Kira	Çiftlik, Bağ, Bahçe, Han-saray, Dükkân, Değirmen
Gölgeli-oğulları	Silifke	Seyyid?	İltizam, İdarî Görev, Mukataa, Çiftlik, Ticaret, Kira	Çiftlik, Bağ, Bahçe, Han-saray, Han, Dükkân,
Osman-oğulları	Sarıkavak, Lârende	Seyyid?	İdarî Görev, Çiftlik, İltizam, Tahsildarlık	Çiftlik
Sarı Nebi-oğulları	Silifke, Karataş	.	İdarî Görev, Ticaret, Çiftlik, Tahsildarlık	Çiftlik
Arslan Gazi-oğulları	Selendi	.	İdarî Görev, Çiftlik, Tahsildarlık	Çiftlik
Can Osman	Ermenek, Nevâhi-i Ermenek	Seyyid	İdarî Görev, Tahsildarlık	Çiftlik?
İnce Ali-oğulları	Ermenek, Nevâhi-i Ermenek	Seyyid	İdarî Görev, Tahsildarlık	Çiftlik?

Tablo 9: İçel âyan hânedânlarının statü ve servet durumları.

1. İdarî Görev, İltizam, Çiftlik ve Gayrimenkuller

17. asrın ikinci yarısına ait bazı arşiv kaynakları, Sunullah Paşa-zâdeler'in iktisadî güçlerini gösteren bilgiler vermektedir. Mart 1665 tarihli bir Divanıhümâyun kaydında, ailenin bu tarihlerdeki büyüğü olan Abdülmü'min Bey'in, daha önce İçel mütesellimliği yaptığı ve zimmetine para geçirdiğinin yazılması[56] bu güce işaret etmektedir. Zaten bir süre sonra Abdülmü'min Bey'e mirimiranlık verilecek; ayrıca 1093 (1682) yılına mahsup olmak üzere, Matbah-ı Âmire Ocağı'na bağlı olan Kıbrıs Kefere Cizyesinin tahsil işini de iltizamla alacaktır[57]. Aile mensuplarının servet biriktirmeye mâtuf bu nevi faaliyetleri, sonrasında da artarak sürecektir. Fakat hânedânın bu tarih itibariyle hem idarî yönden valiliğe kadar yükselmelerini sağlayan nüfuzu, hem de mültezimlik yapacak maddî serveti hangi yollardan geçerek temin ettiklerini, eldeki mevcut kaynaklardan ortaya çıkarmak güçtür. Mamafih, mensubu bulundukları Şeyh Ali Semerkandî'nin manevî nüfuzu ve sahip oldukları seyyidlik beratının sağladığı iktisadî avantajı, uzun yıllardır kullandıklarını; muhtemelen bu tarihlerden önce de mültezimlik ve belki de subaşılık ve mütesellimlik gibi görevler de yaptıklarını ve bu vasıtalarla zenginliklerini arttırdıklarını tahmin etmek mümkündür. Ayrıca bazı çiftlik, bahçe ve dükkân gibi gayrimenkule mâlik oldukları da anlaşılmaktadır. Zira 1702 senesinde Sunullah Bey ve kardeşi Seyyid İbrahim, Silifke'deki en güçlü rakipleri olan Gölgeli-oğlu Mahmud hakkında Divana gönderdikleri bir şikâyette, ailenin sahip olduğu maddî varlığa dair bazı tafsilat vermişlerdir. Bunların iddiasına göre hânedânın bu yıllarda, *"müteveffâ babalarından müntakil"* mallarının bir kısmı şöyledir: Silifke'de Ağa-oğlu Sarayı denilen çiftlik; yanında emlâk, arazi, bağ, bahçe; Göksu nehri üzerinde 2 değirmen; yanında 15 dükkân ve bir hamam; yine Silifke'de Çayır denilen mevzide mülk emlâk[58]. Bu sayılanlar ailenin sadece Silifke'deki mallardır ki, şayet bu ifadeler doğruysa Abdülmü'min Paşa, deruhte ettiği idarî görevler ve mültezimlik sayesinde, sancağın merkezi olan Silifke'de bu kadar servete mâlik olmuştur. Bununla birlikte, hânedânın asıl vatanı olan Zeyne ile birlikte Mut ve Sinanlı kazalarında da, yine bu tarihler itibariyle hatırı sayılır mülke sahip oldukları görülür. Nitekim Abdülmü'min

[56] BOA, ***MD***, nr. 95, s. 53, hkm. 329 (evâsıt-ı Şaban 1075).
[57] BOA, ***MAD***, nr. 3241, s. 62-63.
[58] BOA, ***AŞD***, nr. 35, s. 549, hkm. 2287 (evâil-i Cemaziyelâhir 1114 / Ekim 1702 sonu).

Paşa'nın oğulları arasındaki miras anlaşmazlığına dair Temmuz 1705 tarihli hüküm kaydından, Paşa'nın oğlu Yahya Bey'in Mut'ta bir çiftliği, Sinanlı'da bir *"menzili"*; Lârende'de ise Paşa Hanı denilen bir han ile Yalama köyünde bir çiftliği olduğu anlaşılmaktadır[59]. 1705 tarihinde Seyyid Yahya Bey, bazı mülk anlaşmazlığı ve alacak iddiasıyla gündeme gelmiştir. Ailenin diğer fertleri gibi bunun da Mut'ta çiftliği vardı ve bu çiftlikte işleri, kethüdası İlyas-oğlu Ali Bölükbaşı çekip-çeviriyordu. Yahya Bey'in iddiasına göre Ali Bölükbaşı, çiftlikten elde ettiği gelire mukâbil ödemese gereken paradan 6-7 kese akçe miktarı borcu vermemiş; ayrıca Sinanlı'da bulunan *"menziline"* zorla girerek, daha önce ölen kardeşi Ahmed Bey'den kendisine miras olarak kalan, 1.000 kuruşluktan fazla eşyayı da gasp etmişti[60]. Yahya Bey'in bir diğer ihtilaflı meselesi de kardeşi Mehmed Bey'ledir. Buna göre Lârende'de babaları Abdülmü'min Paşa'dan miras olarak kalan bir hanın tamamına, babalarının bir borcunu ödediği iddiasıyla kardeşi Mehmed Bey zorla el koyarak, bunların haklarını vermemiştir[61].

Hânedânın malvarlığı bunlardan ibaret değildir. Abdülmü'min Paşa-oğlu Mehmed ve Ahmed'in, Selamlı köyü yakınlarında mülk menzil (ev) ve bahçeleri vardır ki bunları, 1712'de 25 kuruş bedelle satmışlardır[62]. Bunların yanı sıra Sunullah Paşa'nın 1726'da idamından sonra satışa çıkarılan malları arasında Silifke, Gülnar, Zeyne, Mut ve Sinanlı'da çiftliklerinin olduğu; Paşa'nın oğlu Çalık Mehmed Bey'in Kıravga'daki çiftliği ve diğer bazı yerleri 710 kuruşa[63]; Mut'a bağlı Demirkapı çiftliğini 450 kuruşa; Mut merkezdeki saray, oda, bağ, bahçe gibi yerleri ise 970 kuruşa satın aldığı anlaşılmaktadır[64]. Daha sonrasına ait bir maliye kaydında ise Mehmed Bey'in Demirkapı, Güme, Kürdlü, Sinanlı ve Karadiken çiftlikleriyle Mut'taki hâne, bağ ve bahçeden aldığı yerlerin toplam tutarının 5.540 kuruşu bulduğu yazılıdır[65]. Sunullah Paşa-zâdeler, çiftlik ve arazilerinin sayısını, babalarının ölümünden sonra bazı satın almalarla genişletmişlerdir. Sunullah Paşa-zâde Ahmed Bey, 1727'de Mut'un yayla köylerinden Kavaközü'nde 60 kuruş bedelle bazı yerleri

[59] BOA, ***AŞD***, nr. 43, s. 291, hkm. 1170, 1171; BOA, **A.DVN**, 1041/68.
[60] BOA, ***AŞD***, nr. 43, s. 291, hkm. 1170.
[61] BOA, ***AŞD***, nr. 43, s. 291, hkm. 1171 (Temmuz 1705 sonu).
[62] BOA, ***MD***, nr. 118, s. 287, hkm. 1198.
[63] BOA, ***MAD***, nr. 9918, s. 182.
[64] BOA, ***MAD***, nr. 8590, s. 206-207.
[65] BOA, ***MAD***, nr. 9922, s. 255.

satın almıştır[66]. Bunlar sahip oldukları çiftlikleri kethüda olarak tâyin ettikleri adamları vasıtasıyla işletiyorlardı[67]. Ailenin Gülnar sahillerinde bulunan Ovacık'ta da çiftlikleri, ayrıca yine burada değirmen, bağ, bahçe, ev ve ahırları bulunduğu bilinmektedir[68].

Abdülmü'min Paşa'nın küçük oğlu olan, herhangi bir idarî görevde bulunmayan ve Lârende'ye yerleşen Hacı İbrahim Bey, babasından Lârende'de kalan mirası üzerindeki anlaşmazlık nedeniyle sunduğu 1724 tarihli arzuhâlde, ailenin maddî durumu hakkında bazı bilgiler vermiştir. Buna göre Lârende'de miras olarak Paşa Hanı denilen bir han ile Yalama adlı köyde bir çiftlik kalmıştır ki, bunlar üzerinde kendisinin yarım hisse hakkı olduğu halde, Lârende'de ikâmet eden Seyyid Abdülmü'min hakkını vermemiştir[69]. 1726'da ölen Hacı İbrahim Bey'in, Abdülmü'min ve Mustafa adlarında iki oğlunun olduğu; bunların Ovacık Çiftliği münasebetiyle amca-oğulları Abdurrahman Bey'le karşı karşıya geldikleri[70]; Abdülmü'min Bey'in 1740'larda mukataa mültezimliği yaptığı bilinmektedir[71].

Sunullah Paşa-zâde Çalık Mehmed Bey'in ölümünden sonra kardeşi Ahmed Bey'e, yine onun da 1732'de ölümü üzerine bu defa da miras yoluyla diğer kardeş Mahmud Bey'e geçen mallar arasında Mut'ta ve diğer başka yerlerde evler, bağ, bahçe, han, dükkânlar, arazilerle büyük ve küçükbaş hayvanlar bulunuyordu[72]. Ayrıca 1743'te Mut Subaşısı olduğu da anlaşılan Mahmud Bey, servetini ve gücünü daha da arttırmaktan geri durmamıştır. İçel Alaybeyi Seyyid Ahmed'in bir şikâyetinde yazılanlara göre, onun zeameti köylerinden Sinanlı'da Çorbacıbükü, Kıravga ve Kargabelen çiftlikleri ile Mut'un Çivi köyündeki çiftliğini Sunullah Paşa-zâde Ali Bey tapuyla tasarruf ederken, o 1746'da çocuksuz olarak ölünce, Mahmud Bey ortaya çıkarak, Ali Bey'in karısı olan kadının kendi yeğeni olduğu, bu nedenle de *"resm-i tapu olmaz meccânen zabt ideriz"* diyerek, buraların üzerine konmak

---

[66] BOA, ***AŞD***, nr. 115, s. 389.
[67] BOA, ***AŞD***, nr. 112, s. 226.
[68] BOA, ***AŞD***, nr. 148, s. 273, hkm. 927; ***AŞD***, nr. 166, s. 95, hkm. 304.
[69] BOA, **A.DVN**, 1041/68.
[70] BOA, ***AŞD***, nr. 166, s. 95, hkm. 304.
[71] BOA, ***KK***, nr. 2345, s. 128.
[72] BOA, ***MAD***, nr. 9959, s. 161-162; Müteveffa Çalık Mehmed Bey'in, Arpa Emini Hacı Halil Ağa'ya olan 870 kuruş borcu nedeniyle, onun ve sonrasında da mirasçılarının sahip olduğu malların satışı için defalarca emir verilmesine rağmen, bu satış 1747 yılına gelindiğinde hâlâ mümkün olamamıştı.

istemişti[73]. Bu ifadelerden, müteveffa Ali Bey'in, sözü edilen yerlerdeki zeamet arazilerin tapusunu kiralama usulüyle alarak işletmekte olduğu; ölümü üzerine ise kardeşi Mahmud Bey'in, buraların yine mâliki gibi ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.

Sunullah Paşa'nın büyük oğlu Mustafa Bey'in, bir nevi hânedânın çekirdek aile yapısından ayrılarak Anamur'a gidip, orada kendi hâkimiyet alanını tesis etmesinden sonra, burada da mâlikâne mukataa sahibi oldukları gibi, çiftlik ve diğer gayrimenkul de edinmişlerdir[74]. 1751 senesine ait kayıtlardan, Mustafa Bey-oğlu Ali Bey'in bu çiftlikleri işlettiği, 2.000 keyl kadar buğday depoladığı, ayrıca çiftlikte öküzleri ve diğer hayvanları bulunduğu, meyve ağaçlarının da olduğu anlaşılmaktadır[75].

Sunullah Paşa-zâde Abdülmuin Bey 1756'da idam edildiğinde, bazı borçlarının yanı sıra geride hatırı sayılır bir mal varlığı bırakmıştı. Onun henüz küçük yaşta olan oğulları Sunullah ve Zeynelâbidin'in, Divanıhümâyun'a sundukları bir arzuhâle göre, babalarından miras olarak kalan gayrimenkuller arasında Mut'ta Demirkapı çiftliği, Sinanlı'da Namrun ve Karaöz çiftlikleriyle, Zeyne'deki çiftliklerinden hâsıl olan buğday, arpa, susam ve pamuk gibi ürünlerle, hayvanlardan elde edilen gelirler yer alıyordu. Fakat türlü şekilde tehdit ve bazı mütegallibeye istinaden kethüdaları olan Cerir-oğlu Osman, Höke İsmail, İbrahim, Pala Mehmed, Seyfi-oğlu Ali ve Köçek Ali tarafından çiftliklerin gelirlerine el konulduğundan ve bunların hesap görmeden kaçtıklarından yakınmışlardı[76].

Hânedânın Mut merkezde, bir nevi baba ocağı olarak kullandıkları büyük bir han-sarayları vardır. Hattâ Sunullah Paşa'nın ölümünden sonra bu hanın statüsü anlaşmazlık konusu olmuştur. Paşa'nın oğullarından Mahmud, Abdülkadir ve Ahmed Divanıhümâyun'a bir arzuhâl göndererek, bu han üzerinde hak talep etmişlerdir. Bunların iddiasına göre Mut Kalesi yanında bulunan bu han *"kadîmü'l-eyyâmdan berü hâlî üzre harab dururken"* müteveffa babaları Sunullah Paşa kendi masrafıyla hanı *"tathîr ve ta'mîr"* ettirmiş; sonra da ölümüne kadar 15 yıldan fazla kullanmıştı. Fakat Paşa'nın idamından sonra İçel Mutasarrıfı Zeynelâbidin Paşa, kanunsuz şekilde gelip hana el koymuş ve kira gelirlerini de kendisi için tahsil etmeye başlamıştı. İşte bu durum, Sunullah Paşa'nın oğullarının mağduriyetine sebep

[73] BOA, ***AAD***, nr. 1, s. 175 (Aralık 1746 ortası).
[74] BOA, ***AAD***, nr. 2, s. 6.
[75] BOA, ***AAD***, nr. 2, s. 5.
[76] BOA, ***AAD***, nr. 2, s. 227 (Eylül 1756 sonu).

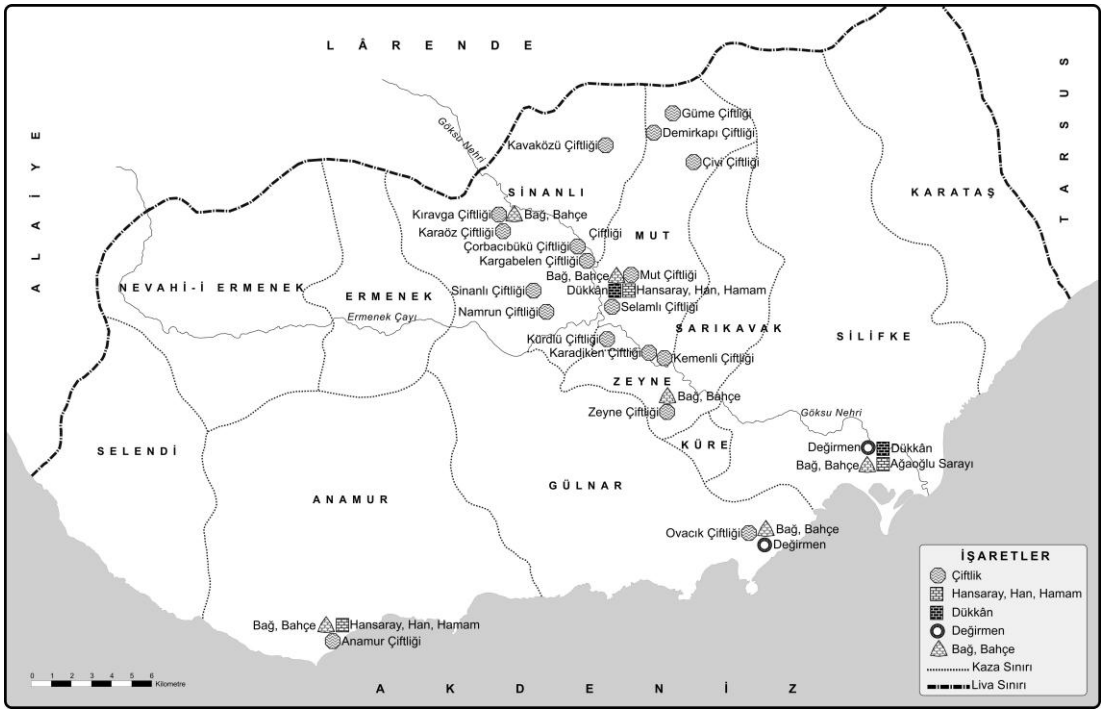

Harita 6. Sunullah Paşa-zâdeler'in 18. yüzyıldaki çiftlikleri ve diğer gayrimenkulleri.

olunca, Hükûmetten durumun düzeltilmesini talep etmişlerdi. Bunun üzerine *Başmuhasebe Defterleri* üzerinde yapılan incelemede, Sunullah Paşa'nın hazineye olan borcuna karşılık olarak satılan malları arasından bu hanın olmadığı görülmüş; buna göre Zeynelâbidin Paşa'nın, hanın gelirlerine herhangi bir şekilde müdahale etmemesine dair emir yazılmıştır[77]. Aileden Seyyid Yahya Bey'in Mut'ta çiftliği vardı ve bu çiftlikte işleri kethüdası İlyas-oğlu Ali Bölükbaşı çekip-çeviriyordu. Yahya Bey'in iddiasına göre Ali Bölükbaşı, çiftlikten elde ettiği gelire mukâbil ödemese gereken paradan 6-7 kese akçe miktarı borcu vermemiş; ayrıca Sinanlı'da bulunan *"menziline"* zorla girerek, daha önce ölen kardeşi Ahmed Bey'den kendisine miras olarak kalan 1.000 kuruşluktan fazla eşyayı da gasp etmişti[78].

Harita 6'da görüleceği üzere Sunullah Paşa-zâdeler'in çiftlik, bağ ve bahçeleri esas itibariyle Zeyne'den Sinanlı kazasını nihayetine kadar Göksu ırmağı boyunca uzanan sahada toplanmıştı. Zaten buralar, engebeli ve dağlık arazi yapısına sahip İçel sancağının verimli, geniş, düz ve sulama imkânına sahip alanlarıydı. Ayrıca kuzeyde Lârende sınırına yakın yerlerdeki çiftliklerin ise, hânedân mensupları bu bölgelere

[77] İçel Mutasarrıfı'na ve Mut Kadısı'na hüküm: BOA, ***MAD***, nr. 8590, s. 229 (4 Şubat 1728).
[78] BOA, ***AŞD***, nr. 43, s. 291, hkm. 1170.

yaylamak için çıktıklarında, daha ziyade hayvancılık için kullanıldığı; ayrıca yaz mevsiminin uzun sürmesi hasebiyle buğday ve diğer bazı hububat ve baklagillerin de buralarda yetiştirildiği tahmin edilebilir. Bazı arşiv kayıtlarında, ailenin Silifke'deki mallarına ait verilen bilgilerin sıhhati tartışmalı olsa gerektir. Belki de Sunullah Paşa'nın valiliği döneminde burada bazı gayrimenkuller ve çiftlik sahibi olmuşlarsa da, sonrasında elden çıkarmış veya Gölgeli-oğulları'na bırakmış olmaları muhtemeldir. Ovacık çiftliğini de muhtemele uzun süre ellerinde tutamamışlardır. Buna karşılık hânedânın Anamur kolunun oluşturduğu güçlü yapı, 19. asırda da etkin şekilde varlığını sürdürmüştür.

Sunullah Paşa-zâde Mustafa Bey'in bazı ticarî işlere giriştiği, hattâ yasak olmasına rağmen İçel sahillerindeki limanlarda gayrimüslim tüccara hububat sattığına dair kayıtlar vardır[79]. Ayrıca her ne kadar mukataa sahipliği gibi önemli gelir kaynaklarını tasarruf etmese de, bir nevi mukataa mültezimliği yaparak servet biriktirmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Servet edinmek için gayrimeşru yollara başvurdukları da oluyordu. Nitekim Hatice Sultan'ın Kethüdası Mehmed'in malikâne tasarrufunda olan Yörükân Mukataası'na dâhil olan Kızıl Alili, Bahşiş ve Narinceli cemaatlerinin vergilerini tahsil etme işinde vekil tâyin edilen Mustafa Bey, 6-7 kese akçe vergi toplamış; fakat tahsil ettiği bu meblağı İstanbul'a göndermek üzere iken Sunullah Paşa, bu paraya el koymuştu[80].

Hânedânın servet biriktirme yöntemlerinden birisi de evlilik yoluyla mal edinmektir ki, Sunullah Paşa-zâde Mustafa Bey 1728'de böyle bir yola başvurmuştur. İddia edildiğine göre Mamuriye Kaladıran köyünden Hızır Ağa'nın kız kardeşi Fatma'yı, henüz çocuk sahibi olmadan kocası İbrahim Çavuş ölünce, Mustafa Bey nikâhına almıştı. Daha sonra Fatma kadın ölmüş; geride bıraktığı 80 kese değerinde köle, cariye, eşya ve nakit paraya Mustafa Bey el koymuştu. Buna karşılık kadının kardeşleri ve diğer mirasçıları kendi paylarına düşeni istemişlerdi. İşin ilginç yanı bu hususta verilen emirle mahkemeye davet edilince Mustafa Bey, hep yapageldiği üzere birkaç yüz adamla Satukpınarı denilen mahalde davetçileri karşılamış; *"Fatma Hatun hâl-i hayatında mecmu'ı mâlik olduğı emvâl ve eşyâsını bana hediye eyledi"* diyerek mirası paylaşmayı reddetmişti. İşte bu meseleyi

[79] BOA, **A.DVN**, 1034/96 (Nisan 1724 sonu).
[80] BOA, ***MAD***, nr. 9915, s. 359 (21 Nisan 1726).

halletme görevi kendisine tevdi edilen Karaman Valisi'ne yazılan emrin sonundaki tehditkâr ifadeler oldukça dikkat çekicidir: *"Bundan sonra dahı mezbûr Mustafa'yı himâye ... düşüp emr-i şerifimin ... ve icrâsına muhâlefet eylemek ihtimâlin olur ise bilâ-eman katl ile mücâzât olunacağın mukarrer ve muhakkak bilüp ona göre..."*[81].

Olağan ve olağanüstü vergi ve harçların tevzi ve tahsilinde her zaman ciddi zorluklar ve dirençle karşılaşılması, kaçınılmaz şekilde mahallî güç odaklarıyla işbirliğini zorunlu kılıyordu. Bu durumun farkında olan İçel âyanları, ister vergi tahsili işini iltizamla alsınlar, isterse böyle resmî bir formaliteye gerek kalmaksızın fiilî olarak tahsilata müdahil olsunlar, her şekilde bu meseleyi servet biriktirmenin bir yolu olarak kullanmaktan geri durmamışlardır. Nitekim Matbah-ı Âmire masrafına tahsis edilen İçel sancağının *avârız* ve *nüzûl* vergilerinden 1703 ve 1704 yıllarına ait olarak hisselerine düşen miktarı Sinanlı, Ermenek, Nevâhi-i Ermenek, Anamur, Zeyne ve Selendi kazaları halkı ödemekte zorluk çıkarmışlardı. İçel Mutasarrıfı Nasuh Paşa bu sıkıntılı durumu İstanbul'a rapor edince, Hükûmet bir çare olarak *"Zeyne kazâsı a'yânından Sunullah"* Bey'den yardım istemeye karar verdi. Sunullah Bey'e yazılan 3 Mayıs 1705 tarihli hükümde, bu vergileri *Mevkufat Defteri*ne göre eksiksiz olarak tahsil ve bu iş için görevlendirilmiş olan memura teslim ettirmesi istenmişti[82]. Sunullah Bey'in kadılarla birlikte hareket ederek kendisi için tevzi defterine fazladan vergi yazdırma[83] ve iltizamla aldığı vergi tahsili işinde mükellefiyetini yerine getirmeme gibi suiistimalleri bundan sonra da devam etmiştir. Karaman eyaletiyle beraber İçel sancağının da *avârız* ve *bedel-i nüzûl* tahsili kendi uhdesinde olan Süleyman Haseki, İçel'deki tahsil işini 3.100 kuruşa Sunullah Bey'e iltizam etmişti. Fakat Sunullah Bey, ahali zimmetinde kaldığı bahanesiyle tahsil ettiği meblağdan 1.800 kuruşunu ödememiş, bu nedenle eğer bu para gerçekten Sunullah Bey zimmetinde kaldıysa, tahsil edilmek üzere İstanbul'a gönderilmesine dair 16 Ocak 1712'de emir yazılmıştı[84]. Bu verilenler münferit birer örnek olmayıp, buna benzer durumlara 18. asır boyunca defaatle rastlamak mümkündür. Nitekim

[81] BOA, ***MAD***, nr. 9921, s. 99-100 (3 Eylül 1728); Aynı hususta 8 Aralık 1728 tarihli başka bir hüküm: BOA, ***MAD***, nr. 9921, s. 275.
[82] Bu hususta Nasuh Paşa'ya, kaza kadılarına ve *"Zeyne kazasında sâkin a'yândan Abdülmü'min Paşa-zâde Sunullah Bey"*e yazılan emir: BOA, ***MAD***, nr. 8457, s. 143 (9 Muharrem 1117).
[83] Sunullah Bey'in, Lârende Kadısı Osman Efendi'yle müşterek vergi yolsuzluklarına dair: BOA, ***MD***, nr. 117, s. 55, hkm. 227 (Aralık 1710 sonu).
[84] Bu hususta İçel Mutasarrıfı'na ve Kadısı'na hüküm: BOA, ***KK***, nr. 2835, s. 39 (17 Zilhicce 1123).

yüzyılın ikinci yarısında yine Sunullah Paşa-zâdeler'den Anamurlu Ali Bey'e vergi tahsili görevi verilmiştir. Daha önceden de 1178 (1764) senesi vergi tahsilinden Hazineye hâlâ 1.424 kuruş borcu kalmış olmasına rağmen[85]; İçel sancağının toplam 2.697 kuruş tutan ve Ağrıboz Kalesi muhafazasında olan Yeniçeri askerlerinin mevaciblerine tahsis edilen 1180 yılı *avârız* ve *bedel-i nüzul* vergilerinin tahsili işi de, 17 Nisan 1767'de yine kendisine verilmişti[86].

Silifke'de Gölgeli-oğulları hânedânının, her ne kadar kazada subaşılık görevini ellerinde bulundurarak nüfuz kurdukları açık olsa da[87], 1690'lara kadar sahip oldukları servetin niteliğine dair kaynaklara yansıyan sarih bir şey yoktur. Zaten öyle anlaşılıyor ki bu ailenin servetinin asıl kaynağı, Mahmud Ağa'nın 1695'te İçel Bozdoğan Yörük Mukataası'nı mâlikâne olarak almasına dayanmaktadır. Mamafih bu tarih itibariyle Mahmud Ağa'nın, 850 kuruş muaccele ödeyecek kadar nakit paraya ve mukataayı alacak nüfuza sahip olduğu görülür[88]. Ayrıca Temmuz 1697'de İçel mütesellimliğine tâyin edilmesi[89] ve iki yıl süreyle bu görevde kalması da, onun servet biriktirmesine önemli katkı yaptığı muhakkaktır. Mahmud Ağa'nın 1712 yılı sonunda ölümüne kadar geçen süre boyunca, bir yandan Bozdoğan Mukataası'nı elinde tutarak bu yolla gelir elde etmeyi sürdürürken; kazadan gelen şikâyet arzuhâllerine göre, diğer yandan mukataaya dâhil olmayan bazı bağ ve meralara taarruz, Yörüklerin kızlarını 30-40 kuruş veren kişilere zorla nikâhlama, birkaç yüz silâhlı sekban ile gezip yakaladığı kişileri zincire vurdurarak haksız yere paralarını alma gibi kanunsuz yollara başvurmaktan da geri kalmadığı; ayrıca bazı mülk yerleri zorla zapt ederek kendisine çiftlik ihdas ettiği anlaşılmaktadır[90]. Mahmud Ağa'nın ölümünden sonra oğlu Osman, başlangıçta Bozdoğan Yörük Mukataası'na sahip olduysa da 1715 sonunda elinden alındı[91]. Bu arada 1719 senesinde Gölgeli-oğlu Osman'ın, yöre halkının mal ve hayvanlarına el koyma, timar ve zeamet sahibi olan

[85] BOA, ***MAD***, nr. 8513, s. 114.
[86] Bu hususta İçel Mutasarrıfı Hasan Paşa ve Sunullah Paşa-zâde Ali Bey'e yazılan hüküm: BOA, ***MAD***, nr. 8513, s. 113-114; Bu hükmün başka bir sureti: BOA, **C.ML**, nr. 1713 (18 Zilkade 1180).
[87] BOA, ***AŞD***, nr. 15, s. 131, hkm. 558.
[88] BOA, ***MAD***, nr. 3423, s. 44.
[89] BOA, ***MD***, nr. 110, s. 23, hkm. 227.
[90] Adana Beylerbeyi'ne ve kadısına yazılan hüküm: BOA, ***AŞD***, nr. 44, s. 247, hkm. 1065; Ayrıca İçel Paşası'na ve Silifke Kadısı'na hüküm: ***AŞD***, nr. 44, s. 271, hkm. 1174.
[91] BOA, ***MAD***, nr. 2964, s. 395.

kişilerin öşür mahsulü ve raiyyet vergilerini zorla alma[92]; ev basarak zorbalıkla para gasp etme[93]; maiyetinde olan Yörüklerle birlikte *cerime* adıyla para toplama, *sürsat* ve *nüzul* vergilerinin tahsiline mâni olma ve bunları kendi nâmına toplama[94] gibi hususlardaki şikâyetlerin, bu hânedânın zenginliklerine ne ölçüde katkı yaptığını tam olarak bilmek güçtür. Bu yollarla toplanan paraları, maiyetinde bulunan kalabalık avenesiyle birlikte yiyip-içtiklerine dair şikâyetlere bakılırsa[95], ahaliden koparılan kanunsuz paraların eriyip gitmiş olması muhtemeldir. Hânedânın sahip olduğu maddî varlığı ve mukataayı yönetme hususunda zafiyet gösteren Osman Ağa, eldeki nakit parayı tüketip mukataayı da kaybettiği gibi, hazineye 80.000 kuruş gibi yüklü borç da yapmıştı. Bu sebeple 16 Haziran 1725'te Osman Ağa'nın sahip olduğu tüm mal varlığına (*emlâk ve eşyâ e devvâb ve mevâşi ve sâ'ir ism-i mâl ıtlâk olunur her nesi var ise*), Hazineye olan borcuna karşılık olarak el konulmasına; kendisinin ise her ne şekilde olursa olsun yakalanarak Kıbrıs adasında sıkı şekilde hapsedilmesine karar verilmişti. Bu kararı uygulamak için yapılan tahkikatta, Osman Ağa'nın Silifke'de, *"kendisinin hâne diye binâ eylediği kal'a"*nın haricinde, üzerinde sadece 1.500 kuruşluk malı bulunduğu, bunun dışındaki diğer tüm mal varlığının 7-8 kardeşiyle ortak olduğu anlaşılmıştı[96]. Osman Ağa'nın borcu meselesi ölümünden sonra da takip edilmiş, bu hususta İçel Mütesellimi Sunullah Paşa-zâde Ahmed Bey'e yazılan 3 Mart 1726 tarihli bir fermanda, bu ailenin malları arasında el konulan 8.223 kuruş nakit paranın haricinde, bir altun zümrüt yüzük, Acem hattı bir cild Mushaf-ı Şerîf, sekiz mehar deve, emlâk olarak bir han ve dükkânlar ile arazisinin bulunduğu ifade edilmişti[97].

Ama yine de Gölgeli-oğulları'nın, Silifke kazasında etkinliklerini devam ettirdikleri ve eskiden beri olageldiği üzere bazı ticarî faaliyetler de yaptıkları anlaşılmaktadır. 1728 yılına ait bir şikâyet kaydında Gölgeli-oğlu Ahmed, Mustafa ve İbrahim'in Silifke'den 9 deveye yüklenmiş 60 kantar (3.360 kg.) üzümü Tarsus tarafına kervanla gönderdikleri, fakat bunların iddiasına göre Tarsus Mütesellimi Kurd Ahmed'in mallara el koyduğu, bunu talep etmek için varan adamlarını da

[92] BOA, ***AŞD***, nr. 81, s. 180.
[93] BOA, ***AŞD***, nr. 81, s. 186, 189..
[94] BOA, ***AŞD***, nr. 81, s. 200.
[95] BOA, ***AŞD***, nr. 81, s. 200.
[96] Tafsilat için bkz: Tez, s. 348-349.
[97] BOA, ***MAD***, nr. 9915, s. 271-272.

değnek ile dövdürdüğü yazılıdır[98]. Burada sözü edilen üzümün, kendi bağlarının mahsulü mü, yoksa başkasından satın mı aldıkları açık değildir. Fakat bu aile mensuplarının ticarî faaliyetlerine işaret eden başka kayıtlar da vardır. Örneğin Lârende Nâibi Seyyid Abdullah Efendi'nin gönderdiği bir mektupta, Gölgeli-oğlu Himmet Ağa'nın, 1735'te Silifke'ye gelen ve Halebî kumaş, alaca, basma gibi şeyler satan bazı tüccarla aralarındaki para anlaşmazlığından bahsedilmişti[99]. Gölgeli-oğulları'nın Silifke'de han ve dükkânları olduğu göz önünde tutulursa, buraya dışarıdan ve özellikle de Halep tarafından gelen toptancı tüccardan ürün alıp, kendileri perakende olarak sattıkları tahmin edilebilir. Bu arada Gölgeli-oğlu İbrahim'in, maddî gücünü arttırmak için sancaktaki mukataalara müdahaleden geri durmaması da başka bir zenginleşme yöntemiydi. İstanbul ve Tevâbii Kahve Rüsûmı Mukataası'na bağlı olarak, Silifke Akliman'a gelen tüccar gemilerinden alınan kahve vergisine, bu gelirin Akliman Kalesi'nde bulunan askerin aylıkları için tahsis edildiğini iddia ederek Kale Dizdarı Yahya Ağa ile birlikte el koyması, mukataanın mâlikâne sahipleri tarafından şikâyet konusu olmuştu[100]. Hangi yollarla olursa olsun Gölgeli-oğulları'nın, Silifke'nin en varlıklı ailesi olduğuna ve bu konumlarını 18. yüzyıl boyunca sürdürdüklerine şüphe yoktur. Hasımları olan Sarı Nebi-oğulları'yla aralarında yaşanan kavgada mağduriyete uğrayan Gölgeli-oğlu Mahmud ve kızı Şerife Emine'nin, abartılmış olması muhtemel olmasına rağmen 25.000 kuruşluk eşyalarının yağmalandığını ve ayrıca Silifke'deki çiftliklerinde bulunan birçok hayvanın da gasp edildiğini söylemeleri[101], ailenin zenginliklerine işaret etmektedir. Zaten hânedândan Gölgeli-oğlu İbrahim Ağa'nın, hac farizasını yerine getirmiş olması da, yine sahip oldukları maddî varlığın bir başka delilidir[102].

Sarıkavak kazasını kendilerine merkez ittihaz eden Osman-oğulları'nın, soy menşelerine dair kesin bilgiler olmadığı gibi, zenginliklerinin kaynağı da tam olarak açık değildir. Fakat hânedânın atası olan Osman-oğlu Ömer'in, 17. yüzyıl sonlarına

[98] BOA, ***AŞD***, nr. 114, s. 587 (Nisan 1728 ortası).
[99] BOA, ***AŞD***, nr. 148, s. 289, hkm. 977 (Aralık 1735 sonu).
[100] BOA, ***KK***, nr. 2342, s. 28 (23 Eylül 1737).
[101] BOA, ***AŞD***, nr. 148, s. 311, hkm. 1053 (Ocak 1736).
[102] Gölgeli-oğlu İbrahim'in, ekonomik gücünü arttırmak için birtakım ticarî faaliyetler yaptığı, bu meyanda gayrimüslim kişilerle de alışverişte bulunduğu, bazı kayıtlardan ortaya çıkmaktadır (BOA, ***AŞD***, nr. 142, s. 390, hkm. 1296).

ait kayıtlarda *"sâhib-i cem'iyyet"* bir kişi olduğu ifade edildiğine göre[103], bu tarihler itibariyle kendi kapı halkını oluşturduğu açıktır. O halde, gerek hâne halkından olanlar ve gerekse maiyetindeki silâhlı adamlar ve diğer hizmetlilerinin geçimini temin etmek için tarım alanlarına ve çiftliklere da sahip olduğu kesindir. Zaten hükümran olduğu bölge, kuzeyde Dere köyünden güneyde Göksu nehrine kadar uzanan ve Kurdsuyu deresinin etrafındaki verimli tarım topraklarını ihtiva etmektedir. Tüm bu alanlar üzerinde otorite sahibi olduğu ve toprakların büyük kısmını tasarruf ettiği tahmin edilebilir. Zaten Dere köyünde bulunan ve yıkıntıları günümüze kadar gelen han-saray harabesi, Osman-oğulları'na ait olmalıdır. Burası aynı zamanda Lârende tarafından gelerek Silifke sahiline ulaşan geleneksel kervan yollarından birisinin güzergâhı üzerinde bulunduğundan, buradan gelip-geçenlerden para koparmış olmaları da ihtimal dâhilindedir.

Osman-oğulları'na mensup kişilerin 18. yüzyılın başlarından itibaren kazada subaşı oldukları görülür. Bu durum onlara, bazı suiistimallere tevessül etmeye kapı araladığı gibi, buradan aldıkları güçle kaza halkına karışı otoriter hareketlere girmekten de çekinmemişlerdir. Hattâ bu nevi hareketleri şikâyet konusu edildiğinde, bunların Kıbrıs'ta Magosa Kalesi'ne hapsedilmelerine ve bundan sonra kazaya subaşı yapılmamalarına karar verilmişti[104]. Takip eden tarihlerde ailenin eşkıyalık şeklindeki zorbalıklarına dair şikâyetler eksik olmamakla birlikte, ne gibi iktisadî faaliyet içinde bulunduklarını gösteren açık işaretler yoktur. 1735'te Silifke'den Sarı Nebi-oğulları'yla beraber, halkın hasat edilmiş ve ambara konulmuş hububatını gasp etmeleri[105]; ya da 1737'de savaş şartlarının sebep olduğu otorite zafiyetinden de istifade ederek 150 kadar silâhlı adamlarıyla köy-köy gezip, halktan *"cerîme"* adıyla kanunsuz şekilde para toplamaları[106], İçel'deki diğer birçok derebeyi gibi bunların da başvurdukları bir servet edinme şekliydi. Bu arada kayda geçmiş onca kanunsuz işlerine rağmen, 1743'teki bir belgeden, bu aileden Osman-oğlu Mehmed'in Sarıkavak subaşısı olduğu anlaşılmaktadır[107]. Zaten 1750'lere gelindiğinde artık bunların açık şekilde Sarıkavak âyanı sıfatıyla çeşitli emre muhatap oldukları

[103] BOA, ***MD***, nr. 102, s. 173, hkm. 680 (Mart 1692).
[104] BOA, ***AŞD***, nr. 90, s. 57; ***AŞD***, nr. 92, s. 285; BOA, ***MAD***, nr. 4080, s. 126
[105] BOA, ***AŞD***, nr. 148, s. 290, hkm. 980 (Aralık 1735 sonu).
[106] BOA, ***AŞD***, nr. 153, s. 343, hkm. 1319.
[107] BOA**, C.DH**, nr. 12724.

görülür[108]. Nihayet 1770'lerde hânedândan Koca Abdülkadir'in, İçel ölçeğinde ele alındığında muazzam bir güçle ortaya çıkarak merkezî otoriteye kafa tutması, elbette ciddi bir ekonomik güce dayandığını gösteriyordu. Osman-oğlu Abdülkadir Ağa'nın, servetinin asıl kaynağının Sarıkavak'taki çiftlikleri olduğu açıktır. Bununla birlikte kendisi herhangi bir mukataaya sahip olmadığı halde, Sarıkavak kazasında mukataaya dâhil olan bazı gelirlere fiilî olarak el koyduğu ve bu şekilde servet biriktirmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Nitekim Sunullah Paşa-zâdeler'in müştereken malikâne tasarruflarında olan Hassahâ-i Selendi ve Tevâbii Mukataası'na bağlı olan Sarıkavak kazasının *öşr-i zahire ve âdet-i ağnam* gelirlerine yıllarca kanunsuz şekilde el koyduğu kaydedilmişti[109]. Başvurduğu diğer bir gelir elde etme yöntemi de, vergi ve bazı mukataa gelirlerini tahsil etme işini iltizamla alıp, sonra topladığı parayı zimmetine geçirerek servet biriktirmesiydi. Yörükân-ı Anadolu Mukataası'nın malikâne sahibi olan Haseki-i Hassa Hacı Ali, 1782'de bu şekilde Abdülkadir Ağa'nın 11.250 kuruş parayı zimmetine geçirdiği iddiasında bulunmuştu[110]. Şu halde Osman-oğulları'nın iktisadî güçlerinin esas itibariyle Sarıkavak'ta sahip oldukları çiftliklerine, gayrimeşru yollarla ahaliden para koparma ile subaşılık ve mültezimlik gibi yollarla gelir elde etmeye dayandığını söylemek mümkündür. Fakat bütün bunlara rağmen Koca Abdülkadir Ağa 1793'te idam edildiğinde, her ne kadar infazdan önce Sarıkavak tarafında bir hizmetkârında 4.500 kuruş parası, 2 atı ve diğer bazı eşyası olduğunu söylese de[111], muhallefatının kabzı için yapılan tüm çabalara rağmen hazine namına herhangi bir şey elde edilmemiş; yapılan tahkikatta borcunun, geride bıraktığı malların beş katı olduğu anlaşılmış; ama yine de Sarıkavak'taki hâne, emlâk ve bazı eşyası olduğu da ifade edilmişti[112].

Silifke'nin doğusunda engebeli bir arazide kurulu olan Persendi köyünde ikâmet eden Sarı Nebi-oğulları, bulundukları yörenin çiftlik için elverişli olmaması hasebiyle, ekonomik faaliyetlerini başka alanlara yönlendirmişlerdir. Bu hânedânın güçlenmesinde ticarî faaliyetlere öncelik vermelerinin, bu bağlamda hemen yakınlarında yer alan İçel sahillerinin en eski limanlarından olan Kara Gürgüs'ün

[108] BOA, ***MAD***, nr. 9967, s. 69.
[109] BOA, ***MAD***, nr. 10029, s. 202.
[110] BOA, ***MAD***, nr. 10033, s. 314.
[111] BOA, **C.ZB**, nr. 301.
[112] BOA, ***MMD***, nr. 2, s. 18, hkm. 45.

avantajından yararlanmalarının ciddi etkisi olmuştur. Zaman zaman bu önemli liman üzerindeki hâkimiyetlerini koruyabilmek için Gölgeli-oğulları'yla çatışmaktan geri durmayan aile mensupları, limana gelen gayrimüslim gemileriyle de ticaret yapıyorlardı[113]. Diğer İçel âyanları gibi bunların da çoğu defa subaşılık görevini ele geçirerek bu vesileyle halktan para kopardıkları, kazadaki timar ve zeamet sahibi kişilerin umumî şikâyetlerinde ortaya çıkmıştı. Bu şikâyette Sarı Nebi-oğulları, 20-30 seneden beri olageldiği üzere, 3 ayda bir iltizamla subaşılık buyuruldusu alıp, sonra her bir köy üzerine 5'er-10'ar silâhlı piyade gönderip, halktan kanunsuz şekilde para toplama, yaz aylarında 70-80 kadar piyade ve süvari ile gezip bedava yiyecek tahsil etme gibi daha ağır suçlarla itham edilmişlerdi[114]. Bunun yanı sıra İçel Yörük Mukataası'na bağlı cemaatlere saldırarak haksız yere para tahsil etmekten de çekinmiyorlardı[115]. Ayrıca Sarı Nebi-oğlu Mustafa, Karataş kazasının güçlü ailelerinden olan Ayaş-oğulları'nın kızlarıyla evlenerek oluşturduğu akrabalık ilişkisini de, zaman zaman güç ve nüfuzunu pekiştirmede kullanmıştı[116]. Yine bunların bazı köylerin halkına *tekâlif-i şâkka* ve diğer başka kanunsuz taleplerle baskı yapmaları[117]; Yörük cemaatlerinden zorbalıkla mal ve eşya yağmalamaları[118] ve timar sahiplerine karşı bazı kanunsuzlukları şikâyet konusu olmuştu[119]. 18. yüzyılın ortalarında ise Sarı Nebi-oğulları'nın, Yörük Mukataası'na bağlı aşiretlerden vergi toplama işini iltizamla aldıkları ve bu yolla bazı suiistimaller yaptıklarına dair kayıtlar vardır[120].

16. yüzyılda Selendi'de timar sahibi olduğu bilinen Arslan Gazi-oğulları'nın, 17. asrın başlarına ait kayıtlarda yöredeki ahalinin malına taarruz ettikleri yazılmıştır[121]. Bu nevi kanunsuz ve ceberut faaliyetler, yaygın bir zenginleşme aracı olmakla birlikte, mevcut kaynaklardaki bilgilerden, bunun hacmini ölçmek güçtür. 18. yüzyıl başlarına ait arşiv kayıtları, Arslan Gazi-oğlu Veli Ağa'nın, Selendi

[113] BOA, ***AŞD***, nr. 4, s. 40, hkm. 159.
[114] BOA, ***AŞD***, nr. 92, s. 285.
[115] BOA, **A.DVN**, 1084/41.
[116] BOA, ***MAD***, nr. 2969, s. 106-107.
[117] BOA, **A.E. Mahmud I**, nr. 1272.
[118] BOA, ***AŞD***, nr. 142, s. 110, hkm. 361.
[119] BOA, ***AŞD***, nr. 143, s. 375, hkm. 1262.
[120] BOA, ***MAD***, nr. 7612, s. 29.
[121] BOA, ***A.DVN.MHM.D***, nr. 939, s. 4 (Nisan 1614).

sahilindeki Kaladıran köyünde çiftliğe sahip olduğunu göstermektedir[122]. 1720'deki bir şikâyet kaydında ise, bir şekilde köy zabiti olduğu ifade edilen Arslan Gazi-oğlu Osman'ın, Selendi kazasında Havâss-ı Hümâyuna ait Bazarcı, Ekmel, Kethüdalar, Hasarcık ve Sivastı köylerini 15-20 nefer atlı ile vakitli vakitsiz gezerek, defterde yazılı olandan fazla vergilerini ve öşürlerini aldıklarından yakınmışlardı[123].

Nevâhi-i Ermenek'in güçlü âyanından olan Can Osman'ın dedesi Piri Ağa'nın, daha 1705'lerde subaşılık görevini elinde bulundurduğu ve maddî bakımdan güçlü bir kişi olduğu anlaşılmaktadır[124]. Ailenin bu nevi görevleri sonrasında da sürmüştür. Bu durumun, onların meşru veya gayrimeşru yollardan servet biriktirmelerine yardımcı olduğu açıktır. Ayrıca bunların da diğer İçel âyanları gibi, yöredeki timar ve zeametlere yönelik mütecaviz hareketlerden de geri durmadıkları görülür. Nitekim Gargara köyü ve ona bağlı yerlerin zeamet gelirini tahsil işi iltizamla üzerinde olan Hüseyin, kendisi İstanbul'a geldiği bir sırada Can Osman'ın, zeamet mahsulünden ambarlanmış olan 500 keyl buğday ve 1.000 kuruş nakit parayı gasp ettiğini söylemişti[125]. Nevâhi-i Ermenek halkının müşterek şikâyetinde ise, Can Osman'ın babası Deli Şeyh İsmail'in, vergi defterlerine kendisi için kanunsuz olarak yazdırıp tahsil ettiği paranın miktarının 4.500 kuruşu bulduğu; bu suçları sebebiyle mübaşir gönderilerek hapse atıldıysa da bir şekilde firar ettiği; sonrasında da aynı kötü davranışlarını sürdürdüğü ve ahaliden zorbalıkla topladığı paranın 10.000 kuruşa ulaştığı ifade edilmişti[126]. Anlaşılan bu yollarla güçlenen aileden Seyyid Can Osman'a 1738'de mütesellimlik verilmiştir[127]. Zaten sonrasında da 1750'lere kadar çeşitli aralıklarla bu göreve getirilecek ve böylece İçel'in güçlü bir âyanı olacaktır. Bununla birlikte hânedânın çiftlik sahibi olduğuna dair kaynaklarda herhangi bir bilgi yoktur. Ermenek ve Nevâhi kazalarında hâkim olan diğer güçlü âyan hânedânı İnce Ali-oğulları'nın servet ve nüfuz elde etme yolları da, muhtemelen diğerlerinden farklı değildi. Zira bunlar da esas itibariyle subaşılık ve vergi tahsildarlığı gibi görevler ifa ederek işe başlamışlar; zaten seyyidlik beratına sahip oldukları için bunun iktisadî avantajını da kullanmışlardır.

[122] BOA, ***AŞD***, nr. 39, s. 1104.
[123] BOA, ***AŞD***, nr. 85-1, s. 192.
[124] BOA, ***MD***, nr. 108, s. 140, hkm. 606; BOA, ***MZD***, nr. 12, s. 26, hkm. 92.
[125] BOA, ***AŞD***, nr. 133, s. 87.
[126] BOA, ***AŞD***, nr. 129, s. 243 (Aralık 1730).
[127] BOA, ***MD***, nr. 146, s. 50, hkm. 139.

2. Mukataalar Etrafındaki Rekâbet

İçel âyan hânedânlarının iktisadî yönden güçlenmelerinde, mukataaların kesinlikle çok önemli payı olmuştur. Özellikle Gölgeli-oğulları ve Sunullah Paşa-zâdeler'in 18. yüzyıl süresince sahip oldukları çiftlik, han, onlarca dükkân, değirmen, bağ ve bahçe gibi gayrimenkulleri elde etmelerini sağlayan finansal kaynağı, büyük ihtimaller her iki aile de daha 1690'lardan itibaren ele geçirdikleri mukataalardan sağlamışlardır. Zaten bu kadar hayatî öneme sahip olduğu için mukataalar etrafındaki sahiplenme mücadelesi de çetin geçmiştir. Bunların tafsilatı daha önce geniş şekilde verildiğinden, burada genel bir toparlama yapılarak, İçel'deki mukataaların ekonomik büyüklüklerine dair bazı değerlendirmeler yapılacaktır.

Sunullah Paşa-zâdeler'in İçel'deki önemli mukataalara sahip olma mücadelesi erken tarihlerde başlamıştır. Nitekim 17. asır sonlarında sancakta 60.000 akçe yıllık gelirle en büyük mukataa olan Bozdoğan Yörük Mukataası'nı Sunullah Bey, Mart 1105 tarihinden geçerli olmak üzere 29.700 akçe peşinatla almıştır[128]. Fakat bu mukataayı ancak bir yıl elinde tutabilmiş, sonrasında ise rakibi olan Gölgeli-oğlu Mahmud Ağa'ya kaptırmıştır. Bununla birlikte Sunullah Bey'in mukataa sahibi olma hususundaki istek ve hırsı sürmüş ve kısa sürede İçel ve Lârende'de birçok mukataayı mâlikâne olarak almayı başarmıştır. Onun ölümünden sonra oğulları, Sunullah Paşa'dan miras kalan mukataaların çoğunu kaybetmişlerdir. Bir bütün olarak bakıldığında, kaynaklardan tespit edilebildiği kadarıyla Sunullah Paşa-zâdeler ve Gölgeli-oğulları hânedânlarının 1690'lardan 18. yüzyıl sonlarına kadarki dönemde sahip oldukları mukataaların listesi Tablo 10'da verildiği gibidir. Bu listede Selendi Mukataası'nın birkaç farklı adla yazıldığı görülecektir. Muhtemelen bunların hepsi aslında aynı mukataa olup, zamanla isim değişikliğine uğramış olduğundan farklı adlarla kaydedilmiş olmalıdır. Zaten bu listede, bir mukataanın el değiştirmesi, değerindeki artış veya düşüş gibi hususları da gösterebilmek için, birden fazla şekilde de listeye dâhil edilmiştir. Listedeki mukataaların bazı yıllara ait senelik gelirleri tespit edilememiştir. Aslında bunun pek bir önemi de yoktur. Zira burada, âyanın mukataalar üzerinden elde ettiği gelirin kesin rakamından ziyade, genel bir büyüklük ve mukataanın önemli bir gelir şekli olduğunun gösterilmesi amaçlanmıştır.

[128] Bozdoğan Yörükân Mukataası'nın Sunullah Bey'e verildiğine dair 14 Aralık 1693 tarihli nişân-ı hümâyun sureti: BOA, ***MAD***, nr. 17904, s. 8 (15 Rebiülâhir 1105).

M U K A T A A N I N				
Adı	**Sahibi**	**Sahip Olunan Yıl**	**Senelik Geliri (Akçe)**	**Açıklama**
Bozdoğan Yörük Mukataası	Sunullah Bey	1693	60.000	İltizam
Bozdoğan Yörük Mukataası	Gölgeli-oğlu Mahmud ve Osman	1695-1715	?	Mâlikâne
Hassahâ-i Selendi Mukataası	Sunullah Bey	1695	?	Mâlikâne
Selendi ve Tevâbii İskele Gümrüğü Mukataası	Sunullah Bey	1691-1695 1700-?	144.000	Devren Mâlikâne
Lârende Havâs-ı Hâsıla-i Penbe Mukataası	Sunullah Bey	1703	?	Çavuş-zâde Mehmed Bey ile müştereken
Lârende Havâce ve Tevâbii Mukataası	Sunullah Bey	1704	91.260	Çavuş-zâde Mehmed Bey ile müştereken
Lârende Basmaciyân ve Tahsis-i Kahve Mukataası	Sunullah Bey	1704	10.000	Çavuş-zâde Mehmed Bey ile müştereken
Pirluganda ve Delgörye Mukataası	Sunullah Bey	1704	27.900	Çavuş-zâde Mehmed Bey ile müştereken
Hassahâ-i Bozyazı ve Tevâbii Mukataası	Sunullah Bey	1718-1726	2.800	Devren Mâlikâne
Aksaray Selendi ve Tevâbii Haslar Mukataası	Sunullah Bey	1719	?	Mâlikâne
Yüzdeciyân-ı Karaman Mukataası	Gölgeli-oğlu Osman	1720	420 Kuruş	Mâlikâne
Selendi ve Tevâbii Mukataası	Mustafa Bey ve Oğulları	1738	?	Müştereken Mâlikâne
Selendi ve Tevâbii Mukataası	Ali Bey ve Kardeşleri	1747	137.904	Müştereken Mâlikâne
İçel ve Tevâbii Âdet-i Ağnam Mukataası	Abdülmuin Bey ve Kardeşleri	1770	?	Müştereken Mâlikâne

Tablo 10. Sunullah Paşa-zâdeler ve Gölgeli-oğulları'nın sahip oldukları mukataalar.

Tabloda açık şekilde görüldüğü gibi Sunullah Bey, mirimiranlığa yükseldiği 1721 tarihine kadar mukataalar hususunda oldukça atak davranmıştır. Öyle ki tasarrufunda olan mukataaların toplam senelik gelirleri 300.000 akçeye yaklaşmıştır.

17. yüzyıl sonlarında İçel'de yerel güç odaklarının iştahını kabartan en büyük mukataa kuşkusuz, sancaktaki kalabalık Yörük teşekkülünün gelirlerini ihtiva eden *Bozdoğan Yörük Mukataası* idi. Gölgeli-oğlu Mahmud Ağa bu mukataayı, 850 akçe muaccele ve senede 3.000 akçe artışla 78.000 akçeye 19 Mart 1695'te *"ber-vech-i te'bîd"* kaydı hayat şartıyla mâlikâne olarak almıştı[129]. Mahmud Ağa'nın 1713'te ölümünden sonra ise oğlu Gölgeli-oğlu Osman, ailenin en büyük gelir kaynağı olan

[129] BOA, ***MAD***, nr. 3423, s. 44; BOA, **İ.E. Maliye**, nr. 11677.

bu mukataa üzerindeki tasarrufunu, kardeşi Ahmed'le müştereken devam ettirdi[130]. Fakat bunların, mukataanın yönetimi hususunda babaları kadar mahir olamamaları, aşiretlerden vergi tahsilinde bazı suiistimallere tevessül etmeleri ve bir katil suçuyla itham edilmeleri sebebiyle Yörük Mukataası, 22 Aralık 1715'te Gölgeli-oğulları'ndan alındı[131]. Daha sonra mukataaya 6.000 akçe zam yapılarak yıllık 84.000 akçe gelirle, Mart 1128 tarihinden geçerli olmak üzere 23 Şubat 1716'da Hüseyin adlı bir kişiye emanet usulüyle verildi[132]. İki yıl sonra yıllık bedeli 144.000 akçeye çıkarılan ve muhtevası da genişletilerek *Bozdoğan-ı İçel ve Tevâbii Mukataası* adını alan mukataa, Süleyman adlı bir kişiye 400 kuruş muaccele ile Mart 1130 tarihinden geçerli olmak üzere hayatta olduğu sürece *"te'bîden mâlikâne"* olarak verilmişti[133]. Fakat yeni sahibi Süleyman, mukataa üzerinde hiçbir şekilde otorite kuramayınca, 30 Mayıs 1718 tarihli kararla Bozdoğan-ı İçel ve Tevâbii Mukataası, Adana Mukataası'na bağlandı ve gelirlerinin tahsiliyle de Adana Valisi görevlendirildi[134]. Ama yine de mukataada istenen düzen sağlanamayınca 1719'da yıllık mal bedeli 108.520 akçeye düşürülerek yeniden ihaleye çıkıldı. Bu defa Gölgeli-oğlu Osman ve kardeşi Ahmed, 8.520 kuruşluk masraf düşüldükten sonra, senelik 100.000 kuruş malın 4 taksitte ödenmesi şartıyla, 1.000 kuruş muaccele ile 5 Mart 1719 tarihli nişanla müştereken ve kayd-ı hayat şartıyla mâlikâne olarak aldılar[135]. Gölgeli-oğlu Osman Ağa 1720'de ise bir yandan Yörük tahrir işiyle görevlendirilirken, diğer yandan Aksaray sancağında senelik 420 kuruş malı olan ve mâlikâne mutasarrıfı Hayrullah'ın, hâsılatı kifayetsiz olduğu gerekçesiyle bıraktığı *Yüzdeciyân-ı Karaman Mukataası* da kendisine verildi[136]. Fakat Osman Ağa'nın tahrir işinde başarısız olması ve ayrıca Yörük aşiretlerinden tahsil ettiği parayı hazineye ödemeyerek zimmetine geçirmesi sebebiyle, Bozdoğan Yörük Mukataası elinden alında. 17 Ağustos 1723 tarihi itibariyle Anadolu'da bulunan tüm Yörük cemaatleri bir mukataa haline getirilerek, 1135 yılı Martından geçerli olmak üzre Başdefterdar Hacı İbrahim, Matbah-ı Âmire Emini Hacı Halil, Veziriazam Kapıcılar

[130] BOA, ***AŞD***, nr. 58, s. 308; BOA, **İ.E. Maliye**, nr. 9594.
[131] BOA, ***MAD***, nr. 2964, s. 395.
[132] BOA, ***MAD***, nr. 6549, s. 144.
[133] BOA, ***KK***, nr. 185, s. 23-24.
[134] BOA, ***KK***, nr. 185, s. 188.
[135] BOA, ***MAD***, nr. 3259, s. 194.
[136] BOA, ***KK***, nr. 186, s. 130.

Kethüdası Hacı Mustafa ile Sultan III. Ahmed'in ablası Hatice Sultan'ın Kethüdası Mehmed'e müştereken mâlikâne olarak tevcih edildi[137]. İçel Yörük Mukataası'na bundan sonra mahallî güç odaklarının tecavüzleri daha da arttı. Zaten yeni sahipleri gelirlerin tahsili işini Sunullah Paşa-zâde Çalık Mehmed Bey ve Mustafa Bey'e iltizam etmişler, onlar da tahsilatın büyük bölümünü zimmetlerine geçirmişlerdi[138]. Belki de bundan dolayı yıpranan mukataaya İçel dışından pek rağbet eden olmuyordu. Buna rağmen Mart 1137 tarihinden geçerli olmak üzere 23 Ocak 1725'te, senelik 108.500 kuruş bedelle ve 500 kuruş gibi cüzi bir muacceleyle, mukataanın daha önce de ortaklarından olan Hacı Halil Ağa ile Cizye Kisedarı Hacı Mehmed Ağa müştereken mâlikâne olarak aldılar[139]. Silifke'de Gölgeli-oğulları hânedânının Yörük Mukataası'na müdahaleleri ve etkinlikleri, mukataayı kaybetmelerinden sonra da bir süre daha devam etti. Osman Ağa'nın, bakaya tahsili bahanesiyle Yörük aşiretlerine baskı yapması, birçok aşiretin perakende olmasına ve mukataanın zayıflamasına sebep olmuştu[140]. Ayrıca vergi ödemekten kaçmak isteyen bazı aşiretler de âyanın maiyetine giriyordu. Nitekim Yörükân-ı Anadolu Mukataası'nın müştereken malikâne sahiplerinden olan Ağrıboz Muhafızı Seyyid Mehmed Paşa da, mukataaya bağlı aşiretlerden Narinceli halkının, vergi ödememek için Mustafa Bey'in korumasına girdiklerinden ve bu iş için bölgede olan Voyvodası Mehmed'in çaresiz kaldığından yakınmıştı[141].

Sunullah Paşa-zâdeler İçel Bozdoğan Yörük Mukataası'na hiçbir vakit mâlikâne olarak sahip olamamakla birlikte, mukataayı iltizamla üzerlerine alarak, hem maddî gelir elde ettiler, hem de aşiretler üzerindeki nüfuzlarını 18. yüzyıl boyunca sürdürdüler[142]. Ayrıca Yörüklere baskı yaparak kanunsuz şekilde onlardan para tahsil etmekten de geri durmadılar. Nitekim Sunullah Paşa-zâde Abdurrahman Bey Gülnar'dan Azaleddin-oğlu Nuh, Sabanlı cemaatinden Köse Yusuf-oğlu

[137] BOA, ***MAD***, nr. 9910, s. 536.
[138] BOA, ***AŞD***, nr. 119, s. 113; BOA, ***MAD***, nr. 2969, s. 186; ***MAD***, nr. 10170, s. 351.
[139] BOA, ***KK***, nr. 188, s. 51.
[140] BOA, ***AŞD***, nr. 108, s. 396 (Ağustos 1726 başı).
[141] BOA, ***KK***, nr. 2517, s. 42 (3 Kasım 1740); Yörükân-ı Anadolu Mukataası'na bağlı Kara Bahşiş ve Sofular cemaatleri de benzer şekilde vergi ödememek için firar etmişlerdi (***KK***, nr. 2517, s. 44); Ocak 1741 tarihli bir şikâyet kaydında ise, Yörük cemaatlerini vergi ödemekten kaçmaya cesaretlendiren tek kişinin Mustafa Bey olmayıp, Karahacılı Hacı İsa-oğlu Abdülmü'min ve Eskiyörük cemaatinden Göde Mehmed gibi *"ser-cem'iyyet"* kişilerin de onları tahrik ettiği yazılmaktadır (***AŞD***, nr. 166, s. 71, hkm. 218).
[142] BOA, ***KK***, nr. 2514, s. 12; BOA, **C.ML**, nr. 19557.

Mehmed ve kardeşi Mustafa ile birlikte mukataaya bağlı aşiret üzerinde baskı kurmuşlar ve mukataanın malikâne mutasarrıfı Şam Valisi Vezir Abdullah Paşa'nın iddiasına göre bunlar, 300 kadar adamla Gülnar ve Küre kazalarındaki aşiretlere saldırmışlar, mallarını gasp etmişler, *"cerîme"* adıyla paralarını almışlar ve birkaç kişiyi de öldürmüşlerdi[143]. Yine Sunullah Paşa-zâdeler'den Abdülmuin Bey ve Anamurlu Ali Bey, 18. yüzyıl ortalarında Yörük Mukataası üzerinden, mültezimlik yaparak veya zorba yöntemlerle baskı kurarak gelir sağlamaya devam etmişlerdir[144]. Benzer şekilde Sarıkavak Âyanı Koca Abdülkadir'in de Hassahâ-i Selendi ve Tevâbii Mukataası ile Yörükân-ı Anadolu Mukataası'na müdahale ettiği ve kanunsuz şekilde para tahsilatı yaptığı görülmektedir[145].

Sunullah Bey 1695'te *Selendi Haslar Mukataası* ile *Selendi ve Tevâbii İskele Gümrüğü Mukataası*'nı, kaydı hayat şartıyla mâlikâne olarak uhdesine almıştır[146]. Fakat Selendi ve Tevâbii İskele Gümrüğü Mukataası daha sonra bir müddet elinden çıktıysa da, mukataanın malikâne mutasarrıfı olan Turak-zâde Mehmed ve Osman, 15 Ağustos 1700 tarihinde kendi rızalarıyla yeniden Sunullah Bey'e devretmişlerdir[147]. Bu mukataa, sadece Selendi kazasındaki gelirleri muhtevî olmayıp, aynı zamanda İçel sahillerindeki önemli limanlardan olan Silifke'de Akliman ve Suağzı ile Karataş'ta Gürgüs limanlarının gümrüğü de mukataaya dâhil olduğundan, senelik geliri 134.000 kuruşu buluyordu[148]. 1707'de ise mukataanın gelirleri 144.000 kuruşa çıkarılmıştır. Sunullah Paşa'nın idamından sonra bu mukataanın aileden alındığı anlaşılmakla birlikte, hânedânın mukataa üzerindeki kontrolü devam etmiştir. Nitekim Sunullah Paşa-zâde Çalık Mehmed Bey, kardeşi Mustafa Bey'le birlikte Selendi Mukataası'nın işlerine müdâhil olmaları, hattâ mukataanın yeni sahibinin gelirleri tahsil etmesine fiilî olarak karşı çıkmaları

[143] BOA, ***MAD***, nr. 10173, s. 370.
[144] BOA, ***MAD***, nr. 9974, s. 109; ***MAD***, nr. 9985, s. 4; ***MAD***, nr. 10008, s. 92.
[145] BOA, ***MAD***, nr. 10029, s. 202; ***MAD***, nr. 10033, s. 314.
[146] BOA, **İ.E. Maliye**, nr. 4179, 4285.
[147] BOA, **A.E. Mustafa II**, nr. 3630.
[148] Akliman Kalesi Dizdarı'nın, liman gelirlerinin Sunullah Bey tarafından tahsil edilmesine karşı çıkması üzerine, Nisan 1701'de yazılan emirde, bu üç limanın Selendi Mukataası'na dâhil olduğu hususu teyit edilmişti (BOA, ***AŞD***, nr. 33, s. 133, hkm. 595); 1720 yılına ait bir malî ahkâm kaydından, Selendi ve Tevâbii Mukataası'nın senede 134.000 akçe malı olduğu; bu mukataaya sahip olan Sunullah Bey'in, Silifke'de timar, zeamet veya vakfa kayıtlı bulunmadığından, *"hâriç ez-defter"* olan yıllık 6.000 akçelik Gömek köyünü de her sene Hazine'ye 20 kuruş vermek şartıyla mukataasına dâhil ettiği anlaşılıyor (BOA, ***MAD***, nr. 9908, s. 10, 65).

üzerine, bunların her ikisinin 22 Ocak 1727'de Magosa Kalesi'ne hapsedilmelerine karar verilmişti[149]. Fakat bunlar sonrasında da benzer hareketleri sürdürmüşlerdir. Mustafa Bey, Selendi Mukataası Emini olarak 1729'da, mukataaya dâhil olmayan Küre'deki Kürkçü cemaatinden, mukataaya bağlı oldukları iddiasıyla vergi tahsil etmeye kalkışmış[150]; Ahmed Bey'in de Selendi Mukataası Voyvodası sıfatıyla bu işe adı karışmıştı[151]. Mâlikâne sahipleri olan Ahmed ve Süleyman mukataayı, Karamanlı Seyyid İshak'a iltizamla vermişler; o da bir adamını tahsilat yapmak üzere Selendi'ye gönderince, Ahmed Bey buna mâni olup, mukataanın mallarının konulduğu ambarın kapısını kırıp mallara el koymuş, gelen adama da 150 değnek sopa çekerek geri göndermişti[152]. Bu nevi baskıların semeresi görülmüş olacak ki Mustafa Bey, oğulları Ali ve Zeynelâbidin'le müşterek olarak 21 Nisan 1738'de Selendi ve Tevâbii Mukataası'nı malikâne olarak üzerine almayı başarmıştır[153]. 1742 tarihli bir kayıtta Mustafa Bey'in oğlu Ali Bey'in, Selendi Mukataası zabitliği yaptığı, bu görev bahanesiyle yörede mukataaya dâhil olmayan bazı kişilerden de *"siz benim zâbıtı olduğum mukâta'a-i mezbûre re'âyâlarından imişsiniz sizden rusûm-ı raiyyet alırım"* diyerek, kanunsuz şekilde vergi tahsil ettiği anlaşılmaktadır[154]. Burada mukataanın mâlikâne sahipliğinden bahsedilmediğine göre, belki de bunların suiistimalleri sebebiyle, mâlikâne statüsüne son verilmiş olması muhtemeldir. Ama her nasıl olursa olsun Sunullah Paşa-zâdeler'in, bu mukataa üzerindeki tasarruflarının 18. yüzyılın sonlarında hâlâ devam ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim 1781'de hânedânın, mâlikâne sahibi oldukları senelik 140.559 akçe gelirli Hassahâ-i Selendi ve Tevâbii Mukataası'na dâhil olan Sarıkavak kazasının *öşr-i zahire* ve *âdet-i ağnam* vergilerine gelirlerine 1185'ten 1195'e kadar Sarıkavak Âyanı Osman-oğlu Abdülkadir'in el koyduğu ifade edilirken[155]; başka bir kayıtta ise 1199 ve 1200 yıllarında elde edilecek gelirden 1.931,5 kuruşu, Özi Kalesi

[149] Sunullah Paşa-zâde Mustafa ve Çalık Mehmed'in Magosa Kalesi'ne hapsedilmesine dair İçel Mutasarrıfı'na, Mamuriye Kadısı'na ve Magosa Kalesi Dizdarı'na yazılan hüküm: BOA, ***MAD***, nr. 9918, s. 210; Krş. **A.E. Ahmed III**, nr. 4478.
[150] BOA, ***MAD***, nr. 10170, s. 352 (16 Ağustos 1729); Bir yıl sonrasına ait diğer kayıtta ise, müteveffa Sunullah Paşa'nın, Selendi reayasıdır diye kayıt ettirmediğine, böylece bunların "*hâric ez-defter*" kaldıklarına işaret edilmişti (***MAD***, nr. 10170, s. 352).
[151] BOA, ***MAD***, nr. 9922, s. 47.
[152] BOA, ***AŞD***, nr. 132, s. 146 (Mayıs 1731 sonu).
[153] BOA, ***MAD***, nr. 10180, s. 206.
[154] BOA, ***AAD***, nr. 1, s. 8 (Eylül 1742 ortası).
[155] BOA, ***MAD***, nr. 10029, s. 202.

muhâfazasında bulunan Yeniçerilerin masraflarına tahsis edildiği halde, mukataanın malikâne sahipleri olan Anamur Beylerinin, bu parayı ödemekte gevşek davrandıkları söylenmiştir[156].

Sunullah Paşa 18. asır başlarında Lârende'de de bir dizi mukataaya sahip olmuştu. Lârende Âyanı Çavuş-zâde Seyyid Mehmed'le müşterek olarak iki eşit hisseyle *Havas-ı Hâsıla-i Penbe Mukataası*'nı malikâne olarak uhdesine almıştı[157]. Bununla da yetinmeyerek yine Seyyid Mehmed Bey'le beraber Lârende'de yıllık 91.260 akçe gelire sahip *Havâce ve Tevâbii Mukataası*, yıllık 10.000 akçe gelirli *Mal-ı Basmaciyân ve Tahsis-i Kahve-i Lârende Mukataası* ve 27.900 akçelik *Pirluganda ve Delgörye Mukataası'*nı da malikâne olarak almak suretiyle[158] ekonomik gücünü iyiden iyiye arttırmıştır.

Sunullah Paşa'nın 1718'de malikâne olarak üzerine aldığı bir diğer mukataa ise *Bozyazı ve Tevâbii Mukataası*'dır. Sunullah Paşa, mukataaya dâhil olduğu halde Adana ve Tarsus taraflarına perâkende olan ve tahrirde başka kalemde yazılan cemaatlerin, mukataanın gelirinin düşmesine neden olduğunu iddia ederek, bu şekildeki birkaç cemaatin Bozyazı Mukataası'na ilhâk edilmesini istemişti. Fakat bu istek tam olarak karşılanmamış, buna rağmen Adana ve Tarsus taraflarındaki Beyli cemaati, Bozyazı Mukataası'na bağlanmış; buna karşılık da mukataanın yıllık mal bedeli 1.800 kuruştan 2.800 kuruşa çıkarılmıştı[159]. Fakat Sunullah Paşa'nın *"fukarâya zulmü zâhir olduğu"* gerekçesiyle Bozyazı Mukataası 1726 yılında elinde alındı. Buna rağmen oğlu Ahmed Bey bu kararı tanımamış olacak ki, 400 kadar atlı adamıyla mukataaya bağlı aşiretler üzerine varıp zorla vergi tahsil etmeye çalışmıştı[160]. Sunullah Paşa-zâde Mustafa Bey'in, Bozyazı Mukataası'na bağlı Tekeli cemaati halkının haksız yere mallarını gasp ettiğine dair şikâyetlere bakılırsa, bunların mukataa üzerindeki baskı ve kontrolleri sonrasında da sürmüştür[161].

---

[156] BOA, ***MAD***, nr. 10038, s. 174 (18 Mart 1787).
[157] BOA, ***AŞD***, nr. 39, s. 854.
[158] BOA, ***MAD***, nr. 9896, s. 74-75; Sunullah Bey'in ortağı olan Çavuş-zâde Mehmed hakkında, mukataa şartlarına aykırı olarak halka zulmettiğine dair bazı şikâyet vâki olduysa da, yapılan teftişte bu durumun mukataayı üzerinden almaya sebep olacak boyutta olmadığı anlaşıldığından 27 Eylül 1705'te mukataa beratı yenilenmişti (***MAD***, nr. 9896, s. 74-75).
[159] Bu yeni düzenlemeden sonra Bozyazı Mukataası'nın, Sunullah Paşa'nın malikâne uhdesinde olduğuna dair nişân-ı hümâyûn sureti: BOA, ***KK***, nr. 187, s. 277-278 (12 Haziran 1723)
[160] BOA, ***MAD***, nr. 7867, s. 72 (6 Haziran 1726).
[161] BOA, ***KK***, nr. 2507, s. 9 (24 Ocak 1732).

İçel'deki güçlü mukataalardan birisi de *İçel Âdet-i Ağnam Mukataası* idi. Başlangıçta Sunullah Paşa-zâdeler bu mukataaya sahip olmamakla birlikte, müdahaleden de geri durmamışlardır. Mukataanın malikâne sahipleri olan Veli ve Ahmed'in Divanıhümâyun'a sundukları bir arzuhaldeki iddialarına bakılırsa, Mustafa Bey'in muhalefetinden dolayı 1150, 1151 ve 1152 senelerine ait mukataa gelirleri toplanamamıştı. Zira bunlar tahsilât için adamlarını gönderince, mukataayı iltizamla kendisi almak isteyen Mustafa Bey, sahip olduğu koyunların vergisini ödemediği gibi, kendisine bağlı olan adamlarına da verdirmemiş, ayrıca diğer kazalara *"kâğıd gönderüp"* vergi tahsiline karşı çıkmalarını sağlamıştı[162]. İçel ve Tevâbii Âdet-i Ağnam Mukataası'na malikâne mutasarrıf Hacı Veli, 1151 ve 1152 (1738-39) seneleri gelirlerini tahsil etme işini iltizamla alan Sunullah Paşa-zâde Abdurrahman Bey'den, bu yıllara ait 2.696 kuruş alacağı olduğunu iddia etmişti[163]. Bu gibi suiistimallere rağmen mukataanın 1153 (1740) yılı tahsilatı da yine bu aileden Abdülmü'min Bey'e verilmiştir ki, o da Veli Ağa'ya 2.370 kuruş borç bırakarak muhtemelen 1741'de vefat etmiştir[164]. Hânedândan Abdülmuin Bey 1770'lerde İçel ve Tevâbii Âdet-i Ağnam Mukataası'nı kardeşleri Ali Bey, Sunullah Bey, Mehmed Bey, Zeynelâbidin Bey, Ahmed Bey ve Abdülkerim Bey'le birlikte müştereken mâlikâne olarak almıştır[165].

Tüm bunlardan açıkça anlaşılacağı üzere Sunullah Paşa-zâdeler için mukataalar önemli bir gelir kaynağıdır. Mukataalara mâlikâne sahip olup olmadıklarının da aslında pek bir önemi yoktur. Zira bu şekilde mâlik olmasalar bile, iltizamla üzerlerine almaktalar ve çoğu defa tahsil ettikleri gelirleri, mukataanın mâlikânecilerine eksik ödemekte veya hiç ödememekteydiler. Buna karşılık Gölgeli-oğulları ailesi için başlangıçta Bozdoğan Yörük Mukataası önemli bir kazanç kapısı iken, daha sonra bunu kaybetmişler ve başka da bir mukataaya sahip olamamışlardır. Diğer İçel âyan hânedânları ise, ancak gayrimeşru yollarla mukataalara taarruz etmek ve baskı kurmak suretiyle, buralardan bir şeyler koparmaktan geri durmamışlardır.

[162] BOA, ***KK***, nr. 3123, s. 77 (26 Haziran 1740).
[163] BOA, ***KK***, nr. 2345, s. 92.
[164] BOA, ***KK***, nr. 2345, s. 128.
[165] BOA, ***MAD***, nr. 9999, s. 407 (Şubat 1771).

3. Timar ve Zeametler Üzerinden Gelir Elde Etme Gayreti

Tezin I.Bölümünde, İçel sancağında toprak meseleleri bağlamında timar ve zeametlerin 1700-1720 arasındaki durumuna da bakılmış ve genel olarak âyan hânedânlarının baskısı altında olduğu görülmüştü. Bununla birlikte timar sistemi dâhilinde olan bazı yerlerin mülkiyetinin, âyanın eline geçtiği ve onların çiftliklerine katıldığını açık şekilde gösteren herhangi bir örneğe de rastlanmamıştı. 18. asır süresince bu nevi taarruzların eksik olmadığı görülür. Nitekim İçel'de zeamet sahibi Müteferrika Seyyid Ahmed 1729'da, zeametine ait yerler üzerinden Sunullah Paşa-zâde Mustafa Bey'in haksız yere para aldığını şikâyet etmişti[166]. Yine aynı aileden Abdurrahman Bey'in ise, 1736'da Mut ve Sinanlı'da timara ait yerlere taarruz etmekten geri durmayarak, bazı timar köylerinin gelirlerini, Sinanlı'daki mezrasında olan camiin vakfına ait oldukları gerekçesiyle tahsil etmeye kalkışmıştı[167]. 1750 tarihine ait bir şikâyet kaydında da Ali Bey'in, Mamuriye kazasındaki bazı zeamet köylerine saldırdığı söylenmişti[168]. Zaten Ali Bey, ailenin eskiden beri önemli bir gelir kapısı olan timar iltizamı işini de devam ettiriyordu. Hattâ Ermenek'in, Anamur sınırındaki Kazgancı, İznebolı ve Zaviye köyleri halkının umumî şikâyetine göre, bu köylerdeki timar yerlerine de atlı adamlarını göndererek, kanunsuz şekilde müdahale etmekten geri durmamıştı[169]. 1757'de ise Mut Kalesi muhafazasında bulunan askerlerin, çeşitli yerlerdeki sekiz adet gedik timarlarının gelirlerinin, Sunullah Paşa-zâdeler tarafından el konulması bir şikâyete konu olmuştu[170].

Bu durum sadece Sunullah Paşa-zâdeler'e mahsus bir husus olmayıp, İçel'deki diğer âyan hânedânları da, fırsatını bulduklarında timar ve zeametlere saldırmaktan geri durmamışlardır. Nitekim 1730'larda *"sâhib-i cem'iyyet"* bir kişi olduğu ifade edilen Gölgeli-oğlu İbrahim Ağa'nın, nüfuzunu arttırmak için 150 kadar segbân ile gezdiği ve Silifke'deki timarlara taarruz ettiği[171]; bu hususta babası Gölgeli-oğlu

---

[166] BOA, ***AŞD***, nr. 122, s. 259 (Eylül 1729 başı).
[167] BOA, ***AŞD***, nr. 149, s. 527, hkm. 1791.
[168] BOA, ***AAD***, nr. 1, s. 285 (Ekim 1750 ortası); Ermenek'in Anamur sınırındaki Kazgancı, İznebolı ve Zaviye köyleri halkının umumî şikâyetinde, bu köylerdeki timar yerlerine atlı adamlarını göndererek kanunsuz şekilde müdahale ettiği söylenince, Ali Bey'in bu neviden müdahalelerinin men edilmesine dair İçel Mutasarrıfı Cevher Paşa'ya ve Ermenek Kadısı'na hüküm yazılmıştı (***AAD***, nr. 2, s. 45).
[169] BOA, ***AAD***, nr. 2, s. 45 (Mart 1752 ortası).
[170] BOA, ***AAD***, nr. 2, s. 252-253 (Nisan 1757 ortası).
[171] BOA, ***AŞD***, nr. 129, s. 194 (Aralık 1730 başı).

Himmet'in de kendisiyle birlikte olduğu; timar ve zeamete ait yerlerin ahalisine, kanuna aykırı şekilde müdahalede bulunarak vergi tahsiline karıştıkları; halkını ehl-i örf sınıfına gammazladıkları ve bazılarını zincire vurarak eziyet ettiklerine dair şikâyetler ortaya çıkmıştı[172]. Bundan yıllar sonra Silifke Âyanı Gölgeli-oğlu Mustafa Ağa da, avârız ve nüzûl vergisini zimmetine geçirme gibi suiistimallerinin yanı sıra[173], sancaktaki timar sahiplerine mütecaviz hareketleriyle şikâyet konusu olmuştu. İçel'de timar erbâbından olan Süleyman, Ahmed, Veli, Hüseyin, Mustafa, Ali ve diğerleri, 1771 yazında İstanbul'da Divana müşterek bir arzuhâl sunarak, Mustafa Ağa'nın benzer kanunsuzluklarından yakınmışlardı. Rusya'yla savaş halinin devam ettiği bu ortamda, Osmanlı timarlı sipahilerinin ne halde olduklarını göstermesi ve ayrıca İçel âyanının bu durumdan istifade ederek, timarlara saldırmasının tipik bir örneği olması bakımından dikkati çekici bu belge aynen şöyledir:

"Arzuhâl-i kulları budur ki,

İçel sancağının zu'amâ ve erbâb-ı timâr fukarâlarından olup eben-an-ceddin her birlerimiz hîn-i tahrîrden berü ... hizmetinde dîn-i devlete hizmet üzre ve bir dürlü kusûrumuz olmayup ehl-i iyallerimiz ile dîn-i devlete du'â üzre olup yedimizden geldiği mertebe iki senedir emvâl u eşyâmızı ve bağ ve tarlamızı furuht edüp sefer-i hümâyûnda mevcûd bulınup ba'zılarımız Bender Kal'ası muhâfazasında helâk ba'zılarımız sene-i mezbûrde olan muhârebede telef olup neferâtlarımız dahı bir mikdârı perişan olduğundan ma'adâ ve ze'âmet timârlarımızın karyelerini sancağımızın a'yânı dahı zabt edüp her birlerimiz nan-pâreye muhtâc olup ba'zılarımız piyadece ve ba'zılarımızın iki adam bir hayvanımız olup nevbet ile rakib iderek Âsitâne-i aliyyeye gelüp henüz Ordu-yı Hümâyûna gitmeye tâkatimiz olmayup lâkin ba-emr-i âli üzre yayan sefîl-i sergerdan bi'l-ittifak cem' olup bu hakirler yeniden keyfiyet-i ahvâllerini vukū'u üzre hâkim efendilerden üç kıt'a arz u i'lâmımız olmağla mûcebince öşr ve emvâlimizi gāret iden Silifke kazâsı a'yânı Gölgeli-oğlu Mustafa nâm şakī hakkında bir kıt'a emr-i âlîleri niyazı arz-ı hâle cesâret olundı.

[172] Müteferrika Ali'nin bu neviden yakınmaları: BOA, ***AŞD***, nr. 136, s. 110 (Ocak 1732 sonu).
[173] BOA, ***MAD***, nr. 8517, s. 320 (28 Şubat 1771).

Allah ve Resule ahvâl-i perişanimize merhameten sancağımız mütesellimi olan Elhâc Zeynelâbidin Ağa'ya hitâben mübâşir kulları ta'yîn buyurulmak…[174]"

Bu şikâyet üzerine sâdır olan 21 Temmuz 1771 tarihli buyurulduda, Gölgeli-oğlu Mustafa'nın kanunsuz şekilde tahsil ettiği timar gelirlerinin, mahkeme yoluyla kendisinden geri alınması istenmişti. Nitekim İçel Mütesellimi Hacı Zeynelâbidin'e ve Silifke Kadısı'na yazılan hükümde, Gölgeli-oğlu Mustafa'nın timar erbâbından gasp ettiği malların geri alınması emredilmekle birlikte, âyan ve mütegallibenin timarlar üzerindeki bu neviden tasallutuna dair hiçbir şey söylenmemişti[175]. Gölgeli-oğlu Mustafa'nın timar ve zeametlere taarruzu sonrasında da devam etti. Dergâh-ı Mualla Çavuşlarından Şahin Ahmed Çavuş, Ermenek kazası Gargara köyünde ve diğer başka yerlerdeki 40.468 akçelik zeametinin 1185 yılı gelirini Gölgeli-oğlu Mustafa Ağa tahsil ettiği halde kendisine hiç ödeme yapmadığını[176]; ayrıca yine zeametine ait Silifke'nin Karakaya köyünün 1.500 kuruşluk gelirine de yine onun el koyduğunu yazmıştı[177]. Ahmed Çavuş'un, bütün çabasına rağmen, zeamet gelirlerinden Gölgeli-oğlu'nun tahsil ettiğini söylediği meblağı aradan yıllar geçtiği halde bir türlü geri alamadığı; ayrıca zeamete göz dikenin sadece Mustafa Ağa olmayıp, İçel Âyanı Mir Abdülmuin Bey'in de 3 yıllık zeamet gelirine el koyduğu anlaşılmıştı[178].

İçel'deki âyan ailelerinin timar ve zeametlerle alâkalı diğer bir suiistimalleri de, iltizamla aldıkları timar gelirlerini tahsil ettikten sonra sahiplerine ödemekten kaçınmalarıydı. Buna dair dikkat çekici bir örneği, yine Şahin Ahmed Çavuş'un, Ermenek kazası Gargara köyünde ve diğer başka yerlerdeki zeametinin başına gelenlerde görmek mümkündür. Ahmed Çavuş'un ifade ettiğine göre, zeametinin 1182 ve 1183 yılları gelirlerini toplama işini Ermenekli Hacı Hüseyin ve Şeyh Ali'ye iltizamla vermiş; fakat bunlar tahsil ettikleri paranın ancak çok az kısmını ona ödemişlerdi. Takip eden yıllarda o seferde bulunduğundan 1184 yılı gelirine Anamurlu Ali Bey'in oğulları Ahmed Bey, Âbidin Bey ve Abdülmuin Bey; 1185 yılı gelirine Silifkeli Gölgeli-oğlu Mustafa Ağa; 1186 ve 1187 yılları gelirlerine ise yine

[174] Adı geçen timar erbâbının müşterek arzuhâlleriyle, bu hususta Mut ve Sinanlı Kadısı Mustafa, Zeyne Kadısı Abdullah ve Sarıkavak Kadısı Mehmed'in ilâmları: BOA, **A.E. Mustafa III**, nr. 14501.
[175] BOA, ***AŞD***, nr. 180, s. 79 (Temmuz 1771 sonu).
[176] BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 12.
[177] BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 35 (Temmuz 1775 sonu).
[178] BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 279 (Temmuz 1781 sonu).

âyandan Abdülmuin Bey kanunsuz şekilde el koymuşlar ve buna hiçbir ödeme yapmamışlardı[179]. Şahin Ahmed, 1775'te Divana sunduğu bir arzuhâlde ise, zeametine dâhil olan raiyyetten bazılarının yerlerini terk ederek başka köy ve kasabalara dağıldıklarını ve ayrıca *"askerî çiftliklerine"* girdiklerini yazmıştı[180]. Diğer bir arzuhalde de, zeametine ait Silifke'nin Karakaya köyünün 1.500 kuruşluk gelirine Silifke âyanı Gölgeli-oğlu Mustafa Ağa'nın el koyduğundan dert yanılmıştı[181]. Başka bir kayıtta ise Ahmed Çavuş'un, Nevâhi-i Ermenek Gargara köyündeki zeametinin gelirlerini 11 yıl süreyle Gölgeli-oğlu Mustafa Ağa'nın, 3 yıl ise İçel Âyanı Mir Abdülmuin Bey'in tahsil ettiği; fakat kendisine hiçbir şekilde ödeme yapmadıkları yazılmıştı[182]. Zaim Şahin Ahmed 1779'da öldükten sonra, bu defa da geride bıraktığı muhallefatının tamamına Abdülmuin Bey ve Can-oğlu Piri'nin el koyduğu, böylece kendisini mağdur ettiklerine dair onun karısı Hafiza Hatun şikâyette bulunmuştu[183]. Timar ve zeametlerle alâkalı problem sadece İçel âyanının doğrudan saldırısı değil, bunun yanı sıra timar sistemine dâhil olan birçok kişinin *"a'yân ve mütegallibeye istinâden",* vergi ödeme ve diğer yükümlülüklerini yerine getirmedikleri gibi arızalar da görülüyordu[184].

Bu gibi örneklerde, timar ve zeamet sahiplerinin, nüfuzlu âyan hânedânlarının sürekli baskı ve tacizi altında kaldıkları ortaya çıksa da, timar sistemine dâhil olan yerlerin mülkiyet hakkının âyan eline geçtiğini gösteren açık bir işaret yoktur. Öyle anlaşılıyor ki İçel âyanları, timar ve zeamete ait yerlerde gerek tarımla iştigal eden raiyyete, gerekse konar-göçer aşiretlere baskı yaparak, elde edilen mahsule ve diğer gelirlere kanunsuz şekilde el koymak suretiyle buradan nemalanmışlardır. Ayrıca timar ve özellikle de zeamet sahiplerinin birçoğu sancaktan uzakta bulunduğundan, onların gelirlerini toplama işini hukukî veya fiilî yönden ellerinde bulundurmuşlar; buralardan tahsil ettikleri para ve diğer mahsulü de, çoğunlukla sahiplerine ya hiç ödememiş, ya da eksik ödemişler; böylece timar sistemi, dolaylı yönden bunlara bir zenginlik kapısı olmuştur.

[179] BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 12.
[180] BOA, ***AAD***, nr.4, s. 34 (Temmuz 1775 ortası).
[181] BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 35 (Temmuz 1775 sonu).
[182] BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 279 (Temmuz 1781 sonu).
[183] BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 172 (Mayıs 1779).
[184] BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 57.

C. Parayla Olan İlişkileri ve Servetlerini Koruma Yolları

İçel âyanlarının çiftlik ve diğer gayrimenkul edinme hususunda mâhir oldukları görülmekle birlikte, nakit para veya kıymetli eşya biriktirmede bazı zafiyetlerinin bulunduğu anlaşılmaktadır. 18. yüzyılda müsadereye mâruz kalan Sunullah Paşa-zâdeler, Gölgeli-oğulları ve Osman-oğulları'ndan, muhtemelen kayda değer para veya diğer kıymetli eşya zuhur etmemişti. Zaten geniş kapı halklarıyla birlikte sürdürdükleri rahat yaşam alışkanlıkları, elde edilen nakit parayı kolayca alıp götürmüş gibi görünmektedir. Her ölümden sonra geride kalan yüklü borçlar da buna işaret etmektedir. Neredeyse her dönemde gerek mîrîye gerekse şahıslara borç bırakmak, İçel âyanları için geleneksel bir alışkanlık veya davranış biçimine dönüşmüştür.

Sunullah Paşa-zâdeler'in, halkla ve devletle borç ilişkilerinde problemler hiç eksik olmamıştır. Özellikle hânedânın ölen kişilerinin geride bıraktıkları borç, mirasçılar için ciddi bir sıkıntı kaynağıdır. Sunullah Paşa-zâde Ahmed Bey 1732'de öldüğünde alacak iddiasıyla birçok kişi ortaya çıkmıştı. Daha önce ölen abisi Çalık Mehmed Bey'in, Matbah-ı Âmire Emini Hacı Halil'e olan 870 kuruş borcu için Ahmed Bey senet vererek ödemeye kefil olduğu gibi; kendisi de mukataa sahibi Halil Ağa'nın mültezimliğini yaptığından buradan da 6.000 kuruştan fazla borcu kalmıştı[185]. Ahmed Bey'in ölümünün üzerinden beş yıl geçtiği halde hâlâ alacağını tahsil edemeyen Halil Ağa, 1737'de yeni bir müracaatla müteveffa Ahmed Bey'in Mut'ta bulunan saray, bahçe, bağ, han, dükkân ve değirmeninden, alacağı olan meblağın tahsili için çaba sarf etmeye devam ediyordu[186]. Ayrıca Çelik İbrahim Paşa'nın kardeşi Ömer, Ahmed Bey'e borç para verdiğini iddia edince, buna karşılık olarak Mut'taki iki değirmen, bir bahçe ve bağ kendisine verilmiş, fakat hâlâ 665 kuruş alacağı kalmıştı[187]. Sunullah Paşa-zâde Abdurrahman Bey 1745'te idam edildiğinde, İçel ve Tevâbii Âdet-i Ağnam Mukataası'nın malikâne mutasarrıf Hacı Veli'nin mültezimi olması hasebiyle 1151 ve 1152 (1738-39) seneleri gelirlerinden 2.696 kuruş borcu kalmış[188]; fakat buna rağmen sonrasında da mukataanın 1153 (1740) yılı tahsilatı da yine bu aileden Abdülmü'min Bey'e verilmişti ki, o da

[185] BOA, **C.ML**, nr. 19557; BOA, ***KK***, nr. 2514, s. 12 (29 Haziran 1737).
[186] Halil Ağa'nın arzı ve meseleye dair hesap kayıtları: BOA, **C.ML**, nr. 19557.
[187] BOA, ***AŞD***, nr. 136, s. 250 (Mayıs 1732 sonu).
[188] BOA, ***KK***, nr. 2345, s. 92.

öldüğünde geride Veli Ağa'ya 2.370 kuruş borç bırakmıştı[189]. 1747'de ise Yörükân-ı Anadolu Mukataası'nın malikâne sahibi olan Vezir Seyyid Mehmed Paşa, mukataaya bağlı İçel Yörüklerinin 1159 (1746) senesi vergilerinden Abdülmü'min-zâde Ali Bey zimmetinde 1.000 kuruş alacağı olduğunu iddia etmişti[190].

Bu tarihlerde *"Mamuriye kazâsı Subaşısı"* olduğu ve zaman zaman akrabalarının bulunduğu Mut'a da geldiği anlaşılan Ali Bey'in adı da borç para olayına karışmıştı. 1751'de Mut'ta ikâmet eden Ali Bey, bazı işler için Anamur'a giden İçel Mutasarrıfı Vezir Gazi Mehmed Paşa'nın Selam Ağası Süleyman'a bir mektup vererek, Anamur'daki kardeşi Derviş Bey'den borç para istemişti. Derviş Bey de Ali Bey'in istediği 5.000 kuruşu, Anamur'daki işini tamamlayıp geri dönen Süleyman Ağa'yla göndermiş; Süleyman Ağa ise bu parayı Mut'ta Ali Bey'e şâhitler huzurunda hazırlanan tutanakla teslim etmişti. Fakat daha sonra Derviş Bey, parayı teslim etmediği bahanesiyle Süleyman Ağa'yı suçlamıştır[191]. 1756'da idam edilen Sunullah Paşa-zâde Abdülmuin Bey'in birçok kişiye toplamda 4.507 kuruş borcu olduğu ortaya çıkmıştı[192]. Nisan 1774 tarihli bir maliye kaydından anlaşıldığına göre, İçel ve Tevâbii Âdet-i Ağnam Mukataası'na müştereken sahipleri Ali Bey ve kardeşlerinin ise, mukataa gelirlerinden hazineye borçları kalmıştı[193]. Sâbık Matbah-ı Âmire Emini Abdülcelil'den, 1172 (1758-59) senesi İçel *avârız*ını iltizamla alan Sunullah Bey, bu işten üzerinde kalan 1.358 kuruş borcu, 1761'e gelindiği halde hâlâ ödememişti[194].

İçel Âyanı Abdülmuin Bey de öldüğünde peşinden birçok alacaklısı ortaya çıkmıştı. Hâcegân-ı Divanıhümâyun'dan Teşrifatî sâbık Mehmed Şerif, Abdülmuin Bey'den 12.500 kuruş alacağı olduğunu, bu parayı tahsil etmek üzere bir adamını İçel'e gönderdiği ve uzun zaman geçtiği halde herhangi bir haber gelmediğini söyleyerek, bu paranın mahkeme yoluyla tahsil edilmesi için müracaatta bulunmuş;

---

[189] BOA, ***KK***, nr. 2345, s. 128.
[190] BOA, ***MAD***, nr. 9959, s. 105 (27 Nisan 1747).
[191] Söz konusu paranın Ali Bey'den tahsil edilmesine dair: BOA, ***AAD***, nr. 2, s. 79 (Şubat 1753 başı).
[192] Çolak Abdülmuin Bey'in borçlu olduğu kişiler şunlardı: Konyalı Osman'a 622 kuruş, Seyyid Müftü Efendi'ye 137,5, Paşa Bey'e 396,5, Tayyar-oğlu'na 1.974, Kasyab İbrahim'e 100, Kahdacı Yusuf'a 136,5, Seyyid Muharrem Halil'e 31, Paşa Bey'in biraderine 139, Ali Bey'in kerimesine 149,5, Ahmed Halil'e 10, ahfadı Arab'a 15, Şeyh Osman'a 102,5, Hacı Mustafa'ya 50, Abid Halil'e 15, Zeyneli Seyyid Sunullah Bey'e 285,5, Ahmed Bey'e 159, diğer Ahmed Bey'e 359 ve Yasef adlı gayrimüslime 233 kuruş (BOA, ***AAD***, nr. 2, s. 204).
[193] BOA, ***MAD***, nr. 10010, s. 33.
[194] BOA, ***MAD***, nr. 9987, s. 267.

bunun üzerine 18 Haziran 1781'de İçel Mutasarrıfı Abdurrahman Paşa'ya gerekli emir yazılmıştı[195]. Bu yazışmalardan Mehmed Şerif'in, Abdülmuin Bey'in İstanbul'da Hükûmet nezdindeki işlerini gördürdüğü de anlaşılmaktadır. Zaten iddia ettiği alacağı da bu görev karşılığı idi. Fakat bütün gayretine rağmen bu parayı Abdülmuin Bey'den tahsil edememiş; bunun üzerine şâyet bu parayı ödememekte ısrar ederse İstanbul'a gönderilmesine dair emir yazılmıştı[196]. Abdülmuin Bey'in Magosa Kalesi'ne hapsi karar verildiğinde, Kıbrıs'a gitmeden öncelikli olarak bu borcun tahsil edilmesine çaba sarf edilmişti[197]. Fakat yine bir netice alınamadıysa da Abdülmuin Bey'in işlerine bakan Şeyh Seyyid Mustafa adlı bir kişi, onun borcuna kefil olmuş; bu defa da Mustafa'nın İstanbul'a gönderilmesi çaresine bakılmıştı[198]. Söz konusu olan bu borç, Abdülmuin Bey'in İçel Mütesellimi olduğu Kasım 1784'te de henüz dönmemiş; bu arada Mehmed Şerif Efendi ölmüş ve bu defa da mirasçısı olan kızı, borcun tahsili için Divanıhümâyun'a müracaatta bulunmuştu[199].

Ölümünden sonra geride bıraktığı borçlar uzun süre sorun olan diğer bir İçel âyanı da Sunullah Paşa-zâde Mustafa Bey'in oğlu Anamurlu Ali Bey idi. İçel sancağının avârız ve bedel-i nüzul mallarının 1177 (1763) yılı gelirini deruhde eden Ali Bey, bu hususta ihtiyacı olan 7.917 kuruş parayı, İstanbul sakinlerinden Mustafa'nın kefaletiyle Çoban-oğlu Bogos adlı zımmi sarraftan borç olarak temin etmişti. Fakat bu parayı geri ödemeden idam edildiğinden, borç Ali Bey'in vereseleri üzerinde kalmıştı[200]. Meseleye dair İçel'den gelen kâğıtlara göre, Ali Bey öldüğünde geride bıraktığı 35.000 kuruşluk nakit para ve eşya, mirasçıları olan kardeşleri Abdülmuin Bey ve Abdülkerim Bey ile kardeşinin oğlu Abdurrahman Bey ve karısı Ayşe arasında paylaşıldığı halde, bunlar söz konusu olan borcu ödemeye karşı çıkmışlardı. Bunun üzerine 1 Şubat 1783'te yazılan bir emirde, şayet Ali Bey'in oğulları tarafından bu paranın ödenmesine muhalefet devam ederse, hususi bir mübaşirle bunların yakalanarak İstanbul'a gönderilmeleri istenmiş[201]; fakat yine bir

[195] BOA, ***MAD***, nr. 10028, s. 211-212.
[196] BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 314 (Kasım 1782).
[197] BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 315.
[198] BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 371-372 (Mayıs 1783); Aynı meseleye dair Kasım 1784 tarihli başka bir hüküm: ***AAD***, nr. 5, s. 12.
[199] BOA, **A.DVN.ŞKT**, 2006/71; Borcun Abdülmuin Bey'den tahsil edilmesi hususunda Silifke Kadısı'na yazılan hüküm: BOA, ***AAD***, nr. 5, s. 14 (Aralık 1784).
[200] BOA, ***MAD***, nr. 8522, s. 291.
[201] İçel Mutasarrıfı Çerkes Hasan Paşa'ya ve Anamur Nâibi'ne hüküm: BOA, ***MAD***, nr. 8524, s. 157.

netice alınamamıştı. En son Nevâhili Ali Ağa'nın mütesellim olarak idareciliği sırasında meseleye dair Sadrazam Çukadarlarından Süleyman bir fermanla gönderildiyse de, yine bir netice alınamayınca Ali Ağa bu durumu, yıllardır sancakta kendisinin en büyük rakibi olan Ali Bey'e karşı bir kötüleme aracı olarak kullanmaktan çekinmemişti. Hükûmet'e sunduğu raporlarda Ali Bey'in 7-8 seneden beri İçel'de isyan halinde bulunduğunu, ayrıca *"a'yânlık dâ'iyesiyle fukarâya gûne gûn zulm ü ta'addî ve katl-i nüfûs ve hetk-i i'râz ve gāret-i emvâl"* eylediğini, bu sebeple Magosa Kalesi'ne hapsine dair daha önce verilen emrin icra edilmesinin lüzumlu olduğunu yazmıştı. Zaten aleyhinde ortaya çıkan onca şikâyetten sonra Hükûmet'in görüşü de aynı yönde olmakla birlikte, İçel Mutasarrıfı Timur Paşa'ya yazılan 5 Temmuz 1784 tarihli hükümde, söz konusu olan borcun mirasçılardan tahsil edilmesi, şâyet yine karşı çıkarlarsa durumun bildirilmesi emredilmekle beraber, hapis hususuna hiç temas edilmemişti[202].

Osmanlı Devleti'nde 18. asırda çeşitli suçlamalarla cezaya çarptırılan idareci ve âyanların, geride bıraktıkları mallarının müsadere edilmesi çok sık görülen bir hadiseydi. Bu sebeple varlıklı kişilerin, servetlerini korumak ve çocuklarına miras olarak bırakabilmek için, hayatta iken vakıf kurmaları oldukça yaygın ve işlevsel bir yöntemdi. Fakat ilginç şekilde, İçel âyanlarından hiçbirisi ne hayır amacıyla ne de servetini korumaya mâtuf olacak şekilde vakıf kurmayı tercih etmemiştir. Aslında Osmanlı klasik döneminde İçel sancağında vakıf geleneğinin yaygın olduğu bilinmekle beraber, bu geleneğin 18. yüzyılda sürdürülmemiş olmasının nedenini anlamak güçtür. Bununla birlikte mesele sadece serveti korumak açısından ele alınırsa, İçel âyanlarının bazı pratik yöntemler geliştirdikleri görülür. Mesela Sunullah Paşa-zâdeler'in, devlete olan borçlarına karşılık sahip oldukları malların müsaderesi riskine karşı çeşitli önlemler aldıkları anlaşılıyor. Sıkça başvurulan yöntemlerden birisi, ölen kişinin mallarına geride kalan akrabalarının hemen el koymasıydı. Nitekim 1732'de ardında hatırı sayılır borç bırakarak ölen Ahmed Bey'in sahip olduğu mallarına, kayınpederi Karaman Âyanı Çavuş-zâde Mustafa Bey[203]; Mut'taki mal ve emlâkine ise sağ olan kardeşleri el koymuştu. Hattâ kardeşi Mahmud Bey, karısını kendi üzerine nikâhladığı gibi sahip olduğu tüm emlâk, bağ,

[202] BOA, ***MAD***, nr. 8527, s. 273-274.
[203] BOA, **C.ML**, nr. 19557.

bahçe, arazi ve hayvanlarını da üzerine geçirmişti[204]. Benzer şekilde Sunullah Paşa-zâde Zeynelâbidin, 1735 sonlarında herhangi bir çocuğu olmadan öldüğünde, Gülnar Ovacık'ta sahip olduğu çiftlik, değirmen, bağ, bahçe ve diğer müştemilat miras olarak kardeşlerine kalmıştı[205]. 1776'da Hacı Sunullah Bey'in ölümünden sonra değeri 20.000 kuruş bulduğu iddia edilen tüm mal, eşya ve hayvanlarına oğlu Ahmed Bey el koymuş; bu arada İstanbullu Seyyid Mustafa gibi bazı alacaklıları da ortaya çıkmıştır[206].

Nakit para biriktirme ve kullanma hususunda çok da mahir olmadıkları belli olmakla birlikte İçel âyanları, her şeye rağmen gayrimenkullerini elde tutarak, hânedânların 19. yüzyıldaki mensuplarına aktarmayı başarmışlardır. Ayrıca toplum üzerindeki ayrıcalıklı statülerini de sürdürmüşlerdir. Nitekim 19. yüzyıla ait arşiv kayıtlarında bunun açık işaretlerine rastlamak mümkündür. 1844 yılı gelirlerini muhtevî *Temettüat Defterleri*ndeki veriler de İçel âyanlarının güçlerini koruduklarını göstermektedir. Sunullah Paşa-zâde hânedânından olup Kıravga köyünde ikâmet eden Seyyid Sunullah Bey'in, hem Sinanlı kazası müdürü olduğu, hem de birçok çiftlik, tarla, bağ ve bahçe gibi emlâkından kira ve diğer yollarla 1844 yılında toplamda 4.669 kuruş gelir elde ettiği kayıtlıdır. Aynı aileden Mut'a ikâmet eden ve kaza müdürü olan Mehmed Bey'in ise senelik 2.719 kuruş geliri vardır. Mut ve Sinanlı kazalarındaki hânelerin aynı yılda gelirleri ortalamasının sadece 654 kuruş olduğu düşünülürse, ortalamanın çok üzerinde bir gelire sahip oldukları anlaşılır[207]. Benzer şekilde Silifke'de Gölgeli-oğulları'ndan Mustafa Ağa'nın da kaza müdürlüğü görevini elinde bulundurduğu; birçok tarla, hayvan ve 44 odalı hana sahip olduğu ve yıllık geliri 6.090 kuruşa çıktığı; Persendi köyünde Sarı Nebi-oğulları soyundan gelen Muhtar Mustafa Ağa'nın da gelirinin yıllık 1.920 kuruşu bulduğu görülmektedir[208].

[204] BOA, ***MAD***, nr. 9959, s. 161-162.
[205] BOA, ***AŞD***, nr. 148, s. 273, hkm. 927; ***AŞD***, nr. 149, s. 321, hkm. 1061.
[206] BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1602/97.
[207] Tafsilat için: Ensar Köse, **Mut (Claudiopolis)**, s. 407 vd.
[208] Ahmet Uçar, **Temettuat Defterlerine Göre 19. Yüzyılda Silifke**, İstanbul 2009, s. 94, 109, 240.

II. İÇEL'DE SOSYAL HAREKETLİLİK

İçtimaî sınıflara dair batı menşeli tartışmalar, sosyal hareketlilik meselesini de zorunlu şekilde beraberinde getirmiştir. Zira sosyolojinin mâruf kuramcılarının öne sürdüğü gibi, şayet insan çeşitli gereksinimleri için sürekli doğayla ve rakipleriyle mücadele halindeyse, bu dinamik yapının kazanan ve kaybedenlerinin olması da tabiidir. İşte bu durumun neticesi olarak ortaya çıkan toplumsal hareketlenme, sosyoloji literatüründe genel olarak *sosyal hareketlilik* (*social mobility*) şeklinde ifade edilmiştir[209]. Bu bağlamda iki tür sosyal hareketlilikten söz edilmektedir ki, bunlar *dikey* ve *yatay hareketlilik*tir[210]. İşte bu başlık altında, sosyolojinin oturmuş kuralları içerisinde, eldeki kaynaklar yardımıyla İçel sancağında âyan hânedânları etrafında dönen sosyal hareketlilik meselesi ele alınacaktır. Doğu toplumlarının durağanlığı veya seyyaliyeti, âyanın sosyal bir sınıf oluşturup oluşturmadığı, deruhte ettiği fiilî durumun resmî bir mahiyeti olup olmadığı gibi teorik tartışmalara ise girilmeyecektir. Zaten burada İçel âyanlarının sınıf atlama mücadelesi ele alınırken, âyanlık, kazanılmış ve idarî sınıfa dâhil bir statü düzeyi olarak tasavvur edilmediğinden, Osmanlı idarî hiyerarşisinde yerleşik ve kuralları kesin olarak belirlenmiş *subaşılık, mütesellimlik* ve *mutasarrıflık* gibi makamlara ulaşmak için verilen mücadeleye odaklanılacaktır. Bu arada söz konusu yükseliş mücadelesi, kaçınılmaz şekilde ciddi riskler de taşıdığından, İçel âyan hânedânları arasında sıkça

---

[209] İçtimaî bir terim olarak *sosyal hareketlilik* şu şekilde tanımlanmıştır: "Bir toplumda fertlerin, ailelerin ve sosyal grupların sahip oldukları bir statüden diğer bir statüye doğru olan hareketleridir" (**Ansiklopedik Sosyoloji Sözlüğü**, Haz. Mustafa E. Erkal - Burhan Baloğlu - Filiz Baloğlu, İstanbul 1997, s. 250).

[210] A. Sorokin'den itibaren bu sahada yapılan araştırmaların genel bir değerlendirmesi ve ayrıca Marxist ve Weberian bakış açısıyla sosyal hareketlilik ile sosyal yapı arasındaki ilişkilerin ele alındığı kapsamlı bir eser: Bogdan Mach and Włodzimierz Wesołowski, **Social Mobility and Social Structure**, Translated by Barbara Zawadzka, London and New York 1986; Toplumsal hareketler hakkında teorik tartışmalara dair: **Toplumsal Hareketler, Tarih, Teori ve Deneyim**, Derleyen: Y. Doğan Çetinkaya, İstanbul 2008; Marx ve Weber'in klasik sınıf tasnifi ve onların etkisiyle oluşan diğer tartışmalar hakkında: Stephen Edgell, ***Class***, London and New York 1997, özellikle sınıf ve sosyal hareketlilik hususunda s. 83 vd; Müverrih Naîma'nın tarihinden hareketle, Osmanlı idarî ve toplumsal yapısında 17. yüzyılda meydana gelen değişiklileri ele alan Zeki Arslantürk'ün, bu asırda idarecilerin ahaliye uyguladıkları yaygın baskı ve zulmü, *"yönetici sınıftan reayaya doğru bir dikey hareketlilik"* olarak yorumlaması ilginçtir (**Naîma'ya Göre XVII. Yüzyıl Osmanlı Toplum Yapısı**, s. 116); Henri Mendras'ın ise, modern toplumlardaki sosyal yapıları anlatırken, kariyer yapma, meslekte yükselme ve kuşaklar arasında statü geçişleri gibi hususları *meslekî hareketlilik* ve *serbest hareketlilik* kavramlarıyla açıklaması da dikkat çekicidir (**Sosyolojinin İlkeleri**, Çev. Buket Yılmaz, İstanbul 2009, s. 234-235).

karşılaşılan *sürgün, hapis* ve *idam* (katl) cezalarına da yine bu başlık altında ışık tutulmaya çalışılacaktır.

A. Sosyal Sınıflar Arası Geçiş (Dikey Hareketlilik)

Klasik dönem Osmanlı toplum yapısının iki ana grubunu oluşturan *askerî* ve *reaya* ayrımıyla sınırları belirlenen ahalinin, ait olduğu zümreden diğerine geçişi, her ne kadar merkezî otorite tarafından istenen bir durum olmasa da[211], geçiş yolları tamamen kapatılmış da değildi[212]. *Medrese sistemi* içinde eğitim görerek ilmiye sınıfına dâhil olmak mümkün olduğu gibi[213]; Hıristiyan ailelerin çocukları için *devşirme sistemi*; Müslüman gençler için ise, savaşlarda başarı göstererek veya devlete yararlı bir hizmet yaparak, *timar sistemi* içinde idarî sınıfa yükselmek olasıydı[214]. Ayrıca dikey hareketliliğin basamaklarının, öne çıkan meziyetiyle lâyık olan kişilere idarî görev verilmesini sağlayan *meritokratik sistem* sayesinde, tırmanmanın daha kolay olduğuna dair de genel bir kabul oluşmuştur[215].

1. Statü Değiştirmede Motivasyon Unsurları, Mükâfatlar ve Cezalar

Osmanlı toplumsal tarihinin, bir yönüyle reaya zümresinin askerî sınıfa geçmek için verdikleri mücadelenin de tarihi olduğunu söylemek yanlış olmasa gerektir. İmparatorluğun merkezden uzak bölgelerinde, özellikle de timar sisteminin câri olduğu eyaletlerde, idarî yapının köy ve kasaba gibi alt birimlerinden başlayarak

---

[211] Coşkun Yılmaz bir araştırmasında, Osmanlı düşünürlerinin de içtimaî dengeyi bozacağı gerekçesiyle sosyal hareketliliğe pek sıcak bakmadıklarına; bununla birlikte sosyal statünün doğuştan gelen ve değiştirilemez bir yapısı olmadığına; sınıflar arasında geçişte sosyal ve iktisadî şartların dikkate alınması, ehliyete riayet ve geçişlerin planlı olmasına dikkate edildiğine vurgu yapmaktadır ("Siyasetnameler ve Osmanlılar'da Sosyal Tabakalaşma", **Osmanlı**, C. IV (Ankara 1999), s. 77-78). Benzer görüşleri muhtevî başka bir çalışma: Gül Akyılmaz, "Osmanlı Devleti'nde Reaya Kavramı ve Devlet-Reaya İlişkileri", **Osmanlı**, C. IV (Ankara 1999), s. 40-54.

[212] Ahmet Tabakoğlu, "Osmanlı İçtimaî Yapısının Ana Hatları", **Osmanlı**, C. IV (Ankara 1999), s. 24.

[213] Feridun M. Emecen, "Osmanlılar'da Yerleşik Hayat, Şehirliler ve Köylüler", **Osmanlı**, C. IV (Ankara 1999), s. 93.

[214] Klasik dönem Osmanlı toplum yapısı, sınıf sistemi ve sınıflar arası geçiş yollarına dair: Halil İnalcık, **Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)**, s. 71 vd.; İnalcık, 17. asırda askerî sınıfa geçişlerde usulsüz şekilde artışlar olduğunu yazarken (s. 75); Donald Quataert, imparatorluğun genişlemesi dönemlerinde idareci sınıfa olan ihtiyacın fazlalığından ötürü, dikey hareketliliğin yaygın olduğunu, genişleme yavaşladıkça bunun azaldığını; lâkin bu defa da vezir ve paşa kapılarının bir yükseliş yolu olarak önce çıktığını iddia etmektedir (**Osmanlı İmparatorluğu, 1700-1922**, İstanbul 2009, s. 213-214); Norman Itzkowitz ise, makam-mevki sahibi kişilerin çocuklarının daha iyi bir eğitim almaları mümkün olduğundan, yükselmede onların avantajlı bir komunda bulunmalarından hareketle, bu sistemin adalesiz yönüne vurgu yapmaktadır (**Osmanlı İmparatorluğu ve İslâmî Gelenek**, Trc. İsmet Özel, İstanbul 1989, s. 94-95).

[215] Mehmet Genç, **Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi**, s. 81; Fatma Müge Göçek, **Burjuvazinin Yükselişi İmparatorluğun Çöküşü, Osmanlı Batılılaşması ve Toplumsal Değişim**, Çev. İbrahim Yıldız, Ankara 1999, s. 56.

yukarıya doğru, hemen her seviyede resmî bir statü sahibi olmak için verilen çetin mücadelenin ilginç örneklerine, arşiv kayıtları arasında sıkça rastlamak mümkündür. Çoğu defa beraberinde hapis ve idam gibi hayatî riskler de taşıyan bu sınıf atlama mücadelesinde, insanlara motivasyon kaynağı olan itici unsurların neler olduğu, üzerinde durulmaya değer bir husustur. Şüphesiz Osmanlı Devleti gibi, fertlerin yaşam kalitesinin, doğrudan doğruya sahip olduğu statüyle orantılı bulunan bir yapıda, askerî sınıfa geçişi cazip kılan asıl unsur, elde edilecek vergi muafiyeti ve ayrıca birtakım ekonomik kazanımlar olmalıdır. Zira bir köy veya kasabada elde edilen subaşılık gibi küçük bir görev bile, vergi tevzii ve tahsilinde, meşru veya gayrimeşru yollarla birtakım gelir sağlamanın kapısını açan bir anahtar vazifesi görüyordu. Eldeki idarî statünün seviyesi yükseldikçe, ekonomik getirisinin de artacağı tabii idi. Ayrıca içinde yaşadığı toplum üzerinde, bir tür *üst kimlik* olarak da tanımlanabilecek ayırt edici bir statüye sahip olmanın sağlayacağı imtiyazın, nasıl bir manevî tatmin duygusuna dönüşeceğini tahmin etmek de güç değildir. Bunların yanı sıra, güçlü bir âyan hânedânı gibi statü sahibi bir ortama doğmuş kişilerin, mensubu bulundukları ailenin ayrıcalıklı konumunu sürdürebilmek için mücadeleye girişmeleri, bir tercih olmaktan çıkıp zorunluluk haline geliyordu. Benzer şekilde, kalabalık hâne ve kapı halkına sahip bir âyanın, çoğu defa sayıları 100'leri bulan mensuplarını, etrafında tutabilmek ve onların ekonomik taleplerine cevap verebilmek, sahip olduğu statüyü korumak ve yükselmek için mücadele etmekten başka bir çaresi kalmıyordu. Zaten devamlılığa sahip geleneksel âyan hânedânlarında bu nevi mücadele, yaşam şekillerinin bizatihi kendisini oluşturuyordu. Reaya statüsünden askerî sınıfa geçiş için girişilen mücadelenin motivasyon unsurları her ne olursa olsun, tüm bu çabalarla elde edilen makam ve yeni statünün daimi olarak korunacağına dair verilmiş herhangi bir güvence olmadığından, bu kırılgan durum, aynı zamanda beraberinde muhtemel cezalandırma risklerini de taşıyordu. Nitekim tezin ikinci bölümünde uzun uzadıya anlatılan İçel âyan hânedânlarının tarihinde, hem sözü edilen amansız yükseliş mücadelesinin, hem de bu uğurda mâruz kalınan çeşitli cezaların birçok çarpıcı örneğine rastlanmıştır. Bu sebeple yeniden tafsilata girmeden burada, ödül ve cezaya dair meseleye, hiyerarşik sıralarına uygun şekilde kısaca bir göz atılıp, sonra da İçel sancağında karşılaşılan duruma genel olarak bakılacaktır.

Subaşılık, Türk idarî ve ordu teşkilatının en eski birimlerinden olup, temelleri Orhun Yazıtları'na kadar gider. Osmanlı taşra idaresinde şehir ve kasabalarda sancakbeyi, kadı ve dizdarlardan sonra gelen subaşı, *ehl-i örf* sınıfından olup, kanun ve nizamların uygulanmasında, suçluların bulunup mahkemeye çıkarılmasında ve asayiş amacıyla yapılan teftişlerde söz sahibidir. Subaşılar serbest timar sahibi olduklarından sancak beyinin malî kontrolüne tâbi değillerdir. Taşradaki subaşılar beylerbeyi ve sancakbeyi tarafından tâyin edilirler. Timar subaşılarına dirlik olarak timar verildiği gibi, mîrî subaşılara ticarî hayattan gelirler ve paylar tahsis edilmiştir. Timar sahibi subaşılar cebelü getirmeye mecburlardı. Asayişle ilgili subaşıların görev başında bulunmasına *"kol gezmek"* denirdi[216]. *Subaşılık* diye bilinen küçük birimlerin sancakları oluşturduğu; kendileri kasabalarda ikâmet eden subaşıların, bölgelerindeki köylerde oturan sipahilerin komutanı oldukları; her subaşılığın büyükçe bir köyünde, sipahileri sefer için örgütleyen ve subaşının bayrağı altında toplayan *çeribaşı* adlı bir görevlinin bulunduğu bilinmektedir[217]. Mahkemece hapsine karar verilen kişileri hapsetme, diğer cezaları infaz ve para cezalarını tahsil etme görevlerinin subaşılara ait olmasının[218], onlara, görev yaptıkları yörede ahali üzerinde baskı kurma ve servet biriktirme fırsatı verdiği açıktır. Subaşı görevinde olanların, bunu bir suiistimal aracı olarak kullandıklarına dair kayda geçmiş yakınmalara daha 16. yüzyılın sonlarından itibaren rastlamak mümkündür. Nitekim Kıbrıs Beylerbeyi'ne ve İçel'deki kaza kadılarına yazılan 10 Mayıs 1595 tarihli hükümlerde, sancakta *"her biri ehl-i vukufum deyü subaşı ve subaşı kethudâsı olup"*, bunların 30'dan fazla adamla *"her ayda il üzerine çıkup"* fukaradan para, yem ve yiyecek talebiyle onlara zulmettikleri söyleniyordu[219].

Mütesellimlik, kuşkusuz 18. yüzyılda Osmanlı taşra idaresinin en kritik görevlerinden birisiydi. Beylerbeyi veya sancakbeyi seferde görevlendirildiğinde veya herhangi bir sebeple vazife yerine gitmediğinde, bu kişilerin sahip oldukları tüm yetkileri hâiz şekilde onların namına idareyi üstlenen ve vergileri toplayan kişilerdi. Mütesellimlerin ataması, beylerbeyi veya sancakbeyinin İstanbul'da bulunan kapıkethüdası vasıtasıyla müracaatı ve bunun üzerine çıkan fermanla yapılır;

[216] Mücteba İlgürel, "Subaşı", **DİA**, C. 37 (İstanbul 2009), s. 447-448.
[217] Halil İnalcık, **Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)**, s. 122.
[218] Yücel Özkaya, **18. Yüzyılda Osmanlı Toplumu**, s. 210.
[219] BOA, ***MD***, nr. 73, s. 193, hkm. 450-451.

tâyin fermanında, göreve başlama tarihi yazılmakla birlikte genellikle görev süresi belirtilmezdi. Yücel Özkaya, mütesellimliklerin 18. yüzyılda önemli kısmı yerli hânedanlardan seçilen mütesellimlerin birçoğunun, daha öncesinden gelen resmî bir sıfata sahip olmadığı gibi, herhangi bir devlet hizmetinde de bulunmadıklarını; yetki bakımından âyandan üstün olsalar da, güçlü ve zengin âyanların bunlarla çatışmaya girmekten çekinmediklerini yazmaktadır[220].

Mutasarrıf, Osmanlı taşra teşkilatında sancak veya livânın mülkî âmiri olup, 18. yüzyıla ait resmî belgelerde genellikle *mutasarrıf*, bazen de *vali* şeklinde zikredildiği görülür. Sancakbeyi yerine mutasarrıf olarak ifade edilmesini, Osmanlı idare sisteminde devşirme usulünün terk edilmesi ve bununla paralel olarak Enderun'dan idareci tayin edilmeyerek, kapı halkına sahip taşradaki âyan ve mütegallibeden idareci atanmasıyla yaygınlık kazanmış bir durum olduğuna işaret eden yazarlar vardır[221]. Mahallî hânedânlardan mutasarrıf tâyini uygulamasının 1726'dan sonra yaygınlık kazanmakla birlikte, İçel'de Sunullah Paşa örneğinde olduğu gibi, bu tarihten daha önce de âyandan kişilerin mutasarrıflık görevine getirildikleri vâkidir ki, bu meseleye dair tartışmalara tezin giriş kısmında temas edilmişti. Bunların yanı sıra, yine 18. yüzyılda görülen idarî görevlerden olan *voyvodalık* ve *şehir kethüdâlığı* da, âyan ailelerinin önemli nüfuz kazanma yollarındandı[222]. Taşra idaresinde yer alan hiyerarşik bir görev olmamakla birlikte *mültezimlik*in de, âyanın servet edinme yollarının başında geldiğine şüphe yoktur[223].

Bütün bu statü ve servet elde etme yolları, karşılığında birtakım zorlu mükellefiyetler icap ettirdiği için, aynı zamanda muhtemel cezalandırılma risklerini de beraberinde taşıyordu. İçel âyanlarının da başına sıkça gelen yaygın ceza şekilleri *sürgün*, *hapis* ve *idam* idi. Arapça *nefy* ve *iclâ* terimleriyle ifade edilen sürgün, kaynağını İslam hukukundan alan bir cezalandırma yöntemi olup, bir kişinin veya bir topluluğun ceza yahut güvenlik tedbiri olarak yaşadığı yerden başka bir yere, belli bir süre ya da ömür boyu kalmak üzere, isteği dışında gönderilmesi ve orada ikâmete

[220] Yücel Özkaya, "Mütesellim", **DİA**, C. 32 (İstanbul 2006), s. 203-204; aynı yazar, **18. Yüzyılda Osmanlı Toplumu**, s. 204-206; keza, "XVIII. Yüzyılda Mütesellimlik Müessesesi", **A.Ü. DTCF Dergisi**, Cilt: 28, Sayı: 3-4 (Ankara 1977), s. 369-390.
[221] Ali Fuat Örenç, "Mutasarrıf", **DİA**, C. 31 (İstanbul 2006), s. 377.
[222] Halil İnalcık, "Çiftliklerin Doğuşu: Devlet, Toprak Sahipleri ve Kiracılar", **Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım**, s. 23-24; aynı yazar, **Devlet-i Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I**, s. 336.
[223] Mehmet Genç, "İltizam", **DİA**, C. 22 (İstanbul 2000), s. 155.

mecbur edilmesi anlamlarına gelmektedir[224]. Sürgünün, ceza hukukunda kesin süreleri belirtilmemekle birlikte, özellikle ırza karşı işlenen suçlarda uygulanan sürgün bir yılla sınırlandırılmıştı. Rüşvet, sahtekârlık, zina, fuhuş, iftira, yalancı şahitlik, hırsızlık, tehdit ve küfür, emre itaatsizlik, kız kaçırma vb. bireysel suçlarda sürgün cezası sıkça uygulanmıştır. Ayrıca görevden alınan devlet adamları da sürgüne gönderilmişlerdir. Başka bir sürgün şekli de, konar-göçer aşiretlerin yerleşik hayata geçmeleri için uygulanan iskân ve sürgündür[225].

İnsanlık tarihi kadar eski geçmişe sahip *ölüm* cezası, İslam hukukunda da yer almış olup, ölümü gerektirecek suçlar da sayılmıştır. İslam hukukçuları, ölüm cezasının sonucunun başka cezalarla kıyaslanamayacak derecede ağır olduğunu göz önünde bulundurarak, suçun şüpheye yer bırakmayacak ölçüde sabit olduğu durumlar dışında bu cezanın uygulanmaması gerektiğine dikkati çekmişlerdir[226]. Osmanlı kanunnâmelerinde had ve kısas kategorilerinde yer alan suçlar için şer'î hukukta öngörülen cezalar esas kabul edildiğinden, bunlarla ilgili ayrıntılı düzenlemelere gidilmemiş, daha ziyade ta'zîr kapsamında olmak üzere bazı ağır suçların ölümle cezalandırılması öngörülmüş ve buna *siyaset cezası* denilmiştir. Had ve kısas cezalarının infazını onama yetkisi devlet başkanına ait olduğundan, bu cezalar da siyaset kavramıyla ifade edilmiştir. Zaman zaman livata, tütün içme, kamu parasını zimmete geçirme, zındıklık, at çalma, evlat edinme ya da köleleştirme amacıyla esir çalma gibi durumlarda idam cezası verilmiştir. Padişahın meşru emirlerine karşı girişilen toplumsal düzeni bozucu isyan hareketlerini buğy suçu olarak değerlendirilmiş ve bu suça karışanların idamı için fetva verilmiştir. Genel ilke olarak siyaseten katil cezasını verme yetkisi sultana, sadrazama ve onların yetkili kıldıkları vezirlere aittir[227].

18. asır süresince İçel âyan hânedânları mensupları arasında, söz konusu bütün bu cezalandırma şekillerinden hepsine rastlamak mümkündür. Özellikle sürgün ve hapis cezasına sıklıkla müracaat edilmekle birlikte, verilen cezanın infazında daima gecikmeler veya iptaller görülebiliyordu. Hattâ idam cezalarının bile, karşı çıkma veya firar gibi sebeplerle infaz edilemediği oluyordu.

---

[224] Talip Türcan, "Sürgün" **DİA**, C. 38, (İstanbul 2010), s. 164.
[225] Kemal Daşcıoğlu, "Sürgün, Osmanlılar'da", **DİA**, C. 38, s. 167-168.
[226] Münteha Maşalı, "Ölüm Cezası", **DİA**, C. 34 (İstanbul 2007), s. 41.
[227] M. Maşalı, s. 43.

2. İçel Âyan Hânedânlarının Bir Asrı Aşan Yükseliş Mücadelesi

İçel sancağında âyan hânedânları, sahip oldukları maddî güç ve nüfuzlarıyla mütenasip olarak, mevkilerini yükseltmek için 1690'lardan başlayarak, tüm 18. asır boyunca sürekli şekilde mücadele etmişlerdir. Fakat bütün gayretlerine rağmen Sunullah Paşa-zâdeler ve 19. yüzyılın başlarında İnce Ali-oğulları'nın hâricinde, taşra idaresinin en üst idarî mevkii olan valilik (mutasarrıflık) makamına ulaşabilen başka bir hânedân çıkmamıştır. Bununla birlikte, zaman zaman mütesellimlik görevine getirilen Gölgeli-oğulları'nın bazı mensupları ve Can Osman, vekâlet ettikleri valinin mutlak otoritesini kullanarak, mensubu bulundukları aileye güç ve maddî kazanç sağlamışlardır. Daha zayıf İçel âyanları ise, otorite sahibi oldukları kaza, kasaba ve köylerde subaşılık yaparak, imkânları ölçüsünde bu sınıf atlama mücadelesinden geri durmamışlardır.

Sunullah Paşa-zâdeler, sancağın yönetiminde söz sahibi olma hususunda daima heveskâr olmuşlardır. Ailenin, atası Şeyh Ali Semerkandî yoluyla seyyid soyundan gelmesinin, kendilerine sağladığı dinî nüfuzu, siyasî mücadelelerinde bir avantaja dönüştürmüşlerdir. Fakat bununla birlikte, devşirme yoluyla eyalet ve sancak idarecilerinin yetiştirildiği Osmanlı klasik döneminde, ne kadar maddî güç ve manevî nüfuza sahip olsalar da İçel'deki hiçbir mahallî aile mensubunun, bu sistemin katı kurallarla örülmüş hiyerarşik yapısını aşarak mutasarrıflık veya mütesellimlik mevkiine yükselebildiklerine dair, devrin kaynaklarına ve belgelerine yansıyan hiçbir iz yoktur. Öyle anlaşılıyor ki bu ailenin, Hükûmetin tâyin ettiği valilerle güç paylaşım mücadeleleri, 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlamış olmalıdır. Hânedânın atası Abdülmü'min Paşa'nın 1680'lerdeki valilik görevleri bir yana bırakılırsa, tezin zaman sınırının da başlangıcı olan 1690'dan 1800'e kadar geçen 110 yıllık sürede, ele alınan İçel âyan hânedânlarının elde edebildikleri idarî görevler (yükseliş) ile, karşı karşıya kaldıkları cezaların (düşüş) grafikleri topluca verilmiştir. Grafik 4a ve 4b'de verilenler Sunullah Paşa-zâdeler'e; Grafik 5a ve 5b ise sancaktaki diğer âyan ailelerine aittir. Bu grafikler, tez için taranan yüzlerce belge ve defter kayıtlarındaki veriler bir araya getirilerek hazırlanmıştır. Sürgün ve hapis cezalarına ait göstergelerde, verilen cezanın infaz edilmediği açık ise grafiğe dâhil edilmemiş, belirsizlik olduğu durumda ise ceza gerçekleşmişi gibi grafikte gösterilmiştir.

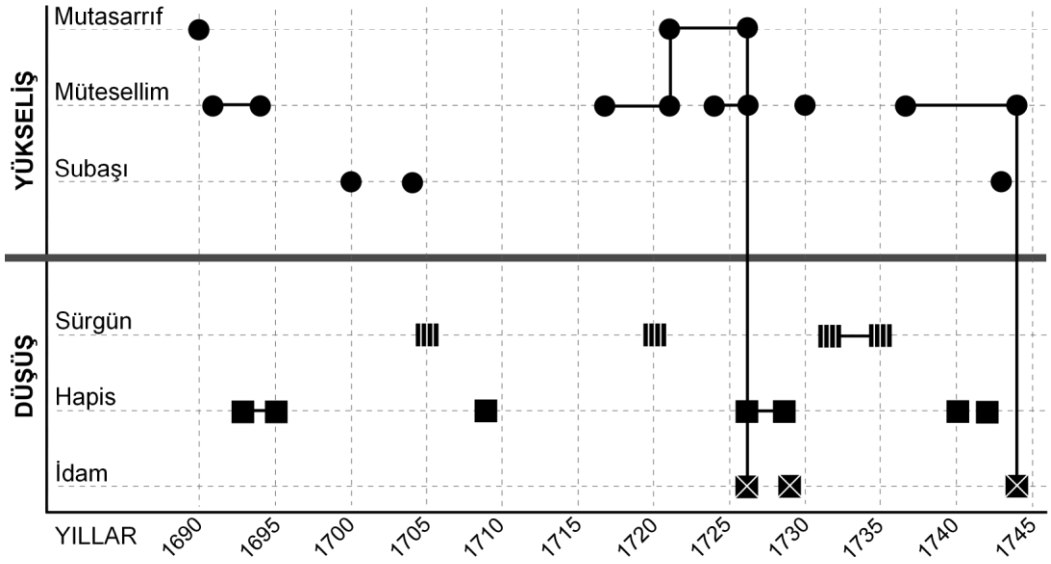

Grafik 4a. Sunullah Paşa-zâdeler'in 1690-1745 yılları arasındaki yükseliş ve düşüş grafiği.

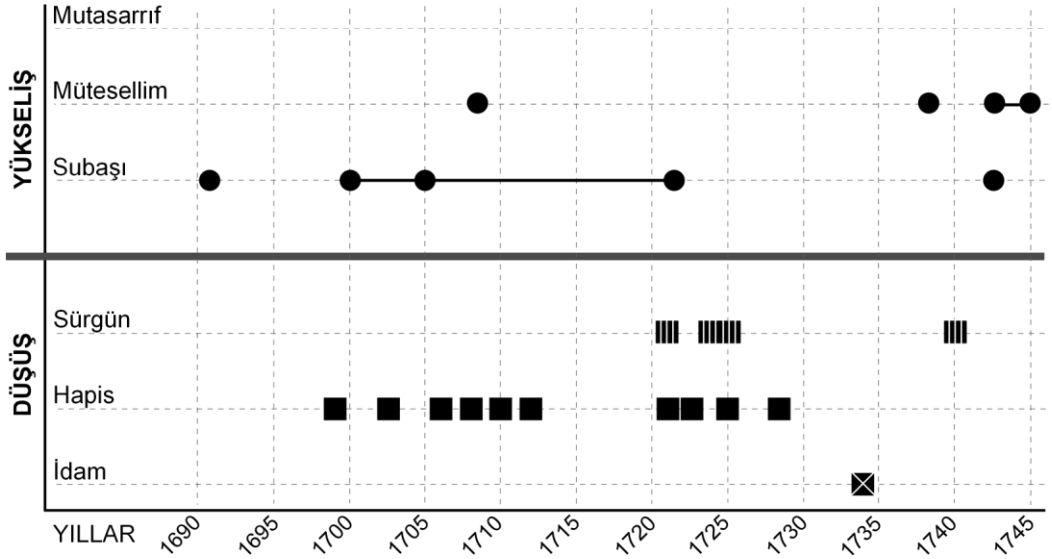

Grafik 5a. İçel âyan hânedânlarından Gölgeli-oğulları, Osman-oğulları, Sarı Nebi-oğulları, Arslan Gazi-oğulları, Can Osman ve İnce Ali-oğulları'nın 1690-1745 yılları arasındaki müşterek yükseliş ve düşüş grafiği.

Bu grafiklerde işaretlenen terfi ve tecziyelerin eksiksiz olduğunu iddia etmek güçtür. Mütesellimlik ve mutasarrıflık gibi üst düzey görevlere ait tâyin tutanaklarını arşiv defterlerinden neredeyse tam olarak çıkarmak mümkünken, özellikle mahallî merciler (mutasarrıf ve mütesellim) tarafından göreve getirilen subaşılar için, merkez bürokrasisince herhangi bir kayıt tutulmadığından, bunların mevcudiyeti ve görev yılları, yazışmalara konu olan faaliyetlerinden hareketle çıkarıldığından, bu kısma ait verilerin eksik olduğuna şüphe yoktur.

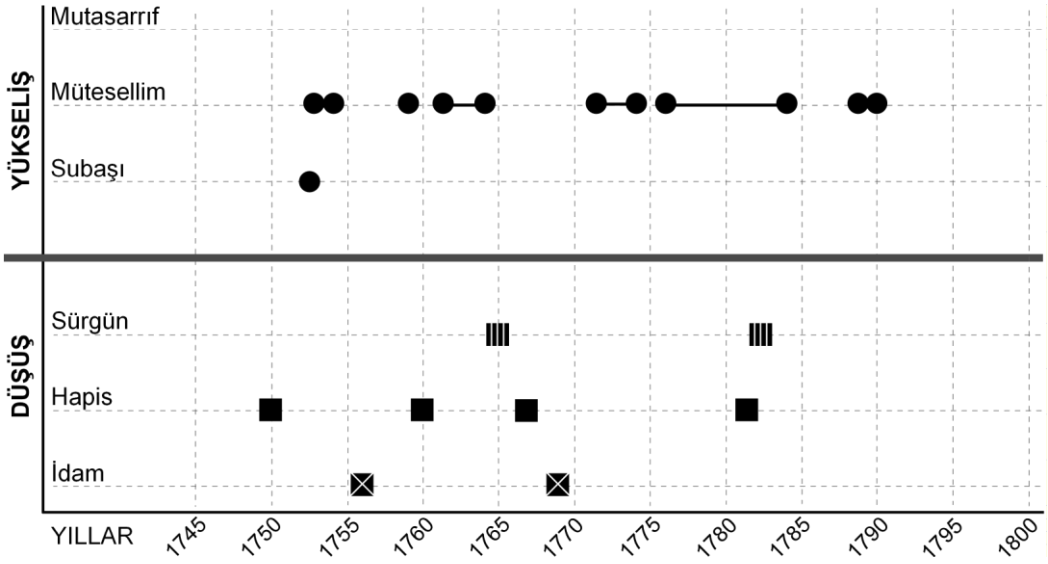

Grafik 4b. Sunullah Paşa-zâdeler'in 1745-1800 yılları arasındaki yükseliş ve düşüş grafiği.

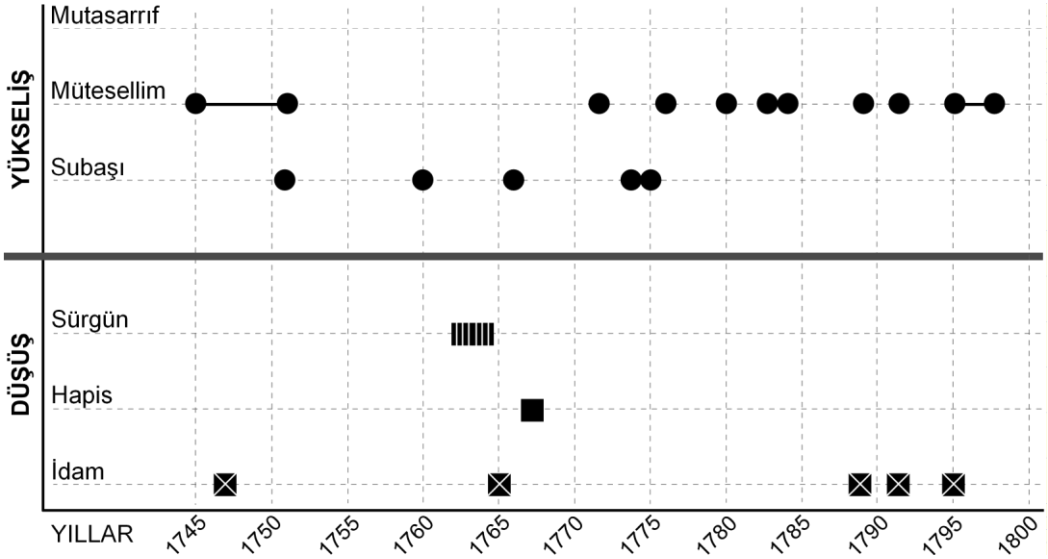

Grafik 5b. İçel âyan hânedânlarından Gölgeli-oğulları, Osman-oğulları, Sarı Nebi-oğulları, Arslan Gazi-oğulları, Can Osman ve İnce Ali-oğulları'nın 1745-1800 yılları arasındaki müşterek yükseliş ve düşüş grafiği.

Grafiklerdeki verilerin genel bir değerlendirmesi yapıldığında, İçel âyan hânedânlarının merkezî idareyle olan münasebetleri ve yükseliş mücadelelerine dair bazı tespitler yapmak mümkündür. Öncelikle dikkati çeken ilk husus, sancakta mütesellimlik görevinin, bir iki istisna neredeyse tamamen bu aile mensupları tarafından yerine getirilmiş olması keyfiyetidir. Öyle ki daha 1691'de Sunullah Bey'e mütesellimlik verilmesinden itibaren, 1797'de İnce Ali-oğulları'ndan Ahmed Ağa'nın bu görevi icra etmesine kadar geçen sürede, âyan hânedânlarından 18 kişi,

yaklaşık 55 yıl boyunca çeşitli defalar ve değişik zaman sürelerinde görevde bulunmuştur. Mütesellimliğe tâyin edilenler, bazen sancağa ataması yapılan mutasarrıfın gelmesine kadar geçen kısa süreler için görevlendirilirken, askerî sefer zamanlarında, mütesellimler daha uzun sürelerle görev yapmaktaydılar. Bu durum kaçınılmaz olarak sancakta ciddi otorite zafiyetlerine sebep olduğu gibi, aynı zamanda mütesellim olmak için âyan aileleri arasındaki mücadeleyi de arttırıyordu. Nitekim İçel Mutasarrıfı Sunullah Paşa'nın İran seferinde görevli olduğu 1724 ve 1725 yıllarında, sancak yönetimi için oğulları arasındaki amansız yarışın ne gibi dramatik sonuçlar doğurduğu daha önce bütün tafsilatıyla ele alınmıştı. Sunullah Paşa-zâdeler ve İnce Ali-oğulları'nın haricinde, İçel'de mütesellimlik yapan diğer âyan aileleri Gölgeli-oğulları ve Nevâhili Can Osman olmuştur. Osmanlı merkez idaresinin, mütesellimlik görevini bir kişiye tevdi ederken, sancağın iç dengelerini ve hânedânlar arasındaki rekabeti dikkate aldığına şüphe yoktur. Fakat bunula birlikte, esas itibariyle valiye vekâlet edecek olan bu kişilerden Hükûmetin beklediği görevler aşikâr olduğundan, bunu lâyıkıyla yerine getirmeye muktedir bir kişinin tercih edilmesi tabiidir. Özellikle vergi tahsili, mutasarrıf aidatı ve mütesellimlik şehriyesinin toplanmasında aksamanın olmamasına öncelikle dikkat ediliyordu. Bunun yanı sıra sancak halkından, mütesellimin kötü yönetimine dair şikâyetlerin gelmemesi ve genel olarak sosyal ve iktisadî yapıyı zedeleyecek büyük boyutlu asayiş problemlerine meydan verilmemesi de beklentiler arasındaydı. Buna karşılık mütesellim olanlar, bir yandan Hükûmetin beklentilerine vaktinde ve eksiksiz şekilde cevap vermek, diğer yandan da sancakta iç huzuru sağlamak gibi zorluklarla karşı karşıyaydılar. Özellikle savaş zamanlarında olağanüstü vergilerin tahsilinde ciddi problemler yaşanması, ayrıca düzgün şekilde görev yapmalarının, rakipleri olan hânedân mensupları tarafından engellenmesi, onları zora sokan hususlardandı. Ama yine de, âyanlık görevini elde bulundurmak ve sosyal statünün basamaklarını çıkabilmek için, mütesellimlik görevinin elde tutulmasının hayatî bir role sahip olduğu kesindi. Ayrıca elde bulundurulan bu güç, onlara hem maddî yönden önemli kazanımlar sağlarken, aynı zamanda rakiplerinin gücünü ve nüfuzunu kırmada da çok etkili bir silah olarak kullanılıyordu. Bu durum Hükûmetin de işine gelen bir hususu. Zira aşırı şekilde güçlenen ve feodalleşme eğilimleri taşıyan kişilerin belinin kırılmasında, rakip hânedânın lideri konumundaki kişilerin kullanılması, sıkça

başvurulun bir yöntemdi. Nitekim İçel'de daha 1690'lardan itibaren Sunullah Paşa-zâdeler ile Gölgeli-oğulları hânedânları arasındaki rekâbette, Hükûmet tarafından biri diğerine karşı ustaca kullanılarak, her ikisinin de gücü istenen şekilde törpülenmiştir. Benzer şekilde 1738'den itibaren 1751'de ölümüne kadar defalarca mütesellimlik görevine getirilen Can Osman, hem Sunullah Paşa-zâdeler ve hem de Gölgeli-oğulları'na karşı bir nevi Hükûmetin tetikçisi olarak etkin şekilde kullanılmış; öyle ki onun görev süresinde Gölgeli-oğlu İbrahim Ağa, Ermenek Kalesi'nde hapiste iken cezası infaz edilmiş; aynı dönemde Sunullah Paşa-zâdeler'den Abdurrahman Bey ile Çolak Abdülmuin Bey'in idamları gerçekleşmiş, Mahmud Bey ise hapiste katledilmiştir. İçel âyan hânedânlarından 1690-1800 yılları arasında mütesellimlik görevine getirilen kişilere ait bilgiler aşağıdaki gibidir:

M Ü T E S E L L İ M İ N				
Adı	**Hânedânı**	**Görev Yılları**	**Aldığı Cezalar**	**Ölümü**
Sunullah Bey	Sunullah Paşa-zâdeler	1691-1694 1717-1720	Hapis	İdam
Mahmud Ağa	Gölgeli-oğulları	1697-1699	.	Normal
Osman Ağa	Gölgeli-oğulları	1708	Sürgün, Hapis	Normal
Çalık Mehmed Bey	Sunullah Paşa-zâdeler	1724-1725		İdam
Ahmed Bey	Sunullah Paşa-zâdeler	1725-1726	Hapis	İdam
Abdurrahman Bey	Sunullah Paşa-zâdeler	1737-1739 1741-1743	Hapis	İdam
Can Osman	Can Osman	1738 1743-1745 1748-1751	.	Normal
İbrahim Ağa	Gölgeli-oğulları	1745-1747	Hapis	Katl
Çolak Abdülmuin Bey	Sunullah Paşa-zâdeler	1753-1754	.	İdam
Ali Bey	Sunullah Paşa-zâdeler	1759-1760 1762-1764	Sürgün, Hapis	İdam
Mustafa Ağa	Gölgeli-oğulları	1772	.	Normal
Abdülmuin Bey	Sunullah Paşa-zâdeler	1772-1774 1776-1784	Sürgün, Hapis	Normal
Abdülkerim Bey	Sunullah Paşa-zâdeler	1776	.	Normal
Ali Ağa	İnce Ali-oğulları	1776,1780 1783-1784 1789	Hapis	Katl
Abdurrahman Bey	Sunullah Paşa-zâdeler	1789-1790	.	Normal
Ahmed Ağa	İnce Ali-oğulları	1792 1795-1797	.	Normal

Tablo 11. 1690-1800 İçel sancağında görev yapmış olan mütesellimler.

Kuşkusuz tabloda en dikkat çekici husus idamların çokluğudur. İncelenen süre boyunca görev yapmış olan 16 mütesellimden yarısı, doğal olmayan yollarla (6'sı idam, 2'si cinayet) yaşamını yitirmiştir. İnfaz edilen idam cezalarına bakıldığında, genellikle bölge halkından gelen şikâyetlerin bunda oldukça etkili olduğu görülür. Temmuz 1726'da Konya'da idam edilen Sunullah Paşa'nın kötü sonunu, kendi hataları hazırlamakla birlikte, oğulları arasındaki amansız mütesellimlik yarışı sırasında, bunların birbirlerine ve rakipleri olan Gölgeli-oğulları'na karşı hukuk dışı uygulamaları; bu bağlamda sancak halkının canına, malına ve namusuna taarruz edildiğine dair şikâyetler bunda etkili olmuştur. Nitekim devrin vak'anüvisi Küçük Çelebi-zâde İsmail Âsım da, Sunullah Paşa'nın sancak halkına zulmüne işaret etmiş ve ayrıca Ahmed Bey'in, kardeşi Çalık Mehmed Bey'in hânesini basarak hareminde bulunan kadınlarına saldırmasını sıralamıştı[228]. Sunullah Paşa'nın oğullarından Çalık Mehmed Bey, Selendi Mukataası'na kanunsuz müdahalesi sebebiyle Ocak 1727'de hapis cezasına çarptırılmış[229]; ayrıca mukataanın İstanbul'daki sahibine borcu olduğu için takibata uğramış[230]; nihayet sancak halkının evlerine ve mallarına mütecaviz hareketine dair şikâyetlerin devam etmesi[231] sebepleriyle idam edilmiş olmalıdır. Paşa'nın diğer oğulları Ahmed ve Abdurrahman Beyler de, bunlara benzer suçlamalara muhatap olmuşlar ve neticede her ikisinin hayatı da benzer şekilde sonlanmıştır. Aynı hânedândan Çolak Abdülmuin Bey ve Anamurlu Ali Bey'in idamlarının, sancakta âyanlık kavgasının iyice kızıştığı yıllarda meydana gelmesi şaşırtıcı değildir. Bunların idamında, haklarında Ermenek ve Nevâhi-i Ermenek halkından gelen yoğun şikâyetlerin etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Ali Bey'in, Can-oğlu Piri ile birlikte hasımları olan İnce Ali-oğulları'na karşı ittifak yapmaları; bu arada vergi tahsildarlığı hususlarında ortaya çıkan zimmet suçlaması gibi meseleler de onun idamında etkili olduğu açıktır. Aslında Ali Bey, sancakta düzenin sağlanması, vergi ve asker tahsili gibi hususlarda yıllardan beri devletin sık sık yardımına müracaat ettiği bir kişiydi. Nitekim İçel Mutasarrıfı Vezir Mustafa Paşa'ya Ağustos 1764 tarihli bir hükümde, Ali Bey'in bu tarihlerde İçel'de ne kadar önemli bir konuma sahip olduğunu ifade eden şu çarpıcı sözlere yer verilmişti: *"Mir Ali*

[228] **Târîh-i Çelebizâde**, C. III, s. 1503-1504.
[229] BOA, ***MAD***, nr. 9918, s. 210.
[230] BOA, ***KK***, nr. 2498, s. 55.
[231] BOA, ***AŞD***, nr. 115, s. 375.

yiğirmi seneden berü İçel mutasarrıflarına hıdmet ve senin dahı etbâ'ın mertebesinde olduğundan gayri livâ'-i mezbûrda andan gayri işe yarar istihdâm olunacak kimesne olmayup…[232]*."* Fakat sonrasında kendi şahsî hataları ve rakipleriyle olan mücadeleler sonucu yıpranan Ali Bey, gözden çıkarılacak ve cezası infaz edilecek; buna karşılık beraber idam cezasına çarptırılan Can-oğlu Piri firar ederek cezadan kurtulacaktır. Onun kaçarak infazdan kurtulması, daha önce de yörede defalarca örnekleri görüleceği şekilde, kaçanın canını kurtardığı, yakalanın ise idam edildiği acı hakikatinin tipik bir numunesi olmuştur.

Yukarıda verilen yükseliş ve düşüş grafiğinde dikkat çekici bir diğer nokta da, subaşılık görevinin paylaşımına dairdir. Zira burada açık şekilde görüleceği üzere, Sunullah Paşa-zâdeler gibi güçlü hânedân mensupları bu görevde fazla yer almazlarken, daha küçük çaplı âyan ailelerinin mensupları için bu idarî düzey, bulundukları yörede nüfuzlarını devam ettirmenin en etkili aracı olarak hararetle istenen bir makamdı. Nitekim Gölgeli-oğulları hânedânının kurucusu olan Mahmud Ağa, 1691'de ilk idarî göreve Silifke Subaşısı statüsüyle başlamış[233]; sonrasında da aile mensupları bu görevi sürdürmüşlerdir. Buna karşılık yine Silifke üzerinde hükümran olma mücadelesi veren Sarı Nebi-oğulları'ndan Ahmed ve oğlu Mustafa'nın, *"Subaşı oldum deyü"* Silifke köylerini dolaşıp halkın malına ve canına taarruz etmeleri boşuna değildi[234]. Sarıkavak'ta ise kendilerine rakip olacak başka bir güç bulunmadığından, subaşılık görevi Osman-oğulları'nın tekelindeydi[235]. Aynı şekilde Selendi'de ise Arslan Gazi-oğulları bu mevkii ellerinde tutarak otorite sağlıyorlardı[236]. Ermenek ve Nevâhi kazalarında hem Can Osman, hem de rakibi olan İnce Ali-oğulları'nın da sınıf atlama mücadelesine, subaşılık görevini elde ederek başlamış olmaları oldukça manidardır. Can Osman'ın ataları hakkında İstanbul'a ulaşan şikâyetlerde, bunların daha 18. yüzyılın başlarında kendi hallerinde olmadıkları; *avârız akçası* adıyla ahaliden kanunsuz şekilde para tahsil ettikleri; bunlardan *"kimi subaşı ve kimi müfti kāimmakāmı ve kimi nâyib olup"* halka ziyade

[232] BOA, ***AAD***, nr. 3, s. 173.
[233] BOA, ***AŞD***, nr. 15, s. 131, hkm. 558.
[234] BOA, ***AŞD***, nr. 92, s. 228.
[235] BOA, ***AŞD***, nr. 92, s. 285.
[236] BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1287/50.

zulmettiklerinin ifade edilmesi[237], sadece subaşılık görevini değil, aynı zamanda adlî görevleri de ifa ediyor olmaları bakımından dikkat çekicidir. Yörede gücünü kavileştirmek isteyen İnce Ali-oğlu Âbid de, resmî bir görev olarak kazadaki timar ve zeamete bağlı sipahiler üzerinde *subaşılık* görevini yaparak işe başlamıştı[238].

Genellikle *seyfiye* sınıfına ait mevkilere rağbet eden İçel hânedân mensuplarından çok azı, nadiren de olsa *ilmiye* mensubu olabilmiştir. Nitekim Sunullah Paşa'nın oğullarından sadece Seyyid Şeyh Ali, diğerlerinin aksine ilmiye mensubu olmak için, kendi ifadesine göre çocukluğundan beri *"tahsil-i ilm-i şerîfle iştigāl üzere"* olmuştur. Fakat Ali Bey, bu yolda tahsilini tamamlayamadan babası ölünce annesi Şerife Rabia Hanım'la birlikte parasız ve yardıma muhtaç halde kalmıştır. Bunun üzerine Hükûmete bir arzuhâl sunarak, babası Sunullah Paşa'nın, annesine ödemeyi vadettiği fakat henüz bir kuruş bile vermediği 81.000 akçe *mihr-i muaccele*nin mukabili olarak, Kıravga Çiftliği'nin kendilerine verilmesini talep etmişti. Fakat bu istekleri uygun bulunmamış, bunun yerine babalarının satışa çıkarılan mallarını alan Çalık Mehmed Bey'den, Hazineye 3.000 kuruş borcuna mahsuben Kıravga Çifliği'nin bedeli olan 710 kuruşu Mehmed Bey'den almalarına karar verilmişti[239]. Babasının ölümünden sonra da uzun süre İçel'den ayrı kalan ve kendi ifadesiyle *"diyâr-ı âharda"* bulunan Şeyh Ali Bey, 1734 yazında yeniden Mut'a dönmüştür[240]. Mut'a geldikten sonra babasından kalan çiftliklerde vakit geçiren Ali Bey, 1746'da çocuksuz olarak ölünce, geride bıraktığı mirasına kardeşi Mahmud Bey el koymuştur[241].

Sunullah Paşa-zâdeler'den kadı nâibliği yapan bazı kişilerin olduğu bilinmektedir. Örneğin 1745'te Mut Nâibi olan Seyyid Yahya Efendi'nin, bu aileye mensup olduğu anlaşılmaktadır[242]. Benzer şekilde 18. yüzyılın ikinci yarısında güçlü kişiliğiyle ortaya çıkan Mamuriye Âyanı Abdülmuin Bey'in kardeşi Abdülkerim Efendi, Anamur'da nâiblik görevini ifa ediyordu. Hattâ Abdülmuin Bey hakkında bazı suçlamalara karşılık Anamur kazası ahalisi Nâib Seyyid Abdülkerim Efendi'ye gelerek, *"öteden berü livâ'-i merkūm muhtârı ve emini ve ahlâk-ı hamide ile*

[237] BOA, ***AŞD***, nr. 43, s. 417, hkm. 1695.
[238] BOA, ***AAD***, nr. 3, s. 68-69.
[239] BOA, ***MAD***, nr. 9918, s. 182 (31 Aralık 1726).
[240] BOA, ***AŞD***, nr. 145, s. 101, hkm. 332 (Temmuz 1734 sonu).
[241] BOA, ***AAD***, nr. 1, s. 175 (Aralık 1746 ortası).
[242] BOA, ***AAD***, nr. 1, s. 107 (Mart 1745 başı).

muttasıf" bir kişi olup, *"ilm-i şer'i lâhık ve muhid olan evlâd-ı Şeyh Ali Semerkandî kuddisü sırrıhü'l-bâri Esseyyid Abdülmuin Bey"*in, suçsuzluğuna ve hakkındaki iddiaların iftiradan ibaret olduğuna dair şâhitlik yapmışlardı[243]. Fakat aynı tarihlerde Abdülmuin Bey'in Nevâhi-i Ermenek halkıyla aralarında olan bazı davalarının görülmesinde, kardeşinin nâib olması, Ermeneklilerin rahatsızlığına sebep olmuştu. Nitekim onlar Sarıkavak Nâibi Mustafa Efendi huzuruna gelerek, bu sırada Abdülmuin Bey'in, Çerkes Hasan Paşa'nın mütesellimi, kardeşi Abdülkerim Bey'in ise Anamur Nâibi olduğunu; şu halde davanın Anamur'da görülmesinin, kendilerine *"gadr-ı küllî ve ibtâl-i hukuk"* olacağının aşikâr bulunduğunu; ayrıca Abdülmuin Bey'in sahip olduğu malî güçle hem valiyi hem de mahkemeyi etkilediğini, zaten esas gayesinin *"İçel sancağında teferrüd"* olduğunu iddia ettikten sonra, hususî bir mübaşirle Abdülmuin Bey'in Divanıhümâyun'a çağrılması ve davalarının orada görülmesi talebinde bulunmuşlardı[244]. Buna karşılık Mamuriye halkı, Âyan Abdülmuin Bey ve Nâib Abdülkerim Bey'den memnun olduklarını; zaten bunlar hakkındaki ithamların, aralarında düşmanlık bulunan Sarıkavak Âyanı Abdülkadir Ağa'dan neşet ettiğine dair ifade vermişlerdi[245].

B. Nüfus Hareketleri ve Göç (Yatay Hareketlilik)

Oldukça geniş bir coğrafyaya hükmeden ve bünyesinde birçok farklı etnik menşeden ve sosyal zümreden ahaliyi barındıran Osmanlı İmparatorluğu'nda, daha kuruluş yıllarından itibaren her dönemde yoğun nüfus hareketleri hiç eksik olmamıştır. Doğudan sürekli olarak Anadolu'ya giriş yapan Türkmen aşiretlerinin, batıda yeni fethedilen bölgelere yerleştirilmesi ve isteğe bağlı veya zorunlu iskân faaliyetleri, Osmanlı klasik döneminin önemli toplumsal dinamizmini meydana getirmiştir. Takip eden yüzyıllarda da gerek kırsal kesimden şehir merkezlerine, gerekse doğudan Batı Anadolu'ya doğru asırları aşan göç dalgaları yaşanmıştır. Ayrıca imparatorluğun çeşitli eyalet ve sancaklarında, asayiş olayları ve iktisadî faaliyetlerle alâkalı olarak dar bölgeli yatay hareketlere de daima rastlamak

[243] Mamuriye Kadısı Seyyid Abdülkerim'in ilâmı: BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1614/75 (Temmuz 1779).
[244] Sarıkavak Nâibi Mustafa, Ermenek Nâibi Süleyman, Mut ve Sinanlı Nâibi Seyyid Zeynelâbidin ile Nevâhi-i Ermenek Kadısı Mehmed Emin'in evâil-i Rebiülevvel 1197 (Şubat 1783 başı) tarihli ve muhtevaları aynı olan ilâmları: BOA, **C.DH**, nr. 11046.
[245] BOA, **C.DH**, nr. 11046.

mümkündür[246]. İçel sancağında 18. asırda meydana gelen ve âyanların direk veya dolaylı şekilde müdâhil olduğu nüfus hareketleri ve göç olgusunu da bu perspektiften ele almak mümkündür. Resmî arşiv dokümanları analitik olarak gözden geçirildiğinde, *yatay hareketlilik* bağlamında sancakta görülen toplumsal aktivitenin, iki farklı hususiyet taşıdığına dair genel bir izlenim oluşmuştur. Bunlardan ilki, İçel'in kendi özgün coğrafî ve idarî teşkilat yapısından mütevellit, yöneticilerin ve âyanın şehir, kasaba ve yaylalar arasında biteviye süregelen hareketleridir. Diğeri ise sadece buraya ait olmayıp, genel olarak Osmanlı Devleti'nin temel problem alanlarından biri olan konar-göçer Yörük teşekküllerinin yüzyıllar aşan göçleridir. İşte bu her iki şekildeki sosyal hareketler, tezin şemasına uygun olarak, İçel âyan hânedânlarıyla mümkün olduğu ölçüde bağlantılı şekilde ele alınmaya çalışılacaktır.

1. İçel'de Seyyar İdare Şekli

İçel sancağının sabit bir idarî merkezi bulunmuyordu. Ayrıca yaz ve kış mevsimleri arasındaki büyük ısı farkı, baş edilmesi gereken diğer bir problemdi. Bu durum, eskiden beri buraya tâyin edilen valiler için büyük bir sıkıntı kaynağı olmuştur. Vali Paşalar, kalabalık kapı halkı ve maiyetleriyle mevsime göre kazalar ve yaylalar arasında sürekli hareket etmek zorunda kalmışlardır.

Silifke Kadısı Seyyid Mehmed'in, 1742'de kaza halkının umumî şikâyetleri üzerine merkeze gönderdiği bir ilâmda, sancak mutasarrıflarının kendi hasları olan Mut ve Ermenek kazalarında oturmayıp, *"Silifke kazâsı makarrımdır deyü beş atlı yüzden mütecâviz süvâri ve birkaç yüz piyâde segbân"* ile gelerek, ahalinin oturduğu evleri boşaltıp kendi kapı halkına tahsis ettirdiği ve ayrıca *"zahîre-baha deyü beş altı yüz kuruşların ahz ve levendât tâ'ifesi dahı konak ve bayrak akçası nâmıyla ellişer*

[246] Osmanlı İmparatorluğu'nda konar-göçerlerle alâkalı olsun veya olmasın, ortaya çıkan çeşitli göç hareketlerine dair birçok araştırma yapılmıştır. Bunların hepsini burada saymak mümkün değildir. Mamafih klasik dönem ve 19. asra kadarki zaman aralığında ortaya çıkan göçlere dair genel olarak şu eserlere müracaat edilebilir: Hüseyin Arslan, **16. yy. Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün**, İstanbul 2001; Fikret Babuş, **Osmanlı'dan Günümüze Etnik-Sosyal Politikalar Çerçevesinde Göç ve İskan Siyaseti ve Uygulamaları**, İstanbul 2006; Kemal H. Karpat, **Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler**, İstanbul 2010; İlhan Tekeli, **Anadolu'da Yerleşme Sistemi ve Yerleşme Tarihleri**, İstanbul 2011; 18. yüzyılda nüfus hareketleri ve göç hakkında: Bruce McGowan, "Âyanlar Çağı, 1699-1812", **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, C. 2 (1600-1914), s. 770 vd; Batı Anadolu'da görülen iç göçlere dair ilginç bir araştırma: Reşat Kasaba, "Batı Anadolu'da Göçmen Emeği (1750-1850)", **Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım**, s. 128.

kuruşların" aldığı ve kanunsuz şekilde devre çıktığı gibi hususlar hakkında halkın rahatsızlıkları dile getirilmişti[247]. Bu ilâmın kaleme alındığı tarihlerde İçel'in yönetim merkezinin Silifke olduğu anlaşılmaktadır. Fakat valinin gelir kaynağı olan hasları başka kazalarda bulunuyordu. Bu durum kaçınılmaz şekilde iki taraflı bir rahatsızlığa sebep oluyordu. Zira bir yandan Silifke halkının yaptığı gibi, gelir kaynağı olan Mut ve Ermenek kazalarında oturmaması şikâyet konusu edilirken, diğer yandan söz konusu hassın bulunduğu kazalardan gelir tahsil etmek amacıyla kalabalık maiyetiyle bizzat kendisi devre çıktığında veya adamlarını gönderdiğinde, valinin niye idare merkezi olan Silifke'de oturmayıp da bu şekilde üzerlerine geldiğine dair adı geçen bu kaza halkının feveran etmelerine sıkça rastlanıyordu. Demek ki idareyle irtibatlı olarak meydana gelen sosyal hareketlenmenin ilk şekli, merkezî kaza ile paşa haslarının farklı yerlerde bulunmasından neşet etmiştir.

Fakat bununla birlikte mesele sadece bundan ibaret de değildi. Zira bir de yaylak ile kışlak arasında sürekli şekilde göç etmek zorunda kalan seyyar idare şeklinden kaynaklanan problemler vardı. Yazın boğucu sıcakları bastırınca, İçel mutasarrıflarının tüm maiyeti ve daire halkıyla birlikte Kestel Yaylası'na çıkmaları usuldendi[248]. Gelgelelim bu idarî göçün, aslında daha karmaşık yönlerinin bulunduğuna dair de kaynaklarda bazı ilginç bilgilere rastlamak mümkündür. Nitekim İçel Mutasarrıfı Ali Paşa 1761'de Divanıhümâyun'a sunduğu bir raporda, sancağın yönetim merkezinin bulunmamasının ne gibi sıkıntılara sebep olduğunu açık şekilde ifade etmiştir. *"İçel sancağı mutasarrıfı olanlara livâ'-i mezbûrda vulâta mahsûs ve muayyen mekân ve makar olmaya sezâ kasaba olmayup, cümle kazâları kurâdan ibâret"* olduğundan, Valileri yaz aylarında Nevâhi-i Ermenek, Ermenek, Selendi ve Anamur kazalarında oturup, kış mevsiminin girmesiyle birlikte Mut kazasına gelmeleri; evvel baharla birlikte ise Silifke tarafına gitmeleri *"âdet-i kadîme"* iken, son zamanlarda ahali ve âyandan bazı kişilerin ortaya çıkarak *"kazâların subaşılarını tahrik"* ettikleri ve Paşa'nın kazalarına gelmesine karşı çıktıkları ifade edilmişti. Ayrıca bu yazıda, İçel kazalarının *"sengistân ve gayr-i nâbit"* olduğu, bu sebeple İçel Paşasının kalabalık maiyetiyle bir yerde uzun müddet kalmasının mümkün olamayacağına da vurgu yapılmıştı. Ali Paşa'nın bu mektubuna

[247] BOA, ***AAD***, nr. 1, s. 9 (Eylül 1742).
[248] BOA, ***MD***, nr. 155, s. 312, hkm. 1179 (Eylül 1752).

verilen cevapta, eskiden beri olageldiği üzere, yaz aylarında adı geçen kazalarda ikâmet ettikten sonra, *"şiddet-i şita hulûlünde yine Mut kazâsına azîmet ve her kimlerin mumâna'at dâiyesiyle adem-i itâ'at ve huşunete cesareti olur* ise" o kişileri cezalandırması tavsiye edildikten sonra şöyle denilmişti: *"Öteden berü olageldiği vechile zikrolunan kazâlarda vakt ü mevsimleriyle eslâfın misillü ber-mu'tâd-ı kadîm birer müddet meks ü ikāmet ve hükûmetinin dâhilinde zuhûr iden eşkıyânın def'-i şerr u mazarratlarıyla te'dib ve guşmallarına ve himâye-i fukarâya mübâderet ve mu'tâda mugāyir huşûnet izhârıyla mumâna'at kaydında olanların ma'rifetin ve mar'rifet-i şer' ve zâbitleri ma'rifetleriyle te'dib ve guşmallarına müsâre'at olunarak hükûmetin dâhilinde olan fukarâ ve zu'afâ üzerlerine ... cenâh-ı refet ve adâlete ve te'min-i beldeye sarf-ı cehd u kudret ve bu bahâne ile bir ferde zulm ü te'addi olunmakdan ve celb-i mala meyl ü tama'dan begâyet tevakkî ve mücânebet eylemen bâbında*[249]*."*

Burada açık şekilde ifade edildiği gibi, İçel mutasarrıflarının yaylak ve kışlak arasında kalabalık maiyetleriyle hareket halinde bulunmaları, sancak halkının umumî rahatsızlığına sebep oluyordu. Ayrıca mahallî güç odakları olan âyanın da, bu durumdan hiç de memnun olmadıkları açıktı. Nitekim İçel Mutasarrıfı Abdi Paşa'ya 1766'da yazılan bir hükümde, gerek merkez sorunu, gerekse âyanın muhalefet ve rahatsızlıkları çok net olarak şöyle ifade edilmişti:

"İçel sancağı mutasarrıfı Vezîr Abdi Paşa'ya hüküm ki,

İçel sancağında livâ'-i sâ'ire misillü mutasarrıflar içün bir makarr-ı mahsûsa olmadığına binâ'en öteden berü eslâfın hengâm-ı şitada Mut nâm mahalde dört beş mâh ikāmet ve mevsim-i sayf hulûlünde Gülnar kazâsında vâkı' Perçem Yaylağı dimekle ma'rûf yaylakda otuz kırk gün ve ba'dehû güz faslında Ermenek ve Nevâhi kazâlarında birer müddet ikāmet ve eyyâm-ı şita duhûlünde yine Mut kazâsına avdet edüp bu vechile imrâr-ı evkāt idegelmeleriyle eslâfın misillü zikrolunan Perçem Yaylağından hareket ve mu'tad üzre Nevâhi-i Ermenek kazâsına azîmet murâd eylediğinde kazâ-i mezbûrda sâkin Sübaşı Can-oğlu Piri ve Mamuriye kazâsı sükkânından Seyyid Ali Bey cibilliyetlerinde merkûz olan habâset u mel'anet muktezâsınca ahâlî-i kazâyı tahrik u tecemmu' ve mumâna'at kasdında oldukları bu

[249] BOA, ***MD***, nr. 162, s. 199-200, hkm. 588 (Temmuz 1761 başı).

def'a der-aliyyeme vârid olan kā'imende tahrîr ü inhâ olunmağla İçel sancağı mutasarrıfları öteden berü güz ve şita fasıllarında ne mahâlde ikāmet idegelmişler ise sen dahı ol mahâlde ikāmet ve muhâlefet idenlerin te'dib ve guşmallarına mübâderet eylemen fermânım olmağın işbu emr-i şerîfim ısdar ve [boş] ile irsâl olınmışdur. İmdi sen ki Vezîr-i müşârun-ileyhsin, öteden berü livâ'-i mezbûre mutasarrıf olanlar ber-vech-i muharrer güz ve şita fasıllarında ne mahâlde ikāmet idegelmişler ise sen dahı ol mahâlle azîmet ve anda ikāmet eyleyüp evvelkine mugāyir muhâlefet idenlerin te'dib ve guşmallarına mübâderet ve muhâlefet ve ... men' u def' ve ehl-i ırz makūlesini ve sâ'ir fukarâ-yı raiyyeti mezâlim ve te'addiden himâye ve sıyânete ihtimâm-ı dikkat eylemen bâbında[250]*."*

Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere, 1760'lar itibariyle İçel'in idarî merkezi bir nevi Mut kazası olup, valiler kış mevsiminde 4-5 ay Mut'ta ikâmet ediyorlar; yazın girmesiyle birlikte Gülnar'ın Perçem Yaylası'na göçüp, 30-40 gün orada vakit geçiriyorlar; güz vaktinde ise Ermenek ve Nevâhi-i Ermenek kazalarına gidip bir süre oralarda oyalanıp; nihayet kış aylarının başlamasıyla beraber yeniden Mut kazasına geri dönüyorlardı.

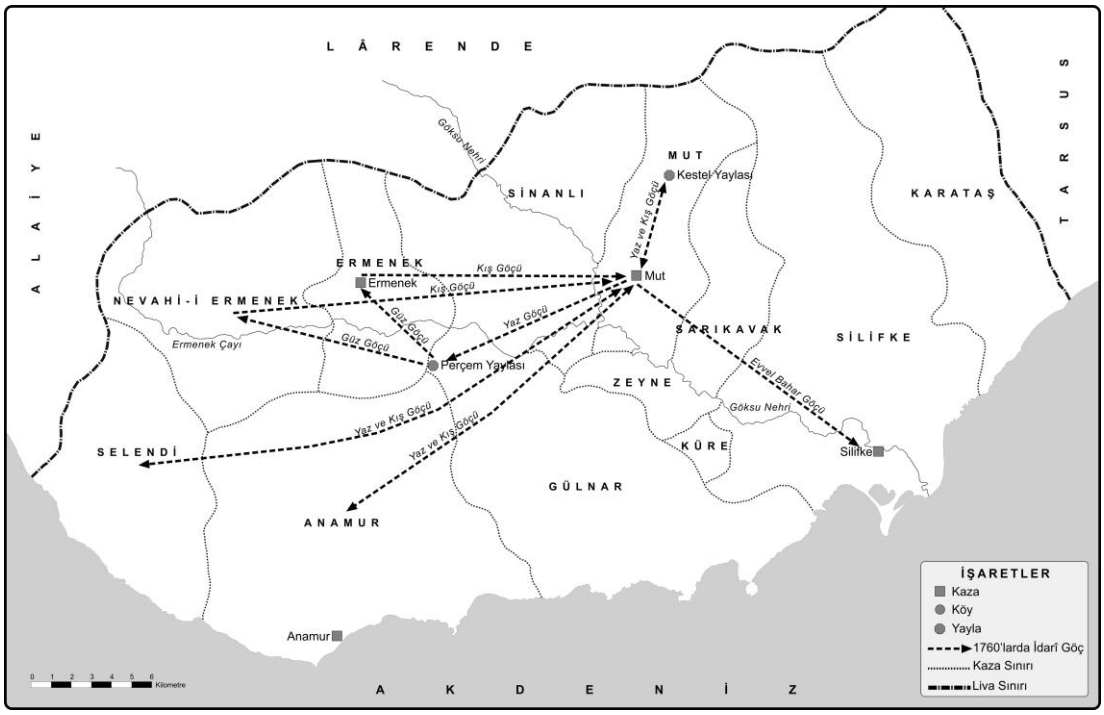

Harita 7. İçel sancağında 18. yüzyılda idare şekliyle ilgili olarak görülen yatay hareketlilik.

[250] BOA, ***MD***, nr. 165, s. 28, hkm. 70 (Ağustos 1766 sonu).

Aslında İçel'de yaylak-kışlak yaşam tarzı, sadece sancağına belirli bir yönetim merkezinin bulunmamasından mütevellit bir sorun olmayıp, sabit köy ve kasabalarda evlere sahip olan yöre halkı ve nüfuzlu İçel âyanları da, yaz mevsimi girince yaylaya çıkıyorlardı[251]. Nitekim daha önce de ele alındığı gibi başta Sunullah Paşa-zâdeler olmak üzere diğer âyanların yaz mevsiminde kalabalık maiyetleriyle birlikte çıktıkları yaylalara ve hattâ buralarda da çiftliklere sahip oldukları görülmüştür[252].

İçel'de idareyle irtibatlı olarak yer değiştirme şeklinin ilginç bir örneğine de 1750 tarihlerinde Anamur'da rastlanmıştır. Bir maliye kaydında ifade edildiğinde göre Anamur kazası *"cadde tarikinden olmak takribiyle murûr u ubûr idenlerin kesretinden ve ale'l-husûs vüzerâ-yı izam ve mîrîmirânın müte'akiben mürurlarından nâşî kazâ-i mezbûre ahâlîlerinin masârıf-ı kesîreye adem-i tahammüllerinden"* dolayı Tekeli, Bahşiş, Yazıca ve Kızıl İlyas cemaatleri ahalilerinin yerlerini terk ederek Adana, Konya ve Alaiye taraflarına perâkende olmuşlardır[253].

Aslında Mamuriye kazasının merkezi konumunda bulunan, geçmişi antik çağlara kadar giden Anamur şehri, sahilde yer almasına rağmen, coğrafî konumu itibariyle işlek kara bağlantısına sahip değildi. Zira kuzey kesimleri Toros dağlarının sarp yamaçlarıyla çevrilmişti. Fakat bununla birlikte, Akdeniz sahillerinde doğu-batı istikametinde kullanılan kervan yolu Tarsus'tan Silifke'ye, oradan Anamur'a ve buradan da Alaiye ve Antalya şehirlerine kadar uzanıyordu. Bu tâli yol, Alaiye ve Antalya üzerinden Osmanlı menzil sisteminin ana kollarına bağlanıyordu. İşte günümüzde bile oldukça çetin bir yapıya sahip olan bu yolun, işlerliğinin ve güvenliğinin sağlanması eskiden başlı başına önemli bir mesele olmuştur[254].

İçel sancağında yönetim merkezinin bulunmamasının neden olduğu sıkıntılar 19 ve 20. asırlarda da sürmüş, hattâ imparatorluğun yıkılmasından sonra Cumhuriyet dönemine miras olarak kalmıştır. Bu sorun bölgede bazı idarî sınır değişikliklerine de sebep olmuştur[255].

---

[251] BOA, **C.DH**, nr. 17364 (Haziran 1731); BOA, ***AAD***, nr. 3, s. 125 (Ekim 1763).
[252] BOA, ***AŞD***, nr. 115, s. 389 (Ocak 1728).
[253] BOA, ***MAD***, nr. 7847, s. 1 (Aralık 1750).
[254] Doğu Akdeniz sahillerindeki ticaret ve yollar hakkında bilgi için bakılabilir: Ensar Köse, "18. Yüzyılın İlk Yarısında İçel ve Antalya Sahillerinde Ticaret", **Akdeniz Üniversitesi, CEDRUS**, Sayı: 1 (Antalya 2013), s. 299-328.
[255] İçel sancağında yönetim merkezi meselesiyle bağlantılı olarak yaşanan tartışmalar ve idarî değişikliklerin tüm tafsilatı şurada bulunabilir: Ensar Köse, **Mut (Claudiopolis)**, s. 245-286.

2. Yörük Aşiretlerinin Tükenmeyen Dinamizmi

İçel bölgesinde 17. ve 18. yüzyıllarda kuşkusuz en yoğun sosyal hareketlilik, konar-göçer Yörük aşiretleri etrafında meydana gelmiştir. Aşiretlerle irtibatlı olarak ortaya çıkan meseleler ve problemlerin 1720'lere kadarki seyri, tezin ilk bölümünde ele alınmıştı. Şimdi burada, takip eden sürelerde ortaya çıkarak arşiv kaynaklarına yansıyan ve *yatay hareketlilik* bağlamında değerlendirilebilecek sosyal aktivitelerin dikkat çekici olanlarından sadece bazılarına, mümkün olduğu ölçüde tezin muhtevasına uygun olarak, İçel âyanlarıyla aralarındaki irtibat da göz önünde bulundurularak işaret edilmeye çalışılacaktır.

Osmanlı idare sisteminde konar-göçerin hukukî statüleri özel kanunnamelerle belirlenmiştir. Bu statü yaygın ve bilinen haliyle *"Yörük lâ-mekândır, tâyin-i toprak olmaz, kande dilerse gezerler"* şeklinde ifade edilmiştir. Bununla birlikte Yusuf Halaçoğlu, kanunnamelerde konar-göçerlerin diledikleri yerlerde gezebileceklerine dair hüküm olmadığı gibi, geçici olarak konakladıkları yerlerde de istedikleri kadar kalamayacaklarına dair hüküm konulduğuna işaret etmektedir. Bunlar sabit bir yere sahip olmadıkları için idarî yönden beylerbeyine bağlı olmayıp, doğrudan doğruya kendi bey veya başbuğlarına bağlıydılar. Kazaî olarak kadıya bağlı, cezai (infaz) olarak ise beylerine bağlıydılar. Yalnız gerek has ve gerekse bir sancağın vergi dairesine dâhil olarak mukataaya verilmek suretiyle idare edilmeye başlayınca, başlarında hükûmet tarafından bir *voyvoda* tayin edilmiştir[256]. Konar-göçer aşiretlerin belirli bir sabit merkezi olmadığından, bunların idarî işlerini yürütmek amacıyla "hareketli kaza ve nâhiyeler" oluşturulmuştur. Bu durumun, aynı coğrafi mekân üzerinde iki idarî kaza biriminin oluşması gibi bir çarpık duruma neden olmuştu[257]. Bu nevi idarî örgütlenmeye İçel sancağında da rastlanır. Bölgenin en kalabalık Yörük teşekkülü olan Bozdoğan cemaati için, daha 16. asrın sonlarında aynı adla bir idarî birim oluşturulmuştur. Fakat öyle anlaşılıyor ki bu husus, İçel sancağı bağlamında istisnai bir durumdur. Zira aşiretlerin büyük çoğunluğu yaylak-kışlak tarız hayat

[256] Osmanlı toplum yapısının bir unsuru olarak konar-göçerlerin hukukî statüleri ve tabi oldukları vergiler hakkında: Yusuf Halaçoğlu, **Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1650)**, Ankara 2009, s. XVI vd.

[257] Bu nevi çarpıklıkların bazı ilginç örnekleri hakkında: Abdullah Saydam, "Sultanın Özel Statüye Sahip Tebaası: Konar-Göçerler", **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 20 (Aralık 2009), s. 24-25.

süren yarı-yerleşik karakterde olduğundan, kışın hangi kazada ikâmet ediyorlarsa o kazanın idarî birimine dâhil olmuşlardır.

Yaylak ile kışlak arasındaki rutin göçleri bir yana bırakılırsa, İçel'de Yörük teşekküllerini asırlar boyunca hareketlendiren asıl etken, kayıt altına alınma ve vergi ödeme korkusunun olduğu gibi görünmektedir. Elbette feodal güç odaklarının baskısı ve zaman zaman gerçek anlamda zulümleri, ayrıca yerleşiklerle veya birbirleriyle olan ihtilaf ve düşmanlıklar gibi hususlar da başka diyarlara göçün zorlayıcı etkenlerinden olmuştur. Gerek doğu-batı ve gerekse güney-kuzey yönlerinde göçler, sancak sınırlarını aşarak çok uzak eyaletlere kadar uzanmıştır. Sancaktaki âyan hânedânları, özellikle dışarıdan gelen perâkende Yörük gruplarını kendi maiyetlerine katarak, göçleri dolaylı şekilde teşvik etmişlerdir. Buna karşılık Yörük Mukataası etrafında dönen iktisadî kavgada, mukataaya dâhil olan veya olmayan aşiretlerin daha fazla vergi ve aynî mal, eşya ve erzak talepleriyle taciz edilmesi neticesinde, ağır baskılara dayanamayan bazı aşiretler çareyi, bağlı olunduğu cemaat veya mukataadan koparak uzak diyarlara perâkende olmakta görmüşlerdir. Her halükârda İçel âyanlarının ister korumacı isterse tacizkâr tavırları, Yörük teşekküllerinin yatay hareketliliğini hızlandıran bir unsur olmuştur. Konar-göçer Yörük aşiretleriyle sancağın yerel âyan ve eşrâfı arasında daima hassas ilişkiler kurulmuştur. Sunullah Paşa-zâdeler ve Gölgeli-oğulları gibi güçlü aileler, giriştikleri âyanlık mücadelesinde aşiretlerin insan gücünden yararlandıkları gibi, maddî servet biriktirmede de bunları bir araç olarak kullanmışlardır.

18. yüzyılda İçel'deki Yörük aşiretlerinin hareketlerine bakıldığında, bunlardan önemli kısmını, sancak dışına yapılan göçlerin oluşturduğu, az da olsa dışarıdan içeriye doğru göçlerin de olduğu görülür. Nitekim Yeniil Voyvodası Ali Bey'in 1721'de yaptığı meşhur Yörük tahririne ait defterde, İçel sancağındaki aşiretlerin yatay hareketlerine dair kıymetli bilgiler verilmiştir. Bunlardan anlaşıldığına göre, İçel'e dışarıdan aşiretler geldiği gibi, asli vatanları burası olduğu halde, bağlı bulundukları aşiret yapısından ayrılarak, çok uzak yerlere dağılan cemaatler de az değildir. *1721 Yörük Tahrir Defteri*'ne göre, İçel sancağındaki aşiretlerin göç durumlarından bazıları şu şekildedir:

Karahacılı Cemaati: Aslen Zeyne kazasında Sıçanlı timar aklamından oldukları halde, kadimi yerlerini terk ederek hâlâ Adana sancağında kâh Sarıçam kazasında ve

kâh Sis yakınlarında Nur Dağı'nda kışlayıp, Kayseri sancağında Berçenek ve Bey Dağı'nda yaylarlar[258].

Deli Baliler Cemaati: Aslen Anamur'da zeamet aklamından olup, elan Tarsus sancağında kışlar, Bolkar (?) Dağı'nda yaylarlar[259].

Narinceli Cemaati: Anamur'da kışlayıp, Beyboğazı'nda yaylarlar[260].

Gödekciyan Cemaati: Aslen İçel sancağında Gülnar Ovacık'tan olup, yerlerine terk ederek Adana Sis yakınlarında Nur Dağında kışlayıp, Kayseri'de yaylarlar[261].

Melemenci Cemaati: Aslen Selendi'de Karalar adlı mahalden olup, hâlâ Adana'da Çakır adlı yerde kışlayıp Niğde'de Üçkuyulu Yaylası'nda yaylarlar[262].

Tekeli Cemaati: Aslen İçel Anamur'da Bozyazı zeameti aklamından olup, Tarsus'ta kışlayıp, Aksaray kâh Hasan Dağı'nda ve kâh Bey Dağında yaylarlar[263].

Söz konusu defterde, gerek İçel sancağından hârice, gerekse hâriçten dâhile yapılan göçlere dair diğer başka kayıtlar da vardır. Buna benzer bilgilere başka arşiv kaynaklarında da rastlamak mümkündür. Örneğin 1723'te Adana'da Dündarlı ve Tevâbii Mukataası'na bağlı aşiretlerden bazısının, yerlerini terk ederek, İçel sancağında Sinanlı, Silifke, Mut ve Sarıkavak ile Konya'da Lârende ve Aladağ kazalarına dağıldıkları ve vergi ödeme hususunda direnç gösterdikleri yazılmıştı[264]. Aynı yıllarda, aslen Sinanlı kazasında oldukları halde Tarsus'a dağılan Kocac cemaati perâkendesinin, aslında Sinanlı'da İncirli Beyin Yeri denilen mahalde kışlayıp, Yağlı ve Kavaklı Beyin Yeri denilen mahalde yayladıkları kaydedilmişti[265]. Bolacalı ve Keşlik aşiretleri Yörük tahriri sırasında İçel'de kaydedildikleri halde, bunlar içinden bazıları daha sonra vergiden kaçmak için yerlerini terk ederek Tarsus ve Adana taraflarına dağılmışlardı[266]. Buna karşılık İçel'de kaydedilen Karadöneli ve Yerebakanlı aşiretlerinden bazıları ise, asıl cemaatlerinden ayırılarak Tarsus dolaylarına perâkende olmuşlardı[267]. Yine bu yıllarda Yörük Mukataası'na bağlı

[258] BOA, ***MAD***, nr. 6890, s. 2.
[259] BOA, ***MAD***, nr. 6890, s. 4.
[260] BOA, ***MAD***, nr. 6890, s. 8.
[261] BOA, ***MAD***, nr. 6890, s. 14.
[262] BOA, ***MAD***, nr. 6890, s. 15.
[263] BOA, ***MAD***, nr. 6890, s. 17.
[264] BOA, ***KK***, nr. 2493, s. 131 (Nisan 1723).
[265] BOA, ***MAD***, nr. 9912, s. 224 (Ocak 1724).
[266] BOA, ***KK***, nr. 2495, s. 95 (Temmuz 1724).
[267] BOA, ***MAD***, nr. 7867, s. 97 (Haziran 1726).

olarak İçel sancağında tahrir olunan cemaatlerinin birçoğunun Adana, Alaiye, Teke ve Hamid sancaklarına ve diğer başka yerlere firar ettikleri[268]; İçel'de kalanların ise âyanların baskısı altında *"fakirü'l-hâl ve mâl-ı mirîleri kesir"* olarak perişan vaziyete düştüklerine dair şikâyet vâki olmuştu[269]. Aşiretlerin hareketliliği sonrasında da sürmüştür. Nitekim 1734'te İçel sancağında Bozdoğan Yörük Mukataası'na bağlı cemaatlerden bazılarının birkaç seneden beri, asıl yerlerini terk ederek Aladağ kazası taraflarına perâkende oldukları kayda girmiş[270]; 1741'de Anadolu'daki Yörük cemaatlerinden Karahacılı ve Tekeli aşireti mensupları, asıl yurtları olan İçel ve Adana'da kışlayıp, Kayseri'de yaylarlar iken, yaylak yerlerini terk ederek Niğde ve Aksaray taraflarına gidip düzeni bozucu bazı eşkıyalık faaliyetlerine kalkıştıkları[271]; bazı aşiret mensuplarının asli vatanları olan Kütahya'dan kalkıp İçel ve Adana taraflarına dağıldıkları ifade edilmişti[272]. 1760 tarihli bir maliye kaydından ise, Silifke'deki Keşli cemaati halkının, Kuzu Çayı ve Koyun Avluğu denilen mahalde kışlayıp, Susam adlı yerde yazladıkları ve Karataş Âyanı Halim-oğlu Abdülcelil'in, bunların yaylaklarına mani olmak istediği anlaşılmaktadır[273].

Yörüklerin hareketliliğiyle alâkalı ortaya çıkan önemli bir mesele de, yaylak ve kışlak arasında gidip-gelmeleri ve hiç eksik olmayan yaylak ve sınır ihtilaflarına dairdi. Özellikle Selendi ile Ermenek ve Nevâhi kazaları arasında yaylak anlaşmazlıklara dair merkeze aksetmiş birçok dosya mevcuttur[274]. Benzer şekilde Anamur kazasında Bahşiş Yörüklerinin, Eğriçam Yaylası'na çıktıkları sırada İdris-oğulları'yla aralarındaki ihtilafları[275]; Silifke'ye bağlı Persendi ve diğer iki köyün yaylası olan Otuk ve Rusran yaylalarına, diğer başkalarının haksız müdahale etmesi[276]; 1726'da Ermenekliler ile Anamurlular arasında yaylak ihtilaflar[277]; 1726'de Selendi kazasından Karyağdı Yaylası'na çıkan bazı köylülere, diğer

[268] BOA, ***AŞD***, nr. 109, s. 322 (Ağustos 1726).
[269] BOA, ***AŞD***, nr. 108, s. 396.
[270] BOA, ***KK***, nr. 2507, s. 61 (Mayıs 1734).
[271] BOA, ***MD***, nr. 147, s. 438, hkm. 1458 (Mayıs 1741).
[272] BOA, ***MAD***, nr. 9970, s. 251 (Temmuz 1751).
[273] BOA, ***MAD***, nr. 9987, s. 16 (Ağustos 1760).
[274] Selendi Endişegüney köyü ile Ermenek Delüce mezraası halkı arasındaki yaylak ihtilafı hakkında: BOA, ***AŞD***, nr. 90, s. 178 (Mart 1721); Yine Selendi'ye bağlı Hayrados ve Bazarcı köyleri arasındaki yaylak anlaşmazlığı: BOA, **A.DVN**, 879/84; Gülnar Yörükleri arasında benzer anlaşmazlıklar: ***AŞD***, nr. 88, s. 134 (Temmuz 1721).
[275] BOA, ***MAD***, nr. 7860, s. 119 (Aralık 1723).
[276] BOA, ***AŞD***, nr. 80, s. 272 (Mart 1724).
[277] BOA, ***AŞD***, nr. 110, s. 164 (Ekim 1726).

başkalarının baskın yaparak mallarını gasp etmesi[278]; aynı tarihte Silifke köylülerinin benzer yaylak sorunları[279] ile Sinanlı kazasında Yerebakanlı cemaati ile Karadöneli cemaati arasında Derebazarı Yaylası nedeniyle ortaya çıkan anlaşmazlıklar[280]; 1746'da ise Anamur ile Gülnar kazalarındaki Yörük aşiretlerinin yaylak ihtilafları[281] kayda geçmişti.

18. yüzyıl başlarında Yörük aşiretlerinin iskânı sırasında bunlardan bazılarının Kıbrıs adasına iskân edildiği, fakat bunlardan birçoğunun daha sonra yerlerini terk ederek İçel'e kaçtıkları görülmüştü[282]. Yörüklerde hareketliliğe sebep olan bir başka mesele de timar ve zeametlerle ilgiliydi. Yörükler aşiretlerinden, daha önce timara dâhil olanlarından bazılarının zamanla mukataaya katılması, fakat bununla irtibatlı olarak görülen statü belirsizlikleri ve hemen peşinden de iki yönlü vergi talebiyle sıkıştırılmaları, onları firar etmeye zorlamıştı. Bu durum timar sahiplerinin de mağduriyetine sebep oluyordu. Nitekim Anamur'a bağlı Kızılca'da timara sahip olan Zekeriya 1722'deki bir şikâyetinde, daha önce timarına dâhil olan ahalinin tamamının Yörük olup, Havâss-ı Hümayun'a katılmasıyla mağdur olduğundan yakınmıştı[283].

İçel'deki âyan hânedânlarının aşiretlerle daima yakın ilişkisi olmuştur. Anadolu Yörük Mukataası etrafında verilen çetin mücadelenin tüm tafsilatı, bir önceki bölümde özellikle Gölgeli-oğulları bahsinde verilmişti. 1722 tarihli bir defter kaydında, Silifke Âyanı ve Yörük Ağası Gölgeli-oğlu Osman'ın, yukarıda sözü edilen statü belirsizliklerini fırsata dönüştürüp, içlerinde Yörük olduğu bahanesiyle halka baskı yaparak kanunsuz şekilde paralarını tahsil etmesi[284]; İçel Yörük Mukataası'na malikâne mutasarrıf olan Matbah-ı Âmire Emini Hacı Ali Ağa'nın arzına göre, Sarı Nebi-oğlu Mustafa'nın ise 1724'te, mukataasına dâhil İçel Yörüklerinden zorla 1.160 kuruş paralarını alarak onların perişan olmalarına sebebiyet vermiştir[285] âyanın Yörükleri suiistimal etmesinin tipik örneklerindendir.

[278] BOA, ***AŞD***, nr. 116, s. 185 (Mayıs 1728).
[279] BOA, ***AŞD***, nr. 116, s. 554 (Ağustos 1728).
[280] BOA, ***AŞD***, nr. 120, s. 238 (Mart 1729).
[281] BOA, ***AAD***, nr. 1, s. 157 (Haziran 1746).
[282] BOA, ***AŞD***, nr. 61, s. 208.
[283] BOA, ***AŞD***, nr. 93, s. 329 (Haziran 1722).
[284] BOA, ***MAD***, nr. 9909, s. 408 (Ağustos 1722).
[285] Bu kişilerin kimler olduğu isim isim sıralanmış ve ne kadar paralarının alındığı da ayrıntılı olarak yazılmıştır (BOA, **A.DVN**, 1084/41). Buna göre Sarı Nebi-oğlu Mustafa'nın kendilerinden para

Benzer şekilde âyanlık iddiasında olan Deli Osman, Abdi ve diğer bazı kişilerin de, Sinanlı'daki Kocac Yörüklerine para koparmak için baskı yaptıkları ifade edilmişti[286]. 1728 yılan ise, Ankara'da bulunan Bozulus Türkmen cemaatinden perakende olan Köseli ve Kazaklu aşiretlerinin İçel'e gelerek burada *"ba'zı a'yân-ı vilâyetin çiftliklerine"* girdiklerine dair, bu aşiretlerin bağlı bulunduğu mukataanın mâlikâne sahibi olan Reisülküttab Mehmed,1728'de Divanıhümâyun'a şikâyette bulunmuştu[287]. Burada ifade edilen mesele, âyanların çiftliklerini çekip çevirecek ve sahip oldukları hayvanlarının bakımını yapacak insan gücünü hangi yollarla temin ettiklerini göstermesi bakımından ilginç olmalıdır. Gülnar ve Kürennuri kazalarında bulunan Bozkırlı, Aşıklı, Gömercli, Karadöneli ve Bahadırlı cemaatleri ahalisinin, ellerinde voyvodaları tarafından verilmiş serbestiyet beratları olduğu halde, İçel'de *"a'yânlık iddi'âsında"* olan kişilerden bazılarının *"mücerred celb-i mâl sevdasıyla"* kendilerine saldırdıkları ve ehl-i örfe gammazladıklarına dair 1732 tarihli şikâyetleri[288] ile, İçel'deki Keşli Yörük aşiretine Silifke âyanından Sarı Nebi-oğulları'nın zorbalıkla baskı yaparak kanunsuz şekilde para tahsil ettikleri hakkındaki yakınmalar[289], hem âyanın servet edinme yollarından birisini, hem de aşiretleri hareketlenmeye zorlayan sebepleri göstermesi bakımından ilginçtir. Yörük aşiretleriyle alâkalı problemler elbette sadece onların mağduriyeti şeklinde tek yanlı meydana gelmiyor, bazen de bunların, göçleri sırasında koyun ve diğer davarlarına sahip olmayarak ve ahalinin bağ ve bahçelerine salıverip mahsullerini yedirmeleri, ciddi rahatsızlık konusu oluyordu[290].

İçel'de Yörük aşiretleri etrafından dönen kavağa ve problemler 18. yüzyılın ortalarına gelindiğinde de hız kesmemişti. Özellikle vergi tahsili hususundaki aksaklıklar başlı başına ciddi bir meseleyken, bir de sancağın ileri gelenleri bunları

---

aldığını iddia eden kişiler şunlardır: Yörüklerden Bozkır'dan Mecid-oğlu Hasan (100 kuruş), Beyli-oğlu Halil (100 kuruş), Gicegelen-oğlu (40 kuruş), Hail Ahmed (50 kuruş), Kasım-oğlu Mehmed ve Süleyman (50 kuruş), İsmail-oğlu Bekir (10 kuruş), Hoca İlyas-oğlu Derviş Ali ve Musli (80 kuruş), Keleş Mehmed (50 kuruş), Hacı Resul-oğlu (100 kuruş), Hazar-oğlu Hazar (30 kuruş), Yusuf Deli (50 kuruş), Mustafa (30 kuruş), Şâtır-oğlu İbrahim (60 kuruş), Çengi-oğlu Çolak (20 kuruş), Öksüz-oğlu Berber (60 kuruş), Hamza Kethüda (20 kuruş) ve Aktar-oğlu Bayram (40 kuruş) (BOA, ***AŞD***, nr. 106, s. 316).

[286] BOA, ***MAD***, nr. 7842, s. 52 (Nisan 1724).

[287] BOA, ***AŞD***, nr. 119, s. 33 (Ekim 1728).

[288] BOA, A**.E. Mahmud I**, nr. 11996 (Nisan 1732); Gülnar Yörüklerinin benzer şikâyetleri hakkında: BOA, ***KK***, nr. 2507, s. 68.

[289] BOA, ***AŞD***, nr. 142, s. 110, hkm. 361 (Temmuz 1733).

[290] BOA, ***AŞD***, nr. 143, s. 237, hkm. 766 (Mart 1734).

tahrik etmekten geri durmadıklarından, problemin boyutları daha da büyütmüştü. Nitekim İçel'de Yörükân-ı Anadolu Mukataası'na bağlı cemaatler, Gülnar'dan Yeke Hüseyin, Yeke Nebi ve Hacı Davud-oğlu, Mut'tan Sunullah Paşa-zâde Mahmud Bey, Selendi'den Arslan Gazi-oğlu, Silifke'den Gölgeli-oğlu Hacı İbrahim (Himmet Ağa'nın oğlu) ile Gülnar'dan Âbdi-oğlu Hasan adlı kişilerin her birinin 70-80 kadar adamla gezerek Yörük aşiretlerini kışkırtmaları sonucu vergiler tahsil edilememişti. Ayrıca Yörük Voyvodası Kara Mustafa Ağa'nın evi basılmış, 4 adamı öldürülmüş, mal ve eşyası da gasp edilmişti[291]. Ankara'da sâkin Bozulus nâm-ı diğer Tayanlu Türkmen Hassı Mukataası'na bağlı aşiretlerden Eminlü ve Köseler aşireti reayasından bir grubun Mut'a gelip *"biz kal'a neferi olduk"* diyerek vergi ödemekten kaçmaya çalışmışlardı[292]. Aynı tarihlerde Anadolu Yörük Mukataası'na bağlı İçel aşiretlerinin son yıllarda durumlarının çok kötü olduğu ve bazılarının da Kıbrıs taraflarına kaçtıkları ifade edilmişti[293]. Kuşkusuz bunun en büyük nedeni, aşiretlerin mukataa mültezimi olan İçle âyanları tarafından daha fazla para koparmak maksadıyla sürekli baskı altında tutulmalarıydı. Mamafih Yörüklerin kanunî vergilerini ödeme hususundaki isteksizlikleri de bilinen bir gerçekti. Nitekim Sunullah Paşa-zâde Abdülmuin Bey'in iltizamında olan Yörük Mukataası'na bağlı aşiretler yaz mevsiminde Lârende tarağı ve Karaman kaşında yaylaya çıktıklarında, kendilerinden vergi tahsil edilmeye çalışılınca Kocac ve Karadöneli cemaati mensupları karşı çıkmışlar ve tahsildarlara saldırmışlardı[294].

Yörük aşiretlerinin hareketliliği 18. yüzyılın ikinci yarısında da devam etmiş görünmektedir. Anadolu Yörük Mukataası aşiretlerinden İçel'de Selendi ve Gülnar'da bulunan Karadöneli, Sipahili ve Aşıklı cemaatleri 1752-53 senelerinden Aydın, Saruhan, Teke, Hamid, Kayseri, Adana, Tarsus, Alaiye, Kıbrıs ve Karaman taraflarında dağıldıkları ifade edilmişti[295]. Zaten Anadolu'daki aşiretlerin iskân edilmeleri hususunda daha önce ferman çıktığı halde, bazı aşiretlerin birtakım âyana istinaden emre karşı gelmeleri de[296], bu hareketliliğin bir başka göstergesiydi.

[291] Bu hususta Adana Valisi'ne, İçe Mutasarrıfı'na ve Can Osman'a hitaben yazılan emir: BOA, ***AAD***, nr. , s. 24 (Aralık 1742 sonu).
[292] BOA, ***MAD***, nr. 9964, s. 38 (Şubat 1748).
[293] BOA, ***MAD***, nr. 9974, s. 28 (Kasım 1752).
[294] BOA, ***MAD***, nr. 9974, s. 109 (Mart 1753).
[295] BOA, ***MAD***, nr. 9976, s. 128 (Şubat 1754).
[296] BOA, ***KK***, nr. 5070, s. 237 (Nisan 1754).

Kuşkusuz bu hareketlilikte, İçel âyanlarının her fırsatta Yörük işlerine müdahale etmekten geri durmamalarının payı büyüktü. Nitekim Yörükân-ı Anadolu Mukataası'na malikâne mutasarrıf olan Sadrazam Cizyedarları Süleyman ve Mehmed, 1759'da Divanıhümâyun'a sundukları bir arzuhâlde, benzer bir gelişmeye işaret etmişlerdi. Bunların iddiasına göre Anadolu Yörük Mukataası mültezimi olan İçle Âyanı Sunullah Paşa-zâde Ali Bey, ortaya çıkan *"kath u galle"* (ürün kıtlığı) ve diğer başka sebeplerle mukataaya dâhil olan aşiretlerden bazılarını ifsâd ederek, uhdesinde olan Berberbaşı Zeameti ile diğer mukataalara geçirmiş; *zahire-baha, nal-baha* ve *yarak akçası* adlarıyla usulsüz vergi tahsil etmesinden ötürü ise aşiretlerden bazıları ise yerlerini terk ederek Aydın, Teke, Hamid, Adana ve Sis taraflarına perâkende olmuşlardı[297]. Ayrıca *"erbâb-ı mütegallibe ve cebâbireden"* birisi olarak vasıflandırdıkları Ali Bey'in, kendisi ve valiler adına ahaliden zorla *"zahîre-baha ve na'l-baha ve yarak akçası"* adlarıyla sende 4.000 kuruştan fazla para tahsil ederek, Anadolu Yörük Mukataası gibi büyük bir mukataanın *"ihtilâline bâis"* olduğundan yakınmışlardı[298].

1760'lara ait arşiv kayıtlarından, İçel'e komşu ve hattâ uzak sancaklardan Yörük aşiretlerinin kalkıp geldiği görüldüğü gibi, İçel'den de başka yerlere gidenlerin olduğu anlaşılmaktadır. Bu şekilde dışarıdan gelen aşiretler, yerel güç odakları ve âyana yeni gelir kapısı aralıyordu. Zira Sunullah Paşa-zâde Ali Bey'in 1764'te Anamur'a Menteşe taraflarından gelen Arablu, Kürekçilü ve Güzekeçilü aşiretlerine mensup 30 kadar hâneden, *"sizler benim mâlikânem re'âyâsındansınız"* diyerek kanunsuz şekilde vergi tahsil etmesi gibi hadiselere sıkça rastlanıyordu[299]. Buna karşılık âyanın ve yerel halkın da, dışarıdan gelen aşiretlerden zarar gördükleri oluyordu. Yine bu tarihlerde Tarsus taraflarından Felekli ve Eski Yörük aşiretleri, İçel'in Karataş kazasına saldırarak, kaza âyanı Hasan Ağa'nın evini ateşe vermişler, mal ve eşyasını da gasp etmişlerdi[300]. İçel Gülnar kazasında ve diğer başka yerlerde zeamete ait olan Burhanlar Yörük cemaati, aslî vatanlarını terk ederek Kütahya,

[297] BOA, ***MAD***, nr. 9985, s. 4, 19 (Ağustos 1759).
[298] Ali Bey'in kanunsuz şekilde tahsil ettiği bu paranın geri alınmasına dair Adana Valisi'yle Silifke ve Anamur Kadılarına hüküm: BOA, ***MAD***, nr. 9985, s. 19 (8 Eylül 1759).
[299] BOA, ***MAD***, nr. 9994, s. 29; Bu mesele hakkındaki arzuhâl, kadı ilâmı, derkenâr kayıtları ve Ali Bey'in bu nevi tahsilat yapmasının kanunsuz olduğuna dair 6 Aralık 1764 tarihli buyuruldu: BOA, **C.ML**, nr. 22820; Ayrıca İçel Mutasarrıfı'yla Sarıkavak ve Mamuriye Kadılarına yazılan hüküm: BOA, ***MAD***, nr. 9994, s. 154 (9 Aralık 1764).
[300] BOA, ***AAD***, nr. 3, s. 167 (Temmuz 1764 sonu).

Aydın ve Adana taraflarına dağılmışlar; ayrıca bunlar eski yerlerine göçürülmek istendiğinde ise, *"ba'zı a'yân-ı mütegallibeye istinâden bizler vakf ve havâs ve zeâmet ve timâr karyelerine ve avârız hânesine kayd olunduk"* diyerek buna muhalefet etmişlerdi[301].

Mahallî güç odaklarının aşiretlere yönelik kanunsuz ve mütecaviz saldırılarına ait vakalar yüzyıl boyunca aralıklarla kayda geçmiştir. Nitekim 1773'te İçel ve Tevâbii Yörükân Mukataası'nın malikâne sahipleri Abdülmuin Bey ve Mamiş adlı kişinin, mukataaya dâhil olan Yörük aşiretlerini basıp 2.300 koyun, 168 inek ve öküz, 95 karasığır, 40 deve, 20 kısrak ile tüm mal ve eşyalarını gasp ettikleri, ayrıca bunları yaylalarına çıkartmadıkları iddiasında bulunulmuştu[302]. Yakın tarihlerde Gülnar kazasından da benzer haberler gelmişti. Kazada sâkin oldukları halde *"zulmenin zulmünden nâşî"* yerlerine terk ederek Alaiye ve Konya hudutlarına göç eden Hacı İshaklı, Harmanlı, Büyük Eceli, Çavuşlı, Karadöneli, Sipahili, Batralı ve Hacı Bahaeddinli aşiretleri ahalisi, Gülnar kazasında eski yaylak ve kışlaklarında iken, Gülnar Âyanı Memiş Ağa ve Cob Ahmed ile Silifke Âyanı Gölgeli-oğlu Mustafa, topladıkları silâhlı adamlarla bunlara bakın yaparak birçok mal, eşya ve hayvanlarını gasp etmişlerdi[303]. Sinanlı kazasına bağlı Bozdoğan ve Bölük Köseler cemaatlerinden bazı kişilerin, 1778 yazındaki şikâyetleri de âyanın zorbalıklarına dairdi. Buna göre kendilerinin vergi icap eden herhangi bir şeyleri olmadığı halde, Seyyid Abdülmuin Bey ve ona bağlı kişiler, *"avârız ve nüzûl ve sâ'ir hilâf-ı inhâ sizlerden fuzulî akça alırız"* diyerek bunları taciz etmişlerdi[304].

Yörük aşiretlerinin tâbi oldukları vergi statüleriyle alâkalı sorunlarla çok sık karşılaşılıyordu. Zira konar-göçer, yarlı yerleşik (yaylak-kışlak) ve yerleşiklerin beraberce yaşadığı, hattâ bazı yerlerde bunlardan her birinden belirli sayıda hânenin aynı köy idaresine bağlı olması, özellikle avârız ve bedel-i nüzûl gibi vergilerin tevzi ve tahsilinde ciddi karışıklıklara ve itirazlara yol açıyordu. Gülnar Yörükleri'nin 1782'deki yakınmaları bu neviden bir meseleye dair olup, burada ahalinin yarısının *"ehl-i kura"*, diğer yarısının ise *"Yörükân cemâ'atları"* olduğu halde, âyan-ı vilâyet

[301] BOA, **C.TZ**, nr. 6846 (Mart 1768).
[302] BOA, ***MAD***, nr. 10008, s. 92 (4 Ağustos 1773).
[303] BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 38 (Ağustos 1775).
[304] BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1567/74 (31 Ağustos 1778). Bu hususta *"kanûn üzre amel olunmak"* için Mut ve Sinanlı Kadısı'na yazılan hüküm: BOA, ***AAD***, nr. 4, s. 151.

ve ehl-i arz taifesinden kişilerin baskı ve kışkırtmalarıyla, Yörük statüsünde olan kişilerden de vergi tahsil edilmeye kalkışıldığına işaret edilmişti[305].

18. yüzyılın son çeyreğine ait kayıtlar da, yine aşiretlerin hareketliliğini göstermektedir. Nitekim Bozdoğan perâkendesi Köseler Yörük cemaati, belki de yüzlerce yıldır olageldiği üzere yine Gülnar Ovacık'ta kışlayıp, havaların ısınmasıyla birlikte Ermenek taraflarındaki yaylara çıkıyorlardı[306]. Bu arada vergiden kaçmak isteyen Yörük aşiretler ise, *"a'yân ve mütegallibeye istinâd"* etmeyi sürdürüyorlardı. Matbah-ı Âmire Emini Süleyman'ın, Yörük Mukataası'na bağlı aşiretlerden Adana, Karaman ve İçel taraflarında bu şekilde vergiye muhalefet ettiklerine dair Aralık 1784 tarihli şikâyeti bu minvaldeydi[307].

[305] BOA, ***KK***, nr. 2535, s. 2.
[306] BOA, ***KK***, nr. 2534, s. 131 (Ekim 1782).
[307] BOA, ***MAD***, nr. 10036, s. 32 (Aralık 1784).

SONUÇ

Osmanlı İmparatorluğu'nun bünyesinde 18. yüzyılda meydana gelen değişmelerin, tipik bir taşra eyaletinin aynasında nasıl görüldüğü, bu çalışma süresince arka planda varlığını hep hissettiren bir soru olarak durmuştur. Bu sebeple üzerinde çalışılan konunun, neredeyse tamamıyla mahallî karakter taşıyan hadiseleri verilirken, sonuçta tüm bu anlatılan hikâyenin daha genel bir çerçeveye oturtulması zaruri idi. İşte tezin bu son kısmında, yüzyıldaki genel değişim ve İçel'in kendine özgü şartları çerçevesinde, taşradan merkeze doğru bir bakışla bazı sonuçlar çıkarılmaya çalışılacaktır.

Öyle anlaşılıyor ki, 18. yüzyıla girilirken taşra toplumunu ve mahallî güç odaklarını etkileyen en dikkat çekici gelişme, iktisadî bir mesele olan mukataalar etrafında ortaya çıkmıştır. Her ne kadar güçlü hânedânların, daha önce de mültezim sıfatıyla mukataalar üzerinde söz sahibi oldukları ve buradan gelir elde ettikleri mâlum olsa da, 1695'teki meşhur mâlikâne düzenlemesi ve ardından yeni mukataalar oluşturularak satışa çıkarılması, İçel sancağındaki âyanlık mücadelesinde çok önemli bir motivasyon unsuru olmuştur. Ne var ki, İçel'de tesis edilen tüm mukataaları sadece iki güçlü aile (Sunullah Paşa-zâdeler ve Gölgeli-oğulları) ele geçirerek, tam anlamıyla tekel oluşturmuşlardır. Diğer başka etkenlerle birlikte bu durum, İçel âyan aileleri arasında iktisadî güç ve toplumsal nüfuz bakımından belirgin bir üst-alt, ya da büyük-küçük hiyerarşisinin oluşmasına sebebiyet vermiştir. Söz konusu iki ailenin, özellikle de Sunullah Paşa-zâdeler'in, 1690'lardan 1730'lara kadarki kritik dönemde sahip oldukları mukataalar, çiftlikler, gayrimenkuller ve idarî görevlerle ulaştıkları düzey, yüzyıl boyunca rakip hânedânlar tarafından hiçbir şekilde alt edilemeyecek sağlam bir yapıya kavuşmuştur. Demek ki, İmparatorluk hazinesinin acil nakit para ihtiyacını karşılamaya mâtuf pratik ve akılcı bir çözüm yolu olarak ihdas edilen mâlikâne sisteminin tesirleri, İçel'de mahallî hânedânlar lehine daha en baştan açık şekilde görülmeye başlamıştır.

Konjonktürel gelişmelerden veya yerel şartlardan bağımsız olarak, muhtemelen diğer tüm taşra yönetim bölgeleri gibi İçel sancağında da, uzun erimli tesirleri görülen merkezî hükûmet menşeli bir diğer mesele ise, bu defa iktisadî değil de idarî

vasfa sahip mütesellimlik uygulamasıdır. Mütesellimliğin, 18. yüzyılda iyice yaygınlık kazanmasının İçel'de çok ciddi yansımaları olmuş; bu payeyi elde etmek için âyan hânedânları arasındaki mücadelesinin ateşi hiç sönmemiştir. Rekâbetin bu denli çetin olması elbette sebepsiz değildir. Zira mütesellimlik, âyanlara, hem sık vali değişiklikleri ve askerî görevlerle hukukî yönden uzun zaman aralıklarında "vali vekili" sıfatıyla görev yapma ve bu yolla maddî gelir ve nüfuz elde etme imkânı verirken; aynı zamanda öyle anlaşılıyor ki, vali olarak tâyin edilen paşalar, sancağa gelmesinden sonra da, bu görevi elinde bulunduran kişiler, aslında fiilî olarak bir nevi "vali muavini" şeklinde yine görev yapmaya devam etmişlerdir. Böylece vergi tevzii ve tahsili, ordu için asker toplanması veya yük hayvanı yazılması gibi önemli meselelerde, bu statüdeki kişiler valilere yardımcı olarak buradan nüfuz ve gelir sağlamışlardır. Kuşkusuz mütesellimliği elinde bulunduranlar, aynı zamanda sahip oldukları âyan vasfını da sürdürmüşlerdir.

Merkezî karakterli olarak ortaya çıkan bir başka mesele de, toprak idaresi ve bunun türevleri olan timar ve vergi sisteminde görülen değişmelerin getirdiği sıkıntılardır. Timar ve zeametlerdeki yozlaşma ve değer kaybı, buna karşılık gerek arazilerin, gerekse konar-göçer Yörük teşekküllerinin tedrici olarak mukataalara dâhil edilmesi neticesinde, statü belirsizlikleri ve sınır ihtilaflarının, sancakta toplumsal yapıyı ve sosyo-ekonomik düzeni kaosa sürükleyecek boyutlara ulaştığı, özellikle şikâyet ve malî ahkâm defterlerindeki kayıtların çokluğundan anlaşılmaktadır. Toprakların, aşiretlerin veya reayanın statü belirsizliğinden âyan hânedânlarının yararlandığı kesin olmakla birlikte, timara veya mukataaya dâhil olan arazileri kendi mülk çiftlikleri haline getirip-getirmedikleri hususunda çok sarih deliller elde edilememiştir. Bunların hâricinde, sefer dönemlerinde avârız vergisi tahsili, asker toplanması ve lojistikle alâkalı meselelerden mütevellit zaman ve mekân üstü sıkıntıların, İçel sancağında da yaşanmış olması tabiidir. Keza idarecilerin ve vergi tahsildarlarının suiistimalleri, kadı ve nâiblerin adaletsizlikleri, eşkıya ve mütegallibenin zorbalıkları gibi beşerî kaynaklı problemler de, yüzyıl süresince ciddi istikrarsızlık kaynağı olmuştur.

Devletin genel politikaları ve merkezî idare menşeli bütün bu gibi istikrarsızlık unsurlarının yanı sıra, bahse konu İçel sancağının kendine ait bazı hususiyetlerinden neşet eden meseleler de, gerek âyanlığın doğuşu ve gelişimi sürecinde, gerekse tüm

yüzyıl boyunca ortaya çıkan birçok hadisede etkisini belirgin şekilde hissettirmiştir. Bu bağlamda hatıra gelen ilk mesele, şüphesiz konar-göçer Yörük aşiretleriyle alâkalıdır. Bu zümrenin mevcudiyeti ve bitmeyen hareketliliği sadece bu bölgeye münhasır bir durum olmasa da, İçel'de aşiretlerin varlığını daha belirgin hale getiren ayırt edici bazı gelişmeler olmuştur. Öncelikle dikkati çeken husus şüphesiz İçel'deki Yörük sınıfının daha 17. asrın sonlarından itibaren mukataa haline getirilerek, âyan ailelerine mâlikâne olarak verilmesidir. Bu durum mukataaya sahip olan Sunullah Paşa-zâdeler ve Gölgeli-oğulları hânedânlarına, bir yandan maddî gelir temin ederken, diğer yandan kalabalık ve silâhlı aşiret mensuplarını bir nevi kendi özel askerî birlikleri şeklinde yörede otorite tesis etmede kullanmalarına imkân vermiştir. Ayrıca sahibi oldukları çiftliklerdeki tarım ve hayvancılık faaliyetlerinde de bu Yörük teşekküllerinin insan gücünden yararlandıkları anlaşılmaktadır. Konar-göçer Yörük sınıfıyla alâkalı ortaya çıkan diğer bir hususî gelişme de, bunların sürekli hareket halinde bulunmalarının beraberinde getirdiği sıkıntılardır. Daha önce Antalya ve Alaiye taraflarına dağılmış Yörük gruplarının, 18. yüzyılın hemen başlarında aslî vatanları olan İçel sancağına yerleştirilmesi için verilen mücadele, bölgede demografik yapıyı bile değiştirecek boyutta nüfus hareketlerine sebep olmuştur. Ayrıca iskân faaliyetinin beraberinde getirdiği diğer birçok sıkıntı bir yana, nüfus artışının ardından girişilen önce 1702'de yeni avârız tahriri, bundan yirmi yıl sonra ise 1721'deki Yörük tahriri, zincirleme olarak birçok problemi tetiklemiştir. Zira tamamıyla vergi artışına mâtuf olarak girişilen bu tahrirlerde, özellikle de ikincisinde yeterince özenli olunmamasının doğurduğu sıkıntıların yansımaları yüzyıl süresince devam etmiştir. İçel'de, netice olarak istikrarsızlıktan beslendiklerini söylemenin yanlış olmayacağı âyan hânedânları lehine ortaya çıkan bir diğer mahallî problem de, sancağın sabit bir yönetim merkezinin bulunmamasıydı. Bunun ne gibi rahatsızlıklara sebebiyet verdiği tezin son bölümünde tartışılmıştır.

Tipik bir Osmanlı taşra sancağında toplumsal hareketlenmeye kaynaklık teşkil eden meselelerin öne çıkanları bunlar olmakla birlikte, âyanlık meselesinde de bazı dikkat çekici hususların olduğu görülür. Öncelikle ifade edilmelidir ki, Osmanlı toplum yapısında kendine özgü hususiyetlere sahip bir sosyolojik zümre olarak âyanlık, diğer birçok vakada ileri sürüldüğü üzere, İçel sancağında da 17. asrın son on yılında iyiden iyiye belirgin hale gelmiş; 18. yüzyılın ortalarına kadarki süreçte

ise artık istikrar kazanmıştır. Bununla birlikte, 1726'da alınan bir kararla Enderunluların yanı sıra eyalet ve sancaklardaki güçlü hânedânlardan vali tayin edilmesi uygulamasından hareketle, söz konusu bu tarihin, âyanlığın resmî kuruluş tarihi gibi algılanmasının, İçel'deki âyanlık vakası örneğinde geçerliliğe sahip olmadığı anlaşılmaktadır. Zaten bu tezde âyanlık, hükûmet tarafından ihdas edilmiş ve hukukî çerçevesi çizilmiş bir müessese olarak değil de, konjonktürel şartların ve toplumsal gelişmelerin ortaya çıkardığı ve neticede merkezî otorite tarafından da varlıkları kabul edilerek, zamanla kendilerine birtakım resmî veya gayri resmî roller yüklenmiş sosyolojik bir olgu şeklinde ele alınmıştır. Bu bakış açısıyla meseleye yaklaşıldığında söz konusu tarihin, İçel âyanlığı bağlamında herhangi bir hususiyetinin olmadığı görülür. Zira sancaktaki en büyük âyan hânedânı olan Sunullah Paşa-zâdeler'den daha 1680'lerde vali tâyin edilenler olduğu gibi, bu hânedânının asıl kurucu olan Sunullah Paşa, 1721-1726 yılları arasında İçel valiliği yapmıştır. Öyle anlaşılıyor ki Osmanlı merkez bürokrasisinin, vali tâyininde dikkate aldığı asıl husus, Enderunlu veya taşralı meselesinden ziyade, istikrarı sağlayacak ve mutat görevleri yapma becerisini hâiz kişilerin göreve getirilmesi; bir yönüyle, diğer birçok meselede olduğu gibi burada da olaya pragmatik şekilde yaklaşılması keyfiyetidir. Hele ki, taşrada maddî servet ve nüfuz sahibi bir kişiye valilik gibi bir idarî görev verilirken, bunun merkezî otorite açısından bir ademi-merkezileşme riski taşıdığı hususunda, zamanın devlet adamlarının en ufak bir endişelerinin bulunmadığını söylemek mümkündür. Bilakis vergi tahsili, asker toplanması, asayiş hadiselerinde vali paşalara yardımcı olunması ve buna benzer daha birçok önemli problemde, taşrada kapısı çalınacak güçlü kişilerin mevcudiyeti, hükûmet tarafından da istenen ve aranan bir husus olmuştur. Nitekim İçel âyanlarının merkezî yönetimle olan münasebetlerinin genel seyrine bakıldığında bu durum açıkça görülebileceği gibi; defalarca bizzat isimleri zikredilerek yardım için âyanların emre muhatap olmaları, ayrıca birkaç yerde, sancakta iş gördürecek vasıfta kişilerin bulunmamasına sitem edilmesi[1], merkezî idarenin meseleye bakış açısını anlamada yardımcı olacak kadar açıktır.

[1] İçel âyanlarının merkezî idareyle münasebetlerin mahiyetini ve aslında kendilerine duyulan ihtiyacı açıkça göstermesi bakımından, Sunullah Paşa-zâdeler'den İçel Âyanı Ali Bey hakkında Ağustos 1764'te Mutasarrıf Vezir Mustafa Paşa'ya gönderilen bir hükümdeki şu ifadeler oldukça dikkat

İçel'deki âyan hânedânlarının zenginlik kaynakları arasında mukataalardan sonra en önemli rolü çiftliklerin oluşturduğu anlaşılmaktadır. Hususiyle Sunullah Paşa-zâdeler'in sahip oldukları çiftliklerden, kaynaklarda adları zikredilenlerin sayısı 20'ye yakındır. Lâkin Zeyne, Mut ve Sinanlı kazalarında yoğunlaşan bu çiftlikler, muhtemelen büyük çiftlik şeklinde değerlendirilebilecek kadar geniş arazi yapısını sahip değildi. Her ne kadar birbirine yakın mesafelerdeki çiftlikler beraberce düşünüldüğünde, sancak ölçeğinde hatırı sayılır bir büyüklüğe ulaştıkları kesin olsa da, sahillerdeki limanlardan uzak mesafede yer aldıklarından, ayrıca geleneksel olarak ticarî talebi karşılamaya mâtuf belirli ürünlere ağırlık verilen bir üretim şeklinin bu yörede eskiden beri mevcut bulunmamasından ötürü, İçel'de âyan çiftliklerinin plantasyon benzeri büyük çiftlikler olmadığı kesindir.

İçel âyanlarının sosyolojik olarak diğer toplum kesiminden ayrı, belirli hususiyetlere sahip bir zümre olduklarını söylemek mümkündür. Bunlar, geniş hâne ve kapı halklarını barındırmaya imkân veren büyük han-saraylara sahiplerdi. Burası bir nevi sancak veya kazanın idare yeri şeklinde bir işlev de görüyordu. Sancağa yeni tâyin edilen vali, ekâbir tarafından karşılanarak önce burada ağırlanır ve muhtemelen yörenin durumuyla alâkalı âyan ve eşrâf tarafından bilgilendirilirdi. Keza, merkezden hususî bir görev için fermanla gelen mübaşirler de yine âyanın mâlikânesinde misafir edilirdi. Nitekim bu nevi görevle gönderilen bir mübaşir, Mut Âyanı Sunullah Bey'in konağında iken baskın yapılarak öldürülmüştür.

İçel'de tüm bu ve benzeri özellikleriyle reaya kesiminden ayrılan âyanlar, sahip oldukları ayrıcalıklı konumlarını muhafaza etmek ve mümkün olduğunca daha da yükselebilmek için durmaksızın mücadele etmişlerdir. Bu uğurda ciddi bedeller ödemişler; hapislik ve sürgünlerin yanı sıra birçok âyan, tabiî olmayan şekillerde (idam veya katl) yaşamını yitirmiştir. Lâkin elde ettikleri pâyenin, verilen mücadele ve ödenen bedeller karşısında, hiçbir vakit sancak sınırlarını aşacak büyüklüğe erişememiş olması oldukça dramatiktir. Üstelik mahallî ölçekte de öyle anlaşılıyor ki, tarihin kendi tabiî seyri içindeki akışını mecrasından saptıracak, müspet veya menfi hiçbir tesir gösterememişlerdir. Neredeyse tüm enerji ve birikimlerini, dış

çekicidir: *"Mir Ali yiğirmi seneden berü İçel mutasarrıflarına hıdmet ve senin dahı etbâ'ın mertebesinde olduğundan gayri livâ'-i mezbûrda andan gayri işe yarar istihdâm olunacak kimesne olmayup…."* (BOA, ***AAD***, nr. 3, s. 173).

etkileşime oldukça kapalı engebeli İçel topraklarında, az veya çok sahip oldukları yarı-feodal nüfuz alanlarını rakiplerine karşı savunmak ve birbirlerini yıpratmak uğrunda feda etmişlerdir. Sahildeki ufak iskelelere yanaşan tüccar ve korsan gemileriyle kurdukları ticarî münasebet, sistematik ve düzenli bir ticaret faaliyetine dönüşemeden öylece kalmıştır. Bu sebeple 19. yüzyılın başlarından itibaren Doğu Akdeniz'de değişen dengelerle birlikte ticarî ağırlığın Mersin Limanı'na kaymasıyla iyiden iyiye ıssızlaşan İçel sahillerinde, Kıbrıs'la ticaret kanalı olarak faal olduğu bilinen Gilindire ve Akliman'a 1830'larda mal boşaltan tüccar arasında, 18. asrın mâruf İçel âyanlarından hiçbirinin adına rastlanmaması hiç de şaşırtıcı değildir[2]. Ayrıca İçel âyanları ticarî üretim ve imalata yönelik büyük veya küçük fabrika tarzı herhangi bir teşebbüste bulunmadıkları gibi, vakıf da kurmamışlardır. Ama yine de, mevcut çiftlik ve gayrimenkullerini elde tutmayı başararak bunları, hânedânların 19. yüzyıldaki nesillerine aktarmışlardır.

Netice itibariyle son tahlilde âyanlığın İçel sancağındaki görünümü, ileri gelen hânedân mensuplarının birçoğunun, 18. yüzyıl süresince hadiselere müdâhil olmaları ve çeşitli roller almalarına rağmen, esas olarak enerjisini konar-göçer aşiretlerin dinamizminden alan sosyo-ekonomik yapıyı dönüştürmekten çok uzak, birer aile zenginleşme süreci olmaktan daha öteye gidememiştir.

[2] Ensar Köse, "XIX. Yüzyıl Başlarında İçel Limanları", **Türk Deniz Ticareti Tarihi Sempozyumu-III, Mersin ve Doğu Akdeniz, Bildiriler Kitabı**, Mersin 2011, s. 139-162.

BİBLİYOGRAFYA

I. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ (BOA) KAYNAKLARI

BOA, ***Adana Ahkâm Defteri (AAD)***, nr. 1, 2, 3, 4, 5.

BOA, ***Kâmil Kepeci (KK)***, nr. 185, 186, 187, 188, 2306, 2328, 2335, 2342, 2345, 2363, 2472, 2489, 2490, 2492, 2493, 2495, 2496, 2498, 2500, 2507, 2514, 2517, 2524, 2534, 2535, 2808, 2835, 2862, 2881, 2925, 2936, 2938, 3114, 3123, 3519, 5040, 5061, 5070.

BOA, ***Mühimme Defteri (MD)***, nr. 7, 10, 23, 31, 35, 42, 43, 46, 53, 73, 75, 78, 79, 80, 81, 82, 88, 89, 90, 95, 98, 99, 100, 101, 102, 104, 108, 110, 111, 112, 114, 114-1, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 124, 125, 126, 127, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 136, 135, 138, 141, 142, 145, 146, 147, 148, 150, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 171, 175, 176, 177, 178, 181, 182, 183, 184, 189, 190, 195, 198, 202, 211, 244, 248.

BOA, ***Bab-ı Asafi Divan-ı Hümayun Mühimme Kalemi (A.DVN.MHM.D)***, nr. 939.

BOA, ***Mühimme Mektum Defteri (MMD)***, nr. 1, 2, 3.

BOA, ***Mühimme Zeyli Defteri (MZD)***, nr. 8, 12.

BOA, ***Maliyeden Müdevver Defter (MAD)***, nr. 120, 2565, 2729, 2737, 2751, 2772, 2942, 2953, 2960, 2964, 2969, 3139, 3241, 3259, 3423, 3434, 3439, 3517, 3598, 3606, 3844, 3878, 4080, 6549, 6551, 6890, 7534, 7612, 7618, 7727, 7842, 7847, 7860, 7867, 7924, 8456, 8457, 8458, 8472, 8475, 8484, 8504, 8506, 8513, 8516, 8517, 8518, 8521, 8522, 8524, 8527, 8528, 8590, 9034, 9722, 9743 9889, 9892, 9894, 9896, 9906, 9908, 9909, 9910, 9912, 9913, 9915, 9918, 9921, 9922, 9931, 9932, 9934, 9941, 9951, 9953, 9955, 9959, 9964, 9966, 9967, 9970, 9974, 9976, 9985, 9987, 9994, 9999, 10008, 10010, 10028, 10029, 10033, 10035, 10036, 10038, 10042, 10049, 10052, 10059, 10170, 10173, 10180, 10308, 15753, 17904, 17915.

BOA, ***Şikâyet Defteri (ŞD)***, nr. 981, 985, 1009.

BOA, ***Atik Şikâyet Defteri (AŞD)***, nr. 1, 2, 4, 7, 8, 11, 15, 25, 26, 29, 33, 35, 36, 37, 39, 41, 42, 43, 44, 45, 48, 50, 55, 56, 58, 59, 60, 61, 63, 64, 65, 66, 67, 70, 72, 73, 75, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 85-1, 86, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 118, 119, 120, 121, 122, 125, 126, 129, 130, 132, 133, 135, 136, 139, 141, 142, 144, 145, 148, 149, 150, 153, 157, 158, 160, 161, 164, 165, 166, 167, 170, 179, 180, 185, 188, 190, 205, 206, 211.

BOA, Cevdet Tasnifi

Cevdet Adliye (C.ADL), nr. 889, 1338, 1742, 4609, 5532, 5700, 6347.

Cevdet Askeriye (C.AS), nr. 5014, 5218, 7819, 8452, 13577, 20575, 23519, 26667, 33514, 37291, 37378, 42501, 44184, 48437, 49750, 51074, 51766, 51986, 52452, 53176.

Cevdet Dâhiliye (C.DH), nr. 473, 754, 991, 2016, 2087, 4028, 4146, 4832, 6222, 9088, 10479, 10625, 11046, 11106, 12724, 13246, 13388, 13722, 13801, 13918, 14033, 14182, 15018, 15131, 15356, 15716, 15886, 15895, 16520, 16645, 16812, 16845, 17231, 17364.

Cevdet Darbhâne-i Âmire (C.DRB), nr. 2820.

Cevdet Maliye (C.ML), nr. 1713, 1719, 4859, 5264, 5358, 7085, 7412, 12441, 13859, 15150, 16749, 16827, 18567, 19557, 20453, 21960, 22820, 23352, 24957, 26085, 26679, 31569.

Cevdet Saray (C.SM), nr. 2549.

Cevdet Timar (C.TZ), nr. 3427, 5063, 6846.

Cevdet Zaptiye (C.ZB), nr. 244, 301, 500, 596, 939, 1943, 1964, 2500, 3149, 3598, 3667, 3811, 3888, 3951, 4003, 4126, 4184, 4410.

BOA, İbnülemin Tasnifi

İ.E. Adliye, nr. 574, 6278, 6122, 7150, 7406.

İ.E. Askeriye, nr. 2464, 2465, 2798, 3103, 3104, 3464, 3466, 3972, 4189, 4190, 4546, 4627, 5063, 5322, 5325, 6278, 6668.

İ.E. Dâhiliye, nr. 605, 1298, 1850, 2113, 2366, 2616, 2682, 2743, 2781.

İ.E. Maliye, nr. 4179, 4285, 7021, 7189, 8473, 9594, 9760, 11677.

İ.E. Muharrerat-ı Hususiye, nr. 87.

İ.E. Şükr ü Şikâyet, nr. 152, 156, 404, 566, 570, 571.

İ.E. Tevcihat, nr. 1566, 1766, 1831, 2256, 2302.

İ.E. Timar ve Zeamet, nr. 105.

BOA, Ali Emiri Tasnifi

A.E. Ahmed II, nr. 13, 37, 39, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 128, 443 45, 48, 49, 50, 512, 981, 1755, 5067, 5808, 5810, 8866, 19791, 8853, 8858, 8859, 10182, 19797, 7514, 19777, 19788, 19789.

A.E. Mustafa II, nr. 623, 624, 2080, 2067, 2570, 2602, 3630, 4021, 4486.

A.E. Ahmed III, nr. 175, 510, 4478, 6917, 7316, 7967, 10182, 12940, 13013, 13377, 13610, 19216, 19416, 19512.

A.E. Mahmud I, nr. 1272, 11996.

A.E. Mustafa III, nr. 3262, 13249, 13250, 13251, 14501, 19155, 22144.

A.E. Abdülhamid I, nr. 5947, 6555, 6710, 10037, 10038, 10039, 17276, 17963.

BOA, Bab-ı Asafi Divan-ı Hümayun Kalemi (A.DVN), Dosya no: / Gömlek no:

302/68, 309/69, 364/53, 422/93, 457/1, 457/40, 457/70, 457/77, 871/8, 879/84, 894/33, 897/33, 912/31, 912/89, 916/86, 919/26, 919/30, 41, 919/31, 919/34, 919/41, 919/48, 927/28, 951/83, 84, 86, 966/40, 1012/68, 1019/49, 1034/1, 1034/19, 1034/26, 1034/96, 1038/59, 1041/2, 1041/68, 1043/41, 1052/63, 1069/15, 1084/33, 1084/41, 1094/48, 1094/49, 1096/29, 1096/59, 1139/11, 1139/19, 1140/22, 1141/52, 1141/72.

BOA, Bab-ı Asafi Divan-ı Hümayun Şikayet Kalemi (A.DVN.ŞKT), Dosya no: / Gömlek no: 31/23, 945/48, 1009/17, 1011/22, 1013/86, 1018/56, 1026/74, 1196/83, 1251/43, 1251/50, 1256/41, 1287/50, 1287/52, 1302/31, 1317/104, 1363/76, 1364/49, 1386/18, 1391/63, 1508/13, 1514/42, 1539/101, 1567/74, 1572/67, 1588/2, 1602/90, 1602/97, 1606/15, 1609/34, 1614/75, 1614/78, 1623/100, 1629/32, 1708/60, 1714/60, 1759/24, 1771/31, 1858/42, 1881/60, 1902/46, 1931/20, 1997/11, 2003/29, 2006/71, 2109/22, 2126/34, 2139/10, 2159/12, 2164/58, 2193/24, 2221/13, 2255/84, 2302/51, 2302/80, 2314/25, 2321/150, 2369/12.

BOA, ***Bab-ı Asafi Divan-ı Hümayun Mühimme Kalemi Defteri (A.DVN.MHM.D)***, nr. 939, 946.

BOA, ***Bab-ı Asafi Ruus Kalemi Defteri (A.RSK.D)***, nr. 1560.

BOA, ***Bab-ı Asafi Nişan ve Tahvil Kalemi Defteri (A.NŞT.D)***, nr. 1360.

BOA, ***Bab-ı Defteri Başmuhasebe Kalemi Defterleri (D.BŞM.D)***, nr. 5213, 6153, 6452.

BOA, Bab-ı Defteri Başmuhasebe Muhallefat Halifeliği (D.BŞM.MHF), Dosya no / Gömlek no: 13/36, 15/28, 15/45, 19/20, 58/29.

BOA, ***Bab-ı Defteri Başmuhasebe Muhallefat Defterleri (D.BŞM.MHF.D)***, nr. 12813, 13463.

BOA, Hatt-ı Hümayun (HH), nr. 14834, 3689, 3689-A, 3689-F.

II. KAYNAK ESERLER

ÇELEBİZÂDE İSMAİL ÂSIM EFENDİ, **Târîh-i Çelebizâde**, C. III, Haz. Abdülkadir Özcan - Yunus Uğur - Baki Çakır - Ahmet Zeki İzgöer, Klasik, İstanbul 2013.

DEFTERDAR SARI MEHMED PAŞA, **Zübde-i Vekayiât, Tahlil ve Metin, (1066-1116 / 1656-1704)**, Haz. Abdülkadir Özcan, TTK Yay., Ankara 1995,

KÂTİP ÇELEBİ, **Bozuklukların Düzeltilmesinde Tutulacak Yollar, (Düstûru'l-amel li-ıslahi'l-halel)**, Haz. Ali Can, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1982.

NAÎMÂ MUSTAFA EFENDİ, **Târih-i Na'îmâ**, C. I, Haz. Mehmet İpşirli, TTK Yay., Ankara 2007.

Nuri Tarihi, (Metin-İnceleme), Haz. Seydi Vakkas Toprak, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2011

RÂŞİD MEHMED EFENDİ, **Târîh-i Râşid ve Zeyli**, C. I, Haz. Abdülkadir Özcan - Yunus Uğur - Baki Çakır - Ahmet Zeki İzgöer, Klasik, İstanbul 2013.

SİLÂHDAR FINDIKLILI MEHMED AĞA, **Nusretnâme, Tahlil ve Metin**, Haz. Mehmet Topal, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2001.

Şeyh Alâeddin Ali es-Semerkandî ve Menâkıb-nâmesi, Haz. İsmail Hakkı Mercan, Berikan Yay., Ankara 2009).

III. ARAŞTIRMA VE İNCELEMELER

ABEL, Işık Tandoğan, "**Les Modalités de I'urbanité dans une ville Ottomane"**, Ecoles des Hautes Etudes en Sciences, Doktora Tezi, Paris 1998.

ADANIR, Fikret, "Balkanlar ve Anadolu'da Yarı Özerk Taşra Güçleri", **Türkiye Tarihi 1603-1839, Geç Osmanlı İmparatorluğu**, Editör: Suraiya Faroqhi, Çev. Fethi Aytuna, Kitap Yay., İstanbul 2011, s. 195-227.

AHMET REFİK, **Anadolu'da Türk Aşiretleri (966-1200)**, İstanbul 1989.

AK, Mehmet, "**Osmanlı İmparatorluğunda Bir Âyânlık Örneği Yılanlıoğulları"**, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Antalya 2007.

AKDAĞ, Mustafa, **Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası, "Celâlî İsyanları"**, İstanbul 2009.

_____ , Mustafa, "Osmanlı Tarihinde Âyanlık Düzeni Devri, 1730-1839", **A.Ü.**

DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt:8, Sayı: 14 (Ankara 1968),s.51-61.
_____ , Mustafa, "Genel Çizgileriyle XVII. Yüzyıl Türkiye Tarihi", **A.Ü. DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt: IV, Sayı: 6-7 (Ankara 1966), s. 201-247.
_____ , Mustafa, "Timar Rejiminin Bozuluşu*",* **A.Ü. DTCF Dergisi**, III/4 (Ankara 1945), s. 419-431).
AKTEPE, Münir, "İpşir Mustafa Paşa ve Kendisi İle İlgili Bazı Belgeler", **İ.Ü. Tarih Dergisi**, Sayı 24 (İstanbul 1970), s. 45-58.
AKYILMAZ, Gül, "Osmanlı Devleti'nde Reaya Kavramı ve Devlet-Reaya İlişkileri", **Osmanlı**, C. IV, Yeni Türkiye Yay., (Ankara 1999), s. 40-54.
ALTUNDAĞ, Şinasi, "Osmanlı İmparatorluğunun Vergi Sistemi Hakkında Kısa Bir Araştırma", **A.Ü. DTCF Dergisi**, V/2 (Ankara 1947), s. 195-196.
ANASTASOPOULOS, Antonis, "Introduction", **Provincial Elites in the Ottoman Empire**, **Halcyon Days in Crete V, A Symposium Held in Rethymno, 10-12 January 2003**, Ed. Antonis Anastasopoulos, Crete University Press, Rethymno 2005, s. XI-XXVIII.
Ansiklopedik Sosyoloji Sözlüğü, Haz. Mustafa E. Erkal, Burhan Baloğlu, Filiz Baloğlu, İstanbul 1997, s. 250).
ARSLAN, Hüseyin, **16. yy. Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün**, Kaknüs Yay., İstanbul 2001.
ARSLANTÜRK, Zeki, **Naîma'ya Göre XVII. Yüzyıl Osmanlı Toplum Yapısı**, Ayışığı Kitapları, İstanbul 1997.
ATALAY, İbrahim, **Türkiye Vejetasyon Coğrafyası**, İzmir 1994.
AVCILAR, Suna Başak, "Osmanlı Tabakalaşma Sistemine İlişkin Görüşler Üzerine Bir Değerlendirme", **Osmanlı**, C. IV (Ankara 1999), s. 55-68.
AYDIN, Veli, "Osmanlı Devleti'nde Âyânlık Üzerine Bir Belge, Ahmet Ağa'nın Bir Yıllık Muhasebesi (1824-1825)", **A.Ü. Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 20, Sayı: 32 (Ankara 2002), s. 47-92.
AYGÜN, Necmettin, "Gümülcine Ayânı Tokatcıklı Süleyman 1761(?)-1804", **TTK Belleten**, Cilt: LXXIV, Sayı: 270 (Ankara 2010), s. 707-767.
BABUŞ, Fikret, **Osmanlı'dan Günümüze Etnik-Sosyal Politikalar Çerçevesinde Göç ve İskan Siyaseti ve Uygulamaları**, Ozan Yayıncılık, İstanbul 2006.
BARKEY, Karen, **Eşkıyalar ve Devlet, Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi**, Çev. Zeynep Altok, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1999.
_____ , **Farklılıklar İmparatorluğu, Karşılaştırmalı Tarih Perspektifinden Osmanlılar**, Çev. Ebru Kılıç, Versus Kitap, İstanbul 2011.
BAŞAR, Fahameddin, **Osmanlı Eyâlet Tevcihâtı, 1717-1730**, TTK Yay., Ankara 1997.
BAŞARIR, Özlem, "XVIII. Yüzyıl Osmanlı Taşrasında Statü-Servet İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme", **History Studies**, Vol. 3/3 (Samsun 2011), s. 49-67.
BAŞER, Alper, "**Gümülcine Ayanı Tokatçıklı Süleyman Ağa ile Ferecik Ayanı Ali Molla'nın Faaliyetleri ve Merkezi Hükümetle Olan İlişkileri"**, Afyon Kocatepe Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Afyon 2006.
BATMAZ, Eftal Şükrü, "İltizâm Sisteminin XVIII. Yüzyıldaki Boyutları", **Osmanlı**, C. III (Ankara 1999), s. 250-257.
_____ , "İltizam Sisteminin XVIII. Yüzyıldaki Boyutları", **DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt 18, Sayı 29 (Ankara, 1996), s. 39-50.

BAY, Abdullah, "**Trabzon Eyaletinde Mütegallibe Hareketleri ve Âyanlık (1750-1853)"**, Atatürk Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum 2007.
BAYKAL, Bekir Sıtkı, "A'yânlık Düzeni Hakkında Belgeler", **TTK Belgeler**, Cilt: I, Sayı: 1-2 (Ankara 1993), s. 221-225.
BAYRAM, Fatih, "Timur İstilasına Beylikler Dünyasından Bakış: Karaman Diyarı'nda Cennet Bahçeleri", **Prof. Dr. Erdoğan Merçil'e Armağan**, Ed: E. Uyumaz, M. Kesik, A. Usta, C. Piyadeoğlu, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2013, s. 308-316.
BELDICEANU, Nicoara, **XIV. Yüzyıldan XVI. Yüzyıla Osmanlı Devleti'nde Timar**, Çev. M. Ali Kılıçbay, Teori Yay., Ankara 1985.
BERKES, Niyazi, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Bank. Yay., İstanbul 2003.
BOZTEMUR, Recep, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet-Toplum İlişkileri: Araştırma Yöntemlerinde ve Kurumsal Yaklaşımlarda Tek Yanlılık", **OTAM**, Sayı: 9 (Ankara 1998), s. 79-110.
CEZAR, Mustafa, **Osmanlı Tarihinde Levendler**, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Yay., İstanbul 1965.
CEZAR, Yavuz, **Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi, (XVIII. Yüzyıldan Tanzimata'a Malî Tarih)**, Alan Yayıncılık, İstanbul 1986.
_____, "Bir Ayanın Muhallefatı", **TTK Belleten**, Cilt: CXLI, Sayı: 161 (Ankara 1977), s. 41-78.
CİN, Halil - S. Gül Akyılmaz, **Tarihte Toplum ve Yönetim Tarzı Olarak Feodalite ve Osmanlı Düzeni**, Selçuk Üniversitesi Yay., Konya 1995.
COŞKUN, İsmail, "Niyazi Berkes Üzerine", **İ.Ü. Sosyoloji Dergisi**, Sayı: 2 (İstanbul 1991), s. 49-86.
CVETKOVA, B., "Problems of the Ottoman Regime in the Balkans from the Sixteenth to the Eighteenth Century", **Studies in Eighteenth Century Islamic History**, Eds. Thomas Naff & Roger Owen, Southern Illinois University Press, 1977, s. 165-177.
ÇAKIR, Baki, **Osmanlı Mukataa Sistemi (XVI-XVIII. Yüzyıl)**, Kitabevi Yay., İstanbul 2003.
ÇAYLAK, Adem, **Osmanlı'da Yöneten ve Yönetilen, Bir Şerif Mardin Çözümlemesi**, Vadi Yay., Ankara 1998.
ÇELİK, Şenol, **Osmanlı Taşra Teşkilatında İçel Sancağı (1500-1584)**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 1994.
ÇİFTÇİ, Cafer, "Dervişpaşazâde Numan Bey'in Âyânlık ve Tersanecilik Faaliyetleri", **TTK Belleten**, LXXV/273, (Ağustos 2011), s. 387-405.
DAŞCIOĞLU, Kemal, "Sürgün, Osmanlılar'da", **DİA**, C. 38 (İstanbul 2010), s. 167-168.
DİVİTÇİOĞLU, Sencer, **Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumu, Marksist Üretim Tarzı Kavramı**, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2003.
EDGELL, Stephen, **Class**, Routledge, London and New York 1997.
EL-HAJ, Rifa'at Ali Abou, **1703 İsyanı, Osmanlı Siyasasının Yapısı**, Çev. Çağdaş Sümer, Tan Kitabevi Yay., Ankara 2011.
_____, **Modern Devletin Doğası, 16. Yüzyıldan 18. Yüzyıla Osmanlı Devleti**, Çev. Oktay Özel - Canay Şahin, İmge Kitabevi, İstanbul 2000.
_____, "The Ottoman Vezir and Paşa Households 1683-1703: A Preliminary

Report", **Journal of the American Oriental Society**, Vol. 94, No. 4 (Octobar-December 1974), s. 438-447.
EKİNCİ, İlhan, "Büyük Ayanların Gölgesinde Ordu Kazası'nda Âyânlığın Gelişimi", **History Studies**, Vol: 5/4 (Samsun 2013), s. 151-176.
EMECEN, Feridun M., **Osmanlı Klasik Çağında Siyaset**, İstanbul 2009.
_____, **Doğu Karadeniz'de İki Kıyı Kasabasının Tarihi, Bulancak-Piraziz**, Kitabevi, İstanbul 2005.
_____, "Âyân ve Muhallefâtı: Karaosmanoğlu Hacı Mustafa Ağa", **CIÉPO, XIV. Sempozyumu Bildirileri**, 18-22 Eylül 2000 Çeşme, TTK Yay., Ankara 2004, s. 141-148.
_____, "Osmanlı Taşrasında Yerel Güçlerin Yükselişi, Kethudazâdeler Örneği", **Osmanlı Klasik Çağında Hanedan, Devlet ve Toplum**, Timaş Yay., İstanbul 2011, s. 363-392.
_____, "Osmanlı Divanının Ana Defter Serileri: Ahâm-ı Mîrî, Ahkâm-ı Kuyûd-ı Mühimme, Ahkâm-ı Şikâyet", **Osmanlı Klasik Çağında Hanedan, Devlet ve Toplum**, İstanbul 2011, s. 111-157.
_____, "Kayacık Kazâsının Avârız Defteri", **İ.Ü. Tarih Enstitüsü Dergisi**, XII/1981-1982, (İstanbul 1982), s. 159-170.
_____, "Osmanlılar'da Yerleşik Hayat, Şehirliler ve Köylüler", **Osmanlı**, C. IV, Yeni Türkiye Yay., (Ankara 1999), s. 91-97.
ERDOĞAN, Meryem Kaçan - Meral Bayrak Ferlibaş - Kamil Çolak, **Tirsiniklizâde İsmail Ağa ve Dönemi (1796-1806)**, Yeditepe Yay., İstanbul 2009.
ERGENÇ, Özer, "Osmanlı Klâsik Dönemindeki 'Eşraf ve A'yân' Üzerine Bazı Bilgiler", **Osmanlı Araştırmaları**, III, (1982), s. 105-118
ERTAŞ, M. Yaşar, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkezileşmesi Karşısında Bir Osmanlı Ayanı: Tavaslızâde Osman Ağa", **History Studies, Prof. Dr. Enver Konukçu Armağanı**, (Samsun 2012), s. 117-133.
FAROQHI, Suraiya,"Krizler ve Değişim, 1590-1699",**Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, C. 2 (1600-1914), Ed. Halil İnalcık, Donald Quataert, Çev. Ayşe Berktay, Eren Yay., İstanbul 2006.
_____, "Zeytin Diyarında Güç ve Servet: Edremit Âyânından Müridzade Hacı Mehmed Ağa'nın Siyasi ve Ekonomik Faaliyetleri", **Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım**, Editörler: Çağlar Keyder, Faruk Tabak, Çev. Zeynep Altok, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2010, s. 81-100.
FINDLEY, Carter Vaughn, "Siyasi Kültür ve Büyük Haneler", **Türkiye Tarihi 1603-1839, Geç Osmanlı İmparatorluğu**, Editör: Suraiya Faroqhi, Çev. Fethi Aytuna, Kitap Yay., İstanbul 2011, s. 89-107.
GENÇ, Mehmet, **Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi**, Ötüken Yay., İstanbul 2007.
_____, "İltizam", **DİA**, C. 22 (İstanbul 2000), s. 154-158.
GÖÇEK, Fatma Müge, **Burjuvazinin Yükselişi İmparatorluğun Çöküşü, Osmanlı Batılılaşması ve Toplumsal Değişim**, Çev. İbrahim Yıldız, Ankara 1999.
GÖK, Bilal, "**Ermenek Kazâsı (1500-1600)"**, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Malatya 2006.
GÖKÇE, Cemal, "Edirne Âyânı Dağdeviren-oğlu Mehmed Ağa", **İ.Ü. Tarih Dergisi**, Cilt: 17, Sayı: 22 (İstanbul 1968), s. 97-110.

GÜNAY, Vehbi, "Batı Anadolu'da Âyânlık Mücadeleleri ve Bergama Voyvodası Sağancılı Veli", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, Cilt: 21, Sayı: 2 (İzmir 2006), s. 93-118.
GÜVEN, Aydın, "**Doğu Karadeniz Âyânlığına Kısa Bir Bakış (1808-1826)"**, Atatürk Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 1999.
HALAÇOĞLU, Yusuf, **XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi**, Ankara 1991.
_____, **14-17. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı**, TTK Yay., Ankara 1995.
_____, **Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1650)**, TTK Yay., Ankara 2009.
HATHAWAY, Jane, **Osmanlı Mısır'ında Hane Politikaları, Kazdağlıların Yükselişi**, Çev. Nalan Özsoy, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2002.
_____, **The Arab Lands under Ottoman Rule: 1516-1800**, with Karl K. Barbir, Pearson Longman, Harlow 2008.
HOURANI, Albert, "Ottoman Reform and the Politics of Notables", **Beginnings of Modernization in the Middle East: The Nineteenth Century**, Ed. W. R. Polk and R. L. Chambers, University of Chicago Press, Chicago 1968, 41-68.
HÜTTEROTH, Wolf-Dieter, "Osmanlı Topraklarının Ekolojisi", **Türkiye Tarihi, 1603-1839, Geç Osmanlı İmparatorluğu**, İstanbul 2011, s. 37.
İLGÜREL, Mücteba, "İl Erleri Hakkında", **İ.Ü. Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 12 (İstanbul, 1982-1998), s. 125-140.
_____, "Osmanlı İmparatorluğunda Ateşli Silâhların Yayılışı", **İ.Ü. Tarih Dergisi**, Sayı: 32 (İstanbul 1979), s. 301-318.
_____, "Subaşı", **DİA**, C. 37 (İstanbul 2009), s. 447-448.
İNALCIK, Halil, **Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)**, Çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2008.
_____, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, C. 1 (1300-1600), Ed. Halil İnalcık ve Donald Quataert, Çev. Halil Berktay, Eren Yay., İstanbul 2000.
_____, **Devlet-i Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2009.
_____, "Çiftliklerin Doğuşu: Devlet, Toprak Sahipleri ve Kiracılar", **Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım**, Editörler: Çağlar Keyder, Faruk Tabak, Çev. Zeynep Altok, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2010, s. 15-34.
_____, "Centralization and Decentralization in Ottoman Administration", **Studies in Eighteenth Century Islamic History**, Eds. Thomas Naff & Roger Owen, Southern Illinois University Press, 1977, s. 27-52.
_____, "Military and Fiscal Transformation in the Ottoman Empire, 1600-1700", **Archivum Ottomanicaum**, 6 (1980), s. 283-337.
_____, "Adâletnâmeler", **TTK Belgeler**, Cilt II, Sayı 3-4 (Ankara 1965), s.49-145.
ITZKOWITZ, Norman, "Men and Ideas in the Eighteenth Century Ottoman Empire", **Studies in Eighteenth Century Islamic History**, Eds. Thomas Naff & Roger Owen, Southern Illinois University Press, 1977, s. 15-26.
_____, **Osmanlı İmparatorluğu ve İslâmî Gelenek**, Trc. İsmet Özel, Çıdam Yay., İstanbul 1989, s. 94-95.

KARAGÖZ, Mehmet, "Ayıntab (Antep) A'yanı es-Seyyid el-Hac Mehmed Ağa bin es-Seyyid Battal Ağa'nın Terekesi", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 19, Sayı: 2 (Elazığ 2009), s. 315-328.

KARPAT, Kemal H., **Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler**, Timaş Yay., İstanbul 2010.

KASABA, Reşat, **Bir Konargöçer İmparatorluk, Osmanlıda Göçebeler, Göçmenler ve Sığınmacılar**, Çev. Ayla Ortaç, İstanbul 2012.

_____, "Batı Anadolu'da Göçmen Emeği (1750-1850)", **Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım**, Editörler: Çağlar Keyder, Faruk Tabak, Çev. Zeynep Altok, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2010, s. 121-130.

KATIRCIOĞLU, Nurhan Fatma, "**The Ottoman Ayan, 1550-1812: A Struggle for Legitimacy",** Wisconsin-Madison University, Yüksek Lisans Tezi, 1984.

KEYDER, Çağlar, **Türkiye'de Devlet ve Sınıflar**, İletişim Yay., İstanbul 1993.

_____, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Büyük Ölçekli Ticari Tarım Var mıydı?", **Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım**, Editörler: Çağlar Keyder, Faruk Tabak, Çev. Zeynep Altok, İstanbul 2010, s. 1-14.

KHOURY, Dina Rızk, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Taşra Toplumu, Musul, 1540-1834**, Çev. Ülkün Tansel, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2003.

_____, "Ticari Tarımın Musul Eyaletine Girişi ve Köylülük Üzerindeki Etkileri (1750-1850)", **Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım**, Editörler: Çağlar Keyder, Faruk Tabak, Çev. Zeynep Altok, İstanbul 2010, s. 165-185.

_____, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Merkez İle Taşradaki Güç Sahipleri Arasındaki İlişkiler: Bir Tarihyazımı Çözümlemesi", **Türkiye Tarihi 1603-1839, Geç Osmanlı İmparatorluğu**, Editör: Suraiya Faroqhi, Çev. Fethi Aytuna, Kitap Yay., İstanbul 2011, s. 171-193.

KILIÇ, Orhan, **18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin İdarî Taksimatı, Eyalet ve Sancak Tevcihatı**, Elazığ 1997.

KILIÇ, Rüya, **Osmanlı Devletinde Seyyidler ve Şerifler**, İstanbul, Kitap Yayınevi, İstanbul 2005.

KIVRIM, İsmail, "Kilis A'zaz Voyvodası Daltaban-zâde Mehmed Ali Paşa ve Muhallefâtı", **OTAM**, Sayı: 24 (Ankara 2008), s. 147-174.

KÖPRÜLÜ, M. Fuad, "Ortazaman Türk-İslâm Feodalizmi", **TTK Belleten**, Cilt: 5, Sayı: 19 (Ankara 1941), s. 319-334.

KÖSE, Ensar, **Mut (Claudiopolis)**, Mut Belediyesi Kültür Yay., 2.Baskı, İstanbul 2011.

_____, "XIX. Yüzyıl Başlarında İçel Limanları", **Türk Deniz Ticareti Tarihi Sempozyumu-III, Mersin ve Doğu Akdeniz, Bildiriler Kitabı**, Mersin 2011, s. 139-162.

_____, "1804 İsyanı ve Kıbrıs'ta İçel Askeri", **3. Uluslararası Kıbrıs Sempozyumu**, 18-20 Ekim 2012, Kıbrıs Türk Kültür Derneği Yay., Ankara 2013, s. 69-85.

_____, "18. Yüzyılın İlk Yarısında İçel ve Antalya Sahillerinde Ticaret", **Akdeniz Üniversitesi, CEDRUS**, Sayı: 1 (Antalya 2013), s. 299-328.

KUNT, Metin, **Sancaktan Eyalete, 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi**, İstanbul 1978.

_____, **Bir Osmanlı Valisinin Yıllık Gelir-Gideri Diyarbakır, 1670-71**, İstanbul 1981.

KURAN, Ercüment, "XIX. Yüzyılda Anadolu'nun Sosyal Tabakalaşmasında Âyanların Yeri", **Tarih ve Sosyoloji Semineri, 28-29 Mayıs 1990**, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1991, s. 163-168.

———, "Âyanlığın Kaldırılmasından Sonra Anadolu'da Sosyal ve Ekonomik Durum (1840-1871)", **V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi, Tebliğler,** Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi, İstanbul 21-25 Ağustos 1989, Ankara 1990, s. 287-290.

KÜPELİ, Özer, "Yenişehir (Bursa) Âyanı Sarıcaoğlu Osman Ağa ve Muhallefâtı", **History Studies**, Vol: 3/3 (Samsun 2011), s. 245-263.

LAMB, H.H., **Climate, History and the Modern World**, Routledge, London and New Work 1995.

MACH, Bogdan and Włodzimierz Wesołowski, **Social Mobility and Social Structure**, Translated by Barbara Zawadzka, Routledge & Kegan Paul, London and New York 1986.

MASTERS, Bruce, "Arap Vilayetlerinde Yarı Özerk Güçler", **Türkiye Tarihi 1603-1839, Geç Osmanlı İmparatorluğu**, Editör: Suraiya Faroqhi, Çev. Fethi Aytuna, Kitap Yay., İstanbul 2011, s. 229-251.

MAŞALI, Münteha, "Ölüm Cezası", **DİA**, C. 34 (İstanbul 2007), s. 40-43.

McGOWAN, Bruce, "Âyanlar Çağı, 1699-1812", **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, C. 2 (1600-1914), Ed. Halil İnalcık ve Donald Quataert, Çev. Ayşe Berktay, Eren Yay., İstanbul 2006, s. 761-884.

———, **Economic Life in Ottoman Europe, Taxation, Trade and the Struggle for Land, 1600-1800**, Cambridge University Press, Cambridge and Paris 1981.

MENDRAS, Henri, **Sosyolojinin İlkeleri**, Çev. Buket Yılmaz, İletişim Yay., İstanbul 2009.

MERIWETHER, Margret Lee, "**The Notable Families of Aleppo, 1770-1830: Networks of Social Structur"**, Pennsylvania University, Doctora Thesis, Philadelphia 1981.

MERT, Özcan, **XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Çapanoğulları**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1980.

———, "Keşan Âyânlığına ve Kocabaşılığına Giriş", **İ.Ü. Tarih Dergisi**, Sayı: 42 (İstanbul 2005), s. 159-175.

———, "Osmanlı Devleti Tarihinde Âyânlık Dönemi", **Osmanlı**, C. VI, Yeni Türkiye Yay., (Ankara 1999), s. 174-180.

———, "Âyan", **DİA**, C. 4 (İstanbul 1991), s. 195-198.

MUTAFĆIEVA, V. P., "XVIII. Yüzyılın Son On Yılında Ayanlık Müessesesi", Trc. Bayram Kodaman, **İ.Ü. Tarih Dergisi**, Sayı: 31 (İstanbul 1977), s. 163-182.

NAGATA, Yuzo, **Muhsin-zâde Mehmed Paşa ve Âyânlık Müessesesi**, Tokyo 1976.

———, **Tarihte Âyânlar, Karaosmanoğulları Üzerine Bir İnceleme**, TTK Yay., Ankara 1997.

——— - Feridun M. Emecen, "Bir Âyânın Doğuşu: Karaosmanoğlu Hacı Mustafa Ağa'ya Ait Belgeler", **TTK Belgeler**, Cilt:25,Sayı:29 (Ankara 2004), s. 1-67.

———, **Materials on the Bosnian Notables**, Institute for the Study of Languages and Cultures of Asia and Africa, Tokyo 1985.

NEALE, R. S., **Class in English History, 1680-1850**, Basil Blackwell, Oxford 1981.
NORMAN, York, "Merkezî Bosna'da Toprağa Dayalı Soylu Kesimin Doğuşu", **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları**, Sayı: 9 (Ankara, Güz 2008) s. 439-446.
ORHONLU, Cengiz, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı**, İstanbul 1987.
_____, "Osmanlı Teşkilâtına Aid Küçük Bir Risâle, 'Risâle-i Terceme'", **TTK Belgeler**, Cilt IV, Sayı 7-8 (Ankara 1967), s. 39-47.
ORTAYLI, İlber, **Türkiye Teşkilât ve İdare Tarihi**, Cedit Neşriyat, 3.Baskı, Ankara 2008.
ÖRENÇ, Ali Fuat, "Mutasarrıf", **DİA**, C. 31 (İstanbul 2006), s. 377-379.
ÖZ, Mehmet, **Osmanlı'da "Çözülme" ve Gelenekçi Yorumcuları**, Dergâh Yay., İstanbul 1997.
ÖZCAN, Abdülkadir, "Defterdar Sarı Mehmed Paşa'nın Mâlî Bazı Görüş ve Faaliyetleri", **İ.Ü. Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, sayı: 10-11 (İstanbul 1981-82), s. 239-248.
ÖZDEĞER, Mehtap, "Osmanlı Devlet Teşkilatında Âyânın Mali ve İdari Yönetime Müdahale Devri", **İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası**, Cilt: 50, Sayı: 1-4 (İstanbul 2000), s. 69-132.
ÖZEL, Oktay, "Modern Osmanlı Tarih Yazımında Klasik Dönem", **Dün Sancısı, Türkiye'de Geçmiş Algısı ve Akademik Tarihçilik**, İstanbul 2009, s. 103.
ÖZKAYA, Yücel, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyânlık**, TTK Yay., Ankara 1994.
_____, **18. Yüzyılda Osmanlı Toplumu**, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2008.
_____, "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Yerli Ailelerin Âyânlıkları Ele Geçirişleri ve Büyük Hânedânlıkların Kuruluşu", **TTK Belleten**, Cilt: XLII, Sayı: 168 (Ankara 1976), s. 667-723.
_____, "Anadolu'da Büyük Hanedanlıklar", **TTK Belleten**, Cilt: LVI, Sayı: 217 (Ankara 1992), s. 809-845.
_____, "Merkezî Devlet Yapısının Zayıflaması Sonuçları: Âyânlık Sistemi ve Büyük Hanedanlıklar", **Osmanlı**, C. VI, (Ankara 1999), s. 165-173.
_____, "XVIII. Yüzyılın Sonlarında Timar ve Zeâmetlerin Düzeni Konusunda Alınan Tedbirler ve Sonuçları", **İ.Ü. Tarih Dergisi**, Sayı: 30 (İstanbul 1979), s. 219-254.
_____, "Osmanlı İmparatorluğunda XVIII. Yüzyılda Göç Sorunu", **A.Ü. DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 25 (Ankara 1981-1982), s. 171-203).
_____, "Mütesellim", **DİA**, C. 32 (İstanbul 2006), s. 203-204.
ÖZOĞLU, Hakan, **Kurdish Notables and the Ottoman State, Evolving Identities, Competing Loyalties, and Shifting Boundaries**, State University of New York Press, New York 2004.
ÖZVAR, Erol, **Osmanlı Maliyesinde Malikâne Uygulaması**, Kitabevi Yay., İstanbul 2003.
POUNDS, N.J.G., **An Historical Geography of Europe, 1500-1840**, Cambrigde University Press, New York, 1979.
QUATAERT, Donald, **Osmanlı İmparatorluğu, 1700-1922**, Çev. Ayşe Berktay, İletişim Yay., 7.Baskı, İstanbul 2009.

RAFEQ, Abdul-Karim, "Changes in the Relationship between the Ottoman Central Administration and the Syrian Provinces from the Sixteenth to the Eighteenth Centuries", **Studies in Eighteenth Century Islamic History**, Eds. Thomas Naff & Roger Owen, Southern Illinois University Press, London and Amsterdam 1977, s. 53-73.

SADAT, Deena, **Urban Notables in the Ottoman Empire: The Ayan**, (Ph.D. Dissertation, Rutgers University, 1969)

SAKAOĞLU, Necdet, **Anadolu Derebeyi Ocaklarından Köse Paşa Hanedanı**, Yurt Yayınevi, Ankara 1984.

SALZMANN, Ariel, "**Measures of empire: Tax farmers and the Ottoman Ancien Regime, 1695-1807"**, Unpublished Ph.D. Dissertation, Columbia Uni., 1995.

_____ , "İmparatorluğu Özelleştirmek: Osmanlı XVIII. Yüzyılında Paşalar ve Ayanlar", **Osmanlı**, Cilt: 3, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, s. 227-235.

SARAÇOĞLU, Hüseyin, **Akdeniz Bölgesi**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1968.

_____ , **Bitki Örtüsü, Akarsular ve Göller**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1962.

SAVAŞ, Saim, "XVIII. Asırda Sivas'ta Bir Âyan Ailesi, Zaralızâdeler", **E.Ü. Tarih İncelemeleri Dergisi**, Sayı: VIII (İzmir 1993), s. 81-97.

SAYDAM, Abdullah, "Sultanın Özel Statüye Sahip Tebaası: Konar-Göçerler", **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 20 (Aralık 2009), s. 9-31.

SENCER, Muzaffer, **Sosyal Sınıflar (Kriter ve Göstergeler)**, Gözlem Yay., İstanbul 1974.

SEZER, Hamiyet, "Tepedelenli Ali Paşa ve Oğullarının Çiftlik ve Gelirlerine İlişkin Yeni Bilgi-Bulgular", **OTAM**, Sayı: 18 (Ankara 1990), s. 333-357.

SUNAR, Lütfi, **Marx ve Weber'de Doğu Toplumları**, Ayrıntı Yay., İstanbul 2012.

ŞAHİN, Canay, "**The Rise and Fall of an Ayân Family in Eighteenth Century Anatolia: The Caniklizâdes (1737-1808)"**, Bilkent Üniversitesi Ekonomik ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2003.

ŞAHİN, Gürsoy, "XVII. Yüzyılın Sonlarında Afyonkarahisar'da Eşkıyalık Hareketleri", **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. V/1 (Afyon 2003) s. 75-88.

ŞAHİN, İlhan, **Osmanlı Döneminde Konar-Göçerler**, Eren Yay., İstanbul 2006.

ŞAKİROĞLU, Mahmut H., "Çukurova Tarihinden Sayfalar 1, Payas Ayanı Küçük Ali Oğulları", **A.Ü. DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 15, Sayı: 26 (Ankara 1991), s. 103-139.

ŞİMŞEK, Fatma, **"Anadolu Sancaklarında Mütesellimlik Kurumu (XVIII. Yüzyıl)",** Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Antalya 2010.

TABAK, Faruk, **Solan Akdeniz, 1550-1870, Coğrafi-Tarihsel Bir Yaklaşım**, Çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul 2010.

_____ , "Bereketli Hilal'in Batısında Tarımsal Dalgalanmalar ve Emeğin Kontrolü (Yak. 1700-1850)", **Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım**, Editörler: Çağlar Keyder, Faruk Tabak, Çev. Zeynep Altok, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2010, s. 143-164.

TABAKOĞLU, Ahmet, **Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi**, Dergâh Yay., İstanbul 1985.

———— , "Osmanlı İçtimaî Yapısının Ana Hatları", **Osmanlı**, C. IV, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, s. 17-31.
TATAR, Özcan, "**XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Çukurova'da Aşiretlerin Eşkıyalık Olayları ve Aşiret İskanı (1691-1750)"**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Elazığ 2005.
TELCİ, Cahit, "Osmanlı Devletinde 18. Yüzyılda Muhallefat ve Müsâdere Süreci", **E.Ü. Tarih İncelemeleri Dergisi**, XXII/2, (İzmir, Aralık 2007), s. 145-166.
TERZİ, Mehmet Akif, **Gâvurdağı'nın Bulanık Tarihindeki Sır Perdesi**, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2010.
TEZCAN, Baki, **The Second Ottoman Empire: Political and Social Transformation in the Early Modern World**, Cambridge University Press, New York 2010.
TİMUR, Taner, **Osmanlı Toplumsal Düzeni**, İmge Kitabevi, 4.Baskı, İstanbul 2001.
TOLEDANO, Ehud, "The Emergence of Ottoman-Local Elites (1700-1900): A Framework for Research", in I. Pappé and M. Ma'oz (Eds), **Middle Eastern Politics and Ideas: A History from Within**, London and New York, 1997, 150-156.
Toplumsal Hareketler, Tarih, Teori ve Deneyim, Derleyen: Y. Doğan Çetinkaya, İletişim Yay., İstanbul 2008.
TUŞ, Muhiddin, "Kayseri Tereke Defterleri Üzerinde Bir Araştırma (1700-1730), **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 4 (Konya 1999), s. 157-191.
TÜLÜVELİ, Güçlü, "Şeriyye Sicillerinin Işığı Altında Osmanlı İmparatorluğu'nda Askerî-Reaya Ayrışması Üzerine Bazı Gözlemler", **CIÉPO, XIV. Sempozyumu Bildirileri**, 18-22 Eylül 2000 Çeşme, TTK Yay., Ankara 2004, s. 765-771.
———— , "State and Classes in the Ottoman Empire: Local Notables in Historical Perspective," **Journal of Mediterranean Studies** 15:1 (2005): 121-47.
TÜRCAN, Talip, "Sürgün" **DİA**, C. 38, (İstanbul 2010), s. 164.
TÜRKDOĞAN, Orhan, **Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi**, Birleşik Yayıncılık, İstanbul 1997.
UÇAR, Ahmet, **Temettuat Defterlerine Göre 19. Yüzyılda Silifke**, İstanbul Silifke Kültür ve Dayanışma Derneği Yay., İstanbul 2009.
UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, **Meşhur Rumeli Âyanlarından Tirsinikli İsmail, Yılık Oğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa**, İstanbul 1742.
———— , "Âyân", **İA**, C. 2, Milli Eğitim Basımevi, (İstanbul 1979), s. 41-42.
ÜNAL, Mehmet Ali, "Osmanlı İmparatorluğunda Müsadere", **Osmanlı Devri Üzerine Makaleler-Araştırmalar**, Isparta 1999, s. 1-16.
ÜSTÜNDAĞ, Nagehan, "Osmanlı'da Şehir ve Şehri Geliştiren Unsurlardan Biri Olarak Ayanlar: Vidin ve Rusçuk Örneği (18. Yüzyıl)", **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları**, Sayı: 2 (Ankara, Bahar 2005), s. 149-167.
VEINSTEIN, Gilles, "Çiftlik Tartışması Üzerine", **Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım**, Editörler: Çağlar Keyder, Faruk Tabak, Çev. Zeynep Altok, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2010, s. 35-56.

YAVUZ, Ali, "**Vidin Ayanı Pazvantoğlu Osman'ın Faaliyetleri ve Merkezi Hükümetle İlişkileri"**, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar 2010.

YAYCIOĞLU, Ali, "**The Provincial Challenge: Regionalism, Crisis, and Integration in the Late Ottoman Empire (1792-1812)"**, Hardvard University, Doctora Thesis, 2008.

_____ , **Partners of the Empire: Communities, Notables and the Crisis of the Ottoman Order (1770-1820)**. In progress to be submitted to Princeton University Press in 2013.

YILMAZ, Coşkun, "Siyasetnameler ve Osmanlılar'da Sosyal Tabakalaşma", **Osmanlı**, C. IV, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, s. 69-81.

_____ , "Osmanlı Siyaset Düşüncesi Kaynakları İle İlgili Yeni Bir Kavrasallaştırma: Islahatnâmeler", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, Cilt: I, Sayı: 2 (İstanbul 2003), s. 299-338).

YILMAZ, Fikret, "Kara Osman-oğlu Ataullah Ağa'ya Ait Malların Müsaderesi ve Bir Kira Defteri", **Ege Üniversitesi, Tarih İncelemeleri Dergisi**, Sayı: 5 (İzmir 1990), s. 239-252.

YÜCEL, Yaşar, "Osmanlı İmparatorluğunda Desantralizasyona (Adem-i Merkeziyetçilik) Dair Genel Gözlemler", **TTK Belleten**, Sayı 152 (Ankara 1974), s. 657-708.

ZENS, Robert W., "**The Ayanlık and Pasvanoğlu Osman Paşa of Vidin in the Age of Ottoman Social Change, 1791-1815"**, University of Wisconsin-Medison, Doctora Thesis, 2004.

_____ , "Provincial Powers: The Rise of Ottoman Local Notables (Ayan)", **History Studies**, Vol. 3/3 (Samsun 2011), s. 433-447.

ÖZGEÇMİŞ

1970'te Mersin Mut'ta doğdu. İlkokulu köyde, orta ve liseyi ise Mut Lisesi'nde okudu. 1988'de kaydolduğu İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden 1991'de mezun oldu. Aynı üniversiteye bağlı Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalında, *XVIII. Yüzyıl Başlarında Kafkaslar'da Nüfuz Mücadelesi* adlı teziyle Yüksek Lisansını tamamladı. Milli Eğitim Bakanlığında öğretmenlik görevi dolayısıyla uzun süre ara verdiği akademik kariyerine, daha sonra 2008'de Doktora programına girerek yeninden döndü. Doğum yeri olan Mut'un tarihini ele aldığı *Mut (Claudiopolis)* ve aynı ilçenin köylerini tanıttığı *Mutlu Köyler* adlı kitapları, Mut Belediyesi Kültür Yayınları arasında çıkmıştır. Ayrıca yayımlanmış bazı makaleleri de bulunmaktadır.

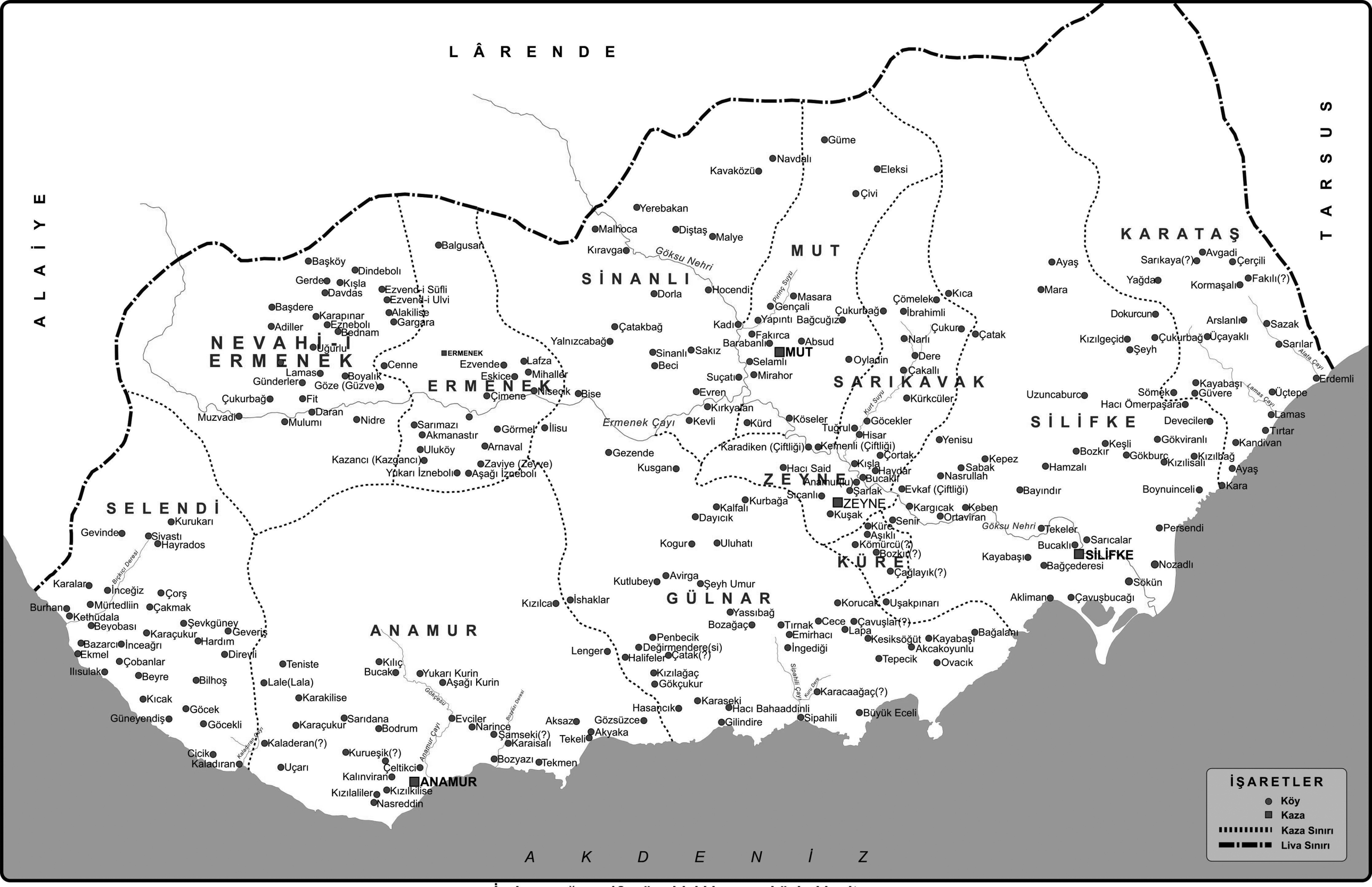

İçel sancağının 18. yüzyıldaki kaza ve köyleri haritası.

(Bu harita Başbakanlık Osmanlı Arşivi defter ve belgelerindeki bilgilerden hareketle hazırlanmıştır).